HÂTİFÎ'NİN RÂHATÜ'L-ERVÂH'I
(METİN-İNCELEME)

Fatih POLAT

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK

2025

Her Hakkı Saklıdır.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

Fatih POLAT
ORCID: 0000-0002-8708-3456

HÂTİFÎ'NİN RÂHATÜ'L-ERVÂH'I (METİN-İNCELEME)

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK

ERZURUM-2025

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof.Dr. Rıfat KÜTÜK danışmanlığında Fatih POLAT tarafından hazırlanan **"Hâtifî'nin `Râhatü'l-Ervâh`ı (Metin - İnceleme)"** başlıklı çalışma 30/06/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı - Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda **Doktora** tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Prof.Dr. Selami ECE *ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ*	İmza
Jüri Üyesi:	Prof.Dr. Lokman TURAN *ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ*	İmza
Jüri Üyesi:	Doç. Mehmet Akif GÖZİTOK *ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*	İmza
Jüri Üyesi:	Doç.Dr. SEYİT YAVUZ *ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*	İmza
Jüri Üyesi (Danışman):	Prof.Dr. Rıfat KÜTÜK *ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ*	İmza

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

30/07/2025
Prof.Dr. Hüseyin BAYDEMİR
Enstitü Müdürü
İmza

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: a2739f81-c3b9-4f9c-bd6f-531c62387ea4 Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/ataturk-universitesi-ebys

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Turkish Research

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"HÂTİFÎ'NİN RÂHATÜ'L-ERVÂH'I (METİN-İNCELEME)" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [*Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.*] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**
Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun …./…/…. tarih ve …… sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**
Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun …./…/…. tarih ve …… sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**
Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun …./…/…. tarih ve ……
sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

30.06.2025
Aslı ıslak imzalıdır
Fatih POLAT

** İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.*

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I

ÖZET XIII

ABSTRACT XIV

ÖN SÖZ XV

KISALTMALAR XVII

TABLOLAR DİZİNİ XIX

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ XXI

GİRİŞ

I. XVI. YÜZYILDA SİYASİ VE SOSYAL DURUM 1

II. XVI. YÜZYILDA EDEBÎ DURUM 4

III. ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA NESİR 6

IV. TÜRK EDEBİYATINDA SÂKÎNÂME 11

BİRİNCİ BÖLÜM
HÂTİFÎ VE RÂHATÜ'L-ERVÂH

1.1. HÂTİFÎ 17

1.1.1."Hâtifî" Mahlası 17

1.1.2. Türk Edebiyatında "Hâtifî" Mahlasını Kullanan Şairler 19

1.1.2.1. Ankaralı Hâtifî 19

1.1.2.2. Edirneli Hâtifî 20

1.1.2.3. Niğdeli Hâtifî 22

1.1.2.4. Amasyalı Hâtifî 22

1.1.2.5. Priştineli Hâtifî 24

1.1.2.6. Lapsekili Hâtifî....24
1.1.3. Râhatü'l-Ervâh'a Göre Hâtifî....24
1.2. RÂHATÜ'L-ERVÂH....29
1.2.1. Râhatü'l-Ervâh'ın Biçimsel Özellikleri....29
1.2.1.1. Nüsha Tavsifi....29
1.2.1.2. Nüshada Bulunan Yazı Haricindeki Görsel Unsurlar....31
1.2.1.3. Nüshadaki Biçimsel Farklılıklar....32
1.2.2. Râhatü'l-Ervâh'ın Yazıldığı Yer Tarih ve Sunulduğu Kişi....33
1.2.3. "Râhatü'l-Ervâh" İsmi....34
1.2.4. Râhatü'l-Ervâh'ın Yazılış Sebebi....36
1.2.5. Râhatü'l-Ervâh'ın Yöntemi, Yapısı ve Tertibi....37
1.2.6. Râhatü'l-Ervâh'ın Kaynakları....41
1.2.6.1. Etkisi Geniş Kapsamlı Olan Kaynaklar....41
1.2.6.1.1. Halbetü'l-Kümeyt....41
1.2.6.1.2. Ebû Nüvâs....44
1.2.6.1.3. Revânî ve İşretnâme'si....46
1.2.6.1.4. Râhatü'l-Ervâh fi'l-Haşîşi ve'r-Râh....47
1.2.6.1.5. Kutbü's-Sürûr....47
1.2.6.1.6. Hâfız-ı Şîrâzî....48
1.2.6.2. Etkisi Sınırlı Olan Kaynaklar....48

İKİNCİ BÖLÜM
RÂHATÜ'L-ERVÂH'IN AHENK VE DİL ÖZELLİKLERİ

2.1. RÂHATÜ'L-ERVÂH'TA AHENK UNSURLARI....49
2.1.1. Seci'....50
2.1.1.1. Yapı Bakımından Seci Çeşitleri (Klasik Kitaplara Göre)....50
2.1.1.1.1. Sec'-i Mutarraf....50

2.3.1.1.2. Sec'-i Mütevazî 52
2.3.1.1.3. Sec'-i Murassa 53
2.3.1.1.4. Sec'-i Mütevâzin 54
2.1.1.2. Yer ve İşlevlerine Göre Seci' Türleri (*Talim-i Edebiyat* ve Takipçilerine Göre) 55
2.1.1.2.1. Sec'-i Mutlak 55
2.1.1.2.2. Sec'-i Mukayyed 56
2.1.1.2.3. Sec'-ender-sec' 57
2.1.1.3. Redif Alışlarına Göre Seci' Türleri 58
2.1.1.3.1. Sec'-i Mefrûk 58
2.1.1.3.2. Sec'-i Gayr-ı Mefrûk 58
2.1.1.4. Râhatü'l-Ervâh'taki Seci'lere Dair Bazı Hususlar 59
2.1.2. Muvâzene 65
2.1.3. Lüzûmü Mâ-lâ-yelzem 65
2.1.4. Teşrî' ve Zülkavâfî 66
2.1.5. Cinâs 67
2.1.5.1. Cinâs-ı Tâm 67
2.1.5.2. Tam Olmayan Cinâs 68
2.1.5.2.1. Cinâs-ı Nâkıs 68
2.1.5.2.2. Mütekârib Cinâs 69
2.1.5.2.3. Cinâs-ı Hat 71
2.1.5.2.4. Cinâs-ı Muharref 71
2.1.6. Kalb 72
2.1.7. Aliterasyon 72
2.1.8. İştikâk 72
2.1.8.1. Arapça Kelimeler Üzerindeki İştikaklar 72

2.1.8.2. Türkçe Kelimeler Üzerindeki İştikaklar 73
2.1.9. Akis 73
2.1.10. Mümâsele 74
2.2. RÂHATÜ'L-ERVÂH'IN DİL ÖZELLİKLERİ 74
2.1.1. Deyim Örnekleri 74
2.1.2. Atasözü Örnekleri 75
2.1.3. Farklı Cümle Yapıları 76
2.1.4. Tamlama Örnekleri 77
2.1.5. Kelimelerin Değişimlerini Yansıtan Bazı Kullanımlar 77
2.1.6. Birleşik Fiil Örnekleri 78
2.1.7. Sayılarla İlgili Kullanımlar 79
2.1.8. Göçüşme Örnekleri 79
2.1.9. Eklerle İlgili Örnekler 79
2.1.10. Çift Çoğulluk 80
2.1.11. Türkiye Türkçesinde Kullanılmayan Kelimeler 80
2.3. İMLA ÖZELLİKLERİ 81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
RÂHATÜ'L-ERVÂH'TA ANILAN ÖZEL İSİMLER

3.1. KİŞİ ADLARI 85
3.1.1. Dinî Kişiler 87
3.1.1.1. Peygamberler ve Aile Mensupları 87
3.1.1.1.1. Peygamberler 87
3.1.1.1.2. Peygamber Ailelerine Mensup Kişiler 89
3.1.1.2. Melekler 90
3.1.1.3. Dinî-Efsanevî Kişiler 91
3.1.1.4. Sahabeler 91

3.1.1.5. Mutasavvıflar 92
3.1.2. Yönetici Zümre 93
3.1.2.1. Halifeler ve Aile Mensupları 93
3.1.2.1.1. Halifeler 93
3.1.2.1.2. Halife Ailelerine Mensup Kişiler 99
3.1.2.2. Hükümdarlar 99
3.1.2.3. Vezirler 101
3.1.2.4. Kadıyulkudatlar 102
3.1.2.5. Valiler 103
3.1.2.6. Kadılar 103
3.1.2.7. Sancakbeyi Alaybeyi 104
3.1.2.8. Elçi 105
3.1.2.9. Yönetimle İlgili Diğer Kişiler 105
3.1.3. Mitoloji, Efsane ve Hikâye Kahramanları 106
3.1.3.1. Mitolojik Kişiler 106
3.1.3.2. Mesnevi Kahramanları 107
3.1.3.3. Alegorik Hikâye Kahramanları 108
3.1.4. Bezm Ehli 109
3.1.4.1. Nedim 109
3.1.4.2. Musikî Erbabı 116
3.1.4.3. Mahbub / Mahbube ve Cariye 119
3.1.4.4. Sâkî 123
3.1.5. İlim, Sanat, Terbiye ve Muhtelif Meslek Erbabı 124
3.1.5.1. İlim Erbabı 125
3.1.5.2. Dânişmend 130
3.1.5.3. Mürebbî, Hoca 130

3.1.5.4. Müzisyen 131
3.1.5.5. Şair 131
3.1.5.6. Tercüman 140
3.1.5.7. Bâğbân 141
3.1.5.8. Mimar 141
3.2. TOPLULUK ADLARI 142
3.2.1. Kavim Adları 143
3.2.2. Kabile ve Taifeler 145
3.2.3. Hanedan 147
3.2.4. Diğer Gruplar 149
3.3. HAYVAN ADLARI 150
3.4. YER VE NEHİR ADLARI 150
3.4.1. Coğrafi ve Tarihî Gerçekliği Öne Çıkan Yer ve Nehirler 152
3.4.1.1. Şehirler 152
3.4.1.2. Ülke, Bölge ve Nehirler 155
3.4.2. Dinî veya Efsanevî Yönüyle Bilinen Yerler 158
3.5. DİL ADLARI 159
3.6. DİN ADLARI 160
3.7. KİTAP ADLARI 161
3.7.1. Sanatsal Eserler 161
3.7.2. İlmî Eserler 162
3.7.3. Kutsal Kitaplar 163
3.8. YAPI ADLARI 164

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
RÂHATÜ'L-ERVÂH'A GÖRE ŞARAP

4.1. ŞARABIN TABİATI ÖZELLİKLERİ DEĞERİ 169

4.1.1. Şarabın Sırrı ve Kimyası 169
4.1.2. Şarabın Diğer İçeceklere Göre Üstünlüğü 169
4.1.3. Şarabın Önemi ve Değeri 170
4.2. ŞARABIN TARİHSEL TOPLUMSAL VE DİNÎ YÖNLERİ 170
4.2.1. İslam Öncesi Dönemde Şarap 170
4.2.1.1. Şarabın İcadı 170
4.2.1.2. İslam Öncesi Toplumlarda Şarap 171
4.2.2. İslam ve Şarap 172
4.2.2.1. Şarapla İlgili Nas ve Hükümler 172
4.2.2.2. Şarapla İlgili Şer'î Hükümleri Esneten Uygulamalar 173
4.2.2.3. İslam Devletlerinde Şarap Tüketimi 176
4.2.2.3.1. Emevîler 177
4.2.2.3.2. Abbasîler 178
4.2.2.3.3. Eyyûbîler 180
4.2.2.3.4. Osmanlılar 180
4.3. ŞARAP ÜRETİMİ 181
4.3.1. Üretimde Kullanılan Maddeler 181
4.3.1.1. Ana Maddeler 181
4.3.1.1.1. Bitkiler 181
4.3.1.1.1.1. Üzüm 181
4.3.1.1.1.2. Arpa 182
4.3.1.1.1.3. Buğday 182
4.3.1.1.1.4. Darı 182
4.3.1.1.1.5. Pirinç 182
4.3.1.1.1.6. Hurma 182
4.3.1.1.1.7. İncir 182

4.3.1.1.1.8. Pelin Otu 182
4.3.1.1.2. Mamul Maddeler 182
4.3.1.1.2.1. Bal 182
4.3.1.1.2.2. Pekmez 183
4.3.1.1.2.3. Fânîd 183
4.3.1.2. Koku ve Tat Verici Maddeler 183
4.3.1.2.1. Karanfil 183
4.3.1.2.2. Tarçın 183
4.3.1.2.3. Zencefil 183
4.3.1.2.4. Gül ve Gül Suyu 183
4.3.1.2.5. Reyhan 183
4.3.1.2.6. Mastaki Sakızı 184
4.3.1.2.7. Elma 184
4.3.1.2.8. Ayva 184
4.3.1.2.9. Ûd 184
4.3.2. Üretim İşlemleri 184
4.3.2.1. Şarap Sıkma 184
4.3.2.2. Bekletme 184
4.3.2.3. Pişirme, Kaynatma 185
4.3.2.4. Perverde Etme, İlkâ Etme 185
4.3.2.5. Mezcetme 185
4.3.2.6. Kendi İhtiyacını Üretme veya Satın Alma 185
4.3.3. Şarap ve Diğer İçecekler 186
4.3.3.1. Diğer İçecekler 186
4.3.3.1.1. Su 186
4.3.3.1.2. Süt 186

4.3.3.1.3. Sikencübin 187
4.3.3.1.5. Nar Suyu ve Hamevi Nebat Karışımı 187
4.3.3.1.6. Asel Şerbeti ve Süt Karışımı 187
4.3.3.2. Şarap / Hamr 187
4.3.3.2.1. İyi Şarabın Özellikleri 187
4.3.3.2.2. Şarap Türleri 188
4.3.3.2.2.1. Üretildiği Maddeye Göre Şarap Türleri 189
4.3.3.2.2.2. Üretim Tekniğine Göre Şarap Türleri 191
4.3.3.2.2.3. Rengi ve Görünüşüne Göre Şarap Türleri 192
4.3.3.2.2.4. Yoğunluğu ve Parlaklığına Göre Şarap Türleri 193
4.3.3.2.2.5. Tadı ve Kokusuna Göre Şarap Türleri 193
4.3.3.2.2.6. Bekleme Süresine Göre Şarap Türleri 194
4.3.3.2.2.7. Orijinine Göre Şarap Türleri 194
4.3.3.2.2.8. Su Katılıp Katılmamasına Göre Şarap Türleri 195
4.4. ŞARAP TÜKETİMİ 195
4.4.1. Şarap Kapları 195
4.4.1.1. Küp 196
4.4.1.2. Kabak 196
4.4.1.3. Sürâhî 196
4.4.1.4. Sebû 197
4.4.1.5. Karrâbe 197
4.4.1.6. Şîşe 197
4.4.1.7. Ratl 197
4.4.1.8. Kâse 198
4.4.1.9. Susak 198
4.4.1.10. Kadeh 198

4.4.1.11. Özel Tasarımlı Şarap Kapları 199
4.4.2. Şarap Meclisinin Yeri (Şarap Nerede İçilir?) 199
4.4.2.1. Mekânlar 200
4.4.2.1.1. Gülistan 200
4.4.2.1.2. Evler 200
4.4.2.1.3. Saraylar 201
4.4.2.1.4. Meyhâne 202
4.4.2.2. Bitkiler 203
4.4.2.2.1. Çiçekler 203
4.4.2.2.2. Ağaçlar 205
4.4.2.2.3. Sebze 206
4.4.2.3. İklim Özellikleri 206
4.4.2.4. Güzel Kokular 206
4.4.2.5. Söz ve Sohbet 207
4.4.2.5.1. Şiir 207
4.4.2.5.2. Letâyif 207
4.4.2.6. Sâz u Âvâze 208
4.4.2.6.1. Makam Burç Tabiat İlişkisi 209
4.4.2.6.2. Sâz Âletleri 209
4.4.2.7. Şarapla Beraber Tüketilen Yiyecekler 210
4.4.2.7.1. Yemekler 211
4.4.2.7.2. Kuru Yemişler 212
4.4.2.7.3. Meyveler 212
4.4.2.7.4. Sebzeler 212
4.4.2.7.5. Çeşitli Baharat Ot ve Tohumlar 213
4.4.2.7.6. Şekerler 214

4.4.2.7.7. Yağlar 214
4.4.2.7.8. Bakliyat 214
4.4.2.8. Aksesuar 214
4.4.2.8.1. Yıkama Kabı 214
4.4.2.8.2. Meclis Peşkîri 215
4.4.2.8.3. Aydınlatma Araçları 215
4.4.2.8.4. Sofra 215
4.4.2.8.5. Micmer 215
4.4.2.8.6. Mirvaha 216
4.4.3. Şarap İçme Zamanı (Şarap Ne Zaman İçilir?) 216
4.4.3.1. Zamanla Genel Değerlendirmeler 216
4.4.3.2. Şarap Hangi Mevsimde İçilir 216
4.4.3.3. Şarap Günün Hangi Vaktinde İçilir 217
4.4.3.4. Şarap İçme Zamanıyla İlgili Sınırlamalar 219
4.4.4. Şarap Meclisindeki Kişiler (Şarap Kimlerle İçilir?) 219
4.4.4.1. Sâkî 220
4.4.4.2. Mutrib 222
4.4.4.3. Rakkâs 223
4.4.4.4. Mîr-i Meclis 224
4.4.4.5. Nüdemâ 224
4.4.4.6. Mahbûb / Mahbûbe 225
4.4.5. Şarap İçmenin Amacı (Şarap Niçin İçilir?) 226
4.4.6. Şarap İçmenin Şekli (Şarap Nasıl İçilir?) 227
4.4.7. Şarap İçmenin Miktarı ve Sınırları (Şarap Ne Kadar İçilir?) 228
4.4.8. Bezme Davet 230
4.4.8.1. Genel Davet İçerikli Metinler 230

4.4.8.2. Özel Amaçla Yazılmış Davet Metinleri....230
4.4.9. Meclis Adabı....231
4.4.9.1. Temizlikle İlgili Hususlar....231
4.4.9.2. Emniyet ve Mahremiyetle İlgili Hususlar....232
4.4.9.3. İşleyiş ve Gelenekle İlgili Hususlar....232
4.4.9.4. Affedici Olmak....233
4.4.9.5. Israrcı Olmamak....233
4.4.9.6. Cömertlik ve Paylaşımla İlgili Hususlar....233
4.4.9.7. Açgözlü Olmamak....234
4.4.9.8. Zerafet ve Görgüyle İlgili Hususlar....234
4.5. SARHOŞLUK....235

BEŞİNCİ BÖLÜM
TRANSKRİPSİYONLU METİN

5.1. METİN OLUŞTURULURKEN DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR....237
5.2. TRANSKRİPSİYONLU METİN....240
SONUÇ....455
KAYNAKÇA....457
TIPKIBASIM....479
ÖZ GEÇMİŞ....703

ÖZET

DOKTORA TEZİ
HÂTİFÎ'NİN RÂHATÜ'L-ERVÂH'I (METİN-İNCELEME)
Fatih POLAT
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK
2025, XXI+703 sayfa
Jüri: Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK
Prof. Dr. Selami ECE
Prof. Dr. Lokman TURAN
Doç. Dr. M. Akif GÖZİTOK
Doç. Dr. Seyit YAVUZ

Bu çalışmanın konusu, XVI. yüzyıl şairi / yazarı Hâtifî ve onun 935/ *M* 1529 yılında Hama'da yazdığı *"Râhatü'l-Ervâh"* adlı Türkçe mensur eseridir. Çalışmanın girişinde XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi durumu; devrin sosyal, kültürel ve edebî ortamı yüzyılın ilk yarısına yoğunlaşılarak anlatılmıştır. *Râhatü'l-Ervâh*'ın bir mensur sâkinâme olmasından dolayı klasik Türk edebiyatında nesir konusu irdelenmiş ve sâkinâme türünün gelişimi ele alınmıştır. Biyografik kaynaklardan ve *Râhatü'l-Ervâh*'tan edinilen bilgilerle Hâtifî'nin kimliği, hayatı, üslubu tespit edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle *Râhatü'l-Ervâh*'ın Berlin Devlet Kütüphanesinde Ms. or. quart 1522 numarasıyla kayıtlı olan eldeki tek nüshası tanıtılmış, eserin biçimsel özellikleri ile tertibi hakkında bilgi verilmiştir. *Râhatü'l-Ervâh*'ın seci başta olmak üzere ahenge katkısı olan edebî sanatlar bakımından incelemesi yapılarak Hâtifî'nin üslup özellikleri tespit edilmek istenmiştir. İçerik incelemesinde *Râhatü'l-Ervâh'*ta adı geçen özel adlar ve şarapla ilgili kavramlar ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Râhatü'l-Ervâh'ın eldeki müellif hattı nüshasının transkripsiyonlu metni hazırlanırken özel yer, kişi, eser adlarının açıklamaları; Arapça ve Farsça bölümlerin çevirileri; farklılık arz eden imla özellikleri; tespit edildiği kadarıyla alıntı metinlerin kaynağı dipnotlarla verilmiştir. Sayıları çok olmamakla beraber nüshada eksik bırakılan, yanlış yazılan kısımlar metin tamiri usulleri çerçevesinde tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hatifi, sakiname, Rahatu'l-Ervah, şarap.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION
HÂTİFÎ'S RÂHATÜ'L-ERVÂH (TEXT – ANALYSIS)
Fatih POLAT
Advisor: Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK
2025, XXI+703 pages
Jury: Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK
Prof. Dr. Selami ECE
Prof. Dr. Lokman TURAN
Doç. Dr. M. Akif GÖZİTOK
Doç. Dr. Seyit YAVUZ

The subject of this study is Hâtifî, a 16th-century poet/writer, and his Turkish prose work *Râhatü'l-Ervâh*, written in Hama in 1529. The introduction of the study focuses on the political situation of the Ottoman Empire in the 16th century, along with the social, cultural, and literary environment of the era, particularly during the first half of the century. As *Râhatü'l-Ervâh* is a prose sâkinâme, the topic of prose in Classical Turkish literature and the development of the sâkinâme genre are discussed. Using information gathered from biographical sources and *Râhatü'l-Ervâh*, an effort has been made to identify Hâtifî's identity, life, and style. The study introduces the only known copy of *Râhatü'l-Ervâh*, registered as Ms. or. quart 1522 in the Berlin State Library, providing information about its formal characteristics and composition. To determine Hâtifî's stylistic features, the work has been examined for the contribution of the literary devices to the harmony, especially seci (rhyme in prosa). In the content analysis, the proper names and wine-related concepts in *Râhatü'l-Ervâh* were examined in detail.

While preparing the transcribed text of the existing authorial manuscript of *Râhatü'l-Ervâh*, explanations of proper names, individual names, and work titles have been provided, along with translations of Arabic and Persian sections. Spelling variations and the sources of quoted texts, as identified, are included in footnotes. Missing or incorrectly written parts in the manuscript have been completed in accordance with text restoration principles.

Keywords: Hatifi, sakiname, Rahatu'l-Ervah, wine.

ÖN SÖZ

Gelişimini tamamlamış, statik bir edebiyat olduğu için eski Türk edebiyatının kapalı alanının kalmadığı; burada yapılacak metin neşri çalışmalarının birbirinin tekrarı olacağı iddiası sık sık dile getirilir. Bunda haklılık payı olmalı ki pek çok eski edebiyat araştırmacısı artık ya karşılaştırmalı edebiyata ya eski eserleri modern edebiyat çalışmalarında kullanılan yöntemlerle incelemeye ya da eserden ziyade teori üzerinde durmaya yönelmiştir.

Diğer taraftan bunca dikkate rağmen şimdiye kadar ulaşılamamış, her nasılsa gözden kaçmış, hâlâ incelenip neşredilmeyi bekleyen ve ortaya konduğunda literatüre katkı sağlayacak eserler de mevcuttur. Doktora tezimize konu olan Hâtifî'nin *Râhatü'l-Ervâh*'ının da hem nesir tarihimiz hem de sâkînâme geleneğimiz açısından bazı kabulleri değiştirecek evsafta olduğunu düşünmekteyiz.

Bir eseri sadece manzum veya mensur oluşuna göre değerlendirmenin yetersizliği ve esere çok yönlü yaklaşmanın önemi gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Ancak hâlâ gidilecek çok uzun bir yol vardır. Eski Türk edebiyatı mensur eserleriyle ilgili yapılmış bilimsel çalışmaların incelenen eserle sınırlı kaldığı, genel bir çerçeve çizmeye pek de hizmet etmediği bu alanın dağınıklığından bellidir. Mensur eserlerin incelenmesinde içerik, üslup, yapı ve biçim unsurlarını birlikte gözeten, "tür" odaklı bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu açıktır. Bu çalışmada *Râhatü'l-Ervâh*'ın metnin kuruluşu tamamlandıktan sonra eserin içerik, dil, ahenk ve yapı özellikleri araştırılmıştır. Elde edilen bulguların, çıkarılan sonuçların sonraki araştırmalara zemin olması beklenmektedir.

Sâkînâme türünün sınırları henüz belirgin hatlarla çizilmemiştir. Hamriyyat içerikli şiirler ile sâkînâmelerin örtüştüğü alanlar nelerdir? Sâkînâme türünün ilgi görmesi hangi ihtiyaçlarla açıklanabilir? Sâkinâmelerde anlatılanların ne kadarı mecaz ne kadarı gerçektir? Sâkinâmeler manzum olmak zorunda mıdır? Sâkînâme türüyle ilgili pek çok soru, araştırmacıların vereceği cevaplarını beklemektedir. Hâtifî'nin *Râhatü'l-Ervâh*'ıyla ilgili bu tez, söz konusu sorulara mümkün mertebe cevap bulmak için hazırlanmıştır.

Doktora sürecimiz bazen kişisel sınırlarımızı aşan sebeplerden dolayı, bazen de irademizle yaptığımız tercihlerden dolayı çok uzun bir zamana yayıldı. Bu süreç bizden ziyade çevremizi yordu, onların hakkı olan zamanı kendine çekti. Onca meşguliyetine

rağmen bana sabırla, nezaketle, teskin edici tavrıyla, engin birikimiyle her zaman önderlik eden muhterem hocam Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK'e teşekkür ederim.

Doktora tezinin bir mekânda veya ortamda değil, iklimde hazırlanabileceğini tecrübe ettim. Bu iklimi tesis eden, azmettiricim sevgili eşim Dr. Fikriye DUMAN POLAT'a minnettarım. Oğlum Agâh Kadri ile kızım Neva, bir yetişkin olgunluğuyla hep kolaylaştırıcı oldular; minnettarım. Sevgili annemin duaları ve merhum babamın hatırası da hep yolumu açtı.

Sivas-2025 **Fatih POLAT**

KISALTMALAR

agb.	Adı geçen bölüm
age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
agmd.	Adı geçen madde.
agy.	Adı geçen yayın
b.	bin (İshak b. İbrâhîm Mevsılî gibi)
bs.	basım
C	Cilt
çev.	Çeviren
DEİS	Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	Editör
et.	Erişim tarihi
G	Gazel
haz.	Hazırlayan
K	Kaside
M	Miladi
Mn.	Manzume
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
ö.	Ölüm
RE	Râhatü'l-Ervâh

s.	sayfa
ss.	sayfa sırası
TDK	Türk Dil Kurumu
TEİS	Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü
thk.	Tahkik eden
Trb.	Terkib-i bend
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayını / Yayınları
YL	Yüksek lisans

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Râhatü'l-Ervâh'taki Başlıklar 38
Tablo 2. Halbetü'l-Kümeyt ve Râhatü'l-Ervâh'ın Başlıklarının Karşılaştırması 42
Tablo 3. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Peygamberler 87
Tablo 4. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Peygamber Ailelerine Mensup Kişiler 89
Tablo 5. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Melekler 90
Tablo 6. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Dinî – Efsanevi Kişiler 91
Tablo 7. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Sahabeler 91
Tablo 8. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Mutasavvıflar 92
Tablo 9. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Halifeler 93
Tablo 10. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Halife Ailelerine Mensup Kişiler 99
Tablo 11. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Hükümdarlar 100
Tablo 12. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Vezirler 101
Tablo 13. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Kadıyulkudatlar 102
Tablo 14. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Valiler 103
Tablo 15. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Kadılar 104
Tablo 16. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Yerel İdareciler 104
Tablo 17. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Yerel İdareciler 105
Tablo 18. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Yönetimle İlgili Diğer Kişiler 106
Tablo 19. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Mitolojik Kişiler 107
Tablo 20. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Mesnevi Kahramanları 108
Tablo 21. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Alegorik Hikâye Kahramanları 108
Tablo 22. Râhatü'l-Ervâh'ta "Nedim" Sıfatıyla Anılan Kişiler 110
Tablo 23. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Musikî Erbabı 117
Tablo 24. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Mahbub / Mahbube ve Cariyeler 120
Tablo 25. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Sâkîler 124
Tablo 26. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen İlim Erbabı 125
Tablo 27. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen "Dânişmend" Sıfatlı Kişiler 130
Tablo 28. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Mürebbî ve Hocalar 131
Tablo 29. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Şairler 132
Tablo 30. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Tercümanlar 141
Tablo 31. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Bâğbânlar 141

Tablo 32. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Mimarlar 142
Tablo 33. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Kavim Adları 143
Tablo 34. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Kabile ve Taife Adları 146
Tablo 35. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Hanedan Adları 147
Tablo 36. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Çeşitli Grup Adları 149
Tablo 37. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Hayvan Adları 150
Tablo 38. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Şehirler 153
Tablo 39. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Ülke, Bölge ve Nehir Adları 156
Tablo 40. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Dinî veya Efsanevî Yerler 158
Tablo 41. Râhatü'l-Ervâh'ta Adı Geçen Dil Adları 159
Tablo 42. Râhatü'l-Ervâh'ta Anılan Din Adları 160
Tablo 43. Râhatü'l-Ervâh'ta Anılan Sanatsal Kitap Adları 161
Tablo 44. Râhatü'l-Ervâh'ta Anılan İlmî Kitap Adları 163
Tablo 45. Râhatü'l-Ervâh'ta Anılan Kutsal Kitaplar 163
Tablo 46. Râhatü'l-Ervâh'ta Anılan Yapı Adları 165

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء: ʾ

ا : A, a; E, e; I, ı; İ, i; U, u; Ü,ü

آ : Â, â, A

ب : B, b

پ : P, p

ت : T, t

ث : Ṣ, ṣ

ج : C, c

چ : Ç, ç

ح : Ḥ, ḥ

خ : Ḫ, ḫ

د : D, d

ذ : Ẕ, ẕ

ر : R, r

ز : Z, z

س : S, s

ش : Ş, ş

ص : Ṣ, ṣ

ض : Ż, ż; Ḍ, ḍ

ط : Ṭ, ṭ

ظ : Ẓ, ẓ

ع: ʿ

غ : Ġ, ġ

ف : F, f

ق : Ḳ, ḳ

ك : K, k; G, g; ñ

ل : L, l

م : M, m

ن : N, n

و : V, v; o, ö; u, ü, û

ه : H, h

ى : Y, y; ı, i,

GİRİŞ

I. XVI. YÜZYILDA SİYASİ VE SOSYAL DURUM[1]

Hâtifî'yi ve eserini etraflıca değerlendirebilmek için öncelikle dönemin sosyal ve siyasî şartlarını ana hatlarıyla ortaya koymak gerekir. II. Bâyezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), Sultan II. Selim (1566-1574), Sultan III. Murad (1574-1595) ve Sultan III. Mehmed (1595-1603) bu asırda hüküm süren Osmanlı padişahlarıdır. Osmanlı'nın İstanbul'un fethiyle başlayan dünya devleti olma siyaseti, XVI. yüzyılın son çeyreğine varmadan somutlaşıp hayat bulmuştur. Devletin sınırları Avrupa'dan sonra Afrika'ya kadar genişlemiştir. Bu büyümede özellikle Yavuz Sultan Selim ile Kanuni Sultan Süleyman'ın payı büyüktür.

Yavuz Sultan Selim, Avrupa devletleriyle mevcut sınır ve statüyü koruyucu ilişkiler geliştirerek gücü ve zamanını doğuda ortaya çıkan riskleri ortadan kaldırmaya ayırmıştır. Çaldıran Zaferi (1514) neticesinde Safevî tehlikesi ve Elbistan Seferi (1515) ile Dulkadiroğulları'nın çıkardığı problemler bertaraf edilerek Anadolu toprak bütünlüğü sağlanmış; böylece Osmanlı ordusuna doğu ve güney güzergâhı açılmıştır. 1516'da Mercidabık ve 1517'de Ridaniye savaşlarıyla Memluk hâkimiyetine son veren Yavuz Sultan Selim'in Suriye, Filistin ve Mısır'ı fethetmesiyle şark ticaret yolu güvenli hâle gelmiştir. Ancak bu sürecin, Osmanlı devlet sisteminin yerleşip huzur ve asayişin sağlanmasının, özellikle birçok etnik ve dinî unsuru barındıran Suriye, Irak gibi bölgelerde zaman aldığı da bilinmektedir. "*Osmanlı Hükûmeti öncelikle bu coğrafyada huzur ve barışı sağlamayı hedeflemiştir. Bunun için de ihtiyaç hasıl oldukça idari yapılanmada değişiklik yapma yolunu tercih etmiştir. Bu suretle, aynı zamanda vergi gelirlerinin düzenli bir biçimde toplanması ve ticari faaliyetlerin güvenli bir şekilde sürdürülmesi de hedeflenmiştir*."[2]

---

[1] "XVI. Yüzyılda Siyasi ve Sosyal Durum" başlıklı bu kısmın hazırlanmasında şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Mehtap Nasıroğlu, *Osmanlı Yönetiminde Hama 1516-1600*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2014. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (22.12.2023); Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (2. *bs.*), Akçağ Yay., Ankara 1995; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi I- Giriş* (5. *bs.*), TTK Yay., Ankara 2008; Mustafa İsen-Osman Horata, "Tarihî Gelişim", M. İsen (*ed.*), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* (8. *bs.*), (*ss.* 62-178), Grafiker Yay., Ankara 2014; A. A. Şentürk-A. Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 2014.

[2] Mehtap Nasıroğlu, *age.*, 21.

Yavuz Sultan Selim'in sekiz yıllık hükümdarlığı süresince gerçekleştirdiği icraatlarının iç istikrarı sağlamak; doğu ve güney sınırlarını genişletmek ve güvence altına almak; ticaret yolları kontrol ederek devleti besleyen ekonomik kaynakları artırmak; "*hadimü'l-haremeyni'ş-şerefeyn*" ünvanını almak suretiyle İslam dünyasında devletin prestijini yükseltmek gibi önemli ve etkili sonuçları olmuştur. Padişaha yakınlığı ile bilinen Kemâlpaşazâde, onun az zamanda çok şey başarmış olmasına tanıklık etmektedir:

"*Az müddetde çog iş itmiş idi*

Sâyesi olmış idi âlemgîr

Şems-i asr idi asırda şemsün

Zıllı memdûd olur zamânı kasîr"[3]

Kanunî Sultan Süleyman, Osmanlı tahtında oturduğu kırk altı yıl boyunca denizden karaya, doğudan batıya pek çok sefer gerçekleştirmiş ülkenin sınırlarını genişletip gücünü pekiştirmiştir. Osmanlının Belgrad, Rodos ve Macaristan hâkimiyetleri onun devrinde gerçekleşmiştir. Batılıların Sultan Süleyman'a yakıştırdıkları "*Muhteşem*" (Magnificent, Magnifique) veya "*Büyük Türk*" (Grand turc) gibi lakaplar[4], bir bakıma halkına dair fikirlerini de yansıtmaktadır. Avrupalıların toplumsal hafızalarında öteden beri yaşattıkları Türklerle ilgili olumsuz imaj, "saygı duyulan Türk" algısına dönüşmeye başlamıştır.

Fatih'in fetihten sonra bilim ve sanat alanlarında yaptığı yatırımlar sayesinde İstanbul, başka ülkelerdeki âlim ve sanatkârlar için cazibe merkezi hâline gelmeye başlamıştı. Bu yönelim zaman zaman hız kesse de Yavuz ve Kanunî devirlerinde de devam etmiş, hatta diğer Osmanlı şehirlerine de yayılmıştır. "*Anadolu ve Rumeli'de bazı şehirler, şehzade sancağı olarak veya tarihî gelişmelerinin neticesi mamur birer şehir hâline gelmiştir ve artık XV. asrın sonundan itibaren İran'a ve Arap memleketlerine tahsile gidenler pek görülmemiştir.*"[5] Ülkenin ihtiyaç duyduğu insan kaynağını yetiştirebilir hâle gelmesine de bağlı olarak bu merkezlerde tahsilli, zevk sahibi, üretken, müreffeh bir üst sınıf oluşmuştur.

---

[3] Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yay., Ankara 1994, 180.
[4] Feridun Emecen, "Süleyman I", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/62-74.
[5] Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, MEB Yay., İstanbul 1996, 253.

Agâh Sırrı Levend, "bezm ve rezm"in (eğlence ve savaş) eski toplum hayatının birbirine karşıt iki yönü olduğunu söylemektedir.[6] Savaş meydanlarında büyük zaferler kazanan kadronun barış zamanlarında başarılarına layık, şatafatlı, parlak "bezm"ler tertip etmeleri olağandır. Şiir ve şair, padişah saraylarında, şehzade konaklarında, sancak beylerinin hanelerinde kurulan bu bezmlerin temel unsurlarından biridir.

Yavuz Sultan Selim, İran ile giriştiği rekabetin de tesiriyle *"seferlerinden dönüşünde topladığı sanatkârları İstanbul'a getirir, Türk sanatkârların İranlılardan yeni şeyler öğrenmesini isterdi.*"[7] Kanunî, divan sahibi bir şair olmanın yanında şair ve âlimlerin dostu ve koruyucusudur. İlim ve sanat erbabını koruyup kollamak dönemin yüksek bürokratları için padişahlarından görüp takip ettikleri bir yol olmuştur.

Mısır, Suriye, Irak ve İran; Osmanlı ordularınca fethedilmeden önce İslâm kültür ve medeniyetinin çoktan kök salıp büyüdüğü yerlerdi. Fetihlerle beraber Arap ve Fars dillerinde yazılmış edebî ve ilmî eserlere ulaşmak, azimli Osmanlı aydınları için kolaylaşmıştır. Bu bölgelerde asırlar ile neşvünema bulan kültürler ve haleflerinden kalan idarî miras, Osmanlıların bilim, yönetim, sanat alanlarında beslenebilecekleri birer kaynak olmuştur.

Tarımsal faaliyetler günümüze göre eski toplumların hayatlarının daha çok alanını belirlemiştir. Üretim süreçleri ve sonuçlarıyla bir tarım ürünü; gıda, ticarette meta, tıpta ecza, edebiyatta tema olarak yer almıştır. Osmanlıların sınırları genişledikçe karşılaştıkları yeni yerel malzemeler, üst Osmanlı kültürünü zenginleştirip büyütmüştür. Söz gelimi eski zamanlardan beri Araplar tarafından şarap merkezi olarak tanınan[8] Suriye bölgesinde; şarap ticareti, meyhanecilik, eğlence hayatı, bunlara bağlı terminoloji ve içkiyle ilgili literatür de gelişmiş durumdaydı.[9] XVI. yüzyılın başında Revânî, Türk edebiyatının ilk orijinal sâkînâmesi sayılan *İşretname*'yi yazmış ve bunu 1529'da Hâtifî'nin Hama'da kaleme aldığı, benzer içerikteki *Râhatü'l-Ervâh'*ı takip etmiştir. Bölgenin Yavuz Sultan Selim devrinde (1512-1520) fethedilmesiyle "şarap" konulu iki eserin yazılışının kronolojik ilişkisi dikkat çekicidir.

---

[6] Agâh Sırrı Levend, *age.*, 160.
[7] Halûk İpekten, *age.*, 253.
[8] Nebi Bozkurt, "İçki", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/455-456.
[9] Mehtap Nasıroğlu, *age.*, 134-139.

II. XVI. YÜZYILDA EDEBÎ DURUM

XVI. yüzyılda Osmanlı sahası edebî ürünlerinde nitelik ve nicelik açısından ciddi bir hareketlilik görülmektedir. İran edebiyatı, Osmanlı şair ve müellifleri için mutlak örnek olmaktan yavaş yavaş çıkmış, rekabet edilecek konuma gelmiştir. "*Bu yüzyılda klasik Türk edebiyatı ortak İslam kültürü içerisinde eser verirken Türk şairleri kendi duyuş ve düşüncelerini, gelenekleri, toplumun yaşayışını, Türkçenin dil varlığı içerisinde yer alan atasözleri, deyimleri vb. millî unsurları sözü edilen ortak İslami malzemeyle yoğurmuşlar ve İran şiirinden ayrı bir Türk şiiri yaratmışlardır.*"[10] Divan edebiyatı; hemen her türde kimliği, üslubu, mazmun dünyası oturmuş bir edebiyat hâlini almıştır.

Arapça ve Farsçanın Türk dili üzerinde bir önceki yüzyılda başlayan etkisinin bu yüzyılda daha da arttığı ve bu durumun özellikle bazı mensur eserlerde dili anlaşılmaz hâle getirdiği görülür. Manzum eserlerden kasideler, gazel ve mesnevilere göre ağdalı ve ağır bir üslupla yazılmıştır. Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin kullanımının artmasının bir sebebi de Türkçeyi aruza uydurma çabasıdır. Bu asrın Türkçeden uzaklaşma yönelimine karşı, sesleri çok güçlü çıkmasa da, itirazlar yükseldiği de görülür. Tatavlalı Mahremî ve Edirneli Nazmî ile ilişkilendirilen bu tepki, "*Türkî-i Basit*" akımı olarak adlandırılmaktadır.

Mesnevi edebiyatına gelince, İran ve Arap edebiyatlarından alınan klasik aşk hikâyeleri işlenmeye devam edilirken küçük hikâyelerden oluşan mesneviler de yazılmıştır. Bunlarda mahallî unsurlara da yer verilmiş, bazılarında doğrudan doğruya sosyal hayattan yararlanılmıştır. Zâtî, Hayâlî, Bâkî, Fuzûlî, Nev'î, Bağdatlı Ruhî, Lami'î Çelebi, Kemâlpaşazâde, Figânî, Muhibbî, Taşlıcalı Yahyâ, Kara Fazlî, Hakanî Mehmed Efendi bu yüzyılın başlıca şairlerindendir.

XVI. yüzyıl nesri, Sinan Paşa'nın (*ö.* 1486) önceki yüzyılda açtığı yoldan ilerlemiştir. XVI. yüzyılda mensur eser sayısında, konu çeşitliliğinde ciddî bir artış görülse de bireysel olarak Sinan Paşa'nın üslubunu yakalayabilen çıkmamıştır. "Sinan Paşa'nın nesirde 'önsüz' ve 'öncüsüz' olduğunu söylemek mümkündür."[11] Paşa, tasavvufî bir mahiyet taşıyan eseri *Tazarrunâme*'de kafiye (seci) başta olmak üzere nazmın birçok

[10] Mine Mengi, *age.*, 153.
[11] M. Fatih Köksal, "Sinan Paşa'nın Nesri ve Nesir Üslûbu", *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları* (1. *bs.*), (*ss.* 81-94), Akçağ Yay., Ankara 2005, 85.

özelliğini nesre taşımıştır. "*Tazarrunâme, klasik edebiyatta süslü nesir çığırını açan ilk eser olup 'Sinan Paşa üslûbu' diye bilinen üslûbu da beraberinde getirmiştir.*"[12] Ahlakî içerikli *Maârifnâme*'sinde de aynı üslûbu sürdürmüştür.

XVI. yüzyıl, şiirde önceki asırda ulaşılan klasikleşmenin nesirde de yakalandığı dönemdir. Hem eser sayısında hem konu çeşitliliğinde bu devirde artış olmuştur. Arap ve İran edebiyatlarından yapılan çeviri ve uyarlamaların yanında telif eserler de kaleme alınmıştır. "*Denilebilir ki nesirle ilgili hemen hemen bütün önemli türlerin ilk dikkate değer örnekleri XVI. yüzyılda kaleme alınmıştır.*"[13]

Tarih yazıcılığı bu asırda Yavuz Sultan Selim ve Kanunî gibi "şanlı" padişahların da teşvikiyle canlanmıştır. Bir taraftan Rûhî Çelebi, Kemalpaşazâde, Lütfî Paşa ve Selânikli Mustafa Efendi'nin eserleriyle bütünüyle Osmanlı tarihini ele alan "*Tevârih-i Âl-i Osman*" yazma geleneği sürdürülürken diğer taraftan *Selimnâme, Süleymannâme, Fetihnâme* gibi kişi veya olay odaklı mensur tarihler yazılmıştır.

Yönetim, bilim ve sanat erbabının biyografileriyle ilgili, yine bu zümrelere mensup kimselerce, XVI. yüzyılda yazılan eserler hem devlet bürokrasisinin kurumsallaşmasına hem de Osmanlı nesrinin klasikleşmesine katkı sağlamıştır. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ı bir tarih kitabı olmasının yanında kuruluşundan 1589'a kadar Osmanlı devlet adamları, şeyhleri, âlimleri ve sanatkârlarına dair zengin biyografik bilgiler de verir. Taşköprîzâde Ebulhayr İsameddin Ahmed'in *Şakâiku'n-Nuèmaniyye fî èUlemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye* adlı Arapça eseri, hemen Türkçeye çevrilmiş, asırlar içinde zeyller yazılarak bir biyografi yazma geleneğine öncülük etmiştir.

"*Giderek artan şiir ve şair sayısı sonucu bunları bir araya getirme, benzerlerini tefrik etme gayreti*"yle[14] şuara tezkireleri bu yüzyılda yazılmaya başlanmıştır. "*Garîbî tarafından 16. asrın ilk yarısında yazıldığı sanılan Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm adlı eser, edebiyatımızda Osmanlı sahası şairleri hakkında yazılan ilk Türkçe tezkire olduğu bilinen Sehî Bey'in Heşt-Bihişt (*yazılış: *945/1538) adlı eserinden önce veya aynı dönemde, ama ondan habersiz olarak kaleme alınmıştır.*"[15] Garîbî'nin tezkiresini İran'da

[12] Aylin Koç, "Sinan Paşa", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII/229-231.
[13] Mustafa İsen-Osman Horata, *age.*, 103.
[14] Mustafa İsen-Osman Horata, *age.*, 110.
[15] İsrafil Babacan, "16. Asırda Osmanlı Sahası Şâirleri Hakkında Yazılmış Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm Adlı Tanınmayan Bir Tezkire", *Bilig*, 40, 2007, 12.

yazdığı hesaba katılırsa Sehî Bey'in *Heşt-Bihişt*'ini "*Anadolu'da yazılan ilk, Osmanlı şairleri için yazılan ikinci tezkire*" saymak gerekir.[16] Latîfî'nin *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nüzemâ*'sı (yazılış: 1546) tertibi ve eleştirel üslubuyla edebiyat tarihimiz için önemli bir başvuru kaynağı olmuştur. Ahdî'nin *Gülşen-i Şuarâ*'sı "*Osmanlı Devleti'nin doğu yöresi, özellikle de Bağdat ve çevresinde yetişen şairler hakkında verdiği önemli bilgiler bakımından dikkati çeker*."[17] Âşık Çelebi, *Meşâ'iru'ş-Şu'arâ*'da özellikle çağdaşı ve yakından tanıdığı şairlerin karakterlerine dair verdiği özel ve ayrıntılı bilgilerle diğer tezkire yazarlarından ayrılır. Kınalızâde Hasan Çelebi, yüzyılın son çeyreğinde yazdığı tezkiresinde münşiyâne bir üslup ve ağır bir dil kullanmıştır. Beyânî tarafından yazılmış *Tezkire-i Şuarâ*, türünün bu yüzyıldaki son örneğidir.

XVI. yüzyılda kaleme alınan ilmî, ahlâkî konulardaki eserlerin de Osmanlı nesir üslubu ve dilinin olgunlaşmasında payı vardır. Gelibolulu Mustafa Sururî, Kınalızade Ali Efendi, Ebussuûd Efendi, Celâlzâde Salih Efendi, Pirî Reis, Seydî Ali Reis gibi devrin âlimlerinin eserleri buna örnektir. Okunmak ve anlaşılmak endişesiyle yazıldıkları için bu dönemin dinî – tasavvufî nitelikteki mensur eserlerinde; akıcı, yalın bir üslup tercih edilmiştir. Tarikat büyüklerinin menkıbeleri veya tarikat adabını işleyen eserler bu gruptadır.

Yüzyılın mensur eserleri içerisinde belirginleşen bir kol da Farsça ve Arapça öğrenme ihtiyacını karşılamak üzere yazılan lügat ve gramer kitaplarıdır. *Lügat-i Ahterî, Vankulu Lügati* ve Kemâlpaşazâde'nin *Dekâyıkü'l-Hakayık*'ı bu minvaldedir.

III. ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA NESİR

"Nesir", "*yaymak, saçmak dağıtmak*" anlamlarına gelen bir Arapça kelimedir. Edebiyattaki karşılığı ise manzum olmayan sözdür. Tâhirü'l-Mevlevî nesri "*manzum olmaksızın derli toplu söz söylemek ve tabiî konuşma tarzındaki söz*"[18] olarak tanımlamıştır. Bu ifadede nesrin nazma göre daha doğal ve daha az müdahale edilmiş olduğu vurgulanmıştır. Nesir yazan kişiye *nâsir,* nesir tarzında ortaya konmuş esere de *mensûr* denir.

[16] A. A. Şentürk-A. Kartal, *age.*, 389.
[17] Mustafa İsen-Osman Horata, *age.*, 111.
[18] Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, 116.

Nesir, hangi amaçla ve üslupla yazılırsa yazılsın bütün düz yazı biçimindeki metinlerin genel adıdır. Şayet mensur eser "*yüksek edebî ve bedîî nitelikleri haizse buna inşâ; inşâ yapan, yani edebî nesir örneği veren kişiye ise münşi*"[19] denir. Bu, estetik gayeyle yazılmış "şiir" ile mevzun ve mukaffa olmaktan başka edebî yönü bulunmayan manzume arasındaki farka benzer.

Eski nesir anlayışına göre bir mensur eserin düz yazı biçiminde tertip edilmekten başka taşıması gereken unsurlar da vardır: "*elfaz* (uygun kelime ve kelime gruplarının seçimi), *selâset* (akıcılık), *mebâdî* (usulüne uygun bir giriş) ve *mebânî* (sağlam bir kuruluş) gibi."[20]

Günümüzde eski nazım ve nesrimiz, "söz"ün mütemmim cüzleri olarak değil de bölgeleri kesin çizgilerle ayrılmış iki rakip hâlinde, zıtlık içindeymiş gibi yansıtılmaktadır. Bu tutum, Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatı söz konusu olunca değişmekte; "*nazmı nesre yaklaştırmak*", "*mensur şiir*", "*şiirsel anlatım*" *vb.* ifadelerle iki alan birbirine yaklaştırılmaktadır. Oysa eski Türk edebiyatı çerçevesinde değerlendirilebilen manzum ve mensur eserler arasındaki mesafe, bugünün modern metinlerine göre üslup, muhteva ve biçim olarak daha yakındır. Aynı eserde nazım ve nesrin birlikte kullanılması, nesirde nazmı hatırlatan secilere yer verilmesi, iki alanın geçişkenliğini ve yakınlığını gösteren somut delillerdir.

Lâmi'î Çelebi (1473- 1532), divanının önsözünde; önce nazım ve nesrin "söz"ün iki kısmı olduğunu ifade eder; sonra, nesre hakkını vermekle birlikte, nazmı üste çıkaran bir yaklaşım sergiler. Bu yaklaşım genel olarak dönemin sanatkârlarının tamamının bakış açısını yansıtır:

Nesrdür gerçi dehre sermâye

Dürr-i nazmundurur velî pâye[21]

Eski Türk edebiyatında nesre fazla rağbet edilmemiş ve nesre yönelmek bir "tenezzül" meselesi olarak görülmüştür. Nesrin nazma göre prestij ve cazibesi yoktur.[22]

---

[19] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *Klasik Dönem Osmanlı Nesir Metinleri*, Kriter Yay., İstanbul 2009, 11.
[20] Mustafa İsmet Uzun, "Nesir", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/9-11.
[21] Hamit Bilen Burmaoğlu, *Lâmi'î Çelebi Divanı (Hayatı-Edebî Kişiliği-Eserleri ve Divan'ın Tenkidli Metni)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1983, 47.
[22] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 12.

Nesirden ziyade nazma itibar edilmesinin başka gerekçeleri de vardır. "*Manzum yazmaya olan bu rağbetin önemli bir sebebi ezberleme kolaylığıdır.*"[23] Şair ile okur arasında doğal bir arz talep dengesi oluşmuştur. Klasik edebiyatımıza mensup sanatkârlar, edebî kudretlerinin ispatını şiirle ortaya koymuş; muhatapları veya başka bir deyişle tüketiciler de sanat kabiliyetinin değerlendirilmesinde mihenk taşı olarak daha ziyade nazmı esas almıştır.[24] Nazmın üstün tutulması sebebiyle aslında düşüncenin anlatım aracı sayılan nesir, ondan ahenk ve üslup unsurları alarak şiire yaklaşmıştır.

Osmanlı dönemi nesriyle ilgili araştırma ve incelemelerde, henüz genel kabul gören sonuçlara ulaşılamamıştır. Özellikle nesrimizin nasıl tasnif edileceği hususu tartışılmaktadır. Farklı özellikteki nesirler için "üslup" terimi kullanılması bile söz konusu belirsizliği gösterir; "*sade üslup, ilmî üslup, müsecca üslûp*…" gibi terimlerle nesir türleri mi yoksa yazarların üslupları mı kastedilmektedir?

Mensur eserlerin hangi grupta yer alacağını belirleyen temel husus, eserin yazılış amacıdır. Bir dinî konuyu açıklamak, bir ahbabı bezme davet etmek, padişahın tahta çıktığını civardaki memleketlere haber vermek, latife anlatmak… Bunların her biri ayrı bir kelime kadrosu ve anlatım tarzı gerektirecektir. Nitekim edebiyat araştırmacıları nesir üsluplarından bahsederken "*Kur'an tefsirleri, hadis kitapları, (...) fütüvvetnâmeler, menâkıpnâmeler, dinî-destanî halk kitapları, halk hikâyeleri, (...) tevârih-i Âl-i Osman gibi eserlerin ve ahlâk ve siyâset kitaplarının çoğu bu kola girer.*"[25] veya "*Bazı tezkireler, tarihler, tasavvufi eserler, münşeat mecmuaları süslü nesirle yazılmıştır*"[26] gibi cümleler kurmaktadır.

Eski kaynaklarda üslup tasnifi, "*üslûb-ı sâde*", "*üslûb-ı müzeyyen*" ve "*üslûb-ı âlî*" adları altında yapılmaktaydı.[27] Eski nesrin "*halkın konuştuğu dili esas tutan sade nesir*"[28], "*Arap ve Fars sözlüklerinden gelişigüzel her kelimeyi alıp onları bu dillerin gramer kurallarına göre kullanan, buna karşılık Türkçe sözlere pek az yer veren, divan şiirinin lâfız san'atlerinden çoğunu benimseyen, seci'i esas tutan süslü nesir (inşâ)*"[29] ve

[23] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 11.
[24] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 13.
[25] Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir* (2. *bs.*), Akçağ Yay., Ankara 1996, *s.* V-VI.
[26] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 16.
[27] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 13.
[28] Fahir İz, *age.*, *s.* V-VI.
[29] Fahir İz, *age.*, *s.* X-XI.

yazarının anlatmak istediği şeyin peşine düştüğü, arada sırada secilere de başvurulan orta nesir[30] olarak üç başlıkta incelenmesi eğilimi, günümüzde hâkim tavır olarak devam etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, Ahmet Cevdet Paşa'ya dayanarak nesri, "*nesr-i mürsel*" ve "*nesr-i müsecca*" olarak iki kısma ayırmakta ve resmî yazışmalardaki nesir türüne "*nesr-i mürsel*", secili olan ve özel yazılarda kullanılan türe "*nesr-i müsecca*" adını vermektedir.[31]

Günümüzün "sade nesir – orta nesir – süslü nesir" tasnifini yeterli bulmayan bazı araştırmacılar yeni tasnif denemeleri yapmaktadır. Süleyman Çaldak, eski Türk edebiyatı nesrinin "*edebî sanatlardan yoksun, okuyucuyu salt bilgilendirmek için ortaya konan ve 'mücerred' diye de adlandırılan 'ednâ' kısmı*"nı sade nesir; *"edebî sanatlarla süslenmiş, estetik kaygıyla kaleme alınmış olan ve 'beyan, müzeyyen, inşâ' adlarıyla da anılan kısmı"*nı da süslü nesir olarak adlandırmaktadır.[32] Mustafa İsen, eserin muhtevası, muhatabı ve yazılış gayesine göre belirlenen işlevsel bir açıdan yaklaşmakta; halk edebiyatı sahasına girenler mensur eserleri "*folklorik üslup*" adıyla ayırdıktan sonra klasik nesre ait olanları ilmî üslup, resmî üslup ve bedii üslup olarak tasnif etmektedir.[33]

C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, klasik Türk edebiyatının "sade nesir – orta nesir – süslü nesir" üçlemesinin çerçevesini yeniden çizip bunlara bir de "ağdalı nesir" türünü eklemektedir. Buna göre sade nesir (*üslûb-ı sâde*); 13. ve 14. asırlarda örneklerine daha sık rastlanan, Arapça ve Farsça kelimelerin ihtiyaca binaen kullanıldığı, sanat kaygısından uzak, halk için yazılmış metinleri kapsamaktadır. Orta nesir (*üslûb-ı mutavassıt*) ise; Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların Türkçe kökenlilere baskın olduğu, yer yer secili, sanat ve öğreticilik kaygısının dengede tutulduğu, XVI. yüzyıldan itibaren karşılaşılan nesir tarzıdır. Sinan Paşa'nın eserlerinde vücut bulan, sanat kaygısıyla yazılmış, Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların çok fazla olduğu, cümlelerinin hemen her fıkrası secili, bedi'î yönden değerli mensur eserler, süslü nesir (*üslûb-ı müzeyyen*) çerçevesindedir. Arapça ve Farsça kelime ve terkip kullanımını

---

[30] Fahir İz, *age.*, *s.* XIII.
[31] Tâhirü'l-Mevlevî, *age.*, 116.
[32] Süleyman Çaldak, "Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı)", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 7 (77-78), 2006, 75.
[33] Mustafa İsen, "Estetik Nesir", *Türk Edebiyatı* Tarihi, *(ss.* II, 81-90), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul 2006, 83.

suistimal boyutuna getirmiş olan, sadece biçim ve ahenk unsurlarını gözeten, Veysî ve Nergisî'de somut örnekleri görülen, abartılı nesir örnekleri de ağdalı nesir (*üslûb-ı âlî*) olarak görülmektedir. Bu tasnif önerisini sağlam bir zemine oturtmak için bu dört üslup türünden seçilen metinler üzerinde seci, kelime kökenleri ve farklı kökendeki kelimelerin kullanım sıklığı incelemesi yapılmış ve sonuçlar sayısal ifadelere dönüştürülmüştür.[34] Ancak bu incelemelerin tartışılmaz bilimsel sonuçlara varmak için değil, bir fikir edinmek için yapıldığı bellidir.

Yukarıdaki toparlayıcı tasnif çabaları; somut ölçütler yerine izlenimlere dayanmaktadır. Metinlerdeki seci yoğunluğu, Arapça ve Farsça kelimelere ne kadar yer verildiği göz kararı tespit edilmiştir. Bu ikisinden başka ortak bir ölçüt de bulunmamaktadır. Menderes Coşkun, eski Türk edebiyatın -nesir- alanındaki üslup çalışmalarını yüzeysel, temelsiz ve yetersiz bulmakta; "*Bir eserin üslûbunun sadeliği veya süslülüğüyle ilgili olarak hüküm vermeden önce bu hükmün dayandığı ölçütlerin (kriterlerin) ortaya konulması*" gerektiğini savunmaktadır.[35] Coşkun, yapılacak üslup çalışmasının amacına göre seçilip uygulanabilecek somut "teknik"ler önermektedir: Yazarın veya eserin sözlük genişliğini, kullanılan farklı kelimelerin toplam kelime sayısına oranını, kelimelerin kullanım sıklığını, yazarın yakın ve eşanlamlı kelimelerden hangisini tercih ettiğini, metindeki kelime uzunluğunu, kelime türlerinin dağılımını, cümle uzunluklarını ortaya koymak gibi… Bu tekniklerden bazısı eski nesrimiz için uygun bulunmayabilir. Elbette, eser veya yazara göre bunlardan başka teknikler de geliştirilebilir.

Eski edebiyatımızdaki nesir üslupları veya türleri incelenirken bir eserin baştan sona aynı üslupla yazılmayabileceği hususu göz ardı edilmemelidir. XVI. yüzyıldan itibaren genellikle mensur eserlerin girişlerinde bulunan besmele, hamdele, salvele ve mukaddime kısımları dışında kalan bölümleri sade ve akıcı üslupla yazılmıştır.[36] Öyleyse eserle ilgili yapılacak değerlendirmelerde hangi üslubun hangi kısımlarda kullanıldığı

[34] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 14-16.
[35] Menderes Coşkun, "Üslup Çalışmaları Üzerine", *Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V)*, Turkuaz Yay., İstanbul 2010 (Pdf dosyasında sayfa numarası belirtilmemiştir).
[36] A. A. Şentürk-A. Kartal, *age.*, 379.

belirtilmelidir. "*Ayrıca eserlerin farklı muhtevalarına bağlı olarak cüzî de olsa değişik üslûpların tespiti mümkündür*."[37]

Eski Türk edebiyatı nesri, Tanzimat sonrası yapılan bazı değerlendirmelerde beyanın kapalı olması iddiasıyla eleştirilmektedir. Ömer Ferid Kam, beyanın kapalı olmasını üç sebebe bağlamaktadır. Geçmiş sanatkârların "*sözün meziyetlerini manaya ait güzelliklerde değil, kelimelerle ilgili tantana ve ihtişamda*" görmeleri sebeplerden biridir. İkincisi, kalem erbabının aynı manaya gelen kelimelerden Arapça ve Farsça olanları -teşrifatça daha yukarıda gördükleri için- Türkçe olanlara tercih etmeleridir. Sözün kapalılığı hususundaki önemli sebeplerden biri de Arapça, Farsça terkiplerin suistimal derecesine vardırılmasıdır.[38]

Veysî ve Nergisî gibi münşîlerin eserlerinde karşılaşılan üslup bu eleştirileri haklı çıkarmaktadır. Ancak Türk nesir geleneğinin tamamını manayı göz ardı etmekle, Türkçeden uzak durmakla, sözü yabancı terkiplere boğmakla itham etmek insaflı görünmemektedir. Nitekim eski mensur eserler üzerinde sağlam yöntemlerle yapılmış inceleme çalışmaları; bu metinlerde hareketli ve düzenleyici unsurun Türkçe kelimeler olduğunu, Arapça ve Farsça olanların daha çok ahenk ve dekoru beslemek amacıyla kullanıldığını göstermektedir.[39]

IV. TÜRK EDEBİYATINDA SÂKÎNÂME[40]

Klasik Türk edebiyatı ürünlerinin tasnifiyle ilgili pek çok çözülememiş problem olduğu aşikârdır. Batı edebiyatlarına has bakış açısı, eseri başka eserlerle eşleştirme ısrarcılığı, eserden hükme varmak yerine eseri peşin hükümlere yaklaştırma çabası sağlıklı sonuçlar vermemektedir. Metin Akkuş, edebî türlerle ilgili gruplandırma

[37] Âmil Çelebioğlu, *Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, MEB Yay., İstanbul 1994, 110.
[38] Halil Çeltik, *Ömer Ferid Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tedkikatı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, 74-79.
[39] Mustafa İsen, *agb.* (Estetik Nesir), 87.
[40] "*Türk Edebiyatında Sâkînâme*" başlıklı bu kısmın hazırlanmasında, Metin Akkuş'un *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebî Türler ve Tarzlar* (*bk.* Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebî Türler ve Tarzlar,* Fenomen Yay., Erzurum 2007), Rıdvan Canım'ın *Divan Edebiyatında Türler* (*bk.* Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler,* Grafiker Yay., Ankara 2011) ve *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme* (*bk.* Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme,* Akçağ Yay., Ankara 1998) adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

denemelerinin "*kusursuzluk (efradını cami, ağyarını mani) ölçüsüne*" henüz ulaşmadığını düşünmektedir.[41]

Edebî türlerin tasnifiyle ilgili belirsizlikler, "sâkînâme" türüyle ilgili tanım ve sınırlamalara da yansımaktadır. Sâkînâme, Arapça "sâkî: ساقي" (içki sunan) ile Farsça "nâme: نامه" (yazılı şey, mektup) kelimelerinden oluşmaktadır. Agâh Sırrı Levend, sâkînâmeyi "*sâkîden, içkiden, içkinin çeşitlerinden, meclisden, kadehden, sürahiden, meyden, mahbubdan topluca bahseden eser*" biçiminde tanımlayarak, içeriğini öne çıkarır.[42] Tunca Kortantamer'in "*Sâkîye seslenmeler yoluyla içkiyi - daha çok şarabı - ve içki meclislerinin araç, gereç ve âdetlerini, içkiyle uzaktan yakından ilgili pek çok düşünce, duygu ve kavramı bazen tasavvufî, bazen dünyevî olarak bir bütün hâlinde ele alıp işleyen şiirler*"[43] biçimindeki tanımı ile Metin Akkuş'unki örtüşmektedir.[44] Rıdvan Canım, türün sınırlarını "… *mütekârib bahrinde mesnevî türü şiir*"[45] ifadesiyle nazım biçimi ve vezin unsurlarıyla daraltsa da başka nazım şekilleri ve aruz kalıplarıyla yazılmış sâkînâmelerden de söz edilmektedir.[46]

"Hamriyyat" başlığı altında yazılan şiirler ile "sâkînâme" türü arasındaki ilişki de henüz yeteri kadar açıklanmamıştır. Bu iki kavram aynı şeyi mi karşılamaktadır, biri diğerinin kapsamında mıdır? Klasik Türk edebiyatı türleriyle ilgili araştırmalarda "hamriyyat" adıyla başlı başına bir türden bahsedilmemektedir. "*Sadece şarabı konu edinip onu her yönüyle ele alan*"[47] ve "*şarap, şarap içmek ve bununla ilgi gerekli şeylerin anlatıldığı*"[48] şiirler, Arap ve İran edebiyatlarında -ve doğal olarak bizde- genel bir ifadeyle "hamriyyat / hamriyye" olarak adlandırılmaktadır. Sâkînâmelerin "hamriyyat" konulu ürünler içerisinden filizlenip zamanla müstakil bir türe dönüştüğü anlaşılmaktadır.

"Hamriyyat" adıyla anılan şiirlerin, içkiyi gerçek anlamıyla ele alan Hayyamvari olanı ve tasavvufi bir sembol olarak işleyeni olmak üzere iki tarz hâlinde geliştiği

---

[41] Metin Akkuş, *age.*, 19.
[42] Agâh Sırrı Levend, *age.*, 160.
[43] Tunca Kortantamer, "Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı),* 2, 1983, 81-90.
[44] Metin Akkuş, *age.*, 217.
[45] Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara 2011, 207.
[46] Metin Akkuş, *age.*, 218-219.
[47] M. Faruk Toprak, "Arap Şiirinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyat Terimleri", *EKEV Akademi Dergisi*, 2 (3), 2000, 169.
[48] Mecdüddîn Keyvânî, "Fars Edebiyatında Hamriyye", Çetin Kaska (*çev.*), *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 2019, 115.

görülmektedir. Arap edebiyatında Ebû Nüvâs (*ö.* 756-757), Telafrî (*ö.* 1277), Safiyyüddin Hıllî (*ö.* 1349) içki konusuna Hayyam tarzında yaklaşmış; İbnü'l-Fâriz (*ö.* 1235) ve Tilimsanî (*ö.* 1291) ise tasavvufî tarzı benimsemiştir.[49] Fars edebiyatında içki şiirlerinin ilk etkili örneği Rûdekî-yi Semerkandî'ye (*ö.* 329) aittir. "*Rûdekî'nin bu hamriyyesinden sonra hamriyye geleneği revaç kazanmıştır.*"[50] Rûdekî'den sonra Beşâr-i Mergezî, Sırâceddîn Kumrî-i Âmulî (*ö.* 625), Ubeyd-i Zâkânî (*ö.* 771), Nezârî-i Kuhistânî (*ö.* 721), Yağmâ-yi Cendekî (*ö.* 1276), Mîrzâ-yi Habîbullâh-i Kâânî (*ö.* 1272) ve İmâd-i Horasanî (*ö.* 1282) gibi şairler bu türde eser vermiştir.

"Sakiye hitap etme" özelliği dışında sâkînâme için söylenecek şeylerin hamriyyat için de geçerli olduğu görülmektedir.

Mevcut tanımlara göre sâkînâme türünün öne çıkan özellikleri şöyle sıralanabilir:

a) Sakiye hitaben yazılır. Bu hitabın amacı ondan şarap istemektir.[51]

b) Şiir biçimindedir.

c) İçkiyle ilgili unsurlar bu türdeki bazı eserlerde tasavvuf bağlamında, bazılarında gerçek anlamlarıyla ele alınmıştır.

ç) İçki ve içkiyle ilgili şeyler konu edilir.

Sâkinâme ve hamriyyat alanında yapılmış araştırmalar, içki konusunda yazılmış mensur eserler üzerinde net bir tutumla duramamaktadır. Revânî'nin *İşretnâme*'sine de kaynaklık eden, Nevâcî'nin (*ö.* l455) *Halbetü'l-Kümeyt*[52] adlı eseri edebî tür olarak nerede durmaktadır? *Halbetü'l-Kümeyt*, ana yapısı itibarıyla mensur bir eser olduğu için yukarıda çizilen "sâkinâme" çerçevesiyle çelişmektedir. Rıdvan Canım, bir taraftan yaptığı tanımda sâkinâmeleri "şiir"le sınırlandırırken, diğer taraftan *Halbetü'l-Kümeyt*'i -sâkinâme türünü işaret ederek- "Arap edebiyatında bu sahada yazılmış en orijinal eser" olarak nitelendirmektedir.[53] Aynı belirsizlik, Hâtifî'nin 935/*M* 1529'da *Halbetü'l-Kümeyt*'i örnek alarak yazdığı, bu tezin de konusunu teşkil eden *Râhatü'l-Ervâh* adlı

[49] M. A. Yekta Saraç, "Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 30, 2003, 449.
[50] Mecdüddîn Keyvânî, *agm.*, 115.
[51] Tâhirü'l-Mevlevî, *age.*, 128.
[52] *bk.* Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *Halbetü'l-Kümeyt fi'l-Edeb ve'n-Nevâdiri'l-Müte'allika bi'l-Hamriyyât*, Kahire 1357/1938.
[53] Rıdvan Canım, *age.*, 213.

mensur eseri için de geçerlidir. İçki zemininde yazılmış bunlar gibi mensur eserlerin, varsa esere has özelliklerinin belirtilmesi kaydıyla, sâkinâme türü içinde değerlendirilmesi isabetli olacaktır.

Sâkinâmelerin kaynağı Arap ve Fars edebiyatlarıdır. Sâkinâmelerin temellerini İslamiyet öncesi Arap şiirindeki "hamriyyat" adı verilen şiirlere dayandırmak mümkündür. İslamiyet'in gelişi ve içkinin yasaklanışıyla birlikte, şarap içerikli şiirler bir süreliğine terkedilmiş ancak Emevîler döneminin zevk ve sefahat düşkünlüğüyle beraber aynı içerikte şiirler yazılmaya başlanmıştır. Özellikle 9. yüzyıldan itibaren şairlerin divanlarında "şarap şiirleri"nin sayısı çoğalmış ve yeri büyümüştür. Şarap ve şarabın etkileriyle ilgili olarak Arap edebiyatında dikkati çeken şairlerden bazıları şunlardır: Antere b. Şeddad, Tarafa b. Abd el-Bakrî, Adî b. Zeyd, A'şâ el-Ekber, Lebid b. Rabia, Ebu Mihcan, Yezid b. Abdülmelik, II. Velid, Müslim b. El-Vâlid, Muhammed b. Abdullah, Ebû Nüvâs, Şemseddin Muhammed Nevâcî…

İran edebiyatında Sasaniler döneminde ilk örnekleri görülen şarabı anlatan şiirler, yine İslamiyet'in kabulünü takip eden yıllarda terkedilmiş; ancak sonraki yüzyıllarda yeniden rağbet bulmuştur. Sâkinâmelerin hamriyyat türü şiirlerden doğup müstakil bir tür hâline gelmesi de İran sahasında gerçekleşmiştir. Nizâmî'nin *Şerefnâme*'sinde yer alan ve birkaç beyitten oluşan bölümler, İran edebiyatında sâkinâme türünün ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Selmân-ı Sâvecî'nin *Divan'*ındaki sâkinâme içerikli tevhidi ise bağımsız tasavvufî sâkinâmenin ilk örneğidir. İran edebiyatındaki içki zemininde şiir yazan başlıca şairler şunlardır: Abdullah Hâtifî, Abdurrahman-ı Talebânî, Meşhedî, Keşmirî, Hâcû-yı Kirmânî, Hâfız-ı Şirâzî, Hakîm Pertevî, Abdurrahman-ı Câmî, Visâl-i Şirâzî, Mîrzâ Fasîh, Nizâmî, Ömer Hayyâm, Rûdekî-i Semerkandî, Selmân-ı Sâvecî, Urfî-i Şirâzî…

Türk edebiyatında "sâkinâme" adıyla yazılmış ilk şiir örnekleri Harizmî 'nin (XIV. yy), "*Mahabbetnâme"* adlı eserindeki manzumelerdir. Bunu Ahmed-i Dâî'nin içkiyi gerçek anlamıyla ele aldığı, terciibent formundaki sâkinâmesi takip etmiştir. Türün gelişiminde önemli yeri olan bir örnek de Ali Şir Nevâî'nin 458 beyitlik sâkinâmesidir. "*Eserde her ne kadar sâkîden, şaraptan ve içki meclislerinden söz ediliyorsa da bunun, anladığımız manada bir sâkînâme olmadığı açıktır*."[54]

[54] Rıdvan Canım, *age.*, 214.

"Türk edebiyatında sâkinâme türünün ilk orijinal örneği, Edirneli Revânî'nin (*ö.* l524) *"İşretnâme"* adlı eseridir. Türü içerisinde özel bir yeri bulunan *İşretnâme*, -ki sâkinâme adı altında görülen bu eserler arasında İran ve Türk edebiyatlarında *İşretnâme* adını taşıyan tek eserdir- Yavuz Sultan Selim'e takdim edilmiştir."[55] 694 beyit hacminde ve mesnevi formundaki bu eser, kendi türünde, biçim ve içerik bakımından olgun bir örnektir. Rıdvan Canım, *İşretname* ile Nevâcî'nin (*ö.* l455) ondan bir asır önce yazdığı *Halbetü'l-Kümeyt* arasındaki benzerlikleri ortaya koyarak *Halbetü'l-Kümeyt*'in İşretnâme'nin kaynağı olabileceğini ifade etmektedir.[56]

Takiyyüddîn Ebi't-Tükâ el-Bedrî ed-Dimaşkî'nin (*ö.* 1488) şarap ve afyon (haşhaş) hakkında *Halbetü'l-Kümeyt* tarzında yazdığı *"Râhatü'l-Ervâh fi'l-Haşîşi ve'r-Râh*"[57] adlı mensur eserinin de Türk edebiyatında etkileri görülmektedir.

Hâtifî mahlaslı bir Türk şairi tarafından 935 (1529) yılında Hama'da yazılan ve bu çalışmaya konu olan, *Râhatü'l-Ervâh* adlı mensur eser, Türkçe yazılmış sâkinâmelerden ikincisi olarak kabul edilebilir. Hâtifî her ne kadar Nevâcî ve eserinin adını anmasa da *Râhatü'l-Ervâh*'ı *Halbetü'l-Kümeyt* rehberliğinde yazmıştır. İki eser arasında, pek çok manzum ve mensur alıntı metne yer verilmesi, bölüm başlıkları, muhteva gibi ilk bakışta görülebilecek pek çok ortak nokta vardır. *Râhatü'l-Ervâh*, dönemin tezkire yazarlarının ve yakın zamanların edebiyat araştırmacılarının dikkatini çekmemiştir. Şarap ve onunla ilgili her şeyin işlendiği eser, didaktik bölümleri rahatlatmak için verilen "*hikâyet, latîfe, nükte*" gibi anlatılarla; çeşitli Türk şairlerinden seçilmiş, bezme ait unsurları işleyen beyitlerle; günlük hayatın pek çok alanına dair etnografik bilgilerle ve akıcı nesir üslubuyla edebiyat tarihimizdeki yerini alacaktır.

XVI. yüzyıl tezkire yazarları, asıl adı Sadullah olan ve Sa'dî mahlasıyla bilinen bir şairin sâkînamesi olduğunu bildirmektedir. Bu yüzyılda sâkîname yazan şairlerden biri de Hayretî'dir (*ö.* l534). Fuzûlî'nin 327 beyitlik şarap meselesine tasavvufî açıdan yaklaştığı Farsça sâkinâmesinden (*Heft-câm*) başka *Türkçe Divan*'ında yer alan bir terciibendi ile *Leylâ vü Mecnun*'unda sâkîye seslenişler görülür. *Beng ü Bâde* adlı eserinde de sâkinâme motiflerine rastlanır. İşretî Mustafa'nın 52 beyitlik terciibendi, Fevrî'nin "*Sahbânâme*"si,

---

[55] Rıdvan Canım, *age.*, 214-215.
[56] Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme*, Akçağ Yay., Ankara 1998, 149.
[57] *bk.* Takiyyüddîn Ebi't-Tükâ el-Bedrî ed-Dimaşkî, *Râhatü'l-Ervâh fi'l-Haşîşi ve'r-Râh*, Danilo Marino (*haz.*), tarih yok.

Taşlıcalı Yahyâ'nın kısa mesnevisi, Bursalı Cinânî'nin *Cilâ'ü'l-Kulûb*'ü, Rusçuklu Şeyh Mustafa Beyânî'nin *Sâkinâme*'si, Âlî Mustafa Efendi'nin terkibibendi ve Kalkandelenli Fakîrî'nin tasavvufî *Sâkinâme*'si; XVI. yüzyılda Osmanlı sahasında yazılmış diğer sâkinâmelerdir.

XVII. yüzyılda bu türde verilen eserler arasında Kafzâde Fâizî, Azmîzâde Hâletî, Selânikli Esad Efendi ve Şeyh Mehmed Allâme Efendi'nin sâkinâmeleri; Nef'î'nin terkibibent formunda Farsça ve Türkçe iki şiiri, Nev'îzâde Atâî'nin "*Âlemnümâ*" adlı geniş hacimli sâkinâmesi sayılabilir. Şeyhülislâm Yahyâ, Riyâzî, Sabûhî, Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi, Rüşdî, Cem'î Mehmed, Tıflî Ahmed Çelebi, Nâzükî, Tîbî Efendi, Fehîm-i Kadîm, Edirneli Âlî, Kelîm Eyyûbî de aynı yüzyılda sâkîname türünde eser vermiştir. Bu yüzyılda sâkinâme yazan şairlerin sayısının arttığı söylenebilir.

XVIII. yüzyılda bir önceki yüzyıla göre sâkinâme sayısında azalma yaşanmıştır. Şeyhî Mehmed Efendi, Subhizâde Feyzî, Nevres-i Kadîm, Ayıntablı Aynî, Yenişehirli Belîğ ile Şeyh Galib'in manzumeleri türün bu asırdaki örnekleridir.

XIX. yüzyılda müstakil eserler yerine terkibibent veya terciibent tarzında küçük sâkînameler yazılmıştır. Hoca Neşet, Mehmed Dâniş Bey, Hemdem Mehmed Said Çelebi, Kâzım Paşa, Tayyar Mahmud Paşa'nın sâkinâmeleri bu formlardadır. Benlizâde İzzet, Hüznî ve Süleyman Celâleddin Molla Bey'in sâkinâmeleri ise mesnevi biçimindedir. Yine aynı yüzyılda Hanyalı Nûrî, Selânikli Hâmî, Zîver Paşa, Türâbî ve Ziyâ Paşa terkibibent ve Dilsûz Mehmed Emin Tebrîzî, Keçecizâde İzzet Molla, Nâmık Kemal, Bayburtlu Zihnî kaside biçiminde sâkinâme kaleme alan şairlerdir. Mehmed Memduh Paşa'nın terkibibent şeklindeki şiiri, XX. yüzyılın tek sâkinâmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM
HÂTİFÎ VE RÂHATÜ'L-ERVÂH

1.1. HÂTİFÎ

1.1.1."Hâtifî" Mahlası

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde aynı mahlası kullanan pek çok şair mevcuttur. Mahlas ortaklığının şairlerin adlarının, mesleklerinin hatta eserlerinin birbirine karışmasına yol açtığını şair tezkirelerinden izlemek mümkündür. Aynı durum "Hâtifî" mahlasını kullanmış şairler için de geçerlidir.[58]

Burada klasik Türk edebiyatında "Hâtifî" mahlasını kullanan şairlerin biyografileriyle ilgili bilinenler derlenecek, bunlardan şüpheli görünenler ayıklanacak ve yeni elde edilen bilgilerle "*Râhatü'l-Ervâh*" adlı eserin müellifi olan Hâtifî'nin biyografisi netleştirilmeye çalışılacaktır.

"*Hâtif*: هاتف" sözcüğü Arapça "*hetf:* هتف" mastarının ism-i fâilidir. Sözlükte "*hetf*" "*inceden inceye ve gizlice bir şeyi hatırlatma, fısıldama*"; *"hâtif"* ise "*sesi işitilip de kendisi görülmeyen [kimse], seslenici, çağırıcı"* olarak açıklanmaktadır.[59] Mine Mengi, "hâtif" sözcüğünün, sözlük anlamının ötesinde bir anlamla ve bir edebî kavram boyutuyla, klasik şiirde "*destan, masal, mesnevinin kurmaca dünyasında, konumu ve işlevi bakımından şairin başka bir kimliği*" olarak kullanıldığı görüşündedir.[60]

"*Tasavvufî hayatın geliştiği dönemlerde hâtiften gelen sesler üzerinde çok durulmuş, özellikle şair sûfîler, 'hâtif'i ilhamlarının kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Molla Abdullah ve Seyyid Ahmed İsfahânî gibi İranlı şairler bu sebeple Hâtif veya Hâtifî mahlasını almışlardır.*"[61]. Bu mahlasın sözcük anlamının cazibesi ve Türk şairlerinin İranlı şair Abdullah Hâtifî'yi (*ö.* 927/ *M* 1521) örnek alması; özellikle XVI. yüzyıl Türk şairleri arasında da "Hâtifî" mahlasının fazlaca tercih edilmesine sebep olmuştur.

---

[58] Bu bölüm, "*Türk Edebiyatında Hâtifî Mahlaslı Şairler ve Râhatü'l-Ervâh*" başlığıyla daha önce tarafımızca yayımlanmıştır (*bk.* Fatih Polat, "Türk Edebiyatında Hâtifî Mahlaslı Şairler ve Râhatü'l-Ervâh", *Route Education and Social Science Journal*, 88, 2024, 109-151).
[59] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (16. *bs.*), Aydın Kitabevi, Ankara 1999, 341.
[60] Mine Mengi, "Divan Şairinin Görünmez Seslenicisi Hatif", *Osmanlı Araştırmaları*, 25, 2005, 187-201.
[61] Süleyman Uludağ, "Hâtif", *DİA*, İstanbul 1997, XVI/467.

Abdurrahman Câmî'nin yeğeni Hâtifî'nin *Leyla vü Mecnûn* mesnevisi Osmanlı sahasında çok etkili olmuştur. "*Türk şairleri Hâtifî'den çok faydalanmışlar, hatta bazıları onu tercüme etmişlerdir.*"[62] *Hüsrev ü Şîrîn,* Abdullah Hâtifî'nin Osmanlı şairlerince tanınmasını sağlayan bir diğer eseridir. Ahmet Doğan, XVI. yüzyılda *Hüsrev ü Şîrîn* yazmış Türk şairler arasında bir de "Hâtifî"yi saymakta ve bu bilgiyi Faruk Kadri Timurtaş'ın "*Husrev ü Şîrîn ve Ferhâd ü Şîrîn Yazan Şairlerimiz"* makalesine dayandırmaktadır.[63] Oysa Timurtaş'ın zikrettiği *Hüsrev ü Şîrîn* şairi Hâtifî, İranlı Abdullah Hâtifî'dir.[64]

Abdullah Hâtifî'nin Timur'un hayatı çerçevesinde yazdığı *Timurnâme* (veya *Zafernâme*) adlı mesnevisinin de etki alanı geniştir. *"Timurnâme'nin nüshalarından bazılarının Osmanlı coğrafyası, Rusya'nın muhtelif bölgeleri ile Hindistan gibi çeşitli coğrafyada istinsah edilmiş olması da bu durumu teyit eder niteliktedir.*"[65] Ayrıca Abdullah Hâtifî'nin bu eserinin içindeki sâkinâmenin şairlere ilham kaynağı olduğu ortadadır.

Şair tezkirelerinde ve onların hulasası olan eserlerde "Hâtifî" veya "Hâtif" mahlaslı birçok şairden söz edilmektedir. İki mahlasın mana ve lafzen yakın olması bu şairlerin birbiriyle karıştırılmasına zemin oluşturmuştur. *Tuhfe-i Nailî*'de Türk edebiyatına mensup yedi adet "Hâtifî" ve dört adet "Hâtif" mahlaslı şairden söz edilmektedir.[66] *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde (DEİS) de -birer eksikle- altı "Hâtifî" ve üç "Hâtif" mahlaslı şaire yer verilmektedir. *Latîfî Tezkiresi*'nde "Hâtifî-i Rûmî" olarak tanıtılan Amasyalı Hâtifî[67], *DEİS*'te "Hâtif" olarak gösterilmektedir.[68] Safâyî ve Salim tezkirelerinde - örnek verilen şiirde "Hâtif" mahlası kullanılmasına rağmen – Bursalı

---

[62] A. Sırrı Levend, *Arap Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi*, TTK Basımevi, İstanbul 1959, 84.
[63] Ahmet Doğan, "Eski Türk Edebiyatı'nda Hüsrev ü Şirin ve Hüsn ü Aşk", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (9), 2007, 389-40.
[64] F. Kadri Timurtaş, "Hüsrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin Yazan Şairlerimiz", *Türk Dili*, 1(10), 1952, 15-21.
[65] M. İbrahim Yıldırım, "Abdullah Hâtifî'nin Hayatı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Timurnâme'sinin Değeri", *Türkiyat Mecmuası*, 28 (2), 2018, 231-254.
[66] Şener, O. Zahit, *Tuhfe-i Nâilî (Metin ve Muhteva, II. Cilt, s. 1000-1263)*, (YL Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2013, 448-456. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/
[67] *bk.* Rıdvan Canım (*haz.*), *Latifî Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n-Nuzama (Tenkitli Metin)* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018, 565-568. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0
[68] H. İpekten, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu ve T. Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988, 193.

Serrâczâde Hâtif (Egercizâde Hâtif), "Hâtifî" olarak anılmıştır.[69] Söz konusu şair; *DEİS*'te, iki tezkiredeki bu hataya bağlı olarak Egercizâde Hâtif ve Serraczâde Hâtifî olarak iki ayrı şairmiş gibi görülmüştür.[70] *Tuhfe-i Nailî*'de temkinli bir yaklaşımla "Hâtifî veya Hasan" başlığı altında tek şair olarak ele alınmıştır.[71]

Şair tezkireleri ve şiir mecmualarında; memleket, meslek, dönem, eser içi sıra *vb.* belirten *"Hâtifî-i Rûmî*"[72], "*Hâtifî-i Sânî, Hâtifî-i Sâlis*"[73], "*Hâtifî-i Dânişmend*"[74], "*Hâtifî Çelebî-i Edirnevî, Hâtifî-i Bâlî-i Priştine, Hâtifî-i Sâlis-i Karamânî*",[75] "*Hâtifî-i Kadîm*",[76] "*Hâtifiyyü'l-Kâdi*"[77] gibi ayırıcı sözcükler kullanılarak Hâtifîlerin birbirine karıştırılması önlenmek istenmiştir.

1.1.2. Türk Edebiyatında "Hâtifî" Mahlasını Kullanan Şairler

1.1.2.1. Ankaralı Hâtifî (*ö.* 970/ *M* 1562)

Hakkındaki bilgiler Ahdî ve Kınalı-zâde tezkirelerinde verilenlerden ibarettir; *Sicill-i Osmanî*[78] ve *Tuhfe-i Nailî*'de[79] bunlardan başka yeni bir şey söylenmemiştir. Ankaralı Hâtifî'nin asıl adı Abdurrahman'dır. İlim tahsilinde emsalinden önde olduğu; Arapça ilimlere, Farsçanın zorluklarına ve durub-ı emsâline hâkimiyeti; ilm-i edvâr bilmesi; latîfe anlatmaktaki mahareti ve hoş sohbet tabiatı bu kaynaklarca öne çıkarılmaktadır. Mısır kadılığı ve sahn müderrisliği yapmış olan Malul Emir Efendi'den

---

[69] Selami Ece, "Serrâc-zâde Hasan Hâtif (Hayatı ve Eserleri)", *Turkish Studies,* 2(1), 2007, 84-103.
[70] H. İpekten, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu ve T. Karabey, *age.*, 193-195.
[71] O. Zahit Şener, *age.*, 453.
[72] Rıdvan Canım, *age.*, 565-568.
[73] Filiz Kılıç (*haz.*), *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-şu'arâ* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018, 231. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0
[74] İncinur Atik Gürbüz (*haz.*), *Mecmu'atü'l-Letaif ve Sandukatü'l-Maarif* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018, 101. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57123,mecmuatul-letaif-ve-sandukatul-maarifpdf.pdf?0
[75] Mesut Karakaş, *Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki 375 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*, (Basılmamış YL Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2018, 220-221.
[76] M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmi Mecma'u'n-Neza'ir* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, 1597. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0
[77] Bilge Kaya, *Hisali Hayatı Eserleri ve Metaliü'n-Nezair Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme – Metin)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, 590. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (23.02.2024).
[78] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani I-VI,* Kültür Bakanlığı-Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1996, II/655.
[79] O. Zahit Şener, *age.*, 452.

(*ö.* 963 / *M* 1555-56) mülazım olmuş ve kadılık yapmıştır. Ankaralı Hâtifî 970 / *M* 1562-63'te ölmüştür.[80]

Ankaralı Hâtifî'nin aşağıda matlaı verilen gazelinden başka kaynaklarda anılan bir eseri yoktur:[81]

mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün

Yaş ile gözlerüm müjemi pür dür itdiler

Bilsem ki bu ḳadar düri ḳandan düretdiler

1.1.2.2. Edirneli Hâtifî (*ö.* 955-6 */M* 1548-9)

Bu Hâtifî'nin de asıl adı Abdurrahman'dır. Halvetî şeyhlerinden Zâhidîzâde'nin oğludur. Kaynaklarda şairin hayatı ve sanatıyla ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak Âşık Çelebi (926/ *M* 1520- 979/ *M* 1572), *Meşâ'iru'ş-Şu'arâ*'sında, bu Hâtifî hakkında diğer tezkirelere göre birinci ağızdan ve daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Âşık Çelebi ile Edirneli Hâtifî yıllarca "*bir yirde hem-hücre vü hem-nişîn ve hem-süfre vü hem-ḳarîn*" olmuşlardır.[82] Buna göre Âşık Çelebi'nin hayat öyküsünün Hâtifî'ninki ile kısmen örtüştüğü ve ikisinin yaşıt değillerse de yakın yaşlarda olabilecekleri kabul edilebilir. İstanbul'da aynı hocalardan ders aldıkları, medrese tahsili vesilesiyle aynı hücreyi paylaşmış olabilecekleri yukarıdaki ifadeden anlaşılmaktadır.

Edirneli Hâtifî medrese tahsilini müteakiben aynı zamanda Âşık Çelebi'nin hocası ve teyzesinin kocası olan Molla Muhyiddin Fenârî'den (*ö.* 954/ *M* 1548) mülazım olmuştur. Kendini ilim ve irfana vakfetmiş, dostlarıyla sohbet etmeyi seven biridir. Küçük yaşlardan itibaren haramlardan uzak durmuş, edep ve ahlak üzere yaşamıştır. Dost meclisinde dahi içki içmemiştir. *Meşâ'iru'ş-Şu'arâ*'da Hâtifî'nin bunca olumlu özelliğinin yanında Fındık Memi'ye olan zaafından da söz edilmektedir.[83]

Nusret Gedik *"Arşiv Belgelerine Göre Türkçe Yazılmış II. Bayezid Medhiyeleri"* adlı makalesinin birkaç yerinde Edirneli Hâtifî'nin ümmî olduğunu dile getirir. Bu

---

[80] Süleyman Solmaz (*haz.*), *Ahdî ve Gülşen-i Şuara'sı (İnceleme- Metin)* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018, 301. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0; Aysun Sungurhan (*haz.*), *Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şuarâ* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, 909. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0

[81] Süleyman Solmaz, *age.*, 301; Aysun Sungurhan, *age.*, 909; O. Zahit Şener, *age.*, 452.

[82] Filiz Kılıç, *age.*, 230.

[83] Filiz Kılıç, *age.*, 229-230.

iddiasını da Âşık Çelebi'nin tezkiresine dayandırır.[84] *Meşâ'iru'ş-Şu'arâ*'da bu yönde bir ifade veya ima bulunmamaktadır. Hatta bu iddia Âşık Çelebi'nin Edirneli Hâtifî hakkında verdiği ve yukarıda özetlenen bilgilerle taban tabana zıttır.

Hâtifî, Şeyh Bahaüddinzâde Muhyiddin Efendi'den "dest-i tevbe" alıp[85] Halvetiye tarikatine girmiştir.[86] Bütün vaktini şeyhiyle geçirmiştir. Onunla beraber hacca gitmiş; şeyhi hac dönüşünde Kayseri'de vefat etmiştir (*ö.* 952/ *M* 1545). Bahâüddinzâde'nin ölümünden sonra İstanbul'daki Yavsî Baba Tekkesi postnişinliğine Hâtifî geçmiştir.[87]

Yakın dostu Âşık Çelebi, Hâtifî'nin hiçbir muradına eremediğini, ömrünün sıkıntı ve zorlamalarla geçtiğini ve genç yaşta öldüğünü anlatır; bilhassa şairin babasının baskıcı ve anlayışsız biri olduğunu vurgular. Hâtifî, Âşık Çelebi'ye göre Kanunî'nin Van Seferinde (955/1548 - 956/1549)[88] ordu ardınca mülazemete gitmiş ve Kayseri'ye varınca orada ölmüştür. Kayseri'de şeyhinin kabrinin de bulunduğu İbrahim Tennurî Türbesi civarına defnedilmiştir.[89] Abdurrahman Hibrî'nin[90] ve ona dayanarak Mehmet Nail Tuman'ın naklettiği[91] Hâtifî'nin "*pederinin yanında medfûn*" olduğu bilgisi ispat ve izaha muhtaçtır.

Kaynakların neredeyse tümünde Edirneli Hâtifî'ye ait bir kıta ve birkaç beyitten başka herhangi bir müstakil eserinden söz edilmemiştir. Ancak *Sicill-i Osmânî*'de, İranlı Abdullah Hâtifî'nin *Zafernâme*'si -muhtemelen iki şairin mahlas ortaklığından dolayı- Edirneli Hâtifî'ye aitmiş gibi gösterilmiştir.[92] Kayıtlı olduğu kütüphane kataloğunda "*Râhatü'l-Ervâh*" adlı mensur eser, soru işaretli bir ibareyle Edirneli Hâtifî'ye mal

---

[84] Nusret Gedik, "Arşiv Belgelerine Göre Türkçe Yazılmış II. Bayezid Medhiyeleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2 (48), 2022, 170-171.
[85] Aysun Sungurhan, *age.*, 909.
[86] Filiz Kılıç, *age.*, 229.
[87] Kâmil Şahin-Semih Ceyhan, "Şeyh Yavsî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/75-77.
[88] Kınalı-zâde, Hâtifî'nin Kanuni'nin Azerbaycan Seferinde Kayseri'de öldüğünü nakleder (*bk*. Aysun Sungurhan, *age.*, 909). Eğer bundan kasıt Nahcivan Seferiyse bu sefer 960/ *M* 1553 - 962/ *M* 1555 arasında yapılmıştır. Buna göre Hâtifî'nin en geç 962 / *M* 1555'te öldüğü sonucuna ulaşılır. *Sicill-i Osmânî*'de yer alan Hâtifî'nin Bağdat'ın fethinden (939/1533 - 941/1535) dönerken öldüğü bilgisi şüphelidir (bk. Mehmed Süreyya, *age.*, II/655). Çünkü bu tarihte Hâtifî'nin şeyhi Bahaüddin-zâde Muhyiddin Efendi bile hâlâ hayattadır. Bu durumda Hâtifî'yi yakından tanıyan Âşık Çelebi'nin verdiği Hâtifî'nin Kanuni'nin Van Seferi (955/ *M* 1548-956 *M* 1549) esnasında öldüğü bilgisini esas almak en doğrusudur.
[89] Filiz Kılıç, *age.*, 229-230.
[90] Abdurrahman Hibrî, *Enisü'l-Müsamirin Edirne Tarihi 1360 -1650*, Edirne Valiliği Yay., İstanbul 1999, 151.
[91] O. Zahit Şener, *age.*, 456.
[92] Mehmed Süreyya, *age.*, 665.

edilmiş[93] ancak tarafımızdan mezkûr eserde bunu kesinleştirecek bir kanıt bulunamamıştır.

Taradığımız şair tezkireleri ve şiir mecmualarında, Edirneli Hâtifî'ye mal edilen birkaç beyit ve bir kıtadan başka eser bulunmamaktadır.

1.1.2.3. Niğdeli Hâtifî (*ö.* 1000 / *M* 1591)

Niğdeli Hâtifî'ye dair elimizdeki kısıtlı bilgiler, dönemin şuara tezkirelerinde bazı küçük farklarla tekrar edilmiştir.[94] Buna göre, XVI. asır başlarında idari olarak Karaman vilayetine bağlı olan Niğde'de doğan Hâtifî'nin asıl adı "Mehemmed"dir. Bir yandan ilim tahsiliyle meşgul olmuş diğer yandan şiir ve belagate merak salmıştır. Medine kadısı Kara Davudzâde'den (*ö.* 976 / *M* 1568) mülazım olduktan sonra kadılık yapmıştır. Nihayet 1000 / *M* 1591'de Mekke'de ölmüştür.

Ahdî *Gülşen-i Şuarâ*'sını kaleme aldığı dönemde, Niğdeli Hâtifî hâlâ medrese talebesi olduğundan genç şairi *"ġazeliyyâtı çoḳ degül ammâ sözleri rengîn ü şîrîn ü bî-miṡâl idügine söz yoḳdur."* cümlesiyle över.[95]

İncelediğimiz kaynaklarda Niğdeli Hâtifî'nin divanının veya başkaca müstakil bir eserinin varlığından söz edilmemektedir. Ancak şuara tezkireleri ve bazı şiir mecmualarında Niğdeli Hâtifî'ye mal edilen veya ona ait olduğunu tahmin ettiğimiz 11 gazel, 2 terciibent ve birkaç matla ve kıta mevcuttur.[96]

1.1.2.4. Amasyalı Hâtifî (*ö.* 953/ *M* 1546 öncesi)

Bu şair hakkında bilinenler, Latifî'nin *Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n-Nüzemâ*'sında verilenlerden ibarettir.[97] Şairin ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Latifî, bu Hâtifî'yi, İranlı Abdullah Hâtifî'den ayırmak için olsa gerek, "Hâtifî-i Rûmî" lakabıyla anmakta; şairin ticaretle uğraştığını; zarif, arif ve nüktedan bir kişiliğe sahip olduğunu

---

[93] Manfred Götz, *Türkische Handschriften: Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland (Band XIII),* Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1968, II/395.

[94] Namık Açıkgöz (*haz.*), *Riyazî Muhammed Efendi Tezkiretü'ş-Şu'arâ* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, 340. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0; Filiz Kılıç, *age.*, 231; Süleyman Solmaz, *age.*, 301-302; Aysun Sungurhan, *age*., 910; Aysun Sungurhan (*haz.*), *Beyânî Tezkiretü'ş-Şu'arâ* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, 230. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0

[95] Süleyman Solmaz, *age.*, 301.

[96] Fatih Polat, "Türk Edebiyatında Hâtifî Mahlaslı Şairler ve Râhatü'l-Ervâh", *Route Education and Social Science Journal*, 88, 2024, 109-151.

[97] Rıdvan Canım, *age.*, 554-557.

belirtmektedir. Amasyalı Hâtifî, hoş görünüşlü, güzel giyinen, yakışıklı ve zampara biridir. Hatta bu zaafı yüzünden bir "*ʿacûze-i seḫḫâre*"ye tutulmuş, malını mülkünü bu yolda kaybetmiştir. Latîfî, eserinde bir *"merd-i dânâ"* tarafından yazılmış, Hâtifî'nin bu macerasının anlatıldığı 17 beyitlik bir de mesneviyi nakleder.

Latifî ondan "Allah rahmet etsin" diye söz ettiğine göre Amasyalı Hâtifî'nin *Latifî Tezkiresi*'nin yazıldığı 953/ *M* 1546 yılından önceki bir tarihte öldüğü anlaşılmaktadır. Eldeki bilgilere göre Hâtifîlerin ölüm tarihlerinin önceliği bakımından ilk sırada olanı Amasyalı Hâtifî'dir. Bu durum, Edirneli Nazmî'nin 940 / *M* 1533-34'te tertip ettiği *Mecmaʻu'n-Nezâ'ir*'inde[98] "kadîm" sıfatıyla tanıttığı Hâtifî'nin Amasyalı Hâtifî olabileceğini akla getirmektedir.

Latifî'nin sözlerinden Amasyalı Hâtifî'yi şiirde pek de üretken, yetkin ve meşhur bulmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Latifî'nin Hâtifî'ye dair söylediği "*Ammâ şiʻrle çendân meşhûr ve eşʻârı cerâyid-i ebnâ-yı zamânda mesṭûr degüldür meger ki ḳıllet ü nedret üzre vâḳiʻ olmış ola.*"[99] cümlesi, Mustafa İsen tarafından farklı yönde anlaşılmış ve "*Bu özelliklerinin yanında şair olarak da tanınmış ve halk arasında meşhur olmuş biriydi.*" biçiminde günümüz Türkçesine uyarlanmıştır.[100] Şerife Ördek de Amasyalı Hâtifî için yazdığı biyografide İsen'e dayanarak aynı yanlış anlaşılmayı sürdürmüştür.[101]

Latifî Tezkiresi'nde ve ondan naklen *Tuḥfe-i Nâilî*'de[102] şairin aşağıdaki matlaı şiirlerine örnek olarak verilmektedir:

feʻilâtün / feʻilâtün / feʻilâtün / feʻilün

Baña ey sîb-i zeḳan olmasa hem-derd ayvâ

Reng-i rûyını neden eyler idi zerd ayvâ

[98] M. Fatih Köksal, *age.*, 1597.
[99] Rıdvan Canım, *age.*, 554.
[100] Mustafa İsen, *Latîfî Tezkiresi*, Akçağ Yay., Ankara 1999, 220.
[101] Şerife Ördek, "Hâtifî / Hâtifî Çelebi", *TEİS*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hatifi-hatifi-celebi (*et.*: 20.02. 2024).
[102] O. Zahit Şener, *age.*, 456.

1.1.2.5. Priştineli Hâtifî (16. yy.)

Priştineli Hâtifî'ye yer veren ana kaynak Âşık Çelebi'nin "*Meşâ'iru'ş-Şu'arâ*"sıdır.[103] Priştineli Hâtifî, söz konusu tezkire tamamlandığında (976/ *M* 1568) henüz genç ve "nev-heves" bir şairdir. Genç şair, Âşık Çelebi'yle muhtemelen onun Priştine kadısı olduğu dönemde (957/ *M* 1550-964/ *M* 1556) tanışmış ve ona şiirlerini gösterme imkânı bulmuştur. Doğum ve ölüm tarihlerini bilmediğimiz Priştineli Hâtifî, bir sipâhinin oğludur. *Meşâ'iru'ş-Şu'arâ*'da şairin emsallerine göre kabiliyetli olmasından temkinli ve dengeli bir övgüyle bahsedilmiştir.

Priştineli Hâtifî'nin iki beyti ve Âşık Çelebi'ye yazdığı kasidenin bir bölümünden başka elimizde şiiri yoktur.

1.1.2.6. Lapsekili Hâtifî (16. yy.)

Lapsekili Hâtifî'den dönemin şair tezkirelerinden sadece Ahdî'nin *Gülşen-i Şuarâ*'sında söz edilmektedir.[104] Buna göre Ahdî, tezkiresini yazdığı sırada Hâtifî "zümre-i mülâzimîn"e mensup genç bir şairdir. Hâtifî akranları arasında tanınıp sevilmekte, şiir erbabı arasında yeteneği takdir edilmektedir. Farsça bilmektedir. Şair hakkında bunlardan başka bir bilgiye rastlanamamıştır. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde[105] diğer Hâtifîlerin tek tek ele alınıp Lapsekili Hâtifî'den hiç söz edilmemesi dikkat çekicidir. Lapsekili Hâtifî'nin eldeki tek şiiri, bir gazelinin birkaç beytidir.

1.1.3. Râhatü'l-Ervâh'a Göre Hâtifî

Hâtifî mahlaslı biri tarafından yazıldığı kesin olarak bilinen tek müstakil Türkçe eser, Berlin Devlet Kütüphanesi'nde *Ms. or. quart 1522* numarasıyla kayıtlı olan "*Râhatü'l-Ervâh*"[106] adlı eserdir. Şair tezkirelerimiz ve diğer biyografik kaynaklarımızda, ülkemizdeki kütüphanelerin kataloglarında bu esere dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. 935/1529 yılında Hama'da kaleme alınan "*Râhatü'l-Ervâh"* 106 varak hacmindedir. İçeriği yönüyle *Râhatü'l-Ervâh*'ı sâkinâme türünde bir eser olarak nitelemek mümkündür.

---

[103] Filiz Kılıç, *age.*, 231.
[104] Süleyman Solmaz, *age.*, 303.
[105] *TEİS*'in "Hâtifî" maddeleri için https://teis.yesevi.edu.tr/anasayfa adresine bakılabilir.
[106] Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*, Tübinger Depot der Staatsbibliotek, Ms. or. Quart. 1522. (Nüshanın bulunduğu kütüphane kataloğu için *bk.* Götz, *age.*, 395-396).

Râhatü'l-Ervâh, birkaç husustan başka yazarına dair çok fazla doğrudan bilgi vermemektedir. Ancak eserdeki bazı ipuçlarının yorumlanmasıyla müellif hakkında birtakım bilgilere ulaşılabilir:

a) Hâtifî ve Edirne: *Râhatü'l-Ervâh*'ın şarabın ne miktar içilmesi gerektiğiyle ilgili bahsinde Edirne Beylerbeyi Medresesi'nden èAbdî Çelebi adlı bir danişmendin ölümle sonuçlanan şarap bağımlılığı hikâyesine yer verilmiştir (*RE:* 26a). Metindeki gözleme dayalı ve canlı anlatımından hareketle Hâtifî'nin Edirne'de söz konusu medresede öğrencilik veya hocalık vesilesiyle bulunduğu ve bu hikâyedeki olaya tanıklık ettiği sonuçlarına ulaşılabilir.

b) Hâtifî ve Hama: Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ta, kendisine hamilik yapan Mir Çavuş Ahmed'i nezaketi ve cömertliğinden dolayı sitayiş ve rahmetle anmaktadır (*RE:* 94b - 95a). Mehtap Nasıroğlu, bu şahsın 928/ *M* 1522 yılından itibaren Hama ve Humus vilayeti sancakbeyliği yaptığını[107] ve bu görevin 933/ *M* 1527 yılında başka birine geçtiğini belirtir.[108] Bu bilgiler ile Hâtifî'nin 935/ *M* 1529'da onu rahmetle yad etmesi birlikte değerlendirildiğinde Mir Çavuş Ahmed'in 933/ *M* 1527'de öldüğü anlaşılmaktadır. Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ı Hama şehrinde 935 yılı Receb'inden altmış gün öncesi ile altmış gün sonrası arasında (20 Cemaziyelahir 935 / 1 Mart 1529 ile 20 Şevval 935 / 27 Haziran 1529) bir günde yazdığını belirtmektedir (*RE:* 99b, 100a, 106a). Buna göre eserin müellifi olan Hâtifî'nin Mir Çavuş Ahmed'in ölümünden 935 yılı Şevval'ine kadar en az bir yıl süreyle Hama'da bulunduğu anlaşılmaktadır.

c) Hâtifî'nin Eğitimi: Arapça ve Farsça alıntı şiirler, bizzat Hâtifî'nin bu dillerde yazdığı bölümler ve bu dillerde yazılmış eserlerden çeviriler; *Râhatü'l-Ervâh*'ta sık sık karşımıza çıkmaktadır. Müellifin tıp, coğrafya, mutfak kültürü, botanik, musiki, astronomi, felsefe, edebiyat, tarih, eğlence kültürü gibi çok geniş sahalara yayılan bilgi birikimi eserinde gözlemlenmektedir. Buna göre *Râhatü'l-Ervâh* müellifi Hâtifî'nin iyi bir medrese eğitim aldığı ortadadır.

d) Revânî'nin Etkisi: Hâtifî eserini yazma sebebini dostlarının kendisinden "*ḫamruñ sâyir eşribeden ziyâde kemâlin ve tafṣîl itmeyüp icmâlin aḥvâlin taḳrîr idüp taḥrîr eylemeyi"* istemeleri olarak açıklamaktadır; dostlarının Hâtifî'ye bir de şartı vardır

[107] Mehtap Nasıroğlu, *age.*, 20.
[108] Mehtap Nasıroğlu, *age.*, 171.

(*RE:* 3a): *"naẓm olmaya neṣr ile söyleyem."* Nesir ile yazma şartı Revânî'nin 926 /*M* 1520'den önce yazdığı "*sâkinâme türünün Anadolu'daki yeni bir hüviyete bürünmüş, müstakil bir eser hâlini almış ilk başarılı örneği*"[109] olan *İşretname*'sinden ayrı durma kaygısından doğmuş olabilir. Hâtifî hem Revânî'nin açtığı yoldan ilerlemiş hem de *Râhatü'l-Ervâh*'ın özgünlüğünü korumak istemiştir. Hâtifî'nin Revânî'yi takip edip eserlerini beğendiğinin bir kanıtı da onun bir kasidesinin nesib kısmını *Râhatü'l-Ervâh*'a almasıdır (*RE:* 83a-83b).

e) Hâtifî'nin Beslendiği Bazı Kaynaklar: Hâtifî, eserini "*defâtir-i ẓürefâ ve nevâdir-i nüdemâyı seyr eyleyüp baʿżı ʿArabî ve Fârisî risâleleri ve ḫamriyyât-ı şuʿarâda olan vaṣf-ı piyâleleri görüp mümkin olduḳça daḫi nesne ziyâde eyleyüp*" yazdığını ifade etmektedir (*RE:* 3a). Nevâcî'nin *Halbetü'l-Kümeyt*'i, Rakîk el-Kayrevânî'nin *Kutbu's-Sürûr*'ı müellifin yararlandığı ana kaynaklar arasındadır.[110]

f) Hâtifî'nin Dine Yaklaşımı: *Râhatü'l-Ervâh*, müellifinin mezhebine veya varsa tasavvufî bakımdan eğilimine dair bir ipucu vermemektedir. Hâtifî, İslam'ın içki yasağının toplumsal hayata ne kadar yansıdığını dengeli bir tavırla anlatmakta; eserinin tamamen dinî nitelikte kalmasını da dinî hükümlerle çelişmesini de istememektedir. Bir taraftan -çoğu hatime kısmında olmak üzere- iktibas veya telmih yoluyla ayet (*RE:* 2b, 9a, 22a, 94a, 95a) ve hadislere (*RE:* 6a, 79b, 103a, 104b...) başvururken diğer taraftan Bizans elçisinin Harun Reşid'e yönelik şu iğneleyici sorusuna yer verebilmektedir (*RE:* 66b): "*Yâ Emîrü'l-mü'minîn ḥikmeti nedür ki şarâb ve laḥm-ı ḫınzîr meẕhebüñüzde ikisi de ḥarâm iken bunı içüp anı yimezsiz?*"

g) Hâtifî'nin Edebiyat Bilgi ve Birikimi: Hâtifî'nin yaptığı manzum alıntılardan hem kendinden öncesinin hem de yaşadığı dönemin şiirine hâkim olduğunu görmekteyiz. Arap edebiyatından Ahtal, Ebû Nüvâs, Yezid b. Muaviye; Fars edebiyatından Hâfız, Firdevsî, Abdullah Hâtifî ve Türk edebiyatından Zâtî, Necâtî Beg, Ahmed Paşa, Revânî, Taci-zâde Cafer Çelebi, Mâyilî, Âhî, Karamanlı Nizâmî gibi şairlerin eserlerinden

[109] Rıdvan Canım, "Sâkînâme", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI/13-14.
[110] *bk*. Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *Halbetü'l-Kümeyt fi'l-Edeb ve'n-Nevâdiri'l-Müte'allika bi'l-Hamriyyât,* Kahire 1357/ *M*1938; İbrahim b. el-Kâsım er-Rakîk el-Kayrevânî, *Kutbü's-Sürûr fî Evsâfi'l-Enbizeti ve'l-Humûr*, Sâra el-Berbûşi b. Yahyâ (*haz.*), Beyrut 2010.

alıntılar yapmaktadır. Aynı zamanda "münavebe, latîfe, hikâyet, nükte, rubâèî, úıùèa, kaside *vb.*" edebî terimleri de yerli yerinde kullanmaktadır.

h) Hâtifî'nin Nesirdeki Yeteneği: *Râhatü'l-Ervâh*, Hâtifî'nin nesirdeki ustalığına delildir. Süs ve secinin tasvirî bölümlerde yoğunlaştığı; tahkiyevî bölümlerde azalarak yerini daha kısa ve sade anlatıma bıraktığı görülmektedir. Müellifin Türkçeye hâkimiyeti Türkçe kelime ve deyim zenginliğiyle söz varlığı alanında ve uzun, kusursuz cümleleri ile de söz dizimi alanında belirginleşmektedir.

ı) Hâtifî'nin Şairliği: Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ın bazı yerlerinde nesri terk edip nazma yönelmektedir. Manzum kısımlardan bazıları kendi yazdığı ve mensur kısımla ilişik beyit ve kıtalardır (*RE:* 35b, 40a, 59b, 72a...). Bunlar Hâtifî'nin şairliği hakkında- pek derinlikli ve etraflı olmasa da- bazı değerlendirmeler yapmamıza imkân vermektedir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta yer alan ve Hâtifî'ye ait olduğu anlaşılan pek çok kıtanın hece veya kelime eksikliği / fazlalığı nedeniyle vezin yönünden hatalı olduğu görülmektedir (*RE:* 35b, 64a, 65b, 68a, 70a, 71b…). Ayrıca Hâtifî, mensur bölümlerde yakaladığı akıcılık ve doğallığı şiirlerde sağlayamamaktadır. *"Ve sâḳî ġâyetde ṣâḥib-i cemâl ve ehl-i kemâl lâle-ruḫsâr şeker-güftâr ḥüsni melâḥat ile ḳarışmış ve lebi ḥalâvet ile perverde olup irişmiş gerek. Meclise revnaḳ vire yüzinden, cevâhir döke sözinden."* cümlelerinden hemen sonra gelen şu mısralar okuyanın zihnini yormaktadır (*RE:* 68b):

"Sâḳî ki gül-ʿiẕâr ü ḳamer-ṣûret olmaya

Nâz ü girişme ile ṭolu âfet olmaya

Dünyâ şarâbın içse kişi ***Hâtifî*** *o dem*

Ṣâd olmaya vü gülmeye vü râḥat olmaya"

i) Hâtifî'nin "Ayağa Düşmesi": Mir Çavuş Ahmed'e dua ettiği beyitte Hâtifî kendini "*ayaġa düşmiş ḫâk"* olarak tanıtmaktadır (*RE:* 95a). "Ayak" kelimesinin şarapla ilgili çağrışımı bir tarafta tutularak düşünülürse, bu ifadeden müellifin işlediği bir hatanın veya devlet büyüklerinin gözünden düşmesinin sonucu olarak Hama'da bulunduğu çıkarımı yapılabilir.

Hâtifî mahlaslı bir şair tarafından II. Bayezid'e yazılmış bir kasideden[111] yukarıda bahsedilmişti. Şair kasidede işlediği kabahatten duyduğu pişmanlığı ve af talebini anlatmaktadır. Bu kasidenin şairi ile *Râhatü'l-Ervâh*'ın müellifinin "ayağa düşmek, pişman olmak" bakımından ortaklaştığı görülmekte, buna bağlı olarak da iki eserin aynı Hâtifî tarafından yazılmış olabileceği ihtimali ortaya çıkmaktadır.

j) Hâtifî'nin Mesleği: *Râhatü'l-Ervâh*'ın müellif hattı olan elimizdeki tek nüshası, siyakat kırması hat ile yazılmıştır. Bu da Hâtifî'nin en azından eserini kaleme aldığı dönemde bir devlet görevlisi olabileceğini düşündürmektedir. Zira siyakat ve ona yakın yazı tarzı "*Osmanlı Devleti'nde idarî ve malî kayıtlarda kullanılmış bir yazı türü*"dür.[112]

Râhatü'l-Ervâh'tan elde edilen bulgular ile yukarıda verilen Hâtifî biyografilerini teker teker karşılaştırmak, bu eserin hangi Hâtifî'ye ait olduğunu tespit etmeye katkı sunacaktır.

Niğdeli Hâtifî (*ö.*1000), Priştineli Hâtifî (16. yy) ve Lapsekili Hâtifî (16. yy), *Râhatü'l-Ervâh*'ın yazıldığı 935 yılının birkaç kuşak sonrasının şairleridir. Dolayısıyla *Râhatü'l-Ervâh*'ın müellifi olma ihtimalleri söz konusu değildir.

Râhatü'l-Ervâh ve Edirneli Hâtifî:

Âşık Çelebi'yle arkadaşlıkları Edirneli Hâtifî'nin (*ö.* 955/ *M* 1548 - 956/ *M* 1549?) diğer Hâtifîlere göre tanınırlığını bir miktar artırmıştır. Belki de bu şöhreti sebebiyle, *Râhatü'l-Ervâh*'ın bulunduğu kütüphanenin kataloğunda eserin müellifi olarak -temkinli bir ifadeyle- Edirneli Hâtifî gösterilmiştir.[113] *Râhatü'l-Ervâh*'ta Edirne'yle ilgili tecrübelere yer verilmesi, müellifinin Edirneli olabileceğini düşündürmektedir. Ancak aksi yöndeki şu hususlar *Râhatü'l-Ervâh*'ın Edirneli Hâtifî tarafından yazılmış olabileceği ihtimalini zayıflatmaktadır:

a) Âşık Çelebi'yle akran olmalarından yola çıkılarak Edirneli Hâtifî'nin *Râhatü'l-Ervâh* yazıldığında (935/ *M* 1529) 10-15 yaşlarında olduğu düşünülebilir. Bu yaşlardaki birinden *Râhatü'l-Ervâh* gibi deneyim ve birikim gerektiren bir eser yazması beklenemez.

---

[111] Hâtifî (?), *Der medh-i Sultânü'l-Berreyn ve Hâkânü'l-Bahreyn Sultân bin Sultânü's-Sultân Bâyezîd bin Mehemmed Hân (...)* [II. Bayezid medhiyesi], Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No: 844/16, 1512'den önce.
[112] Muhittin Serin, "Siyâkat", *DİA,* İstanbul 2009, XXXVII/191-292.
[113] Manfred Götz, *age.,* 395.

b) Âşık Çelebi'nin Edirneli Hâtifî'nin hayatına dair birçok ayrıntıyı verirken *Râhatü'l-Ervâh*'tan ve eserin yazıldığı Hama şehrinden bahsetmemesi eserin başka bir Hâtifî'ye ait olabileceğini akla getirmektedir.

c) Âşık Çelebi, Edirneli Hâtifî'nin küçük yaşlardan itibaren haramlardan uzak durduğunu, edep ve ahlak üzere yaşadığını ve dost meclisinde dahi içki içmediğini nakleder. Bu kişilikteki birinin şarap ve hamriyyat konulu bir eser yazması makul görünmemektedir.

Râhatü'l-Ervâh ve Amasyalı Hâtifî:

Hayatı hakkındaki bilgileri Latîfî'den öğrendiğimiz Amasyalı Hâtifî 953/ *M* 1546 yılından önceki bir tarihte ölmüştür. Yaşadığı dönem, nüktedanlığı ve eğlenceye düşkünlüğü göz önüne alınırsa *Râhatü'l-Ervâh*'ı onun yazdığı da düşünülebilir. Ancak henüz bu da ihtimalden öteye geçmemektedir.

Râhatü'l-Ervâh ve Ankaralı Hâtifî:

Ankaralı Hâtifî'nin (*ö.* 970/ *M* 1562) yaşadığı dönem, Arapça ve Farsçaya hâkimiyeti, ilm-i edvâr bilmesi, latife anlatmaktaki mahareti, hoş sohbet tabiatı, medrese eğitimi görmüş olması; onun *Râhatü'l-Ervâh*'ın müellifi olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Hangi Hâtifî'nin yazdığını şimdilik tespit edemediğimiz *Râhatü'l-Ervâh* adlı eser, varlığı kaynaklarca zikredilmeyen başka bir Hâtifî'ye de ait olabilir. Konuyla ilgili yeni bulgular elde edildikçe belirsizlikler giderilecektir.

1.2. RÂHATÜ'L-ERVÂH

1.2.1. Râhatü'l-Ervâh'ın Biçimsel Özellikleri

1.2.1.1. Nüsha Tavsifi

Hâtifî mahlaslı bir müellif tarafından yazılmış olan "*Râhatü'l-Ervâh*"ın bilinen tek nüshası, Berlin Devlet Kütüphanesi'nde Ms. or. quart 1522 numarasıyla kayıtlıdır.[114]

Nüsha, müellif hattı olup Hama'da 935 / *M* 1528 yılında yazılmıştır. Miklepli, şemseli, salbekli, zencirekli, basit köşebentli, koyu kahverengi meşin, 15 x 21 cm

[114] Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*, Tübinger Depot der Staatsbibliotek, Ms. or. Quart. 1522. (Nüshanın bulunduğu kütüphane kataloğu için *bk.* Manfred Götz, *age.*, 395-396).

ölçüsünde bir cilt ile kaplanmıştır. Bir sayfadaki satır sayısı 15 olup yazı ebadı 8 x 15,5 cm'dir.

Nüsha 106 varaktır. Nüshaya varak numaraları sonradan kütüphane görevlisi tarafından verilmiştir. Kapağı müteakip sayfayla numaralandırma başlatılmış ancak "4"e gelince hata fark edilerek tekrar "3"e dönülmüştür (1-2-3-3-4-5-…). Her varağın "b" yüzü rekabelidir.

Nüsha siyakat kırması hat ile yazılmıştır.

Aharlı, filigranlı, su yollu, nohudî renkli Avrupa kâğıt kullanılmıştır.

Siyah mürekkeple istinsah edilmiştir ancak başlıkların çoğu, seci yeri işaretlemeleri, bazı özel isimler, bazı alıntı kısımlar *vb*. kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Hâtifî önem atfettiği bazı ibarelerin üstünü çizerek vurgulamıştır (*RE:* 23b, 24a…).

Nüshanın zahriyesinde nüshanın kayıtlı olduğu kütüphanenin mührü, kayıt numarası, eski İşkodra mutasarrıfı (Buşatlı) Şerîfî Mustafâ (1797-1860) adına temellük kaydı ve mührü bulunmaktadır. Ayrıca eserle bağlantısı olmayan, ilki "*Muhammed Yusuf*" diğeri "*Ahmed Yusuf*" adları için yazılmış aşağıdaki iki lügaza yer verilmiştir. İlk lügazın başında kırmızı mürekkeple "*Hâtifî*", ikincide "*dîger*" ibareleri bulunması bu şiirleri Hâtifî'nin yazmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Hâtifî

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Muḥammed Yûsuf

Lâm-ı ruḫsâruñla ser-gerdân felek

Diyeler ḥüsnüñe ḥayrân ay melek

Tâ olup ḫançer çekerse gözlerüñ

ʿAynuna çârem mi var n'itsem gerek

Dîger

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Aḥmed Yûsuf

Kâf-ı ḳaddüñden ḥacel serv [ü] çenâr

Ḍâd-ı kevs̱er leblerüñden şermsâr

Kâf-ı ḫaṭṭuñ yazmaġa mıṣṭar çeker

[?][115] *ter-i ḫaddüñe zülfün ey nigâr*

Bu sayfada "*Amaç adını anmaktı, hepsi bu kadar*." anlamına gelen ve mükerrer yazılan bir Farsça beyte de yer verilmiştir:[116]

Temellük kaydı *"Ṣâḥib ü mâlik Râhatü'l-Ervâh-ı Hâtifî Şerîfî Muṣṭafâ mutaṣarrıf-ı İskenderiye-i sâbıḳ fi-sene 54 [ġurre-i ṣafer]"*[117] biçimindedir.

Ketebe kaydı olarak "*Temme'l-kitâb bi-ʿavni'l-Vehhâb 15 Ketebehû müʾellifehü'l-faḳîr Hâtifiyyü'l-ḥaḳîr ḫidmeten li-ḥażreti faḫri'l-ahâlî ʿAlî Beg aʿla'llâhu deracetehû ʿale'l-esâfili ve'l-aʿlâ"* ibaresi mevcuttur. Ancak bu kayıttan hemen önceki iki kıta ile eserin ismi, yazıldığı yer ve zamanı da verilmektedir (*RE:* 106a)

Başı: *Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm. El-ḥamdü li'llâhi'lleẕî edâre küʾse'ṭ-ṭaribi ʿalâ erbâbi's-sürûri ve'l-edebi ve zeyyene ravżate ünsihim bi-ezhâri riyâżi tevḥîdi ẕâtihi*

Sonu: *Ve aṣḥâb-ı erbâb-ı şevḳden ve erbâb-ı aṣḥâb-ı ẕevḳden tevaḳḳuʿ olınur ki bu risâle-i dil-ârâ ve maḳâle-i sürûrâsâyı müṭâlaʿa itdükde bu faḳîr-i ḫâḳ-i râhı ve mücrim-i pür-günâhı ḫayr ile yâd ve duʿâ ile şâd ḳıla.*

1.2.1.2. Nüshada Bulunan Yazı Haricindeki Görsel Unsurlar

Râhatü'l-Ervâh'ta sayısı çok olmamak üzere yazı dışında tablo ve şekillerden de yararlanılmıştır. Aşağıda bunların niteliği, nüshadaki yeri ve kullanım amaçlarından kısaca söz edilmiştir.

a) "*İsti'mal olunan*" şarap adlarını gösteren tablo (*RE:* 3b): Hâtifî, kendi döneminde kullanılmakta olan ve kasidelerden derlediği 36 şarap adını / çeşidini, 6 satır ve 6 sütundan

---

[115] Mısraın başında kelime veya hece eksikliği var.

[116] "غرض از یادکار نام بود / یادکار این قدر تمام بود : Ġaraż ez yâdgâr-ı nâm buved / Yâdgâr în ḳadr-i tamâm buved"

[117] "*fi-sene 54 [ġurre-i ṣafer]*" ibaresiyle hicri 1254 yılı kastedilir ve miladî takvimdeki karşılığı 1838 yılı nisanının sonlarıdır.

oluşan bir tabloda sıralamıştır. Bu tablo, *Râhatü'l-Ervâh*'ın "*Hamruñ Esmâsın Beyân İder*" başlıklı birinci bâbında yer almaktadır.

b) "*Metrûk*" şarap adlarını gösteren tablo (*RE:* 5a – 5b): Bu tablo, ilki 5a'nın sonunda ve diğeri 5b'nin başında olmak üzere iki parça hâlindedir. İlki 6 sütun, 7 satır; diğeri 5 sütun, 10 satırdan oluşmakta ve eserin yazıldığı dönemde artık kullanılmayan 92 adet şarap adını / çeşidini içermektedir. Bu tablo da, *Râhatü'l-Ervâh*'ın "*Hamruñ Esmâsın Beyân İder*" başlıklı birinci bâbında yer almaktadır.

c) Burçlar, musiki makamları ve insan tabiatları arasındaki ilişkiyi gösteren daire (*RE:* 76b): *Râhatü'l-Ervâh*'ın "*Meclisde Sâz u Âvâze Ahvâli*"nden bahseden yedinci bâbında yer almaktadır. Bu daireden önce her burcun bir makamı olduğu, o makamın etkileyeceği bir insan tabiatı olduğu anlatılır. Hâtifî, bu daireye, ilgililerin "*amelinde basiret üzre*" olmaları için yer vermiştir. Aslında makam-burç-tabiat ilişkisi kurulması Farabî'ye kadar uzanır ve bu ilişkiyi Hâtifî'den önce de daire şekliyle gösterenler vardır.[118]

ç) Müşeccer şiir (*RE:* 88a): Mısraların gövde ve dallarıyla bir ağaç görseli oluşturacak şekilde istiflendiği görsel şiirlere "*müşeccer şiir*" denilmektedir. *Râhatü'l-Ervâh*'ın "*Revnak-ı Eyyâm-ı Bahâr ve Evsâf-ı Ezhâr*"dan söz edilen 8. babında "*Li-ba'zı'ş-şu'arâ*" başlığıyla "*enâr*" redifli bir müşeccer şiire yer verilmiştir.

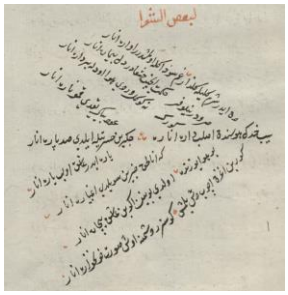

1.2.1.3. Nüshadaki Biçimsel Farklılıklar

Nüshanın bazı yerlerinde karalama, silme, boş bırakma, altını çizme gibi genel imlâ ve biçimsel özelliklere aykırı durumlarla karşılaşılmaktadır. Bunlar müellifin eseri hangi şartlarda istinsah ettiğiyle ilgili fikir verebilmektedir.

[118] Okan Murat Öztürk, "Makam, Avaze, Şube ve Terkib: Osmanlı Musiki Nazariyatında Pisagorcu 'Kürelerin Uyumu/Musikisi' Anlayışının Temsili", *Rast Müzikoloji Dergisi*, 2 (1), 2014, 20.

a) Boş bırakılan yerler: Hâtifî muhtemelen -kırmızı mürekkebi bittiği için- bazı başlıkları yazamayıp sonradan tamamlamak üzere yerlerini boş bırakmıştır. Meselâ Halife Mansûr'a ayrılan bölümün (*RE:* 53a) ve bazı alıntı bölümlerin başlık kısmı (*RE:* 61a) boş kalmıştır. Hâtifî, nüshanın 84a sayfasında Necatî'den alıntı yaparken muhtemelen "*Cân gülşeninde zülf ü ʿiẕâruñ hevâsına*" mısraını hatırlayamamış, sonradan bir kaynaktan teyit etmek üzere boş bırakmıştır.

b) Sonradan sayfa kenarına ilave edilenler: Ana metin ile ek kısmın yazı özelliklerinin benzerliğinden bu ilavelerin müellif tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Sayfa kenarındaki bu ekler daha çok ana metnin bir bölümünü düzeltme (*RE:* 85b), açıklama (*RE:* 93a) veya tamamlama (*RE:* 38a) amacıyla yazılmıştır. Bir örnekteyse sayfa kenarına metinle bağlantısı olmayan bir ibare yazılmıştır (*RE:* 81a).

c) Karalanan ve üzeri çizilen yerler: Nüshanın 23a sayfasında yanlış yerde olduğu için "*istifrâà eylemek içün*" ibaresinin üstü çizilmiş ve ibare alt satıra yazılmıştır. Başka bir yerde bir mısraın üstü çizilmiş ve düzeltilmiş biçimi sayfa kenarına ilave edilmiştir (*RE:* 38b). Bazen de karalanan ibarenin düzeltilmiş biçimi ibarenin hemen üstüne yazılmıştır (*RE:* 67a).

Hâtifî eserini Hama'da yazdığını "*süvvidet*", yani "*müsvedde edildi, karalandı*" kelimesini tercih etmektedir (*RE:* 3a). Nüshanın herhangi bir yerinde tebyiz kaydı da bulunmamaktadır. Bu hususlar, yukarıda örneklendirilen karalama, değiştirme *vb.* durumlarla birlikte değerlendirildiğinde bizi, müellifin *Râhatü'l-Ervâh*'a henüz son hâlini vermediği sonucuna götürebilir.

1.2.2. Râhatü'l-Ervâh'ın Yazıldığı Yer Tarih ve Sunulduğu Kişi

Hâtifi, *Râhatü'l-Ervâh*'ı Hama'da yazdığını hem eserin başında (*RE:* 3a) hem de ketebe kaydında (*RE:* 106a) belirtmiştir.

Hâtifi, *Râhatü'l-Ervâh*'ın sonundaki kıtayı eserin yazılış süresi ve tarihi için ayırmıştır (*RE:* 106a). Buna göre eser, 935 yılında altmış günde yazmıştır. Hâtifî, nüshanın 99b ve 100a sayfalarında yer alan mısralarda âdeta tarih atar gibi şaban ayının 20'sini vurgulamaktadır: *"Yigirmi güni şaʿbânuñ ki gitdi"* (*RE:* 99b), *"Şaʿbânuñ onı ḳaldı vü yigirmisi gitdi", "Ġurre-i recebden berü elli gün olupdur"* (*RE:* 100a). 20 Şaban 935 tarihini eserin yazıldığı 60 günlük sürecin kapsamında kabul edersek *Râhatü'l-Ervâh*'ın

20 Şabandan 60 gün öncesi veya sonrası aralığında yazıldığını söyleyebiliriz. Buna göre eser, 20 Cemaziyelahir 935 (1 Mart 1529) ile 20 Şevval 935 (27 Haziran 1529) arasında yazılmış olmalıdır.

Klasik Türk edebiyatında devrin hükümdarının adının anılmasına, onun övülüp ona dua edilmesine genellikle eserlerin başlangıcında yer verilmektedir. Hâtifî, bu temayülün dışına çıkarak eserinin *"Der-Beyân-ı Revnaḳ-ı Eyyâm-ı Bahâr ve Evṣâf-ı Ezhâr"* başlıklı bâbında bir cümle ve muhteva olarak neredeyse birbirinin aynısı olan üç kıta ile devrin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'ı anmıştır (*RE:* 80a-80b). Bu sapma da *Râhatü'l-Ervâh*'ın nihai tertibinin yapılmadığını akla getirmektedir.

Ketebe kaydından Hâtifî'nin eserini, Seydî Ali Bey'in himayesinde yazdığı anlaşılmaktadır. Ali Bey, tarihî kaynaklarda adı geçen ilk Hama ve Humus sancağı alay beyidir[119] ve *Râhatü'l-Ervâh*'ın yazıldığı zaman görevdedir.[120] Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ta yer alan bir mektubunda dostlarını Ali Bey'in evinde tertip edilecek meclise davet ettiğine göre bu kişi, Hâtifî gibi zevk erbabını koruyup kollamaktadır: *"… bu gice ʿAlî Beg saʿâdet-ḫânesinde râh-ı meveddetde refîḳ ve üslûb-ı maḥabbetde şefîḳ olan yârân-ı bî-riyânuñ ve iḫvân-ı bâ-ṣafânuñ bir bölügi cemʿ olup dîdâr-ı feraḥ-fezâñuz ile ḫandân ve dâvudî elḥânuñuz ile şâdân olmaġı cân u dilden ḫâhân olmışlardur…"* (*RE:* 90b)

1.2.3. "Râhatü'l-Ervâh" İsmi

Bir Arapça isim tamlaması olan "*Râhatü'l-Ervâh*" "*ruhların rahatı*" veya "*ruhlara rahat veren*" anlamlarına gelmektedir. "Râhat" ve "ervâh" kelimelerinin cinâsından ve "r, h" seslerinin aliterasyonundan doğan ahenk değeri ile bu kelimelerin anlam ve çağrışım imkânları, Hâtifî'nin "*Râhatü'l-Ervâh*" ismini tercih etmesinde etkili olmuştur.

Hâtifî, eserinin "rûh-perver" (ruha kuvvet verici) olmasından dolayı ona "*Râhatü'l-Ervâh*" adını verdiğini şu kıtada belirtmektedir (*RE:* 106a):

Bu risâle çün irdi ḫatm oldı

Ne risâle ḫazîne-i efrâḥ

[119] Alay beyliği, sancak yönetiminde sancak beyliğinden sonraki ikinci yüksek mertebeydi. Alaybeyi bir sancakta, sancakbeyinden sonra askeri kuvvetlerin en yetkili âmiridir (*bk.* Mehtap Nasıroğlu, *age.*, 36).
[120] Mehtap Nasıroğlu, *age.*, 36-37.

Rûḥ-perver ṣaḥîfe olduġıyçün

Didim adına Râḥatü'l-Ervâḥ

"Râḥ" ve "râḥa" kelimeleri, "râhat" kelimesiyle ses ve gramerce yakın olmalarının yanında, *Râhatü'l-Ervâh*'ta anılan "kullanımdaki şarap adları"ndandır (*RE:* 3b). Hâtifî, şarabı anlattığı eserine yine onu çağrıştıracak bir isim vermiştir.

Râhatü'l-Ervâh'ta "râḥ", "râḥa", "rûḥ" ve "râḥat" kelimelerinin defalarca birlikte kullanıldığı görülmektedir. Hâtifî, bu tenasübü Ebû Nüvâs'tan görmüş; eserinin birçok yerinde kullanmıştır. Belagat ve fesahat ehlinin önderi olarak gördüğü Ebû Nüvâs'ın "râḥ" için "*râḥatü'l-ervâḥ ve miftâḥü'l-efrâḥ"* dediğini nakleder (*RE:* 4a-4b). Eserin adının ana esin kaynağı da Ebû Nüvâs'ın bu sözüdür.

"*Râḥ - râḥa - rûḥ - râḥat*" tenasübünün *Râhatü'l-Ervâh*'taki kullanımlarına göre "*rûḥ*"un "*râḥ*"a yönelmesi olağandır (*RE:* 4a, 69a); "*râḥ anılsa rûḥ ḫelecân*" olur (*RE:* 4a); sabah vakti içilen şarap "*rûḥ*"a "*râḥat*" verir (*RE:* 4a). Hâtifî mutlu olmak isteyene şu beş şeyi tavsiye eder: "*Râḥ u reyḥân u râḥat-ı ervâḥ / Ravża-i dil-güşâ ruḫ-ı maḥbûb*" (*RE:* 100a). Hâtifî'nin duasına göre nasıl ki şarap, içenlerde lezzet ve hoş bir etki bırakıyorsa, "*Râhatü'l-Ervâh*" adını verdiği eseri de okurlarının ruhlarına rahat vermeli, okuyanlar ondan safâ bulmalıdır:

Bu evrâḳı ki ḫoş tertîb ḳıldım

Güzel elfâẓ ile terkîb ḳıldım

Çü luṭfuñla irişdürdüm tamâma

Şîrîn göster İlâhî ḫâṣ u ʿâma

Hemîşe râḥat-ı ervâḥ olsun

Müdâm gencîne-i efrâḥ olsun

Oḳuyanlar ṣafâ bulup müdâmî

Unutsun leẕẕetinden ṣubḥ u şâmı (*RE:* 106a)

"*Râhatü'l-Ervâh*" ibaresi aynı zamanda Türk müziğinin en eski makamlarından birinin adıdır.[121] Musiki bezmin en önemli unsurlarından biridir ve şarapla ilgili her sözün yanı başındadır. *Râhatü'l-Ervâh*'ın *"Meclisde Sâz u Âvâz Aḥvâlin Beyân İder"* başlıklı 7. babı da sırf musikiye ayrılmıştır (*RE:* 73b). Öyleyse Hâtifî'nin eserine ad verirken "*râḥatü'l-ervâḥ*" terkibinin musiki ile ilgili anlamlarını da göz önünde bulundurduğu söylenebilir.

Bir müellifin kendinden önce yazılmış eserlerden yararlanması tabii bir durumdur. Hâtifî de Takiyyüddîn Ebi't-Tükâ el-Bedrî ed-Dimaşkî'nin (*ö.* 1488) şarap ve afyon (haşhaş) hakkında yazdığı "*Râhatü'l-Ervâh fi'l-Haşîşi ve'r-Râh*"[122] adlı Arapça mensur eserinin ismi, içeriği ve tertip biçiminden yararlanmış olmalıdır.

1.2.4. Râhatü'l-Ervâh'ın Yazılış Sebebi

Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ın yazılış sebebini eserin ilk sayfalarında anlatmaktadır (*RE:* 2a-3a). Hâtifî ile dostları, güzel bir bahar gününde, çiçeklerle bezenmiş cennete benzer bir gül bahçesinde sohbet ederler. Bu esnada dostları şarap hakkındaki ayetleri okuyup üzerine hayli konuşurlar. Sonra -muhtemelen şarap adı veya türü olan- yüzden fazla "*şîrîn elfâz*" sayıp bunların manalarından bahsederler. Konu kapanıp meclis nihayet bulduğunda dostları ısrar ve rica ile Hâtifî'den şarabın diğer içeceklerden üstün yanlarını ve çok ayrıntısına girmeden niteliklerini anlatan bir mensur eser yazmasını isterler.

Râhatü'l-Ervâh'ın yazılma sebebinin *"nesr ile"* yazılma şartına bağlanma dışında klasik edebiyatımızdaki "sebeb-i telif"lerden önemli bir farkı olmadığı görülmektedir.

XV. yüzyıl sonlarından itibaren Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında yazılan sâkinâme veya hamriye türündeki öncül eserlerin edebî mahfillerde oluşturduğu iklim, Hâtifî'yi şarap ve ona bağlı konularda bir eser yazmaya yöneltmiş olmalıdır. *Râhatü'l-Ervâh* üzerinde; özellikle Nevâcî'nin (*ö.* 859/ *M* 1455) *Halbetü'l-Kümeyt*'inin,[123] Takiyyüddîn Ebi't-Tükâ el-Bedrî ed-Dimaşkî'nin *Râhatü'l-Ervâh fi'l-Haşîşi ve'r-Râh*'ının[124] ve Revânî'nin 926 /*M* 1520'den önce yazdığı *İşretnâme*'sinin izleri

---

[121] İsmail Hakkı Özkan, "Râhatülervâh", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV/411-412.
[122] *bk.* Takiyyüddîn Ebi't-Tükâ el-Bedrî ed-Dimaşkî, *Râhatü'l-Ervâó fi'l-Haşîşi ve'r-Râh*, Danilo Marino (*haz.*), tarih yok. https://www.scribd.com/document/714661824/takiyyuddin-ebi-t-tuka-elbedri-rahatulervah
[123] *bk.* Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *age.*
[124] *bk.* Takiyyüddîn Ebi't-Tükâ el-Bedrî ed-Dimaşkî, *age.*

belirgindir. Bu eserler ile *Râhatü'l-Ervâh*'ın karşılaştırılması "*Râhatü'l-Ervâh'ın Kaynakları*" kısmında ayrıntılı şekilde yapılmıştır.

1.2.5. Râhatü'l-Ervâh'ın Yöntemi, Yapısı ve Tertibi

Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ı her ne kadar manzum bölümleri olsa da dostlarının isteği üzerine mensur olarak yazmıştır. XVI. yüzyıl edebî ortamında nazma nesirden fazla rağbet gösterilmekteyken dostlarının Hâtifî'ye nesirle yazma şartı koşmaları veya Hâtifî'nin nesri tercih etmesi, üzerinde durulması gereken bir husustur.

Râhatü'l-Ervâh'taki bazı beyit ve kıtaların Hâtifî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır (*RE:* 35b, 40a, 59b, 72a...). Bunlar Hâtifî'nin şairliği hakkında -pek derinlikli ve etraflı olmasa da- bazı değerlendirmeler yapmamıza imkân vermektedir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta yer alan ve Hâtifî'ye ait olduğu anlaşılan pek çok kıtanın hece veya kelime eksikliği / fazlalığı nedeniyle vezin yönünden hatalı olduğu görülmektedir (*RE:* 35b, 64a, 65b, 68a, 70a, 71b…). Ayrıca Hâtifî, mensur bölümlerde yakaladığı akıcılık ve doğallığı şiirlerde sağlayamamaktadır. Hâtifî de nesrinin nazmından üstün olduğunu bilmekte ve bu da onu nesre yöneltmektedir.

Hâtifî, nesri tercih ederken Revânî'nin 926 /*M* 1520'den önce manzum olarak yazdığı ve bu çalışmanın sonraki bölümlerinde *Râhatü'l-Ervâh* ile karşılaştırması yapılacak olan *İşretname*'sinden ayrı durmak istemiş olabilir. Şarap ve ilgili konuların işlendiği ve Hâtifî'nin yararlandığı bazı mensur eserlerin de bu tercihte etkisi vardır.

Dostlarının Hâtifî'den diğer istekleri ise şarabı ayrıntıya girmeden özetleyerek anlatmasıdır (*RE:* 3a). Bu istek *Râhatü'l-Ervâh*'ın yapı, içerik ve üslubunu sınırlandırmış olmalıdır.

Râhatü'l-Ervâh'ın önemli özelliklerinden biri de derleme ve antoloji niteliği taşımasıdır. Hâtifî, şaraba dair verdiği ansiklopedik bilgileri; bunlarla ilgili manzum bölümleri onlarca kaynaktan -kendi ifadesiyle- cem etmiştir.

Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'a besmele, hamdele, sebeb-i telif ve içindekilerin yer aldığı bir mukaddimeyle başlar. *Râhatü'l-Ervâh* (1) şarap çeşitleri ve adları; (2) şarabın bulunuşu; (3) şarap içmenin faydaları; (4) dostluk ve sohbet meclislerinin ahvali; (5) Emevî sultanlarının şaraptaki hâlleri ile Abbasî halifelerinin sohbetteki fiilleri; (6) saki'nin evsafı ve adabı; (7) saz ve avazın meclisteki rolü; (8) bahar, çiçekler, kış mevsimi konulu şiirler, ahbabı şarap meclisine davet için yazılmış kıta ve mektuplar, felekiyata

dair şiirler, muhtelif konularda yazılmış kıta, nasihat ve beyitlerden oluşan sekiz bölüm ve (9) hatimeden oluşur.

Eserin ana bölümlerine "*bâb*"; bu babların alt başlıklarına "*fasl*" veya "*kısm*" denilmiştir. Üçüncü bâbda "bâb → fasl → kısm" sıralaması, beşinci babdaysa "bâb → kısm → fasl" sıralaması geçerlidir.

Bölüm ve alt bölümler, "*latîfe, nükte, nasîhat, fâyide, hikâyet, nesr*, *tenbîh*" gibi ibarelerle adlandırılan anekdotlar ve ağırlıkla Türk edebiyatından seçilmiş manzum parçalarla zenginleştirilmiştir.

Aşağıdaki tabloda, başlıkların birbirine göre dereceleri; bölümlerin / alt bölümlerin nüshadaki yerleri; mensur anekdotların ana bölümlere dağılımı ve başlıkların eserin başlangıcındaki listedeki kullanımlarıyla metnin akışı içindeki biçimleri verilmiştir:

Tablo 1. *Râhatü'l-Ervâh*'taki Başlıklar

Ana Bölüm	1. Alt Bölüm	2. Alt Bölüm	*RE*'nin mukaddimesindeki listeye göre başlıklar / *Başlığın metin içerisindeki biçimi*	Nüsha-daki yeri	Küçük başlıklar
[Mukaddime]				1b – 3b	
Bâb 1			Ḫamruñ esmâsın beyân ider / *Bâb 1 Ḫamruñ Esmâsın Beyân İder*	3b – 10a	1 latife, 1 hikâye
Bâb 2			Şarâbı evvel ʿâlemde kim ṣıḳmışdur anı ʿiyân ider / *Bâb-ı Ṣânî Evvel ʿÂlemde Şarâbı Kim Ṣıḳmışdur Anı Beyân İder*	10a – 11b	
Bâb 3			Fevâ'id ü menâfiʿin ve ḫavâṣṣ ü ṭabâyiʿin taḳrîr ider ve fîhi erbaʿatü füṣûlin / *Bâb-ı Ṣâliṣ Fevâyid ve Menâfiʿin ve Ḫavâṣ ve Ṭebâyiʿin Beyân İder*	11b – 33b	4 latife, 8 hikâye, 4 fayide, 2 tenbih, 2 nükte, 1 suval-cevab
	Faṣl 1		İstiʿmâlinde ẓürefâ buyurduġı leṭâyifi söyler / *Faṣl Nüdemâ Buyurdıġı Leṭâyifi Söyler*	15a – 16b	
	Faṣl 2		Ḥükemâ meẕhebi üzre içmesine işâret eyler ve hüve ʿalâ ḳısmeyn / *Faṣl Ḥükemâ Meẕhebi Üzre İstiʿmâlin Beyân İder*	16b – 19b	
		Ḳısm 1	Der-beyân-ı menâfiʿ-i nefsiyye / *Ḳısm [1] Der-Beyân-ı Menâfiʿ-i Nefsiyye*	17b – 17b	

		Ḳısm 2	Der-beyân-ı menâfiʿ-i bedeniyye / *Ḳısm-ı Ṯânî Der-Beyân-ı Menâfiʿ-i Bedeniyye*	17b – 19b	
	Faṣl 3		Ṣarâba ḳanġı ṭabîʿatde maḥabbet ziyâdedür anı şerḥ ider / *Faṣl Ṣarâba Ḳanġı Ṭabîʿatde Maḥabbet Ziyâdedür Anı Beyân [İder]*	19b – 22b	
	Faṣl 4		İki ḳısm üzredür / *Faṣl-ı Râbiʿ İki ḳısm üzre mürekkebdür*	22b – 33b	
		Ḳısm 1	Ḳadr-i kifâyetçe istiʿmâlin beyân ider / *Ḳısm-ı Evvel Ne Miḳdâr İstiʿmâl İtmek Gerek Anı Beyân İder*	22b – 27a	
		Ḳısm 2	Felâsife meẕhebi üzre tenâvülin beyân ider / *Ḳısm-ı Ṯân Felâsife Meẕhebi Üzre İçmesine İşâret Eyler*	27a – 33b	
Bâb 4			**Ṭarîḳ-i münâdemeti ve sebîl-i müṣâḥabeti taḥrîr ider ve fîhi faṣl** / *Bâb-ı Cehârüm Der-beyân-ı Evṣâf-ı Nedîm-i Rûḥ-perver ve Ṭarîḳ-i Münâdemet-i Ṣafâ-güster*	33b – 42a	5 latife, 6 hikâye, 1 fayide, 2 tenbih, 3 nükte
	Faṣl		Ḫulefâ iḫtiyâr itdügi nüdemâ leṭâyifin beyân ider. / *Faṣl Ḫulefâ İḫtiyâr İtdügi Nüdemâ Leṭâyifin Beyân İder*	39b – 42a	
Bâb 5			**İki ḳısm ve bir faṣl üzre mürekkebdür** / *Bâb-ı Ḫâmi İki Ḳısm ve Bir Faṣl Üzre Mürekkebdür*	42a – 68b	13 latife, 11 hikâye, 2 nadire
	Ḳısm 1		Selâṭîn-i Benî Ümeyye'nüñ ṣarâbda aḥvâlin / *Ḳısm-ı Evvel Selâṭîn-i Benî Ümeyyenüñ Ṣoḥbetde Aḥvâlin Beyân İder*	42a – 52a	
	Ḳısm 2		Ḫulefâ-i Âl-i ʿAbbâs'uñ ṣoḥbetde efʿâlin rivâyet ider/ *Ḳısm-ı Ṯânî Fî Ẕikri Ḫilâfeti Büneyye'l-ʿAbbâsü'l-maḳbûlînü ʿinde'llâhi ve'n-nâs*	52b – 68b	
		Faṣl	Der-laṭîfehâ-yı Eba'n-Nüvâs ve nüktehâ-yı bevâḳî-i nâs / *Faṣl Der-beyân-ı Laṭîfehây-ı Eba'n-Nüvâs ve Nüktehây-ı Bevâḳiye'n-nâs*	59b – 68b	
Bâb 6			**Sâḳînüñ evṣâf ve âdâbın beyân ider ve fîhi faṣl** / *Bâb 6 Der-beyân-ı Evṣâf-ı Sâḳî ve Âdâb-ı Û*	68b – 73b	8 latife, 2 nükte,
	Faṣl		Âlet-i ṣoḥbetde vâḳiʿ olan ebyâtı beyân ider / *Faṣl Âlet-i Ṣoḥbetde Vâkiʿ Olan Ebyâtı Beyân İder*	72a – 73b	

Bâb 7			**Meclisde sâz u âvâz aḥvâlin beyân ider** / *Bâb-ı Heftüm Meclisde Sâz u Âvâze Aḥvâlin Beyân İder*	73b - 80a	1 latife, 1 hikâyet, 6 nükte,
Bâb 8			**Revnaḳ-ı eyyâm-ı bahârı ve evṣâf-ı ezhârda ve faṣl-ı şitâda vâḳiʿ olan eşʿârı beyân ider ve fîhi faṣlân** / *Bâb-ı Heştüm Der-Beyân-ı Revnaḳ-ı Eyyâm-ı Bahâr ve Evṣâf-ı Ezhâr*	80a – 102b	5 latife, 3 hikâyet, 1 fayide, 2 nükte, 2 nadire, 1 nasihat
	Faṣl 1		Fî istidâʿâti'l-aḥbâbi ilâ meclisi'ş-şarâb / *Faṣl-ı [Evvel] Fî-istidâʿâti'l-aḥbâb ilâ-meclisi'ş-şarâb*	89b – 95b	
	Faṣl 2		Vaṣf-ı felekiyyâtı ve baʿżı muḳaṭṭaʿât ve neṣâyiḥ ve ebyâtı beyân ider / *Faṣl-ı Ṯânî Vaṣf-ı Felekiyyâtı ve Baʿżı Muḳaṭṭaʿâtı ve Neṣâyiḥ ve Ebyâtı Beyân İder*	95b – 102b	
Ḫâti-me			**Der-beyân-ı tevbe-i erbâb-ı ẕevḳ ve aṣḥâb-ı şevḳ** / *Ḫâtime-i Kitâb-ı Dil-güşâ Der-beyân-ı Tevbe-i Ehl-i Ṣafâ*	102b – 106a	1 hikâyet, 2 nükte, 1 nadire, 2 nesr 1 tevbe

Râhatü'l-Ervâh'ın beşinci bâbına listede de metin içinde de bir ad verilmeyip "*İki úısm ve bir faãl üzre mürekkebdür*" alt bölümlerinden söz etmekle yetinilmesi bir tertip kusuru olarak görülebilir. Benzer durum üçüncü babın dördüncü faslı için de söz konusudur.

Sekizinci babın sonundaki 46 beyitlik mesnevi nazım biçimiyle yazılmış nasihat içerikli manzume (*RE:* 101a-102b) ile aynı babın ikinci faslındaki davet mektupları (*RE:* 90a-95a) *Râhatü'l-Ervâh*'tan bağımsız müstakil birer metin olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca Hâtifî'nin Kanuni Sultan Süleyman'ı medhettiği 2 kıta ve övgü cümleleri (*RE:* 80a-80b) ile Mîr Çavuş Ahmed'den söz ettiği satırlar (*RE:* 95a-95b) eserin yapısal bütünlüğünü zorlamaktadır.

Hâtifî, eserini tertip ederken doğal olarak başka eserlerden yararlanmıştır. Daha önce başka etkileri sebebiyle andığımız Nevâcî'nin (*ö.* 859/1455) *Halbetü'l-Kümeyt*'i,[125] Takiyyüddîn Ebi't-Tükâ el-Bedrî ed-Dimaşkî'nin *Râhatü'l-Ervâh fi'l-Haşîşi ve'r-Râh*'ı,[126] Revânî'nin 926 /M 1520'den önce yazdığı *İşretnâme*'si gibi eserler yapısal

[125] *bk.* Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *age.*
[126] *bk.* Takiyyüddîn Ebi't-Tükâ el-Bedrî ed-Dimaşkî, *age.*

formlarıyla da *Râhatü'l-Ervâh*'a öncülük etmiştir. *Halbetü'l-Kümeyt*, çoğu *Râhatü'l-Ervâh* ile aynı ad ve içerikteki 25 bâbdan oluşur. Bu bablar ayrıca alt bölümlere ayrılmamıştır. *Râhatü'l-Ervâh fi'l-Haşîşi ve'r-Râh* ise ilki şaraba ikincisi esrara ayrılmış iki ana "*kısm*" ve bunların altındaki yedişer "*bâb*"dan oluşur. Gerektiği yerlerde de "*fasl*"lar açılmıştır. Bu eser, kademeli yapısı ile Hâtifî'nin *Râhatü'l-Ervâh*'ıyla benzeşmektedir. Hâtifî'nin bir eserin tertibini aynen taklit etmediğini; birden fazla eseri birlikte ele alıp harmanladığını söyleyebiliriz.

1.2.6. Râhatü'l-Ervâh'ın Kaynakları

Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ı yazmadan önce alan araştırması yapmış; bazı kaynak eser ve kişilere başvurmuştur. Kendi tasnifiyle bu kaynaklar (a) *"defâtir-i ẓürefâ ve nevâdir-i nüdemâ",* (b) *"baʿżı ʿArabî ve Fârisî risâleler"* ile (c) "*ḫamriyyât-ı şuʿarâ"*dır (*RE:* 3a). Gerçekten de *Râhatü'l-Ervâh*'ta izine rastlanan her kişi ve kaynak mutlaka bu maddelerden birisine dahil edilebilmektedir.

Hâtifî'nin faydalandığı kaynaklardan adını andığı da genel bir ifadeyle geçtiği de hatta hakkında bir imada dahi bulunmadığı da mevcuttur. Meselâ "*el-Mûcez fi't-Tıb" adlı* eserden alıntı yapılırken kitabın yazarı ve alıntının geçtiği bölüm verilmiştir: *"…ʿAlâ'e'd-dîn bin Nefîs Mûcez kitâbında Tedbîr-i Meşrûb bâbında eydür…"* (*RE:* 16b). Oysa "*Her nesnenüñ ʿâlemde bir sırrı vardur şarâbuñ sırrı sürûrdur.*" sözünün kaynağı olarak bir kişi veya eser adı belirtilmeden "*ehl-i safâ*" terkibiyle yetinilmiştir (*RE:* 13b).

Kaynak eser ve kişilerin bir kısmı yöntem, muhteva ve yapı yönleriyle *Râhatü'l-Ervâh*'ın genelini; bir kısmı da sınırlı, özel bir alanını etkilemiştir. Aşağıda Hâtifî'nin yararlandığı kaynaklar tasnif edilirken onların *Râhatü'l-Ervâh*'a hangi ölçüde tesir ettiği göz önünde bulundurulmuştur.

1.2.6.1. Etkisi Geniş Kapsamlı Olan Kaynaklar

1.2.6.1.1. Halbetü'l-Kümeyt

Şemsüddin Muhammed en-Nevâcî'nin (*ö.* 859/1455) kısa adı *Halbetü'l-Kümeyt* olan eserinin konusu şarap ve şarap meclisinin unsurlarıdır. "Kümeyt" kelimesi "*kestane rengi*" anlamına gelir; "*gâyetde ḳızıl olup ṣâfî olan*" şaraba (*RE:* 6b) ve kestane rengindeki ata da "kümeyt" denir. "Halbe" ise "*arena, yarış alanı, yarış pisti; güreş,*

yarış, oyun gibi gösteriler yapılan alan; siyasî çekişmelerin geçtiği yer" anlamlarına gelir. Her iki sözcüğün oluşturduğu tamlamayı şarapla ilgisi dolayısıyla "*şarap meclisi, bezm; şarapların yarıştığı alan*" olarak anlamlandırmak isabetli olacaktır.

Nevâcî'nin bu eserinin ansiklopedik bilgi vermesi yanında konusuyla ilgili şiir ve anekdotlar içermesiyle antolojik özelliği de vardır. *Halbetü'l-Kümeyt*, içeriğindeki şarapla ilgili hususları işleyen manzum örnekler yarı hacminden fazla yer tutsa da, nesir temeli üzerine yazılmış bir eserdir. Eser 25 "*bâb*" ve bir "hâtime" bölümlerinden oluşur. Her bölümde latife, hikâye ve şiirlerle anlatımın zenginleştirildiği görülür.

"*Kitap şiddetli hücumlara uğramasına rağmen büyük rağbet görmüş ve önemli etkiler yapmıştır*."[127] Eserin Türk edebiyatındaki etkisi açık biçimde Hâtifî'nin *Râhatü'l-Ervâh*'ında görülmektedir. İki eserin benzeşen yönleri tespit edilerek *Halbetü'l-Kümeyt*'in *Râhatü'l-Ervâh* üzerindeki etkisi somutlaştırılmış olacaktır:

a) *Halbetü'l-Kümeyt*'te "bâb" adıyla verilen yirmi beş başlığın çoğu *Râhatü'l-Ervâh*'ta da mevcuttur. Ancak *Râhatü'l-Ervâh*'ta bunların bazısı "bâb" adıyla ana bölüm, bazısı da "fasl" veya "kısm" adıyla alt bölüm olarak sunulmuştur.

Tablo 2. *Halbetü'l-Kümeyt* ve *Râhatü'l-Ervâh*'ın Başlıklarının Karşılaştırması

***Halbetü'l-Kümeyt*'in "bâb"ları**	***Râhatü'l-Ervâh*'taki karşılığı**
Birinci Bab: Şarabın müstamel ve metruk adları	Bâb 1: Ḫamruñ esmâsın beyân ider
İkinci Bab: Şarabın kökeni, onu sıkan ilk kişi ve bunun nedeni	Bâb 2: Şarâbı evvel ʿâlemde kim ṣıḳmışdur anı ʿiyân ider
Üçüncü Bab: (Şarabın) Doğası, faydaları ve özellikleri	Bâb 3: Fevâʾid ü menâfiʿin ve ḫavâṣṣ ü ṭabâyiʿin taḳrîr ider
Dördüncü Bab: Hükemanın görüşlerine göre şarabın kullanımı	Bâb 3 / Faṣl 2: Ḥükemâ meẕhebi üzre içmesine işâret eyler
Beşinci Bab: Nedim adabı ve nedimliğin hukukuna göre şarabın kullanıcısı şunları yapmalıdır	Bâb 3 / Faṣl 1: İstiʿmâlinde ẓürefâ buyurduġı leṭâyifi söyler
Altıncı Bab: Nedim seçenler ve (bu konudaki) latifelerinden bazıları	Bâb 4: Ṭarîḳ-i münâdemeti ve sebîl-i müṣâḥabeti taḥrîr ider
Yedinci Bab: Nüdemaya ihsan, iyiliklerin devamlılığı, güzel hediye ve bağışlar	Bâb 4 / Faṣl: Ḫulefâ iḫtiyâr itdügi nüdemâ leṭâyifin beyân ider
Onuncu Bab: Üdeba nüzema ve nüseradan şaraba davet ve onu istemeler	Bâb 8 / Faṣl 1: Fî istidâʿâti'l-aḥbâbi ilâ meclisi'ş-şarâb

[127] Süleyman Tülücü, "Nevâcî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/28-29.

Onikinci Bab: Meclisin kâse, bardak, çömlek, şişe vs. unsurları hakkında	Bâb 6 / Faṣl: Âlet-i ṣoḥbetde vâḳiʿ olan ebyâtı beyân ider
Onüçüncü Bab: Sakinin özellikleri ve adabı	Bâb 6: Sâḳînüñ evṣâf ve âdâbın beyân ider
Ondördüncü Bab: Şarkılar ve müzik aletleri	Bâb 7: Meclisde sâz u âvâz aḥvâlin beyân ider
Onbeşinci Bab: Mumlar, fanuslar ve ışıklar…	Bâb 6 / Faṣl: Âlet-i ṣoḥbetde vâḳiʿ olan ebyâtı beyân ider
Onyedinci Bab: Çiçekler, güzel kokular, meyveler…	Bâb 8: Revnaḳ-ı eyyâm-ı bahârı ve evṣâf-ı ezhârda ve faṣl-ı şitâda vâḳiʿ olan eşʿârı beyân ider Bâb 8 / Faṣl 2: Vaṣf-ı felekiyyâtı ve baʿżı muḳaṭṭaʿât ve neṣâyiḥ ve ebyâtı beyân ider
Onsekizinci Bab: İlkbahar üzerine söylenenler	
Yirmidördüncü Bab: Bulutlar, yağmur, gök gürültüsü, şimşek, güneş, ay, yıldızlar, sabah ve diğer şeyler hakkında	
Yirmibeşinci Bab: çiçeklerle ilgili şiirler	
Hatime: Tevbe, ihlas, hamrın eleştirisi ve ondan nefret hakkında	Ḫâtime: Der-beyân-ı tevbe-i erbâb-ı ẕevḳ ve aṣḥâb-ı şevḳ

Halbetü'l-Kümeyt'teki şu dokuz "bâb" (bölüm), *Râhatü'l-Ervâh*'ta doğrudan yer almamaktadır: Halis şiirler ve üstün fikirler (sekizinci bölüm); içmeyi sevenler ve bunda ısrar edenler (dokuzuncu bölüm); şarap çeşitleriyle ilgili mana ve teşbihler (on birinci bölüm); meclisin tertip ve düzeni tamamlandıktan sonraki eğlence geceleri ve bazı çapkınlıklar (on altıncı bölüm); cetveller, çarklar, su dolapları *vb*. (on dokuzuncu bölüm); Mısır Nil'i ve çevresindeki şairler ve nasirler (yirminci bölüm); diğer memleketlerin şarabın çeşitlerine dair görüşleri (yirmi birinci bölüm:); rüzgâr ve letafeti (yirmi ikinci bölüm); güvercinlerin şarkısı ve posta güvercinleri (yirmi üçüncü bölüm).

Öte yandan *Râhatü'l-Ervâh*'ın;

"Bâb 3 / Fasl 3: *Ṣarâba ḳanġı ṭabîʿatde maḥabbet ziyâdedür anı şerḥ ider*",

"Bâb 3 / Fasl 4 / Kısm 1: *Ḳadr-i kifayetçe istiʿmâlin beyân ider*",

"Bâb 3 / Fasl 4 / Kısm 2: *Felâsife meẕhebi üzre tenâvülin beyân ider*",

"Bâb 5 / Kısm 1: *Selâṭîn-i Benî Ümeyye'nüñ ṣarâbda aḥvâlin [beyan ider]*",

"Bâb 5 / Kısm 2: *Ḫulefâ-i Âl-i ʿAbbâs'uñ ṣoḥbetde efʿâlin rivâyet ider*"

"Bâb 5 / Kısm 2 / Fasl: *Der-laṭîfe-hâ-yı Eba'n-Nüvâs ü nükte-hâ-yı bevâḳî-i nâs*" başlıklı bölümleri *Halbetü'l-Kümeyt*'te bulunmamaktadır.

b) Her iki eserde de anlatım anekdotlar ve manzum parçalarla zenginleştirilmiştir. Bu anekdotlar *Halbetü'l-Kümeyt*'te "*ḥekâ, revâ, laṭîfe, nâdire…"* ve *Râhatü'l-Ervâh*'ta "*laṭîfe, nükte, naṣîḥat, fâyide, ḥikâyet, neṣr, tenbîh*" gibi kısa başlıklarla belirlenmiştir.

c) *Halbetü'l-Kümeyt* ve *Râhatü'l-Ervâh*'ın hacimlerinin önemli kısmı manzum metinlerden oluşmaktadır. Ancak her iki eser de nesir esasına dayanır, manzum kısımlar ancak alıntı durumundadır.

ç) Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ı yazarken *Halbetü'l-Kümeyt*'in sadece biçimsel ve yapısal özelliklerinden değil içeriğinden de yararlanmıştır. Mesela *Râhatü'l-Ervâh*'ın "*Hamruñ Esmâsın Beyân İder*" başlıklı birinci bâbı, neredeyse *Halbetü'l-Kümeyt*'in ilgili bölümünün çevirisidir (*RE:* 3b – 10a). İki eser arasındaki muhteva ortaklığını göstermek için şu birkaç örnek yeterlidir:

Râhatü'l-Ervâh'ın 41b sayfasındaki "hikâye" ve devamındaki Yezid b. Muaviye şiiri *Halbetü'l-Kümeyt*'te de mevcuttur.[128] Hâtifî hikâyeyi Arapçadan çevirerek, şiiri de aynen iktibas etmiştir. Yine *Halbetü'l-Kümeyt*'teki Kadı Kemaleddin'le ilgili hikâye ve içeriğindeki kıtalar[129] *Râhatü'l-Ervâh*'ta da görülmektedir (*RE:* 98a). *Râhatü'l-Ervâh*'ta *Halbetü'l-Kümeyt*'ten alınmış bunlara benzer pek çok örnek mevcuttur.

1.2.6.1.2. Ebû Nüvâs (*ö.* 198/ *M* 813 [?])

Ebû Nüvâs (Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hâni' b. Abdilevvel el-Hakemî) yaşantısı, zevkleri, şaraba düşkünlüğü, şiirdeki gücü ile Abbasî dönemi Arap şiirine ve kültür hayatına yenilik getirmiş bir şairdir.[130] *Râhatü'l-Ervâh*'ta adı en çok anılan kişilerden biri de Ebû Nüvâs'tır.

Hâtifî onun hakkında doğrudan biyografik bilgiler vermiştir: "*Adı Ḥasan bin Hânî el-Baṣrî'dür ve künyesi Ebû ʿAlî ve laḳabı Eba'n-Nüvâs-ı Ḥikemî'dür. Me'mûn fevt olduḳda ḥammâmda girüp anı daḫı ḳatl eylediler. Ve baʿżı risâlede gördüm, Eba'n-Nüvâs içün ʿulemânuñ kimi "Şeyṭânî." ve kimi "Raḥmânîdür." dimişler."* (*RE:* 68a)

[128] Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *age.*, 48-49.
[129] Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *age.*, 340-341.
[130] Nasuhi Ünal Karaarslan, "Ebû Nüvâs", *DİA,* İstanbul 1994, X/205-207.

"*Nedîm-i ḫulefâ-i Benî ʿAbbâs yaʿnî Eba'n-Nüvâs ki bu fende imâm-ı aṣḥâb-ı belâġat ve hümâm-ı erbâb-ı feṣâḥatdur"* (*RE:* 4a)

"(Hârûn Reşîd'in) *mefḫar-ı nüdemâsı Eba'n-Nüvâs idi. İbrâhîm Mevṣilî eydür: 'Eba'n-Nüvâs câmiʿ-i âdâb ve ḫâvî-yi meḫâsin-i erbâb şâʿir-i siḥrkâr ve ṭabʿ-ı dürerbâr nevâdir naḳlinde mâhir ve leṭâyif kelimâtına ḳâdir ẓarîf ü laṭîf ḥalîm ü selîm kimesne idi.' Ve fuṣaḥâʾ-i ʿArab ḳaṣâyidinden biñden ziyâde ḳaṣîd ḥıfẓ itmiş idi. Ḫalîfe* (ile) *ekṣer ḥaremde müṣâḥabet ider idi*" (*RE:* 56b).

Ebû Nüvâs'ın esere etki ve yansımaları şu şekilde özetlenebilir:

a) Hâtifî, belagat ve fesahat ehlinin önderi olarak gördüğü Ebû Nüvâs'ın bir şarap adı olan "râh" için "*râḥatü'l-ervâḥ ve miftâḥü'l-efrâḥ"* dediğini nakleder (*RE:* 4a-4b). Eserine "*Râhatü'l-Ervâh*" adını vermesindeki ana etkenlerden biri Ebû Nüvâs'ın bu sözüdür.

b) Ebû Nüvâs'ın halife meclislerinde kabul görmesi, şiirlerinin beğenilmesi, adı etrafında birçok anlatı oluşması, şarap fennindeki "mahareti" gibi özellikleri; Hâtifî'yi hamriyyat alanında bir eser yazmaya dolaylı olarak teşvik etmiştir.

c) *Râhatü'l-Ervâh*'ta Ebû Nüvâs'ın özellikle Hârûn Reşîd ve Me'mûn dönemlerindeki yaşantısı ve şiirleri söz konusu edilmiştir. Evveli ve ahirine dair iz sınırlıdır.

ç) Ebû Nüvâs'ın şiirleri, yazıldıkları bağlam ve hikâyeleriyle beraber bütünlük içinde verilmiştir. Hâtifî, birkaç istisna dışında Ebû Nüvâs'ın şiirlerini manzum olarak Türkçeye çevirip alıntılamıştır. Söz konusu içerikle *Râhatü'l-Ervâh*, şiir çevirisi alanında da ayrıca incelenebilir.

d) *Râhatü'l-Ervâh*'ta; bir hükmü örneklendirmek için, öğretici cümlelerden yorulan okurun ilgisini canlandırmak için latife, hikâye, nükte adlarıyla bazı anekdotlara yer verilmiştir. Bu anlatıların önemli bir kısmı Ebû Nüvâs'la ilgilidir. Eserin beşinci bâbı sonundaki "*Der-beyân-ı Laṭîfehây-ı Eba'n-Nüvâs ve Nüktehây-ı Bevâḳiye'n-nâs*" başlıklı "fasl" çoğunlukla onun latifelerine ayrılmıştır (*RE:* 59b-68a).

e) *Râhatü'l-Ervâh*'ın bazı yerlerinde de, şiir veya hikâyeleri dışında, doğrudan bir şarap fenni uzmanı olması bakımından Ebû Nüvâs'ın görüşleri nakledilmiştir. Dört ratl

şarabın bir kişi için ideal ölçü olduğunu (*RE:* 22b); şarabı su katmadan içmenin sağlık için zararlı olduğunu (*RE:* 69b); gül mevsiminde şaraba tövbe edilmemesi gerektiğini, hatta tövbe edilmişse tövbenin bozulup şarap içilmesi gerektiğini (*RE:* 82b) hep o söylemiştir.

1.2.6.1.3. Revânî ve İşretnâme'si

Revânî'nin[131], *Râhatü'l-Ervâh*'tan en az sekiz yıl önce, 926 /*M* 1520'den önce yazdığı *İşretnâme* adlı eseri "sâkinâme türünün Anadolu'daki yeni bir hüviyete bürünmüş, müstakil bir eser hâlini almış ilk başarılı örneği" olarak kabul edilmektedir.[132]

Hâtifî'nin *İşretnâme*'den etkilendiğini gösteren somut belirtiler bulunmasa da *Râhatü'l-Ervâh*'ın bu eser ile içerik yönüyle ortaklaşmaları, aynı kaynaklardan beslenmiş olmaları, Hâtifî'nin Revânî'nin şiirlerinden haberdar olması, her iki şairin Edirne şehriyle ilgili bağları *İşretnâme*'nin *Râhatü'l-Ervâh* üzerinde etkili olduğunu düşündürmektedir.

Râhatü'l-Ervâh'ın en önemli kaynağının Şemsüddin Muhammed en-Nevâcî'nin (*ö.* 859/ *M* 1455) *Halbetü'l-Kümeyt*'i olduğu yukarıda belirtilmişti. Rıdvan Canım da *İşretnâme*'nin kaynağı olarak aynı eseri gösterir ve "*İşretnâme ile Halbetü'l-Kümeyt arasında, özellikle muhteva yönünden büyük benzerlikler görülür."* der.[133] Revânî, *İşretnâmesi*'nde şarap konusunu devrinin nazım geleneğinin sınırları içinde ve mesnevi biçimiyle; tevhid, münâcât, nât, sebeb-i telîf ve Sultan Selim'e övgü, âgâz-ı *İşretnâme*, şarabın vasıfları, kadehin tanıtılması, sürâhînin tanıtılması, mumun tanıtılması, yemeklerin vasıfları, musikî aletlerinin tanıtılması ve bununla ilgili hikâye, sohbet meclisleri ve sohbet âdâbı, sâkînin vasıfları, şarabın kullanılışı, mevsimlerin tanıtılması, eserin tasavvufî yorumu ve hâtime bölümleriyle yazmıştır. İster istemez *Halbetü'l-Kümeyt*'ten aldığı muhtevayı *İşretnâme*'ye doğrudan aktaramamıştır / aktarmamıştır. Hâtifî, nesri tercih ederek bu zorluğu aşmış ve *Halbetü'l-Kümeyt*'ten yararlanmayı kolaylaştırmıştır. *İşretnâme, Halbetü'l-Kümeyt*'ten beslenmiş; *Râhatü'l-Ervâh, Halbetü'l-Kümeyt*'e benzemiştir.

Hâtifî, Revânî'nin şiirdeki gücünün farkındadır; *Râhatü'l-Ervâh*'ta onun Sultân Bâyezîd medhiyesinin nesib kısmından aldığı, çiçeklerle ilgili 12 beytine yer vermiştir

[131] İsmail E. Erünsal, "Revânî", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/30-31.
[132] Rıdvan Canım, *agmd.*, 13.
[133] Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme*, Akçağ Yay., Ankara 1998, 149.

(*RE:* 83a-83b). Edirneli Revânî (*ö.* 930/1523-24), Hâtifî'ye göre bir önceki neslin mensubuysa da, Edirne'de medrese tahsili gördüğünden emin olduğumuz Hâtifî'nin bizzat tanıdığı bir şair de olabilir.

Hâtifî eserini yazma sebebini dostlarının kendisinden "*ḫamruñ sâyir eşribeden ziyâde kemâlin ve tafṣîl itmeyüp icmâlin aḥvâlin taḳrîr idüp taḥrîr eylemeyi"* istemeleri olarak açıklamaktadır; dostlarının Hâtifî'ye bir de şartı vardır: *"naẓm olmaya neṯr ile söyleyem"* (*RE:* 3a). Bu şart Hâtifî'nin daha önce hamriyyat konusunda yazılmış bir manzum Türkçe esere, o eser de *İşretnâme*'dir, benzememe kaygısına işaret eder. Aslında Hâtifî nesri tercih ederek hem Revânî'nin açtığı yoldan ilerlemiş hem de *Râhatü'l-Ervâh*'ın özgünlüğünü korumak istemiştir.

1.2.6.1.4. Râhatü'l-Ervâh fi'l-Haşîşi ve'r-Râh

Takiyyeddîn el-Bedrî Ed-Dımaşkî (*ö.* 894 / 1488) tarafından yazılan "*Râhatü'l-Ervâh fi'l-Haşîşi ve'r-Râh*"[134] şarap ve afyon hakkında yazılmış iki bölümden oluşmaktadır. Ancak afyonla ilgili kısmı daha hacimlidir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta bu eserden yararlanıldığına dair somut bir işaret bulunmamakla beraber Hâtifî içerik bakımından olmasa bile kendinden önce yazılmış bu eserin adı ve yapısından etkilenmiş olabilir.

1.2.6.1.5. Kutbü's-Sürûr

Râhatü'l-Ervâh'ın kaynaklarından biri de Rakîk el-Kayrevânî'nin[135] hamriyyat konusunda yazdığı "*Kutbü's-Sürûr fî-Evsâfi'l-Enbizeti ve'l-Humûr*" adlı eseridir. Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ın Türkçe beyitlerin yer aldığı kısım hariç her yerinde bu eserden yararlanmıştır.

Hâtifî, filozof ve hekimlerin şarapla ilgili görüş ve tecrübelerini işlediği "*Felâsife Mezhebi Üzre İçmesine İşâret Eyler*" başlıklı kısımda (*RE:* 27a-33b) önemli ölçüde Rakîk el-Kayrevânî'nin *Kutbü's-Sürûr*'unun ilgili bölümlerinden istifade etmiştir. Ancak *Râhatü'l-Ervâh*'ta Kayrevânî'den de eserinden de hiç bahsetmemektedir. Hâtifî'nin işlediği bazı hususların, Hâtifî'nin temel kaynağı olan *Halbetü'l-Kümeyt*'te değil de *Kutbü's-Sürûr*'da yer alması bu eserin *Râhatü'l-Ervâh*'a etkisini göstermektedir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Keyterûs Hekîm'in *"Şarâb insânuñ miḥekkidür, bed-cevher anuñ ile*

[134] Takiyyüddîn Ebi't-Tükâ el-Bedrî ed-Dimaşkî, *age.*.
[135] Nadir Özkuyumcu, "Rakîk el-Kayrevânî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV/431-432.

*maʿlûm olur.”*sözü iktibas edilmiştir (*RE:* 32a). Ancak kaynaklarda “*Keyterûs*” isminde biri tespit edilememiştir. Bunun üzerine el yazısında yazımı “*Keyterûs*: كيتروس” ile benzeşen kelimeler üzerinden ihtimaller değerlendirilmiş ve *Kutbü's-Sürûr*'daki “*Lebîrûs*: لبيروس” ismine varılmıştır. Hâtifî, Lebîrûs gibi daha birçok filozof ve hekimin görüşlerini büyük ihtimalle bu kaynaktan almıştır.

1.2.6.1.6. Hâfız-ı Şîrâzî (*ö*. 791 / *M* 1388)

Gazeldeki üstünlüğü ile bilinen Hâfız'ın[136] etki alanlarından biri de sâkinâme türüdür. Hâfız'ın mesnevi şeklinde yazdığı 58 beyitlik sâkinâmesi bu türde yazacak şairlere ilham olmuştur.

Hâfız'ın *Râhatü'l-Ervâh* üzerindeki tesiri hem gazelleri hem de sâkinâmesiyle gerçekleşmiştir. Hâtifî çeşitli vesilelerle Hâfız'ın muhtelif gazellerinden 8 beyit ve 3 mısraı iktibas etmiştir. Hâfız'ın sâkinâmesi doğal olarak Hâtifî'nin eserine ilham kaynağı olmuştur. Hatta Hâtifî şarap adlarından “bikr” (*RE:* 6b) ve “selsebîl”in (*RE:* 7a) şiirdeki kullanımını göstermek için de sâkinâmeden 2 beyit iktibas etmiştir.

1.2.6.2. Etkisi Sınırlı Olan Kaynaklar

Hâtifî; Türk, Fars ve Arap şairlerden; müslüman veya gayrimüslim tabip ve filozoflardan, bilim adamlarından, sözlü kültürden çok beslenen bir müelliftir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta bu kapsamda alıntı yapılan veya adı anılan yüzlerce kişi vardır. Ancak bunların her birinin *Râhatü'l-Ervâh*'a etkisi sınırlıdır. Şairlerden biri sözgelimi kadehle ilgili beyti vesilesiyle; tabiplerden biri nebizin faydasına dair cümlesinden dolayı veya bir halife kurduğu şarap meclisi sebebiyle anılmıştır.

Bu tezin “*Râhatü'l-Ervâh'ta Anılan Özel İsimler*” başlıklı üçüncü bölümünde Hâtifî'ye kaynaklık eden bütün kişi ve eserlerden bahsedildiği için burada tekrar ayrıntıya girilmemiştir.

[136] Tahsin Yazıcı, “Hâfız-ı Şîrâzî”, *DİA*, İstanbul 1997, XV/103-106.

İKİNCİ BÖLÜM
RÂHATÜ'L-ERVÂH'IN AHENK VE DİL ÖZELLİKLERİ

2.1. RÂHATÜ'L-ERVÂH'TA AHENK UNSURLARI

"Ahenk" kelimesinin sözlükte birçok anlamı olmakla beraber edebiyattaki kullanımına zemin oluşturan anlamları "*asvât, elvân vesaire arasında muvafakat, uygunluk*"; "*düzen, asvât arasında tevâfuk, makam*" ve "*çalgı takımının icra ettiği taksim, peşrev*"dir.[137] Edebiyat terimi olarak da "*üslubun bir niteliği olarak şiir ve nesirde kelime ve cümlelerin, âdeta bir musiki tesiri yapacak şekilde art arda getirilmesiyle sağlanan uyumdur.*"[138] Eski Türk edebiyatında "ahenk" kavramı, "fesâhat, selâset, edâ, insicâm" gibi kelimelerle de karşılanmıştır.

Recâizâde, ahengin kelimelerin kulağa hoş gelecek şekilde insicam ve intisak içinde kullanılmasından ortaya çıktığını ifade etmektedir.[139] Ona göre "ahenk" kavramı, "*umumî âhenk*" ve "*taklidî âhenk*" olarak iki çeşittir. Umumî ahenk, kelime ile içinde bulunduğu metnin karşılıklı ses uyumundan: taklidî ahenk ise, kelime özelinde, "*elfaz*" (göstergeler) ile "*medlûlât*" (gösterilenler) arasındaki ses ilgisinden doğar.[140] "Eski Türk edebiyatında taklidî ahenk ön plandadır."[141] Bu nedenle kimi araştırmalarda "ahenk" yerine doğrudan "taklidî ahenk" ifadesi kullanılmaktadır.[142]

Eski Türk edebiyatında ahengi sağlayan unsurlar "söz tekrarları, ses tekrarları, vezin, kafiye ve rediftir."[143] Bu hüküm, nazım için verilmiş olsa da -vezin hariç- nesir için de söz konusudur. Kafiye ve redif, nesirde seci, doğrudan benzeşen veya tekrar edilen sesleri temel alır. Söz ve ses tekrarlarında da esas olan, kelimelerin kulaktan zihne aktarılan işitsel yönüdür. Ahenk sağlayan unsurları ortaya çıkaran da daha ziyade lafızla ilgili söz sanatlarıdır.

---

[137] Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, 59.
[138] Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Akçağ Yay., Ankara 1996, 15.
[139] Recaizade Mahmud Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyat*, Mihran Matbaası, İstanbul 1299, 171.
[140] Recaizade Mahmud Ekrem, *age.*, 172.
[141] Ahmet Mermer-Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü* (2. *bs.*), Akçağ Yay., Ankara 2011, 10.
[142] *bk.* Ramazan Duran, "Klâsik Türk Edebiyatı Nesrinde Taklidî Âhenk: Cevâhirü'l-Hikem fî-Tehzibi Ahlâkı'l-Ümem Örneği", *Turkish Studies*, 11 (20), 2016, 161 – 174.
[143] Ahmet Mermer, Neslihan Koç Keskin, *age.*, 10.

Kaya Bilgegil'in, "*Lafızla İlgili Sanatlar*" başlığı altında değerlendirdiği söz sanatlarından mensur eserlerde kullanılabilecekler; "cinâs, reddü'l-acüz ale's-sadr, kalb, akis, seci, muvâzene, mümâsele, lüzûm-ı mâ-lâ-yelzem, tarsî', teşrî'"dir.[144] Numan Külekçi "iştikâk"ı da bu gruba dahil etmiştir.[145] *Râhatü'l-Ervâh*'ın ahenk incelemesi kapsamında söz konusu edebî sanatların esere ne kadar ve nasıl yansıdığı tespit edilmiştir. Buna göre, *Râhatü'l-Ervâh*'ta ahenkle ilgili söz sanatlarından seci, muvâzene, teşrî', lüzûm-ı mâ-lâ-yelzem, cinâs, kalb, aliterasyon, iştikâk, akis ve mümâselenin örnekleri görülmüştür. Aşağıda bu sanatların *Râhatü'l-Ervâh*'taki kullanımını en iyi yansıtan örnekler verilmiş ve ihtiyaç hâlinde değerlendirmeler yapılmıştır.

2.1.1. Seci'

Seci diğer söz sanatlarından farklı olarak sadece nesirde görülmektedir. Bir nasirin üslubunu en iyi yansıtacak olan da secidir. Bu nedenle, bu bölümde, *Râhatü'l-Ervâh*'taki seci örnekleri üzerinde daha ayrıntılı durulmakla Hâtifî'nin üslup özelliklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Sözlükte *"kumru, güvercin gibi kuşların ötüşü"*[146] olarak karşılanan seci'in edebiyattaki tanımı kısaca *"nesrin kafiyesi"*dir.[147] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal; klasik belagat kitapları ve *Talim-i Edebiyat*'taki tarif ve tasnifleri derleyip toparlayarak seci'i "*Nesirde, kelimeler, kelime grupları, cümlecik veya cümlelerin -çoğunlukla- sonlarında görülen ses benzeşmesidir.*" biçiminde tanımlamaktadır.[148] *Râhatü'l-Ervâh*'tan seçilen aşağıdaki seci örnekleri yine onların derlediği tasnif modeline[149] göre incelenmiştir.

2.1.1.1. Yapı Bakımından Seci Çeşitleri (Klasik Kitaplara Göre)

2.1.1.1.1. Sec'-i Mutarraf

"Seci'i oluşturan kelimelerin revî harfi bakımından bir, veznen muhtelif olduğu seci türüdür."[150]

---

[144] Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)* (2. *bs.*), Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, 306-342.
[145] Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yay., Ankara 1995, 251.
[146] Ferit Devellioğlu, *age.*, 927.
[147] Tâhirü'l-Mevlevî, *age.*, 131.
[148] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 19.
[149] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 21.
[150] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 21.

endâm – ârâm; güvâr – âbdâr – kâr: *Bir gice nâgeh maḥbûb-ı gül-**endâm** bir iki kendüye beñzer dil-**ârâm** ile birinüñ elinde şarâb-ı ḫoş-**güvâr** ve birinüñ elinde nuḳl-i **âbdâr** ve birinüñ elinde ṭanbûr-ı şîrîn-**kâr** bende-ḫâneye gelüp ʿayş u nûşa meşġûl oldılar.* (*RE:* 12a)

hidâyet – ḍalâlet; müslimîn – câhilîn: *Zamân-ı **hidâyet**de gelen fuṣaḥâ-yı **müslimîn** ve evân-ı **ḍalâlet**de giden şuʿarâ-yı **câhilîn** kelimâtından intiḥâb olınup ẕikr olındı.* (*RE*: 5b)

neşâṭ - inbisâṭ: *Ve bu ḳavli teʾkîd ider bir ḥikâyet ki mûcib-i **neşâṭ** ve bâʿiṯ-i **inbisâṭ**dur* (*RE:* 11b)

ḫoş - dilkeş - bî-ġış: *Ṣarâbuñ aḥseni oldur ki aġızda **ḫoş** ve râyiḥa-i **dil-keş** ve iʿtidâl üzre ḳıvâmı olup ṣâfî ve **bî-ġış** ola.* (*RE:* 16b)

leṭâfet – ḳuvvet; selîm – müstaḳîm; getürüp - bulandurup; ṣıḳlet – yübûset; istifrâġ - dimâġ: *Ve mâdâm ki sürûrı ziyâde idüp reng-i rûya ḥüsn ü **leṭâfet** ve beşereyi teleyyün ḳılup ḥarekâta **ḳuvvet** vire, ẕihni **selîm** ve ṭabʿı **müstaḳîm** ṭuta, şürbinde ne ḳadar ifrâṭ olunsa câyizdür. Ve ḳaçan kim nevmi **getürüp** ve gönli **bulandurup** ve cism ü dimâġa **ṣıḳlet** ve ẕihne **yübûset** ve ḥarekete kesel veʿaḳla ḫalel vire, terk idüp **istifrâġ** ve tenḳiye-i **dimâġ** ideler.* (*RE:* 17a)

mizâc - muḥtâc: *Ve pîrlerüñ maḥabbeti cümleden ziyâdedür, bâridü'l-**mizâc** ḥarârete **muḥtâc** olduḳları içün.* (*RE:* 20a)

muṣâḥibler – ṭâlib: *Ṣehr-i Dımaşḳ ki dâm-ı ʿaşḳdur anda ʿilm ile maʿlûm ve ehliyyet ile mefhûm bir ḳâżînuñ özine maḫṣûṣ yine fuḳahâdan bir iki **muṣâḥib**ler ve kendüne **ṭâlib**leri var idi.* (*RE*: 25a)

dânâ – tüvânâ: *Ve'l-ḥâṣıl pâdişâhlar nedîmi ġâyetde ʿâḳıl-i **dânâ** ve kelimâtına **tüvânâ** gerek.* (*RE:* 36b)

2.3.1.1.2. Sec'-i Mütevazî

"Seci'i oluşturan kelimelerin hem revî harfi, hem de vezince bir olduğu seci türü" dür.[151]

tebdîl – taḥṣîl: *Aʿżâya nûrânî ḳabâ giydirüp ḥuṣûṣen yüzi münevver idüp ẓulümât-ı ġamı ṣabâh-ı sürûra* ***tebdîl*** *ve ḳamu ṣafâ ve leẕẕeti* ***taḥṣîl*** *ḳılup* (*RE:* 7a - 7b)

dâyir – sâyir: *Ve bir ḳuṭb-ı efrâḥdur ki leẕẕât-ı ʿâlem evsine* ***dâyir*** *ve kevâkib-i sürûr ḫiẕmetinde* ***sâyir****dür.* (*RE:* 13b)

zâyil – mâyil: *nefsden buḫli* ***zâyil*** *ve cûd u kereme* ***mâyil*** *ḳılup ẓannuñ ḥüsn ü ṣafâsın artırup ḳarîḥayı mücellâ ḳılmaḳdur.* (*RE:* 17b)

sürûr – ḥużûr; bulunmaz – olunmaz: *Ve maʿlûmdur ki ol vaḳitde olan feraḫ ve* ***sürûr*** *ve ṣafâ ve* ***ḥużûr*** *ġayr vaḳitde* ***bulunmaz*** *ve uyḫu leẕẕeti gider dil ile şerḥ* ***olunmaz****.* (*RE:* 23a)

melâlet – belâdet: *Ve kime kim maḫmûr ile* ***melâlet*** *ve ṭabîʿatine* ***belâdet*** *ʿârıż olsa vâfir ḥareket idüp ḥammâma girüp derleye.* (*RE:* 30b)

nüdemâ - ẓurefâ – luṭefâ: *Ve* ***nüdemâ*** *ve* ***ẓurefâ*** *ve ehl-i kemâl ve* ***luṭefâ*** *anuñ zamânında iʿtibâr bulup andan ṣoñra iʿtibâr ve ʿadl ve kerem tamâm olmışdur.* (*RE:* 56a)

mâhir – ḳâdir; ẓarîf – laṭîf; ḥalîm - selîm: *Eba'n-Nüvâs câmiʿ-i âdâb ve ḥâvî-yi meḥâsin-i erbâb şâʿir-i siḥrkâr ve ṭabʿ-ı dürerbâr nevâdir naḳlinde* ***mâhir*** *ve leṭâyif kelimâtına* ***ḳâdir*** ***ẓarîf*** *ü* ***laṭîf*** ***ḥalîm*** *ü* ***selîm*** *kimesne idi.* (*RE:* 56b)

leṭâfet – ḥalâvet: *Nûrü'l-Ḥadaḳ dirler bir câriyesi var idi pür-nâz u* ***leṭâfet*** *ṭolu şeyyiḳ ve* ***ḥalâvet*** (*RE:* 61b)

ẓikri – fikri: *Ṣohbetde eyledükde* ***ẓikri*** *ve ḫalvetde* ***fikri*** *odur.* (*RE:* 79a)

meveddet – maḥabbet; refîḳ – şefîḳ: *bu gice ʿAlî Beg saʿâdet-ḫânesinde râh-ı* ***meveddet****de* ***refîḳ*** *ve üslûb-ı* ***maḥabbet****de* ***şefîḳ*** *olan yârân-ı bî-riyânuñ ve iḫvân-ı bâ-*

[151] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 22.

ṣafânuñ bir bölügi cemʿ olup dîdâr-ı feraḥ-fezâñuz ile ḫandân ve dâvudî elḥânuñuz ile şâdân olmaġı cân u dilden ḫâhân olmışlardur. (*RE:* 90b)

2.3.1.1.3. Sec'-i Murassa

"Söz öbekleri arasında seci'i oluşturan kelimelerin hem revî harfi, hem vezin ve hem de adet bakımından bir olduğu seci türü" dür.[152]

ḳabîḥe – melîḥe; ḥüsn ü cemâl - luṭf u kemâl: ***Ḳabîḥe ḥüsn ü cemâl*** *ve* ***melîḥe luṭf u kemâl*** *virüp ʿarûs-ı efrâḥa cevâhir-i şâmânîden meftûller daḳup zeyn itdügi içün dirler.* (*RE:* 7a-7b)

ḳuvvet virdügi içün - leẕẕet irdügi içün: *Lâkin Rûm ġâyetde ṣâfî gül-gûn olan şarâbı istiʿmâl iderler, ḳana lemaʿât ve ḥarâret-i ġarîziyyeye* ***ḳuvvet virdügi içün.*** *Ve Fürs ṣaru şarâbı nûş idüp medḥ iderler, ḫoş-bûy olup râyiḥasından dimâġa* ***leẕẕet irdügi içün****.* (*RE:* 19b)

cemâl – kemâl; ḥamîdü'l-fiʿâl - cemîlü'l-ḫiṣâl; melâleti refʿ - ḳasâveti defʿ: *Nedîmde ḥüsn-i ḫulḳ ve luṭf ve temelluḳ* ***cemâl*** *ve* ***kemâl*** *olup* ***ḥamîdü'l-fiʿâl cemîlü'l-ḫiṣâl*** *küşâde-rûy ve ḫoş-bûy ehl-i idrâk libâsı pâk gerek. Ve eydürler: Leṭâyif naḳl idüp* ***melâleti refʿ*** *ve nevâdir söyleyüp* ***ḳasâveti defʿ*** *ide.* (*RE:* 33b-34a)

Münşiyân-ı ṣaḥâyif-i aḥvâl-i ümerâʾ-i müʾminîn - vâṣıfân-ı leṭâyif-i efʿâl-i ḫulefâʾ-i müslimin: ***Münşiyân-ı ṣaḥâyif-i aḥvâl-i ümerâʾ-i müʾminîn*** ve ***vâṣıfân-ı leṭâyif-i efʿâl-i ḫulefâʾ-i müslimîn*** öyle rivâyet iderler ki (*RE:* 42a)

ṭarîḳ-i müṣâḥabete - sebîl-i münâdemete: Anlar bu teẕkireden ḥiṣṣe alup bu üslûb üzre ***ṭarîḳ-i müṣâḥabete*** ve ***sebîl-i münâdemete*** sülûk ideler (*RE:* 68b)

ʿâlimân-ı muṣâdif-i ṭevâliʿ - ʿârifân-ı müẓâhir-i levâmiʿ: *Zîrâ* ***ʿâlimân-ı muṣâdif-i ṭevâliʿ****-i kevâkib ve* ***ʿârifân-ı müẓâhir-i levâmiʿ****-i nücûm-i ṣevâḳıb böyle zaʿm iderler* (*RE:* 76a)

[152] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 22.

aṣḥâb-ı ṣafâ - erbâb-ı vefâ: *Ol ẕât-ı şerîfüñ enfâs-ı ḥayât-baḫşı rûḥ-perver-i derûn-ı **aṣḥâb-ı ṣafâ** ve **erbâb-ı vefâ** olmadan ḫâlî olmaya.* (*RE:* 92a)

miṣbâḥ-ı sürûrdur - miftâḥ-ı şürûrdur: Gerçi ***miṣbâḥ-ı sürûrdur*** ammâ ***miftâḥ-ı şürûrdur*** (*RE:* 103b)

aṣḥâb-ı erbâb-ı şevḳden - erbâb-ı aṣḥâb-ı ẕevḳden: *Ve **aṣḥâb-ı erbâb-ı şevḳden** ve **erbâb-ı aṣḥâb-ı ẕevḳden** tevaḳḳuʿ olınur ki* (*RE:* 106a)

2.3.1.1.4. Sec'-i Mütevâzin

(*bk.* Muvâzene)

"Seci'i oluşturan kelimeler arasında revi birliği olmaksızın sadece vezin birliği ile yapılan seci türüdür."[153] Muvâzene, *"Fâsılaların, nesirde fıkraların nazımda mısraların son kelimelerinin vezn itibariyle müsavi olmasıdır."*[154] Dolayısıyla aşağıdaki "sec'-i mütevâzin" örnekleri, "müvâzene" için de geçerlidir.

müzeyyen - müretteb: (…) *gül ve nesrîn ve lâle ve yâsemîn ve ḫûbân-ı meh-cebîn ile **müzeyyen** ve **müretteb** ola.* (*RE:* 19b)

nefs – ḳalb: *Ḥuṣûṣen ki muḥassenât ile ola, sürûr-ı **nefs**i ve ḥużûr-ı **ḳalb**i ziyâde olur.* (*RE:* 20a-21b)

ebyaż – esved; laṭîf – ṣaḳîl: *Ve şarâb-ı **ebyaż** ki cevheri ve rengi iʿtidâl üzre ola **laṭîf**dür, bedene süʿat ile nüfûẕ idüp maḫsûs olmayan buḫârı taḥlîl ḳılur ve şarâb-ı **esved ṣaḳîl**dür , ʿasîrü'l-inhiżâmdur ve başda buḫârı çoġ eyler ammâ ġâyetde hażm olsa bedene çoġ ġıdâ ḥâṣıl ḳılur.* (*RE:* 27b)

eşʿ âr – emṣâl: *ʿArab'uñ aḥsen **eşʿâr**ın ve **emṣâl**in bilür idi.* (*RE:* 53a)

inʿ âm – iḥsân: (…) ***inʿâm** u **iḥsân** ḳılup câyizelerin vireler.* (*RE:* 59b)

[153] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 23.
[154] Tâhirü'l-Mevlevî, *age.*, 113.

2.1.1.2. Yer ve İşlevlerine Göre Seci' Türleri (*Talim-i Edebiyat* ve Takipçilerine Göre)

2.1.1.2.1. Sec'-i Mutlak

Belli bir gramer ve mana düzenine göre istiflenmemiş, söz simetrisine aykırı olan secilerdir.

gül-endâm - dil-ârâm: *Bir gice nâgeh maḥbûb-ı **gül-endâm** bir iki kendüye beñzer **dil-ârâm** ile birinüñ elinde şarâb-ı ḫoş-güvâr ve birinüñ elinde nuḳl-i âbdâr ve birinüñ elinde ṭanbûr-ı şîrîn-kâr bende-ḫâneye gelüp ʿayş u nûşa meşġûl oldılar.* (*RE:* 12a)

gûş - cûş – ḫurûş: *Câriyeden şâh bu ḳavli **gûş** idince **cûş** u **ḫurûş** idüp hemân bî-tekellüf içdi.* (*RE:* 10a)

mevcûd – mefḳûd: (…) *bunda olan neşâṭ ve şâdmânî ve inbisâṭ-ı rûḥânî birinde **mevcûd** degül belki **mefḳûd**dür.* (*RE:* 13b)

bârid – fâsid; mizâc – ʿilâc – muḥtâc: Eytmiş ki "Biri ***bârid*** ***mizâc*** miʿdesi ***fâsid*** ***ʿilâc***a ***muḥtâc*** pîrlere gerekdür ve biri żarûretde câyizdür." (*RE:* 14a)

maḥbûb – mektûb: *Eytmiş ki "Hîç ʿâşıḳ olduñ mı* (…) ***maḥbûb***a yana yana ***mektûb***lar yazup el altından gönderdüñ mi?" (*RE:* 16a)

imtizâc - mizâc – ʿilâc: *Feylesûf ki reʾîs-i eṭibbâdur ḳatına bir ʿalîl gelse müshilât ve mukabbiżât virmege ḳâbil olmasa ṣu ile **imtizâc** bulmış ḫamr-ı reyḥâniye virür idi, tâ ki **mizâc** iʿtidâl üzre ḳuvvet bulup ṣoñra **ʿilâc** ider idi.* (*RE:* 20b)

sâderû - şeftâlû - ṭolu: Ve hem cevâb-ı ḳaṭʿî budur ki meclisde ***sâde-rû*** maḥbûb-ı ekâbir-zâde olup bâġından ***şeftâlû*** yimek müyesser olmasa ***ṭolu*** bahânesi ile dermekdür ve mâbeynden bisâṭ-ı ḥicâbı dürmekdür. (*RE:* 24b)

Dımaşḳ – ʿaşḳ: *Şehr-i **Dımaşḳ** ki dâm-ı **ʿaşḳ**dur anda ʿilm ile maʿlûm ve ehliyyet ile mefhûm bir ḳâżînuñ özine maḫṣûṣ yine fuḳahâdan bir iki muṣâḥibler ve kendüne ṭâlibleri var idi.* (*RE:* 25a)

az – râz: *Loḳmân vefât itdükde oġlına vaṣiyyetnâmesinde "Şarâbı **az** ve ehl-i **râz** ile iç ve meclisde ṭaʿâmı çoḳ yime ve ṣoḥbetden ṭaşra söyleme." diyü yazmış.* (*RE:* 25b)

müṣâḥib – ṭabîb: *Ve nedîme nedîm ve maḥrem ve hem-dem ve celîs ve enîs ve* ***müṣâḥib*** *dirler ve Yezîd-i bed-fiʿâl* ***ṭabîb*** *daḫi dirmiş.* (*RE:* 34a)

tekrâr – nâçâr: (…) *yüzin yuyup pâk ve feraḥnâk ola tâ ki ṣoḥbetden ḳalḳmaya* ***tekrâr*** *illâ meger ki* ***nâçâr*** (*RE:* 35a)

refîḳ - şefîḳ – ṣıddîḳ: Ehl-i kemâl eydür şimdiki zamânda münâsib ***refîḳ*** ki ***şefîḳ*** ola ve müṣâḥib hem-râz ki ***ṣıddîḳ*** ola azdur, olursa ḳarındaş-ı ḥaḳîḳîden yegdür. (*RE:* 37a)

ṭâlib - râġıb - vâcib: *Evvelâ ʿayş u ʿişrete* ***ṭâlib*** *ve ẕevḳ-i ṣoḥbete* ***râġıb****lara* ***vâcib*** *oldur ki şarâbdan evvel sâḳîsin tedârik ideler* (*RE:* 68b)

şarâb - ḫarâb: *… şarâbı memzûc istiʿmâl idesiz zîrâ benim cigerimi ṣâfî* ***şarâb*** *yaḳup bedenim* ***ḫarâb*** *itmişdür.* (*RE:* 69b)

ʿişret - ṣoḥbet – zînet: (…) *yârân-ı ehl-i* ***ʿişret*** *ṣaḥn-ı çemende* ***ṣoḥbet*** *idüp bezme envâʿ-ı şükûfe-i bahâr ile* ***zînet*** *virüp şimdi sen bülbül-âvâza muntaẓırlardur.* (*RE:* 91b)

bahâr - Tâtâr - dürerbâr - nev-bahâr - ḫurrem-âṣâr - tekrâr - nev-ruḫsâr – ḫüsndâr: Duʿâhâ-yı rengîn hem-çün reyâḥîn-i ***bahâr*** ve ṣenâ-hây-ı müşkîn hem-çün nâfe-i ***Tâtâr*** ihdâʾ-i cenâb-ı ṭabʿ-ı ***dürerbâr*** olınduḳdan ṣoñra ḫâṭır-ı âyine-i żamîre mestûr olmaya ki mevsim-i ***nev-bahâr*** ve faṣl-ı ***ḫurrem-âṣâr*** irüp pîr-i zamâne ***tekrâr*** mânend-i eṭfâl-i ***nev-ruḫsâr*** gün günden güzellenüp ***ḫüsndâr*** olmaḳdadur. (*RE:* 92a)

seḥâb – müsteṭâb; ḫoş-bûy - güşâde-rûy: Ve nâfe-i ***seḥâb*** mesîre-i ***müsteṭâb*** bigi ʿanber-niṣâr olup dimâġ-ı dehri muʿaṭṭar ve ***ḫoş-bûy*** ve ebr-i müşgîni niḳâb-ı bârân yirine gül-âb-efşân olup aḥdâḳ-ı nebâtâtı uyandurup bikr-i ġonçenüñ aġzın dürr ile pür idüp gülüñ ruḫsârın münevver ve ***güşâde-rûy*** ḳıldı. (*RE:* 93a)

2.1.1.2.2. Sec'-i Mukayyed

"Seci'i oluşturan kelimelerin birbirine gramer ve anlam bakımından bağlı olduğu ve söz öbeklerinin sonunda bulunan seci türüdür."[155] Klasik kitaplarda verilen seci türlerinin tümü sec'-i mukayyeddir.

[155] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age*., 24.

ola – tola: Naẓarda ġâyetde ṣâfî olup ẕevḳde leẕẕetlü ***ola*** ve ḳudûmından ḫazîne-i dil cevâhir-i sürûr ve beşâret-i ṣafâ ile ***ṭola***. (*RE:* 13b)

çekdüñ mi - dökdüñ mi; vaʿde idüp - seyre gidüp; gelmedügin – gitmedügin: Hîç ʿâşıḳ olduñ mı, firâḳ ʿaẓâbın ***çekdüñ mi*** ve yaş yirine ḳan ***dökdüñ mi*** ve dilber bugün vaṣla ***vaʿde idüp*** yarın ***gelmedügin*** ve ġayr ile ***seyre gidüp*** senüñle ***gitmedügin*** gördüñ mi (*RE:* 15b-16a)

olan – ḳalan; nâfiʿdür – dâfiʿdür: *Ṣarâb dem-i ġalîẓden ḥâṣıl* ***olan*** *evcâʿ-ı ḥaddeye ġâyetde* ***nâfiʿdür*** *ve ʿurûḳda bâḳî* ***ḳalan*** *aḫlâṭ-ı reddiyeyi* ***dâfiʿdür***. (*RE:* 27a)

rifʿate – devlete; duranlara – sürenlere; ʿinâyet – ʿâṭıfet: Evvelâ selâṭîn-i felek-i ***rifʿate*** ve ümerâʾ-i erkân-ı ***devlete*** münâsib budur ki dâyim ḫużûr-ı şerîflerinde ḫiẓmete ***duranlara*** ve ḫâk-i pây-i tûtiyâ-miṣâllerine yüz ***sürenlere*** naẓar-ı ***ʿinâyet*** ve ***ʿâṭıfet*** ile manẓûr buyurup inʿâm u iḥsân ḳılup câyizelerin vireler. (*RE:* 59b)

berk-rîzân - zer-efşân; olduḳda – ṣolduḳda; gülistânda – bûstânda: *Baʿde-mâ eyyâm-ı bahârda ʿayş ü nûş iden yârâna münâsib budur ki mevsim hevâ-yı ḫazân-ı* ***berk-rîzân*** *ve dest-i zamâne üstin eşcârdan* ***zer-efşân*** ***olduḳda*** *ve evrâḳ-ı nebâtât mânend-i çihre-i ʿâşıḳ-ı pejmürde olup* ***ṣolduḳda*** *kûşe-i* ***gülistânda*** *ve ṭaraf-ı* ***bûstânda*** *ẕevḳ ü ṣafâ idüp ʿömr-i nâzenînden leẕẕet alup ġamdan dûr feraḥ u sürûrda olalar.* (*RE:* 88b)

leẕẕetde -ʿişretde - miḥnetde - ẕilletde: *ʿÖmr odur kim ehl ile ṣafâ ve* ***leẕẕetde*** *ve ʿayş u* ***ʿişretde*** *geçe degül câhil ile derd ü* ***miḥnetde*** *ve ġam u* ***zilletde***. (*RE:* 100b)

2.1.1.2.3. Sec'-ender-sec'

"Seci oluşturan iki kelimenin arasına seci'li başka fasılaların girmiş olduğu seci türüdür."[156] Recaizade'nin iddiasına göre 17. asrın ortalarından önce bu tür seciye örnek yoktur.[157] Ancak aşağıdaki örnekler, bu iddiayı çürütmektedir.[158]

Ve yumuşaḳ şarâb ki ḥüsn ü leṭâfetde mânend-i leb-i ***ḫûbân***$_1$ *ter ü tâze* ***ola***$_2$. *Âdemi tîz mest idüp bedeni taḫlîl* ***ḳıla***$_2$. *Ve şarâb-ı ġalîẓ ki ḳıvâmı iʿtidâl üzre olmayup miṣâl-i*

[156] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 25.
[157] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 25.
[158] Bu seci türünün örnekleri, secili kelimeler alt simge formunda ve aynı rakamla işaretlenerek verilmiştir.

dil-i ***nâdân₁ şedîd ola₃, iskârı₄ baʿîd ola₃*** *ve* ***ḫumârı₄*** *ziyâde idüp ṣudâʿı* ***mezîd ola₃*** *ammâ semürdüp bedene* ***ṭarâvet₅*** *ve reng-i rûya* ***leṭâfet₅*** *vire.* (*RE:* 16b)

*Ḳalem-i şîrîn-***güftâr₁*** *murâd idindi ki bu arada bir* ***miḳdâr₁ nevâdir₂*** *naḳl idüp* ***cevâhir₂ niṣâr₁*** *ide tâ ki ẓürefâya* ***teẕkâr₁*** *ve nüdemâya* ***yâdgâr₁*** *ola.* (*RE:* 40b)

*Hâdî'nüñ bir câriyesi var idi bî-miṣl ve bî-***mânend₁*** *bâlâ-***bülend₁*** *gül-ʿ***iẕâr₂*** *ve lâle-***ruḫsâr₂ pür-nâz₃*** *ve* ***şivekâr₂ ser-âġâz₃*** *eylese cihâna* ***zelâzil₄*** *düşüp terennümât-ı rûḥ-perverin eşitse ʿuḳûl-i ulü'l-elbâb* ***zâyil₄*** *olur idi.* (*RE:* 55a)

2.1.1.3. Redif Alışlarına Göre Seci' Türleri

2.1.1.3.1. Sec'-i Mefrûk

"Müsecca kelimelerin redif aldığı seci türüdür."[159]

türâb-a - serâb-a: (…) *bu heykel-ı* ***türâba*** *ve ʿâlem-i* ***serâba*** *tecellî idüp* (*RE:* 1b)

eṣer var - naẓar var: *Ḳangı şarâbuñ bu ikiden birinde* ***eṣer var****, yoḳ dirlerse* ***naẓar var*** (*RE:* 13b)

esnân-da – ezhân-da – büldân-da: *Rubis ḥekîm eydür: "Nebîẕ ḳamu insâna cemîʿ* ***esnânda ve ezhânda ve büldânda*** *nâfiʿdür, ḥuṣûṣen ki pîrlere.* (*RE:* 20a)

devlet-e – ḫilâfet-e: *Evvelâ serîr-i* ***devlete*** *ve taḫt-ı* ***ḫilâfete*** *cülûs iden ʿAbdullâh bin Muḥammed bin ʿAlî bin ʿAbdullâh bin ʿAbbâs bin ʿAbdü'l-muṭṭalib bin Hâşim'dür.* (*RE:* 52b)

heybet-lü - mürüvvet-lü: *Ġâyetde* ***heybetlü*** *ve ġâz ve* ***mürüvvetlü*** *fi'l-cümle ẓulme mâ'il pâdişâh idi.* (*RE:* 54b-55a)

2.1.1.3.2. Sec'-i Gayr-ı Mefrûk

Secili kelimelerin arasında redif bağının olmadığı seci türüdür.

mudaḳḳıḳ – muḥaḳḳiḳ; mâhir – ḳâdir: *Şarâbuñ ʿilminde* ***mudaḳḳıḳ*** *ve menâfiʿi maʿrifetinde* ***muḥaḳḳiḳ*** *ve cevheri vaṣfında ṣarrâf-ı* ***mâhir*** *ve iʿtidâl üzre istiʿmâline* ***ḳâdir*** *ṭâyife-i Rûm ile ʿAcem'dür.* (*RE:* 19a-19b)

---

[159] C. Okuyucu, A. Kartal ve M. F. Köksal, *age.*, 26.

ḫilâfet - menzilet: *İsḥaḳ Nedîm ki maḳbûl-i ṭabʿ-ı şehryâr-ı serîr-i* ***ḫilâfet*** *ve nedîm-i ḥażret-i Hârûnü'r-Reşîd-i ʿâlî-****menzilet*** *idi.* (*RE:* 33b)

serv-ḳâmet - ġamze-i âfet; şîrîn-şemâyil - zerrîn-ḥamâyil: *Ve her ne vaḳit içse ḳırḳ dâne* ***serv-ḳâmet ġamze-i âfet şîrîn-şemâyil zerrîn-ḥamâyil*** *bekler* (*RE:* 51b)

enîs – celîs; ʿuşşâḳ – müştâḳ; Ṣıfâhân - Türkistân: *Sizlerüñ ḫod büzürg ve kûçek arasında şâyiʿ olan ṣavtü'l-ʿamel üzre kemâlüñüz ve ṣît u ṣadâ-yı cân-fezâñuz* ***enîs****-i* ***ʿuşşâḳ****-ı ʿIrâḳ u* ***Ṣıfâhân*** *ve* ***celîs****-i* ***müştâḳ****-ı eṭrâf-ı Ḥicâz ü* ***Türkistân****'dur.* (*RE:* 90b)

2.1.1.4. Râhatü'l-Ervâh'taki Seci'lere Dair Bazı Hususlar

a) Eksiltili cümle formundaki cümlelerde redifin son fasıladan sonra tekrar edilmediği görülmektedir. Bu gibi secilerin de "sec'-i mefrûk"a dahil edilmesi isabetli olacaktır.

(…) *ḳavl-i laṭîfi mecmûʿa-i güle taḥrîr ḳılup eṭfâl-i ġonceye* ***taʿlîm iderdi*** *ve taḳrîr idüp bekâr-ı nebâtâta* ***tefhîm*** *[****iderdi****]* (*RE:* 2a)

Ve eydürler: "Bir şarâb ki ḳabżı muʿtedil ola, (…) *yürekde olan bâdı taḥlîl ḳıla, ʿâlemde şarâb-ı* ***maḫmûd budur*** *ve ḥâṣıl-ı* ***maḳṣûd*** *[****budur****]* (*RE:* 18b)

b) Fasılanın ortasında veya başında tekrar edilen sözler, ahenk değeri taşımaları sebebiyle, redif olarak kabul edilip "sec'-i mefrûk" örneği sayılmalıdır. Aksi hâlde bu yapılar ahenge katkı sağlamaları sebebiyle ayrıca değerlendirilmelidir.

bigi: ***Şarâb bigi şifâ*** *ve* ***nâb bigi devâ*** olmaz. (*RE:* 13b)

birinüñ elinde: *Bir gice nâgeh maḥbûb-ı gül-endâm bir iki kendüye beñzer dil-ârâm ile* ***birinüñ elinde*** *şarâb-ı ḫoş-****güvâr*** *ve* ***birinüñ elinde*** *nuḳl-i* ***âbdâr*** *ve* ***birinüñ elinde*** *ṭanbûr-ı şîrîn-****kâr*** *bende-ḫâneye gelüp ʿayş u nûşa meşġûl oldılar.* (*RE:* 12a)

c) *Râhatü'l-Ervâh*'ın en dikkate değer yönlerinden biri de Türkçe kelimelerle yapılmış çok sayıda seci örneği içermesidir. Aşağıda bu tip secilerden birkaçı nüshadaki kullanımlarıyla gösterildikten sonra diğer secili kelimelerin listesi verilecektir.

Sen daḫi dünyâ leẕẕetin ***görmemişsin*** *ve ḥużûr* ***sürmemişsin*** *ve yârân ḥużûrunda ḫidmete* ***durmamışsın.*** *Puḫte degül ḫâmsun, bu ṭarîḳde daḫi bî-kâmsın, ol hevâ dimâġdan*

çıḳmayınca *ve zamâne perîşânlıġın görüp nefs-i cemʿiyyetin* ***yıḳmayınca*** *ve ġam u ġuṣṣa belâsın ve sürûr ṣafâsın* ***sürmeyince*** *ve ʿâşıḳ olup ʿaşḳ içre niçe sergüẕeşt ve derd ve ʿanâ* ***görmeyince*** *ḥaḳîḳate ḳadem* ***başılmaz****, gönül mecâzdan* ***kesilmez****.* (*RE:* 16a)

(…) *defʿ-i ḫumâr ḳılup* ***durdı,*** *elin öpüp ayaġına yüz* ***sürdi.*** *Hemân ṣoḥbeti tecdîd idüp ölen nüdemâyı* ***dirgürdiler*** *ve ṣubḥı ṣâma* ***irgürdiler*** (*RE:* 31b)

Ḥükemâ eydür: "Ṣarâb er ***kişidür*** *ve ḫoş-âvâz* ***dişidür*** *bu ikisi bir arada olduḳda bunlardan sürûr mütevellid olur."* (*RE:* 74b)

içdi – biçdi (*RE:* 10a); yoḳ – çoḳ (*RE:* 11b, 14b, 103a); aḳar - yaḳar, olmadı - gelmedi (*RE:* 12a); uyuyup – ṣoyup, başdı – aṣdı, ṣanmañ - inanmañ (*RE:* 12b); sevdirür – evdirür, ola - ṭola (*RE:* 13b); olmaya - ṣalmaya (*RE:* 15a); sürmeye – görmeye – irmeye, içdüñ mi - geçdüñ mi, çekdüñ mi - dökdüñ mi (*RE:* 15b); idüp – gidüp, gelmedügin - gitmedügin (*RE:* 16a); süreler – göreler, ṣıḳar - çıḳar (*RE:* 17a); ide – gide, vire – süre (*RE:* 18a); ide – dide (*RE:* 18a-18b); çöke - söke - çeke (*RE:* 18b); ḳılup - bulup (*RE:* 19b); çalınduḳda - ṣalınduḳda (*RE:* 20b); içdi - göçdi (*RE:* 21b); yoḳdur – çoḳdur (*RE:* 21b-22a); idenlerüñdür - gidenlerüñdür (*RE:* 22b); bulur - olur (*RE:* 23a); idüp – gidüp, çaġıra – baġıra, geçe - içe (*RE:* 23b); dermekdür - dürmekdür (*RE:* 24b); aġup – yaġup, ḳor - yur (*RE:* 26a); ḳalmaya - almaya (*RE:* 26b); çiynerek – eylerek, düşerek - eşerek (*RE:* 26b); yüzi - gözi (*RE:* 29b); bulanmış - ṣulanmış - yanmış – boyanmış, tüter - öter (*RE:* 31a); yaturdı - oturdı (*RE:* 31b); yoḳdur - çoḳdur (*RE:* 34a); ṭaraya - araya (*RE:* 35a); itmeye - gitmeye, baḳmaya - aḳmaya (*RE:* 35a); ṭayanmaya – banmaya, degmeye – eğmeye, yummaya – ummaya, işlemeye – dişlemeye, yiye – diye, ḳoḫulamaya – ṭolamaya, içmeye – geçmeye, sile – dile, gide - ide (*RE:* 36a); söyleşmek - eyleşmek (*RE:* 36b); ḳalmaya - almaya (*RE:* 38b); irmemiş - görmemiş (*RE:* 57a); irişme - girişme (*RE:* 65a); içer - geçer (*RE:* 65a-65b); ḳarışmış - irişmiş, yüzinden - sözinden (*RE:* 68b); itmeyeler – gitmeyeler, otura – getüre, söylemeye - eylemeye (*RE:* 70a); bükmeye - çökmeye (*RE:* 70b); verilmezden - derilmezden (*RE:* 75a); başduḳça - yaṣduḳça (*RE:* 80b); çözülmişdür - bozulmışdur (*RE:* 91a); itmişdür – gitmişdür (*RE:* 91b); bükülmişdür

– dökülmişdür, ḳararmışdur - ṣararmışdur (*RE:* 92a); gelmişdür – buñalmışdur, inmişdür - ġuṣṣalanmışdur (*RE:* 92b); oturmışdur – getürmişdür, dizinde - yüzinde (*RE:* 93a-93b); yazdım – ḳazdım, ṣarılmış -derilmiş (*RE:* 94a); göçürdi - uçurdı (*RE:* 94b); irdi – dürdi - gördi - ṭurdı – getürdi - yügürdi (*RE:* 94b-95a); diyen – yiyen, ṭayanma – inanma, geç – geç, çürütme - eritme (*RE:* 100b); çürüdür – yürüdür, yıḳar - yaḳar, bulandurur - ṭolandurur (*RE:* 103a); söyle – eyle, bil - ḳıl (*RE:* 105b).

ç) Nesirde sadece redife dayalı ses tekrarlarının da ahenge katkısı vardır. Bunlar seciye dahil edilemezlerse de seci tasniflerinde göz önünde bulundurulmalıdır.

*Ve eytmiş: "Şarâbuñ ḳanġısı eyüdür, ṣırf olup ḥâli üzre dur**an mı** ve illâ ṣu ile imtizâc bul**an mı**?"* (*RE:* 14a)

(…) *diş bere**lemiş** ve yârân el**lemiş** elma* (…) (*RE:* 15b)

*Ḥuṣûṣen ki ṭat**lusı** ve yüzi ṣu**lusı** ve tâze cevânlar ve maḥrûrlar ṣu ile imtizâc bulmış aḳ şarâb istiʿmâl ideler.* (*RE:* 16b)

*Ve meclis-i ṣaḥn-ı gülistânda ve kenâr-ı âb-ı revânda ol**up** yârân pâk ḳabâlar giy**üp** ve ṭırnaḳların ve başların tırâş id**üp** oturalar.* (*RE:* 17a-17b)

*Ẓürefâ eydür: "Şarâbı yıl**ında** ve eti vaḳt**inde** ve ekmegi gün**inde**…"* (*RE:* 18b)

*Ve Büzürcmihr eydür: "Ḫamruñ cümle eşribeden efḍaliyyetine bâʿiṯ budur ki seferde ve ḥażarda baḥrde ve berde yaz**da** ve ḳış**da** istiʿmâl itmesi câyizdür.* (*RE:* 20b)

*Loḳmân vefât itdükde oġlına vaṣiyyet-nâmesinde "Şarâbı az ve ehl-i râz ile iç ve meclisde ṭaʿâmı çoḳ yi**me** ve ṣoḥbetden ṭaşra söyle**me**." diyü yazmış.* (*RE:* 25b)

*Riʿâyeten ḳalmaḳ istedükde yaturdı ve kendü gül üstine oturdı. Lîmûn mürebbâsından yid**ürdi** ve ḳadeḥ-i evveli kendü içüp ikincisin aña iç**ürdi*** (*RE:* 31b)

*Saña bir muġannî getürdüm ki öñünde her ne eyler iseñ bil**mez** ve hem âvâzından ḥaẓ iderüz gözi gör**mez**.* (*RE:* 78a)

*Luṭf idüp veṣîḳa-i maḥabbet varduḳda gelmede tereddüd ḳılup "Rebâbuñ ḳolları ḳulaġına ṭolanmışdur, çöz**ülmez** ve ḳışın nemnâk yirde durmışdur, daḫi burġuları bur**ulmaz*** (*RE:* 91b)

(…) *sulṭânım ḥażretlerinüñ riyâż-ı devleti gibi bir ḫurrem çemen**gâhda** ve ravża-i saʿâdeti gibi bir muḥterem nüzhet**gâhda*** (*RE:* 94a)

d) *Râhatü'l-Ervâh*'ta alıntı kelimelerle ile Türkçe kelimelerin secili olduğu örnekler mevcuttur. Bunlar Hâtifî'nin meseleye lügat çerçevesinde değil kelimelerin ses değerleri açısından yaklaştığını göstermektedir.

*Ve lâyıḳ budur ki şarâb meclisine semen-sîmâ **güzeller** ve ḫayâl-engîz **ġazeller** ve şükûfe-i tâze-manẓar ve aṣdiḳa-i rûḥ-perver ve sâḳî-i ġonçe-dehân ve muṭrib-i ḫoş-elḥân ve revâyiḥ-i müşgîn ve leṭâyif-i rengîn ile tertîb ü ziynet vireler.* (*RE:* 17a)

*Loḳmân vefât itdükde oġlına vaṣiyyet-nâmesinde "Şarâbı **az** ve ehl-i **râz** ile iç ve meclisde ṭaʿâmı çoḳ yime ve ṣoḥbetden ṭaşra söyleme." diyü yazmış.* (*RE:* 25b)

*Ve öyle münâsib söyleye kim merhem ola **yâreye** ve anı andan naḳl itmege **yaraya**.* (*RE:* 35a)

*Niçe günden ṣoñra Ḫâlid seyre çıḳar görse ki Ebû Temmâm mest ü **ḫarâbâtî** bir pula almaz **kâyinâtı** yol üstinde yatur.* (*RE:* 60b)

*Ve nâme-i dil-güşâ **budur**, benefşe-ṣûret velî gül-**bûdur*** (*RE:* 94a)

*Gösterme aña **iḫtiyâcı** ki ne leẕẕeti var **acı**.* (*RE:* 103a)

e) Fasılalardan birisinin tamamen Türkçe sözdizimiyle, diğerinin Arapça sözdizimiyle oluşturulduğu aşağıdaki örnek dikkat çekicidir:

*Ve Mollâ Ḥâfiẓ reʾîs-i şuʿarâ-yı ʿiẓâm ve ṣarrâf-ı cevâhir-i kelâmdur ve **şiʿrindeki lisânü'l-ġayb** ve **berîʾün min külli'l-ʿaybdur** nebîdi ẕikr itmişdür* (*RE:* 21b)

f) Hâtifî'nin eserindeki seciler genellikle iki fasılalıdır. Üç ve daha fazla fasıladan oluşan örnekler de mevcuttur.

(…) *ol vaḳit muḥkem let virüp* ***ḫadd*** *ve bunuñ bigi ile muṣâḥabet yolını* ***sedd*** *ve bir daḫi meclise getürmeyüp* ***redd*** *ideler.* (*RE:* 23b)

Ve böyle ifrâṭ ile içmenüñ vaḳti vardur, şol dem ki ṣoḥbet iḫtiyârî degül belki ıżṭırârî germ olsa münâsib ***yârân*** *ve mülâyim* ***ḫûbân*** *ve sâḳî-i* ***dil-sitân*** *olmaġ ile ol vaḳit nefs şarâba ġâyetde ṭâlib ve nihâyetde sürûra râġıp olup şürbinde fi'l-cümle ifrâṭ câyizdür.* (*RE:* 24a)

Şarâb meclisinüñ tamâm-ı revnaḳı nüdemâ'-i ehl-i ***râz*** *ve sâḳî-i dil-****nevâz*** *ve muṭrib-i ḫoş-****âvâz*** *iledür.* (*RE:* 73b-74a)

Muṭrib ġâyetde ***ḫoş-âvâz*** *ve* ***dil-nevâz*** *ve* ***ehl-i râz*** *olup leṭâyif-i aḫbâr ve nevâdir-i eşʿâr ḥıfẓ idüp ʿibârâtında feṣâḥat kelimâtında belâġat gerek.* (*RE:* 75b-76a)

*Vüzerâdan birisinüñ bir maḥbûb-ı semen-****sîmâ*** *bülbül-i şîrîn-****nevâ*** *muṭrib-i meh-****likâ*** *ḳulı var idi.* (*RE:* 78b)

Yaʿni ***şehinşeh-i ḳamer-ṭalʿat*** *ḫûrşîd-****menzelet*** *kisrâ-****maʿdelet*** *pâdişâh-ı ẓıllu'llâh Sulṭân Süleymân Şâh bin Selîm Şâh* (*RE:* 80a)

(…) *ḥaḳḳında Resûl-i* ***aʿẓam*** *ve Nebi-yi* ***ekrem*** *ṣalla'llâhu ʿaleyhi* ***vesellem*** *buyurmışdur* (*RE:* 103a)

*Ẓürefâ eydür: "Üç dürlü kişi ile ṣoḥbet itmek ḫaṭâdur: Nedîm-i bed-****ḫûy ile*** *ve muṭrib-i ḫaṭâ-****gûy ile*** *ve celîs-i saḳîl turş-****rûy ile****"* (*RE:* 38b)

ʿÖmr odur kim ehl ile safâ ve ***lezzetde*** *ve ʿayş u* ***ʿişretde*** *geçe degül câhil ile derd ü* ***miḥnetde*** *ve ġam u* ***zilletde****.* (*RE:* 100b)

Dilinde ***feṣâḥat*** *sözinde* ***belâġat*** *yüzinde* ***beşâşet*** *libâsında* ***neẓâfet*** *muṭîʿ ve münḳâd pâk-iʿtiḳâd aḳvâlinde ṣâdıḳ ve fiʿâli ḳavline muṭâbıḳ olup vaʿde itse intiẓâr çekdürmeye bî-ḳarâr itdürmeye.* (*RE:* 35a)

Ve'l-ḥâṣıl sâḳî serv-ḳâmet ve sâde-rû ve ġamz-âfet ve müşk-bû ***pür-nâz*** ve ***dil-nevâz*** ***ser-firâz*** ***bülbül-âvâz*** gerek. (*RE:* 69b)

(…) *ziyâde sekrden ḫaẕer ideler, zîrâ ʿaḳl u* ***mâla*** *ve câh u* ***celâle*** *ve reng-i* ***cemâle*** *ve mâliḫûlyâ ve* ***ḫayâle*** *ve maʿrifet ve* ***kemâle*** *noḳṣân virüp niçe emrâż-ı muḫtelife taḥṣîl idüp."*(*RE:* 25b)

Ve felek-i dest-i sâḳî üzre bürc-i ayaḳda ḫûrşîd müdâm menâzil-i aḥbâbı seyr idüp devr iderken zevâle ***irdi****. Ol ecilden ferrâş-ı eyvân-ı şâdmânî bisâṭ-ı sürûrı* ***dürdi****. Bu ḥâdiseyi ki sâḳî* ***gördi****, fi'l-ḥâl ḳadeḥi elden ḳoyup ayaġ üzre* ***turdı****, sebûyı* ***getürdi****. Bu saḥîfe-i semen-reng ve laṭîfe-i müşk- âveng ile aḥvâli iʿlâm ve istiḥdâʾ-i müdâm itmege ol dergâh-ı ʿaṭâ-baḫşa* ***yügürdi*** (*RE:* 94b-95a)

g) *Râhatü'l-Ervâh*'ta Arapça ve Farsça kelimelerin secili olduğu örnekler de mevcuttur.

müdâm – bed-nâm: (…) *bu vech ile istiʿmâl* ***müdâm*** *kişinüñ ʿırżın yıḳup ʿâleme* ***bed-nâm*** *eyler.* (*RE:* 26b-27a)

hem-dem – maḥrem: *Sâḳî Ḥayder dirler bir cevân var idi ki celîs ü* ***hem-dem*** *ve enîs ü* ***maḥrem*** *perverde-i erbâb-ı devlet ve câmiʿ-i âdâb-ı ṣoḥbet idi.* (*RE:* 31a)

Nedîmde ḥüsn-i ḫulḳ ve luṭf ve temelluḳ cemâl ve kemâl olup ḥamîdü'l-fiʿâl cemîlü'l-ḫiṣâl küşâde-rûy ve ḫoş-bûy ehl-i ***idrâk*** *libâsı* ***pâk*** *gerek.* (*RE:* 33b)

Ḳalem-i şîrîn-güftâr murâd idindi ki bu arada bir miḳdâr nevâdir naḳl idüp cevâhir niṣâr ide tâ ki ẓürefâya ***teẕkâr*** *ve nüdemâya* ***yâdgâr*** *ola.* (*RE:* 40b)

h) Hâtifî'nin başlıklarda dahi seci kullanması, başlıkları sanat ve hüner gösterecek yerlerden saydığını göstermektedir.

efzâ – güşâ: *Ḥikâyet-i rûḥ-* ***efzâ*** *ve laṭîfe-i dil-* ***güşâ***: (*RE:* 31a)

Der-beyân-ı Evṣâf-ı Nedîm-i ***Rûḥ-perver*** *ve Ṭarîḳ-i Münâdemet-i* ***Ṣafâ-güster*** (*RE:* 33b)

Bâb-ı Heştüm: Der-Beyân-ı Revnaḳ-ı Eyyâm-ı ***Bahâr*** *ve Evṣâf-ı* ***Ezhâr*** (*RE:* 80a)

Ḫâtime-i Kitâb-ı Dil- ***güşâ*** *Der-beyân-ı Tevbe-i Ehl-i* ***Ṣafâ*** (*RE:* 102b)

ı) Aşağıdaki ifadede *"selâṭîn"* ve *"reyâḥîn"* kelimelerine gelen farklı ekler (*-im, -dür*), bu kelimelerdeki seci'in ahenk değerini düşürmektedir. Bunun gibi örneklerin hangi seci türünde ele alınacağı belirlenmelidir:

Ben melik-i ***selâṭînim*** *ve gül pâdişâh-ı* ***reyâḥîndür*** *ʿavâm anuñ yüzin görmek câyiz degüldür.* (*RE:* 81a)

2.1.2. Muvâzene

(*bk.* "Sec'-i mütevâzin")

Muvâzene, *"Fâsılaların, nesirde fıkraların nazımda mısraların, son kelimelerinin vezn itibariyle müsavi olmasıdır."*[160] Dolayısıyla aşağıdaki "sec'-i mütevâzin" örnekleri, "müvâzene" için de geçerlidir.

müzeyyen – müretteb: (…) *gül ve nesrîn ve lâle ve yâsemîn ve ḫûbân-ı meh-cebîn ile* ***müzeyyen*** *ve* ***müretteb*** *ola.* (*RE:* 19b)

2.1.3. Lüzûmü Mâ-lâ-yelzem (İ'nât, Teşdîd, İltizâm)

"Şiirde harf-i revinin ve nesirde anın makamına kaim olan harfin tekrarı, kafiye ve seci içün kâfi iken andan fazla bir şey iltizam olunmakdır."[161] Yani reviden önceki harfin de secili olmasıdır.

neşâṭ - inbisâṭ: *Ve bu ḳavli teʾkîd ider bir ḥikâyet ki mûcib-i* ***neşâṭ*** *ve bâʿiṯ-i* ***inbisâṭ****dur* (*RE:* 11b)

güvâr - âbdâr - kâr: *ḫoş-****güvâr*** *ve birinüñ elinde nuḳl-i* ***âbdâr*** *ve birinüñ elinde ṭanbûr-ı şîrîn-****kâr*** *bende-ḫâneye gelüp ʿayş u nûşa meşġûl oldılar.* (*RE:* 12a)

nâfiʿdür - dâfiʿdür: *Şarâb dem-i ġalîẓden ḥâṣıl olan evcâʿ-ı ḥaddeye ġâyetde* ***nâfiʿdür*** *ve ʿurûḳda bâḳî ḳalan aḫlâṭ-ı reddiyeyi* ***dâfiʿdür****.* (*RE:* 27a)

refîḳ - şefîḳ - ṣıddîḳ: *Ehl-i kemâl eydür şimdiki zamânda münâsib* ***refîḳ*** *ki* ***şefîḳ*** *ola ve müṣâḥib hem-râz ki* ***ṣıddîḳ*** *ola azdur, olursa ḳarındaş-ı ḥaḳîḳîden yegdür.* (*RE:* 37a)

---

[160] Tâhirü'l-Mevlevî, *age.*, 113.
[161] Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniye*, T. Karabey-M. Atalay (*haz.*), Akçağ Yay., Ankara 2000, 117.

kişidür - dişidür: *Ḥükemâ eydür: "Şarâb er* ***kişidür*** *ve ḫoş-âvâz* ***dişidür*** *bu ikisi bir arada olduḳda bunlardan sürûr mütevellid olur."* (*RE:* 74b)

ḥaḳâyıḳ – şaḳâyıḳ: *Sebzezâr-ı* ***Ḥaḳâyıḳ*** *ve Bâġçe-i* ***Şaḳâyıḳ*** *Semiʿa'llâhü'l-ʿabîdü İẕâ Daʿâ* (*RE*: 93b)

2.1.4. Teşrî' ve Zülkavâfî (Zülkâfiyeteyn)

Tahirü'l-Mevlevî, zülkafiyeteyni *"Aslî olandan bir fazla kafiyesi olan nazımdır."* biçiminde tanımlamıştır.[162] Kaya Bilgegil de "zülkafiyeteyn", "teşrî'" ve "tevşîh"i aynı başlık altında ele alıp *"bir nazım parçasında iki kafiye bulunması"* olarak açıklamaktadır.[163] Her ne kadar bu tanımlamalarda nazım sınırlaması yapılmışsa da teşrî' sanatı nesirde de tatbik edilebilmektedir. O halde "fasılaların (nesirde fıkraların, nazımda mısraların) sonundaki aslî kafiyelerinden başka evvelki bir kelimelerinin daha kafiyeli olması" biçiminde tanımlanarak teşrî' veya zülkâfiyeteyn sanatının kapsamı genişletilebilir. Teşrî'de toplam kafiye sayısı ikidir, daha fazla olursa buna "zülkavâfî" denir.[164] *Râhatü'l-Ervâh*'ta teşrî' ve zülkavâfî sanatlarının pek çok örneği vardır.

"*Ve bu* ***risâle****-i rûḥ-****perver****i ve* ***maḳâle****-i ṣafâ-****güster****i ḫâtimeden ġayri sekiz bâb üzre tertîb ve bir iki bâbın üçer dörder faṣl ile terkîb ḳıldım."* (*RE:* 3a-3b) cümlesinde "*perver-güster*" kelimelerindeki aslî kafiyeye (veya seci) ilaveten "*risâle-maḳâle*" kelimelerinde ikinci seciye yer verilmiş ve teşrî' sanatı uygulanmıştır. Aşağıdaki cümlede ise "*âṣâr-ı raḥmet-i sübḥânî*" ve "*envâr-ı ḳudret-i rabbânî*" fasılalarında, "*sübḥânî-rabbânî*" kelimelerindeki aslî kafiyeyle beraber "*âṣâr-envâr*" ve "*raḥmet-ḳudret*" kelimelerinde de kafiyeye yer verilmiş; böylece zülkavâfî sanatı örneklendirilmiştir: *"Bir gûne ki* ***âṣâr****-ı* ***raḥmet****-i* ***sübḥânî*** *ve* ***envâr****-ı* ***ḳudret****-i* ***rabbânî*** *bu heykel-i türâba ve ʿâlem-i serâba tecellî idüp* (…)" (*RE:* 1b)

Teşrî' örnekleri:

mişbâḥ – miftâḥ, sürûr – şürûr: *Gerçi* ***mişbâḥ****-ı* ***sürûr****dur ammâ* ***miftâḥ****-ı* ***şürûr****dur* (*RE:* 103b)

---

[162] Tâhirü'l-Mevlevî, *age.,* 184.
[163] Kaya Bilgegil, *age.*, 341-342.
[164] Kaya Bilgegil, *age.*, 342.

maḥbûb - maṭlûb, serv-ḳad - lâ-ḫad: *Bir **maḥbûb**-ı serv-**ḳad** ve **maṭlûb**-ı lâ-**ḫad** sâḳîsi var idi* (*RE:* 57b)

Zülkavâfî örnekleri:

devlet – saʿâdet, ḫurrem – muḥterem, çemengâh - nüzhetgâh: (…) *sulṭânım ḥażretlerinüñ riyâż-ı **devleti** gibi bir **ḫurrem çemengâhda** ve ravża-i **saʿâdeti** gibi bir **muḥterem nüzhetgâhda*** (*RE:* 94a)

ʿâlimân – ʿârifân, ṭevâliʿ – levâmiʿ, kevâkib – şevâḳıb: *Zîrâ **ʿâlimân**-ı muṣâdif-**i ṭevâliʿ**-i **kevâkib** ve **ʿârifân**-ı müẓâhir-i **levâmiʿ**-i nücûm-i **şevâḳıb** böyle zaʿm iderler ki maḳâmât on iki burc üzre baġlanmışdur ki menâzil-i kevâkib-i sebʿa seyyâredür* (*RE:* 76a)

ʿârifân – vâṣıfân, esrâr – envâr, sübḥânî - ṣamedânî: *ʿ**Ârifân**-ı **esrâr**-ı ravża-i serây-ı **sübḥânî** ve **vâṣıfân**-ı **envâr**-ı gülzâr-ı ṣunʿ-ı **ṣamedânî** eydür* (*RE:* 80a)

müzeyyin – muḥassin, erbâb – aṣḥâb, ẕevḳ – şevḳ: (…) *ol **müzeyyin**-i meclis-i **erbâb**-ı **ẕevḳ** ve **muḥassin**-i maḥâfil-i **aṣḥâb**-ı **şevḳ** cânibine meydân-ı vefâda gûy-ı irâdeti çevgân-ı ṣıdḳ ile rübûde ḳılan aḥbâbuñuzuñ ʿarż itdükleri budur ki* (…) (*RE:* 90a-90b)

2.1.5. Cinâs

"Manaları farklı olan kelimeler arasındaki yazılış ve söyleyiş birliği veya benzerliğine cinâs denilir."[165] Cinâs sanatının ortaya çıkması için bu tür kelimelerin bir ibarede bulunması gerekir.

"Cinâsda tamamlık 'vücûh-ı erbaada ittifak' denilen dört şeyden hasıl olur."[166] Bunlar kelimelerdeki harflerin aynı oluşu, kelimelerin harf sayısının eşitliği, kelimelerdeki harflerin hareke ve sükûn sırası bakımından aynı olması ve kelimelerdeki harflerin öncelik sonralık bakımından örtüşmesidir.

2.1.5.1. Cinâs-ı Tâm

Kelimeler arasında dört temel yön (vücûh-ı erbaa) bakımından benzerliğin bulunduğu cinâslar, tam cinâstır.

---

[165] Numan Külekçi, *age.,* 259.
[166] Tâhirü'l-Mevlevî, *age.,* 31.

Ve nâme-i dil-güşâ ***budur****, benefşe-ṣûret velî gül-****bûdur*** (*RE:* 94a)

Ve öyle münâsib söyleye kim merhem ola ***yâreye*** *ve anı andan naḳl itmege* ***yaraya****.* (*RE:* 35a)

*"****Ḳânûn****uñ evtârı ebterdür." dimegi ḥiṣâr idinüp "Bu ḫuṣûṣda muḥayyerüz." diyü şeh-nâz göstermeyüp* ***ḳânûn****a muḫâlif ḥareket birle ḳavl-i nâ-sâz ẓâhir olmaya.* (*RE:* 90b)

Dünyâ bir güzergâhdur ḫoş ***geç*** *ki ölürsün ir eger* ***geç****.* (*RE:* 100b)

2.1.5.2. Tam Olmayan Cinâs

"Tam cinâsta mevcut olan dört benzerlikten biri bozulursa tam olmayan cinâslar meydana gelir."[167]

Râhatü'l-Ervâh tam olmayan cinâslar bakımından oldukça zengindir. Hatta Ebû Nüvâs'ın hamam kurnasına önce Hârûn Reşîd'in hanımı Zübeyde Hatun'u hicveden bir beyit yazması ve sonra beyitteki bazı kelimelerin harflerini değiştirip beyti methiyeye dönüştürmesiyle ilgili latifesi (*RE*: 62a-63a), üç farklı "tam olmayan cinâs" örneği ihtiva etmektedir; "***küs – kâs***" cinâs-ı nakıs, "***şaʿr - şiʿr***" cinâs-ı muharref ve "***menfûş - menḳûş***" cinâs-ı hattır.

2.1.5.2.1. Cinâs-ı Nâkıs

Cinâsı oluşturan kelimelerden birisi harf sayısı bakımından diğerinden fazlaysa cinâs-ı nakıs oluşur.

Öyle olsa ṣalâḥı fesâda tebdîl olup ḫayrından şerri ve ***devâ****sından* ***dâ****sı ve şifâsından derd ü ʿanâsı artuḳ olur.* (*RE:* 17b)

Yârân-ı ehl-i ṣafâ ve ḫullân-ı mihr-i vefâ bu ***rûz****-ı* ***pîrûz****da ve faṣl-ı nev-rûzda âheng-i ṣaḥrâ ve ʿazm-i temâşâ idüp* (*RE:* 2a)

Râḥ râḥatü*'l-ervâḥ ve miftâḥü'l-efrâḥ bikr bikrü'l-maḥbûb ḳuvvetü'l-ḳulûb ve ḥümeyyâya sükker ve müdâma Kevṯer ṣaḥbâya ḥabîb ḳahveye ṭabîb selâfa feraḥ ḳarḳafa teraḥ dimişdür.* (*RE:* 4a-4b)

[167] Numan Külekçi, *age.*, 267.

Ve şuʿarâ-yı ʿiẓâm ve üdebâ-yı şîrîn-kelâm ki her birinüñ cevâhir-i elfâẓı ḳalâyid-i manẓûme-i ***nuḥûr****-ı* ***ḥûr****-ı ʿîn belki evrâd-ı sâkinân-ı meḥâfil-i yaḳîndür* (*RE:* 5a)

Bir kişi oġlı adın Müdâmâ ve laḳabın Ebü'n-nüdemâ ide ve ḳızına ***Râḥ*** *ve laḳabın Ümmü'l-efrâḥ diye* (*RE:* 8a)

… ẓerâfet ʿalemini ***farḳ****-ı* ***ferḳadân****a dikmişdür* (*RE:* 8b)

Bir pâdişâhuñ ***Müdâm*** *adlu bir sâḳî-i ḥilfdârı ve* ***Müdâme*** *nâm bir câriye-i lâle-ruḫsârı var idi.* (*RE:* 8b)

Her nesnenüñ ʿâlemde bir sırrı vardur şarâbuñ ***sırrı sürûr****dur* (*RE:* 13b)

(…) *miʿdeden ṣıḳlet-i ṭaʿâmı* ***götürüp*** *iştihâ* ***getürüp*** *ʿurûḳa taḥṣîlinde muʿîn olup murâdına irgürmekdür.* (*RE:* 18a)

Hemân perîsi başına ***aġup*** *dilinden leṭâyif* ***yaġup*** (*RE:* 26a)

Eydür: "Ol ***ben****üm efendim, ben anuñ* ***bende****siyim."* (*RE:* 35b)

Ve eydürler: "Dâyimâ ġâfil olmayup ***ḳalb*** *ve* ***ḳâleb*** *ile pâdişâh suvâl itdükde cevâbına ḥâżır ve kelimâtına ḳâdir olup ednâ işârâtı ve cüz'î ʿibârâtı meʿânîsin fehm idüp feṣâḥat ile cevâb virmek gerek."* (*RE:* 36a)

Yâ Emîrü'l-mü'minîn, bir ***bedende*** *iki ḳalb olmaz. Bu* ***bende****nüñ ḳalbi birdür* (*RE:* 36b)

Zîrâ ***mâl*** *u* ***menâl*** *gitmesine bâʿiṣ olup ṣoñra mâbeynlerine ʿadâvet düşüp azalur ki yine dostluḳlarına ḳâdir olmaz.* (*RE:* 37a)

Ġulġule-i ***nâz*** *ü* ***niyâz****ları ḳubbe-i eflâkden güzerân idüp gül-i gülistân-ı maḳâṣıdları âb-ı ḥayât-ı kelâm-ı şîrîn-zebânuñuz ile ḫandân ola.* (*RE:* 90b)

2.1.5.2.2. Mütekârib Cinâs

Kelimeler arasında harf sayıları eşit olduğu hâlde bir harfin farklı olduğu cinâslara "cinâs-ı mütekârib" denir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta bu cinâs türünün de pek çok örneği vardır. Aşağıdaki örnekler bunlardan seçilmiştir.

(…) *ve reşeḥât-ı* ***ḥıyâż****-ı* ***riyâż****-ı aḳdes ve ḳaṭarât-ı şaṭṭ-ı şaḥrâ-yı muḳaddes bu dîbâce-i* ***vücûd****-ı mecâza ve ṣaḥîfe-i* ***sücûd****-ı pür-niyâza feyż ḳılup* (…) (*RE:* 1b)

(…) ***menâzil****-i mevcûdât ve* ***menâhil****-i mümkinât yaʿni sâḥa-i kâʾinât ve serây-ı bî-ş̱ebât çün gülistân-ı ḥarem-i raḥmânî ṭaraf ṭaraf pür-nesrîn ü sünbül ve mîvehâ-yı âbdâr olmış idi* (*RE:* 1b-2a)

(…) *bülbülân-ı çemen-i* ***elṭâf-ı*** *ilâhî ve mürġân-ı gülşen-i* ***aʿṭâf****-ı pâdişâhî bu nuṭḳ-ı şerîfi ve ḳavl-i laṭîfi mecmûʿa-i güle* ***taḥrîr*** *ḳılup taʿlîm iderdi ve* ***taḳrîr*** *idüp bekâr-ı nebâtâta tefhîm.* (*RE:* 2a)

Yârân-ı ehl-i ***ṣafâ*** *ve ḫullân-ı mihr-i* ***vefâ*** *bu rûz-ı pîrûzda ve faṣl-ı nev-rûzda âheng-i ṣaḥrâ ve ʿazm-i temâşâ idüp* (…) (*RE:* 2a)

(…) *elfâẓında nice meʿânî* ***derc*** *ve yolında naḳd-i cânı* ***ḫarc*** *ḳılup* ***yazdım****. Bu rubâʿî-i dil-nevâz ile medḥ idüp sikkesini ʿâlemde mermere* ***ḳazdım*** (*RE:* 3a)

Ve bu risâle-i rûḥ-perveri ve maḳâle-i ṣafâ-güsteri ḫâtimeden ġayri sekiz bâb üzre ***tertîb*** *ve bir iki bâbın üçer dörder faṣl ile* ***terkîb*** *ḳıldım.* (*RE:* 3a-3b)

Ve erbâb-ı ***vefâdan*** *meʾmûl ve aṣḥâb-ı* ***ṣafâdan*** *mesʾûldür* (*RE:* 3a)

Ve bu ḳażiyye bedîhîdür ki ***râḥ*** *anılsa* ***rûḥ*** *nevʿan ḫelecân ve ḳalb fi'l-cümle şâdân olmadan ḫâlî degüldür.* (*RE:* 4a)

(…) *müdâma Kevs̱er ṣaḥbâya* ***ḥabîb*** *ḳahveye* ***ṭabîb*** *selâfa* ***feraḥ*** *ḳarḳafa* ***teraḥ*** *dimişdür.* (*RE:* 4a-4b)

Nâḳılân-ı aḫbâr-ı ***selef*** *ve müşîrân-ı vaḳâyiʿ-i* ***ḫalef*** *öyle buyururlar ki* (*RE:* 10a)

Ol ***mâl****a* ***meyl*** *itmeyen dil-rübâlar* (…) (*RE:* 12b)

(…) *ş*arâb *ile ḥarîrden nerm ve ṣudan mülâyim olup envâʿ-ı* ***taʿalluḳ*** *ve ʿâşıḳ-ı mezbûra maḥbûb-ı me̱zkûr gûne gûne* ***temellüḳ*** *idüp* (*RE:* 12b)

ʿ*Ulûmda fevt itmeyen* ***daḳîḳa*** *el-mecâzü ḳanṭaratü'l-****ḥakîḳa*** (*RE:* 16a)

(…) *ṣabra ṭâḳat itmeyüp aġlayu ḳabri üstine varup açdurur, görse ki zülfinüñ yılanlar* ***boynında*** *ve ol günden rûşen cemâl-i gül-ʿiẕâr ṭoprakḷar* ***ḳoynında*** *yatur.* (*RE:* 49a)

Ve burûcuñ nücûma efʿâli nice ise ***enġâm****uñ daḫi* ***enâm****a teʾṯîri eyledür.* (*RE:* 76a)

2.1.5.2.3. Cinâs-ı Hat

Bu cinâs türü, cinâslı kelimelerde, "*şekli aynı olan harfler arasındaki nokta ihtilafından doğar.*"[168]

*Ve Mollâ Ḥâfiẓ reʾîs-i şuʿarâ-yı ʿiẕâm ve ṣarrâf-ı cevâhir-i kelâmdur ve şiʿrindeki lisânü'l-****ġayb*** *ve berîʾün min külli'l-****ʿayb****dur nebîdi ẕikr itmişdür* (*RE:* 21b)

Nefs-i ẕât-ı şerîf bâ-ḥarekât-ı rûḥ-perver der-terakḳî ve o ***yâr****-ı* ***bâr*** *be-Rabbü'l-ʿibâd.* (*RE:* 91b)

Gerçi miṣbâḥ-ı ***sürûrdur*** *ammâ miftâḥ-ı* ***şürûrdur*** (*RE:* 103b)

2.1.5.2.4. Cinâs-ı Muharref

"Mütecanis lafızlar arasında yalnız harekât ve sekenât bakımından ayrılık bulunmasından doğan cinâstır."[169]

Râhatü'l-Ervâh'taki bir latifeye göre (*RE:* 62a-63a); Ebû Nüvâs, kendisine caize vermeyen Zübeyde Hatun'u eleştirmek için gizlice hamamının kurnasına "*Ve küssün ṭûlehâ şibrün / ʿAleyha'ş-şaʿru menfûş'*'[170] beytini yazar. Zübeyde Hatun bunu Ebû Nüvâs'ın yazdığını anlar. Şikâyet üzerine Harun Reşîd beyti görmek ister, Ebû Nüvâs ondan önce gidip beytin bazı kelimelerini değiştirerek methiyeye çevirir: "*Ve kâsin ṭûlehâ şibrün / ʿAleyha'ş-şiʿru menḳûş'*'[171]Bu beyitlerdeki "***şaʿr / şiʿr***" değişimi sadece hareke değişiminden ibaret olduğu için cinâs-ı muharrefe örnektir.

---

[168] Kaya Bilgegil, *age.*, 319.
[169] Kaya Bilgegil, *age.*, 319.
[170] "وكُسّ طُولُهَا شِبرٌ / عَلَيها الشَعرُ مَنفُوش: Bir karış uzunluğunda çirkin bir çenesi olan kabarık saçlı bir kadın."
[171] "وكَاسٍ طُولُهَا شِبرٌ / عَلَيها الشِعرُ مَنقُوش: Bir karış boyunda, üzerine şiir nakşedilmiş bir kâse."

2.1.6. Kalb

Kalb *"bir kelimedeki harflerin yerlerini değiştirmek, fakat başka bir harf ilave etmemek şartiyle başka ve manalı bir kelime çıkarmaktır."*[172] Çıkarılan kelimeye "*maklûb*" denir. Elbette kelime ile maklûbu bir arada kullanılmalıdır.

Ve ġâyetde ***ʿâlim*** *ve* ***ʿâmil*** *faḳîh ve fâżıl heybetlü ʿazîz ve hürmetlü müdebber pâdişâh idi.* (*RE:* 54a)

2.1.7. Aliterasyon

Aliterasyon "*aynı harf ya da hecelerin bir ahenk yaratmak amacıyla cümle içinde sık sık tekrarlanması*"dır.[173] Aliterasyon klasik belagat kitaplarındaki "edebî sanat" anlayışına uymayan batı kaynaklı bir terimdir. Ancak Muhsin Macit, şiirde armoniyi sağlayan unsurlardan biri olduğu için aliterasyonu, klasik Türk edebiyatından seçtiği beyitler üzerinden açıklamaktadır.[174] Ahenkle doğrudan ilgili olması sebebiyle bu bahse dahil edilmiştir.

Böyle müşevveş olan sâzdan ḥazz olunmaz ve lezzet alınmaz. (*RE:* 91b)

Ruḳʿa-i rikkıyet vüṣûl bulduḳda tevakkuʿ iderler (*RE:* 92a)

Ve ʿarûsân-ı eṭfâl-i nihâl cevâhir-i ezhâr-ı belâlî-miṣâl ile ayaġuñ tozına niṣâr itmege ʿıḳd-ı Süreyyâ gibi ḳılâde-i manẓûme daḳınup oturmışdur (*RE:* 93a-93b)

2.1.8. İştikâk

"Bir nazım veya nesir parçasında ifadeye süs vermek maksadıyla müştak kelimelerin bir araya toplanmasından doğan sanata iştikâk denir."[175]

2.1.8.1. Arapça Kelimeler Üzerindeki İştikaklar

nûrânî - münevver: *Aʿżâya* ***nûrânî*** *ḳabâ giydirüp ḥuṣûṣen yüzi* ***münevver*** *idüp ẓulümât-ı ġamı ṣabâh-ı sürûra tebdîl ve ḳamu ṣafâ ve leẕẕeti taḥṣîl ḳılup* (…) (*RE:* 7a-7b)

ʿâşıḳ – ʿaşḳ: (…) ***ʿâşıḳ*** *olup* ***ʿaşḳ*** *içre niçe sergüẕeşt ve derd ve ʿanâ görmeyince ḥaḳîḳate ḳadem başılmaz, göñül mecâzdan kesilmez.* (*RE:* 16a)

---

[172] Tâhirü'l-Mevlevî, *age.*, 83.
[173] L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (5. *bs.*), Varlık Yay., İstanbul 1980, 17.
[174] Muhsin Macit, *age.*, 71.
[175] Numan Külekçi, *age.*, 251.

ziyâde – mezîd: *Ve şarâb-ı ġalîẓ ki ḳıvâmı iʿtidâl üzre olmayup miṣâl-i dil-i nâdân şedîd ola, iskârı baʿîd ola ve ḫumârı* ***ziyâde*** *idüp ṣudâʿı* ***mezîd*** *ola ammâ semürdüp bedene ṭarâvet ve reng-i rûya leṭâfet vire.* (*RE:* 16b)

imtizâc – mizâc: *Feylesûf ki reʾîs-i eṭibbâdur ḳatına bir ʿalîl gelse müshilât ve mukabbiżât virmege ḳâbil olmasa ṣu ile* ***imtizâc*** *bulmış ḫamr-ı reyḥâniye virür idi, tâ ki* ***mizâc*** *iʿtidâl üzre ḳuvvet bulup ṣoñra ʿilâc ider idi.* (*RE:* 20b)

ṣıfat - muttaṣıf: *Pes bu* ***ṣıfat*** *ile* ***muttaṣıf*** *ve ṭarîḳ-i müstaḳimden münḥarif olan kimesnelerüñ dînine żarar ve iʿtiḳâdına keder gelür.* (*RE:* 22a)

Râhatü'l-Ervâh'taki Arapça kelimeler arasında yapılmış diğer iştikâklar şunlardır: ʿilm - maʿlûm (*RE:* 25a), inhiżâm - haẓm (*RE:* 27b), aḳvâl - ḳavl (*RE:* 35a), ġammâz - ġamz (*RE:* 79b), daʿvet - daʿâ (*RE:* 90a), meṣâḥif - ṣaḥâyif (*RE:* 90b), ṣavt – ṣît (*RE:* 90b), ravża - riyâż (*RE:* 92a), manẓar – intiẓâr (*RE:* 92b), iḳbâl – istiḳbâl (*RE:* 92b), ravż - riyâż (*RE:* 93a), muṣâḥabet - ṣoḥbet (*RE:* 93b).

2.1.8.2. Türkçe Kelimeler Üzerindeki İştikaklar

burġu – burulma-: *Luṭf idüp veṣîḳa-i maḥabbet varduḳda gelmede tereddüd ḳılup "Rebâbuñ ḳolları ḳulaġına ṭolanmışdur, çözülmez ve ḳışın nemnâk yirde durmışdur, daḫi* ***burġuları burulmaz*** (*RE:* 91b)

gözetme – göz: (…) *ve yollaruñ* ***gözetme****den nergisüñ* ***gözi*** *ḳararmışdur ve nesrînüñ beñzi ṣararmışdur* (*RE:* 92a)

2.1.9. Akis

"Bir cümle veya mısraın sondaki kısmını başa almak, baştaki kısmını sona getirmek suretiyle diğer bir cümle veya mısra teşkil etmek akis sanatını meydana getirir."[176] Akis mısraın / cümlenin tamamı veya bir kısmı üzerinde de yapılabilir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta sadece bir akis örneği tespit edilmiştir. Önceki fasıladaki "aṣḥâb-ı erbâb" terkibi, akis yapılarak ikinci fasılada "erbâb-ı aṣḥâb" biçiminde kullanılmıştır: *Ve* ***aṣḥâb-ı erbâb-ı*** *şevḳden ve* ***erbâb-ı aṣḥâb****-ı ẕevḳden tevaḳḳuʿ olınur ki* (…) (*RE:* 106a)

[176] Kaya Bilgegil, *age*., 331.

2.1.10. Mümâsele

"Hem nesirde hem nazımda bazı fıkralar arasında vezin, bazıları arasında da hem vezin ve kafiye bakımından beraberlik bulunursa mümâsele sanatı meydana gelmiş olur."[177] Mesela *"**Leṭâyif** naḳl idüp **melâleti refʿ** ve **nevâdir** söyleyüp **ḳasâveti defʿ** ide."* (*RE:* 33b – 34a) cümlesinde "leṭâyif - nevâdir" arasında sadece vezin ortaklığı, "melâlet - ḳasâvet" ve "refʿ - defʿ" arasında hem vezin hem kafiye ortaklığı söz konusudur.

Aşağıdaki cümlede "sürûr- ḥużûr" kelimeleri vezin ve kafiye yönüyle, "nefs - ḳalb" kelimeleri ise sadece vezin yönüyle ortaktır: "*Ḥuṣûṣen ki muḥassenât ile ola, **sürûr**-ı **nefs**i ve **ḥużûr**-ı **ḳalb**i ziyâde olur."*(*RE:* 20a-21b)

2.2. RÂHATÜ'L-ERVÂH'IN DİL ÖZELLİKLERİ

Her eser yazıldığı dilin tarihiyle ilgili bir belgedir. Kelimelerin anlam hareketleri, ses ve gramer değişimleri, cümle yapısının evrimi bu metinlerden tespit edilir. *Râhatü'l-Ervâh*'ın özellikle süsten arınmış didaktik kısımları araştırmacılar için zengin dil malzemesi sunmaktadır. Ancak bu çalışmanın kapsamı, tam anlamıyla bir dil incelemesi yapmak için elverişli değildir. Sınırlılık sebebiyle aşağıdaki başlıklarda sadece belirgin, diğerlerinden bir yönüyle ayrılan dil kullanımları verilmiştir.

2.1.1. Deyim Örnekleri

Râhatü'l-Ervâh, günümüz Türkçesinde hiç kullanılmayan veya az kullanılan deyimler açısından zengindir. Eserde günümüzde kullanılan bazı deyimlerin kaynağıyla ilgili izler mevcuttur. Söz konusu deyimler ve eserde geçtikleri sayfa numaraları şunlardır:

1) Sikkeyi mermere kazmak: kalıcı bir şey yapmak. *Bu rubâʿî-i dil-nevâz ile medḥ idüp **sikkesini** ʿâlemde **mermere ḳazdım*** (*RE:* 3a),

2) Çerâğı yakmak: bir hususta birini örnek almak. *Biri ḥüsn ü melâḥatda **çerâğı** Yûsuf'dan **yaḳardı** ve biri nâz u nezâketde mihr ü mâhı binâgûşına ṭaḳardı* (*RE:* 8b),

3) Kılıcı arş(a) asmak: önemli bir başarı elde etmek. (…) *ʿâşıḳ luṭf ile ṣoyup ṣubḥa dek bağrına başdı ve **ḳılıcı ʿarşda aşdı*** (*RE:* 12b),

---

[177] Kaya Bilgegil, *age*., 339.

4) Cumhûr cem'iyyet: cümbür cemaat. *Bir gün yârân-ı* ***cumhûr cemʿiyyet*** *idüp fevt olan iḫvânı ḫayr ile yâd ve rûḥlarını duʿâ ile şâd iderken gördiler* (*RE:* 21b),

5) Perisi başına ağmak: delirmek, aklı başından gitmek, cinleri başına toplamak. *Hemân* ***perîsi başına aġup*** *dilinden leṭâyif yaġup dülbende "Sen balçıġa mı düşersün?" diyüp (…) dülbendi tâzeleyüp çamıruñ içinde enine uzunına yur* (*RE:* 26a),

6) Ey(i)n üzre zeyn olmak: süslenip hazırlanmak. *Yâ Emîrü'l-müʾminîn bunca zamândur ki beni gözden bıraġup terk eylemiş idüñ. Yarına ṣabr it, tamâm* ***eyin üzre zeyn olup*** *ḫalvetgâhuña varayın* (*RE:* 67a, 71a),

7) Kulakdan âşık olmak: görmeden âşık olmak. *Yezîd'e bu nâzenînüñ ḥüsn-i müṣâḥabetin ve cemâl u ṭalʿatin vaṣf iderler* ***ḳulaḳdan ʿâşıḳ olur****.* (*RE:* 43a)

8) Çağlu güzel: Yaşça olgun ve güzel kadın. *Ve* (şarabın) *eyüsinüñ ʿalâmeti oldur ki şarṭ-ı mezbûr üzre ġıll u ġışdan ḫâlî olduḳdan ṣoñra bir miḳdârı müddet-i ṭavîle açılmayup ḫıfẓ olunsa altun bigi eskidükçe ḥüsn ü ṣûreti* ***çaġlu güzel*** *miṣâli yaşaduḳça cemâl ü ṭalʿatı nûrânî olup aṣlâ rengine tebeddül ü teġayyür ve cevherine nevʿan ıżṭırâb ve tekeddür ʿârıż olmaya."* (*RE:* 16b).

9) Kara başuñı kayurmak: başının çaresine bakmak.

N'ola ḳâżîlar içüp ẕevḳ u ṣafâ eyleseler

Ṣûfî ṭaʿn itme müsâvî idüben her demde

Anları ḳo yüri var sen ***ḳara başuñı ḳayur***

ʿUlemâya yaraşur ẕevḳ u ṣafâ ʿâlemde (*RE:* 25b)

10) Hisâba almak: Dikkate almak.

Bana ṣoḥbetde biñ cevr itse câhil

Anı bir zerre ***almazam ḥişâba*** (*RE:* 39a)

11) Güneşden gölgeye iletmemek: Fırsat vermemek.

Ki ***iletmez*** *kişiyi* ***gölgeye güneşden*** *ecel* (*RE:* 104a)

2.1.2. Atasözü Örnekleri

Râhatü'l-Ervâh'ta kullanılan atasözü veya kelamıkibar mahiyeti taşıyan cümlelerden ilgi çekici olanlar şunlardır:

1) Başa ne gelirse dilden gelir:

Gönül gözden alur her ne alursa

Başa dilden gelür her ne gelürse (*RE:* 34b),

2) Ulular kiçi suçından vaz gelür (Büyükler küçüklerin suçunu bağışlar):

Ḫaṭâ ḳılsa nedîmüm meclisümde

ʿUḳûbet itmezem eylerem aġmâz

Anı ʿafv iderüm zîrâ dinüpdür

Ulular kiçi şuçından gelür vaz (*RE:* 39b),

3) Yavuz tıfluñ hûyını dâyeden sor:

Yavuz ṭıfluñ ḫûyını dâyeden ṣor

Eyü hem-sâyeyi hem-sâyeden ṣor (*RE:* 37a)

4) Şarâbı yılında (iç) eti vaktinde ve ekmegi güninde (ye):

*Ẓürefâ eydür: "**Şarâbı yılında** ve **eti vaḳtinde** ve **ekmegi güninde**…"* (*RE:* 18b)

5) Oda inanma suya dayanma:

Selâṭîn meclisinde olma ġâfil

Ki müşkil yirdür ol âsân ṣanma

Eger yüz virseler de sen edeb ile ola ki

Oda inanma *vü* ***şuya ṭayanma*** (*RE:* 35a-35b)

6) İt ürmekden ne kaygu âfitâba:

Baña ṣoḥbetde biñ cevr itse câhil

Anı bir zerre almazam ḥiṣâba

Oḳurum gönlüme virüp tesellî

İt ürmekden ne ḳayġu âfitâba (*RE:* 39a)

2.1.3. Farklı Cümle Yapıları

Râhatü'l-Ervâh'taki cümleler genel olarak Türkçenin "özne + tümleç + yüklem" sıralamalı sözdizimine uygundur. Ancak bazı eksiltili cümleler ve farklı bağlaçlarla kurulan cümle yapılarıyla da karşılaşılmaktadır.

1) Eksiltili cümleler için şunlar örnek gösterilebilir:

Şarâbı yılında ve eti vaḳtinde ve ekmegi güninde… (*RE:* 18b)

Maḫmûrlar sikencübîn istiʿmâl ideler ve bu eyyâmda sükkerden ḥaẕer ideler. ***Ve güzin ḳırmızısın ve ḳış eyyâmında eskisin ve bahârda muʿtedilin...*** *Ve üç yirde şarâbdan ḥaẕer ideler: Ḥammâmdan ve cimâʿdan ve çoḳ ḥareketden.* (*RE:* 32b)

2) "*kanda kaldı*" bağlacıyla kurulan cümleler:

Böyle kimesneye ṣu ḥarâmdur ***ḳanda ḳaldı*** *şarâb.* (*RE:* 23b)

Ṣoñra bu üç yirde ṣudan ḥaẕer ideler, ***ḳanda ḳaldı*** *şarâb.* (*RE:* 32b)

Nice günilemesün kişi yârini kendüden güniler, ***ḳanda ḳaldı*** *yâddan* (*RE:* 38a)

3) "*görse ki*" bağlacıyla kurulan cümleler:

Nâgâh Bedrüddîn uyanup naẕar ider: Maḥbûb yirinde yoḳ. Ev için tefaḥḥuṣ ider ***görse ki*** *ṭam ḳapusı açıḳ, bilür ki kebûter oradan pervâz itmişdür.* (*RE:* 99a)

Ḥaccâc teftîş idüp suvâl ider, ***görse ki*** *bir ḥaccâm ve biri ḳaṣṣâb ve başcı oġulları.* (*RE:* 40a)

2.1.4. Tamlama Örnekleri

Râhatü'l-Ervâh'ta, Farsça tamlama yapısıyla kurulmuş, bir unsurunun Türkçe kelime olduğu tamlama örnekleri kullanılmıştır:

sırdaş-ı *ehl-i râz* (*RE:* 12a), *piyâle-i* ***ṭolu*** (*RE:* 24b), ***ḳarındaş-ı*** *ḥaḳîḳî* (*RE:* 37a), *ṣıfat-ı* ***alma*** (RE: 29b).

2.1.5. Kelimelerin Değişimlerini Yansıtan Bazı Kullanımlar

Râhatü'l-Ervâh'ta kelimelerin zaman içinde geçirdiği ses ve anlam değişimini yansıtan, etimolojilerine ışık tutabilecek bazı örneklere yer verilmiştir.

1) aşaġa (aşağı): *Ḫalîfe "****Aşaġa****dan seni anda kim çıḳardı?" dir.* (*RE:* 57a).

2) alınına (alnına): Bu sözcüğün nüshada "آلِنِينَه" biçiminde yazılıp harekelenmesi; o dönemde ünlü düşmesinin, en azından "alın" sözcüğünde, geçerli olmadığını düşündürmektedir. *Kendü varup yeñi ile ḳanı maḥbûbuñ* ***alınından*** *silüp bu ḳıṭʿa oḳuyup aġlar idi* (*RE:* 57b)

3) varduġın (var idügin): İsim olan "var" sözcüğü "var-" fiili gibi kullanılmıştır. *Pâdişâh-zâde bunda bir işâret varduġın sezer* (*RE:* 64a)

4) ṭarcıḳ (daracık): Sözcüğün o zamanki kullanımında ünlü türemesi görülmemektedir. *Alup evine giderken bir tarcıḳ ṣoḳaḳda ḳarşudan deve ile odunlar gelür.* (*RE:* 64b)

5) "buluşmak" fiili bugünkü *"... ile buluşmak*" biçimiyle değil "*...-e buluşmak*" biçimiyle kullanılmıştır. ***Buluşdım*** *bir gice ol meh-liḳâ**ya*** (*RE:* 67b)

6) yürür idi (-yor idi): Şimdiki zaman kip eki "-yor"un kaynağı olan "yürür" fiili birkaç yerde şimdiki zaman işleviyle kullanılmıştır. *"Baña bu sâḳîden ġayri kimesne ġalebe itmedi." dir **yürür idi**.* (*RE:* 72a)

7) ulamak (ulaşmak): *Pes âvâze-i rûḥ-perver ve ṣît ü ṣadâ-yı ṣafâ-güster bu menzile de **uladuḳda** erbâb-ı ṣafâya münâsib budur ki…* (*RE:* 74a)

8) sıklık (ıslık): *Ki **ṣıḳlıḳ** olmayınca içmez ṣuyı at* (*RE:* 80a)

9) "su" kelimesinin farklı imlalarla yazılması "sub > suy > su" değişiminin o dönemde henüz olgunlaşmadığını gösterir. "*ṣunuñ fâyidesi*" kullanımında sözcüğün sonundaki ünsüzün düştüğünü (*RE:* 14b); "*ṣuy ile yuyup*" kullanımındaysa varlığını koruduğunu (*RE:* 30a) görmekteyiz.

10) ıssı (ısı, sıcak): (…) *ve **ıssı** eyyâmda ve **ıssı** şehrlerde ve ḥarâreti ġâlib olanlar isti'mâl eylemeye* (*RE:* 27b)

11) ele getürmek (ele geçirmek): *Ḫalîfe olduḳda taḥṣîl idüp **ele getürmesinde** çoḳ ḥikâyet vardur ammâ bu yiri degüldür* (*RE:* 48a)

2.1.6. Birleşik Fiil Örnekleri

Râhatü'l-Ervâh'ta Türkiye Türkçesinde kullanılan "fiil + zarf eki + kalıp fiil" yapısındaki birleşik fiillerin farklı kullanımları vardır. Bu örneklerin bazısında zarf eki günümüzden farklıdır, bazısında kalıp fiil başkadır; bazısı da bugün kullanılmamaktadır.

1) göre varmak (görmeye gitmek): Bu yapı bugün kullanılmamaktadır.

*Ba'żı yârânı **göre varup** bî-ḥużûr olmasınuñ sebebin ṣorarlar.* (*RE:* 82b).

2) gelü bilmek (gelebilmek):

(…) *aṣlâ bir vaḳt yoḳdur ki furṣat bulup saña **gelü bilem**.* (*RE:* 98b)

3) gönderi gitmek (süreklilik anlamında)

Ve ʿâşıḳ bu şiʿri ḥasret ile ***gönderi gidüp*** *yine geldükde vird-i zebân ḳılup öñe eṭrâfına baḳup oḳur idi* (*RE:* 12b)

4) helâk itdüri yazmak (helak ettireyazmak):

Yoḳ yire Eba'n-Nüvâs'ı ***helâk itdüri yazduñ,*** (*RE:* 62b)

2.1.7. Sayılarla İlgili Kullanımlar

1) üç bölükde bir bölügi (üçte biri):

Aña dirler kim ḳaynadup ***üç bölükde bir bölügi*** *ḳala ve buña müşelleş daḫı dirler* (*RE:* 6b)

2) üç biñ kerre biñ ve yedi yüz biñ (üç milyon yedi yüz bin):

Ehl-i tevârîḫ eydür: Virdügi meblaġ ***üç biñ kerre biñ ve yedi yüz biñ*** *aḳçe idi.* (*RE:* 66a)

2.1.8. Göçüşme (Metatez) **Örnekleri**

çermenüp (çemrenüp):[178] *Kendü muḥkem* ***çermenüp*** *dülbendi tâzeleyüp çamıruñ içinde enine uzunına yur* (*RE:* 26a)

bigi (gibi): (…) *öñlerince ṭopa ṭutulmış meymûn* ***bigi*** *ḳaçup düşerek gâh segirdüp gâh eşerek evine gelmiş* (*RE:* 26b)

2.1.9. Eklerle İlgili Örnekler

1) *-madın* zarf-fiil eki:[179] *Beş altı sâʿat geç****medin*** *istifrâġ ḳılup cigeri pâre pâre çıḳdı* (*RE:* 28a) *Durup istiʿmâl ider, seḥerden yârân uyan****madın*** *ḳalḳup ḥammâma girüp cemâʿat ile câmiʿde ṣabâḥ namâzın ḳılar* (*RE:* 42a)

2) *-rek* zarf-fiil eki:[180] *Şuʿarâ ẓurefâsından biri bir gün ölümlü serḫûş ve mest ü bî-hûş olup selâm virmede dilin çiyne****rek*** *ve gördüginüñ kimine sögüp ve kimine duʿâ eyle****rek*** *oġlancuḳlar ardınca ṭaşa dutup çaġrışurlar* (*RE:* 26a)

3) Eserde istek kipi birinci çoğul şahıs çekiminde kişi eki olarak genellikle "*-lim*" biçimi kullanılırken birkaç örnekte "*-k*" biçimi kullanılmıştır: *"Nihâyeti vardur göre****lüm****."*

---

[178] çermenüp: "*çemren*-"den türetilmiştir. "*çemren*-" "*kolları ve paçaları sıvamak*" veya mecazen "*bir işe soyunmak*" anlamındadır ("*çemrenmek*" için *bk. TDK Güncel Türkçe Sözlük*, https://sozluk.gov.tr/)

[179] Bu ek Eski Türkçede kullanılmış bir zarf-fiil ekidir.

[180] *"-erek"* zarf-fiil ekinin eski biçimidir.

dir. (*RE:* 11a) *Pâdişâh eydür: "Ḥaḳḳuñ ne dilerseñ dile virelüm."* (*RE:* 41b) *Çıḳup ḳapuda "Şuʿarâdan kim var görek." dir.* (*RE:* 65a)

4) *-übeni* zarf-fiil eki[181]: *Sebt ile eḥad günini ki olmaya żarûret / İçmeyübeni eylemeñüz fevt-i ḫaṭâdur* (*RE:* 100a)

5) *Râhatü'l-Ervâh*'ta 3'lü yapıda kullanılan "…-r …-z …-r" zarf-fiil, Türkiye Türkçesinde "…-r …-z" ekleriyle ikili yapıda kullanılan zarf-fiilin o dönemdeki biçimi olabilir. *Hicrüñde gözüm yaşı yaz yaġmurına benzer / Bir laḥẓa durur durmaz başlar yine yaġmaġa* (*RE:* 97a)

6) Bir örnekte ek-fiille çekimlenmiş bir isimden elde edilen sıfat-fiilin kaynaşması sonucu ek-fiil düşmüştür: *var idügin → varduġın.* Eserde bunun başka bir örneğinin bulunmaması, isim olan "var" sözcüğünün galat ile "var-" fiili gibi kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir: *Pâdişâh-zâde bunda bir işâret varduġın sezer* (*RE:* 64a)

2.1.10. Çift Çoğulluk

"Nüdemâ" kelimesi zaten Arapça çoğul bir kelime iken bir de Türkçe çoğullaştırmaya maruz kalmıştır: "*Yâ İbrâhîm ben saña ve nüdemâlarıma fedâ olayın."* (*RE:* 58a). Aynı durum "kelimât" kelimesi için de geçerlidir: **"*Kelimâtları* *tamâm olduḳda ḫerîf eydür"*** (*RE:* 26b).

2.1.11. Türkiye Türkçesinde Kullanılmayan Kelimeler

Bu kısımda yer alan kelimelerin Türkçe kökenli olmasına ve "https://sozluk.gov.tr/" internet sayfasındaki "*Güncel Türkçe Sözlük*"te yer almamasına bakılmıştır.

1) ṭarlıġanmak: kederlenmek. *Tamâm göñül ṭarlıġanduḳda ve kemâl derecede sürûr deminde şarâb istiʿmâl itmeyeler* (*RE:* 26a)

2) yarındası: yarından sonraki, yarının ertesi gün. *Alup ḫücreye getürdiler. Yarındası şarʿ zaḫmeti ʿârıż olup âḫirü'l-ʾemr ḥaddin tecâvüz idüp dâyireden çıḳup* (*RE:* 26a)

3) avudmak: savmak, yolcu etmek. *Nice namâzı ḳażâya ḳalur hemân emr ider, olan şarâbı döküp âlet-i meclisi avudurlar.* (*RE:* 53b)

[181] Bu ek bugünkü *"-erek"* zarf-fiil ekiyle eş görevlidir.

4) saġraḳ: kadeh, bardak, sürahi, maşrapa, tas. *Bürc-i* ***saġraḳ****dan şafaḳ düşdükçe ol meh alnına / Beş hilâl biñ encümen bir cürʿada pervîn ider* (*RE:* 72b)

5) ökmek: beklemek. *Pîr maḥbûb ile bu üslûba vaʿdeleşüp varup şâhâne meclis tedârikin idüp gice olduḳda maḥbûbı* ***öker****.* (*RE:* 98b-99a)

6) yapmak: kapatmak. *Yasaġ iletdi mey-ḫâneyi* ***yapdı*** */ İlâhî ḳâḍıyı uġrat ḳażâya* (*RE:* 100a)

7) aṣṣı: fayda, kâr, kazanç. *Żararı var fâyidesi yoḳ* ***aṣṣısından*** *ziyânı çoḳ* (*RE:* 103a)

2.3. İMLA ÖZELLİKLERİ

Râhatü'l-Ervâh'ın eldeki tek nüshası müellif nüshası olduğundan eserin imlası ile ilgili hususlar hem Hâtifî'nin hem de dönemin imla özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca mensur metinler, vezne uyma kaygısı olmadığı için imla tercihlerinde manzum olanlara göre daha doğal davranılan metinlerdir; *Râhatü'l-Ervâh* bu bakımdan da iyi bir örnektir.

Râhatü'l-Ervâh'ın imlasıyla ilgili tespit edilen özellikler şunlardır:

1) Noktalı harflerde nokta eksikliği sebebiyle çelişkili yazımlar ortaya çıkmıştır. Mesela "piyâle" kelimesi hem "" biçiminde hem "" biçiminde yazılmıştır (*RE:* 3a).

2) Bazı Arapça kökenli kelimeler, bazen sonundaki "ه" olmaksızın yazılmıştır. Mesela "derece" sözcüğü bir yerde "" biçiminde (*RE:* 7a) başka bir yerde "" biçiminde (*RE:* 22b) yazılmıştır.

3) Alıntı kelimeden türemiş sözcüğün kökü ve Türkçe ek ayrı yazılmıştır: *vedâʿlaşup* 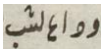 (*RE:* 25b).

4) *"fâʾide, dâʾim, zâʾil, mâʾil, dâʾir, suʾâl, sâʾir"* gibi iki ünlüsü arasında hemze bulunan alıntı kelimeler Türkçe söyleyişe uydurularak hemze yerine "ی" veya "و" harfiyle yazılmıştır: (*RE:* 7a), 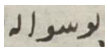 (*RE:* 24a).

5) Bazı örneklerde belirtme hâli eki "ی" yerine "ء" ile gösterilmiştir: *nevâdir-i nüdemâ****yı*** *seyr eyleyüp* 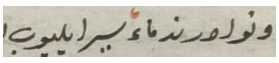 (*RE:* 3a)

6) Aynı ünsüzün yan yana geldiği Türkçe kelimelerde bazen söz konusu ünsüz bir kere yazılmıştır. Bu yönüyle Arapça yazımdaki şedde örnek alınmıştır: yıllıġa: (*RE:* 18b), gittiğimde: (*RE:* 62b)…

7) Arapçadaki tenvin uygulaması bir Türkçe unsurun (iyelik eki + belirtme hâli eki) yazımında kullanılmıştır: *Ṣoñra ḫatunın (**) boşayup Selmâ'yı istedi* (*RE:* 50a).

8) Türkçe kelimenin başındaki "i" ünlüsü aynı kelimede bazı yerlerde sadece "ا"le, bazı yerlerde "ا"ve okutucu "ى" ile yazılmıştır: *ecel câmın* ***içdi:*** اچدى (*RE:* 21b), *tekrâr ṭolular* ***içe:*** ايچه (*RE:* 23b)

9) Farsça "post" kelimesinin sonunda söyleyişte görülen ünsüz yumuşaması yazıma da yansıtılmıştır: *"Sen şeyḫ-i evvelimiz* ***posdını*** () *ḫarâb idersün."* (*RE:* 16a). Bu kelimedeki başka bir yazım hatası da üçüncü tekil kişi iyelik ekinin, ikinci tekil eki gibi yazılmasıdır.

10) Bazı Arapça unsurların yazımında bazı yerlerde yanlışlık yapılmıştır. Arapça "ḳurûḥ" kelimesi "قروح" yerine "قورح" biçiminde yazılmıştır (*RE:* 33a). "ulü'l-ʾemr" tamlaması "اولو الامر" yerine "اوللامر" biçiminde yazılmıştır (*RE:* 35a). Benzer şekilde "ulü'l-elbâb" tamlaması "الالباب اولي" olması gerekirken "للباب اوا" biçiminde yazılmıştır (*RE:* 55a). "ḳurbân" "قوربان" biçiminde "و" fazlasıyla yazılmıştır (*RE:* 105a). Hem başlıkta hem altındaki şiirde "şofra" kelimesi "سفره" olması gerekirken "صفره" biçiminde yazılmıştır (*RE:* 73a).

11) Farsça kelimeler üzerinde yapılan yazım yanlışları şu kelimelerle örneklendirilebilir: "cevân-merd" ibaresi "مرک جوان" biçiminde (*RE:* 62a); "çerâġ" kelimesi "چراق" biçiminde (*RE:* 86b); "bâġçe", "باغيچه" biçiminde (*RE:* 93b) yazılmıştır.

12) Tamlamaların yazımında yanlışlıklar yapılmıştır: "*Mollâ Ḫâfiż'uñ bu* ***beyt-i laṭîfi*** () *ve maṭlaʿ-ı şerîfi ile bu bâba bünyâd olına"* (*RE:* 33b) ve "***Ḥarem-i Şerîf'i*** () *babası itdüginden daḫı vâsiʿ idüp* (…)" (*RE:* 54b) cümlelerinde altı çizilmiş hâlde verilen tamlamalarda ilk unsura sehven "ي" harfi yazılmıştır. "*cemîʿ-i şuʿarâ*" (جميعي شعرا) (*RE:* 60b) ve "*şafâ-baḫşâ*" (بخشا صفاي) (*RE:* 91a) yazımlarında da aynı hata yapılmıştır.

13) *Râhatü'l-Ervâh*'ın pek çok yerinde, harf eksikliği biçiminde yazım hataları olduğu görülmektedir: "*içün*"deki "ن" (*RE:* 23a), "*üslûb*"daki "ب" (*RE:* 25b), "*müsaḫḫar itdügine mı*" ibaresinde soru edatı sonundaki "ي" (*RE:* 31b), "*muṭlaḳâ*"nın üçüncü harfi "ل" (*RE:* 32a), "*kendü*" kelimesinin sonundaki "و" (*RE:* 58b)… Bazı örneklerde eksiklik birden fazla harfin yazılmaması şeklinde görülmektedir: Mesela 43a'daki "*lâle-ruḫsâr*" ibaresinde "*lâle*"nin "له"si eksiktir (RE: 43a).

14) *Râhatü'l-Ervâh*'ın bazı yerlerinde harf, ek veya kelimelerin fazla yazıldığı görülür. Mesela "söyle" kelimesi "سويليه" biçiminde (*RE:* 71b) hece fazlasıyla yazılmıştır. "*Ṣohbetde ẕikri ve ḫalvetde fikri odur.*" cümlesi nüshada "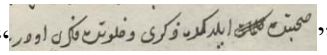" biçiminde yazılmıştır, buradaki "eyledükte" kelimesi fazladır (*RE:* 79a).

15) Bazı örneklerde de kelimenin mükerrer yazıldığı görülür. "*Ṭaryeṭavis Şâʿire ki zamân-ı cehâletde maḳbûle ve meşhûre şâʿire idi* ***eydür***" (*RE:* 32a) cümlesindeki "*eydür*" kelimesi; "*Yâ İlâhî ʿizzetüñ ḥaḳḳı* ***bañа*** *günde yetmiş kerre laʿnet idüp üzerime yetmiş ġażab-ı elîm indir.*" (*RE:* 50b) cümlesindeki "*bañа*" kelimesi ve "*Ben daḫı bu sözde iken* ***bir kimesne*** *ḳapu dögüp bu mıṣraʿı oḳur idi*" (*RE:* 77a-77b) cümlesindeki "*bir kimesne*" tamlaması gibi…

16) *Râhatü'l-Ervâh*'ın bazı sayfalarında bazı kelime ve ibarelerin yerleri sonradan tamamlanmak üzere boş bırakılmıştır. Meselâ "*Yirine ḳarındaşı Manṣûr oturdı.*" cümlesini müteakiben satır sonunda ve devamında "*Kemâl-i ʿadl ile ve rây-ı ʿaḳl ile meşhûr kimesne idi*" cümlesinden evvel satırın başında başlık mahiyetinde Mansur'un adı ve künyesini yazmak için için boş yer bırakılmıştır (*RE:* 53a). Hâtifî, nüshada Necâtî Bey'in *"Cân gülşeninde zülf ü ʿiẕâruñ hevâsına"* mısraının yerini boş bırakmıştır (*RE:* 84a):

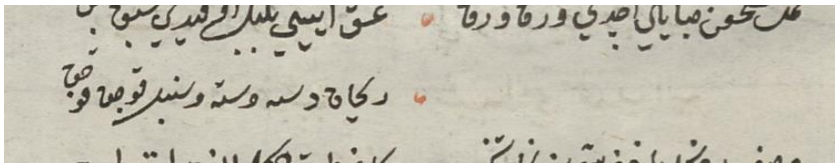

17) "م" ve "خ" takdim ve tehir kısaltması olarak satır altında kullanılmıştır:

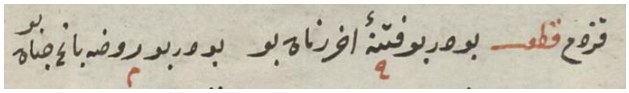

Budur bu ravża-i bâġ-ı cenân bu / Budur bu fitne-i âḫir-zamân bu (*RE:* 3a)

18) Kelime ve kelime grupları kısaltılırken bugünkü anlayıştan farklı olarak sadece ibarenin ilk ve son harfleri alınmaktadır ve harfler bitiştirilmeden yazılmaktadır. Mesela "ʿ*aleyhisselâm*" ibaresinin kısaltması "ع م" biçimindedir (*RE:* 10b, 43b).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
RÂHATÜ'L-ERVÂH'TA ANILAN ÖZEL İSİMLER

Râhatü'l-Ervâh; kişi, topluluk, yer, dil, din, kitap ve yapı adları bakımından çok zengindir. Bu özel adların tespiti ve tasnifi, Hâtifî'nin ve ondan yola çıkılarak devrinin sanat, kültür, bilim, eğitim ve yönetim özelliklerinin daha açık bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.1. KİŞİ ADLARI

Râhatü'l-Ervâh, antoloji özelliğine bağlı olarak şairlerin, mitolojik kişiliklerin, mesnevi kahramanlarının; bilimsel ve öğretici yönüne bağlı olarak da tıp, felsefe ve dinî ilimlerde eser vermiş şahsiyetlerin, tarihe mal olmuş yönetici ve devlet adamlarının adlarının sık sık anıldığı bir eserdir. Bu kişi adlarının tespiti ve sınıflandırılmasıyla, bir taraftan Hâtifî'nin beslendiği bilimsel ve kültürel kaynaklar ortaya konulurken diğer taraftan yapılacak yeni araştırmalara katkı sağlanacaktır.

Nüshadaki özel kişi adları, bugünkü anlayışla, kişinin ilgili olduğu kavrama göre (din, yönetim, mitoloji, sanat, bilim *vb.*) ve gerektiğinde alt başlıklara göre gruplandırılmıştır. *Râhatü'l-Ervâh*'ta birden fazla yönüyle yer bulan kişiler, ilgili oldukları her bir başlıkta ayrı ayrı anılmıştır. Söz gelimi Yezid b. Muaviye'ye, nüshanın bazı yerlerinde devlet adamlığı bazı yerlerinde şiirleri sebebiyle anıldığı için incelemede hem "*Halifeler*" hem de "*Şairler*" başlıkları altında yer verilmiştir.

Özel kişi adlarının nüshadaki karşılıkları, nüshanın neresinde ve kaç defa anıldıkları, kişinin hangi yönüyle konu edildiği, kişi adının anılma sebepleri; standart bir tablo ile gösterilmeye çalışılmıştır.

İsmin anılma sıklığı (4. sütun) tespit edilirken özel ismin nüshada kaç defa tekrar edildiğine değil, kaç farklı bağlamda anıldığına bakılmıştır. Mesela söz konusu isim aynı hikâyede birden fazla defa anılsa da bir kez anılmış gibi gösterilmiştir.

Râhatü'l-Ervâh'ta geçen özel kişi adlarının hangi sebeple anıldıkları incelenmiş bunlar 9 madde hâlinde somutlaştırılmıştır. Özel kişi adlarının kullanılış nedenleri tabloların 6. sütununda gösterilmiştir. Böylece özel kişi adlarının eserdeki işlevleri, Hâtifî'nin kaynakları, *Râhatü'l-Ervâh*'ın edebî tür olarak dayandığı literatür ortaya konulmak istenmiştir.

Söz konusu 9 madde, tablolarda madde numaraları ile gösterileceğinden bu maddelerin açık biçimlerini vermek ve örneklendirmek yerinde olacaktır:

a: Kişi; *Râhatü'l-Ervâh*'taki hikâye, latîfe, nükte, diyalog, anı gibi bir anekdotta anlatılan olayın kahramanı veya ilgilisi olarak anılmıştır.

Laṭîfe: ***Mollâ Kîsâ'î*** *Hârûnü'r-Reşîd'üñ oġlın oḳudur idi. Her ne vaḳt oġlan ḳırâ'atda ġalaṭ itse* ***Mollâ Kîsâ'î*** *çıbıġı yire vurur idi.* (*RE:* 63b)

b: Kişi, kendisinden alıntı (şiir, bilgi, tavsiye, söz *vb.*) yapılması sebebiyle kaynak olarak anılmıştır.

Rûbiş ḥekîm *eydür: "Nebîẕ ḳamu insâna cemîʿ esnânda ve ezhânda ve büldânda nâfiʿdür, ḥuṣûṣen ki pîrlere."* (*RE:* 20a)

c: Kişi, metnin içinde telmih, teşbih *vb.* bir edebî sanatın unsuru olarak anılmıştır.

*ʿ****Üzeyr*** *eşegi bigi ölüp yine dirilmişdür, nefʿi azdur, evvel ölüp şoñra dirilenüñ ḥâli maʿlûm.* (*RE:* 14a)

d: Kişi hakkında doğrudan ansiklopedik bilgi verilirken veya kişi tanıtılırken adı anılmıştır.

Rivâyet iderler ki evvelâ ʿûdı ***Metûşilîḫ pâdişâh*** *ki İdrîs Nebî evlâdındandur ol teleyyüf eylemişdür.* (*RE:* 76b)

e: Kişinin mahlası, kendisinden alınan bir alıntı metnin içinde mahlas olarak kullanılmıştır.

Vaṣf-ı ruḫuñla yazmaġa şiʿrin ***Necâtî'****nüñ*

Kâġıd ṭutar çiçekler elinde ṭabaḳ ṭabaḳ (*RE:* 84a)

f: Kişi; eserin ana metni dışında kalan davet mektuplarında, övülme veya yer bilgisi verme amacıyla anılmıştır.

… bu gice ***ʿAlî Beg*** *saʿâdet-ḫânesinde râh-ı meveddetde refîḳ ve üslûb-ı maḥabbetde şefîḳ olan yârân-ı bî-riyânuñ ve iḫvân-ı bâ-ṣafânuñ bir bölügi cemʿ olup dîdâr-ı feraḥ-fezâñuz ile ḫandân ve dâvudî elḥânuñuz ile şâdân olmaġı cân u dilden ḫâhân olmışlardur.* (*RE:* 90b)

g: Kişinin adı, doğrudan kendisiyle ilgili bir bölümün başlığında anılmıştır.

Faṣl: Der-beyân-ı Laṭîfehây-ı ***Eba'n-Nüvâs*** *ve Nüktehây-ı Bevâḳiye'n-nâs* (*RE:* 59b)

h: Kişi, duanın kabulüne vesile olması niyetiyle anılmıştır.

Yâ İlâhî ḥażretüñden tevbeler idüp müdâm

Hâtifî dil-ḫastenüñ maḳṣûdı budur dâyimâ

Muṣṭafâ'*nuñ ḥürmetine ʿafv idüp her cürmini*

Virsün min ḫamrike'l-mevʿûdü fî-yevmi'l-liḳ (*RE:* 105b)

3.1.1. Dinî Kişiler

Bu başlık altında peygamberler, onların aile fertleri, kişi kavramıyla tanımlanamasa da Azrail ve Şeytan, dinî rivayet ve literatürde karşılık bulan kişiler (Karun, Lokman), sahabeler, mutasavvıflar işlenmiştir. Halifeler, bu kavramın dinî bir karşılığı bulunsa da burada değil, yönetimle ilgili kısımda değerlendirilmiştir.

3.1.1.1. Peygamberler ve Aile Mensupları

3.1.1.1.1. Peygamberler

Tablo 3. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Peygamberler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)

Âdem[182]	Âdem, Âdem Nebî	10b, 44b, 71b	3	Peygamber	d, c, c,
Davud[183]	Dâvud Nebî, Dâvud	13a, 74a, 75a, 91a	4	Peygamber, Musikişinas	d, d, d, c
Eyyub[184]	Eyyûb	44b	1	Peygamber	c
İdris[185]	İdrîs Nebî	76b	1	Peygamber	d
İsa[186]	ʿÎsâ, Mesîḥ ibni Meryem	12a, 44b	2	Peygamber	c, c
Muhammed[187]	Ḥażret-i Resûl, Muṣṭafâ, Muḥammedü'r-Resûlu'llâh, Seyyidü'l-enâm, Resûl-i aʿẓam / Nebi-yi ekrem, Nebî, Resûl, Peyġamber	43a, 43b, 79b, 81b, 82a, 91b, 103a, 103a, 103a, 104b, 104b, 105b, 105b, 105b	14	Peygamber	a, a, a, b, b, b, c, b, b, b, b, b, h, h, h
Musa[188]	Mûsâ, Mûsâ Nebî	12a, 37b	2	Peygamber	c, d
Nûh[189]	Nûḥ Nebî	105a	1	Peygamber	a
Süleyman[190]	Süleymân	75a	1	Peygamber	d
Şit[191]	Şîṣ Nebî, Şît Nebî	10b, 11b	2	Peygamber	d, d
ʿÜzeyr[192]	ʿÜzeyr	14a	1	Peygamber	c
Yaʿḳub[193]	Yaʿḳub	44b	1	Peygamber	c
Yûnus[194]	Yûnus	44b	1	Peygamber	c

[182] *bk.* Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *DİA*, İstanbul 1998, I/358-363.
[183] *bk.* Ömer Faruk Harman, "Dâvûd", *DİA*, İstanbul 1994, IX/21-24.
[184] *bk.* Ömer Faruk Harman, "Eyyûb", *DİA,* İstanbul 1995, XII/17.
[185] *bk.* Ömer Faruk Harman, "İdrîs", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/478-480.
[186] *bk.* Ömer Faruk Harman, "Îsâ", *DİA,* İstanbul 2000, XXII/465-472.
[187] *bk.* Mustafa Fayda, "Muhammed", *DİA*, Ankara 2020, XXX/406-421.
[188] *bk.* Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", *DİA*, Ankara 2020, XXXI/207-213.
[189] *bk.* Ömer Faruk Harman, "Nûh", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII224-227.
[190] *bk.* Ömer Faruk Harman, "Süleyman", *DİA*, XXXVIII/İstanbul 2010, 56-60.
[191] *bk.* Şinasi Gündüz, "Şît", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/214-215.
[192] *bk.* Baki Adam, "Üzeyir", *DİA*, İstanbul 2012, XLII/401-402.
[193] *bk.* Ömer Faruk Harman, "Ya'kûb", *DİA,* İstanbul 2013, XLIII/274-276.
[194] *bk.* Ömer Faruk Harman, "Yûnus", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/597-599.

Yûsuf[195]	Yûsuf	8b, 44b, 74a	3	Peygamber	c, c, d, c

Râhatü'l-Ervâh'ta 14 peygamberin adı; bir anekdotta anlatılan olayın kahramanı veya ilgilisi olarak (a), kendisinden alıntı yapılarak (b), bir edebî sanatın unsuru olarak (c), hakkında doğrudan ansiklopedik bilgi verilerek (d) veya bir duanın kabulüne vesile olması istenerek (h) anılmıştır.

Râhatü'l-Ervâh, dinî yönü sınırlı bir eser olduğundan peygamber isimlerinin genellikle dinî saiklerle anılmadığı görülmektedir. Eserde kendisinden alıntı yapılarak (b) veya bir duanın kabulüne vesile olması istenerek (h) adı anılan tek peygamber Hz. Muhammed'dir. Hz. Muhammed, aynı zamanda eserde en fazla ad veya ünvanla anılan kişidir. Bu durum Hâtifî'nin peygamberine duyduğu sevgi ve saygının bir işareti olarak değerlendirilebilir.

3.1.1.1.2. Peygamber Ailelerine Mensup Kişiler

Tablo 4. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Peygamber Ailelerine Mensup Kişiler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Kâbil[196]	Ḳâbil	10b	1	Âdem'in oğlu	a
Hâbil[197]	Hâbil	10b	1	Âdem'in oğlu	a
Meryem[198]	Meryem	44b	1	İsa'nın annesi	c
Metuşelah *(bk.* "3.1.4.2. Musiki Erbabı")				Musikişinas, İdris'in oğlu, hükümdar	

[195] *bk*. Ömer Faruk Harman, "Yûsuf", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV/1-5.
[196] *bk*. Ömer Faruk Harman, "Hâbil ve Kâbil", *DİA*, İstanbul 1996, XIV/376-378.
[197] *bk*. Ömer Faruk Harman, *agmd*.
[198] *bk*. Ömer Faruk Harman, "Meryem", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/236-242.

Racîm [199]	Racʿîm	75b	1	Süleyman'ın oğlu, hükümdar	d

3.1.1.2. Melekler

İblis, İslam'a göre evvelinde bir melek olmasından dolayı Azrail ile aynı başlık altında incelenmiştir. İkisi, *Râhatü'l-Ervâh*'ta "*Ḥükemâ ḳadîmde* ʿ***Azrâyil'****den cân ve* ʿ***Azâzîl'****den îmân ṣaḳlar bigi ḥıfẓ idüp üzerinden yüz yıl geçürmezler idi.*" cümlesinde beraber anılmıştır.

Tablo 5. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Melekler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
Azrail[200]	ʿAzrâyil	20b	1	Melek	c
İblîs[201]	İblîs-i laʿîn, ʿAzâzîl, İblîs, Şeyṭân	10b, 20b, 77a, 78b, 105a	5	Şeytan	a, c, d, a, a

Râhatü'l-Ervâh muhteva ve üslup bakımından şarap ve musikinin övüldüğü bir eser olmasına rağmen her ikisinin de ortaya çıkışı Şeytan'la ilişkilendirilerek bir denge sağlanmak istenmiştir. Hâtifî'ye göre, Habil'i katleden Kabil'e şarap sıkmayı ve saz çalmayı öğreten de (RE: 10b) Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi ve musikişinas İsḥaḳ b. İbrâhîm Mevṣılî'ye gizli gizli ud talimi yaptıran da (RE: 77a) Hz. Nuh'un diktiği bağı kurutan ve üzümünün tabiatını bozup ondan sıkılan şaraba olumsuz özellikler katan da (RE: 105a) Şeytan'dır.

[199] Racʿîm, *RE*'de Hz. Süleyman'ın oğlu olarak geçmektedir (*bk*. *RE:* 75b).
[200] *bk*. Ahmet Saim Kılavuz, "Azrâil", *DİA*, İstanbul 1991, IV/350-351.
[201] *bk*. İlyas Çelebi, "Şeytan", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/99-101.

3.1.1.3. Dinî-Efsanevî Kişiler

Dinî kaynaklarda niteliği tam olarak tanımlanmayan, efsanevi boyutu da olan, bir kavramın sembolü olarak öne çıkan kişiler bu başlıkta incelenmiştir. Hâtifî de eserinde klasik usule uygun olarak Karun'u malının çokluğu ve Lokman'ı hekimliği sebebi ile zikretmiştir.

Tablo 6. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Dinî – Efsanevi Kişiler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
Karun[202]	Ḳârûn	89b	1	Dinî-efsanevî karakter	c
Lokman[203]	Loḳmân	25a	1	Dinî-efsanevî karakter, Hekim	b, c

3.1.1.4. Sahabeler

Sahabe terimi genel bir ifadeyle "Hz. Peygamber'in sohbetine katılanlar"[204] olarak tanımlanmaktadır. *Râhatü'l-Ervâh*'ta ismi geçen sahabeler dinî yönleriyle veya Hz. Peygamber'le ilgili bir sebepten ziyade devlet adamı olmalarıyla söz konusu edilmiştir.

Tablo 7. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Sahabeler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)

[202] *bk*. Ömer Faruk Harman, "Kârûn", *DİA,* İstanbul 2001, XXIV/519-520.
[203] *bk*. Ömer Faruk Harman, "Lokman", *DİA*, Ankara 2003, XXVII/205-206.
[204] *bk*. Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/491-500.

ʿAbdu'llâh b. Caʿfer[205]	ʿAbdu'llâh bin Caʿfer	42b	1	Sahabe	a
Abdu'llâh b. Zübeyr[206]	ʿAbdu'llâh bin Zübeyr	76b	1	Sahabe, Devlet adamı	d
Ali[207]	İmam ʿAlî	81b	1	Sahabe, Dört halifenin dördüncüsü	a
Saʿîd b. ʿÂṣ[208]	Saʿîd bin ʿÂṣ	45b	1	Sahabe, Emevî dönemi Medine valisi	d

3.1.1.5. Mutasavvıflar

Râhatü'l-Ervâh'ta anılan kişiler içerisinde bariz ve meşhur yönü tasavvuf olan sadece Abdulkadir Geylanî'dir. Onun adı, âşık olup vuslat ve firkat hâllerini tecrübe etmeyenleri mürit edinmemesiyle ilgili bir hikâyede (*RE:* 16a) ve bir pirin kalan şarabı dostlarından gizleyerek içmesini ve kabahatini Abdulkadir Geylanî'nin ağzından uydurduğu bir beyitle ikrar etmesini konu alan latifede (*RE:* 42a) geçmektedir.

Tablo 8. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Mutasavvıflar

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
ʿAbdülḳâdir Geylânî[209]	Şeyḫ ʿAbdü'l-ḳâdir-i Geylânî, Ḥażret-i Şeyḫ ʿAbdü'l-ḳâdir Geylânî	16a, 42a	2	Mutasavvıf	a, a

[205] *bk*. Ethem Ruhi Fığlalı, "Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib", *DİA*, İstanbul 1988, I/89.
[206] *bk*. Hakkı Dursun Yıldız, "Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm", *DİA*, İstanbul 1988, I/145-146.
[207] *bk*. Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", *DİA*, İstanbul 1989, II/371-374.
[208] *bk*. Mehmet Efendioğlu, "Saîd b. Âs", *DİA*, Ankara 2023, XXXV/549.
[209] *bk*. Süleyman Uludağ, "Abdülkâdir-i Geylânî", *DİA*, İstanbul 1988, I/234-239.

3.1.2. Yönetici Zümre

Râhatü'l-Ervâh'ın hacimce üçte birini oluşturan bazı "bab" ve "fasl"ları doğrudan halifeler ve nedimlerinin meclisteki hâlleri, şarap içmekteki tutumları gibi konulara ayrıldığı için, eserde yönetici vasfı öne çıkan pek çok kişinin adı zikredilmiştir. Bu kapsamda halifeler ve aile mensupları, hükümdarlar, vezirler, kadıyülkudatlar, kadılar, valiler *vb.* bu başlık altında incelenmiştir.

Hâtifî'nin adını andığı yöneticilerin pek çoğu *Râhatü'l-Ervâh*'ın yazıldığı 1529 yılından asırlar önce yaşamış kişilerdir. Hâtifî'nin muasırı olan Kanuni Sultan Süleyman, Hama Sancakbeyi Mir Çavuş Ahmed ve Hama Alaybeyi Seydî Ali Bey hariç tutulursa devlet erkanı zümresinden kendisine en yakın dönemde yaşamış kişi Memlûklü dönemi kadıyulkudatı İbnü'z-Zemlekânî'dir (*ö.* 1327). Söz konusu iki asırlık zaman farkı, Hâtifî'nin yararlandığı tarih kaynaklarının güncel olmamasıyla açıklanabilir.

Râhatü'l-Ervâh'ta anılan devlet yöneticileriyle ilgili dikkate değer bir husus da çoğunun eserin yazıldığı Hama şehrine görece yakın Irak, Hicaz, İran, Suriye, Mısır gibi coğrafyalarda yaşamış Emevî, Abbasî, Eyyubî *vb.* yönetimlerine mensup kişiler olmalarıdır. Bu da mezkûr bölge ve devirlerde üretim, ticaret, kullanım gibi yönleriyle neşvünema bulmuş bir "şarap" kültüründen söz edilmesini sağlamaktadır.

3.1.2.1. Halifeler ve Aile Mensupları

3.1.2.1.1. Halifeler

Tablo 9. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Halifeler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
ʿAbdü'l-melik b. Mervân[210]	ʿAbdü'l-melik bin Mervân	11b, 40b	2	Emevî halifesi	a, a
Alî					

[210] *bk*. Hakkı Dursun Yıldız, "Abdülmelik b. Mervân", *DİA*, İstanbul 1988, I/266-270.

(*bk*. "3.1.1.4. Sahabeler")					
Ebü'l-Abbâs Es-Seffâh[211]	ʿAbdu'llâhu's-Seffâḥ Ḫalîfe, ʿAbdu'llâh bin Muḥammed bin ʿAlî bin ʿAbdu'llâh bin ʿAbbâs bin ʿAbdü'l-muṭṭalib bin Hâşim	36a, 52b	2	Abbasî halifesi	a, g, d
Mûsâ el-Hâdî-İlelhak[212]	Mûsâ, El-Hâdî Ebû Muḥammed Mûsâ bin Muḥammedü'l-Mehdî	54b, 54b, 55a	3	Abbasî halifesi	d, g, d, a
Vâsiḳ-Billâh[213]	Hârûn	59b	1	Abbasî halifesi	d
Hârûnü'r-Reşîd[214]	Hârûnü'r-Reşîd, Hârûn, Reşîd,	15a, 15b, 26b, 33b, 34a, 34b, 39b, 55a, 56a, 57a, 58a, 61a, 62a, 62b, 63b, 65a, 66b, 66b, 67a, 68a, 71a, 71b,	25	Abbasî halifesi	d, a, a, d, a, a, a, a, d, a, d, a, a, a, a, a, a, a, a, a, d, a, a, d, a

[211] *bk*. Hakkı Dursun Yıldız, "Ebü'l-Abbas es-Seffâh", *DİA*, İstanbul 1994, X/283-284.
[212] *bk*. Nahide Bozkurt, "Hâdî-ilelhak", *DİA*, İstanbul 1997, XV/16-17.
[213] *bk*. Kadir Kan, "Vâsiú-Billâh", *DİA*, İstanbul 2012, XLII/548-549.
[214] *bk*. Nahide Bozkurt, "Hârûnürreşîd", *DİA*, İstanbul 1997, XVI/258-261.

		71b, 77a, 82a			
Hişâm b. ʿAbdü'l-melik[215]	Hişâm, Hişâm bin ʿAbdü'l-melik	49a, 49a, 50a	3	Emevî halifesi	d, d, d
İbnü'l-Muʿtez[216]	İbnü'l-Muʿtez	82a	1	Abbasî halifesi	a
İbrâhîm b. Velîd[217]	İbrâhîm, İbrâhîm bin Velîd	52a, 52a,	2	Emevî halifesi	d, d
Kanuni Sultan Süleyman[218]	Sulṭân Süleymân Şâh bin Selîm Şâh, Sultân-ı nev-cevân Süleymân	80a, 80a	2	Osmanlı padişahı	d, c, c
Manṣûr[219]	Manṣûr, Ebî Caʿferü'l-Manṣûr, Ebî ʿAlî Manṣûr	53a, 53a, 56a, 65b	4	Abbasî halifesi	d, d, d, a
Mehdî-Billâh[220]	Muḥammedü'l-Mehdî, Ebû ʿAbdu'llâhü'l-Mehdî Muḥammed bin Ebû Caʿfer, Mehdî	54a, 54a, 61a	3	Abbasî halifesi	d, d, a
Melikü'l-Muazzam[221]	ʿÎsâ Ḫalîfe	60a	1	Eyyubî halifesi	a
Meʾmûn[222]	Meʾmûn bin Reşîd, Meʾmûn,	58a, 58a, 65a, 68a,	7	Abbasî halifesi, Şarap uzmanı[223]	b, d, d, a, d, a, a

[215] *bk.* Nadir Özkuyumcu, "Hişâm b. Abdülmelik", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/148-150.
[216] *bk.* İsmail Durmuş, "İbnü'l-Mu'tez", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/143-147.
[217] *bk.* İbrahim Sarıçam, "İbrâhim b. Velîd", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/359.
[218] *bk.* Feridun Emecen, *agmd*.
[219] *bk.* Nahide Bozkurt, "Mansûr", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII/5-6.
[220] *bk.* Nahide Bozkurt, "Mehdî-Billâh", *DİA*, Ankara 2003, VI/377-379.
[221] *bk.* Cengiz Tomar, "El-Melikü'l-Muazzam", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/71-73.
[222] *bk.* Nahide Bozkurt, "Me'mûn", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/101-104.
[223] Şarabın ne miktar içilmesi gerektiğinden bahsedilen kısımda (*RE:* 22b) *"bu fende kemâl-i maʿrifet ve ḥüsn-i muṣâḥabet ile meşhûrdur"* denilmektedir.

	Meʾmûn bin Hârûnü'r-Reşîd, Meʾmûn ḫalîfe	69b, 81a, 22b			
Mervân b. Ḥakem (Mervân I)[224]	Ḥakem b. Mervân[225], Mervân, Mervân bin Ḥakem	40b, 45a, 45b,	3	Emevî halifesi	a, d, d
Mervân b. Muḥammed b. Mervân (Mervân II)[226]	Mervân bin Muḥammed bin Mervân	52a, 52a	2	Emevî halifesi	d, d
Muaviye b. Ebû Süfyan[227]	Muʿaviye	42a, 45a, 45b	3	Emevî halifesi	d, a, d, d
Muaviye b. Yezid[228]	Yezîd'üñ oġlı Muʿâviye, Muʿaviye,	43b, 45a, 45a	3	Emevî halifesi	a, d, d
Muhammed Emin[229]	Muḥammedü'l-Emîn, Muḥammedü'l-Emîn bin Reşîd, Emîn	57b, 57b, 57b, 58a, 58a	5	Abbasî halifesi	d, d, d, a, d
Muʿtaşım-Billâh[230]	Muḥammedü'l-Muʿtaşım, Muḥammedü'l-Muʿtaşım bin Reşîd	59a, 59a	2	Abbasî halifesi	d, d

[224] *bk.* İrfan Aycan, "Mervân I", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/225-227.
[225] *RE:* 40b'de sehven "*Óakem* b. *Mervân*" biçiminde anılmıştır.
[226] *bk.* Hasan Kurt, "Mervân II", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/227-229.
[227] *bk.* İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *DİA*, Ankara 2020, XXX/330-332.
[228] *bk.* Mehmet Ali Kapar, "Muâviye b. Yezîd", *DİA*, Ankara 2020, XXX/334.
[229] *bk.* Hakkı Dursun Yıldız, "Emîn", *DİA*, İstanbul 1995, XI/112-114.
[230] *bk.* Casim Avcı, "Mu'tasım-Billâh", *DİA*, Ankara 2020, XXXI/380-382.

Mütevekkil-Alellah[231]	Caʿferü'l-Mütevekkil bin Muʿtaṣım bin Reşîd	81a	1	Abbasî halifesi	a
Ömer b. Abdülazîz[232]	ʿÖmer bin ʿAbdü'l-ʿazîz, ʿÖmer bin ʿAbdü'l-ʿazîz bin Mervân bin Ḥakem	47b, 47b, 47b, 47b, 48a, 52a	6	Emevî halifesi	d, d, d, d, d, d
Selahaddin-i Eyyubî[233]	Ṣelâḥaddîn ḫalîfe	82a	1	Eyyubî halifesi	a, d
Süleymân b. ʿAbdu'l-melik[234]	Süleymân bin ʿAbdu'l-melik, Süleymân	46a, 46b, 47a, 47a	4	Emevî halifesi	d, d, a, d, d
Velîd b. ʿAbdu'l-melik (Velîd I)[235]	Velîd, Velîd bin ʿAbdu'l-melik	46a, 46a	2	Emevî halifesi	d, d
Velid b. Yezid (Velîd II)[236]	Velîd bin Yezîd, Velîd bin Yezîd bin ʿAbdü'l-melik, Velîd, Bayṭâr	14b – 15a, 49b, 49b, 50a, 50b, 51a	6	Emevî halifesi	a, d, d, d, a, a
Yezîd b. ʿAbdü'l-melik (Yezîd II)[237]	Yezîd bin ʿAbdü'l-melik	47b, 47b	2	Emevî halifesi	d, d

[231] *bk.* Mahmut Kırkpınar, "Mütevekkil-Alellah, Cafer b. Muhammed", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII/212-214.
[232] *bk.* İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülazîz*", DİA*, İstanbul 2007, XXXIV/53-55.
[233] *bk.* Ramazan Şeşen, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI/337-340.
[234] *bk.* İsmail Yiğit, "Süleyman b. Abdülmelik", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/80-81.
[235] *bk.* Mevlüt Koyuncu, "Velîd I", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/30-31.
[236] *bk.* İsmail Hakkı Atçeken, "Velîd II", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/31-33.
[237] *bk.* Ünal Kılıç, "Yezîd II", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/515-516.

Yezid b. Muaviye (Yezîd I)[238]	Yezîd, Yezîd bin Muʿaviye	39b, 42b, 42b, 42b, 44a, 45a, 49b, 71a, 34a, 38b,	10	Emevî halifesi, Şair	b, d, b, b, d, a, a, d, d, d, a

Râhatü'l-Ervâh'ta "halife" ünvanına sahip 29 hükümdarın adı anılmıştır. Bunlardan 14'ü, genellikle "*Selâṭîn-i Benî Ümeyyenüñ Ṣoḥbetde Aḥvâlin Beyân İder*" başlıklı kısımda tanıtılan Emevîlere; 11'i de genellikle "*Fî Ẕikri Ḫilâfeti Büneyye'l-ʿAbbâsü'l-maḳbûlînü ʿinde'llâhi ve'n-nâs*" başlıklı kısımda anılan Abbasîlere mensuptur. Dört Halife'den Hz. Ali, Eyyubîlerden Melikü'l-Muazzam ve Selahaddin, eserin yazıldığı devrin halifesi Kanuni Sultan Süleyman ise kendilerine ayrılmış başlıklarda değil *Râhatü'l-Ervâh*'ın muhtelif yerlerinde zikredilmiştir.

Hâtifî eser boyunca Emevî halifelerini; içki, zevk ve eğlenceye düşkünlüklerinin olumsuzluğunu vurgulayarak anmaktadır. Ömer b. Abdulaziz bu genel hükmün dışındadır. Abbasî halifeleri aynı derecede eğlenceye düşkün olsalar bile daha olumlu bir havada ve bazen övgüyle söz konusu edilmektedir.

Eserde adı geçen halifeler arasında adı en çok anılanlar, Harun Reşid (25 kere) ve Yezid b. Muaviye'dir (10 kere). Harun Reşid, meclisindeki nedimleri veya haremindeki cariyeleriyle olan 19 anlatı vesilesiyle, cömertliği, saz ve söze değer vermesi, zevk sahibi olması yönleriyle yüceltilmiştir. Hâtifî'nin eseri boyunca çizdiği ideal hükümdar tipinin somut hâli Harun Reşid'dir. Bunun dışında Harun Reşid'in adı, eserde 6 yerde, kendisi veya ilgili olduğu kişiler hakkında tanıtıcı bilgi verilirken anılmıştır. Yezid b. Muaviye, şarap ve eğlenceye düşkünlüğünü yansıtan hikâyeleri aktarılırken, şiirlerinden alıntı yapılırken ve kendisi veya ilgili olduğu kişiler hakkında doğrudan bilgi verilirken anılmıştır.

[238] *bk.* Ünal Kılıç, "Yezîd I", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/513-514.

3.1.2.1.2. Halife Ailelerine Mensup Kişiler

Bu başlık altında incelenen Hayzüran (Hârûnü'r-Reşîd'in annesi) ve Zübeyde (Hârûnü'r-Reşîd'in hatunu) kendileriyle ilgili birer latife sebebiyle; Ümmü Seleme de kocası halife Ebü'l-Abbâs es-Seffâh hakkında bilgi verilmesinden dolayı anılmıştır.

Tablo 10. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Halife Ailelerine Mensup Kişiler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
Hayzüran[239]	Ḫayzürân	34b	1	Hârûnü'r-Reşîd'in annesi	a
Ümmü Seleme[240]	Ümmü Seleme	52b	1	Ebü'l-Abbâs Es-Seffâh'ın hatunu	d
Zübeyde Hatun[241]	Zübeyde	55b	1	Hârûnü'r-Reşîd'in hatunu	a

3.1.2.2. Hükümdarlar

Râhatü'l-Ervâh'ta adı anılan hükümdarlardan 3'ü İran tarih ve kültürüne mensuptur. Diğer 5 kişi için bu türden bir ortaklaşma bulunmamakta; her biri ayrı dönem ve çevrelere ait görünmektedir. Bu isimler anlamlı bir genelleme yapılamayacak şekilde, muhtelif işlevlerle birer kere anılmıştır.

Râhatü'l-Ervâh'ta İran hükümdarlarından Cemşid'in adı, şarabı ilk sıkan kişi olması rivayeti ve güneş gibi parıldayan kadehi sebepleriyle; Nuşirevan'ın adı ise şarapla ilgili sözlerinin alıntılanması sebebiyle üçer defa geçmektedir. Bu görece yoğunluk, İran kültür ve tarihinin şarap literatürü açısından zenginliğini yansıtmaktadır.

---

[239] *bk.* Kasım Kırbıyık, "Hayzürân", *DİA*, İstanbul 1998, XVII/106-107.
[240] *bk.* Fatih Güzel, "İlk İki Asrında Abbâsî Devlet Yönetiminde Kadınların Etkisi", *Journal of International Social Research*, 13 (69), 2020, 1387-1395.
[241] *bk.* Fatih Güzel, *agm.*

Tablo 11. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Hükümdarlar

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Behrâm-ı Gûr[242]	Behrâm-ı Gûr	51a	1	İran (Sasani) hükümdarı, Mitolojik (İran) karakter	c
Belḳîs[243]	Belḳîs	75b	1	Sebe melikesi	d
Cemşîd (Cem)[244]	Cemşîd	2b, 11b, 55b	3	İran (Pişdadiyan) hükümdarı, Mitolojik (İran) karakter	c, d, c
İskender[245]	İskender	73a	1	Makedonya kralı, Mitolojik karakter	c
Metuşelah (*bk.* "3.1.4.2. Musiki Erbabı")				Musikişinas, İdris'in oğlu, hükümdar	
Nuşirevan (Enûşirvân)[246]	Nûşinrevan, Âdil, Ḫüsrev	15b, 15b, 23a – 23b, 81a-81b	4	İran (Sasani) hükümdarı, Mitolojik (İran) karakter	a, b, a
Racîm (*bk.* "3.1.1.1.2.					

[242] *bk.* Enver Konukçu, "Behrâm-ı Gûr", *DİA*, İstanbul 1992, V/356.
[243] *bk.* Orhan Seyfi Yücetürk, "Belkıs", *DİA*, İstanbul 1992, V/420-421.
[244] *bk.* Nurettin Albayrak, "Cem", *DİA*, İstanbul 1993, VII/279-280.
[245] *bk.* Mahmut Kaya, "İskender", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/555-557.
[246] *bk.* Ahmed Tefazzülî, "Enûşirvân", *DİA*, İstanbul 1995, XI/255.

Peygamber Ailelerine Mensup Kişiler")					
Talut[247]	Ṭâlût	75a	1	İsrâiloğullarının ilk kralı	d

3.1.2.3. Vezirler

"Vezir" sözcüğü bu başlıkta bir resmî tanımlama olarak değil, *Râhatü'l-Ervâh*'ta söz konusu kişi için kullanılan sıfat olarak kabul edilmiştir. Hâtifî; "vezir" ünvanlı kişilerin adını, kendileri veya ilgili oldukları kişi hakkında doğrudan bilgi verilmesi işleviyle, birer defa zikretmiştir.

Tablo 12. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Vezirler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Abraş[248]	Ebraş	49b	1	Hişâm b. ʿAbdü'l-melik'in veziri	d
Bedrüddin[249]	Bedrüddîn	98b	1	Yemen padişahının veziri	a
Caʿfer Bermekî[250]	Caʿfer Bermekî	57a	1	Hârûnü'r-Reşîd'in veziri ve nedimi	d

[247] *bk.* Ali Osman Kurt, "Tâlût", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/552-553.
[248] Bu kişi hakkında *Râhatü'l-Ervâh*'ta verilenden (Hişâm b. Abdü'l-melik'in veziri olması) başka bir biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 49b).
[249] Bu kişi hakkında *Râhatü'l-Ervâh*'ta verilenden (Yemen padişahının veziri olması) başka bir biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 98b).
[250] *bk.* Hakkı Dursun Yıldız, "Caʻfer b. Yahyâ el-Bermekî", *DİA*, İstanbul 1993, VII/4.

Ebû Rebîʿ b. Yûnus[251]	Ebû Rebîʿ bin Yûnus	52b	1	Ebü'l-Abbâs Es-Seffâh'ın veziri ve nedimi	d
Yaʿḳub b. Dâvud[252]	Yaʿḳub bin Dâvud	54a	1	Mehdî-Billâh'ın veziri	d

3.1.2.4. Kadıyulkudatlar

Kadıyulkudat, "*İslâm devletlerinde yargı sisteminin başında bulunan görevliye verilen ünvan*"dır.[253] *Râhatü'l-Ervâh*'ta bu ünvan hiç kullanılmamış olsa da Ebû Yûsuf ve İbnü'z-Zemlekânî başka kaynaklardaki bilgilere dayanılarak "Kadıyulkudat" başlığı altında değerlendirilmiştir.

Tablo 13. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Kadıyulkudatlar

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Ebû Yûsuf[254]	Ḳâḍî Ebû Yûsuf, İmâm Yûsuf	56b, 56b	2	Hârûnü'r-Reşîd dönemi kâdılkudâtı, müçtehid fâkih	d, d
İbnü'z-Zemlekânî[255]	Ḳâḍî Kemâlüddîn	98a	1	Memluk dönemi kâdılkudâtı, Şâfiî fakihi	a

[251] *bk.* Ahmet Ağırakça, "Rebîʿ b. Yûnus", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV/497-498.
[252] *bk.* Nahide Bozkurt, "*Mehdî-Billâh*", *DİA*, Ankara 2003, VI/377-379.
[253] *bk.* Şükrü Özen, "Kâdılkudât", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV/77-82.
[254] *bk.* Salim Öğüt, "*Ebû Yûsuf*", *DİA*, İstanbul 1994, X/260-265.
[255] *bk.* Hacı Mehmet Günay, "İbnü'z-Zemlekânî", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/242-243.

3.1.2.5. Valiler

Râhatü'l-Ervâh'ta "vali" kelimesi hiç geçmese de "*vilayeti zapt itmek, vilayet verilmek, beglik vermek, vilayete beg olmak*" ifadeleriyle bu ünvanın kastedildiği anlaşılmaktadır. Eserde, valilik yapmış 4 isimden bahsedilmiştir. Hâtifî, bunları ilişkili olduğu bir konu hakkında bilgi verirken veya kahramanı oldukları bir hikâyeyi naklederken anmıştır.

Tablo 14. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Valiler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
Ebû Müslim Ḫorâsânî[256]	Ebû Müslim Ḫorâsânî	52a	1	Horasan valisi, Siyasetçi	d
Haccac-ı Zalim[257]	Ḥaccâc, Ḥaccâc-ı Ẓâlim	40a, 46a, 46b	3	Emevî dönemi Kûfe valisi	a, d, d
Saʿîd b. ʿÂṣ[258] (*bk.* "3.1.1.4. Sahabeler")				Sahabe, Emevî dönemi Medine valisi	
Yezîd b. Mühelleb[259]	Yezîd bin Mehleb	47a	1	Emevî dönemi Horasan valisi	a, d

3.1.2.6. Kadılar

Râhatü'l-Ervâh'ta "kadı" ünvanı; İslam âlimi, kadıyulkudat ve bir yerleşim yerinin hukuk işleriyle sorumlu görevli gibi anlamlarla, geniş bir kapsamda kullanılmaktadır. İlk ikisi, başka başlıklar altında incelendiğinden bu kısma sadece "*şehr ḳâḍîsi*" ünvanıyla anılan İbn Buṣâḳa alınmıştır.

[256] *bk.* Hakkı Dursun Yıldız, "Ebû Müslim-i Horasânî", *DİA,* İstanbul 1994, X/197-199.
[257] *bk.* İrfan Aycan, "Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî", *DİA*, İstanbul 1996, XIV/427-428.
[258] *bk.* Mehmet Efendioğlu, *agmd*. (Saîd b. Âs).
[259] *bk.* Fatma Odabaşı, "Yezîd b. Mühelleb", *DİA,* İstanbul 2013, XLIII/522-523.

Tablo 15. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Kadılar

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
Ebü'l-Feth Nasrullah b. Hibetullah el-Gaffârî[260]	İbn Buṣâḳa	60a	1	Eyyûbî dönemi Şam şehir kadısı	a

3.1.2.7. Sancakbeyi, Alaybeyi

Burada incelenecek kişilerin ikisi de Osmanlı döneminde görev yapmış devlet adamlarıdır. Osmanlı devlet hiyerarşisinde sancak beyleri, validen altta, alay beyinden üstte yer almaktadır. Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ın yazıldığı yer ve dönemin devlet görevlileri olan Mîr Çavuş Ahmed ve Seydî Ali Bey'i tazim ve övgüyle anmaktadır. Bunlar eserde adı geçen diğer kişilerden ayrı olarak Hâtifî'nin muasırı olan bizzat tanıştığı kişilerdir.

Tablo 16. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Yerel İdareciler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
Mir Çavuş Ahmed[261]	Mîr Aḥmed, Çâvûş Aḥmed	93b, 95a	2	Osmanlı dönemi Hama – Humus sancakbeyi	f, d

[260] *bk.* Hayriddin ez-Zirikli, *el-A'lâm* I-VIII, Beyrut 1984, VIII/31.
[261] Mir Çavuş Ahmed, 1522'den sonra Hama ve Humus vilayeti sancakbeyliği görevinde bulunmuştur (*bk.* Mehtap Nasıroğlu, *age.*, 20).

Seydî Ali Bey[262]	ʿAlî Beg	90b, 106a	2	Osmanlı dönemi Hama alaybeyi	f, d

3.1.2.8. Elçi

Râhatü'l-Ervâh'ta sözü edilen elçilik, sürekli bir meslekten ziyade geçici bir görev olarak anlaşılmalıdır. "Elçi" ünvanıyla adı geçen tek kişi Selahaddin Eyyubî'nin Mağrib'e gönderdiği İbnü Müteʿabbid'dir.

Tablo 17. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Yerel İdareciler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
İbnü Müteʿabbid[263]	İbnü Müteʿabbid	82a	1	Elçi	b

3.1.2.9. Yönetimle İlgili Diğer Kişiler

Râhatü'l-Ervâh'ta Halife Mansur'un şarap içme âdetinden bahsedilirken -hangi maksatla anıldığı anlaşılamasa da- adı anılan İbrâhîm b. Abdullâh ve Muḥammed b. Abdullâh; devlet işlerine dahilleri söz konusu olduğu için bu başlık altında incelenecektir. Bu kişilerin Hz. Ali soyundan geldikleri ve mezkûr halifeye isyan ettikleri başka kaynaklarda kaydedilmektedir.

[262] Ali Bey, tarihî kaynaklarda adı geçen ilk Hama ve Humus sancağı alaybeyidir ve *Râhatü'l-Ervâh*'ın yazıldığı 1528 yılında bu görevdedir (*bk.* Mehtap Nasıroğlu, *age.*, 36-37).

[263] Bu kişi hakkında *Râhatü'l-Ervâh*'ta verilenden (Selahaddin Eyyubî'nin Mağrib'e gönderdiği elçi olması) başka bir biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 82a).

Tablo 18. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Yönetimle İlgili Diğer Kişiler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
İbrâhîm b. Abdullâh[264]	İbrâhîm bin ʿAbdu'llâh bin Ḥüseyn bin ʿAlî bin Ebî Ṭâlib	53b	1	Hz. Ali soyundan	d
Muḥammed b. Abdullâh[265]	Muḥammed bin ʿAbdu'llâh bin Ḥüseyn bin ʿAlî bin Ebî Ṭâlib	53b	1	Hz. Ali soyundan	d

3.1.3. Mitoloji, Efsane ve Hikâye Kahramanları

Bu başlık altında incelenen kişilerin ortak özelliği biyografilerinin kısmen veya tamamen kurmaca niteliği taşımasıdır. Mesela "*Alegorik Hikâye Kahramanları*" başlığı altındaki Müdâmâ, tamamen kurmaca bir kişidir. Oysa "*Mitolojik Kişiler*" arasında incelenen Cemşîd ise bir yandan İran hükümdarı olması sebebiyle gerçek, diğer yandan hakkındaki destansı anlatılar sebebiyle kurgusal bir kişidir.

3.1.3.1. Mitolojik Kişiler

Râhatü'l-Ervâh'ta adı geçen mitolojik kişilerin çoğu, İran kültür ve tarihine mensup olup Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinde de anılmıştır. Hâtifî bu kişileri genellikle telmih, teşbih gibi bir edebî sanatın unsuru olarak kullanmıştır. Bu durum, klasik edebiyattaki İran kültürü etkisinin *Râhatü'l-Ervâh*'taki izdüşümü olarak değerlendirilebilir.

---

[264] İbrâhîm b. Abdullâh (*ö.* 145/763), Abbâsî Halifesi Mansûr'a isyan eden Hz. Ali evlâdındandır. *RE*'de (53b) künyesinin Hz. Hüseyin'e bağlanması hatadır (*bk*. Mustafa Öz, "İbrâhim b. Abdullah", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/283-284.).

[265] Muóammed b. Abdullâh (*ö.* 145/762), Abbâsî Halifesi Mansûr'a karşı Medine'de isyan eden Hz. Ali evlâdının lideridir. İbrâhîm b. Abdullâh'ın kardeşidir. *RE*'de (53b) künyesinin Hz. Hüseyin'e bağlanması hatadır (*bk*. Mustafa Öz, "Muhammed b. Abdullah el-Mehdî", *DİA*, Ankara 2020, XXX/487-488.).

Tablo 19. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Mitolojik Kişiler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Behrâm-ı Gûr (*bk.* "3.1.2.2 Hükümdar-lar")					
Cemşîd (Cem) (*bk.* "3.1.2.2. Hükümdar-lar")					
Feridun[266]	Ferîdûn	86b	1	Mitolojik (İran) karakter	c
İskender (*bk.* "3.1.2.2. Hükümdar-lar")					
Nuşirevan (*bk.* "3.1.2.2. Hükümdar-lar")					
Rüstem[267]	Rüstem	93a	1	Mitolojik (İran) karakter	c

3.1.3.2. Mesnevi Kahramanları

Râhatü'l-Ervâh'ta klasik İslam edebiyatlarının tahkiyevi mesnevi konularından "*Hüsrev ü Şîrin*" ve "*Leylâ vü Mecnûn*"un kahramanlarının teşbih veya telmih unsuru olarak anıldığı görülmektedir.

[266] *bk*. Tahsin Yazıcı, "Ferîdun", *DİA*, İstanbul 1995, XII/396.
[267] *bk*. Nimet Yıldırım, "Rüstem-i Zâl", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/294-295.

Tablo 20. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Mesnevi Kahramanları

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Bârbed[268]	Bârbed	90b	1	"Hüsrev ü Şîrin" kahramanı	c
Ferhâd[269]	Ferhâd	87a	1	"Hüsrev ü Şîrin" kahramanı	c
Leylî[270]	Leylî	89a	1	"Leylâ vü Mecnûn" kahramanı	c
Mecnûn[271]	Mecnûn	89a	1	"Leylâ vü Mecnûn" kahramanı	c

3.1.3.3. Alegorik Hikâye Kahramanları

Râhatü'l-Ervâh'ın "*Ḫamruñ Esmâsın Beyân İder*" başlıklı babında, bazı şarap adları (kahve, müdâmâ, râh, şarâb) kişileştirme yapılarak hikâye kahramanına dönüştürülmüştür.

Tablo 21. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Alegorik Hikâye Kahramanları

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**

[268] *bk*. Mustafa Erkan, "Hüsrev ve Şîrin", *DİA*, İstanbul 1999, XIX/53-55.
[269] *bk*. Mustafa Erkan, *agmd*.
[270] *bk*. İsmail Durmuş, "Leylâ ve Mecnûn", *DİA*, Ankara 2003, XXVII/159-160.
[271] *bk*. İsmail Durmuş, *agmd*.

Kahve	Ḳahve, Ümmü'l-neşve	8a	2	Alegorik kahraman	a, c
Müdâmâ	Müdâmâ	8a	1	Alegorik kahrama	a, c
Râh	Râh, Ümmü'l-efrâḥ	8a	2	Alegorik kahraman	a, c
Şarâb	Şarâb, Ebu'l-eṭrâb	8a	2	Alegorik kahraman	a, c

3.1.4. Bezm Ehli

Bezm, en temel anlamıyla "*sohbet ve işret meclisi*" olarak tanımlanmaktadır[272]. Başından sonuna kadar *Râhatü'l-Ervâh*'ta ele alınan bezm, her zevk ehlinin dahil olmak isteyeceği ideal bir meclistir. O da Emevî ve Abbasî saraylarında karşılaşılan hükümdar meclisleridir. Bu meclislerin şahıs kadrosu; hükümdarın sohbetinden haz aldığı, yol yordam bilen, şiirden anlayan, zevk ve akıl sahibi nedimler; hanende, mutrip gibi musiki erbabı; "*cariye, mahbub, mahbube*" kelimeleriyle ifade olunan sevgili ve elbette saki gibi kişilerden oluşmaktadır.

3.1.4.1. Nedim

Râhatü'l-Ervâh'ın "*Der-beyân-ı Evṣâf-ı Nedîm-i Rûḥ-perver ve Ṭarîḳ-i Münâdemet-i Ṣafâ-güster*" başlıklı dördüncü babı nedimin vasıflarına ayrılmıştır. Ayrıca eserin Emevî ve Abbasî halifeleri hakkında yazılmış bölümlerinde genellikle halifelerin nedimlerinin adları da zikredilmiştir. Hâtifî, âdeta eserinde okurlarına hükümdarlara veya büyüklere nasıl nedim olunacağını anlatmaktadır.

Nedim elbette bir meslek veya kalıcı vasıf değildir. Vezirler, şairler, müzisyenler hatta sokaktaki satıcılar beklenen şartları sağladığında "nedim" olarak padişah meclisine kabul edilebilmektedir. Hâtifî'nin nedim ve münademet hakkındaki görüşleri ve anlayışı bu çalışmanın sonraki bölümlerinde ayrıca incelenecektir.

[272] Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 2008, 307.

Râhatü'l-Ervâh'ta "nedim" ünvanıyla anılan kişiler bu bölümde incelenmiştir. Başka kaynaklarda söz konusu kişi hakkında şair, danışman, musikişinas, vezir gibi tanımlamalar yapılmış olması tasnifi etkilememiştir. Mesela *İslam Ansiklopedisi*'nde Ebû Yezîd Abdülmelik el-Garîz "*Emevîler devrinde yaşayan Mekkeli ünlü mûsikişinas*" ifadesiyle tanıtılmıştır[273] ancak *Râhatü'l-Ervâh*'ta onun Yezîd b. ʿAbdü'l-melik'in nedimi olmasından başka bir özelliğinden söz edilmemiştir. Buna bağlı olarak mezkûr kişi "*Musikî Erbabı*" bölümüne dahil edilmeyip burada incelenmiştir.

Tablo 22. *Râhatü'l-Ervâh*'ta "Nedim" Sıfatıyla Anılan Kişiler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Abdullâh b. Muṣʿab[274]	ʿAbdu'llâh b. Muṣʿab	56a	1	Hâdî'nin nedimi	d
Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Asım el-Ensarî [275]	Aḫvaṣ b. Ziyâd, Aḫvaṣ	46a, 49a,	2	Velîd b. ʿAbdu'l-melik ve Yezîd b. ʿAbdü'l-melik'in nedimi	d, d
ʿAmr[276]	ʿAmr	56a	1	Hârûnü'r-Reşîd'in Nedimi, mutribi	d
Bedih[277]	Emîrü'l-ḳurûd Bedîḥ	50a	1	Velid b. Yezid'in maymunlarına	a, d

[273] *bk*. Fuat Günel, "Garîz", *DİA*, İstanbul 1996, XIII/382.
[274] *bk.* M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Mus'ab", *DİA*, İstanbul 1988, I/121-122.
[275] *bk.* Ali Delice, "Asr-ı Saadet Hulefa-i Raşidin ve Emevîler Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları", *EKEV Akademi Dergisi*, 2 (1), 1999, 165-183.
[276] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Hârûnü'r-Reşîd'in üçüncü tabakaya koyduğu nedim ve mutriplerinden biri olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 56a).
[277] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Velid b. Yezid'in maymunlarına "bey" yaptığı kişi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 50a).

				reis yaptığı nedimi	
Caʿfer Bermekî (*bk.* "3.1.2.3. Vezir")					
Cemâlü'd-dîn b. Şîṯ[278]	Cemâlü'd-dîn b. Şîṯ	60a	1	Melikü'l-Muazzam'ın nedimi, şair	a
Ebî Muḥammed[279]	Ebî Muḥammed	69a	1	İsḥaḳ b. İbrâhîm Mevṣilî'nin musahibi	a
Ebu Bekir Hüẕelî[280]	Ebâ Bekir Hüdelî	36a	1	Ebü'l-Abbâs Es-Seffâh'ın nedimi	a
Ebû Dülâme Zend b. Cevn[281]	Ebû Dülâme	53a, 53a	2	Ebü'l-Abbâs Es-Seffâh'ın nedimi, Şair	d, a
Ebû Yezîd Abdülmelik el-Garîz[282]	Ġarîż	49a	1	Yezîd b. ʿAbdü'l-melik'in nedimi	d
Ebû Nüvâs[283]	Eba'n-Nüvâs, Ḥasan bin Hânî el-Başrî, Ebû ʿAlî Eba'n-Nüvâs-ı Ḥikemî	3b, 4a, 22b, 34b, 56b, 56b, 57a, 57a, 57b, 59b, 61b,	25	Hârûnü'r-Reşîd, Emin ve Memun'un nedimi, şair	g, d, b, b, a, d, d, a, d, d, g, a, a, a, a, a, a, d, d,

[278] Abdu'r-rahîm b. Alî b. El-Hüseyn b. İshak b. Şîs (İbn Şîs el-İsnâî, El-İsnâ'î Ebu'l-Kâsım Cemâlü'd-dîn) (*ö.* 625 /1228) el-Melikü'l-Muazzam dönemi belagat âlimi, münşi, devlet adamı, "*Me'âlimü'l-kitâbe*" müellifidir (*bk*. https://tarajm.com/people/74702 *et.*: 27.11.2023)

[279] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (İshak b. İbrâhîm Mevsilî'nin musahibi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 69a).

[280] Ebu Bekir Hüzelî, Ebü'l-Abbâs Es-Seffâh'ın meclisinde bulunmuştur (*bk*. İlknur Apak, *Abbâsî Devleti'nin Kuruluşu ve İlk Halife Ebü'l-Abbâs Es-Seffâh Dönemi*, (YL Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2019, 134).

[281] *bk*. Necati Kara, "Ebû Dülâme", *DİA*, İstanbul 1994, X/122.

[282] *bk*. Fuat Günel, *agmd.* (*Garîz*).

[283] *bk*. Nasuhi Ünal Karaarslan, *agmd.* (*Ebû Nüvâs*).

		62a, 62b, 65a, 65a, 67b, 68a, 68a, 68a, 68a, 69a, 69b, 71a, 71b, 82a			d, a, b, a, a, a, a
Ebû Rebîʿ b. Yûnus (*bk.* "3.1.2.3. Vezir")					
Ebü'l-Fazl Mansûr en-Nemerî[284]	Manṣûr	56a	1	Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi, musikişinas	d
Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. Câmiʿ b. Abdillâh[285]	İbni Câmiʿ	56a	1	Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi, musikişinas	d
Eşʿab[286]	Eşʿab	50b	1	Velid b. Yezid'in nedimi	a, d
Ḫâlid b. Ṣafvân[287]	Ḫâlid bin Ṣafvân	52b	1	Ebü'l-Abbâs Es-Seffâh'ın nedimi	d
Heyşem[288]	Heyşem	47a	1	Süleymân b. ʿAbdu'l-melik'in nedimi	a

[284] *bk*. Süleyman Tülücü, "Nemerî", *DİA*, İstanbul 1994, XXXII/550-551.
[285] Ahmet Hakkı Turabi, "İbn Câmi'", *DİA,* İstanbul 1999, XIX/385-386.
[286] Eş'ab, Hişâm b. Abdülmelik ve yeğeni Velid b. Yezid'in soytarısı olarak da anılmaktadır (*bk*. Yusuf Şanverdi, *Emevî Halifelerinin Günlük Hayatları*, İksad Yay., Ankara 2023, 107).
[287] Nadir Özkuyumcu, "Hâlid b. Safvân", *DİA*, İstanbul 1997, XV/286-287.
[288] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Süleymân b. Abdu'l-melik'in nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 47a).

ʿIrâḳî[289]	ʿIrâḳî	43a	1	Yezid b. Muaviye'nin nedimi	a
İbnü'r-Rufâʿ[290]	İbnü'r-Rufâʿ	46a	1	Velîd b. ʿAbdu'l-melik'in nedimi	d
İbnü Şerâʿa[291]	İbnü Şerâʿa	14b	1	Velîd b. Yezîd'in nedimi	a
İbrâhîm b. Mehdî[292]	İbrâhîm bin Mehdî, İbrâhîmü'l-Mehdî	58a, 58b	2	Emîn'in nedimi, musikişinas	d, a, d
İbrâhîm Mevṣilî[293]	İbrâhîm Mevṣilî	56a, 56b, 57a	3	Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi, musikişinas	d, b, d
ʿÎsâ b. Dâb[294]	ʿÎsâ bin Dâb	56a	1	Mûsâ el-Hâdî'nin nedimi	d
İsḥaḳ b. İbrâhîm Mevṣilî[295]	İsḥaḳ bin İbrâhîm Mevṣilî, İsḥaḳ Nedîm, İsḥaḳ	15a, 33b, 34b, 34b, 57b, 57b, 61a, 62a, 68a, 68b, 71b, 77a, 77a, 82a	14	Hârûnü'r-Reşîd, Emîn, Me'mûn, Mu'tasım-Billâh, Vâsık-Billâh ve Mütevekkil-Alellâh'ın nedimi; Musikişinas; Şair	b, b, b, a, d, b, a, a, a, a, a, d, a, a

[289] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Abdu'llâh b. Ca'fer'in Umâre adlı cariyesini elde etmek için aracılık etmesi) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 43a).
[290] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Velid b. Abdulmelik'in Irak'tan getirdiği bir nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 46a).
[291] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Velîd b. Yezîd'in Kûfe'den Şâm'a getirttiği bir nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 14b). Ancak *Halbetü'l-kümeyt*'te de adı geçmektedir (*bk.* Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *age.*, 23).
[292] İbrahim Sarıçam, "İbrâhim b. Mehdî", *DİA*, İstanbul 2000, XX1/320-321.
[293] Ahmet Hakkı Turabi, "İbrâhim el-Mevsılî", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/322-323.
[294] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Mûsâ el-Hâdî-İlelhak'ın nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 56a).
[295] Ahmet Hakkı Turabi, "İshak el-Mevsılî", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/536-537.

Ḳâsım b. Ṭavîl[296]	Ḳâsım bin Ṭavîl	51b	1	Velîd b. Yezîd'in nedimi	d
Ḳudâme b. Caʿde[297]	Ḳudâme bin Caʿde	44b	1	Yezîd b. Muʿaviye'nin nedimi	d
Ḳuteybe b. Müslim[298]	Ḳuteybe bin Müslim	44b	1	Yezîd b. Muʿaviye'nin nedimi	d
Maḥmûd[299]	Maḥmûd	49a	1	Yezîd b. ʿAbdü'l-melik'in nedimi	d
Muṣʿab[300]	Muṣʿab	57b, 67b	2	Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi, şair	d, a, b
Mutîʿ b. İyâs[301]	Ḫâş İyâẕ	35a	1	Manṣûr ve Mehdî-Billâh'ın nedimi	b
Müslim b. Ziyâd[302]	Müslim bin Ziyâd	44b	1	Yezîd b. Muʿaviye'nin nedimi	d

[296] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Velîd b. Yezîd'in nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 51b).
[297] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Yezîd b. Muèaviye'nin nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 44b).
[298] İsmail Yiğit, "Kuteybe b. Müslim", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/490-491.
[299] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Yezîd b. Abdü'l-melik'in nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 49a).
[300] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi, şair olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 57b, 67b).
[301] Kaynaklarda "Ḫâş İyâẕ" adında bir şahsiyet tespit edilememiştir. Ancak nüshada sözü edilen kişinin Mutî' b. İyâs olma ihtimali yüksektir. Zira Mutî' b. İyâs, döneminin Abbasî halifelerine nedimlik etmiş olması yönüyle "*Hâs*" ünvanına layık bir şairdir (*bk.* Erkan Göksu, "Siyasî Bir Argüman Olarak İslam Tarihinde Zındıklık ve Meşhur Zındıklar", *Türk Yurdu*, 34 (324), 2014, 26-37). "اياذ" ile "اياس" adlarının Türkçe söyleyişteki yakınlığı da bu ihtimali güçlendirmektedir. Ayrıca Hâtifî'nin temel kaynaklarından biri olan *Kutbü's-Sürûr*'da "Mutî' b. İyâs" adı defaatle anılmaktadır.
[302] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Yezîd b. Muèaviye'nin nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 44b).

ʿÖmer b. Ebû Rebîʿa[303]	ʿÖmer bin Ebî Rebîʿa	46a	1	Velîd b. ʿAbdu'l-melik'in nedimi	d
Raḳâşî (Ebân b. Abdülha-mîd)[304]	Raḳâşî, Ruḳâşî	26b, 57b, 67b	3	Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi, şair	a, b, d, a
Remmâḥ[305]	Remmâḥ	51b	1	Velîd b. Yezîd'in nedimi	d
Saʿîd b. ʿAbdu'r-raḥmân[306]	Saʿîd bin ʿAbdu'r-raḥmân, Saʿîd bin ʿAbdu'r-raḥmân bin Ḥassân	47b, 51b	2	Velîd b. Yezîd'in nedimi	d, d
Saʿîd b. Sâlim[307]	Saʿîd bin Sâlim	56a	1	Hâdî'nin nedimi	d
Süleymân[308]	Süleymân	56a	1	Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi, mutrib	d
Ṭarîḥ[309]	Ṭarîḥ	51b	1	Velîd b. Yezîd'in nedimi	d
ʿUbeyd b. Şüreyḥ[310]	ʿUbeyd bin Şüreyḥ	46a	1	Velîd b. ʿAbdu'l-melik'in nedimi	d

[303] Rahmi Er, "Ömer b. Ebû Rebîa", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV/56-57.
[304] Necati Kara, "Ebân b. Abdülhamîd", *DİA*, İstanbul 1994, X/65-66.
[305] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Velîd b. Yezîd'in nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 51b).
[306] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Ömer b. Abdulaziz ve Velîd b. Yezîd'in nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 47b, 51b).
[307] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Hâdî'nin nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 56a).
[308] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Harun Reşid'in üçüncü tabakaya koyduğu nedimlerinden olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 56a).
[309] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Velîd b. Yezîd'in nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 51b).
[310] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Velîd b. Abdu'l-melik'in nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 46a).

Yezîd b. Bekîr[311]	Yezîd bin Bekîr	47b	1	Velîd b. Yezîd'in nedimi	d

Yukarıdaki tabloda incelenen kişilerin adı, en çok (43 kere) kendileri veya ilgili oldukları başka bir kişi hakkında doğrudan bilgi verilmesi işleviyle anılmıştır. Velîd b. Yezîd'le ilgili bölümdeki (*RE:* 51b) "*Ve nüdemâsı bunlardur: Remmâḥ ve Ṭarîḥ ve Saʿîd bin ʿAbdu'r-raḥmân bin Ḥassân ve Ḳâsım bin Ṭavîl*" cümlesi buna örnektir.

Nedimlerin isimlerinin *Râhatü'l-Ervâh*'ta anılma işlevlerinden ikincisi (35 kere) bu kişilerin kahramanı olduğu hikâyelerin iktibas edilmesidir. Harun Reşid ve nedimi İshak b. İbrahim Mevsilî arasında geçen ve baş tarafı verilen şu latife örnektir: "*İsḥaḳ Nedîm eydür: "Bir gün Hârûnü'r-Reşîd ḳatına vardım. Gördüm öñinde ḳızıl ile ḳarışmış aḳ gül var. Dünyâ dirler bir şâʿire câriyesi var idi. Ol perde ardında oturur. Beni gördükde eyitdi: 'Yâ İsḥaḳ şol güle bir beyt di.'(…)*" (*RE:* 82a)

Râhatü'l-Ervâh'ta 39'u hükümdar nedimi olmak üzere nedim sıfatıyla anılan kişi sayısı 40'tır. Bu kişilerden 19'u Emevî halifelerinin, 19'u da Abbasî halifelerinin meclisinde bulunmuş kimselerdir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta en çok adı geçen nedimler Ebû Nüvâs (25 kere) ve İshak b. İbrahim Mevsilî'dir (14 kere). Eserde bu kişilerle doğrudan veya dolaylı olarak ilgili, bir nedimde bulunması gereken vasıfları gösteren pek çok hikâye ve latifeye yer verilmiştir.

Ebû Nüvâs söz ustalığı, İshak b. İbrahim Mevsilî de musikideki yeteneğiyle Harun Reşid'in meclislerinin vazgeçilmez iki nedimidir. Hâtifî'nin söz konusu isimleri bu yoğunlukla tekrar etmesi; bezm sahasında Harun Reşid'i örnek hükümdar, Ebû Nüvâs ile İshak b. İbrahim Mevsilî'yi de örnek nedim olarak görmesine bağlanabilir.

3.1.4.2. Musikî Erbabı

Hâtifî'nin adını andığı musiki erbabı genellikle hükümdar meclislerinde de bulunmuş nedimlerdir. Dolayısıyla bu tabloda yer alan 16 kişiden 7'si yukarıda "Nedim"

[311] Bu kişi hakkında *RE*'de verilenlerden (Velîd b. Yezîd'in nedimi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 47b).

başlığı altında incelenmiştir. Diğerleri ise doğrudan "mutrib" veya "muganni" olarak anılan İbn Aişe, İbn Şüreyḥ ve başka vasıflarının yanında udun icadıyla ilgili rivayetlerde de adı geçen Batlamyus, Metuşelah, Saʿîd b. Miscaḥ gibi kimselerdir.

Tablo 23. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Musikî Erbabı

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
ʿAmr (*bk.* "3.1.4.1. Nedimler")				Hârûnü'r-Reşîd'in Nedimi, mutribi	
Batlamyus (*bk.* "3.1.5.1. İlim Erbabı")				Hekîm, müzik bilgini[312]	
Davud (*bk.* 3.1.1.1.1. Peygamberler)				Peygamber, Musikişinas	
Ebû Kâmil[313]	Ebû Kâmil	51a	1	Velîd b. Yezîd'in mutribi	d
Ebü'l-Fazl Mansûr en-Nemerî (*bk.* "3.1.4.1. Nedim")				Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi, musikişinas	
Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. Câmiʿ b. Abdillâh				Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi, musikişinas	

[312] *RE*'de udu ilk defa onun tasnif etmiş olabileceği rivayeti nakledilmiştir (*RE:* 76b).
[313] Bu kişi hakkında *RE*'de verilenlerden (Velîd b. Yezîd'in mutribi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 51a).

(*bk.* "3.1.4.1. Nedim")					
Ḥubâbe (Ḥabbâbe) (*bk.* 3.1.4.3. Mahbub / Mahbube / Cariye)				Yezîd b. ʿAbdü'l-melik'in cariyesi, mutrip	
İbn Aişe[314]	İbnü ʿÂʾişe	58b	1	Me'mun'un mutribi	d
İbnü Şüreyḥ[315]	İbnü Şüreyḥ	48a	1	Muganni	d
İbrâhîm b. Mehdî (*bk.* "3.1.4.1. Nedimler")				Emin'in nedimi, musikişinas	
İbrâhîm Mevṣilî (*bk.* "3.1.4.1. Nedim")				Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi, musikişinas	
İsḥaḳ b. İbrâhîm Mevṣilî (*bk.* "3.1.4.1. Nedim")				Hârûnü'r-Reşîd, Emîn, Me'mûn, Mu'tasım-Billâh, Vâsık-Billâh ve Mütevekkil-Alellâh'ın nedimi;	

[314] İbn ʿÂʾişe (*bk.* Fuat Günel, "İbn Âişe Muhammed", *DİA*, İstanbul 1999, XIX/299.), Halife Me'mûn'dan (*ö.* 218) yaklaşık bir asır önce ölmüş, Emevî dönemi musikişinaslarındandır. Ancak Hâtifî veya yararlandığı kaynak onu, hadis ve nesep âlimi olan İbn Âişe (*ö.* 228/843) (*bk.* Hasan Elik, "İbn Âişe, Ubeydullah b. Muhammed", *DİA*, İstanbul 1999, XIX/299-300.) ile veya Me'mun'un öldürttüğü İbn Âişe (*ö.* 210/825) (*bk.* İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh I-X*, Abdullah Köşe (*çev.*), Bahar Yay., İstanbul 1991, VI/339) ile karıştırmış olmalıdır.

[315] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Mekke'de Hubâbe adlı cariyenin efendisi ve muganni olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 48a).

				Musikişinas; Şair	
Metuşelah[316]	Metûşilîḫ pâdişâh	76b	1	Musikişinas,[317]İdris'in oğlu, hükümdar	d
Saʿîd b. Miscaḥ[318]	Saʿîd bin Miscaḥ	76b	1	Musikişinas, mimar	d
Sinân[319]	Sinân	47a	1	Süleymân b. ʿAbdu'l-melik'in mutribi	d
Süleymân (bk. "3.1.4.1. Nedim")				Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi, mutrib	

Râhatü'l-Ervâh'ta adı geçen musikişinasların 7'si Abbasî devrinde yaşamış kimselerdir. Bunlardan 6'sı da Harun Reşid'in meclisinde bulunmuştur.

Râhatü'l-Ervâh'ın yedinci babı (*Bâb-ı Heftüm: Meclisde Sâz u Âvâze Aḥvâlin Beyân İder*) musikiye ayrılmıştır. Hâtifî'nin sırf bu bölümde adını andığı musiki erbabı Dâvud, Metuşelah, Saʿîd b. Miscaḥ, İsḥaḳ b. İbrâhîm Mevṣilî'dir.

3.1.4.3. Mahbub / Mahbube ve Cariye

Bezmin en önemli unsurlarından biri de sevgilidir. Sevgili kavramı, *Râhatü'l-Ervâh*'ta "*maḥbûbe, maḥbûb*" kelimeleriyle karşılanmaktadır. Cariye kelimesinin kullanımı ile "mahbub / mahbube"nin kullanımı örtüşmektedir. Hâtifî, "câriye" terimini fıkıhtaki karşılığından[320] farklı olarak kullanmakta; Harun Reşid'in Dünyâ adlı cariyesini "*nâzenîn ü dil-ârâm ve meh-cebîn ü gül-endâm*" (*RE:* 15b) ve ʿAbdu'llâh b. Caʿfer'in Umâre adlı cariyesini "*gül-endâm ve ġonçe-leb lâle-ruḫsâr ve sîb-ġabġab*" (*RE:* 42b)

316 Ömer Faruk Harman, "İdrîs", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/478-480.
317 *RE*'de udu ilk defa onun teleyyüf etmiş olabileceği rivayeti nakledilmiştir (*RE:* 76b).
318 Ebû ʿOṣmân Saʿîd b. Miscaḥ el-Mekkî (*M* 7-8. *yy.*), Mekke ve Hicaz'ın ilk mugannilerindendir (*bk.* Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *El-Egânî I-XXIV*, İhsan Abbas *vd.* (*ed.*), Beyrut 2002, III/194).
319 Bu kişi hakkında RE'de verilenlerden (Süleymân b. Abdu'l-melik'in mutribi olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 47a).
320 Mehmet Âkif Aydın, Muhammed Hamîdullah, "Köle", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/237-246.

sıfatlarıyla tarif etmektedir. Bu ifadeler klasik şiirde tam da sevgili için sarf edilmektedir ancak Hâtifî'nin adlarını andığı sevgililer, klasik şiirdeki gibi soyut karakterler değil, ismi cismi belli kimselerdir.

Tablo 24. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Mahbub / Mahbube ve Cariyeler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Âmiriyye[321]	ʿÂmiriyye	44a	1	Yezid b. Muaviye'nin mahbubesi	c
Bedrüddîn[322]	Bedrüddîn, Bedr	98a	1	İbnü'z-Zemlekânî'nin (*bk.* "1.2.4. Kadıyulkudat") mahbubu	a, c
Bedrüddîn[323]	Bedrüddîn	98a	1	Zurefadan birinin mahbubu	a
Cenân[324]	Cenân	66b	1	Hârûnü'r-Reşîd'in cariyesi	a
Dünya[325]	Dünyâ	15b	1	Hârûnü'r-Reşîd'in cariyesi	a

[321] *RE*'de, Yezid b. Muaviye'ye atfedilen bir Arapça şiirde kıskanılan "sevgili" olarak anılmıştır (*RE:* 44a). Hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.
[322] *RE*'de, İbnü'z-Zemlekânî'nin bir kıta ile meclise davet ettiği mahbubu olarak anılmaktadır (*RE:* 98a). Hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.
[323] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Zurefadan birinin mahbubu olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 98a).
[324] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Hârûnü'r-Reşîd'in gözde cariyelerinden olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 66b).
[325] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Hârûnü'r-Reşîd'in cariyelerinden olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 15b).

Ebû'l-Ṭavḳ[326]	Ebû'l-Ṭavḳ	57a	1	Hârûnü'r-Reşîd'in mahbubu	a
Halisa[327]	Ḫâliṣa	63a	1	Bir halifenin (Harun Reşid) cariyesi	a
Ḥubâbe (Ḥabbâbe)[328]	Ḥubâbe	48a	1	Yezîd b. ʿAbdü'l-melik'in cariyesi, mutrip	d, a
Hümâ[329]	Hümâ	67a	1	Hârûnü'r-Reşîd'in cariyesi	a
Ḳûtü'l-ḳulûb[330]	Ḳûtü'l-ḳulûb	67a	1	Hârûnü'r-Reşîd'in cariyesi	a
Leylî[331]	Leylî	51a	1	Velîd b. Yezîd'in cariyesi	a, d
Mehtâb[332]	Mehtâb	69b	1	Meʾmûn'un cariyesi	a
Müdâme[333]	Müdâme	8b	1	Bir padişahın cariyesi	a

[326] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden (Hârûnü'r-Reşîd'in, Ebû Nüvas'ın da meylettiği bir mahbubu olması) başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 57a).
[327] Halisa, Harun Reşid'in cariyesidir ve çirkinliğiyle meşhurdur (*bk.* İbnü'l-Hâc el-Abderî et-Tilimsânî, *Şümûsü'l-Envâr ve Künûzü'l-Esrâr,* İdris Çelebi (*çev.*), 212. Pdf'de yayınevi, yayın yeri ve tarihi belirtilmemiştir.) Halisa'nın Hayzüran'ın (Harun Reşid'in annesi) cariyesi olduğunu bildiren kaynaklar da vardır (*bk.* Haci Ataş, "Hayzürân'ın Halife Hâdî ile İktidar Mücadelesi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6 (2), 2020, 486-502).
[328] Yezid b. Abdülmelik, asıl adı "Âliye" olan bu cariyeyi satın aldıktan sonra ona "Ḥabbâbe / Ḥubâbe" ismini vermiştir (*bk.* Yusuf Şanverdi, *age.*, 97).
[329] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 67a).
[330] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 67a).
[331] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 51a).
[332] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 69b).
[333] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 8b).

Nûrü'l-Ḥadaḳ[334]	Nûrü'l-Ḥadaḳ	61b	1	Hârûnü'r-Reşîd'in cariyesi	a
Rayyâ bint Mervân[335]	Rayyâ, Rayyâ binti Mervân	62a	1	Hârûnü'r-Reşîd'in cariyesi, şaire	a
Selâme (Sellâme)[336]	Selâme, Selmâ	48a, 48b	2	Yezîd b. ʿAbdü'l-melik'in cariyesi	d, a, c
Süleymâ[337]	Süleymâ	44a	1	Yezid b. Muaviye'nin mahbubesi	c
ʿUmâre[338]	ʿUmâre	42b	1	ʿAbdu'llâh b. Caʿfer'in cariyesi	a
Ümmü Leylî	Zaʿferâne, Ümmü Leylî, Nesîm	7b	2	ʿArab'da Benî ʿAdî ṭâyifesinden bir maḥbûbe	a, d

Râhatü'l-Ervâh'ta 13'ü "câriye", 3'ü "mahbûb" ve 3'ü "mahbûbe" kelimeleriyle tanımlanan 19 kişinin adı geçmektedir. Bu sevgililerin "âşık"larının tamamı erkek olduğu hâlde, Hâtifî'nin cinsiyet vurgusuyla "mahbûb" ile "mahbûbe"leri ayırması dikkat çekicidir. İslam'ın ilk asırları olan Emevî ve Abbasî devirlerinde toplumun en üst ve görünür katmanlarındaki insanların "mahbûb" edinmeleri, edebiyat tarihinden ziyade tarih, sosyoloji ve din bilimleri gibi sahaların uzmanlarınca değerlendirilmelidir.

[334] Bu kişi hakkında *RE*'de verilenlerden başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 61b).
[335] Bu kişi hakkında *RE*'de verilenlerden başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 62a).
[336] Yusuf Şanverdi, *age.*, 97.
[337] Bu kişi hakkında *RE*'de verilenlerden başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 44a).
[338] Bu kişi hakkında *RE*'de verilenlerden başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 42b).

Râhatü'l-Ervâh'ta "sevgili" adlarının genellikle onlarla ilgili hikâye, latife *vb.* anlatıların iktibas edilmesi vesilesiyle anıldığı görülmektedir.

Hâtifî'nin bu isimleri anarken yaptığı tasvir ve tarifler, dolaylı olarak bir sevgilide hangi vasıfların bulunması gerektiğini göstermektedir. Buna göre ideal sevgilinin özellikleri şu maddelerde toparlanabilir:

a) Fiziksel güzellik (*ḫûrşîd-ruḫsâr, mâh-peyker, meh-cebîn, gül-endâm, ḫûrşîd-cebîn, ḥüsndâr, lâle-ruḫsâr, şaçları ruḫı üzre bölük bölük perîşân, ġonçe-leb, sîb-ġabġab*),

b) Tazelik (*ṭıfl-ı nâzenîn, cemâli şaḥîfesine ḫaṭ irmemiş, yüzin melekler görmemiş*),

c) Tavır ve edâ güzelliği (*dil-âvîz, rûḥ-perver, ehl-i nâz, nâzenîn, dil-ârâm, pür-nâz ü leṭâfet, ṭolu şeyyiḳ ve ḥalâvet, ʿizz ü nâz ḳılsa ʿuşşâḳ cûş u ḫurûş ider*),

ç) Söz ustalığı (*leṭâyif söylemede dil-peẕîr, nevâdir naḳlinde bî-naẓîr, sükker-güftâr, eşʿâr oḳımaḳda ġâyetde mâhire, şâʿire*),

d) Musiki yeteneği (*bülbül-âvâz, ʿûd çalmaḳda ġâyetde mâhire, ser-âġâz eylese rûḥânîler cûş ider*),

e) Sakilik yapabilme (Meʾmûn b. Reşîd, Mehtâb adlı cariyeye sakilik yaptırmıştır. *bk. RE:* 69b)

3.1.4.4. Sâkî

Bezmin en önemli unsurlarından biri de sakidir. Sâki, mecliste içki veren, kadeh sunan kimsedir. Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ın altıncı bâbını sakinin özelliklerini anlatmaya ayırmıştır (*RE:* 68b). Eserdeki ifadelerden ekabirden kimselerin içki sunumu ve meclis yönetimini önemsedikleri ve kendilerine özel saki edindikleri anlaşılmaktadır.

Râhatü'l-Ervâh'ta "sâkî, mahbûb" ve "nedim" kavramları belirgin çizgilerle ayrılmamıştır. Mesela "Kevser" adlı kişi, "*bir maḥbûb-ı serv-ḳad ve maṭlûb-ı lâ-ḫad sâḳî*" ibaresiyle, hem sâkî hem mahbûb olarak tarif edilmektedir. Müdâm adlı sâkî için kullanılan "gül-ʿiẕâr" ve Sâḳî Ḥayder adlı sâkî için kullanılan "cevân, celîs, hem-dem, enîs ü maḥrem, perverde-i erbâb-ı devlet, câmiʿ-i âdâb-ı ṣoḥbet" sıfatları nedim ve mahbub için de geçerlidir.

Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ta sâkî olarak 3 kişinin adını anmıştır.

Tablo 25. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Sâkîler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Kevṣer[339]	Kevṣer	57b	1	Emîn'in sakisi	a
Müdâm[340]	Müdâm	8b	1	Bir pâdişâhın sakisi	a
Sâḳî Ḥayder[341]	Sâḳî Ḥayder	31a	1	Sâḳî Ḥayder	a

3.1.5. İlim, Sanat, Terbiye ve Muhtelif Meslek Erbabı

Râhatü'l-Ervâh'ın yazıldığı döneme kadar bilim ve sanat alanlarında; sadece bir ilimde ihtisaslaşma yerine çok yönlülük ve derinlik eğilimi hâkimdir. Bu dönemde ilim ve sanatla uğraşanlar, çok yönlü ve mütebahhir kimselerdir. Bir kimse hem tabip hem din âlimi hem de müzisyen olabilmekte hatta devlet görevi üstlenebilmektedir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta adı geçen tapip, filozof, muhaddis, müfessir, fakih, şair, mimar, muallim, danişmend gibi meslek ve ünvan sahipleri bu bölümde incelenmiştir.

Söz konusu kimseleri "*İlim, Sanat, Terbiye ve Muhtelif Meslek Erbabı*" başlığı altına alırken öncelikle Hâtifî'nin kişi hakkındaki tanımlamalarına bakılmış, bir kanaate ulaşılamamışsa kişi başka güncel kaynaklardan araştırılmıştır. Mesela Necmüddîn Mahmûd Şîrâzî'nin hekim olduğu kendisi için kullanılan "*Ṭabîb Mahmûd*" ünvanından, doğrudan; Câlînûs'un bir hekim olduğu ise kendisinden yapılan alıntıların içeriğinden, dolaylı olarak anlaşılmaktadır. Oysa Şeyḫ Ṣadruddîn b. Vekîl'in (İbnü'l-Vekîl) bir fakih olduğu, başka kaynaklara bakılarak tayin edilebilmektedir.

---

[339] Kevser, Halife Emîn'in hep yanı başında olmuştur (*bk*. İbnü'l-Esir, *age.*, VI/217).
[340] Bu kişi hakkında *RE'*de verilenlerden başka biyografik bilgiye ulaşılamamıştır (*RE:* 42b).
[341] Bu kişi, *Râhatü'l-Ervâh*'ta bir hikâye anlatıcısı olarak söz konusu edilmiştir. Hikâyede "*celîs ü hem-dem ve enîs ü maḥrem perverde-i erbâb-ı devlet ve câmiʿ-i âdâb-ı ṣoḥbet*" bir saki olarak sunulmaktadır.

3.1.5.1. İlim Erbabı

Râhatü'l-Ervâh edebî değerinin yanında öğreticilik yönü de bulunan bir kaynak eserdir. Hâtifî, verdiği bir bilginin kesinliğini artırmak ve inandırıcılığını desteklemek için başka kişi ve eserlere müracaat etmiştir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta adı geçen ve hadis, fıkıh, tefsir, kıraat gibi dinî ilimlerde; tıp, botanik gibi doğa bilimlerinde veya felsefede söz sahibi olan 38 kişi bu bölümde incelenecektir.

Eserde adı geçen ilim erbabının önemli bir kısmı; Hâtifî'nin görüşüne başvurduğu kimselerdir. Eserin şarabın "*fevâyid ü menâfiʿin ve ḫavâṣ u ṭebâyiʿin*" açıklandığı üçüncü babında ekseriyeti hekim olmak üzere birçok ilim erbabının fikirlerinden yararlanılmıştır (*RE:* 11b – 33b). İkinci bir grup da halifelerin tanıtımı yapılırken onlarla ilgileri sebebiyle haklarında bilgi verilen kimselerdir. Üçüncü olarak sayıları az olmakla beraber bazı ilim erbabının adlarının iktibas edilen hikâye, latife gibi anlatılarda geçtiği görülmektedir.

Tablo 26. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen İlim Erbabı

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
ʿAbdu'r-Rezzâḳ San'ânî[342]	ʿAbdu'r-Rezzâḳ	56b	1	Hadis âlimi	d
İbnü'n-Nefîs[343]	ʿAlâ'e'd-dîn bin Nefîs	16b	1	Alim (hekim)	b
ʿAlâeddin el-Guzûlî[344]	Şeyḫ ʿAlî Ġuzûlî	81b	1	İslam âlimi	b

[342] Ali Akyüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*, İstanbul 1988, I/298-299.
[343] Esin Kahya, "İbnü'n-Nefîs", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/173-176.
[344] Bu kişi, "*Metâli'u'l-Büdûr fî Menazili's-Sürûr*" adlı eserin müellifi, Alâeddin el-Gazûlî (*ö.* 815/1412-13) olabilir (*bk.* Kasım Kırbıyık, "Ba'lebekkî", *DİA*, İstanbul 1992, V/11).

Aristo[345]	Arisṭuṭâlîs, Arisṭuṭâlîs Ḥekîm	15a, 19b – 20a, 28b, 31a, 31b,	5	Hekîm, tabip[346]	b, b, b, b, b,
Batlamyus[347]	Baṭlîmus Ḥekîm	27b, 76b, 77a,	3	Hekîm, müzik bilgini	b, d, d,
Büzürcmihr[348]	Büzürcmihr	20a, 20b, 23a – 23b, 28b,	4	Nuşirevan'ın veziri, hekim	b, b, b, b
Caʿfer b. Muḥammed Firyâbî[349]	Caʿfer bin Muḥammed	81b	1	Muhaddis, müfessir, fakih	b
Câlînûs (Galen)[350]	Câlînûs	19a, 27a	2	Tabip	b, b
Curcîs b. Cibrâîl[351]	Yaḫtîşûʿ Ṭabîb	53b	1	Tabip	b
Dioskorides Pedanius[352]	Deyâstiḳûrbüdûs Ḥekîm	28a	1	Tabip	b
Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî[353]	Ḥekîm Râzî	30b, 32b	2	Tabip	b, b

[345] Mahmut Kaya, "Aristo", *DİA*, İstanbul 1991, III/375-378.
[346] *RE*'de Aristo'nun felsefî yönüne değinilmemiş, tıp ve diğer tabiî ilimlerdeki yetkinliği ile söz konusu edilmiştir.
[347] Cengiz Aydın, Gülseren Aydın, "Batlamyus", *DİA*, İstanbul 1992, V/196-199.
[348] Müjgân Çakır, "Râhatü'l-İnsân (Pendnâme-i Enûşîrvân)'ın Türkçe Bir Tercümesi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3, 2012, 723-735.
[349] Mehmet Ali Sönmez, "Firyâbî Ca'fer b. Muhammed", *DİA,* İstanbul 1996, XIII/145-146.
[350] İlhan Kutluer, "Câlînûs", *DİA,* İstanbul 1993, VII/32-34.
[351] Hasan Doğruyol, "Buhtîşû / Curcîs b. Cibrâîl", *DİA,* İstanbul 1992, VI/378.
[352] Bu kişi, İslam dünyasında "*Diyâskûridûs, Dîskûridis, Sikoridus*" gibi adlarla tanınan Dioskorides Pedanius'tur. Dioskorides MS 1. yüzyılda yaşamış ve Roma ordusunda görev yapmış bir hekimdir. "*De Materia Medica*" adlı eseri Arapçaya defalarca çevrilmiş, İslam tıp ve eczacılığında bu eserden yararlanılmıştır (*bk.* Adnan Ataç, R. Vedat Yıldırım, "Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides'in De Materia Medica'sı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 15, 2004, 257-269).
[353] Mahmut Kaya, "Ebû Bekir er-Râzî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV/479-485.

Ebû Ḥanîfe[354]	Ebû Ḥanîfe	8b	1	Müctehid, İslâm âlimi	a
Ebû ʿUbeyd Kâsım b. Sellâm[355]	Ebû ʿUbeyd	6b	1	İslam âlimi	b
Ebû Yûsuf (*bk.* "3.1.2.4. Kadıyul-kudat")				Hârûnü'r-Reşîd dönemi kâdıyulkudâtı, müçtehid, fâkih	
Eflâṭûn[356]	Eflâṭûn, Eflâṭûn Ḥekîm	25a, 28a, 33a	3	Hekîm, tabip[357]	b, b, b
Ahmed b. Ḥanbel[358]	Ḥanbel	8b	1	Muhaddis, müçtehid, fakih	a
Hipokrat[359]	Ḥekîm Buḳrâṭ, Miyûḳafrâṭîs Ḥekîm[360], Buḳrâṭ, Buḳrâṭâ Ḥekîm	27a, 28a, 28b, 29a, 30a, 32a	6	Hekîm, tabip	b, b, b, b, b, b
ʿIrâḳî[361]	ʿIrâḳî	71a, 71a	2	Âlim	b, d
İbni ʿArab (?)[362]	İbni ʿArab	15a	1	Alim (?)	b
İbni Sînâ[363]	İbni Sînâ	27b, 28a, 74b	3	Hekîm, tabip	b, b, a, b

[354] Mustafa Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", *DİA*, İstanbul 1994, X/131-138.
[355] Zülfikar Tüccar, "Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm", *DİA*, İstanbul 1994, X/244-246.
[356] Fahrettin Olguner, "Eflâtun", *DİA*, İstanbul 1994, X/469-476.
[357] *RE*'de Eflatun'un felsefî yönüne değinilmemiş, tıp ve tabiî bilimlerdeki yetkinliği ile söz konusu edilmiştir.
[358] M. Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, İstanbul 1989, II/75-80.
[359] Esin Kahya, "Hipokrat", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/119-121.
[360] Bu isimde bir hekim veya filozof tespit edilememiştir. Ancak Hâtifî'nin Râhatü'l-Ervâh'ın bu bölümlerini yazarken önemli oranda yararlandığı "*Kutbü's-Sürûr*" adlı eserde yazımı "ميوقفراطيس (Miyûḳafrâṭîs)"e en yakın isim "هيوفراطيس (Hiyûfrâtîs)"tir. Bunun da "هيوقراطيس (Hibukratis)" isminden bozma olduğu düşünülebilir (*bk.* İbrahim b. el-Kâsım er-Rakîk el-Kayrevânî, *age.*, 670.).
Bu ihtimale binaen "Miyûḳafrâṭîs Ḥekîm" ismi de "Hipokrat"la ilgili satırda verilmiştir.
[361] Bu kişi hakkında *RE*'deki "*Hârûnü'r-Reşîd eyyâmında ʿulemâ'-i ʿiẓâmdan idi.*" ifadesinden başka bir biyografik bilgiye ulaşılamamıştır.
[362] İbni ʿArab: Bu ünvan ile anılan birçok kişi mevcut (*Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Ebû Abdullah İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir İbnü'l- Arabî...*) ancak hangisinin kastedildiği belirlenememiştir.
[363] Ömer Mahir Alper, "İbn Sînâ", *DİA,* İstanbul 1999, XX/319-322.

İbn Kuteybe[364]	İbnü Ḳuteybe	82a	1	Alim	b
İbn Mâce[365]	Muḥammed bin Yezîd	60b	1	Tarihçi, muhaddis	b
İbnü ʿIlâḳî[366]	İbnü ʿIlâḳî	71a, 71a	2	Alim	b, d
İbnü'l-Vekîl[367]	Şeyḫ Ṣadruddîn bin Vekîl	98a	1	İslam âlimi, fakih	a
İbnü'z-Zemlekânî (*bk.* "3.1.2.4. Kadıyul-kudat")				Memluk dönemi kâdılkudâtı, Şâfiî fakihi	
İsḥaḳ b. Ali er-Ruḥâvî[368]	İṣṭafir-i Ruḥâvî Ḥekîm	32a	1	Hekîm, tabip	b
Ḳâḍî Fażl[369]	Ḳâḍî Fażl	56b	1	Alim	d
Lebîrûs[370]	Keyterûs Ḥekîm	32a	1	Hekim	b
Loḳmân (*bk.* "3.1.1.3. Dinî-Efsanevî Kişiler")				Dinî-efsanevî karakter, Hekim	
Mâlik b. Enes[371]	Mâlikî, İmâm Mâlik	8b, 56b	2	Müctehit, İslam âlimi	a, d
Mollâ Kîsâ'î[372]	Mollâ Kîsâ'î	63b	1	İslam âlimi, kıraat hocası	a

[364] Hüseyin Yazıcı, "İbn Kuteybe", *DİA*, İstanbul 1999, XX/145-149.
[365] M. Yaşar Kandemir, "İbn Mâce", *DİA*, İstanbul 1999, XX/161-162.
[366] İbnü ʿIlâḳî: Bu kişi hakkında *RE*'deki "*Hârûnü'r-Reşîd eyyâmında ʿulemâ'-i ʿiẓâmdan idi.*" ifadesinden başka bir biyografik bilgiye ulaşılamamıştır.
[367] Bilal Aybakan, "İbnü'l-Vekîl", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/237-238.
[368] İlhan Kutluer, "İshak b. Ali er-Ruhâvî", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/523-524.
[369] Bu kişi hakkında *Râhatü'l-Ervâh*'ta verilenden (Hârûnü'r-Reşîd zamanında Bağdat'a gelen din âlimlerinden biri olması) başka bir biyografik bilgiye ulaşılamamıştır.
[370] Tarafımızdan "*Keyterûs*" veya benzeri bir ada sahip bir hekim veya filozof tespit edilememiştir. Ancak Hâtifî'nin temel kaynaklarından olan "*Kutbü's-Sürûr*"da Lebîrûs adlı bir hekimin şarabın insanın mihek taşı olduğuna dair görüşleri nakledilmektedir. Bu durumda akla gelen kuvvetli ihtimal, Hâtifî'nin -el yazısındaki yazılış benzerliğinden dolayı- "Lebîrûs: لبيروس"u "Keyterûs: كيتروس" olarak okuyup alıntılamış olmasıdır (*bk.* İbrahim b. el-Kâsım er-Rakîk el-Kayrevânî, *age.*, 680.). Lebîrûs hakkındaki bulgular da "*Kutbü's-Sürûr*"la sınırlıdır.
[371] Ahmet Özel, "Mâlik b. Enes", *DİA*, Ankara 2003, XXVII/506-513.
[372] Tayyar Altıkulaç, "Kisâî Ali b. Hamza", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/69-70.

Muhammed b. Sâib Kelbî el-Kûfî[373]	İbnü's-Sâyib	22a	1	Alim	b
Necmüddîn Mahmûd Şîrâzî[374]	Ṭabîb Mahmûd	27a	1	Hekim, İslam âlimi	b
Rûfüs el-Efsîsî[375]	Rûbiş ḥekîm, Rûkuş	20a, 27a	2	Hekim	b, b
Şâfiʿî[376]	Şâfiʿî	47b	1	Müctehit, İslam âlimi	b
Tyanalı Apollonios[377]	Beylesûn Ḥekîm	32a	1	Hekim - filozof	b
Tyrtaios (?)[378]	Ṭaryeṭavis Şâʿire	32a	1	Şaire	b
Yuhannâ b. Mâseveyh[379]	İbnü Mâsüveyâbî Ḥekîm	30a	1	Hekim	b

Râhatü'l-Ervâh, dinî-tasavvufî yönü son derece zayıf bir eserdir. Bu, eserde adı geçen ilim erbabının dikkatlice incelenmesiyle de görülebilir. Esere ilim erbabından yapılan alıntıların çoğu tıp, botanik, biyoloji gibi din dışı alanlarla ilgilidir. Hatta dinî ilimlerde uzmanlaşmış kimselerden bile din dışı konularda yararlanılmıştır. Hâtifî'nin, dinî ilimlerdeki şöhretiyle bilinen İbnü Kuteybe'yi, her bir yaprağında kelimeitevhid yazılı bir gül ağacından bahsetmesi sebebiyle anması buna örnektir.

---

[373] İsmail Cerrahoğlu, "Kelbî, Muhammed b. Sâib", *DİA*, Ankara 2022, XXV/205-206.
[374] Mahmut Kaya, "Şîrâzî, Mahmûd b. İlyâs", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/187.
[375] Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, *TDK* Yay., İstanbul 2009, 634; Mahmut Kaya, "Rûfüs el-Efsîsî", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/186.
[376] Bilal Aybakan, "Şâfiî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/223-233.
[377] Beylesûn Hekîm, eserleri ve panteist görüşleri müslümanlarca tanınan Grek filozofu Tyanalı Apollonios olabilir. Çünkü "Apollonios" ismi İslâm kaynaklarında "Belînûs, Abullûniyûs, Afûlûniyûs, Ablûs" gibi değişik biçimlerde anılmaktadır (*bk.* Sargon Erdem, "Tyanalı Apollonios", *DİA*, İstanbul 1991, III/240-242). "Beylesun" sözcüğü de ses özellikleri bakımından bu varyantlara yakındır.
[378] Tyrtaios *RE*'de "zamân-ı cehâletde maḳbûle ve meşhûre şâʿire" olarak tanıtılmış ve bir sözünün Arapçasına yer verilmiştir. Bu söz *"Kutbü's-Sürûr"*da da yer almakta ve sözün sahibi "T(a)rîtâvisü'l-Şâire: طريطاوس الشاعرة " olarak kaydedilmektedir (*bk.* İbrahim b. el-Kâsım er-Rakîk el-Kayrevânî, *age*, 680.). Bu durumda "*Kutbü's-Sürûr*" ve ondan naklen *RE*'de sözü edilen kişinin Antik Yunan şairi "Tyrtaios" olma ihtimali yüksektir. Ancak Tyrtaios'un, bu iki kaynakta belirtildiği gibi, "şaire" olduğuna dair başka bir kanıta erişilememiştir.
[379] M. Cüneyt Kaya, "Yuhannâ b. Mâseveyh", İstanbul 2013, XLIII/582.

Hâtifî'nin en çok adını andığı ilim erbabı kişiler, sırasıyla Hipokrat (6 kere), Aristo (5 kere), Büzürcmihr (4 kere), Batlamyus (3 kere), Eflatun (3 kere) ve İbni Sina'dır (3 kere). Hâtifî bunları "hekim" veya "tabîb" olarak kabul etmiş, eserini devrin tıp ilminin birikimiyle zenginleştirmiştir. Bu 6 kişiden 5'i gayrimüslim, bunların da 4'ü de Yunan'dır. Ayrıca *Râhatü'l-Ervâh*'ta 13'ü hekim olmak üzere toplam 14 gayrimüslim ilim erbabının adı geçmektedir. Bu oranlar, en azından Hâtifî'nin devrine kadarki tıp literatüründe gayrimüslimlerin etkin ve hâkim olmalarıyla açıklanabilir.

3.1.5.2. Dânişmend

Dânişmend terimi genellikle "*icâzet alma seviyesine gelmiş, medresede oda sahibi talebe*"[380] için kullanılmaktadır. *Râhatü'l-Ervâh*'ta adı geçen bu özellikteki tek kişi, Hâtifî'nin de bizzat tanıdığı ve ölümle sonuçlanan macerasını naklettiği ʿAbdî Çelebi'dir.

Tablo 27. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen "Dânişmend" Sıfatlı Kişiler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
ʿAbdî Çelebi[381]	ʿAbdî Çelebi	26a	1	Dânişmend	a

3.1.5.3. Mürebbî, Hoca

Râhatü'l-Ervâh'ta öğretici, eğitici olarak sadece 2 kişinin adı anılmıştır. Eserde Abdüssamed Şeybânî, Emevî halifesi Velid b. Yezid'in mürebbisi (*RE:* 50a); Mollâ Kîsâʾî de Hârûnü'r-Reşîd'in oğlunu okutan hoca (*RE:* 63b) olarak tanıtılmıştır.

[380] Mehmet İpşirli, "Dânişmend", *DİA,* İstanbul 1993, VIII/464-465.
[381] Edirne'de "Beglerbegi Medresesi"nde seçkin bir dânişment iken aşırı miktarda şarap içtiği için bazı hastalıklara müptela olmuş ve nihayet bu hastalıklar onu ölüme götürmüştür (*RE:* 26a).

Tablo 28. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Mürebbî ve Hocalar

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Abdüssamed Şeybânî[382]	ʿAbdü'ṣ-ṣamed Şeybânî	50a	1	Emevî halifesi Velid b. Yezid'in mürebbisi	d
Mollâ Kîsâʾî (*bk.* "3.1.5.1. İlim Erbabı")				İslam âlimi, kıraat hocası	

3.1.5.4. Müzisyen

Bu gruba dahil edilebilecek kişiler (Batlamyus, Ebü'l-Fazl Mansûr en-Nemerî, Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. Câmiʿ b. Abdillâh, İbn Aişe, İbrâhîm b. Mehdî, İsḥaḳ b. İbrâhîm Mevṣilî, Metuşelah, Saʿîd b. Miscaḥ), yukarıda "*Musikî Erbabı*" başlığı altında değerlendirilmiştir.

3.1.5.5. Şair

Eserin antoloji niteliği taşıması; şiirin bezmin temel unsurlarından biri olmasına bağlı olarak *Râhatü'l-Ervâh*'ta pek çok şairin (54 kişi) adı[383] anılmıştır. Bunların çoğu, şiirlerinden iktibas yapılması veya şairlerle ilgili birtakım anekdotların nakledilmesi biçiminde gerçekleşmiştir. Aşağıda bu şairlerle ilgili veriler bir araya getirilmiş ve eser, müellif, devir ve muhteva bakımından yorumlanmıştır.

Şarap ve ilgili kavramlar hakkında doğrudan bilgi vermesiyle öğretici; yine aynı hususlarla ilgili şiir parçalarını bir arada sunmasıyla antolojik bir eser olan *Râhatü'l-Ervâh*, öğreticilik yönüyle ortak İslam kültüründen beslenmektedir. Zira Hâtifî'nin

[382] *RE*'de (*RE:* 50a) *Velîd b. Yezid*'i (*ö.* 126/744) "*râh-ı ḍalâlete ve sebîl-i ḳabâḥate sülûk itdüren mürebbîsi*" olarak sunulan bu kişinin kim olduğu tespit edilememiştir. Ancak bu kişinin dönemin önemli şairlerinden *Nâbiga eş-Şeybânî* (*ö.* 127/745) olabileceği, ihtimal dahilindedir.

[383] Bu bölümde "şairin adı" ibaresiyle genellikle şairlerin mahlası kastedilmiştir.

eserini yazarken başvurduğu ilmî kaynaklar, telif veya tercüme olarak Arap dilinde yazılmış eserlerdir. Eserin antolojik yönü ise daha ziyade Türk edebiyatına mensup şairlere dayanmaktadır. *Râhatü'l-Ervâh*'ta adı geçen 54 şairin 30'u, Türk şairidir (Bunların 18'i Arap, 4'ü Farisî'dir; 2'sinin de mensubiyeti tespit edilememiştir.). Hâtifî'nin bu tavrı hem Türk dili ve kültürüyle olan bağını hem de *Râhatü'l-Ervâh*'ın telif eser olma niteliğini güçlendirmektedir.

Hâtifî'nin şahıs kadrosunun ağırlıkla kendinden en az iki asır öncesinde yaşamış kimselerden oluşması, *Râhatü'l-Ervâh*'ın yazıldığı dönemin güncelliğini yakalayamadığını göstermektedir. Ancak şairler bu hükmün dışındadır, özellikle ismi anılan Türk şairleri ya Hâtifî'nin (16. yy.) muasırı ya da bir iki kuşak öncesinin mensubudur. *Râhatü'l-Ervâh*'ta adı zikredilen 30 Türk şairinden 15'i 16. yüzyıl edebiyatı, 13'ü de 15. yüzyıl edebiyatı içinde değerlendirilmektedir.

Tablo 29. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Şairler

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Abbâs b. el-Aḥnef[384]	ʿAbbâs	66b	1	Arap şairi	b
Âhî (15. yy.)[385]	Âhî	73b, 85a, 86a, 96a	5	Türk şairi	b, e, b, b, b
Aḥmed Pâşâ (15. yy.)[386]	Aḥmed Pâşâ	20b, 72b, 84b, 86a, 95b, 96a	6	Türk şairi	b, b, b, b, b, b

[384] Ali Delice, "Asr-ı Saadet Hulefa-i Raşidin ve Emevîler Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları", EKEV Akademi Dergisi, 2 (1), 1999, 165-183.
[385] Mustafa İsen, "Âhî, Benli Hasan", *DİA*, İstanbul 1988, I/527.
[386] Günay Kut, "Ahmed Paşa, Bursalı", *DİA*, İstanbul 1989, II/111-112.

Ahtal[387]	Aḫṭal, Aḫṭal-ı Naṣrânî	11b, 44b, 45a, 45a	4	Arap şairi	a, d, b, d
Caḥîm[388]	Caḥîm	4b	1	Arap şairi	d
Cemâlü'd-dîn b. Şîṣ (*bk*. "3.1.4.1. Nedimler")				Melikü'l-Muazzam'ın nedimi, Arap şairi	
Cem Sultan (15. yy.)[389]	Sulṭân Cem	88b	1	Türk şairi	b
Ebû Dülâme Zend b. Cevn (*bk*. "3.1.4.1. Nedimler")				Ebü'l-Abbâs Es-Seffâh'ın nedimi, Arap şairi	
Ebû Nüvâs (*bk*. "3.1.4.1. Nedimler")				Hârûnü'r-Reşîd, Emin ve Memun'un nedimi, Arap şairi	
Ebû Temmâm Habîb et-Tâî[390]	Ḥabîb[391], Ebû Temmâm	59b, 60b	2	Arap şairi	a, a
Firdevsî[392]	Firdevsî-i Şâh-nâme	6b	1	Fars şairi	b
Hâfız[393]	Mollâ Ḥâfıẓ, Ḥâfıẓ	21a, 96a, 104b	3	Fars şairi	b, b, b

[387] Azmi Yüksel, "Ahtal", *DİA,* İstanbul 1989, II/183-184.
[388] Bu şair hakkında *RE'*de yer alandan başka bir bilgi bulunamamıştır.
[389] Günay Kut, "Cem Sultan", *DİA,* İstanbul 1993, VII/284-286.
[390] Hüseyin Elmalı, "Ebû Temmâm", *DİA,* İstanbul 1994, X/241-243.
[391] *RE*'de Halife Mu'tasım-Billah'ın Habîb adlı bir şaire Musul'u caize olarak verdiğine dair bir rivayet nakledilmiştir. Yaşadığı devir ve bulunduğu şehirler göz önünde tutulursa bu şairin "Ebu Temmâm" olma ihtimali yüksektir.
[392] Mehmet Kanar, "Firdevsî", *DİA,* İstanbul 1996, XIII/125-127.
[393] Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şîrâzî", *DİA,* İstanbul 1997, XV/103-106.

Ḥassân b. Nümeyr[394]	Ḥassân bin Nümeyr	66a	1	Arap şairi	a
Hâtifî (16. yy.)	Hâtifî, Hâtifiyyü'l-ḥaḳîr	35b, 40a, 59b, 68b, 72a, 85a, 88a, 95b, 105b, 105b, 106a	11	Türk şairi, "*Râhatü'l-Ervâh*" müellifi	e, e, e, e, b, b, b, e, e, c, c
Ḫayyâṭ-ı Mekkî[395]	Ḫayyâṭ-ı Mekkî	61a	1	Arap şairi	a
Hızrî (Edirneli) (16. yy.)[396]	Ḫıżrî	85a	1	Türk şairi	b
İbni Mürtecâ[397]	İbni Mürtecâ	66a	1	Arap şairi	a
İsḥaḳ b. İbrâhîm Mevṣilî (*bk.* "3.1.4.1. Nedimler")				Hârûnü'r-Reşîd, Emîn, Me'mûn, Mu'tasım-Billâh, Vâsık-Billâh ve Mütevekkil-Alellâh'ın nedimi; Musikişinas; Şair	

[394] Bu kişi, "Arḳalatü'l-Dımaşḳî" olarak da bilinen, Selahaddin Eyyubî dönemi şairlerinden Ebû Nidâ Hassân b. Nümeyr el-Kelbî'dir (*ö.* 567/1171) (*bk.* Salâhuddîn Halîl b. Aybeg es-Safedî, *El-Vâfî bi'l-Vefeyât I-XXIX*, Beyrut 1420 / *M* 1999, XI/281).

[395] "Ḫayyâṭ-ı Mekkî" ünvanı, hadis ravisi Muhammed b. Meymûn el-Mekkî (*ö.* 260) için kullanılmaktadır (*bk.* Salâhuddîn Halîl b. Aybeg b. es-Safedî, *El-Vâfî bi'l-Vefeyât I-XXIX*, Beyrut 1420, V/71). *RE*'de Ḫayyâṭ-ı Mekkî ile Mehdî-billah arasında geçen bir hikâye nakledilir. Ancak Mehdî ondan yaklaşık bir asır önce vefât etmiştir.

[396] M. Fatih Köksal-Volkan Karagözlü, "Hızrî", *TEİS*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hizri (*et.*: 06.03.2025).

[397] Bu kişi hakkında ayrıntılı bilgi bulunamamıştır ancak Nevâcî'nin *Halbetü'l-Kümeyt*'inde de adı anılmaktadır (*bk.* Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *age.*, 78).

İsḥaḳ Çelebi (Üsküplü)[398] (16. yy.)	İsḥaḳ	83b	1	Türk şairi	b
Kâdirî (Abdülkadir Hamîdî Efendi)[399] (16. yy.)	Ḳâdirî	73a	1	Türk şairi	b
Kâtibî Çelebi (Bursalı)[400] (15. yy.)	Mollâ Kâtibî	82b	1	Türk şairi	a, b
Kâtibî-i Nişaburî[401]	Kâtibî	97a	1	Fars şairi	b
Kus b. Sâide b. Amr el-İyâdî[402]	Ḳıs bin Sâʿide	13b	1	Arap şairi	a, b
Kümeytü'l-Esedî[403]	Ebû Zeydü'l-Esedî	47a	1	Arap şairi	b
Lâmiʿî Çelebi (Bursalı)[404] (16. yy.)	Lâmiʿî	88b	1	Türk şairi	b
Mâyilî[405] (16. yy.)	Mâyilî	84b, 84b	2	Türk şairi	b, b
Meâlî[406] (16. yy.)	Meʾâlî	87b	1	Türk şairi	b

[398] Hamdi Savaş, "İshak Çelebi, Kılıççızâde", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/528-529.
[399] Kadri Hüsnü Yılmaz, "Kâdirî, Abdülkadir Hamîdî Efendi", *TEİS*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kadiri-abdulkadir-hamidi-efendi (*et.*: 26.01.2021).
[400] Yunus Kaplan, "Kâtibî, Kâtibî Çelebi", *TEİS.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/katibi-katibi-celebi (*et*.: 08.03.2025).
[401] Ersin Selçuk, *Kâtibî'nin Hayatı ve Kasidelerinin Tahkikli Metni*, (YL Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2002, 22.
[402] Mehmet Ali Kapar, "Kus b. Sâide", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/460.
[403] Rahmi Er, "Kümeyt el-Esedî", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/551-552.
[404] Günay Kut, "Lâmiî Çelebi", *DİA*, Ankara 2003, XXVII/96-97.
[405] Yunus Kaplan, "Mâyilî", *TEİS*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mayili (*et.*: 08.03.2025).
[406] Mustafa İsen, "Meâlî", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII/201-202.

Melihî[407] (15. yy.)	Melîḥî	4b	1	Türk şairi	a, b
Mesîḥî[408] (15. yy.)	Mesîḥî	72b, 89a, 89b	3	Türk şairi	b, b, e
Mestî Çelebi[409] (15. yy.)	Mestî	73a	1	Türk şairi	b
Muṣʿab (*bk*. "3.1.4.1. Nedimler")				Nedim, Arap şairi	
Necâtî Bey[410] (15. yy.)	Necâtî	24b, 72a, 72a, 84a, 84a, 87b, 89a, 96a, 97a,	9	Türk şairi	b, b, b, b, e, b, b, b, b,
Nizamî (Karamanlı)[411] (15. yy.)	Niẓâmî	85b	1	Türk şairi	b
Rayyâ bint Mervân (*bk*. "3.1.4.3. Mahbub / Mahbube / Cariye")				Hârûnü'r-Reşîd'in cariyesi, Arap şairi (kadın)	
Raḳâşî (Ebân b. Abdül-hamîd) (*bk*. "3.1.4.1. Nedimler")				Hârûnü'r-Reşîd'in nedimi, Arap şairi	

[407] Sabahattin Küçük, "Melîhî", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/50.
[408] Mine Mengi, "Mesîhî", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/312-313.
[409] M. Fatih Köksal, "Mestî", *TEİS.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mesti (*et.*: 08.03.2025).
[410] Bayram Ali Kaya, "Necâtî Bey", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII/477-478.
[411] A. Azmi Bilgin, "Karamanlı Nizâmî", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV/453-454.

Remzî (?)[412]	Remzî	88a	1	Türk şairi	b
Revanî[413] (16. yy.)	Revânî	83a	1	Türk şairi	b
Riyâzî (?)[414]	Riyâżî	87b	1	Türk şairi	b
Selmân-ı Sâvecî[415]	Selmân	6b	1	Fars şairi	b
Sulṭân Selîm[416] (15. yy.)	Sulṭân Selîm, Sulṭân Selîm Ḫân	85a, 85b	2	Türk şairi	b, b
Sûzî (Prizrenli)[417] (16. yy.)	Sûzî	87a	1	Türk şairi	b
Süheylî (?)[418]	Süheylî	86b	1	Şair (?)	b
Sürûrî (Gelibolulu)[419] (16. yy.)	Sürûrî	87a, 87a	2	Türk şairi	b, e
Şâhidî (Edirneli)[420] (15. yy.)	Şâhidî	83b	1	Türk şairi	b
Şâh İsmaʿîl[421] (16. yy.)	Şâh İsmaʿîl	73a	1	Türk şairi	b

[412] *RE*'de (88a) bir Türkçe beytine yer verilen bu şairin, 15. ve 16. yüzyıl yaşamış "Remzî" mahlasını kullanmış şairlerinden hangisi olduğu tespit edilememiştir.
[413] İsmail E. Erünsal, *agmd.* (Revânî)
[414] *RE*'de bu şairin bir Farsça beytine yer verilmiştir. Beytin hangi Riyazî'ye ait olduğu kesin olarak tespit edilememiştir ancak Farsçaya hakimiyetinden dolayı beytin Memi Şah Riyazî'nin olma ihtimali ağır basmaktadır (*bk.* M. Fatih Köksal, "Riyâzî, Memi Şâh", *TEİS*. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/riyazi-memi-sah *et.*: 17.12.2023).
[415] Adnan Karaismailoğlu, "Selmân-ı Sâvecî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI/446-447.
[416] Ahmet Tanyıldız, "Selîmî, Yavuz Sultân Selîm", *TEİS*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/selimi-yavuz-sultan-selim-sultan (*et.*: 08.03.2025).
[417] Meliha Yıldıran Sarıkaya, "Sûzî Çelebi", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/4-5.
[418] *RE*'de şairin bir Farsça beytine yer verilmiştir. Beytin hangi Süheylî'ye ait olduğu tespit edilememiştir. M. Fatih Köksal, nazire mecmualarından elde ettiği bilgilere dayanarak, 15. asırda Anadolu sahasında eser vermiş Süheylî mahlaslı bir şair olabileceğinden söz etmektedir (*bk.* M. Fatih Köksal, "Süheylî", *TEİS*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/suheyli *et.*: 15.12.2023). *RE*'de alıntılanan beytin şairi, bu Süheylî olabilir.
[419] İsmail Güleç, "Sürûrî, Muslihuddin Mustafa", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/170-172.
[420] M. Fatih Köksal, "Şâhidî, Edirneli", *TEİS*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sahidi-ibrahim (*et.*: 08.03.2025).
[421] Adile Yılmaz Anıl, "Şah İsmâil", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/256.

Şehâbe'd-dîn el-Ḥicâzî[422]	Şehâb-ı Ḥicâzî	73a	1	Arap şairi	b
Şeyḫî[423] (15. yy.)	Şeyḫî	104b	1	Türk şairi	b
Şîrî (Hersekzade) [424] (16. yy.)	Şîrî	73b, 87a	2	Türk şairi	b, b
Tacizade Caʿfer Çelebi[425] (15. yy.)	Caʿfer	83b, 84b, 84b, 84b, 85a, 85b, 85b, 86a, 86b, 86b, 87b, 87b, 89a, 96a, 96a, 96b, 96b, 97b, 97b,	19	Türk şairi	b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b, b,
Tûtî (?)[426]	Ṭûṭî	86b	1	Şair (?)	b
Vaḥdî[427] (16. yy.)	Vaḥdî	72a	1	Türk Şairi	b
Yezid b. Muaviye (*bk.* "3.1.2.1.1. Halifeler")				Emevî halifesi, Arap şairi	
Zâtî[428] (16. yy.)	Ẕâtî	72a, 73b, 83b, 85a,	11	Türk şairi	b, b, b, b, b, b, b, b, b,

[422] Şehâbe'd-dîn el-Ḥicâzî (1388-1474), Memluk döneminde yaşamış bir Mısırlı şairdir (*bk*. Ömer Ferruh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî I-IV,* Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1981, III/874-878).
[423] Halit Biltekin, "Şeyhî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/80-82.
[424] M. Fatih Köksal, "Şîrî, Hersek-zâde", *TEİS*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/siri-hersekzade (*et.*: 08.03.2025).
[425] İsmail E. Erünsal, "Tâcîzâde Câfer Çelebi", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/353-356.
[426] Bu şair hakkında kesin ve yeterli bilgiye ulaşılamamıştır ancak Âşık Çelebi tezkiresinde tanıtılan Tûti-i Latîf olabilir (*bk*. Kılıç, Filiz (*haz.*), *Âşık Çelebi Meşâ'iru'ş-Şu'arâ* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018, 311-312).
[427] M. Fatih Köksal, "Vahdî", *TEİS*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vahdi (*et.*: 08.03.2025).
[428] Vildan S. Coşkun, "Zâtî", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV/150-151.

		95b, 96a, 96a, 96b, 96b, 97a, 97b			b, b, b, b, b, b, b
Zecrî[429] (16. yy.)	Zecrî	87a	1	Türk şairi	b

Râhatü'l-Ervâh'ta söz konusu şairlerin adı, yaklaşık 180 kez anılmıştır. Bunun %63'ü, onlardan bir şiir parçası iktibas edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. %22'si şairin ilgili olduğu latife, hikâye, nükte *vb.* başlıklı bir anlatının sunulmasıyla olmuştur. Şair hakkında bilgi verilmesi şeklinde olanların oranı da %12'dir.

Râhatü'l-Ervâh'ta hangi şairin adının ne kadar sıklıkla ve hangi işlevle anıldığını belirlemek; Hâtifî'nin takip ettiği, yakınlık kurduğu şairleri tespit etmeye ve onun beslendiği edebî kaynakları anlamaya katkı sunacaktır.

Râhatü'l-Ervâh'ta, şairlerin mahlası belirtilerek yapılan şiir iktibası yaklaşık 110 adettir. Bunun 86'sı Türk, 18'i Arap ve 6'sı İranlı şairlerdendir. Hâtifî'nin en çok şiir iktibas ettiği Türk şairler, Tacizade Caʿfer Çelebi (19 iktibas), Zâtî (11 iktibas), Hâtifî[430] (11 iktibas), Necâtî (9 iktibas), Ahmed Paşa (6 iktibas), Âhî (4 iktibas) ve Mesihî'dir (3 iktibas). Tacizade Caʿfer Çelebi (ö. 1515), şairliğinin yanında, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devirlerinde nişancılık yapmış; Zâtî, Mesihî gibi şairleri koruyup kollamış ve konağını şairlere açmış önemli bir isimdir[431]. Hâtifî'nin Tacizade Caʿfer Çelebi'ye karşı ilgisi, şu ihtimallerle açıklanabilir: Hâtifî, vaktiyle Tacizade konağındaki şiir meclislerine katılmış olabilir ya da Tacizade'nin devlet kademelerindeki nüfuzundan yararlanmak isteyebilir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta en çok şiir iktibas edilen Arap şairler; İsḥaḳ b. İbrâhîm Mevṣilî (4 iktibas), Ebû Nüvâs (3 iktibas) ve Yezid b. Muaviye'dir (3 iktibas). İlk ikisi aynı zamanda Harun Reşid'in vazgeçilmez nedimleridir. Hâtifî'nin Harun Reşid

[429] M. Fatih Köksal, "Zecrî", *TEİS*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zecri (*et.*: 08.03.2025).
[430] Hâtifî, *Rahatül-Ervâh*'ta sırası geldikçe kendi şiirlerine de yer vermiştir. Bunların on birinde mahlasını kullanmıştır.
[431] Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler,* MEB Yay., İstanbul 1996, 140-141.

ve etrafındaki kişileri "bezm" konusunda idealleştirdiğinden daha önce bahsedilmişti. Söz konusu şairlerden yapılanlar doğrudan değil, daha çok şairin de tarafı olduğu bir latife bağlamında yapılmış iktibaslardır. Eserde en çok iktibas yapılan İranlı şair ise Hâfız'dır (3 iktibas). Bu, Hâfız'ın diğer Türk şairleri üzerindeki büyük etkisiyle birlikte düşünülürse şaşırtıcı değildir.

Hangi işlev ve bağlamda anıldığına bakılmaksızın değerlendirildiğinde, *Râhatü'l-Ervâh*'ta adı en çok tekrar edilen şairler şunlardır: Ebû Nüvâs (25 kere), Tacizade Caʿfer Çelebi (19 kere), İsḥaḳ b. İbrâhîm Mevṣilî (14 kere), Zâtî (11 kere), Hâtifî (11 kere), Yezid b. Muaviye (10 kere), Necâtî (9 kere), Ahmed Paşa (6 kere), Âhî (5 kere), Aḫṭal (4 kere), Hâfız (3 kere)…

Râhatü'l-Ervâh'ın beşinci babında (*RE:* 42a – 68b) Arap şairlerin 46, Türk şairlerin ise 2 kez anılıp hiçbir Fars şairinin adının geçmemesi dikkat çekicidir. Arap şairlerin galebe çalması bu babın muhtevasının Arap ve İslam tarihiyle ilintisinden kaynaklanmaktadır. Beşinci bab, "*Selâṭîn-i Benî Ümeyyenüñ Ṣoḥbetde Aḥvâlin*" ve "*Ḫulefâ-i Âl-i ʿAbbâs'uñ ṣoḥbetde efʿâlin*" anlatan 2 "kısm" ile Ebû Nüvâs gibi isimler etrafında oluşan latifelerin nakledildiği bir "fasl"dan teşekkül etmektedir.

Râhatü'l-Ervâh'ın "*Der-Beyân-ı Revnaḳ-ı Eyyâm-ı Bahâr ve Evṣâf-ı Ezhâr*" başlıklı sekizinci babına gelince, Arap ve Fars şairlerin sadece ikişer defa anıldıkları görülür. Oysa burada Türk şairler 66 defa anılmaktadır. *Râhatü'l-Ervâh*'a asıl antoloji niteliği kazandıran sekizinci babı Türk şairlerine ayrılmıştır.

3.1.5.6. Tercüman

Râhatü'l-Ervâh'ta tercüman vasfıyla adı geçen tek kişi Kusta b. Luka'dır. Rûfüs el-Efsîsî'nin şarapla ilgili bir kitabını Grekçeden Arapçaya çevirmesi vesilesiyle adı anılmıştır.

Tablo 30. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Tercümanlar

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
Kusta b. Luka[432]	Ḳasṭâ	27a	1	Tercüman[433]	b

3.1.5.7. Bâğbân

Râhatü'l-Ervâh'ta adı geçen ve bu ünvanı taşıyan tek kişi, Emevî halifesi Süleymân b. ʿAbdu'l-melik'in kuş bahçesinin bağbanı "Şemerzel"dir.

Tablo 31. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Bâğbânlar

Özel Ad / Kişi Adı (1)	Nüshadaki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
Şemerzel[434]	Şemerzel	46b	1	Süleymân b. ʿAbdu'l-melik'in bağbanı	a

3.1.5.8. Mimar

Râhatü'l-Ervâh'ta, ʿAbdu'llâh b. Zübeyr'in Kâbe'yi yeniden yaptırmak amacıyla İran'dan getirttiği mimarlardan biri olan Saʿîd b. Miscaḥ'tan başka adı geçen bir mimar, yoktur. O da mimarlığından ziyade musikişinaslığıyla söz konusu edilmiştir.

[432] İlhan Kutluer, "Kustâ b. Lûkâ", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/465-467.
[433] Kusta b. Luka, Rûfüs el-Efsîsî'nin Hâtifî tarafından kısmen alıntılanan kitabını, *Luka İncili*'nin dilinden, yani Grekçeden Arapçaya çevirmiştir (*RE:* 27a).
[434] Bu kişi hakkında, *RE*'de verilenlerden verilenden başka bir bilgi bulunamamıştır (*RE:* 46b).

Tablo 32. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Mimarlar

Özel Ad / Kişi Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Kişinin söz konusu edildiği vasfı (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Saʿîd b. Miscaḥ (*bk*. "3.1.4.2. Musikî Erbabı")	Saʿîd bin Miscaḥ	76b	1	Musikişinas, mimar	d

3.2. TOPLULUK ADLARI

Râhatü'l-Ervâh'ta yer bulan özel isimlerin ikinci grubunu; kavim, kabile, taife, hanedan gibi insan topluluklarına ad olan sözcükler teşkil etmektedir.

Özel topluluk adlarının incelendiği aşağıdaki tablo, kişi adları inceleme tablo formatına göre şu değişiklikleri içermektedir:

a. *"Anılma sebepleri"*nin gösterildiği sütunlarda madde kısaltması yerine özel adın kullanıldığı işleve doğrudan yer verilmiştir.

b. Tablonun 2. sütununda *Râhatü'l-Ervâh*'ta söz konusu adın geçtiği sayfalar madde sembolleriyle işaretlenmiş; aynı sembol tablonun sonraki sütunlarında da kullanılarak özel topluluk adının nüshanın neresinde hangi biçimde, hangi işlevde ve hangi anlamda anıldığı gösterilmiştir.

c. Önceki tablolarda özel adın *"nüshadaki yeri"*ni veren 3. satırla *"nüshadaki kullanılış biçimlerini"* veren 2. satırın yerleri değiştirmiştir.

d. Önceki tablolardaki *"kişinin söz konusu edildiği vasfı"* sütununa yer verilmemiş ve onun yerine özel adın *"nüshadaki anlamı"*nı gösteren 6. sütun eklenmiştir.

3.2.1. Kavim Adları

Bölüm başlığında, daha güncel ve sınırları belirlenmiş bir kelime olan "millet" yerine daha geçişken ve kapsayıcı bir sözcük olan "kavim" tercih edilmiştir. Bugün "kavim" sözcüğü "*aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu*" olarak tanımlansa[435] da *Râhatü'l-Ervâh*'ın yazıldığı dönemde daha esnek bir anlamda kullanılmış olmalıdır.

Râhatü'l-Ervâh'taki özel topluluk adlarından 9'u kavim adıdır. Yukarıdaki kavim tanımına uygun kullanılmakla beraber bunlardan birkaçıyla ayrıca ırk, coğrafya veya din kavramlarına da vurgu yapılmaktadır. Mesela *"Habeşî"* sözcüğünde genel olarak siyah ırk anlamı, *"Frenk"*te Hristiyan Avrupalılara gönderme mevcuttur.

Tablo 33. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Kavim Adları

Kavim adı (1)	Nüsha-daki yeri (2)	Nüshadaki kullanılış biçimleri (3)	Kaç kez anıldığı (4)	Anılma sebepleri (5)	Nüshada-ki anlamı (6)
Arap[436]	7a[a], 7b[b], 19b[c], 50a[d], 53a[e], 56b[f]	[c] Arab[acdef] [c] Arabî[b]	6	[a] "Kelfa" adlı şarap için Arapların kullandıkları tabirden bahisle anılmıştır. [b] "Şümus" adlı şarabın ait olabileceği kültürden bahisle anılmıştır. [c] Arapların şarabın her rengini vasfedip her tabiat için birini seçtiğinden bahisle ve "taife" kelimesiyle anılmıştır. [d] Benî Yaḳîn kabilesinin mensup olduğu kavim olarak anılmıştır.	[acd] Arap kavmi [bef] Arap kültür ve mede-niyeti

[435] "*kavim*" için *bk. TDK Güncel Türkçe Sözlük*, https://sozluk.gov.tr/
[436] Hakkı Dursun Yıldız, "Arap", *DİA,* İstanbul 1991, III/272-276.

				[e] Ebu Dülame'nin Arap şiirine hâkim olduğundan bahisle anılmıştır. [f] Ebû Nüvâs'ın Arap kasidelerinden pek çoğunu ezbere bildiğinden bahisle anılmıştır.	
Fars[437]	7b[a], 19b[b], 19b[c], 20a[d], 76b[e]	[c] Acemî[a], [c] Acem[b], Fürs[cde]	5	[a] "Şümus" adlı şarabın ait olabileceği kültürden bahisle anılmıştır. [b] Acem taifesinin şarap ilmindeki maharetinden bahisle anılmıştır. [c] Farsların sarı şarabı beğenmesinden ve kırmızı şarabı da çok içmelerinden bahisle anılmıştır. [d] Farsların nebizi çok içtiklerinden bahisle anılmıştır [e] Udu Farsların tasnif etmiş olabileceği rivayeti sebebiyle anılmıştır.	[a] Fars kültür ve mede-niyeti, [bcde] Fars kavmi
Frenk[438]	20b	Frenk	1	Frenk kadınlarının suyu nebiz ile içme alışkanlıkları sebebiyle yüzleri ve dudaklarının kırmızı olduğundan bahisle anılmıştır.	Avrupa-lılar (?)
Habeşî[439]	63a	Ḥabeşî	1	Harun Reşid'in Halisa adlı çirkinliğiyle meşhur cariyesinin mensubiyeti sebebiyle anılmıştır.	Habeşis-tanlı veya Zenci

[437] Javad Heyat, "Fars", *DİA,* İstanbul 1995, XII/174-176.
[438] Mahmut H. Şakiroğlu, "Frenk", *DİA,* İstanbul 1996, XIII/197-199.
[439] Mustafa Demirci, "Zenc", *DİA,* İstanbul 2013, XLIV/249-251.

Hindû[440]	94b	Hind	1	Meclisin güzelliğinin tasvirinde "Hind-i ʿanber-bû" terkibiyle anılmıştır.	Hind kavmi
Rûm[441]	19b[a], 19b[b]	Rûm	2	[a] Rum taifesinin şarap ilmindeki maharetinden bahisle anılmıştır. [b] Rumun saf, gül rengi (kırmızı) şaraba olan meylinden bahisle anılmıştır.	Bizans halkı
Tatar[442]	92a	Tâtâr	1	Bahar tasviri içinde meclisin güzel kokusundan bahisle "nâfe-i Tâtâr" terkibiyle anılmıştır.	Türk ve Moğol kökenli toplu-luklar
Türk[443]	104b	Türk	1	Hafız'dan alınan bir Farsça beyit içinde, "yağma" geleneğiyle özdeşleştirilerek anılmıştır.	Türk ve Moğol kökenli toplu-luklar
Yûnân[444]	20a – 20b	Yûnâniyyû n	1	Yunanların daha çok saz eşliğinde içtiklerinden bahisle anılmıştır.	Grekler

3.2.2. Kabile ve Taifeler

"*Kabile ve Taifeler*" bölümünde; kavimlere nazaran daha küçük insan gruplarını ifade eden, genellikle Arapça "benî …", Türkçe "… oğulları" biçimlerinde oluşturulmuş, soya vurgu yapan topluluk adları incelenecektir.

[440] Hasan Doğan, "Divan Şiirinin Kara İncisi: Hind Ülkesi / Klasik Türk Şiirinde Hind Metaforu", *III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi Cilt 1*, İstanbul 2010, 797-809.
[441] Casim Avcı, "Rum", *DİA,* İstanbul 2008, XXXV/222-225.
[442] Faruk Sümer, "Tatarlar", *DİA,* İstanbul 2011, XL/168-170.
[443] Abdülkerim Özaydın, "Türk", *DİA,* İstanbul 2012, XLI/474-480.
[444] Mehmet Hacısalihoğlu, "Yunanistan", *DİA,* İstanbul 2013, XLIII/586-595.

Râhatü'l-Ervâh'ta, 4'ü Arap kavmine mensup olmak üzere, 5 adet kabile veya taife adının geçtiği tespit edilmiştir.

Tablo 34. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Kabile ve Taife Adları

Kabile / Taife adı (1)	Nüsha-daki yeri (2)	Nüshadaki kullanılış biçimleri (3)	Kaç kez anıldığı (4)	Anılma sebepleri (5)	Nüshada-ki anlamı (6)
Benî ʿAdî[445]	7b	Benî ʿAdî	1	Ümmü leylî adlı alegorik kahramanın mensup olduğu kabile olarak anılmıştır.	Arap kabilesi
Benî Yaḳîn[446]	50a	Benî Yaḳîn	1	Hişâm b. ʿAbdü'l-melik'in Velîd b. Yezîd'i sürgüne gönderdiği bedevî Arap kabilesi olarak anılmıştır.	Arap kabilesi
Hâşimî-ler[447]	57b	Hâşimî	1	Halife Muḥammedü'l-Emîn'in anne ve baba tarafından bu soya mensup olmakla iki yönden şerefli olduğu belirtilirken anılmıştır.	Arap kabilesi
İsrailo-ğulları[448]	42b[a], 75a[b]	Benî İsrâyil	2	[a] Yezid b. Muaviye'nin maymun merakı anlatılırken bu kavimde bir pirin hata edip gazaba uğrayıp maymuna dönüştüğü rivayeti sebebiyle anılmıştır. [b] Bu topluluğun padişahı Talut'un Davud'u çağırtıp onun nağmelerini ud eşliğinde	Hz. Yaku-b'un soyundan gelenler

[445] Bu kabile hakkında *RE*'de verilenden başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.
[446] Bu kabile hakkında *RE*'de verilenden başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.
[447] İbrahim Sarıçam, Mustafa Öz, "Hâşim (Benî Hâşim)", *DİA,* İstanbul 1997, XVI/403-405.
[448] Ömer Faruk Harman, "İsrâil (Benî İsrâil)", *DİA,* İstanbul 2001, XXIII/193-195.

				dinlediği rivayeti sebebiyle anılmıştır.	
Ḳureyş ṭâyifesi[449]	21a	Ḳureyş ṭâyifesi	1	Şarabın faydasına dair bir hikâde kahramanların bu kabileye mensup olmalarından bahisle anılmıştır.	Arap kabilesi

3.2.3. Hanedan

Eserin "*Selâṭîn-i Benî Ümeyyenüñ Ṣoḥbetde Aḥvâli*" ve "*Ḫulefâ-i Âl-i ʿAbbâs'uñ ṣoḥbetde efʿâli*"nin anlatıldığı beşinci babında daha çok olmak üzere, *Râhatü'l-Ervâh*'ın muhtelif yerlerinde Emevî ve Abbasî hanedanlarını karşılayan özel isimlere sık sık rastlanmaktadır. Sonraki devirlerde hüküm sürmüş Eyyubî, Selçuklu, Osmanlı gibi hanedanların adlarının anılmayışı; Hâtifî'nin yararlandığı tarih kaynaklarının Abbasîlerden sonrasını işlemiyor olmasıyla açıklanabilir.

Tablo 35. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Hanedan Adları

Hanedan adı (1)	**Nüsha-daki yeri (2)**	**Nüshadaki kullanılış biçimleri (3)**	**Kaç kez anıldığı (4)**	**Anılma sebepleri (5)**	**Nüshada-ki anlamı (6)**
Abbasî-ler[450]	3b[a], 4a[b], 52a[c], 52b[d], 56b[e], 57b[f], 59a[g], 59b[h]	Âl-i ʿAbbâs[a], Benî ʿAbbâs[b], Büneyye'l-ʿAbbâs[cd], Abbâsîn,[efh] ʿAbbâsîler[g]	8	[a] Bu hanedan mensuplarının sohbetteki tutumlarıyla ilgili kısım başlığı içinde anılmıştır. [b] Ebû Nüvâs'tan bahisle onun bu hanedana mensup bazı halifelere nedimlik ettiği belirtilirken anılmıştır. [c] Emevîlerden sonra bu hanedanın iktidara geçtiğinden bahisle anılmıştır.	Abbasî halifeleri

[449] Casim Avcı, "Kureyş (Benî Kureyş)", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/442-444.
[450] Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, İstanbul 1988, I/31-48.

				[d] Bu hanedan mensuplarının hilafetleriyle ilgili kısım başlığı içinde anılmıştır. [e] Harun Reşid devrinde bu hanedanın hükümdarlığının revnak bulduğundan bahisle anılmıştır. [f] Muhammed Emin'in iki taraftan Haşimi olmakla bu hanedanın en şerefli halifesi olduğundan bahisle anılmıştır. [g] Muḥammedü'l-Mu'taşım'ın hanedanın 8. hükümdarı olması ve başka 8'li tesadüflerden ötürü "müsemmen" lakabıyla tanınmasından bahisle anılmıştır. [h] Bu hanedanla ilgili kısmın sonunda kapanış ifadeleri içinde anılmıştır.	
Emevî-ler[451]	3b[a], 14b[b], 42a[c], 47b[d], 49a[e], 52a[f]	Benî Ümeyye	6	[a] Bu hanedan mensuplarının şarap içmekteki hâlleriyle ilgili kısım başlığı içinde anılmıştır. [b] Velid b. Yezid'le ilgili bir hikâyede onun mensup olduğu hanedan olarak anılmıştır. [c] Bu hanedan mensuplarının sohbetteki hâlleriyle ilgili kısım başlığı içinde anılmıştır.	Emevî halifeleri

[451] İsmail Yiğit, "Emevîler", *DİA*, İstanbul 1995, XI/87-104.

				[d] Yezîd b. ʿAbdü'l-melik'in hanedana mensup halifelerin en fasığı olduğundan bahisle anılmıştır. [e] Hişâm b. ʿAbdü'l-melik'in hanedana mensup halifelerin en riyakârı olduğundan bahisle anılmıştır. [f] Mervân b. Muḥammed'in bu hanedanın son halifesi olduğundan bahisle anılmıştır.	

3.2.4. Diğer Gruplar

Yukarıdaki özel topluluk sınıflarından herhangi birine dahil olmayan "Çâr-yâr" ve filozof zümresi anlamıyla kullanılan "Yûnâniyyûn" adları burada incelenmiştir.

Tablo 36. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Çeşitli Grup Adları

Çeşitli Gruplar (1)	**Nüsha-daki yeri (2)**	**Nüshadaki kullanılış biçimleri (3)**	**Kaç kez anıldığı (4)**	**Anılma sebepleri (5)**	**Nüshada-ki anlamı (6)**
Dört Halife[452]	47b	Çâr-yâr	1	İmam Şâfi'nin Ömer b. Abdülaziz hakkında onun dört halifenin beşincisi olduğuna dair sözünün alıntılanması sebebiyle anılmıştır.	Dört raşit halife
Yûnâ-niyyûn[453]	13a	Yûnâ-niyyûn	1	Bu zümrenin şarabın faydalarına dair sözleri alıntılanırken anılmıştır.	Antik Yunan filozof-ları veya şairleri

[452] Mustafa Fayda, "Hulefâ-yı Râşidîn", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/324-338.
[453] Harun Anay, "Felsefe", *DİA*, İstanbul 1995, XII/319-330.

3.3. HAYVAN ADLARI

Râhatü'l-Ervâh'ta özel bir adla anılan tek hayvan Yezid b. Muaviye'nin maymunu Ebû Kays'tır.

Tablo 37. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Hayvan Adları

Hayvan adı (1)	Nüsha-daki yeri (2)	Nüshadaki kullanılış biçimleri (3)	Kaç kez anıldığı (4)	Anılma sebepleri (5)	Nüshada-ki anlamı (6)
Ebû Ḳays[454]	42b	Ebâ Ḳays	1	Yezid b. Muaviye'nin biyografisi içinde sapkınlıkları arasında bu maymunla olan maceraları da anlatılmıştır.	Maymun

3.4. YER VE NEHİR ADLARI

Râhatü'l-Ervâh'ta zikredilen özel yer adlarının çoğu, aşağıda ilk başlıkta ele alınan coğrafi ve tarihî gerçekliği olan yerlere aittir. Bunlar; sınırları ve konumu zamana göre fazla değişmeyen Bağdat, Çorlu, Edirne, Kerbela gibi şehirlerden ve sınırları tarihî olaylara bağlı olarak esneklik gösteren İrminiye, Mısır, Rûm, Acem, Horasan gibi ülke veya memleketlerden oluşmaktadır.

Râhatü'l-Ervâh'ta, dinî çağrışımları ve önemiyle öne çıkan Arafat, Firdevs veya efsanelere konu olan Bîsütun gibi yer adları da mevcuttur. Az sayıdaki bu tür yer adları "*Dînî veya Efsanevî Yönüyle Bilinen Yerler*" başlığı altında incelenmiştir.

Kişi adları incelemesinde kullanılan tablo formatı ve yöntem, birkaç değişiklikle yer adları incelemesinde de kullanılmıştır. Buna göre;

a) Tablonun 5. sütununda, söz konusu özel yerin *Râhatü'l-Ervâh*'a göre türü "dağ, nehir, şehir *vb.*" ifadelerle özelleştirilerek verilmiştir.

[454] Yusuf Şanverdi, *age.*, 54-55.

b) Yer adlarının *Râhatü'l-Ervâh*'ta zikredilme sebepleri (işlevleri), tabloların 6. sütununda, yukarıda (*bk.* "1. Kişi Adları") yapıldığı gibi, kısaca madde sembolüyle verilmiştir. Bu madde sembolleri ve karşılıkları şöyledir:

a: Yer, meşhur bir ürünü, geleneği *vb.* dolayısıyla anılmıştır:

*Ve ẕurefâ eydür: "**Cûr** şehrinüñ güli ve **Kûfe** şehrinüñ benefşesi ve **Cürcân**'uñ zerrîn-ḳadeḥi ve **Baġdâd**'uñ şebbûyına bedel olmaz.* (*RE:* 81b)

b: Yer, metnin içinde telmih, teşbih *vb.* bir edebî sanatın unsuru olarak anılmıştır:

*Sizlerüñ ḫod büzürg ve kûçek arasında şâyiʿ olan ṣavtü'l-ʿamel üzre kemâlüñüz ve ṣît u ṣadâ-yı cân-fezâñuz enîs-i ʿuşşâḳ-ı **ʿIrâḳ** u **Ṣıfâhân*** ve celîs-i müştâḳ-ı eṭrâf-ı **Ḥicâz** ü Türkistân'dur* (*RE:* 90b)

c: Yer; hikâye, latîfe, nükte, diyalog, anı gibi bir anekdotta anlatılan olayın mekânı olarak anılmıştır:

*Ḥikâyet: **Edirne**'de Beglerbegi Medresesi'nde ʿAbdî Çelebi dirler bir dânişmend var idi.* (*RE:* 26a)

d: Yer hakkında doğrudan ansiklopedik bilgi verilirken veya yer tanıtılırken adı anılmıştır:

***Şâm**'da Câmiʿ-i Kebîr'i ve **Medîne**'de Câmiʿ-i Resûl'i ʿarm ve minberi ol binâ itmişdür.* (*RE:* 46a)

e: Yer, bir kimsenin doğum, görev, ölüm yeri *vb.* olarak anılmıştır:

ʿIrâḳ'da Vâṣıt şehrinde defn olup ḳabrin nâ-bedîd idüp üzerine ṣu aḳıtdılar. (*RE:* 46a)

f: Yer, eserin bibliyografik özellikleri çerçevesinde anılmıştır:

*Ve bu mecmûʿa-i hümâyûn-fâlı ve nüsḫa-i şîrîn-maḳâmı süvvidet fî medîneti **Ḥamâ** el-maḥmiyye ʿani'l-ʾâfâti ve'l-beliyye* (*RE:* 3a)

c) Özel yer adı, meşhur bir ürünü, geleneği *vb.* nedeniyle anılmışsa inceleme tablosunun 7. sütununda "meşhur" olan şeyi belirtilmiştir.

3.4.1. Coğrafi ve Tarihî Gerçekliği Öne Çıkan Yer ve Nehirler

3.4.1.1. Şehirler

Şehir kelimesi, bugünkü resmi tanımıyla değil, belli bir nüfus yoğunluğu olan, ekonomisi tarım ve hayvancılıktan ziyade üretim ve ticarete dayanan, bir yönetim sistemiyle idare edilen yerleşim yeri olarak kabul edilmiştir.

Râhatü'l-Ervâh'ta 21 şehrin adı geçmektedir. Bunların 19'u eserin yazıldığı 16. yüzyıl başlarında varlığını ve canlılığını sürdüren İslam şehirleridir. Babil ve Hit, antik bir şehir olmakla diğerlerinden ayrılmaktadır.

Hâtifî'nin Hama, Edirne ve İstanbul'da bulunduğu, eserindeki beyan ve üslubundan anlaşılmaktadır. Hama, Hâtifî'nin *Râhatü'l-Ervâh*'ı yazdığı ve belli bir süre yaşadığı şehirdir. İstanbul ve Edirne ise eserinde naklettiği birkaç hatırasını yaşadığı şehirlerdir.

Râhatü'l-Ervâh'ta adı geçen şehirler, Irak (Musul, Bağdat, Kerbela, Babil, Hît, Vasıt, Kufe), Suriye (Şam, Humus, Hama, Halep), İran (Cürcan, Tus, Gur, İsfahan), Rumeli (İstanbul, Çorlu, Edirne) ve Arap yarımadası (Aden, Mekke, Medine) sahalarında kümelenmektedir. Irak, Abbasî idaresiyle; Suriye, Emevî idaresi ve Hâtifî'nin biyografisiyle; İran, kültürel zenginliği ve etkisiyle; Rumeli sahası, Osmanlılarla ve Arap yarımadası, İslam dini ile ilişkilendirilebilir.

Râhatü'l-Ervâh'ta adı en çok anılan şehirler; Şam (8 kez), Mekke (8 kez), Bağdat (6 kez), Medine (4 kez), Edirne (3 kez), İstanbul (2 kez), Hama (2 kez) ve Kufe (2 kez) olarak sıralanmaktadır. Söz konusu 20 şehir toplamda 47 kere anılmıştır.

Râhatü'l-Ervâh'ta şehir adlarından bazıları birden fazla işlevle kullanılmıştır. Buna göre eserde şehir adları en çok (24 kere) o şehirle ilgili doğrudan bilgi vermek (d) için kullanılmıştır. 16 kere hikâye, latîfe, nükte, diyalog, anı gibi bir anekdotta anlatılan olayın mekânı olarak (c); 13 kere bir kimsenin doğum, görev, ölüm yeri *vb.* olarak (e); 9 kere şehrin, meşhur bir ürünü *vb.* dolayısıyla (a); 5 kere edebî sanat unsuru olarak (b) ve 1 kere de eserin yazıldığı yeri belirtirken (f) anılmıştır.

Hâtifî'nin bazı cümlelerinden o dönemin zevk sahibi insanları arasında çiçek merakının revaçta olduğu anlaşılmaktadır. Zürefa hangi şehirde hangi çiçeğin iyi

yetiştiğini bilir: "***Cûr*** *şehrinüñ güli ve* ***Kûfe*** *şehrinüñ benefşesi ve* ***Cürcân****'uñ zerrîn-ḳadeḥi ve* ***Baġdâd****'uñ şebbûyına bedel olmaz.*" (*RE:* 81b). Çiçekler içinde özellikle gül en muteberidir. "*ʿUlemâdan bir rivâyet eyledi kim* ***Dımaşḳ****'da bir gül görmüş, yapraġınuñ bir yüzi ḳızıl bir yüzi aḳ. Ve* ***Ḥaleb****'de bir gül görmüş, bir yüzi ḳızıl ve bir yüzi ṣaru.*" (*RE:* 81b) gibi cümlelerden dönemin insanında, klasik gül formunun ötesinde farklı renk ve şekillerde gül yetiştirme veya görme çabası olduğu sezilmektedir.

Tablo 38. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Şehirler

Şehir Adı (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüsha-daki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Yerin türü (5)**	**Anılma sebepleri (6)**	**Nüshada Söz konusu edilen "meşhur"u (7)**
Aden[455]	ʿAden	86b	1	Liman şehri	a*, b	*İncisi
Babil[456]	Bâbil	7a	1	Antik şehir - başşehir	a*, b	*Babiliyye şarabı
Baġdâd[457]	Baġdâd, Dârü's-selâm	22a, 55b, 56b, 58a, 60b, 81b	6	Şehir - başşehir	d, e, c, e, d, e, d, e, c, a*	*Şebboy
Cürcân[458]	Cürcân	81b	1	Şehir - eyalet	a*	*zerrinkadeh
Çorlu[459]	Çorlu	4b	1	Şehir – kasaba	c	

[455] Murat Öztürk, "Klasik Türk Şiirinde Yemen ve İlgili Unsurlar", *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(15), 2018, 38-61.
[456] Sargon Erdem, "Bâbil", *DİA*, İstanbul 1991, XIV/392-395.
[457] Abdülazîz ed-Dûrî, "Bağdat", *DİA*, İstanbul 1991, XIV/425-433.
[458] Rıza Kurtuluş, "Cürcân", *DİA*, İstanbul 1993, VIII/131-132.
[459] *bk*. T.C. Çorlu Kaymakamlığı, "*Çorlu Tarihi*", http://www.corlu.gov.tr/corlu-tarihi (*et.*: 10.03.2025).

Edirne[460]	Edirne	4b, 26a, 82b	3	Şehir	c, c, c	
Gûr[461]	Cûr	81b	1	Şehir	a*	*gül
Halep[462]	Ḥaleb	81b	1	Şehir	a*, d	*Yeşil-sarı renkli gül
Ḥamâ[463]	Ḥamâ, Ḥamevî	3a, 3b	2	Şehir	f, a*, b	*Şeker üretilen bir nebat
Hit[464]	Hit	7a	1	Şehir	a*	*Hittiye şarabı
Humus[465]	Ḥumuṣ	69b	1	Şehir	c	
İsfahan[466]	Ṣıfâhân	90b	1	Şehir	b	
İstanbul[467]	İstanbul	4b, 31a	2	Şehir - başşehir	c, c	
Kerbelâ[468]	Kerbelâ	97a	1	Şehir	b	
Kûfe[469]	Kûfe	14b, 40a	2	Şehir	e, c	
Medine[470]	Medîne	43a, 45b, 46a, 47b	4	Şehir	c, d, d, d	
Mekke[471]	Mekke	45b, 46a, 47b, 48a, 54a,	8	Şehir	d, d, d, d, e, d, d, e, d, e	

[460] M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", *DİA*, İstanbul 1994, X/425-431.
[461] "Gûr", İran'ın Firuzabad şehrinin antik dönemdeki adıdır (*bk*. Mustafa Kaan Sağ, *Antik Dönem Su Kenarı Sarayları*, (YL Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2011, 27).
[462] Tâlib Yâzîcî, "Halep", *DİA*, İstanbul 1997, XV/239-244.
[463] Robert Mantran, "Hama", *DİA*, İstanbul 1997, XV/396-398.
[464] Hît, Irak'ta, Fırat'ın iki yakasına kurulmuş bir antik şehirdir, Babil'e de yakındır.
[465] Robert Mantran, "Humus", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/370-373.
[466] Osman Gazi Özgüdenli, "İsfahan", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/497-502.
[467] Halil İnalcık, "İstanbul", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII/220-239.
[468] Mustafa Öz, "Kerbelâ", *DİA*, Ankara 2022, XXV/271-272.
[469] Casim Avcı, "Kûfe", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/339-342.
[470] Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Medine", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII/305-311.
[471] Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Mekke", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII/555-563.

		54a, 56b, 77a				
Musul[472]	Muṣul	59b	1	Şehir	d, c	
Şâm[473]	Şâm, Dımaşḳ	14b, 45a, 46a, 48a, 66a, 77a, 81b, 104a	8	Şehir	d, c, e, d, e, d, c, d, c, d, e, a*, d, c, d	*Beyaz-kızıl gül
Tus[474]	Ṭûs	57b	1	Şehir	d, e	
Vâṣıt[475]	Vâṣıt	46b	1	Şehir	d, e	

3.4.1.2. Ülke, Bölge ve Nehirler

"Şehir" tanımı ve sınırlarının ötesine varan; ülke, memleket, bölge, eyalet veya vilayet gibi kelimelerle karşılanabilen yerlere ait özel adlar burada incelenmiştir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta bu vasıfta 18 özel ad tespit edilmiştir.

Eserde adı en çok anılan ülke ve memleketler; Hindistan (6 kez), Irak (6 kez), İran (4 kez), Rum (3 kez), Habeşistan (2 kez), Hicaz (2 kez), Horasan (2 kez), Mısır (2 kez) ve Yemen'dir (2 kez).

Râhatü'l-Ervâh'ta nehir, ülke ve memleket adları en çok (16 kere) o yerle ilgili doğrudan bilgi vermek (d) için kullanılmıştır. 12 kere hikâye, latîfe, nükte, diyalog, anı gibi bir anekdotta anlatılan olayın mekânı olarak (c); 10 kere bir kimsenin doğum, görev, ölüm yeri *vb.* olarak (e); 10 kere edebî sanat unsuru olarak (b) ve 7 kere de o memleketin, meşhur bir ürünü *vb.* dolayısıyla (a) kullanılmıştır.

[472] Sâmî es-Sakkâr, "Musul", *DİA,* Ankara 2020, XXXI/361-363.
[473] Cengiz Tomar, "Şam", *DİA,* İstanbul 2010, XXXVIII/311-315.
[474] Rıza Kurtuluş, "Tûs", *DİA,* İstanbul 2012, XLI/431-432.
[475] Mehmet Mahfuz Söylemez, "Vâsıt", *DİA,* İstanbul 2012, XLII/541-544.

Eserden Habeşistan'ın "*sekregâh*", Hindistan'ın da pirinç şarabının bilindiği; zamk yapımında kullanılmak üzere yine Hindistan'dan "hayzuran" (veya "kundur") adlı bir ağaç getirtildiği anlaşılmaktadır. Hâtifî, gül meraklıları için Maġrib'de seksen yüz yapraklı güller yetiştiği bilgisini vermektedir. Çin ise *Nigâristân*'ı ile anılmıştır.

Tablo 39. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Ülke, Bölge ve Nehir Adları

Ülke, Bölge, Nehir Adları (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Yerin türü (5)**	**Anılma sebepleri (6)**	**Nüshada Söz konusu edilen "meşhur" yönü (7)**
Acem (İran)[476]	ʿAcem	13a, 15b, 69b, 77a	4	Memleket	e, e, c, d, e, d, e	
Arabistan[477]	ʿArab	7b	1	Memleket	c	
Arap Vilayeti[478]	Vilâyet-i ʿArab	69b	1	Vilayet – eyalet	d	
Çin[479]	Çîn	25a	1	Memleket	a*	*Nigâristân-ı Çîn
Aras	Eres	8b	1	Nehir	b	
İrmîniyye[480]	Ermîniyye	60b	1	Memleket	c	
Habeşis-tan[481]	Ḥabeş iḳlimi, Ḥabeş	8a, 86b	2	Memleket	a*, b	*Sekregeh adlı şarap

[476] Adnan Karaismailoğlu, "Acem", *DİA*, İstanbul 1988, I/321.
[477] Hakkı Dursun Yıldız, "Arabistan", *DİA*, İstanbul 1991, III/252-258.
[478] Vilayet-i Arab, 1516'dan 1549'a kadar bugünkü Suriye ve Filistin'in tamamı ile Anadolu'nun doğu, güney ve güneydoğusundaki bir kısım sancakları kapsamaktadır (*bk*. Mustafa Öztürk, "*Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi"*, History Studies Ortadoğu Özel Sayısı 2010, 325-351.)
[479] Gülçin Çandarlıoğlu, "Çin", *DİA*, İstanbul 1993, VIII/321-323.
[480] Mevlüt Koyuncu, "İslam Coğrafyacılarına Göre İrminiyye", *Tarihte Türkler ve Ermeniler I-X: İlkçağ & Ortaçağ,* 2014, I/225-231.
[481] Levent Öztürk, "Etiyopya", *DİA*, İstanbul 1995, XI/491-496.

Hıta (Hoten)[482]	Ḫıṭâ	38a	1	Bölge - şehir	b	
Hicaz[483]	Ḥicâz	90b, 91b	2	Bölge – eyalet	b, b	
Hindistan[484]	Hind, Hindûstân, Hindistan	8a, 34b, 58b, 74b, 82a, 94b	6	Memleket – ülke	a*, a**, c, d, e, c, c, d, c, d, b	*Pirinç şarabı **Hayzuran bitkisi
Horasan[485]	Ḫorâsân	57b, 58a	2	Eyalet - bölge	d, e, d, e	
ʿIrâḳ[486]	ʿIrâḳ	45b, 46a, 46b, 47a, 90b, 91b	6	Memleket	d, d, d, d, e, c, d, b, b	
Maġrib[487]	Maġrib	82a	1	Memleket	a*	*Seksen ve yüz yapraklı güller
Merakeş[488]	Mürâkiş	82a	1	Memleket	a, d	
Mısır[489]	Mısrî, Mısır	3b, 98a	2	Memleket	a*, b, c	*Şeker
Rûm[490]	Rûm, Rûm ili	13b, 28a, 66b	3	Memleket – ülke	d, e, c, c, e	
Türkistan[491]	Türkistân	90b	1	Memleket	b	

[482] Ahmet Taşağıl, "Hoten", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/251-253.
[483] Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Hicaz", *DİA*, İstanbul 1998, XVII/432-437.
[484] Sayyıd Maqbul Ahmad, "Hindistan", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/73-75.
[485] Osman Çetin, "Horasan", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/234-241.
[486] İmâdüddin Halîl, "Irak", *DİA*, İstanbul 1999, XIX/87-91.
[487] İbrahim Harekât, "Mağrib", *DİA*, Ankara 2003, XXVII/314-318.
[488] Muhammed Rezûk, "Merakeş", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/166-168.
[489] Hilal Görgün, "Mısır", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/555-557.
[490] Casim Avcı, "Rum", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/222-225.
[491] Ahmet Taşağıl, "Türkistan", *DİA*, İstanbul 2012, XLI/556-560.

Yemen[492]	Yemen	45b, 98b	2	Memleket	d, c	

3.4.2. Dinî veya Efsanevî Yönüyle Bilinen Yerler

Kur'an'da veya dinî literatürde karşılığı olan, dünyevi veya uhrevi mekânlar ile destan ve efsanelerde adı geçen yerler bu bölümde ele alınmıştır. *Râhatü'l-Ervâh*'ta adı geçen ve bu gruba dahil edilebilecek yerler büyük oranda benzetme, telmih *vb.* bir edebî sanatın unsuru olarak (b) kullanılmıştır.

Tablo 40. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Dinî veya Efsanevî Yerler

Dinî veya Efsanevî Yönüyle Bilinen Yerler (1)	**Nüshadaki kullanılış biçimi (2)**	**Nüshadaki yerleri (3)**	**Kaç yerde anıldığı (4)**	**Yerin türü (5)**	**Anılma sebepleri (6)**
Arafât[493]	ʿArafât	54a	1	Dağ – mevki	d
Bîsütûn[494]	Bî-sütûn	87a	1	Dağ	b
Cennet[495]	Dârü's-selâm	9b	1	Kutsal yer	b
Firdevs[496]	Firdevs	93a	1	Kutsal yer, cennet unsuru	b
İrem[497]	İrem	2a, 92b	2	Bağ - bahçe	b, b
Kevşer[498]	Kevşer	3b, 4a, 4b	3	Nehir – akarsu, cennet unsuru	b, b, b

[492] Cengiz Tomar, "Yemen", *DİA,* İstanbul 2013, XLIII/401-406.
[493] Abdullah A. Boks, "Arafat", *DİA,* İstanbul 1991, III/261-263.
[494] Cemal Kurnaz, "Ferhad", *DİA,* İstanbul 1995, XII/383.
[495] Bekir Topaloğlu, "Cennet", *DİA,* İstanbul 1993, VII/376-386.
[496] Bekir Topaloğlu, *agmd*. (Cennet)
[497] Ömer Faruk Harman, "İrem", *DİA,* İstanbul 2000, XXII/443.
[498] Bekir Topaloğlu, *agmd.* (Cennet)

3.5. DİL ADLARI

Rahatül'Ervâḥ'ta adı anılan diller, eserin yazıldığı kültürel ortam ve dönemle de uyumlu olarak Arapça, Farsça ve çevirilerin kaynak dili Grekçedir.

Bu özel adların bazen dil adı bazen de kültürel mensubiyet, millet veya coğrafi konum ifadesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Söz gelimi "ʿArab" sözcüğü *"…ḫanderîs Fârisîdür. Aṣlında kenderîs idi. ʿArab'a naḳl olınmışdur."*(*RE:* 6b) cümlesinde dil adı olarak; *"ʿArab'da Benî ʿAdî ṭâyifesinden bir maḥbûbe ṣaru rengden ġayri nesne giyünmez idi."*(*RE:* 7b) cümlesinde yer adı olarak kullanılmıştır. Hâtifî'nin döneminde dil, memleket ve millet gibi kavramların sınırlarının bugünkü kadar belirginleşmediği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki inceleme tablosunda bu özel adların sadece dil adı olarak kullanımları dikkate alınmıştır.

İnceleme tablosunun dil adlarının *Râhatü'l-Ervâh*'ta hangi sebep veya amaçla kullanıldığını gösteren 6. sütununda herhangi bir kısaltma ve maddeleştirmeye gerek duyulmamış ve adın anılma sebebi (işlevi) doğrudan verilmiştir.

Tablo 41. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Adı Geçen Dil Adları

Dil Adı (1)	Nüsha-daki kullanılış biçimi (2)	Nüsha-daki yeri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Yerin söz konusu edildiği vasfı (5)	Anılma sebepleri (6)
Arapça[499]	ʿArabî, ʿArab	3a[a], 6b[b]	2	Arap dili	[a]Eser dili olarak [b]Bir sözcüğün etimolojik özelliklerinden bahisle
Farsça[500]	Fârisî, ʿAcemce	3a[a], 6b[b], 77a[c]	3	İran dili	[a] Eser dili olarak [b] Bir sözcüğün etimolojik özelliklerinden bahisle

[499] Mustafa Aydın, "Arap Dili", *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 2018, 1-18.
[500] Tahsin Yazıcı-Mürsel Öztürk, "İran", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/413-416.

					[c] Bir metnin / eserin dili olarak
Grekçe[501]	zebân-ı Levḳa[502]	27a	1	Antik Yunanca	Eser dili olarak

3.6. DİN ADLARI

Râhatü'l-Ervâh'ta Hristiyanlık ve Musevilik; peygamberleri, kutsal kitapları gibi unsurları üzerinden söz konusu edilmiştir. Doğrudan adıyla zikredilen tek din İslamiyet'tir. Bu nedenle aşağıda din adı olarak "İslam" sözcüğünün *Râhatü'l-Ervâh*'a yansımaları gösterilmiştir.

Tablo 42. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Anılan Din Adları

Din Adı (1)	Nüsha-daki kullanılış biçimi (2)	Nüshadaki yerleri (3)	Kaç yerde anıldığı (4)	Anılma sebepleri (5)
İslâm[503]	İslâm	50b[a], 54b[b], 56b[c], 76b[d], 91b[e], 104a[f]	6	[a] Velîd b. Yezîd'in dinî açıdan çok kabahat işlediğinden bahisle, [b] Mehdî-Billâh'ın bu dine mensup hükümdarlar içinde top u çevganı ilk oynayan kişi olduğundan bahisle, [c] Harun Reşid devrinde Bağdat'ta İslam âlim ve fazılların sayısının çoğaldığından bahisle, [d] İslâm'da ʿûdı ilk defa Saʿîd b. Miscaḥ'ın çaldığından bahisle. [e] Mektubun son kısmında dua ifadesi içinde anılmıştır

[501] Ömer Faruk Harman, "İncil", *DİA,* İstanbul 2000, XXII/270-276.
[502] "Levḳa" ibaresi ile *Luka İncili* kastedilmiştir.
[503] Azmi Özcan, "İslâm", *DİA,* İstanbul 2001, XXIII/27-31.

				[f] Tövbe etmenin dindeki yeri ve önmeinden bahisle

3.7. KİTAP ADLARI

Râhatü'l-Ervâh'ta adı geçen kitaplar; sanatsal eserler, ilmî eserler ve kutsal kitaplar olarak tasnif edilebilir. Aşağıda bu kitapların tür, dil, yazar / şair bilgileri verilmiş ve *Râhatü'l-Ervâh*'ta hangi sebeple anıldığı açıklanmıştır. Bu bilgiler *Râhatü'l-Ervâh*'ın kaynakları ile dönemin muteber eser ve yazarları hakkında fikir edinmeye de yardımcı olacaktır.

3.7.1. Sanatsal Eserler

Sanat eseri niteliği ağır basan kitapların incelendiği aşağıdaki tabloda önceki özel isim inceleme tablolarından farklı olarak adın kaç yerde anıldığını gösteren sütuna yer verilmemiştir. Ayrıca tabloya kitabın yazarı / şairi veya mütercimin adının ve kitabın türünün yer aldığı 2 sütun eklenmiştir.

Râhatü'l-Ervâh'ta *Cemşîd ü Hurşîd*, *Şâhnâme, Nigâristan* ve eserin kendi adı geçmektedir. Nigâristan, edebiyattaki kullanımlarıyla zengin anlam ve çağrışım değerine ulaşmış olsa da nihayet görsel sanatların alanına girmektedir. Diğer üç eser ise edebiyatın kapsamı içindedir.

Tablo 43. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Anılan Sanatsal Kitap Adları

Kitap Adı (1)	Nüsha-daki kullanı-lış biçimi (2)	Nüsh adaki yeri (3)	Anılma sebepleri (4)	Yazarı / şairi / Müter-cimi (5)	Dili (6)	Türüne İlişkin Bilgiler (7)

Cemşîd ü Hurşîd[504]	Ḫûrşîd ü Cemşîd	6b	"kümeyt" sözcüğünün açıklaması için eserden alıntı yapılmıştır.	Selmân-ı Sâvecî	Farsça	Tahkiyevî Mesnevi
Râhatü'l-Ervâh	Râḥatü'l-Ervâḥ	1a[a], 106a[b]	[a] Eserin temellük kaydında müellifiyle birlikte anılmıştır. [b] Eldeki eserin sonundaki bir kıtada, eserin adı olarak kullanılmıştır.	Hâtifî	Türkçe	Mensur Sâḳî-nâme
Şâh-nâme[505]	Şâh-nâme	6b	"kümeyt" sözcüğünün açıklaması için eserden alıntı yapılmıştır.	Firdevsî	Farsça	Mesnevi destan
Nigâris-tan[506]	Nigâ-ristan, Nigâ-ristân-ı Çîn	25a[a], 89a[b]	[a] Sözü edilen bostanın benzetildiği unsur olarak anılmıştır. [b] Tacizade Cafer'den alınma bir beytin içinde "benzetilen" olarak anılmıştır	Mani		Resim mecmuası

3.7.2. İlmî Eserler

Hâtifî, Cemâleddin el-Vatvât'ın "*Mebâhicü'l-fiker Menâhicü'l-ʿiber*"inden farklı renklerdeki güllerle ilgili ve İbnü'n-Nefîs'in "*Mûcez fi't-tıbb*"ından olgunlaştırılmış şarapla ilgili cümleleri Türkçeye çevirerek almış ve kaynak eserlerin adını zikretmiştir.

[504] Adnan Karaismailoğlu, "Selmân-ı Sâvecî", *DİA,* İstanbul 2009, XXXVI/446-447.
[505] Mehmet Kanar, "Şâhnâme", *DİA,* İstanbul 2010, XXXVIII/289-290.
[506] Fatma Büyükkarcı Yılmaz, "Divan Edebiyatında Nakş ve Nakkaş 1: İlk Yüzyıllar", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* 12 (12), 2014, 13-28.

Tablo 44. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Anılan İlmî Kitap Adları

Kitap Adı (1)	Nüsha-daki kullanı-lış biçimi (2)	Nüsh adaki yeri (3)	Anılma sebepleri (4)	Yazarı / şairi / Müter-cimi (5)	Dili (6)	Türüne İlişkin Bilgiler (7)
Mebâhi-cü'l-fiker ve Menâhi-cü'l-ʿiber[507]	Menâhi -cü'l-Fiker	81b	Şam'da yaprağının bir yüzü beyaz bir yüzü kızıl ve Halep'te de bir yüzü yeşil bir yüzü sarı gül görüldüğüne dair rivayetin kaynağı olarak anılmıştır.	Cemâled din el-Vatvât	Arapça	Astronomi, coğrafya, hayvanlar ve bitkilere ilişkin ilmî eser
Mûcez fi'ṭ-ṭıb[508]	Mûcez	16b	Bekletilmiş şarabın "çağlu güzel"e benzetildiği sözün kaynağı olarak anılmıştır.	İbnü'n-Nefîs	Arapça	Tıbba ilişkin ilmi eser

3.7.3. Kutsal Kitaplar

Hz. Davud'a indirilmiş olan *Zebûr*'un, nüshada "*Cemâli muṣḥafı Mûsâ'ya Zebûr'ı tefsîr ve ḥüsni ṣaḥîfesi ʿÎsâ'ya İncîl'i taḳrîr iderdi.*" (*RE:* 12a) ve "*Ve ḥażret-i Ḥaḳ Zebûr'da Mûsâ Nebî'ye, Dâyim râḥat olmaḳ dilerseñ nâ-cins ile müṣâḥabetden ḥaẕer eyle, dimiş.*" (*RE:* 37b) cümlelerinde Musa ile ilişkilendirilerek kullanılmasının sebebi anlaşılamamıştır.

Tablo 45. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Anılan Kutsal Kitaplar

Kitap Adı (1)	Nüshada ki kullanılış biçimi (2)	Nüshad aki yeri (3)	Kaç kez anıldı ğı (4)	Anılma sebepleri (5)

[507] Azmi Yüksel, "Cemâleddin el-Vatvât", *DİA*, İstanbul 1993, VII/315-316.
[508] Esin Kahya, "İbnü'n-Nefîs", *DİA,* İstanbul 2000, XI/173-176.

İncil[509]	İncîl, Levḳa[510]	12a[a], 27a[b]	2	[a]Bir güzelin yüzünün benzetildiği unsur olarak anılmıştır. [b]Grekçeyi ifade etmek için "zebân-ı Levḳa" tamlaması içinde anılmıştır.
Kur'ân[511]	Ḳur'ân	46a	1	Velîd b. ʿAbdu'l-melik'in dindarlığının ölçütü olarak üç günde bir Kuran'ı hatmettiği belirtilmiştir.
Luka incili[512]	Levḳa		1	
Zebur[513] [514]	Zebûr	12a[a], 13a[b], 37b[c], 74a[d]	4	[a] Bir güzelin yüzünün benzetildiği unsur olarak anılmıştır. [b] şarabın faydalarıyla ilgi alıntının kaynağı olarak anılmıştır. [c] Nacinsle sohbetten kaçınmak üzerine ayetin kaynağı olarak anılmıştır. [d] Davud'un Zebur okuyuşundaki ihtişam ve güzellik anlatılmıştır

3.8. YAPI ADLARI

Râhatü'l-Ervâh'taki medrese, mabet, su kuyusu gibi insan eliyle inşa edilmiş yapıları karşılayan özel adlar bu bölümde incelenmiştir.

[509] Ömer Faruk Harman, "İncil", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/270-276.
[510] "*Levḳa*"nın (Luka İncili) ayrı bir satır yerine "*İncil*" ile aynı satırda incelenmesi uygun görülmüştür.
[511] Mustafa İsmet Uzun, "Kur'an", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/414-417.
[512] Ömer Faruk Harman, *agmd.* (İncil)
[513] Salime Leyla Gürkan, "Zebûr", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV/171-173.
[514] Hz. Davud'a indirilmiş olan Zebûr'un, nüshada "*Cemâli muṣḥafı Mûsâ'ya Zebûr'ı tefsîr ve ḥüsni ṣaḥîfesi ʿÎsâ'ya İncîl'i taḳrîr iderdi.*" (*RE:* 12a) ve "*Ve ḥażret-i Ḥaḳ Zebûr'da Mûsâ Nebî'ye, Dâyim râḥat olmaḳ dilerseñ nâ-cins ile müṣâḥabetden ḥaẕer eyle, dimiş.*" (*RE:* 37b) cümlelerinde Musa ile ilişkilendirilerek kullanılmasının sebebi anlaşılamamıştır.

Tablo 46. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Anılan Yapı Adları

Yapı adı (1)	Nüsha-daki kullanılış biçimi (2)	Nüsha-daki yeri (3)	Kaç kez anıl-dığı (4)	Anılma sebepleri (5)	Yer, tarih (6)	Yapının Türü (7)
Beyler-beyi Medrese-si[515]	Beglerbegi Medresesi	26a	1	Söz konusu medresedeki bir danişmendden bahisle anılmıştır.	Edirne –15. yy	Medrese
Beytü'l-Maḳdis [516]	Beytü'l-Maḳdis	75b	1	Hz. Süleyman'ın icraatı anlatılırken mezkûr yapının onun tarafından inşa ettirildiği belirtilmiştir.	Kudüs-MÖ 10. yy. (?)	Mabet
Emevî Camii[517]	Câmiʿ-i Kebîr	46a	1	Velîd b. ʿAbdu'l-melik'in icraatı arasında mezkûr camiyi yaptırdığı belirtilmiştir.	Şam-714	Mabet
Kaʿbe[518]	Kaʿbe, Kaʿbe-i şerîf, Beyt-i şerîf	50a[a] 50b[b] 54a[c] 54b[d] 77a[e]	5	[a] Velîd b. Yezîd'in mezkûr yerde bile içmeye devam ettiği belirtilmiştir. [b] Velîd b. Yezîd'in kendisine mezkûr yerden hediye getirilen mushafa yaptığı saygısızlık sebebiyle anılmıştır [c] Mansur'un mezkûr yeri ve Mescid-i Haram'ı	Mekke –(?)	Mabet

[515] Semavi Eyice, "Beylerbeyi Camii ve Külliyesi", *DİA*, İstanbul 1992, VI/74-75.
[516] Ömer Faruk Harman, "Kudüs", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/323-327.
[517] Tâlib Yâzîcî, "Emeviyye Camii", *DİA*, İstanbul 1995, XI/108-109.
[518] Sadettin Ünal, "Kâbe", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV/14-21.

				genişletmesinden bahisle anılmıştır [d] Mehdî-Billâh'ın mezkûr mahallin duvarlarını misk ü anberle sıvatmasından bahisle anılmıştır. genişletmesinden bahisle anılmıştır. [e] Udun, İslam memleketlerinde ilk kez mezkûr binanın tamiratı esnasında çalındığından bahisle anılmıştır.		
Mescid-i Haram[519]	Ḥarem-i Şerîf	54b	1	Mehdî-Billâh'ın mezkûr mahalli genişletmesinden bahisle anılmıştır.	Mekke – (?)	Mabet
Mescid-i Ḫayf[520]	Mescid-i Ḫayf	54a	1	Mansur'un burayı tamir ettirmesinden bahisle anılmıştır.	Mekke – (?)	Mabet
Mescid-i Nebevî[521]	Câmiʿ-i Resûl	46a	1	Mezkûr mescidi Velîd b. ʿAbdu'l-melik'in tertipleyip minber yaptırdığından bahisle anılmıştır.	Medîne – 623	Mabet
Meymune (Zemzem) kuyusu[522]	Meymûne kuyusu	54a	1	Mansur'un bu kuyuya yakın bir yerde vefat etmesinden bahisle anılmıştır.	Mekke – (?)	Su kuyusu

[519] Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Mescid-i Harâm", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 273-277.
[520] Nebi Bozkurt, "Mescid-i Hayf", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/277-278.
[521] Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Mescid-i Nebevî", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/281-290.
[522] Yusuf Kabakçı-Nazife Avcı, "Hicrî Üçüncü Asra Kadar Tarihte Mekke Kuyuları", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 8 (3), 2024, 599-624.

Tevbe Mesci-di[523]	Câmiʿ-i tevbe	104a	1	Bir halifenin içkiye tevbe etmesi vesilesiyle bir meyhaneyi camiye çevirmesi hikâyesi vesilesiyle anılmıştır.	Şam – 1233	Mabet

Râhatü'l-Ervâh'ta 7 mabet, 1 medrese ve 1 su kuyusu olmak üzere 9 yapının adı anılmıştır. Bunlardan Kâbe'nin adı 5 kere, diğerlerininki birer kere zikredilmiştir. Bu yapılardan 4'ü Mekke'de, 2'si Şam'da, diğerleri Edirne, Kudüs ve Medine şehirlerindedir.

Hâtifî, yapı adlarını ekseriyetle bir hükümdarın bayındırlık faaliyetlerinden söz ederken zaman zikretmektedir. Mehdî-Billâh hakkında bilgi verilirken sarf edilen "*sene-i sittîn ve miʾede ḥacc idüp Kaʿbe-i Şerîf'i dîbâc ile örtüp dîvârın misk ü ʿanber ile şıvadup âfâḳdan mühendisler getürdüp Ḥarem-i Şerîf'i babası itdüginden daḫı vâsiʿ idüp Kaʿbe-i Şerîf'i şimdiki ḥâli üzre Ḥarem'üñ önesinde ol eylemişdür."* cümlesi (*RE:* 54b) buna örnektir. *Râhatü'l-Ervâh*'taki toplam 13 kullanımdan 7'si bu işlevledir. Bunların 3'ünde yapı adı, bir kişi hakkında bilgi vermek amacıyla kullanılmıştır. Mesela Meymûne Kuyusu, Halife Mansur'un vefat ettiği yer olarak anılmıştır. Diğer 3 kullanımda ise yapı adının bir hikâye *vb.* içerisinde geçtiği görülmektedir.

[523] Bu mescit, Eyyûbî hükümdarlarından el-Melikü'l-Eşref Mûsâ tarafından yaptırılmıştır (*bk.* Abdüsselam Uluçam, "Şam", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/320-325).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
RÂHATÜ'L-ERVÂH'A GÖRE ŞARAP

Klasik şiirde "şarap" merkezinde geliştirilmiş anlam ve kelime dünyası oldukça zengin ve geniştir. Şarabın rengi, etkisi, şarap kadehi, sakî ve bezme ait diğer unsurlar; aşkı anlatma yolunda benzetme ve mecazlarla işlenerek şairlerin dilinden düşmemiştir. Bazı örneklerde ise şarabın tasavvufî yorumlarla kullanıldığını, şarap meclisi ile dergâhın özdeşleştirildiği görülür. Şiirin gerçeklikten uzaklaştıran iklimi ve tasavvufî kavramları şarap üzerinden anlatma çabası; klasik şiir okurunun şarabı temel anlamıyla bir "müskir" içecek olarak görmesini zorlaştırmaktadır.

Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ında şarabı neredeyse bugünün bilimsel ölçütlerine yakın etraflı, sistemli bir yöntemle incelemiş; şiirin getirdiği zenginliği de feda etmeden nesir gerçekliğiyle ortaya koymaya çalışmıştır. Böylece şarap, işret, mestlik gibi kavramlara daha soğukkanlı bakmayı kolaylaştırmıştır.

Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ında şarap meselesini; döneminin anlayışı ve kendi mantığı çerçevesinde "*bâb*", "*kısım*" ve "*fasl*"lara ayırarak işlemiştir. Mesela Emevî ve Abbasî halifelerinin şarap içmekteki hâlleriyle ilgili bir "bâb" yazması, dönemin okuru açısından çok önemli olmalıdır. Oysa bugünün araştırmacısı veya okuru açısından şarap meselesinin geneline bakıldığında halifelerin şaraptaki hâlleri küçük bir ayrıntı olarak görülebilir.

Râhatü'l-Ervâh'ta yer alan şarapla ilgili hususların günümüz dikkatiyle yeniden tasnif edilmesi bu çalışmadan yararlanmak isteyenlerin işini kolaylaştırabilecektir. "*Râhatü'l-Ervâh'a Göre Şarap*" başlığı altında, sadece *Râhatü'l-Ervâh*'ta verilenlerle yetinilmiş, bunların doğruluğu / yanlışlığı değerlendirilmemiştir. Eserde nakledilen hikâye, latife gibi tahkiyevî metinlerden çıkarılan, şarapla ilgili sonuçlar da bu bölüme dahil edilmiştir.

4.1. ŞARABIN TABİATI ÖZELLİKLERİ DEĞERİ

4.1.1. Şarabın Sırrı ve Kimyası

Her nesnenin bir sırrı vardır, şarabınki de "*sürûr*"dur (*RE:* 13b). İştafir-i Ruḥâvî Ḥekîm'e göre, üzümün suyundaki "*ḳût*", herhangi bir katkıya gerek olmadan devr-i mey ile cevher bulup "*sürûr*" oluşturur. Bu özellik başka bir devada bulunmaz, keyfiyeti idrak olunamaz, akıl bu hususta şaşkındır. Bu yüzden şarap "*ġâyetü'l-maḥbûb ve nihâyetü'l-maṭlûb*"dur (*RE:* 32a). Beylesûn Ḥekîm de üzümün suyundaki "*ezelî kût*"un, bulanık bir suyken onu saf cevhere dönüştürdüğünü, onun nurunun yeryüzündeki nurların en şereflisi olduğunu söyler (*RE:* 32a).

Ḳıs b. Sâʿide kendisine "*Şarâbda ġamı gideren nedür?*" diye sorulduğunda *"Bir cevherdür ol ki sırr-ı sürûrını kimesne bilmez ve ḫayâl olınsa endîşeye ṣıġmaz."* cevabını vermiştir (*RE:* 14a). Arisṭuṭâlîs sürur verici olması bakımından şarabı "*kimyâ'ü'l-efrâḥ*" olarak nitelemektedir (*RE:* 15a).

İbni Sînâ şarabın bir yıllık süre zarfında geçirdiği kimyevî değişimi üç aşamada değerlendirmektedir. İlk safhanın sonunda "*yâbis*" (kuru, rutubetsiz), ikinci aşamada "*hâr*" ve "*ratb*", bir yılı tamamladığı üçüncü aşamada yâbis ve ratbdır (*RE:* 27b).

4.1.2. Şarabın Diğer İçeceklere Göre Üstünlüğü

"'Âlemde meşrûbât ḳısmında şarâbuñ mânendi yoḳdur" (*RE:* 19b). Büzürcmihr, şarabın diğer içeceklerden daha faydalı ve üstün olmasını; (a) her yerde her mevsimde içilebilmesi, (b) ne zaman içilirse içilsin zararı bulunmayıp aksine faydası olması, (c) güzelliklerle içildiğinde neşe ve kalp huzurunu çoğaltması ve (d) bütün ʿanâṣıra şifâ olmasıyla açıklamaktadır. Oysa diğer içeceklerin vakti ve saati vardır, etkileri sınırlı ve belirli maddeler üzerindedir (*RE:* 20b-21a).

Bizans'tan gelen bir elçi sohbet esnasında, biraz da iğneleyici bir üslupla, Harun Reşid'e "*Dininizde ikisi de haram olduğu hâlde niçin domuz etini yemeyip şarabı içiyorsunuz?*" diye sorar. Meclistekilerden bir açıklama gelmeyince şarabın üstünlüğünü vurgulayarak kendi sorusuna kendi cevap verir: *"Ḫınzîr etinden eyü ḳoyun eti bulduñuz ve şarâbdan eyü şerbet bulmaduñuz."* (*RE:* 66b).

4.1.3. Şarabın Önemi ve Değeri

İsḥaḳ b. İbrâhîm Mevṣilî, bu dünyada tadılacak lezzetlerin sağlık, mal, gençlik ve uzun ömürden sonra *"Şarâb-ı dil-güşâ ve maḥbûb-ı meh-liḳâ ve muṭrib-i ḫoş-nevâda"* olduğunu söylemiştir (*RE:* 15a).

Şarap kimin özünde iyi, kimin kötü olduğunu anlamaya yarar. Keyterûs Ḥekîm'e göre *"Şarâb insânuñ miḥekkidür, bed-cevher anuñ ile maʿlûm olur."* (*RE:* 32a).

4.2. ŞARABIN TARİHSEL TOPLUMSAL VE DİNÎ YÖNLERİ

4.2.1. İslam Öncesi Dönemde Şarap

4.2.1.1. Şarabın İcadı

Hâtifî, eserinin ikinci bâbını şarabın bulunması konusuna ayırmıştır, burada "*Şarâbı evvel ʿâlemde kim ṣıḳmışdur?*" sorusuna cevap olarak iki rivayeti nakleder. İlk rivayette şarap Şeytan'la ilgi kurularak "olumsuz" yönleriyle öne çıkarılmaktadır. Diğer rivayette ise "olumlu" bir şarap imajı söz konusudur.

Şarabın olumsuz yönünün vurgulandığı rivayet şudur:

Kâbil, kardeşi Hâbil'i öldürmesinden dolayı babası tarafından reddedilmiş ve sahile sürülmüştür. Bundan sonra İblis, Kâbil ve maiyetine vararak şarap sıkmayı ve saz çalmayı öğretmiştir (*RE:* 10b).

Râhatü'l-Ervâh'ın son sayfalarında nakledilen bir *"nadire"*ye göre şarap içende görülen olumsuz hâllerin kaynağında yine Şeytan vardır:

Hz. Nuh, tufandan sonra bağ diker. Şeytan gizlice gelip diktiklerinin üzerine bevlederek onları kurutur. Şeytan Hz. Nuh'u çok üzgün görünce -bilmiyormuş gibi davranarak- üzüntüsünün sebebini sorar. Hz. Nuh durumu anlatır. Şeytan *"Bağın tekrar meyve vermesini istiyorsan izin ver, yedi şeyi kurban edeyim."* der. İzni alınca bağda sırayla bir aslan, bir ayı, bir pars, bir çakal, bir köpek, bir tilki ve bir horoz kurban eder. Bu hayvanların kanlarıyla bağ sulanır, hemen meyve vermeye başlar. Kurban edilen hayvanların idrarı üzüm sıkıldığında şaraba sirayet eder. İşte bundan dolayı şarabı içen kimse evvela aslan gibi cesur olur; sonra ayı gibi kuvvet bulup gerinir; pars gibi etraftan

kocunur, sağı solu kakmaya başlar; çakal gibi bağırıp çağırır; köpek gibi herkese dalaşır; tilki gibi hırsızlığa kalkışır ve nihayet horoz gibi ötüp makam tutturmaya çalışır (*RE:* 105a-105b).

Aşağıdaki rivayette ise içene neşe, gençlik ve kuvvet vermesi gibi olumlu etkileri öne çıkarılmaktadır:

Bir padişah nedimleriyle kasrında otururken bir yılanın duvar üstüne çıkarak damdaki güvercin yavrularını yemeye çalıştığını görür. Hemen kendisine birkaç çubuk getirilmesini emreder; çubuğun birini ok diğerini de eğerek yay yapar. Bunlarla yılanı vurup öldürür, güvercin yavrularını kurtarır. Anne güvercin bir süre sonra ağzında bir iki tohum getirip padişahın önüne bırakır. Bu bilinmedik tohumlar ekilir, meyve vermesi beklenir. Yere dökülen meyveler bir çanakta biriktirilir, zamanla meyvelerin suyu çıkar; su köpüklenir, sonra teskin olup saflaşır. Padişahın emriyle yedi aciz ihtiyar üzerinde bu suyu denerler. İhtiyarlardan birinin kuvvet bulup neşeyle raks ettiğine şahit olurlar. Ondan sonra da şarap kullanımı yaygınlaşır.

Hâtifî, ikinci rivayetin sonuna eklediği *"Bu pâdişâhı 'Şît Nebî evlâdındandur.' dirler, ya'lemu'llâh Cemşîd'dür."* cümlesiyle şarabın bulunuşunu Cemşîd'e bağlayan yaygın kabulden haberdar olduğunu da belirtmiş olur (*RE:* 10b-11a).

4.2.1.2. İslam Öncesi Toplumlarda Şarap

Şarabın ilk defa sıkılmasından İslam'a kadar *"sürûr"* ve *"ferah"* vermesi sebebiyle bütün toplumlarda tüketilmiş, sekr-i müfrite varmamak kaydıyla içilmesine cevaz verilmiştir (*RE:* 23a). *Zebûr*'da Dâvud Nebî'ye "*Şarâb, maḥzûna feraḥ virür; nitekim ġam, ġuṣṣa getürür.*" buyurulduğu rivayet edilir (*RE:* 13a).

Hitliler ve Babilliler, şarap tüketmişler, üretip tükettikleri *"hittiye"* ve *"bâbiliyye"* şarapları kendilerinden sonra da bu toplumların adlarını yaşatmıştır (RE: 7a). Antik Yunan'da *"kuvvet verip neşe kattığı için bilhassa saz eşliğinde ve eğlence zamanlarında"* nebiz içilmiştir (*RE:* 20b).

Rum taifesi (İslam öncesi Anadolu toplumu), şarap ilminde uzmandır. İtidal üzre içmiş ve ekseriyetle *"sâfî gülgûn şarap"* tüketmişlerdir (*RE:* 19a-19b).

İranlılar da şarabın ilminde mudakkık ve faydaları hususunda muhakkiktir. Daha evvel kokusu ve lezzeti sebebiyle sarı şarap içerlerken sonradan onlar da gül renkli şaraba yönelmiş ve şiirlerinde onu methetmişlerdir. Onlar da itidalli içerler (*RE:* 19a-19b). Acemler, "*münâẓara ve müşâvere ve rây ve tedbîr ve maḳṣûdı taḳrîr vaḳtinde*" nebizi çok içerlerdi (*RE:* 20a).

İran hükümdarlarının şarap kültürünün gelişmesinde önemli etkileri olduğu anlaşılmaktadır. *Râhatü'l-Ervâh*'ta Cemşid'in adı, şarabı ilk sıkan kişi olması rivayeti ve güneş gibi parıldayan kadehi sebepleriyle (*RE:* 2b, 11b, 55b); Nuşirevan'ın adı ise şarapla ilgili sözlerinin alıntılanması ve ayak seyrine çıkması gibi vesilelerle geçmektedir (*RE:* 15b, 23a-23b, 81a-81b).

Araplar şarap türlerinden birine yoğunlaşmak yerine, mizaca göre en uygunu hangisiyse onu tercih etmişlerdir (*RE:* 19b).

İslam öncesi Arap toplumunda şiir, hikâye ve latifelerle örülmüş, zengin bir şarap kültürü oluştuğu anlaşılmaktadır. Şaraba niçin *"Ümmü Leylî"* adının verildiğiyle ilgili rivayet buna örnektir (*RE:* 7b).

4.2.2. İslam ve Şarap

4.2.2.1. Şarapla İlgili Nas ve Hükümler

Hâtifî, eserinin daha başında (*RE:* 3a-3b) dostlarının "*şarâbuñ ḥaḳḳında nâzil olan âyât-ı kerîmeleri oḳuyup ḫayli baḥṣ eylediklerini*" dile getirmiştir. Şaraba "hamr" adı verilmesini açıklarken Hz. Muhammed'in "*Hamr aklı örtüp perdeleyen şeydir.*"[524] hadisini iktibas etmiştir (*RE:* 6a).

Hâtifî, İslâm dininin şaraba bakışını bilmektedir ancak bu farkındalığı eserin sonlarına kadar yazdıklarına pek yansıtmamıştır. "Hatime" kısmında okurlarına şarap içmekten kaynaklanan günahlarını ikrar edip henüz gençken Allah'a istiğfar ve şaraba tövbe etmelerini önerir. Konuyla ilgili "*Ey iman edenler! Aklı örten içki ve benzeri şeyler, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki*

[524] Buhârî, *Eşribe*: 5588.

kurtuluşa eresiniz. (*Kur'an-ı Kerim*, Maide: 5/90)" ayeti ve şu üç hadis ile şarabın zararını ve tövbe etmenin gereğini anlatır (*RE:* 103a):

"*Tevbe eden genç Allah'ın sevdiğidir.*"[525]

"*Kim dünyada hamr içer ve tevbe etmezse, ahirette şarab içemez.*"[526]

"*Kim hamr tiryakisi olarak ölürse putperestler gibidir.*"[527]

4.2.2.2. Şarapla İlgili Şer'î Hükümleri Esneten Uygulamalar

Hâtifî, şarap içmenin dinî açıdan karşılığını "*ḥadd-i şerʿî maʿlûmdur*" ifadesiyle geçiştirirken "*ḥadd-i ʿörfî*"yi tüm ayrıntısıyla ve canlı bir üslupla açıklar (*RE:* 23b): "(*ḥadd-i) ʿörfî oldur ki bir kimesne bed-mestlik idüp râh-ı ḍalâle gidüp ʿarbede ve ceng ve yârânı dil-teng ḳıla ve eşek bigi çağıra ve ṣığır şekl bağıra ve yârân ṭâḳat getürmez, ḳadeḥ ile degül ṣürâḥî ile bir ikiden geçe tekrâr ṭolular içe.*" Bu sınırı aşanlar dövülerek cezalandırılmalı, bunlarla sohbet kesilip bir daha meclise sokulmamalıdır. "*Böyle kimesneye ṣu ḥarâmdur ḳanda ḳaldı şarâb.*" (*RE:* 23b).

Râhatü'l-Ervâh'a göre örf, şeriata nazaran şarap içene geniş bir serbestlik sağlamaktadır. İfrat ile içmeye bile cevaz verilebilmektedir: "*Soḥbet iḫtiyârî degül belki ızṭırârî germ olsa münâsib yârân ve mülâyim ḫûbân ve sâḳî-i dil-sitân olmag ile ol vaḳt nefs şarâba ġâyetde ṭâlib ve nihâyetde sürûra râġıp olup şürbinde fi'l-cümle ifrâṭ câyizdür. Zîrâ ol ḥînde nefsde şarâba ḳabûl-i küllî bulunur.*" (*RE:* 24a).

Hâtifî'nin yazdıklarına bakılırsa Emevîlerden itibaren halifeler ve devlet erkanı, âlimler, sanatkârlar hatta sıradan halk kesimi; uygulamalarında örfî kriterleri öne çıkararak şeri hükümleri esnetmiştir. Söz konusu esnekliğin *Râhatü'l-Ervâh*'a yansımaları şöylece toparlanabilir:

a) Şarap içmek ve mestlik yasaktır, ancak zekâ, hazır cevaplılık, belagat ve fesahat affedilmeye vesile olabilmektedir. Nitekim Haccâc zamanında iki genç mest hâlde

---

[525] "الشاب التائب حبيب الله : Tevbe eden genç Allah'ın sevdiğidir."

Bu ibare, *Câmi'u's-Sagîr*'deki "ان الله يحب الشاب التائب : Muhakkak ki Allah genç tövbekârı sever." hadisinin takdim ve tehirinden ortaya çıkmıştır (*bk.* Celâlüddîn b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el- Câmi'u's-Sagîr fî Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr,* Beyrut 1425 / *M* 2004, I-II/110, Hadis No: 1866).

[526] Buharî, *Eşribe:* 1; Müslim, *Eşribe:* 73; Ebu Dâvud, *Eşribe:* 5.

[527] İbn Hibbân, *Eşribe:* 5347.

yakalanıp Haccac'ın huzuruna getirilir. *"Ḥaccâc bunlaruñ feṣâḥat u belâġatine taḥsîn idüp"* suçların *"'afv ider"* (*RE:* 40a-40b). Elinde şarap kabağıyla yakalanan kişinin affedilmesi (*RE:* 40b), Mervân b. Ḥakem zamanında ilan edilen şarap yasağına uymayıp defaaten mest yakalanan adamın affedilmesi (*RE:* 41a-41b) benzer biçimde gerçekleşmiştir.

b) Kişinin şarap içmesi ve mest olması ailesi ve toplumsal çevresi tarafından hoş görülmemektedir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta zürefadan bir gencin babasından gizli şarap içerken babasına yakalanması hikâyesi anlatılır (*RE:* 41b). Eyyûbîler dönemi âlimi Cemâlü'd-dîn b. Şîṯ, eve sarhoş dönüp taşkınlık çıkarmış ve bu sebeple karısı ve yanındakiler tarafından dövülmüştür (*RE:* 60a-60b). Başka bir latifede de bedmestlik edip mahallede gürültü patırtı çıkaran kişinin mahallenin çocukları tarafından taşlanması anlatılmaktadır (*RE:* 26b).

c) Dinî kavramlar, ayetler rahatlıkla şarapla ilgili benzetme ve mecazlar içinde kullanılabilmektedir. Harun Reşid, Ebû Nüvâs ve sakî arasında, *"Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, 'Keşke toprak olaydım!' diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık."*[528] ayeti etrafında gelişen konuşma buna örnektir (*RE:* 71b). Emevî halifesi Hişâm b. ʿAbdü'l-melik'in cuma namazlarından sonra içmeyi âdet edinmesi şarapla ibadetlerin kolayca yan yana getirilebildiğini göstermektedir (*RE:* 49b).

d) Haram olmasına rağmen şarabın halife sarayında bile içiliyor olması yabancıların da dikkatini çekmiştir. Harun Reşid'e gelen Bizans elçisi bu çelişkiyi iğneleyici üslupla sorgulamıştır (*RE:* 66b): *"Eṣnâʾ-i kelâmda elçi eydür: 'Yâ Emîrü'l-müʾminîn ḥikmeti nedür ki şarâb ve laḥm-ı ḫınzîr meẕhebüñüzde ikisi de ḥarâm iken bunı içüp anı yimezsiz?' Kimesne cevâba ḳâdir olmaz. Elçi yine eydür: 'Yaʿlemu'llâh cevâbuñuz budur ki ḫınzîr etinden eyü ḳoyun eti bulduñuz ve şarâbdan eyü şerbet bulmaduñuz. Żarûrî istiʿmâl idersiz.' Cemʿî ehl-i meclis 'Girçek söyler.' diyü taḥsîn iderler."*

[528] *Kur'ân-ı Kerîm*, Nebe: 78/40.

e) İslam dininde haram olmasına rağmen şaraba dinî bir dayanak oluşturulmaya çalışılmaktadır. Şarabın bir adının da "*ʿabdü'n-nûr*" olmasıyla ilgili rivayet bu çabanın ürünü olabilir. Buna göre, Allah cennette dört ırmağı yarattıktan sonra "*hamr*" ırmağının nuru parlaklık ve berraklıkta diğer ırmaklara galip olunca melekler "*Ya İlahî, bu nasıl bir şaraptır ki nuru âlemi sardı?"* deyince *"Ben nurum, o da benim kulumdur!"* diye cevap gelmiştir. Şaraba "*ʿabdü'n-nûr*" adının verilmesi bundandır (*RE:* 8a).

f) Hâtifî, dinî farzları yerine getirme hususunda aklı meşgul ettiği için nebiz (üzüm dışındaki bitkilerden elde edilen müskir içecek) içmeyi kerih görenleri eleştirir. Buna göre, namahreme bakmak, güzel sesli mahbuplar ile gülistan seyrine çıkmak, her türlü dünyevi zevki tatmak da dinî vecibeleri yerine getirmeye manidir. Şarap veya nebiz içip yatmak ile bu eylemler arasında, ilkinin mestlikle gelen huzuru dışında, fark yoktur. Her iki durum da kişinin dinine ve itikadına zarar verir (*RE:* 21b-22a). Böylece "mestlik" meselesi önemsenmemiş olmaktadır.

g) Başka bir hikâyeye göre, ulemadan oluşan bir mecliste, herkes uyuduktan sonra sabah için ayrılan şarabı içlerinden pir olan biri, diğerlerinden habersiz içer, sonra erkenden camiye gidip vaaza başlar. Diğerleri uyandıklarında şarabın akıbetini tahmin ederek pirin olduğu camiye giderler. Pir, vaaz arasına sıkıştırdığı Abdülkadir Geylani'nin ağzından uydurduğu bir beyitle kürsüden şarabı kendisinin içtiğini beyan eder (*RE:* 41b-42a).

Ulemanın şarap içmesi, birbirine yalan söylemesi, Abdülkadir Geylanî gibi büyükleri hilelerine âlet etmeleri dinin yasakladığı fiillerin ne kadar normalleştiğini göstermektedir.

h) Şarapla ilgili hususları içeren dinî hükümler tesis edilmektedir. Hâtifî zürefadan işittiğini nakleder. Ḳıyâmette Ḥaḳ şu dört kimseyi affetmez: Cefa çektiren sevgili, kararsız âşık, ekşi suratlı sâkî ve yanlış çalıp söyleyen mutrip (*RE:* 71b).

i) Tasavvuf geleneğinde şarap içip mest olmak, âşık olup ayrılık acısı çekmekle beraber kişiyi olgunlaştırır. Hâtifî'nin naklettiği latifede şeyh, kendisine mürit olmak isteyen kişiye önce "*Hîç münâsib yârân ve muṭîʿ iḫvân ile şarâb içdüñ mi ve tamâm şâd*

u ḫandân olup ʿâlemden geçdüñ mi?" sorusunu, sonra "*Hîç ʿâşıḳ olduñ mı, firâḳ ʿaẕâbın çekdüñ mi ve yaş yirine ḳan dökdüñ mi ve dilber bugün vaṣla vaʿde idüp yarın gelmedügin ve ġayr ile seyre gidüp senüñle gitmedügin gördüñ mi ve maḥbûba yana yana mektûblar yazup el altından gönderdüñ mi?*" sorusunu yöneltir. Her ikisine de "*Yok!*" cevabı alınca kişinin mürit olmak için "*puḫte degül ḫâm*" olduğunu anlamıştır (*RE:* 15b-16a).

j) *Râhatü'l-Ervâh*'ta "şaraba tövbe etme" meselesi iki farklı yönden işlenir. Bir taraftan gül mevsiminde şaraba tövbe etmenin yanlışlığı üzerinde durulur ve anlatılanlar tövbe bozan kimselerin hikâyeleri ile zenginleştirilir (*RE:* 80b-81a, 82b-83a). Ebû Nüvâs hasta ziyaretine gelen dostlarına hastalığının sebebi olarak "*Geçen yıl gül eyyâmında şarâba tevbe itmiş idim. Anuñ sırrıdur ki şimdi ẓuhûra geldi. Vâḳıʿâ tevbe itmeyüp daḫı gül eyyâmında eylemek ġâyetde ḳabâḥatdur. Ol zamânda tevbeler ṣınur, ḳanda ḳaldı tevbe eylemek.*" demiştir (*RE:* 82b).

Diğer taraftan şaraba tövbe etmenin lüzumu, özellikle kitabın son bölümlerinde -bazen şiire has anlam zenginliği içinde- dile getirilir (*RE:* 102b, 103b-104a). Hâtifî'nin Hâfız ve Molla Câmî'den alıntılar yaparak yazdığı kıta buna örnektir:

İlâhî tevbe olsun içmeyem mey dimeyem hergiz

Elâ yâ eyyühe'ṣ-sâḳî edir ke'sen ve nâvilhâ[529]

Elüme ayaġ almayam oḳımayam daḫı aṣlâ

Tecella'r-râḥü min kâsin tuṣaffa'r-rûḥi feḳbelhâ[530](*RE:* 102b)

4.2.2.3. İslam Devletlerinde Şarap Tüketimi

Râhatü'l-Ervâh'ın beşinci bâbı Emevî ve Abbasîlerin şaraba yaklaşımlarına ayrılmıştır (*RE:* 42a-68b). Bu kısım haricindeki bölümlerde de hem bu hanedanların hem

---

[529] "الا يا ايها الساقي ادر كاساً و ناولها : Ey sâkî, kadehi döndür ve bana da sun." Bu mısra Yezid b. Muaviye'nindir. Hâfız onu takdim ve tehir ederek almış, divanındaki ilk gazelin ilk mısraı yapmıştır (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız I-III*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2020, I/281-282). Hâtifî de böylece hem Yezid b. Muaviye'nin hem de Hâfız'ın izinden gitmiştir.

[530] "تجلي الراح من كأسٍ تصفّي الروح فا قبلها : Gerisi ruhun arındırıcı kâsesinden tezahür eder, öyleyse kabul edin." Bu mısra, Molla Cami'ye ait bir gazelin ilk mısraıdır (*bk.* https://ganjoor.net/jami/divanj/fateha-shabab/ghazal-jf/sh17/ *et.*: 26.01.2021).

de diğer birkaç İslam devletinin şarapla ilgili tutumlarından izler taşıyan cümleler mevcuttur. Aşağıda ağırlıklı olarak Emevîler ile Abbasîlerin ve birkaç maddede Eyyubîler ile Osmanlıların uygulamaları özetlenmiştir.

4.2.2.3.1. Emevîler

Hâtifî'nin verdiği bilgilere göre Emevî halifelerinden Muaviye b. Ebû Süfyan, Ömer b. Abdülaziz, Yezid b. Velid, İbrahim b. Velid şarap içmemektedir. Yezid b. Muaviye, Velid b. Abdülmelik, Yezid b. Abdülmelik ve Velid b. Yezid aşırı miktarda içmektedir. Diğerleri belli bir düzende ve mutedil derecede içmektedir. Aşağıda Yezid b. Muaviye, Süleymân b. ʿAbdu'l-melik ve Velid b. Yezid gibi şarap içmede ifrata kaçan halifelerin şaraptaki ahvali yansıtılmaya çalışılacaktır.

Yezid b. Muaviye: Halifeler arasında şarap ile "*âlât-ı melâhî*"yi, yani çalgı gibi eğlence unsurlarını, buluşturan Yezid'dir (*RE:* 42b). "*Yezîd dâyimâ şarâbdan ḫâlî olmaz idi. Her gün gice mest ve seher maḫmûr bulınur idi.*" (*RE:* 44a). Ehil olmayanların içememesi için şarabın bir kadehinin bir deveye bedel olmasını temenni ederdi. "*Meclisinde nüdemâ ile berâber oturur idi ve her kim nüdemâdan mest olup yatsa gâh olur idi kim ḳalḳup kendü örter idi*" (*RE:* 44a). Mahbubu mahbube, mahbubeyi mahbup kılığına sokarak sakilik ettirirdi (*RE:* 71a).

Süleymân b. ʿAbdu'l-melik: Genellikle üç günde bir ve gece içer idi. Tekebbüründen pek kimseyle sohbet etmezdi. "*Yimek yimekde ve şarâb içmekde ve cimâʿ itmekde ve günilemekde mânendi yoġ idi, bu dü-rû ile iştihâr bulmış idi.*" (*RE:* 46b). Şarap içeceği zaman yanına testiler, taslar, kâseler ve kadehlerle şarap koyarlar; bunların tamamını bitirdiği gibi yenilerini isterdi (*RE:* 47a).

Velid b. Yezid: Daha halife olmadan Hac emirliğine görevlendirildiğinde meşhur süslü gölgeliğini Kâbe'nin üzerine kurup altında şarap içmeye niyetlenince dönemin halifesi Hişâm b. ʿAbdü'l-melik, Velid'i çölde bir kabilenin yanına sürmüştür (*RE:* 50a).

Halifeliği zamanında şarap ve eğlencedeki aşırılıklarına devam etmiştir. "*Bir ḥavżı var idi şarâb ile ṭolu iderler idi. ʿÜryân olup (…) naʿra urup kendün ḥavżuñ içine atar idi.*

Niçe defʿa batup çıḳup o miḳdâr içer idi kim ḥavża bir iki barmak miḳdârı noḳṣân gelür idi." (*RE:* 51a)

İçeceği zaman kırk tane güzeli, bir ellerine altın sürahi diğer ellerine altın kadeh vererek karşısına ayak üstü dizer idi. Eğer vakit geceyse güzellerin önüne mum ve altın şamdanlar koydururdu. Saray dışında bir yere içmeye giderse bunları da götürürdü (*RE:* 51b). Velîd, şimşir, servi gibi ağaçların gölgesinde içip eğlenmeyi âdet edinmişti (*RE:* 15a). "*Sâzʿilminde mâhir idi, mest olduḳda elineʿûd veyâ def alup raḳṣ ider idi.*" (*RE:* 51b).

4.2.2.3.2. Abbasîler

Hâtifî, Abbasî halifelerinden 8'inin şarapla ilgili tutumundan bahsetmektedir. Bunlardan Harun Reşid ve Me'mûn, protokol ve düzen içinde şarap içmeleriyle şöhret bulmuşlardır. Mansûr aslâ şarap içmemiştir. Diğerleri ise sadece belirli günlerde içmektedir. Şarap içmeyi âdetâ kurumsallaştıran esas aktör, dönemin şairi ve sarayın vazgeçilmez nedimi Ebû Nüvâs'tır. Aşağıda Harun Reşid, Me'mun ve -hakkında ayrı bir başlık açılmasa da- Ebû Nüvâs'ın şarapla ilgili tutumları örneklendirilecektir:

Harun Reşîd: Harun, nüdemâ ve muṭriplerini "aʿlâ", "evṣaṭ" ve "ednâ" olarak üç gruba ayırmış ve bunların caizesini de seviyelerine göre vermiştir (*RE:* 56a). Pazar ve salı günleri içmeyi âdet edinmiştir (*RE:* 56a). Meclislerinde daima perde gerisinde otururdu (*RE:* 56b). En gözde nedimi Ebû Nüvâs, en gözde mutribi ise İsḥaḳ b. İbrahim Mevsilî idi (*RE:* 56b).

Hâtifî, Harun Reşid'in Ebû Nüvâs ile yaşadığı, bazısı şarapla ilgili olan birçok hikaye anlatmıştır. Aşağıda bunlara birkaç örnek verilmiştir.

a) Harun bir zamanda Ebû Nüvâs'ı hapsettirir. Ebû Nüvâs'ın affedilmesi için aracı olanların hiçbirini dinlemeyince İsḥaḳ b. İbrahim Mevsilî, Harun'un Rayyâ adlı cariyesine mektup yazarak aracılık etmesini ister. Cariye Ebû Nüvâs'ın affını "*ʿîş u nûş tamâm olup ḫalîfe yatduḳda*" gönlünü hoş ederek sağlamıştır (*RE:* 62a).

b) Ebû Nüvâs, bir cariyenin süslenip mahbup kılığına girerek Harun Reşid'e sakilik ettiğini görür. Gördüğü manzaraya uygun bir methiye söyler. Karşılığında Harun,

cariyeyi şaire hediye eder. Ebû Nüvâs onun azat edilip kendisine bir kul (erkek) verilmesini talep eder. Ve talebi makbul olur (*RE:* 71a-71b).

c) Ebû Nüvâs, Harun Reşid ile sohbeti ederken sakinin elinden bir miktar şarap yere dökülür. Bunun üzerine Ebû Nüvâs ayetten (Nebe: 78/40) iktibas yaparak "*Yâ leytenî küntü türâb"*[531] der. Saki de Harun'un teşvikiyle ayetin "*Ve yeḳûlü'l-kâfirü yâ leytenî küntü türâb"*[532] kısmını tamamlayarak galip gelir, ödüllendirilir. Ebû Nüvâs sonraları bu sakiyi kendisini yenen tek kişi olarak anlatmıştır (*RE:* 71b-72a).

Me'mun b. Reşîd: Şarabın ne kadar içilmesi gerektiğiyle ilgili bir bahiste Meʾmûn b. Reşîd için "bu fende kemâl-i maʿrifet ve ḥüsn-i muṣâḥabet ile meşhurdur" denilmiştir (*RE:* 22b).

Tahta geçişinden İbrâhîmü'l-Mehdî ve İbnü ʿÂʾişe adlı musikişinasları tanımasına kadar hilafetinin ilk zamanlarında içmemiştir. Mecliste perde arkasında oturmayı, cuma namazı sonrasında ve salı günleri içmeyi âdet edinmişti. *"Ḫulefâda öyle edeb ile ʿîş u nûş ve nüdemâ ile müṣâḥabet ider kimesne gelmemişdür."* (*RE:* 58b).

Me'mun ve Ebû Nüvâs'ın kahramanı olduğu, *Râhatü'l-Ervâh*'ta yer alan latifelerden bazıları şunlardır:

a) Me'mûn bir gün nedimleriyle müsahabet esnasında kim çok içip galip gelecek diye şarap içme yarışına girer. Meclistekiler ya uyur ya mest olup kendinden geçer, sadece kendisi ve Ebû Nüvâs kalır. Bir müddetten sonra halife de uyur. Ebû Nüvâs, sâkî sohbetiyle biraz daha içer. Bir süre kendinden geçtikten sonra uyanır halifeyi de şiirle uyandırır. Bu sefer halifeyle içmeye devam eder ve hâle uygun bir medhiye söyler. Meʾmûn; şairi, şiiri ve ayrıca galibiyeti için ödüllendirir (*RE:* 65a-65b).

b) Me'mun, kendisine Acem'den hediye olarak gönderilen Mehtâb adlı cariyesine sâkîlik yaptırmakta ve her kadeh sunuşta cariyeyi öperek şarap içmektedir. Müteakiben

---

[531] "إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًاً يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا: Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, "Keşke toprak olaydım!" diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık." (*bk. Kur'ân-ı Kerîm*, Nebe: 78/40.)

[532] "إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًاً يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا: Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, "Keşke toprak olaydım!" diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık." (*bk. Kur'ân-ı Kerîm*, Nebe: 78/40.)

bir gülistana "ṣafâ-yı ṣabûḥ"a gidilir. Me'mun meclisteki şairlerden "sâkî" temalı, hâle münasip beyit yazmalarını ister. Yazılanlar içinde Ebû Nüvâs'ınkini beğenir ve oraya getirdiği mahbup oğlanlardan birini ona hediye eder (*RE:* 69b-70a).

c) Me'mun; her yıl kıştan kırk küp şarap ve meze için kırk altın biriktiren ve baharla birlikte dükkânı kapayıp dostlarıyla kırk gün işret yapan cullahın hikâyesini işitmiş, beğenmiş, adamla tanışmış ve sonraki her yıl bahar başında cullaha on bin akçe vermeyi âdet hâline getirmiştir (*RE:* 80b-81a).

4.2.2.3.3. Eyyûbîler

Râhatü'l-Ervâh'ta Eyyubîlerle ilgili ayrı bir bölüm yoktur. Bu hanedan mensuplarından şarap bağlamında sadece İsa Halife'nin (Melikü'l-Muazzam) adı geçmektedir. Buna göre Cemâlü'd-dîn b. Şîṣ, İsa'nın işret meclisinden aşırı sarhoş olarak evine dönüp taşkınlık yapınca karısı ve civardakiler tarafından dövülmüştür (*RE:* 60a-60b).

4.2.2.3.4. Osmanlılar

Râhatü'l-Ervâh'ın Osmanlı döneminde ve coğrafyasında yazılmış olması sebebiyle Hâtifî'nin çağını yansıtan, şarapla ilgili her anlatımı Osmanlı döneminin meseleye bakışından izler taşır.

a) Hâtifî'nin bazı kıtalarından Ramazan ayında şarap içmemeye özellikle özen gösterildiği anlaşılmaktadır (*RE:* 99b). Üç aylarda meyhanelerin kapatıldığı, işin sıkı tutulduğu; şarap içmek isteyenlerin bu yasaktan çok şikâyetçi oldukları görülmektedir:

Gül eyyâmı irişdükde efendî
Receb geldi diyü ehl-i ṣafâya
Yasaġ iletdi mey-ḫâneyi yapdı
İlâhî ḳâḍıyı uġrat ḳażâya (*RE:* 100a)

b) Osmanlı memurları arasında en azından fiiliyatta şarap tüketiminin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Şair Melihî, Edirne yolculuğu esnasında Çorlu'da konaklamış, bizzat şehir subaşısı şaire şarap göndermiş ve meclis tertip edilip içilmiştir (*RE:* 4b-5a). Hâtifî, mektubunda Hama Sancakbeyi Mir Çavuş Ahmed'den şarap talep etmektedir:

"Vüṣûl bulduḳda sulṭânımuñ iḥsân-ı ḳadîme ve imtinân-ı cesîmesine binâ'en yine me'mûldür ki 'Vücûdı ma'dûm ve küpleri maḫtûmdur.' diyü ayaġa ṣalup eli boş maḥrûm gönderilmeye" (*RE:* 95a).

4.3. ŞARAP ÜRETİMİ

Râhatü'l-Ervâh'ta bahsi geçen şarap ve diğer içeceklerin üretiminde kullanılan ana ve ara maddeler, üretim teknikleri, ortaya çıkan ürünler; yine *Râhatü'l-Ervâh*'ın sınırları içinde toparlanıp tasnif edilmiştir.

4.3.1. Üretimde Kullanılan Maddeler

4.3.1.1. Ana Maddeler

İçkilerin üretildiği temel maddeler "ana madde" kapsamında değerlendirilmiştir. Bunların önemli bir kısmı tabiattan doğrudan temin edilen bitkilerdir. Bir kısmı da bal, pekmez gibi ön üretim aşamasından geçmiş mamul maddelerdir.

4.3.1.1.1. Bitkiler

4.3.1.1.1.1. Üzüm

Her ne kadar diğer içkilerden söz edilse de *Râhatü'l-Ervâh*'ın esas konusu üzümden üretilen şaraptır. Üzüm şarabı, diğer bitkilerden üretilen içkilerden üstün tutulmaktadır. İbnü's-Sâyib'e üzüm şarabıyla ilgili görüşü sorulduğunda "*yüzin göge dutup ve elin götürüp baş ṣalup*" "*Büyüklük ve ilahlık Allah içindir."* diyerek takdir etmiştir (*RE:* 22a).

Beylesûn Hekim (Apollonios) üzüm suyundaki "kût"un başka bir suda veya bitkide olmadığını düşünür. Ona göre üzüm ağaçların, suyu da suların en şereflisidir (*RE:* 32a). Üzüm tıbbî olarak da çok faydalıdır. Besleyicidir, güzelliği artırır, meniyi ve cinsel gücü çoğaltır, özellikle kadınlar için besleyicidir, bedenlerini yumuşak ve saf yapar. Hamileyken yenirse doğacak oğlan ak, dinç ve sağlıklı olur (*RE:* 33a). Üzümün sadece meyvesi veya suyu değil, her unsuru faydalıdır. Kökü, külü, yaprağı, koruğu hastalıkların tedavisinde kullanılır, şifalıdır (*RE:* 33a-33b).

Pek muteber olmasa da kuru üzümden de şarap üretilmektedir. Velîd b. Yezîd'in nedimi İbn Şerâ'a, bu şarap için "*Adı ṣarâbdur.*" demiştir (*RE:* 14b).

4.3.1.1.1.2. Arpa

"*Cuʿd*" adlı nebiz[533] arpadan üretilmektedir (*RE:* 8a).

4.3.1.1.1.3. Buğday

"*Mezr*" buğdaydan üretilen şaraptır (*RE:* 8a).

4.3.1.1.1.4. Darı

"*Sekregeh*" adlı şarap darıdan üretilmektedir (*RE:* 8a).

4.3.1.1.1.5. Pirinç

Hind ehli, pirinçten, suyla içilmezse öldürücü etkisi olan bir şarap üretmektedir (*RE:* 8a).

4.3.1.1.1.6. Hurma

Hurmadan imal edilen içkiye "nebîẕ-i temr" denilmektedir (*RE:* 14b, 28b).

4.3.1.1.1.7. İncir

İncirden imal edilen şarap "nebîẕ-i tîn" adıyla anılmaktadır (*RE:* 28b). İncirin kurusundan da şarap üretilmektedir (*RE:* 22a).

4.3.1.1.1.8. Pelin Otu

"Yavşan" adıyla da bilinen bu bitkiden "*şarâb-ı efsentîn*" üretilmektedir (*RE:* 30a). Hâtifî'nin metruk şarap adları sınıfına aldığı "*isfant*" da aynı bitkiyle ilgili olmalıdır (*RE:* 5a).

4.3.1.1.2. Mamul Maddeler

Râhatü'l-Ervâh'ta verilenlerden bal, pekmez ve fânidin içkinin yapımında katkı maddesi olarak mı yoksa ana madde olarak mı kullanıldığı anlaşılamasa da sürecin sonunda ortaya çıkan içki bu maddelerin adıyla adlandırıldığı için "ana maddeler" kapsamında değerlendirilmiştir.

4.3.1.1.2.1. Bal

"Tebaʿ" veya "nebîẕ-i ʿasel" adıyla anılan şarap, baldan / balla üretilmektedir (*RE:* 8a). Çiğ veya pişmiş hâlde tüketilebildiği (*RE:* 28b), ilaç olarak kullanılabildiği anlaşılmaktadır (*RE:* 14a, 28b).

---

[533] Muhtelif bitki veya ürünlerden elde edilen, şarap (hamr) haricindeki içkilere *"nebîz"* denilmektedir (*RE:* 7a).

4.3.1.1.2.2. Pekmez

"Sevîḳ" içkisi pekmezden üretilmektedir (*RE:* 14b).

4.3.1.1.2.3. Fânîd

Fânid, İngilizcede *"pennet",* İspanyolcada *"alfenique"* ve bizde *"peynir şekeri"* olarak bilinen, şeker kamışından imal edilmiş bir şeker veya şekerleme türüdür.[534] Bu maddeden üretilen nebiz ilaç olarak da kullanılmaktadır (*RE:* 28b).

4.3.1.2. Koku ve Tat Verici Maddeler

Zevke göre karanfil, tarçın *vb.* maddelerle koku ve aroması desteklenmiş, terbiye edilmiş şaraba *"şarâb-ı reyhanî"* denilmektedir (*RE:* 18b).

4.3.1.2.1. Karanfil

Şarap, tadını ve kokusunu güzelleştirmek için içine karanfil konularak terbiye edilmektedir (*RE:* 18b).

4.3.1.2.2. Tarçın

Şarabın tat ve kokusunu güzelleştirmek için tarçın da kullanılmaktadır (*RE:* 18b).

4.3.1.2.3. Zencefil

Şarap terbiyesinde kullanılan bir madde de zencefildir. Hatta zencefille terbiye edilen şarabın kokusu sevgilinin ağzı kokusuna benzetilmektedir (*RE:* 22b).

4.3.1.2.4. Gül ve Gül Suyu

Arisṭuṭâlîs Ḥekîm, safravî mizâclı kimselerin şaraplarına elma, ayva ve gül koymalarını önermektedir (*RE:* 28b). *"Şümûs"* adlı şarabın rengini ve nurunu tam yansıtabilmesi için gül suyuyla karıştırılıp içilmesi tavsiye edilmektedir (*RE:* 7b).

4.3.1.2.5. Reyhan

Hâtifî'nin Tacizade Cafer Çelebi'den aldığı beyitte kadehin içindeki reyhan destesi tasvir edilmektedir (*RE:* 87b).

---

[534] Bu şeker / şekerleme türü için *bk.* https://www.alaturka.info/tr/yasam/mutfak/1913-tuerk-sekerleme-tarihi-k-sa-bir-bak- (*et.*: 09.06.2025); https://en.wikipedia.org/wiki/Alfe%C3%B1ique (*et.*: 09.06.2025).

4.3.1.2.6. Mastaki Sakızı (Damla Sakızı)

Arisṭuṭâlîs Ḥekîm, balgamî mizaçlıların şaraplarına damla sakızı, karanfil ve tarçın koyarak içmelerini tavsiye etmektedir (*RE:* 28b).

4.3.1.2.7. Elma

(bk. 3.1.2.4. Gül ve Gül Suyu)

4.3.1.2.8. Ayva

(bk. 3.1.2.4. Gül ve Gül Suyu)

4.3.1.2.9. Ûd

Şarâb-ı reyhânî elde etmek için kullanılan koku vericilerden biri de ʿûddur (öd ağacı) (*RE:* 18b). Ayrıca sarhoşluğun derecesini azaltması sebebiyle bazı hastalara içine ʿûd konulmuş şarap önerilmektedir (*RE:* 29b).

4.3.2. Üretim İşlemleri

4.3.2.1. Şarap Sıkma

Üzümün çiğnenerek veya bir araçla bastırılarak suyunun çıkarılması işlemi "sıkmak" kelimesiyle karşılanmaktadır (*RE:* 3b, 6b, 10b).

4.3.2.2. Bekletme (Hıfz)

Üzümün suyunun mayalanıp şaraba dönüşmesi için bir süre bekletilmesi gerekmektedir. ʿAlâʾe'd-dîn b. Nefîs şarabın "*müddet-i ṭavîle açılmayup ḥıfẓ olunması*" gerektiğini ve "*çaġlu güzel miṣâli yaşaduḳça cemâl ü ṭalʿatı nûrânî*" olacağını söyleyerek bekleme süresine üst sınır koymamıştır (*RE:* 16b). Üç yıl bekletilen şarap da vardır (*RE:* 18b) bir yıldan az bekletileni de… Şarabın iyisi eskiyle yeni arasında olandır (*RE:* 18b). Şarabı bekletmede ideal süre, bir yıldır (*RE:* 18b).

Şarap ağzı kapalı küplerde el vurulmadan saklanmalıdır (*RE:* 6b, 80b-81a). Bu süreçte kabında tahmîr olur (karışıp kaynar) mayalanır (*RE:* 6a). İbni Sînâ, şarabın mayalanma sürecinde geçirdiği değişimi üç aşamada anlatmıştır: İlk safhanın sonunda yâbis (kuru), ikinci aşamada hâr ve ratb, bir yılı tamamladığı üçüncü aşamada ise yâbis ve ratbdır (*RE:* 27b).

Soğuk günlerde diğer içecekler dayanabilirken nebîz bozulur, dayanmaz. Ancak eski zamanlarda uzun süre hekimler saklayabiliyorlardı (*RE:* 20b).

4.3.2.3. Pişirme, Kaynatma

Bazı şarapların üretiminde pişirme ve kaynatma yöntemi kullanılmaktadır. Mesela *"müselles"* veya *"ṭılâ"* adıyla bilinen şarabın üretiminde pişirme işlemi uygulanmaktadır. Şarap üçte bir oranında kalana kadar kaynatılır ve böylece damıtılmış olur (*RE:* 6b).

Pişirme işleminin damıtma amacı dışında da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hangi amaçla pişirilmiş olursa olsun bu işlemden geçmiş şaraba fazla itibar edilmemektedir (*RE:* 14a).

4.3.2.4. Perverde Etme, İlkâ Etme

Şarabın sıkılmasından içime hazır hâle geldiği ana kadar olan herhangi bir aşamasında; şarabın içine tarçın, ûd, karanfil, zencefil, elma, gül, reyhan, damla sakızı *vb.* katılarak yapılan tatlandırma ve kokulandırma işlemi için "*terbiyyet etmek*" (*RE:* 25a), "*ilkâ etmek*" (*RE:* 28b) veya "*perverde etmek*" (*RE:* 18b, 22b) ifadeleri kullanılmaktadır.

4.3.2.5. Mezcetme

Mezcetme; şarabın yoğunluğunu ve etkisini azaltmak veya tadını değiştirmek için, suyla veya başka bir sıvıyla karıştırmak anlamında kullanılmaktadır (*RE:* 8a, 16b, 28a). Eğer şarap ve diğer sıvı eşit miktarda karıştırılıyorsa buna "*nısfiyye etmek*" denir (*RE:* 19a).

Su katılmış şaraba *"memzûc"* katılamamış olana da *"sırf"* denir. Ḳıs b. Sâʿide, Rum Kayserinin sorusuna "*Ṣırf sulṭân-ı ẓâlim ve memzûc şâh-ı ʿâdildür, ẓulm bâʿiṣ-i fesâd-ı ʿâlem ve ʿadl mûcib-i ṣalâḥ-ı ümemdür*" (*RE:* 14a) cevabını vererek memzûc şarabı övmüştür. Ebû Nüvâs da şarabı memzûc içmeyi önermiştir (*RE:* 69a-69b).

4.3.2.6. Kendi İhtiyacını Üretme veya Satın Alma

Hâtifî'nin anlatımlarına göre, şartları uygun olan şarap tutkunları bir yıl öncesinden kendi şaraplarını üreterek veya satın alarak saklamakta ve zamanı gelince tüketmektedir (*RE:* 25a-25b, 80b-81a).

4.3.3. Şarap ve Diğer İçecekler

Râhatü'l-Ervâh'ta içecekler *"şerbet, eşribe, meşrûbât"* gibi kelimelerle adlandırılmaktadır. Şarap da bu sınıfa dahildir. Ancak lezzeti, kokusu, tadı, etkisi, faydası / zararı gibi yönlerden şarap içeceklerin, hatta yiyeceklerin, en üstünü kabul edilir. "*Nitekim ʿAcem ẓurefâsı buyurmışdur: Hîç şerbet nemî-resed be-şarâb.*[535] *Anuñ içün kim bâḳî eşribenüñ menâfiʿi daḫı var ise bunda olan neşâṭ ve şâdmânî ve inbisâṭ-ı rûḥânî birinde mevcûd degül belki mefḳûddür.*" (*RE:* 13b).

Râhatü'l-Ervâh'ta bahsi geçen sadece tıbbî bir amaç için tüketilen içecekler ve karışımlar ayrı bir inceleme konusu olduğu için burada söz konusu edilmemiştir.

4.3.3.1. Diğer İçecekler

4.3.3.1.1. Su

Hâtifî suyu "*sebeb-i zindegânî*" (hayat kaynağı) olarak görse de (*RE:* 21b) "sırf" su içmeyi önermemektedir: "*Ṣuyı dâyim yaluñuz istiʿmâl itmek reng-i rûya tekeddür ve ḥüsne taġayyür virür ammâ ḳaçan ki nebîẕ ile mezc olup içilse nefse sürûr ve bedene nûr ve reng-i rûya ḥumret ve ḳana lemaʿât virür. Anuñ içün Frenk maḥbûblarınuñ ruḫları gül-gûn ve lebleri pür-ḫûndur.*" (*RE:* 20b).

Râhatü'l-Ervâh'ta sudan genellikle, şarabın mezcedilmesinde kullanıldığı için bahsedilir (*bk.* "4.3.2.5. Mezcetme").

4.3.3.1.2. Süt

Râhatü'l-Ervâh'ta süt, müskir şeyleri tercih etmeyenlerin tükettiği bir içecek olarak karşımıza çıkmaktadır. Muaviye bu zümredendir; şarap *vb.* müskirattan uzak durur, konuklarına bal şerbeti katılmış süt veya Hama şekeri (Hamevî nebât) ile tatlandırılmış nar suyu ikram ederdi (*RE:* 42a).

Süt tıbbî faydası sebebiyle önerilmektedir. Günde altı vakiye[536] süt ile üç vakiye şarap karıştırılıp içilirse cinsel istek ve gücün artacağı, bundan üreyen oğlanın cemal ve kemal sahibi olacağı belirtilmiştir (*RE:* 32b).

---

[535] "هيچ شربت نمي رسد بشراب : Hiçbir şerbet şaraba erişemez"

[536] Bir vakiyye (okka), yaklaşık 400 dirheme denktir (*bk.* Cengiz Kallek, "Okka", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/338-339).

Her iki örnekte de sütün tek başına değil, bir terkibin unsuru olarak tüketildiği görülmektedir.

4.3.3.1.3. Sikencübin[537]

Barid mizaçlı kimselere, aşırı sarhoşluğu sakinleştiren bir içecek olarak tavsiye edilmektedir (*RE:*30a). Ebûbekir Râzî, humardan kurtulmak için yaz günlerinde herkesin sikencübin içmesini önermektedir (*RE:* 32b).

4.3.3.1.5. Nar Suyu ve Hamevi Nebat Karışımı

(*bk.* 4.3.3.1.2. Süt)

4.3.3.1.6. Asel Şerbeti ve Süt Karışımı

(*bk.* 4.3.3.1.2. Süt)

4.3.3.2. Şarap / Hamr

Hâtifî, yer yer özel sınırlama ve tanımlamalar yapsa da eserinin genelinde, bâʿiṯ-i sürûr olan içeceklerin tamamı için "şarâb" veya "ḫamr" kelimelerini kullanmakta ve en kapsamlı şarap adı olarak "ḫamr"ı görmektedir (*RE:* 7a). Ancak şarap adlarının yer aldığı ilk bölüm haricinde, *Râhatü'l-Ervâh*'ta konu edilen genellikle üzüm şarabı olduğundan "şarâb" veya "ḫamr" kelimeleri daha çok üzümden elde edilen müskir içecek anlamıyla kullanılmıştır.

4.3.3.2.1. İyi Şarabın Özellikleri

Râhatü'l-Ervâh'ta iyi ve kaliteli bir şarabın (*şarâbuñ ḫayırlusı*, *şarâb-ı maḥmûd…*), bedene ve ruha etkisi, bekleme süresi, renk, görünüş, koku, lezzet, kıvam, gibi yönlerden hangi özellikleri taşıması gerektiği ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve uzman görüşüne başvurulmuştur. Buna göre iyi şarap;

a) Saklama süresi bakımından ne çok taze ne çok eski olmalıdır (*RE:* 18b). Ancak ağzı açılmadan uzunca bir süre bekletilmiş olmalıdır (*RE:* 16b).

b) Çekici, karanfilimsi bir kokusu olmalıdır (*RE:* 16b, 28a).

c) Görünüşü saf, parlak ve tortusuz olmalıdır (*RE:* 16b, 28a).

---

[537] Sikencübîn (sirkengebin, sirkencübîn) "*bal ile sirkenin karışmasıyla hasıl olan hoşgüvâr şerbet*" olarak açıklanmaktadır (*bk. İlaveli Müntehabât-ı Lugat-ı Osmâniyye I-II,* Şirket-i İraniyye Matbaası, İstanbul 1292, I/393).

d) Ağızda hoş ve latif bir tat bırakmalıdır (*RE:* 16b).

e) Kıvamı mutedil olmalıdır (*RE:* 16b).

f) İçildiğinde nefis kabul etmelidir (*RE:* 18b).

g) Damarlara letafetle gitmelidir[538] (*RE:* 18b).

h) Bedene kuvvet vermelidir (*RE:* 18b).

i) Gam ve kasaveti götürüp sürur getirmelidir (*RE:* 18b).

j) İçenin tabiatını yumuşatmalıdır (*RE:* 18b).

k) Uykuya lezzet vermelidir (*RE:* 18b).

l) Sindirimi kolay olmalıdır (*RE:* 18b).

m) Yeme iştahını artırmalıdır (*RE:* 18b).

n) Midenin havasını boşaltmalıdır (*RE:* 18b).

4.3.3.2.2. Şarap Türleri

Hâtifî eserinin "*Ḫamruñ Esmâsın Beyân İder*" başlığını taşıyan birinci bâbını şarap adlarına ayırmıştır (*RE:* 3b). Şairlerin kasidelerinden derlenmiş şarap adlarını kullanımda olanlar ve "metrûk" olanlar biçiminde sınıflandırmış ve iki ayrı çizelge hâlinde vermiştir (*RE:* 3b, *RE:* 5a-5b). Kullanımda olanların adedi 36, metruklarınki 92'dir.

Hâtifî'nin çizelgeler içinde verdiği şarap adları, Nevâcî'nin *Halbetü'l-Kümeyt* adlı eserinin ilk bölümünde, hem de müstamel ve metruk biçiminde ayrılmış hâlde, yer almaktadır[539]. Kullanımda olan şarap adları bakımından iki eser birkaç ad haricinde örtüşmektedir. Metrûk şarap adlarında da benzer ortaklaşma söz konusudur. *Râhatü'l-Ervâh* ile bu eserin başka ortak yönlerinin de olduğu hesaba katılırsa Hâtifî'nin şarap adları konusunda da bu eserden yararlandığı anlaşılmaktadır.

Râhatü'l-Ervâh'ın diğer kısımlarında bu çizelgelerde yer almayan şarap adları da zikredilmiştir: *bâde, ʿaraḳ, ʿabdu'n-nûr, ciryâl, ṣabûḥ…*

"*Ḫamruñ esmâsı*" olarak sunulan bu kelimelerin şarap çeşitlerini mi karşıladığı yoksa üzümden elde edilen müskir içeceğin farklı adları mı olduğu açık değildir. Meselâ

[538] Eski anlayış ve kabule göre içilen şarabın damarlara gideceği varsayılmaktadır.
[539] Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *age.*, 5.

kullanımda olan şarap adları içerisinde yer alan "*ṣaḥbâ*" şarabın genel adlarından biri değil, "ak üzüm"den yapılan bir özel şarap türünün adıdır. Aynı gruptaki "*ṣırf*" da su katılmamış şarap anlamıyla bir tür adıdır. Diğer taraftan "*râḥ, müdâm, ḫamr*" gibi kelimeler özel bir şarap türünü değil genel olarak şarabı karşılamaktadır. Hâtifî'nin "ḫamr" hakkında sarf ettiği "*esâmîsi çoḳdur, ekṣer ṣıfât ve künyedür esmâ yirüne geçmişdür*" cümlesi, kendinin de bu sorunun farkında olduğunu göstermektedir (*RE:* 7a).

Hâtifî'nin tasnif konusundaki çelişkili yaklaşımlarından biri de "*nebîẕ*"i hem "ḫamr"ın isimlerinden biri kabul edip kullanılmakta olan isimler çizelgesine alması (*RE:* 3b) hem de "*Ḫamrdan ġayri bâʿiṣ-i sürûr olan eşribeye muṭlaḳâ nebîẕ dirler*" biçiminde tanımlayarak "ḫamr"dan ayırmasıdır (*RE:* 5a-5b).

Bu belirsiz ve çelişkili ifadeler; *Râhatü'l-Ervâh*'taki çizelgelerde ve eserin genelinde anılan şarap adlarından bir özel şarap türünü karşılayanların seçilip sınıflandırılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Hâtifî'nin zikrettiği şarap türleri; üretildiği madde, kullanılan üretim tekniği, şarabın rengi ve görünüşü, yoğunluğu ve parlaklığı, tadı, bekletme süresi, orijini ve katkılı olup olmaması bakımlarından aşağıda sınıflandırılmıştır.

4.3.3.2.2.1. Üretildiği Maddeye Göre Şarap Türleri

1) Ḫamr: Üzümden elde edilen tüm şaraplar bu gruba girmektedir: *ḫamr, râḥ, râḥa, müdâm, selâf, ḳarḳaf, ʿaḳâr, ḫanderîs, ṣaḥbâ, ḳahve, şarâb, ṭılâ, raḥîḳ, şümûl, ḥümeyyâ, kümeyt, muravvaḳ, muʿattaḳa, muşaʿşaʿa, meşmûle, rûḥ, ṣırf, ʿatîḳ, ʿâtiḳ, bikr, ʿaẕrâ, ümmü'd-dehr, uḫtü'l-meserra, ibnetü'l-ʿineb, selsel, silsâl, selsebîl, seker, nuḍûc, ümmü'l-ḫabâyiṣ* (*RE:* 3b), *ʿabdü'n-nûr* (*RE:* 8a), *reyḥânetü'n-neʿs, şaḳîḳu'l-eşbâḥ, ṣadîḳu'l-ervâḥ* (RE: 13a), *kelfâ* (*RE:* 5a-5b, 7a), *meze / mezze* (*RE:* 5a-5b, 7a), *şümûs* (*RE:* 5a-5b, 7b), *mâẕiye* (*RE:* 5a-5b, 7a), *müṣelleṣ / müṣelleṣe* (*RE:* 5a-5b, 6b, 22a, 52a), *müzeyyine* (*RE:* 5a-5b, 7a)…

2) Mezr: "*Buġday şarâbıdur.*" (*RE:* 8a).

3) Tebaʿ / Nebîẕ -iʿ Asel: Baldan yapılan içkidir. Hem bâʿiṣ-i sürür bir içecek olarak hem de muhtelif faydaları sebebiyle ilaç niyetiyle içilmektedir (*RE:* 8a, 14a, 22a, 28b, 53b).

4) Cuʿd / Nebîẕ-i Şaʿir: Arpadan üretilmektedir (*RE:* 8a).

5) Sekregeh: Hâtifî "*Ḥabeş iḳliminde bir aṣl-ı şarâbdur, ṭarıdan olur.*" diye tanıtmaktadır (*RE:* 8a). Ancak "tarı" ile mısır, akdarı veya Habeşistan'a özgü bir tahıl kastedilmiş olabilir.

6) Ṣaḥbâ: "Ak üzüm" den imal edilen şaraptır. Klasik şiirde yaygın olarak kırmızı şarap işlendiği için Hâtifî bu şarap türünün ak üzümden elde edildiğini özellikle vurgulamıştır (*RE:* 6b). "*Aḳ şarâb, şarâb-ı sefîd, mâẕiye, ṣaḥbâ*" ak üzümden sıkılan şarabın adlarıdır (*RE:* 3b-4a, 6b, 16b, 19a, 27b).

7) Sevîḳ:[540] *Râhatü'l-Ervâh*'ta "bekmez şarâbı" olarak açıklanmıştır. Ancak ne tür pekmezden imal edildiği belirgin değildir. İbnü Şerâʿa, "sevîḳ"in yolcuların tükettiği bir şarap olduğunu söylemiştir (*RE:* 14b).

8) Pirinç Şarabı: *Hind ehlinüñ birincden bir nevʿ-i şarâbı vardur, ṣu ile imtizâc olmasa içen kimesne sâʿatinde helâk olur* (*RE:* 8a).

9) Kuru Üzüm Şarabı: Kuru üzümden imal edilen şarap, beğenilen bir şarap türü değildir. Kuru üzüm şarabı hakkındaki kanaatini İbnü Şerâʿa "*Adı şarâbdur.*" diyerek belirtmiştir (*RE:* 14b). Ḳıs b. Sâʿide onu faydasız bulmakta ve üzümün kurutulup sulandırılmasına gönderme yaparak Hz. Üzeyir'in tekrâr dirilen eşeğine benzetmektedir (*RE:* 14a).

10) Nebîẕ-i Temr: Nebîẕ-i temr, hurmadan yapılan içkidir. "*Şarâb-ı bî-fâyide*" olarak görülmüş (*RE:* 14b) ve zaruret hâlinde içilebileceği söylenmiştir (*RE:* 14a).

---

[540] Sevîk, *"kavut dedikleri kavrulmuş un ki bedevî Araplar 'zâd-i râh' derler."* şeklinde açıklanmaktadır (*bk.* Ali Nazîmâ-Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lügati*, *TDK* Yay., İstanbul 2009, 457). Genelleme yoluyla, yolculuğa uygun diğer bazı yiyecek ve içeceklere de bu adın verildiği anlaşılmaktadır.

11) Nebîẕ-i Zebîb: Sözlükte "kuru üzüm" veya "kuru incir" olarak açıklanmaktadır.[541] "Kuru incir" anlamıyla kullanılma olasılığından dolayı bu içkiye ayrı bir başlık açılmıştır. (*RE:* 7a, 22a)

12) Nebîẕ-i Tîn: Nebîẕ-i tîn, incirden imal edilmektedir. Ciğer, böbrek ve mesane için faydalıdır. Gençlere tavsiye edilmiştir (*RE:* 28b).

13) Nebîẕ-i Fânîd: "Fânîd" şeker kamışından elde edilen bir şeker veya şekerleme türüdür (*bk.* "4.3.1.1.2.3. Fânîd"). Bu şekerden imal edilen şarap için "*müleyyindür ve ṣafrâya nâfiʿdür*" denilmiştir (*RE:* 28b).

14) Şarâb-ı Efsentîn: Latince adı "*artemisia absinthium*", Türkçe adı "*pelin otu*" veya "*yavşan*" olan "*efsentîn*" bitkisinden de içki üretilmektedir. Humarı gidermek isteyenlere sikencübîn ile beraber şarâb-ı efsentîn içmeleri tavsiye edilmektedir (*RE:* 30a).

4.3.3.2.2.2. Üretim Tekniğine Göre Şarap Türleri

1) Selâf: "Selâf" üzümün sıkılma aşamasından önce kendi kendine çıkan suyundan üretilen şaraptır. Hâtifî kelimenin köken ve anlamını da açıklamaktadır: "*Her nesnenüñ selâf evvelidür, nitekim evvelde giden kimesnelere selef didükleri bigi*" (*RE:* 6a). Şarapların latifi selâftır (*RE:* 4a). Ebû Nüvâs ona "*feraḥ*" lakabını uygun görmüştür (*RE:* 4b).

2) Ṭılâ (Müṣelleṣ, Müṣelleṣe): "*Ṭılâ, müṣelleṣ, müṣelleṣe*" adlarıyla bilinen şarap, pişirilerek elde edilir. Şarap 1/3 oranında kalana kadar kaynatılmakta ve böylece damıtılmaktadır (*RE:* 6b). İbnü's-Sâyib bu şarabı "*nihâyetü'l-maṭlûb*"[542] olarak nitelemektedir (*RE:* 22a). Emevî halifelerinden Mervân b. Muḥammed müṣelleṣ içmeyi âdet hâline getirmiştir (*RE:* 52a).

[541] Ali Nazîmâ-Faik Reşad, *age.*, 567.
[542] "Nihâyetü'l-matlûb", "istenen sonuç, isteklerin son noktası" anlamına gelir. Burada aynı zamanda Cüveynî'nin *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb* adlı fıkıhla ilgili eserine de gönderme vardır (*bk.* Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", *DİA*, İstanbul 1993, VIII/141-144).

3) Maṭbûḫ Şarap: "Maṭbûḫ" sözlükte "*pişirilmiş (yemek), kaynatılmış, haşlanmış (ilaç)*""[543] anlamına gelmektedir. Ḳıs b. Sâʿide'nin[544] "Maṭbûḫa ne dirsün?" sorusuna verdiği cevaptan pişmiş şarabın beğenilen bir şarap olmadığı anlaşılmaktadır (*RE:* 14a).

4.3.3.2.2.3. Rengi ve Görünüşüne Göre Şarap Türleri

1) Kırmızı Şarap: Edebiyatta pek çok imgeye malzeme olan, buna bağlı olarak Hâtifî'nin de üzerinde ısrarla durduğu şarap, "*kümeyt, ciryâl, râḥ, şarâb-ı gülgûn, şarâb-ı ergavânî*" gibi adlarla anılan kırmızı şaraptır. Bu şarap adlarının tamamıyla her zaman aynı renk tonu kastedilmemektedir. Erguvanî pembeden bir doru atın koyuluğuna uzanan kırmızı tonları işaret edilmektedir.

Hâtifî şarapta "*iǧtidâ ve semizlik*" isteyenlere kırmızı şarabın önerildiğini ifade etmektedir (*RE:* 16b-17a). Baṭlîmus (Batlamyus) Ḥekîm, kırmızı şarabın kanı çoğalttığını belirtmiştir (*RE:* 27b). Rûm ve Acem taifesi kana parlaklık verdiği için kırmızı şarabı daha çok tercih etmişlerdir (*RE:* 19a-19b).

2) Beyaz Şarap: *Râhatü'l-Ervâh*'ta "*ṣaḥbâ, mâziye, şarab-ı sefîd, ak şarâb*" adlarıyla anılanlar, beyaz şaraptır. Beyaz renkten kasıt süt beyazı veya kar beyazı değil, berraklıktır. Beyaz şarap, "*ṣîrîn*" (*RE:* 3b) ve "*ḥabîb*" (*RE:* 4a) sıfatlarıyla nitelenmektedir.

Beyaz şarap, baş ağrısını teskin eder; mideyi yormaz (*RE:* 19a); bedene çabuk nüfuz eder (*RE:* 27b).

3) Siyah Şarap: *Râhatü'l-Ervâh*'ta "şarâb-ı siyâh, ḳara şarâb, şarâb-ı esved" ibareleriyle gayet koyu renkli, katı ve yoğun şaraplar kastedilmektedir. Pek latif ve cazip bulunmadığından şairler siyah şaraptan söz etmemişlerdir (*RE:* 19a).

Calinus'a göre; siyah ve galîz şarap, har mizaçlı kişinin karın ağrısı ve mide zafiyetine çok faydalıdır. Harareti az olduğundan başa ve sinirlere zararı yoktur. Katılığı ve yoğunluğuyla damarları doldurur, çok sarhoş edicidir. Hazmı yavaş olur ama

[543] Şemseddin Sâmi, *age.*, 1363.
[544] Mehmet Ali Kapar, *agmd.* (Kus b. Sâide).

besleyicidir, mideyi de yumuşatır (*RE:* 19a). Baṭlîmus Ḥekîm de siyah şarap konusunda benzer görüşlere sahiptir.

4) Sarı Şarap: Hoş kokulu bir şarap türüdür (*RE:* 19b). Sarı şarabın harareti yüksektir, bu nedenle mahrûr mizaçlılara önerilmemektedir. Ancak barid mizaçlı ve balgamî kimseler için uygundur (*RE:* 19a, 27b).

4.3.3.2.2.4. Yoğunluğu ve Parlaklığına Göre Şarap Türleri

1) Raḥîḳ: Hâtifî, "*raḥîḳ*"in kelime anlamını "*Her nesnenüñ ṣâfîsine dirler.*" cümlesiyle açıkladıktan sonra Ebû ʿUbeyd'in[545] verdiği bilgiyi nakletmektedir: "*Raḥîḳ ṣarâbuñ öyle ṣâfîsine dirler ki aṣlâ anda ġıll u ġış olmaya.*" (*RE:* 6b).

2) Şarâb-ı Ġalîz: Şarâb-ı ġalîz; tadı, içimi, rengi ve kıvamı beğenilmeyen şarap için, "şarâb-ı maḥmûd" ibâresinin zıddı olarak kullanılmaktadır (*RE:* 18b-19a). Ancak beğenilmeme sebebi kıvamının mutedil olmayışıdır. Ancak sağlık açısından da gayet faydalı bulunmaktadır; besleyici olup "*bedene tarâvet ve reng-i rûya letâfet*" verir (*RE:* 16b). Midesi kuvvetli kimseler, yemeklerin hazmı esnasında içerse bedenlerine gıda gibi kuvvet verir, kişiyi ifrat derecesinde mutlu eder, idrarı artırır (*RE:* 18b-19a).

3) Yumuşak Şarap: ʿAlâʾe'd-dîn b. Nefîs, yumuşak şarabı "şarâb-ı ġalîẓ"in tam karşısına koymuştur: "*Ḥüsn ü leṭâfetde mânend-i leb-i ḫûbân ter ü tâze ola. Âdemi tîz mest idüp bedeni taḥlîl ḳıla*" (*RE:* 16b)

4.3.3.2.2.5. Tadı ve Kokusuna Göre Şarap Türleri

1) Şarâb-ı Reyḥânî: Karanfil, tarçın, ʿûd gibi malzemelerle perverde edilerek koku ve tat verilen şaraplara "*şarâb-ı reyḥânî*" denir (*RE:* 18b). Ayrıca üç yıl beklemiş şaraba da bu isim verilmektedir.

2) Meze: Tadı mayhoş olan şaraba "meze" veya "mezze" denmektedir. Hâtifî bu tadın ekşilik olmadığını bilhassa belirtmektedir (*RE:* 7a).

3) Tatlı Şarap: İbni Sînâ, tatlı şarâbın damarlarda kalan maddelerin atılmasında çok faydalı olduğu görüşündedir (*RE:* 27b).

---

[545] Zülfikar Tüccar, *agmd.* (Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm).

4.3.3.2.2.6. Bekleme Süresine Göre Şarap Türleri

1) Ḫanderîs: Çok eski şaraba "ḫanderîs" denir. Bu kelimenin aslı "kenderîs" olup Farsçadan Arapçaya geçmiştir (*RE:* 6a-6b).

2) Şarâb-ı Reyḥânî: Üç yıl bekleyen şaraba "şarâb-ı reyḥânî" denilmektedir. Bu adlandırma hem bekleme süresiyle ilgili hem de kokusuyla ilgilidir (*RE:* 18b). İbnü's-Sâyib bu şarabı "*Ḳûtü'l-ḳulûb.*"[546]ibaresiyle övmüştür (*RE:* 22a). Tabipler bu şarabı bazı hastaların ilaç öncesinde toparlanmaları için kullanmışlardır (*RE:* 20b).

3) Eski Şarap: Hangi şarap olursa olsun bir müddet bekletilmesi gerektiği yukarıda dile getirilmişti (*bk.* "4.3.2.2. Bekletme (Hıfz)"). Eski şarap bir yıl bekletilmiş olanı tanımlamaktadır. Hâtifî bu hususu "*şarâb ki bir yıl durup yeñisine yetişdi añа eski dirler*" diye izah etmektedir (*RE:* 18b).

Şairler eski şarabı över, bekletildiği için zararlı taraflarının faydaya dönüşeceğini düşünürler (*RE:* 19a).

Eski şarap herkesin bünyesine uygun değildir. Sinirlere ve duyulara hasar verir. Azâsı zayıf kimselere, hâr tabiatlı gençlere eski şarap tavsiye edilmez (*RE:* 19a). Normalden fazla beklemiş şarabın bilhassa ciğere zararı öldürücü düzeydedir (*RE:* 28a).

4) Taze Şarap: *Râhatü'l-Ervâh*'ta şarabın ne kadar süre bekletilmişine taze deneceği ile ilgili kesin bir çizgi çizilmemiştir. Ancak şarabın bir yıl durup yenisine yetişenine "eski" sıfatı verildiğine göre bir yıldan az bekletilmişinin de "taze şarap" sayılması gerekir (*RE:* 18b).

İbni Sînâ'ya göre taze şarap çok faydalıdır ancak hazmı zordur (*RE:* 27b).

4.3.3.2.2.7. Orijinine Göre Şarap Türleri

Adını üretildiği yerden alan şarap bu başlık altında gösterilmiştir.

1) Hîttiyye: Hît, Irak'ta Fırat'ın iki yakasına kurulmuş antik çağlardan beri varlığını korumuş bir şehirdir.[547] Bu şehirle özdeşleşen şaraba "*hîttiyye*" adı verilmiştir (*RE:* 7a).

---

[546] *Ḳûtü'l-ḳulûb,* "kalplerin gıdası" anlamına gelir. Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (*ö.* 386/996) *Ḳûtü'l-Ḳulûb adlı* tasavvufla ilgili eserine gönderme yapılmış olmalıdır (*bk.* Bilal Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî", *DİA,* İstanbul 1994, X/239-240).

[547] https://en.wikipedia.org/wiki/Hit,_Iraq (*et.*: 12.06.2025); Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü,* Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2001, 74.

2) Bâbiliyye: Irak'taki antik Bâbil şehrine mensup şaraba "*bâbiliyye*" denmiştir (*RE:* 7a).

4.3.3.2.2.8. Su Katılıp Katılmamasına Göre Şarap Türleri

1) Sırf: "*Ṣıḳılup şarâb oldıḳda aṣlâ ṣu ḳatılmamış*" olan şaraba "*ṣâfî şarâb"* (*RE:* 69b) veya *"sırf"* (*RE:* 14a) denir. Ḳıs b. Sâʿide, şarabın bu hâlini tesiri bakımından zalim sultana benzetmiştir (*RE:* 14a). Ebû Nüvâs da dostlarını "*şarâbı memzûc istiʿmâl idesiz zîrâ benim cigerimi ṣâfî şarâb yaḳup bedenim ḫarâb itmişdür*." diye uyarmıştır (*RE:* 69b).

2) Memzûc Şarap: "Memzûc" sözlükte "*mezc olunmuş, karışmış*" anlamlarına gelir.[548] Bir şarap terimi olarak su katılmış şarap için kullanılmaktadır (*RE:* 14a). *Râhatü'l-Ervâh*'ta şarabın memzûc hâlde içilmesi sıkça tavsiye edilmiş, bu konuda hekimlerin görüşlerinden yararlanılmıştır. Ḳıs b. Sâʿide onu "*şâh-ı ʿâdil*"e benzetmiştir (*RE:* 14a). Miyûḳafrâṭîs Ḥekîm (Hipokrat) içenlere şarabı suyla memzûc etmeden asla içmemelerini öğütlemiştir (*RE:* 28a). İbni Sina şarabın bu hâlinin zihin açıcılığından söz etmiştir (*RE:* 28a).

Memzuc şarabın sarhoşluğu sırftan fazladır (*RE:* 30b). Gençlere ve mahrûrlara suyla karıştırılmış beyaz şarap önerilmektedir (*RE:* 16b, 32b).

4.4. ŞARAP TÜKETİMİ

4.4.1. Şarap Kapları

Hâtifî; kadeh, sebû, sürahi gibi şarap kaplarını, aydınlatma araçlarını, micmer gibi aksesuarın tamamına "*âlet-i ṣoḥbet*" başlığı altına toplamıştır (*RE:* 3a). Bunlardan doğrudan şarapla ilgili olmayanlar daha sonra "*Aksesuar*" kısmında incelenecektir (*bk.* 4.2.7. Aksesuar).

Kadehle ilgili sayısız benzetme ve mecazlar mevcuttur. Bunlardan bir kısmı Hâtifî'nin diğer şairlerden seçtiği şiir parçalarında (*RE:* 72a-73b), bir kısmı da eserinin muhtelif bölümlerinde geçmektedir.

---

[548] Ali Nazîmâ-Faik Reşad, *age.*, 258.

Hâtifî, sürahi ve bardağın temizliğinden (*RE:* 70b), garip şarap kadehlerine kadar birçok konuya değinmiştir.

4.4.1.1. Küp

Şarabın uzun süre saklandığı büyük toprak kaptır. Şarap konulduktan sonra küpün ağzı hava almayacak şekilde sıvanır (*RE:* 80b) veya kapatılır (*RE:* 94b-95a), içilene kadar da açılmaz.

4.4.1.2. Kabak

Su kabağı şarap kabı olarak kullanılmaktadır. Hâtifî'nin naklettiği hikâyenin kahramanı elinde şarap kabağı ile yakalanmıştır (*RE:* 40b). Kabak içini göstermediği için dış mekânlarda şarap taşıma ve bulundurmada da kullanılmaktadır.

4.4.1.3. Sürâhî

Kadehi doldurmak için kullanılan, ağzı gövdesine göre dar, ayaklı, kulplu ve emzikli şarap kabıdır. Meclis sahibinin ekonomik durumuna göre sürahinin nitelikleri değişir; meselâ Velîd b. Yezîd altın sürahilerden içmeyi âdet edinmiştir (*RE:* 51b). Üzeri nakışlı resimli sürahi örnekleri vardır. Şâh İsmail böyle bir sürahiyi, bir şuh perinin yüzüne ve âyîne-i İskender'e benzetmektedir (*RE:* 73a).

Sürahinin alt kısmındaki kaidesine ayak denilmektedir. Mestî ve Ḳâdirî gibi şairler sürahiden söz ederken ayak kelimesinin anlam zenginliğini kullanmışlardır (*RE:* 73a).

Râhatü'l-Ervâh'ın hiçbir yerinde sürahiden dış mekânda kullanılan bir şarap kabı olarak söz edilmemiştir.

Şarap küpten sürahiye, sürahiden de kadehe konularak sunulur, sürahi bu zincirin ortadaki durağıdır. Sâki sürahi boşaldıkça meclisten ayrılıp sürahiyi doldurup getirir (*RE:* 70b).

Mecliste kadehi bırakıp sürahi ile içmek (*RE:* 23b), sürahiyi temiz tutmamak (*RE:* 70b) hoş karşılanmamaktadır.

Sürahiden kadehe şarap doldururken çıkan *"ġulġul"* sesi sanatlı söyleyişlere konu olmuştur (*RE:* 40b, 91b).

4.4.1.4. Sebû

Sebû, şarap testisi anlamına gelir. *Râhatü'l-Ervâh*'taki ifadelerden sebûnun tek veya çift kulplu olabildiği anlaşılmaktadır (*RE:* 72b).

Sebû, açık mekânlarda tertip edilen meclislerde kullanılmaya uygundur (*RE:* 82b-83a, 94b-95a).

4.4.1.5. Karrâbe

Ḳarrâbe, "*sakaların kullandığı ince köseleden veya deriden yapılmış su kabı*"[549] ve "*saka tulumu*"[550] anlamına gelen "ḳırba" sözcüğünün müştakı olduğuna göre onunla yakın anlamlı bir kelime olmalıdır. *Râhatü'l-Ervâh*'ta da elle kaldırılıp içilebilen bir şarap kabı olarak geçmektedir (*RE:* 46a).

4.4.1.6. Şîşe

Kısa süreyle şarap muhafaza etmek (*RE:* 41b-42a) veya beraberinde bulundurmak (*RE:* 41b) için kullanılan camdan yapılmış şarap kabıdır.

4.4.1.7. Ratl (Rıtl)[551]

Hâtifî, "*Raṭl Baġdâdîdür yüz elli dirhem olur.*" bilgisini vermektedir (*RE:* 22b). Tam ağırlığı verildiğine göre "ratl" şarap alım satımında ve buna bağlı olarak tüketiminde yaygın olarak kullanılan bir ölçü birimi olmalıdır. Nitekim kaç ratl şarap içmenin bir insana yeterli olacağı konusunda tartışma vardır. *Râhatü'l-Ervâh*'ta bir ratl içmenin yeterli olacağı belirtildikten sonra bu konudaki farklı fikirlere yer verilmiştir: "*Me'mûn bin Reşîd* (…) *'İki raṭl kâfidür.' dir ammâ Eba'n-Nüvâs 'Dört raṭl.' dir.*" (*RE:* 22b). Bazı aşırı görüşlerde on ratl şarap içmekten dahi söz edilmektedir (*RE:* 22b).

Alışılmışın dışında tasarım ve şekillere sahip ratl örnekleri de vardır. Bunlarla ilgili olarak "4.4.1.11. *Özel Tasarımlı Şarap Kapları*" başlığı altında bilgi verilecektir.

---

[549] Ferit Devellioğlu, *age.*, 316.
[550] Ali Nazîmâ-Faik Reşad, *age.*, 211.
[551] "Raṭl" kelimesiyle, Batı dillerinde kullanılan "litre" kelimesinin köken ilişkisinden söz edilebilir. Latin alfabesinin yazılış yönü ile Arap alfabesininki farklıdır. Latin alfabesindeki "l-t-r" yazımı ile Arap alfabesindeki "ر ط ل" yazımının harflerin takdim ve tehirine sebep olduğu, kelimenin bir kültürden diğerine geçtiği düşünülebilir. Nitekim *Kâmus-ı Osmânî*'de "litre" kelimesi "*Ratl, bir desimetre mükaabından ibaret yeni ölçek*" olarak açıklanmış ve bu ilişkiye değinilmiştir (*bk.* Mehmed Salâhi, *Kâmûs-ı Osmânî I-II* [tıpkıbasım], Ali Birinci (*haz.*), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019, II/299).

4.4.1.8. Kâse

"Kâse" ve "ṭâs" ile kastedilen ağzı geniş, altı yuvarlak şarap kabıdır (*RE:* 47a, 83b, 84b).

4.4.1.9. Susak

Kelime sözlükte "*su kabağından yapılmış veya ağaçtan oyulmuş maşrapa*" olarak açıklanmaktadır.[552] Hâtifî'nin kullanımından susağın kadehten daha hacimli olduğu anlaşılmaktadır (*RE:* 99b).

4.4.1.10. Kadeh

Hâtifî *"Ḳadeḥe vech-i tesmiye budur ki ḳadeḥ luġatda çaḳmaġa dirler."* cümlesiyle kadehin kelime anlamını açıklamıştır. Ona göre kadehin içindeki şarabın nurunun ateşi bedenin ateşini artırdığı için bu ismi almıştır (*RE:* 72b).

Kadehin dolusuna "*ke's*"; boş olanına ise "*câm, piyâle, peymâne, ḳadeḥ, sâgar, ayag*" denilmektedir (*RE:* 72b).

Râhatü'l-Ervâh'ta "ḳadeḥ" ve onunla eş veya yakın anlamda kullanılan kelimelerin eser içinde geçtikleri yerler aşağıda verilmiştir: *ayağ* (*RE:* 16b-17a, 72a, 72b, 73a, 82b-83a, 89b, 90a, 93a, 94b-95a, 99b, 100a, 102b); *câm* (*RE:* 5a, 6a, 72a, 72b, 83a-83b, 83b, 84a, 86b, 87b): *ḳadeḥ* (*RE:* 15a, 17a, 23b, 23b-24a, 34b, 36a, 38b-39a, 39a, 44a, 45b, 51b, 70b, 72a, 72b, 72b-73a, 82b-83a, 85b, 91b, 94b-95a, 98b-99a, 99b, 103b-104a); *ke's* (*RE:* 47a, 72b, 102b); *peymâne* (*RE:* 72b); *piyâle* (*RE:* 2b, 3a, 24a-24b, 72a, 72b, 82b-83a, 83a-83b); *sâġar* (*RE:* 72b, 85b, 96a); *saġrâḳ* (*RE:* 69b, 72b); *ṭolu* (*RE:* 23b, 23b-24a, 24a-24b, 24b, 24b-25a, 25a, 72a, 72b, 89b).

Kadehin şarap içme kapları içinde diğerlerine (susaḳ, raṭl, ṭâs …) nazaran en küçüğü olduğu anlaşılmaktadır. Hâtifî'ye ait olduğu anlaşılan kıtada Ramazan ayının yaklaşması sebebiyle sakiden elini çabuk tutması, kadehi terk edip susakla şarap sunması istenmektedir (*RE:* 99b).

Şarabı küçük kaplarla ve ara vererek içmek tavsiye edilmiştir. Şarabın zararını azaltıp faydasını çoğaltmak için kadehin de küçüğü kullanılmalıdır (*RE:* 17a).

---

[552] "*susak*" için *bk. TDK Güncel Türkçe Sözlük*, https://sozluk.gov.tr/

Kadehin mecliste nasıl kullanılacağına dair birtakım kurallar oluşmuştur. Bunlar ayrıntılı olarak sonraki başlıklarda ele alınacaktır. Ancak genel olarak, kadeh kullanımında nezaket, temizlik, saygı ve kanaatkârlık kavramlarının temel alındığı söylenebilir.

4.4.1.11. Özel Tasarımlı Şarap Kapları

Hâtifî, kadeh konusunda geleneğin dışına çıkılmasından memnun değildir. Bu tutumu, değişik "*nesneler te'lîf idüp ṭolular içen*"lere duyduğu öfkeden bellidir: "*neʿûẕü bi'llâh bunı maʿrifet mi ṣanurlar ola?*". Tepkisi; altın veya gümüşten şarap ratlları, gemi formunda veya camız boynuzu şeklinde şarap kapları kullananlaradır (*RE:* 24a). Ancak bir padişaha ait, göbeği üzerinde altın tavus kuşu bulunan kadehi tasvir ederken tepkinin yerini beğeni alır: "*Rivâyet iderler ki bir pâdişâhuñ ḳadeḥi içinde göbegi üzre bir altun ṭâvus var idi. Her ne vaḳt ki sâḳî içine şarâb ḳoysa sürʿat ile ol ṭâvus devr idüp aġzından ṣıklıḳ ider idi. Ve devr idüp kimüñ öñine dursa evvel ol içer idi. Ve içüp bir miḳdâr bâḳî ḳalsa tekrâr ṣıḳlıḳ ider idi tâ tamâm olunca.*" (*RE:* 72b – 73a).

4.4.2. Şarap Meclisinin Yeri (Şarap Nerede İçilir?)

Hâtifî, şarap içilecek ortamın özelliklerinin şarabın vereceği süruru artıracak ve şarabı tamamlayacak şekilde olması gerektiğini ayrıntısıyla anlatmıştır.

Râhatü'l-Ervâh'ta bazı küçük farklarla da olsa birkaç yerde, şarap meclisinin temel unsurları bir arada verilmiştir. Bunlardan en kapsamlısında şu unsurlar sayılmıştır: Mahbup (*semen-sîmâ güzeller*), söz ve sohbet (*ḫayâl-engîz ġazeller, leṭâyif-i rengîn*), çiçekler (*şükûfe-i tâze-manẓar*), dostlar (*aṣdiḳa-i rûḥ-perver*), saki (*sâḳî-i ġonçe-dehân*), musiki (*muṭrib-i ḫoş-elḥân*) ve güzel kokular (*revâyiḥ-i müşgîn*) (*RE:* 17a). Bu listeye bir başka cümlede akarsuyu ve çiçekleriyle "*ṣaḥn-ı gülzâr*" ifadesiyle mekân unsuru eklenmiştir (*RE:* 19b). *Râhatü'l-Ervâh*'ın farklı yerlerinde işlenen özellikler burada, birleştirilip tasnif edilmiştir.

Meclisin unsurları eksik olursa veya beklenen niteliği sağlayamazsa şarap içildiği vakit damarlar istediğine ulaşamayıp tutulur ve nefis şarabı kabul edip işleyemez. Böylece şarabın zararı faydasından, şerri hayrından, derdi şifasından fazla olur (*RE:* 17b).

4.4.2.1. Mekânlar

4.4.2.1.1. Gülistan

Şarap meclisi tertip etmek için en uygun yerler *"gülistan, ṣaḥn-ı çemen, ṣaḥn-ı gülzâr, bûstân"* kelimeleriyle ifade edilen açık mekânlardır (*RE:* 47b-48b, 51b, 69b-70a, 80b-81a, 88b). Bu tür yerlerin akarsu kenarında, ağaç gölgesinde ve çiçekler içinde olmasına dikkat edilir.

a) Serinliği, ihtiyaç hâlinde suya erişiminin kolaylığı gibi sebeplerden akarsu kenarları (*kenâr-ı âb-ı revân, ṭaraf-ı cûybâr*) tercih edilmektedir (*RE:* 2b, 17a-17b, 19b, 80a).

b) Meclis tertip edilecek mekânın taze çiçeklerle (*şükûfe-i tâze-manẓar*) bezenmiş olması istenmektedir (*RE:* 19b).

c) Yine serinliği sebebiyle ağaç gölgeleri, yoksa sayebanlar altında içilmesi önerilmektedir. Bu konuda Velid *b.* Yezîd'den örnek verilmiştir (*RE:* 15a, 50a).

d) Çiçeklere ilaveten etrafa yeşillik (sebze) ve tazelik hâkim olmalıdır (*RE:* 83a, 83b, 85b, 88b, 89a).

Son üç maddeyi zenginleştiren açık mekân unsurları aşağıda "*Çiçekler*", "*Ağaçlar*" ve "*Sebze*" alt başlıklarında incelenmiştir.

4.4.2.1.2. Evler

Hâtifî şarap meclislerinin bahar, yaz ve güz mevsimlerinde dışarıda, gülistan ve bostanlarda; kış gelince içeride düzenlenmesi gerektiğini dile getirerek iklim ve hava koşullarına işaret eder: *"Eyyâm-ı şitâ duḫûl itdükde yârân biri birinüñ saʿâdet-ḫânesinde şâd ü ḫürrem olup meclisler idüp ṭolalar."* (*RE:* 88b).

Evlerde meclis tertip etmek; iklim ve hava koşulları, yasaklama nedeniyle meclisi gizleme ihtiyacı, meclise az kişi katılacak olması, meclisin yapılacağı saat, meclisin mahrem bir gündemle yapılması gibi etkenlerden doğan bir mecburiyettir. Yoksa meclis tertibinde asıl olan açık mekânlarda yapmaktır.

Hâtifî'nin katıldığı bir meclis; vaktin gece olması, üç beş samimi dost arasında yapılması nedenleriyle müellifin evinde yapılmıştır (*RE:* 12a). Yemen vezirinin kardeşi

için tuttuğu hoca ile kardeşi arasında geçen aşk hikâyesinde âşıklar evde, gece vakti herkesten gizli meclis tertip edip içerler (*RE:* 98b-99a). Bu hikâyede meclisin evde kurulması vakit, gizlilik, mahrem ilişki gibi sebeplerin doğurduğu bir mecburiyettir.

4.4.2.1.3. Saraylar

Daha önce özellikle Emevîlerden Yezîd b. Muaviye, Süleymân b. Abdülmelik ve Velid b. Yezîd; Abbasîlerden Hârun Reşîd ve Me'mun b. Reşîd'in şaraba ve eğlenceye düşkünlüklerinden, sarayda tertip ettikleri meclislerden "İslam Devletlerinde Şarap Tüketimi" başlığı altında ayrıntılı olarak söz edildiğinden burada aynı hususların tekrarından sakınılmıştır.

Saraylarda tertip edilen meclislerde hem protokol ilkelerinin gereği olarak hükümdar ile diğerlerini ayırmak için hem de hükümdarın mahremiyetinin korunması için perde arkasında oturma ve içme geleneği uygulanmıştır. Bazı halifeler bu sınırlamaya her zaman uymuş (Hârun Reşîd *RE:* 56a-56b, Me'mun b. Reşîd *RE:* 58b) bazısı kısmen uymuş (Abdullah *b.* Seffâh *RE:* 52b, Manṣûr *RE:* 53b, Mehdî-Billâh *RE:* 54a-54b) bazısı da hiç uymamıştır (Velîd *b.* Yezîd *RE:* 49b-51b).

Meclislerde perdenin önündekiler ile arkasındakiler birbirini görememekte (*RE:* 53b) ancak sözlerini işitebilmektedir (*RE:* 54a).

Hükümdar meclislerinin saray dışında bir yerde tertip edilmesi hâlinde de hükümdarın saygınlığını yansıtacak "*âyin-i selâṭîn üzre*" birtakım düzenlemeler yapılmaktadır. Hikâyeye göre, halifelerden biri hastane ziyareti esnasında bir "dîvâne" ile sohbet eder, muhatabının cevaplarından ve mantığından çok etkilenir. Sohbeti sürdürmek ister, emriyle beraber hemen oracıkta pencere önüne yüksekçe bir taht yapılıp üstünde meclis araste edilir. (*RE:*103b-104a).

Meclis tertibinde sarayın kapalı alanları dışında bahçesi, havuzu gibi bölümleri de kullanılmıştır (*RE:* 51a).

Saray meclislerini kendince bazı kural ve ölçütlere göre tertip eden hükümdarlar vardır. Velid b. Yezîd'in meclislerinde "*ḳırḳ dâne serv-ḳâmet ġamze-i âfet şîrîn-şemâyil zerrîn-ḥamâyil bekler, câriyeler ellerinde her birinüñ bir altun ṣürâḥî ile bir altun ḳadeḥ*

dutup ḳarşusında ayaġ üzre dururlar idi. Ve gice ile içse her birinüñ öñine zerrîn şemʿ-dân ile şemʿ ḳorlar idi." (*RE:* 51b). Harun Reşid dönemi bu konuda dönüm noktası olmuştur. Harun, nüdemâ ve muṭriplerini *"aʿlâ"*, *"evṣaṭ"* ve *"ednâ"* olarak üç gruba ayırmış ve bunların caizesini de seviyelerine göre vermiştir (*RE:* 56a).

4.4.2.1.4. Meyhâne

Meclis tertibi için olmasa da şarap içenlerin kullandığı kapalı mekânlardan birisi de meyhanelerdir. İslam memleketlerinde her devirde hatırı sayılır miktarda gayrimüslim yaşadığı ve bunların kendilerine ait meyhaneleri olduğu bilinir. Hatta halifelerden biri şarabı bırakıp tevbe etmesi vesilesiyle Şam'daki bir meyhaneyi yıktırıp yerine, bugün Mescid-i Tevbe olarak bilinen, camiyi yaptırmıştır (*RE:* 104a).

Râhatü'l-Ervâh'ta meyhane, şiirsel kullanımı dışında gerçek anlamıyla da karşımıza çıkmaktadır.

Müslümanların da meyhaneye gittikleri ve bunun çok da aşırı bir tepkiyle karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Annesi, oğlu Ebû Dülâme'nin[553] "*fisḳ u fücur*"unu halifeye şikâyet ettiğinde gidip meyhaneden çıkarıp getirmişlerdir. Halife Ebü'l-Abbâs es-Seffâh, bir gece tavuk kümesinde kaldıktan sonra ayılan şairin o anda okuduğu şiirini beğenerek serbest bırakmış üstüne bir de caize vermiştir (*RE:* 53a).

Müslümanların şarap içmelerini engellemek için bazı kısıtlamalara gidilmiştir. Bunlardan biri de üç aylar geldiğinde meyhanelerin kadıların kararıyla kapatılmasıdır. Hâtifî bu yasaktan muzdariptir:

Gül eyyâmı irişdükde efendî
Receb geldi diyü ehl-i ṣafâya
Yasaġ iletdi mey-ḫâneyi yapdı
İlâhî ḳâḍıyı uġrat ḳażâya (*RE:* 100a)

[553] Necati Kara, "Ebû Dülâme", *DİA,* İstanbul 1994, X/122.

4.4.2.2. Bitkiler

Şarap meclisi için en uygun zaman ilkbahar, en uygun mekân gülistandır. Çiçekler, ağaçlar ve diğer taze bitkiler; renk, koku ve görünüşleriyle gülistanın süsü ve tamamlayıcı unsurudur.

4.4.2.2.1. Çiçekler

Hâtifî'nin "*şükûfe-i tâze-manẓar*" ve "*envâʿ-ı şükûfe-i bahâr*" olarak ifade ettiği (*RE:* 17a, 91b) ve eserinde adını andığı çiçekler ve *Râhatü'l-Ervâh*'ta geçtikleri sayfalar aşağıda verilmiştir. Sadece gül ayrıntılı işlenmiş diğerlerinin geçtiği sayfaların verilmesiyle yetinilmiştir.

1) Gül: *Râhatü'l-Ervâh*'ta en çok adı anılan, söz sanatlarına en çok konu olan çiçek, güldür. Bunda renk bakımından şarap ile gül arasındaki benzerliğin etkisi vardır. Şarapla ilgisi dışında da klasik edebiyatta güle rengi, kokusu, dinî bir sembol oluşu gibi yönlerden ayrı bir değer ve önem atfedilmektedir, *Râhatü'l-Ervâh*'ta bunun izlerini de görmekteyiz.

Şarap gül eyyamında içilir. Bazen baharın tamamı bazen de bahar mevsimi içindeki kırk günlük süre, "*gül vaktı*" veya "*gül eyyâmı*" olarak anılmaktadır. Şarap meraklıları gülistan seyrine çıkıp şarap içebilmek için bütün bir yılın geçip tekrar gül eyyamının gelmesini beklerler (*RE:* 81a). O kadar ki gül eyyamında şaraba tövbe etmeyi "kabahat" sayar, tövbe etmiş olanları tövbelerini bozmaya çağırırlar (*RE:* 82b).

Gül, güzel kokuların padişahıdır. Çiçeklerin en asili güldür. Abbasî halifesi Caʿferü'l-Mütevekkil gül mevsimlerinde, avamın gülü görmeye hakkı olmadığını düşündüğü için, halkın gül alıp satmasını yasaklamıştır (*RE:* 81a).

Gül; dalı, yaprağı, kokusu, goncası, bülbül ile ilgisi dolayısıyla şiirde ve letaifte en çok işlenen çiçektir. Hâtifî de gül ile ilgili Türk şairlerden seçtiği beyitlere eserinin "*Der-Beyân-ı Revnaḳ-ı Eyyâm-ı Bahâr ve Evṣâf-ı Ezhâr*" başlıklı bölümünde yer vermiştir (*RE:* 83a – 85a). Yoğunlukla bu kısımda olmak üzere eserinde gülle ilgili birçok hikâye, latife ve nükteler anlatmıştır (*RE:* 25b, 31a, 37b, 40b, 61b, 74b-75a).

Güle hürmet edilmelidir. Nuşirevan ayak seyrine çıktığında yere atılmış bir gül bulur derhal yerden alıp başına takar (*RE:* 81a-81b).

Gül kapalı mekânları da güzelleştirir. Harun Reşîd, meclisindekilerden önünde duran kırmızı ve beyaz renkli güllerin güzelliğini anlatan şiir söylemelerini istemiştir (*RE:* 82a-82b). Halife İbnü'l-Muʿtez'e sohbet esnasında bir mahbubesinin, altında beyaz üstünde kızıl güller olan bir asumanî çiçek tabağı gönderdiği nakledilmiştir (*RE:* 82a).

Güle kutsallık atfedilmektedir. Hz. Muhammed'in "*Gül cennet kokularının efendisidir.*" buyurduğu iddia edilmektedir[554] (*RE:* 81b). Bu kapsamda Caʿfer b. Muḥammed'in[555] de "*Gülde Ḥaḳ teʿâlâ enbiyâ ḳoḫusın komışdur*" dediği aktarılmaktadır (*RE:* 81b).

Gül yetiştiriciliği özel bir zevk ve merak hâline gelmiştir. Farklı renkte güller elde etmek için bazı teknikler geliştirilmiştir: açık mavi (âsmânî) renkli gül yetiştirmek için gül ağacını, içinde ezilmiş kenevir bulunan suyla sulamak; benzer yöntemi başka renkte güller yetiştirmek için de kullanmak; kırmızı gülün bir tarafını beyazlaştırmak için bezle sarıp diğer tarafını kükürtle buhurlamak (*RE:* 81b-82a). Güzün taze gül bulmak isteyenlere saklama yöntemi önerilmesi (*RE:* 81b), gül suyu imalatına gönderme yapılması (*RE:* 99a) gül merakının diğer yansımalarıdır.

Hâtifî başka memleketlerde yetişen farklı evsafta güllerden de söz etmiştir. Şam'da yaprağının bir yüzü kızıl bir yüzü beyaz; Halep'te de yaprağının bir yüzü kızıl bir yüzü sarı güller görülmüştür (*RE:* 81b). Rivayete göre Hindistan'daki bir gül ağacının güllerinin yapraklarında kelime-i şehadet yazmaktaymış (*RE:* 82a). Selahaddin Eyyubî'nin Marakeş'e gönderdiği elçi bu diyarda seksen yüz yapraklı güller görmüştür (*RE:* 82a). Ancak ne olursa olsun "*Cûr*[556] *şehrinüñ güline bedel olmaz.*" (*RE:* 81b).

Gül kelimesi ile alışılmamış bağdaştırmalar da yapılmıştır. Uzun süre birini beklemek anlamında kullanılan "*gülleri nesrîn bitirmek*" deyimi (*RE:* 93b) ilgi çekicidir. Mesîḥî'den iktibas edilen şu beyitte yer alan ömrün güle benzetilmesi imgesiyle pek karşılaşılmamaktadır:

---

[554] Bu söz (*El-verdu seyyidu ezhâri'l-cenneti*: *Gül cennet çiçeklerinin efendisidir*.) yaygın kanaatin aksine, hadis külliyatında bulunmamaktadır (*bk.* Yusuf Açıkel, "Hz. Peygamber-Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 2018, 71-103.)
[555] Mehmet Ali Sönmez, *agmd.*, (Caʿfer b. Muhammed).
[556] Cûr (Gûr), İran'ın bugün Firuzabad adıyla anılan şehridir.

Ey Mesîḥî ḳo cihân bâġın ki hindû-yı ecel

Kimse mi ḳodı k'anuñ ʿömri gülini dermedi (*RE:* 89b)

2) Nergis: (*RE:* 83a, 83b, 84a, 85b, 85b, 86a, 87a, 92a, 93b, 94b)

3) Sünbül: (*RE:* 2a, 2b, 19b, 49a, 84a, 86a, 87b, 92b, 93a, 93b, 94b)

4) Nesteren: (*RE:* 2b, 83b, 84b, 85b)

5) Yâsemen: (*RE:* 2b, 19b, 85b, 93a, 93b, 94a, 94b)

6) Lâle: (*RE:* 19b, 72a, 82b, 84a, 84b, 85b, 86b)

7) Nesrîn: (*RE:* 2b, 19b, 83b, 85a, 92a, 92b, 93b)

8) Gülḫaṭmi: (*RE:* 33b, 94b)

9) Benefşe: (*RE:* 2b, 25b, 80a, 80b, 81b, 83b, 84a, 86a, 86b, 92a, 92b, 94a, 94b)

10) Şebbûy: (*RE:* 81b, 93b, 94b)

11) Zerrînḳadeḥ: (*RE:* 72a, 81b)

12) Mersîn: (*RE:* 81b)

13) Sûsen: (*RE:* 72a, 83b, 84a, 85a, 89a)

14) Mîr-i Âşıkan: (*RE:* 85a, 94a, 96b)

15) Erġavân: (*RE:* 85b – 86a)

16) Şaḳâyıḳ-ı Nuʿmân (Lâle-i Nuʿmân): (*RE:* 80a, 87a, 87b, 93a, 93b, 94a)

17) Badem Çiçeği: (*RE:* 87b)

18) Nilûfer: (*RE:* 2b, 72a, 87b, 92b, 94b)

19) ʿUṣfûr Çiçeği: (*RE:* 7a)

4.4.2.2.2. Ağaçlar

Hâtifî'nin eserinde adını andığı ağaçlar ve *Râhatü'l-Ervâh*'ta geçtikleri sayfalar aşağıda verilmiştir. Ancak bu adlar bazen ağacı, bazen de meyvesini karşılamaktadır. Bu bölümde ağaç adı olarak kullanıldıkları yerler ele alınmıştır

1) Serv: (*RE:* 83a, 85b, 87a, 87b, 92b, 94b)

2) Çenâr: (*RE:* 87b, 89a)

3) Ṣanevber: (*RE:* 88a)

4) ʿArʿar: (*RE:* 83a)

5) Şimşâd: (*RE:* 15a)

4.4.2.2.3. Sebze

Sebze kelimesinin *Râhatü'l-Ervâh*'ta "*yeşillik, çemen, çayır*"[557] anlamında kullanıldığı yerler şunlardır: *RE:* 83a, 83b, 85b, 89a.

4.4.2.3. İklim Özellikleri

Bir yerin iklim koşulları; orada içilecek şarabın özelliklerini ve halkının şaraba eğilimini belirlemektedir. Hekimler şehrin havasına göre şarap tavsiyesinde veya sınırlamasında bulunmuşlardır. Büzürcmihr,[558] sıcak memleketlerin insanında şaraba muhabbetin çok, soğuk memleketinkinde az ve ılıman yerlerinkinde mutedil olduğunu ifade etmiştir (*RE:* 20a).

Meclis tertibi için en uygun zaman ilkbahar, ilkbaharında kırk günlük gül vaktidir. Yaz ve güz mevsimlerinde de lezzeti az olmak üzre gülistan seyri yapılabilir (*RE:* 88b). Ancak kış gelince "*ḳâfile-i ʿişret ü şâdî*" yükünü bağlayıp yola revan olur (*RE:* 89a).

Meclis tertip edilen yerde, seher vaktinde, çiçeklerin açılması ve kokularının meclis ehline ulaşması için bâd-ı ṣabânın esmesi gerekir (*RE:* 2b, 25b, 31a). Bâd-ı ṣabânın sevgilinin saçı kokusunu âşığa ulaştırma görevi de vardır (*RE:* 38a-38b).

4.4.2.4. Güzel Kokular (Revâyih-i Tayyibe)

Meclis eğer açık havada icra ediliyorsa etraftaki çiçeklerin kokusu güzel koku ihtiyacını karşılamaktadır. Bu yeterli olmadığında veya mestliği gidermek, şarabın zararını önlemek gibi özel bir maksatlarla mecliste güzel kokular bulundurulmaktadır.

"*Revâyiḥ-i ṭayyibe*" (güzel kokular) adlandırması altındaki maddeler; meclisin uygun yerlerine konularak, giysiye veya bedene sürülerek, micmerde yakılarak, şaraba katılarak veya bizzat elle tutularak kullanılmaktadır. Müşk (misk), kâfur, ṣandal, ʿanber

---

[557] Şemseddin Sâmi, *age.*, 705.

[558] Büzürcmihr'in Sâsânî hükümdarı Nuşirevan'ın (I. Hüsrev, 531-579) veziri, katibi ve "*Zafernâme*" adlı eserin müellifi olduğu kabul edilir (*bk.* Müjgân Çakır, "Râhatü'l-İnsân (Pendnâme-i Enûşîrvân)'ın Türkçe Bir Tercümesi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3, 2012, 723-735.)

(ʿabîr), ġâliye, reyḥân, ʿûd, ve ḳaranfil; *Râhatü'l-Ervâh*'ta anılan başlıca güzel kokulardır.

4.4.2.5. Söz ve Sohbet

Meclisin temel unsurları arasında "*ḫayâl-engîz ġazeller*" ve "*leṭâyif-i rengîn*" sayılmıştır. Bunlardan biri şiiri, diğeri nesri temsil etmektedir. Gazellerle hayâller zenginleşecek, latifelerle sohbet renklenecektir (*RE:* 17a).

4.4.2.5.1. Şiir

Hâtifî'nin naklettiği şarap meclisi hikâyelerinde düğüm hep bir şiirle çözülmektedir. Bu hikâyelerde mîr-i meclis oradaki şairlere sohbetin gündemini işaret ederek "*Bir ġazel di ki vaṣf-ı ḥâlim ola.*" diye emreder, şiirler söylenir zevkle dinlenir, şairine caizeler verilir (*RE:* 65a, 65b).

Mecliste mutlaka şairler ya da şiirden anlayanlar bulunur. Ebû Nüvâs ve Raḳâşî Hârûn, Reşîd'in; Aḫṭal-ı Naṣrânî, Yezid b. Muaviye'nin meclisleriyle özdeşleşmiş şairlerdir. Emevî ve Abbasîlerden sonraki dönemlerde de şiir ve şair önemini hep korumuştur.

Râhatü'l-Ervâh'taki latife ve hikâyelerde şiir, cezaları affettiren, bazen caizeye dönüştüren kurtarıcı unsurdur. Ebû Nüvâs, Harun Reşid'in hatununu cimriliğinden dolayı eleştirdiği beytini bir iki nokta ilavesiyle methiyeye çevirerek cezadan kurtulur, ödüllendirilir (*RE:* 62b-63a). Cemâlü'd-dîn b. Şîṯ, İsa Halife meclisinden evine sarhoş döner, evdekilerce dövülür, halifeye şikâyet edilir. Cezadan yine şiir kabiliyetiyle kurtulur (*RE:* 60a-60b).

4.4.2.5.2. Letâyif

Leṭâyif; sözlükte "*güldürecek tuhaf ve güzel söz ve hikâye*" anlamına[559] gelen "laṭîfe" kelimesinin çoğuludur. *Râhatü'l-Ervâh*'taki kullanımlarına bakarak kelimenin açıklamasında "güldürecek" yerine "eğlendirici" sıfatı getirmek daha uygun olacaktır. Latifeler meclis ehlinin tahkiye ihtiyacını karşılayarak kasaveti dağıtmaktadır.

[559] Şemseddin Sâmi, *age.*, 1240-1241.

Eflâtûn şarabın uygun kişilerle "*leṭâyif naḳl ide ide"* içilmesini tavsiye etmiştir (*RE:* 26a). Harun Reşid meclislerinin mutrip ve şairlerinden olan İshak b. İbrahim Mevsilî, padişah meclislerine layık nedimlerde bulunması gereken özellikler arasında *"leṭâyif naḳl idüp melâleti ref^ᶜ ve nevâdir söyleyüp ḳasâveti def^ᶜ"* edebilmeyi de saymıştır (*RE:* 33b). *Râhatü'l-Ervâh*'ta buna benzer başka cümleler de vardır (*RE:* 17a, 35a).

Râhatü'l-Ervâh'ta padişah nedîm ve gözdelerinin vasıfları sayılırken muhakkak latife anlatmaktaki becerileri vurgulanmıştır. "*Hârûnü'r-Reşîd'üñ Dünyâ dirler bir* (…) *câriyesi var idi ki leṭâyif söylemede dil-peẕîr ve nevâdir naḳlinde bî-naẓîr idi."* (*RE:* 15b). Bağdat'ta İbnü's-Sâyib'den daha iyi letayif nakleden kimse yoktur (*RE:* 22a).

4.4.2.6. Sâz u Âvâze

Hâtifî, bugünün mûsikî kelimesini karşılamak üzere "*ḫoş-âvâz, sâz u âvâze, ṣadâ-yı dil-güşâ, elḥân-ı ṭayyibe*" gibi kelimeleri kullanmaktadır. Eserinin yedinci babı *"Meclisde Sâz u Âvâze Aḥvâlin Beyân İder"* başlığını taşımaktadır (*RE:* 73b).

Râhatü'l-Ervâh'ta *"Şarâb meclisinde ki sâz u âvâze olmasa kişi tamâm-ı leẕẕet bulmaya."* sözüyle musikinin bezme katkısını belirtmiştir (*RE:* 74a). Meclise tertip ve ziynet veren unsurlardan biri de ifadesini *"muṭrib-i ḫoş-elḥân"* terkibinde bulan musikidir (*RE:* 17a).

Şarap ile musikinin bir diğer ortak noktası da tarihçeleridir. Bir rivayete göre, Şeytan Kâbil'e şarap yapmayla beraber saz çalmayı da öğretmiştir (*RE:* 10b).

Meclis tertip edileceği zaman diğer şeylerden önce sakiyi ve *"muṭrib-i ḫoş-âvâz"*ı bulmak gerekir. Zira şarap cismin gıdasıdır, musiki de ruhun... Safâ, lezzet, neşe bu ikisinin bir araya gelmesinden oluşur. Hükemâ *"Şarâb er kişidür ve ḫoş-âvâz dişidür bu ikisi bir arada olduḳda bunlardan sürûr mütevellid olur."* demiştir (*RE:* 74a-74b).

Mûsikînin gücü ve etkisi insanlarla sınırlı değildir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta anlatılan bir *"nükte"*ye göre; gül mevsiminde sohbet koyulaşıp şarap içilirken tanbur sesini işitip ondan etkilenen iki bülbül de gül fidanlarının üstüne konup önce nağmeleriyle müziğe eşlik eder. Sonra biri kadehin kenarına diğeri tanburun koluna konar. İkisi de bir miktar şaraptan içip meclisi üç dört kere devreder. Bu usulü defalarca tekrar ederler. Nihayet

kendilerini açılmış gül üzerine vururlar (*RE:* 74b-75a). Hâtifî, Hind ehlinin de avladıkları fili yeni vatanına alıştırmak için müzikten yararlandıklarını nakletmiştir (*RE:* 74b).

Hâtifî ulemadan naklen "*ḥüsnde Yûsuf'dan ve âvâzede Dâvud Nebî'den özge kimesne gelmemişdür*" bilgisini verir (*RE:* 74a). Burada Hz. Davud'un sesinin güzelliği ve gürlüğü söz konusu edilmiştir. Başka bir yerde de onun ud çalmaktaki mahareti övülmüştür (*RE:* 75a). Bu iki tamamlayıcı unsur ile sâz u âvâze, Hz. Davud'a bağlanarak - saz çalmayı Şeytan'ın öğrettiğine dair rivayetin aksine - yüceltilmiş ve kutsallaştırılmış olur.

Râhatü'l-Ervâh'ta musikiyle ilgili verilenler; musiki makamlarının burçlarla ve insan tabiatıyla ilişkisi ve sâz âletleri biçiminde gruplandırılabilir.

4.4.2.6.1. Makam Burç Tabiat İlişkisi

İlminücum ile uğraşanlar musiki makamlarının yedi yıldızın menzili olan on iki burç üzere bağlandığını iddia etmektedir. Burçların yıldızlar üstündeki etkisi nasılsa makamların yaratılmışlar üstündeki etkisi öyledir. Hâtifî de padişah meclisinde mutrip olacaklara padişahın yıldızını ve talihinin nağmesini ezberlemeyi ve tabiatına uygun makamları icra etmeyi önermektedir (*RE:* 76a). Bu önerinin kapsamı her mutribin dahil olduğu meclis ehlinin tabiatı ve yıldızına göre sanat icra etmesi şeklinde genişletilebilir.

Hâtifi, makamlar-burçlar ve insan tabiatı ilişkisini bir dairesel şekille de göstermiştir (*RE:* 76b).

4.4.2.6.2. Sâz Âletleri

Râhatü'l-Ervâh'ta adı geçen saz aletleri ʿûd, tanbur, çeng, kopuz, kanun, def, rebap, tabldır. Ancak diğerleri bir latife veya şiir bağlamında anılıp geçilirken ʿûd üzerinde özellikle durulmakta, ʿûdun tarihçesi verilerek musikinin tarihçesiyle özdeşleştirilmektedir.

Eserin yedinci bâbı kapsamında saz aletleriyle ilgili nükte, latife ve beyitlere yer verilmiştir (*RE:* 75a-76a). Aşağıda ʿûd ayrıntılı olarak işlenmiş diğerlerinin sadece *Râhatü'l-Ervâh*'ta anıldıkları sayfalar verilmiştir.

1) ʿÛd: Hâtifî'ye göre saz aletleri içinde en güzeli ve ruha en çok tesir edeni ʿûddur (*RE:* 75a). Buna bağlı olarak en yaygın olanı da ʿûddur. Emevî halifelerinden Velîd b. Yezîd ve Yezîd b. ʿAbdü'l-melik'in cariyesi Ḥubâbe ʿûd çalmakta mahirdir (*RE:* 48a, 51b).

Hâtifî ʿûdun icadıyla ilgili bazı kabulleri aktarır. Bunlara göre; ʿudu İdris peygamberin oğlu Metuşelah bulmuş; İranlılar tasnif etmiştir. İslâm'da ʿûdu ilk çalan da Saʿîd b. Miscaḥ'tır (*RE:* 76b). Hz. Davut da sesinin güzelliği yanında ud çalmada ustaydı (*RE:* 75a). Ancak sahih rivayete göre Batlamyus telif etmiş, Harun Reşîd'in nedimi İsḥaḳ b. İbrâhîm Mevṣılî geliştirerek zirveye taşımıştır. Şeytan'ın ara sıra gelip İsḥaḳ'a ʿûd ve makam talim ettiğini de aktarır (*RE:* 77a).

Hâtifî, mutribi bezme davet etmek için yazdığı bir mektupta ʿûdun aksamından (*germe:* perde, *evtâr:* teller, *burġu:* germe mandalı) bahsetmektedir: "*ʿÛduñ germeleri çözülmişdür ve evtârı ḳırılup burġuları bozulmışdur.*"(*RE:* 91a).

2) Def: (*RE:* 51b, 75b, "deffâf" *RE:* 56a)

3) Ḳânûn: (*RE:* 90a-90b)

4) Ḳobuz: (*RE:* 75b)

5) Rebâb: (*RE:* 50a, 91b)

6) Tanbur: (*RE:* 12a, 74b-75a, ṭanbûrcı *RE:* 56a)

7) Çeng: (*RE:* 75b, 102b)

8) Tabl: (*RE:* 75b)

4.4.2.7. Şarapla Beraber Tüketilen Yiyecekler

Şarap "nuḳl" eşliğinde içilir. Şarap eşliğinde yenen her türlü yemek, meze, meyve, kuru yemiş *vb.* gıdaya "nuḳl"; bunları tüketme işine de "tenaḳḳul" denilmektedir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta kullanılan buna yakın bir sözcük de "yeme içme" anlamındaki "tenâvül"dür (*RE:* 3b). Nukl sınıfındaki yiyecekler ve özel bir amaçla yine şarapla beraber tüketilen baharatlar, "*Şarapla Beraber Tüketilen Yiyecekler*" bu başlığıyla değerlendirilmiştir.

Râhatü'l-Ervâh'ta "tenâvül" ve "tenaḳḳul" ile ilgili birtakım hüküm, öneri ve sınırlamalara yer verilmiştir. Buna göre;

1) Tenakkul ile içmek, hem şarap meclisleri uzun sürdüğü için meclis ehlinin karnının doyması açısından hem de şarabın bedene zararını engellemek için bir mecburiyettir (*RE:* 15b).

2) Şarap meclisinde yiyeceklerden çok yemek ayıplanmaktadır (*RE:* 38b-39a).

3) Şarap meclisinde gece yarısı yemek istemek hoş karşılanmamaktadır (*RE:* 38b-39a).

4) Birinin evine veya meclisine işret için gidilirken "nukl" götürülmektedir (*RE:* 12a).

5) Şarabın yanında bir şeyler yemek gayet münasiptir. Onun için hazır ve iştahlı olmak gerekir (*RE:* 14b-15a).

6) Şarap içmeden önce ve içtikten sonra çok yemek yenmemelidir. Aksi hâlde şarabın mahmurluğu çok olur (*RE:* 30a, 30b).

7) Şarap meclisinde yemek yenecekse içmeye ara verilir, yemekten sonra içmeye devam edilir (*RE:* 70b). Şarap içenlere yemek hazmolunup etkisi vücuda yayılır yayılmaz içmeye başlamaları önerilmektedir (*RE:* 17a).

4.4.2.7.1. Yemekler

1) Kebâb: (*RE:* 30a, 88b, 89a, 102b)

2) Taze Balık: (*RE:* 28b),

3) Etli Kürnüb Aşı:[560] (*RE:* 28b-29a),

4) Turaç:[561] (*RE:* 30a),

5) Piliç: (*RE:* 30a),

6) Kavurma: (*RE:* 30a),

7) Yaġlu Beksimâd (Peksimet): (*RE:* 29a).

[560] Kürnüb "lahana" demektir (*bk.* https://www.luggat.com/k%c3%bcrn%c3%bcb *et.*: 22.04.2025).
[561] Turac, sülüngillerden bir av kuşudur ("turaç" için *bk. TDK Güncel Türkçe Sözlük*: https://sozluk.gov.tr/ *et.:* 22.05.2024).

4.4.2.7.2. Kuru Yemişler

1) Fıstık: (*RE:* 29a)

2) Ḫurmâ: (*RE:* 15b)

3) Badem İçi: (*RE:* 15b)

4) Kuru Erik: (*RE:* 29a)

5) Tuzlu Fıstık: (*RE:* 29a)

6) Koz İçi: (*RE:* 29a)

7) Ṣanavber (Çam Fıstığı): (*RE:* 29a).

4.4.2.7.3. Meyveler

Râhatü'l-Ervâh'ta, şarabın yanında bilhassa mayhoş veya ekşi meyvelerden yenilmesi tavsiye edilmiştir (*RE:* 15b, 32b). Eserde şarapla ilgi kurularak adı anılan tüm meyveler ve geçtikleri sayfalar şunlardır:

1) Elma: (*RE:* 15b, 29a, 88a, 90a, 102b)

2) Limon: (*RE:* 30a), koruk (*RE:* 30a)

3) Nar: (*RE:* 29a)

4) Ayva: (*RE:* 29a, 30a, 81b)

5) Turunç: (*RE:* 30a)

6) Acı Badem:[562] (*RE:* 29a).

4.4.2.7.4. Sebzeler

"Sebze" sözcüğü *Râhatü'l-Ervâh*'ta genellikle "*yeşil*" anlamıyla kullanılmıştır. "*Kök, sap, yaprak ve çiçeklerinden çeşitli yemekler yapılan veya çiğ olarak yenen yeşil bitki ve otlar*" anlamıyla sadece Cem Sultan'dan alınan bir beyitte geçmektedir (*RE:* 88b).

Eserde adı geçen sebzeler ise şunlardır:

1) Ekşot (Kuzukulağı): (*RE:* 30b)

2) Soğan: (*RE:* 30a)

3) Kürnüb: (*RE:* 28b-29a).

[562] Badem ağacının acımtırak sert kokulu meyvesidir.

4.4.2.7.5. Çeşitli Baharat, Ot ve Tohumlar

1) Zaʿ ferân: (*RE:* 29b)

2) Küzbere:[563] (*RE:* 30a)

3) Kâfûr (*RE:* 30b)

4) Hindibâ Tohumu: (*RE:* 30b)

5) Kürnüb Tohumu: (*RE:* 30b)

6) Ḳuṭunâ:[564] (*RE:* 30a)

7) Naʿ naʿ (Nane): (*RE:* 30a)

8) Dâr-ı Çînî (Tarçın): (*RE:* 18b, 28b, 30a, 32b)

9) Meyʿ a:[565] (*RE:* 29b)

10) Ḥamâme:[566] (*RE:* 29b)

11) Lüffâḥ:[567] (*RE:* 29b)

12) Beyrûḥ:[568] (*RE:* 29b)

13) Ḥürmül:[569](*RE:* 29b)

14) Suʿ d:[570] (*RE:* 29b)

15) Kebâbe-i Ṣînî:[571] (*RE:* 29b)

16) Kettân Tohumu: (*RE:* 29a)

---

[563] küzbere: Asmacık (*bk.* Şemseddin Sami, *age.*, 1162).

[564] Ḳuṭunâ (*Burhân-ı Katı*'da "ḳuṭumâ" biçimindedir) *"domuz ağırşağı, buhurumeryem kökü"* demektir. (*bk.* Mütercim Âsım Efendi, *age.*, 475.)

[565] Meyʿ a, karagömlek otudur (*bk.* Şemseddin Sami, *age.*, 1442).

[566] "ḥamâme" kelimesi "güvercin" anlamındadır ancak burada Arapçası "رجل الحمامة" (riclü'l-ḥamâme) olan güvercinayağı otu kastedilmiş olmalıdır (*bk.* Ali Kemâl Şaş, *"Türkçe Arapça İlişkileri Bağlamında Anlam Aktarması Yoluyla Oluşmuş Bitki Adları",* Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/2 2020, 572-588.)

[567] Lüffâḥ, Türkçede "adamotu" veya "cin elması" adlarıyla anılır (*bk.* N. Tarhan, M. Arslan, S. Şar, "Bazı Tıbbi Bitkiler ve Onlara Ait Mitoslar", *Lokman Hekim Dergisi*, 6 (1), 2016, 1-9.).

[568] Her ne kadar "يبروح" yazılsa da doğrusu "*yebrûḥ*"tur. Bu bitki hakkında *Kâmûs-ı Osmânî*'de "bebrûh / yebrûḥ" maddesinde "*Lüffâḥ-ı berrî denilen nebât-ı muḫaddirin kökü. Yebrûḥuṣṣanem ve taḥrîfiyle ʿabdusselâm denilen bir köktür ki insan ḳadîdine şebîh olur ve ekseriyâ Kürdistan dağlarında bulunur.*" açıklamasına yer verilmiştir (*bk.* Mehmed Salâhî, *age.*, 93).

[569] Nüshada "hürmül" biçiminde harekelenmiştir ancak sözlüklerde "harmel" biçiminde yer almaktadır. Bu bitkinin Türkçe adı "*üzerlik otu*"dur (*bk.* Ali Seydî, *Resimli Kamus-ı Osmani I-III*, Cihan Matbaası, İstanbul 1330, II/394).

[570] Bu bitkinin Türkçe adı topalak otudur (*bk.* https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/topalak/?c=Genel *et.* 05.11.2023)

[571] Kâmûs-ı Türkî'de kebâbe "*baharattan karabübere müşabih bir habbe*" olarak açıklanmıştır (*bk.* Şemseddin Sami, *age.*, 1142). Çin taraflarından getirildiği için "*sînî*" sıfatıyla da anılmaktadır.

17) Kavrulmuş Sümsüm (Susam): (*RE:* 29a)

18) Buhurumeryem Tohumu: (*RE:* 30a).

4.4.2.7.6. Şekerler

1) Fânîd:[572] (*RE:* 28b)

2) Sükker-i Ṭaberzed:[573] (*RE:* 29a, 30b).

4.4.2.7.7. Yağlar

Râhatü'l-Ervâh'ta adı geçen yağların önemli bir kısmı, ilaç olarak kullanılmaktadır:

1) Zeyt Yağı:[574] (*RE:* 30a)

2) Benefşe Yağı: (*RE:* 30a, 30b)

3) Yâsemen Yağı: (*RE:* 30a)

4) Ebegümeci Yağı (*RE:* 30a)

5) Nergis Yağı: (*RE:* 30a)

6) Gül Yağı: (*RE:* 30a)

7) Ḳabaḳ Yağı: (*RE:* 30a)

4.4.2.7.8. Bakliyat

Râhatü'l-Ervâh'ta bakliyat olarak sadece mercimekten (*ʿades*) söz edilmektedir (*RE:* 30b).

4.4.2.8. Aksesuar

Meclisin asıl unsurları gibi doğrudan şarapla ilgisi olmayan ama dekoru tamamlayan nesnelerin bezme dahil olduğu, Hâtifî'nin bunlarla ilgili beyitleri de "*Âlet-i Ṣoḥbetde Vâkiʿ Olan Ebyât*" sınıfına dahil etmesinden anlaşılmaktadır (*RE:* 72a).

4.4.2.8.1. Yıkama Kabı

Sakinin önünde şarap içilip meclis tamamlandığında sürahi ve kadehi yıkayabileceği, içi suyla dolu temiz bir kap bulundurması gerekmektedir (*RE:* 70b).

---

[572] Fânîd, peynir şekeri demektir.
[573] Taberzed (/teberzed) "nebat şekeri"dir. Teberle kırılarak tüketildiği için bu ismi almıştır (*bk.* Ali Nazîmâ-Faik Reşad, *age.*, 500).
[574] Zeyt, zeytin yağıdır (*bk.* Şemseddin Sami, *age.*, 693).

4.4.2.8.2. Meclis Peşkîri

"Peşkîr" sözlükte "*yemek yerken vaktiyle peçete yerine dizlerin üzerine alınan müşterek uzun bez*" olarak açıklanmıştır.[575] Bu açıklamadan peşkirin meclis ehlince ortak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hâtifî, "*meclis peşkîrine burnın silüp sümkiren*"e şarabın haram olduğunu söylemiştir. Amacı meclisin nezafetini korumaktır (*RE:* 38b-39a).

4.4.2.8.3. Aydınlatma Araçları

1) Fânûs-ı Ḫayâl: Fânûs-ı hayâl, eskiden süs olarak kullanılan, içinde mum yakılan büyük bir fenerdir.[576] *Râhatü'l-Ervâh*'ta Şîrî'nin bir beytinde ve Hâtifî'nin bir kıtasında geçmektedir (*RE:* 73b).

2) Şemʿ ve Şemʿdân: Mum (şemʿ) bir mahfazanın (fânûs, şemʿ-dân) içine konarak veya tek başına kullanılmaktadır. *Râhatü'l-Ervâh*'ta, Velîd b. Yezîd'in gece şarap içerken cariyelerinin karşısında dizilip ellerinde altın şamdanlar tuttukları anlatılmıştır (*RE:* 51b). Ayrıca birkaç beyitte daha anılmıştır (*RE:* 62a, 72a, 73a).

3) Çerâġ: Çerâġ sözlükte "*yağ kandili*" olarak açıklanmaktadır.[577] *Râhatü'l-Ervâh*'ta iki beyitte birinde "*çerâġ yakmak*" (*RE:* 83b) diğerinde "*çerâġ uyarmak*" (*RE:* 86b) deyimleri içinde kullanılmıştır.

4.4.2.8.4. Sofra

Râhatü'l-Ervâh'ta "ṣufra" kelimesi "*masa, sini vb. şeylerin, yemek yemek üzere hazırlanmış durumu*"[578] (*RE:* 15b, 73a-73b) ve "*üzerinde yemek yenen yaygı*"[579] (*RE:* 83b) anlamlarıyla kullanılmaktadır.

4.4.2.8.5. Micmer

"İçinde tütsü yakılan kap, tütsü kabı, buhurdan"[580] anlamına gelen micmer, *Râhatü'l-Ervâh*'ın giriş sayfalarında (*RE:* 2b) ve Âhî'den alınan bir beyitte geçmektedir (*RE:* 73b).

---

[575] Şemseddin Sami, *age.*, 356.
[576] Horata, Osman, "Necati Beyden Bâkîye Döne Döne", *Bilig*, 7, 1998, 49.
[577] *Kubbealtı Lügati*: https://lugatim.com/s/%C3%A7era%C4%9F (*et.*: 16.06.2025).
[578] *TDK* Güncel Türkçe Sözlük: https://sozluk.gov.tr/ (*et.*: 16.06.2025).
[579] Şemseddin Sami, *age.*, 725.
[580] *Kubbealtı Lügati* https://lugatim.com/s/micmer (*et.*: 16.06.2025).

4.4.2.8.6. Mirvaha (Yelpaze)

Zâtî'ye ait bir beyitte zikredilmiştir (*RE:* 73b).

4.4.3. Şarap İçme Zamanı (Şarap Ne Zaman İçilir?)

Râhatü'l-Ervâh'ta bahsi geçen şarap içmeyle ilgili süre, süreç, mevsim, gün, günün vakti gibi zaman unsurları veya bu unsurlarla ilgili sınırlamalar "Zaman" başlığı altında değerlendirilmiştir. Eserde şarap içmek veya meclis tertip etmek için en uygun zamanın ne olduğuyla ilgi doğrudan bilgilere de, latife ve hikâyelerden çıkarılacak yoruma dayalı sonuçlara da yer verilmiştir.

4.4.3.1. Zamanla Genel Değerlendirmeler

a) Şarap her mevsimde içilebilir, "*fâyidesi var żararı yoḳdur.*" Diğer içeceklerin vakti ve saati vardır, bunların etkileri sınırlı ve belirli maddeler üzerindedir (*RE:* 20b-21a).

b) Şarap haftanın her günü içilebilir. Bununla ilgili bir sınırlama yoktur (*RE:* 100a).

c) Şarap her yaşta içilebilir ancak en ideali "*zamâne fi'l-cümle yâr iken*" gençlik ve coşku zamanında içmektir (*RE:* 100b-101a).

d) *Râhatü'l-Ervâh*'ta Emevî ve Abbasî halifelerinden şarap içenlerin hangi günlerde ve ne sıklıkla içtikleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Yezîd b. Muaviye'nin şaraptan ayrı duramadığı, gece gündüz mest bulunduğu belirtilmiştir (*RE:* 44a). Hişâm b. ʿAbdü'l-melik ve Meʾmûn b. Hârûnü'r-Reşîd'in her hafta cuma namazlarından sonra içtiği kaydedilmiştir (*RE:* 49b, 58b). Velîd b. ʿAbdu'l-melik'in gün aşırı (*RE:* 46a), Hârûn Reşîd'in *eḥad* (pazar) ve *ṣelâṣe* (salı) günleri (*RE:* 56a) içmeyi adet edindikleri söylenmiştir.

4.4.3.2. Şarap Hangi Mevsimde İçilir

Şarap içmek ve meclis tertip etmek için en uygun mevsim bahardır. "*Ehl-i ẕevḳe lâyıḳ budur ki şarâbı münâsib yârân ile bahârda, ṭaraf-ı cûybârda nûş ideler*" (*RE:* 80a). Hava şartları, akarsuların coşkunluğu, tabiatın canlılığı bu mevsimde daha güçlüdür. Ancak mevsim hazana döndüğünde de gülistanı terk etmeyip sonuna kadar zevküsafaya devam edilmelidir. Kış günleri, meclisleri evlere taşıma vaktidir (*RE:* 88b).

Şarap meclislerinin baharda kurulması kişinin planlayıp uygulayacağı bir tercihten ziyade gönülden kendiliğinden oluşan bir hâldir. Hâtifî'nin Prizrenli Şemʿî'den aldığı "*Bahâr eyyâmı gül vaḳti benüm gönlüm şarâb ister*" mısrası bunu işaret etmektedir (*RE:* 5a).

Bazen baharın tamamı bazen de bahar mevsimi içindeki kırk günlük süre, "*gül vakti"* veya *"gül eyyâmı"* olarak anılmaktadır. Şarap meraklıları gülistan seyrine çıkıp şarap içebilmek için bütün bir yılın geçip tekrar gül eyyamının gelmesini beklerler (*RE:* 81a). Gül eyyamında şaraba tövbe etmeyi *"kabahat"* sayar, tövbe etmiş olanları tövbelerini bozmaya çağırırlar (*RE:* 82b). Ebû Nüvâs dostlarına "*Bahar mevsimi haram aylara gelse bile vaizin sözüne uyup içmemek etmeyesiniz.*" diye öğüt vermektedir (*RE:* 69a-69b).

Râhatü'l-Ervâh'ta şarap içmek ve meclis tertip etmek için en uygun mevsimin bahar olduğunu doğrudan veya dolaylı anlatan pek çok cümle, hikâye, nükte *vb.* vardır (*RE:* 25a-25b, 31a-31b, 80a-80b, 80b-81a, 82b-83a).

4.4.3.3. Şarap Günün Hangi Vaktinde İçilir

Ḳıs b. Sâʿide, kendisine şarabı ne zaman içmek gerektiği sorulunca *"Seḥer vaḳtinde…"* diye cevaplayıp *"Zîrâ hekimler hastaya şerbeti sabah verir, akıl o zamanda diğer vakitlerden daha açık ve zeki olur; o vakitte şarap içmek de insan tabiatına hareket, aklına cila ve ışık verir"* biçiminde sebebini açıklamıştır (*RE:* 14a).

Seher vaktinde gülistanda şarap içmeye özel olarak "*ṣafâ-yı ṣabûḥ*" denilmektedir.

Meclis, bir önceki günden başlayıp fasılalarla devam edip ṣafâ-yı ṣabûḥa kadar sürebilir. Arkadaşlarını atlatarak sabah için ayrılan şarabı içen pîrin hikâyesi (*RE:* 41b-42a), her yıl kıştan şarap biriktiren cüllahın macerası (*RE:* 80b-81a), Me'mun ve nüdeması arasında yapılan ve Ebû Nüvâs'ın galip geldiği şarap içme yarışı latifesi (*RE:* 65a-65b) buna örnektir. Bazen de ṣafâ-yı ṣabûḥ kastıyla doğrudan sabah vakti meclis kurulur. Halife Me'mun ve Mehtâb adlı cariyesiyle ilgili latife böyledir (*RE:* 69b-70a).

Safa-yı sabuha kalmak hem bir zevk meselesi hem de bir görgü kuralıdır. Hârûn Reşîd'in latife anlatmakta mahir cariyesi Dünyâ, ṣafâ-yı ṣabûḥa katılmayan ve akşamdan

kalan artık yiyecekleri yemeyenlere beddua etmiştir: *"Her kim gice ṣoḥbet idüp seḥerden ḳalup ḳatında şarâbdan bâḳî ve lebi mey-gûn sâḳî ve diş berelemiş ve yârân ellemiş elma ve ṣufre kûşesinde unudılup ḳalmış bâdâm içi veyâ ḫurmâ ola, tenaḳḳul idüp ṣafâ-yı ṣabûḥı ki sürmeye; ʿâlemde ḥużûr görmeye, maḳṣûda irmeye."* (*RE:* 15b)

Meclisler önceki günden başlayıp sabah vaktine uzadığında meclis ehlinin gerek mestlikten gerekse günün yorgunluğundan uyudukları vakidir. Yezîd b. Muaviye'nin meclisinde uyuyanların üstlerini bizzat örttüğü anlatılmaktadır (*RE:* 44a). Yukarıda da değinilen latifeye göre, Me'mun meclisindekileri şarap içme yarışına davet eder, yarış başlar halife ve Ebû Nüvâs dışındakiler mest olup sızar. Bir süre sonra halife de uyuyakalır. Yarışın galibi Ebû Nüvâs bir müddet daha içip hâle münasip bir şiirle halifeyi uyandırır. İkisi beraber şarap içmeye devam ederler (*RE:* 65a-65b).

Meclis belli bir vakte bağlı olarak kapanmaz, meclis ehlinin şaraptan alacağı lezzet azamî seviyeye geldiğinde tamamlanır. Kimsenin acelesi yoktur. Ancak bu esneklik şarabın çok içilmesi gerektiği anlamına da gelmez. Nitekim bir Farsça rubaide şarabın az, aralıklı ve gizli içilmesi tavsiye edilmektedir (*RE:* 27a). Aralıklı içmek tıbbî olarak da doğru olandır: "(…) *evvel ḳadeḥ ile ṯânî mâbeyne bir miḳdâr faṣl idüp içmek aḥsendür. Zîrâ evvel ḳadeḥ hażm olmadan ḳadeḥ-i ṯânî miʿdeye ṣıḳlet virür.*" (*RE:* 17a).

Şarabı içip istifrâġ edip bir müddet sonra tekrar içmek yaygın bir uygulamadır. Emevî halifelerinden ʿAbdu'l-melik b. Mervân'ın ayda iki kere çok mest olacak kadar içip mutlaka istifrâġ edip yattığı rivayet edilmiştir (*RE:* 45b). Bu uygulama hem şaraptan alınan zevkin müddetini uzatmak için hem de tıbbî amaçla bir detoks yöntemi olarak uygulanmıştır.[581] *Râhatü'l-Ervâh*'ta, istifrâġ ile şarap içmenin riskleri hakkında teferruatlı uyarılar yapılmıştır. Mesela az içip istifraġ etmenin bedeni sıkacağı söylenmiştir (*RE:* 17a).

[581] Süleyman Ersoy-Ali Ramazan Benli, "Osmanlı Tıbbının Geleneksel Detoks Yöntemi: İstifra" *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 26 (1), 2018, 46.

4.4.3.4. Şarap İçme Zamanıyla İlgili Sınırlamalar

Râhatü'l-Ervâh'ta şarap içmeye veya meclis tertip etmeye dönük bazı zaman kısıtlamalarından söz edilmiştir. Bu kısıtlamalar dinî veya tıbbî sebeplere dayanmaktadır. Tıbbî boyutu olanlar şarabın tıbbî yönüyle ilgili başlıkta değerlendirileceğinden burada sadece dinî dayanağı olan kısıtlamalara değinilecektir.

Recebin başından ramazanın sonuna kadar, üç aylar süresince, meyhaneler kadıların kararıyla resmî olarak kapatılmaktadır. Hâtifî, bu yasaktan dolayı kadıya tepkilidir (*RE:* 100a):

Yasaġ iletdi mey-ḫâneyi yapdı

İlâhî ḳâḍıyı uġrat ḳażâya

Meyhaneler kapatılsa bile şarap içmek isteyen evde veya özel alanında içmektedir. Ancak ramazan ayı, ibadet ayı olması sebebiyle dinî saiklerle kişinin kendi kendini kısıtlayacağı bir zaman dilimidir. Hâtifî şiirinde şaban ayının yirmisinin gittiğini, ramazana kadarki on günlük fırsatı şarap içerek geçirmek istediğini beyan etmektedir (*RE:* 99b, 100a).

4.4.4. Şarap Meclisindeki Kişiler (Şarap Kimlerle İçilir?)

Sadece âşık ile maşuktan veya aynı zümreden kişilerden oluşan meclisler hariç tutulmak üzere, klasik edebiyattaki anlamıyla meclise dahil olup belli görevleri yerine getiren kişiler (*sâḳî, mîr-i meclis, mahbub, mutrib…*) bu başlık altında incelenmiştir.

Râhatü'l-Ervâh'ta, meclis ehlinin tamamını kapsayan genel hususlar da yer almaktadır.

a) Mecliste yerine getirilen görev, kişinin değişmez mutlak rolü değildir. Meclisin doğal akışı içinde sâkî, mahbûb; mahbub, mutrip olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu o dönem insanının çok yönlü olmasıyla da açıklanabilir.

b) Meclis ehlinin bilgi, görgü ve anlayış bakımından birbirine denk veya yakın kimselerden oluşması beklenir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta yer alan bir tenbihte bu prensibin altı çizilmektedir: "*Ednâ ġâyetde aʿlâya ṭolu içmeye!*" (*RE:* 25a)

c) Meclis tertip etmeden veya bir meclise dahil olmadan da şaraptan lezzet alınır. Zamanede münasip yar ve nedim bulunamadığı için bazıları muteber kitapları veya tarih kitaplarını okuyarak istediği gibi, tek başına safa ile içmektedir (*RE:* 37b).

d) Meclis ehlinin birbirini tanıyor olması gerekir. Huyu suyu bilinmedik kimselerin meclise sokulması; kıskançlık, kavga gibi meclisin huzurunu bozacak işlere sebep olabilir (*RE:* 38a).

4.4.4.1. Sâkî

Sâḳî, sözlükte "*bezm-i işrette içilen şarap vesaireyi kadehlere döküp dağıtan adam, kadeh sunan*" olarak açıklanmaktadır.[582]

Sâkî, şarap meclisinde şaraptan bile daha önemlidir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta şarap içmek isteyenlerin evvela saki ve mutribi temin etmesi gerektiği dile getirilmiştir (*RE:* 74a). Başka bir cümlede de öncelikli olarak sadece saki bulunması tavsiye edilmektedir (*RE:* 68b). Hâtifî eserinin "*Sâḳînüñ Evṣâf ve Âdâbın Beyân İder*" başlıklı altıncı bâbını sakiye ayırarak da onun meclisteki önemini vurgulamış olmaktadır (*RE:* 3a).

Râhatü'l-Ervâh'a göre sakinin taşıması gereken özellikler şunlardır:

1) Sâkînin cinsiyeti ne olmalıdır? Hâtifî "*Sâḳî maḥbûb gerek, maḥbûbe olmaḳ câyiz degüldür. Vâḳı'â maḥbûbda olan âdâb-ı ḫidmet ve ḥüsn ü ḥalâvet maḥbûbede olmaz.*" görüşünü dile getirerek tarafını seçmiştir (*RE:* 71a). Ebû Nüvâs da Harun Reşid'den kendisine bağışlanan cariyenin yerine bir kul (erkek) verilmesini talep etmiştir (*RE:* 71a-71b). Ancak bu konuyla ilgili farklı görüş ve uygulamalardan söz etmiştir. Mahbubu mahbube veya mahbubeyi mahbup kılığına sokup sakilik ettirenler mevcuttur. Bu uygulamanın Yezid b. Muaviye'nin alışkanlıklarından biri olduğu rivayet edilmektedir (*RE:* 71a).

Padişah meclislerinde cariyelerin sakilik ettiği anlatılmaktadır. Abbasî halifesi Abdullah b. Seffâh içerken iki cariyesi karşısında durur, biri sakiliğini biri hizmetkârlığını yapardı (*RE:* 52b). Me'mun'un Mehtâb adlı cariyesine (*RE:* 69b), Hârun Reşid'in de Dünyâ adlı cariyesine sakilik ettirdiği kaydedilmiştir (*RE:* 82a-82b).

---

[582] Şemseddin Sami, *age*., 700.

2) Sakiden hem kişisel temizliğine dikkat etmesi hem de kadeh ve sürahinin temizliğini yapması beklenmektedir. Temiz kıyafetler giyip, elin yüzünü yıkayıp sohbete öylece gelmelidir. Önünde temiz bir kapla su bulundurmalı, bununla kadeh ve sürahiyi yıkamalıdır. Saki şarap içirirken elindeki yemek bulaşıklarının kadehe geçmemesine dikkat etmelidir (*RE:* 70b).

3) Sâkînin meclistekilerle kuracağı iletişimde dikkat edeceği bazı noktalar vardır. Çok konuşmamalı, kendisine sorulan soruları güzellik ve edeple cevaplandırmalı, tatlı dilli olmalı, kelimelerini seçerek kullanmalı, hitabeti güzel olmalı, kimseye işaretle bir şey anlatmamalıdır (*RE:* 70a-70b). Buna mukabil meclis ehli de sakiden göz ederek bir şey istememeli, sakinin yüzüne bakmamalıdır (*RE:* 35a). Şayet meclistekiler mest olup kendinden geçtiyse, sakiden başkası kalmadıysa onunla sohbet edip içilebilir (*RE:* 65a-65b).

4) Saki ister mahbup ister mahbube olsun güzel olması beklenmektedir. İshak b. İbrahim Mevsılî'nin bir konuğu, kendisine sakilik eden çirkin oğlanı beğenmediği için yenisi gelene kadar içmez (*RE:* 69a). Saki "*Ġâyetde ṣâḥib-i cemâl ve ehl-i kemâl lâle-ruḫsâr şeker-güftâr ḥüsni melâḥat ile ḳarışmış ve lebi ḥalâvet ile perverde olup irişmiş gerek*." (*RE:* 68b) ve "*serv-ḳâmet ve sâde-rû ve ġamz-âfet ve müşk-bû pür-nâz ve dil-nevâz ser-firâz bülbül-âvâz gerek*"tir (*RE:* 69b).

Sakinin mutlaka güleryüzlü olması beklenmektedir, çünkü ekşi suratlı saki kıyamette affedilmeyecek kimseler arasındadır (*RE:* 71b). Saki, meclis ehlini kendinden soğutmamalı; mahcup tavırlı olmalı, edeple oturup kalkmalıdır (*RE:* 70a-70b).

Râhatü'l-Ervâh'ta sâkinin fiziksel özellikleri arasında, en çok üstünde durulan "*sâde-rû*" yani olmasıdır (*RE:* 69a, 69a-69b, 69b). Sakallı sâkî ile ṣoḥbet edilmemesi öğütlenmektedir (*RE:* 70a). Hatta bir sakallı saki, bir sakallı guyende ve bir sakallı tellak yediği için cennete girmeyi hak eden bir kurdun latifesi anlatılır (*RE:* 70a).

5) Sakinin görevi kadeh sunmaktır. Görevini icra ederken kadehi meclistekilerin üzerinde dolaştırmamalı, kadehi nezaket ile tutmalı, iki dizinin üstüne çökmeyip tek dizi

üstüne oturmalıdır (*RE:* 70b). Saki bir ihtiyaç hâlinde meclisi terk etmek zorunda kalırsa kadehi sürahini üstüne koymalıdır.

Dairevî şekilde tertip edilmiş bir mecliste, kadehin güneşin dönüş yönüne uygun olarak sağdan sola doğru devretmesi esastır. Ancak mîr-i meclis zıddını emrederse soldan sağa dönebilir. Bu akışı sağlamak sakinin sorumluluğundadır. Devir esnasında kadeh kimde boşaldıysa dibinde kalan tortuyu (*cürʿa*) o kişi içer veya yanına döker; bu iş sakinin görev alanında değildir (*RE:* 70b).

6) Saki güvenilir olmalı, meclistekilerden bir şey düşse, onu koruyup yerine ulaştırmalıdır (*RE:* 70a-70b).

7) Sâkiden beklenen bir özellik de akıllı, zeki ve anlayışlı olmasıdır (*RE:* 70a-70b). Harun Reşîd, bir bahiste zekâsı, bilgisi ve hazır cevaplılığı ile Ebû Nüvâs'ı alt eden sâkisini ödüllendirmiştir. Ebû Nüvâs sonraları bu sakiyi kendisini söz ve sohbette yenen tek kişi olarak anlatmıştır (*RE:* 71b-72a).

8) Hâli vakti yerinde olanların hanelerinde özel sakileri veya bu işi yaptırdıkları kimseler bulunduğu anlaşılmaktadır. İshak b. Nedîm'in İblis'le olan hikâyesinde bunun işaretleri mevcuttur (*RE:* 77a-78b).

4.4.4.2. Mutrib

Mutrip "çalgıcı, sazende" anlamına gelmektedir.[583] Ancak *Râhatü'l-Ervâh*'ta daha geniş bir karşılıkla "hânende" anlamını da kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

Meclis tertip edeceklerin öncelikle bulacağı iki kişiden biri de mutribdir (*RE:* 74a). Şarâb meclisinin süsü ve rengi, sevgili ve "*ehl-i sâz u ḫoş-âvâz*" ile olur (*RE:* 91a). Mutrib daima meclisin asıl unsurları arasında gösterilmiştir (*RE:* 17a, 73b-74a, 74a). İsḥaḳ b. İbrâhîm Mevṣilî, mutribi şarap meclisinden daha geniş bir bağlamda ele alıp yüceltmektedir: "*Leẕẕet-i dünyâ ṣıḥḥat ve mâl ve cevânî ve ʿömr-i câvidânîden ṣoñra üç nesnededür: Şarâb-ı dil-güşâ ve maḥbûb-ı meh-liḳâ ve muṭrib-i ḫoş-nevâda.*" (*RE:* 15a).

İyi bir mutripte bulunması gereken özellikler *Râhatü'l-Ervâh*'ta şöyle ifade edilmiştir: "*Muṭrib ġâyetde ḫoş-âvâz ve dil-nevâz ve ehl-i râz olup leṭâyif-i aḫbâr ve*

[583] Şemseddin Sami, *age.*, 1363.

nevâdir-i eşʿâr ḥıfẓ idüp ʿibârâtında feṣâḥat kelimâtında belâġat gerek. Ammâ pâdişâhlar muṭribi ġâyetde üstâd-ı çâlâk ve ẓarîf-i pür-idrâk olup pâdişâhuñ necm ve ṭâliʿinüñ naġmesin ezberleyüp ṭabîʿatine ḳanġı maḳâm teʾŝîr ider anı idrâk idüp ʿamel itmek gerek" (*RE:* 75b-76a).

Râhatü'l-Ervâh'ta, padişah meclislerinden mutriplerle ilgili birçok manzara yansıtılmıştır. Bizzat Velîd b. Yezîd'in "*sâz ʿilminde mâhir*" olduğu, mest olduğunda eline ud veya def alıp raks ederek çaldığı nakledilmiştir (*RE:* 51b). Ebû Abdullah es-Seffâh'ın da perde arkasında cariyelerine sakilik ettirip şarap içerken perdenin diğer tarafında sazendelerinin çalıp söylediği, nedimlerinin latifeler anlattığı kaydedilmiştir (*RE:* 52b).

Hârûn Reşîd meclisindeki nedimleriyle beraber müzisyenleri de üç tabaka hâlinde gruplandırmış ve ona göre oturtmuştur. Yüksek tabakada saz ilminin zirveleri sayılan İbrâhîm Mevṣilî,[584] İbni Câmiʿ[585] ve Manṣûr[586] bulunmaktadır. Orta tabakada ilk tabakanın biraz altındakiler ve üçüncüde tanburcularla defçiler otururdu. Halife bu tabakalardan hangisine emretse onlar icraya başlardı. Bu sanatkârların alacağı caizeler de bulundukları tabakanın derecesine göre artardı. Tabakalar arasında geçişkenlik olup yeteneğini geliştiren terfi edebilirdi (*RE:* 56a – 56b).

4.4.4.3. Rakkâs

Hâtifî, davetiye tarzındaki bir kıtasında raḳḳâṣı da "muṭrib, şarâb, yârân"dan oluşan bir meclisin unsurları arasına katmıştır (*RE:* 90a):

Ṭapuñ çün eyledim bir meclis-i ḫâṣ
Ki zühre muṭribidür mâh raḳḳâṣ
Mülâyim ḫûyı var ṣâfî şarâbı
Münâsib ṭatlu yârân ehl-i iḫlâṣ
Yirüñ ṣorar iseñ ṣadr-ı ṣafâda
Gözüm içindedür tek gel ayaḳ baṣ

[584] Ahmet Hakkı Turabi, "İbrâhim el-Mevsılî", *DİA*, İstanbul 2000, XI/322-323.
[585] Ahmet Hakkı Turabi, "İbn Câmiè", *DİA*, İstanbul 1999, XIX/385-386.
[586] Süleyman Tülücü, "*Nemerî*", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII/550-551.

4.4.4.4. Mîr-i Meclis

Mîr-i meclis tamlamasını "meclisin büyüğü, meclisin başı, meclisin lideri" şeklinde açıklamak mümkündür. *Râhatü'l-Ervâh*'taki verilere göre mîr-i meclis; meclisi düzenleyen, şarap ve yiyecekleri temin eden, mutribinden şairine caizesini karşılayan, meclisi sevk ve idare eden, gereğinde meclis ehlini koruyup gözeten kişidir. Hâtifî bu tamlamayı geçici bir sıfat olarak değil, şarap meclisinin geleneksel işleyişinde yer alan bir rol olarak sunmaktadır. Mutribin, sâkinin görev sınırları nasıl belliyse mîr-i meclisinki de öyledir. Saray meclislerinde padişah, özel meclislerde ev sahipleri mîr-i meclis konumundadır.

Mîr-i meclisin ekonomik durumu ve konumu meclisin giderlerini karşılamaya uygun olmalıdır. Buna bağlı olarak da cömert olmalıdır. Mîr-i meclisin cömertliği diğer meclis ehline de sirayet eder (*RE:* 60b).

Meclisin lideri mîr-i meclistir. Mecliste kime ne kadar şarap ikram edileceği (*RE:* 39b), kadehin devrinin hangi yöne doğru olacağı, şarap içmeye kimin başlayacağı (*RE:* 70b) gibi meclisin işleyişi kapsamındaki işler mîr-i meclisin emriyle gerçekleşir. Sâkîyi bu işlere sevk eden amir odur (*RE:* 70b).

Mîr-i meclisin sorumluluk alanlarından biri de meclis ehlini koruyup gözetmektir. Yezîd b. Muaviye'nin meclisindekiler mest olup uyuyakaldığında üşümemeleri için üstlerini örtmesi bu koruma duygusunun tezahürüdür (*RE:* 44a). Hâtifî'nin bir tanıdığından naklettiği hikâyede mîr-i meclisin şarabın etkisiyle rahatsızlanan birini limon terbiyesiyle tedavi etmesi anlatılmıştır (*RE:* 31a-31b).

4.4.4.5. Nüdemâ

Râhatü'l-Ervâh'ta özel bir rolü olmaksızın şarap lezzeti almak için meclise katılan kişiler "*aṣdiḳa, nüdemâ, yârân, muṣâḥib, ehl-i meclis, dost*" gibi adlarla anılmaktadır. Ruha lezzet veren dostlar, diğer unsurlarla beraber meclisin süsüdür (*RE:* 17a). Şarabın lezzetini alabilmek için "nedîm-i sürûr-efzâ ve muṣâḥib-i dil-ârâ ile" içmek gerekir (*RE:* 19b, 24a).

Çok nedim edinmek mal ve servet kaybına yol açıp sonu düşmanlığa çıkacağından pek tavsiye edilmez (*RE:* 37a).

Meclise katılan kişilerde birtakım vasıfların bulunması beklenmektedir:

a) Hâtifî "*yârân pâk ḳabâlar giyüp ve ṭırnaḳların ve başların tıraş idüp oturalar.*" diyerek "temizlik" prensibini hatırlatmaktadır (*RE:* 17a-17b).

b) Nedim sır tutabilmeli, sohbette konuşulanı dışarı taşımamalı (*RE:* 25b-26b).

c) Nedim; söz ve sohbet ehli olmalı, şiirden anlamalı, letayif anlatabilmelidir (*RE:* 25b-26b). Bununla beraber fazla ve gereksiz konuşmamalıdır (*RE:* 39a). Bu yüzden şairler şarap meclislerinin aranan nedimleri olmuşlardır. Konuşulanları anlayacak birikime sahip olmalı ve söylenenleri tekrar sormamalıdır (*RE:* 39a).

d) Nedim; sabırlı, affedici ve anlayışlı olmalıdır. Kendisi hakkında aşırı sarhoşluk hâliyle söylenen kötü sözlere kalmamalı ve ertesi güne taşımamalıdır (*RE:* 39a).

e) Görgü, edeple ve nezaketle davranmalıdır. Kalkacağı zamanı bilmelidir. Meclistekilere yakınlık göstermeli, tekebbürü terk etmelidir. Yanındakinin dizine vurarak, bağırıp çağırarak, abartılı hareketler yaparak meclisin huzurunu kaçırmamalıdır (*RE:* 39a).

f) Paylaşımcı olmalı, elindekini ortaya koymalıdır (*RE:* 39a).

4.4.4.6. Mahbûb / Mahbûbe

Maḥbûb / maḥbûbe kelimesi; sevilen kimse, sevgili, maşuk / maşuka anlamına gelmektedir. Bu kelime *Râhatü'l-Ervâh*'ta, bazen meclisteki diğer kişilerin bir sıfatı olarak bazen de onlardan ayrı rol üstlenen bir kişi anlamında kullanılmaktadır. Eserdeki "*ḫûbân, güzel, yâr, dilber, ḥabîb"* kelimeleri de aynı anlamı karşılamaktadır.

Dünya lezzeti sağlık, mal, gençlik ve uzun ömürden sonra şarap, mahbup ve mutriptedir (*RE:* 15a). Şarabı diğer içeceklerden ayırıp eşsiz yapan etkenlerden biri de şarap meclisindeki "*ḫûbân-ı meh-cebîn*"dir (*RE:* 19b). Bir mecliste ifrat derecesinde şarap içmek normalde hoş görülmez ama diğer koşullarla beraber münasip saki, yârân ve ḫûbân da sağlanmışsa kişinin iradesinin hükmü kalmaz ve ifrat ile içmek caiz olur (*RE:*

24a). *"Ve'l-ḥâṣıl şarâb meclisinüñ revnaḳı ehl-i sâz u ḫoş-âvâz ve maḥbûb-ı dil-nevâz iledür."* (*RE:* 79b).

İbni Sînâ'ya göre "*maḥbûb-ı dil-nevâza ve ḫoş-âvâza*" meyletmeyen kimsenin mizacı bozuktur ve tedaviye ihtiyacı vardır (*RE:* 74b). Hâtifî, eserinin birkaç yerinde sakallı mahbuplarla şarap içilemeyeceğinin altını çizmektedir (*RE:* 24b). Bu vurgu, mahbubun cinsiyeti ve yaşıyla ilgili yaygın tercihi de ortaya koymaktadır.

Hâtifî'ye göre şarap içmenin iki amacı vardır: sürûra ermek ve mahbûbu elde etmek. (*RE:* 24b). Şarap dilberi öpmenin bahanesidir. "*Aġzı ṭadın bilen ʿâriflere lâyıḳ budur ki maḥbûba ṭolu içse aṣlâ bûseyi fevt itmeye*." Lokman Hekim, oğluna ettiği nasihat ile mahbuptan zorla buse almanın yolunu açmıştır:

Ki meclisde ṭolu içseñ nigâra
Ṣaḳın fevt itme bûse leẕẕetini
Güc ile al eger olmazsa râżî
Demidür ki geçürme furṣatını (*RE:* 25a).

Maḥbûbeyle içmeyi tercih edenler de mevcuttur. Özellikle Emevî ve Abbasî halifelerinin cariyelerle içmelerine ilişkin bilgi, hikâye ve latifeler bunu göstermektedir (*RE:* 15b, 45b, 48a, 69b).

4.4.5. Şarap İçmenin Amacı (Şarap Niçin İçilir?)

Hâtifî soru cevap biçiminde düzenlediği bir bölümde *"Meclisde ṭolu içmeden ġaraż nedür?"* sorusunu *"Bu suvâle cevâb iki vech üzredür"* diyerek cevaplamıştır (*RE:* 24a-24b). Bu iki amaç (vech) dışında, *Râhatü'l-Ervâh*'ın farklı yerlerinde şarap içmenin amacı olarak gösterilen hususlar da vardır. Bunlar şu maddelerde toparlanabilir:

1) Şarap içmenin amacı nefse meserret vermektir (*RE:* 23b, 24a-24b). Şarap içen kimse gam ve kasavetini unutarak süruru (neşe, sevinç) bulur.

2) Şarap içmenin bir amacı da şarap bahanesiyle mahbuptan buse almak, ona ulaşmak, aradaki "*bisâṭ-ı ḥicâbı dürmekdür*" (*RE:* 24b). Gerçek zevk sahibi kişiler mecliste doluyu mest olmak için değil mahbuptan buse almak için içerler. Esas lezzet budur (*RE:* 24b-25a).

3) Bir amaç da "*inḥirâf-ı bedene* (beden kırgınlığı, sapmalar) *istiḳâmet virmek*"tir (*RE:* 23b). Bu da şarabın tıbbî bir amaçla içilmesi demektir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta şarabın bedensel yararları, hastalıkların tedavisinde kullanılışı gibi konular üzerinde de durulmuştur. Hatta eserin üçüncü bâbının "*kısm*"ı şarabın bedensel faydalarını anlatmaya ayrılmıştır (*RE:* 17b).

4) Düşünme ve karar alma melekesini güçlendirmek için de içilmektedir. İranlıların önemli meselelerin tartışılıp konuşulduğu, danışılıp karara bağlandığı toplantılarda nebiz içtikleri rivayet edilmiştir (*RE:* 20a). İbni Sinâ, şarabın az ve suyla karıştırılarak içilmesi kaydıyla zihin açıcı bir özelliği olduğuna işaret etmiştir (*RE:* 28a).

5) Kişi herhangi bir beklentisi olmadan, birinin ısrarı veya teklifiyle yani başkasının hatırına da içebilir. Nitekim Ḳıs b. Sâʿide pişmiş şarap hakkındaki görüşü sorulduğunda *"Ḫâṭır içün içmek câyizdür."* demiştir (*RE:* 14a).

4.4.6. Şarap İçmenin Şekli (Şarap Nasıl İçilir?)

"Şarap nasıl içilir?" sorusuna *Râhatü'l-Ervâh*'tan bulunan cevaplar düzenlenerek aşağıda verilmiştir.

1) Şarabın lezzetinden azami ölçüde yararlanabilmek için *"nedîm-i sürûr-efzâ ve muṣâḥib-i dil-ârâ ile ṣaḥn-ı gülzârda ve ṭaraf-ı cûybârda olup gül ve nesrîn ve lâle ve yâsemîn ve ḫûbân-ı meh-cebîn ile"* tertip edilmiş bir mecliste içmek gerekir (*RE:* 19b).

2) Şarap yalnız başına içilebilir. Münasip yâr bulamayanlar veya onun kahrını çekmek istemeyenler *"kütüb-i muʿtebere müṭâlaʿa ḳılup tevârîḫ seyr idüp"* yalnız başlarına şaraplarını içmektedir. Hikâyeye göre zürefadan biri; bayağı kimselerin kahrını çekmektense gölgesine gül kokusu eşliğinde gül fidanıyla söyleşerek, arada bir de fidanın dibine dökerek yalnız içmeyi adet edinmiştir (*RE:* 37b).

3) Şarabı az ve ölçülü içmek gerekir, aksi hâlde bedene ve akla zararı olur (*RE:* 25b-26b).

4) Yavaş, hazmederek ve tedricî içmek gerekir (*RE:* 25b-26b). Bunun için de küçük kadehlerle içmek, ara vererek içmek önerilmektedir (*RE:* 17a).

5) Söz ve sohbet eşliğinde içmek gerekir (*RE:* 25b-26b).

6) Aleni içmek yerine gizli içmek tavsiye edilmiştir (*RE:* 27a).

7) Güzel kokular koklayarak içmek tavsiye edilmiştir (*RE:* 29a). Meclis açık alanda kurulduysa çiçeklerin kokusu; kapalı yerdeyse reyhan (reyâḥîn), misk, anber *vb. "revâyiḥ-i ṭayyibe"*nin kokusu bu ihtiyacı karşılamaktadır. Ancak meclis ehlinin önüne konmuş reyhanı fazlaca koklaması hoş görülmemektedir (*RE:* 36a).

8) Şarap içerken kadehi kirletmemek, içtikten sonra mendille ağzını silmek, meyveyi dişleyerek değil keserek yemek gibi hijyen kurallarına; yüzünü gözünü eğmemek, eliyle parmağıyla oynamamak gibi görgü kurallarına dikkat edilmelidir (*RE:* 36a).

9) Şarap *"nuḳl"* eşliğinde içilir. Şarap eşliğinde yenen her türlü yemek, meze, meyve, kuru yemiş *vb.* gıdaya *"nuḳl"*; bunları tüketme işine de *"tenaḳḳul"*denilmektedir. Tenakkul ile içmek, hem şarap meclisleri uzun sürdüğü için meclis ehlinin karnının doyması açısından hem de şarabın bedene zararını engellemek için bir mecburiyettir (*RE:* 15b).

4.4.7. Şarap İçmenin Miktarı ve Sınırları (Şarap Ne Kadar İçilir?)

Şarap içme hususunda herkes için geçerli olabilecek bir ölçü veya miktar yoktur. Bu hususta kişinin mizacı, yaşı, yaşadığı iklim, toplumsal normlar, içilen şarabın özellikleri gibi birçok değişken vardır. Hâtifî, hem bu değişkenler özelinde hem de herkes için geçerli olabilecek birtakım şarap içme miktarı önerileri sunmuştur. Hatta "*Ne Miḳdâr İsti'mâl İtmek Gerek Anı Beyân İder*" başlıklı bölümde şarap fenninde uzman kimselerin görüşlerini nakletmiştir (*RE:* 22b). Söz konusu öneri ve görüşlerin özeti aşağıda maddeler hâlinde verilmiştir:

1) Miyâne (orta miktarda) içmek gerekir (*RE:* 24a, 25b-26b). Zira sekr-i müfrit (aşırı sarhoşluk) haramdır (*RE:* 23a). Sarhoşlukta tavsiye edilen mutedil derece nîm-mestlik (yarı sarhoşluk) hâlidir (*RE:* 23a). Ölçülü içildiği takdirde şarap bedeni diğer gıdaların vereceği zarardan korur, cömertliği artırır, kişiyi bozuk düşünce ve kederden korur (*RE:* 13a-13b). Mutedil miktarda içilmeli ki, Hâtifî'nin deyimiyle, "*ne et göyüne ne şîş yana*" (*RE:* 23b).

2) Şarap alım satımında ve içiminde ölçü olarak "ratl" kullanılmaktadır (*bk.* "4.4.1.7. Raṭl). Genel kanaat nefse sürur ve bedene huzur vermek için bir ratl şarap içmenin yeterli olduğudur. Me'mun b. Reşîd üst sınırı iki ratl; Ebû Nüvâs ise dört ratl olarak belirlemiştir (*RE:* 22b).

3) Şarap içmek, ne kadar içildiğine bakılmaksızın İslam'a göre haramdır, şeri hüküm budur. *Râhatü'l-Ervâh*'ta, şeri hükmü de kabul etmekle beraber, alternatif bir yorumlarla, örfî açıdan haddi aşmadan içmenin yolu açılmıştır (*RE:* 14a-14b, 22b, 23a, 23b). Buna göre kişi arbede ve kavga çıkarıp meclisi rahatsız ediyorsa, eşek ve sığır gibi bağırıp çağırıyorsa, zapt edilemez hâle geldiyse hadd-i örfîyi aşmış olur ve cezalandırılması gerekir (*RE:* 23b).

Şarap içen kimse "*âsmândan rismânı bilmeyecek*" dereceye gelmeden içmeyi bırakmalıdır (*RE:* 22b). Aynı sınırı Ḳıs b. Sâʿide, şarabın kalbe sır verip aklı zail etmediği nokta olarak belirlemiştir (*RE:* 14a-14b). Onun için şarap içerken kişi ara ara kendini yoklamalı, akıl ve hareket kabiliyetinde bir zayıflık gördüğünde şarabı kesmelidir (*RE:* 28a).

4) Aşırı derecede şarap içmek sağlık için de zararlıdır. Ölümcül sonuçları vardır. Mesela bârid (soğuk) mizaçlı kişiler aşırı içmekten sakınmalıdır. "*Zîrâ sekte* (kanın kesilmesi) *ve laḳve* (ağız çarpılması) *ve fâlic* (felç) *ve raʿşe* (titreme) *ve bâḳî bunlara beñzer emrâż ḥâṣıl ider.*" (*RE:* 23a).

5) *Râhatü'l-Ervâh*'ta akla zarar vermeden uzun süre içebilmek bir marifet olarak sunulmuş ve yüceltilmiştir. Me'mun ile Ebû Nüvâs'ın şarap içme yarışında meclisteki herkes mest olup uyuyakalırken Ebû Nüvâs sonuna kadar ayık kalmıştır. Yarışı kazanmış ve halife tarafından taltif edilmiştir (*RE:* 65a-65b).

Hâtifî, çok şarap içme hevesiyle yemeği az yiyip mideyi şarapla doldurmayı tavsiye etmemektedir. Onun yerine "*küçük ḳadeḥ ile istiʿmâl idüp tedrîc ile ziyâde* " etmeyi sunmaktadır (*RE:* 17a).

6) Hâtifî'nin verdiği bilgilere göre şarap içmekte ifratın caiz olduğu iki hâl vardır. İlkine göre şarap; sevinci artırıp yüze güzellik ve cilde yumuşaklık veriyorsa, bedeni

güçlendirip kişinin aklını ve tabiatını koruyorsa bu şarabın "*şürbinde ne ḳadar ifrâṭ olunsa câyizdür*" (*RE:* 17a). Diğerine gelince; sohbet kişinin iradesi dışında mecburen ısındıysa ve münasip yârân, hûbân ve sâkî de varsa o zaman nefis, şarap ister ve sürura rağbet eder. Bu şartlar dahilinde nefiste kabul-ı küllî bulunduğundan her türlü ifrat caizdir (*RE:* 24a).

4.4.8. Bezme Davet

Râhatü'l-Ervâh'ın 89b-95a sayfaları arasındaki "*Fî-istidâʿâti'l-aḥbâb ilâ-meclisi'ş-şarâb*" başlıklı fasl içinde Hâtifî'nin şarap meclisine davet için yazdığı 6 kıta ve 6 mensur mektup yer almaktadır. Bu mektuplar tür, üslup ve biçim açısından eserden ayrışmakta; içerik bakımından eserle bütünleşmektedir. Bu metinler şarap meclislerinin her unsur ve aşamasına incelik ve zevkle yaklaşıldığını göstermektedir.

4.4.8.1. Genel Davet İçerikli Metinler

Belli bir kişiye ve sebebe bağlı olmaksızın, herhangi bir kişiyi meclise çağırmak için yazılmış 4'ü kıta (*RE:* 89b) ve 2'si mensur davet metinleridir (*RE:* 92a). Bunlarda muhataptan acilen meclise katılması istenmiş ve meclisin tüm unsurlarıyla onu beklediği dile getirilmiştir.

4.4.8.2. Özel Amaçla Yazılmış Davet Metinleri

Hâtifî, "*Yaluñuz Gel Dimege İşâret Eyler*" başlıklı kıtada muhatabını yanında başkasını getirmemesi konusunda nazikçe uyarmaktadır: "*Gözüm içindedür tek gel ayaḳ baṣ"* (*RE:* 90a).

"Dilber Daʿveti İçün" başlıklı kıtada, dilber güzelliği ile övülmüş ve bezme davet edilmiştir (*RE:* 90a)

"*Nâme-i Maḥbûb Daʿvet-i Merġûb Elḥamdü li'llâhi'l-Mücîbü li-men Daʿâ*" (*RE:* 91a) ve "*Nâme-i Humâyûn-fâl ve Nümûne-i Ferruḫ-cemâl Elḥamdü li'llâhi'l-Mücîbü li-men Daʿâ*" (*RE:* 91b) başlıklı mensur mektuplar mutribi meclise davet etmek için yazılmıştır. Muhataptan bahane uydurmaması, bezmin çiçeğinden sakisine onu beklediği gibi hususlar anlatılmıştır. Bu metinlerde musiki terimlerinin daha yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir.

"*Nâme-i Dil-güşâ ve Daʿvet-i Rûḥ-efzâ Elḥamdü li'llâhi'l-Mücîbü li-men Daʿâ*" başlıklı davet mektubunun diğerlerinden farkı, meclisin yerinin belli olmasıdır (*RE:* 90a). Bu mektupta Hâtifî muhatabını Seydî Ali Bey'in[587] evinde tertip edilen meclise çağırmaktadır.

"*Sebzezâr-ı Ḥaḳâyıḳ ve Bâġçe-i Şaḳâyıḳ Semiʿa'llâhü'l-ʿabîdü İẕâ Daʿâ*" başlıklı mektupta ise Hâtifî, Mir Çavuş Ahmed'in[588] himayesindeki birkaç şairle bir "*kûşe-i sebzezâr*"da toplandıklarını anlatıp muhatabından kendilerine şarap göndermesini talep etmektedir. Bu mektubun bitiminde, davetiyeden ayrı olarak Mîr Çavuş Ahmed'e rahmet okuyup dua eder (*RE:* 94a-95a).

4.4.9. Meclis Adabı

Meclis ehlinin dikkat etmesi gereken temizlik, görgü, ahlak ve işleyişle ilgili birtakım gelenek ve normlar oluşmuştur. *Râhatü'l-Ervâh*'ta, bu kurallardan nedimi ve sakiyi ilgilendirenler doğrudan verilmiştir (*RE:* 33b, 68b). Meclisin diğer unsurlarıyla ilgili olanlar ise eserin geneline yayılmış durumdadır.

Meclis adabının pek çok ayrıntısı yukarıda çeşitli vesilelerle verilmiştir. Hâtifî, Ḫâş İyâẕ'ın nedim için şu beş hasletin gerektiğini belirmektedir: *Emânet, iṭâʿat, ferâset, ketm-i esrâr, terk-i iftiḫâr* (*RE:* 35a). Aşağıda meclis adabıyla ilgili hususlar, bu hasletleri de kapsayacak şekilde *"Temizlik, Emniyet ve Mahremiyet, İşleyiş ve Gelenek, Affedicilik, Israrcı Olmamak, Cömertlik ve Paylaşım, Aç Gözlü Olmamak, Zerafet ve Görgü"* başlıklarında toparlanmıştır:

4.4.9.1. Temizlikle İlgili Hususlar

a) Meclis ehlinin meclise gelmeden önce temiz kıyafetler giyinmeleri, tırnaklarını kesmeleri ve başlarını tıraş etmeleri beklenmektedir (*RE:* 17a-17b). Başka bir yerde de meclis ehlinden beyaz giyinmeleri istenmiştir (*RE:* 80a).

---

[587] Ali Bey, *Rahatül-Ervâh*'ın yazıldığı tarihlerde Hama ve Humus sancağı alay beyidir (*bk.* M. Nasıroğlu, *age.*, 36-37).
[588] Mir Çavuş Ahmed, 1522'den sonra Hama ve Humus vilayeti sancakbeyliği yapmıştır (*bk.* M. Nasıroğlu, *age.*, 20).

b) Sâkînin de sohbete temiz kıyafetler giyip elini yüzünü yıkayıp gelmesi istenmektedir. Ayrıca sâkî, şarap sunumu esnasında yemek veya meyve gibi şeyler yiyip elini kadehe bulaştırmaması ve ellerini yıkaması konusunda uyarılmıştır (*RE:* 70b).

c) Meclistekilerin içerken şarabı üstüne başına göğsüne dökmemesi, şarapla önlerini ıslatmamaları gerekir (*RE:* 35a, 38b-39a).

d) Meclis ehlinin kadehe ellerini banıp sakallarına sürmeleri ayıplanmıştır (*RE:* 36a).

e) Meclis peşkirine burun silmek ve sümkürmek hoş karşılanmamaktadır (*RE:* 38b-39a)

f) Şarap içtikten sonra mendille ağzı silmek gerekir (*RE:* 36a).

4.4.9.2. Emniyet ve Mahremiyetle İlgili Hususlar

a) Hadd-i örfîyi aşıp mecliste arbede çıkaran cezalandırılmalı ve bir daha meclise sokulmamalıdır (*RE:* 23b).

b) Mecliste konuşulanlar dışarı taşınmamalı; sır tutabilen münasip yârânla içilmelidir (*RE:* 25b – 26b).

c) Meclise yabancı alınmamalı ve götürülmemelidir. Çünkü mestlikle mahbuba işaret ederek, bir şeyler söyleyerek âşığın kıskanmasına ve huzurun kaçmasına sebep olabilir (*RE:* 38a).

d) Mecliste arbede çıkararak fırsat bulup reyâhin, kadeh ve saz "*udan*" kimselere şarap layık değildir, bunların affı yoktur (*RE:* 38b-39a).

e) Meclis ehlinden sarhoş olup akılları başlarından gitmeden meclisten ayrılmaları istenmiştir. Çünkü mest ağızla hata etmeleri ve huzuru kaçıracak bir şey yapmaları muhtemeldir (*RE:* 36a, 39a).

4.4.9.3. İşleyiş ve Gelenekle İlgili Hususlar

a) Meclislerde kullanılagelenlerin yerine garip kadehler, ratllar yaptırıp onlarla içmek, hatta başkalarını da içmeye zorlamak gibi tuhaflıklar hoş karşılanmaz (*RE:* 23b-24a).

b) Şarap sunumunda -eğer izin verilmişse- önce sâki içer, sonra mîr-i meclis. Kadeh mîr-i meclisin emriyle ve sâkînin sunumuyla güneşin dönüş yönüne uygun olarak sağdan sola doğru devredilir. Kadeh kimde boşalırsa o kişi cür'ayı içebilir veya yanına döker. Cür'ayı dökmek sâkînin görevi değildir. Cür'a dökülmediyse sâkî kadehi ikmal eder. Sâkî sürahiye şarap doldurmaya gittiğinde kadeh kimdeyse sâkî gelene kadar içmeden kadehi elinde tutmalıdır (*RE:* 70b). Devir esnasında sıra kendine gelenin kadehi bekletmesi hoş görülmemektedir (*RE:* 34b, 38b-39a). Devr konusunun *Râhatü'l-Ervâh*'ın başka sayfalarında da bahsi geçmektedir (*RE:* 72a, 91b, 94b-95a, 96a, 99b).

4.4.9.4. Affedici Olmak

Meclis ehli, kendisi hakkında aşırı sarhoşluk hâlinde söylenen kötü sözlere kalmaz ve ertesi güne taşımaz, bağışlayıcı olur (*RE:* 39a). Geçmiş destanı diline almamalıdır (*RE:* 36a).

4.4.9.5. Israrcı Olmamak

Meclise katılımda ve şarap içmede gönüllülük ve kişinin zevk alması esastır. Buna halel getirebilecek ısrar, sınırlama ve zorlamalar uygun görülmemektedir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta şarabın zararından sakınıp içmek istemeyenleri dışlayanlar ayıplanmıştır (*RE:* 23b-24a). Sâkî ve onu yönlendiren mîr-i meclis, nedimlere istedikleri miktarda şarap vermeli, ısrarcı olmamalı. Daha fazla içmek istemeyenin özrünü kabul etmeli (*RE:* 39b). Zira herkesin bünyesi şarap içmeye uygun olmayabilir (*RE:* 39b).

4.4.9.6. Cömertlik ve Paylaşımla İlgili Hususlar

Meclisin sahibinin cömert olması esastır. İçilen şarabı ve yenen nuklu, meclistekilerin caizelerini karşılamak onun sorumluluğundadır.

a) *Râhatü'l-Ervâh*, padişahların (halifelerin), devlet görevlilerinin meclislerinde sergiledikleri cömertlik hikâyeleri bakımından oldukça zengindir. Şairler, mutripler hüner gösterdikçe ödüllendirilmişlerdir. Halifeler hakkında bilgi verilirken cömertlikleri veya cimriliklerinden özel olarak söz edilmiştir.

b) Padişahın veya mîr-i meclisin cömertliğinin kullarına geçeceği söylenmiştir (*RE:* 60b).

c) Şarabın bir etkisi de kişiyi mal mülk kaydından kurtarıp cömert kılmasıdır (*RE:* 60b).

d) Meclis ehli cömertlik hususunda teşvik edilmiştir: "(…) *elinde olanı der-miyân idüp feraḥnâk ve ṭarabnâk ola*." (*RE:* 39a)

4.4.9.7. Açgözlü Olmamak

Hâtifî açgözlülük sayılacak tutum ve davranışları ayıplamaktadır:

a) Meclis ehlinin meclisteki yiyeceklerden alıp götürmesi hoş görülmemektedir (*RE:* 35a).

b) Mecliste şarabı çok içmemeli (*RE:* 36a), yiyeceklerden çok yememeli. Hele gece yarısı yemek isteyenin şarap içmesi bile haram görülür (*RE:* 38b-39a).

c) Meclis ehlinin meclisteki reyâḥîni çok koklaması da ayıplanmaktadır (*RE:* 36a).

d) Mecliste pâdişâhtan menfaat ummak hoş görülmez (*RE:* 36a).

4.4.9.8. Zerafet ve Görgüyle İlgili Hususlar

Aşağıdaki davranışlar meclisin usul ve erkanına aykırıdır. Bunlar, kabalık sayılarak kötülenmiştir:

1) Meclis ehlinin sâkînin işine karışarak "*şarâbı az veyâ çoḳ vir*" diye göz etmesi (*RE:* 35a),

2) Şarap içerken sâḳînin yüzüne bakmak (*RE:* 35a),

3) Şarap içerken yüzünü gözünü eğmek (*RE:* 36a),

4) Mecliste duvara yaslanmak (*RE:* 36a) veya yanına yatarak şarap içmek (*RE:* 38b),

5) Mecliste parmağıyla oynayıp elini açıp yummak, ellerini birbirine dolamak (*RE:* 36a),

6) Meyveyi keserek değil dişleyerek yemek (*RE:* 36a),

7) Mutrip sazını çalıp nağmesini okurken hariçten müdahil olmak (*RE:* 36a), yanlış şarkı türkü okumak (*RE:* 38b).

8) Sarhoş ağızla padişaha (veya mîr-i meclise) dua ve niyaz etmek (*RE:* 36a),

9) Mecliste letaif anlatmak yerine çok konuşmak, boş sözlerle meclisi meşgul etmek (*RE:* 39a),

10) İstenmeyen yerde şarap içip yatmak (*RE:* 39a),

11) Tekebbürle bıyıklarını burmak, başını sallamak (*RE:* 39a),

12) Mecliste söylenen sözleri anlamayıp tekrar tekrar sormak (*RE:* 39a),

13) Hay huy diyerek yanında oturanın dizine göğsüne vurmak (*RE:* 39a),

14) Kadehi kibir ve nazla ele almak (*RE:* 39a),

15) Meclis ehline soğuk davranmak (*RE:* 39a)

4.5. SARHOŞLUK

Râhatü'l-Ervâh'ta "sarhoşluk" anlamını karşılamak için "*ḫumâr, mestlik, sekr*" kelimeleri kullanılmıştır. Eserde sarhoşluğun derecesi ve yansımalarıyla ilgili durumlara da değinilmiştir.

1) Ḳıs b. Sâʿide'ye göre humar "*Ḳuvvet-i cevâriḥ żaʿîf olup dimâġa ṣuʿûd iden buḫâruñ ceẕbine ḳâdir olmaduġı içün.*" hasıl olur (*RE:* 14a). Yani şarabı içen kimse, elinin ayağının kuvveti zayıfladığı için şarabın buharının çekimine karşı koyamaz. Bir görüşe göre de humar şarabın damarlarda ve içeride hazmedilmeden kalan fazlasından olur (*RE:* 30a-30b).

2) Hâtifî, humarı defetmek için bazı ilaç ve uygulamalar önermiştir.[589]

Hindiba tohumu, lahana tohumu, kabuğu alınmış mercimek, kuru gül ve tebeşir birlikte güzelce dövülüp elenir. Bu, yarım çekirdek kâfûr ve bir vakiye nar ekşisi veya turunç suyu ile karıştırılır ve üç dirhem kadar içilir (*RE:* 30b).

Yirmi dirhem küzbere (asmacık otu) ile aynı ölçüde sükker-i ṭaberzed karıştırılıp iftâr edilir (*RE:* 30b).

Hamama gitmek humar definde etkilidir (*RE:* 30b, 62b-63a).

Uyumak da humar definde etkilidir (*RE:* 30b).

[589] Eserde ilaç tarifi anlamında "*sıfat-ı devâ*" tamlaması kullanılmıştır.

Humar başı dönmesi ve midesi bulantısına sebep olmuşsa sıcak su ile sikencübin içsin. Baş ağrısı çok ise başına gül suyuyla kâfûr sürüp ekşi nar yesin / içsin (*RE:* 30b).

Mahmur başı daralıp sayıklamaya başlarsa su karıştırılmış şarap içip başına çokça menekşe yağı sürsün, elini ayağını sıcak suyla güzelce yıkasın (*RE:* 30b).

Limon mürebbâsı yedirmek humar define yardımcı olur (*RE:* 31a-31b)

Humarı gidermek için şaraptan daha iyi bir deva yoktur (*RE:* 31a)

3) Dimağı rahatlatarak istifra etmek (boşaltma, tazeleme, detoks) amacıyla ayda iki kere mest olmak makul görülmüştür (*RE:* 23a).

4) Şarap içmeden de mest olunabilmektedir. Mesela "alma" adı verilen macun topunu koklayarak bu mümkündür. Alma, çeşitli bitkilerin dövülüp eski şarapla yoğrularak macun hâline getirilmesiyle yapılır ve koklayanı sarhoş eder (*RE:* 29b). Hürmül otu koklamak da mest eder (*RE:* 29b).

5) Mest olmayı engellemek için bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Beş tane suʿd (topalak otu) içen o gün ne kadar şarap içerse içsin mest olmaz (*RE:* 29b).

6) Sarhoşlukta tavsiye edilen aşama "*nîm-mestî*"dir. Nimmestî, şarabın sürur ve neşat etkisi uyandırdığı yarı sarhoşluk halidir, bu aşamada bilinç henüz kaybolmamıştır. Bu hâlin mümkün meretebe uzun tutulması şaraptan azamî lezzet alınması demektir (*RE:* 23a-23b).

7) Şarabın etkisiyle aklî kontrolünü yitirip arbede çıkarmak, etrafa sataşmak, bağırıp çağırmak "*bed-mestlik*" olarak adlandırılmaktadır. Bedmestlik asla hoş karşılanmaz, işi bu raddeye getirenler meclise alınmaz (*RE:* 23b, 60a-60b).

8) Etrafa zarar verilip verilmediğine bakılmaksızın aşırı derecede sarhoşluğa "*sekr-i müfrit*" denir. Sekr-i müfrit her millette ve her dinde haram kabul edilmiştir (*RE:* 23a).

BEŞİNCİ BÖLÜM
TRANSKRİPSİYONLU METİN

5.1. METİN OLUŞTURULURKEN DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR

Hâtifî'nin *Râhatü'l-Ervâh*'ının Berlin Devlet Kütüphanesinde *Ms. or. quart 1522* numarasıyla kayıtlı nüshasından başka bir nüshası bulunmamaktadır. Bu da müellif hattıdır. Metin oluşturulurken bir taraftan eserin tek nüsha olmasının zorluğundan diğer taraftan müellif nüshası olmasının doğallığından etkilenilmiştir. Metin oluşturulurken Hâtifî'nin imladaki tavrını, çalışma yöntemini, tashihlerini yansıtmak hedeflenmiştir.

Râhatü'l-Ervâh'ın metninin tesisinde dikkat edilen diğer başlıca hususlar şunlardır:

a) Metnin transkripsiyonunda "*Oktay News Transkripsiyon*" fontu tercih edilmiştir.

b) Farsça ve Arapça eklerin, birleşik kelimelerin ve tamlamaların yazımında İsmail Ünver'in "*Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*" adlı makalesinde teklif ettiği usullere bağlı kalınmıştır.[590]

c) *Râhatü'l-Ervâh*'taki manzum veya mensur alıntıların bir kısmının kaynağı, nüshada belirtilmiştir. Bunların doğruluğu araştırılmış, sağlaması yapılmış; elde edilen sonuç "*Beytin kaynağı veya şairi tespit edilememiştir.*" veya "*Bu beyit Ahmed Paşa'ya aittir (bk. Ali Nihat Tarlan (haz.), Ahmed Paşa Divanı, Akçağ Yay., Ankara 1992, 233, G 239).*" Biçiminde ifadelerle dipnotlarda verilmiştir. Aynı usul, kaynağı belirtilmeyen alıntılar için de uygulanmıştır.

ç) Eserdeki manzum ve mensur alıntı metinler ana kaynaklarındaki biçimleriyle karşılaştırılmış ve tespit edilen farklılıklar dipnotlarla gösterilmiştir.

d) Nüshada kırmızıyla yazılan başlık ve ibareler, metinde kalın siyah puntoyla; üstü kırmızı veya siyah renkte çizili olan kelime ve ibareler ise altı çizili olarak gösterilmiştir.

---

[590] İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Turkish Studies*, 3(6), 2008, 1-46.

e) Nüshada sayısı çok fazla olmasa da bazı karalamalar, boş bırakılan yerler, sayfa kenarına yazılmış ibareler, çizilip yeniden yazılan yerler mevcuttur. Bu gibi yerler de dipnotlarla açıklanmıştır.

f) Yanlış harf tercih edilmesi, nokta fazlalığı / eksikliği, harf fazlalığı / eksikliği gibi imla hataları düzeltilmiş ve metne yansıtılmamıştır. Ancak nüshada yanlışlık *"perde: Kelime nüshada "ه" harfi olmaksızın "پرده" biçiminde yazılmıştır."* örneğindeki gibi mutlaka dipnotta gösterilmiştir.

g) Nüshadaki sayfa numaraları kalın alt simge biçiminde ve yay ayraç içerisinde her sayfanın başında gösterilmiştir.

h) Arapça ve Farsça kısımlar metinde italik yazıyla transkribe edilerek verilmiştir. Bu bölümlerin Arap alfabeli biçimi ile Türkçe çevirileri dipnotla gösterilmiştir.

ı) Uzun secili cümlelerde fasılaları görünür kılmak, metnin kolay okunmasını sağlamak gibi amaçlarla gerekli görülen yerlere nokta, virgül, iki nokta, üç nokta, soru işareti gibi bazı noktalama işaretleri getirilmiştir.

i) Nüshada bulunmayan, sonradan eklenmiş kelime, kelime grubu ve cümleler, manzum kısımların aruz kalıpları köşeli ayraç içerisinde verilmiştir.

j) Görünürlüklerini artırmak için metindeki başlıklar bir alt satırın başına alınmıştır.

k) Vezin gereği yapılan kaynaşmalar, "*ki olacak*" örneğinde görüldüğü gibi kaynaşan ilk kelimenin son, ikinci kelimenin ilk harfinin altı çizilerek gösterilmiştir.

l) Nüshada bazı ayet ve hadislerin kısmen iktibas edildiği görülür. Metin kuruluşunda bu ayet ve hadislerin tamamı hem Arapçasıyla hem Türkçesiyle dipnotlarda verilmiştir. Alıntılanan ibare ve Türkçe karşılığının da altı çizilmiştir. Aşağıdaki dipnot örneğinde alıntılan sadece "يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا" kısmıdır. Mealdeki karşılığının da altı çizilerek bu ibare, bağlamından koparılmamış olur.

"إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا": Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, "Keşke toprak olaydım!" diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık." (*bk. Kuran-ı Kerim*, Nebe: 78/40.)

m) Nüshada çoklu imla ile yazılan sözcükler tek hale getirilmeden korunmuştur: *bigi / gibi, Şît / Şîṣ…*

n) Nüshada *"fâ'ide, dâ'im, zâ'il, mâ'il, su'âl, sâ'ir"* gibi iki ünlüsü arasında hemze bulunan alıntı kelimeler Türkçe söyleyişe uydurularak hemze yerine "ى" veya "و" harfiyle yazılmıştır: (*RE:* 7a), 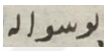 (*RE:* 24a). Metin kuruluşunda bu hususa dikkat edilerek *"fâyide, Mâyilî, dâyim, suvâl…"* biçimi tercih edilmiştir.

o) Manzum kısımlarda vezin gereği kısa okunması gereken uzun ünlüler italik yazıyla gösterilmiştir:

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Nûş-ı mey itme saḳın sâḳ*î* olmayıcaḳ

ö) Metin kuruluşunda vâv-ı ma'dule taşıyan Farsça sözcüklerde, vâv-ı ma'duleden sonra gelen ünlü, italik yazılmıştır:

Daḫı gözümden uçar vaḳti o ḫ*â*buñ

5.2. TRANSKRİPSİYONLU METİN

[RÂḤATÜ'L-ERVÂḤ]

(1b) *Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm*

El-ḥamdü li'llâhi'llezî edâre küʾse'ṭ-ṭaribi ʿalâ erbâbi's-sürûri ve'l-edebi ve zeyyene ravżate ünsihim bi-ezhâri riyâżi tevḥîdi ẕâtihi ve ceʿale nuḳle mecâlisi efrâḥihim cevâhira ʿulûmi sırri ṣıfâtihi aḥmeduhû ḥamde men ṣaffâ ḳarîḥatuhû min tekeddürâti'l-evhâmi ve ravveḳa raḥîḳi fiṭnatihi min taḫayyülâti'l-enâmi ve eşküruhu şükra men sekira bi-şarâbi maḥabbetihi ve mezece silsâle fikrihi bi-zülâli maʿrifetihi ve edmene ʿalâ menâmeti'l-aḥbâbi fî-menâzili'l-efrâḥi ve münâveleti selâfi'l-ʾâdâbi fî-ġabûḳin ve ıṣṭıbâḥi ve uṣallî ʿalâ efḍali'l-maḫlûḳâtihi ve eşrefi mevcûdâtihi Muḥammedini'llezî tenevvera bi-ʿizzeti ṭalʿatihi ʾufuḳa'l-ʾaʿlâ ve teşaʿşaʿa bi-żiyâʾi cebhetihi ʿâleme's-süflâ ve ʿalâ ʾâlihi'l-eʿlâmi ve ṣaḥbihi'l-kirâmi ilâ ḳıyâmi's-sâʿati ve sâʿati'l-ḳıyâmi ***ammâ baʿd***[591] Bir gûne ki âṣâr-ı raḥmet-i sübḥânî ve envâr-ı ḳudret-i rabbânî bu heykel-i türâba ve ʿâlem-i serâba tecellî idüp ve reşeḥât-ı ḥıyâż-ı riyâż-ı aḳdes ve ḳaṭarât-ı şaṭṭ-ı ṣaḥrâ-yı muḳaddes bu dîbâce-i vücûd-ı mecâza ve ṣaḥîfe-i sücûd-ı pür-niyâza feyż ḳılup menâzil-i mevcûdât ve menâhil-i mümkinât (2a) yaʿ ni sâḥa-i kâʾinât ve serây-ı bî-ṣebât çün gülistân-ı ḥarem-i raḥmânî ṭaraf ṭaraf pür-nesrîn ü sünbül ve mîvehâ-yı âbdâr olmış idi ve gûyâ bûstân-ı İrem-i rûḥânî kûşe kûşe reyâḥîn ü gül ve şîvehâ-yı şeker-güftâr ṭolmış idi ve bülbülân-ı çemen-i elṭâf-ı ilâhî ve mürġân-ı gülşen-i aʿṭâf-ı pâdişâhî bu nuṭḳ-ı şerîfi ve

---

591 بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي اَدارَ كُؤس الطَّرَبِ علي ارباب السرور و الادب و زَيّنَ رَوضَة أُنسِهِم بِازهارِ رِياض تَوحيد ذاتِه و جَعل نُقَلِ مجالس اَفراحِهِم جَواهِر عُلوم سِرّ صِفاتِهِ اَحمَدُهُ حَمدَ من صفّا قَريحَتِهُ من تَخَيّلَات الاوهام ورَوّقَ رَحيقِ فِطنَتِهِ من تَكَدّرات الاوهام و اشكره شكر من سَكِرَ بشراب محبته و مَزَجَ سِلسَالَ فكره بزلال معرفته و اَدمَنَ علي منامت الاحباب في منازل الافراح و مُناوَلتِ سلاف الاداب في غبوق واصطباح و اصلي علي افضل مخلوقاته وَاشرِفِ موجوداته محمد الذي تَنوّرَ بعزة طلعته افق الاعلي و تَشعشَع بضياء جبهته عالم السفلي و علي اله الاعلام و صحبه الكرام الي قيام الساعت و ساعت القيام اما بعده : Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Kendinden geçmişlerin kadehlerini edep ve sevinç erbabının üzerinde döndüren; onlarla dostluk kuranların bahçesini zatının tevhid bahçelerinin çiçekleriyle süsleyen ve onların mutluluk meclislerinin yiyeceklerini sıfatlarının ilim cevheri haline getiren Allah'a hamdolsun. Allah'a, aklını vehim lekelerinden temizleyenlerin ve basiret şarabını başka varlıkları tahayyülden süzenlerin hamdettiği gibi hamdederim. Allah'ın muhabbeti şarabıyla mest olanların; onun marifeti pınarıyla onun fikri silsilesini birleştirenlerin; mutluluk menzillerinde dostların uyuduğu yerin ve sabah ve akşam şaraplarının adabının tecrübelilerinin sunuşlarının bağımlısı olanların şükrü gibi şükrederim. Varlıkların en şereflisi, yaratılmışların en faziletlisi, yüce ufku doğuşunun izzetiyle aydınlatan ve yüzünün ışığıyla âlemisüflayı parlatan Muhammed'e, onun ashabıkiramına, yüce ailesine kıyamete kadar salat ederim."

ḳavl-i laṭîfi mecmûʿa-i güle taḥrîr ḳılup eṭfâl-i ġonceye taʿlîm iderdi ve taḳrîr idüp bekâr-ı nebâtâta tefhîm.

Ḳıṭʿa:[592]

Ḳad elmaʿa'l-berḳu min envâri ḳudretihi

Ve zeyyene'l-arża min âṯâri raḥmetihi

Tenevvera'l-kevnü ke'l-firdevsi meşraḳatihi

Müẕ lâḥa ḫâtifin berḳi min ṣeniyyetihi[593]

Yârân-ı ehl-i ṣafâ ve ḫullân-ı mihr-i vefâ bu rûz-ı pîrûzda ve faṣl-ı nev-rûzda âheng-i ṣaḥrâ ve ʿazm-i temâşâ idüp bir gülzâr-ı müşgîn-hevâ ve sebzzâr-ı[594] rengîn-feżâda maḳâm u mevâ eylemişler idi ki revâḳ-ı bâb-ı ferḳadân menziletinde ve ṭâḳ-ı eyvân-ı kehkeşân rütbetinde bu vaḥy-i nâṭıḳ ve fâl-i ṣâdıḳ naḳş olup ḳazılmış idi. Mürekkeb degül ʿanber-i ġâliyefâm ile yazılmış idi.

Ḳıṭʿa:

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Ey hevâdâr-ı hevâ-yı cennet ü mâʾ-i maʿîn

Ve ey esîr-i sünbül-i zülf-i cemâl-i ḥûr-ı ʿîn

(2b) Bu çemengâha gelüñ isterseñüz ẕevḳ-i ebed

Hâẕihi cennâti ʿadnin[595] *fe'dḫulûhâ ḫâlidîn*[596]

---

[592] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

[593] قد المع البرق من انوار قدرته / و زين الارض من اثار رحمته / تنوّر الكونُ كالفردوس مشرقته / مذ لَاحَ خاطف برق من ثَنِيّتِهِ : Kudretinin nurlarından yıldırımlar çaktı, rahmetinin izlerinden yeryüzü süslendi: yıldırımın sesi tepeden geldiğinden beri onun doğuşundan âlem cennet gibi aydınlandı."

[594] sebzzâr: Kelime nüshada "سبزار" biçiminde "ز" harfi tekrar edilmeden yazılmıştır.

[595] "جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَٰلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى / İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleri! İşte arınanların mükâfatı budur. *Kur'ân-ı Kerîm*, Taha: 20/76. (İktibas edilen ibare *Kur'an*'da Fatır: 35/33. ayette de geçmektedir.)

[596] "وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ / Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler." *Kur'ân-ı Kerîm*, Zümer: 39/73.

Ve derûnı çün ṭıbḳ-ı reyḥân-fürûş envâʿ-ı ezhâr ile mâl-â-mâl ve şükûfehâ-yı kevâkib-i âs̱âr ile ferḫunde-fâl ve cevânib-i sevâḳîsinde zülf-i benefşe-i miskiyyetü'l-enfâs semâviyyetü'l-libâs çü ṭurre-i ḫûbân-ı muṭarrâ ve ġurre-i nâṣiye-i semen çün cebîn-i meh-ruḫsâr ve ġonce-dehen-i laṭîf ü ġarrâ.

Ḳıṭʿa:

[müfteʿilün / müfteʿilün / fâʿilün]

Nesterîni kim güle mâyil idi

Yâsemen üstine ḥamâyil idi

Kâkül-i sünbül ki çözilmiş yatur

Misk ile meftûl selâsil idi

Ve cûybârı içre o zerrîn-piyâle-i Cemşîd gûyâ ki yâsemen-i ṣubḥda nîlûfer ḫûrşîddür veyâ gözi yaşına ġarḳ olmış ʿâşıḳ-ı nevmîd ve ṣabâsı seḥerde müşk-âmîz esdükçe zanbaḳınuñ meşâmı muʿaṭṭar olup burnı oturdı ve hevâsı yire ʿabîr-i ter dökdükçe micmer-i reyâḥîn pür-ʿanber olup yanup tüterdi.

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Bir gülsitân ki gülşen-i cennet nümûnesi

Serv-i bülend ü ḳâmet-i ṭûbâ-ḫırâm idi

Her ravżı bir riyâż-ı çemengâh-ı ḳuds idi

Her ṣaḥnı bir ṣaḥîfe-i dârü's-selâm idi

Es̱nâ-yı muṣâḥabetde münâsebet ile şarâbuñ ḥaḳḳında nâzil olan âyât-ı (3a) kerîmeleri oḳuyup ḫayli baḫs̱ eylediler ve nice yüzden şîrîn elfâẓ ve rengîn meʿânî söylediler. Ṣoñra daʿvâ-yı bî-riyâları tamâm olduḳda ve bezm-i pür-ṣafâları intihâ bulduḳda bu faḳîrden tevaḳḳuʿ idüp istidʿâ ve tażarruʿ ḳılup temennâ itdiler ki ḫamruñ sâyir eşribeden ziyâde kemâli ve tafṣîl itmeyüp icmâlen aḥvâli taḳrîr idüp taḥrîr eyleyem

ammâ şol şarṭ ile ki naẓm olmaya neşr ile söyleyem. Pes emr-i şerîflerini semʿ-i taḥḳîḳ ile ışġâ ve fermân-ı münîflerini ṣaḥîfe-i ḳabûle imlâ idüp defâtir-i ẓürefâ ve nevâdir-i nüdemâyı seyr eyleyüp baʿżı ʿArabî ve Fârisî risâleleri ve ḫamriyyât-ı şuʿarâda olan vaṣf-ı piyâleleri görüp mümkin olduḳça daḫı nesne ziyâde eyleyüp bu ṣaḥâyif-i gülşen-ârâ ve leṭâyif-i sürûrâsâyı cemʿ idüp elfâẓında nice meʿânî derc ve yolında naḳd-i cânı ḫarc ḳılup yazdım. Bu rubâʿî-i dil-nevâz ile medḥ idüp sikkesini ʿâlemde mermere ḳazdım:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Budur bu ravża-i bâġ-ı cenân bu

Budur bu fitne-i âḫir-zamân bu

Budur bu maḥrem-i râz-ı nihân bu

Budur bu maḫzen-i ḳût-i revân bu

Ve bu risâle-i rûḥ-perveri ve maḳâle-i ṣafâ-güsteri ḫâtimeden ġayri (3b) sekiz bâb üzre tertîb ve bir iki bâbın üçer dörder faṣl ile terkîb ḳıldum.

Bâb 1: Ḫamruñ esmâsın beyân ider.

Bâb 2: Şarâbı evvel ʿâlemde kim ṣıḳmışdur anı ʿiyân ider.

Bâb 3: Fevâʾid ü menâfiʿin ve ḫavâṣṣ ü ṭabâyiʿin taḳrîr ider ve *fîhi erbaʿatü füṣûlin*[597]

Faṣl 1: İstiʿmâlinde ẓürefâ buyurduġı leṭâyifi söyler.

Faṣl 2: Ḥükemâ meẕhebi üzre içmesine işâret eyler *ve hüve ʿalâ ḳısmeyn*[598]

Ḳısm 1: Der-beyân-ı menâfiʿ-i nefsiyye

Ḳısm 2: Der-beyân-ı menâfiʿ-i bedeniyye

---

[597] "و فيه اربعة فصول: Ve içinde dört fasıl vardır."

[598] "و هو علي قسمين : Ve o iki kısım halindedir."

Faṣl 3: Şarâba ḳanġı ṭabîʿatde maḥabbet ziyâdedür anı şerḥ ider.

Faṣl 4: İki ḳısm üzredür.

Ḳısm 1: Ḳadr-i kifâyetçe istiʿmâlin beyân ider.

Ḳısm 2: Felâsife meẕhebi üzre tenâvülin beyân ider.

Bâb 4: Ṭarîḳ-i münâdemeti ve sebîl-i müṣâḥabeti taḥrîr ider *ve fîhi faṣl*[599]

Faṣl: Ḫulefâ iḫtiyâr itdügi nüdemâ leṭâyifin beyân ider.

Bâb 5: İki ḳısm ve bir faṣl üzre mürekkebdür.

Ḳısm 1: Selâṭîn-i Benî Ümeyye'nüñ şarâbda aḥvâlin,

Ḳısm 2: Ḫulefâ-i Âl-i ʿAbbâs'uñ ṣoḥbetde efʿâlin rivâyet ider

Faṣl: Der-laṭîfehâ-yı Eba'n-Nüvâs ve nüktehâ-yı bevâḳî-i nâs

(3a)[600] **Bâb** 6: Sâḳînüñ evṣâf ve âdâbın beyân ider *ve fîhi faṣl*[601]

Faṣl: Âlet-i ṣoḥbetde vâḳiʿ olan ebyâtı beyân ider.

Bâb 7: Meclisde sâz u âvâz aḥvâlin beyân ider.

Bâb 8: Revnaḳ-ı eyyâm-ı bahârı ve evṣâf-ı ezhârda ve faṣl-ı şitâda vâḳiʿ olan eşʿârı beyân ider *ve fîhi faṣlân*[602]

Faṣl 1: *Fî istidâʿâti'l-aḥbâbi ilâ meclisi'ş-şarâbi*[603]

Faṣl 2: Vaṣf-ı felekiyyâtı ve baʿżı muḳaṭṭaʿât ve neṣâyiḥ ve ebyâtı beyân ider.

---

[599]" و فيه فصل: Ve içinde bir fasıl vardır."

[600] Nüshanın hâlen bulunduğu kütüphane tarafından varak numarası verilirken kapağı müteakiben numaralandırma başlatılmış ancak buraya gelince "4a" olması gerekirken tekrar "3"e dönülmüştür. Ancak öncekinde Almanca "3 ab" (3'ten), müteakip varakta "3 bis" (3'e kadar) yazmaktadır. Numaralandırmayı yapan kişi, ilk 3 varağı nüshanın kalan kısmından ayrı değerlendirmiş olabilir veya iki varak yapışık olduğu için bir sayfa numara verilmeden geçilmiş bilahare eksiklik fark edilmiş de olabilir.

[601]" و فيه فصل: Ve içinde bir fasıl vardır."

[602]" و فيه فصلان Ve fîhi faṣlân: Ve içinde iki fasıl vardır."

[603]" في استداعات الاحباب الي مجلس الشرب : Dostların şarap meclisine çağrılması hakkında."

Ḫâtime: Der-beyân-ı tevbe-i erbâb-ı zevḳ ve aṣḥâb-ı şevḳ

Ve bu mecmûʿa-i hümâyûn-fâlı ve nüsḫa-i şîrîn-maḳâmı *süvvidet fî medîneti Ḥamâ el-maḥmiyye ʿani'l-ʾâfâti ve'l-beliyye*[604].

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Degül va'llâhi mey maḳṣûdum aṣlâ

Bu bende ḥaḳḳına ḫoş ṭut gümânuñ

Çün ey ḫâce kesâda irdi gördüm

Metâʿı cümle bâzâr-ı cihânuñ

Getürdüm ben de bir tuḥfe mezâda

Ki oldur ḫarcı şimdi bu zebânuñ

Ve erbâb-ı vefâdan meʾmûl ve aṣḥâb-ı ṣafâdan mesʾûldür ki baʿżı yirde cüzʾî münâsebet ile münaḳḳal bâb ve faṣl olmaḳ mümkin olmamaġın bir iki ḳıṭʿa ve ḥikâyât żikr olunmışdur. Zeyl-i ʿafv ile setr idüp maʿżûr buyuralar.

El-ʿuzrü ʿinde kirâmi'n-nâs maḳbûldür.

(3b) Bâb 1: Ḫamruñ Esmâsın Beyân İder

Ḫamr	Râḥ	Râḥa	Müdâm	Selâf	Ḳarḳaf
ʿAḳâr	Ḫanderîs	Ṣaḥbâ	Ḳahve	Şarâb	Ṭılâ
Raḥîḳ	Şümûl	Ḥümeyyâ	Kümeyt	Muravvaḳ	Muʿattaḳa
Muşaʿşaʿa	Meşmûle	Rûḥ	Ṣırf	ʿAtîḳ	ʿÂtiḳ
Bikr	ʿAżrâ	Ümmü'd-dehr	Uḫtü'l-meserra	İbnetü'l-ʿineb	Selsel
Silsâl	Selsebîl	Seker	Nebîż	Nuḍûc	Ümmü'l-ḫabâyiṣ

[604] سودت في مدينة حماء المحميه عن الافات و البليه : Afetlerden ve belalardan korunan Hama şehrinde karalandı."

Bu otuz altı ism-i dil-güşâ çün câm-ı muravvaḳ-ı feraḥ-fezâ müsemmâya muṭâbıḳ ve birbirine muvâfıḳ ḳaṣâyid-i şuʿarâda meẕkûr ve gün bigi ʿâlemde meşhûr olmaġın ve istiʿmâl olınu gelmegin muḳaddem ẕikr idüp taḳrî ve metrûk olanı teʾḫîr ḳılup taḥrîr eyledim tâ ki müstaʿmeli yine istiʿmâl olına ve metrûkı terk ḳılına. Ve bu esâmî-i şevḳ-engîz gerçi ki her biri leṭâfetde çün âb-ı Kevṯer ve mâʾü'l-ḥayât ve ḥalâvetde Mışrî sükker ve Ḥamevî nebâtdur. Velî ġâyetde şîrîni ṣaḥbâ ve nihâyetde (4a) rengîni ḥümeyyâ ve laṭîfi selâf-ı ṣâfî ve ẓarîfi müdâm-ı şâfî ve melîḥi ḳahve-i pür-melâḥat ve ḳabîḥi ḳarḳaf-ı bî-leṭâfetdür. Ve aḥsenine râḥ dirler rûḥdan müştaḳ olduġı içün ve anuñla imtizâc bulduġı içün. Ve şâʿirüñ ḳavlinden murâdı budur:

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḳaçan añsañ şarâb-ı erġavânî

Eyü adı ile yâd eyle anı

Ve ne ḫoş dimişdür diyen:

Beyt:[605]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Râḥa meyl eylese rûḥ itme taʿaccüb ṣûfî

Bu meṯeldür dinür *el-cinsü ile'l-cinsi yemîl*[606]

Ve bu ḳażiyye-i bedîhîdür ki râḥ anılsa rûḥ nevʿan ḥelecân ve ḳalb fi'l-cümle şâdân olmadan ḫâlî degüldür.

[605] Beytin şairi tespit edilememiştir.

[606] " الجنس الي الجنس يميل: Cins cinsine meyl eder." Arap ata sözü. (*bk.* Sadık Yazar, "Klâsik Türk Edebiyatının Başlangıcından XVI. Yüzyıla Kadar Türkçe Divanlardaki Arapça Meseller", *ICANAS*, 4, 2008, 1792-1802).

Ḳıṭʿa:

[feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Nefes urdı yine nesîm-i şimâl

Eşraḳat nûrü şemsi ke'l-miṣbâḥ[607]

Rûḥa râḥat virür seḥerde ṣabûḥ

İsḳınî sâḳî şerbete min râḥ[608]

Ve nedîm-i ḫulefâ-i Benî ʿAbbâs yaʿnî Eba'n-Nüvâs ki bu fende imâm-ı aṣḥâb-ı belâġat ve hümâm-ı erbâb-ı feṣâḥatdur bu esâmî-i dil-güşânuñ her birine nesîm-i ṣabâdan laṭîf münâsib elḳâb buyurmışdur. **Râḥ** râḥatü'l-ervâḥ ve miftâḥü'l-efrâḥ **bikr** bikrü'l-maḥbûb ḳuvvetü'l-ḳulûb ve **ḫümeyyâya** sükker ve **müdâma** Kevṯer **ṣaḥbâya** ḥabîb (4b) **ḳahveye** ṭabîb **selâfa** feraḥ **ḳarḳafa** teraḥ dimişdür. Ve baʿżı bî-meẕâḳ ḫümeyyâyı hicv itmişdür:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Şeker dimiş ḫümeyyâya bir aḥmaḳ

Şarâb iken naṣârâ-yı caḥîme

Ḥamîm olduğıçün dirler ḫümeyyâ

Şeker dinür mi hîç âb-ı ḥamîme

Lâ-cerem bu şiʿri diyen şâ'irüñ maḫlaṣı Caḥîm'dür şarâbına sükker ve meşrûbına Kevṯer dinildügine incinse ʿaceb degül. Ammâ yaʿlemu'llâh ʿârifâne ḳaṣd itmişdür. Ḫümeyyâ şarâbuñ[609] elṭaf esmâsı olmaġın yâdlar yâd itmesini lâyıḳ görmeyüp böyle teşhîr ḳılmışdur. Ve ḳahveye zülâl daḫı dinmişdür. Vâḳıʿâ ḳahveye zülâl ve zülâle ḳahve dinilse

[607] "اشرقت نور شمس كالمصباح: Güneş bir meşale gibi parladı."

[608] "اسقني ساقي شربة من راح : Sâki, bana rah içkisinden ver."

[609] şarâbuñ: Kelime nüshada sehven شلرابك biçiminde yazılmıştır.

ḳâbil ammâ ḥümeyyâya ḥamîm diyen câhil degül mi? Ḥâşâ ki ehl-i ẕevḳ buna râżî olup ṭarîḳ-i müstaḳîmden gümrâh olalar, rıżâ gösteren fâsidü'l-mizâc muḥtâc-ı ʿilâcdur.

Beyt:

[mefʿûlü / fâʿilâtün / mefʿûlü / fâʿilâtün]

Sulṭân ider cihâna dirler gedâyı ṣaḥbâ

Ġamdan ḥimâyet eyler dil mülkini ḥümeyyâ

Ve Melîḥî'nüñ ḥikâyeti meşhûrdur ki İstanbûl'dan Edirne'ye giderken Çorlu'da ḳonup şehr ṣubaşısı şarâb gönderüp ṣoḥbet ârâste oldıḳda ve ebyât ü eşʿâr oḳundıkda buyurmışdur:

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün]

Bizi mest eyledi ġâyet bu ḳurḳafdan[610] gelen ḳarḳaf

(5a)ʿ Aceb mi kim ḳudûmından ḳaçar ġam leşkeri ṣaf ṣaf[611]

Ve şuʿarâ-yı [a]ʿẓâm ve üdebâ-yı şîrîn-kelâm ki her birinüñ cevâhir-i elfâẓı ḳalâyid-i manẓûme-i nuḥûr-ı ḥûr-ı ʿîn belki evrâd-ı sâkinân-ı meḥâfil-i yaḳîndür ebyât-ı cân-perverlerinde selâset[612] virmek içün şarâbı ẕikr itmişdür. Ḥaḳḳâ naẓar it kim ne şîrîn düşmişdür:

[610] ḳurḳafdan: Kelime nüshada kenara yazılan "*Ḳurḳaf âḫirine dirler*" cümlesiyle açıklanmıştır.

[611] Bu beyit Melihî ile ilgili birincil kaynaklarda (tezkire, divan *vb.*) bulunmamaktadır. İlk defa *Râhatü'l-Ervâh*'ta tespit edilmiş olabilir.

[612] selâset: Kelime nüshada metin içinde "سَلسَت" şeklinde hatalı yazılmış ancak sayfa kenarında "سَلاسَت" şeklinde düzeltilmiştir.

Beyt:[613]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün]

Nice zühd ü nice taḳvâ ne dirsün bilmezem ṣûfî

Bahâr eyyâmı gül vaḳti benüm gönlüm şarâb ister

Beyt:[614]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḳomadı gül yüzün gülzâra revnaḳ

Lebüñden ḳan yudar câm-ı muravvaḳ

Ve esâmî-i metrûke bunlardur ki ẕikr olunur:[615]

İsfanṭ	ʿAcûz	Ṣemṭâ	Kelfâ	Dem	ʿAḳûr
Mezâ	Meze	Muʿarrıḳa	Muʿrıḳ	Diryâḳ	Zencebîl
Tâmûr	Mâẕiye	Sebâ	Sebiye	Ḫamṭa	Ḫaṭme
Misṭâr	Muṣaffiḳ	Maṣfaḳa	Ḫarṭûm	Ḳuṭb	Süḫâmiyye
ʿAtâniye	Câṣiye	Câniye	Muḫayyile	Muṭayyebe	Maḫbeṣe
Leẕẕe	Neşâʾ	Münşiye	Hittiye	Bâbiliyye	Bîsâniye
Müzeyyine	Zîne	Ṣemîle	Ḫafene	Sâmiriyye	Muḳaddiye

[613] Bu beyit Prizrenli Şem'î'ye aittir ve şu şekildedir:
Nice zühd ü nice taḳvâ ne dirsün bilmezem ṣûfî
Bahâr eyyâmı gül vaḳti benüm gönlüm şarâb ister" (bk. Murat Ali Karavelioğlu, *Onaltıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2005, 459, *G* 42.)

[614] Beyit Kâdirî'ye aittir (*bk.* Gümüş, Ahmet Kemal, "16. Asır Divan Şairi Kâdirî ve Gazelleri", *Dîvan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* 24, 2020, 249).

[615] Bu tabloda yer alan metruk şarap adları da muhtemelen Nevâcî'nin *Halbetü'l-Kümeyt*'inden alınmıştır. Ancak bu kelimelerin çoğunun imlası, *Halbetü'l-Kümeyt*'in 1938 baskısındaki imlalarından farklıdır (kelfâ "الكلعا", mezâ "المرا", tâmûr "الناامور", mâẕiye "المادية", sebiye "السبيية", misṭâr "المصطار", süḫâmiyye"النحامية", ʿatâniye "العاتية", maḫbeṣe"المحبية", neşâʾ "النشأة", hittiye "الهتبة", bisâniye "البيشانية", müzeyyine "المزنية", ḫafene "الحقبة", muḳaddiye "المقرية", muġdî "المفدي", sâdiye "السارية", ṭâdide "الطاردة", münessime "المتهمة", feyec "الفيهج", fendîd "القنديل", fâriż "القارضي", mâḳiʿ "المانع", nâfiʿ "الفاقع", nâḳis "النافث", müheyyic "المهج", besîd "النبيذ", ʿasced "العمجد", ümmü zanbaḳ "ام زنبق", tebaʿ "البتع", sekregeh "الشكركة"). Bu farklılıkların sebebi, Hâtifî'nin veya *Halbetü'l-Kümeyt*'i basıma hazırlayanların hataları olabilir (Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *age.*, 7-8). Söz konusu metruk adların doğru imlasını çağdaş Arapça sözlüklerden teyit etmek mümkünse bile bu, bu çalışmanın sınırları dışındadır.

(5b)

Muġdî	Muġdiye	Müselliye	Sâdiye	Muʿîne
Âsira	Tâmira	Ḫille	Nemmâme	Debbâbe
Münevvime	Muṣarriʿa	Ṭâdide	Münessime	Muḳaddime
Muʾaḫḫara	Feyec	Ṣarḫad	Fendîd	Kesîs
Zercûn	Şümûs	Ġarb	Maġrib	Rasâṭûn
Fâriż	Mâḳiʿ	Nâfiʿ	Nâḳis	Müheyyic
Besîd	Sevîḳ	Ṣavmaʿ	Miftâḥ	Ḥacce
ʿAsced	Fuvâdü'd-den	Ümmü ʿabâ	Ümmü zanbaḳ	Ümmü leylî
Ḥarâm	Âṣim	Müṣelleṣe	Muḥtereme	Tebaʿ
Cuʿd	Mezr	Sekregeh	Sâhiriyye	Ḳâhire

Zamân-ı hidâyetde gelen fuṣaḥâ-yı müslimîn ve evân-ı ḍalâletde giden şuʿarâ-yı câhilîn kelimâtından intiḫâb olınup ẕikr olındı. Ve lâyıḳ budur ki bunlaruñ her biri ẕikr olına tâ ki rümûz-ı meʿânîsi biline.

Ḫamr: ʿAḳlı ḳarışdurduğı içün dinilmişdür ve bir nesneyi ḳarışdursañ taḫmîr **(6a)** itmekdür. Ve ḥadîṯ-i nebevîde ʿaleyhi's-selâm gelmişdür ki "*El-ḫamrü küllümâ ḫâmirü'l-ʿaḳl*".[616] Ve baʿżı ahâlî eydür ḳabında taḫmîr olduġı içün yaʿni ḳaynaduġı içün. Ve bir nesneyi ḳapasañ taḫammur eylemekdür ve ḫumâr oldı dirler, yaʿni maḫmûr olmaḳ çıḳup başda dimâġı ḳaplayup örtdügi içün. Ve bundan artuḳ ism-i câmiʿi yoḳdur, gerçi esâmîsi çoḳdur, ekṣer ṣıfât ve künyedür esmâ yirüne geçmişdür.

Müdâm: Ḳabında ḳaynayup ıżṭırâbı geçüp ḥareketi sâkin olup eskidügi içün dirler. Ve baʿżılar içen kimesne idmân itdügi içün dinildi dirler.

Selâf: Ṣıḳılmazdan evvel kendüden aḳup enene dirler ve her nesnenüñ selâf evvelidür nitekim evvelde giden kimesnelere selef didükleri bigi.

[616] "الخمر كلما خامر العقل: Hamr aklı örtüp perdeleyen şeydir." (Buhârî, Eşribe: 5588.)

Ḳarḳaf: Ḳarḳafadan meʾḫûẕdur ḳarḳafa irtiʿâşe dirler müdmin olan kimesneye ditremek ʿârıż olduġı içün.

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Elüm câm ile ditrerken gören dir

Be pîr olduñ yüri geç bu hevâdan

Ne bilsün kim gözüm görse şarâbı

Ḳamu aʿżâm raḳṣ urur ṣafâdan

Ve baʿżılar ḳarfeden alınmışdur dirler. Ḳarfe göñlüñ bulanup şiddet-i ıżṭırâbına dirler.

Ḫanderîs: Ġâyetde eskisine dirler ve ḫanderîs Fârisîdür. (6b) Aṣlında kenderîs idi. ʿArab'a naḳl olınmışdur.

Ṣaḥbâ: Öyle aḳ şarâba dirler ki aḳ üzümden ṣıḳılmış ola.

Ḳahve: Dâyim istiʿmâl idüp müdmin olan kimesneyi ṭaʿâmdan menʿ ḳılup iştihâ virmedügi içün dirler.

Ṭılâ: Aña dirler kim ḳaynadup üç bölükde bir bölügi ḳala ve buña müsellesḫ daḫı dirler.

Beyt:[617]

[mefʿûlü / fâʿilâtün / mefʿûlü / fâʿilâtün]

Ṣûfî dimiş ki meyden enfaʿ durur müsellesḫ

Sen sâḳî tîz ṣun kim bizi puḫte dutmaz[618]

[617] Beytin şairi tespit edilememiştir.
[618] Mısraın vezni kusurludur.

Raḥîḳ: Her nesnenüñ ṣâfîsine dirler ve Ebû ʿUbeyd eydür: "Raḥîḳ şarâbuñ öyle ṣâfîsine dirler ki aṣlâ anda ġıll u ġış olmaya."

Şümûl: Eḥibbâyı bir yire cemʿ idüp ẕevḳ ü ṣafâyı müştemil olduġı içün dirler.

Kümeyt: Ġâyetde ḳızıl olup ṣâfî olana dirler ve ata daḫı kümeyt dirler. Nitekim *Firdevsî-i Şâh-nâme* buyurmuşdur:

Beyt:

[feʿûlün / feʿûlün / feʿûlün / feʿûl]

Kümeytî ki rengiş çü ḫurmâ buved

Be germâ vü sermâ tüvânâ buved[619]

Ve Selmân *Ḫûrşîd ü Cemşîd* de bu nâm-ı laṭîfi ḫûb bilmişdür:

Beyt:[620]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Kümeyt-i germ rû-gerdân be-meydân

Ḥubâb-ı ḫoş-ʿinân der-ʿayn-ı cevlân[621]

ʿÂtiḳ ve Bikr: Şol şarâba dirler ki ṣıḳılup şarâb olup ḳabında dura aṣlâ kimesne el urmaya.

Beyt:[622]

[feʿûlün / feʿûlün / feʿûlün / feʿûl]

---

[619] "کمیتی که رنکش چو خرما بود / بکرما و سرما توانا بود" : Kümeyt ki rengi hurmaya benzer, soğuğa ve sıcağa dayanıklıdır."

[620] Beyit Selmân-ı Sâvecî'ye aittir ve şairin *Cemşîd ü Hurşîd*'inden alınmıştır. Beyit kaynaklarda "عقاب خوش کمیت گرم رو گردان به میدان/عنان در عین جولان" şeklinde yer almaktadır (https://ganjoor.net/salman/jamkhor/sh15/ *et.*: 11.04.2021).

[621] "کمیت کرم رو کردان بمیدان / حباب خوش عنان در عین جولان" : Kızgın şarap, gökyüzünde dönüp dolaşan kartal gibi meydana yöneldi."

[622] Beyit Hâfız'a aittir (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız I-III*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2020, III/2874).

Biyâ sâḳî ân bikr-i münevver mest

Ki ender ḫarâbât ḫâhed nişest[623]

İbnetü'l-ʿineb: Üzüm suyı olduġı içün (7a) dirler:

Beyt:[624]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Ben üzümüñ ṣuyın severin ṣûfî dânesin

Zîrâ kimi ḳızın sever ü kimi anasın

Selsel, Silsâl, Selsebîl: Leẕẕeti ḫoş ve râyiḥası dil-keş olup boġaza sühûlet ile enene dirler.

Beyt:[625]

[feʿûlün / feʿûlün / feʿûlün / feʿûl]

Biyâ sâḳi ân câm-ı çun selsebîl

Ki ferdâ be-firdevs bâşed delîl[626]

Nebîẕ: Ḫamrdan ġayri bâʿiṣ-i sürûr olan eşribeye muṭlaḳâ nebîẕ dirler. Meṣelâ nebîẕ-i temr ve nebîẕ-i zebîb bigi.

Kelfâ: İçen kimesne içmesinde tekellüf çekdügi içün dirler. Ve bir nesne ki ġâyetde ḫamrından sevâda mâyil ola ʿArab anuñ bigiye *külefâ'ün fî-levnihâ*[627] dir.

---

[623] " بیا ساقي ان بکر منور مست / که اندر خرابات خواهد نشست : Gel ey sâki, harabatta oturan o parlak bikri (bana ver)."
Çeviride, Sudi'nin şerhinden yararlanılmıştır. Beyit kaynaklarda " که اندر خرابات دارد نشست/بیا ساقی آن بکر مستور مست" biçiminde yer almaktadır (Sûdî-i Bosnevî, *age.*, III/2874).

[624] Necâtî Bey'e aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *Necatî Beg Divanı*, MEB Yay., İstanbul 1997, 379, *G* 386).

[625] Beyit Hâfız'a aittir (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, III/2874).

[626] " بیا ساقي ان جام چون سلسبیل / که فردا بفردوس با شد دلیل : Gel ey sâki, gönül için cennete delil olan o selsebil gibi camı (bana ver)."
Çeviride, Sudi'nin şerhinden yararlanılmıştır. Beyit kaynaklarda " که دل را به فردوس باشد /بیا ساقی آن جام چون سلسبیل دلیل" biçiminde geçmektedir (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, III/ 2874).

[627] " كلفاءٌ في لونها : buzağı renginde."

Ciryâl:[628] ʿUşfûr çiçeginüñ şoñra çıḳan rengi gibi al olana dirler.

Meze: Mâye-ḫoş olana dirler ammâ böyle tesmiyeden ġareż ekşilik murâd degüldür. Ve teşdîd ile mezze daḫı dirler. Sâyir eşribeden bunuñ menfaʿati artuḳ olup fâyidesi ziyâde olmaġın nitekim "Bunuñ mezzesi bundan artuḳdur." dirler, derecede[629] rifʿati ve fażîleti ziyâde olsa.

Mâẕiye: Bir ġâyetde aḳ ʿasel olur, mâẕiye dirler. Anuñ bigi boġazdan sühûlet üzre geçüp aḳ oldugı içün dinmişdür.

Hîttiyye ve Bâbiliyye: Hît ve Bâbil birer şehr adıdur, anlara menṣûb olan şarâba dirler.

Müzeyyine: Aʿżâya nûrânî ḳabâ giydirüp ḥuṣûṣen yüzi münevver idüp (7b) ẓulümât-ı ġamı ṣabâh-ı sürûra tebdîl ve ḳamu ṣafâ ve leẕẕeti taḥṣîl ḳılup ḳabîḥe ḥüsn ü cemâl ve melîḥe luṭf u kemâl virüp ʿarûs-ı efrâḥa cevâhir-i şâ[d]mânîden meftûller daḳup zeyn itdügi içün dirler.

Şemîle: Ḳabında dürd ile bâḳî ḳalan şarâba dirler, niteki ḥükemâ yürekde bâḳî ḳalan ṭaʿâma şemîletü'l-baṭn didükleri gibi.

Şümûs: Bilünmedi ʿArabî midür veyâ ʿAcemî. Ammâ yaʿlemu'llâh ġâyetde ṣâfî ve laʿl-renk olup münevver olana dirler. Ḥattâ baʿżı şarâbuñ nihâyetde ṣafâvetinden öyle nûrı olur kim ḳadeḥden nûrınuñ ʿaksi sâḳînüñ elini çün yed-i beyżâ münevver idüp ve kimesneden bilegi üzre münʿakis olup altun sivâr[630] şeklin bağlar ve müẕlim ev içre ḳavsler evi nevʿen rûşen ḳılur. Ḥuṣûṣen ki gül-âb ile memzûc olına.

Ümmü Leylî: İsm degül künyedür. ʿArab'da Benî ʿAdî ṭâyifesinden bir maḥbûbe ṣaru rengden ġayri nesne giyünmez idi. Bir ʿâşıḳı var idi, Zaʿferâne diyü laḳab idüp niçe eşʿâr ve ebyât adın añup medḥ ḳılup meşhûre itmiş idi. Atası ol eclden adı Nesîm iken

---

[628] Ciryâl: Bu şarap çeşidi nüshada 3b, 5a ve 5b'deki şarap adlarının yer aldığı tablolarda yoktur.

[629] derecede: Kelime nüshada sonundaki "ه" ünsüzü olmaksızın "درجدر" biçiminde yazılmıştır.

[630] sivâr: Bu sözcüğün manası nüshada sayfa kenarına yazılan "*sivâr: bilezik*" notuyla açıklanmıştır.

Ümmü Leylî didi. ʿÂşıḳ daḫı maḥabbetinden şarâba Ümmü Leylî diyüp vaṣfında ebyât ve eşʿâr söyleyüp tekrâr iştihâr virdi. Anuñ üzerine ḳaldı, tâ ki bu zamâna geldi.

(8a) **Tebaʿ:** Nebîẕ-i ʿaseldür.

Cuʿd: Nebîẕ-i şaʿîrdür.

Mezr: Buġday şarâbıdur.

Sekregeh: Ḥabeş iḳliminde bir aṣl-ı şarâbdur, ṭarıdan olur. Ve Hind ehlinüñ birincden bir nevʿ-i şarâbı vardur, ṣu ile imtizâc olmasa içen kimesne sâʿatinde helâk olur. Ve baʿżı risâlede şarâba ʿabdü'n-nûr[631] daḫı dinmişdür. Rivâyet iderler ki Ḥażret-i Ḥaḳ celle ve ʿalâ cennetde dört ırmaġı yaradup aḳıtduḳda ḫamr ırmaġınuñ nûrı lâmiʿ ve sâṭıʿ olup sâyir ırmaḳlaruñ nûrına ġâlib olmış. Melâyik eytmiş: "Yâ İlâhî bu ne şarâbdur ki nûrı ʿâlemi dutdı?" Cevâb gelmiş ki ben nûrım ol ʿabdümdür. Anuñ içün ʿabdü'n-nûr dinmişdür.

Laṭîfe: Bir ḥerîf bu fetvâyı ḳużâtdan birine yazup bi'llâhi naẓar it kim elfâẓına ne ṣanʿat ḫarc idüp ne meʿânî derc eylemişdür: **Ṣûret-i Fetvâ:** Ḥażret-i maḥdûm-i ʿâlî-cenâb yaʿni efendim kâm-yâb bu mesʾele ḥaḳḳında ne buyurlar ki bir kişi oġlı adın Müdâmâ ve laḳabın Ebü'n-nüdemâ ide ve ḳızına Râḥ ve laḳabın Ümmü'l-efrâḥ diye ve ḳulına Şarâb ve laḳabın Ebu'l-eṭrâb eyleye ve ḳulı ḳızına Ḳahve ve laḳabın Ümmü'l-neşve söyleye. Bî-edeb olup baṭâletin mi ve illâ ṭarîf olup leṭâfetin mi ḥaml olunur, bulup virüp müṣâb olasız.

Cevâb: Zihî müṣâḥib-i rûḥ-perver (8b) ve nedîm-i ṣafâ-güster Ebû Ḥanîfe bu ṭarîfi görse ḫilâfet virür idi Eres'e ve ehl-i şevḳe idüp imâm ʿâlemi ideydi emrine râm. Ve Şâfiʿî umûrı ʿâmmeten cemîʿ-i efrâda cârî olmasına ḥükm idüp Mâlikî ḥüccetin imżâlayup Ḥanbel ṣıḥḥati üzre tenfîẕ idüp mühr ura idi. Ve eger naṣîb olup yüzin göre idik, elüñ öpüp ayaġına yüz süre idik ve bu esmâ efʿâle muvâfıḳ ve bu künye istiʿmâle muṭâbıḳ olursa maʿlûm ola ki perîşân gönüller birikmişdür ve ẕerâfet ʿalemini farḳ-ı ferḳadâna

[631] ʿabdü'n-nûr: Bu şarap çeşidi/adı nüshada 3b, 5a ve 5b'deki şarap adlarının yer aldığı tablolarda yoktur.

dikmişdür. Ve eger ḳavline fiʿli tâbiʿ ise iṭâʿat idüp reʾyine muḫâlefet ideni göreler istiġfâr ḳılup günâhından rücûʿ eylemezse redd idüp ḥad uralar.

Ḥikâyet: Bir pâdişâhuñ Müdâm adlu bir sâḳî-i gül-ʿiẕârı ve Müdâme nâm bir câriye-i lâle-ruḫsârı var idi. Biri ḥüsn ü melâḥatda çerâġı Yûsuf'dan yaḳardı ve biri nâz u nezâketde mihr ü mâhı binâgûşına ṭaḳardı.

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Birinüñ ḥüsni nûrânî ḳamerden

Muṣavver gün biri şekl-i beşerden

Birinüñ laʿli yâḳût-ı mer[â]yâ (?)

Birinüñ ḳaddi serv-i gülşen-ârâ

İttifâḳ Müdâme'ye şâh bir ḫuṣûṣ içün ġażab idüp nevʿan naẓardan dûr itmiş idi.

Beyt:[632]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Dimişlerdür güzel olur göze nûr

Revâ mı nûrı gözden ideler dûr

(9a) Müdâm daḫı bu vâḳıʿadan perîşân-ḥâl ve bî-mecâl olup ʿillete mübeddel eylemiş idi. Zîrâ ki o mâhuñ yâr-i mihrbânı ve ḥüsni bâġınuñ ʿandelîb-i ḫoş-elḥânı idi.

Beyt:[633]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

N'ola meyl eyler ise iki güzel birbirine

Bu meṣeldür dinür *el-cinsü ile'l-cinsi yemîl*

[632] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.
[633] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.

Bu iki dilberden ayru şâh bir gün defʿ-i melâl ḳılmaġa meclis ârâste idüp ayaḳda Müdâm'uñ eli yirin öperek nûş iderken bu ṭarafda Müdâm ecel piyâlesin içüp mest ü bî-ḫûd ʿâlemden ferâġat eyledi. Nüdemâdan biri bu ḥâle vâḳıf olup şâha bî-tekellüf ḫaber virmegi terk-i edeb bilüp furṣat gözlerken ṣurâḥîden bir miḳdâr şarâb yire dökülür hemân dem-i münâsebet ile bu beyti edâ ḳılur:

Beyt:[634]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Ṣu bigi içdi müdâmı çün bu ḫâk-i tîre-rû

Reşk idüp didi felek *yâ leytenî küntü türâb*[635]

Bu ḫaber-i melâlet-engîz şâha teʾṯîr idüp ḳadeḥüñ nıṣfın içmiş iken elinden ḳoyup vâḳiʿ ḥâli ṣorduḳda nedîm beyân itdi. Hemân şâh mest iken maḫmûr olup giryân o Yûsuf-cemâl içün ʿîş u nûş defterin dürdi. Bir yıl miḳdârı beytü'l-ḥüznde oturdı ol şarâb ki şâhuñ ḳadeḥinde bâḳî ḳalmış idi, Müdâme alup saḳlamış idi. Bu minvâl üzre (9b) ʿömr-i nâzenîn niçe müddet kûşe-i ferâġatda geçdi. Eyyâm-ı bahâr ki ṭırâz-ı ḥulle-i devrândur çün ʿarûs-ı zîbâ perde-i ḫazândan ṭulûʿ idüp ʿâlem münevver oldıḳda şâhuñ müṣâḥiblerinden biri ki maḳbûl-i ḥażret-i şehr-i yâr idi sulṭân ḥużûrında bir gün[636] duʿâ-yı devletden ṣoñra faṣl-ı nev-bahârı ve kûşe-i sebzezârı ḫayli vaṣf idüp bu ebyâtı oḳıdı:

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Emr-i Ḥaḳḳ'uñ şehâ sen müstedâm ol

Ecel irdi ise n'ola Müdâm'a

---

[634] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.

[635] "إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا: Biz insanın önceden yapıp ettiklerine bakacağı, inkârcının da, 'Keşke toprak olsaydım!' diyerek dövüneceği gün gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı sizi uyardık." *Kur'ân-ı Kerîm*, Nebe: 78/40.

[636] Nüshada "*sulṭân ḥużûrında bir gün*" ibaresi sonradan sayfa kenarına eklenmiştir.

Felek mülkini ḳılurken münevver

Küsûf irmedi mi bedr-i tamâma

Yimek ġam kim ḥazîn olmaḳ selâṭîn

Keder virür ṣafâ-yı ḫâṣṣ u ʿâma

Bahâr eyyâmı irdi ṣahn-ı gülşen

Dönüpdür ravża-i Dârü's-selâm'a

Şehâ gülzâra revnaḳ vir yüzüñden

Ki senüñle ire noḳṣânı tâma

Çemende ʿîş ü nûş it şâd ü ḫurrem

Ulaşdur şâmı ṣubḥa ṣubḥı şâma

Oḳusun medḥüñi bülbül disün gül

Edâma'llâh ilâ yevmi'l-ḳıyâme[637]

Nedîm bu ebyâtı ḫatm idince Müdâme perde içinden ufuḳda ḳamerveş ṭulûʿ idüp ol ḳadeḥ ile bâḳî ḳalan şarâbı ki kendüde ṣaḳlamış idi pâdişâha ṣunar ve bu ḳıṭʿayı nâz ile edâ ider:

[**Ḳıṭʿa**]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḳulı gitdi ise sulṭân saġ olsun

[…][638] düşer bir âh*û* dâma

(10a) Felek aldı ise elden Müdâm'ı

Yazıḳ ayaḳda ḳalsun mı Müdâme

[637] "ادام الله الي يوم القيامه : Allah kıyamete dek devam ettirsin."

[638] Bu mısraın başındaki "بن شاكره" ibaresi okunamamıştır.

Câriyeden şâh bu ḳavli gûş idince cûş u ḫurûş idüp hemân bî-tekellüf içdi. Ve Müdâme[yi][639] noḳṭa-i dâyir-i ḫâṣ ḳılup şâhâne ḫilʿatler biçdi. Buyurdı ki ṣaḥn-ı çemende bezm-i ḫüsrevânî ve meclis-i kâmrânî tertîb olunup yidi gün bir sâʿat ʿîş u nûşdan ḫâlî olmadı ve bezminde muṭribler bu ebyâtı oḳuyup ser-âġâz itdügünde her birine ol ḳadar inʿâm u iḥsân itmişdür ki ḥesâba ṣıġmaz ve ʿadede gelmez.

Mışraʿ:[640]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün]

Zihî şehler ki bir beyte virürdi genc-i Ḳârûn'ı

Ebyât:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Bi-ḥamdi'llâh yine eyyâm-ı şâdî

İrişdi bend-i ġam buldı küşâdî

Saʿâdet mâhınuñ irdi kemâli

Şeref ılduzınuñ ṣaʿd oldı fâlı

Nice demdür ki ġam çekdük żarûrî

Şük(ü)r gördük yine rûz-ı sürûrı

Keder virme İlâhî bu ṣafâya

Bizi uġratma gird-âb-ı belâya

Cihânda şehryârı müstedâm it

Serîr-i saltanatda[641] ber-devâm it

[639] Müdâme[yi]: Belirtme hali eki nüshada gösterilmemiştir, ancak mana gereği tarafımızdan eklenmiştir.
[640] Mısraın şairi tespit edilememiştir.
[641] saltanatda: Nüshada "سلطنتده" biçiminde yazılmıştır.

Niçe ḫurşîd-ṭalʿat mâh-pâre

Müdâm olsun fedâ bu şehryâre

Bâb-ı Ṣânî: **Evvel ʿÂlemde Şarâbı Kim Ṣıḳmışdur Anı Beyân İder**

Nâḳılân-ı aḫbâr-ı selef ve müşîrân-ı vaḳâyiʿ-i ḫalef öyle buyurırlar ki (10b) Ḳâbil Hâbil'i öldürdükde Âdem ʿaleyhi's-selâm redd idüp sâḥile göndermiş idi. Cemâʿat ve taʿallâḳiyyeti ile anda sâkin olur idi. İblîs-i laʿîn anlara gelüp iḍlâl ḳılup şarâb ṣıḳmak taʿlîm idüp sâz çalmaḳ ögretmiş idi. Ve Hâbil öldükden beş yıl ṣoñra Şîṯ Nebî ẕuhûra gelüp dâyire-i rücûliyyete ḳadem baṣdıḳda Âdem ʿaleyhi's-selâm[642] emr itmiş idi kim taʿallâḳiyyeti ile ṭaġlarda sâkin olup sâḥile inmeye, tâ ki evlâdı Ḳâbil ẕürriyetine ḳarışmaya. Ṣoñra Âdem Nebî fevt oldıḳda Şîṯ Nebî ẕürriyetinden baʿżı kimesne sâḥile inüp Ḳâbil ile ʿîş u nûşa şürûʿ idüp niçe müddet bile olup yine vaṭanlarına gitmek murâd eylediler. Müyesser olmayup anda ẓulümât-ı meʿâṣî içinde kaldılar.

Ve baʿżı ahâlî eydür: Bir pâdişâh var idi, nüdemâsı ile bir gün ḳaṣrında otururken naẓar ider görse ki ḳaṣruñ dîvârı üzerinden bir yılan çıḳup damında bir gögercin yavrıların yimege hücûm ider. Hemân emr ḳılur bir çıbıḳ getürürler, alup kendü eli ile hilâl şekl ḳılup bir çıbıġı daḫı oḳ idüp pertâb ider yılanı urup düşürür. Nüdemâ-yı ḥażretden birisi varup öldürür. Rivâyet iderler ki dünyâda evvel ḳurulan yay ve atılan oḳ o idi. Pes gögercin (11a) yavrıları üzre düşüp bir miḳdâr zârîlıḳ pervâz urup gider. Zamândan ṣoñra aġzında bir iki dâne toḫm ile gelüp pâdişâhuñ öñüne niṣâr eyler. Emr ider, dikerler. Bir dâne çıbıḳ biter, uzanur yapraḳlanup çiçek virür, yimişi oldıḳda kesmesine pâdişâha ṭanışurlar. İẕn virmez tâ ki göreler ne olur. Ṣabr iderler üzümüñ dâneleri yire dökülmege başlayıcaḳ emr ider, bir çanaḳ içinde ḥıfẓ iderler. Niçe eyyâmdan ṣoñra görseler ġâyetde ezilüp ṣu olup ıżṭırâbda köpüklenmiş, şâha ʿarż iderler. "Nihâyeti vardur görelüm." dir. Niçe zamândan ṣoñra ıżṭırâbı geçüp sâkin olup küdûretden ṣafâ bulup ḥâliyâ şekl-i maʿlûm üzre laʿl rengin baġlamış, şâh eydür: "Nihâyeti budur." Emr ider ki tecrübe olına. O zamânda ʿâdet bu idi kim bir kimesne pîr olup derece-i ʿacze varsa anuñ bigilere bir

[642] Nüshada bu ibare "ط ح" kısaltmasıyla verilmiştir.

maḫṣûṣ mekân var idi, anda ḳorlar idi. Fevt olunca cemîʿ-i ḫarcın görürlerdi. Anlardan yidi kimesne getürürler, kimi aʿmâ ve kimi kötürüm ve kimi żaʿîf. Üçer ḳadeḥ içürürler. Hemân her biri ḳalḳup yürür ve ṣafâsından eṭrâfa meyl idüp raḳṣ urur. Yarındası şâh ḥużûrına getirüp aḥvâllerinden suvâl eyler. Eydürler: "Evvel ḳadeḥde (11b) nefesimiz ḫelecân idüp bedenimiz ḳızdı, ikinci ḳadeḥde tekrâr cevân ḳuvvetin bulup ṭarabnâk olduḳ, üçünci ḳadeḥde ʿâleme pâdişâh olup pâdişâhı kendümüze ḫiẕmetkâr gördük." Andan ṣoñra istiʿmâl başlayup heves iderler, bu zamâna gelince. Ve bu pâdişâhı "Şît Nebî evlâdındandur." dirler, yaʿlemu'llâh Cemşîd'dür. Ve "Pâdişâhı kendümüze ḫiẕmetkâr gördük." didükler ḳavli taṣdîḳ ider oldur ki ʿAbdü'l-melik bin Mervân, Aḫṭal nâm nedîmine "Eşʿâruñda şarâbı ne çoḳ ẕikr idersin ki evveli acı leẕẕeti yoḳ ve ṣoñı ḫumâr zaḥmeti çoḳ." dimiş. Eytmiş ki "Yâ Emîrü'l-müʾminîn bu ikisinüñ mâbeyninde bir sâʿat vardur ki cümle pâdişâhlıġuña virmezem."

Bâb-ı Ṣâliṣ: Fevâyid u Menâfiʿin ve Ḫavâṣ u Ṭebâyiʿin Beyân İder

ʿÂrifân-ı ḫâṣiyyet-i[643] ṭebâyiʿ-i eşyâ ve vâṣıfân-ı keyfiyyet-i ʿunṣur-ı süfelâ bu resme buyırurlar ki "Ḫamruñ ṭabîʿati ḥâr ve raṭbdur ḥayât-ı ṭabiʿîdür ve ḥâṣṣiyyeti oldur ki lisâna feṣâḥat ve beyâna belâġat nefse selvet ve bedene ḳuvvet virüp keşîde-i maḥabbeti ziyâde ve ġamdan göñli sâde gedâyı sulṭân ve ḳarıncayı Süleymân ḳılup âdemi şecîʿ ve ser-keşi muṭîʿ eyleyüp ṭabʿa ḳıvâm ve eḥibbâya niẓâm virür. Bir zerresi ṭaġlarca ġamı zâyil ve seng-dil ḫûbânı ʿuṣṣâḳa (12a) mâyil kılur." Ve bu ḳavli teʾkîd ider bir ḥikâyet ki mûcib-i neşâṭ ve bâʿiṣ-i inbisâṭdur:

Ḥikâyet: Bir yâr-i dil-nevâz ve sırdâş-ı ehl-i râzımız var idi ki bir ân maḥbûb-ı mehliḳâ ve şarâb-ı dil-güşâsız olmaz idi ve ʿömr-i nâzenîni bî-leẕẕet ü eyyâmı bir sâʿat bî-ṣoḥbet itmez idi. Ekâbir-zâde bir maḥbûb severdi ki leb-i şîrîni âb-ı ḥayât veyâ ḥayât-ı ervâḥ-ı[644] emvât idi. Cemâli muṣḥafı Mûsâ'ya Zebûr'ı tefsî ve ḥüsni ṣaḥîfesi ʿÎsâ'ya İncîl'i taḳrîr iderdi. Her gice ḳapularına varup ol ḳadar aġlar idi ki gözi yaşı eşik daşından

---

[643] ḫâṣiyyet: Kelime nüshada "خاصیتی" biçiminde yazılmıştır.

[644] ervâḥ: Bu kelimenin nüshada ait olduğu yer, "ارواحنا" biçiminde işaretlenmiş ve kelime sayfa kenarına yazılmıştır.

yol yol olup aḳar idi ve âhı odı felek-i Züḥal'üñ zeylin yaḳar idi. Ve yolına bî-ḥad mâl ḫarc eyledi aṣlâ vaṣl müyesser olmadı ve dâma düşüp ele gelmedi. Bir gice nâgeh maḥbûb-ı gül-endâm bir iki kendüye beñzer dil-ârâm ile birinüñ elinde şarâb-ı ḫoş-güvâr ve birinüñ elinde nuḳl-i âbdâr ve birinüñ elinde ṭanbûr-ı şîrîn-kâr bende-ḫâneye gelüp ʿîş u nûşa meşġûl oldılar. Bu ṭarafda ʿâşıḳ-ı derdmend mübtelâ-yı müstmend yaşından cihânı pür-nem ve bu beyti âhına ser-hem-dem idüp ser-âġâz ider idi:

Beyt:[645]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Ân şeb-i ḳadrî ki gûyend ehl-i maʿnâ imşebest

Yâ Rab în teʾşîr-i devlet ez-kudâmîn kevkebest[646]

Gicenüñ nıṣfı geçince öyle ṣoḥbet itdiler ki vaṣf olınsa ehl-i ẕevḳ helâk ve yaḳalar (12b) yirine sîneler çâk ideydi. Ol mâla meyl itmeyen dil-rübâlar ve vaṣlı bâġından ʿuşşâḳa nesne yetmeyen meh-liḳâlar ve seng-dillerüñe pûlâd göñülleri ḳatında mûm ve ânlardan ʿâlemde kimseye vefâ gelmek nâ-maʿlûm iken şarâb ile ḥarîrden nerm ve ṣudan mülâyim olup envâʿ-ı taʿalluḳ ve ʿâşıḳ-ı mezbûra maḥbûb-ı meẕkûr gûne gûne temellüḳ idüp mest ü bî-ḫûd uyıyup ve ʿâşıḳ luṭf ile ṣoyup ṣubḥa dek baġrına başdı ve ḳılıcı ʿarşda aşdı. Ve iki maḥbûbı daḫı yalıñuz yatdı şanmañ, yatdı dirlerse de inanmañ. Seḥerden dil-rübâ-yı meẕkûr mest ü maḫmûr leṭâyif söylerken ayaġ üzre bir iki ḳadeḥ nûş idüp yine gelmege vaʿde ile gitdiler. Ve ʿâşıḳ bu şiʿri ḥasret ile gönderi gidüp yine geldükde vird-i zebân ḳılup öñe eṭrâfına baḳup oḳur idi. Ve yâr ile olan ẕevḳ u ṣoḥbet ḥâlin göñülden geçirür idi ki *ẕikrü'l-ʿîşü nıṣfü'l-ʿîş*[647]

---

[645] Beyit Hâfız'a aittir. (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, I/427.)

[646] "آن شب قدري كه كويند اهل معني امشبست / يا رب اين تاثير دولت از كدا من كوكبست : O kadir gecesi ki ehl-i halvet bu gecede zikrederler. Ya Rab, acaba bu devlet tesiri hangi yıldızdandır."
Çeviride, Sudi'nin şerhinden yararlanılmıştır. Beyit kaynaklarda "يا رب اين / آن شب قدری كه گويند اهل خلوت امشب است تأثير دولت در كدامين كوكب است" biçiminde yer almaktadır. (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, I/427.)

[647] "ذكر العيش نصف العيش : Ayşın adını anmak onun yarısıdır."

Şiʿr:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḳanı ol gice kim yeg idi günden

İçi maʿmûr olupdı bu ḫarâbuñ

Ḳamer-ruḫsâr u meh-peykerler ile

Bu menzil burcı idi ol âfitâbuñ

İdüp birbirine meyl ü maḥabbet

Sürerlerdi ṣafâsın laʿl-i nâbuñ

Yatup mest olıcaḳ ol serv-i gül-ruḫ

Ḳabâsın ḫoş ṣoyup ol mâh-tâbuñ

(13a) Ṣarıldum ṣubḥa dek nâz[648] uyḫusında ol[649]

Daḫı gözümden uçar vaḳti o[650] ḫ*â*buñ

Meye minnet hemân ʿâlemde Aḥmed

Ki miftâḥıdur ol her feth-i bâbuñ

Cihânda ʿömrüm olduḳça İlâhî

Ḳomayam ayaḳın elden şarâbuñ

Ve baʿżılar inşâsında ẕikr idüp dimişdür ki "Nebîẕ ʿaḳla râḥat ve bedene ṣıḥḥat ve ḳalbe nezâhat ve reng-i rûya leṭâfet ve ḥavâssa ḳuvvet virür **ammâ** ḫamr miftâḥü'l-ḥubûr yenbûʿü's-sürûr, miṣbâḥ-ı ẓalâm-i aḥzân câmiʿ-i leẕẕât-i devrân ve hem cirâḥat-i hümûm ve tiryâk-i efâʿî-yi zehr-i ġumûmdur. Ve bir ḳuṭb-ı efrâḥdur ki leẕẕât-ı ʿâlem evsine[651] dâyir ve kevâkib-i sürûr ḫiẕmetinde sâyirdür." Ve baʿżılar "Reyḥânetü'n-neʿs ve

[648] nâz: Kelime nüshada "ناز" biçiminde yazılmıştır.
[649] "ol" kelimesi vezni bozmaktadır.
[650] "o" kelimesi vezni bozmaktadır.
[651] evs: Ümit, niyaz ve tevakkuʿ manasınadır (*bk.* Mütercim Âsım Efendi, *age.,* 233).

şaḳîḳu'l-eşbâḥ ve ṣadîḳu'l-ervâḥ" dimişdür. Ve rivâyet iderler ki Ḥażret-i Ḥaḳ celle ve ʿalâ Dâvud Nebî'ye ʿaleyhi's-selâm[652] Zebûr'da buyurmışdur ki "*El-ḫamru tefreḥû külle maḥzûnin kemâ inne'l-ḥüzne yuṣîrü külle mekrûhin*"[653] yaʿni "Şarâb maḥzûna feraḥ virür nitekim ġam ġuṣṣa getürür." Ve baʿżı Yûnâniyyûn eş'ârında dimişdür ki "Ḫamr keç-ṭabʿı müstaḳîm ve baḫîli kerî ve sîneye sürûr ve ẓulmet-i ḳalbe nûr virür." Ve **şarâbuñ fevâyid-i meẕkûr ve mü'eṡṡir-i meşhûresinden** biri budur ki isrâf itmeyüp iʿtidâl üzre istiʿmâl idince ʿanâṣırı żarar-ı mâddeden ve âfet-i ġıdâdan (13b) ḥıfẓ idüp nefse şerefiyyet virüp cûdı sevdirür ve kerîmi inʿâm ve iḥsân ḳılmaġa evdirür ve fikr-i fâside yed-i nefʿ idüp żamîre ṣalâḥ ve ṣafâ-yı ḳalbe tekeddürât-ı ḫayâlâtdan felâḥ virür. Meʾkûlât ve meşrûbât[654] ḳısmında cemîʿ-i leẕẕâtı câmiʿ ve bedenden ḥavâdiṯ-i emrâża mâniʿ olur. Şarâb bigi şifâ ve nâb bigi devâ olmaz nitekim ʿAcem ẓurefâsı buyurmışdur:

Mıṣraʿ[655]

[feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Hîç şerbet nemî-resed be-şarâb[656]

Anuñ içün kim bâḳî eşribenüñ menâfiʿi daḫı var ise bunda olan neşâṭ ve şâdmânî ve inbisâṭ-ı rûḥânî birinde mevcûd degül belki mefḳûddür. Ve ʿayn-ı inṣâf ile naẓar itseñ bunda ẓâhir olan sırr-ı mübhem ki sürûrdur ve bunuñ ile ḥâṣıl olan ʿâlem ki ḥużûrdur. Ḳanġı şarâbuñ bu ikiden birinde eṡer var, yoḳ dirlerse naẓar var ki ehl-i ṣafâ buyurmışdur: "Her nesnenüñ ʿâlemde bir sırrı vardur şarâbuñ sırrı sürûrdur." Bu fażîlet ile ḳamudan rüchânı olup âfâḳa ẕikri şâyiʿ olmışdur.

---

[652] Nüshada bu ibare "علیہ السلام" kısaltmasıyla verilmiştir.

[653] "الخمر تفرح كل محزون كما ان الحزن يثير كل مكروه: Tıpkı hüznün bütün mekruhları yapmaya tahrik etmesi gibi şarap da bütün hüzünlüleri rahatlatır."

[654] meşrûbât: Bu kelime nüshada "مشروبات" biçiminde yazılmıştır.

[655] Bu ibare, anonimleşerek mesele dönüşmüş olan bir Farsça beytin ikinci mısraıdır. Söz konusu beytin ilk mısraı ise " هیچ نعمت نمی رسد به کباب (*Hîç ni'met nemî-resed be-kebâb*): Hiçbir nimet, kebaba ulaşamaz" biçimindedir. (*bk.* Şuurî Hasan Efendi, *Lisanü'l-Acem Ferheng-i Şuurî 1-IV* [e-kitap], Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yay., İstanbul 2019, VI/2863.)

[656] "هیچ شربت نمي رسد بشراب : Hiçbir şerbet şaraba erişemez"

Ḥikâyet: Rivâyet olınur ki ḳayṣer-i mülkü'r-Rûm, Ḳıs bin Sâʿide nâm ruhbâna "Ḳanġı şarâb efḍaldür?" dimiş. Eytmiş ki "Naẓarda ġâyetde ṣâfî olup ẕevḳde leẕẕetlü ola ve ḳudûmından ḫazîne-i dil cevâhir-i sürûr ve beşâret-i ṣafâ ile ṭola." (14a) "Matbûḫa ne dirsün?" dimiş. Eytmiş ki "Ḫâṭır içün içmek câyizdür." "Ḳurı üzüm şarâbına ne dirsün?" dimiş ki "ʿÜzeyr eşegi bigi ölüp yine dirilmişdür, nefʿi azdur, evvel ölüp ṣoñra dirilenüñ ḥâli maʿlûm." "Nebîẕ-i ʿasele ve nebîẕ-i temre ne dirsün?" dimiş. Eytmiş ki "Biri bârid mizâc miʿdesi fâsid ʿilâca muḥtâc pîrlere gerekdür ve biri żarûretde câyizdür." "Şarâbda ġamı gideren nedür?" dimiş. Eytmiş ki "Bir cevherdür ol ki sırr-ı sürûrını kimesne bilmez ve ḫayâl olınsa endîşeye ṣıġmaz." "Şarâbı ne vaḳt içmek gerek?" dimiş. Eytmiş "Seḥer vaḳtinde, zîrâ ʿalîle şerbeti ḥükemâ ṣabâḥ virür, ʿaḳl ol zamânda ġayri vaḳtden rûşen ve zekî olur, ol vaḳtde şürb-i şarâb ṭabîʿate cevelân ve ʿaḳla cilâ virüp *nûrün ʿalâ nûr*[657] ḳılur." Ve eytmiş ki "Ḫumâr neden ḥâṣıl olur?" Cevâb virmiş: "Ḳuvvet-i cevâriḥ żaʿîf olup dimâġa ṣuʿûd iden buḫâruñ ceẕbine ḳâdir olmaduġı içün." Ve eytmiş: "Şarâbuñ ḳanġısı eyüdür, ṣırf olup ḥâli üzre duran mı ve illâ ṣu ile imtizâc bulan mı?" Cevâb virmiş ki "Ṣırf sulṭân-ı ẓâlim ve memzûc şâh-ı ʿâdildür, ẓulm bâʿiṣ-i fesâd-ı ʿâlem ve ʿadl mûcib-i ṣalâḥ-ı ümemdür, ve ṣırf aña dirler ki ṣıḳılup şarâb oldıḳda aṣlâ ṣu ḳatılmamış ola." ve "Sen içer misin?" dimiş, (14b) eytmiş ki "Ḳalbime sır virüp ʿaḳlımı zâyil eylemeyinceye dek."

Ḥikâyet: Velîd bin Yezîd ki ḫulefâ-i Benî Ümeyye'dendür İbnü Şerâʿa nâm ʿArâbî'nüñ aṣl u nesebin ve ḥüsn ü edebin ve leṭâyif-i cân-perverin ve nüktehâ-yı ṣafâ-güsterin gûş idüp Kûfe'den Şâm'a hezârân ʿizzet ile getürdüp ol ḫiṭâbı itmiş ki "Yâ İbn, seni ne Allâh'uñ farżın ve ne nebîsinüñ sünnetin ṣormaġa getürdim, ammâ eyt kim ṣunuñ fâyidesi nedür?" Cevâb virmiş: "Ġıdâ-yı ebdân ve ḫayât-ı ḫayevândur, cemîʿ behâyim

---

[657] "ٱللَّهُ نُورُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ مَثَلُ نُورِهِۦ كَمِشۡكَوٰةٖ فِيهَا مِصۡبَاحٌۖ ٱلۡمِصۡبَاحُ فِي زُجَاجَةٍۖ ٱلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوۡكَبٞ دُرِّيّٞ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٖ مُّبَٰرَكَةٖ زَيۡتُونَةٖ لَّا شَرۡقِيَّةٖ وَلَا غَرۡبِيَّةٖ يَكَادُ زَيۡتُهَا يُضِيٓءُ وَلَوۡ لَمۡ تَمۡسَسۡهُ نَارٞۚ نُّورٌ عَلَىٰ نُورٖۗ يَهۡدِي ٱللَّهُ لِنُورِهِۦ مَن يَشَآءُۚ وَيَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَٰلَ لِلنَّاسِۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ: Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir." *Kur'ân-ı Kerîm*, Nur: 78/35.

anda insân ile müşterekdür ve ḳamu maḫlûḳâta elbette andan gerekdür.” “Pes süde ne dirsün?” dimiş. Eytmiş ki “Ne vaḳt görsem anamdan emdügüm süd burnımdan gelür.” ve “Sevîḳe ne dirsün?” dimiş. Eytmiş ki “Maḥrûr olan ve sefer ḳılan şarâbıdur.” Sevîḳ bekmez şarâbına dirler. “Nebîẕ-i temre ne dirsün?” dimiş. Eytmiş ki “Şarâb-ı bî-fâyidedür, bedeni nefḫ ider.” “Kurı üzüm şarâbına ne dirsün?” dimiş. Eytmiş ki “Adı şarâbdur.” “Ḫamra ne dirsün?” eytmiş ki “Ol enîs-i ervâḥ ve celîs-i eşbâḥ ve câlib-i efrâḥdur ve ol bir şeydür ki şekline beñzer çoḳ ammâ miṣli yoḳ.” Pes andan “Yâ İbnü Şerâʿa, şimden gerü muṣâḥibüm sensün, otur ne yimek istersün getürsünler.” dimiş. Eytmiş “Yâ Emîrü’l-müʾminîn, şarâb içenüñ ṭaʿâma (15a) ḥükmi olmaz ammâ şarâbda yimek çerb olup müştehâ olmaḳ gerek.” Eytmiş “Ne maḳâm istersün ṣoḥbet itmege?” Cevâb virmiş ki “Bir menzil-i dil-güşâ ve mevżiʿ-i sürûrâsâ eṭrâf güşâde olup cihât-ı sitteye seyrân ḳılup gök ile başımızda perde ve sâyebân olmaya ve güneş ḥarâretin üstümüze ṣalmaya.” andan ṣoñra Velîd dâyimâ sâye-perver şimşâd ve serv-i âzâdlar gölgesinde ʿîş u nûş idüp ḫoş geçürdi.

Faṣl: Nüdemâ Buyurdıġı Leṭâyifi Söyler[658]

İsḥaḳ bin İbrâhîm Mevṣilî ki Hârûnü’r-Reşîd’üñ nedîm-i ḥażretidür öyle buyurır ki “Leẕẕet-i dünyâ ṣıḥḥat ve mâl ve cevânî ve ʿömr-i câvidânîden ṣoñra üç nesnededür: Şarâb-ı dil-güşâ ve maḥbûb-ı meh-liḳâ ve muṭrib-i ḫoş-nevâda.”

Ḳıṭʿa:[659]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Çün ola ṣıḥḥat ü mâl ü cevânî

Mey ü maḥbûb u muṭrible gör anı[660]

---

[658] Nüshanın başındaki “içindekiler” kısmında bu başlık “*Faṣl 1 İstiʿmâlinde ẓürefâ buyurduġı leṭâyifi söyler*” biçimindedür (*RE:* 3b).

[659] Bu kıta muhtemelen Hâtifî’ye aittir.

[660] Bu beyit nüshada 101a’da da yer almaktadır.

Ṣafâ ile geçür ʿömr-i ʿazîzi

Ki böyle didi ʿâlem nükte-dânı

Ve Arisṭuṭâlîs şarâba kimyâʾü'l-efrâḥ dirmiş

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Cihânda kîmyâ dirlerse sâḳî

Şarâb-ı nâbdur ḫarc idecek mâl

Ki bir ḳîrâṭı biñ ḳanṭâr ḫüzne

Urulsa ide feraḥ döndüre fi'l-ḥâl[661]

Laṭîfe:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Rivâyet itdiler İbni ʿArab'dan

Ki vaʿẓında dimiş *yâ maʿşere'n-nâs*[662]

Eger dilerseñüz ġamdan sürûrı

ʿAleyküm fi's-seḥer bi'r-ravż u bi'l-kâs[663]

(15b) Ve şarâb pîre ḳuvvet ve cevâna ḥüsn ü leṭâfet ve ḫuşûnet-i bedene ṭarâvet virür. Nitekim ʿAcem ẓurefâsı buyurmışdur: "*Mey ʿaṣâ-yı pîrân u merkeb-i cevânân-est*"[664] Ve Nûşinrevân şarâba ṣabûḥü'l-hem dirmiş.

---

[661] Mısraın vezni kusurludur.

[662] "يا معشر الناس: Ey insan topluluğu."

[663] "عليكم في السحر بالروض وبالكاس : Size seher vakti bahçe ile kadeh gerek."

[664] "مي عصاي پيران و مركب جوانانست: Mey yaşlılara asa, gençlere binektir."

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Elüñ depret yürüt sâḳî ayaġı

Ki mey dil-ḥasteler derdine emdür

Żamîrüm levḥini yu jeng-i ġamdan

Ki ʿÂdil didi mey ṣabûḥ-ı hemdür

Laṭîfe: Hârûnü'r-Reşîd'üñ Dünyâ dirler bir nâzenîn ü dil-[â]râm ve meh-cebîn ü gül-endâm cârîyesi var idi ki leṭâyif söylemede dil-peẕîr ve nevâdir naḳlinde bî-naẓîr idi. Eydür: "Her kim gice ṣoḥbet idüp seḥerden ḳalup ḳatında şarâbdan bâḳî ve lebi mey-gûn sâḳî ve diş berelemiş ve yârân ellemiş elma ve ṣufre kûşesinde unudılup ḳalmış bâdâm içi veyâ ḫurmâ ola, tenaḳḳul idüp ṣafâ-yı ṣabûḥı ki sürmeye; ʿâlemde ḥużûr görmeye, maḳṣûda irmeye. Fâsidü'l-mizâc ve muḥtâc-ı ʿilâcdur."

Laṭîfe: Bir şeyḫ-i ṣâḥib-i kerâmete bir kimesne mürîd olmaġa varmış. Şeyḫ eytmiş ki "Hîç münâsib yârân ve muṭîʿ iḫvân ile şarâb içdüñ mi ve tamâm şâd u ḫandân olup ʿâlemden geçdüñ mi?" "Yoḳ." dimiş. Eytmiş ki "Hîç ʿâşıḳ olduñ mı, firâḳ ʿaẓâbın çekdüñ mi ve yaş yirine ḳan (16a) dökdüñ mi ve dilber bugün vaṣla vaʿde idüp yarın gelmedügin ve ġayr ile seyre gidüp senüñle gitmedügin gördüñ mi ve maḥbûba yana yana mektûblar yazup el altından gönderdüñ mi?" "Yoḳ." dimiş. Eytmiş ki "Sen daḫı dünyâ leẕẕetin görmemişsin ve ḥużûr sürmemişsin ve yârân ḥużûrunda ḫidmete durmamışsın. Puḫte degül ḫâmsın, bu ṭarîḳde daḫı bî-kâmsın, ol hevâ dimâġdan çıḳmayınca ve zamâne perîşânlıġın görüp nefs-i cemʿiyyetin yıḳmayınca ve ġam u ġuṣṣa belâsın ve sürûr ṣafâsın sürmeyince ve ʿâşıḳ olup ʿaşḳ içre niçe sergüẕeşt ve derd ve ʿanâ görmeyince ḥaḳîḳate ḳadem başılmaz, göñül mecâzdan kesilmez." Ki buyurmuşdur "ʿUlûmda fevt itmeyen

daḳîḳa *el-mecâzü ḳanṭaratü'l-ḥakîḳa'*[665] Bu sözleri şeyḫ mürîde beyân idüp "Sen şeyḫ-i evvelimiz posdını[666] ḫarâb idersün."diyü destûr virmiş. Ve bu ḥikâyetüñ naẓîri:

Ḥikâyet: Rivâyet olunur ki Şeyḫ ʿAbdü'l-ḳâdir-i Geylânî ḥażretleri aṣlâ ʿâşıḳ olup vuṣlat leẕẕetin ve cidden düşüp firḳat ḥurḳatin çekmemiş kimesneyi mürîd idinmez imiş. Ḥattâ bir kerre mürîdlerinden birisin ġâyetde ḳâbil ve nihâyetde ʿâḳıl taḥṣîlinde pür-ikdâm velî ġâyetde ḫâm olmaġın rivâyetdür ḥażret-i Şeyḫ raḥimehu'llâh kendünüñ bir câriyesine ʿâşıḳ (16b) idüp ṣoñra tertîb ḳılup az müddet içinde maḳâmât-ı ġâliye ve derecât-ı ʿâliye bulup reʾîs-i ehl-i esrâr ve ʿandelîb-i gülzâr-ı dîdâr olmuş raḥimehu'llâh.

Faṣl: Ḥükemâ Meẕhebi Üzre İstiʿmâlin Beyân İder

ʿAlâʾe'd-dîn bin Nefîs *Mûcez* kitâbında Tedbîr-i Meşrûb bâbında eydür "Şarâbuñ aḥseni oldur ki ağızda ḫoş ve râyiḥa-i dil-keş ve iʿtidâl üzre ḳıvâmı olup ṣâfî ve bî-ġış ola." Ve eyüsinüñ ʿalâmeti oldur ki şarṭ-ı mezbûr üzre ġıll u ġışdan ḫâlî olduḳdan ṣoñra bir miḳdârı müddet-i ṭavîle açılmayup ḫıfẓ olunsa altun bigi eskidükçe ḥüsn ü ṣûreti çaġlu güzel miṣâli yaşaduḳça cemâl ü ṭalʿatı nûrânî olup aṣlâ rengine tebeddül ü teġayyür ve cevherine nevʿan ıżṭırâb ve tekeddür ʿârıż olmaya." **Ve yumuşaḳ** şarâb ki ḥüsn ü leṭâfetde mânend-i leb-i ḫûbân ter ü tâze ola. Âdemi tîz mest idüp bedeni taḥlîl ḳıla. Ve şarâb-ı ġalîẓ ki ḳıvâmı iʿtidâl üzre olmayup miṣâl-i dil-i nâdân şedîd ola, iskârı baʿîd ola ve ḫumârı ziyâde idüp ṣudâʿı mezîd ola ammâ semürdüp bedene ṭarâvet ve reng-i rûya leṭâfet vire. Ḥuṣûṣen ki ṭatlusı ve yüzi ṣulusı ve tâze cevânlar ve maḥrûrlar ṣu ile imtizâc bulmış aḳ şarâb istiʿmâl ideler. İġtidâ ve semizlik içün murâd (17a) idenler[667] ḳırmızısın ele getürüp ayaġına yüz süreler, fâyideyi anda göreler. Ve şarâb istiʿmâl idenler miʿdeden yimek haẓm olup ḫavâssa ḳuvveti giderken içeler. Ammâ yimekden ṣoñra ve evvelinde żarardur. Zîrâ yimegi puḫte itmeyüp ḫâm ile tenfîd ider. Ve mâdâm ki sürûrı ziyâde idüp reng-i

---

[665] "المجاز قنطرة الحقيقه : Mecaz hakikatin köprüsüdür."

[666] posdını: Kelime nüshada "پوستكه" biçiminde yazılmıştır. Ancak hem "ت"nin yumuşatılıp "د"a dönüştürülmesi hem de ekin ikinci tekil iyelik eki gibi "ک" ile yazılması imla hatası olarak kabul edilebilir.

[667] idenler: Kelime nüshada "ايدنلر" biçiminde yazılmıştır. Önceki sayfanın rekabesi ve cümlenin anlamı gereği kelime "idenler" olarak okunmuştur.

rûya ḥüsn ü leṭâfet ve beşereyi teleyyün ḳılup ḥarekâta ḳuvvet vire, ẕihni selîm ve ṭabʿı müstaḳîm ṭuta, şürbinde ne ḳadar ifrâṭ olunsa câyizdür. Ve ḳaçan kim nevmi getürüp ve göñli bulandurup ve cism ü dimâġa ṣıḳlet ve ẕihne yübûset ve ḥarekete kesel ve ʿaḳla ḫalel vire, terk idüp istifrâġ ve tenḳiye-i dimâġ ideler. Ve azıcıḳ içüp istifrâġ itmek ġâyetde mużırdur. Zîrâ istifrâġ vaḳtinde bedene ʿaẓîm zaḥmet idüp ṣıḳar ve ḥavâssa ʿâyid[668] olan nefʿi çıḳar. Ol dem nefʿinden żararı çoḳ ola ve büyük ḳadeḥden küçük ḳadeḥ ile istiʿmâl itmek ve evvel ḳadeḥ ile ṣânî mâbeyne bir miḳdâr faṣl idüp içmek aḥsendür. Zîrâ evvel ḳadeḥ hażm olmadan ḳadeḥ-i ṣânî miʿdeye ṣıḳlet virür. Ve lâyıḳ budur ki şarâb meclisine semen-sîmâ güzeller ve ḫayâl-engîz ġazeller ve şükûfe-i tâze-manẓar ve aṣdiḳa-i rûḥ-perver ve sâḳî-i ġonçe-dehân ve muṭrib-i ḫoş-elḥân ve revâyiḥ-i müşgîn ve leṭâyif-i rengîn ile tertîb ü ziynet vireler. Ve meclis-i ṣaḥn-ı gülistânda (17b) ve kenâr-ı âb-ı revânda olup yârân pâk ḳabâlar giyüp ve ṭırnaḳların ve başların tıraş idüp oturalar. Zîrâ ki şarâb ḳuvvet-i nefse ḥareket virüp sürûra iştihâsın artırup ḥavâssı selîm ḳılup ḳalbe feraḥ virür. Ḳażiyye ʿaksine olunca ʿurûḳ maṭlûbına vâṣıl olmayup ḳabż olur ve nefs şarâbı ḳabûl itmeyüp tamâm taṣarruf idemez. Öyle olsa ṣalâḥı fesâda tebdîl olup ḫayrından şerri ve devâsından dâsı ve şifâsından derd ü ʿanâsı artuḳ olur. Ve şarâb menâfiʿi iki ḳısm üzredür:

Ḳısm [1]: Der-Beyân-ı Menâfiʿ-i Nefsiyye

Nefse ʿâyid olan menâfiʿi budur ki mûcib-i sürûr u şâdmânî ve bâʿiṯ-i inbisâṭ-ı rûḥânîdür. Ve ġam u ġuṣṣadan göñli pâk ve nefsi feraḥnâk idüp fikr-i fâsideyi giderüp nefsden buḫli zâyil ve cûd u kereme mâyil ḳılup ẓannuñ ḥüsn ü ṣafâsın artırup ḳarîḥayı mücellâ ḳılmaḳdur. Ve mâliḫûlyâya ġâyetde nâfiʿ ve żarar-ı sevdâyı dâfiʿ olup dimâġı ḳavî olan kimesnenüñ ẕihnine ḳuvvet ve reng-i rûyına leṭâfet virmekdür. Zîrâ kim şarâbuñ buḫârı dimâġına teʾṯîr itmeyüp tîz mest olmaz ve ṭabîʿatine ḫalel gelmez.

668 ʿâyid: Kelime nüshada "عايد" biçiminde yanlış imla ile yazılmıştır.

Ḳısm-ı Ṣânî: Der-Beyân-ı Menâfiʿ-i Bedeniyye

Bedene ʿâyid olan ḫâsiyyetine ġâyet ve fâyidesine nihâyet yoḳdur. Zîrâ kim ʿillet-i cisme ṣıḥḥat virüp ḳana lemeʿât ve ḥarâret-i ġarîziyyenüñ (18a) ḳuvvetin artırup ḥayât virmekdür. Ve balġamı bişürüp ṣafrâyı ruṭûbet üzre taḥlîl ü teshîl ve mizâc-ı sevdâyı taʿdîl ü tekmîl ve miʿdeden ṣıḳlet-i ṭaʿâmı götürüp iştihâ getürüp ʿurûḳa taḥṣîlinde muʿîn olup murâdına irgürmekdür. Egerçi kim bu ḫâṣiyyet meʿâcîn ve mürekkebât ve eşribe ve ḥubûbât ile ḥâṣıl olur ammâ taʿab-ı kebîr ve ʿusr-i keṣîr iledür. Vâḳıʿâ bunda olan ṣafâ ve leẕẕet ve ḥüsn-i muṣâḥabet ve bunuñ ile ḥâṣıl olan feraḥ ve sürûr ve ġıbṭa ve ḥubûr ḳanġı şarâbda ve ḳanġı mürekkebâtda[669] bulunur? Lâ-cerem ehl-i idrâk meʾkûlât ve meşrûbât ve meʿâcîn ve mürekkebât cinsinde ve müferriḥü'ż-żamâyir ve ḳıymeti cevâhir ḳısmında ġâyetde feraḫnâk olanı ʿadd idüp nihâyetde aʿlâsın sîm ü zer ṭutmışlardur. Ammâ şâʿirüñ ḳavli bu sözi redd idüp şarâbuñ cümleden efḍaliyyetine şehâdet ḳılup iṣbât itmişdür:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Egerçi kim müferraḥdur zer ü sîm

Berâber olımaz lîkin şarâba

Eger bunda olan anda olaydı

Zer ü sîmi virürler miydi nâba

Ve muṭlakâ ḥükemâ eydür: "Şarâbuñ ḫayırlusı yaʿni aḫseni oldur ki içildükde nefs ḳabûl ide ve ʿurûḳa leṭâfet ile gide ve mefâṣıla ḳuvvet vire ve sürûrı getürüp ġamı süre ve ṭabʿı mülâyim ve âdemi ḥalîm ide ve ḳasâveti yüñ bigi (18b) dide; ve eşer şarâb oldur ki mefâṣılı ḳabżında berk olup miʿdede çöke ve yüregi büke ve ʿurûḳı birbirinden tefrîḳ idüp söke ve ʿaḳlı dimâġdan ṭaşra çeke; ḥavâs öle ḥiddetinden ve baş aġrıya sevretinden ve seher-i ṭavîl itdüre yübûsetinden ve hażm olmaya ġılẓetinden ve boġazdan geçmeye

[669] mürekkebât: Kelime nüshada "والمجانت" biçiminde yanlış imla ile yazılmıştır.

keṣâfetinden.” Ve eydürler: *“Ḫayrü’ş-şarâbü mâ-kâne beyne’l-ḥadîṯi ve’l-ʿatîḳ.”* [670] Maʿlûmdur ki ḥadîṯ yeñisine ve ʿatîḳ eskisine dirler, yaʿni ikisinüñ mâbeyninde ola. Ve şarâb ki bir yıl durup yeñisine yetişdi añа eski dirler nitekim dura ve üç yıllıġa şarâb-ı reyḥânî dirler, ve bir şarâb ki ʿûd ve ḳaranfil ve dâr-ı çînî ve bunlaruñ bigi nesneler ile perverde olmış ola añа daḫı şarâb-ı reyḥânî dirler. Fâyide: Ẓürefâ eydür: “Şarâbı yılında ve eti vaḳtinde ve ekmegi güninde…”

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Yılında iç şarâb-ı erġavânı

Eti vaḳtinde ye güninde nânı

Ve eydürler: “Bir şarâb ki ḳabżı muʿtedil ola, miʿdeye sürʿat üzre nüfûẕ ide ve ṭaʿâmîye iştihâ getüre ve uyḫuyı leẕẕetlü ide ve yürekde olan bâdı taḥlîl ḳıla, ʿâlemde şarâb-ı maḥmûd budur ve ḥâṣıl-ı maḳṣûd. Ve şarâb-ı ġalîẓ oldur ki bunuñ ʿaksi ola. Ammâ şol kimesne kim miʿdesi ḳuvvetlü olup hażm-ı ṭaʿâm vaḳtinde şarâb-ı (19a) ġalîẓi istiʿmâl eylese fâʾide-i ʿaẓîm görüp bedene ġıdâ ḳuvvetin virüp şarâb-ı raḳîkden bunuñ nefʿin ziyâde bula. İfrâṭ ile sürûr ve idrâr-ı bevl ve ġayrîsi bigi bu ḳażiyye tecrübe ile ẓâhir olup ḫufyeten bilinmişdür.” Ve şarâb-ı ʿatîḳ ʿaṣaba ve sâyir ḥavâsa żarar ider. Aʿżâsı żaʿîf olan kimesne ḥaẕer ide ammâ meẕheb-i şuʿarâ bu degüldür. Anlar ġâyetde eskisin medḥ idüp durmaḳ ile muʿtedil olup tamâm imtizâc bulup żararı gidüp ʿayn-ı fâyide olur dirler. Tenbîh: Eski şarâbı ḥâr ṭabîʿat olan cevânlar istiʿmâl itmeye, illâ meger şu ile nışfiyye idüp. Ve şarâb-ı sefîd ki ġâyetde aḳ ola miʿdede cemʿiyyet-i aḫlâṭdan dimâġa ṣuʿûd iden buḫâr ṣudâʿın teskîn ider. Zîrâ ḳabżı cüzʾî ve iʿtidâl üzredür. Ve şarâb-ı siyâh, Câlînûs eydür: Bir şarâb ki ġalîẓ ve siyâh ola mizâcı ḥâr olan kimesne ʿillet-i baṭna ve żaʿf-ı miʿdeye ġâyetde [nâ]fiʿdür.[671] Ve saru şarâbda olan ḥarâret ḳara şarâbda yoḳdur. Anuñ içün başa ve ʿaṣaba żarar itmez. Ve ḳara şarâb ʿurûḳı ġılẓetinden ṭoldurur, hażmı tîz itmez

[670] “خير الشراب ما كان بين الحديث و العتيق” : Şarabın iyisi eskiyle yeni arasında olandır.”

[671] nâfiʿdür: Kelime nüshada “قسد” biçiminde “تا” hecesi olmadan yazılmıştır.

ammâ ġayetde mest ider, semürdür ve yüregi teleyyün ider. Ve ṣûretâ maṭbûʿ olmamaġın şuʿarâ ẕikr idüp iştihâr virmemişlerdür. Ve ḥükemâ eydür: "Şarâbuñ ʿilminde mudaḳḳıḳ ve menâfiʿi maʿrifetinde muḥaḳḳiḳ ve cevheri (19b) vaṣfında ṣarrâf-ı mâhir ve iʿtidâl üzre istiʿmâline ḳâdir ṭâyife-i Rûm ile ʿAcem'dür." Lâkin Rûm ġâyetde ṣâfî gül-gûn olan şarâbı istiʿmâl iderler, ḳana lemaʿât ve ḥarâret-i ġarîziyyeye ḳuvvet virdügi içün. Ve Fürs ṣaru şarâbı nûş idüp medḥ iderler, ḫoş-bûy olup râyiḥasından dimâġa leẕẕet irdügi içün. Ammâ şimdi Fürs daḫı Rûm ile ittifâḳ ḳılup fâyideyi gül-gûn şarâbda bulup medḥinde aġız bir itmişlerdür. Ve ṭâyife-i ʿArab ḳamu rengi vaṣf idüp her ṭabîʿate birin iḫtiyâr ḳılmışlardur. Ve'l-ḥâṣıl ḥükemâ eydür: "ʿÂlemde meşrûbât ḳısmında şarâbuñ mânendi yoḳdur, ḫuṣûṣen ki meclis-i nedîm-i sürûr-efzâ ve muṣâḥib-i dil-ârâ ile ṣaḥn-ı gülzârda ve ṭaraf-ı cûybârda olup gül ve nesrîn ve lâle ve yâsemîn ve ḫûbân-ı meh-cebîn ile müzeyyen ve müretteb ola."

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / feʿûlün]

Mey nefsi anda ḫürrem ider ey ʿazîz kim

Ṣoḥbet müzeyyen ola gül ü yâsemîn ile

Gül-çehr ile bezm ola firdevs[672] ü ḥûr-ı ʿîn

Muṭrib ṣadâsı göklere aġa enîn ile

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / feʿûlün]

Meclis odur ki anda şarâb ola âl ola

Sâḳî vü muṭrib ü gül-i ṣâḥib-cemâl ola

[672] firdevs: Kelime nüshada "فردس" biçiminde yazılmıştır.

Lâle öñünde sünbül-i ter pây-mâl ola

Mihr ü nigâr ü maḥrem-i ehl-i kemâl ola

Faṣl: Şarâba Ḳanġı Ṭabîʿatde Maḥabbet Ziyâdedür Anı Beyân [İder][673]

Arisṭuṭâlîs ḥekîm eydür: "Şarâba eṭfâlüñ maḥabbeti ġâyetde azdur, zîrâ ki bedenlerinde (20a) ruṭûbet-i dem ve ḥarâret-i ġarîziyye ziyâdedür. Ve cevânlaruñ eṭfâlden artuḳdur, bunlaruñ ḥarâretine ḫamruñ ḥarâreti münâsib ve müşâbih olduġı içün. Ve pîrlerüñ maḥabbeti cümleden ziyâdedür, bâridü'l-mizâc ḥarârete muḥtâc olduḳları içün." Ve Büzürcmihr eydür: "Şol beden ki ḥareketi çoġ ider ve taʿab ve riyâżet çeker, anda fużûl az olur şarâba daḫı maḥabbetleri eyledür. Ve şol kimse ki hevâsı muʿtedil şehrde sâkindür, bedeni ẓâhir ü bâṭın iʿtidâl üzre olup şarâba daḫı maḥabbeti öyle olur. Ve hevâsı ġâyetde ḥâr olan şehrînüñ ẓâhirine ḥarâret ve bâṭınına burûdet ġâlib olup şarâba maḥabbetleri ziyâde olur. Ve hevâsı ġâyetde bârid olan şehrînüñ şarâba maḥabbeti hevâsı ḥâr olan şehrînüñ ʿaksidür. Zîrâ ẓâhirlerine burûdet ġâlib olup ḥarâreti bâṭınlarına defʿ ider. Pes şarâba żarûrî muḥtâc olurlar, ḥarârete ḳuvvet virüp ẓâhirlerini nevʿan teshîn itmek içün." ve Rûbiş ḥekîm eydür: "Nebîz ḳamu insâna cemîʿ esnânda ve ezhânda ve büldânda nâfiʿdür, ḫuṣûṣen ki pîrlere." Ve Fürs ḳavmi nebîzi çoġ içerler idi. Ammâ ekser münâẓara ve müşâvere ve rây ve tedbîr ve maḳṣûdı taḳrîr vaḳtinde istiʿmâl iderler idi. (20b) Ve Yûnâniyyûn sâz çalınduḳda ve yürek şalınduḳda… Zîrâ ġâyetde ḳuvvet virüp sürûr getürür. Ve cemîʿ eşribe şovuḳ eyyâmında şalâḥiyet üzre durur ammâ nebîz fâsid olup ḫarâb olur. Ḥükemâ ḳadîmde ʿAzrâyil'den cân ve ʿAzâzîl'den îmân şaḳlar bigi ḥıfẓ idüp üzerinden yüz yıl geçürmezler idi. Ve ṣu kesmedügi ʿaṭaş-ı şedîdi nebîz bi'l-külliyye ḳaṭʿ ider. Egerçi kim Aḥmed Pâşâ raḥimehu buyurmuşdur:

[673] [İder]: Bu kelime, bu başlığın içindekiler kısmında (*RE:* 3b) "*Şarâba ḳanġı ṭabîʿatde maḥabbet ziyâdedür anı şerḥ ider*" biçiminde yer almasından dolayı tarafımızdan eklenmiştir.

Mıṣraʿ:[674]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Nesne kesmez ʿaṭaşuñ âteşini âb bigi

Ve ṣuyı dâyim yaluñuz istiʿmâl itmek reng-i rûya tekeddür ve ḥüsne taġayyür virür ammâ ḳaçan ki nebîẕ ile mezc olup içilse nefse sürûr ve bedene nûr ve reng-i rûya ḥumret ve ḳana lemaʿât virür. Anuñ içün Frenk maḥbûblarınuñ ruḫları gül-gûn ve lebleri pür-ḫûndur. Feylesûf ki reʾîs-i eṭibbâdur ḳatına bir ʿalîl gelse müshilât ve mukabbiżât virmege ḳâbil olmasa ṣu ile imtizâc bulmış ḫamr-ı reyḥâniye virür idi, tâ ki mizâc iʿtidâl üzre ḳuvvet bulup ṣoñra ʿilâc ider idi. Ve Büzürcmihr eydür: "Ḫamruñ cümle eşribeden efḍaliyyetine bâʿiṣ budur ki seferde ve ḥażarda baḥrde ve berde yazda ve ḳışda istiʿmâl itmesi câyizdür. Fâyidesi var żararı yoḳdur. Ḥuṣûṣen ki muḥassenât ile ola, (21a) sürûr-ı nefsi ve ḥużûr-ı ḳalbi ziyâde olur. Bâḳî eşribede bu ḫâṣiyyet yoḳdur ve anlaruñ her birinüñ vaḳti ve sâʿati vardur ve her biri bir mâddeye devâdur. Ḫamr cemîʿ ʿanâṣıra şifâdur."

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Bişürüp ṣu ile bir iki otı

Ṣatar şerbet diyü ḫalḳa şarâbı

Eger ʿaḳlı olaydı mey ṣatardı

Ki yoḳdur nefʿinüñ ḥadd ü ḥesâbı

Meyüñ bir ḳaṭresi itdügi nefʿi

İdemez niçe yük ṣandal şarâbı

[674] Tarlan, Ali Nihat (*haz.*), *Ahmed Paşa Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992, 279, *G* 335.

Ve ḫamr ve nebîẕ bedene ṣıḥḥat ve ʿaṣaba ḳuvvet virür ve kişide ḥüsn ü ḫulḳı ziyâde idüp maḥrem-i râz ve menfeẕ-i ʿurûḳdan balġamı zâyil ḳılup âdemi bülend-âvâz ve ʿömri dırâz ider.

Ḥikâyet: Rivâyet iderler ki cehâlet zamânında Ḳureyş ṭâyifesinde ḳırḳ kişi var idi ki her biri yâr-ı dem-sâz ve maḥrem-i râz idi. Ve ittiḥâd ve maḥabbetde ve kemâl-i meveddetde öyle idiler kim birinüñ cüzʾî ġamından ḳamusı küllî ġuṣṣa çeker idi. Ve dâyimâ şarâb ve nebîẕe mâyiller ve bu beyt mefhûmı ile ʿâmiller:

Şiʿr:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Degül yâr ol ki ṣaf bağlar ṣafâda

Ḳolayında olur vaḳt-i belâda

Aña dir reʾy ehli yâr u hem-dem

K’ola ġamda ḥazîn şâdîde ḫurrem

Mâbeynlerinde baʿżı yârân vardı kim aṣlâ nebîẕ istiʿmâl itmez idi. Tâ ki (21b) emr-i ilâhî irüp baʿżısı ecel câmın içdi ve şehr-i vücûddan mülk-i ʿademe göçdi. Bir gün yârân-ı cumhûr cemʿiyyet idüp fevt olan iḫvânı ḫayr ile yâd ve rûḥlarını duʿâ ile şâd iderken gördiler ki nebîẕ isti’mâl idenler ḥayâtda bâḳî ve ṣu ki sebeb-i zindegânîdür anı nûş idenler fenâ bulup bâḳîye mülâḳi olmış. Pes ḥükemâ meẕhebi üzre maʿlûm oldı ki nebîẕ ḥarâret-i ġarîziyyeye ḳuvvet ve ḳana iʿtidâl üzre ruṭûbet virüp bedeni ṣıḥḥatde ʿilletden selîm ve ṭabʿı inḥirâf-ı hevâdan müstaḳîm dutar. Ve Mollâ Ḥâfıẕ reʾîs-i şuʿarâ-yı ʿiẓâm ve ṣarrâf-ı cevâhir-i kelâmdur ve şiʿrindeki lisânü’l-ġayb ve berîʾün min külli’l-ʿaybdur nebîdi ẕikr itmişdür:

Beyt:[675]

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Resîd müjde ki âmed bahâr u sebze demîd

Vaẓîfe ger bi-resed maṣrıfeş gül-est u nebîd[676]

Ve baʿżılar nebîdi kerîh görmüşler, edâʾ-ı ferâyiż-i vâcibede ġayra ʿaḳlı meşġûl[677] itdügi içün. Ammâ baʿżı ʿazîzler vardur ki şarâb ve nebîdi günâhdur diyü içmeyüp nâ-maḥreme naẓar ve bülbül-âvâzlar[678] ile gülistâna seyr ü güẕer ider ve dünyâ taḥṣîlinde ser-gerdân ve irdügine laṭîfe idüp şâdân olur. Öyle olsa bu daḫı kişiye ḳamu ferâyizlerüñ edâsından kesel virür. Şarâb ile nebîd içüp (22a) yatmaġ ile bunuñ farḳı yoḳdur, belki mestlik ʿâleminüñ ḥużûrı çoḳdur. Pes bu ṣıfat ile muttaṣıf ve ṭarîḳ-i müstaḳimden münḥarif olan kimesnelerüñ dînine żarar ve iʿtiḳâdına keder gelür.

Şiʿr:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Şarâb içmezlenür ṣûfî ʿacebdür

Velî ẕevḳin ider maḫfî cihânuñ

Gider ḫûbân ile seyr-i kenâra

Temâşâsın ider her dil-sitânuñ

Yir içer uyḫusı geldükde bî-bâk

Yatur pâyine bir serv-i revânuñ

---

[675] Bu beyit Hafız'a aittir.

[676] رسید مژده که امد بهار و سبزه دمید / وظیفه کر برست مصرف ش کلست و نبید : Müjdeler olsun ki bahar geldi, yeşillikler belürip büyüdü. Şimdi vazife gelirse onun masrifi gül ve şaraptır. (Yani fırsatı kaçırmayıp şarap içmeli)."
İkinci dizedeki "bi-resed" kelimesi nüshada "بیرسد" biçiminde yazılmıştır. Çeviride, Sûdî'nin şerhinden yararlanılmıştır. (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, II/1302.)

[677] meşġûl: Kelime nüshada "مشغلہ" biçiminde bazı harflerin noktaları olmadan yazılmıştır.

[678] bülbül-âvâzlar: Kelime nüshada "بلبل زار" biçiminde yazılmıştır.

Uyanduġında ilhâm oldı diyü

Bilür geçer ḳamu ḥâlin nihânuñ

Geçürür ʿömrini lehv ü hevesle

Şarâb içmek ile yoḳ farḳı anuñ

Laṭîfe: İbnü's-Sâyib ki reʾîs-i fuḳahâʾ-i Dârü's-selâm ve ʿayn-ı ʿayân-ı ʿulemâʾ-i iẓâmdur, zühd ve ʿibâdet ve veraʿ ve diyânet ile meşhûr idi. Rivâyetdür ki Baġdâd'da ʿilm ile ʿâmil ve leṭâyif naḳlinde kâmil andan maḳbûl kimesne yoġ idi. Yine bunca ʿilm ve taḳvâ ve derece-i aʿlâ ile ẓürefâdan birisi aña "Nebîde ne dirsün?" dimiş "*El-mülkü li'llâh"*[679] dimiş ve "Nebîd-i zebîb ve nebîẕ-i ʿasele ne dirsün?" dimiş "*Fetebâreke'llâhu aḥsenü'l-ḫâliḳîn."*[680] dimiş ve "Şarâb-ı reyḥânîye ve müsellese ne dirsün?" dimiş "*Ḳûtü'l-ḳulûb."* ve "*Nihâyetü'l-maṭlûb"* dimiş ve "Ḫamr-ı ʿinebe ve maḥbûb-ı ġonca-lebe ne dirsün?" dimiş yüzin göge dutup ve elin götürüp baş şalup "*El-ʿaẓametü ve'l-ilâhiyyetü li'llâh"*[681] (22b) dimiş. Ve şuʿarâ maḥbûbuñ aġzı ḳoḫusın zencebîl ile perverde olmış şarâb râyiḥasına teşbîh iderler.

Beyt:

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün]

Ġonce dehenüñ râyiḥası ey şaçı sünbül

Şol mey ḳoḫusıdur ki şebeh zencebîlle

---

[679] "الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ۚ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ" : O gün hükümranlık yalnız Allah'ındır, O aralarında hükmünü verir. Artık iman edip yararlı iş işleyenler nimet cennetlerindedirler." *Kur'ân-ı Kerîm*, Hac: 22/56.

[680] "ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ": Sonra o nufteyi bir aleka yarattık. derken o alakayı bir mudga yarattık derken o kemiklere bir et giydirdik, sonra ona diğer bir hılkat neş'eti verdik, bak ne şanlı o Allah, yaratanların en güzeli." *Kur'ân-ı Kerîm*, Müminun: 23/14.

[681] "العظمة و الهية لله" : Büyüklük ve ilahlık Allah içindir."

Faṣl-ı Râbiʿ : İki ḳısm üzre mürekkebdür

Ḳısm-ı Evvel: Ne Miḳdâr İstiʿmâl İtmek Gerek Anı Beyân İder

Mey-fürûşân-ı mey-kede-i ṣafâ ve derd-keşân-ı ḫum-ḫâne-i vefâ eydür: "Nefse tamâm sürûr ve bedene ḥużur virmege raṭl-ı vâḥid kifâyet eyler." Raṭl Baġdâdîdür yüz elli dirhem olur. Ve Meʾmûn bin Reşîd ki bu fende kemâl-i maʿrifet ve ḥüsn-i muṣâḥabet ile meşhûrdur "İki raṭl kâfidür." dir ammâ Eba'n-Nüvâs "Dört raṭl." dir. Nitekim buyurmuşdur:

Beyt:[682]

Raʾeytü ṭebâyiʿu'l-insânü erbaʿatün hiye'l-aṣl

Fe-erbaʿati li-erbaʿatin li-külli ṭabîʿatin raṭl[683]

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Çü dörd oldı vücûd-ı âdemî-ẕâd

Vire aña dördi tâ kim ola dil-şâd

Bu ṭarîḳ ḳanâʿat ile leẕẕet idenlerüñdür ve râh-ı ṣavâba gidenlerüñdür. Ammâ baʿżılar bu ḥadden tecâvüz idüp ve ṣınırdan ṭaşra gidüp "Raṭl-ı ḫâmis kîmyâ-yı cevher-i sürûr ve sâdis sermâye-i naḳd-i ḥużûrdur." dir. Ve "Sâbiʿ kişiye himmet ve heybet ve ṣâmin ḳuvvet ve şecâʿat ve tâsiʿ cihândan ferâġat ve ʿâşir leẕẕet-i salṭanat virür." dir. Ve tâ şol dereceye dek ḳatında câyizdür ki:

---

[682] Beytin vezni tespit edilememiştir.

[683] "رءيتُ طَبايِع الانسانُ اَربعةٌ هي الأَصلُ / فاربعة لاربعةٍ لِكُلِ طَبيعةٍ رَطلُ" : Esasen dört çeşit insan tabiatı gördüm. Her biri için de dört ratl."

Beytin Ebû Nüvâs'a ait olduğu teyit edilmiştir (*bk.* Salâhuddîn Halîl b. Aybeg es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât I-XXIX*, Ahmed el-Arnavut – Türkî Mustafa (*thk.*), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1420 / *M* 2000, III/50). Bu kaynakta beytin ilk kelimesi "وجدت" olarak verilmiştir.

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

İçe şol deñlü câm-ı erġavânî

Ki bilmeye âsmândan rîsmânı[684]

(23a) Neʿ ûẕü bi'llâh bârid mizâc olan kimesneler bu üslûb üzre içmeden ḥaẕer ideler. Zîrâ sekte ve laḳve ve fâlic ve raʿşe ve bâḳî bunlara beñzer emrâż ḥâṣıl ider. Ve ḥâr mizâc olanlara ḥarâret ve yübûset virüp niçe ʿillet iḥdâṯ ider. Ve ayda iki defʿa mest olmaġı câyiz görmişler, ḳuvvet-i dimâġa râḥat virüp istifrâġ eylemek içün. Ammâ sekr-i müfriṭe icâzet yoḳdur, miyâne ideler. Ve istifrâġı boynı ġalîẓ ve gögsi vâsiʿ kimesneler itmeye żarar ider. Ve cemîʿ millet ve edyânda sekr-i müfriṭ ḥarâmdur.

Beyt:[685]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Rûzgâruñ ġamını çekmemek içün[686] sâḳî

Mey içüp serḫoş olup hergiz ayılmalu degül

Şâʿirüñ bu ḳavlinden murâdı rûzgâruñ ġamından devr-i feraḥ u sürûr içre olup bedeni bir dem meyden ḫâlî itmelü degül dimekdür. Ve serḫoş olup ayılmalu degül ḳaydından maḳṣûdı lâ-yaʿḳıl olup yatmaḳ degüldür. Belki nîm-mest olup aṣlâ neşâṭdan ayılmalu degüldür dimekdür. Zîrâ bu vaḳtde sürûr kemâl bulur ve bu ḥâletde kişi ḫoş-ḥâl olur.

---

[684] Mısraın vezni hece fazlalığı sebebiyle kusurludur.

[685] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.

[686] için: Kelime nüshada sonundaki "ن" harfi olmaksızın ve önceki kelimeye bitişik olarak "" biçiminde yazılmıştır.

Beyt:[687]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Şehdür gedâ iken şu ki bâde-perest ola

Dâyim ṣafâ ile yürüye nîm-mest ola

Ve maʿlûmdur ki ol vaḳtde olan feraḥ ve sürûr ve ṣafâ ve ḥużûr ġayr vaḳtde bulunmaz ve uyḫu leẕẕeti gider dil ile şerḥ olunmaz. **Nükte:** Ḫüsrev, Büzürcmihr'e eytmiş: "Sürûruñ (23b) miʿrâcı yaʿni kemâli ne vaḳtdür?" "*Der-ʿâlem-i nîm-mestî*"[688] dimiş.

Rubâʿî-i Mużammen:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Diler iseñ mey ide fâyda câna

Ziyâde itme kim düşdüñ ziyâna

Gözetgil iʿtidâl üzre miyâne

Ki ne et göyüne ne şîş yana

Ve her kim şarâbuñ şürbinde ifrâṭ eylemek dilese ṭaʿâmı az tenâvül idüp miʿdeyi pür itmeye. Ve evvel küçük ḳadeḥ ile istiʿmâl idüp tedrîc ile ziyâde ideler. Ammâ şol ziyâde degül ki şerʿan ve ʿörfen ḥad lâzım ola. Ḥadd-i şerʿî maʿlûmdur ammâ ʿörfî oldur ki bir kimesne bed-mestlik idüp râh-ı ḍalâle gidüp ʿarbede ve ceng ve yârânı dil-teng ḳıla ve eşek bigi çağıra ve ṣığır şekl bağıra ve yârân ṭâḳat getürmez, ḳadeḥ ile degül ṣürâḥî ile bir ikiden geçe tekrâr ṭolular içe ol vaḳt muḥkem let vurup ḥadd ve bunuñ bigi ile muṣâḥabet yolını sedd ve bir daḫı meclise getürmeyüp redd ideler. Şimdiki zamânda bunuñ bigi bed-ḫû ve saḫt-rûyuñ nihâyeti yoḳdur belki ḥavâdiṣden çoḳdur. Böyle kimesneye ṣu ḥarâmdur ḳanda ḳaldı şarâb. Ve şarâbdan murâd yârân birbirine ḥüsn-i ḫulḳ

[687] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.

[688] "در عالم نيم مستي: Yarı sarhoşluk âlemindedir."

ve luṭf ve temelluḳ idüp meyl ü mülâyemet ve ʿarż-ı maḥabbet ḳılup nefse meserret ve inḥirâf-ı bedene istiḳâmet virmekdür. Ḥâliyâ zamâne ẓürefâsı ṭarîḳ-i ḥaḳdan gümrâh (24a) olup her biri zuʿm-ı fâsidesi üzre bir yol bulup sülûk itmişdür. Ḥattâ niçe dürlü ḳadeḥler ve ṭolular iḥdâṯ idüp bî-ṭâḳat olan yârâna teklîf ve ibrâm idüp helâk-i nefsine bilmezlik ile ḳaṣd iderler. Eger żararından ḳaçup içmez iseñ muṣâḥib degüldür diyü redd iderler. Ve böyle ifrâṭ ile içmenüñ vaḳti vardur, şol dem ki ṣoḥbet iḫtiyârî degül belki ıżṭırârî germ olsa münâsib yârân ve mülâyim ḫûbân ve sâḳî-i dil-sitân olmaġ ile ol vaḳt nefs şarâba ġâyetde ṭâlib ve nihâyetde sürûra râġıp olup şürbinde fi'l-cümle ifrâṭ câyizdür. Zîrâ ol ḥînde nefsde şarâba ḳabûl-i küllî bulunur. Ve baʿżı beglerde eşidirüz ki sîm ü zerden niçe raṭl-ı şarâb alur gemiler ve gümüşden câmûs boynuzı şeklinde nesneler teʾlîf idüp ṭolular içerler imiş, neʿûẕü bi'llâh bunı maʿrifet mi ṣanurlar ola?

Ḳıṭʿa

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Ṣoḥbetde kim ṭolu içesün ʿâşıḳâne iç

Bir yâr-i dil-keş ü yâ bir dil-sitâne iç

İsrâf idüp ṣaḳın dimezem câhilâne iç

Ġâyetde iʿtidâl üzre ki ey miyâne iç

Suvâl: Meclisde ṭolu içmeden ġaraż nedür?

Cevâb: Bu suvâle cevâb iki vech üzredür. Vech-i evvel budur ki ehl-i meclisden birine ʿarûs-ı şâdmânî dest-i ṣafâ ile refʿ-i (24b) niḳâb idüp nûr-ı cemâl-i neşâṭ-ı ṭûr-ı sürûra tecellî ḳılur, pes dil-i nâtüvân ol ṭalʿat-ı zîbânuñ muṭâlaʿasında baḥr-i ḥayretde ġarḳ olup sergerdân ḳalur, beden-i żaʿîf daḫı aña taḳviyyet içün cûş ḳılup sâḥil-i feraḥa çıḳarmaġa ayaġı ile el bir idüp sâḳîden piyâle-i ṭolu ṭaleb ider. Anuñ içündür ki bir kimesne nîm-mestlik deminde bir iki ṭolu içse fi'l-ḥâl mest olup bedene ṣıḳlet gelüp evvelki ṣafânuñ rubʿın bulmaz. Vech-i Ṯânî: Ve hem cevâb-ı ḳaṭʿî budur ki meclisde sâde-rû maḥbûb-ı

ekâbir-zâde olup bâġından şeftâlû yimek müyesser olmasa ṭolu bahânesi ile dermekdür ve mâbeynden bisâṭ-ı ḥicâbı dürmekdür.

Ḳıṭʿa:

[feʿ ilâtün / mefâʿ ilün / feʿ ilün]

Ṭoludan di ġareż nedür sâḳî

Dilberi öpmege bahânedür ol

Yoḳsa ne aṣlı var daḫı anuñ

Neye gerek olur veyâ nedür ol

Ve ehl-i idrâk eydür ṭoluyı maḥbûblara içmek gerekdür, saḳallular içmek ṣaḳîldür.

Ḳıṭʿa:

[feʿ ilâtün feʿ ilâtün feʿ ilün]

Ṭolu içmeñ saḳal[l]ular bezmüñ

Giderür revnaḳını ḫâne ile

Anı güzeller[l]e iç ey ʿ ârif

Ki öpesün ḳocasun bahâne ile

Ammâ şimdi ẓürefâyuz diyenler bûse eksükleri degüldür, Necâtî'nüñ bu beyti mefhûmı ile ʿ âmillerdür:

Beyt:[689]

[mefâʿ îlün / mefâʿ îlün / mefâʿ îlün / feʿ ûlün]

Şarâb-ı nâb dedükleri nedür nenüñ emidür

İçüp içüp kişi mest ü melâmet olmayıcaḳ

[689] Bu beyit, Necâtî Bey'e aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *Necatî Beg Divanı*, MEB Yay., İstanbul 1997, 313, *G* 275).

(25a) **Fâyide:** Aġzı ṭadın bilen ʿâriflere lâyıḳ budur ki maḥbûba ṭolu içse aṣlâ bûseyi fevt itmeye.

[Ḳıṭʿa][690]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Vaṣiyyetde dimiş oġlına Loḳmân

ʿAyân idüp rumûz-ı ḥikmetini

Ki meclisde ṭolu içseñ nigâra

Ṣaḳın fevt itme bûse leẕẕetini

Güc ile al eger olmazsa râżî

Demidür ki geçürme furṣatını

Tenbîh: Mübeyyinân-ı üslûb-ı edeb eydür "Ednâ ġâyetde aʿlâya ṭolu içmeye, ammâ aʿlâ ednâya beyne'l-aḳrân imtiyâz virüp gönlin ele almaġ içün ṭolu içse nihâyetde luṭf u keremdür, ḥüsn-i ḫulḳa delâlet ider.

Ḥikâyet-i Pür-Leṭâfet Miyâne İçmege İşâret: Şehr-i Dımaşḳ ki dâm-ı ʿaşḳdur anda ʿilm ile maʿlûm ve ehliyyet ile mefhûm bir ḳâżînüñ özine maḫṣûṣ yine fuḳahâdan bir iki muṣâḥibler ve kendüne ṭâlibleri var idi. Yek on iki ay devlet-ḫânesinde mezbûrlar ile şarâbı terbiyyet idüp eyyâm-ı rebîʿe dek ṣaḳlar idi. Evvel bahâr olduḳda bir bûstânı var idi ki temâşâgâh-ı ḥûr-ı ʿîn belki nüzhetgâh-ı Nigâristân-ı Çîn idi. Yârân ile anda nüzûl idüp bir ay belki daḫı ziyâde ʿîş u nûş ḳılup aṣlâ şehre gelmez idi. Ve her seḥer tecdîd-i ṣoḥbet ḳılduḳda bu ḳıṭʿayı ṣadâ-yı dil-sûz ve âvâze-i ciger-dûz ile oḳur idi:

[690] Nüshada yeri boş bırakıldığı için başlık tarafımızdan eklenmiştir.

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

(25b) El-ḥamdüli'llah irdi yine faṣl-ı nev-bahâr

Zülfin çözüp benefşe ṣabâ oldı müşkbâr

Sâḳî ṣun iʿtidâl üzere câm-ı ḫoş-güvâr

Nûş idelüm şu deñlü ki ola elde iḫtiyâr

Dâyim bu üslûb[691] üzre iʿtidâl ile istiʿmâl idüp bir ân yârân ile muṣâḥabetden ḫâlî olmaz idi, tâ ki faṣl-ı bahâr kemâle ve mevsim-i gül zevâle ire. Ol vaḳt gülden ḫırmenler idüp ḫâtime diyü mest ü lâ-yaʿḳıl olup ġâyetde mest olanı öldi diyü gül ḫırmeninüñ içine defn idüp üç gün bu minvâl üzre ʿîş u ʿişret ḳılup ṣoñra ḥammâma girüp istifrâġ u tevbe idüp bahâr ile vedâʿlaşup[692] bu ḳıṭʿayı terennüm iderek şehre ṣalur idi:

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Câm-ı şarâba tevbe İlâhî bahâra dek

Ol faṣl-ı dil-keş ü o ḫoş rûzgâra dek

ʿÖẕrin dileyeyin ḳamu itdügüm işlerüñ

İdüp ʿibâdetüñ giceler tâ nehâra dek

Ḳıṭʿa:

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

N'ola ḳâżîlar içüp ẕevḳ u ṣafâ eyleseler

Ṣûfi ṭaʿn itme müsâvî idüben her demde

[691] üslûb: Kelime nüshada sonundaki "ب" harfi olmaksızın "اسلوا" biçiminde yazılmıştır.
[692] vedâʿlaşup: "-laşup" kısmı, yani Türkçe unsur, kelimeden ayrı yazılmıştır: وداعلشب.

Anları ḳo yüri var sen ḳara başuñı ḳayur

ʿUlemâya yaraşur ẕevḳ u ṣafâ ʿâlemde

Fâyide: Loḳmân vefât itdükde oġlına vaṣiyyet-nâmesinde "Şarâbı az ve ehl-i râz ile iç ve meclisde ṭaʿâmı çoḳ yime ve ṣoḥbetden ṭaşra söyleme." diyü yazmış. Ve Eflâṭûn vaṣiyyet-nâmesinde eydür: "Şarâbı münâsib yârân ile (26a) leṭâyif naḳl ide ide ve iʿtidâl üzre istiʿmâl ideler ve ḳadeḥ-i evvel haẓm olmadın ṣânî ḳadeḥi içmeyeler ve tamâm göñül ṭarlıġanduḳda ve kemâl derecede sürûr deminde şarâb istiʿmâl itmeyeler ve ziyâde sekrden ḫaẕer ideler, zîrâ ʿaḳl u mâla ve câh u celâle ve reng-i cemâle ve mâliḫûlyâ ve ḫayâle ve maʿrifet ve kemâle noḳṣân virüp niçe emrâż-ı muḫtelife taḥṣîl idüp." Vâḳıʿâ ḥekîmüñ bu sözini bu ḥikâyet taṣdîḳ eyler:

Ḥikâyet: Edirne'de Beglerbegi Medresesi'nde ʿAbdî Çelebi dirler bir dânişmend var idi. ʿİlm ü faẓîlet ve kemâl-i ehliyyet ile maʿrûf idi. Bir ân şarâbsız olmaḳ mümkin degül belki mümteniʿ idi. Ḳış eyyâmında bir gün yârân cemʿiyyet-ḫânesinden içüp gelür iken bir ṭarîḳ ile dülbendi başından balçıġa düşer. Hemân perîsi başına aġup dilinden leṭâyif yaġup dülbende "Sen balçıġa mı düşersün?" diyüp arḳasından çuḳasın çıḳarup çamıruñ bir kûşesinde ḳor, kendü muḥkem çermenüp[693] dülbendi tâzeleyüp çamıruñ içinde enine uzunına yur. Alup ḥücreye getürdiler. Yarındası şarʿ zaḥmeti ʿârıż olup âḫirü'l-ʾemr ḥaddin tecâvüz idüp dâyireden çıḳup sekrde ifrâṭ ide ide raʿşe ve ḫafaḳân marażına mübtelâ olup ṣoñra (26b) merg-i müfâcâya uġrayup fevt oldı raḥimehu'llâh.

Nükte: Raḳâşî ki reʾîs-i şuʿarâdur Hârûnü'r-Reşîd bir gün aña "Derece-i sekr nedür?" dimiş. Eytmiş ki "Kişide ḥayâ ḳalmaya ve cihânı bir pula almaya, esrâr-ı maḫfîsin ʿayân ve râz-ı nihânın beyân ide."

Laṭîfe: Şuʿarâ ẓurefâsından biri bir gün ölümlü serḫûş ve mest ü bî-hûş olup selâm virmede dilin çiynerek ve gördüginüñ kimine sögüp ve kimine duʿâ eylerek oġlancuḳlar ardınca ṭaşa dutup çaġrışurlar, öñlerince ṭopa ṭutulmış meymûn bigi ḳaçup düşerek gâh

[693] çermenüp: "çemren-"den türetilmiştir. "çemren-" "*kolları ve paçaları sıvamak*" veya mecazen "*bir işe soyunmak*" anlamındadır (*bk.* "*çemrenmek*", *TDK Güncel Türkçe Sözlük:* https://sozluk.gov.tr/)

segirdüp gâh eşerek evine gelmiş. Maḥallede aḳribâsından baʿżı kimesne bunı bu ḥâlde görüp yarındası varup niçe ṭaʿn-âmîz naṣîḥat ḳılurlar. Kelimâtları tamâm olduḳda ḥerîf eydür: Va'llâhi bu vaṣf eyledügüñüz mest ü lâ-yaʿḳıl olmaġı niçe müddet-i medîddür ki bu naẓm ile temennâ ider idim, bi-ḥamdi'llâh ki Ḥaḳ müyesser eyledi:

Şiʿr:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḫüdâ'dan dilerim ölmezden evvel

İçem öyle şarâb-ı erġavânî

Olam öyle ḫarâb u mest ü bî-hûş

Gedâdan bilmeyem şâh-ı cihânı

Diyeler ardıma düşüp güzeller

Görüñ bed-baḫt ü rüsvâ-yı cihânı

Cemâʿat görmüşler ki naṣîḥat ḳabûl eylemez, "Allâh inṣâf vire." diyürek varup gitmişler. Neʿûẕü bi'llâh bu vech ile istiʿmâl müdâm kişinüñ ʿırżın yıḳup ʿâleme bed-nâm (27a) eyler. ʿÂḳıllar ḥâşâ ki buña râżî olalar.

Ḳıṭʿa:[694]

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün]

Ger bâde ḫōrî tûbâ ḫıredmendân ḫōr

Yâ bâ-ṣanemi lâle-ruḫi ḫandân ḫōr

Bisyâr meḫōr fâş mekun verd mesâz

Kem kem ḫōr u geh geh ḫōr binhân mey-ḫōr[695]

[694] Bu, Ömer Hayyâm'a ait bir rubaidir (*bk.* https://ganjoor.net/khayyam/robaee/sh109 et.: 20.06.2023).

[695] " Bade içersen ya aklı başında kişilerle ya da lale yanaklı güler yüzlü güzellerle iç. Çok içip de sırrını açık etme. Az, aralıklı ve gizli iç."

Bu bâbda ḳalem faṣîḥü'l-lisân ve bedîʿu'l-beyân ıẕhâr-ı kemâl ve tafṣîl-i icmâl itmek murâd eyledi ammâ "*El-ʿârifü yekfi'l-ʾişâre'*"[696] diyü iḫtişâr ḳıldı.

Ḳısm-ı Şânî: Felâsife Meẕhebi Üzre İçmesine İşâret Eyler

Ḥekîm Buḳrâṭ ve Ṭabîb Maḥmûd eydür: "Şarâb dem-i ġalîẓden ḥâṣıl olan evcâʿ-ı ḥâddeye ġâyetde nâfiʿdür ve ʿurûḳda bâḳî ḳalan aḫlâṭ-ı reddiyeyi dâfiʿdür. Zîrâ kim aʿżâya ḳuvvet ve ḥarâret-i ġarîziyyeyi ziyâde idüp ḥareket ve hażm-ı ṭaʿâm ḳılup dem-i maḥmûd taḥṣîl eyleyüp bedene ṭarâvet ve reng-i rûya lemaʿât ve leṭâfet virür. Ve nebîd ki ṣovuḳ ṣu ile memzûc olunup istiʿmâl olunsa aʿżâ-yı dâḫilîye leṭâfet ile nüfûẕ idüp ḥarâreti iʿtidâl üzre ziyâde eyler." Câlînûs: Anuñ içün dimişdür ki "*En-nebîdü yuġide ġıden maḥmûdâ iẕâ şüribe minhü bi-miḳdâri li-tenḳiyeti'l-evsâḫi ʿani'l-beden.*"[697] Ve Rûkuş kitâbında ki zebân-ı Levḳa'dan Ḳasṭâ'nuñ tercümesidür anda eydür: "Nebîd ṭaʿâmı sühûlet üzre hażm ḳılup cevherine (27b) ḳuvvet virür ve ḥarâret-i ġarîziyyenüñ izdiyâdına nebîdden muʿîn nesne olmaz. Ve nebîd ki ġıdâ-yı laṭîf üzre tamâm-ı hażm ola, ol vaḳt ṣıḥḥate muʿîn olup dâyimâ selâmet üzre bedeni ḥıfẓ ider." Baṭlîmus Ḥekîm eydür: "Şarâb-ı aḥmer ḳanı ziyâde ider, ne miḳdâr ḥumreti ve ġılẓeti ziyâde olsa ḳana eşeri eyledür. Ve şarâb-ı ebyaż ki cevheri ve rengi iʿtidâl üzre ola laṭîfdür, bedene sürʿat ile nüfûẕ idüp maḥsûs olmayan buḫârı taḫlîl ḳılur. Ve şarâb-ı esved saḳîldür, ʿasîrü'l-inhiżâmdur ve başda buḫârı çoġ eyler ammâ ġâyetde hażm olsa bedene çoġ ġıdâ ḥâṣıl ḳılur." Ve İbni Sînâ eydür: "Ṭatlu şarâb ʿurûḳda ḫılṭ defʿine ġâyetde nâfiʿdür. Ve bir şarâb ki aġ olup rengi ṣuya mâyil ola laṭîf olur ammâ bedene ġıdâ olmaz. Ve şarâb-ı ʿatîḳ ki niçe yıl durmuşdur, derece-i ṣânî âḫirinde yâbisdür. Ve derece-i ṣâliṣde ḥârdur ammâ bir yıllıḳ şarâb derece-i ûlâda yâbis ve raṭbdur. Ve tâze şarâbuñ nefʿi ziyâdedür, hażmı müşkildür. Ve ṣaru şarâb ki ṣâfî ḥalâvete mâyil ola ıssı geçmiş ve ḥareket itmiş ve ḳatı

Rubai, internet kaynaklarında (*bk.* https://ganjoor.net/khayyam/robaee/sh109/ *et.*: 23.04.2021) şu şekilde verilmiştir:

"گر باده خوری تو با خردمندان خور/ یا با صنمی لاله رخی خندان خور/ بسیار مخور ورد مکن فاش مساز/ اندک خور و گه‌گاه خور و پنهان خور"

[696] العارف یکفِ الاشاره" : Arif işaretle yetinir." Arap ata sözü.

[697] النبید یغد غداً محمودا اذا شرب منه بمقدار لتنقیة الاوساخ عن البدن" : Nebiz, vücuttan kiri arındıracak kadar içilirse güzel bir gıda olur."

ġamgîn olmış kimesneler içmeye ve ıssı eyyâmda ve ıssı şehrlerde ve ḥarâreti ġâlib olanlar istiʿmâl eylemeye, ammâ bârid mizâc ve balġamî olan kimesnelere nâfiʿdür." (28a) **Ve Deyâstiḳûrbüdûs** Ḥekîm eydür: "Ġâyetde eski şarâb ʿaṣaba ve ciger ve sâyir ḥavâssa mużırdur, içmeyeler helâk olmadan ḥaẕer ideler."

Ḥikâyet: Bir kimesne eydür: "Rûm ilinde bir ṭaġda ḫarâb kilisâda mâl var." diyü söyleniyor idi. Baʿżı yârân ile ṭamaʿ idüp ḳazdıḳ. Üç küp siyâh ḳoḫuda ve renkde müşke beñzer ġalîẓ-i pâlûde bigi şarâb bulduḳ. Yârândan birisi bıçaġ ile on dirhem miḳdârın kesüp ṣu ile cüzʾî memzûc idüp içdi. Beş altı sâʿat geçmedin istifrâġ ḳılup cigeri pâre pâre çıḳdı, ol gün fevt oldı raḥimehümu'llâh. Ve **Miyûḳafrâṭîs Ḥekîm** eydür: "Bir şarâb ki laṭîf ve ṣâfî ve râyiḥası ḳaranfilî ola, aḥsen şarâb oldur. Ve bir şarâb ki kekre ola, ḥaẕer ideler. Zîrâ yüregi gerer, ḳabż ider." Ve vaṣiyyet-nâmesinde eydür: "Şarâb içene münâsib budur ki ḥîn-i istiʿmâlde kendüni gâh gâh tefaḳḳud ide. Şol vaḳt ki fikr ü reʾyine ḫalel ve ḳuvvet-i ḥareketine kesel lâyıḥ ola hemân ferâġat ḳılup terk eyleye ve aṣlâ ṣu ile memzûc itmedin içmeyeler. Zîrâ memzûcı ṭabîʿat cümleden artuḳ ḳabûl ider."

Nükte: İbni Sînâ'dan rivâyet iderler, eydür imiş: "*Küntü esteʿînü ʿalâ müṣannifâti ʿulûmî bi-istiʿmâli'l-yesîru mine'l-ḫamri'l-maṣlûḥi bi'l-mâ."*[698] Eflâṭûn eydür: "Nebîd-i zebîb ki ʿasel ile maṭbûḫ ola emʿâya ve miʿdeye (28b) yubûset virür ammâ bedene ruṭûbet ʿârıż olsa istiʿmâli nâfiʿdür ve ʿasel ile maṭbûḫ olmasa ruṭûbeti ḳalîldür balġamî mizâca nâfiʿdür." Ve Buḳrât eydür: "Nebîd-i ʿasel ki maṭbûḫ ola miʿdeye ve meṣâneyi ve yüregi teṣḫîn idüp fużûli çıḳarur ve daş olsa eridür. Ve maṭbûḫ olmasa iṣḫânı ḳavîdür. Saʿrâya meyli artuḳdur. Ḥâr mizâca yaramaz. Pîrlere eyüdür, ḫuṣûṣen ʿaṣabı żaʿîf olana. Ve nebîd-i temr ṣaḳîldür, nefḫ idüp miʿdeye ve emʿâya żarar ḳılur ammâ keṣîrü'l-ġıdâdur. Eyüsi eskisidür, tâzesin içmeyeler. Ve nebîd-i tîn gögse cigere ve külyeye ve meṣâneye nâfiʿdür, semürdüp fużûli defʿ ider ammâ cereb ve ḥikke zaḥmeti ḥâṣıl ḳılur. Bârid şarâbdur, cevânlara nâfiʿdür. Ve nebîd-i fânîd müleyyindür ve ṣafrâya nâfiʿdür. Ve gögsünde ve cigerinde ve meṣânesinde ʿillet olan nebîd-i zebîbden ve nebîd-i temrden

[698] "كُنتُ اَستَعِينُ علي مُصنّفَاتِ عُلُومِي باستعمال اليسير من الخمر المصلوح بالماء" : Suyla karıştırılmış şarabı az miktarda kullanarak bilgilerimi sınıflandırırmaya başlardım."

ḥaẕer ide.” **Arisṭuṭâlîs** Ḥekîm eydür: “Ṣafrâvî[699] mizâc olan şarâbına alma ve ayva ve gül ilḳâ idüp memzûc istiʿmâl eylesün. Ve balġamî mizâc maṣṭakî saḳızı ve ḳaranfil ve dâr-ı çînî ilḳâ eylesün. Ve ṭatlu olup ġalîẓ olan şarâbdan ḥaẕer itsün ki yürekde süddeler ider.” **Büzürcmihr** eydür: “Ṣafrâvî ve maḥrûrlar şarâbda tâze balıḳ yimek ġâyetde nâfiʿdür ve balġamî semiz et ile bişmiş kürnüb aşı istiʿmâl ide ve kürnübi yaluñuz bişmedin (29a) yise şarâbı çoġ içmege muʿîn ola ammâ sevdâyı taḥrîk eyler.” Ṭabîb Maḥmûd eydür: “Maḥrûrlar şarâbda mâye-ḫoş alma ve enâr ve ḳurı erük ve ṭatlu ayva istiʿmâl eylesün. Ammâ ayvayı çoḳ ṣormaya ki miʿdeden ṭaʿâmı ḳable’t-taṣabbuḥ iḫrâc idüp żarar eyler. Ve bârid mizâclar acı bâdâm ve ayva ve ṭuzlı fıstıḳ tenaḳḳul eylesün, süddeyi söküp miʿdeyi pâk eyler. Ve muʿtedil mizâc olanlar sükker-i ṭaberzed ve enâr tenaḳḳul ide. Ve pîrler fıstıḳ ve ṣanevber ve kettân tuḫmı ve ḳavrılmış sümsüm ve ḳoz içi ve yaġlu beksimâd tenaḳḳul ḳıla.” Ve Buḳrât eydür: “Şarâbda maḥrûrlar revâyiḥ-i ṭayyibeden ṣandal ve kâfûr ve gül-âb ve ṣandalı ziyâde buḫûr ḳoḫulayalar. Ve ṣudâʿı olan kimesneler bu revâyiḥi ḳoḫulamayalar. Ve irtiʿâş zaḥmeti olan kimesne ġâliye ve misk ḳoḫulaya. Ammâ şarâb götürmez t[î]z mest olur kimesneler bunları istiʿmâl itmeye, iştihâsın ḳaṭʿider ve mest iken cimâʿdan ġâyetde ḥaẕer ideler. Nıḳrîs ve evcâʿ-ı mefâṣıl taḥṣîl idüp ʿaṣaba żaʿf virür. Zîrâ vâfir yimek yiyüp şarâb içmek aʿżâyı gerer, ol dem sürʿat ile inzâl olmayup beden muḥkem çalḳanur, daḫı niçe emrâża müʾeddî olur. Ve naḥîfü’l-beden olan kimesneler şarâbda cimâʿ itmek bi’l-külliye mużırdur, ḥattâ iʿtidâl üzre yimek yiyüp şarâb içse ol vaḳt daḫı tamâm muṣâḥabet ve mülâʿabet idüp (29b) ṣoñra cimâʿ ide, tâ ki sürʿat ile inzâl ola, ṣoñra arḳası üzre bir miḳdâr yata, ḳış eyyâmı degülse ṣovuḳ ṣu ile yuna ve illâ ısı ṣu ile yuna.”

Fâyide: Bir kişinüñ şarâbda yüzi ve gözi ḳızara ve ḳulakları ṭura ve göñli ṭarıla iḫtinâḳ ʿalâmetidür. Boġulmadan ḥaẕer idüp şarâbdan keseler ol gice uyutmayalar. Eger ʿalâmetler zâyil olmayup ziyâde olursa ḳulaḳdan ḳan alup uyḫudan menʿideler ve illâ helâk olur. Ve ṭalaġı ve ḳuluncı olan kimesneler ziyâde memzûc şarâb içmeye ve ġâyetde

[699] ṣafravî: Kelime nüshada önce “صوّای” biçiminde yazılmıştır ancak birkaç satır sonra doğru imlâ olan “صفراوي” tercih edilmiştir.

mest olsa ʿûd-ı hindî ve suʿd ve ḳaranfil birle ışlanmış şarâb içerseler ḥiddet-i sekri teskîn ide. **Ṣıfat-ı alma ki ele alup ḳoḫulasalar fi**'l-ḥâl **mest ide** zaʿferân meyʿa ḥamâme lüffâḥ beyrûḥ kökinüñ ḳabuġı berâber alup muḥkem saḫḳ idüp ġâyetde eski şarâb ile taḫmîr idüp alma şeklinde baġlayalar, her kim ḳoḫulasa ol dem mest ide. **İbni Sînâ** eydür: "Ḥürmül otından bir miḳdâr ḳoḫulasalar veya şarâba ḳoyup içseler mest ide ve hergiz beş dâne suʿd içse ol gün ne miḳdâr şarâb istiʿmâl eylese mest olmaya. Ve ağızdan şarâb râyiḥasını gidermek murâd idinseler **kebâbe-i şînî suʿd** bu ikisini berâber alup muḥkem saḫḳ idüp bir miṣḳâl miḳdâ[r]ın (30a) çiyneyüp yudalar. Ammâ istifrâġdan ṣoñra istiʿmâl itseler ġâyetde ḳaṭʿ ide. **Ve küzbere ve naʿnaʿ ve ʿûd ve dâr-ı çînî ve ṣoġan** bunlaruñ her biri daḫı şarâb râyiḥasın ḳaṭʿ ider." **Buḳrâṭâ Ḥekîm** eydür: "Bir kimesne ġâyetde mest olup maḫmûr olsa eger ḥâr ṭabîʿat ise başına bârid ṭabʿ yaġlar süre meṣelâ şarâbdan sirke ile ḫılṭ olmış gül yaġı veya ḳabaḳ yaġı veyâ benefşe yaġı bigi. Veyâ gül ṣuyı veyâ beẕr-i ḳuṭunâ ile mâye-ḫoş enâr veyâ ḳoruḳ ṣuyı içe. Veyâ ziyâde uyuya ve ḥarâreti muʿtedil ḥammâma gire ve ayaġın ṣıçaḳ ṣuy ile yuyup altını zeyt veyâ benefşe yaġı ile muḥkem ova. Ve bu edviye ile ʿamel iden kimesne ḥammâma girdükden ṣoñra durrâc ve piliç eti ile lîmûn veyâ ḳoruḳ ġıdâ idine, ayvayı çiyneyüp ṣuyın ṣora ve tuzlu turunc ṣuyın içe. **Ve bârid mizâc** olsa başına ḥarâreti muʿtedil yaġlar süre meṣelâ yâsemen ve ebegümeci ve nergis yaġları bigi. Ve şarâb-ı efsentîn ve sikencübîn ʿaseli içe. **Ve raṭb mizâc** olsa şarâb-ı efsentîn içüp ḳavurma ve kebâb veyâ semiz et ile bişmiş kürnüb aşın ġıdâ idine. Ve ziyâde maḫmûr olmamaḳ isteyen şarâbdan evvel veyâ ṣoñra yimegi çoḳ yimeye ve mest iken cimâʿdan ḥaẕer ide." **İbnü Mâsüveyâbî Ḥekîm** eydür: "Ḫumâr şarâbuñ ʿurûḳda ve cevfde haẓm (30b) olmayup bâḳî ḳalan faẓlasından ḥâṣıl olur. Eger maḫmûr balġamî mizâc ise lâyıḳ budur ki yazın içse şarâbına ekşot ve ḳış içse acı bâdâm ḳoya ve ziyâde uyuya, ṣoñra ḥammâma gire. Aṣlâ başına yaġ sürmeye ve cimâʿ itmeye ve şarâbdan ṣoñra hergiz ṭaʿâm yimeye ve evvelinde ġalîẓ ṭaʿâmdan ḥaẕer ide." **Ṣıfat-ı devâ'-i maḫmûr:** Hindibâ tuḫmı ve kürnüb tuḫmı ve ʿades-i muḳaşşar ve ḳurı gül ve ṭabâşîr berâber alup muḥkem dögüp eleyeler, ṣoñra yarım çekirdek kâfûr ve bir vaḳiyye ekşi enâr veyâ ṭurunc ṣuyı ile ḫılṭ idüp üç dirhem miḳdârın içeler, ḫumârı defʿ ide. **Ṣıfat-ı dîger:** Yigirmi dirhem küzbere

ile veznince sükker-i ṭaberzedi ḫılṭ idüp iftâr ideler. Ve **Ḥekîm Râzî** eydür: Maḫmûruñ aʿẓam devâsı nevm ile ḥammâmdur. Ve eger gönli dönse ve yüregi bulansa ıssı şuy ile sikencübîn içe ve istifrâġ ide ve ṣudâʿı ziyâde olur ise başına gül-âb ile kâfûr süre ve ekşi enâr istiʿmâl ide. Ve kime kim maḫmûr ile melâlet ve ṭabîʿatine belâdet ʿârıż olsa vâfir ḥareket idüp ḥammâma girüp derleye. Ve eger gönli ṭaralup sayıḳlamaḳ ʿârıż olsa ziyâde memzûc şarâb içüp başına benefşe yaġın vâfir süre ve elin ayaġın muḥkem ıssı şu ile yuya. Ve ḥükemâ eydür: "Ḫumâr-ı şarâb memzûc içene ṣırf içenden ziyâde ʿârıż olur. Zîrâ dimâġ **(31a)** şarâb-ı memzûc buḫârın artuḳ ḳabûl ider, şarâb-ı ṣırfdan ruṭûbeti ġâlib olup mülâyim olduġı içün." **Arisṭuṭâlîs** eydür: "Ḫumâr defʿine yine şarâbdan ġayri devâ ve anuñ bedeli şifâ olmaz."

Ḥikâyet-i rûḥ-efzâ ve laṭîfe-i dil-güşâ: Sâḳî Ḥayder dirler bir cevân var idi ki celîs ü hem-dem ve enîs ü maḥrem perverde-i erbâb-ı devlet ve câmiʿ-i âdâb-ı ṣoḥbet idi. Eydür: "Bir gün İstanbul'uñ gül eyyâmında ekâbirden birisi ile ṣaḥn-ı çemende ḫurrem bir nedîm-i maḥrem ile ʿîş u nûş idüp nüdemâdan birisi ġâyetde mest ü bî-hûş olup yatdı. Seḥergâh gördüm ki ġâyetde maḫmûr gönli bulanmış ve aġzı ṣulanmış ve yüregi yanmış ve şarâb buḫârından dimâġı boyanmış bir gül aġacınuñ altında güle ġarḳ olmış yatur, bu beyti bâd-ı ṣabâya ḳarşu oḳur, benden ʿilletine mûcib-i ṣıḥḥat isteyüp yanup tüter ve üstinde nâlesinden dutuşup feryâd ile bülbüller öter:

Beyt:[700]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün]

Ḫumâr öldürmedin sâḳî irişdür luṭf idüp bâde

Bu yanmış sîneme ṣu sep ġubârım varmadın bâda

Mîr-i meclis rûḥı şâd olsun nâm-ı şerîfin bunuñ bigi yirde ẕikr itmek terk-i edebdür eline bir miḳdâr lîmûn mürebbâsı alup çün tâc-ı devlet başım üzre **(31b)** gelmiş durup bu beyti şîrîn-eṣdâ ile edâ ider:

[700] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.

Beyt:[701]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün]

Dur ey sâḳî nice dil-ḫaste ḳılduñsa devâ eyle

Yazıḳ öldürmesün cevrüñ teraḥḥum ḳıl vefâ eyle

Emrine iṭâʿat idüp yetmeyüp ve ḳavline muḫâlefet itmeyüp durdum, evvel ayaġına yüz sürdüm, ṣoñra ol râḥat-ı cânı ve ḥayât-ı ebedânı câm-ı dil-güşâyı ve mirât-ı cihân-nümâyı ele aldım, ḫidmetinde nedîmüñ ḥużûrına bile geldim. Riʿâyeten ḳalmaḳ[702] istedükde yaturdı ve kendü gül üstine oturdı. Lîmûn mürebbâsından yidürdi ve ḳadeḥ-i evveli kendü içüp ikincisin aña içürdi. Nedîmüñ ʿaḳlı hem-ân-dem başına yâr olup ve defʿ-i ḫumâr ḳılup durdı, elin öpüp ayaġına yüz sürdi. Hemân ṣoḥbeti tecdîd idüp ölen nüdemâyı dirgürdiler ve ṣubḥı şâma irgürdiler. Ve'l-ḥâṣıl eṭibbâ ʿumûmen "Ḫumâr defʿine şarâb bigi devâ ve nâb bigi şifâ olmaz." dirler. **Arisṭuṭâlîs** Ḥekîm eydür: "Ḥaḳḳ'uñ biz ḳanġı enʿâmına şükr idelim, şarâbı bize isṭinâʿına mı veyâ anı nibr-i sîm ü zer bigi sürûr virmege müsaḫḫar itdügine mi? Bu ikisi cevâhir-i maʿdeniyyedür ammâ şarâb cevher-i gencîne-i sürûrdur. Sîm ü zer müzeyyin-i eşbâhdur, şarâb müzeyyin-i ervâḥdur." Ve vaṣiyyet-nâmesinde eydür: "Şarâb cümle menâfiʿdür ḥaẕeri yoḳdur, olur ise de (32a) istiʿmâl idenüñ sû-yi tedbîrindendür." **İṣṭafir-i Ruḥâvî Ḥekîm** eydür: "Şol ḳût ki üzümüñ ṣuyında var, mücerred-i bî-ʿilâc devr-i mey ile cevheriyyet bulup mûcib-i sürûr olur. Bir edviyede muṭlaḳâ[703] bu ḫâṣiyyet bulunmaz ve keyfiyyetine idrâk irmez, ʿuḳûl müteḥayyirdür. Anuñ içün ġâyetü'l-maḥbûb ve nihâyetü'l-maṭlûbdur." Ve **Beylesûn Ḥekîm** eydür: "Üzümüñ ṣuyında olan ḳût-ı ezeliyye ki ḳonmışdur, mükedder ṣu iken ṣâfî cevher olur, nûrı eşref-i envâr-ı arżiyyedür. Meʿâdında ve nebâtâtda zerresi yoḳdur. Anuñ içün aṣlı ve ṣuyı eşref-i eşcâr u miyâhdur." Ve **Keyterûs Ḥekîm** eydür: "Şarâb insânuñ miḥekkidür, bed-cevher anuñ ile maʿlûm olur." ve **Ṭaryeṭavis Şâʿire** ki zamân-ı cehâletde

[701] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.
[702] ḳalmaḳ: "ḳalımaḳ" veya "ḳalḳmaḳ" olma ihtimali mevcuttur. (kalı-: şaha kalkmak, yükselmek)
[703] muṭlaḳâ: Kelime nüshada "ل" harfi olmaksızın "مطقا" biçiminde yazılmıştır.

maḳbûle ve meşhûre şâʿire idi eydür:[704] *"Eş-şarâbü ḥadaḳu'l-leẕẕâti ve câlibü'l-meserrâti bihâ taṭîbü'n-nüfûsi ve yaṣrifü'l-bûse yüzeyyinü'l-celîse ve yulaṭṭifü'l-ʾenîse ve yeşiddü'l-ḳalbe ve yüzîlü'l-kerbe ve yüẕekki'l-eẕhâne ve yefsilü'l-eẕdâne ve yünviru'l-baṣara ve yaṣfi'l-kedere iẕâ kâne bi-ḳaṣrin ve iʿtidâlin ve iẕâ câveze'l-ḥadde ve zâd ʿâdete efʿâlehu ile'l-ʾażdâdi."*[705] Ḥekîm Buḳrâṭ (32b) eydür: "Günde üç vaḳiyye şarâbı eżʿâfınca süd ile ḫılṭ idüp içseler bâhı ziyâde idüp ḳuvvet vire ve bu meniden ḥâṣıl olan oġlan ṣâḥib-i cemâl ve ehl-i kemâl ola." Ve eydür ki "Bir kişinüñ dilinde balġamî ṣıḳlet olsa bir dirhem dâr-ı çînî saḥḳ idüp iki vaḳiyye şarâb ile ac ḳarnına yedi gün içse şifâ bula. Ve bevâsîr zaḥmeti olan kimesne bu şarâb ile dâyim istincâ eylese ḳaṭʿ idüp ḳuruda. Ve eski yaraları anuñ ile yusalar fâyide ide." Ve eydür: "Her gice altmış dirhem şarâb içüp yatsalar dünegi ziyâde idüp ṭalaġı kesüp semürde." Ve eydür: "Her gün beş dirhem şarâba yigirmi dirhem ṣu ḳoyup içseler ḥummâ-yı rubʿa ġâyetde fâyide ide. Ve dâyim göñli dönen kişi bir miḳdâr şarâbı sıcaḳ ṣu ile ve cüzʾî şarâbdan sirke ile ḫılṭ idüp içse fâyide ide." **Ḥekîm** Ebûbekr Râzî eydür: "Cevânlara münâsib budur ki yaz eyyâmında memzûc şarâb içeler ve ekşi mîveler tenaḳḳul ideler. Maḫmûrlar sikencübîn istiʿmâl ideler ve bu eyyâmda sükkerden ḥaẕer ideler. Ve güzin ḳırmızısın ve ḳış eyyâmında eskisin ve bahârda muʿtedilin... Ve üç yirde şarâbdan ḥaẕer ideler: Ḥammâmdan ve cimâʿdan ve çoḳ ḥareketden. Ṣoñra bu üç yirde ṣudan ḥaẕer ideler, ḳanda ḳaldı şarâb." (33a) **Eflâṭûn Ḥekîm** eydür: "Ḥammâmdan ve cimâʿdan ve ḥareketden ṣoñra şarâbdan altı yirde ḥaẕer ideler: Baş ve göz aġrıduḳda ve dimâġı avılduḳda[706] ve ġażab vaḳtinde ve ġâyetde ġamgîn ve nihâyetde mesrûr olduḳda. Ve muṭlaḳâ eṭıbbâ eydür: "Üzüm mîvelerüñ eşrefidür menâfiʿi çoḳdur semürdür ḥüsni ziyâde ider meniye ve cimâʿa ḳuvvet virür. Ḥuṣûṣen ki nisâya semürdüp bedenlerin yumuşaḳ ve ṣâfî ḳılur ve ḥâmile iken istiʿmâl itseler oġlan ġâyetde

[704] eydür: Bu kelime nüshada mükerrer yazılmıştır.

[705] " الشراب حَدَقِ اللّذات جالِبِ المسرّات بِهَا تَطيبُ النُّفوس و يَصرِفُ البُوس يُزيّن الجَلِيس و يُلطِّفُ الأنِيس و يَشدُّ القلب و يَزيل الكَرب و يَزكِي الأذهَان و يَفسِل الأذدَان و يُنوِر البَصَر و يَصفِي الكَدر اذَا كَانَ بِقَصرٍ و إعتِدَال و اذا جَاوَز الحَد و زَاد عادَت أفعَاله الِي الأضدَاد : Şarap; mutluluk getiren lezzetleri kuşatır, kısa ve ölçülüyse nefisleri temizler, sıkıntıyı dağıtır, arkadaşı süsler, dostu güzelleştirir, gönlü sıkılaştırır, ıztırabı yok eder, zihinleri arındırır, kulakları siler, gözleri aydınlatır, kederi giderir; haddi aşar ve artarsa yaptıkları tersine döner."

[706] avılduḳda: Bu kelime, "el ile ezilip un haline gelmek" anlamındadır (*bk.* Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati I-VIII* (3. *bs.*), Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2023, I/392).

aḳ ve zîrek ve dâyimâ ṣıḥḥat üzre ola.” Ve **ḥükemâ eydür:** “Aṣıl üzümüñ menâfiʿi yirde olan kökindedür ṭabʿı bârid ve yâbisdür. Gölgede ḳurudup saḫḳ idüp yaraya ekseler etin bitüre ve tâze yaraya ekseler ruṭûbetin ḳaṭʿ ide ve dögüp bal şerbeti ile içseler yürek borusına fâyide ide. Üzümüñ aġacın yaḳup külinden bir dirhem alup şarâbdan olmış beş dirhem sirke ile içseler ḳavuḳda ṭaş olsa eride ve yürek yormaġa fâyide ḳıla. Ve tâze yapraġınuñ eṭrâfın alup ḳu[r]ıtsalar ṣoñra dögüp üç dirhem miḳdârın veznince şeker ile içseler gögüsde olan ḳurûḥa nefʿ ide. Ve tâze iken yapraġın alup muḥkem saḫḳ idüp ṣuyın çıḳarup bal ile ve şarâbdan sirke ile ḫılṭ idüp bedene sürseler semürdüp ḳût virüp çıbandan ve ḳurûḥdan[707] ve geçikden menʿ ide. Ve ḳurı (33b) yapraġın saḫḳ idüp ʿasel ile ve ḫaṭmî güli ile ve şarâbdan sirke ile ḫılṭ idüp başına sürseler geçigi ve uçuḳ ḳabarcıġı menʿ ide. Ve ḳoruġı ṣuyın tûtiyâya ḳoyup göze çekseler fâyide ide.” Felâsife meẕhebin saña mufaṣṣal beyân ve esrâr-ı nihânı ʿayân ḳıldım, ʿamel ḳılasın tâ ki dâyimâ ṣıḥḥat üzre olasın.

Bâb-ı Cehârüm: Der-beyân-ı Evṣâf-ı Nedîm-i Rûḥ-perver ve Ṭarîḳ-i Münâdemet-i Ṣafâ-güster

Münşiyân-ı meḥâsin-i âdâb-ı erbâb-ı şevḳ ve vâṣıfân-ı mekârim-i aḫlâḳ-ı aṣḥâb-ı ẕevḳ eydür: “Nedîm münâdemeden müştâḳdur.” Ve ehl-i luġat “Nedemden…” dirler. Nedem peşîmânlıġa eydürler ammâ baʿżı ahâlî eydür: “Nedîm nedemden meʾḫûẕdur, andan kişi ayrılduḳda nedâmet çekdügi içün ve ḥâlet-i sekrde niçe söz söyleyüp peşîmân olduġı içün. Baʿde-mâ lâyıḳ budur kim Mollâ Ḫâfıż’uñ bu beyt-i[708] laṭîfi ve maṭlaʿ-ı şerîfi ile bu bâba bünyâd olına tâki anuñ ile ṭâlib-i irşâd ḳılına:

Beyt:[709]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

[707] ḳurûḥdan: Kelime nüshada “قروح” yerine “قردحة” biçiminde yanlış yazılmıştır.

[708] beyt-i: Kelime nüshada “بيتي” biçiminde, terkip yokmuş gibi yazılmıştır.

[709] Beyit Hâfız’a aittir (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, II/2109).

Fetvî-i pîr-i muġân dârem u ʿahdî-st ḳadîm

Ki ḥarâm-est mey ân-câ ki ne yâr-est nedîm[710]

İsḥaḳ Nedîm ki maḳbûl-i ṭabʿ-ı şehryâr-ı serîr-i ḫilâfet ve nedîm-i ḥażret-i Hârûnü'r-Reşîd-i ʿâlî-menzilet idi eydür: "Nedîmde ḥüsn-i ḫulḳ ve luṭf ve temelluḳ cemâl ve kemâl olup ḥamîdü'l-fiʿâl cemîlü'l-ḫiṣâl küşâde-rûy ve ḫoş-bûy ehl-i idrâk libâsı pâk gerek." Ve eydürler: "Leṭâyif naḳl idüp melâleti refʿ ve nevâdir söyleyüp ḳasâveti defʿ (34a) ide." Şimdiki zamândur böyle nedîm yoḳdur ṣanma ki çoḳdur.

Beyt:[711]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Defʿ-i melâl ḳılmaġa ʿâlemde bir nefes

Çoġ istedüm bulınmadı hem-dem didükleri

Ve nedîme nedîm ve maḥrem ve hem-dem ve celîs ve enîs ve müṣâḥib dirler. Ve Yezîd-i bed-fiʿâl ṭabîb daḫı dirmiş. **Maḥrem** kişinüñ râz-ı nihânına vâḳıf olup ʿayân itmeyene dirler.

Beyt:[712]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Maḥrem odur ki râz-ı ʿayânı nihân[713] ide

Maḥrem degül o râz-ı nihânı ʿayân ide

Hem-dem ġamuñda ġamnâk ve şâduñda feraḫnâk olana dirler.

---

[710] فتوي پير مغان دارم و عهديست قديم / كه حرامست مي انجاكه نه ياره ست و نديم" : Pîr-i muġanın fetvasına uyarım (ondan fetvam var). Eskiden beri söylenegelmiş bir sözdür ki musahip yâr olmayınca mey haramdır."
Çeviride, Sudi'nin şerhinden yararlanılmıştır (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.,* II/2109.).

[711] Bu beyit Şeyhî'ye aittir (*bk.* M. İsen-C. Kurnaz (*haz.*), *Şeyhî Divânı,* Akçağ Yay., Ankara 1990, 277, *G* 181).

[712] Bu beytin şairi tespit edilememiştir ancak beyit üslup itibarıyla Hatifi'ye ait olduğunu düşündüğümüz diğer şiirlere yakındır.

[713] nihân: Kelime nüshada fazladan hal eki getirilerek "نهانه" biçiminde yazılmıştır.

Beyt

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Aña dir rây ehli yâr u hem-dem

K'ola ġamda ḥazîn şâdîde ḫurrem

Celîs oldur ki cemîʿ zamânda bile olup ḳamu mühimmâtuñ ve meṣâliḥuñ göre ve ġam ve şâdîyi bile süre. **Enîs** eyyâm-ı vaḥşetde ve evḳât-ı dehşetde mûnis olup ḫâṭıra tesellî virene dirler. **Müṣâḥib oldur ki** nân u nemek ḥaḳḳın bilüp ḫayr ile yâd ḳıla, dostuña dost u düşmenüñe düşmen ola. Nitekim ḥükemâ buyurmışdur: "Kişinüñ dostı üçdür: Kendü dostı ve dostınuñ dostı ve düşmeninüñ düşmeni. **Ve düşmeni** daḫı üçdür: Kendü düşmeni ve dostınuñ düşmeni ve düşmeninüñ dostı."

Ḳıṭʿa:

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Odur müṣâḥib ü hem-dem ġamuñdan ola ḥazîn

Kimi ki sevmeseñ aña ʿadâvet eyleye kîn

Seni sevenlere yâde ola medhüñi ide müdâm

Ki böyle idi ezelde nedîm evvelinde în[714]

Laṭîfe: Hârûnü'r-Reşîd'üñ ḳarşusında bir maḥbûb-ı nâzenîn durur idi. Aña (34b) işâret idüp "Eba'n-Nüvâs'a sever misin?" dimiş. Eytmiş ki "Yoḳ sen sevdügüñi sevmek ḥaḳḳım degül ammâ seni seveni severim." Eba'n-Nüvâs'ın bu ġâyetde edebine delâlet ider raḥimehu'llâh. Ve nedîme lâyıḳ budur ki elini ve dilini ve gözini kendüde dutup göñlinde fesâda niyyet ve yüzinde melâlet olmaya ve eṭrâfa naẓar naẓar ḳalmaya, zîrâ ancaları göz belâlara uġradup berḫûrdâr itmemişdür.

[714] Son iki mısraın vezni ve anlamı kusurludur.

Nükte: “Dil başa ḥâlüñ nedür?” dimiş. Eytmiş ki “Mâdâm sen sâkinsün ben râḥatım.”

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Gönül gözden alur her ne alursa

Başa dilden gelür her ne gelürse

İsḥaḳ Nedîm eydür: “Nedîm iḫtilâf-ı ṭebâyiʿ bilmek gerekdür tâ ki her kimesneye muḳteżâsınca söyleye ve cevâb virmekde ḫaṭâdan ġâyetde ḥaẕer ide.”

Laṭîfe: Hârûnü’r-Reşîd İsḥaḳ-ı mezbûr ile bir gün serây bustânında seyr iderken görür ki bir bâġ ḫayzürân çıbıġı yatur. İsḥaḳ’a: “Şol yatan nedür?” dir. Eydür: “Hindûstân’dan gelür kûndur aġacıdur.” Ḫayzürân dimege edeb ider, zîrâ Hârûnü’r-Reşîd’üñ anası adı Ḫayzürân idi, zihî edeb raḥimehu’llâh. Ve **nedîme** münâsib belki vâcibdür ki meclisde oturduḳda zevâyid söylemeye ve kimseye bî-żarûret işâret eylemeye. Ve ḳadeḥi çoḳ dutmaya ve meclisden bî-icâzet gitmeye. Ve geldükde destûr ile gire ve selâmı ġâyet edeb ile vire. Ve gelmezden evvel umûr-ı bedeniyyesin tamâm görüp bî-bâk ve elin (35a) yüzin yuyup pâk ve feraḥnâk ola tâ ki ṣoḥbetden ḳalḳmaya tekrâr illâ meger ki nâçâr ve ṭırnaḳların kesüp saḳalın ṭaraya ve şol vaḳt söylemeye ki sözi gide araya. Ve öyle münâsib söyleye kim merhem ola yâreye ve anı andan naḳl itmege yaraya. Bezme münâsib nevâdir naḳl ide dil-güşâ ve leṭâyif söyleye feraḥ-efzâ. Dilinde feṣâḥat sözinde belâġat yüzinde beşâşet libâsında neẕâfet muṭîʿ ve münḳâd pâk-iʿtiḳâd aḳvâlinde ṣâdıḳ ve fiʿâli ḳavline muṭâbıḳ olup vaʿde itse intiẓâr çekdürmeye bî-ḳarâr itdürmeye. Nitekim ahâlî buyurmışdur: “Ölüm ʿâlemde üçdür **mevt-i ebyaż** mevt-i aḥmer **mevt-i esved.** Evveli mevt-i ḥâḳânî, ṣânî intiẓâr, ṣâliṣ yoldaşuñ ola câhil ʿinâda mâyil saña iṭâʿat itmeye ayrulup da gitmeye.” Ve **Ḫâṣ İyâẕ** eydür: “Bu beş nesne nedîme münâsib belki vâcibdür: Emânet iṭâʿat ferâset ketm-i esrâr terk-i iftiḫâr.” Ve eydürler: Sâḳiye şarâbı az veyâ çoḳ vir diyü göz itmeye ve meclisden nuḳl alup gitmeye, içdükde sâḳî yüzine

baḳmaya ve içerken şarâb gögsine aḳmaya. **Ammâ selâṭîn-i** ulü'l-ʾemr[715] ve vüzerâ ve ümerâʾ-i ẕü'l-ḳadr münâdemesi gerçi kimyâ-yı saʿâdet ve sermâye-i devletdür velâkin ki ḫaṭrnâk ve ġâyetde vehmnâk yirdür."

Ḳıṭʿa:[716]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Selâṭîn meclisinde olma ġâfil

Ki müşkil yirdür ol âsân ṣanma

(35b) Eger yüz virseler de sen edeb ile ola ki[717]

Oda inanma vü ṣuya ṭayanma

Nüdemâʾ-i selâṭîne lâyıḳ budur ki pâdişâh ḫalvetinde birbirini ġâyibâne ḫayr ile yâd ide, ʿaybını beyân ve sırrını ʿayân itmeye.

Ḥikâyet: Pâdişâhlardan birine her gice şehrüñ merdüm-zâde ẕürefâsından muṣâḥabete iki kimesne getürürler idi. Seḥerden ḳalḳup boyunların vurur idi. Bu üslûb üzre ḫayli kimesne ḳatl itdi. Âḫirü'l-emr iki tâze cevân getürürler. Öñce eṣnâʾ-i muṣâḥabetde birisi ṭaşra gider, pâdişâh birine: "Ol giden[718] senüñ neñdür?" dir. Eydür: "Ol benüm efendim, ben anuñ bendesiyim." Pâdişâh tekrâr ṣorar, yemîn ider ki eyledür. Ṣoñra ol içerü gelüp bu ṭaşra çıḳar, aña daḫı suvâl. Ol daḫı "Ol benüm efendim ben anuñ bendesiyim." dir. Pes pâdişâh bunlaruñ ḥüsn-i maḥabbetlerine ve luṭf-ı meveddetlerine ve birbirine muvâfaḳatlarına ve elfâẓlarınuñ muṭâbaḳatlarına reşk idüp ḥażretine lâyıḳ görüp ḫilʿatlar virüp enîs ü maḥrem ve celîs ü hem-dem idindi.

---

[715] ulü'l-ʾemr: İbare nüshada "اولکارز" biçiminde hatalı yazılmıştır.
[716] Bu kıta Hâtifî'ye ait olabilir.
[717] Mısraın vezni ve anlamı kusurludur.
[718] giden: Kelime nüshada "گیتمے" biçiminde hatalı yazılmıştır.

Ḳıṭʿa:

[feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Didi bir pîr Hâtifî bañа

Ki cihân-dîde ʿâḳıl ü üstâd

Yâr odur senden ayru düşdükde

Ḫayr ile ġâyibânuñ eyleye yâd

Ve nedîm pâdişâh ile bezmde ġâyetde sükûn üzre edeb ile oturup ḥareket eylemeye ve çoḳ söylemeye ve pâdişâhdan evvel feṯḥ-i kelâm ḳılmaya illâ meger ki iẕn ile.

Beyt:[719]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

(36a) *Ḥâfiẓâ ʿilm u edeb verz ki der-meclis-i şâh*

Her ki-râ nîst edeb lâyıḳ-ı ṣohbet ne-buved[720]

Beyt:

[mefʿûlü mefâʿilün feʿûlün]

Ṣoḥbetde şular ki bî-edebdür

Aṣlı yoġ anuñ o bî-nesebdür

Ve dîvâra ṭayanmaya ve elin ḳadeḥe banmaya. Ve saḳalına degmeye ve içerken yüzin gözin egmeye. Ve barmaġ ile oynayup elin açup yummaya ve meclisde pâdişâhdan enʿâm ṭaleb itmegi ummaya. Ve nâ-maʿḳûl iş işlemeye mîveyi dişlemeye. Ḥâcet olsa bir miḳdâr kesüp yiye ve meclise münâsib eşʿâr diye. Ve reyâḥîni çoḳ ḳoḫulamaya ve ellerin birbirine ṭolamaya. Ve şarâbı çoḳ içmeye, kendüden geçmeye. Ve içdükde fi'l-ḥâl dest-mâli ile aġzın sile ve geçmiş dâstânı almaya dile. Ve muṭrib ṣadâsına ḫâricden âvâz ve

[719] Bu beyit Hafız'a aittir (Sûdî-i Bosnevî, *age.*, II/1345).

[720] " حافظا علم و ادب ورز که در مجلس شاه / هر کرانیست ادب لایق صحبت نبود : Ey Hafız, ilm ve edeb için çalış, zira o şahın meclisinde edebi olmayanlar sohbete layık görülmez."

pâdişâha mestâne duʿâ ve niyâz itmeye. Ve daḫı ʿaḳlı var iken gide tâ ki işâbet ide. Zîrâ şâyed ki mest ile dilinden ḫaṭâ düşüp belâya giriftâr ola. Ve eydürler: "Dâyimâ ġâfil olmayup ḳalb ve ḳâleb ile pâdişâh suvâl itdükde cevâbına ḥâżır ve kelimâtına ḳâdir olup ednâ işârâtı ve cüzʾî ʿibârâtı meʿânîsin fehm idüp feṣâḥat ile cevâb virmek gerek."

Ḥikâyet: Ebâ Bekir Hüdelî ki maḳbûl nüdemâdan biridür bir gün ʿAbdu'llâhu's-Seffâḥ Ḫalîfe ile oturup müṣâḥabet iderken muḥkem hevâ çıḳup revzeneden bir iki çînî düşürür. Ehl-i bezm cümle naẓar idüp söyleşürler. (36b) Hüdelî aṣlâ iltifât itmeyüp müṣâḥabeti kesmez. Ḫalîfe taʿaccüb idüp suvâl ḳılur. Eydür: "Yâ Emîrü'l-müʾminîn, bir bedende iki ḳalb olmaz. Bu bendenüñ ḳalbi birdür, ol daḫı pâdişâh ile kelimâtda ṣafâ ve leẕẕetde. Çînî düşmek gök yire geçse ḫaberdâr olup meyl eylemez." Pes Ḫalîfe belâġatine inṣâf ve edebine taḥsîn idüp biñ altun ile bir ḫâṣ virür raḥimehu'llâh. Ve'l-ḥâṣıl pâdişâhlar nedîmi ġâyetde ʿâḳıl-i dânâ ve kelimâtına tüvânâ gerek.

Nükte: Ahâlî bezme münâsib budur ki meclis evvelinden âḫirine hemân nedîm müṣâḥabeti ve muṭrib ṣoḥbeti ve iki kişi bir olup söyleşmek ve yârân birbirine lâġ u laṭîfe eyleşmek ile geçürmeyeler. Her birinden bir miḳdâr göreler tâ ki ṣafâ süreler. Ve nedîmüñ cümle âdâbından biri budur ki nevâdirden ne istimâʿ itse ġâyetde ḥüsndârın yazup ḥıfẓ idüp ṣoñra naḳl ide. Ol vaḳt tamâm âdâb ile müzeyyen olup göñüllere de ḳarâr idüp ṣoḥbetde olmasa sürûra noḳṣân ve müṣâḥabetden âdem ayrılsa peşîmân ola. Ve bezmde ecnebî kelimât söyleye. Münâsib eşʿâr-ı ḫayâl-engîz ve laṭîf ḥikâyât-ı sürûr-âmîz naḳl idüp ḳalbe ṣafâ ve rûḥa ġıdâ vire.

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Gerekdür gözlemek kişi maḳâmı

Ki olur her maḳâmuñ bir kelâmı

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

(37a) Güherdür söz gerekdür derc ḳılmaḳ

Ṣayup zer bigi andan ḫarc ḳılmaḳ

Fâyide: Her kim nedîm iḫtiyâr itmek dilese lâyıḳ budur ki ol niçe meclislerde müṣâḥabet idüp âdâbın görüp aṣl u nesebin bilüp defâʿat ile tecrübe ḳılup müṣâḥiblerinden teftîş idüp ṣoñra ḳabûl ide.

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Yavuz ṭıfluñ ḫûyını dâyeden ṣor

Eyü hem-sâyeyi hem-sâyeden ṣor

Ammâ ʿârifler firâset[721] ile âdem ve ṣarrâflar naẓar ile cevâhir bilmede kimesne muḥtâc degüldür, nitekim buyurmışlardur:

Beyt:[722]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Dervişüñ şeyḫini ṣormaḳ didiler ʿâdet degül

Bir naẓar ḳıl ʿârifâne kisvetinden bellüdür

Ve ekâbir-i nâsa ve evâsıṭ-ı ḫalḳa münâsib budur ki nüdemâyı çoḫ idinmeyeler. Zîrâ mâl u menâl gitmesine bâʿiṣ olup ṣoñra mâbeynlerine ʿadâvet düşüp azalur ki yine dostluḳlarına ḳâdir olmaz.

---

[721] firâset: Kelime nüshada "فراسلة" biçiminde hatalı yazılmıştır.

[722] Bu beyit Nesimî'ye aittir (*bk.* M. Fatih Köksal, Seyyid Nesîmî'nin Yayımlanmamış Şiirleri, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 50, 2009, 122).

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Elüñe gire çün bir yâr-ı hem-râz

Ġanîmet bil anı şükr eyle her-gâh

Getür tâcuñda bir gevherdür ol pâk

Sezâvâr olmasañ virmezdi Allâh

Ehl-i kemâl eydür şimdiki zamânda münâsib refîḳ ki şefîḳ ola ve müṣâḥib hem-râz ki ṣıddîḳ ola azdur, olursa ḳarındaş-ı ḥaḳîḳîden yegdür.

Beyt:[723]

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Maḳâm-ı emn ü mey-i bî-ġış u refîḳ-i şefîḳ

Geret müdâm müyesser şeved zihî tevfîḳ[724]

Dirîġ u derd ki tâ în zemân ne-dânistem

Ki kimyâ-yı saʿâdet refîḳ bûd refîḳ[725]

(37b) Ve baʿżılar nedîm iḫtiyâr itmeyüp ḫalvet-i ḫalâyıḳdan ʿuzlet idüp murâdı üzre içüp kütüb-i muʿtebere müṭâlaʿa ḳılup tevârîḫ seyr idüp ṣafâ sever. Şimdiki zamânda râḥat budur, zîrâ münâsib yâr bulunmaz bulunursa da murâdınca riʿâyet olınmaz.

Laṭîfe: Ẓürefâdan birisin bir gül nihâlinüñ altında görmüşler. Oturup bir ḳadeḥ kendü içer ve bir ḳadeḥ gül nihâlinüñ altına döker. Suvâl eylemişler, eytmiş: "Bir nedîmdür ki sâyesinde ḫoş geçerin ve gülin ḳoḫuların nâ-cins müṣâḥibden yegdür."

---

[723] Her iki beyit de Ḥâfıẓ'a aittir (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.,* II/1836-1837.)

[724] "مقام امن و مي بي غش و رفيق شفيق / كرت مدام ميسر شود زهي توفيق : Emin makam, saf şarap ve merhametli yoldaşa her zaman ulaşabiliyorsan bu sana Allah'ın yardımıdır."

[725] "دريغ و درد كه تا اين زمان نداستم / كه كيمياي سعادت رفيق بود رفيق : Eyvah ki saadet kimyası (denen şeyin) yoldaş olduğunu bu zamana dek bilmiyordum."

Beyt:

[feʿ ilâtün / feʿ ilâtün / feʿ ilâtün / feʿ ilün]

Didi ol hâtif-i ḳudsî ki lisânü'l-ġaybdur

Rûḥ râ ṣoḥbet-i nâ-cins ʿaẕâb-est elîm[726]

Ve ḥażret-i Ḥaḳ Zebûr'da Mûsâ[727] Nebî'ye "Dâyim râḥat olmaḳ dilerseñ nâ-cins ile müṣâḥabetden ḥaẕer eyle." dimiş.

Ḳıṭʿa:

[mefâʿ îlün / mefâʿ îlün / feʿ ûlün]

İderüm kendü kendüm ile ṣoḥbet

Münâsib yâr olmazsa naṣîbim

Zebânum muṭribümdür cân raḳḳâṣ

Elüm sâḳî vü ḳalbimdür nedîmüm

Ve baʿżı ẓürefâ bir nedîm iḫtiyâr ider, kendü ile iki olur. Bu câyiz degüldür, zîrâ biri bir maṣlaḥata durduḳda biri yaluñuz ḳalur. Ve baʿżılar iki müṣâḥib idinür, kendü ile üç olur. Bu daḫı câyiz degüldür, zîrâ ikisi müṣâḥabet itdükde birisine vaḥşet gelür, aña da mûnis gerek. Ammâ ahâlî eydür: "Ehl-i ṣoḥbet dört gerek tâ ki ṣoḥbet niẓâm bula."

Beyt:

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

(38a) Ṣoḥbet ehli çâr gerek muṭrib ile penc ola

Altı yedi ola çün derd ü ġam u renc ola

---

[726] " روح را صحبت ناجنس عذابست الیم : Bayağı konuşmak ruha işkencedir."
Bu mısra *Ḥâfiẓ Divanı*'nda (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.,* III/2109) şu beyitte yer almaktadır:
"چاک خواهم زدن این دلق ریایی چه کنم/ روح را صحبت ناجنس عذابیست الیم"

[727] Mûsâ: Kelime nüshada "موساي" biçiminde yazılmıştır.

Ammâ bu faḳîr eydür: Bu tertîbât ve iʿtibârât umûr-ı nisbiyye ve ḫayâlât-ı vehmiyyedür çoġ olur ki ṣafâ ve leẕẕet keṣret ile ziyâde bulunur muvâfıḳ yârân ve muṭîʿ iḫvân ile. Ve gâh olur ki bir dâne müṣâḥib ile ḥâṣıl olan sürûr ve şâdmânî rubʿ-ı meskûna ḥükm itseñ zerresin bulamazsın, meṣelâ biñ dürlü ârzûlar idüp ve viṣâline niçe niçe neẕrler adayup yolına baş ve cân terkin urup dildâr-ı mihr-bânuñ ve şîvekâr-ı dil-sitânuñ ile maḫfî ḫalvet ʿîş u ʿişret ve ẕevḳ ü ṣoḥbet itmek ile… ʿÂlemde ḥużûr budur, İlâhî sen müyesser eyle.

Tenbîh: Ehl-i ẕevḳ olan yârâna münâsib budur ki yâr ile meclis-i ḫâṣ itdükde aṣlâ nedîm diyü yâd kimesne getürmeyeler. Zîrâ ol ṣabr itmeyüp maḥbûb ile kelimât veyâ mest ile işârât itse gerek ʿâşıḳ ol dem günileyüp arada fesâd olur. Nice günilemesün kişi yârini kendüden güniler, ḳanda ḳaldı yâddan.

Ḳıṭʿa-i dil-güşâ be-ṭarîḳ-i iktifâ:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Gerekmez vaṣluñı ey serv-ḳâmet

Firâḳuñ baġrımı gerçi ki deldi

Göñülden ḳorḳarım ġâyetde zîrâ

Seni senden güniler ḳanda ḳaldı[728]

Ḳıṭʿa:

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

ʿAnberîn zülfüñi dil bâd-ı ṣabâdan güniler

Ḥaḳ bilür nice ṣabâ misk-i Ḫıṭâ'dan güniler

(38b) Alnuña düşse seḥer yatur iken cirm-i güneş

[728] Sayfa kenarına bu mısraın anlamını tamamlamak için "ġayrdan" kelimesi yazılmıştır. Ancak bu sözcüğün eklenmesiyle vezin kusuru oluşmaktadır.

Diler üstüñe düşse nûr u żiyâdan güniler[729]

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Nigârâ seyr-i bustân itme luṭf it

Ki şâyed göre ḳaddüñ serv-i âzâd

Gönül günileyüp düşe ıżṭırâba[730]

Ölem ben cân ḳafeṣden ola âzâd

Ḳıṭʿa:

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Ḳâmetüñ naḳşını sînemde görüp didi gönül

Bu ârâya da mı sâye ṣalar oldı o sehî[731]

Gûnesinden o ḳadar aġladı yandı göyinüp

Ki atlas-ı çarḫı dutup boyadı dûd-ı siyehi

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

ʿAceb dîvânedür sevdâ-yı gönlüm

Ki senden ṣaḳınur sen meh-liḳâyı

Ṣabâ zülfüñe hem-dem olduġıyçün

Güniler ḳoḫular diyü ṣabâyı

[729] Bu mısraın vezni kusurludur.
[730] Bu mısraın vezni kusurludur.
[731] Bu mısra üzerinde karalama çizme yapılmış sonra son hali sayfa kenarına yazılmıştır.

Ḳıṭʿa ez ân Yezîd:[732]

Aġâru ʿalâ aʿṭâfihâ s̱iyâbihâ

İẕâ lebestüm fevḳa cismin müna‘‘im

Ve aḥsüdü şerbâtin yuḳabbilne saġrahâ

İẕâ evżaʿatühüm mevżiʿa’ş-şemi fi’l-fem[733]

Ḥattâ baʿżılar bezmde reyâḥînden güniler:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

İlâhî vaṣl-ı yâri rûzî ḳılsañ

Müyesser eyle ḫalvetde cemâlin

Reyâḥîn olmasun meclisde aṣlâ

Ki seyr ide cemâl-i bî-miṯâlin

Nükte: Ẓürefâ eydür: “Üç dürlü kişi ile ṣoḥbet itmek ḫaṭâdur: Nedîm-i bed-ḫûy ile ve muṭrib-i ḫaṭâ-gûy ile ve celîs-i ṣaḳîl turş-rûy ile” **Ve eydürler:** “On iki kimesneye şarâb ḥarâmdur: Ġalaṭ ırlayana ve yanına yatup içene ve nuḳli çoḳ yeyene[734] ve ḳadeḥ udana ve bezmden reyâḥîn alup gidene **(39a)** ve aġzından dökülen şarâb ile öñin ışladana ve ʿarbede ve ceng idüp sâz udana ve ol ḳadeḥi ḥabs idene ve nıṣfü’l-leylde yimek isteyene ve çoḳ söyleyene ve meclis peşkîrine burnın silüp sümkirene ve yatduḳların istemedükleri yirde

---

[732] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

[733] اَغارُ علَي اَعطَافِهَا ثِيَابِهَا / اذَا لَبَستُهم فوق جسمٍ مُنَعِّم / و اَحسُدُ شَربَاتٍ يُقبّلنَ ثغرَها / اذا اوضعتهم موضع الشّمِ فِي الفم : Yumuşak bedeninin üzerine giydiğinde kıyafetlerini kıskanırım. Ağzına aldığında ön dişlerini öpen kâselere haset ederim.” (Şiirin nüshadaki biçimi eksik ve hatalı olduğundan çeviride kaynaklarda yer alan biçimi esas alınmıştır.) Bu manzumeye nüshanın 44a sayfasında da kısmen yer verilmiştir. Bu iki beyit, çoğunlukla Yezid b. Muaviye’ye atfedilen bir manzumeden alınmıştır. Bu beyitler başvurduğumuz kaynaklarda aşağıdaki şekliyle yer almaktadır (https://diwandb.com/poem/قصيدة ألاَ فَامْلَ لِي كَاسَاتِ خَمْرٍ وَغَنِّنِي.html *et.*: 11.11.2023):

”أَغَارُ عَلَى أَعْطَافِهَا مِنْ ثِيَابِهَا / اذَا لَبَسَتْهَا فَوقَ جِسْمٍ مَنَعَّمِ / وَأَحْسُدُ كَاسَاتٍ تُقَبِّلُ ثَغْرَهَا / إِذَا وَضَعَتْهَا مَوْضِعَ اللَّثْمِ فِي الفَمِ“

[734] yeyene: Kelime nüshada harekeli olarak “يَيِنَه” biçiminde yazılmıştır. Oysa nüshanın başka yerlerinde (*RE:* 100b) ilk hecenin okutucusu olmaksızın “يين” biçiminde yazılmıştır.

şarâb içüp yatana.” **Ve eydürler:** “Meclisde ʿâḳılüñ ʿalâmeti oldur ki şarâb içdükde leṭâyif naḳl ide zevâyid söylemeye ve ḥayâ ile otura ve yârâna meyl ü maḥabbet ide ve elinde olanı der-miyân idüp feraḥnâk ve ṭarabnâk ola. Tamâm yüki yetdükde destûr ile edeb üzre yata veyâ varup gide. **Ammâ sefîh** ve câhil bunuñ ḫilâfı tekebbür üzre oturup bıyıḳların bura ve ne söyleseler tekrâr ṣora ve yanında oturanı hây diyüp dizine veyâ gögsüne ura. Ve ḳadeḥ alduḳda istiġnâ ile ala ve ikide birde baş ṣala. Bunuñ bigi câhilüñ ṣuçı yoḳdur, ṣuç bunuñ ile hem-ḳadeḥ olanuñdur.”

Tenbîh: Nedîme lâyıḳ budur ki ḥaḳḳına bed-mestlik idenüñ sözine ḳalmaya ve yarındası diline almaya.

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Baña ṣoḥbetde biñ cevr itse câhil

Anı bir zerre almazam ḥiṣâba

Oḳurum göñlüme virüp tesellî

İt ürmekden ne ḳayġu âfitâba

Ve ehl-i mürüvvet ve ṣâḥib-i fütüvvet olan ʿâlî-cenâb kimesnelere yaʿlemu’llâh münâsib (39b) budur ki ṣoḥbetde nedîmden nâgeh ḫaṭâ vâḳıʿ olsa zeyl-i ʿafv ile setr ideler. Nitekim selefde ahâlînüñ ʿâddı öyle idi. Zîrâ ʿafv ḥüsn-i ḫulḳa delâlet ider. Ve Hârûnü’r-Reşîd dâyimâ bu ḳıtʿayı ḫalvetinde oḳur idi:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḫaṭâ ḳılsa nedîmüm meclisümde

ʿUḳûbet itmezem eylerem aġmâz

Anı ʿafv iderüm zîrâ dinüpdür

Ulular kiçi ṣuçından gelür vaz

Ve mîr-i meclise lâyıḳ budur ki nedîme şarâbı murâdınca vire ve ʿöẕr itse ḳabûl ide. Nitekim Yezîd dimişdür:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Nedîme ol ḳadar iʿzâz u ikrâm

İderem ki eylemez bir kimse aṣlâ

Ḳatımda kim ḳaçan mest olsa yatsa

Uyandurmam murâdınca yatur tâ[735]

Daḫı mey iç diyü itmezem ibrâm

Murâdı üzre eylerüm mudârâ

Ve baʿżılar şarâb içmege[736] ʿaczin iẓhâr idüp ne ḫoş dimişdür:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Cemâlüñ ḥaḳḳı ey nûr-ı ilâhî

Şarâb içmege hergiz ṭâḳatim yoḳ

Yolum uġrasa mey-ḫâne öñinden

Düşerüm ser-ḫûş olup ḳudretim yoḳ

Deseler gûşıma adın şarâbuñ

Olurum ḫaste üç gün ʿilletim yoḳ

---

[735] Nüshada bu mısraın hizasına, sayfa kenarına manayı tamamlamak için "*kendü uyanunca*" ifadesi yazılmış.

[736] içmege: Kelime nüshada "" biçiminde, "ک" harfinin keşidesi olmadan yazılmıştır.

Faṣl: Ḫulefâ İḫtiyâr İtdügi Nüdemâ Leṭâyifin Beyân İder

Evvelâ ʿâḳıl ü dânâya münâsib budur ki ʿömr-i ʿazîzi ʿilm ve edeb taḥṣîlinde (40a) geçürüp nâ-ehl ile müṣâḥabet idüp hem-nîş olmaya.

Beyt:[737]

[feʿûlün / feʿûlün / feʿûlün / feʿûl]

Erâẕil-nişîn ü erâẕil-perest

ʿİnân-ı saʿâdet ne-gîred be-dest[738]

Beyt:[739]

[müfteʿilün / müfteʿilün / fâʿilün]

Ser me-keş ez-ḫidmet-i rûşen-dilân

Dest me-dâr ez-kemer-i muḳbilân

Ḫâr ki hem-ṣoḥbetî-i gül küned

Ġâliye ber-dâmen-i sünbül küned[740]

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Cihânda Hâtifî ʿömr-i ʿazîzi

Çürütme nâ-maḥal yirde ṭalebde

---

[737] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.

[738] "اراذل نشين و اراذل پرستپ / عنان سعادت نكيرد بدست: Rezillerle oturup kalkanlar ve onları sevenler mutluluğun dizginini ellerinde tutamazlar."

[739] Bu beyitler Nizâmî'nin Maḫzenü'l-Esrâr'ından alınmıştır (*bk.* Nizâmî-i Gencevî, *Maḫzenü'l-Esrâr*, William Watts Matbaası, Londra 1844, 52.).

[740] "سرمكش از خدمت روشن دلان/ دست مدار از كمر مقبلان/ خار كه همصحبتي كل كند/ غاليه بر دامن سنبل كند: Aydın gönüllü kişilerin hizmetinden yüz çevirme, saygın insanların kemerinden elini çekme. Diken gülle sohbet arkadaşıdır, bu sayede sümbülün eteğini de güzel kokutur (galiye eder)."

İki ʿâlemde isterseñ saʿâdet

Bulanlar buldılar ʿilm ü edebde

Ḥikâyet: Ḥaccâc Kûfe'ye beg olduḳda emr itmiş idi kim ʿases gice öyle kimi bulsa ṣalb ide. Bir gice gezerken iki cevân bulur mest ü lâ-yaʿḳıl. Eydür: "Siz kimsiz kim begüñ emrine muḫâlefet itdüñüz?" Birisi eydür:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ben anuñ oġlıyam kim cümle ʿâlem

Aña muḫtâcdur her mâh u her sâl

Gelürse ḳarşusına şâh-ı devrân

Alur ḳanını vü mâlını fi'l-ḥâl

Birisi daḫı eydür:

Ḳıṭʿa

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ben anuñ oġlıyam kim raḥmi yoḳ hiç

Keser başı döker ḳanı alur cân

Seḥergehden durup cümle ḫalâyıḳ

Gelür ḳarşusına bî-ḥadd ü pâyân

ʿAses bunları begüñ ḳarîb ü aḳrabâsından taṣavvur idüp ṣalb itmez ḥabs ider. Ṣabâḥ dîvâna getürür. Ḥaccâc teftîş idüp suvâl ider, görse ki bir ḥaccâm ve biri ḳaṣṣâb ve başcı oġulları. Ḥaccâc bunlaruñ feṣâḥat u belâġatine taḥsîn idüp günâhların ʿafv ider. (40b) Dönüp aṣḥâbına eydür: "Evlâduñuza ʿilm ve edeb taʿlîm idüñ, va'llâhi bunlaruñ bu miḳdâr kemâli olmasa ṣalb iderdüm." Ṣoñra ikisine ḫilʿat virüp cümle nüdemâdan biri ider.

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Kemâl ü maʿrifet taḥṣîl ḳıl tek

Kimüñ oġlı olursañ ol cihândur

Benüm diyene dirler âdem ey dost

Degül âdem diye babam fülândur

Ḳalem-i şîrîn-güftâr murâd idindi ki bu arada bir miḳdâr nevâdir naḳl idüp cevâhir niṣâr ide tâ ki ẓürefâya teẕkâr ve nüdemâya yâdgâr ola.

Ḥikâyet: Ümerâdan birine elinde şarâb ḳabaġı var bir kimesne getürürler. Emr ider ki ḥad uralar. "Ṣuçum nedür?" dir. Eydürler "Senüñ ile ḫamr âleti var anuñ içün." Fi'l-ḥâl ẕekerin açup eydür: "Bu daḫı ḫamr âletidür, niçün kesmezsiz?" Bî-iḫtiyâr gülüp ʿafv idüp cümle nüdemâdan biri ider.

Laṭîfe: ʿAbdü'l-Melik bin Mervân'a mest bir kimesne getürürler, "Ne içdüñ?" dimiş. Eytmiş:

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Şarâb-ı dil-güşâ rengin gören dir

Bu gülden çıḳdı yâ gül bundan oldı

"Kimüñ ile içdüñ?" dimiş. Eytmiş:

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ṣurâḫî ġulġulı idi enîsim

Yoġ idi bâdeden özge celîsim

“Ne ırlar idüñ?” demiş. Eytmiş:

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Şarâbuñ ṣûfî bilse ḳıymetini

Vireydi ḳaṭresine kisvetini

Pâdişâh gelüp ʿafv idüp bî-ḥad inʿâm ḳılup cümle nüdemâdan biri ider.

Laṭife: Mervân bin Ḥakem[741] ḫilâfeti eyyâmında şarâba yasaḳ idüp emr eylemiş idi, gice öyle her kimi (41a) bulsalar getüreler. Bir gice ʿases bir cevân bulur, mest bu ebyâtı oḳur:

Ḳıṭʿa[742]

El-bedrü yekmilü külle şehrin merratin

Ve cemâlü vechike külle yevmin kâmilü

Ve ḥulûlehu fî bürci ḳalbin vâḥidin

Ve leke’l-ḳulûbü cemîʿu-hünne menâzilü[743]

Eydürler: “Sen kimsün kim ḫalîfenüñ emrine muḫâlefet eyledüñ?” ʿÖẕr idüp eydür: “Ġarîbim eşitmedim.” Yasaḳ iderler ki ġâfil olmaya bir daḫı eylemeye. Yarındası gice evvelkiden beter bulurlar ve bu ebyâtı bülend-âvâz ile ser-âġâz ider:

---

[741] Mervân bin Ḥakem: Nüshada sehven “Ḥakem bin Mervân” yazılmıştır.

[742] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

[743] “ اَلبَدرُ يَكمل كُل شهرٍ مرةً/ وَ جَمالِ وَجهِكَ كُل يومٍ كَاملُ/ وَ حُلولَهُ فِي بُرجِ قَلبٍ واحدٍ/ و لَكَ القلوبُ جَمِيعُهنَّ مَنَازِلُ : Dolunay her ay tekrar tamamlanır / Ve yüzünün güzelliği her gün tamamlanır / Onun batışı bir kalbin burcundadır / Bütün kalplerin senin için bir evi vardır.”

Bu beyitler Binbir Gece Masalları’nda da geçmektedir (*bk. Min Elfi Leyletün ve Leyletün aʿnî Kitâbü Elfi Leyletün ve Leyletün I-IV*, W. H. Macnaghten (*ed.*), Kalküta 1840, III/546).

Bazı kaynaklarda bu beyitlerin Ebû Ẕüʾeyb el-Hüẕelî’ye (*ö.* 28/648-49) ait olduğu bildirilmekte ve beyitlere şu şekilde yer verilmektedir (*bk.* https://al-maktaba.org/book/31862/6508 *et.*: 01.05.2021):

“ البدر يكمل كل شهر مرة / وهلال وجهك كل يوم كاملُ / وحلوله في قلب برج واحد/ ولك القلوب جميعهن منازلُ“

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Şarâba tevbe didüm didi bir pîr

Şarâba şimdi tevbe itme ḫaṭâdur

Bahâr eyyâmı vü vaḳt-i cevânî

Bu iki faṣl içre ẕevḳ itmek ṣafâdur

Yine dutup eydürler: “Geçen gice tenbîh itmedük mi ki tekrâr eyledüñ?” ʿÖẕr idüp eydür: “Va’llâhi dün gice ġâyet mest idüm, yâdımdan gitmiş. Eger ʿuḳûbet iderseñüz ḥaḳḳumdur ve eger ʿafv iderseñüz kerem sizündür.” Yine ıṭlâḳ idüp sipâriş iderler ki bir daḫı itmeye ve üçünci gice yine ḳamudan mest bulurlar, bu ebyâtı mestâne bülend-âvâz ile ʿâşıḳâne oḳur:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ġarîbim baña raḥm it[744] ey gül-endâm

Ki ölürüm boynuña ḳalur günâhum

Yanuña ḳala ṣanma bunca âhum

Kimesnem yoġ ise vardur İlâh’um

Dutarlar, ḥabs idüp seḥerden ḫalîfe ḥużûrına getürürler. Emr ider ḥad ururlar. Durup eydür: “Yâ Emîrü’l-müʾminîn, ben ʿabdem baña aḥrâr ḥaddin (41b) urduñ, ḥaḳḳımı vir.” Pâdişâh eydür: “Ḥaḳḳuñ ne dilerseñ dile virelüm.” Eydür: “Allâh pâdişâhuñ ʿömrin ziyâde eylesün eger ben ḳulına ḥaḳḳı tamâm degsün dirse ümmîddür ki müslimânlardan yasaġı refʿ idüp her kişiyi ṣafâsında olmaġa iẕn vire.” Ḫalîfe ḫurrem olup ḳahḳaha ile gülüp öyle olsun dir ve nice inʿâm ḳılup nedîm-i ḥażreti idinür.

[744] raḥm it: Bu ibare nüshada “رحم ايت” biçiminde yazılmıştır.

Ḥikâyet: Ẓürefâdan birisi atası ḳorḫusından şarâbı maḥfî içer imiş. Bir gün elinde bir şîşe içinde gül-levn şarâb dururken[745] babası görür: "Bu nedür dir?" Eydür: "Süddür." Eydür: "Behey bed-baḫt, süd ḫod aḳ, bu neden ḳızardı?" Oġlan eydür: "Girçek buyurursuz ammâ merdüm-zâdedür, ġâyetde edebinden utanup ḳızardı ve utanmayana Allâh laʿnet itmişdür." Babası ḥacel olup başın şalaraḳ varup gider. Ve Yezîd buradan alup dimişdür:

Şiʿr:[746]

Daʿavtü bi-mâʾin fî inâʾin fecânî

Ġulâmün bihi ṣırfan fe-evseʿatehu zecran

Fe-ḳâle hüve'l-mâʾü'l-ḳarâḥu ve innemâ

Tecellâ lehu ḫaddî fe-evhemeke'l-ḫamrâ[747]

Ḥikâyet: ʿUlemâ ẓürefâsından baʿżı kimesneler bir gice ṣoḥbet idüp meclis tamâm olduḳda bir miḳdâr şarâbları bâḳî ḳalur. Anı ṣabûḥ içün bir şîşede ḥıfẓ iderler. Mâbeynlerinde bir pîr var idi, ʿilm ü edeb ve kemâl-i faẓliyyet ile meşhûr idi. Yârân uyḫuya varduḳda kendüne eydür: "Bu şîşede olan baḳiyye-i şarâb yârânuñ yarın kanġı birine yeter? Maʿḳûl **(42a)** budur ki maḥfî ben anı içüp ḥaẓẓ idem." Durup istiʿmâl ider, seḥerden yârân uyanmadın ḳalḳup ḥammâma girüp cemâʿat ile câmiʿde ṣabâḥ namâzın ḳılar, tamâm olduḳda cemâʿatüñ biri umûr-ı dîniyyeden baʿżı nesne ṣorar. Cevâb virüp

---

[745] dururken: Kelime nüshada "ر" harflerinden biri olmadan "دودكن" biçiminde yazılmıştır.

[746] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

[747] دَعَوتُ بِماءٍ فِي اِناءٍ فَجَائِي /علامٌ بِه صِرفًا فاَوسَعتَهُ زجرًا / فَقّال هوَ المَاءُ القَرَاحُ و اِنَمَا / تَجَلّي لَهُ خدّي فاوهک الخمرًا" : Bir kapta su istedim, bir taze oğlan şarap getirdi; ona kızdım. 'O temiz sudur, şarap sandığın yanağımın ondaki yansımasıdır.' dedi."
Şiirin Türkçe çevirisinde, Halbetülkümeyt'teki biçimi esas alınmıştır (*bk.* Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *age.,* 48-49).
Ebü'l-Velîd İbnü'ş-Şıhne (*ö.* 815/1412) bu hikâyenin kahramanı olarak Yezid ile Muaviye'yi, şiirin sahibi olarak da Yezid'i gösterir (Ebü'l-Velîd İbnü'ş-Şıhne, *Ravzü'l-Menâzır fî ʿİlmi'l-Evâʿil ve'l-Evâhir*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, 134):
"دعوت بماء في اناء فجائني / غلام به خمرا فاوسعته زجرا / فقال هو الماء القراح و انما / تجلي به خدي فاوهک الخمرا"
Ancak Corci Zeydan, *Târîḫü Âdâbi'l-Luġati'l-ʿArabiyye*'de bu şiirin Eyyubî hükümdarı El-Melikü'l-Emced Behrem Şâh'a ait olduğunu kaydetmiştir. Eserde şiir, şu şekilde yer alır (*bk.* Corci Zeydan, *Târîḫü Âdâbi'l-Luġati'l-ʿArabiyye*, Kahire 1911, 810):
"دعوت بماء في اناء فجائني / غلام به صرفا فاوسعته زجرا / فقال هو الماء القراح و انما / تجلي به خدي فاوهک الخمرا"

münâsebet ile cüzʾî vaʿẓ iderken cemâʿat gelür. Bir araya cemʿ olur, pîr germ olup tamâm vaʿẓ-ı meclisi ider. Bu ṭarafdan yârân uyanur, pîri bulamazlar. Ve şarâb yirinde yoḳ, bilürler ki anuñ işidür. Ḫaberin alup câmiʿe varurlar. Görseler ki pîr-i ʿazîz vaʿẓ ider, bunları gördükde münâsebet ile vaʿẓiyyât sevḳ iderek eydür: Ḥażret-i Şeyḫ ʿAbdü'l-ḳâdir Geylânî ne ḫoş buyurmuşdur:

Beyt:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Ḳavmüñ şarâbı ḳalmış idi bâḳî şîşede

Ben içdim anı baña naṣîb itdi Ẕü'l-celâl

Yârân birbirine eydür: "Bilürüz ki sen pîr-i bed-baḫtuñ fesâdıdur."

Bâb-ı Ḫâmis: İki Ḳısm ve Bir Faṣl Üzre Mürekkebdür

Kısm-ı Evvel: Selâṭîn-i Benî Ümeyyenüñ Ṣoḥbetde Aḥvâlin Beyân İder

[Muʿaviye:] Münşiyân-ı ṣaḥâyif-i aḥvâl-i ümerâʾ-i müʾminîn ve vâṣıfân-ı leṭâyif-i efʿâl-i ḫulefâʾ-i müslimîn öyle rivâyet iderler ki Muʿaviye aṣlâ müskir içmez idi ammâ gice ile oturup müṣâḥabet itse nüdemâsına ʿasel şerbeti ile süd veyâ enâr ṣuyı ile nebât içürür idi. Târîḫ-i hicretten sene-i iḥdâ ve erbaʿînde ḫalîfe olup on ṭoḳuz yıl ve niçe ay ḫilâfet (42b) idüp sene-i sittînde fevt oldı. Yirine oġlı Yezîd oturdı.

Yezîd bin Muʿaviye:

Ḫulefâʾ-i İslâm'da evvel âlât-ı melâhî ile şarâbı cemʿ iden budur.

Ḥikâyet: Rivâyet iderler ki Yezîd'üñ bir meymûnı var idi, Ebâ Ḳays dirler idi. Her ḳaçan Yezîd yüzine naẓar itse eydür idi: "Benî İsrâyil'den bir pîr günâh idüp Ḥaḳḳ'uñ ʿażabına uġrayup meymûn olmış." Ve dâyim öñinden gitmez idi. Gâh dizine ve gâh arḳasına biner idi ve ṣoḥbet eylese ḳarşusında bir altun kürsîde çıḳup oturur idi ve dîvâna Yezîd'den evvel çıḳup yirine oturur idi. Yezîd geldükde varup kürsîye çıḳup oturur idi ve Yezîd bir gün seyr itmege ʿazm ider. Gelüp vüzerâ ve ümerâ ḳapuya cemʿ olduḳda vaz

gelüp emr ider, atına Ebâ Ḳays süvâr olup ḫidmetinde erkân-ı devlet ile Şâm'ı seyr idüp ḫalḳı Yezîd gibi belki daḫı âdâb ile selâmlar. Nâgeh meymûn ölür. Tamâm âyin ile tekfîn ü defn idüp emr ider gelüp ahâlî-i Şâm ʿâdet üzre taʿziye iderler.

Ḥikâyet: ʿAbdu'llâh bin Caʿfer razıya'llâhu ʿanhâ ḥażretlerinüñ ʿUmâre nâm bir gül-endâm ve ġonçe-leb lâle-ruḫsâr[748] ve sîb-ġabġab ser-âġâz eylese rûḥânîler cûş ve ʿizz ü nâz ḳılsa ʿuşşâḳ cûş u ḫurûş ider bir câriyesi var idi. Yezîd'e bu nâzenînüñ ḥüsn-i müṣâḥabetin ve cemâl u ṭalʿatin vaṣf iderler, (43a) ḳulaḳdan ʿâşıḳ olur. Bir gün müṣâḥibleri ile ʿUmâre'nün ele getürmesin müşâvere ider. Eydürler: "ʿAbdu'llâh anı her giz ṣatmaz, mâl ile ele girmez illâ meger ḥîle ile." Pes ʿIrâḳî dirler bir kimesne bulurlar nuḫsend-i zamân ʿayyâr-ı cihân. Aña bu râz-ı nihânı ʿayân iderler. Eydür: "ʿAbdu'llâh'dan almaḳ mümkin degüldür illâ biñ mekr ü ḫidâʿ ile. Vâfir maluñ virüñ ümmîddür ki ele getürem. Pes murâdınca mâl virürler, Şâm'dan Medîne'ye münâsib ḳumâş ve metâʿ alup gider. Varduḳda ʿAbdu'llâh'uñ evi ḳurbında bir yire nüzûl ider. Bir ṭarîḳ ile âşina olup bir nefîs ḳatır ile bir miḳdâr ḳumâş gönderür, ʿAbdu'llâh ḳabûl eylemez. Kendü gelüp tażarruʿ idüp ḥażret-i Resûl'üñ ḳarîb aḳrabâsından olduġına yemîn virüp hediyyeyi ḳabûl itdürür. Niçe günden ṣoñra ʿAbdu'llâh ḥażretleri ʿIrâḳî'ye mükâfât içün ʿâlî żiyâfet idüp daʿvet ider. Perdeden ʿUmâre ser-âġâz ḳılur, ʿIrâḳî gûş itdükde ḥayrân olup taḥsînler ider. ʿAbdu'llâh ḫurrem olup eydür: "Bi'llâhi ʿUmâre senüñ ḳatuñda ne deger?" ʿIrâḳî eydür: "Ben neyim ki bunuñ bigi cevhere ḳıymet yetürem, bir tâcir kimesneyim bir aḳçeyi bir aḳçe üzre baġlar. Ammâ almalu olsam on biñ altuna alur idim." ʿAbdu'llâh laṭîfe idüp "Saña bu meblaġa ṣatam." dir. Ol daḫı "Ḳabûl itdüm." dir. ʿIrâḳî varup (43b) seḥerden altunı gönderüp câriyeyi ṭaleb ider. ʿAbdu'llâh redd idüp "Hîç ben ʿUmâre'yi ṣatam mı? Gice laṭîfe ider idim, girçek mi ṣandı?" dir. ʿIrâḳî gelüp eydür: "Yâ Mevlânâ beyʿde laṭîfe olmaz, sen lâġ iderseñ ben itmez idim, câriye şimdi benim mülkümdedür, artuḳ sen yüzine naẓar itmeñ ḥarâmdur." ʿAbdu'llâh ġażab idüp bi'l-külliye inkâr ider. ʿIrâḳî eydür: "Ḳażiyye ikimiz mâbeyninde idi, gel senüñ ile câmiʿe varup ḥażret-i Resûl'üñ ʿayn mîm

[748] lâle-ruḫsâr: Kelime nüshada "لارخسار" biçiminde "له" hecesi eksik yazılmıştır.

mübârek ḳabri ile minberi mâbeyninde yemîn it. Ben de[749] câriyeden vaz geleyin.” ʿAbdu’llâh eydür: Ne nâ-mübârek ḳonuḳ imişsün, baña revâ mıdur ki varup yemîn idem de ḫalḳ ‘‘Abdu’llâh ḳonuġı ile muḫaṣama idüp ġâlib olup maḳhûr eyledi.’ diyü ṭaʿn ideler? ʿUmâre’den ayrılup ölmek yegdür.” Bu işi itmekden ise pes mâlı ḳabż idüp câriyeyi üç biñ altunluḳ cehâz ile teslîm ider. ʿIrâḳî alup emânete ḳor. Medîne’den çıḳduḳda câriyeye eydür: “Yâ ʿUmâre seni benim içün almadım. Ḫalîfenüñ mâlı ile kendü içün aldım. Aṣlâ baña yüzüñ gösterme.” Pes biñ ʿizz ü nâz ile Ṣâm’a getürüp şehre girdükde görseler ki ḫalḳ Yezîd’i defn idüp cenâzesinden gelürler, ʿIrâḳî hemân pinhân olup aġmâzdan gelüp Yezîd’üñ oġlı Muʿâviye ḫalîfe olduḳda varup ḳażiyyeyi ʿarż (44a) ider. Muʿâviye câriye ve mâlı cümle ʿIrâḳî’ye baġışlayup eydür: “Babama müyesser olmayan nâ-mübârekdür, baña daḫı żararı doḳınur.” Pes oradan ʿIrâḳî ʿUmâre’yi alup Medîne’ye gelüp ʿaẓîm tuḥfe ile ʿAbdu’llâh’a teslîm idüp ʿöẕr ve yemîn ḳılur ki bed-naẓar itmemişdür. ʿAbdu’llâh ḳabûl idüp ʿIrâḳî’nüñ bu mürüvvetine taḥsîn ḳılup câriyenüñ bahâsı üzre biñ altun ḳoyup virür ve ʿöẕr ider ki maʿẕûr duta.” **Ve Yezîd** dâyimâ şarâbdan ḫâlî olmaz idi. Her gün gice mest ve seher maḫmûr bulınur idi. Ve ḳadeḥi eline alduḳda eydür idi: “Nola idi her ḳadeḥi bir deveye ola idi tâ kim nâ-ehl içmeye idi.” Ve meclisinde nüdemâ ile berâber oturur idi ve her kim nüdemâdan mest olup yatsa gâh olur idi kim ḳalḳup kendü örter idi. Ve ġâyetde şiʿr-şinâs faṣîḥü’l-lisân kimesne idi ve eşʿârı vardur ki her beyti siḥr-i ḥelâldür, ḥattâ baʿżısında şol ḳadar ḳaṣd itmişdür ki derece-i iʿtidâlden çıḳmışdur. Ve bu şiʿr anuñdur:

[749] ben de: Bu ibare nüshada “[illegible]” biçiminde yazılmasına rağmen mana gereği “ben de” olarak okunmuştur.

Şiʿr:[750]

Elâ femle lî kâsâti ḫamrin ve ġannî lî

Bi-ẕikri Süleymâ ve'r-rebâbi teneʿʿamnî

Ve iyyâke ẕikri'l-ʿÂmiriyyeti innenî

Aġâru ʿaleyhâ min femi'l-mütekellim[751]

Ḥicâziyyeti'l-elḥâẓu ve ṭâviyyeti'l-ḥaşâ

Müverradeti'l-vecenâti ṭayyibetü'l-fem

Nüşîru ileyhâ bi'l-benâni ke-'ennenâ

Nüşîru ilâ beyti'l-ʿatîḳi'l-muḥarrem[752]

Velev lem yemisse'l-'arḍa fâżilu bürdihâ

(44b) *Lemâ câze ʿındî bi't-türâbî't-teyemmüm*[753]

Lehâ ḥükmi Loḳmânin ve ṣûreti Yûsufin

Ve naġmeti Dâvûdin ve ʿiffeti Meryem

---

[750] Şiirin vezni kusurludur.

Sonraki sayfada yer alan "*Bu şiʿr-i dil-güşâ tamâm ḳaşîdedür ammâ muṭavvel olmaġın münteḫab ẕikr olındı*" ifadesinden bu şiirin Yezid b. Muaviye'ye ait olduğu anlaşılıyor. Kaynaklar – mısraların tamamının aynı şiirden seçildiğini teyit etmese de – bunu destekliyor. Bu beyitler ile *RE:* 44b'de 9. satırdan itibaren verilenler, Yezid'in aynı şiirinin muhtelif bölümleri olabilir. Bazı kaynaklarda bu beyit Yezid'in *RE:* 44b'de de verilen başka bir şiirine ait olarak gösterilmektedir (*bk.* Muhammed b. Ahmed Es-Sefârînî, *Ġıdâ'ü'l-Elbâb Şerḥu Manẓûmetü'l-Âdâb I-II*, Beyrut 2002, I/96).

[751] أَلاَ فَامْلَ لِي كَاسَاتِ خَمْرٍ وَغَنِّي لِي/ بِذِكْرِ سُلَيْمَى وَالرَّبَابِ وَتَنَعَّمِي/ وَإِيَّاكَ ذِكْرِ العَامِرِيَّةِ إِنَّنِي/ أَغَارُ عَلَيْهَا مِنْ فَمِ المُتَكَلِّمِ" : Gel de bana içki kâselerini doldur, fısıltılı sesinle Süleymâ'yı anlat ve beni rebâb ile coştur. Âmiriyye'nin adını dile getirip durma çünkü ben onu, onun adını söyleyen ağızdan bile kıskanıyorum."

[752] حِجَازِيَّةِ الالحَاظ و طَاوِيَةِ الحَشا/ مُوَرَّدَةِ اِلو جَنَّاتِ طَيِّبَةِ الفَمِ/ نُشِيرُ اِلَيهَا بالبَنَانِ كَانَنَا/ نُشِير اِلَى بَيتِ العَتِيقِ المحَرَّمِ" : Sevdiğim, Hicaz bakışlı, ak ve güzel alınlı, gül yanaklı ve zarif ağızlıdır. Biz onu, aynen kutsal Kâbe'yi gösterircesine parmaklarımızla gösteririz."

[753] وَلَو لَم يَمِسُّ الأَرضَ فَاضِلُ بُردِهَا / لَما جَازَ عِندِي بِالتُّرَابِ التَيَمُّم" : Eğer sevgilimin eteği yere değmeseydi, toprakla teyemmüm etmek bana câiz olmazdı."

Ve liye ḥüzni Yaʿḳûbin ve ġurbeti Yûnus

Ve elemi Eyyûbin ve ḥasreti Âdem[754]

Bu şiʿr-i dil-güşâ tamâm ḳaşîdedür ammâ muṭavvel olmaġın münteḫab ẕikr olındı.

Ḳâle:[755]

İẕâ mâ ṭaġâ fîhâ'l-ḥabâbi ḥasebtühâ

Kevâkibü dürrin fî semâ'i ʿaḳîḳın

Tedübbü debîbe'l-bür'i fî külli mafṣalin

Ve teksû vücûhe'ş-şürbi ṣevbi ṣaḳîḳın

Ve innî min leẕẕâti dehrî leḳâniʿun

Bi-ḥulvi ḥadîṯin ev bi-mürri ʿatîḳın

Hümâ mâ hümâ lem yebḳa şey'ün sivâ-hümâ

Ḥadîṯi ṣadîḳın ev ʿatîḳı raḥîḳın[756]

Ve lehu[757]

Ve şemseti kermin bürcihâ ḳaʿri dennihâ

Fe-maṭlaʿuha's-sâḳî ve maġribühâ femî

---

[754] لَهَا حُكمِ لُقمَانٍ و صُورَتِ يُوسُفٍ/ و نَغمَةِ دَاوُدٍ و عِفَّةِ مَريَم / وِلِي حُزنِ يَعقُوبٍ وغُربَةِ يُونُسٍ / وَآلَمِ اَيُّوبٍ و حَسرَةِ آدَمِ" : Lokman'ın bilgeliği, Yusuf'un güzel sûreti, Davud'un yanık sesi ve Meryem'in iffeti o sevdiğimin olsun. Yakub'un üzüntüsü, Yunus'un yalnızlığı, Eyyüb'ün acısı ve Âdem'in pişmanlığı ise bana kalsın."

[755] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

[756] "اِذَا مَا طَفَا فِيهَا الحَبَابِ حَسَبتُهَا/كَوَاكِبُ دُرٍّ فِي سَمَاءٍ عَقِيق" : O şarabın köpüğü taştığında, o köpükleri özgür bir gökyüzündeki inci yıldızları sandım."

"تَدُبُّ دَبِيبَ البُرءِ فِي كُلِّ مَفصَلٍ/و تَكسُوا وُجُوه الشُربِ ثَوبِ شَقِيق": O yıldızlar, her ekleme hayat iksiri veriyor ve şarabın çehrelerini bir öz kardeşin elbisesi gibi örtüyordu."

"و اِنِّي مِن لَذَّاتِ دَهرِي لَقَانِعٌ / بِحُلوِ حَدِيثٍ اَو بِمُرٍّ عَتِيق": Şüphesiz ki ben, içinde bulunduğum zamanın, gerek hoş sohbetler gerekse yıllanmış şarap gibi tüm lezzetlerine doymuşum."

"هُمَا مَا هُمَا لَم يَبقَ شَيءٌ سِوَاهُمَا/ حَدِيثِ صَدِيقٍ اَو عَتِيقِ رَحِيق": Zaten dostların muhabbeti ve yıllanmış şaraptan başka geriye ne kaldı?"

[757] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

Müdâmün ketibrin fî inâʾin kefiżżatin

Ve sâḳın ke-bedrin meʿa nüdâmâ ke-ʾencümin

İẕâ nezelet min dennihâ fî zücâcetin

Ḥaket nefran mineʾl-ḥaṭîmi ve zemzeme

Lehâ ḥabebün min fevḳi şebâki lüʾlüʾin

Ke-nakşeti dînârin ʿalâ devri dirhemin

Feʾin ḥürrimet yevmen ʿalâ dîni Aḥmedin

Fe-ḫuẕhâ ʿalâ dîniʾl-Mesîḥiʾbni Meryeme[758]

Ve nüdemâsı çoḳdur ammâ muʿteber nedîmleri bunlardur: Ḳudâme bin Caʿde ve Müslim bin Ziyâd ve Ḳuteybe bin Müslim ve Aḫṭal-ı Naṣrânî. Bunlaruñ her birisi ile **(45a)** müṣâḥabet ider, Aḫṭal-ı Naṣrânî ḥâżır olduḳda cümleden ziyâde iʿzâz u ikrâm idüp ḳatına alur idi. Ve bu ebyât Aḫṭal'uñdur:

Beyt:[759]

Ḫuẕû mâ ṣafâ minʿîşinâ ḳable fevtihi

Ve küllün ve in ṭâleʾl-medâ yeteṣarramu

---

[758] و شَمسَةِ كَرمٍ بُرجِهَا قَعرِ دَنِّهَا/ فمَطلَعُها الساقي وَمَغرِبُها فَمي : O, bir üzüm bağının güneşidir. Onun burcu, fıçısının dibi; doğuş yeri sâki; batış yeri ise benim ağzımdır."

"مُدامٌ كَتِبرٍ فِي إناءٍ كَفِضَّةٍ / وَسَاقٍ كَبَدرٍ مَعَ نُدَامَا كَأَنجُمِ: Gümüş bir kadehin ham maddesi gibi bir şarap ve yıldızlar misâli içki arkadaşları ile birlikte dolunay gibi bir sâki..."

"إذا نَزَلتَ مِن دَنِّهَا فِي زُجَاجَةٍ / حَكَت نَفراً بَينَ الحَطِيمِ وَزَمزَمِ: Şarap ilk defa fıçısından kadehine düküldüğü zaman, Kâbe taşı ve zemzemden oluşan güzel bir söz meydana getirir."

" لَهَا حَبَبٌ مِن فَوقِ شَبَاكِ لُولُوءٍ / كُنَقشَةِ دِينَارٍ عَلَي دَورِ دِرهَمِ : O şarabın, inci camın üzerinden aynen dirhem üzerindeki dinar nakışı gibi görünen köpüğü vardır."

"فَإن حُرِّمَةً يَوماً عَلى دينِ أَحمَدٍ/ فَخُذها عَلى دينِ المَسيحِ بنِ مَريَمَ: Eğer şarap bir gün Ahmed'in dînine göre haram kılınmışsa, sen de onu Meryemoğlu Mesîh'in dînine göre iç."

[759] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

Elâ inne ehnâ'l-ʿîşi mâ semiḥat bihi

Ṣurûfî'l-leyâlî ve'l-ḥavâdiṯü nüvvemü[760]

Ve Muʿâviye ḥayâtında bir gün Yezîd ḳatında Aḫṭal leʿanehu'llâh enṣârı ḥicv ider. Muʿâviye ebyâtı eşidür, âdem gönderür ki ḳatl ideler. Yezîd bilmezem diyü ṣaḳlayup tâ Muʿâviye fevt olunca inkâr ider. Ṣoñra kendü pâdişâh olduḳda Aḫṭal leʿanehu'llâh zerrîn ḳabâlar giyüp boynuna altun zencîr ile ṣalîb aṣup dâyimâ âşikâre içer idi. Târîḫ: Sene-i sittînde pâdişâh olup üç yıldan ziyâde ḫilâfet idüp sene-i erbaʿu ve sittîn içinde şenbih gün rebîʿu'l-âḫir evâḫirinde fevt olup Şâm'da defn oldı. Yirine oġlı Muʿâviye oturdı.

Muʿâviye bin Yezîd:

Sene-i erbaʿu ve sittînde pâdişâh olup ḳırḳ gün ḫilâfet eyledi ve cemîʿ-i ḫilâfetinde marîż idi. Oġlı yoġ idi, fevt olurken "Ḫilâfeti aḳrabâñdan kime vaṣiyyet idersün?" dimişler. "Ben ne fâyidesin gördüm ki aḳrabâma ne ışmarlayam." dimiş. Fevt olduḳda yirine ʿammesi oġlı Mervân oturdı. **(45b)**

Mervân bin Ḥakem:

Ḫalîfe olduḳda Mekke'de ve Medîne'de ehl-i sâz ve nükte-perdâz kimesne ḳalmadı. Cümle Yemen'e ve ʿIrâḳ'a[761] perâkende oldılar. Zîrâ yâbis ṭabʿ kimesne idi, bu aṣl kimesneleri sevmez idi. Celîsi yoġ idi, sâz diñlemez idi ve yimek yidükde üzerine bir miḳdâr içer idi. Aṣlâ ṣoḥbet zeyn idüp içmemiş[762] idi. Ḫalîfe olmazdan evvel Medîne'de beg iken nüdemâ ve muṭrib ḳısmına bî-ḥad ẓulm ider idi. Muʿâviye raḥimehu'llâh anuñ içün begligi bir yıl buña ve bir yıl Saʿîd bin ʿÂṣ'a virür idi. Mervân zamânında nüdemâ ve muṭribden Mekke'de ve Medîne'de kimesne ḳalmaz, eṭrâf bilâda perâkende olur idi.

---

[760] خُذُو مَا صَفَا مِن عَيشِنَا قَبلَ فَوتِهِ/ وكل وَإِن طالَ المدى يَتَصَرَّمُ/ أَلا إِن أَهنى العيشِ ما سَمِحَت بِهِ / صُروفِ اللَيالي وَالحَوادِثُ نُوَّمُ" : Hâlâ fırsat varken hayatın tüm güzelliklerine sarılın. Zira her şey, ne kadar uzun ömürlü olursa olsun elbet bir gün yok olacaktır. Dikkat buyrun, hayatın en güzel tarafı, gecelerin huzur ve neşe içinde, çakırkeyf geçirilmesidir. Bu şiir – ilk mısraı "خُذوا بِنَصيبٍ مِن نَعيمٍ وَلَذَّةٍ" şeklinde olmak kaydıyla - Yezîd'e ait olarak gösterilmektedir (*bk.* https://www.aldiwan.net/poem23973.html; https://al-maktaba.org/book/10664/823 *et.*: 25.12.2020).

[761] ʿIrâḳ'a: Kelime nüshada "-i" belirtme hâl ekiyle, "عراقيه" biçiminde yazılmış olmasına rağmen mana gereği yönelme hâl eki almış olarak okunmuştur.

[762] içmemiş: Nüshada kelimenin ilk hecesindeki ve sonundaki "ي" harfleri yazılmamıştır: بجمدوه.

Saʿîd eyyâmında yine gelüp cemʿ olurlar idi, zîrâ Saʿîd ehl-i kerem ṣâḥib-i mürüvvet kimesne idi. **Târîḫ:** Sene-i erbaʿu ve sittînde evâḫir-i ẕi'l-ḳaʿde pâdişâh olup ṭoḳuz ay ve niçe gün ḫilâfet idüp sene-i ḫamsü ve sittînde ġurra-i ramâżânda fevt oldı. Oġlı yirine pâdişâh oldı.

ʿAbdu'l-melik bin Mervân:

Ehl-i kemâl nedîmleri var idi ammâ anlar ile içmez idi. Her gice rubʿu'l-leyl olunca nüdemâ ile müṣâḥabet idüp ṣoñra ḫalvetinde maḥbûbeler ile içer idi. Ve her ayda iki defʿa öyle mest olur idi ki zemînden âsumânı bilmez idi, yatacaḳ vaḳt muḥkem istifrâġ idüp yatur idi. Ve aṣlâ âşikâre sâz (46a) diñlememişdür ammâ ḫalḳa nesne dimez idi. Her kişi ḥużûrında idi ve nedîmlerinüñ adı bilinmez idi. **Târîḫ:** Sene-i ḫamsü ve sittînde ġurra-i ramâżânda pâdişâh olup yigirmi bir yıl ḫilâfet idüp sene-i sittü ve ṣemâniyede şevvâl ayında fevt oldı. Yirine oġlı Velîd oturdı.

Velîd bin ʿAbdu'l-melik:

Ḫilâfeti evvelinde babası üslûbına yürür idi, ṣoñra nüdemâ cemʿ idüp kendü perde içinde bir iki maḥbûbe ile oturup ṭaşradan nüdemâ ile müṣâḥabet eyler idi. Ve gün aşıru içer idi ve ḫayli ehl nüdemâsı var idi. Mekke'den ve Medîne'den niçe nükte-dân ehl kimesne getürmiş idi. Ve nüdemâsı bunlardur: ʿUbeyd bin Şüreyḥ ve Aḫvaṣ bin Ziyâd ve ʿÖmer bin Ebî Rebîʿa[yı] Medîne'den ve İbnü'r-Rufâʿı ʿIrâḳ'dan getürmiş idi. Ve ġâyetde fâżıl ve müdrik kerîm ü ḥalîm kimesne idi. Şâm'da Câmiʿ-i Kebîr'i ve Medîne'de Câmiʿ-i Resûl'i ʿarm ve minberi ol binâ itmişdür. Ve dâyim üç günde bir Ḳurʾân'ı ḫatm ider idi. **Târîḫ:** Sene-i sittü ve ṣemâniyede pâdişâh olup ṭoḳuz yıl ve niçe ay ḫilâfet idüp sene-i sittü ve tisʿînde evâsıṭ-ı rebîʿü'l-evvelde şenbih gün fevt oldı. Yirine ḳarındaşı Süleymân oturdı. **Ve Ḥaccâc-ı Ẓâlim** anuñ zamânında idi, Kûfe vilâyetin żabṭ ider idi. Ehl-i tevârîḫ eydür: "ʿAskerinden ġayri kendü eli ile ḳatl itdügi yüz yigirmi bin nefer kimesnedür." (46b) Ve vefât eyledükde zindânında elli biñ er ve otuz bin ʿavret bulundı. Ve er ile ʿavreti bir yirde ḥabs ider idi. Ḥabsinüñ saḳfı yoġ idi, yazın ıssıda ve ḳış

yaġmurda otururlar idi. **Târîḫ:** Sene-i ḫamsü ve tisʿ înde ramażân ayında fevt oldı. ʿIrâḳ'da Vâṣıt şehrinde defn olup ḳabrin nâ-bedîd idüp üzerine ṣu aḳıtdılar.

Süleymân bin ʿAbdu'l-melik:

Ḥamîdühü'l-faʿâl cemîlühü'l-ḫiṣâl kerîm ü ḥalîm ehl-i ḫayr kimesne idi. Miftâḥü'l-ḫayr diyü laḳab eylemişler idi. Zîrâ memâlik anuñ eyyâmında Ḥaccâc ẓulmünden ḫalâṣ olup refâhiyyet bulmış idi. Ol pâdişâh olduḳda ḥabsde ne ḳadar kimesne var ise âzâd idüp fuḳarâya taṣadduḳ-ı bî-nihâye eylemiş idi. Ve üç günde bir gice içer idi. Aṣlâ tekebbürinden nüdemâ ile müṣâḥabet eylemez idi. Ve yimek yimekde ve şarâb içmekde ve cimâʿ itmekde ve günilemekde mânendi yoġ idi, bu dü-rû ile iştihâr bulmış idi.

Ḥikâyet: Kendüye muḫtaṣ bir cennet miṣâl murġzârı var idi. Bir gün anda varup baġbânı olan Şemerzel'e eydür: "Ḳatuñda yimek var mı?" Varup ḥâżır bişmiş bir ḳuzı getürür, cümlesin tenâvül idüp "Yâ Şemerzel daḫı neñ var?" dir. Varup üç dâne ḳaz ve beş dâne ṭavuḳ getürür tenâvül idüp eydür: "Yâ Şemerzel şarâbuñ (47a) var mı?" Varup bir ḳarrâbe şarâb getürür öyle içer ki ḳarrâbenüñ başı yire ve daḫı göge gelür. Ṣoñra dîvân yimegi çıḳar, ḫalḳ ile öyle yir kim gûyâ ol gün hîç nesne yimemişdür.

Ve nikâḥda aḥvâli öyle idi kim Heyşem nâm nedîmi eydür: "Süleymân evvel pâdişâh olduḳda ʿIrâḳ vilâyetin Yezîd bin Mehleb'e virmiş idi. Bir gün andan Süleymân'a envâʿından tuḥfeler ile bir maḥbûbe cârîye peş-keş gelür. Hemân ol sâʿat cârîyeyi alup bir ḫazîneye girüp cârîyenüñ 'Yâ Emîrü'l-müʾminîn, beni öldürdüñ.' diyüp ve Süleymân'uñ 'Ben ol melikü'l-ḳıtâlim.' didügin eşitdik. Ṣoñra cârîyeyi çıḳarup defn eylediler." Ve ḫalvetinde ḫavâtûn[763] ile cimâʿ eylemek dilese ʿavret ġâyetde çüst deprenmek gerek idi, yoḳsa göñlegi ile ṭonı üzerinden hemân mübâşeret idüp helâk ider idi. Ve içmekde aḥvâli… Ebû Zeydü'l-Esedî eydür: "Süleymân şarâb içmek dilese ḳatına şarâb ile pür niçe ḳarrâbeler ve ṭâslar ve keʾsler ve ḳadeḥler ḳorlar idi, cümlesin birer birer içüp daḫı ṭaleb ider idi." Ve günilemekde aḥvâli taḳrîre ḳâbil degüldür. Bir muṭribi

[763] ḫavâtûn: Bu kelime nüshada, Arapçaya Türkçeden geçen "ḫâtûn" kelimesinin çoğulu olarak kullanılmıştır. Ancak kaynaklara göre "*ḫâtûn*"un çoğulu "*ḫavâtîn*"dir (*bk.* Şemseddin Sâmi, *age.,* 589).

var idi, Sinân dirler idi. Nâgeh bir meclisde âvâze eyledügin eşidir günileyüp ekhel ṭamarından ḳan aldurup öldürür. **Târîḫ:** Sene-i tisʿ înde pâdişâh olup iki yıl on ay ḫilâfet idüp sene-i tisʿ u ve tisʿ înde vefât eyledi. Yirine ʿammesi oġlı (47b) ʿÖmer bin ʿAbdü'l-ʿazîz oturdı.

ʿÖmer bin ʿAbdü'l-ʿazîz bin Mervân bin Ḥakem:

ʿÂbid ve zâhid ehl-i ṣalâḥ kimesne idi. Dâyim ʿulemâ ve fuḳahâ ile müṣâḥabet ider idi. Ḫilâfeti eyyâmında aṣlâ müskir nesne içmemişdür ve sâz diñlememişdür. Zîrâ ġâyetde müteverriʿînden idi. Ammâ Medîne'de begligi eyyâmında maḫfî iʿtidâl üzre içer idi ve nüdemâsı var idi, ḫalvet müṣâḥabet ider idi ve câriyelerinden sâz diñler idi. Aṣlâ ḫâricden kimesne ile müṣâḥabet idüp menhiyyâtdan nesne itdügin kimesne görmemişdür. Ve begligi eyyâmında nüdemâsı bunlar idi: Yezîd bin Bekîr, Saʿîd bin ʿAbdu'r-raḥmân. Ol zamânda Mekke nüdemâsı ve Medîne ẓürefâsı ile leṭâyifi çoḳdur raḥimehu'llâh. Ammâ Şâfiʿî raḥimehu'llâh eydür: "Ḫulefâʾ-i râşidîn beşdür: Çâr-yâr ve ʿÖmer bin ʿAbdü'l-ʿazîz." Ve ehl-i tevârîḫ eydür: "ʿİlm veraʿ faẓl u şeref ʿadl u iḥsân ʿÖmer bin ʿAbdü'l-ʿazîz'de ḫatm olmuşdur." **Târîḫ:** Sene-i tisʿ u ve tisʿ înde ṣafer ayında cumʿa güni pâdişâh olup iki yıl altı ay ḫilâfet idüp sene-i iḥdâ ve miʾede vefât itdi. Yirine ʿammesi oġlı Yezîd bin ʿAbdü'l-melik oturdı.

Yezîd bin ʿAbdü'l-melik:

Ḫulefâʾ-i Benî Ümeyye'de Yezîd bin Muʿâviye ile bundan ziyâde fısḳ ile iştihâr bulmuş yoḳdur. Nüdemâsı ile berâber oturup mest olduḳda ḳalḳup raḳṣ urup (48a) nüdemâ ile laṭîfe-gûne söğüşür idi. Ve Şâm'da âşikâre her bûstânda içüp ḳalḳup raḳṣ ider idi. Ve kendüden evvel ḫulefâ nüdemâ ile perde ardından müṣâḥabet eyler idi, bu her perde yırtmış idi. Fısḳ itdükde efʿâl ve menâḳıbınuñ nihâyeti yoḳdur. Ve ʿaşḳ ile meşhûr idi. İki ġâyetde ḥüsndâr lâle-ruḫsâr ehl-i nâz bülbül-âvâz câriyesi var idi. Birine Ḥubâbe ve birine Selâme dirler idi. Aṣlâ bir ân bunlarsız olmaz idi, nüdemâ ile ṣoḥbet eylese Ḥubâbe'yi saġına ve Selâme'yi ṣolına ḳor idi. Ḥubâbe'ye meyli ve maḥabbeti öyle idi

kim dâyimâ eli elinden ve ḳolı belinden[764] gitmez idi, gâh öper gâh yüzine sürer idi. Mest olduḳda ayaḳların bile öper idi. Ve Ḥubâbe ʿûd çalmaḳda ve eşʿâr oḳımaḳda ġâyetde mâhire idi. Mekke'de İbnü Şüreyḥ dirler bir muġannînüñ câriyesi idi. ʿÖmer bin ʿAbdü'l-ʿazîz eyyâmında Yezîd bin ʿAbdü'l-melik ḥacc idüp anda görüp ʿâşıḳ olmış idi. Ḫalîfe olduḳda taḥṣîl idüp ele getürmesinde çoḳ ḥikâyet vardur ammâ bu yiri degüldür. Ve her ne vaḳt Ḥubâbe ʿûd ele alup ser-âgâz eylese Yezîd elbette aġlayup yaḳasın çâk idüp Ḥubâbe'nüñ ellerin öpmek muḳarrer idi. Ve Yezîd'üñ laṭîf eşʿârınuñ nihâyeti yoḳdur. Bir gün Selâme ile müṣâḥabet iderken eṯnâʾ-i kelâmda Selâme eydür: "Emîrü'l-müʾminîn Ḥubâbe'ye ʿâşıḳdur (48b) beni neyler?" Hemân gülüp Ḥubâbe'yi çaġırdup bu ebyâtı naẓm idüp taʿlîm ider. Ḥubâbe bülend-âvâz ile biñ şîve ve nâz ile ʿûdda edâ idüp kendü raḳṣ urup gâh Selâme'nüñ boynın ḳulaġın ve gâh Ḥubâbe'nüñ ellerin öper idi. Beytler budur:

[feʿilâtün / feʿilâtün]

Ġaḍabet Selmâ ve ḳâlet

Ente ṣabbun bi-Ḥubâbeh

Ene li'n-nâsi imâmün

Ġayra ennî ẕü-ṣabâbeh

Eʿṣaḳu'l-ḫamru ve ehvâ

Külle maẓfûri'ẕ-ẕüʾâbeh[765]

Ol gün meclisinde bundan ġayri şiʿr oḳunmamışdur. Ve bir gün baʿżı temâşâ iderken görür yazmışlar kim "Bu ʿâlem-i bî-vefâda ve derd-i pür-cefâda hîç kimesne bir gün tamâm şâd u ḫurrem olmamışdur." Ḫâṭırına gelür ki tecrübe ide hemân emr ider ki aṣlâ kendüye ol gün ḳażâyâ ʿarz itmeyeler. Ḥubâbe ve Selâme ile ḫalvet ʿîş u nûşa şürûʿ

---

[764] belinden: Kelime nüshada "بلدنى" biçiminde yazılmış olsa da anlam ve seci gereği "*belinden*" olarak okunmuştur.

[765] "غَضَبَت سلمي وَ قَالَت/ انتَ صَبٌّ بِجُبَابَه : Leyla öfkelendi ve dedi ki: Sen, Habâbe'ye âşıksın."

"انَا لِلنَّاسِ اِمَامٌ/غَيرَ انِّي ذُو صَبَابَه: Ne yapayım, ben, insanların imamıyım; ayrıca ben, tutkulu biriyim."

"اَعشَقُ الخَمرُ وَ اَهوَي/ كل مظفور الذُؤَابَه: İçkiye aşığım ve önde gelen kimselerin elde ettiklerini arzuluyorum."

ider. Nâgâh emr-i ilâhî yetişüp Ḥubâbe enâr yirken bir dânesi geñzine ṣıçrar, fevt olur. Ol ḳadar feryâd idüp aġlar ki âvâzı serâydan ṭaşra gider. Ve üç gün defn itdürmedi, aġlar idi. Gâh ḳocup gâh öper idi. Ṣoñra aḳrabâsı gelüp niçe ṭaʿn idüp elinden alup defn iderler. Ḳabrine bile varup üzerinde nevḥalar idüp bu ebyât ile ol ḳadar feryâd ider ki vaṣf olmaz:

(49a) **Beyt:**

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Senüñ ey serv-ḳâmet ġaybetüñde

N’ola ḥâli bu ben âşüfte-ḥâlüñ

Yaturken her seḥer sünbüller üzre

Çemende gül bigi rûşen cemâlüñ

Revâ mı şimdi bu ḫâk-i siyehde

Ḳoyalar ṭûbadan tâze nihâlüñ

Velîkin ḥaḳ bu dirsen gel sen ey dost

Anuñçün böyle tîz irdi zevâlüñ

Ve beş günden ṣoñra ṣabra ṭâḳat itmeyüp aġlayu ḳabri üstine varup açdurur, görse ki zülfinüñ yılanlar boynında ve ol günden rûşen cemâl-i gül-ʿiẕâr ṭopraḳlar ḳoynında yatur. Bu beyti aġlayup oḳur:

Beyt:

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Böyle görmekden seni hîç görmeyeydim kâşki

Ben fedâñ olup bu ʿömri sürmeyeydim kâşki

Andan ṣoñra örtdürüp gelüp ḫaste olur. On yedi günden ṣoñra fevt olup vaṣiyyet ider, Ḥubâbe ḳatında defn iderler. Ve andan ṣoñra Selâme daḫı bir ay miḳdârı ṣıḥḥatde olup fevt olur, anı daḫı yanına defn iderler. Ve nedîmleri bunlardur: Aḫvaṣ ve Ġarîż ve

Maḥmûd. Târîḫ: Sene-i iḥdâ ve miʾede pâdişâh olup dört yıl ve niçe ay ḫilâfet idüp sene-i ḫamsü ve miʾede vefât eyledi. Yirine ḳarındaşı Hişâm oturdı.

Hişâm bin ʿAbdü'l-melik:

Benî Ümeyye'de bundan (49b) mestûrü'l-ḥâl ehl-i riyâ kimesne gelmemişdür. Aṣlâ râzın kimesneye dimemişdür. Ḳuvvet-i rây ile meşhûr idi. Her hafta cumʿa namâzından ṣoñra içer idi. Vezîri Abraş ile müṣâḥabet ider idi, nüdemâsı yoġ idi. Zîrâ süʾ-i ḫulḳı ve ifrâṭ-ı necli var idi. Mâl cemʿinde pehlevân idi. Târîḫde eydür: "Ol ḳadar kendüne muḫtaṣ ḳaftânı var idi ki ḥaccaʿazm itdükde libâsın hemân yedi yüz deve getürür idi." **Târîḫ:** Sene-i ḫamsü ve miʾede pâdişâh olup yigirmi yıldan bir ay eksük ḫilâfet idüp sene-i ḫamsü veʿişrîn ve miʾede fevt oldı. Yirine ḳarındaşı oġlı Velîd bin Yezîd oturdı.

Velîd bin Yezîd bin ʿAbdü'l-melik:

Ḥüsn-i ḫulḳ ve luṭf-ı temelluḳ feṣâḥat u belâġat ile meşhûr idi ammâ fısḳ u fücûr ve efʿâl-i ẕimmiyye ile meẕkûr idi. Muʿayyen vaḳti yoġ idi, her vaḳt içer idi. Yezîd bin Muʿâviye'yi unutdurmış idi. Bir gün aḳrabâsı çeküp envâʿ-ı ṭaʿn idüp ḫilâfet elüñden gider diyü ḳorḫu virürler. Bu beyti edâ idüp içmege başlar:

Şiʿr:

[feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Alıñuz ne ideyin ḫilâfetüñüz

Yarın aña daḫı ḥisâb gerek

N'eyledüñ ḫalḳa nefse dirse Ḥaḳ

Size bir baña iki cevâb gerek

(50a) Baña beglik gerekmez ammâ kim

Baña Selmâ ile rebâb gerek

Sâḳi-i ġonce-leble gülşende

Lâle-gûn[766] câm ile şarâb gerek

Selmâ kendünüñ ḫatunınuñ ḳız ḳarındaşı idi, aña ʿâşıḳ olmış idi. Ṣoñra ḫatunın[767] boşayup Selmâ'yı istedi, babası virmedi. Anuñ içün niçe rüsvâyluḳlar eylemişdür. Ḥikâyet iderler ki ṣûrete girüp başına ṭabla ile şeker alup Selmâ'nuñ ḫavlusına varup ṣatup Selmâ'ya naẓar ider idi. Ve bî-nihâye meymûnları var idi, dâyim anlar ile luʿb ider idi. Bedîḥ dirler bir nedîmini meymûnlar begi eylemiş idi. Ve aña meymûn derisinden uzun ḳuyruḳlu bir ṭuman eylemiş idi. Her gün giydürüp gelüp öñinde raḳṣ urur idi. Velîd'i bu üslûb üzre râh-ı ḍalâlete ve sebîl-i ḳabâḥate sülûk eydüren mürebbîsi ʿAbdü'ṣ-ṣamed Şeybânî idi. Sene-i sittü ʿaşrun ve miʾede Hişâm kendüne emîr-i ḥacluḳ virüp Kaʿbe'ye göndermiş idi. Bir müẕehheb sâye-bânı var idi, anı bile alur ki varup Kaʿbe'nüñ şerafehâ'llâh üzerine ḳurup şarâbe içe. Hişâm'a ḫaber virürler, getürüp Benî Yaḳîn ṭâyifesi dirler ʿArab'da bir ḳavm vardur anlara virüp beriyyeye gönderür, anda dutarlar tâ Hişâm fevt olınca. Ve bir gün emîrü'l-ḳurûd Bedîḥ ile müṣâḥabet iderken eydür: "Yâ Bedîḥ gel (50b) senüñ ile Ḥaḳ'dan birer nesne temennâ idelim, görelim ḳanġımız temennâ itmede ġâlibdür?" Bedîḥ "Ben ġâlibim dir." Velîd eydür: "Ben ġâlibim zîrâ Ḥaḳḳ'uñ ḫalîfesiyim." Bedîḥ eydür: "Ḳanġımız evvel temennâ eylesün?" Velîd eydür: "Ben temennâ ideyin." Pes elin açup eydür: "Yâ İlâhî, Bedîḥ senden temennâ idiceklerüñ baña eżʿâfın vir." Bedîḥ: "Yâ İlâhî ʿizzetüñ ḥaḳḳı baña[768] günde yetmiş kerre laʿnet idüp üzerime yetmiş ġażab-ı elîm indir." Velîd eydür: "Yaluñuz senüñ üstüne, ey bed-baḫt meşyûm." Bedîḥ eydür: "Yoḳ olacaḳ oldı, oḳ atılduḳda dönmez." Anuñ içün Ḥaḳ Velîd'e otuz üç dürlü belâ virmiş idi, ednâsı göbeginden tebevvül ider idi. Ve Eşʿab dirler bir nedîmi var idi. Bir gün oturup müṣâḥabet iderken ẕekerin açup eydür: "Yâ Eşʿab şunuñ gibi ʿâlemde tuḥfe gördüñ mi?" "Yoḳ." dir. "Secde eylen."[769] dir. Üç kez secde ider. Velîd

[766] lâle-gûn: Kelime nüshada "لاكونه" biçiminde "له" hecesi olmadan yazılmıştır.

[767] ḫâtûnın: Kelime nüshada "خاتونڭ" biçiminde yazılarak Türkçe "-ın" eki, Arapça bir unsur olan tenvin ile gösterilmiştir.

[768] baña: Kelime nüshada mükerrer yazılmıştır.

[769] eylen: Kelime nüshada "ايلندك" biçiminde, "ندي" kısmı fazladan yazılmıştır.

eydür: “Bir yetmezdi üç niçün eyledüñ?” Eydür: “Biri ẕekerüñ içün ikisi ḫayalaruñ içün.” Ḳahḳaha ile vâfir gülüp üç biñ aḳçe câyize virür. Ve aṣlâ dîni yoġ idi, İslâm’da ḳabâḥati çoġ idi. Bir kimesne Kaʿbe’den gelüp kendüne bir muṣḥaf armaġan getürür. Alup açduḳda *“Ve ḫâbe küllü cebbârin ʿanîd”*[770] âyeti gelür. Hemân muṣḥafı gönder başına ḳoyup oḳa dutar. Ve bu ebyâtı oḳur:

Şiʿr:[771]

(51a) *Etûʿadu külli cebbârin ʿanîd*

Fehâ ene ẕâke cebbârin ʿanîd

İẕâ mâ ci’te rabbeke yevme ḥaşrin

Fe-ḳul yâ rabbî ḥarreḳaniye’l-Velîd[772]

Bunuñ gibi küfrinüñ nihâyeti yoḳdur. Bir ḥavżı var idi şarâb ile ṭolu iderler idi. ʿÜryân olup kenârına oturup Ebû Kâmil dirler bir muṭribi var idi. Emr ider idi kendünüñ bu ebyâtın ser-âġâz eyler idi. Tamâm olduḳda naʿra urup kendün ḥavżuñ içine atar idi. Niçe defʿa batup çıḳup o miḳdâr içer idi kim ḥavża bir iki barmak miḳdârı noḳṣân gelür idi. Beytler bunlardur:

Beyt:

[fâʿilâtün / mefâʿilün]

Mâ li-Selmâ tecennebet

Ve ṣalenâ’l-yevme mâ lehâ

---

[770] “وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ: Peygamberler yardım istediler ve bütün inatçı zorbalar hüsrana uğradı.” *Kur’ân-ı Kerîm*, İbrahim: 14/15.

[771] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

[772] “ أَتُوعِدُ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدُ / فَهَا انَا ذَاكَ جَبَّارٍ عَنِيدُ/ إِذا ما جِئتَ رَبَّكَ يَوْمَ حَشْرٍ/ فَقُلْ يا رَبِّي خَرَّقَنِيَ الْوَلِيدُ: Sen bütün zorba ve inatçıları tehdit mi ediyorsun? İşte o zorba ve inatçı benim. Kıyamet günü Rabbine vardığın zaman de ki: ‘*Ey Rabbim, beni e-Velîd paramparça etti.*’”

Kem delâlin tedellelet

Ve'ḥtemelnâ delâlehâ

Vaṣlu Selmâ hüve'l-münâ

Lev ruziḳnâ viṣâlehâ[773]

Ve serây mescidinde dâyim imâmeti kendü ider idi. Leylî dirler bir maḥbûbe câriyesi var idi. Bir gün anuñ ile cimâʿ idüp tamâm itdükde eẕân oḳunur. Kendü libâsın Leylî'ye giydürüp yüzin gözin ṣarup mescide gönderür imâmet idüp gelür, cemaʿât Velîd'den farḳ idemezler. Zîrâ ol eyyâmda Velîd'e nâzile ʿârıż olup yüzin gözin ṣarar idi. Ve kendüne Bayṭâr diyü laḳab dayatmışlar idi. Zîrâ Behrâm-ı Gûr gibi ol daḫı yaban eşegin dutub naʿllayup âzâd ider idi. Ve ḳadeḥ eline alduḳda bu ebyâtı oḳur idi:

(51b) Beyt:

[fâʿilâtün / mefâʿilün / fâʿilâtün]

Ḳad ceʿalnâ ṭavâfenâ bi'd-dinâni

Ḥîne ṭâfe'l-verâ bi-rükni'l-yemânî

Secede's-sâcidûne li'llâhi ḥaḳḳan

Ve ceʿalnâ sücûdenâ li'l-ḳanânî[774]

Ve her ne vaḳt içse ḳırḳ dâne serv-ḳâmet ġamze-i âfet şîrîn-şemâyil zerrîn-ḥamâyil bekler, câriyeler ellerinde her birinüñ bir altun ṣürâḥî ile bir altun ḳadeḥ dutup ḳarşusında

---

[773] "مَا لِسَلمَا تَجَنَّبَت/ وصَلَنَا اليومَ مَا لهَا/ كم دلال تدللت/ واحتملنا دلالها/ وصل سلما هو المنى/ لو رزقنا وصالها" : Ne oluyor Selma'ya, niçin uzak duruyor? Bugün ne oluyor ona? O ne kadar nazlandı durdu böyle. Biz de onun nazını çektik. Eğer kendisine kavuşmak bize bahşedilirse, arzumuz, Selma'ya kavuşmaktır."
Bu şiirin Velid b. Yezid'e ait olduğu başka kaynaklarca da teyit edilmektedir. Bunlardan birinde şiir şöyle geçiyor (*bk*. https://www.aldiwan.net/poem67949.html *et*.: 13.05.2021):
"ما لِسَلمى تَجَنَّبَت / وَصلَنا اليَومَ مالها / كَم دَلالٍ تَدَلَّلت / وَاحتَملنا دَلالها / وَصلُ سَلمى هُوَ المنى/ لَو رُزِقنا وِصالها"

[774] "قد جعلنا طوافنا بِالدِّنَانِ/ حين طاف الوري بركن اليماني/ سجد الساجدون لله حقاً/ وجعلنا سجودنا للقناني" : Âdemoğlu Rükn-i Yemânî'de tavaf ederken biz, tavafımızı küplere yaptık. Secde edenler hakkıyla Allah'a secde ettiler. Biz ise secdemizi (şarap) şişelerine yaptık."
Bu şiir kaynaklarda da (*bk*. https://www.aldiwan.net/poem67949.html *et*.: 13.05.2021) Velid b. Yezid'e ait olarak geçiyor.

ayaġ üzre dururlar idi. Ve gice ile içse her birinüñ öñine zerrîn şemʿ-dân ile şemʿ ḳorlar idi. Ve bûstânda içse bunlar ile giderler idi. Ve sâzʿilminde mâhir idi, mest olduḳda eline ʿûd veyâ def alup raḳṣ ider idi. Ve bu ebyât Velîd'üñdür:

Beyt[775]

[mefâʿîlün / müfâʿaletün / feʿûlün]

Yüẕekkirni'l-ḥisâbü ve lestü edrî

Eḥaḳḳan mâ yeḳûlü mine'l-ḥisâbi

Fe-ḳul li'llâhi yemneʿunî ṭaʿâmî

Fe-ḳul li'llâhi yemneʿunî şarâbî[776]

Ve-lehu

[mefâʿîlün / müfâʿaletün / feʿûlün]

Elâ min mübelliġi'r-Raḥmânü ʿannî

Bi-ennî müfṭirun şehre'ṣ-ṣıyâmi

Fe-ḳul li'llâhi yemneʿunî şarâbî

Fe-ḳul li'llâhi yemneʿunî ṭaʿâmî[777]

---

[775] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

[776] "يُذَكِّرِني الحِسَبُ و لَستُ اَدرِي/ اَحقًّا ما يَقُول من الحسابِ/ فقل لله يَمنَعِني طَعَامِي/ فقل لله يَمنَعِني شرابِي" : Bana hesap gününü hatırlatıyor ama ben, onun hesaba dair söylediklerinin gerçek olup olmadığını bilmiyorum. Allah'a de ki: "Bana yemem engel oluyor." Allah'a yine de ki: "Bana içmem engel oluyor."

Bu şiir kaynaklarda da (*bk.* http://lib.eshia.ir/15032/ *et.*: 13.05.2021) Velid b. Yezid'e ait olarak gösteriliyor:

"يذكرني الحساب ولست أدري / أحقا ما يقول من الحساب / فقل لله يمنعني طعامي/ وقل لله يمنعني شرابي"

[777] "الا مِن مُبلِغ الرَّحمَنُ عَني/ بِأَنِّي مُفطِرٌ شهر الصِّيَامِ/ فقل لله يمنعني طعامي/ فقل لله يمنعني شرابي" : Ey bana Rahman'ın yolunu tebliğ eden kimse! Şüphesiz ki ben, oruç ayında oruç tutmuyorum. Allah'a de ki: 'Bana içmem engel oluyor.' Allah'a yine de ki: 'Bana yemem engel oluyor.'"

Bu şiir kaynaklarda da (*bk.* http://islamport.com/w/adb/Web/635/56.htm *et.*: 13.05.2021) Velid b. Yezid'e ait olarak gösteriliyor:

"ألا من مبلغ الرحمن عني / بأني مفطرٌ شهر الصيام / فقل لله يمنعني شرابي / وقل لله يمنعني طعامي"

Ve nüdemâsı bunlardur: Remmâḥ ve Ṭarîḥ ve Saʿîd bin ʿAbdu'r-raḥmân bin Ḥassân ve Ḳâsım bin Ṭavîl. Bunlardan ġayri nedîmleri çoḳdur ammâ ḳatında muʿteber bunlardur. **Târîḫ:** Sene-i ḫamsü veʿişrîn ve miʾede pâdişâh olup bir yıl iki ay yâ üç ḫilâfet idüp sene-i sittü veʿişrîn ve miʾede vefât itdi. Yirine oġlı Yezîd oturdı.

Yezîd bin Velîd:

Zühd ü veraʿ ile meşhûr idi. (52a) ʿÖmer binʿAbdü'l-ʿazîz bigiʿulemâ ve fuḳahâ ile oturur idi. Ġâyetde faṣîḥ kelimâtına ḳâdir kimesne idi. **Târîḫ** sene-i sittü veʿişrîn ve miʾede cemâziye'l-âḫir evâḫirinde pâdişâh olup altı ay ḫilâfet idüp yine târîḫ-i mezbûrda ẕi'l-ḥicce evâḫirinde fevt oldı. Yirine ḳarındaşı İbrâhîm oturdı.

İbrâhîm bin Velîd:

Şarâb içmez idi nüdemâsı yoġ idi **Târîḫ** sene-i sittü veʿişrîn ve miʾe ẕi'l-ḥiccesi evâḫirinde pâdişâh olup iki ay ve niçe gün ḫilâfet idüp sene-i sebʿa veʿişrîn ve miʾe ṣaferinde fevt oldı. Yirineʿammesi oġullarından Mervân bin Muḥammed bin Mervân oturdı.

Mervân bin Muḥammed bin Mervân:

Ṣelâṣe güni gicesi ve sebt gicesi ṣoñra başlayup öñce içer idi ammâ müṣelleṣ istiʿmâl ider idi. Eşʿârı sever idi. Dâyim memleket tedbîrinde idi, cenge meşġûl idi. Ve Ebû Müslim Ḫorâsânî anuñ zamânında ẓâhir olmışdur. Ve Benî Ümeyye devleti anda âḫir oldı. Âḫir-i ḫulefâʾ-i Benî Ümeyye'dür. **Târîḫ:** Sene-i sebʿu veʿişrîn ve miʾe ṣaferinüñ altıncı güni pâdişâh olup beş yıl bir ay ḫilâfet idüp sene-i işneyn ve ṣelâṣîn[778] ve miʾede vefât eyledi. Andan ṣoñra maşrıḳ-ı saʿâdetden ḫûrşîd-i ṣubḥ-ı devlet-i Büneyye'l-ʿAbbâs işrâḳ idüp serây-ı kâyinâtı münevver itdi.

[778] ṣelâṣîn: Kelime nüshada "التبع" biçiminde yazılmıştır.

(52b) **Ḳısm-ı Ṣânî: Fî Ẕikri Ḫilâfeti Büneyye'l-ʿAbbâsü'l-maḳbûlînü ʿinde'llâhi ve'n-nâs**

Evvelâ serîr-i devlete ve taḫt-ı ḫilâfete cülûs iden ʿAbdu'llâh bin Muḥammed bin ʿAlî bin ʿAbdu'llâh bin ʿAbbâs bin ʿAbdü'l-muṭṭalib bin Hâşim'dür. Evvel ḫalîfe olduḳda nüdemâ ile oturup içer idi. Bir yıldan ṣoñra vezîri Ebû Rebîʿ bin Yûnus menʿ idüp perdeye girmiş idi. Ṣelâṣe gice ve sebt gicesi ʿışâ namâzından ṣoñra içer idi. Hîç namâz ḳażâya ḳomamışdur. Her gün ikindi namâzın cemâʿat ile ḳılup oturup ʿulemâ ve fużalâ ile müṣâḥabet idüp ʿışâ namâzından ṣoñra ḫalvetine girer idi. Ve aṣlâ meclisinde nüdemâ câyizesiz gitmez idi. Ve perde ardında oturup iki maḥbûbe-i serv-ḳad câriye ḳarşusında durup boynına cevâhir aṣup kâküllerin ṭaġıdup biri sâḳîlıḳ ve biri ne emr eylese anı görür idi. Ṭaşrada muṭriblerden birisi veyâ nüdemâdan biri naḳş ırlasa veyâ bir laṭîfe dise tamâm ḥaẓẓ iderse ḥüsn-i ḫulḳ ile içerden "Tekrâr söyle dir." idi. Ġâyetde laṭîf ehl-i maʿrifet küşâde-rûy kerîm ve ʿâdil pâk-dâmen kimesne idi. Ḫatunı Ümmü Seleme'den ġayri ʿavret bilmez idi. Ḫâlid bin Ṣafvân dirler bir nedîmi var idi, ġâyetde edebinden ve leṭâfet ü feṣâḥatinden oturup[779] içer ve ḫalvetine gâh gâh iledüp müṣâḥabet ider idi. (53a) Ve cümle-i nüdemâsından biri Ebû Dülâme idi. Ġâyetde sever idi, zîrâ faṣîḥ şâʿir idi. ʿArab'uñ aḥsen eşʿârın ve emṣâlin bilür idi. Ve çoḳ aḫbâr ve tevârîḫ ḥıfẓ itmiş idi. Kendü ile leṭâyifi çoḳdur.

Laṭîfe: Bir gün Ebû Dülâme'nüñ anası oġlınuñ fısḳ u fücûrından ḫalîfeye şikâyet ider. Varup mey-ḫâneden getürürler. Emr ider ʿuryân idüp ṭavuḳ kümesinde ḥabs iderler. Yarındası şarâbdan ayılup kümesden bülend-âvâz ile bu ebyâtı oḳur:

Şiʿr:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

[779] oturup: Kelime nüshada "اوتورلر" biçiminde yazılmıştır.

Baña mey-ḫânede dimişdür yârân[780]

K’ideceksün baña sen bu ʿazâbı

Günâhım di nedür yidim mi mâluñ

K’idersün yoḳ yire böyle ʿıḳâbı

Ṭavuḳ evinde ʿuryân ḥabs idersün

Beni terk eylesün diyü şarâbı

Bilürdüm baña sen ber-bend idersün

Ḥisâb itmezdim ammâ bu ḥisâbı

Pâdişâha ḫaber virürler getürüp bir miḳdâr gülüşüp câyize virüp ṣaluvirür. **Târîḫ:** Sene-i iṯneyn ve ṯelâṯîn ve miʾede rebîʿu’l-âḫir evâsıṭında cumʿa güni pâdişâh olup dört yıl ṭoḳuz ay ḫilâfet idüp sene-i sittü ve ṯelâṯîn ve miʾede fevt oldı. Yirine ḳarındaşı Manṣûr oturdı.

[Manṣûr:][781]

Kemâl-i ʿadl ile ve rây-ı ʿaḳl[782] ile meşhûr kimesne idi. Ṣuleḥâyı (53b) sever idi. Aṣlâ ṣudan ġayri nesne içdügin görmemişlerdür. Seḥerden ṣabâḥ namâzın edâ idüp dîvân ider idi. Cihet-i maʿşiyyet-i raʿiyyeyi ve ẓulm u taʿaddîyi ve ʿazl u naṣb aḥvâlin tetebbuʿ idüp öyle namâzın cemâʿat ile ḳılup ḫaremine gider idi. İkindeyin yine çıḳup kendüne mensûb kimesneler aḥvâlin görüp ol gün ḥâdiṯe ne olmışdur tefaḥḥuṣ ḳılup aḫşâm namâzın edâ idüp ḫavâṣ ile müṣâḥabet eyleyüp ʿışâ namâzından ṣoñra kelevetine girüp ol gün kendüne eṭrâfdan vârid olan ʿurûzı ve ḳażiyyeleri görüp memâlik tedbîrin ider idi. Ve nıṣfü’l-leylden ḳalḳup tâze âb-dest alup miḥrâbına geçüp ṣabâḥa dek ʿibâdet eyler idi. Ṣoñra Yaḫtîşûʿ Ṭabîb ifsâd idüp nebîd-i ʿasel içürüp bedenine ḫayl-i ḳuvvet virüp ikinci gün

[780] Bu mısraın vezni kusurludur.

[781] Manṣûr: Nüshada başlık için boş yer bırakıldığından “Manṣur” başlığı tarafımızdan ilave edilmiştir.

[782] rây-ı ʿaḳl: Bu ibare nüshada “رای وعقل” biçiminde yazılmasına rağmen mana gereği tamlama şekli tercih edilmiştir.

yine içürür üçünci gün azcıḳ istiʿmâl ider. Nice namâzı ḳażâya ḳalur hemân emr ider, olan şarâbı döküp âlet-i meclisi avudurlar. Niçe müddetden ṣoñra Muḥammed ve İbrâhîm bin ʿAbdu'llâh bin Ḥüseyn bin ʿAlî bin Ebî Ṭâlib rażiya'llâhu ʿanhüm ecmaʿîn bunlar ḳatına daḫı nice nüdemâ ve ehl-i sâz kimesne idinüp her hafta ṣelâṣe gicesi içer idi. Ammâ perde ardında oturur idi. Hîç kimesne nüdemâsından içdügin görmemişdür. Muṭrib bir ṣavt terennüm eylese ġâyetde (54a) ḥaẓẓ itdükde perdedâr olan ḫâdime emr ider idi. Ṭaşra muṭribe "Aḥsentü tekrâr söyle." dir idi. Ve aṣlâ ṣoḥbetde nüdemâdan birine inʿâm itmemişdür, ṭaşrada ṣoḥbet idüp fülâna câyize virmiş dimesünler diyü. Ve ġâyetde ʿâlim ve ʿâmil faḳîh ve fâżıl heybetlü ʿazîz ve hürmetlü müdebber pâdişâh idi. Kaʿbe-i şerîfüñ ḥaremin tevsîʿ idüp Beyt-i şerîfi tamâm ḥaremüñ ortasında ol eylemişdür. Evvel zamânda Beyt ḥaremüñ bir ṭarafına idi. Ve ʿArafât'da Mescid-i Ḫayf'ı şimdiki ḥâli üzre ol taʿmîr eylemişdür. Ve gâh öyle kerîm olur idi kim taḥrîre ḳâbil degül ve gâh öyle baḫîl olur idi kim vaṣf olunmaz. **Târîḫ:** Sene-i sittü ve ṣelâṣîn ve miʾede pâdişâh olup yigirmi bir yıl on bir ay ḫilâfet idüp ḥacca giderken Mekke'de ṭaşra Meymûne kuyusı ḳatında iḥrâm ile sene-i ṣemâne ve ḫamsîn ve miʾede vefât itdi raḥimehu'llâh. Yirine Mekke'de oġlı Muḥammedü'l-Mehdî oturdı.

Ebû ʿAbdu'llâhü'l-Mehdî Muḥammed bin Ebû Caʿfer:

Ḫilâfeti evvelinde babası üslûbınca perde ardında oturup nüdemâ ile ṭaşradan müṣâḥabet idüp içer idi. Bir yıldan ṣoñra perdeyi götürüp nüdemâ ile bile oturur idi. Ve Yaʿḳub bin Dâvud dirler bir vezîri var idi. Perdeden ṭaşra çıḳduġın lâyıḳ görmeyüp dâyim söyler idi. (54b) Vezîri ṭaşra çıḳduḳda bu beyti oḳuyup nüdemâya işâret eyler idi:

Beyt:[783]

Fediʿa ʿanke Yaʿḳûbü'bnü Dâvûde câniben

Ve dûne-kümâ ṣahbâʾu ṭayyibeti'n-nüşrî[784]

---

[783] Beytin vezni tespit edilememiştir.

[784] "فَدِعَ عَنكَ يَعقُوب بن داود جَانِبًا / ودونَكُمَا صَهبَاء طَيِّبَة النَّشرِ : Yakup b. Davud seni vazgeçirmeye çalışıyor. Sen onu boş ver ve iç açıcı hoş beyaz şaraba devam et."

Ve gün aşıru içer idi. Bir gün ṣalâḥ-ı fuʾâdı bir gün meṣâliḥ-i ʿibâdı görür idi. ʿÂḳıl ü danâ[785] ḥalîm ü selîm şâʿir-i mâhir kimesne idi. Aṣlâ dilinden ġażab itse fuḥşiyyât gelmemişdür. Ve ġâyetde kerîm idi. Ehl-i tevârîḫ eydür: "Bir şâʿire bir kerre elli biñ altun câyize virmişdür. Ve İslâm pâdişâhlarında evvel ṭop u çevgân oynayan oldur. Ve sene-isittîn[786] ve miʾede ḥacc idüp Kaʿbe-i Şerîf'i dîbâc ile örtüp dîvârın misk ü ʿanber ile ṣıvadup âfâḳdan mühendisler getürdüp Ḥarem-i Şerîf'i[787] babası itdüginden daḫı vâsiʿ idüp Kaʿbe-i Şerîf'i şimdiki ḥâli üzre Ḥarem'üñ önesinde ol eylemişdür." Ve bir gice düşinde bir kişi görür, ḳaṣrı yıḳılmasına işâret ider. Andan ṣoñra on gün ṣıḥḥatde olup fevt olur. **Târîḫ:** Sene-i s̱emâne ve ḫamsîn ve miʾe z̤i'l-ḥicce evâḫirinde pâdişâh olup on yıl bir ay ḫilâfet idüp sene-i tisʿu ve sittîn ve miʾe muḥarremi evâḫirinde vefât itdi. Yirine oġlı Mûsâ oturdı.

El-Hâdî Ebû Muḥammed Mûsâ bin Muḥammedü'l-Mehdî:

Ġâyetde heybetlü ve ġâz ve mürüvvetlü fi'l-cümle (55a) ẓulme mâʾil pâdişâh idi. Mizâcın bilüp murâdı üzre yürüyen kimesneye fevḳa'l-ḥad iʿzâz u ikrâm idüp bî-nihâye inʿâm u iḥsân ider idi. Ve mizâcına muḫâlif kelimât iden ḳatında meẓmûm u maḳhûr idi. Perdeyi götürüp nüdemâ ile berâber oturup gün aşıru içer idi. Rivâyet iderler ki ednâ inʿâmı elli biñ altun idi. Laṭîf menâḳıbı çoḳdur, cümleden biri budur:

Ḥikâyet: Hâdî'nüñ bir câriyesi var idi bî-miṣl ve bî-mânend bâlâ-bülend gül-ʿiẕâr ve lâle-ruḫsâr pür-nâz ve şîvekâr ser-âġâz eylese cihâna zelâzil[788] düşüp terennümât-ı rûḥ-perverin eşitse[789] ʿuḳûl-i ulü'l-elbâb[790] zâyil olur idi. Yüz biñ altuna almış idi maḥabbeti öyle idi kim ḳocup yatduḳda tâ kendü uyanınca uyandurmaz idi. Ḳarındaşı Hârûn nihânî sever idi. Bir gün Hâdî'nüñ ḫalvetinde câriye ile yaturken Hârûnü'r-Reşîd destûr alup girer. Câriye perde[791] ardında oturur. Eṣnâʾ-i müṣâḥabetde Hâdî Hârûn'a eydür: "Bu iki

[785] dânâ: Kelime nüshada "دنا" biçiminde yazılmıştır.
[786] sene-i sittîn: İbare nüshada "بسنه وستين" biçiminde yazılmıştır.
[787] Ḥarem-i Şerîf: İbare nüshada "حرمي شريف" biçiminde yazılmıştır.
[788] zelâzil: Kelime nüshada "زلالل" biçiminde yazılmıştır.
[789] eşitse: Kelime nüshada "ايشدسه" biçiminde yazılmıştır.
[790] ulü'l-elbâb: İbare nüshada "اوا للباب" biçiminde yazılmıştır. Doğrusu yazımı "اولي الالباب" biçimindedir.
[791] perde: Kelime nüshada "ده" hecesi olmaksızın "پـه" biçiminde yazılmıştır.

gündür göñlüm öyle şehâdet ider ki ben ʿan-ḳarîb vefât idüp sen ḫalîfe olup bu câriyeyi alup evlenirsün.” Hârûn aġlayup “Allâh ol güni baña göstermesün.” diyüp ʿahd idüp ṭalâḳa veʿıṭḳa yemîn eyler ki eger taḳdîrde var ise ṣoñına ḳalmaḳ câriyenüñ adın añmaya ḳanda (55b) ḳaldı almaḳ. Andan ṣoñra Hâdî sehl zamânında fevt olur. Hemân Hârûn câriyeyi oḳur. Eydür: “Ḳanı Hâdî’ye itdügüñ yemînler?” Eydür: “Anuñ işi ḳavlîdür.” Pes Hârûn ḫatunı Zübeyde’yi bâyıḳ-ı ṭalâḳ boşayup niçe ḳullar âzâd idüp yüz biñ altun taṣadduḳ ḳılup ol yıl yayan Baġdâd’dan ḥacca varur, yollara mîl-der-mîl sâye-bânlar dutup yire keçeler döşerler idi. Ṣoñra câriyeyi alup ḳatında öyle ʿazîz ve muḥtereme oldı kim Hâdî’yi unutdurmış idi. Rivâyetdür ki ḥacca ʿazm eyledükde yıl evvelinde gidüp âḫirinde geldi.

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Degüldür başa az göñül belâsı

Ḥarîr ehline giydürür palâsı

Bir gün câriye Hârûn’uñ ḳoynunda yaturken düşinde görür ki Hâdî gelüp eline yapışup bu ebyâtı oḳur:

Şiʿr:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Benümle ḳanı ol ḫalvetde her-bâr

Yemînler eyleyüp itdügüñ iḳrâr

Yalanmış meger ol içdügüñ and[792]

Yüze gülmek imiş olʿahd ü peyvend[793]

[792] Bu mısraın vezni kusurludur.
[793] Bu mısraın vezni kusurludur.

Yüzüñden özgeye ḫûrşîd olursa

Naẓar eylemeyem Cemşîd olursa

Dimez miydüñ açup baş u cebîni

Unutduñ itdügüñ ʿahd ü yemîni

Câriye uyanup Hârûn'a bu mâcerâyı taḳrîr ider. Hârûn ḫayâlüñdür düş degüldür diyü taʿbîr ider. Çoḳ zamân varmaz câriye az müddetde fevt olur. Hârûn (56a) niçe eyyâm anuñ içün aġlayup yas dutar ṣoñra erkân-ı devlet ve nüdemâ-yı ḥażret gelüp niçe cidd ü cehd ile tesellî virdiler:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

N'ola dünyâda bundan özge müşkil

İki ʿâlemde varuñ yoġ ide Ḥaḳ

Didi bir pîr ḳıldım bu [?][794]

Cihânda yoḳ muṣîbet budur ancaḳ

Ve nüdemâsı bunlardur: ʿAbdu'llâh bin Muṣʿab ʿÎsâ bin Dâb ve Saʿîd bin Sâlim. **Târîḫ:** Sene-i tisʿu ve sittîn ve miʾe ṣaferinde pâdişâh olup bir yıl iki ay ḫilâfet idüp sene-i sebʿîn ve miʾede vefât itdi. Yirine ḳarındaşı Hârûnü'r-Reşîd oturdı.

Er-Reşîd Ebû Caʿfer Hârûn bin Muḥammedü'l-Mehdî:

Ol pâdişâh olduḳda Ebî Caʿferü'l-Manṣûr üslûbuna yürür idi. Ammâ bu inʿâm u iḥsânı çoḳ ider idi. Haftada eḥad ve ṣelâṣe güni içer idi. Ve nüdemâyı ve muṭribi aʿlâ ve evṣaṭ ve ednâ üç ṭabaḳa tertîb eylemiş idi. İbrâhîm Mevṣilî ve İbni Câmiʿ[795] ve Manṣûr, bunlaruñ sazʿilminde mânendleri yoḳdur, ṭabaḳa-i evvelde oturur idi. Ṭabaḳa-i ṣâliṣde[796]

[794] [?]: Nüshada "سوالے" biçiminde yazılmış olan bu kelime okunamamıştır.

[795] Câmiʿ: Kelime nüshada "ابن جابع" şeklinde yanlış yazılmıştır.

[796] Ṭabaḳa-i ṣâliṣde: Öncesine ve sonrasına bakılırsa burası "ṭabaḳa-i ṣânî" olmalıdır.

Süleymân ve ʿAmr[797] ve daḫı bunlara beñzer kim varsa… Ṭabaḳa-i ṣâliṣde ṭanbûrcılar ve deffâflar oturur idi. Ḫalîfe ḳanġı ṭabaḳaya emr eylese anlar söyler idi. Ve bu ṭabaḳâtuñ câyizesi aʿlâ ve evṣaṭ ve ednâ iʿtibârı üzre çıḳar idi. Her ḳanġısı (56b) mahâret bulsa ṭabaḳa-i ûlâya çıḳarur idi ve hem câyizesi artar idi. Ve hem Hârûn dâyimâ perdede oturur idi. Ḫilâfet-i ʿAbbâsîn anuñ zamânında revnaḳ bulmış idi. Ġâyetde ehl-i kerem ʿâlim ve ʿâmil her fende kâmil kimesne idi. Ve ʿulemâʾ-i dîn rıżvânu'llâhi ʿaleyhim ecmaʿîn anuñ eyyâmında cemʿ olmışlar idi, İmâm Mâlik ve ʿAbdu'r-Rezzâḳ ve Ḳâḍî Faẕl ve Ḳâḍî Ebû Yûsuf bigi. Rivâyetdür ki Hârûn zamânında Baġdâd'da ḳırḳ biñden ziyâde müftî ʿulemâʾ-i aʿlâm ve fużalâʾ-i İslâm var idi. Hârûn bunlaruñ her birine maḥfî varup müṣâḥabet eyler idi ve bir yıl ḥac ve bir yıl ġazâya gider idi ṭoḳuz ḥac ve sekiz ġazâ idüpdür. Ve her yıl Mekke'ye gitse İmâm Yûsuf ḥażretleri ile iki maḥaffede bir deveye biner idi. Ve nüdemâ ve ẓurefâ ve ehl-i kemâl ve luṭefâ anuñ zamânında iʿtibâr bulup andan ṣoñra iʿtibâr ve ʿadl ve kerem tamâm olmışdur. Ve mefḫar-ı nüdemâsı Eba'n-Nüvâs idi. İbrâhîm Mevṣilî eydür: "Eba'n-Nüvâs câmiʿ-i âdâb ve ḥâvî-yi meḥâsin-i erbâb şâʿir-i siḥrkâr ve ṭabʿ-ı dürerbâr nevâdir naḳlinde mâhir ve leṭâyif kelimâtına ḳâdir ẓarîf ü laṭîf ḥalîm ü selîm kimesne idi." Ve fuṣaḥâʾ-i ʿArab ḳaṣâyidinden biñden ziyâde ḳaṣîd ḥıfẓ itmiş idi. Ḫalîfe ekṣer ḥaremde müṣâḥabet ider idi. (57a) Ḫalîfe ile leṭâyifi çoḳdur, cümleden biri:

Ḥikâyet: Bir gice Hârûnü'r-Reşîd ile oturup müṣâḥabet eyler. Ḫalîfenüñ Ebû'l-Ṭavḳ dirler bir maḥbûbı var idi daḫı ṭıfl-ı nâzenîn ve ḫûrşîd-cebîn cemâli ṣaḥîfesine ḫaṭ irmemiş nice âdem yüzin melekler görmemiş. Ḫalîfe tamâm içüp ṣoḥbet âḫir olduḳda Eba'n-Nüvâs'a eydür: "Yâ Eba'n-Nüvâs senüñ ile ben aşaġada[798] ve bu Ebû'l-Ṭavḳ taḫt üstinde yatsun." "Öyle olsun." dir. Ḫalîfe ḥîle idüp uyur bigi olur. Eba'n-Nüvâs ẓerâfet ile ḳalḳup taḫt üstinde Ebû'l-Ṭavḳ yanına yatur. Ḫalîfe öksürür, Eba'n-Nüvâs gülmege başlar. Ḫalîfe "Aşaġadan seni anda kim çıḳardı?" dir. Bu ḳıṭʿayı oḳur:

---

[797] ʿAmr: "ʿÖmer" ile karışmasın diye "عمرو" şeklinde yazılmış olmalıdır.

[798] aşaġada: *Tarama Sözlüğü*'nde "*aşağa*" biçimiyle de yer alıyor (*bk. TDK Tarama Sözlüğü*, https://sozluk.gov.tr/).

Ḳıṭʿa:[799]

Limen hezzeni'ş-şevḳ

İlâ naḥvi Ebu'l-Ṭavḳ

Tedaḥractü ve lem edrî

Min taḥtü ilâ fevḳ[800]

Ḫalîfe eydür: "Ey bed-baḫt âdem aşaġadan yuḳaru yuvarlanduġın kim görmişdür?" Eydür: "Va'llâhi Yâ Emîrü'l-müʾminîn ben de aña gülerim." Hârûn ḳahḳaha ile gülüp yine tecdîd-i ṣoḥbet idüp içmege başlar ve ol gice aña bir mâh-peyker ḳul bağışlar. Ve'l-ḥâṣıl Eba'n-Nüvâs reʾîs-i nüdemâdur. Leṭâyifinüñ ḥaddi yoḳdur. İnşâʾa'llâh yirinde bir miḳdâr ẕikr oluna. Ve nüdemâsı bunlardur: Caʿfer Bermekî vezîr idi ve İbrâhîm Mevṣilî (57b) sâz ʿilminde bî-miṯlî ve ḳatında muʿteber kimesnesi idi ve İsḥaḳ bin İbrâhîm Mevṣilî ve Eba'n-Nüvâs ve Muṣʿab ve Ruḳâşî. Bu üçi şuʿarâ-yı muḥavvelden idi. **Târîḫ:** Sene-i sebʿîn ve miʾede pâdişâh olup yigirmi üç yıl ḫilâfet idüp sene-i ṯelâṯe ve tisʿîn ve miʾede fevt olup Ḫorâsân'da Ṭûs şehrinde defn oldı raḥimehu'llâh. Yirine oġlı Muḥammedü'l-Emîn oturdı.

Muḥammedü'l-Emîn bin Reşîd:

İsḥaḳ bin İbrâhîm Mevṣilî eydür: "Emîn'de olan ḥüsn ü ḫulḳ ve luṭf u temelluḳ kerem ü inʿâm ehl-i kemâle iʿzâz u ikrâm ʿadl u seḫâ ʿahd [u] vefâ neslinde ḫulefânuñ birinde yoġ idi." Ve ġâyetde ḫûb muʿtedil ḳâmet kimesne idi. Ḫulefâʾ-i ʿAbbâsîn'de bundan eşref kimesne gelmemişdür zîrâ atadan ve anadan Hâşimî'dür. Yine bu seḫâ ve kerem ile yimege ġâyet baḥîl idi ḥattâ nüdemâdan baʿzısı ḳoynına bir miḳdâr bâdam içi ḳoyup meclisine varur idi. Ġâyetde ednâ inʿâmı beş on biñ altun idi. Ve öñine yimek gelse aṣlâ nüdemâsına yidürmez idi.

---

[799] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

[800] "لماً هَزّني الشوق/ الي نحو ابو الطوق/ تَدحَرجتُ ولم ادري/ من تحت الي فوق : Ebu Tavk'a olan özlem ve sevgim beni coşku ile doldurup titretince, aşağıdan yukarıya yuvarlanıp durdum da ne olduğunu bilemedim."

Laṭîfe: Bir maḥbûb-ı serv-ḳad ve maṭlûb-ı lâ-ḫad sâḳîsi var idi, Kevṣer dirler idi. Bir gün cengde alınına ṭâş doḳunup ḳanar. Kendü varup yeñi ile ḳanı maḥbûbuñ alınından silüp bu ḳıṭʿa oḳuyup aġlar idi:

Ḳıṭʿa:

[feʿilâtün / feʿilâtün]

(58a) *Ḍarabû ḳurrate ʿaynî*

Ve min iclî ḍarabûhu

Eḫaẕe'llâhu li-ḳalbî

Min ünâsin eḥraḳûhu[801]

Ve dâyim içer idi, nüdemâ ile bile oturup ḳalḳup raḳṣ ider idi. Ve gâh nüdemâdan birine "Ḳatırımdur." diyü süvâr olup serây içinde gezer idi. Nüzûl itdükde yem bahâ diyü elli biñ aḳçe virür idi. Nâ-maʿḳûl efʿâlinüñ nihâyeti yoḳdur ammâ ġâyetde şîrîn-zebân kimesne idi. İbrâhîm bin Mehdî ki ehl-i sâz idi bir gün Emîn'e eṣnâʾ-i müṣâḥabetde "Allâh beni saña ḳurbân eylesün." dir. Emîn eydür: "Yâ İbrâhîm ben saña ve nüdemâlarıma fedâ olayın." İbrâhîm ʿöẕr idüp utanır. Emîn eydür: "Yâ İbrâhîm, ne utanırsun ecelimden evvel ölecek degülüm ve dimişlerdür ki 'Kişi yâr-i dil-güşâsından ve ḥaḳîḳî eḥibbâsından ṣoñra ḳalmaḳ elemden artuḳdur' ve ahâlî buyurmuşdur ki '*Firâḳu'l-aḥbâb eşeddü'l-ʿaẕâb.*"[802] Ve ekṣer-i nüdemâsı yine babası nedîmleri idi. **Târîḫ:** Sene-i ṣelâṣe ve tisʿîn ve miʾede pâdişâh olup dört yıl yedi ay ve on gün ḫilâfet idüp sene-i ṣemâne ve tisʿîn ve miʾede muḥarrem ayında fevt oldı. Yirine ḳarındaşı Meʾmûn oturdı.

Meʾmûn bin Hârûnü'r-Reşîd:

Horâsân'da Reşîd vefât eyledükde ol diyâruñ begi olmış idi. Ṣoñra ḳarındaşı Emîn Baġdâd'da vefât itdükde (58b) gelüp pâdişâh olup bir buçuḳ yıldan ziyâde içmedi ve sâz

[801] "ضَرَبُو قُرَّة عَيني/ و من اِجلِي ضَرَبُوهُ / اَخَذ الله لِقَلبِي / من اناس احرَقُوهُ" : Gözümün nurunu dövdüler. Onu benim yüzümden dövdüler. Allah, canımı yakanlardan intikamımı alsın." Kaynaklar bu şiirin Halife Emin'e ait olduğunu teyit etmektedir (*bk.* https://www.aldiwan.net/poem34041.html *et.*: 27.11.2023).

[802] "فراق الاحباب اشدّ العذاب" : Dostlardan ayrılık, en şiddetli azaptır."

diñlemedi tâ ḳatına İbrâhîmü'l-Mehdî ve İbnü ʿÂʾişe gelince. Bunlar sâz ʿilminde mâhirler idi. Andan ṣoñra içmege başladı. Perde[803] ile oturur idi. Cumʿa namâzından ṣoñra ve ṣelâṣe gün içer idi. Ḫulefâda öyle edeb ile ʿîş u nûş ve nüdemâ ile müṣâḥabet ider kimesne gelmemişdür. Ve ġâyetde kerîm ü ḥalîm ʿâdil ve ehl-i ʿafv ve ʿâlim ve faḳîh ve muḥaddiṯ ve luġavî ve şâʿir mâhir kimesne idi. Ve ḥüsn ü ḫulḳı ve tevâżuʿı öyle idi kim müṣâḥiblerinden bir ḫaste olsa her gün inʿâm idüp âdem gönderüp ḫâṭırın ṣorar idi ve anuñ ġıybetinde meclisde defaʿât ile yâd ider idi. Ve gâh olur idi kim gice ile maḫfî varup kendü[804] görür idi. Ve memleket tedbîrinde pehlevân idi. Ḳatında ḫayli ʿacâyiz var idi. Her gice o gün şehrde ḥavâdiṯden ve ẓulmden ne ṣâdır olsa gelüp ḫaber virürler idi. Ve Hind pâdişâhı[ndan] aña bir nâme ile baʿżı hediye vârid olmışdur ki ḫulefâdan birine gelmemişdür. Hediye bu idi. Kızıl yâḳûtdan bir saḥn ki bir barmaḳ ḳalıñlıġı var idi ve bir ḳarışdan büyük idi, ṭolu yüz dâne dürr-i yetîm her incünüñ vezni bir miṯḳâl. Ve ejdehâ derisinden bir naṭʿ ki fîli bürür idi, evvelinden âḫirine aḳçe miḳdârı ḳara noḳṭalar her noḳṭanuñ içi bir aḳ noḳṭa (59a) ile münaḳḳaş. Ve yüz biñ miṯḳâl ʿûd-i hindî ki lînde mûma beñzer idi mühr itseler olur idi. Ve bir maḥbûbe-i bülbül-âvâz pür-şeyyiḳ ve nâz ġâyetde aḳ câriye ki boyı ehl-i tevârîḫ ḳavli üzre beş arşundan ziyâde ṣaçı boyından uzun ve gözlerin yumsa kirpikleri yañaġınuñ yarısın gelüp örter idi. Ve açsa aġı ile ḳarası berḳ bigi lemeʿat ider idi. Ve nâme kâdî aġacı ki ʿûddan bir nevʿdür anuñ ḳabına lâciverd ve altun ile yazılmış idi. **Târîḫ:** Sene-i ṯemâniye ve tisʿîn ve miʾede pâdişâh olup yigirmi yıl üç ay üç gün ḫilâfet idüp sene-i ṯemâniye ve ʿaşera ve miʾeteynde vefât itdi. Yirine ḳarındaşı Muḥammedü'l-Muʿtaṣım oturdı.

Muḥammedü'l-Muʿtaṣım bin Reşîd:

Ḫamîs ve cumʿa gün içmez idi. Ümmî kimesne idi oḳuyup yazmaz idi. "Müṯemmen" dimek ile mülaḳḳab idi. Vech-i tesmiye oldur ki ʿAbbâsîlerden sekizinci ḫalîfedür ve sekiz yıl sekiz ay ve sekiz gün ḫilâfet eyledi ve sekiz fütûḥât eyledi ve eli

[803] perde: Kelime nüshada "ه" harfi olmaksızın "پرده" biçiminde yazılmıştır.

[804] kendü: Kelime nüshada "و" harfi olmaksızın "کندک" biçiminde yazılmıştır.

altında sekiz pâdişâh var idi ve sekiz oġlı ve sekiz ḳızı ḳaldı ve ḫazînesinde sekiz biñ kerre biñ altun ve on sekiz bin kerre biñ aḳçe bulındı ve aḫurında sekiz bin at ve ḳatır ve deve bulındı vefât eyledükde on sekiz biñ (59b) aḳ ḳul ve sekiz biñ ḳara ḳul ve sekiz biñ câriye baş açup aġladı. Ġâyetde şecîʿ ve kerîm kimesne idi. Rivâyetdür ki Ḥabîb adlu bir şâʿire Muṣul şehrin câyize virmişdür. **Târîḫ:** Sene-i ṣemâniye ve ʿaşera ve miʾeteynde pâdişâh olup sekiz yıl sekiz ay sekiz gün ḫilâfet idüp sene-i sebʿu ve ʿişrîn ve miʾeteynde vefât eyledi. Yirine oġlı Hârûn oturdı.

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Yeter ey Hâtifî bunca rivâyet

Mühimmi görelim çoḳdur ḥikâyet

Gönül maḳṣûdına idelim âġâz

Ḫilâfet burada bulsun nihâyet

Vâḳıʿâ ḫulefâʾ-i ʿAbbâsîn rıżvânu'llâhi ʿaleyhim ecmaʿîn bu üslûb üzre icmâlen tafṣîl olup cümle silsilelerin ẕikr olınsa teselsül bulup bu ḳıṣṣadan ḥiṣṣe almaḳ nice cevr ile olur idi?

Faṣl: Der-beyân-ı Laṭîfehây-ı Eba'n-Nüvâs ve Nüktehây-ı Bevâḳiye'n-nâs

Evvelâ selâṭîn-i felek-i rifʿate ve ümerâʾ-i erkân-ı devlete münâsib budur ki dâyim ḥużûr-ı şerîflerinde ḫiẕmete duranlara ve ḫâk-i pây-i tûtiyâ-miṣâllerine yüz sürenlere naẓar-ı ʿinâyet ve ʿâṭıfet ile manẓûr buyurup inʿâm u iḥsân ḳılup câyizelerin vireler. Zîrâ selefde ḫulefâ ve ümerâ anuñ ile (60a) iftiḫâr iderler idi. Ve nüdemâ ṣoḥbetlerinden câyizesiz gitdüklerin aṣlâ revâ[805] görmezler idi.

Ḥikâyet: Cemâlü'd-dîn bin Ṣîṣ ʿÎsâ Ḫalîfe'nüñ ḳatında ġâyetde ʿazîz ü muḥterem ve hem-râz-ı müsellem nedîm idi. Ḫalîfe ile leṭâyifi çoḳdur, cümleden biri: Bir gice ḫalîfe

[805] revâ: Nüshada kelimenin son harfi "ا" yazılmamıştır:

ile müṣâḥabet idüp evine bî-câyiz varur ve bed-mestlik ider ḫatunı cevâr ile el bir idüp muḥkem dögerler yarındası durup ḫalîfeye bu ebyâtı yazar:

Ḳıṭʿa-i müstezâd:

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün

mefʿûlü / feʿûlün]

Saña şehüñ inʿâmı ḳanı diyü ḳatından

Geldükde ḫavâtûn

Ayaġ üzere ḳalḳubanı ṣanki öyündür

Ṭutup da yaḳamı

Aġ eller ile urdılar eñseme o deñlü

Ki âvâzın eşitsüñ

Diyeydüñ ayâ ḳurṣalar ola mı dügündür

Görüñ bu ziḥâmı

Ḳara ellerüñ inerdi üçi ikisi ḳalḳup

Boynuma ṣanasun

Demürci ḳazan döger üʿâlem ṭolu ündür

Bu baña revâ mı

Ebyât varduḳda ḫalîfenüñ ḳatında İbn Buṣâḳa şehr ḳâḍîsı var idi. Oḳuyup aña virür ki emr[806] ider ki cevâb yaza. Ḳâḍî daḫı tamâm oḳudukdan ṣoñra bir miḳdâr neṯr leṭâyif yazup bu ebyât ile ḫatm ider:

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün

[806] emr: Nüshada kelimenin başındaki "ا" harfi yazılmamıştır: امر.

mefʿûlü / feʿûlün]

(60b) Ṣabr eyle elüñden ne gelür evde ḫavâtûn

Her ne kim iderse

Kim anlar elinde bu cihân cümle zebûndur

Ḫâṣı daḫı ʿâmı

Sevdükleri çün dögdiler eñseñe ḳayırma

İncinme aña hiç

Ḳoç eñsesine oḳşanur ol anlara oyundur

Fehm it bu kelâmı

Ṣoñra ḫalîfe alup yüz altun ile ona gönderür.

Ḥikâyet: Muḥammed bin Yezîd eydür: Ebû Temmâm ki şuʿarâʾ-i ʿiẕâmdandur, Ḫâlid bin Yezîd'i medḥ idüp Ermîniyye'ye varur, yigirmi biñ aḳçe câyize virür. Nice[807] müddet ḫidmetinde olur, ṣoñra evine gitmege iẕn alur. On biñ aḳçe daḫı inʿâm ḳılur. Niçe[808] günden ṣoñra Ḫâlid seyre çıḳar görse ki Ebû Temmâm mest ü ḫarâbâtî bir pula almaz kâyinâtı yol üstinde yatur. "Yâ Ebû Temmâm Yâ Ebû Temmâm daḫı gitmedüñ mi, bunda neylersün?" dir. Ḳalḳup mestâne ayaġına düşüp bu beyti oḳur:

Beyt:

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün]

Ḳanda gideyim gitmege ʿazm eyledügümce

Nân ü nemeküñ ḥaḳḳı gelür yolumı baġlar

Ya ḳanı alduġuñ mâlı neyledüñ dir bu beyti oḳur:

---

[807] Nice: Nüshada bazen "نجه" bazen de "نچه" imlası tercih edilmiştir.

[808] Niçe: Nüshada bazen "نجه" bazen de "نچه" imlası tercih edilmiştir.

Beyt:

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün]

Cûd u keremüñ baña seḫâ eyledi taʿlîm

Ḳalmadı elimde olan ol câyizeden hiç

Ḥikâyet: Baġdâd'da ḫulefâdan biri cemîʿ-i şuʿarâyı[809] ṣoḥbete çaġırur. Bir faḳîr şâʿir var idi, elinde destî ṣuya giderken râst gelür, bile gider. Ḫalîfe ḫużûrına varduḳda her birine maḳâmına göre iʿzâz (61a) u ikrâm olınur. Bu faḳîre eydür: "Sen kimsün, bunda seni kim getürdi?" Bu beyti oḳur:

[Beyt:][810]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Gördüm ki baḥr-i cûduña yüklendi geldi ḫalḳ

Anlarla ben de geldim alup deste destîmi

Ḫalîfeye ġâyetde ḫoş gelüp emr ider, destîsi ṭolu altun ve aḳçe virürler. Cemâʿat ḥased idüp eydür: "Bu bir bî-ʿaḳl kimesnedür, bu mâlı varur yoḳ yire żâyiʿ ider." Ḫalîfe eydür: "Mâlıdur, her ne gerekse eylesün." Şâʿir ḳapuda çıḳup aḳçeyi yaġmâ eyledür. Ḫalîfeye ḫaber virürler, getürdüp ʿitâb ider. Bu beyti oḳur:

Beyt:[811]

Yecûdü ʿaleyne'l-ḫayyirûne bi-mâlihim

Ve naḫnü bi-mâli'l- ḫayyirûne necûdü[812]

---

[809] cemîʿ-i şuʿarâyı: Bu ibare nüshada "جمیع شوارای" biçiminde yazılmasına rağmen tamlama olarak değerlendirilmiştir.

[810] [Beyt]: Nüshada başlık yeri boş bırakıldığı için tarafımızdan tamamlanmıştır.

[811] Beytin vezni tespit edilememiştir.

[812] "يجو[د] علينا الخيرون بمالهم/ ونحن بمال الخيرين نجود : Hayırlı kimseler malları ile bize cömertçe ihsanda bulunurlar. Biz de o hayırlı kimselerin malları ile cömertlik ederiz."
Bu beyit anonimleşmiş, atasözü özelliği kazanmıştır (*bk.* Ahmed b. Muhammed Meydânî, *Mecmaʿu'l-Ḥükmü ve'l-Emṡâl,* Dımaşk 1979, 75).

Ḫalîfe emr ider, destîsin on kerre aḳçe ile ṭoldururlar.

Ḥikâyet: Ḫayyâṭ-ı Mekkî Mehdî ḫalîfeyi medḥ ider. Yigirmi biñ aḳçe câyize virür, dest-bûs idüp çıḳup mâlı ḳapuda yaġmâladur. Eydürler: "Bir faḳîr kişisün niçün böyle eyledüñ?" Bu beyti oḳur:

[Beyt:]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Degdi elim mübârek eline ḫalîfenüñ

Ögrendi cûdı andan ü giderdi mâlını

Mehdî'ye ḫaber virürler yüz biñ aḳçe daḫı virürler.

Ḥikâyet: Hârûnü'r-Reşîd bir gün dîvânda ġâyetde ġamgîn olur. İsḥaḳ Nedîm eydür: "Yâ Emîrü'l-müʾminîn revâ mıdur ki ḫalîfe ġamgîn ola? Ḫuṣûṣen ḥażretüñ bigi Ḥaḳ saña müyesser itdügi mülk ü mâlı ve ḫûbân-ı bî-miṣâli ecdâduñdan birine virmemişdür. Mübârek ḫâṭıruña ʿarż eyle ġamı defʿ ider." Hârûn eydür: "ʿArż eyledim, aṣlâ defʿ olmadı." (61b) Eydür: "Ḳaṣr-ı cennet miṣâlüñde ḥûrî-ṭalʿat perî-ṣûret ḫûbânuñ nihâyeti yoḳ. Var anlar ile bir miḳdâr müṣâḥabet eyle. Ümmîddür ki bu ġam sürûra mübeddel ola." Hemân ḳalḳup ḥareme gider. Nûrü'l-Ḥadaḳ dirler bir câriyesi var idi pür-nâz u leṭâfet ṭolu şeyyiḳ ve ḥalâvet.

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Yürise nâz ile ol serv-i ḫırâmân[813]

Durup devr itmeye seyr ide devrân

Anuñ hücresine varur, bulamaz, câriyesinden ṣorar. Eydür: "Bâġçede gül degşürmege gitdi." Ardınca varur, görse ki ʿuryân ḫavża girmiş yunur. Iraḳdan seyr ider. Nûrü'l-Ḥadaḳ ḫavżdan çıḳup iki gül nihâlinüñ altına durup silinür. Eṭrâfa naẓar ider görse

[813] Mısraın vezni hece fazlalığı sebebiyle kusurludur.

ḫalîfe durup kendün temâşâ ider, ḥacâletden ellerin ardına ve öñine perde ider durur. Tekrâr naẓar ḳılur görse daḫı gitmemiş, bir kerre silkinüp ṣaçı ile başından ayaġa bürünür. Pâdişâh bu laṭîfeden ġâyetde şâd u ḫurrem olup ṭaşra çıḳar. Eba'n-Nüvâs'ı gönderüp eydür: "Bir ġazel di kim vaṣf-ı ḥâlim ola." Hemân bî-te'emmül bu ġazeli edâ ider:

Ġazel:

[mefʿûlü / fâʿilâtün / mefʿûlü / fâʿilâtün]

Ḳıldım naẓar çemende bir serv-i meh-liḳâya

İki nihâl-i tâze üstine iderdi sâye

Nâzük tenin ṣafâdan eyler iken temâşâ

Gördi naẓar ḫayâlin ki itmişdi eser ol aya[814]

Ol âhûyı şikârı içün kebg-i kûhsârî

Ḳocındı çevre baḳdı nâgeh bu bî-nevâya

(62a) Key ditreyüp ḥayâdan serv bigi ṣaḳların

Açup elin öñine ardına dutdı aya

Kâfûrî şemʿa müşgîn perde itdi ʿanberinden

Mâniʿ ola mı hergiz ẓulmât-ı şeb żiyâya

Ḫalîfe-i cevân-merd[815] "Ol benüm ile bile mi idüñ?" diyüp câyizesine öyle bir ḫilʿat virür.

Ḥikâyet: Hârûnü'r-Reşîd Eba'n-Nüvâs'a bir ḫuṣûṣ içün ġażab idüp ḥabs ider. Erkân-ı devlet cümle şefîʿ olur, ḳabûl eylemez. Ḥaremde ḫalîfenüñ Rayyâ dirler bir sevgilü şâʿire maḥbûbe câriyesi var idi. İsḥaḳ Nedîm aña bir mektûb yazar ki Eba'n-Nüvâs'ı ḳurtara. O gice ittifâḳ ḫalîfe anuñ ḳatında ṣoḥbet ider. ʿÎş u nûş tamâm olup ḫalîfe yatduḳda Rayyâ ʿuryân olup pâdişâhuñ ayaġına yüz sürüp Eba'n-Nüvâs'ı dilek ider.

[814] Hece fazlalığı sebebiyle bu mısraın vezni kusurludur.
[815] cevân-merd: İbare nüshada "قلبز فراة" biçiminde yazılmıştır.

Ḳabûl idüp seḥerden dîvâna getürdür. Eydür: “Yâ Eba’n-Nüvâs hîç ḥâlüñe münâsib nesne didüñ mi?” Bu ebyâtı oḳur:

Şiʿr:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Şefîʿ oldı ḳamu erkân-ı devlet

Ḳabûl eylemeyüp redd itdi sulṭân

Velî şol vaḳtde ʿafv oldı günâhım

Şefîʿ olduḳda Rayyâ binti Mervân

Şefîʿ olmaz giyinmiş gelen âdem

Şefâʿatcı odur kim gele ʿuryân

Ḫalîfe başın ṣalup şâd olup yigirmi biñ aḳçe ile bir ḫilʿat virür.

Laṭîfe: Eba’n-Nüvâs bir gün Zübeyde Ḫatun’ı ki Hârûnü’r-Reşîd’üñ ulu ḫatunıdur (62b) medḥ idüp yazup gönderür, câyize virmez. Eba’n-Nüvâs bî-ḥużûr olup ḫatun ḥammâma gidecegi gün varup ḳurna kenârına bu beyti yazar:

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün]

Ve küssün ṭûlehâ şibrün

ʿAleyha’ş-şeʿru menfûş[816]

Zübeyde gelüp ḥammâma girdükde yunarken görür. Ferâset ile bilür ki câyize virmedügi içün Eba’n-Nüvâs’uñ işidür. Ġażab ile ḥammâmdan çıḳup gelüp ḫalîfe[ye] Eba’n-Nüvâs’uñ bu edebsizligin dir. O gice Eba’n-Nüvâs bir ṭarîḳ ile ḥammâma varup “küs”üñ üzerine bir elif yazup “kâs” ve “şaʿr”uñ şînı altına bir kesre ḳor “şiʿr”[817] ve

[816] “وَكُسّ طُولُهَا شِبرٌ / عَلَيها الشَعرُ مَنفُوش: Bir karış uzunluğunda çirkin bir çenesi olan kabarık saçlı bir kadın.”

[817] ve şaʿruñ şînı altına bir kesre ḳor şiʿr: Bu ibare sayfa kenarına sonradan eklenmiştir.

“menfûş”uñ fesine bir noḳṭa ḳor “menḳûş” ider. Seḥergehden ḫalîfe ġażab ile dîvâna çıḳup Eba’n-Nüvâs’ı getürüp suvâl ider. Duʿâ ḳılup eydür: “Dün ḥażretüñ ḳatından gittigimde[818] maḫmûr ile hammâma girüp yâdıma bir beyt geldi, żâyiʿ olmasun diyü ḳurna kenârına yazdım.” Ḫalîfe eydür: “Ol ne aṣıl beytdür ki ḥaremi hicv idüp ḥammâmlarda yazarsun?” İnkâr idüp didi ki[819] “Hicv degül belki maḳbûl beytdür.” Ḫalîfe âdem gönderüp varur, oḳur görse ki bu beyt yazılmış:

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün]

Ve kâsin ṭûlehâ şibrün

ʿAleyha’ş-şiʿru menḳûş[820]

Gelüp ḫaber virür ḫalîfeye. Ḥayrete varup ḥareme gider, ḫatuna eydür: “Yoḳ yire Eba’n-Nüvâs’ı helâk itdüri yazduñ, ol ḫod anda maʿḳûl beyt yazmış imiş.” Beyti oḳur, Zübeyde yemînler idüp (63a) ḫalîfenüñ başına and içer ki kendü didügi beytdür. Ḫalîfe Eba’n-Nüvâs’ı ḥalvetine getürüp yemîn idüp emân virür, ḥaḳîḳat ḥâli suvâl ider. İḳrâr eyler, ḫalîfe vâfir gülüp Eba’n-Nüvâs’a bu ṣanʿatına biñ ḳızıl altun ile bir ḫâṣ ḫilʿat virür. Ve hem Zübeyde’den on biñ aḳçe câyize alu virür raḥimehu’llâh.

Laṭîfe: Şuʿarâdan biri bir ḫalîfenüñ ḳapusına varup medḥ idüp bevvâb eydür: “Yüri şimdi vaḳti degül.” Pâdişâhuñ bir maḥbûbe Ḫâliṣa adlu Ḥabeşî câriyesi var boynuna bir ʿıḳd-ı cevâhir daḳup temâşâ idüp oturur. Şâʿir fi’l-ḥâl bu beyti dîvân-ḫâne ḳapusına yazar:

Beyt:

[feʿûlün / feʿûlün / feʿûlün / feʿûl]

---

[818] gittigimde: Bu kelimedeki ekler nüshadaki başka örneklerinden farklı olarak “كتكمده” biçiminde yazılmıştır.

[819] didi ki: Kelime nüshada “دوكا” biçiminde yazılmıştır.

[820] وَكَاسٍ طُولُهَا شِبرٌ / عَلَيها الشِعرُ مَنقُوش: Bir karış boyunda, üzerine şiir nakşedilmiş bir kâse.”

Leḳad żâʿa şiʿri ʿalâ bâbiküm

Kemâ żâʿa ʿıḳdun ʿalâ Ḫâliṣa[821]

Yarındası bevvâb bu ḳażiyyeyi pâdişâha ʿarż idüp beyti oḳur. Hemân ġażab idüp şâʿiri getürdür. Eydür: "Ol ḳapuda yazduġuñ beyti oḳı." Ḳatında bir nîk-maḥżar ʿâḳıl u dânâ vezîri var idi. Eydür "Devletlü pâdişâh bu bed-baḫtuñ gözlerin çıḳar." Hemân şâʿir-i zîrek bu işâreti fehm idüp "żâʿa"nuñ gözi ki ʿayndur çıḳarup yirine [żâʾe] yazar ve pâdişâh oḳur.

Beyt:

[feʿûlün / feʿûlün / feʿûlün / feʿûl]

Leḳad żâʾe şiʿri ʿalâ bâbiküm

Kemâ żâʾe ʿıḳdun ʿalâ Ḫâliṣa[822]

Pâdişâhuñ ġażabı sâkin olup vezîr ile şâʿirüñ işâretin añlayup taḥsîn idüp şâʿire biñ altun virüp cümle nüdemâdan (63b) biri ḳılup vezîre umûr-ı salṭanatı cümle teslîm ider. Bu ṣanʿatlara ʿilm-i bedîʿ de müvârebe dirler.

Laṭîfe: Mollâ Kîsâʾî Hârûnü'r-Reşîd'üñ oġlın oḳudur idi. Her ne vaḳt oġlan ḳırâʾatda ġalaṭ itse Mollâ Kîsâʾî çıbıġı yire vurur idi. Oġlân dönüp tekrâr ṣıḥḥat üzre oḳur idi. Bir gün oġlan bu âyet-i şerîfi oḳur: "*Lime teḳûlûne mâ lâ tefʿalûn.*"[823] Mollâ Kîsâʾî çıbıġı yire vurur, oġlan naẓar ider görse ki ġalaṭ degül tekrâr oḳur. Kîsâʾî tekrâr çıbıġı yire urur. Oġlan niçe kez oḳur, Kîsâʾî çıbıġı yire urur. Hemân oġlan ḳalḳup ḥareme gider, babasına bu ḳażiyyeyi ʿarż idüp eydür: "Hîç Mollâ'ya nesne vaʿde idüp virmedüñüz mi?" Hârûnü'r-Reşîd'üñ ḫâṭırına gelür ki bir zamânda Mollâ'ya biñ altun vaʿde idüp vâṣıl

---

[821] "لقد ضاع شِعرِي علي بابكم / كما ضاع عقد علي خالصه: Hâlisa'nın üzerinde gerdanlığın ziyan olması gibi, benim şiirim de sizin kapınızda ziyan olmuştur."

[822] "لقد ضاء شِعرِي علي بابكم / كما ضاء عقد علي خالصه: Hâlisa'nın üzerinde gerdanlığın parlaması gibi, benim şiirim de sizin kapınızda parlamıştır."

[823] "يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ : Ey iman edenler, niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?" *Kur'ân-ı Kerîm*, Saf: 61/2.

itmemişdür. Pes ol biñ altun üstine Mollâ'nuñ bu laṭîfesi içün câyize biñ altun daḫı ḳoyup gönder[ür] raḥimehu'llâh.

Laṭîfe: Bir pâdişâhuñ oġlı vezîrüñ ḳızın sever idi. Niçe ki cidd ü cehd itdiler aṣlâ vaṣl müyesser olmadı. Ḳız bir gün furṣat bulup bir ʿanberden ṭop içine bir altun dügme ḳoyup şeh-zâde meydânda ṭop u çevgân oynarken bir kimesne ile gönderür. Şeh-zâde çevgân ile vurduḳda pârelenüp içinden dügme düşer. (64a) Pâdişâh-zâde bunda bir işâret varduġın sezer. Niçe ki fikr ider keyfiyyetine irmez, ol dem Ḫâcesine âdem gönderüp mâcerâyı ḥikâyet ider. Ḫâcesi bu ebyâtı yazup irsâl ider:[824]

Ḳıṭʿa:

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Dügme ḳomaḳ ʿanber içinde ol nigâr[825]

Saña işâretdür iderseñ ʿamel

Dimek olur ister iseñ vaṣlımı

Böyle ḳarañu gicede baña gel

Laṭîfe: Bir ḥerîf evlenür, ṭalâḳa and içer ki aṣlâ babası evine varmaya illâ yılda bir kerre ol daḫı yatmaya. Nice müddetden ḫatunınuñ ḳız ḳarındaşı ere virürler. Anası gelüp biñ dürlü dilekler ile erinden alup gitmege destûr alur. Pes ḳızını ʿâdet üzre zeyn idüp fâḫir libâslar giydürüp yüzin yazup ḳollarına bu beyti naḳş ile taḥrîr ider:

Beyt:

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Severseñ ol ṣanemi sev ki sâʿidinden anuñ

Gül-i ter ile olur âstîni mâl-â-mâl

---

[824] yazup irsâl ider: Bu ibare nüshada sonradan sayfa kenarına yazılmıştır.
[825] Mısraın vezni hece fazlalığı sebebiyle kusurludur.

Alup evine giderken bir ṭarcıḳ ṣoḳaḳda ḳarşudan deve ile odunlar gelür. Ḳız geçmeyüp arḳasın bir ev ḳapusına virüp durur. Anası ilerü gider. İttifâḳ ḳız durduġı ev ṣâḥibinüñ bir maḥbûbesi var idi, gelmege vaʿde eylemiş idi. Hemân ḳapuyı açup anı ṣanup kimesne görmesün diyü ʿacele ile içerü çeker. Ḳız içerü girdükde rüsvây olmadan ḳorḳup söylemez. Ḥerîf görse ki bu o degül ammâ ondan güzel muṣâḥabet (64b) idüp elinde beyt-i mezbûrı görür. Ḳız ṭaşra çıḳar. Anası "Ḳande idüñ?" dir. Eydür: "Deve geçince şol ev ḳapusınuñ ardında durur idim." Bu ṭarafda ḥerîf meger ḳızuñ erinüñ âşinâsı imiş, yarındası buluşup mâcerâyı ḥikâyet idüp ḳolında olan beyti rivâyet ider. Ḥerîf görse ki kendünüñ ʿavreti evine varup ḫatunına ḥikâyet ider. Ḫatunı iḳrâr idecek degül, inkâr idüp yemînler ider. Eri eydür: "İnanmazsañ sen perde ardında otur ben ḥerîfi bunda getürüp tekrâr söyledeyim." "Öyle olsun." dir. Varup ḥerîfi "Evde bir yimek bişirdim gel bile ḫûra geçirelim." diyü alup getürür. Ḫatunı perde ardında oturur. Yimek yiyüp müṣâḥabet iderken ev ṣâḥibi ḫerîfe eydür: "Yârân ol gün ʿaceb ḳażiyyeñ olmış, bi'llâhi bir daḫı ḥikâyet eyle." Ḥerîf rivâyet idüp beyti oḳuyıcaḳ vaḳt ḫatun perdenüñ kûşesinden münaḳḳaş ḳolların açup gösterür. Ḥerîf fehm ider ki ʿavret bunuñ ʿavretidür, beyti oḳuyup edâ itdükde eydür: "Uyandım, gözüm açdım, gördüm ki ne ol var ne bu." Ev ṣâḥibi gülüp eydür: "Bu mâcerâ düşüñde miydi?" Ḥerîf eydür: "Ya benim devletlü başımı vardur ki anuñ bigi saʿâdete uġraya." Ev ṣâḥibi tekrâr ṣorar, ḥerîf yemîn ider ki eyledür. Gitdükden ṣoñra ev ṣâḥibi (65a) içerü girer, görse ki ḫatunı aġlar başın öper "Saña iftirâ itmişin, maʿẕûr dut." diyü biñ biñ belâ ile barışırlar.

Laṭîfe: Hârûnü'r-Reşîd'üñ bir serv-i revân ser-defter-i ḫûbân tâze irişme pür-nâz u girişme câriyesi var idi. Bir gün ḫalîfe ḳatına girer, görse ki meşşâta zülfin gül-âb ve ġâliye ile ṭarar ve ṣaçın eline dolayıp örer ve misk ile ʿanberi ezer. Ruḫsârı ṣaḥîfesine bu şiʿri yazar:

Beyt:

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Ruḫuñ ṣaḥîfesi cân mektebinde ṭıfl-ı dile

Yazulı sûre-i *ve'ş-şems* levḥ-i gül-gûndur

Çıḳup ḳapuda "Şuʿ arâdan kim var görek." dir. Eba'n-Nüvâs gelür. Eydür "Bir ġazel di ki vaṣf-ı ḥâlim ola." Hemân bu ebyâtı inşâ ider:

Şiʿ r:

[mefâʿ ilün / feʿ ilâtün / mefâʿ ilün / feʿ ilün]

Bugün serây-ı refiʿ üñde ʿ arż idüp ḥüsnin

Göründi gözüñe o meh ṭâliʿ üñ hümâyûndur[826]

Dolayup ellerine ṣaçlarını meşşâṭa

Ṭarardı her teli ṣan mâr-ı genc-i Ḳârûn'dur

Yazardı miski ezüp ruḫlarına ʿ anber ile

Bu beyti kim boyı bigi laṭîf ü mevzûndur

Ruḫuñ ṣaḥîfesi cân mektebinde ṭıfl-ı dile

Yazulı sûre-i *ve'ş-şems* levḥ-i gül-gûndur

Laṭîfe: Meʾmûn ḫalîfe bir gice nüdemâya eydür: "Görelim bu gice ḳanġımız ziyâde içüp ġâlib olur?" İstiʿ mâl idüp müṣâḥabet başlar, cümle nüdemâ mest olup yatur. Eba'n-Nüvâs ile ḫalîfe ḳalur, ṣoñra ḫalîfe de ḥużûr ider. Eba'n-Nüvâs niçe vaḳt yine sâḳî müṣâḥabeti ile içer, (65b) şöyle kim kendüden geçer. Bir miḳdâr yatup ḳalḳar, görse yârân cümle ġafletde her birine varup uyandurur. Kimse ḳalḳmaz âḫir ḫalîfenüñ başı ucına varup bu beyti muʿ tedil âvâz ile oḳur:[827]

[826] Hece fazlalığı sebebiyle bu mısraın vezni kusurludur.

[827] âvâz ile oḳur: Bu ibare nüshada sayfa kenarına yazılmıştır.

Beyt:

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Revâ mıdur nüdemâ kim ḳuluñ ḳoyup bî-yâr

Ḳamusı uyḫuya vara vü ben olam bî-dâr

Ḫalîfe lâyıḳ degül diyü ḳalḳup Eba'n-Nüvâs ḫâṭırı içün içmege başlar. Bir iki ḳadeḥ nûş idüp eydür: "Yâ Eba'n-Nüvâs bizim bu ḥâlimiz ne didüñ?" Bu ebyâtı ser-âġâz ider:

Şiʿr:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Nedîm oldur ki işi żevḳ ü ṣafâdur

Müdâm aṣḥâbına luṭf [u] vefâdur

Ṣafâsız bir daḳîḳa eylemez fevt

Namâzı cümle rûz u şeb ḳażâdur

Eger sulṭân ise ẓâhirde ḫalvet

Münâsib yâr olıcak bir gedâdur

O Meʾmûn'dur ki eyyâmında ʿâlem

Ḫavâdiṣden emîn ü pür-żiyâdur

Nesîmi ḥüsn-i ḫulḳınuñ ṣanasun

Seḥer luṭf ile eser bâd-ı ṣabâdur[828]

Şular ki uyḫudadur şimdi bu demde[829]

Ḳuluncdan öle yâ Rab kim revâdur

[828] Mısraın vezni hece fazlalığı sebebiyle kusurludur.
[829] Mısraın vezni hece fazlalığı sebebiyle kusurludur.

Meʾmûn ġâyetde şâd u ḫurrem olup ḳırḳ biñ aḳçe câyize virür. Eba'n-Nüvâs eydür: "Bu şiʿr câyizesidür, şarâb içüp ġâlib olmaḳ câyizesi ḳanı?" Ḳırḳ biñ aḳçe daḫı inʿâm ider.

Nâdire: Ebî ʿAlî Manṣûr ki ḫulefâʾ-i ʿiẕâmdandur bir gün ʿaskeri ile ṣayda ʿazm idüp bir bûstân öñine uġrar. Bûstâncı çıḳup ecdâdı rûḥına yemîn virüp daʿvet (66a) ider. Ḫalîfe eydür: "Benümle bunca ʿasker var, żiyâfetine ḳâdir degülsün." Eydür: "Sulṭân devletinde bulunur, nüzûl ider." Bûstâncı yüz bisât ve yüz naṭʿ ve yüz yastıḳ çıḳarup döşer. Simâṭ çekilüp tamâm ʿasker doyduḳdan ṣoñra yüz ṭabaḳ envâʿından mîve ve yüz billûr çanaḳ ile ḥelvâ ve yüz çînî sükker şerbeti getürür. Pâdişâh yimekden bûstâncıyı ḳatına çaġırup eydür: "Benüm gelecegim bilür miydüñ ki bu miḳdâr ḳayd görüp zaḥmete girdüñ?" Bûstâncı ʿöẕr idüp eydür: "Pâdişâh devletinde elḥamdüli'llâh yüz dâne câriyem vardur, ḳaçan ki ḫalîfe ḥażretlerin ʿizzeti ile nüzûl eyledi her birinüñ cihâzından birer dâne ve yimeginden ve içmeginden birer dâne alup ḥużûruña getürdüm. Ben ḳuluña bundan aṣlâ zaḥmet yoḳdur, belki ʿayn-ı saʿâdetdür." Ḫalîfe bunı işitdükde bî-iḫtiyâr secde-i şükr idüp eydür: "Elḥamdüli'llâh ki raʿiyyetimizde bu miḳdâr nesneye ḳâdir kimesne vardur." Pes ḫazînede olan aḳçe cümle aña virüp ʿöẕr ider ki ḳabûl ide. Ve gitmez cümle aḳçe gelüp teslîm olmayınca. Ehl-i tevârîḫ eydür: Virdügi meblaġ üç biñ kerre biñ ve yedi yüz biñ aḳçe idi.

Laṭîfe: Ḥassân bin Nümeyr ve İbni Mürtecâ[830] dirler Şâm'da iki şâʿir var idi. Bir gün bir sebzezâr kûşesinde oturup müṣâḥabet iderken bir ḫatun gelür, on dâne altun getürür. Eydür: "Bir maḥbûb severin iki yañaġında iki ḫâli var, ümmîddür ki aña birer beyt buyurasız." Ḥassân eydür:

(66b) **Beyt:**

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

[830] İbn Mürtecâ: Hakkında bilgi bulunamamıştır. Ancak Nevâcî'nin Halbetülkümeyt'inde de anılmaktadır (bk. Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *age.*, 78).

Siyeh ḫâli ki var ḫadd-i yemînüñ

Ẓalâm-ı şekkîdür ṣubḥ-ı cebînüñ

İbni Mürtecâ eydür:

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Siyeh ḫâli ki var ḫadd-i şimâlüñ

Ẓalâm-ı hicrîdür ṣubḥ-ı viṣâlüñ

Hemân ḫatun ebyâtı ḥıfẓ idüp dâyim maḥbûbı gördükce bülend-âvâz ile oḳur idi. Âḫir maḥbûbuñ derdinden muġanniye olup ekâbir evinde varup ser-âġâz eyler idi. Her ne ṣavt ki terennüm eylese âḫirin bu beytler ile tekmîl ider idi.

Nâdire: Hârûnü'r-Reşîd'e kefere eyyâmında Rûm'dan bir elçi gelür. Ḫalîfe żiyâfet ider. Eṣnâʾ-i kelâmda elçi eydür: "Yâ Emîrü'l-müʾminîn ḥikmeti nedür ki şarâb ve laḥm-ı ḫınzîr meẕhebüñüzde ikisi de ḥarâm iken bunı içüp anı yimezsiz?" Kimesne cevâba ḳâdir olmaz. Elçi yine eydür: "Yaʿ lemu'llâh cevâbuñuz budur ki ḫınzîr etinden eyü ḳoyun eti bulduñuz ve şarâbdan eyü şerbet bulmaduñuz. Żarûrî istiʿmâl idersiz." Cemʿî ehl-i meclis "Girçek söyler." diyü taḥsîn iderler.

Laṭîfe: Hârûnü'r-Reşîd'ün Cenân dirler bir dil-âvîz ve rûḥ-perver ve ḫûrşîd-ruḫsâr ve mâ[h]-peyker câriyesi var idi. Bir gice gör[ür] ki câriye kendü ḥücresinden çıḳup bir câriyenüñ ḥücresine gider. Hârûn bu beyti bedîhî naẓm ider:

Beyt:[831]

Cinânü ḳad raʾeynâhâ

Ve lem nera miṣlehâ ḳameran[832]

[831] Beytin vezni tespit edilememiştir.

[832] "جنان قد رياها / و لم نر مثلها قمرا : O kadın, cennet bahçeleri gibidir. Onun gibi bir ay parçası görmüş değiliz."

Neye ḳadar ki fikr ider tekmîl idemez göñli ṭaralır. ʿAbbâs dirler bir şâʿiri var idi. Emr ider getürürler. Eydür: "Yâ ʿAbbâs (67a) ḳorḳma seni ḫayrlu iş içün getürdim." Eydür: "Yâ Emîrü'l-müʾminîn niçe ḳorḳmayam ki böyle bî-vaḳt[833] ṭaleb itdügüñden ehl-i beytim cümle çıḳduġumda fiġâna başladılar." Eydür: "Ḳorḳma ḫâṭırıma bir beyt geldi, tamâmına ḳâdir olmadım, anuñ içün çaġırtdım." Eydür: "Buyuruñ." Beyt-i mezbûrı oḳur, ʿAbbâs eydür:

Beyt:[834]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün]

Yezîdüke vechühâ ḥüsnen

İẕâ mâ ziddehu naẓaran[835]

Reşîd "Aḥsente." diyüp eydür: "Şimdi ʿıyâlüñ seni öldi ṣanurlar, lâyıḳ budur ki ḳan bahâsı virürüz." Pes ḳırḳ biñ aḳçe ile bir ḫâṣ ḫilʿat virür.

Laṭîfe: Hârûnü'r-Reşîd'ün Ḳûtü'l-ḳulûb dirler sükker-güftâr bir câriyesi var idi. Bir ḫuṣûṣ içün incinüp nice zamân terk itmiş idi. Bir gice ḳaṣrda Hümâ adlu bir câriye ile ikisi el ele alup seyr iderken bulur. Bir iki bûse alup müṣâḥabete çeker, câriye rıżâ göstermeyüp eydür: "Yâ Emîrü'l-müʾminîn bunca zamândur ki beni gözden bıraġup terk eylemiş idüñ. Yarına ṣabr it, tamâm eyin üzre zeyn olup ḫalvetgâhuña varayın." Seḥerden Hârûnü'r-Reşîd ḳalḳup ḫalvetgâhı pâsbânı olan câriyeye ışmarlar ki Ḳûtü'l-ḳulûb gelse gerek ġayri câriye girmege destûr virmeye. Ḫalîfe ṣabr ider oturur gün geçer, Ḳûtü'l-ḳulûb gelmez. Ḳalḳup ḥücresine varup eydür:

---

[833] bî-vaḳt: Kelime nüshada "وقت" biçiminde "و" harfi olmadan yazılmıştır.

[834] Beytin vezni tespit edilememiştir.

[835] *İẕâ mâ ziddehu naẓaran*: Satırda karalama ve düzeltme yapılmış, ilaveten mısranın düzeltilmiş biçimi sayfa kenarına da yazılmıştır.

"يزيدك وجهها حسناً / اذا ما زده نظرا: Onun yüzü, baktıkça seni güzelliğe doyurur."

Kaynaklarda "زده" yerine "زِدتَه " ibaresi yer almaktadır (*bk.* Hatîb el-Bağdâdî, *Târîḫü Medîneti's-Selâm I-XIV*, Beşşâr Avvâd Maʿrûf (*haz.*), Beyrut 2001, XIV/12).

Mıṣraʿ:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḳanı ol vaʿdüñ ey ḫûrşîd-pâye

Câriye eydür: "Yâ Emîrü'l-müʾminîn şâʿirüñ ḳavlin eşitmedüñ mi?"

Mıṣraʿ:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Gice sözi seḥer gider ṣabâya

Hemân ḫalîfe ṭaşra çıḳup (67b) şuʿarâyı istedür. Muṣʿab ve Ruḳâşî ve Eba'n-Nüvâs gelür. Ḫalîfe eydür: "Her biriñüz birer ġazel diñüz ki âḫir mıṣraʿı 'Gice sözi seḥer gider ṣabâya' ola." Muṣʿab eydür:

Şiʿr:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Yüz urup ayaġı tozına o mâhuñ[836]

Didim raḥm eyle bu ben mübtelâya

Didi vaḳti degüldür şimdi yarın

İrsün o meh biñ dürlü vefâya[837]

Seḥer didim ḳanı ol dünki vaʿde

Ki ʿahd itmiş idüñ ben bî-nevâya

Didi iʿrâż idüp eşitmedüñ mi

Gice sözi seḥer gider ṣabâya

[836] Mısraın vezni kusurludur.
[837] Mısraın vezni kusurludur.

Ruḳâşî eydür:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Didim ey server-i ḫûbân-ı mehveş

Niçün raḥm eylemesün mübtelâya

Didi vaṣlım dilerseñ evme ṣabr it

Bir iki gün daḫı cevr ü cefâya

Gelüp bir gün didim ol ʿahd ü peyvend

Ḳanı ki itmiş idüñ ben bî-nevâya

Didi nâz ile ḳanġı vaʿdedür ol

Gice sözi seḥer gider ṣabâya

Eba'n-Nüvâs:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Buluşdım bir gice ol meh-liḳâya

Yürür ḳaṣr içre hem-dem bir Hümâ'ya

Bir iki bûse alup ġabġabından

Diledim gösterem Ay'ın semâya

Rıżâ göstermeyüp didi ki ṣabr it

Seḥerden iresün ẕevḳ u ṣafâya

(68a) Vefâ itmeyüp ʿahdine seḥerden

Didim vaʿdeñ ḳanı ey ḫûrşîd-pâye[838]

Gülümsündi vü nâz ile buyurdı

[838] Mısraın vezni kusurludur.

Gice sözi seḥer gider ṣabâya

Hârûn Eba'n-Nüvâs'a taḥsîn idüp "Ey bed-baḫt benümle ḳaṣrda bile miydüñ? diyüp yigirmi biñ aḳçe ile bir ḫilʿat virür ve iki şâʿire on ikişer biñ aḳçe inʿâm ider.

Laṭîfe: Hârûnü'r-Reşîd bir gün Eba'n-Nüvâs'a "Dile benden ne diler iseñ." dir. Eba'n-Nüvâs eydür: "Senden bir nesne isterim ki ne dünyâda ve ne âḫiretde vardur." Hârûnü'r-Reşîd eydür: "Ol nedür ki bu ikisinde olmaya?" Eydür: "Diledim ki İsḥaḳ Nedîm'üñ bir oġlı vardur, baña nikâh idüp viresün." Ḫalîfe çeküp bir maḥbûb ḳul baġışlar. Ve Eba'n-Nüvâs öyle maḥbûb dost kimesne idi ki aṣlâ ʿavret bişirdügi yimegi yimez idi. Ve günde ne miḳdâr aḳçe ḫarc itse ehl-i bâzâr gelüp ḫazîneden alur idi. Adı Ḥasan bin Hânî el-Baṣrî'dür ve künyesi Ebû ʿAlî ve laḳabı Eba'n-Nüvâs-ı Ḥikemî'dür. Meʾmûn fevt olduḳda ḥammâmda girüp anı daḫı ḳatl eylediler. Ve baʿżı risâlede gördüm, Eba'n-Nüvâs içün ʿulemânuñ kimi "Şeyṭânî." ve kimi "Raḥmânîdür." dimişler.

Bu bâbda iṭâʿat idüp muʿîn olsam münşi-i ḳalem-i bedâyiʿ-i nigâr bu ṣaḥîfeye ol ḳadar tertîb idüp leṭâyif izhâr (68b) ide idi ki nüdemâʾ-i selâṭîn ḥıfẓ idüp ufḳ-ı meclisde pâdişâh-ı ḫûrşîd-ṭalʿatuñ ayaġı tozına mânend-i nücûm-i raḫşende niṣâr ḳılup bezm-i âsumân-ı ziynete zîb ü fer virüp bu bendeye taḥsîn olına idi. Ammâ iḫtiṣâr üzre tafṣîl idüp ẕevḳ-i selîme ve ṭabʿ-ı müstaḳîme ḥavâle olındı. Anlar bu teẕkireden ḥiṣṣe alup bu üslûb üzre ṭarîḳ-i müṣâḥabete ve sebîl-i münâdemete sülûk ideler ki ʿulemâ buyurmışdur: "*E't-telvîḥü yuġnî ʿani't-taṣrîḥ*"[839]

Bâb 6: Der-beyân-ı Evṣâf-ı Sâḳî ve Âdâb-ı Û

Evvelâ ʿîş u ʿişrete ṭâlib ve ẕevḳ-i ṣoḥbete râġıblara vâcib oldur ki şarâbdan evvel sâḳîsin tedârik ideler:

[839] "التَلوِيح يُغنِي عن التَصرِيح : Telvih tasrihten faydalıdır."
Bazı kaynaklarda bu söz Muhyiddin İbnü'l-ʿArabî'ye mal edilmektedir (*bk.* https://lib.eshia.ir/10511/2/659# *et.*: 03.12.2023).

Beyt:[840]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Ey ḥarîfân çend fikr-i bâde-i ṣahbâ konîd

Kâr-ı mey sehl-est evvel sâḳî-i peydâ konîd[841]

Ve sâḳî ġâyetde ṣâḥib-i cemâl ve ehl-i kemâl lâle-ruḫsâr şeker-güftâr ḥüsni melâḥat ile ḳarışmış ve lebi ḥalâvet ile perverde olup irişmiş gerek. Meclise revnaḳ vire yüzinden, cevâhir döke sözinden.

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Sâḳî ki gül-ʿiẕâr ü ḳamer-ṣûret olmaya

Nâz ü girişme ile ṭolu âfet olmaya

Dünyâ şarâbın içse kişi Hâtifî o dem

Şâd olmaya vü gülmeye vü râḥat olmaya

Laṭîfe: İsḥaḳ Nedîm bir gün (69a) bir sâḳî-i sîm-sâḳ elinden oturup içerken Ebî Muḥammed dirler bir müṣâḥibi var idi ol gelür. İsḥaḳ emr ider, gelüp bir bed-rû oġlan aña sâḳîliḳ eyler. Ebî Muḥammed içmez. İsḥaḳ eydür: "Niçün içmezsün?" Bu ebyâtı oḳur:

Şiʿr:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Dimişlerdür şarâb-ı dil-güşâyı

Ṣaḳın nûş itme illâ yâr elinden

---

[840] Beytin kaynağı veya şairi tespit edilememiştir.

[841] "اي حريفان چند فكر بادهٔ صهبا كنيد/كار مي سهلست اول ساقي پيدا كنيد : Ey dostlar, şarap içmeyi ne düşünürsünüz, şarap işi kolay evvel saki bulunuz."

Buña rûḥ-ı dü-vüm dir ehl-i ḥikmet

Revâ mıdur içem mürdâr elinden

Tamâm meyl anda ider râḥa ervâḥ

Ki içesün bir ḳamer ruḫsâr elinden

İsḥaḳ tebessüm idüp "Ḥaḳ söyler." diyüp[842] maḥbûb ṣûretinde bir bâkir câriye getürüp emr ider ki Ebî Muḥammed'e sâḳîliḳ ide. Câriye ol ḳadar içirür ki mest olur. Pes câriyeyi vâfir cihâzı ile İsḥaḳ Ebî Muḥammed'e bağışlayup evine gönderür.

Nükte: Ẓurefâ eydür: "Saḳallu sâḳî elinden şarâb içmek âşikâr zehr içmekden beterdür."

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Şarâb içmek saḳallu sâḳî ile

Ṣu içmekdür toñuzla bir yalaḳdan

Laṭîfe: Eba'n-Nüvâs ḫaste olur. Yârenleri göre varurlar. Ḥâlin ve ḫâṭırın ṣorduḳdan ṣoñra eydürler: "Yâ Eba'n-Nüvâs kim bilür fevt olasın, vaṣiyyet eyle." Aġlayup eydür: "Kimüm vardur ki vaṣiyyet idem? Ammâ size vaṣiyyet bu olsun ki aṣlâ şarâbı terk itmeyesiz ve saḳallu sâḳî elinden içmeyesiz ve gül eyyâmı eşhür-i ḥuruma (69b) gelse vâʿiẓüñ sözine ʿamel idüp içmemek eylemeyesiz ve şarâbı memzûc istiʿmâl idesiz zîrâ benim cigerimi ṣâfî şarâb yaḳup bedenim ḫarâb itmişdür."

Laṭîfe: Vilâyet-i ʿArab'da Ḥumuṣ şehrinde baʿżı yârân oturup ʿîş u nûş idüp birisi sâḳîliḳ ider. Aralarında bir pîr var idi, her dem ki ḳadeḥi alur idi. Bu beyti oḳur idi:

[842] diyüp: Kelime nüshada mükerrer yazılmıştır.

Beyt

[mefʿûlü / fâʿilâtün / mefʿûlü / fâʿilâtün]

Bir lîf saḳallu sâḳî ṣundı elüme saġrâḳ

Ṭoñuz ḳılı bıyığı burunı ḥamṣı bardaḳ

Ve'l-ḥâṣıl sâḳî serv-ḳâmet ve sâde-rû ve ġamz-âfet ve müşk-bû pür-nâz ve dil-nevâz ser-firâz bülbül-âvâz gerek.

Ḳıṭʿa:

[fâʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Sâḳî gül-çehre serv-i nâz gerek

Bülbül-âvâz u dil-nüvaz gerek

N'eyleseñ meclisinde örte anı

Maḥrem-i sırr u ehl-i râz gerek

Laṭîfe: Meʾmûn bin Reşîd'e ʿAcem'den Mehtâb dirler bir câriye hediye gelmiş idi. Bir gice anuñ ile ḫalvet[de] ṣaçların ruḫı üzre bölük bölük perîşân idüp sâḳî itdürüp içer ve her ne vaḳt ki ḳadeḥ ṣuna ġabġabına diş urup boynın öper. Seḥerden bir gülistân kûşesine ṣafâ-yı ṣabûḥa ʿazm ider. Nüdemâya ḫaber olunur, varup müṣâḥabet iderken şuʿarâya ḫalîfe emr ider ki birer sâḳî beytin diyeler. Her biri bir nesne diyüp nevbet Eba'n-Nüvâs'a gelür. Meʾmûn eydür: (70a) "Yâ Eba'n-Nüvâs eger vâḳiʿ-i ḥâlim beyân iderseñ saña bir nesne neẕr itmem, muḳarrer olsun, vireyim." Pes Eba'n-Nüvâs bir miḳdâr teʾemmül idüp eydür:

Şiʿr:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Odur sâḳî ki ḥüsni mâh-tâbı

Görine yirlerin zülfi şebinde

Ḳadeḥ ṣunduḳca diş urup öpesin

Gehî boynında vü geh ġabġabında

Şarâbuñ rengi vü fiʿli vü dadı

Ruḫında ola gözinde ola lebinde[843]

Meʾmûn taḥsîn idüp ḳarşusında iki maḥbûb oġlan durur idi, birin Eba'n-Nüvâs'a bağışlayup eydür: "Tâ giceden niyyet itmiş idim ki bugün vâḳiʿ-i ḥâlim beyân iderseñ bu maḥbûbı saña virem."

Laṭîfe: Bir ḳurd cennete girer, rıḍvân görüp "Sen bunda neylersün?" dir. Ḳurd eydür: "Dünyâda bir kerre bir saḳallu sâḳî ve bir saḳallu gûyende ve bir saḳallu dellâk yidim anuñ muḳâbelesi Ḥaḳ baña cennet müyesser eyledi." Ve'l-ḥâṣıl saḳallu sâḳî ile ṣoḥbet itmeyeler, seyre gitmeyeler.

Ḳıṭʿa:

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Nûş-ı mey itme saḳın sâḳî olmayıcaḳ[844]

Sîm-ten ġonce-dehen lâle-ʿiẕâr olmayıcaḳ

Ayaġı alma ele eyleme ṣoḥbet hevesin

Sâḳi-i gül-ruḫ ile tâze bahâr olmayıcak

Ve eydürler: Sâḳî ġâyetde şermnâk ve emîn ü pür-idrâk ve meh-cebîn gerek oturduḳda ḥayâ ile otura ve meclisde yârândan ne düşse getüre, ḥıfẓ idüp yarındası teslîm ide. Ve çoḳ söylemeye ve kimseye işâret eylemeye. Suvâl itseler luṭf ve edeb ile (70b) cevâb vire. Ve kelimât ḳılsa iḫtiṣâr üzre aḥsen ʿibârât ile ḫiṭâb ide. Ve ḳadeḥ ṣunduḳda elin meclis üzre ḥavâle itmeye, belki bezm üzre döşeye ve ḳadeḥi nâziklik ile dutup ḳolın bükmeye. Ve ṣunduḳda bir dizi üzre oturup iki dizin çökmeye. Ve cemîʿ yârâna berâber

[843] Mısraın vezni hece fazlalığı sebebiyle kusurludur.
[844] Hece eksikliği sebebiyle bu mısraın vezni kusurludur.

içüre ammâ mîr-i meclis “Fülâna az içür.” diyü tenbîh eylese öyle ide. Ve memzûc içene yine mîr-i meclis emri ile memzûc içüre. Ve sâḳînüñ cümle âdâbından biri budur ki meclis tamâm olduḳda ḳadeḥi ve ṣürâḥîyi yuya. Ve ṣoḥbete geldükde pâk ḳabâlar giyüp elin yüzin yuyup gele. Ve öñine ḳadeḥ yumaġa bir pâk ḳab ile ṣu ḳoya. Evvel ḳadeḥi kendüne içmege iẕn var ise içüp içüre ve illâ mîr-i meclise içüre. Ve ṭolu içilse tamâm ʿadl üzre getürüp tekmîl ide. Ve cürʿayı dökmeye belki yine içüre, cürʿayı içen kişi yanına kendü içüp veyâ kendü dökmek gerek, sâḳî vaẕîfesi degüldür. Ve nüdemâya lâyıḳ budur ki sâḳî ṣürâḥîye şarâb ḳoymaġa gitdükde ḳadeḥ kimde ise içmeyüp elinde duta, geldükde fî’l-ḥâl içe. Ve sâḳî şarâb içirürken yimek veyâ mîve yiyüp elin bulaşdurmaḳ câyiz degüldür, yârân yimek yidükde bile yirse ḫoş. Ve illâ ṣürâḥî üzre ḳadeḥi meclisde ḳoyup varup yimek yiyüp elin yuyup gele. Ammâ geldükde erbâb-ı meclis daḫı yimek yir bulunup mîr-i meclis “İçür.” diyü emr iderse ḳadeḥi ṣolından devr (71a) itdüre. Zîrâ yârânuñ saġ eli ol vaḳt pâk degüldür. Ve yimekden ṣoñra yine ḳadeḥ mîr-i meclise geldükde saġından devr itdüre. Ve baʿżı ẓurefâ eydür: “Ṣoḥbet evvelinde mîr-i meclis ‘Ḳadeḥ ṣolına devr eylesün.’ diyü emr iderse sâḳî emrine imtiṣâl ide.”

Ḳıṭʿa:

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Saġ elüñden ṣola devr itsün ḳo ey sâḳî ḳadeḥ

Râst devr itdürme anı el urup ayaġına

Kim ḥaḳîḳatde güneş ṣolına devr eyler müdâm

Çarḫ-ı aʿżam döndürür ḥikmetle anı saġına

Ve ehl-i kemâl eydür: “Sâḳî maḥbûb gerek, maḥbûbe olmaḳ câyiz degüldür. Vâḳıʿâ maḥbûbda olan âdâb-ı ḫidmet ve ḥüsn ü ḥalâvet maḥbûbede olmaz.”

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Bu söz ḥaḳdur dimiş İbnü ʿIlâḳî

Yaraşmaz meclise maḥbûbe sâḳî

Güzel oġlân gerek sâḳî ḳamer-ruḫ

Ki anı tecvîz ḳılmışdur ʿIrâḳî

İbnü ʿIlâḳî ve ʿIrâḳî Hârûnü'r-Reşîd eyyâmında ʿulemâʾ-i ʿiẓâmdan idi. Ḫalîfe ile leṭâyifleri çoḳdur raḥimehümü'llâh. Eşidürüz ki baʿżı erbâb-ı devlet maḥbûbı maḥbûbe ṣûretine maḥbûbeyi maḥbûb ṣûretine ḳoyup sâḳîliḳ itdürürler. Eytmiş: "Bunı ezelde ḫulefâ çoġ eyler idi ḫuṣûṣan Yezîd bin Muʿâviye."

Laṭîfe: Eba'n-Nüvâs bir gün seḥerden Hârûnü'r-Reşîd'üñ ḳatına girer, görse ki bir maḥbûbe cârîye maḥbûb ṣûretine girüp tamâm eyin üzre zeyn olup Ḫalîfe'ye sâḳîliḳ ider. Selâm virüp durur. Ḫalîfe eydür: "Yâ Eba'n-Nüvâs (71b) söyle."[845] Bu ebyâtı oḳur:

Şiʿr:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Cihânda eylesün ol Ḥaḳ tebârek

Hemîşe ṣubḥuñ u fâlüñ mübârek

Bu sâḳî kim yürür bezmüñde ḫurrem

Meger cennetden indi indükde Âdem[846]

Ki eşitdük dimişler ehl-i esrâr

Cinânda oġlana benzer ḥûrîler var[847]

[845] söyle: Kelime nüshada "سویلیم" biçiminde yazılmıştır.
[846] Mısraın vezni hece fazlalığı sebebiyle kusurludur.
[847] Mısraın vezni hece fazlalığı sebebiyle kusurludur.

Ne yüzden kim naẓar itseñ bu âfet

İder göñül ḫarâbını ʿimâret

Hârûnü'r-Reşîd Eba'n-Nüvâs'a bağışlar, varup elin öpüp eydür: "Yâ Emîrü'l-müʾminîn maʿlûmuñdur ki bu bana lâyıḳ degül, ammâ bunı âzâd idüp bir ḳuluña virüp ben bendeñe bunuñ yirine bir ḳul ʿinâyet eyle, ve hem ṣavâbında ve inʿâmında bulın." Hârûnü'r-Reşîd tebessüm idüp "Öyle olsun." diyüp câriyeyi âzâd idüp İsḥaḳ Nedîm'üñ bir ḳulına nikâḥ idüp Eba'n-Nüvâs'a yirine bir ḳul virür.

Laṭîfe: Ẓurefâ eydür: "Ḳıyâmetde Ḥaḳ dört kimesneyi ʿafv itmez: Maḥbûb-ı cefâkârı ʿâşıḳ-ı bî-ḳarârı ve sâḳî-i turş-rûyı ve muṭrib-i ḫaṭâ-gûyı."

Laṭîfe: Eba'n-Nüvâs bir gün Hârûnü'r-Reşîd ile ṣoḥbet iderken sâḳî elinden yire bir miḳdâr şarâb dökülür. Eba'n-Nüvâs ẓarâfet ile "*Yâ leytenî küntü türâb'*"[848] dir. Hârûnü'r-Reşîd sâḳîye eydür: "Eba'n-Nüvâs ne dir?" Sâḳî eydür: "*Ve yeḳûlü'l-kâfirü yâ leytenî küntü türâb'*"[849] Hârûn sâḳîye taḥsîn idüp Eba'n-Nüvâs'a ġâlib olduġı içün bir ḫâṣ ḫilʿat (72a) virüp vâfir inʿâm ider. Ṣoñra Eba'n-Nüvâs bu laṭîfeyi dâyim naḳl idüp "Baña bu sâḳîden ġayri kimesne ġalebe itmedi." dir yürür idi.

Faṣl: Âlet-i Ṣoḥbetde Vâkiʿ Olan Ebyâtı Beyân İder

Beyt-i Bâde ve Şemʿ ve Câm Necâtî:[850]

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün]

Ol bezm ḳanı ki anda göñül cânı görürdi

Yârân oturur şemʿ dur[ur] câm yürürdi

---

[848] "إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا": Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, "Keşke toprak olaydım!" diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık." *Kur'ân-ı Kerîm*, Nebe: 78/40.

[849] "إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا": Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, "Keşke toprak olaydım!" diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık." *Kur'ân-ı Kerîm*, Nebe: 78/40.

[850] Bu beyit Necâtî Bey'e aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *age.*, 496, *G* 562).

Beyt-i Piyâle velehu:[851]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Sâḳî piyâle iki gözümüñ birisidür

Bir rûḥdur ol ki cismimüz anuñ dirisidür

Li-kâse Hâtifî:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Sâḳî bahâr irişdi getür ṣun piyâleyi

Zerrîn-ḳadeḥle ḫoş görelim devr-i lâleyi

Vaḥdî:

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Çînîden sûsen ḳabaḳ nîlûfer altundan yataḳ

Bâde-i sîmîndür zanbaḳ derûnı zer-nigâr

Beyt-i Ayaġ Necâtî:[852]

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün]

Sâḳî ramażân geldi yine aldı ayaġım

Maʿlûm degül bayrama dek saġ olacaġım

Ẕâtî:[853]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

---

[851] Bu beyit Necâtî Bey'e aittir. Beytin ikinci mısraı, şairin divanında "*Bir rûḥdur ol ki bezmimüz anuñ dirisidür*" biçiminde yer almıştır (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *age.,* 222, *G* 126).

[852] Bu beyit Necati Beg'e değil Zatî'ye aittir (*bk.* Atabey Kılıç, "Klâsik Şiirimizde Ramazan Üzerine", *Yedi İklim Edebiyat Kültür Sanat Dergisi,* 177, 2004, 32-35).

[853] Bu beyit Zâtî'ye aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *Zâtî Divanı Gazeller Kısmı*, *C* 1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1967, 22, *G* 22).

Çün gidersin bir tolu iç bârî andan git didim

Götürüp ol dem ayaġı didi kim yâ hû saña

(72b) **Beyt-i Ḳadeḥ Aḥmed Pâşâ:**[854]

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿiün]

Meger ki sâye ṣalar câma ṭurra-i sâḳî

Ki cân dimâġın ider bûy-ı müşkbâr ḳadeḥ

Getür getür bir mey sâḳî ki laʿl-i nâbuñdan

Hilâl-i ʿıyd eline aldı zer-nigâr ḳadeḥ

Beyt-i Saġraḳ:[855]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Bürc-i saġraḳdan şafaḳ düşdükçe ol meh alnına

Beş hilâl biñ encümen bir cürʿada pervîn ider

Beyt-i Sebû:[856]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Germ olup saña ṭolu içmege meclisde sebû

Ellerin başda ḳoyup yarıcıñ Allâh didi

---

[854] Bu beyitler Ahmed Paşa'ya aittir (*bk.* Tarlan, Ali Nihat (*haz.*), *Ahmed Paşa Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992, 131, *G* 26.).
Bu beytin mısraları farklı beyitlerden alınmıştır. Yani "*Getür getür bir mey sâḳî ki laʿl-i nâbuñdan*" divanda 26. gazelin 5. beytinin ilk mısraı; "*Hilâl-i ʿıyd eline aldı zer-nigâr ḳadeḥ*" ise aynı gazelin 7. beytinin ikinci mısraıdır.

[855] Bu beytin hangi şaire ait olduğu tespit edilememiştir.

[856] Bu beyit Necâtî Bey'e aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *Necatî Beg Divanı*, MEB Yay., İstanbul 1997, 554, *G* 649.).

Dîger Mesîḥî:[857]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Meclisde yâre aġzı ṣuyın aḳıdur diyü

Miskîn sebûya gör yine ne ḳulb daḳdılar

Ve ḳadeḥ mâdâm ki ṭolu ola "keʾs" dirler ammâ boş olduḳda "câm" ve "piyâle" ve "peymâne" ve "ḳadeḥ" ve "sâgar" ve "ayaġ" eydürler.

Nükte: Ḳadeḥe vech-i tesmiye budur ki ḳadeḥ luġatda çaḳmaġa dirler. Ol daḫı şarâbuñ nûrı nârından bedene âteş-i ḥarâret ilḳâ itdügi içün ḳadeḥ diyü tesmiye olınmışdur.

Nükte: Rivâyet iderler ki bir pâdişâhuñ ḳadeḥi içinde göbegi üzre bir altun ṭâvus var idi. Her ne vaḳt ki sâḳî içine şarâb ḳoysa sürʿat ile ol ṭâvus devr idüp aġzından ṣıklıḳ ider idi. (73a) Ve devr idüp kimüñ öñine dursa evvel ol içer idi. Ve içüp bir miḳdâr bâḳî ḳalsa tekrâr ṣıḳlıḳ ider idi tâ tamâm olunca.

Vaṣf-ı Ṣürâḥî Şâh İsmaʿîl:[858]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Bu ṣurâḥî bir dil-ârâm u perî nisbetlüdür

Şekli bir şûḫ perînüñ peykeri nisbetlüdür

Her ṭarafdan görinür yüzinde ḫûblar ṣûreti

Fi'l-meṣel âyîne-i İskenderî nisbetlüdür

[857] Bu beyit Mesîhî'ye aittir (*bk.* Mine Mengi (*haz.*), *Mesîhî Divanı*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995, 158, *G* 66).

[858] Bu beyitler Hatâyî'ye aittir (*bk.* Muhsin Macit (*haz.*), *Hatâyî Divanı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yay., İstanbul 2017, 313-314, *G* 75).

Mestî:[859]

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Benim ṣurâḥî bigi şâh-ı tâcdârım yoḳ

Ḳulıyam ayaġın öpmekden özge kârım yoḳ

Ḳâdirî:[860]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Hengâme-gîr olsa ṣurâḥî ʿaceb degül

Kim niçe pehlevânı başar bir ayaġ ile

Vaṣf-ı Şemʿ:[861]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḳapup şemʿüñ yel altun şeb-külâhın

Perîşân eyledi zülf-i siyâhın

Şehâb-ı Ḥicâzî:

Raʾeytü bi-meclisin raşan melîḥan

Ve ḥumretü ḫaddihi min ḫamri fîhi

Fe-mâlet şumʿatün liʾl-ḫidmetihi

Ve şibhüʾş-şeyʾi münceẕibün ileyhi[862]

---

[859] Mestî Çelebi'nin bu beytinin alındığı gazeli, Pervane Bey Mecmuası'nda 4089 numara ile kayıtlıdır (*bk.* Kâmil Ali Gıynaş (*haz.*), *Pervâne Bey Mecmuası* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, 1497. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html)

[860] Bu beyit Kâdirî Abdülkadir Hamîdî Efendi'ye (*ö.*1548) aittir (*bk.* Kadri Hüsnü Yılmaz, "*Kâdirî Abdülkadir Hamîdî Efendi*", *TEİS.* http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kadiri-abdulkadir-hamidi-efendi *et.*: 26.01.2021).

[861] Şairi tespit edilememiştir.

[862] "رئت بِمَجلِسٍ رَشاً مَليحاً/ و حُمرَة خَدِّهِ مِن خَمرِ فِيهِ/ فمالت شمعة للخدمته/ و شبه الشي منجذب اليه" : Bir mecliste, güzel bir ahu gördüm. Onun yanağının kızıllığı kımızı şarap gibiydi. Bir mum ona hizmet ediyor, onu aydınlatıyordu. Bir şeyin benzeri, o benzediği şeye (aslına) çeker."

Ḳıtʿa-i Ṣufra[863] Be-ṭarîḳ-i İḳtibâs li-kâtibihi:[864]

[müfteʿilün / müfteʿilün / fâʿilün]

Ṣufra müdâm ḥâl-i dil ile oḳur

Meclise geldikçe içi ṭopṭolu

(73b) Fânî ʿömür bâḳî degül ẕevḳ idüñ

Yâ eyyühe'n-nâs kulû veşrebû[865]

Vaṣf-ı Fânûs-ı Ḫayâl Şîrî:[866]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Şol ḳadar taṣvîr-i naḳş itdim dil-i pür-sûze kim

Ġâlibâ pîrâhenimdür perde-i şemʿ-i ḫayâl

Ḳıtʿa li-kâtibihi:

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Derd-i hecrüñ tenimi öyle żaʿîf itdi şehâ

Ki üstüḫânım ṣayılur cümle mufaṣṣal icmâl

Her ṭarafdan görinür dilde olan naḳş-ı ruḫuñ

Şemʿ-i ʿaşḳuñ bedenim eyledi fânûs-ı ḫayâl

---

[863] ṣufra: Hem başlıkta hem de altındaki şiirde "صفره" biçiminde yazılmıştır. Ancak kelimenin doğru yazımı "سفره" biçimindedir.

[864] li-kâtibihi: Başlığında bu ifadeyi taşıyan şiirlerin Hâtifî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.

[865] "يَا بَنِي اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَّكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوٓا اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ : Ey Âdemoğulları! Her secde edilen yerde ziynetlerinizi alın. Yiyin, için fakat israf etmeyin. Zira O, israf edenleri sevmez." *Kur'ân-ı Kerîm*, A'raf: 7/31.

[866] Bu beytin Hersekzade Şîrî'ye mi Silistreli Şîrî'ye mi ait olduğu tespit edilememiştir.

Beyt-i Micmer Âhî:[867]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün]

Müşebbek micmer-i bezm-i belâdur Âhiyâ sîneñ

Duḫân-ı âteş-i dildür görinen mûylar tende

Beyt-i Mirvaḥa Ẕâtî:[868]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Şol ḳadar bâd-ı hevâdan sîm ü zer kesb itdi kim

Müflis olmaz ḥaşre dek itmezse kârı mirvaḥa

Bu bâbda şuʿarânuñ eşʿârı çoḳdur. Bu miḳdâr ẕikr olunmadan ġaraż bu risâle bunlardan daḫı ḫâlî olmasun dimekdür.

Bâb-ı Heftüm: Meclisde Sâz u Âvâze Aḥvâlin Beyân İder

Bülbülân-ı çemengâh-ı ṣafâ vü sürûr ve muṭribân-ı bezmgâh-ı ehl-i ḥużûr eydür: Şarâb meclisinüñ tamâm-ı revnaḳı nüdemâʾ-i ehl-i râz ve sâḳî-i dil-nevâz ve muṭrib-i (74a) ḫoş-âvâz iledür. Nüdemâ ve sâḳî ġıdâʾ-i cismânî ve âvâze-i rûḥ-perver ġıdâʾ-i rûḥânîd[ür]. Şarâb meclisinde ki sâz u âvâze olmasa kişi tamâm-ı leẕẕet bulmaya. Ṣadâ-yı dil-güşâ ervâḥa feraḥ-fezâ olduġına delîl budur ki ṣoḥbetde laṭîf âvâze olsa ehl-i ẕevḳ olan kimesne ṣabr idemeyüp rûḥına ḫiffet gelüp âh-ı sûznâk ve yaḳasın çâk idüp şâd u feraḥnâk olup ʿâlemden ferâġat ḳılup göñli tesellî bulur. Zîrâ ervâḥ ḫoş âvâz eşitdükde ġâyetde ḫiffet bulup keṣâfet-i bedenden leṭâfet kesb idüp vaṭan-ı aṣlîsine iştiyâḳ ider. Gâh olur ki ol vaḳt ġâyetde sürûrından ölür. ʿUlemâ eydürler ki ḥüsnde Yûsuf'dan ve âvâzede Dâvud Nebî'den özge kimesne gelmemişdür. Her vaḳt ki oturup vaʿẓ itse ve âvâze ile Zebûr oḳusa melâyike iḫtirâb düşüp ḳuşlar hevâdan yire dökülür idi. Ve meclisinde vaʿẓ

[867] Bu beyit Mustafa S. Kaçalin'in yayına hazırladığı *Âhî Divanı*'nda bulunmamaktadır (*bk.* Mustafa S. Kaçalin (*haz.*), *Âhî Divan* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., tarih yok).

[868] Bu beyit Zâtî'ye aittir (*bk.* M. Çavuşoğlu – M. A. Tanyeri (*haz.*), *Zâtî Divanı Gazeller Kısmı*, *C* 3, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1987, 165, *G* 1263).

iderken niçe âdem ṣafâsından ölür idi. Pes âvâze-i rûḥ-perver ve ṣît ü ṣadâ-yı ṣafâ-güster bu menzile de uladuḳda erbâb-ı ṣafâya münâsib budur ki ṣoḥbetden evvel sâḳî-i dil-nevâzı ve muṭrib-i ḫoş-âvâzı taḥṣîl idüp ṣoñra şürb-i şarâba şürûʿ ideler. Zîrâ şarâb ġıdâʾ-i eşbâḥ ve ḫoş-âvâz ġıdâ-yı ervâḥdur. Bu ikisi cemʿ olduḳda ṣafâ ve leẕẕet ve sürûr u selvet (74b) tamâm ḥâṣıl olur.

Nükte: Ḥükemâ eydür: "Şarâb er kişidür ve ḫoş-âvâz dişidür bu ikisi bir arada olduḳda bunlardan sürûr mütevellid olur."

Nükte: İbni Sînâ eydür: "Maḥbûb-ı dil-nevâza ve ḫoş-âvâza meyl itmeyen fâsidü'l-mizâc muḥtâc-ı ʿilâcdur. ʿÂlemde kim ola ki bunlara meyl ü maḥabbet itmeye ḥattâ ḫoş-âvâze ḥayvânât-ı ġayr-ı nâṭıḳa meyl idüp ḳulûblarına riḳḳat gelür, ḳanda ḳaldı âdem."

Nükte: Rivâyet iderler ki ehl-i Hind fîli ṣayd eyledüklerinde vaṭan-ı meʾlûfından firâḳına ġamnâk olup yimekden içmekden niçe gün kesilürler. Ṣoñra sâz getürüp ḳatında elḥân-ı ṭayyibe ile ser-âġâz iderler. Göñline tesellî gelüp şâd u ḫurrem olup yimege başlar, va'llâhü aʿlem.

Nükte: Muʿtemedün ileyh bir yârândan eşitdim. Rivâyet eyledi kim bir gün bahâr eyyâmında kûşe-i sebzârda baʿżı aḥbâb ile ṣoḥbet idüp ṣafâ-yı ṣabûḥa ʿazm eyledik. Tamâm meclis germ olup aṣḥâbdan biri eline ṭanbûr alup ser-âġâz eyledükde iki dâne bülbül bir gül nihâlinüñ üstinde niçe zamân âhenk idüp ṣoñra bî-ḳarâr olup biri meclisde bâde üzerine ḳonup biri daḫı ṭanbûruñ ḳolı üzre oturup niçe zamândan ol daḫı bâde üzerine varup yoldaşı ile bir miḳdâr içüp meclisi üç dört kerre öterek devr idüp yine bâde üzerine ḳonup defaʿat ile böyle (75a) idüp ṣoñra uçup kendülerini bir tâne açılmış gül üzerine vurup bî-iḫtiyâr yire düşdiler. Varup birin elüme aldım. Gördüm yüregi öyle oynar ki gûyâ ḫafeḳân zaḥmeti vardur. Pes ḥayvânât-ı ġayr-ı nâṭıḳa bu derecede olduḳda ḳanda ḳaldı âdem ki eşref-i maḫlûḳât ve aḥsen-i ḥayvânâtdur. Ve sâz âletinüñ envâʿı çoḳdur. Ehli ḳatında meşhûr olmaġın ẕikr itmege iḫtiyâc yoḳdur. Ammâ aḥseni ʿûddur, ervâḥa anuñ teʾsîri artuḳdur.

Nükte: Rivâyet iderler ki Dâvud Nebî ʿaleyhisselâm tesbîḥ ve tehlîlinde ġâyetde ḫoş-elḥâ[n] veʿûd taḥrîkinde pehlevân idi. Nübüvvet virilmezden ve Benî İsrâyil üzerine derilmezden evvel pâdişâhları Ṭâlût getürdüp elḥân-ı dil-güşâsın ʿûdda istimâʿ ider idi. Ṣoñra dâyire-i nübüvvete ḳadem başup Ṭâlût'uñ yirine pâdişâh olduḳda aṣḥâb-ı tevârîḫ buyurduġı üzre her gice ḳatına üstâd-ı ḫoş-âvâz ve ehl-i sâz kimesnelerden biñden ziyâde gelüp Ḥaḳḳ'a tesbîḥ ü taḥmîd ve teclîl ü temcîd idüp ṣoḥbet iderler idi. Ve Dâvud Nebî ʿaleyhisselâm ḳırḳ yıl nübüvvet ve salṭanat idüp yüz yaşında vefât eyledi ve baʿżılar yetmiş yedisinde dimişler. Ṣoñra yirine oġlı Süleymân ʿaleyhisselâm on iki yaşında iken oturup otuz (75b) altı yıl nübüvvet ve salṭanat idüp kırḳ sekizinde vefât itdi, baʿżılar elli ikisinde dimişler. Ve dört yıl pâdişâh olduḳdan ṣoñra Beytü'l-Maḳdis'i atası esâsı üzre bünyâd idüp yedi yılda tamâm eyledi. Ve pâdişâhlıġından yigirmi beşinci yılda Belḳîs ḳatına geldi. Ve ṣoñra yirine oġlı Racʿîm oturup on yedi yıl ve baʿżılar ḳavli üzre ḳırḳ bir yıl ḥükûmet idüp âḫirete naḳl itdi, ṣalvâhu'llâhü ʿaleyhim ecmaʿîn.

Beyt:[869]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Bu ʿûduñ nabżına el urdı ḳavvâl

Enîn eyledi çün bîmâr-ı bî-ḥâl

Beyt-i Ḳobûz:[870]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḳobuzuñ öyle bururlar ḳulaġın

Ki çatladurdı söylerken damaġın

[869] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.
[870] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.

Beyt-i Çeng:[871]

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün]

Ġam ḳaddimi çeng eyledi cân bir ḳıla döndi

Bu sâzı ne taṣnîf ile bir ḳılda çalarsın

Beyt-i Def:[872]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Ḥalḳalar daḳmış ḳulaġında olupdur ḥayderî

Post-bûs olmuş bıraḳmış cübbe vü destâr def

Dîger:[873]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Ḍarb ider ol meskini dâyim muġannî ḫışm ile

Ṣoḥbet-i dildâra itmez varduġın iḳrâr def

Âteş-i ruḫsârına ḳarşu nigâruñ ʿaşḳ ile

Germ olup oḳur niçe ebyât ile işʿâr def

Sâḳiyâ bi'llâh ʿaceb ẕevḳ u ṣafâ eyler yürür

Bezm-i dilberlerde dâyim ḫoş güler oynar def

---

[871] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.

[872] Bu beytin şairi tespit edilememiştir. Ancak Revânî, Edirneli Nazmî ve Surûrî'nin bu beyti içermese de bu beyitle aynı kalıp ve redifte gazelleri var. Surûrî söz konusu gazeline "*Naẓîre-i Nihâlî*" başlığını koymuştur (*bk.* Niyazi Ünver (*haz.*), *Gelibolulu Sürûrî Dîvânı* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2020, 172, *G* 233). Pervâne Bey Mecmuası'nda da Sururî'ninki zemin şiir olarak gösterilmiştir (*bk.* Kâmil Ali Gıynaş (*haz.*), *age.,* 1437-1438, *Mn.* 3924). Bunlardan hareketle Hâtifî'nin naklettiği beyitlerin Nihâlî'nin henüz başka bir yerde rastlamadığımız söz konusu gazeline ait olma ihtimali yüksektir.

[873] Bir önceki beytin devamı olmalıdır.

Beyt-i Ṭabl:[874]

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün]

Çaldım nice gün derd ile ṭabl-ı ġam u miḥnet

Al sen de cefâ sâzın ele kâr-ı be-nevbet

Muṭrib ġâyetde ḫoş-âvâz ve dil-nevâz ve ehl-i râz olup leṭâyif-i aḫbâr (76a) ve nevâdir-i eşʿâr ḥıfẓ idüp ʿibârâtında feṣâḥat kelimâtında belâġat gerek. Ammâ pâdişâhlar muṭribi ġâyetde üstâd-ı çâlâk ve ẓarîf-i pür-idrâk olup pâdişâhuñ necm ve ṭâliʿinüñ naġmesin ezberleyüp ṭabîʿatine ḳanġı maḳâm teʾsîr ider anı idrâk idüp ʿamel itmek gerek. Zîrâ **ʿâlimân-ı muṣâdif-i ṭevâliʿ-i kevâkib ve ʿârifân-ı müẓâhir-i levâmiʿ-i nücûm-i ṣevâḳıb** böyle zaʿm iderler ki maḳâmât on iki burc üzre bağlanmışdur ki menâzil-i kevâkib-i sebʿa seyyâredür. Ve burûcuñ nücûma efʿâli nice ise enġâmuñ daḫı enâma teʾsîri eyledür. Meṣelâ kevkebden biri menzilinde saʿd ile muttaṣıl ve nüḫûsetden munfaṣıl olsa öyledür. Ṭâliʿi olan kimesne dâyim ṣafâ ve sürûrda olur, eger ʿaksine olsa her dem inḳıbâż üzre ṭurur. Maḳâmâtuñ[875] daḫı ḫalḳa efʿâli budur ve her burcuñ bir maḳâmı vardur. Muṭrib ne maḳâmında terennüm eylese elbetde o naġmenüñ burcı kimüñ ṭâliʿi ise ḳalbine nevʿan ḥareket gelür. Ve her ḳaçan ki naġme-i efrâḥı evindedür feraḥ olur. Ve gâh olur ki ġâyetde feraḥından ḳalḳup raḳṣ ider. Ve ḳaçan ki neġam-ı emrâżı evine naḳl eylese ḫâṭırı munḳabıż olup reng-i rûyına teġayyür gelür. Ve meʿarratı evine naḳl eylese yüregine ḳorḫu gelüp gâh olur ki aġlar. Ve firâşı evine naḳl eylese uyḫusı gelüp uyur. (76b) Ve on iki burûc maḳâmât ile ṭabâyiʿi ile bu dâyirede[876] tertîb olınmışdur ki vech-i meşrûh üzre ṭâlib olan kimesne ʿamelinde baṣîret üzre ola:

[874] Bu beytin şairi tespit edilememiştir .

[875] maḳâmâtuñ: Kelime nüshada "مقامتن" biçiminde yazılmıştır..

[876] dâyirede: Kelime nüshada "دايره" biçiminde "ه" harfi olmaksızın yazılmıştır.

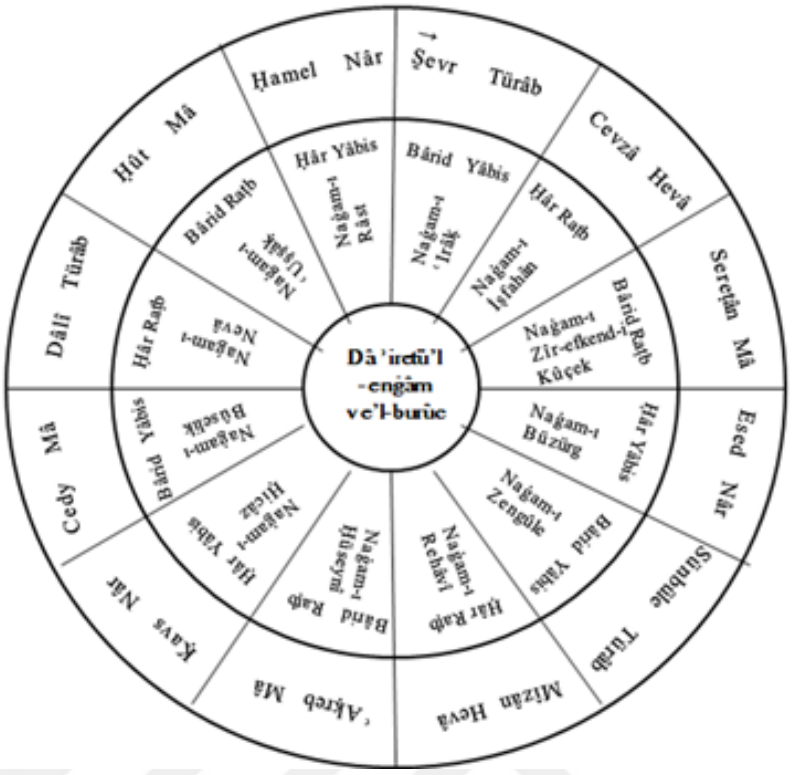

Nükte: Rivâyet iderler ki evvelâ ʿûdı Metûşilîḫ pâdişâh ki İdrîs Nebî evlâdındandur ol teleyyüf eylemişdür. Ve baʿżılar eydür baʿżı ḥükemâ Fürs taṣnîf ḳılmışdur ve Baṭlimûs ḥekîme daḫı isnâd iderler. Ve rivâyet iderler ki evvel İslâm'da ʿûdı Saʿîd bin Miscaḥ çalmışdur. ʿAbdu'llâh bin Zübeyr sene-i (77a) erbaʿu ve sittînde Kaʿbe-i şerîf binâ eylemege mübâşeret ḳılduḳda ʿAcem'den baʿżı miʿmârlar var idi. Saʿîd anda ʿAcemce elḥân-ı ṭayyibe ile ser-âġâz ider idi. Saʿîd aṣl-ı ʿûdı ʿAcem'de taḥṣîl idüp Mekke'ye gelüp ekṣer-i ahâlîsine taʿlîm idüp ṣoñra Şâm'a varup andan yine ʿAcem'e gitmişdür. Ve rivâyet-i ṣaḥîḥ budur ki evvelâ ʿûdı Baṭlimûs ḥekîm teʾlîf idüp İsḥaḳ bin İbrâhîm Mevṣılî ki nedîm-i Hârûnü'r-Reşîd'dür ol tamâm-ı ṣanʿatında iştihâr bulup anda ḫatm olmışdur. Ve rivâyet olınur ki İsḥaḳ Nedîm ḫalvetinde ʿûd çalsa İblîs ʿaleyhi'l-leʿane gelüp ḥâżır olup İsḥaḳ'a ʿûd çalmaḳ ve nice âvâzeler taʿlîm ider idi.

Ḥikâyet: İsḥaḳ Nedîm eydür bir gün ḳış eyyâmında yol üzerine ḥavâle bir ḫalvetgâhımda oturur idim. Ḳatımda kimesne yoḳ ve yollarda yaġmurdan yürünmez ve ṭuman ʿâlemi öyle başmış idi kim elüñ ḳaldursañ görinmez ve yârânlarımdan kimesne

gelmeyüp ġâyetde ġamgîn olup oturdım.[877] Ve revzeneden ikide birde yollara naẓar ider idim. Aṣlâ kimesne gelmedi tâ gün ṭolındı. ʿÂḳıbet emr itdim, sâḳî bir miḳdâr şarâb getürüp yaluñuz ṣoḥbete şürûʿ itdim. Ḫâṭırıma bir maḥbûbe sever idim ol geldi. Göñlüme eyitdim âh eger bunuñ bigi uzun gicede benimle hem-dem olsa sürûrum tamâm olup ʿömrim ziyâde olur idi. Ben daḫı bu sözde iken bir kimesne[878] (77b) ḳapu dögüp bu mıṣraʿı oḳur idi:

Mıṣraʿ:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḳabûl eyler iseñ geldi nigâruñ

Revzeneden naẓar itdim gördüm ki ol maḥbûbem. Hemân kendüm ḳapuya varup alup içerü getürdüm. Cemîʿ esbâbı yaġmurdan ışlanmış ve dizin dek çamura baṭmış bir ḥâlde ki kendünüñ öyle olduġına rıżâm yoḳ. Eyitdim: "Ey rûḥ-ı revânım bunuñ bigi vaḳtde neye gelürdüñ?" Eyitdi: "Âdemüñ geldi, senüñ böyle ḥalvetüñ ve baña iştiyâḳ ve maḥabbetüñ ʿarż eyledi. Ḫaber itmeyüp teʾḫîr ḳılmayup geldim." Taʿaccüb eyledim, "Ben saña âdem göndermedim." demege edeb idüp "Ey râḥat-ı rûḥum bu belâlar baña maḥal idi." diyüp hemân sıcaḳ ṣu getürdüp elin ve ayaġın pâk idüp ḥaremimden tâze ḳabâlar getürüp giydürdüm. Bir miḳdâr yimek yiyüp[879] bir iki ḳadeḥ içdükde eyitdi: "Baña kim sâz çalıvirür?" Eyitdim ki "Ben." "Yoḳ." didi. Eyitdim ki "Sen veyâ câriyelerim." "Yoḳ" didi. Eyitdim ki "Gör ne buyursañ öyle idelim." Eyitdi: "Ṭur ṭaşradan bir kimesne getür, bize ʿûd çalıvirsün." Emrine iṭâʿaten ṭurup "Bunuñ bigi gicede kimi bulam?" diyüp yola çıkup giderken bir kûr kimesne buldım. Ḳarşudan gelür eydür: "Ḳatında olduġum kimesneleri Allâh maġbûn eylesün. Irlar isem diñlemezler, ırlamaz isem dögerler." Eyitdim ki "Muġannî misün?" "Belî." didi. Eyitdim ki "Luṭf eyle, bu gice gel bizim ile."

---

[877] oturdım: Kelime nüshada "اوتوزدم" biçiminde yazılmıştır. Ancak önceki ve sonraki cümlelerin yüklemlerinin kip özelliklerine bakılırsa kelimenin "oturır idim" olması gerekmektedir.

[878] bir kimesne: Bu ibare nüshada biri sayfa sonunda biri de müteakip sayfanın başında olmak üzere iki kere yazılmıştır.

[879] yiyüp: Kelime nüshada "ییوب" biçiminde yazılmıştır.

(78a) Ol eyitdi ki “Ḳabûl eyler iseñ” Pes eline yapışup eve getürdüm. Maḥbûbeye eyitdim: “Saña bir muġannî getürdüm ki öñünde her ne eyler iseñ bilmez ve hem âvâzından ḥaẓ iderüz gözi görmez.” Oturup bir iki ḳadeḥ içdükde baña eyitdi: “Bi’llâhi sen kimsün?” “İsḥaḳ Nedîm’üm.” didim. Eyitdi ki “Eşidür idim elḥamdüli’llâh ki ḥużûruña yetişdim. Yâ İsḥaḳ bir miḳdâr âvâze idüp ḳuluñı müşerref eyle.” “Laṭîfe ider ola.” diyüp bir miḳdâr âvâze ile bir iki ebyât oḳudum. Eyitdi: “Yâ İsḥaḳ hele yaramaz degülsün.” İncinüp ʿûdı elimden bıraḳdım eyitdi ki “Yâ İsḥaḳ ḳatuñda kimesne var mı ʿûd çalar?” Eyitdim ki “Bir maḥbûbe var.” Eyitdi ki “Emr eyle söylesün.” Pes maḥbûbe ʿûdı eline alup rûḥ-efzâ ser-âġâz eyledi. Tamâm itdükde eyitdi kim “Sen aṣlâ nesne bilmezsün.” Maḥbûbe utanup eyitdi: “Ey pîr-i ʿazîz şol nesne ki bizde idi ḥidmetüñe niṣâr itdük. Sen daḫı ḳatuñda olanı himmet eyle.” Eyitdi: “Yâ İsḥaḳ baña bir ʿûd getür ki aṣlâ âdem çalmamış ola.” Bir yeñi ʿûd getürdüm, alup evtârın daḳup laṭîf ḥüsn-i ḫulḳ ile ser-âġâz idüp bu ebyâtı oḳudı:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Zihî iḳbâl ü ʿizz ü kâmrânî

Ki kendü iḫtiyârı birle yârüñ

Ḳapuya gele vü nâz ile ide

Ḳabûl eyler misün geldi nigâruñ

(78b) Tamâm idicek maḥbûbe baña ġażab ile naẓar idüp eyitdi ki “Şol ḳadar râzı ṣaḳlayamayup varup bunuñ bigi nâ-maḥreme çıḳarduñ.” Yemîn idüp aġzın öpüp boynın ḳulaġın ḳoḫulayup “Dimedim.” diyüp gücele barışdım. Ṣoñra maḥbûbe dönüp pîre: “Yâ ʿazîz söyle.” diyüp pîr yine ʿûdı eline alup bu ebyâtı oḳudı:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ne ḫoşdur nâz iderken nâzenînler

Öpüp boynında ṣorasın lebini

Emesin dişleyüp nâzüklük ile

Gehî boynını vü geh ġabġabını

Maḥbûbeye eyitdim: “Bunı daḫı ben mi didim?” Pîr bir miḳdâr oturup ṭaşra çıḳup eglendi. Ardınca çıḳdıḳ ḳapular baġlu. Ṭaleb itdük[880] bulunmadı. Bildim ki İblîs’dür ʿaleyhi’l-leʿane. Maḥbûbeye benüm aġzımdan varup getürüp ṣoñra meclise gelüp bizim ile ṣafâyı bile sürdi.

Laṭîfe: Vüzerâdan birisinüñ bir maḥbûb-ı semen-sîmâ bülbül-i şîrîn-nevâ muṭrib-i meh-liḳâ ḳulı var idi. Nâgeh pâdişâh görür, teftîş ider, “Vezîrüñdür.” dirler. Vezîre ḫaber varur. Hemân tertîb üzre peş-keş taḥṣîl idüp bu ḳıṭʿayı yazup ḳuluñ eline virüp gönderür ve ışmarlar ki pâdişâha îṣâl ide:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Riyâż-ı bezmüñe ey şâh-ı ʿâlem

Ḳaçan kim vara bu zülfi müselsel

Ḳabûl ola ki dün ile çıḳupdur

Zemînden göge bir bedr-i mükemmel

(79a) Bu cânumdur niṣâr itdüm yoluña

Kim itdi cânı peş-keş benden evvel

Varup vüṣûl bulduḳda ḫayz-ı ḳabûlde vâḳıʿ olup pâdişâh vezîre şâhâne ḫilʿatler buyurur. Niçe müddetden ṣoñra yine vezîre bir câriye hediye gelür ki ḥüsnde bî-miṯl anı

[880] itdük: Kelime nüshada “ایتدکه” biçiminde yazılmıştır.

daḫı pâdişâh âgâh olup ṭaleb ide diyü ḳorḫusından evvelkiden aḥsen tekrâr peş-keş ile bu ebyâtı yazup câriye ile gönderür:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Muḳaddem birime ikinci bu mihri[881]

Serâyuñ seyrine gönderdim ey şâh

Ḳabûl eyle[ye]siz zîrâ dönüpdür

Felekde yaraşur ḫûrşîd ile mâh

Hemîşe ṭâliʿuñ olsun meh ü mihr

Sen ol dâyim saʿâdet birle hem-râh

Ḳabûl idüp evvelkiden ziyâde riʿâyet eyler. Ṣoñra ḥussâddan biri vezîri pâdişâha ġamz idüp eydür: "Vezîr bu maḥbûbı size virdi ammâ daḫı maḥabbeti ḫâṭırından gitmez. Ṣohbetde[882] ẕikri ve ḫalvetde fikri odur." Pâdişâh ġammâza ḫışm idüp bunuñ bigi kelimât söyleme diyüp maḫfî kendü maḥbûb aġzından bir mektûb yazup bir küçük oġlan ile vezîre gönderüp oġlana ışmarlar ki "Maḥbûbdandur." diye. Mażmûn mektûb bu idi: "Duʿâ-yı bende-gâna ve ṯenâ-yı çâkerâna muṯḥef ḳılınduḳdan ṣoñra efendimüñ elṭâfʿamîmesinden ümîddür ki ben ḳulını egerçi ki pâdişâha niṯâr (79b) itmişdür ammâ gördükçe göñline taġayyür gelmemek olmaz yine bir ḥîle ile ḫalâṣ idüp sâyir bendelerinden biri itmege himmet ide." Mektûb vezîre vâṣıl olduḳda pâdişâh ṭarafından ḥîle idügin bilüp mektûbuñ ardına bu ḳıṭʿayı yazup irsâl ider:

---

[881] Hece fazlalığı sebebiyle bu mısraın vezni kusurludur.

[882] Ṣohbetde: Nüshada bu kelimeden sonra "eyledükde" kelimesine yer verilmiştir: "صحبتده ذكرى خلوتده فكرى ايلدكده". Ancak Hâtifî'nin bu kelimenin hemen öncesine yazdığı yerin üzerini çizip düzeltme yapması; devamındaki secili unsurun "ḫalvetde fikri" biçiminde olması ve cümlenin anlam akışı birlikte değerlendirildiğinde "eyledükde" kelimesinin fazladan yazıldığı anlaşılmaktadır.

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Seni şâh ile gördükde revâ mı

Taġayyür bula bu göñlim ḥasedden

Tenümde cânım idüñ virdim aña

Gelür mi rûḥ gitdükde cesedden

Pâdişâh ebyâtı oḳuduḳda vezîrüñ ḥüsn-i zekâvetine taḥsîn idüp ol ġamz iden kimesne[yi] reddeyler.

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Saḳın ġamz idüp olma fitne-engîz

Ki ġammâz olan âdem oñmaz ey yâr

Rivâyet eylediler Muṣṭafâ'dan

Buyurmuşdur ki *e'n-nemmâmü fi'n-nâr*[883]

Nükte: Ḥükemâ buyurmuşdur ki üç dürlü ġammâzuñ ʿâlemde dâyim yüzi ḳaradur: Biri ʿavreti erine ikinci ḳarındaşı ḳarındaşına üçünci ḳulı efendisine ġamz ve "Terk eyle." diyü remz idenlerüñ. Ve'l-ḥâṣıl şarâb meclisinüñ revnaḳı ehl-i sâz u ḫoş-âvâz ve maḥbûb-ı dil-nevâz iledür.

[883] "النمام في النار" : Koğuculuk yapan ateştedir."

"لا يدخل الجنة نمام" : Koğuculuk yapan cennete giremez." (Buhari, *Edeb*: 50) hadisinden iktibas yapılmıştır.

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Gül ġonceye çemende naṣîḥat idüp dimiş

Ki ey bikr-i nev-resîde vü ey ṭıfl-ı dil-güşâ

Varma açılma gülme ḥaẕer ḳıl o bezme kim

Nâ-sâz muṭrib ola vü sâḳi-yi bed-liḳâ

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

(80a) Buyurmuşdur ahâlî kim ḳatuñda

Dilerseñ cemʿ ola ser-cümle leẕẕât

Şarâb içme ṣadâ-yı dil-güşâsız

Ki ṣıḳlıḳ olmayınca içmez ṣuyı at[884]

Bâb-ı Heştüm: Der-Beyân-ı Revnaḳ-ı Eyyâm-ı Bahâr ve Evṣâf-ı Ezhâr

ʿÂrifân-ı esrâr-ı ravża-i serây-ı sübḥânî ve vâṣıfân-ı envâr-ı gülzâr-ı ṣunʿ-ı ṣamedânî eydür: "Bahâr eyyâmı ṭırâz-ı ḥulle-i devrân ve şuʿâʿ-i nûr-ı cevâhir-i iklîl-i ḫûrşîd-i tâbândur ve aḥsen-i ezhârı gül-i ṣâḥib-i cemâl ve benefşe-i âşüfte-ḥâldür."

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Bu faṣl içre ki ṭopraḳdan bitürdür

Göñül kim ṭaşmaya ṭaşdan bitürdür

Ehl-i ẕevḳe lâyıḳ budur ki şarâbı münâsib yârân ile bahârda ṭaraf-ı cûybârda nûş ideler ve aḳ ḳabâlar giyeler:

[884] Mısraın vezni hece fazlalığı sebebiyle kusurludur.

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Sâḳî getür şarâbı ki faṣl-ı bahârdur

Gül devleti vü ʿahd-i şeh-i kâmkârdur

Furṣatdur içelim bu iki ḳutlu demde gel

Dâyim dura İlâhî ki ḫoş rûzigârdur

Yaʿni şehinşeh-i ḳamer-ṭalʿat ḫûrşîd-menzelet kisrâ-maʿdelet pâdişâh-ı ẓıllu'llâh Sulṭân Süleymân Şâh bin Selîm Şâh *edâma'llâhu eyyâmü devletihi ve ʿammera bi'l-ʿadli dârü memleketihi ve lâ-zâlet fî-ḳabżatihi taṣarrufihi riḳâbü'l-enâmü mâ-dâmet el-eyyâmü ve'l-leyâlî ve'l-leyâlî ve'l-eyyâm*[885]

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

İr[d]i bahâr lâle-i Nuʿmân devridür

(80b) Sâḳî getür şarâbı gülistân devridür

Gül mevsimi vü ġonce-i ḫandân devridür

Sultân-ı nev-cevân Süleymân devridür

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Gül mevsimi irişdi vü faṣl-ı bahârdur

ʿÎş idelim ki ʿahd-i şeh-i kâmkârdur

[885] ادام الله ايام دولته و عمّر بالعدل دار مملكته و لا زالت في قبضته تصرفه رقاب الانام ما دامت الايام و الليالي و الليالي و الايام" : Allah devletinin günlerini daim etsin ve hükümdârlığını adaletle yaşatsın; günler geceler devam ettiği sürece insanların boyunları onun pençesindedir."

Ḫoş gör bu iki devleti furṣatdur itme fevt

Gelür geçer bahâr ü ʿömr-i müsteʿârdur

Ḥikâyet: Bir cüllâh var idi. Her yıl ḳış eyyâmında şarâbı alup ḳırḳ dane küpe ḳoyup her küpüñ aġzını ṣıvayup birer dâne altun yapışdırur idi. Ve her vaḳt mekûkin saġdan ṣola atup ayaġın başduḳça ve her seḥer çenberin ḳurup ve gice yaṣduḳça bu ḳıṭʿ ayı oḳur idi:

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Yâ Rab ecel emân vire mi ol zamâna dek

Kim mevsim-i gül ire cihân nev-bahâr ola

Bülbül ṣalâ-yı ʿîş ide vü ṣubḥ-dem ṣabâ

Zülf-i benefşe üstine ʿanber-niṣâr ola

Tamâm nevrûz gelüp eyyâm-ı bahâr revnaḳ bulduḳda dükkânı ḳapayup küpüñ birinüñ ḳapaġın açup üstindeki altunı nuḳle virüp bir iki yârân ile ṣaḥn-ı çemende ʿişrete âhenk idüp bu ḳıṭʿ ayı oḳur idi:

Ḳıṭʿa:

[feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Ḥamdüli’llâh irişdi faṣl-ı bahâr

İdelim ʿîş u nûşı leyl ü nehâr

Mevsim-i gül zevâle irdükde

Olalım ṣûfîveş ṣâḥî ile yâr

Devr idüp yıl yine gelince bahâr

Tevbe idüp ḳılalım istiġfâr

(81a)[886] Gül eyyâmını bu üslûb üzre ḳırḳına yetişdürüp küpler âḫir olup altunlar tamâm olduḳda ḳırḳıncı seḥerden ṣafâ-yı ṣabûḥa ʿazm idüp yatan yârâna bu ḳıṭʿayı oḳuyup ʿîş u ʿişrete [?][887] ider idi:

Ḳıṭʿa:

[feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Gelüñ oldı tamâm mevsim-i gül

Bir araya ki ictimâʿ olsun

İdelim öyle ʿîş ü ẕevḳ u ṣafâ

Ki bahâr ile bu vedâʿ olsun

Ol gün ḫâtime diyü tamâm ʿîş u nûş idüp yârân-ı vefâdâr ve eyyâm-ı bahâr ile vedâʿlaşup yine menzilgâhına gelüp ʿameline şürûʿ idüp muḳaddemen ẕikr olan ḳıṭʿasın eyyâm-ı rebîʿe dek vird-i zebân ider idi. Meʾmûn ḫalîfeye bu laṭîfeyi ḥikâyet iderler, eydür: "Bu kimesne gele." ʿAyn-ı taḥḳîḳ ile naẓar eylemiş, getürdüp yılda on biñ aḳçe ʿulûfe taʿayyün eylemiş. Her gül eyyâmında virürler idi.

Nükte: Caʿferü'l-Mütevekkil bin Muʿtaṣım bin Reşîd gül vaḳti geldükde eydürmiş: "Ben melik-i selâṭînim ve gül pâdişâh-ı reyâḥîndür ʿavâm anuñ yüzin görmek câyiz degüldür." Yasaḳ ider idi, kimesne gül almaz idi. Kendü meclisinden ġayrda gül bulınmaz idi. Ve gül eyyâmında gül-levn ḳabâlar giyüp ḫalvetgâhın gül-levn bisâṭlar ile döşedüp dîvârların güller ile zînet itdürür idi.

Nükte: Nûşinrevân bir gün ayaḳ seyrine çıḳar,[888] yol üstinde bir dâne yatur gül bulur. "Seni yire (81b) uranı Allâh ursun." diyüp alup başına getürür.

---

[886] Nüshada sayfa kenarına metinden bağımsız olarak "*Bahâr eyyâmı gül vaḳti benim göñlüm şarâb ister*" ibaresi yazılmıştır.

[887] Burada mananın akışındaki kopukluktan kelime / kelimeler eksiği olduğu anlaşılmaktadır.

[888] çıḳar: Kelime nüshada "چقرر" biçiminde, "ر" harfi fazla olarak yazılmıştır.

Nükte: İmam ʿAlî raḍiya'llâhu ʿanh eydür: "Ḥażret-i Resûl ʿaleyhi's-selâm bir gün baña bir gül virüp eyitdi: 'Yâ ʿAlî bu cennet reyâḥînlerinüñ seyyididür'" Ve **ẕurefâ** eydür: "Cûr şehrinüñ güli ve Kûfe şehrinüñ benefşesi ve Cürcân'uñ zerrîn-ḳadeḥi ve Baġdâd'uñ şebbûyına bedel olmaz." **Caʿfer bin Muḥammed eydür:** "Gülde Ḥaḳ teʿâlâ enbiyâ ḳoḫusın ve eyvâda ṣuleḥâ râyiḥasın ve mersînde melâyike bûyından eṣer ḳomışdur."

Fâyide: Güz eyyâmında tâze gül bulınmaḳ isteseler açılmaduḳ ġonceleri alup bir yeñi ṭutılmış destî içine ḳoyup aġzın balçıġ ile ṣıvayalar, tâ ki hevâ girmeye. Ṣoñra destîyi yire göme ḳoyalar, dura. Vaḳt-i ḥâcetde murâd olduḳça çıḳarup üzerine ṣu ṣaçup bir miḳdâr ḳoyalar, dura. Tâze gül bigi açılır.

Ḥikâyet: Menâhicü'l-Fiker kitâbında eydür: "ʿUlemâdan bir rivâyet eyledi kim Dımaşḳ'da bir gül görmüş, yapraġınuñ bir yüzi ḳızıl bir yüzi aḳ. Ve Ḥaleb'de bir gül görmüş, bir yüzi ḳızıl ve bir yüzi ṣaru." Ve Şeyḫ ʿAlî Ġuzûlî eydür: "Aṣḥâbımdan biri bir bâġbânı görmüş, tîli ṣuda ezüp gül aġacın ol ṣu ile ṣuvarur. Suvâl eylemiş, eyitmiş ki 'Gül bu ṣanʿat ile âsmânî olur.' Pes bundan maʿlûm oldı kim ḳara gül ve ġayrisi bunuñ bigi ṣanʿat ile (82a) ḥâṣıl olur nitekim ḳızıl gülüñ bir ṭarafın bez ile ṣarup bir ṭarafın kükürd ile buḫûrlayup aḳ itdükleri bigi. Ve İbnü Ḳuteybe'den rivâyet iderler ki Hindûstân'da bir gül aġacı görmüş, güllerinüñ her yapraġı üzerinde *lâ-ilâhe illa'llâh Muḥammedü'r-Resûlu'llâh*[889] yazılmış. Ve İbnü Müteʿabbid'den rivâyet iderler ki Maġrib'e Ṣelâḥaddîn ḫalîfeden elçilige varup geldükde ḫaber virüp eyitmiş: "Mürâkiş şehrinde seksen yapraḳlu ve yüz yapraḳlu gül gördüm."

Laṭîfe: İbnü'l-Muʿtez bir gün ṣoḥbet iderken maḥbûbelerinden biri bir âsmân ṭabaḳ içinde ḳızıl gül üzre aḳ güli tertîb idüp meclisine bu ḳıṭʿa ile gönderür:

---

[889] "لا اله الا الله محمد رسول الله" : Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed onun resulüdür."
Bu ibare "Kelime-i tevhid"dir (*bk.* Hatice Kelpetin Arpaguş, "Kelime-i Tevhid", *DİA,* Ankara 2022, XXV/214-215).

Ḳıṭʿa:

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Yüzüñ güneşdür eyâ âsmân-ḳadr ü celâl

Hemîşe bezmüñ anunçün maḳâm-ı cârumdur

Bu tuḥfeyi ki ayaġuñ tozına gönderdim

Zebercedî felek üzre şafaḳla encümdür

Laṭîfe: İsḥaḳ Nedîm eydür: "Bir gün Hârûnü'r-Reşîd ḳatına vardım. Gördüm öñinde ḳızıl ile ḳarışmış aḳ gül var. Dünyâ dirler bir şâʿire câriyesi var idi. Ol perde ardında oturur. Beni gördükde eyitdi: 'Yâ İsḥaḳ şol güle bir beyt di.' Hemân bî-teʾemmül didim:

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Güzel ruḫsârına beñzer ḳaçan kim

Ḳızara ʿâşıḳ öpdükde ḥayâdan

(82b) Câriye perde ardından eyitti:

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Beni ṣayd eyleyüp ḳocduḳda Hârûn

Yanaġım rengine beñzer ṣafâdan

Gülüp Hârûnü'r-Reşîd baña eyitdi: 'Yâ İsḥaḳ dur, bu melʿûne beni ḳıvâma getürdi.' Eyitdim: 'Va'llâhi durmazam câyizem almayınca. Zîrâ sâkinüñ taḥrîkine sebeb ben idim.' Tebessüm idüp öñinden bir avuç gül virüp eyitdi: 'Yüri ḫazîneden ʿadedince altun virsünler.' Alup ṭaşrada ḫazînede varup ṣaydım, yetmiş üç dâne gül geldi, ʿadedince altun alup gitdim."

Laṭîfe: Eba'n-Nüvâs ḫaste olur. Baʿżı yârânı göre varup bî-ḥużûr olmasınuñ sebebin ṣorarlar. Eydür: "Geçen yıl gül eyyâmında şarâba tevbe itmiş idim. Anuñ sırrıdur ki şimdi ẓuhûra geldi. Vâḳıʿâ tevbe itmeyüp daḫı gül eyyâmında eylemek ġâyetde ḳabâḥatdur. Ol zamânda tevbeler ṣınur, ḳanda ḳaldı tevbe eylemek."

Beyt:[890]

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Be-ʿahd-i gül şudem ez-tövbe-i şarâb ḫacil

Ki kes me-bâd zi-kerdâr-i nâ-ṣavâb ḫacil[891]

Laṭîfe: Aʿyândan biri eydür: Edirne'de gül eyyâmında Kâtibî ile gülistân ṣoḥbetine ʿazm eyledik. Ve niçe müddet idi kim Mollâ Kâtibî tevbe eylemiş idi. Meclis gül ü lâle ve devr-i piyâle ile ârâste olduḳda bî-iḫtiyâr sebûyı tevbe ṣıyup ayaġı ele alup bu maṭlaʿ-ı tevbe-güdâzı ve şiʿr-i dil-nevâzı edâ idüp nûş ḳıldı:

Maṭlaʿ:[892]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

(83a) Yine ey câm-ı[893] muṣaffâ seni gördük silme

Ṣoḥbetüñ revnaḳısun dünyede art eksilme

---

[890] Beyit, Hafız'ındır (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, II/1859).

[891] "بعهد کل شدم از توبهٔ شراب خجل / که کس مباد ز کردار ناصواب خجل: Gül devrinde şarâba tevbe etmekten utandım ki kimse doğru olmayan amelden utanmasın."
Çeviride, Sudi'nin şerhinden yararlanılmıştır (*bk.* Sûdî-i Bosnevî*, age.,* II/1859).

[892] Bu matlaʿı Latifî, Kâtibî'ye; Âşık Çelebi, Şâmî'ye mal ederken Kınalızade her ikisine de ait olabileceğini söyler (*bk.* Rıdvan Canım (*haz.*), *Latifî Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n-Nuzama (Tenkitli Metin)* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018, 451; Filiz Kılıç (*haz.*), *age.,* 591; Aysun Sungurhan (*haz.*), *Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şuarâ* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, 459 ve 704)

[893] câm: Kelime nüshada "" biçiminde, "م" harfi mükerreren yazılmıştır.

Ḳıṭʿa:[894]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Yâ sâḳiyü'l-müdâm ve yâ kâşifü'l-kürûb

Hât isḳını'r-raḥîḳu ʿalâ raġmi men yetûb[895]

Gül mevsiminde her ki ide tevbe bâdeden

Ol tevbeyi ḳabûl ide mi Ġâfirü'z-zünûb

Ẕikr-i Evṣâf-ı Ezhâr bâ-Eşʿâr-ı Cevâhir-niṣâr Ḳaṣîde-i Revânî:[896]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Gülzârı naḳş idüp yine naḳḳâş-ı nevbahâr

Gûyâ nigâr-ḫâne-i ġayb oldı âşikâr

Altunlu ḳıl ḳalemle muḥarrir bigi güneş

Gül-gûn şemsesini gülüñ itdi zer-nigâr

Bir ṭaşı laʿlden biri yâḳûtdan yine

Miʿmâr-ı bâġ yapdı güle ġoncadan ḥiṣâr

Sulṭân-ı gülden almaġ içün ḳahr ile anı

Yaġdurdı aña ṭûb u tûfek ebr-i nev-bahâr

Nergis ki ṭutdı dâyire-i sâḳ-ı ʿarʿarı

Ḫalḫâl-ı zer ṭaḳındı ayaġına ṣan nigâr[897]

---

[894] Bu şiirin kaynağı ve şairi tespit edilememiştir.

[895] "يا ساقي المدام و يا كاشف الكروب / هات اسقني الرحيق علي رغم من يتوب: Ey saki, ey sıkıntıları giderici, tevbe edenlere rağmen bize şarap ver!"

[896] Bu beyitler Revânî'nin "*Kasîde der-Medh-i Sultân Bâyezîd*"inden alınmıştır. Kasidenin Revânî divanındaki biçimiyle buradaki arasında küçük çaplı kelime ve sıralama farkları vardır (*bk.* Ziya Avşar (*haz.*), *Revânî Divânı* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, 67-72, *K* 4. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0).

[897] ṣan nigâr: Nüshada kenara, bu ibarenin hizasına "صاق کو یار: ṣanki yâr" ibaresi de yazılmıştır. Ancak ibarelerin ikisinde de karalama, silme veya çizme yapılmamıştır.

Taʿlîm-ḫâne oldı gülistân bu demde kim

Gül ṭablalardur anda ġazel-ḫ*â*n durur hezâr

Ṣan servler ṭurup ayaġ üstine oḳ atar

Fınduḳlar oldı ġonce vü tîr oldı ḫâr

Devlet anuñ bu demde ki ʿîş ide yâr ile

Miḥnet anuñ olmaya yanında bir nigâr

Ṣûfî ṣafâ-yı ḫâṭır ise zühdden ġaraż

Ṣu bigi eyle kûşe-i gülzârı iḫtiyâr

Mescid kenâr-ı sebze vü tesbîḥ zülf-i çeng

Ḳandîl câm-ı bâde vü miḥrâb rûy-ı yâr

Ey dil çemende ġonçe-dehenlerle hem-dem ol

Gül mevsiminde olma ṣabâ bigi bî-ḳarâr

(83b) Elden ḳoma piyâleyi nergis gibi müdâm

Curʿa-feşânlıḳ eyle ki bezm ola lâlezâr

Ez Ḳaṣîde-i İsḥaḳ Der-Vaṣf-ı Çemen:[898]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Gevher-efşânlıḳ idüpdür ḫâzin-i genc-i bahâr

Rîze-i pîrûzedür yir yir dökilmiş her çemen

Gül-bün-i nev-resteyi bülbül der-âġûş itmege

Ġonceler bâlîn olupdur bâġda pister çemen

[898] Bu beyitler Üsküplü İshak Çelebi'ye aittir (*bk*. Murat Keklik, *Üsküplü İshak Çelebi Divan (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*, (Doktora tezi), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek 2014, 99, *K* 13).

Şâhidî:[899]

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Döşendi sofra-i mînâ çekildi ḫûn-ı feraḫ

Dizildi kâse-i sîmîn[900] ü câm-ı Fercânî

Bu ḫân-ı sebzeye bâġ içre ḳonmamaġa ẕebâb

Ṣalardı şâh-ı şecerden ṣabâ meks-i rânı

Caʿfer:[901]

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Dıraḫt ḳaṣr-ı zeberced çemen zümürrüd ferş

Riyâż ravża rıḍvân u ġonçelar vildân

Düşüp ṣunuñ yüzine ʿaks-i nesteren yir yir

Bisâṭ-ı aṭlas-ı zerrîne dolmış âb-ı revân

Başına ġonçe-i nesrîn urınmış altun tâc

Gül almış egnine zer-bâft ḳırmızı ḳaftân

Açılmaduḳ gül-i sûsen yâ mîl-i kuḥl-âlûd

Ki nergis eyleye anuñla zînet-i ecfân

---

[899] Bu beyitlerin şairinin hangi "Şâhidî" olduğu tespit edilememiştir. Ancak Hâtifî'nin Edirneli şairlerden daha çok alıntı yapmasından hareketle bu şairin Edirneli Şahidî olduğu düşünülebilir (*bk.* M. Fatih Köksal, "Şâhidî, Edirneli" *TEİS.* http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sahidi-ibrahim *et.*: 08.03.2025). Eğer böyleyse bu iki beyit ilk defa *Râhatü'l-Ervâh* ile ortaya çıkmış olur.

[900] sîmîn: Kelime nüshada "سیمن" biçiminde, ilk hecede "ي" harfi olmaksızın yazılmıştır.

[901] Bu beyitler Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *Tâcîzâde Caʿfer Çelebi Divan* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018, 242-243).

Ẕâtî:[902]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Kibrîtinüñ degirmiş elin nâr-ı ḳudrete

Yaḳmaġ içün benefşe bahâruñ çerâġını

Ḳan ile ṭolsa ġoncelerüñ aġzı ṭañ degül

Nâzüklük ile dişledi şebnem ṭuṭaġını

(84a) Sûsen benefşe sebzde anuñ duḫânıdur

Âteş içine lâle ḳodı müşk uvaġını

Gördi ki naʿl imiş zer ü yâḳûtı ġonçeler

Mismâr-ı şaʿşaʿayla[903] güneş açdı bâġını

Güllerle ṭoldurup etegin sünbül-i nigâr

Ebrûsı nergis ile pür itmiş ḳucaġını

Vaṣf-ı Gül Necâtî:[904]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Câm-ı nevrûzı içüp mestâne yüz biñ nâz ile

Ṣâḫ-ı şûḫuñ ṣalınur boynına ṣâhidvâr[905] gül

Şemse-i şems-i cihân-efrûz-ı ʿâlem ḫusrevâ

Ṣafḥa-i tîġ-ı cihân-gîrüñde bir zer-gâr gül

---

[902] Bu manzumedeki beyitler Zâtî'ye aittir. İlk beyit *Zâtî Divanı*'nda bir gazelin 3. beytidir (*bk.* M. Çavuşoğlu-M. A. Tanyeri (*haz.*), *age.*, 420, *G* 1660). Ancak diğer beyitler -redif ve bazı kelime farklarıyla- Zâtî'nin bir kasidesinden alınmıştır (*bk.* Orhan Kurtoğlu (*haz.*), *Zâtî Dîvânı Gazeller Dışındaki Şiirler* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, 199-202, *K* 68).

[903] şaʿşaʿayla: Kelime nüshada "شعشعيلا" biçiminde yazılmıştır.

[904] Bu beyitler Necatî Bey'e aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *age.*, 60-63, *K* 15).

[905] şâhidvâr: Kelime nüshada "شاهيدر" biçiminde yazılmıştır. Ancak bu yazılışa göre son kısmı okunamayıp kelime *Necatî Beg Divanı*'ndaki şekliyle "*şâhidvâr*" olarak kabul edilmiştir.

Şâh-ı ʿadil devridür var gûş-mâl it ey ṣabâ

Bülbüle cevr eylemekden itsün istiġfâr gül

Ve-lehu:[906]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Gül muṣḥafın ṣabâ yeli açdı varaḳ varaḳ

ʿAşḳ âyetini bülbül oḳıdı sebaḳ sebaḳ

[Cân gülşeninde zülf ü ʿiẕâruñ hevâsına][907]

Reyḥân deste deste vü sünbül ḳucaḳ ḳucaḳ

Vaṣf-ı ruḫuñla yazmaġa şiʿrin Necâtî'nüñ

Kâġıd ṭutar çiçekler elinde ṭabaḳ ṭabaḳ

Dîger:[908]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Bülbül bu deñlü nâle mi iderdi gül olmasa

Gül nâzı kime eyler idi bülbül olmasa

Dîger:[909]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Bülbül ġamını kim giderürdi gül olmasa

Gül göñlini kim açar idi bülbül olmasa

---

[906] Bu beyitler Necatî Bey'e aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *age.,* 317, *G* 281).

[907] Bu mısraın yeri nüshada boş bırakılmıştır. Mısra, *Necatî Beg Divanı*'ından alınarak tamamlanmıştır (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *age.*, 317, *G* 281).

[908] Bu matla Latifi'ye göre Feridî'ye aittir (*bk.* Rıdvan Canım (*haz.*), *age.,* 410).

[909] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.

(84b) **Caʿfer:**[910]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Gûyâ ki bâd ile dökilür yire berg-i gül

Gözden ki âh idicek iner pâre pâre ḳan

Dîger:[911]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Mübtelâlar aġladuḳça dil-rübâlar sevnişür

Bülbül aġlar gül güler ʿâlem temâşâdur gider

Mâyilî:[912]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Âmed bahâr ü her ṭaraf âvâz-ı bülbül-est

Sâḳî biyâr-ı bâde ki ḫoş-mevsim-i gül-est[913]

Caʿfer:[914]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

---

[910] Bu beyit Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.,* 104).

[911] Bu beytin şairi kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak Hecrî (*ö.* 1557) ve Gelibolulu Sun'î'nin (*ö.* 1535) "*Bülbül aġlar gül güler ʿâlem temâşâdur gider*" nakaratlı birer murabbaı vardır ancak her iki şiirde de "*Mübtelâlar aġladuḳça dil-rübâlar sevnişür*" mısraı bulunmamaktadır (*bk.* Ömer Zülfe (*haz.*), *Hecrî Divanı* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2010, 199-201; H. İbrahim Yakar (*haz.*), *Gelibolulu Sun'î Divanı* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018, 32-33).

[912] Beytin Farsça olması sebebiyle Mâyilî'nin bir İranlı şair olma ihtimali mevcuttur. Ancak bu şair, *Pervane Bey Mecmuası*'ndaki şiirinden başka hakkında herhangi bir malumat bulunmayan, 16. asır Türk şairi Mâyilî olmalıdır (*bk.* Kâmil Ali Gıynaş (*haz.*), *age.,* 1345, *Mn.* 3667). Nüshada aynı sayfada (*RE:* 84a) Mâyilî'nin bu kez bir Türkçe beytinin alıntılanmış olması bu ihtimali güçlendirmektedir.

[913] "آمد بهار و هر طرف آواز بلبلست/ ساقي بيار باده كه خوش موسم كلست : Bahar geldi ve her taraf bülbülün avazıyla doldu; ey sâki bu güzel gül mevsimidir, bade getir."

[914] *Tâcîzâde Caʿfer Çelebi Divanı*'nda bu beyit yok ancak buna yakın mana ve lafızda beyitler var (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.,* 110).

Ruḫlaruñ ʿaksi düşüp ol laʿl-i sîr-âb üstine

Ṣanki berg-i gül dökilmişdür mey-i nâb üstine

ʿUşşâḳdan Biri Maḥbûbınuñ Ruḫsârı Üzre Gül Niṣâr İdüp Ne Ḫoş Buyurmışdur:[915]

Rameytü ḫadde men ehvâbi verdin

Ḥakâ levnen ve rîḥen vecneteyhi

Fe-ḳâle eteyte fî zemenî ʿacîben

Ṣebîhü'ṣ-ṣey'i münceẕibün ileyhi[916]

Vaṣf-ı Ġonce Mâyilî:[917]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Seyr-i gülşen eyle kim sen serv-ḳadde ṣubḥ-dem

Ġonçeler ḳoynında güller ṣaḳlamışdur ṣunmaġa

Aḥmed Pâşâ:[918]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Dün dehânuñ sırrını ṣordum çemende ġonceden

Didi kim yoḳdur bu râzı açmaġa bizde dehen

---

[915] Şiirin şairi ve kaynağı tespit edilememiştir.

[916] "رميت خد من اهوي بوردٍ / حكي لوناً و ريحاً و جنتيه/ فقال اتيت في زمني عجيباً / شبيه الشي منجذب اليه": Sevdiğimin yanağına gül serptim. Bu gül, renk ve koku bakımından onun yanaklarına öyle uydu ki! Dedi ki: 'Zamanıma (hayatıma) muhteşem geldin.' Bir şeyin benzeri, o benzediği şeye (aslına) çeker."
Son mısra, atasözü veya kelamıkibar niteliğindedir. Nakarata bakılırsa *RE:* 86b'deki Arapça mısralar ile bu mısraların aynı manzumenin parçaları olduğu söylenebilir.

[917] Mayilî hakkında şair tezkirelerinde bilgi bulunmamaktadır. *Pervane Bey Mecmuası*'ndaki gazelden başka bilinen bir şiiri de yoktur. Bu durumda yukarıdaki beyit ile şairin ikinci bir şiiri daha ortaya çıkmış olmaktadır.

[918] Bu beyit Ahmed Paşa'ya aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *Ahmed Paşa Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992, 233, *G* 239).

Caʿfer:[919]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

(85a) Reh-zen-i bâd-ı ṣabâdan saña kâġıd ṣunmaġa

Ṣâḫ-ı güller nâme-i ser-beste bağlar ġonceden

Ḳıṭʿa-i Hâtifî:

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Açılmaduḳ güli ṣanemâ ṣaḫn-ı sebzde

Ġonçe diyü taḫayyül idüp eyleme gümân

Güller görüp leṭâfet-i ruḫsâruñı seḥer

Öpmek diler lebüñi ıraḳdan yumup dehân

Ḫızrî:[920]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Bülbüle zaḫm urmağa peykânlu oḳıdur gülüñ

Her nihâl-i ġonce kim var kûşe-i gülzârda

Vaṣf-ı Nesrîn:[921]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Nesrîne beñzerüz ikimiz yâr ile velî

Ben beñzim ile beñzerim ol ḫoş ḳoḫu ile

[919] Bu beyit Tâcîzâde Caʿfer Çelebi aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.,* 148).
[920] Bu beyit Edirneli Hızrî'nin (*ö.* 1562/63) Pervâne Bey Mecmuası'ndaki bir naziresinin 2. beytidir (*bk.* Kâmil Ali Gıynaş (*haz.*), *age.*, 2315, *Mn.* 6380).
[921] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.

Vaṣf-ı Sûsen Sulṭân Selîm:[922]

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Lâleler çıḳdı ḳızıl tâc ile şâhîler bigi

Sûsen aldı tîġ ele sünnî sipâhîler bigi

Âhî:[923]

[mefʿ ûlü / fâʿ ilâtü / mefâʿ îlü / fâʿ ilün]

Sûsenler olmasun mı benüm ḳabrim üzre kim

Ḫançerlerinden ölmüşem ol gül-ʿ iẕârımuñ

Mîr-i ʿ Âşıḳân Ẕâtî:[924]

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Kûk itdim ḳan bulaşmış cism-i zerdim ṭaş ile

Anuñ içün dirler ey meh baña mîr-i ʿ âşıḳân

Erġavân Caʿ fer:[925]

[mefʿ ûlü / fâʿ ilâtü / mefâʿ îlü / fâʿ ilün]

---

[922] Kimi kaynaklarda bu beyit ve dahil olduğu gazel Nihânî'ye ait olarak gösterilmektedir (*bk.* Kâmil Ali Gıynaş (*haz.*), *age.*, 2842, *Mn.* 7901; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, C. Kurnaz (*haz.*), MEB Yay., İstanbul 1996, 314). Ancak Hâtifî'nin yukarıdaki kaydı, M. Fatih Köksal'ın bu şiirin "kuvvetle muhtemel" Yavuz Sultan Selim'e ait olduğuna dair görüşünü desteklemektedir (*bk.* M. Fatih Köksal, "Yavuz Sultan Selîm'in Türkçe Şiirleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* 40, 2019, 298).

[923] Bu beyit Âhî'ye aittir (*bk.* Mustafa S. Kaçalin (*haz.*), *age.,* 25, *G* 50).

[924] Bu beyit büyük ihtimalle Zâtî'ye aittir. *Zâtî Divanı*'nda bu beyitle aynı doğrultuda beyitler var:
Nâr-ı âhumdan çıkan yaşıl kızıl dütünleri
Rûy-ı zerdümde gören dir bana mîr-i âşıkân (*bk.* M. Çavuşoğlu-M. A. Tanyeri (*haz.*), *age.*, 10) ve
Vechi var ger Zâtî'ye dirlerse mîr-i âşıkân
Bu gögermiş cism ü çeşm-i sürh u rûy-ı zerd ile" (*bk.* M. Çavuşoğlu-M. A. Tanyeri (*haz.*), *age.*, 300) gibi. Bu beyitlerdeki "*mîr-i âşıkân*" ibaresi horozibiği bitkisi / çiçeğidir. Bu ibare aynı zamanda Zâtî'nin lakabı da olabilir.

[925] Bu beyit Tâcîzâde Caʿ fer Çelebi aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 104).

(85b) Öyküṅdi ḫaddüñe aña şol deñlü çûb-ı ter

Urdı ṣabâ ki ḳanlara ġarḳ oldı erġavân

Lâle ve Nesteren Ez-ân Caʿfer:[926]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Kâseler oynatduġınca lâle çûb üzre anuñ

Eşrefîler yaġdurur hengâmesine nesteren

Serv Bâ-yâsemen Ez-ân Sulṭân Selîm Ḫân:[927]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Bir yeşil sancaḳ getürmiş geldi serv ol ceng içün

Yâsemenler Ḥaḳḳ'a yüz ṭutmış ilâhîler bigi

Dîger:[928]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün]

Çemenler üzre berg-i yâsemenler ṣubḥ-dem cânâ

Ḳabâ-yı sebz üstine atılmış penbedür gûyâ

Vaṣf-ı Nergis Niẓâmî:[929]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Ṭoldurup ḫûn-ı cigerden ḳadeḥ-i zer nergis

Nûş ider laʿl-i lebüñ yâdına sâġar nergis

---

[926] Bu beyit Tâcîzâde Caʿfer Çelebi aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 144).

[927] Bu beyit Yavuz Sultan Selim'e aittir. Önceki sayfada (*RE:* 85a) matlaı verilen şiirin parçasıdır. Söz konusu gazelin M. Fatih Köksal'ın verdiği biçimini temel alırsak Hâtifi 2. beytin ilk mısraıyla 3. beytin ikinci mısraını bu beyitte birleştirmiştir (*bk.* M. Fatih Köksal, *agm.*, 298).

[928] Şairi tespit edilememiştir.

[929] Bu beyit Karamanlı Nizamî'ye aittir (*bk.* Haluk İpekten (*haz.*), *Karamanlı Nizâmî Dîvân* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2020, 76).

Caʿfer:[930]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Ġonce-i tâze ʿarûs itdi bahâr ol serve

İledür kâġıd-ı berg içre ḳoyup zer nergis

Bir yahûdî beçedür ṣanki çemen mülkinde

Ki ṣarar başına destâr-ı muzaʿfer nergis

Çârsû-yı çemen-i sebzede dükkânı yüzin[931]

Ṣaru ṭaş ile bezer niteki berber nergis

Ġurfeler yapdı zeberced direk üstine idüp

Der ü dîvârını zer ḫâkini ʿanber nergis

Aġzına zer aluban rind-i naẓar-bâz gibi

Gördügi dilbere gülşende göz eyler nergis

(86a) Reh-zen-i bâd-ı ṣabâdan yaḳuban başa ḥaṣîr

Saña dâd uma gelür ey şeh-i ḫâver nergis

Giceler meclisüñe gelmege sevdâ idüben

Şemʿ-dân-ı zer ider kendözini her nergis

Dîger:[932]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Nergisüñ ḳapdı ṣabâ tâcın başından kel didi

Kelle saġ olsun cihânda bir külâh eksük degül

---

[930] Bu beyitler Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 268-272).

[931] dükkânı yüzin: İbare nüshada "دكاغ يوزنى" biçiminde verilmekle beraber kenara "دكاغ يوزة" yazılarak düzeltilmiştir.

[932] Şairi tespit edilememiştir.

Dîger Âhî:[933]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Ḳabrime dökülen gözi yaşı nigârımuñ

Nergis bitürdi dâyiresinde mezârımuñ

Caʿfer:[934]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Şâh-ı gülden ḳaṣd-ı faṣd idüp çü neşter çekdi ḫâk

Ḥâżır itdi nergis-i zerrîn aña çûb ü legen

Benefşe Aḥmed Pâşâ:[935]

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün]

Siḥr eylemese zülfi ʿiẕârında ḥabîbüñ

Bitürmez idi âteş-i ruḫsârı benefşe

Sehvin bilüben secdeye varmaz idi nigâr

Zülfinüñ olmasa günâhkâ[r]ı benefşe

Ḳıṭʿa li-kâtibihi:[936]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Öperken leblerin nâzüklük ile

Işırdım ruḫların yir yir gögerdi

[933] Bu beyit Âhî'ye aittir (*bk.* Mustafa S. Kaçalin (*haz.*), *age.*, 25, *G* 50).
[934] Bu beyitler Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.,* 144).
[935] Bu beyitler Ahmed Paşa'ya aittir (*bk.* Tarlan, Ali Nihat (*haz.*), *Ahmed Paşa Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992, 81, *K* 25).
[936] "li-kâtibihi" ifadesinden bu kıt'anın Hâtifî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.

Didi nergisleri sünbüllerine

Gül-i ter gör nice benefşe virdi[937]

Ḳıṭʿa:[938]

(86b) *Raʾeytü benefsicin fi ẓıllı verdin*

Ve ġuṣnü'l-bâni münʿakifün ʿaleyhi

Fe-ḳultü taʿaccebû min ṣunʿi Rabbî

Şebîhü'l-merʾi münceẕibün ileyhi[939]

Caʿfer:[940]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Jâle ile zeyn olup berg-i benefşe daḳınur

Ṭıfl-ı sulṭân-ı Ḥabeş gûşına lüʾlüʾ-i ʿAden

Vaṣf-ı Lâle Caʿfer:[941]

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Ṣaḥâyif-i gül-i terden leṭâyif oḳımaġa

Uyardı her gice yir yir çerâġlar[942] lâle

Virür nişânını câm-ı Sikender'üñ nergis

Olur külâh-ı Ferîdûn'a ḫoş-eẕer lâle

---

[937] Mısraın vezni kusurludur.

[938] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

[939] "رئت بنفسجٍ في ظل ورد/ و غصن البان منعكف عليه/ فقلت تعجبو من صنع ربي/ شبيه المرء منجذب اليه : Bir gülün gölgesinde bir menekşe gördüm. Söğüdün dalı, menekşenin üzerine doğru eğilmişti. Dedim ki: 'Rabbimin yaratma kudreti karşısında hayranlık ve şaşkınlık duyun!' Bir şeyin benzeri, o benzediği şeye (aslına) çeker."

[940] Bu beyit Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 144).

[941] Bu beyitler Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.,* 258).

[942] çerâġlar: Kelime nüshada "چراغلار" biçiminde yazılmıştır.

Ḥıyâż-ı ḳaṣruñ içün niçe laʿl şâdırvân

Getürdi ṣûrete bî-tîşe vü teber lâle

Geçürdi rumḥına gezdürmek içün âfâḳı

Ser-i ʿadûñı idüp ḳana ġarḳ her lâle

Midâd müşk ü zeberced ḳalem ʿaḳîḳ devât

Getürdi medḥüñi yazmaġa çîn seḥer lâle

Nişânı ḳanlu kefendür ġazâlaruñda senüñ

Şehîd olupdur eyâ şâh-ı pür-hüner lâle

Ṭûṭî:[943]

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Meger ki şîşe-gerî yâd-dâşt kez ser-i meyl

Piyâle sâḫt çü ustâd şîşe-ger lâle[944]

Süheylî:[945]

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Miṣâl-i pîrehen-i âl-i ʿanberîn mûy-est

Ki bâz-gûne ze-ser mî-koned be-der lâle[946]

---

[943] Ṭûṭî: Bu beyit Âşık Çelebi'nin tanıttığı Tûti-i Latîf'e ait olabilir (*bk.* Filiz Kılıç (*haz.*), *Âşık Çelebi Meşâ'iru'ş-Şu'arâ* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018, 311-312).

[944] "مکر که شیشه کري یادداشت کز سر میل / پیاله ساخت چو اوستاد شیشه کر لاله: Ustası sadece kadeh yapmışken aşk ile kendini vererek camı eritip yaptığı için camcı çırağınınki lale oldu."

[945] Beytin hangi Süheylî'ye ait olduğu tespit edilememiştir. M. Fatih Köksal, nazire mecmualarından elde ettiği bilgilere dayanarak, 15. asırda Anadolu sahasında eser vermiş Süheylî mahlaslı bir şair olabileceğinden söz etmektedir (*bk.* M. Fatih Köksal, "Süheylî", *TEİS.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/suheyli *et.*: 15.12.2023).

[946] "مثال پیرهن ال عنبرین مویست/ که باز کونه زسر میکند بدر لاله : Lale, anber (kokulu sevgililerin) gömleğinden açık başını çıkardığında görünen saçları gibiydi."

(87a) **Sürûrî:**[947]

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Bî-sütûn-ı ġamda berg-i lâle-i ḥamrâya baḳ

Perdehâ-yı dîde-i Ferhâd-ı ġam-fersâya baḳ

Gösterür kuḥl-i cevâhir ḥoḳḳasından lâle[948] kim

Laʿl-i terden sürme-dân-ı nergis-i şehlâya baḳ

Lâle evrâḳı çemende dâġ-ı ʿaşḳ eyler nihân

Fi'l-meṣel gökde şafaḳ içre ṭutılmış aya baḳ

Dâmen-i berf-i bahârîde naẓar ḳıl lâleye

Penbe-i pür-ḫûn olupdur sîne-i ṣaḥrâya baḳ

Ey Sürûrî lâlezâr-ı ʿömre yoḳdur iʿtibâr

Bâde-i gül-reng içüp bir ṣûret-i zîbâya baḳ

Şîrî:[949]

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Görinen ġam bî-sütûnında degüldür lâleler

Kûh-ken ḳabrinde dikilmişdür felek-i fânûs-ı âl[950]

---

[947] Bu beyitler Gelibolulu Sürûrî'ye aittir. Gazelin *Pervane Bey Mecmuası*'ndaki varyantında bu beyitler yer almıştır (*bk.* Kâmil Ali Gıynaş (*haz.*), *age.,* 1479, *Mn.* 4038). Ancak *Sururî Divanı*'ndaki 248. gazel, bu beyitlerle aynı kalıp ve kafiyede olmasına rağmen bu beyitleri ihtiva etmemektedir (*bk.* Niyazi Ünver (*haz.*), *age.,* 181, *G* 248).

[948] lâle: Kelime nüshada "ﻟﻪ" biçiminde "ه" hecesi olmaksızın yazılmıştır.

[949] Bu beyit, Hersekzade Şîrî'nin *Pervane Bey Mecmuası*'ndaki 1614 numaralı naziresinin son beytine mana bakımında yakın olmakla beraber lafzen bire bir şiirde yer almamaktadır (*bk.* Kâmil Ali Gıynaş (*haz.*), *age.,* 618, *Mn.* 1614). Ayrıca Hâtifî'nin şiirden alıntı yaparken birinci mısra ile ikinci mısraın yerini değiştirdiği anlaşılmaktadır.

[950] Mısraın vezni hece fazlalığı sebebiyle kusurludur.

Ve-lehu:[951]

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Lâle-i Nuʿmân degüldür dâġlarda görinen

Zeyn olupdur eşk-i ḫûnînimle deşt ü kûhsâr

Zecrî:[952]

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Ḫûn-ı dilden eşk-i çeşmümle gelen pergâleler

Oldılar ṣaḥrâ-yı sînem üzre rengîn lâleler

Sûzî:[953]

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Serv-ḳaddüñ dikmesidür şâḫ-ı gül reftârda

Eşkümüñ perverdesidür lâleler kuhsârda

Dîger:[954]

[mefʿ ûlü / fâʿ ilâtü / mefâʿ îlü / fâʿ ilün]

Duyıldı dişledügi seḥer laʿ l-i lâleyi

Uçırdı âfitâb nezâketle jâleyi

(87b) **Caʿ fer:**[955]

[mefâʿ ilün / feʿ ilâtün / mefâʿ ilün / feʿ ilün]

---

[951] Beytin şairi tespit edilememiştir.

[952] Bu beyit, Zecrî'nin *Pervane Bey Mecmuası*'ndaki 1616 numaralı şiirinin matlaıyla büyük oranda örtüşmektedir (*bk.* Kâmil Ali Gıynaş (*haz.*), *age.,* 618-619, *Mn.* 1616). Ayrıca bu beyit ve yukarıda Şîrî'den alıntılanan beyit, Ahî'nin bir gazeline nazire olarak yazılmış gazellerden alınmıştır.

[953] Bu beyit Sûzî'ye aittir (*bk.* Kâmil Ali Gıynaş (*haz.*), *age.,* 2307, *Mn.* 6359).

[954] Şairi tespit edilememiştir.

[955] Bu beyit Tâcîzade Caʿ fer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 241).

ʿAbîr bigi ṣaçınmaġa ʿanber itmiş saḫḳ

ʿAḳîḳ hâvan içinde şaḳâyıḳ-ı Nuʿmân

Şükûfe-i Bâdâm Ez-ân Riyâżî:[956]

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Beyâż-ı dîde zihî sürḫ-i gül-ʿiẕâr en-râ

Büved şükûfe-i bâdâm nev-bahâr en-râ

Reyḥân Ez-ân Caʿfer:[957]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Sünbülüñ ʿaksi şehâ bu çeşm-i pür-ḫûn-âbda

Deste-i reyḥân durur câm-ı şarâb-ı nâbda

Dîger:[958]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Başumda dilberâ sevdâ-yı zülfüñ

Sifâl içinde reyḥândur ṣanasın

Nîlûfer:[959]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Hecrüñde yaşum içre gören rûy-ı zerdimi

Didi muḥîṭ içinde ne ḫoş nîlûfer biter

[956] Beytin hangi Riyazî'ye ait olduğu kesin olarak tespit edilememiştir ancak beytin, Farsçaya hakimiyetiyle bilinen Memi Şah Riyazî'ye ait olma ihtimali yüksektir (*bk.* M. Fatih Köksal, "Riyâzî, Memi Şâh", *TEİS*. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/riyazi-memi-sah *et.*: 17.12.2023).

[957] Bu beyit Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 460).

[958] Beytin şairi tespit edilememiştir.

[959] Beytin şairi tespit edilememiştir.

Vaṣf-ı Serv Ez-ân Necâtî:[960]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Dâyim el oynın oynamaz idi ṣabâ ile

Ger başı ṭaşra olmasa leyl ü nehâr serv

Dîger:[961]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Dil tekyesinde gel berü yaz naḳş-ı ḳaddüñi

Ol beyt içinde sen de ḳo bir yâdgâr serv

Vaṣf-ı Çenâr Ez-ân Me'âlî:[962]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Çâk itdi yaḳasın göricek ḳaddüñi çenâr

Görmez misün ki dügmeleri daḫı ṣalınur

(88a) **Vaṣf-ı Ṣanevber:**[963]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Ḳomadılar ṣanevberi yanuñca ṣalına

Ol derdmendüñ ayaġuna balta vurdılar

---

[960] Bu beyit Necâtî Bey'e aittir ve divanında "*Ger başı ṭaşra olmasa serv-i ḥarîm-i bâġ* / *Dâ'im er oynın oynamaz idi ṣabâ ile*" şeklinde yer almaktadır (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *Necatî Beg Divanı*, MEB Yay., İstanbul 1997, 432, *G* 470).

[961] Beytin şairi tespit edilememiştir.

[962] *Me'alî Divanı*'nda bu beyit yer almamaktadır. Ancak bu beytin, *Me'alî Divanı*'nda "*tamamlanmamış gazel*" notuyla verilen matla (*Ol serv-i lâle-çehre ki gülşende ṣalınur / Görse ḥasedle yasemenüñ beñzi alınur*) ile ilgili olduğu, dolayısıyla *Mealî*'ye ait olabileceği düşünülebilir (*bk.* Edith Ambros, *Candid Penstrokes: The lyrics of Me'âlî an Ottoman poet of the 16th century*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1982, 435, *Mn.* 256).

[963] Bu beyit Sarıca Kemâl'e aittir (*bk.* Rıdvan Canım (*haz.*), *age.,* 449).

Beyt-i Elma Remzî:[964]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ṣunup gönlüm disem yâre bir elma bigi el virdi

Ḳabûl eylemeye şâyed ele almaya el virdi

Beyt-i Enâr Hâtifî:[965]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Enâr ez âteş-i dil-geşte bî-ḥâl

Ze-ḫûnîn âbile şüd câmeş âl[966]

Li-baʿżı'ş-şuʿarâ:[967]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

-den ider şerm gül ile gül-zâr • Ġam-ı sevdâñ ile olmış durur âvâre enâr
şarudur nîlûfer • Ḥikmet içinde şifâdur dil-i bimâre enâr
görüñ • Ne göñül virdı hevâ od ile berdâre enâr
ʿûd bigi yaḳdı ḳamu nâra enâr
Sîb-i ḫaddüñ hevesinden aşılup dâra enâr • Cigerin ḥasret ile eyledi şad-pâre enâr
yâre ider ʿâşıḳ olup yâre enâr
Ki ene'l-Ḥaḳ ḫaberin söyledi aġyâre enâr
bu hevâ yüzünde • Oldı boynın egüben ʿâşıḳ-ı bî-çâre enâr
görüben aġzın açup diş bilemiş • Gösterür düşmene üş ṣûret-i ḫûn-ḫâre enâr

[964] Bu beytin hangi Remzî'ye ait olduğu tespit edilememiştir.

[965] Hâtifî'nin nüshada "beyt" başlığıyla ve kendi mahlasıyla verdiği ilk şiiri budur.

[966] "انار از اتش دل کشته بي حال / زخونين ابله شد جامه ش آل: Nar gönül ateşinden halsiz oldu, ezilmekten ötürü kıyafeti kana bulandı."

[967] Bu şiirin şairi tespit edilememiştir. Şiir başlığındaki "البعض الشعرا: bazı şairler için" ibaresi ile kimin işaret edildiği de anlaşılamamıştır.

(88b) **Beyt-i Sîb Bâ-Şeftâlû:**[968]

[feʿ ilâtün / feʿ ilâtün / feʿ ilâtün / feʿ ilün]

Yine diş yâresi var sîb-i zenaḫdânuñda

Yine şeftâlû yimişler bigi bustânuñda

Beyt-i Sebze ki Bû Biryân Nehend Sulṭân Cem:[969]

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Gel getür ḫaṭṭuñ ḫayâlini bu yanmış sîneme

Sebze ʿâdetdür ḳonur çün tâze biryân üstine

Ẕikr-i Ebyât-ı Faṣl-ı Şitâ:

Murâd olındı idi kim faṣl-ı ḫazân ẕikr olınmayup bu risâle-i gülşen-ârâ bahâr-ı bî-ḫazân ola idi ammâ sevḳ-i kelâmda lâzım gelmegin muḫtaṣar ẕikr olındı. Baʿde-mâ eyyâm-ı bahârda ʿîş ü nûş iden yârâna münâsib budur ki mevsim hevâ-yı ḫazân-ı berk-rîzân ve dest-i zamâne üstin eşcârdan zer-efşân olduḳda ve evrâḳ-ı nebâtât mânend-i çihre-i ʿâşıḳ-ı pejmürde olup ṣolduḳda kûşe-i gülistânda ve ṭaraf-ı bûstânda ẕevḳ ü ṣafâ idüp ʿömr-i nâzenînden leẕẕet alup ġamdan dûr feraḥ u sürûrda olalar. Eyyâm-ı şitâ duḫûl itdükde yârân biri birinüñ saʿâdet-ḫânesinde şâd ü ḫürrem olup meclisler idüp ṭolalar.

Beyt:[970]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Bilürsün bî-vefâdur devr-i eyyâm

Kime ḳaldı kime ḳala ser-encâm

---

[968] Beyit Amasyalı Âfitâbî'ye aittir (*bk.* Kâmil Ali Gıynaş (*haz.*), *age.,* 2575, *Mn.* 7132).

[969] Beyit Cem Sultan'a aittir (*bk.* İ. Halil Ersoylu (*haz.*), *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, *TDK* Yay., Ankara 1989, 209, *G* CCCI).

[970] Bu beyitler, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'inin 1691 ve 3946. beyitleridir. Ancak ilk beytin ikinci mısraı kaynak eserde "*Ne gül ḳalur vü ne bülbül ser-encâm*" biçimindedir (*bk.* Funda Şan, *Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn'i*, (Doktora tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, 207 ve 354).

Yüze gör mâr-ı merdüm-ḫârdan post

Ki olmaz eski düşmen kişiye dost

Lâmiʿî:[971]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

(89a) Şimdi kim bâd-ı ḫazândan raḳş urur her şâḫ-sâr

Bir ḫırâmân dil-rübâdur câme giymiş zer-nigâr

Sebzeler altun beneklü bir nihâlîdür ki aña

Sîm-i ṣırmâ ile ṣular işlemiş nâzük kenâr

Caʿfer:[972]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Şâḫlar Mecnûn bigi ʿuryân olup itdi fiġân

Yiryüzi Leylî ṣıfat ḫoş giydi gûn-â-gûn ṣiyâb

Ṣuya rengâreng yapraḳlar döküp bâd-ı ḫazân

Dürlü dürlü naḳş ile döndi Nigâristân'a âb

Çün baḳam rengine çekdi baʿżı evrâḳın çenâr

Ellerin ḫınnâ ile ṣankim nigâr itdi ḫıżâb

Beñzedi şengerfe yapraḳlar ki devrân surḫ ile

Ṣafḥa-ı dehre yaza faṣl-ı ḫazânı bâb bâb

Olmış âşüfte hevâ yazmaġ içün taʿvîẕ aña

Berg olupdur zaʿferân vü ḫâk misk ü ṣu gülâb

---

[971] Beyitler Lamiî'ye aittir (*bk.* Hamit Bilen Burmaoğlu, *age.*, 118).

[972] Bu beyitler Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 222).

Necâtî:[973]

[feʿ ilâtün / feʿ ilâtün / feʿ ilâtün / feʿ ilün]

Mest üştür bigi çün ṣaçdı kefin yire seḥâb

Baġladı ḳâfile-i ʿişret ü şâdî maḥmil

Ṣaḳladı ḳalʿa-i pûlâd-ı yaḫ içre ṣuyı bâd

Ṭob-ı ḫûrşîd ile feṭḥ olmaz ise key müşkil

Mesîḥî:[974]

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Bâd-ı dey şâḫı ṣoyup yirden dıraḫtın ırmadı

Şol ḥarâmîler bigi kim ḫalḳı ṣoydı ḳırmadı

Gördi kim sîḫ-i kebâba döndi gülser şâḫlar

Ḳorḫusından bülbül artuḳ gülsitâna girmedi

Bâġ şöyle ḫaste olmış kim göre varup bugün

Sûsen ile ġonçayı ṣordım dil aġız virmedi

(89b) Mâl-ı Ḳârûn bigi ṭutmışdı cihânı gerçi berf

Lîk yir yutdı anı kim haftasına irmedi

Ey Mesîḥî ḳo cihân bâġın ki hindû-yı ecel

Kimse mi ḳodı k'anuñ ʿömri gülini dermedi

---

[973] Bu beyitler Necatî Bey'e aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *age.*, 58, *K* 14).
[974] Bu manzume Mesihî'ye aittir (*bk.* Mine Mengi (*haz.*), *age.*, 294, *G* 66).

Li-baʿżi'ş-şuʿarâ:[975]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Şol ḳadar zaḫm-ı şitâ yidi eyâ şâḫ-ı tenüñ

Başdan ayaġa degin penbeler oldı bedenüñ

Üşidüp ḳorḫudup ey bâd-ı şitâ neylesün

Durmuşuz ditremege biz daḫı yoluñda senüñ

Faṣl-ı [Evvel][976]**: Fî-istidâʿâti'l-aḥbâb ilâ-meclisi'ş-şarâb**

Ḳıṭʿa:[977]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Elâ ey şemʿ-i bezm-i encümen-tâb

Sürûr-ı sîne-i yârân u aṣḥâb

Ḳadem-rencîde ḳıl taʿcîl iriş kim

Ṭapuña muntaẓırdur cümle aḥbâb

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḳadem-rencîde ḳıl ki izüñ tozına

Ṣadâyıḳ göz açup gözler yoluñı

Ayaġ üstine durup nergis-i mest

Diler kim ʿâşıḳâne içe ṭoluñı

---

[975] Bu beyitlerin şairi tespit edilememiştir ancak başlıktaki "لبعض الشعرا: bazı şairler için" ifadesinden Hâtifî'ye ait olabileceği akla gelmektedir.

[976] Faṣl-ı [Evvel]: Nüshada "Evvel" kelimesi yazılmamıştır. Nüshanın başında başlıklar sıralanırken bu kısım için "Faṣl 1" ibaresinin yazılması ve bundan sonraki "fasl"ın başlığının "Faṣl-ı Ṣânî" biçiminde olmasına dayanılarak "Evvel" kelimesi tarafımızdan eklenmiştir.

[977] Bu bölümdeki manzumeler muhtemelen Hâtifî'ye aittir.

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Gözüm saḳâlıġ idüp yollaruña

Ṣu sepdi kirpigini ḳıldı cârûb

Seni gözler oturup şimdi ḫalvet

Gelesiz luṭf idüp varduḳda mektûb

(90a) **Ḳıṭʿa:**

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Mübârek destüñe varduḳda mektûb

Duʿâmı cümle didükde müretteb

Gelesiz luṭf idüp sürʿatle bezme

Ḳurumadan suṭûrında mürekkeb

Ḳıṭʿa Yaluñuz Gel Dimege İşâret Eyler:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ṭapuñ çün eyledim bir meclis-i ḫâṣ

Ki zühre muṭribidür mâh raḳḳâṣ

Mülâyim ḫûyı var ṣâfî şarâbı

Münâsib ṭatlu yârân ehl-i iḫlâṣ

Yirüñ ṣorar iseñ ṣadr-ı ṣafâda

Gözüm içindedür tek gel ayaḳ baṣ

Ḳıṭʿa Dilber Daʿveti İçün:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Şarâbuñ ṭadı yoḳ hergiz lebüñsüz

Ne sîbüñ leẕẕeti var ġabġabuñsuz

Münevver eyle bürc-i bezmi luṭf it

Ki yoḳ ṭâliʿi aṣlâ kevkebüñsüz

Nâme-i Dil-güşâ ve Daʿvet-i Rûḥ-efzâ Elḥamdü li'llâhi'l-Mücîbü li-men Daʿâ:

Duʿâ-i meṣâḥifin ḳânûn üzre ḳırâʾat ve ṣenâ-i ṣaḥâyifin âdâb-ı ṣıdḳ ile tilâvet itdükden ṣoñra ol müzeyyin-i meclis-i erbâb-ı ẕevḳ ve muḥassin-i maḥâfil-i aṣḥâb-ı şevḳ cânibine meydân-ı vefâda gûy-ı irâdeti çevgân-ı ṣıdḳ ile rübûde ḳılan aḥbâbuñuzuñ (90b) ʿarż itdükleri budur ki bu gice ʿAlî Beg saʿâdet-ḫânesinde râh-ı meveddetde refîḳ ve üslûb-ı maḥabbetde şefîḳ olan yârân-ı bî-riyânuñ ve iḫvân-ı bâ-ṣafânuñ bir bölügi cemʿ olup dîdâr-ı feraḥ-fezâñuz ile ḫandân ve dâvudî elḥânuñuz ile şâdân olmaġı cân u dilden ḫa*h*ân olmışlardur. Elṭâf-ı dil-nevâzuñuzdan müraccaʿdur[978] ki "Ḳânûnuñ evtârı ebterdür." dimegi ḥiṣâr idinüp "Bu ḫuṣûṣda muḥayyerüz." diyü şeh-nâz göstermeyüp ḳâ[nû]na muḫâlif ḥareket birle ḳavl-i nâ-sâz ẓâhir olmaya. Sizlerüñ ḫod büzürg ve kûçek arasında şâyiʿ olan ṣavtü'l-ʿamel üzre kemâlüñüz ve ṣît u ṣadâ-yı cân-fezâñuz enîs-i ʿuşşâḳ-ı ʿIrâḳ u Ṣıfâhân ve celîs-i müştâḳ-ı eṭrâf-ı Ḥicâz ü Türkistân'dur. Mütefarriʿdür ki gül-i maḳṣûd ġonçe-i intiẓârdan şüküfte ve ʿarûs-ı maṭlûb niḳâb-ı hicrândan güşâde olup ve'l-ḥâṣıl ol Bârbed-i ṣânî yaʿnî sen yâr-ı cânîden meʾmûldür ki bir ʿöẕr ẓuhûra getürmeyesiz ki uṣûle çep ve ḳavle muḫâlif ve perde-i muṣâḥabetden ḫâric olup âheng-i âḫirî ile vażʿ-ı nâ-sâz düşmeye. Lâ-cerem dükeli eḥibbâ temennâ-ez-Ḫudâ eydürler ki "Ġulġule-i nâz ü niyâzları ḳubbe-i eflâkden güzerân idüp gül-i gülistân-ı maḳâṣıdları âb-ı ḥayât-ı kelâm-ı şîrîn-zebânuñuz ile ḫandân ola." Bâḳî tâ ki vücûd-ı insân be-teneʿʿumât-

[978] müraccaʿ(?): Nüshada "" biçiminde yazılan kelimeyi "merciʿ" veya "mürcaʿ" okumak da mümkündür.

ı mütenevviʿât-ı (91a) dü-cihânı müteleẕẕiẕ ve rûḥ-ı mücerrede-i benî Âdem be-neġamât-ı terennümât-ı rûḥânı müteḥarrik ol ṣafâ-baḫşâ-yı[979] meclis-i ehl-i ʿirfân ve nûr-efzâ-yı revzene-i dil-i ʿâşıḳân ẕât-ı kerîmü'ş-şânuñ ḳânûn-ı ḥikmet-i ilâhî üzre güzerân iden silsile-i ʿömri germelerin ḥavâdiṯ-i dest-i âṣîb-i rûzigârdan maḥfûẓ u maṣûn ide.

Nâme-i Maḫbûb Daʿvet-i Merġûb Elḥamdü li'llâhi'l-Mücîbü li-men Daʿâ:

Duʿâ-i dil-nevâz ve ṣenâ-i pür-niyâz hezârân ʿizz ü nâz ile ol cenâb-ı bülbül-âvâz ḳulına[980] muṯhef ḳılınduḳdan ṣoñra żamîr-i envere maḥfî buyurulmaya ki şarâb meclisinüñ revnaḳı ḫûbân-ı dil-güşâ ve muṭrib-i rûḥ-efzâ iledür. Mektûb-ı maḥabbet vüṣûl bulduḳda meʾmûldür ki perde-i himmetden âvâz eyleyüp maḳâm-ı[981] şehnâzda ṣadâ-yı nâ-sâz ḳılmayup "ʿÛduñ germeleri çözülmişdür ve evtârı ḳırılup burġuları bozulmışdur." dimegi ḥiṣâr idinüp bahâne ile nice maḳâmât seyr idüp gelmekde âheng-i nâ-sâz gösterüp ḫâricden âvâz itmeyesiz. Zîrâ yârân-ı bî-riyâ sen Dâvud-elḥânuñ terennümât-ı dil-güşâ ve neġamât-ı rûḥ-efzâsın ṣafâ-yı rûḥânî ve râḥat-ı cismânî bilüp ẓâhir ü bâṭına ṭâlib ve cân ü dilden râġıb (91b) olmışlardur. Ve ṣurâḥî ve ḳadeḥ taḥrîrât-ı sürûr-âmîzüñ eşitmez ise biri devrinde kesel ve biri ġulġulında ḫalel itmege ağız bir itmişdür. Luṭf idüp taʿcîl gelesiz ki gül-i ṣâḥib-cemâl ḥażaruñuza intiẓârdan reng-i rûyı gitmişdür. Bâḳî tâ ki memâlik-i ʿIrâḳ be-ṣît ü ṣadâ-yı İslâm mâl-â-mâl ve cânib-i Ḥicâz be-âvâze-i eḥâdîṯ-i Seyyidü'l-enâm ḫoş-ḥâl ola. Nefs-i ẕât-ı şerîf bâ-ḥarekât-ı rûḥ-perver der-teraḳḳî ve o yâr-ı bâr be-Rabbü'l-ʿibâd.

Nâme-i Humâyûn-fâl ve Nümûne-i Ferruḫ-cemâl Elḥamdü li'llâhi'l-Mücîbü li-men Daʿâ:

Duʿâhâ-yı dil-âvîz hemçü zülf-i ḫûbân ve ṣenâhâ-yı neşâṭ-engîz hemçü ruḫ-ı maḥbûbân tuḥfe-i ân cenâb-ı ʿâlî-şân ḳılınduḳdan ṣoñra żamîr-i münîre ki maʿden-i cevâhir-i elfâẓ manẓûme-i ṣafâ-baḫş ve menbaʿ-ı meʿânî-i sürûr-efzâ-yı dil-keşdür maḫfî

[979] ṣafâ-baḫşâ: Kelime nüshada "صفاى بخشاى" biçiminde yazılmıştır.

[980] ḳulına: Nüshada "قللنه" biçiminde yazılan kelimenin "ḳulına" olarak okunması uygun görülmüştür.

[981] maḳâm: Kelime nüshada "مقامك" biçiminde yazılmıştır.

buyurulmaya ki yârân-ı ehl-i ʿişret ṣaḥn-ı çemende ṣoḥbet idüp bezme envâʿ-ı şükûfe-i bahâr ile zînet virüp şimdi sen bülbül-âvâza muntaẓırlardur. Luṭf idüp veṣîḳa-i maḥabbet varduḳda gelmede tereddüd ḳılup "Rebâbuñ ḳolları ḳulaġına ṭolanmışdur, çözülmez ve ḳışın nemnâk yirde durmışdur, daḫı burġuları burulmaz ve ıṣlâḥ olmayınca el urulmaz. Böyle müşevveş olan sâzdan ḥaẓẓ olunmaz ve leẕẕet alınmaz." diyü taʿallül eylemeyüp (92a) gelmege himmet idesiz ki benefşe raḳṣ urmaġa kâküllerin çözüp saña intiẓârdan boynı bükülmişdür ve ḥadâyıḳ ayaġuña yüz sürmek içün yire dökülmişdür ve yollaruñ gözetmeden nergisüñ gözi ḳararmışdur ve nesrînüñ beñzi ṣararmışdur. Meʾmûldür ki teraḥḥum idüp bunca gözleri yolda ḳomayup taʿcîl irişesiz. Bâḳî tâ ki muṭrib-i bezm-i eflâk bâ-naġamât-ı dil-keş devr idüp seyr ide. Ol ẕât-ı şerîfüñ enfâs-ı ḥayât-baḫşı rûḥ-perver-i derûn-ı aṣḥâb-ı ṣafâ ve erbâb-ı vefâ olmadan ḫâlî olmaya.

Ravża-i Ḫoş-hevâ ve Riyâż-ı Cennetâsâ Semiʿa'llâhü li-men Daʿâ:

Duʿâhâ-yı rengîn hem-çün reyâḥîn-i bahâr ve ṣenâ-hây-ı müşkîn hem-çün nâfe-i Tâtâr ihdâʾ-i cenâb-ı ṭabʿ-ı dürerbâr olınduḳdan ṣoñra ḫâṭır-ı âyine-i[982] żamîre mestûr olmaya ki mevsim-i nev-bahâr ve faṣl-ı ḫurrem-âṣâr irüp pîr-i zamâne tekrâr mânend-i eṭfâl-i nev-ruḫsâr gün günden güzellenüp ḥüsndâr olmaḳdadur. Meliyyen yârân-ı ehl-i ṣafâ bir bûstân-ı cennetâsâyı maḳâm ü meʾvâ idinüp bezme ziynet-i eyyâm-ı rebîʿ ile zîb ve fer virüp nücûm-ı ezhâr ile zemîni âsumâna teşbîh itmişlerdür. Ruḳʿa-i riḳḳıyet vüṣûl bulduḳda tevaḳḳuʿ iderler ki ʿinâyet-i raḥmânî ve raḥmet-i sübḥânî bigi taʿcîl irişüp silk-i sürûr (92b) ehl-i şevḳe niẓâm ü intiẓâm viresiz. Zîrâ kevâkib-i ezhâr seyr-i cemâl-i ḳamer-ruḫsâruñ arzûsına temâşâgâh-ı meclisde mâ-ḫalaḳa'llâh bir yire gelmişdür ve nîlûfer ḫûr-şîd bigi sen meh-manẓaruñ intiẓârına doymayup mânend-i çehre-i ʿâşıḳ gözi yaşına ġarḳ olup buñalmışdur. Ve ḳaddüñ iḳbâli istiḳbâline servler ellerin ḳoynına çeküp durmadan ayaḳlarına şular inmişdür. Ve benefşe "Gelem mi, gelmeyem mi?" diyü zâhid-i ehl-i iʿtikâf gibi fikre varup ġuṣṣalanmışdur. İmdi luṭf idüp muṣḥaf-ı gülde olan âyet-i raḥmet ve ṣaḥîfe-i nesrînde olan ʿalâmet-i maḥabbet ḥaḳḳı gelmede tereddüd itmeyüp ḳadem-

[982] âyine-i: Kelime nüshada "ايينه" biçiminde yazılmıştır.

rencîde ḳılup ḳâmetüñ çemende serve ve ġazele reftâruñ teẕerve gelüp ʿarż idesiz. Bâḳî niteki çemengâh-ı gülşen-i İrem tâze ve ḫurremdür ravża-i ʿömr-i ẕât-ı şerîf bâ-reyâḥîn-i şâdmânî memlû ve müzeyyen bâd be-Rabbü'l-ʿibâd.

Nüzhetgâh-ı Ḥûr-ı ʿÎn ve Çemengâh-ı Ḫuld-ı Berîn Semiʿa'llâhü li-men Daʿâ:

Taḥiyyât-ı ʿanber-rîz çün ṭurre-i sünbül-i pür-çîn-i ʿanberîne râz ve daʿavât-ı misk-âmîz çün gîsû-yı benefşe-i ḫuld-ı berîn-i ġâliye-sâz ber-ṭıbḳ-ı niyâr taḳdîm ḳılınduḳdan ṣoñra żamîr-i münîre maḫfî degüldür ki

Beyt:[983]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ṣaçıldı raḥmet âṣârı cihâna

Cihanuñ pîri döndi nev-cevâna

(93a) ʿArûs-ı nev-bahâr tutuḳ-ı ḫazândan mânend-i çehre-i yâr ṭulûʿ idüp ʿâlemi reşk-i bahâristân-ı ravż-ı Firdevs ve âfâḳı nümûne-i gülistân-ı riyâż-ı ṣaḥrâ-yı muḳaddes eyledi. Ve nâfe-i seḥâb mesîre-i[984] müsteṭâb bigi ʿanber-niṣâr olup dimâġ-ı dehri muʿaṭṭar ve ḫoş-bûy ve ebr-i müşgîni niḳâb-ı bârân yirine gül-âb-efşân olup aḥdâḳ-ı nebâtâtı uyandurup bikr-i ġonçenüñ aġzın dürr ile pür idüp gülüñ ruḫsârın münevver ve güşâde-rûy ḳıldı. Yârân-ı pür-ṣafâ ḫûbân-ı ehl-i vefâ ile ṣafâ-yı ṣabûḥa ʿazm idüp cemâlüñ bigi rûşen ve ṭabʿuñ bigi bir gülşen kûşesinde ḳarâr idüp sen ḫûrşîd-i ṣubḥ-ı ṣafânuñ ufḳ-ı meclisde ṭalʿat-ı zîbâsın arzû ḳılup ḳalem-i yâsemîn ile şaḳâyıḳuñ laʿlîn ḥoḳḳasından misk ü ʿanber ile bu nâme-i feraḥ-nümâyı ḫuṭebâ-yı ʿandelîb menâbir-i aġṣânda ayaġ üzre taḥrîr idüp peyk-i nesîm eline virüp ayaġuñ tozına revâne eyledi. Vüṣûl bulduḳda zülf-i sünbül ile ḳadd-i servi aġza almayup dilüñüzden "lâ" gelmeyüp ḳadem-rencîde ḳılup cemâl-i selvet-fezâñuz ile feżâ-yı gülşene zînet ve ʿarṣa-i bezme şerefiyyet viresiz ki ʿasâkir-i şâh-ı çemen-i Rüstem-âyin müretteb-zîn olup istiḳbâlüñe ṣaf ṣaf ḫidmete

[983] Bu beyit, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'inin 2842. beytidir (*bk.* Funda Şan, *age.,* 281).

[984] Nüshada sayfa kenarına satır hizasına şu ifade yazılmıştır: "Mesîre bir bulutdur ehl-i cennetüñ üzerine gezdüklerinde müsk ü ʿanber niṣâr ider Şerḫ"

durmuşdur. Ve ʿarûsân-ı eṭfâl-i nihâl cevâhir-i ezhâr-ı belâlî-miṣâl ile ayaġuñ tozına niṣâr itmege ʿıḳd-ı Şüreyyâ gibi (93b) ḳılâde-i manẓûme daḳınup oturmışdur. Ve yâsemen ve şebbûy "*Rabbenâ âtinâ*"[985] diyü ellerin göge getürmişdür. Ve ḫûbân-ı nâzük-mizâcuñ saña intiẓârdan gülleri nesrîn bitirüp dirsegi dizinde ve eli yüzindedür. İmdi luṭf idüp nergisüñ yollarda ḳalmış gözini esirgeyüp ve sünbülüñ perîşânlıġına teraḥḥum ḳılup gelüp aṣḥâb-ı devlet-ḫâh ve aḥbâb-ı bî-iştibâh ile ṣafâ zamânında ḥużûr vaḳtini ve ḥużûr eyyâmında ṣafâ sâʿatini bile görüp ʿömr-i nâzenîni ber-dem-i muṣâḥabet-i yârân ve cemʿiyyet-i ḫûbân ile geçiresiz.

Beyt:[986]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ġanîmet dân ḥużûr-ı dostân râ

Ki devrân mî-nümâyed bî-vefâyî[987]

Bâḳî nitekim ṣabâ-yı ṣubḥ-ı ṣafâ ez-cânib-i meşriḳ-i mihr-i vefâ tenessüm ve bülbülân-ı çemen-i şâdmânî der-fezâ-yı gülistân-ı mihribânî terennüm ide. Ol ẕât-ı cenânî bâ-ḥayât-ı câvidânî der-ṣabûḥ u ġabûḳ-ı şarâb-ı rûḥânî müteleẕẕiẕ ü müstedâm bâd.

Sebzezâr-ı Ḥaḳâyıḳ ve Bâġçe-i[988] Şaḳâyıḳ Semiʿa'llâhü'l-ʿabîdü İẕâ Daʿâ:

Bu faḳîr-i ġanî muhtâc-ı ilâh[989] yaʿnî Ḥamâ şehrinde bahârda bir kûşe-i sebzezârda perverde-i neʿmâ-yı Mîr Aḥmed bir iki şuʿarâ-yı şîrîn-kelâm ve mevzûn-ḳad ile (94a) oturup ġam u ġuṣṣayı götürüp mülâyemet ile muṣâḥabet ve mülâṭafet ile münâdemet

---

[985] "ربنا اتنا : Allah'ım bize ver."

Bu ibare *Kur'ân-ı Kerîm*'de dört ayette (*Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara: 2/200, 201; *Kur'ân-ı Kerîm*, Âli İmran: 3/194; *Kur'ân-ı Kerîm*, Kehf: 18/10) ve bazı dualarda geçmektedir.

[986] Bu beytin şairi veya kaynağı tespit edilememiştir.

[987] "غنيمت دان حضور دوستان را / كه دوران مينمايد بي وفاي : Dostlarla birlikte olmayı ganimet bil, zaman vefasızlık zamanıdır."

[988] Bâġçe: Kelime nüshada "باغچه" biçiminde yazılmıştır.

[989] muhtâc-ı ilâh: "يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ: Ey İnsanlar, Allah'a muhtaç olanlar sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir." (*Kur'ân-ı Kerîm*: Fatır 35/15) Ayetine gönderme yapılmıştır. Ayrıca sayfa kenarında satır hizasında şu ifade yazılmıştır: "İḳtibâs ez-mefhûm-ı âyet-i kerîme-i [:] يا ايها الناس انتم الفقراء الي الله Şerḥ"

iderken yârân-ı mezbûr mîr-i meẕkûre nâme yazup muṣâḥabetlerin ve nüsḫa gönderüp ṣoḥbetlerin vaṣf idüp iʿlâm ve istihdâʾ-i müdâm itmege ḫāhân oldılar. Pes bu niyâzmende taḥrîrin ve maḳṣûduñ taḳrîrin işâret ḳıldılar. Hemân bî-teʾemmül yazdım ammâ sikkeyi mermerde ḳazdım. Beyâż varaḳda sevâd-ı süṭûrın gören öyle ḫayâl ider ki benefşedür yâsemene ṣarılmış veyâ ʿanberdür kâfûr ṭabaḳ üzre derilmiş. Ve nâme-i dil-güşâ budur, benefşe-ṣûret velî gül-bûdur:

Cevâhir-i silk-i duʿâ çün ʿıḳd-ı belâlî ṣüreyyâ girân-mâye[990] ve zevâhir-i aġṣân-ı ṣenâ çün dürr-i şehvâr meftûl-i semen-sâ bülend-pâye niṣâr-ı maḳdem-i hümâyûn-ı hümâ-sâye olınduḳdan ṣoñra żamîr-i âyine-miṣâle ve ḫâṭır-ı ferḫunde-fâle ġayr-ı celî buyurıla ki bu bende-gân-ı ehl-i iḫlâṣ ve ḫâdimân-ı ḥarem-i iḫtiṣâṣ sulṭânım ḥażretlerinüñ riyâż-ı devleti gibi bir ḫurrem çemengâhda ve ravża-i saʿâdeti gibi bir muḥterem nüzhetgâ[h]da ferş-i âsmânî ve bisâṭ-ı reyḥânî üzre çün deste-i mîr-i ʿâşıḳân ve cümme-i[991] şaḳâyıḳ-ı Nuʿmân bir arada ḳarâr idüp o cenâb-ı mekremet-meʾâbuñ devâm-ı eyyâm-ı devlet ve ḳıvâm-ı ḳavâyim-i serîr-i saʿâdeti edʿiyesine meşġûl olup oturmışlardur. Ve bezm-i dil-güşâlarında (94b) ve meclis-i rûḥ-efzâlarında medḥüñ eşidüp benefşeler baş aşaġa duʿâda ve yâsemenler "Âmîn" diyü Ḥaḳḳ'a el getürmişlerdür. Ve ṭurra-i sünbül-i müşgîn çün ʿulbe-i ʿaṭṭâr-ı bâzâr-ı çîn bezm üzre revâyiḥ-i ṭayyibeden sâye-bân-ı ʿanberîn dutmuşdur. Ve ʿarûsân-ı serv-i çemen-âra çün ḫûbân-ı firdevs-i aʿlâ ḳabâ-yı sündüsi giyüp sâḳından etek serpüp raḳṣ urmadan bî-ḫod olup kendün unutmuşdur.

Beyt:[992]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Tamâm meclis budur yoḳ zerrece naḳṣ

K'etek serpüp ʿarûs-ı serv urur raḳṣ

[990] giren-mâye: Kelime nüshada "گرنامه" biçiminde yazılmıştır.
[991] Nüshada sayfa kenarına "*Cümme desteye dirler*" açıklaması yazılmıştır.
[992] Beytin şairi tespit edilememiştir.

İçi nîlûferden altun ḳadeḥler ile ḫazîne miṣâl ve gülḫaṭmiden laʿlîn ṭabaḳlar ile mâl-â-mâl ve berg-i şebbûydan çün bisâṭ-ı cevherî eyvân-ı hûşeng füṣûṣ-ı yevâḳît-ı reng-â-reng ile memlû ve zülf-i benefşeden çün gencîne-i sünbül tâcdur Hind-i ʿanber-bû ve o cevher-i dil-güşâ ve müferriḥ-i sürûrâsâ gerçi feraḥı ḳondurup ḫüzni göçürdi. Âḫir ḥasedden nergisüñ gözi degüp bereketin uçurdı. Ve felek-i dest-i sâḳî üzre bürc-i ayaḳda ḫûrşîd müdâm menâzil-i aḥbâbı seyr idüp devr iderken zevâle irdi. Ol ecilden ferrâş-ı eyvân-ı şâdmânî bisâṭ-ı sürûrı dürdi. Bu ḥâdiṣeyi ki sâḳî gördi, fi'l-ḥâl ḳadeḥi elden ḳoyup ayaġ üzre ṭurdı, sebûyı getürdi. Bu ṣaḥîfe-i semen-reng ve laṭîfe-i müşk- (95a) âveng ile aḥvâli iʿlâm ve istihdâʾ-i müdâm itmege ol dergâh-ı ʿaṭâ-baḫşa yügürdi. Vüṣûl bulduḳda sulṭânımuñ iḥsân-ı ḳadîme ve imtinân-ı cesîmesine binâʾen[993] yine meʾmûldür ki "Vücûdı maʿdûm ve küpleri maḫtûmdur." diyü ayaġa ṣalup eli boş maḥrûm gönderilmeye. Bâḳî niteki ʿaṭâyâ-yı rabbânî ve heʾyâ-yı sübḥânî ber-muʿtekifân-ı ḥarem-i rûḥânî nüzûl ide. Aḳdâḥ-ı sürûr u şâdmânî der-meclis-i ʿizz ü kâmrânî sâyir ü dâyir bâd.

Ve Mîr-i mezbûr Çâvûş Aḥmed dime ile meşhûrdur. Sene-i ṣemâniye ve ʿişrîn ve tisʿa-miʾede şehr-i meẕkûra beg olup bu bendesine ol ḳadar iʿzâz ü ikrâm ve iʿṭâ ve inʿâm ve ʿibâda öyle luṭf u teraḥḥüm ve ḥüsn-i tekellüm eylerdi ki ecniḥa-i melâyik aḳlâm ve enhür-i *leẕẕetin li'ş-şâribîn*[994] midâd-ı ġâliyefâm olsa ve zebân-ı ḫûr-ı ʿîn süʿat ile taḳrîrin ḳılsa sâkinân-ı ḥarem-i ḳuds ṣaḥâyif-i eflâke ḥaşrde müsveddesin imlâ ḳılmaya, ḳanda ḳaldı beyâża çıḳarup inşâ.

Beyt[995]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Raḥmetler eylesün Ḥaḳ anuñ rûḥ-ı pâkine

Kim raḥm iderdi ayaġa düşmiş bu ḫâkine

---

[993] binâʾen: Kelime nüshada "بنا" biçiminde yazılmıştır.

[994] "بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ: Berraktır, içenlere lezzet verir." *Kur'ân-ı Kerim*, Saffât: 37/46.

[995] Öncesindeki mensur kısmı manaca tamamlayıcı özellikte olmasından bu beytin şairinin Hâtifî olduğu anlaşılmaktadır.

Ḳıṭʿa[996]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Ḳabrin İlâhî ravża-i dârü'l-ḳarâr ḳıl

Gülzâr-ı merḳadini hemîşe bahâr ḳıl

Ravż-ı mezârını ṣulayup ebr-i raḥmetüñ

Cennet çemenleri ile müdâm sebzezâr ḳıl

(95b) Kendüni çünki alduñ İlâhî muḥibbini

Ḫayr ile adın ögmege ʿâlemde var ḳıl

Bu bâbda aṣḥâb-ı ṣafâ ve erbâb-ı vefânuñ mürâsele-i dil-güşâ ve muḫâṭaba-i cân-fezâsı gerçi evrâḳ-ı şükûfe-i bahârdan çoḳdur ammâ muṭavvel olmaġın ẕikrine yir yoḳdur. Anuñçün bu faḳîr-i kemter ve kemîne-i aḥḳar bir iki muḳaṭṭaʿât-ı dil-keş ve mükâtebât-ı sürûr-baḫş taḥrîr idüp bu nüsḫa-i gülşen-ârâya zeyn itdim. Tamâm olduḳda bu ḳıṭʿa-i dil-sitânı lisân-ı ġaybdan eşitdim:

Ḳıṭʿa:

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Var ise Hâtifî efsûn oḳuduñ ḫâmelere

Ki bu tertîb ile siḥr eylediler nâmelere

Ehl-i teshîr oḳısa daʿvetüñ edʿiyyessini

Yaḳalar çâk ideler el uruben câmelere

[996] Öncesindeki mensur kısmı manaca tamamlayıcı özellikte olmasından bu kıtanın şairinin Hâtifî olduğu anlaşılmaktadır.

Faṣl-ı Ṣânî: Vaṣf-ı Felekiyyâtı ve Baʿżı Muḳaṭṭaʿâtı ve Neṣâyiḥ ve Ebyâtı Beyân İder:

Beyt-i Felek:[997]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Felegüñ çâder-i kühlîsine aldanma saḳın

Niçe şehden gerü ḳalmış ḳara ḫargâhdur bu

Ẕâtî:[998]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Nolduñ iñlersin felek her-câyî cânânuñ mı var

Her maḳâmı seyr ider bir mâh-ı tâbânuñ [mı][999] var

Vaṣf-ı Ḫûrşîd Aḥmed Pâşâ:[1000]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

(96a) Taḫt urup ṭâḳ-ı felekde ḫüsrev-i ḫâver güneş

Giydi nârencî ḳabâ urındı nûr efser güneş

Âhî:[1001]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ṭoġurdı ṣubḥ-dem bânû-yı devrân

Bir altun başlu ṣırma ṣaçlu oġlan

---

[997] Beytin şairi tespit edilememiştir.

[998] Bu beyit Zâtî'ye aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *Zâtî Divanı Gazeller Kısmı*, *C* 1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1967, 406, *G* 406).

[999] mı: Soru edatı nüshada yazılmamıştır ancak mısraın *Zâtî Divanı*'ndaki biçimine bakılarak metne eklenmiştir.

[1000] Bu beyit Ahmed Paşa'ya aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), Ahmed Paşa Divanı, Akçağ Yay., Ankara 1992, 64, *K* 19).

[1001] Bu beyit Âhî'ye aittir (*bk.* Köksal, M. Fatih, "Âhî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi", *Klasık Türk Şiiri Araştırmaları,* Akçağ Yay., Ankara 2005, 118).

Caʿfer:[1002]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Ḫalḳa ġaḍr eyler diyü kûyuñda her ṣubḥ âfitâb

Ḳorʿaẕâb idüp sipihrüñ başına ḳızmış legen

Ve lehû:[1003]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Devr ider bezm-i celâlüñde felek sâḳî-ṣıfat

Bir ṣaru yâḳût sâġardur elinde âfitâb

Vaṣf-ı Hilâl Ez-ân Ḥâfıẓ:[1004]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Mezraʿ-ı sebz-i felek dîdem u mâh-ı meh-i nev

Yâdem ez-kişte-i ḫîş âmed ü hengâm-ı direv[1005]

Dîger:[1006]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Yazan hilâl şeklini ṭâḳ-i zebercede

Evvel ḳaşuñ miṣâlini ḳılmış müsevvede

[1002] Bu beyit Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 144).

[1003] Bu beyit Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 222).

[1004] Beyit Hâfız'a aittir (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, III/2324).

[1005] "مزرع سبز فلک دیدم و ماه مه نو/ یادم از کِشته خویش امد و هنکام دِرَو : Yeşil felek tarlasını ve hilâl orağını gördüm, kendi ekinim (amellerim) ve biçim vaktim (hesap günüm) aklıma geldi."
Çeviride, Sudi'nin şerhinden yararlanılmıştır. Beyit *Hâfız Divanı*'nda " مزرع سبز فلک دیدم و داس مه نو / یادم از کشته خویش آمد و هنگام درو" şekliyle yer almaktadır. (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, III/2324).

[1006] Bu beyit muhtemelen Şevkî'ye (Yusuf, 15. *yy.*) aittir. Beytin matlaı olduğu gazel *Pervane Bey Mecmuası*'nda mevcuttur. Ancak mecmuada mısraların yeri birbiriyle değişiktir (*bk.* Kâmil Ali Gıynaş (*haz.*), *age.*, 2317, *Mn.* 6388).

Caʿfer:[1007]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Bâz-ı şâhînüñ olup çengâl ġarḳ-ı ḫûn-ı ṣayd

Gûyiyâ şekl-i hilâl oldı şafaḳda âşikâr

Ve lehu[1008]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Cirm-i hilâl ṭarf-ı şafaḳdan ṭulûʿ idüp

Almışdı çarḫ eline ḳızıl tozlu bir kemân

Yâḫûd dü-tâ olup bükilüp ḍarb-ı ḥarbden

Ḳana batup yaturdı bu meydânda bir sinân

Ẕâtî:[1009]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Meh degüldür görinen ey âfitâb-ı âsumân

Şeb-külâhın tîr-i âh-ı ʿâşıḳa dikmiş nişân

Lâmiʿî:[1010]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Mâh-ı nev gördükçe gökde yârim içün ṣanıram

Ṣırma işlenmiş yaḳadur âsumânî gönlege

[1007] Bu beyit Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 152).
[1008] Bu beyit Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 95).
[1009] Bu beyit Zâtî'ye aittir (*bk.* M. Çavuşoğlu-M. A. Tanyeri (*haz.*), *Zâtî Divanı Gazeller Kısmı*, *C* 3, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1987, 9, *G* 1014).
[1010] Bu beyit *Lâmiʿî Divanı*'nda mevcuttur (*bk.* Hamit Bilen Burmaoğlu, *age.*, 318, *G* 439).

Aḥmed Pâşâ:[1011]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Râm oldı bugün emrüñe bu tevsen-i gerdûn

Kim şekl-i hilâl urdı felek ḫinkine tamġâ

Necâtî:[1012]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Nûn ile ʿayna şebîh olduġıçün oldı hilâl

İntihâʾ-ı ramażân evvel-i ʿıyd-i şevvâl

Ḳıṭʿa li-kâtibihi:

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

(96b) Felek üzre meh-i nev eyleye çün ʿarż-ı cemâl

Ṣanem ebrûsı mı yâ nola diyü itme ḫayâl

Şuḳḳa-i aṭlas-ı çarḫı yed-i ḳudret-i ezelî

Ṭoḳur iken aña altunlu mekûk idi hilâl

Beyt-i Mâh ve Mihr ve Nücûm ve Âsumân Ez-ân Ẕâtî:[1013]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Ṭablalardur mihr ü meh altunlu fınduḳlar nücûm

Tîr-i âh-ı ʿâşıḳa taʿlîm-ḫâne âsumân

[1011] Bu beyit Ahmed Paşa'ya aittir (*bk.* Tarlan, Ali Nihat (*haz.*), *age.*, 44, *K* 11).

[1012] Bu beyit Necati Bey'e aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *Necatî Beg Divanı*, MEB Yay., İstanbul 1997, 64, *K* 16).

[1013] Beyit Ẕâtî'ye aittir (*bk.* Orhan Kurtoğlu (*haz.*), *age.*, 61, *K* 10).

Caʿfer:[1014]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Cümle itmek ister iḥsânuñ döküp encüm direm

Ṣubḥa dek budur işi her gice görmez çeşmi [ḫâb][1015]

Zîr-i bâr-ı niʿmetüñden çarḫ olup ġarḳ-ı ʿaraḳ

Çehresinde ḳaṭre ḳaṭre[1016] dürr-i encüm bî-ḥisâb

Ve lehu:[1017]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Görinen encüm degül urmış sipihre ṭaġlar

Leşkerüñ atı ayaġından çıḳup çarḫa ġubâr

Vaṣf-ı Şüreyyâ Ez-ân Caʿfer:[1018]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Peydâ olan felekde degül ḫûşe-i peren

Boynın urup ʿadûlaruñuñ çarḫ-ı bî-amân

Birḳaç yirde başları âveng eyleyüp

Aşmış ḥiṣârı burcına ey şâh-ı kâmrân

[1014] Bu beyitler Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 224).

[1015] [ḫâb]: Kelime nüshada "اب: âb" biçiminde yazılmıştır. Ancak *Tâcîzâde Cafer Divanı*'ndaki gibi "ḫâb" tercih edilmiştir.

[1016] ḳaṭre: Kelime nüshada "قطره دُر" biçiminde, "*-dür*" eki getirilerek yazılmıştır. Ancak vezin ve mana gereği kelimenin *Tâcîzâde Cafer Divanı*'ndaki biçimi tercih edilmiştir.

[1017] Bu beyit Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 156).

[1018] Bu beyitler Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 106).

Ve lehu:[1019]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Kibriyânuñ[1020] ṣofrasında bir ṣaḥan engürdür[1021]

Her ḳaçan kim mâh ile gökde ḳırân eyler peren

Vaṣf-ı Keh-keşân ez-ân Ẕâtî:[1022]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Râh-ı kûy-ı yâri zeyn itdim şerâr-ı âh ile

Ol ṭarîḳüñ ʿaksidür şimdi felekde keh-keşân

Vaṣf-ı Ḳavs-i Ḳuzaḥ Ẕâtî:[1023]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Ḳavs-i ḳuzaḥ degül görinen bâġ-ı faẓluña

Ey şâh dikdi ḳadrüñ eli mîr-i ʿâṣıḳân

(97a) Çarḫuñ kemân-keşi şeh-i ḳadrüñ öñinde yâ

Bir aradan diler ki çeke bir niçe kemân

Yâ jeng-i sürʿatüñden olupdur ḳatı naḥîf

Pehlû-yı esb-i çarḫda görinür üstüḫân

Yâ âh itdi ḳahruñ elinden ʿadûlaruñ

Eflâke çıḳdı var ise ḳızıl yeşil duḫân

[1019] Bu beyit Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 148).

[1020] kibriyânuñ: Kelime nüshada "کبریاکلصف" biçiminde yazılmıştır.

[1021] Nüshada sonundaki "ایکوردر: engürdür" kelimesinden dolayı mısraın vezni kusurludur. Beytin orijinalinde mısraın sonu "*engür olur*" biçimindedir ve vezin kusuru bulunmamaktadır (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 148).

[1022] Beyit Ẕâtî'ye aittir (*bk.* Orhan Kurtoğlu (*haz.*), *age.,* 61, *K* 10).

[1023] Bu beyitler Ẕâtî'ye aittir (*bk.* Orhan Kurtoğlu (*haz.*), *age.,* 174, *K* 55).

Beyt-i Bârân ki Der-Eyyâm-ı Bahâr mî bâd:[1024]

[mefʿûlü / mefâʿîlün / mefʿûlü / mefâʿîlün]

Hicrüñde gözüm yaşı yaz yaġmurına beñzer

Bir laḥẓa durur durmaz başlar yine yaġmaġa

Dîger:[1025]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Ḫulle-i aḥḍar dikinmege ʿarûs-ı nev-bahâr

Aḳ gümüş iplik ṣunar gökden aña ebr-i siyâh

Beyt-i Seḥâb Ẕâtî:[1026]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Tîġ-i berrâḳ ile berḳ anı yine kesdi meger

Keffüñe sehv ile öykündi seḥâb-ı dürbâr

Beyt-i Raʿd ve lehu:[1027]

[fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilâtün / fâʿilün]

Raʿd ṣanmañ ḳubbe-i eflâki güm güm gümleden

Yâr elinden naʿra vü âh ü fiġânımdur benim

[1024] Beytin şairi tespit edilememiştir. Ancak Hatifi'nin olabilir.

[1025] Bu beytin şairi tespit edilememiştir.

[1026] Bu beyit Ẕâtî'ye ait gösterilse de Mesihî'nindir (*bk.* Mine Mengi (*haz.*), *age.*, 55, *K* 12).

[1027] Zâtî'nin bilinen şiirleri arasında bu beytin birebir aynısı bulunmuyor ancak benzerleri mevcuttur (*bk.* Orhan Kurtoğlu (*haz.*), *age.,* 70, *K* 13 ve 262, Trb. 3/IV).

Beyt-i Berk ve lehu:[1028]

[feʿ ilâtün / feʿ ilâtün / feʿ ilâtün / feʿ ilün]

Yıldırım başına odlar yaḳar anuñ ki gâh

Yañılup ḥilmüñe öykündi meger kim kuhsâr

Beyt-i Şafaḳ Kâtibî:[1029]

[mefʿ ûlü / fâʿ ilâtü / mefâʿ îlü / fâʿ ilün]

În sürḫi-i şafaḳ ki ber în çarḫ-ı bî-vefâst

Her şâm ʿaks-i ḫûn-ı şehîdân-ı Kerbelâst[1030]

Beyt-i Berf Necâtî:[1031]

[feʿ ilâtün / feʿ ilâtün / feʿ ilâtün / feʿ ilün]

(97b) Mest üştür bigi çün ṣaçdı yire kefin seḥâb

Baġladı ḳâfile-i ʿişret ü şâdî maḥmil

Eriyüp yirlere geçse yiridür ḫacletden

Berf kim ḫûr ideyin debdi yire yüzini il

Beyt-i Hâle:[1032]

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Ḫaṭṭ-ı reyḥân kim ṭolanmışdur gülistânı dürüst

Hâledür kim devr idüpdür mâh-ı tâbânı dürüst

[1028] Bu beyit Ẕâtî'ye ait gösterilse de Mesihî'nindir (*bk.* Mine Mengi (*haz.*), *age.*, 55, *K* 12).

[1029] Bu beyit, İranlı şair Kâtibî-i Nişaburî (15. *yy.*)'ye aittir (*bk.* Ersin Selçuk, *Kâtibî'nin Hayatı ve Kasidelerinin Tahkikli Metni*, (YL Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2002, 22).

[1030] "این سرخي شفق که برین چرخ پي وفاست / هر شام عکس خون شهیدان کربلاست: Bu şafağın kızıllığı Kerbela şehitlerinin kanlarının her akşam vefasız feleğe yansımasıdır."

[1031] Bu beyitler Necatî Bey'e aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *age.,* 58, *K* 14). İlk beyte nüshada daha önce "*Ẕikr-i Ebyât-ı Faṣl-ı Şitâ*" başlığı altında (*RE:* 89a) da yer verilmiştir.

[1032] Bu beyit Karamanlı Nizamî'ye aittir (*bk.* Haluk İpekten (*haz.*), *age.,* 109).

Dîger:[1033]

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Yarı ʿuryân ḥavżda görse gözüm giryân olur

Hâle kim mâhı iḥâṭa eyleye bârân olur

Beyt-i Âṣâr-ı Siyâhî ki Der-ḳamer-est Caʿfer:[1034]

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Rûy-ı mehde görinen cânâ degül maḥv-ı ḳamer

Gerd-i ḫaylüñden çıḳupdur çehre-i mâha ġubâr

Beyt-i Şuʿâʿ-ı Ḫûrşîd Ẕâtî:[1035]

[mefʿûlü / fâʿ ilâtü / mefâʿ îlü / fâʿ ilün]

Ḫûrşîdde şuʿâʿ degül görinen ḳodı

Çarḫ emrüñe iṭâʿat idüp ʿaynına benân

Beyt-i Ṣubḥ Caʿfer:[1036]

[mefâʿ ilün / feʿ ilâtün / mefâʿ ilün / feʿ ilün]

Açup hevâ-yı [vużûʾ][1037] âsitîni ẓulmetden

Çıḳardı sâʿid-i sîmîni ṣubḥ-ı zer-efşân

[1033] *Pervane Bey Mecmuası*'na göre bu beyit Zâtî'ye aittir (*bk.* Kâmil Ali Gıynaş (*haz.*), *age.,* 688, *Mn.* 1815).

[1034] Bu beyit Tâcîzâde Cafer'e aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 156).

[1035] Bu beyit Ẕâtî'ye aittir (*bk.* Orhan Kurtoğlu (*haz.*), *Zâtî Dîvânı Gazeller Dışındaki Şiirler* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, 174. *et.* 21.03.2021.).

[1036] Bu beyit Tâcîzâde Caʿfer Çelebi'ye aittir (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 241).

[1037] Bu bölüm nüshada boş bırakılmıştır; bu kısım, beytin *Tâcîzâde Caʿfer Çelebi Divanı*'ndaki biçimine göre tarafımızdan tamamlanmıştır (*bk.* İsmail E. Erünsal (*haz.*), *age.*, 241).

Dîger:[1038]

[mefʿûlü / fâʿilâtü / mefâʿîlü / fâʿilün]

Yıldız ṣayar ṣabâḥa degin çeşm-i dür-feşân

K’ol âfitâb bize ne yüzden ṭoġa seḥer

Ḫoş vaḳt olmasun mı ki ʿahdüñde her ṣabâḥ

Bir eşrefî başınuñ ucında bula seḥer

Beyt-i Bedr li-kâtibihi:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün]

Muʿanber kâkülüñ altında ey ḥûrî-ṣıfat vechüñ

Seḥâb içinde bedr olmış ṣanasın mâh-ı tâbândur

(98a) Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Çıḳup ẕeyl-i ufuḳdan bedr-i kâmil

Küsûfa irdi ṣan kim bir cemîle

Utanup ʿâşıḳından itdi mestûr

Yüzini âstîn-i ezraḳ ile

Ḥikâyet: Ḳâḍî Kemâlüddîn Mıṣır’da Bedrüddîn nâm bir maḥbûb sever idi. Bir gice bu ḳıṭʿayı gönderüp meclise daʿvet eyler:

[1038] Bu beyitler Necatî Bey’e aittir (*bk.* Ali Nihat Tarlan (*haz.*), *age.,* 43-45, *K* 9).

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Bu gice seyr idüp ey bedr-i pür-nûr

Tamâm it maḫfî noḳṣân-ı Kemâl'i

Gelürseñ ṣanma kim eksile ḥüsnüñ

Kemâle irse mâh artar cemâli

Şeyḫ Ṣadruddîn bin Vekîl ḳâḍînuñ bu ḳıṭʿa ile maḥbûbı daʿvet itdügin gûş idüp maḥbûba bedîhî bu ḳıṭʿayı yazup irsâl ider. Zîrâ maḥbûba bunuñ daḫı meyli var idi.

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Kemâl'üñ sözi ey bedr-i mükemmel

Yalandur cümle eşitme ol maḳâli

Tamâm olsa arar noḳṣânı Bedr'üñ

Çoḫ olur münkesif bulsa kemâli

Nâdire: Rivâyet iderler ki ẓurefâdan biri Bedrüddîn nâm bir maḥbûba hevâdâr idi. İttifâḳ maḥbûb ayuñ on dördi giçesi fevt olur. ʿÂşıḳ oturup aġlarken ufuḳdan ḳurṣ-ı ḳamer mükemmel bedr olup ṭulûʿ ider. Maḥbûbuñ âteş-i firḳati daḫı ziyâde olup bedre bu ḳıṭʿa ile ḫiṭâb idüp feryâda başlar:

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Saña ey bedr lâyıḳ mı şebîhüñ

Yata mesken idüp taḫt-ı şerâyı

(98b) Sen andan ṣoñra ʿarż idüp cemâlüñ

Ḳılasın menzilüñ ṣaḥn-ı semâyı

Revâ bu idi kim irüp küsûfa

Ḳaralar giyüp ideydüñ ʿazâyı

Hem-ân-sâʿat münkesif olup ʿâlemi ẓulümât bürür. Bi'llâhi bu ʿâşıḳ-ı ṣâdıḳuñ kemâl-i maḥabbetine naẓar it kim ḳamere nice teʾs̱îr itmişdür. Şâʿir anuñ içün dimişdür ki:

Beyt:[1039]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Maḥabbet müşkil işdür ġâfil olma

Bu kârı ṣanma kim her kâra beñzer

Laṭîfe: Yemen pâdişâhı vezîri Bedrüddîn'üñ müşterî-ṭalʿat ḫurşîd-ṣûret bir ḳarındaşı var idi. Ġayetde mürüvvetinden ve kemâl-i fütüvvetinden ṭaşra çıḳmayup kendü devlet-ḫânesinde taʿlîm itmege bir pîri üstâd idüp evi ḳurbında bir mesken aluvirmiş idi. Taḳdîr-i ilâhî niçe müddetden ṣoñra pîr maḥbûbuñ ʿaşḳına mübtelâ olup bî-ḳarâr olur. Bir gün maḥbûba bî-iḫtiyâr râzın açar. Maḥbûb eydür: "Ben senüñ ile muṣâḥabete ḳâdir degülin. Zîrâ gündüz gelüp ḳarındaşım ḳatında taʿlîm idersin. Ve gice olınca kendü ile bir ev içinde bile yaturuz, aṣlâ bir vaḳt yoḳdur ki furṣat bulup saña gelü bilem." Pîr eydür: "Bende-ḫâne yatduġuñ ev ile hem-dîvârdur, ḳarındaşuñ tamâm uyḫuya varduḳda sen ṭam üzerine çıḳ, nerdübân iḥżâr ideyin. İnüp bir miḳdâr oturup yine var git." Pîr maḥbûb ile bu üslûba vaʿdeleşüp (99a) varup şâhâne meclis tedârikin idüp gice olduḳda maḥbûbı öker. Bu ṭarafda maḥbûb ḳarındaşı uyḫuya varduḳda ẓerâfet ile ṭam üzre çıḳup inüp pîr ile ṣoḥbete meşġûl olur. Nâgâh Bedrüddîn uyanup naẓar ider: Maḥbûb yirinde yoḳ. Ev için

[1039] Bu beyit Nesîmî'ye aittir. Beyit, Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki 6722 nolu cönkte de yer almaktadır (*bk.* Şahin Bütüner, *Ziya Bey Kütüphanesindeki 6707 6722 ve 6769 Nolu Cönkler Üzerine İnceleme*, (YL Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2010, 115).

tefaḥḥuş ider görse ki ṭam ḳapusı açıḳ, bilür ki kebûter oradan pervâz itmişdür. Hemân ṭam üzerine çıḳup naẓar ider görse ḫâcenüñ evinde vâfir şemʿ şuʿlesi ṣuʿûd ider. Ḫâcenüñ ṭamı üzre çıḳup naẓar idüp görür ki maḥbûb ile ḫâce bir ṣuffa üstinde oturup ḳamer revzeneden cirmin üzerlerine ilḳâ eylemiş içerler ve ḳadeḥ pîrüñ elinde bu ḳıṭʿa bülend-âvâz ile felekde bedre ḫiṭâb idüp oḳur:

Ḳıṭʿa:[1040]

Seḳânî ḫamreten min rîḳi fîhi

Ve ḥayyâ bi'l-ʿiẕâri ve mâ yelîhi

Ve bâte muʿâniḳî ḫadden bi-ḫaddin

Ġazâlün fi'l-ʾenâmi bilâ şebîhi

Ve kâne'l-bedru muṭṭaliʿan ʿaleynâ

Sülûhü lâ yenemmü ʿalâ eḫîhi[1041]

Ve Vezîr Bedrüddîn ġâyetde leṭâfetinden "Va'llâhi bu ṣafâñuza keder virmeyeyin ve nemmâmlıḳ itmeyeyin." diyüp varup gider.

Nâdire: Rivâyet olınur ki bir kimesne gice ile bedr ṭulûʿ iderken naẓar idüp bu ḳıṭʿayı oḳusa sâʿatinde (99b) sevdüginüñ her ḳanda ise ḳalbi ḫelecân idüp kendün añup bî-iḫtiyâr ola:

[1040] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

[1041] "سَقّانِي خَمرةً مِن رِيقِ فِيهِ/ و حَيَّا بِالعِذَارِ وَ مَا يَلِيهِ : O, ağzındaki sudan bana bir içki sundu; yanağıyla ve çehresiyle beni selamladı."

"وَبَاتَ مُعَانِقِي خَداً بِخَدٍّ/غَزَالٌ فِي الانام بلا شَبِيهِ: Bana o sarılan yâr var ya, yanak yanağa benimle geceledi. O, insanlar içinde eşi benzeri olmayan bir ahudur."

"وَ كَان اَلبَدرُ مُطَّلِعًا عَلَينَا/ سُلُوه لايَتِمُّ عَلي اَخِيهِ: Dolunay da bize şahit oldu. Dolunaya söyleyin de kardeşinin bu sırrını ifşa etmesin."

Bu şiir ve dahil olduğu latife *Halbetü'l-Kümeyt*'te de yer almaktadır (*bk.* Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *age.*, 341-342).

Ḳıṭʿa:[1042]

Yâ eyyühe'l-ḳameru'l-münîrü'z-zâhiru

El-eblecü'l-bedru'l-behiyyü'l-bâhiru

Belliġ şebîheteke's-selâmü ve ṣıf lehâ

Şevḳî ve ennî fî hevâhâ sâhirün[1043]

Muḳaṭṭaʿât:

[mefʿûlü / mefâʿîlün / mefʿûlü / mefâʿîlün]

Didim güle âteşte sûzân olup aġlarken

Niçün bu ʿaẕâb'olduñ lâyıḳ bu cihân içre

Didi ki günâhım yoḳ çermim budur lîkin

Yıllarda meger bir yıl geldim ramażân içre

Ḳıṭʿa-i Müsteẕâd:

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün

mefʿûlü / feʿûlün]

Bir kimse çıḳarırdı gülüñ od ile ṣuyın

Gördüm çü cefâsın

Didim ki bu lâyıḳ degül üslûb-ı edebde

Kim bunı yaḳasın

[1042] Şiirin vezni tespit edilememiştir.

[1043] "يا ايّها القمر المنير الزّاهِرُ / الاَبلَج البدر البَهي البَاهِرُ/ بَلّغ شَبِيهَتک السَّلَامُ وَصفِ لَهَا/ شَوقي و اَنِّي فِي هواها سَاهِرُ: Ey parlak ışık saçan ay! Ey güzel, parlak ışıklı dolunay! Sana benzeyen kadına selam söyle, arzu ve özlemimi ona tarif et. Şüphesiz ki ben, onu arzulayarak geceleri uykusuz geçiriyorum."
Bu kıta *Halbetü'l-Kümeyt*'te de yer almaktadır (*bk.* Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *age.*, 343).

Didi revâdur buña geldi sürmedik

Ẕevḳ ile ṣafâsın

Mevsiminüñ âḫir güni ġurre-i recebde

Çeksin ḳar belâsın

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Yigirmi güni şaʿbânuñ ki gitdi

Ḳoma elden gice gündüz ayaġı

Daḫı nûş eyleme küçük ḳadeḥle

Yürütsün sâḳiye emr it susaġı

İki yirden durup devr eylesün câm

Ṣolın virseñ içüp el ele saġı

(100a) **Ḳıṭʿa:**

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün

mefʿûlü / feʿûlün]

Şaʿbânuñ onı ḳaldı vü yigirmisi gitdi

Al ele ayaġı

Sâḳî içelim gel ramażân günleri yetdi

Şol ḳan olacaġı

Ġurre-i recebden berü elli gün olupdur

Ki ayaḳla yürürüz

Bu on güni furṣat bilelim bizi eritdi

Bek ḳâḍî yasaġı

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Gül eyyâmı irişdükde efendî

Receb geldi diyü ehl-i ṣafâya

Yasaġ iletdi mey-ḫâneyi yapdı

İlâhî ḳâḍıyı uġrat ḳażâya

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / mefâʿîlü / mefâʿîlü / feʿûlün]

Sebt ile eḥad günini ki olmaya żarûret

İçmeyübeni eylemeñüz fevt-i ḫaṭâdur

İsneyn ü selâsede aġı ḳomañ elden

Erbaʿa ḫâmîs içmesi ḫod derde şifâdur

Çün cumʿa namâzını cemâʿatle ḳılasız

Zevḳ eyleyesiz yine ki ġâyetde ṣafâdur

Ḳıṭʿa:

[feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Yüri beş râya ṭâlib ol dâyim

Budur ehl-i saʿâdete maṭlûb

Râḥ u reyḥân u râḥat-ı ervâḥ

Ravża-i dil-güşâ ruḫ-ı maḥbûb

(100b) **Ḳıṭʿa:**

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ne eylerseñ bugün maḥşerde yarın

Umarım ʿafv ide Ḥaḳḳ anı muṭlaḳ

Hemân bu ikisin eyleme zinhâr

Ḫudâ'ya şirk u ẖalḳa ẓulm-i nâ-ḥaḳ

Naṣîḥat: Ey cihâna benim diyen ẓulm ile ẖalḳuñ malın yiyen ṭûl-i emel idüp zûr-ı bâzûya ṭayanma ve ʿâlem yüzüñe güldükçe sevinme ki bir gün aġladur inanma. Dünyâ bir güzergâhdur ẖoş geç ki ölürsün ir eger geç. ʿÖmr-i nâzenîni zilletde çürütme, ḥayfdur ġam u ġuṣṣa odında eritme. ʿÖmr odur kim ehl ile ṣafâ ve leẕẕetde ve ʿîş u ʿişretde geçe degül câhil ile derd ü miḥnetde ve ġam u ẕilletde.

Beyt:[1044]

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Ṣaymasın ʿömre anı kim geçe câhiller ile

ʿÖmr odur kim ṣanemâ ehl-i kemâl ile geçer

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḳanı ol yimeyüp girü ḳoyanlar

Bugünüm yarına ḳalsın diyenler

Cihândan gitdiler almadılar dâd

İderler şimdi yirde zâr ü feryâd

[1044] Beytin şairi tespit edilememiştir ancak üslup ve üst metinle aynı temada oluşuyla Hâtifî'ye ait olabilir.

Bes ey ʿâḳıl-ı çâlâk bir gün olacaḳsun ḫâk ve ey ġâfil-i bî-bâk ne olsañ gerek eyle aduñ [p]âk. Elüñde furṣat ve aʿżâñda ḳuvvet var iken zamâne fi'l-cümle yâr iken ʿîş u ʿişret ve ḥüsn ü muṣâḥabet eyle ki eyyâm-ı cevânî (101a) ve evḳât-ı şâdmânî ele girmez, gitdükde yine gelmez:

Beyt:[1045]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Çün ola ṣıḥḥat u ʿömr-i cevânî

Ḫudâ erzânî ḳıldı ḫoş gör anı

Ḥikâyet:

[müfteʿilün / müfteʿilün / fâʿilün]

Var idi bir tâcir-i ferḫunde-fâl

Yoġ idi aḳrânı içinde miṯâl

Rûz u şeb eylerdi müdâm kesb ü kâr

Bulmış idi mâl ile key iştihâr

Ṭâliʿi ḫûrşîd-i münevver idi

Anuñ içün ḫâk eline zer idi

Ḳudreti yetdükçe ḥelâl u ḥarâm

Yemez ü içmezdi yıġardı müdâm

Evc-i saʿâdetde bulupdı kemâl

Gör çü kemâle irdi niçe irer zevâl

Bir gice dir göñline maġrûr olup

Devletine mâlına mesrûr olup

[1045] Bu beyit nüshada *RE:* 15a'daki bir kıtanın içinde de yer almaktadır.

Bunca saʿâdet ki benim var benim

ʿİzzet ü ḥürmet ki benim var benim

Bende olan âsânlıġ ile mâl u genc

Kim anı cemʿ eyledi bî-derd [ü] renc

Ḥaşre degin ṣu olup aḳsa müdâm

Gitmeye ʿöşri dura daḫı tamâm

Kendü bu fikr içre iken emr-i Ḥaḳ

İrişüben itdi yiri iki şaḳ

Geçdi yire cümle o sîm ile zer

Ḳaldı yiri ṭopṭolu ḫâk meder

Yemeyüben yıġduġı ol genc ü mâl

Gitdi vü kendüni ḳodı pây-mâl

(101b) Fâyide itmedi sürûr u ġurûr

N'ide Ḥaḳḳ emrine ġurûr u sürûr

Ḫâce bu aḥvâli görüp aġladı

Dürrini ekdi vü yaşı çaġladı

Oldı zebûn gitdi evvelki zûr

Kendüni ḫalḳuñ gözine gördi ḫûr

Eylediler cemʿini çün târmâr

Döyünmeyüp eyledi terk-i diyâr

Seyr ü teferrüc iderek ʿâlemi

Bir ulu şehre varur âḫir demi

Seng-i mezârında bu şehrüñ tamâm

Görse ḳazılmış yazılu bu kelâm

Ki bu fülân oġlı fülân ḳabridür

Raḥmet ile eylesün Allâh pür

Yoḫsula iḥsânlar ider bay idi

Ṣıḥḥat u ʿömri hemân üç ay idi

Ḫâce ne deñlü var ise bunda ḫaṭ

Seyr iderek cümle oḳur bî-ġalaṭ

Ḳamusınuñ ʿömri beş ay altı ay

Kimi faḳîr yazılu kimisi bay

Fikr iderek dir ki bu ne râzdur

Kim bularuñ ʿömri bu resme azdur

Bu ne ʿömürdür ki yüzin aşamaz

Bu ne şehirdür ki kişi yaşamaz

ʿÂlem-i ḥayretde ḳalur bilemez

Fikr ile sırrına bunuñ iremez

Niçe taṣavvur iderek çoḳ ḫayâl

Durubanı şehre varur bî-mecâl

Seyr iderek görse ki bir şehr ulu

Pîr ü cevân ile içi ṭopṭolu

(102a) Pîrine bu râzı açup der-ʿayân

Tâ ki nedür ḥikmeti ide beyân

Didi mülketde irâdet budur[1046]

Bir kişi kim fevt ola ʿâdet budur

ʿÖmrini yârenleri ider ḥisâb

Her ne ki ḳıldıysa ḫaṭâ vü ṣevâb

Niçe zamân eyledi ẕevḳ ü ḥużûr

Bî-ġam olup ne ḳadar itdi sürûr

Cümle ol eyyâmı iderler raḳam

Cemʿi ne miḳdâr ḳalursa ḳalem

Ṣayup ol eyyâmı ʿömrden hemân

Bâḳîsini ṭarḥ iderler revân

Levḥ-i mezârında yazarlar tamâm

Kim anı ʿibret dutına ḫâṣ u ʿâm

Ḫâce eşitdükde bu ḥikmet sözin

Aġladı yaş ile pür itdi gözin

Kendüsinüñ añdı ol itdüklerin

Yoḳ yire ʿömrini çürütdüklerin

Ḥasret ile aġlayu aġlayu ḳan

Derd ile o şehr içre ġarîb virdi cân

Pes ḥaẕer eyle saḳın ey merd-i bâk

Mâluñı sen ye yimesün âb u ḫâk

[1046] Mısraın vezni hece eksikliğinden ötürü kusurludur.

Mâl oña dirler ki gele öñüñe

Laʿnet o mâla ki ḳala ṣoñuña

Eyleme ġam ġuṣṣa sîneñde derc

Naḳd-i ḥayâtuñı[1047] sürûra eyle ḫarc

Var dime yoḳ fâyide ġam yimeden

Iṣṣı kimüñ var idi hem yimeden

Eyleme teʾḫîr ṣafâ sâʿatin

Kim göri yürürsün ecel sürʿatin

(102b) Ẕevḳ ü ṣafâ ile sürüp ʿâlemi

Luṭf-ı vefâ ile geçür her demi

Didi bilürsün bu sözi kâyinât

Ġamda geçen ʿömre dimezler ḥayât

Saña bu pendi ki beyân eyledim

Fehm idesin sırrı ʿayân eyledim

Eyle ʿamel anuñ ile ṣubḥ u şâm

Bâḳî ne ḳaldı ki diyem ve’s-selâm

[1047] ḥayâtuñı: Kelimeye gelen ikinci tekil kişi iyelik eki nüshada -önceki yazımlardan farklı olarak- “-ın” biçiminde “ي” okutucusu da gösterilerek yazılmıştır:“حياتيڭ”

Ḫâtime-i Kitâb-ı Dil-güşâ Der-beyân-ı Tevbe-i Ehl-i Ṣafâ:

Ḳıṭʿa:[1048]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün]

İlâhî tevbe olsun içmeyem mey dimeyem hergiz

Elâ yâ eyyühe'ṣ-sâḳî edir ke'sen ve nâvilhâ[1049]

Elüme ayaġ almayam oḳımayam daḫı aṣlâ

Tecella'r-râḥü min ka'sin tuṣaffâ'r-rûḥi feḳbelhâ[1050]

Ḳıṭʿa:[1051]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün / mefâʿîlün]

Dir idim bir zamân idi naṣîḥat-gûne ʿuşşâḳa

Metâ mâ-telḳa men tehvâ daʿi'd-dünyâ ve ehmilhâ[1052]

İlâhî diyemem tevbe daḫı câm u meye hergiz

Metâ mâ-telḳa men hümin fe-ḥâvilhâ ve nâvilhâ[1053]

[1048] Bu kıt'a Hâtifî'ye aittir.

[1049] "الا يا ايها الساقي ادر كاساً و ناولها : Ey sâkî, kadehi döndür ve bana da sun."

Bu mısra Yezid *b.* Muaviye'nindir. Hâfız onu takdim ve tehir ederek almış, divanındaki ilk gazelin ilk mısraı yapmıştır (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, I/281-282). Hâtifî de böylece hem Yezid b. Muaviye'nin hem de Hâfız'ın izinden gitmiştir.

[1050] "تجلي الراح من كأسٍ تصفّي الروح فا قبلها : Gerisi ruhun arındırıcı kâsesinden tezahür eder, öyleyse kabul edin."

Bu mısra, Molla Cami'ye ait bir gazelin ilk mısraıdır (*bk.* https://ganjoor.net/jami/divanj/fateha-shabab/ghazal-jf/sh17/ *et.*: 26.01.2021).

[1051] Bu kıt'a Hâtifî'ye aittir.

[1052] "متي ما تلق من تهوي دع الدنيا و اهملها : Vuslat gerçekleşince de artık dünyayı bırak ve âlemi terk et."

Hâfız'ın divânındaki ilk gazelin son mısraıdır (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, I/295).

[1053] "متي ما تلق من هم فحاولها و ناولها : Onlara kavuştuğunda dene ve sun."

Bu, ilk kelimesi "metâ" yerine "iẕâ" olmak kaydıyla Molla Cami'ye ait bir gazelin son mısraıdır (*bk.* https://ganjoor.net/jami/divanj/fateha-shabab/ghazal-jf/sh17/ *et.*: 26.01.2021).

Ḳıṭʿa:

[mefʿûlü / fâʿilâtün / mefʿûlü / fâʿilâtün]

Ey sâḳi-i ḥumeyyâ câm-ı şarâba tevbe

Mey bezmine varur çün sîb ü kebâba tevbe

Elḥân-ı muṭrib ile âvâz-ı çeng ü ʿûdı

Gûş itmeyem daḫı hîç ṣavt-ı rebâba tevbe

Neşr: ʿÂḳıl olana lâyıḳ ve ḫıredmend olana muvâfıḳ budur ki ṭûl-i emel **(103a)** itmeyüp râh-ı ḍalâle gitmeyüp günâhına iḳrâr ve Ḥaḳḳ'a istiġfâr ḳılup ecelden irmeden nevbe ḫaṭâyâsın añup ide tevbe. Pîrlik eyyâmında tevbe iderse zihî devlet ve cevânluḳ ʿâleminde istiġfâr ḳılursa zihî saʿâdet ki ḥaḳḳında Resûl-i aʿẓam ve Nebi-yi ekrem ṣalla'llâhu ʿaleyhi vesellem buyurmışdur: *"Eş-şâbbü't-tâyibü ḥabîbu'llâh"*[1054] Ey ġâfil-i bed-rây âvâze-i ceng ü nây ṣanma saña sürûr virmege şâdândur, belki aḥvâlüñ içün nâlândur. Ve ey câhil-i bed-baḫt şarâba ne bunca maḥabbet ki ḥaḳḳında Ḫâlıḳ-ı aʿẓam ve Râzıḳ-ı ümem buyurmışdur: ***"Yâ eyyühelleẕîne âmenû inneme'l-ḫamru ve'l-meysiru ve'l-enṣâbu ve'l-ezlâmu ricsün"***[1055] *Ve ḳâle'n-Nebiyyü ʿaleyhi's-selâm:* ***"Men şeribe'l-ḫamru fi'd-dünya ṣümme lem yetüb min şürbihâ ḥurimehâ fi'l-âḫira"***[1056] *Ve ḳâle'n-Nebiyyü ʿaleyhi's-selâm:* ***"Men mâte müdminü'l-ḫamru mâte***[1057] ***ke-ʿâbidü'l-evṯân"***[1058] Neʿûzu bi'llâh tevbesiz olmadan âdem ki maḳâmı olur cehennem. İçme ol şarâbı ki Allâh

---

[1054] "الشاب التائب حبيب الله" : Tevbe eden genç Allah'ın sevdiğidir."

Bu ibare, *Câmiʿu'ṣ-Ṣaġîr*'deki "ان الله يحب الشاب التائب" : Muhakkak ki Allah genç tövbekârı sever." hadisinin takdim ve tehirinden ortaya çıkmıştır (*bk.* Celâlüddîn b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *age.*, I-II/110, Hadis No: 1866).

[1055] "يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ" : Ey iman edenler! Aklı örten içki ve benzeri şeyler, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz." *Kur'ân-ı Kerîm*, Maide: 5/90.

[1056] "قال النبي عليه السلام من شرب الخمر في الدنيا ثم لم يتب من شربها حرمها في الاخره" : Nebi aleyhisselam dedi ki: Kim dünyada hamr içer ve tevbe etmezse, ahirette şarab içemez." (Buharî, Eşribe: 1; Müslim, Eşribe: 73; Ebu Dâvud, Eşribe 5.)

[1057] mâte: Kelime nüshada mükerrer yazılmıştır: "من مات مدمن الخمر مات"

[1058] "قال النبي عليه السلام من مات مدمن الخمر مات كعابد الاوثان" : Nebi aleyhisselam dedi ki: Kim hamr tiryakisi olarak ölürse putperestler gibidir." İbn Hibbân, Eşribe: 5347. (*bk.* İbn Balabân (*haz.*), *El-İḥsân fî Taḳrîbi Ṣaḥîḥi İbn Ḥibbân,* Beyrut 1425 / *M* 2004, 1442-1443).

ḥarâm eyledi her-gâh. Gösterme aña iḥtiyâcı ki ne leẕẕeti var acı. Żararı var fâyidesi yoḳ, aṣṣısından ziyânı çoḳ Kişinüñ malın çürüdür ve dâyim rüsvây yürüdür. ʿIrżı yıḳar ve yüregi yaḳar, göñli bulandurur ve ʿaḳlı ṭolandurur. (103b) Zerrece leẕẕetin görseñ ṭaġlarca zaḥmetin çekersin.

Beyt:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Öñin ḫoş görme câm-ı ḫoş-güvârı

Ki olur âḫir ṣudâʿı vü ḫumârı

Gerçi mişbâḥ-ı sürûrdur ammâ miftâḥ-ı şürûrdur ve cevheri[1059] ki müfriḥ-i dil-şâddur bâʿiṣ-i fücûr u fesâddur ve ne deñlü ki müzîl-i ġamdur o miḳdâr mûriṣ-i nedemdür.

Nükte: Ẓurefâdan birine "Şarâbı niçün terk itdüñ ki ḳalb pâdişâhına şehr-yâr-ı sürûruñ elçisidür?" dimişler. Eytmiş: "Bundan murdâr elçi olmaz ki ḳalbe gönderdiler dimâġa gider."

Ḥikâyet: Ḫulefâdan [biri] bîmâristâna varup dîvânelerüñ[1060] aḥvâlin seyr iderken bir cevân görür, şîrîn-şemâyil ve ṣâḥib-i cemâl ehl-i kemâl ve ferḫunde-fâl laṭîf ve pür-idrâk cümle libâsı pâk. Varup anuñ ile cüzʾî kelimât idüp küllî suvâller ider. Feṣâḥat ile laṭîf cevâblar virür. Ṣoñra dîvâne eydür: "Yâ Emîrü'l-müʾminîn niçe suvâl ḳılduñ?" Cevâb virdim: "Ben daḫı saña bir suvâl ideyin, cevâbın vir." Ḫalîfe "Söyle." dir. Eydür: "Kişi uyḫunuñ leẕẕetin ne vaḳt bulur?" Ḫalîfe eydür: "Uyḫu içinde iken." Dîvâne eydür: "Uyḫu içinde kişide ḥavâs ḳalmaz, leẕẕeti idrâk idüp bilmez." Ḫalîfe eydür: "Uyḫudan evvel." Dîvâne eydür: "Kendü maʿdûm iken leẕẕeti niçe mevcûd olur?" (104a) Ḫalîfe eydür: "Uyḫudan ṣoñra." Dîvâne: "Ol vaḳt niçe leẕẕet bulunur ki kendü bedenden infiṣâl bulur?" Ḫalîfe ḥayrına varup eydür: "Bu ne dîvâne ki ʿaḳlı bizden ziyâde? Gerçi ki daḫı cevân-ı sâde, lâyıḳ budur ki bugün bunuñ ile muṣâḥabet idem." Pes emr ider revzenenüñ

[1059] cevher: Kelime nüshada "جوهر" biçiminde yazılmıştır.
[1060] dîvânelerüñ: Kelime nüshada "ديوانلارك" biçiminde yazılmıştır.

muḳâbilinde bir ʿâlî taḫt tertîb idüp âyin-i selâṭîn üzre meclis ârâste iderler. Ḫalîfe evvel ḳadeḥi kendü içüp ṣânî ayaġı dîvâne eline ṣunar. Dîvâne eydür: "Yâ Emîrü'l-müʾminîn senüñ bu şarâbı içmeden murâduñ benim bigi olmaḳdur. Ben içdügümde kimüñ gibi olayın?" Hemân ḫalîfe günâhına iḳrâr ve tevbe ve istiġfâr idüp yirinde durur. Ḳadeḥi yire urur artıḳ meyl-i ḥarâm ve istiʿmâl-i müdâm eylemez. Şâm'da bir meşhûr mey-ḫâne var idi, ḫarâb idüp yirine bir câmiʿ bünyâd ve nice ṣavâmiʿ âbâd ider raḥimehu'llâh. Ve şimdi o câmiʿ Câmiʿ-i Tevbe dimeyle meşhûrdur. Öyle olsa ehl-i İslâm'a ve erbâb-ı müdâma münâsib budur ki her dem ẕünûbına iḳrâr ve ḫaṭâyâsına iʿtirâf idüp istiġfâr u tevbe ḳılup günâhından rucûʿ ide, şâyed ki fevt ola bî-ʿamel.

Mıṣraʿ:

[feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün]

Ki iletmez kişiyi gölgeye güneşden ecel

Ve Tevbe: Ṣıdḳ ile peşîmanlıġa (104b) ve maʿâṣî maḥabbetin göñülden çıḳarmaġa ve bir daḫı itmemege dirler. Bu üçinden biri maʿdûm olsa tevbe mevcûd degüldür. Ḥaḳḳ'a kiẕb itmiş olur. Niteki cühelâ ve nâdân mübârek aylar geldi diyü receb evvelinden tevbe idüp bayrama yetişmege neẕrler adayup ramażân âḫir olduḳda ġurra-i şevvâlde Ḫâfıẓ'uñ bu beytin mecâz üzre oḳuyup yine fısḳ u fücûra ve zuʿm-ı fâsidesi üzre ṣafâ ve sürûra ʿazm idüp bildüginden ḳalmaz ve tevbeyi diline almaz:

Beyit:[1061]

[mefâʿilün / feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Biyâ ki Türk-i felek ḫân-ı rûze yaġmâ[1062] *kerd*

Hilâl-i ʿiyd be-devr-i ḳadeḥ işâret kerd[1063]

[1061] Bu beyit Ḥâfıẓ'a aittir (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, I/852-853).

[1062] yaġmâ: Bu kelimenin yerine *Ḥâfiẓ Divanı*'nda "غارت: ġâret" kelimesi kullanılmıştır (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, *C* 1, 852-853).

[1063] "بیا که ترک فلک خوان روزه یغما کرد / هلال عید بدور قدح اشارت کرد: Gel, felek Türk'ü, oruç sofrasını yağmaladı, bayram hilâli kadehin dönmesini emretti."

Ve baʿżılar marîż olduḳda ve bî-mâl olup müflis ḳalduḳda tevbe ider. Lâ-cerem bu ʿayn-ı maʿṣiyyetdür, bunuñ gibi çürük iʿtiḳâddan neʿuẕü bi'llâh. Bunlar anlardur ki Şeyḫî buyurmuşdur:

Mıṣraʿ[1064]

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Çü kibr-i bî-nevâ ne dîn-i dünyâ

Ve bu aṣl kimesneler fevt olsa ʿâṣî gider. Zîrâ tevbelerin iḫlâṣ ile degüldür ki Resûl buyurmuşdur: *"El-aʿmâlü bi'n-niyyât"*[1065] Ve Peyġamber'den ʿaleyhi's-selâm "Müdmin-i ḫamr, dâyim içen midür?" diyü suvâl itdiler eytdi ki "Yoḳ, anlar şol kimesnedür ki ne vaḳt bulsa içe, ne ḳadar müddetden ṣoñra olursa olsun." Ve ḫamruñ aḫbâr-ı meẕmûme ve âṯâr-ı mekrûhesinden biri budur ki içdükde kerâhet ile (105a) içersün ve edâ-yı ferâyiż-i Ḥaḳ'dan geçersün ve nefsüñe tekebbür gelüp kendüñ ögersün ve dem olur ki dilüñe elfâẕ-ı küfr cârî olup kime olursa sögersün ve ʿaḳl ve mâluñı maʿâṣîde żâyiʿ ve aduñı fisḳ ile ʿâlemde şâyiʿ idersün.

Nükte: Ḥükemâ eydür: *"Lev enne'l-maḫmûra yaʿlemu ʿilletehu lâ veṣâ vaṣiyyetehu"*[1066]

Nâdire: Nûḥ Nebî ṭûfândan ṣoñra bâġ dikdükde Şeyṭân gelüp üzerine tebevvül idüp ḳurutmış. Nûḥ Nebî ġayetde ġamgîn olup fikre varmış. İblîs ʿaleyhi'l-leʿanehû gelüp suvâl eylemiş. Ḫaber virdükde eytmiş: "Eger yine tâne olsun dir iseñ icâzet vir üzerine yedi nesne ḳurbân[1067] ideyin." Destûr virür pes varup bir aslan ve bir ayı ve bir pars ve bir

---

Çeviride, Sûdî'nin şerhinden yararlanılmıştır (*bk.* Sûdî-i Bosnevî, *age.*, I/852-853).

[1064] Bu mısra "*Ne ṣâḥib-maʿrifet ne ehl-i taḳvâ / Çü kibr ü bî-nevâ ne dîn ü dünyâ*" şekliyle Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şirin*'inde (348. beyit) yer almaktadır (*bk.* Funda Şan, *age.*, 120.).

[1065] إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ: Ameller niyetlere göredir. Her kim erişeceği bir dünyalık veya evleneceği bir kadın için hicret ederse, onun hicreti, hicret etmiş olduğu şeyedir. Kim de Allah'a ve Rasulü'ne hicret ederse, onun hicreti Allah'a ve Rasulü'nedir." Buhari, *Menakıbu'l-Ensar*: 45.

[1066] لو ان المخمور يعلم علّته لا وصي وصيته : Şayet sarhoş, içkinin nelere sebep olduğunu bilseydi, onu kimseye tavsiye etmezdi."

[1067] ḳurbân: Kelime nüshada "قوربانة" biçiminde yazılmıştır.

çaḳal ve bir köpek ve bir tilki ve bir ḫurûs boġazlayup ḳanları ile ṣuvarur, hemân tâne olur. Anuñ içündür ki şarâb içen evvel aslân bigi şecîʿ olur, ṣoñra ayı bigi ḳuvvet bulup gerinür, ṣoñra pars bigi incinüp ḳaḳmaġa başlar, ṣoñra çaḳal bigi çağırur ve ṣoñra köpek gibi ṭalaşur ve ṣoñra tilki gibi temelluḳa başlar ve ṣoñra ḫurûs gibi âvâzeye âheng ider. Bunca ḥayvânâtuñ bevli şarâb ṣıḳılduḳda gelüp ḳudret ile (105b) aña sirâyet ider. Ve Nûḥ Nebî ḳavmine şarâb ḥarâm idi.

Ḳıṭʿa:

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Tevbeler olsun İlâhî içmeyem hergiz şarâb

Ger olursa sâḳîsi cennet içinde ḫûr-ı ʿîn

Muṣṭafâ'nuñ ḥaḳḳı şol meyden içür yarın bize

Kim didüñ ḥaḳḳında anuñ *leẕẕeten li'ş-şâribîn*[1068]

Ḳıṭʿa:

[fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilâtün / fâʿ ilün]

Yâ İlâhî ḥażretüñden tevbeler idüp müdâm

Hâtifî dil-ḫastenüñ maḳṣûdı budur dâyimâ

Muṣṭafâ'nuñ ḥürmetine ʿafv idüp her cürmini

Virsün *min ḫamrike'l-mevʿûdü fî-yevmi'l-liḳâ*[1069]

Neṯr: Hâtifî yeter evṣâf-ı mey söyle, ḥâliyâ bu bisâṭı ṭay eyle. Ecel yaḳîndur irişdi bil, duʿâya şürûʿ idüp istiġfâr ḳıl.

[1068] "بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ: Duru mu duru; içenlere pek hoş gelir, lezzet verir." *Kur'ân-ı Kerîm*, Saffât: 37/46.

[1069] "من خمرک الموعود في يوم اللقا : Kıyamet gününde vaat ettiğin şaraptan."

Kur'ân-ı Kerîm'in ilgili ayetlerine (*Kur'ân-ı Kerîm*, Muhammed: 47/15, Saffât: 37/46) gönderme yapılmıştır.

Münâcât:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

İlâhî Muṣṭafâ'nuñ ḥürmetiyçün

Ḳatuñda ḳurb u ʿizz ü ṭâʿat içün

Münâcâtı ḥaḳıyçün enbiyânuñ

ʿİbâdâtı ḥaḳıyçün evliyânuñ

Dilümden her ne ki taḳrîr ḳıldım

Ḳalemle naẓm idüp taḥrîr ḳıldım

Yazup bir nice saṭrı söyledim ḥarf

ʿÖmür naḳdini yoḳ yire eyledim ṣarf[1070]

Günâhıma göre aḫẕ itme yâ Rab

Baʿîd isem nola eyle muḳarreb

Egerçi ʿâṣ*ı*yüz biz cürmimiz çoḳ

Senüñ deryâ-yı ʿafvuñ sâḥili yoḳ

Bize ol baḥr-i raḥmetden ʿaṭâ ḳıl

Ġubâr-ı pây-ı âl-i Muṣṭafâ ḳıl

(106a) Bu evrâḳı ki ḫoş tertîb ḳıldım

Güzel elfâẓ ile terkîb ḳıldım

Çü luṭfuñla irişdürdüm tamâma

Şîrîn göster İlâhî ḫâṣ u ʿâma

Hemîşe râḥat-ı ervâḥ olsun

[1070] Hece fazlalığı sebebiyle bu mısraın vezni kusurludur.

Müdâm gencîne-i efrâḥ olsun

Oḳuyanlar ṣafâ bulup müdâmî

Unutsun leẕẕetinden ṣubḥ u ṣâmı

Ve aṣḥâb-ı erbâb-ı şevḳden ve erbâb-ı aṣḥâb-ı ẕevḳden tevaḳḳuʿ olınur ki bu risâle-i dil-ârâ ve maḳâle-i sürûrâsâyı müṭâlaʿa itdükde bu faḳîr-i ḫâḳ-i râhı ve mücrim-i pür-günâhı ḫayr ile yâd ve duʿâ ile şâd ḳıla.

Ḳıṭʿa:

[feʿilâtün / mefâʿilün / feʿilün]

Bu risâle çün irdi ḫatm oldı

Ne risâle ḫazîne-i efrâḥ

Rûḥ-perver ṣaḥîfe olduġıyçün

Didim adına **Râḥatü'l-Ervâḥ**

Ḳıṭʿa:

[mefâʿîlün / mefâʿîlün / feʿûlün]

Ḳaçan tertîb olundı bu risâle

Diyü żabṭ itmek isterseñ tevârîḫ

Ḥamâ şehrinde altmış günde didim

Ṭoḳuz yüz hem otuz beş idi târîḫ

Temme'l-kitâb bi-ʿavni'l-Vehhâb 15[1071]

Ketebehû müʾellifehü'l-faḳîr Hâtifiyyü'l-ḥaḳîr ḫidmeten li-ḥażreti faḫri'l-ahâlî ʿAlî Beg aʿla'llâhu deracetehû ʿale'l-esâfili ve'l-aʿlâ

Âmîn

[1071] Nüshada "10" biçiminde yazılmış olan "15" sayısının yazılış amacı belirlenememiştir.

SONUÇ

16. yüzyılda yaşamış "Hâtifî" mahlaslı 6 şairin varlığı tespit edilmiştir. *Râhatü'l-Ervâh* adlı eseri, bunlardan hangisinin yazdığını belirlemek bugünün bulgularıyla mümkün olmamıştır. Yeni bilgi, belge ve bulgulara ulaşıldıkça bu belirsizlik giderilebilecektir.

Bugünkü verilere göre, 935 / *M* 1529 yılında kaleme alınan *Râhatü'l-Ervâh*'ın Türk edebiyatının ilk ve tek mensur sâkînâmesi olduğu söylenebilir. Eser aynı zamanda Revânî'nin *İşretnâme*'sinden sonra, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış ikinci sâkînâmedir.

Hâtifî'nin *Râhatü'l-Ervâh*'ı yazarken nazım yerine nesri tercih etmesi; ona bugün bile geçerliliğini koruyan bilimsel yöntemlerle, gerçekçi bir bakışla şarap konusunu ele alma imkânı vermiştir.

Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*'ta bazen açıktan bazen de dolaylı olarak ideal "bezm"in nasıl olacağını anlatmakta; şairlere ve yöneticilere yol göstermektedir. Hâtifî, bu idealin somut örneğini tarihte bulmuştur: Hârûn Reşîd meclisleri. İktidar sahipleri Hârûn Reşîd'i, şairler Ebû Nüvâs'ı rehber edinmelidir.

Râhatü'l-Ervâh'a yansıdığı kadarıyla, o dönem toplumunda şarap içmek, İslam'a göre haram olmasına rağmen yaygın bir eylemdir. Tüketimi, alım satımı rahatlıkla yapılabilmektedir. İdare, şarap tüketimine gayet hoşgörüyle yaklaşmaktadır.

*Râhatü'l-Ervâh'*ta şarap ve şarapla ilgili konularda yazılmış 360'a yakın manzum parçaya yer verilmiştir. Bu yönüyle bir antoloji özelliği gösterir. Bunların bir kısmı eserin müellifi Hâtifî'ye, bir kısmı 15. ve 16. yy. Türk edebiyatına mensup başka şairlere aittir. Bu şiir parçalarından ilk defa *Râhatü'l-Ervâh* ile ortaya çıkanlar vardır. *Râhatü'l-Ervâh*, kendi müellifinin şiirlerinin yanında başka şairlerin eserleriyle ilgili olarak da bilgi ve bulgular içermektedir.

Râhatü'l-Ervâh, yapı ve içerik bakımından Nevâcî'nin *Halbetü'l-Kümeyt*'ine çok benzemektedir, hatta bazı yerleri onun tercümesi niteliğindedir. Ancak *Râhatü'l-Ervâh*, dil özellikleri, başka kaynaklardan da yararlanılması, muhtevasındaki Türkçe şiirler ve müellifin yeri geldikçe kendi fikrini beyan etmesi gibi özellikleriyle telif yönü ağır basan bir eserdir.

Arap, İran ve Türk edebiyatlarında "bezm"le ilgili kavramlar yoğun ve sürekli olarak işlenegelmiştir. Sâkî, şarap, kadeh, mutrip gibi bezm unsurları şairlerce zenginleştirilmiştir. *Râhatü'l-Ervâh*'ta bunlara ilave olarak bir de "*mîr-i meclis*"in altı çizilmiştir. Başka şair ve müelliflerin "mîr-i meclis"le ilgili görüşleri, hareket noktası *Râhatü'l-Ervâh* olan yeni bir araştırma konusu olabilecektir.

Eski Türk edebiyatı nesriyle ilgili tasnif çalışmalarının yeteri kadar kapsayıcı ve derinlikli olmadığı açıktır. *Râhatü'l-Ervâh* ve başka mensur eserler ışığında somut değerlendirme ölçütleri ve inceleme yöntemleri belirlenmelidir. Bu yapılırken eski Türk edebiyatı sahasındaki eserlerin de özgün olduğu hususu göz ardı edilmemeli ve bir eserin baştan sona aynı nesir üslubuyla yazıldığı ön yargısından uzak durulmalıdır. Nesir tasnifleri gibi "seci" konusu da yeniden değerlendirilmeli. Mevcut tanım ve tasniflerin her seci örneğini kapsamadığı bilinmelidir.

*Râhatü'l-Ervâh'*ın yazıldığı dönemde hem edebiyatta hem diğer sahalarda geçerli olan bir nesir Türkçesi ve üslubu geliştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. *Râhatü'l-Ervâh'*taki Türkçe kelime yoğunluğu, Türkçe cümle yapılarının tercih edilmesi, Türkçe kelimeler üzerindeki seciler, atasözü ve deyim zenginliği gibi özellikler bu çabanın izleridir.

Râhatü'l-Ervâh; dil, tarih, halk kültürü, müzik, tıp, din sosyolojisi gibi başka disiplinlerce de incelenmesi gereken zengin bir kaynaktır. *Râhatü'l-Ervâh*'ta nakledilen şarap tarihçesi Abbasîlerden sonraki aşamaları kapsamamaktadır. Selçuklular, Osmanlılar dönemlerini içine alan, bir "şarap tarihi" araştırması yapılması yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdullah A. Boks, "Arafat", *DİA*, İstanbul 1991, III/261-263.

Abdurrahman Hibri, *Enisü'l-Müsamirin Edirne Tarihi 1360 -1650*, Edirne Valiliği Yay., İstanbul 1999.

Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", *DİA*, İstanbul 1993, VIII/141-144.

Abdülazîz ed-Dûrî, "Bağdat", *DİA*, İstanbul 1991, IV/425-433.

Açıkel, Yusuf, "Hz. Peygamber-Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 2018, 71-103.

Açıkgöz, Namık (*haz.*), *Riyazî Muhammed Efendi Tezkiretü'ş-Şu'arâ* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0

Adam, Baki, "Üzeyir", *DİA*, İstanbul 2012, XLII/401-402.

Ağırakça, Ahmet, "Rebî' b. Yûnus", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV/497-498.

Ahmed b. Muhammed Meydânî, *Mecmaèu'l-Óükmü ve'l-Emåâl*, Dımaşk 1979.

Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniye*, T. Karabey-M. Atalay (*haz.*), Akçağ Yay., Ankara 2000.

Ahmed Tefazzülî, "Enûşirvân", *DİA*, İstanbul 1995, XI/255.

Akalın, L. Sami, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (5. *bs.*), Varlık Yay., İstanbul 1980.

Akbayar, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2001.

Akkuş, Metin, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebî Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yay., Erzurum 2007.

Akyüz, Ali, "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*, İstanbul 1988, I/298-299.

Albayrak, Nurettin, "Cem", *DİA*, İstanbul 1993, VII/279-280.

Ali Nazîmâ-Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lügati*, TDK Yay., İstanbul 2009.

Ali Seydî, *Resimli Kamus-ı Osmanî I-III,* Cihan Matbaası, İstanbul 1330.

Alper, Ömer Mahir, "İbn Sînâ", *DİA*, İstanbul 1999, XX/319-322.

Altıkulaç, Tayyar, "Kisâî Ali b. Hamza", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/69-70.

Ambros, Edith, *Candid Penstrokes: The lyrics of Me'âlî an Ottoman poet of the 16th century*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1982.

Anay, Harun, "Felsefe", *DİA,* İstanbul 1995, XII/319-330.

Apak, İlknur, *Abbâsî Devleti'nin Kuruluşu ve İlk Halife Ebü'l-Abbâs Es-Seffâh Dönemi*, (YL Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2019.

Ataç, Adnan-R. Vedat Yıldırım, "Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides'in De Materia Medica'sı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 15, 2004, 257-269.

Ataş, Haci, "Hayzürân'ın Halife Hâdî ile İktidar Mücadelesi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6 (2), 2020, 486-502.

Atçeken, İsmail Hakkı, "Velîd II", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/31-33.

Atik Gürbüz, İncinur (*haz.*), *Mecmu'atü'l-Letaif ve Sandukatü'l-Maarif* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2018. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57123,mecmuatul-letaif-ve-sandukatul-maarifpdf.pdf?0

Avcı, Casim, "Kureyş (Benî Kureyş)", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/442-444.

----------, "Kûfe", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/339-342.

----------, "Mu'tasım-Billâh", *DİA*, Ankara 2020, XXXI/380-382.

----------, "Rum", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/222-225.

Avşar, Ziya (*haz.*), *Revânî Divânı* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0

Aybakan, Bilal, "İbnü'l-Vekîl", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/237-238.

----------, "Şâfiî", *DİA,* İstanbul 2010, XXXVIII/223-233.

Aycan, İrfan, "Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî", *DİA*, İstanbul 1996, XIV/427-428.

----------, "Mervân I", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/225-227.

----------, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *DİA*, Ankara 2020, XXX/330-332.

Aydın, Cengiz-Gülseren Aydın, "Batlamyus", *DİA*, İstanbul 1992, V/196-199.

Aydın, Mehmet Âkif-Muhammed Hamîdullah, "Köle", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/237-246.

Aydın, Mustafa, "Arap Dili", *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 2018, 1-18.

Babacan, İsrafil, "16. Asırda Osmanlı Sahası Şâirleri Hakkında Yazılmış Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm Adlı Tanınmayan Bir Tezkire"*, Bilig*, 40, 2007, 1-16.

Bilgegil, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)* (2. *bs.*), Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

Bilgin, A. Azmi, "Karamanlı Nizâmî", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV/453-454.

Biltekin, Halit, "Şeyhî", *DİA,* İstanbul 2010, XXXIX/80-82.

Bolay, Süleyman Hayri, "Âdem", *DİA*, İstanbul 1998, I/358-363.

Bozkurt, Nahide, "Hâdî-ilelhak", *DİA*, İstanbul 1997, XV/16-17.

----------, "Hârûnürreşîd", *DİA*, İstanbul 1997, XVI/258-261.

----------, "Mansûr", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII/5-6.

----------, "Mehdî-Billâh", *DİA*, Ankara 2003, VI/377-379.

----------, "Me'mûn", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/101-104.

----------, "İçki", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/455-456.

----------, "Mescid-i Hayf", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/277-278.

Bozkurt, Nebi-Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Medine", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII/305-311.

----------, ----------, "Mekke", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII/555-563.

----------, ----------, "Mescid-i Harâm", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/273-277.

Burmaoğlu, Hamit Bilen, *Lâmi'î Çelebi Divanı (Hayatı-Edebî Kişiliği-Eserleri ve Divan'ın Tenkidli Metni),* (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1983.

Bütüner, Şahin, *Ziya Bey Kütüphanesindeki 6707, 6722 ve 6769 Nolu Cönkler Üzerine İnceleme*, (YL tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2010.

Büyükkarcı Yılmaz, Fatma, "Divan Edebiyatında Nakş ve Nakkaş 1: İlk Yüzyıllar", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 12 (12), 2014, 13-28.

Canım, Rıdvan, *Divan Edebiyatında Türler,* Grafiker Yay., Ankara 2011.

---------- (*haz.*), *Latifî Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n-Nuzama (Tenkitli Metin)* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0

----------, "Sâkînâme", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI/13-14.

----------, *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme*, Akçağ Yay., Ankara 1998.

Celâlüddîn b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Câmi'u's-Sagîr fî Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr I-II*, Beyrut 1425 / *M* 2004.

Cerrahoğlu, İsmail, "Kelbî, Muhammed b. Sâib", *DİA*, Ankara 2022, XXV/205-206.

Corci Zeydan, *Târîhü Âdâbi'l-Lugati'l-Arabiyye*, Kahire 1911.

Coşkun, Menderes, "Üslup Çalışmaları Üzerine", *Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V)*, Turkuaz Yay., İstanbul 2010, 72-83.

Coşkun, Vildan S., "Zâtî", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV/150-151.

Çakır, Müjgân, "Râhatü'l-İnsân (Pendnâme-i Enûşîrvân)'ın Türkçe Bir Tercümesi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3, 2012, 723-735.

Çaldak, Süleyman, "Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı)", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim,* 7 (77-78), 2006, 74-90.

Çandarlıoğlu, Gülçin, "Çin", *DİA,* İstanbul 1993, VIII/321-323.

Çavuşoğlu, M. – M. A. Tanyeri (*haz.*), *Zâtî Divanı Gazeller Kısmı*, *C III,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1987.

Çelebi, İlyas, "Şeytan", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/99-101.

Çelebioğlu, Amil, *Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, MEB Yay., İstanbul 1994.

Çeltik, Halil, *Ömer Ferid Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tedkikatı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.

Çetin, Osman, "Horasan", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/234-241.

Delice, Ali, "Asr-ı Saadet Hulefa-i Raşidin ve Emevîler Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları", *EKEV Akademi Dergisi*, 2 (1), 1999, 165-183.

Demirci, Mustafa, "Zenc", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV/249-251.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (16. *bs.*), Aydın Kitabevi, Ankara 1999.

Doğan, Ahmet, "Eski Türk Edebiyatı'nda Hüsrev ü Şirin ve Hüsn ü Aşk", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (9), 2007, 389-400.

Doğan, Hasan, "Divan Şiirinin Kara İncisi: Hind Ülkesi / Klasik Türk Şiirinde Hind Metaforu", *III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi Cilt 1*, İstanbul 2010, 797-809.

Doğruyol, Hasan, "Buhtîşû / Curcîs b. Cibrâîl", *DİA*, İstanbul 1992, VI/378.

Duran, Ramazan, "Klâsik Türk Edebiyatı Nesrinde Taklidî Âhenk: Cevâhirü'l-Hikem Fî-Tehzibi Ahlâkı'l-Ümem Örneği", *Turkish Studies*, 11 (20), 2016, 161-174.

Durmuş, İsmail, "İbnü'l-Mu'tez", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/143-147.

----------, "Leylâ ve Mecnûn", *DİA*, Ankara 2003, XXVII/159-160.

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *El-Egânî I-XXIV,* İhsan Abbas *vd.* (*ed.*), Beyrut 2002.

Ebü'l-Velîd İbnü'ş-Şıhne, *Ravzü'l-Menâzır fî İlmi'l-Evâ'il ve'l-Evâhir*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

Ece, Selami, "Serrâc-zâde Hasan Hâtif (Hayatı ve Eserleri)", *Turkish Studies*, 2 (1), 2007, 84-103.

Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/491-500.

----------, "Saîd b. Âs", *DİA*, Ankara 2023, XXXV/549.

Elik, Hasan, "İbn Âişe, Ubeydullah b. Muhammed", *DİA*, İstanbul 1999, XIX/299-300.

Elmalı, Hüseyin, "Ebû Temmâm", *DİA*, İstanbul 1994, X/241-243.

Emecen, Feridun, "Süleyman I", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/62-74.

Er, Rahmi, "Kümeyt el-Esedî", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/551-552.

----------, "Ömer b. Ebû Rebîa", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV/56-57.

Erdem, Sargon, "Bâbil", *DİA*, İstanbul 1991, IV/392-395.

----------, "Tyanalı Apollonios", *DİA,* İstanbul 1991, III/240-242.

Erkan, Mustafa, "Hüsrev ve Şîrin", *DİA*, İstanbul 1999, XIX/53-55.

Ersoy, Süleyman – A. Ramazan Benli, "Osmanlı Tıbbının Geleneksel Detoks Yöntemi: İstifra" *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 26 (1), 2018, 45-47.

Ersoylu, İ. Halil (*haz.*), *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, TDK Yay., Ankara 1989.

Erünsal, İsmail E., "Revânî", *DİA,* İstanbul 2008, XXXV/30-31.

----------, "Tâcîzâde Câfer Çelebi", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/353-356.

---------- (*haz.*), *Tâcîzâde Ca'fer Çelebi Divan* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0

Eyice, Semavi, "Beylerbeyi Camii ve Külliyesi", *DİA,* İstanbul 1992, VI/74-75.

Fayda, Mustafa, "Hulefâ-yı Râşidîn", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/324-338.

----------, "Muhammed", *DİA*, Ankara 2020, XXX/406-421.

Fığlalı, Ethem Ruhi, "Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib", *DİA*, İstanbul 1988, I/89.

----------, "Ali", *DİA*, İstanbul 1989, II/371-374.

Gedik, Nusret, "Arşiv Belgelerine Göre Türkçe Yazılmış II. Bayezid Medhiyeleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2 (48), 2022, 153-224.

Gıynaş, Kâmil Ali (*haz.*), *Pervâne Bey Mecmuası* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html

Gökbilgin, M. Tayyib, "Edirne", *DİA*, İstanbul 1994, X/425-431.

Göksu, Erkan, "Siyasî Bir Argüman Olarak İslam Tarihinde Zındıklık ve Meşhur Zındıklar", *Türk Yurdu,* 34 (324), 2014, 26-37.

Görgün, Hilal, "Mısır", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/555-557.

Götz, Manfred, *Türkische Handschriften: Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland (Band XIII),* II, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1968.

Güleç, İsmail, "Sürûrî, Muslihuddin Mustafa", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/170-172.

Gümüş, Ahmet Kemal, "16. Asır Divan Şairi Kâdirî ve Gazelleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 24, 2020, 221-256.

Günay, Hacı Mehmet, "İbnü'z-Zemlekânî", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/242-243.

Günel, Fuat, "Garîz", *DİA*, İstanbul 1996, XIII/382.

----------, "İbn Âişe Muhammed", *DİA*, İstanbul 1999, XIX/299.

Gündüz, Şinasi, "Şît", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/214-215.

Gürkan, Salime Leyla, "Zebûr", *DİA,* İstanbul 2013, XLIV/171-173.

Güzel, Fatih, "İlk İki Asrında Abbâsî Devlet Yönetiminde Kadınların Etkisi", *Journal of International Social Research,* 13 (69), 2020, 1387-1395.

Hacısalihoğlu, Mehmet, "Yunanistan", *DİA,* İstanbul 2013, XLIII/586-595.

Hadislerle İslam: Hadislerin Hadislerle Yorumu I-VII (4. *bs.*) [e-kitap], M. Emin Özafşar *vd.* (*ed.*), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., İstanbul 2020. https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/index.php

Harman, Ömer Faruk, "Dâvûd", *DİA*, İstanbul 1994, IX/21-24.

----------, "Eyyûb", *DİA*, İstanbul 1995, XII/17.

----------, "Hâbil ve Kâbil", *DİA*, İstanbul 1996, XIV/376-378.

----------, "İdrîs", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/478-480.

----------, "İncil", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/270-276.

----------, "İrem", *DİA,* İstanbul 2000, XXII/443.

----------, "Îsâ", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/465-472.

----------, "İsrâil (Benî İsrâil)", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII/193-195.

----------, "Kârûn", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV/519-520.

----------, "Kudüs", *DİA,* Ankara 2002, XXVI/323-327.

----------, "Lokman", *DİA*, Ankara 2003, XXVII/205-206.

----------, "Meryem", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/236-242.

----------, "Mûsâ", *DİA*, Ankara 2020, XXXI/207-213.

----------, "Nûh", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/224-227.

----------, "Süleyman", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/56-60.

----------, "Ya'kûb", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/274-276.

----------, "Yûnus", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/597-599.

----------, "Yûsuf", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV/1-5.

Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhü Medîneti's-Selâm I-XIV*, Beşşâr Avvâd Ma'rûf (*haz.*), Beyrut 2001.

Hâtifî, *Râhatü'l-Ervâh*, Tübinger Depot der Staatsbibliotek, Ms. or. Quart. 1522.

Hâtifî (?), *Der medh-i Sultânü'l-Berreyn ve Hâkânü'l-Bahreyn Sultân bin Sultânü's-Sultân Bâyezîd bin Mehemmed Hân* (…) [II. Bâyezid medhiyesi], Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No: 844/16, 1512'den önce.

Hayriddin ez-Zirikli, *el-A'lâm I-VIII*, Beyrut 1984.

Heyat, Javad, "Fars", *DİA*, İstanbul 1995, XII/174-176.

Horata, Osman, "Necati Beyden Bâkîye Döne Döne", *Bilig,* 7, 1998, 49.

İbn Balabân (*haz.*), *El-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân,* Beyrut 1425 / *M* 2004.

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh I-X*, Abdullah Köşe (*çev.*), Bahar Yay., İstanbul 1991.

İbnü'l-Hâc el-Abderî et-Tilimsânî, *Şümûsü'l-Envâr ve Künûzü'l-Esrâr*, İdris Çelebi (*çev.*), yayınevi, yayın yeri ve tarihi bilgileri yok.

https://www.academia.edu/30964086/Sumusul_Envar_Ve_Kunuzul_Esrar *et.*: 02.04.2024).

İbrahim b. el-Kâsım er-Rakîk el-Kayrevânî, *Kutbü's-Sürûr fî Evsâfi'l-Enbizeti ve'l-Humûr*, Sâra el-Berbûşi b. Yahyâ (*haz.*), Beyrut 2010.

İbrahim Harekât, "Mağrib", *DİA,* Ankara 2003, XXVII/314-318.

İlaveli Müntehabât-ı Lugat-ı Osmâniyye I-II, Şirket-i İraniyye Matbaası, İstanbul 1292.

İmâdüddin Halîl, "Irak", *DİA*, İstanbul 1999, XIX/87-91.

İnalcık, Halil, "İstanbul", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII/220-239.

İpekten, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, MEB Yay., İstanbul 1996.

---------- (*haz.*), *Karamanlı Nizâmî Dîvân* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2020. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73032,karamanli-nizami-divanipdf.pdf?0

----------, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu ve T. Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.

İpşirli, Mehmet, "Dânişmend", *DİA*, İstanbul 1993, VIII/464-465.

İsen, Mustafa, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yay., Ankara 1994.

----------, "Âhî, Benli Hasan", *DİA*, İstanbul 1988, I/527.

----------, "Estetik Nesir", *Türk Edebiyatı Tarihi I-IV*, (*ss.* II, 81-90), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul 2006.

----------, *Latîfî Tezkiresi*, Akçağ Yay., Ankara 1999.

----------, "Meâlî", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII/201-202.

----------, C. Kurnaz (*haz.*), *Şeyhî Divânı*, Akçağ Yay., Ankara 1990.

İsen, Mustafa-Osman Horata, "Tarihî Gelişim", M. İsen (*ed.*), Eski Türk Edebiyatı El Kitabı (8. *bs.*), (*ss*. 62-178), Grafiker Yay., Ankara 2014.

İz, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, Akçağ Yay., Ankara 1996.

Kabakçı, Yusuf-Nazife Avcı, "Hicrî Üçüncü Asra Kadar Tarihte Mekke Kuyuları", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 8 (3), 2024, 599-624.

Kaçalin, Mustafa S. (*haz.*), *Âhî Divan* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., tarih yok. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78356/ahi-divani.html

Kahya, Esin, "Hipokrat", *DİA,* İstanbul 1998, XVIII/119-121.

----------, "İbnü'n-Nefîs", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/173-176.

Kallek, Cengiz, "Okka", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/338-339.

Kan, Kadir, "Vâsik-Billâh", *DİA*, İstanbul 2012, XLII/548-549.

Kanar, Mehmet, "Firdevsî", *DİA*, İstanbul 1996, XIII/125-127.

----------, "Şâhnâme", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/289-290.

Kandemir, M. Yaşar, "Abdullah b. Mus'ab", *DİA*, İstanbul 1988, I/121-122.

----------, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, İstanbul 1989, II/75-80.

----------, "İbn Mâce", *DİA*, İstanbul 1999, XX/161-162.

Kapar, Mehmet Ali, "Kus b. Sâide", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/460.

----------, "Muâviye b. Yezîd", *DİA*, Ankara 2020, XXX/334.

Kaplan, Yunus, "Kâtibî, Kâtibî Çelebi", *TEİS.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/katibi-katibi-celebi (*et.*: 08.03.2025).

----------, "Mâyilî", *TEİS.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mayili (*et.*: 08.03.2025).

Kara, Necati, "Ebân b. Abdülhamîd", *DİA*, İstanbul 1994, X/65-66.

----------, "Ebû Dülâme", *DİA*, İstanbul 1994, X/122.

Karaarslan, Nasuhi Ünal, "Ebû Nüvâs", *DİA*, İstanbul 1994, X/205-207.

Karaismailoğlu, Adnan, "Acem", *DİA*, İstanbul 1988, I/321.

----------, "Selmân-ı Sâvecî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI/446-447.

Karakaş, Mesut, *Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki 375 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*, (YL Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2018.

Karavelioğlu, Murat Ali, *Onaltıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2005.

Kaya, Bayram Ali, "Necâtî Bey", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII/477-478.

Kaya, Bilge, *Hisali Hayatı Eserleri ve Metaliü'n-Nezair Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme – Metin)*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

Kaya, Mahmut, "Aristo", *DİA*, İstanbul 1991, III/375-378.

----------, "Ebû Bekir er-Râzî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV/479-485.

----------, "İskender", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/555-557.

----------, "Rûfüs el-Efsîsî", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/186.

----------, "Şîrâzî, Mahmûd b. İlyâs", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/187.

Kaya, M. Cüneyt, "Yuhannâ b. Mâseveyh", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/582.

Keklik, Murat, *Üsküplü İshak Çelebi Divan (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*, (Doktora tezi), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek 2014.

Kelpetin Arpaguş, Hatice, "Kelime-i Tevhid", *DİA,* Ankara 2022, XXV/214-215.

Kılavuz, Ahmet Saim, "Azrâil", *DİA*, İstanbul 1991, IV/350-351.

Kılıç, Atabey, "Klâsik Şiirimizde Ramazan Üzerine", *Yedi İklim Edebiyat Kültür Sanat Dergisi*, 177, 2004, 32-35.

Kılıç, Filiz (*haz.*), *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-şu'arâ* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0

Kılıç, Ünal, "Yezîd I", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/513-514.

----------, "Yezîd II", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/515-516.

Kırbıyık, Kasım, "Ba'lebekkî", *DİA*, İstanbul 1992, V/11.

----------, “Hayzürân”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII/106-107.

Kırkpınar, Mahmut, “Mütevekkil-Alellah, Cafer b. Muhammed”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII/212-214.

Koç, Aylin, “Sinan Paşa”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII/229-231.

Konukçu, Enver, “Behrâm-ı Gûr”, *DİA*, İstanbul 1992, V/356.

Kortantamer, Tunca, “Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı),* 2, 1983, 81-90.

Koyuncu, Mevlüt, “İslam Coğrafyacılarına Göre İrminiyye”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler I-X: İlkçağ & Ortaçağ,* 2014, I/225-231.

----------, “Velîd I”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/30-31.

Köksal, M. Fatih, “Âhî’nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi”, *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, (*ss*. 95-164), Akçağ Yay., Ankara 2005.

----------, *Edirneli Nazmi Mecma‘u’n-Nezâ’ir* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0

----------, “Mestî”, *TEİS.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mesti (*et.*: 08.03.2025).

----------, “Riyâzî, Memi Şâh”, *TEİS.* http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/riyazi-memi-sah *et.*: 17.12.2023).

----------, “Seyyid Nesîmî’nin Yayımlanmamış Şiirleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 50, 2009, 77-135.

----------, “Sinan Paşa’nın Nesri ve Nesir Üslûbu”, *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, (ss. 81-164), Ankara 2005.

----------, “Süheylî”, *TEİS.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/suheyli (*et*.: 15.12.2023.)

----------, “Şâhidî, Edirneli”, *TEİS.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sahidi-ibrahim (*et*.: 08.03.2025).

----------, “Şîrî, Hersek-zâde”, *TEİS*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/siri-hersekzade (*et*.: 08.03.2025).

----------, “Vahdî”, *TEİS.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vahdi (*et*.: 08.03.2025).

----------, “Yavuz Sultan Selîm’in Türkçe Şiirleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 40, 2019, 267-326.

----------, “Zecrî”, *TEİS.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zecri (*et*.: 08.03.2025).

----------, Volkan Karagözlü, “Hızrî”, *TEİS.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hizri (*et*.: 06.03.2025).

Kurnaz, Cemal, “Ferhad”, *DİA,* İstanbul 1995, XII/383.

Kurt, Ali Osman, “Tâlût”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/552-553.

Kurt, Hasan, “Mervân II”, *DİA*, Ankara 2004, XXIX/227-229.

Kurtoğlu, Orhan (*haz.*), *Zâtî Dîvânı Gazeller Dışındaki Şiirler* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0

Kurtuluş, Rıza, “Cürcân”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII/131-132.

----------, “Tûs”, *DİA*, İstanbul 2012, XLI/431-432.

Kut, Günay, “Ahmed Paşa, Bursalı”, *DİA*, İstanbul 1989, II/111-112.

----------, “Cem Sultan”, *DİA*, İstanbul 1993, VII/284-286.

----------, “Lâmiî Çelebi”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII/96-97.

Kutluer, İlhan, “Câlînûs”, *DİA*, İstanbul 1993, VII/32-34.

----------, “İshak b. Ali er-Ruhâvî”, *DİA,* İstanbul 2000, XXII/523-524.

----------, “Kustâ b. Lûkâ”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI/465-467.

Küçük, Sabahattin, “Melîhî”, *DİA*, Ankara 2004, XXIX/50.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri, “Hicaz”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII/432-437.

Külekçi, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yay., Ankara 1995.

Levend, Agâh Sırrı, *Arap Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi*, TTK Basımevi, İstanbul 1959.

----------, *Divan Edebiyatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 2008.

----------, *Türk Edebiyatı Tarihi I- Giriş* (5. *bs.*), TTK Yay., Ankara 2008.

Macit, Muhsin, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Akçağ Yay., Ankara 1996.

---------- (*haz.*), *Hatâyî Divanı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yay., İstanbul 2017.

Mantran, Robert, "Hama", *DİA*, İstanbul 1997, XV/396-398.

----------, "Humus", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/370-373.

Mecdüddîn Keyvânî, "Fars Edebiyatında Hamriyye", Çetin Kaska (*çev.*), *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 2019, 114-118.

Mehmed Salâhi, *Kâmûs-ı Osmânî I-II* [tıpkıbasım], Ali Birinci (*haz.*), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2019. http://ekitap.yek.gov.tr/urun/kam%C3%BBs-i-osmani--takim-2-cilt-_686.aspx

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani I-VI*, Kültür Bakanlığı-Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1996.

Mengi, Mine, "Divan Şairinin Görünmez Seslenicisi Hatif", *Osmanlı Araştırmaları*, 25, 2005, 187-201.

----------, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (2. *bs.*), Akçağ Yay., Ankara 1995.

----------, "Mesîhî", *DİA,* Ankara 2004, XXIX/ 312-313.

---------- (*haz.*), *Mesîhî Divanı,* Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995.

Mermer, Ahmet-Koç Keskin, Neslihan, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü* (2. *bs.*), Akçağ Yay., Ankara 2011.

Min Elfi Leyletün ve Leyletün a'nî Kitâbü Elfi Leyletün ve Leyletün I-IV, W. H. Macnaghten (*ed.*), Kalküta 1840.

Muhammed b. Ahmed Es-Sefârînî, *Gıdâ'ü'l-Elbâb Şerhu Manzûmetü'l-Âdâb I-II*, Beyrut 2002.

Muhammed Rezûk, "Merakeş", *DİA,* Ankara 2004, XXIX/166-168.

Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, TDK Yay., İstanbul 2009.

Nasıroğlu, Mehtap, *Osmanlı Yönetiminde Hama 1516-1600,* (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2014. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (22.12.2023).

Nizâmî-i Gencevî, *Mahzenü'l-Esrâr*, William Watts Matbaası, Londra 1844.

Odabaşı, Fatma, "Yezîd b. Mühelleb", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/ 522-523.

Okuyucu, C., A. Kartal ve M. F. Köksal, *Klasik Dönem Osmanlı Nesir Metinleri*, Kriter Yay., İstanbul 2009.

Olguner, Fahrettin, "Eflâtun", *DİA*, İstanbul 1994, X/469-476.

Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, C. Kurnaz (*haz.*), MEB Yay., İstanbul 1996.

Öğüt, Salim, "Ebû Yûsuf", *DİA*, İstanbul 1994, X/260-265.

Ömer Ferruh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî I-VI*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1981.

Ördek, Şerife, "Hâtifî /Hâtifî Çelebi", *TEİS*, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hatifi-hatifi-celebi (*et.*: 08.03.2025).

Öz, Mustafa, "İbrâhim b. Abdullah", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/283-284.

----------, "Kerbelâ", *DİA*, Ankara 2022, XXV/271-272.

----------, "Muhammed b. Abdullah el-Mehdî", *DİA*, Ankara 2020, XXX/487-488.

Özaydın, Abdülkerim, "Türk", *DİA*, İstanbul 2012, XLI/474-480.

Özcan, Azmi, "İslâm", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII/27-31.

Özel, Ahmet, "Mâlik b. Enes", *DİA*, Ankara 2003, XXVII/506-513.

Özen, Şükrü, "Kâdılkudât", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV/77-82.

Özgüdenli, Osman Gazi, "İsfahan", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/497-502.

Özkan, İsmail Hakkı, "Râhatülervâh", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV/411-412.

Özkuyumcu, Nadir, "Hâlid b. Safvân", *DİA*, İstanbul 1997, XV/286-287.

----------, "Hişâm b. Abdülmelik", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/148-150.

----------, "Rakîk el-Kayrevânî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV/431-432.

Öztürk, Levent, "Etiyopya", *DİA*, İstanbul 1995, XI/491-496.

Öztürk, Murat, "Klasik Türk Şiirinde Yemen ve İlgili Unsurlar", *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(15), 2018, 38-61.

Öztürk, Mustafa, "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi", *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, 325-351.

Öztürk, Okan Murat, "Makam, Avaze, Şube ve Terkib: Osmanlı Musiki Nazariyatında Pisagorcu 'Kürelerin Uyumu / Musikisi' Anlayışının Temsili", *Rast Müzikoloji Dergisi*, 2 (1), 2014, 1-49.

Polat, Fatih, "Türk Edebiyatında Hâtifî Mahlaslı Şairler ve *Râhatü'l-Ervâh*", *Route Education and Social Science Journal*, 88, 2024, 109-151.

Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyat*, Mihran Matbaası, İstanbul 1299.

Sağ, Mustafa Kaan, *Antik Dönem Su Kenarı Sarayları*, (YL tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2011.

Saklan, Bilal, "Ebû Tâlib el-Mekkî", *DİA,* İstanbul 1994, X/239-240.

Salâhuddîn Halîl b. Aybeg es-Safedî, *El-Vâfî bi'l-Vefeyât I-XXIX*, Ahmed el-Arnavut-Türkî Mustafa (*thk.*), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1420 / *M* 2000.

Sâmî es-Sakkâr, "Musul", *DİA*, Ankara 2020, XXXI/361-363.

Saraç, M. A. Yekta, "Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 30, 2003, 445-468.

Sarıçam, İbrahim, "İbrâhim b. Mehdî", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/320-321.

----------, "İbrâhim b. Velîd", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/359.

----------, Mustafa Öz, "Hâşim (Benî Hâşim)", *DİA*, İstanbul 1997, XVI/403-405.

Savaş, Hamdi, "İshak Çelebi, Kılıççızâde", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/528-529.

Sayyıd Maqbul Ahmad, "Hindistan", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/73-75.

Selçuk, Ersin, *Kâtibî'nin Hayatı ve Kasidelerinin Tahkikli Metni*, (YL Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2002.

Serin, Muhittin, "Siyâkat", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII/191-292.

Solmaz, Süleyman (*haz.*), *Ahdî ve Gülşen-i Şuara'sı (İnceleme- Metin)* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0

Sönmez, Mehmet Ali, "Firyâbî Ca'fer b. Muhammed", *DİA*, İstanbul 1996, XIII/145-146.

Söylemez, Mehmet Mahfuz, "Vâsıt", *DİA*, İstanbul 2012, XLII/541-544.

Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız I-III*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2020.

Sungurhan, Aysun (*haz.*), *Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şuarâ* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0

---------- (*haz.*), *Beyânî Tezkiretü'ş-Şu'arâ* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0

Sümer, Faruk, "Tatarlar", *DİA*, İstanbul 2011, XL/168-170.

Şahin, Kâmil - Semih Ceyhan, "Şeyh Yavsî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/75-77.

Şakiroğlu, Mahmut H., "Frenk", *DİA*, İstanbul 1996, XIII/197-199.

Şan, Funda, *Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn'i*, (Doktora tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

Şanverdi, Yusuf, *Emevî Halifelerinin Günlük Hayatları*, İksad Yay., Ankara 2023.

Şaş, Ali Kemâl, "Türkçe Arapça İlişkileri Bağlamında Anlam Aktarması Yoluyla Oluşmuş Bitki Adları", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* 9/2, 2020, 572-588.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

Şemsüddin Muhammed e'n-Nevâcî, *Halbetü'l-Kümeyt fi'l-Edeb ve'n-Nevâdiri'l-Müte'allika bi'l-Hamriyyât*, Kahire 1357 / *M* 1938.

Şener, O. Zahit, *Tuhfe-i Nâilî (Metin ve Muhteva, II. Cilt, s. 1000-1263)*, (YL tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2013.

Şentürk, A. Atilla-Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 2014.

Şeşen, Ramazan, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI/337-340.

Şuurî Hasan Efendi, *Lisanü'l-Acem Ferheng-i Şuurî I-IV*[e-kitap], Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yay., İstanbul 2019. http://ekitap.yek.gov.tr/urun/ferheng-i-su%E2%80%98%C3%BBri--takim-4-cilt-_689.aspx

Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.

Takiyyüddîn Ebi't-Tükâ el-Bedrî ed-Dimaşkî, *Râhatü'l-Ervâh fi'l-Haşîşi ve'r-Râh*, Danilo Marino (*haz.*), tarih yok. https://www.scribd.com/document/714661824/takiyyuddin-ebi-t-tuka-elbedri-rahatulervah

Tâlib Yâzîcî, "Emeviyye Camii", *DİA*, İstanbul 1995, XI/108-109.

----------, "Halep", *DİA*, İstanbul 1997, XV/239-244.

Tanyıldız, Ahmet, "Selîmî, Yavuz Sultân Selîm", *TEİS.* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/selimi-yavuz-sultan-selim-sultan (*et.*: 08.03.2025).

Tarhan, N., M. Arslan, S. Şar, "Bazı Tıbbi Bitkiler ve Onlara Ait Mitoslar", *Lokman Hekim Dergisi,* 6 (1), 2016, 1-9.

---------- (*haz.*), *Ahmed Paşa Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992.

---------- (*haz.*), *Necatî Beg Divanı*, MEB Yay., İstanbul 1997.

---------- (*haz.*), *Zatî Divanı Gazeller Kısmı, C* I*,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1967.

Taşağıl, Ahmet, "Hoten", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/251-253.

----------, "Türkistan", *DİA*, İstanbul 2012, XLI/556-560.

Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati I-VIII* (3.*bs.*), Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2023.

Timurtaş, F. Kadri, "Hüsrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin Yazan Şairlerimiz", *Türk Dili*, 1(10), 1952, 15-21.

Tomar, Cengiz, "El-Melikü'l-Muazzam", *DİA*, Ankara 2004, XXIX/71-73.

----------, "Şam", *DİA,* İstanbul 2010, XXXVIII/311-315.

----------, "Yemen", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/401-406.

Topaloğlu, Bekir, "Cennet", *DİA*, İstanbul 1993, VII/376-386.

Toprak, M. Faruk, "Arap Şiirinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyat Terimleri", *EKEV Akademi Dergisi*, 2 (3), 2000, 169-194.

Turabi, Ahmet Hakkı, "İbn Câmiè", *DİA,* İstanbul 1999, XIX/385-386.

----------, "İbrâhim el-Mevsılî", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/322-323.

----------, "İshak el-Mevsılî", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/536-537.

Tüccar, Zülfikar, "Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm", *DİA*, İstanbul 1994, X/244-246.

Tülücü, Süleyman, "Nemerî", *DİA*, İstanbul 1994, XXXII/550-551.

----------, "Nevâcî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/28-29.

Uluçam, Abdüsselam, "Şam", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/320-325.

Uludağ, Süleyman, "Abdülkâdir-i Geylânî", *DİA*, İstanbul 1988, I/234-239.

----------, "Hâtif", *DİA*, İstanbul 1997, XVI/467.

Uzun, M. İzzet, "Kur'an", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/414-417.

----------, "Nesir", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/9-11.

Uzunpostalcı, Mustafa, "Ebû Hanîfe", *DİA*, İstanbul 1994, X/131-138.

Ünal, Sadettin, "Kâbe", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV/14-21.

Ünver, İsmail, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Turkish Studies*, 3/6, 2008, 1-46.

Ünver, Niyazi (*haz.*), *Gelibolulu Sürûrî Dîvânı* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2020. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73951,gelibolulu-sururi-divanipdf.pdf?0

Vâsıl Hamevî, *Tecrîdü'l-Agânî I-III,* Kahire 1955.

Yakar, H. İbrahim (*haz.*), *Gelibolulu Sun'î Divanı* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2018.

Yazar, Sadık, "Klâsik Türk Edebiyatının Başlangıcından XVI. Yüzyıla Kadar Türkçe Divanlardaki Arapça Meseller", *ICANAS,* 4, 2008, 1777-1802.

Yazıcı, Hüseyin, "İbn Kuteybe", *DİA*, İstanbul 1999, XX/145-149.

Yazıcı, Tahsin, "Ferîdun", *DİA*, İstanbul 1995, XII/396.

----------, "Hâfız-ı Şîrâzî", *DİA*, İstanbul 1997, XV/103-106.

Yazıcı, Tahsin-Mürsel Öztürk, "İran", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/413-416.

Yıldıran Sarıkaya, Meliha, "Sûzî Çelebi", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/4-5.

Yıldırım, Muhammed İbrahim, "Abdullah Hâtifî'nin Hayatı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Timurnâme'sinin Değeri", *Türkiyat Mecmuası*, 28 (2), 2018, 231-254.

Yıldırım, Nimet, "Rüstem-i Zâl", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/294-295.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbâsîler", *DİA*, İstanbul 1988, I/31-48.

----------, "Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm", *DİA*, İstanbul 1988, I/145-146.

----------, "Abdülmelik b. Mervân", *DİA*, İstanbul 1988, I/266-270.

----------, "Arabistan", *DİA*, İstanbul 1991, III/252-258.

----------, "Arap", *DİA*, İstanbul 1991, III/272-276.

----------, "Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî", *DİA*, İstanbul 1993, VII/4.

----------, "Ebû Müslim-i Horasânî", *DİA*, İstanbul 1994, X/197-199.

----------, "Ebü'l-Abbas es-Seffâh", *DİA*, İstanbul 1994, X/283-284.

----------, "Emîn", *DİA*, İstanbul 1995, XI/112-114.

Yılmaz Anıl, Adile, "Şah İsmâil", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/256.

Yılmaz, Kadri H., "Kâdirî, Abdülkadir Hamîdî Efendi", *TEİS*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kadiri-abdulkadir-hamidi-efendi (*et.*: 26.01.2021).

Yiğit, İsmail, "Emevîler", *DİA*, İstanbul 1995, XI/87-104.

----------, "Kuteybe b. Müslim", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/490-491.

----------, "Ömer b. Abdülazîz", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV/ 53-55.

Yiğit, İsmail, "Süleyman b. Abdülmelik", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/80-81.

Yücetürk, Orhan Seyfi, "Belkıs", *DİA*, İstanbul 1992, V/420-421.

Yüksel, Azmi, "Ahtal", *DİA,* İstanbul 1989, II/183-184.

----------, "Cemâleddin el-Vatvât", *DİA*, İstanbul 1993, VII/315-316.

Zülfe, Ömer (*haz.*), *Hecrî Divanı* [e-kitap], Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2010.

İnternet Siteleri

http://islamport.com/w/adb/Web/635/56.htm (*et.*: 13.05.2021) (*RE:* 51b'de Velîd b. Yezîd şiiri)

http://lib.eshia.ir/15032/ (*et.*: 13.05.2021) (*RE:* 51b'deki Velîd b. Yezîd şiiri)

https://www.almaany.com/ (*et.*: 05.11.2023) (Arapça sözlük)

https://al-maktaba.org/book/31862/6508 (*et.*: 01.05.2021) (*RE:* 41a'daki beyitler)

https://diwandb.com/poem (*et.*: 11.11.2023) (*RE:* 38b ve RE: 44a'daki Yezîd b. Muèaviye şiiri)

https://en.wikipedia.org/wiki/Hit,_Iraq (*et.*: 12.06.2025) (Antik Hît şehri)

https://ganjoor.net/salman/jamkhor/sh15/ (*et.*: 11.04.2021) (Selmân-ı Sâvecî, Ömer Hayyâm, Molla Câmî şiirleri)

https://hadiskitaplari.com/ara (*et.*: 03.10.2023) (*RE*'de iktibas edilen bazı hadisler)

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf (*et.*: 04.08.2021) (*RE*'de iktibas edilen ayetler)

https://lugatim.com/s (*et.*: 12.06.2025) (*Kubbealtı Lügati)*

https://www.luggat.com/ (*et.*: 22.04.2025) (*Osmanlıca – Türkçe Sözlük)*

https://muntehab.cagdassozluk.com/osmanlica-sozluk-madde-8609.html (*et.*: 23.10.2023) (Osmanlıca-Türkçe Sözlük)

http://www.corlu.gov.tr/corlu-tarihi (*et.*: 10.03.2025) ("Çorlu" hakkında bilgi)

https://sozluk.gov.tr/ (*et.*: 22.05.2024) (TDK Güncel Türkçe Sözlük)

https://sozluk.gov.tr/ (*et.*: 22.05.2024) (TDK Tarama Sözlüğü)

https://tarajm.com/people/74702 (*et.*: 27.11.2023) ("Cemâlü'd-dîn b. Şîå" hakkında bilgi)

https://teis.yesevi.edu.tr/anasayfa (*et.*: 21.03.2024) (Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü)

TIPKIBASIM

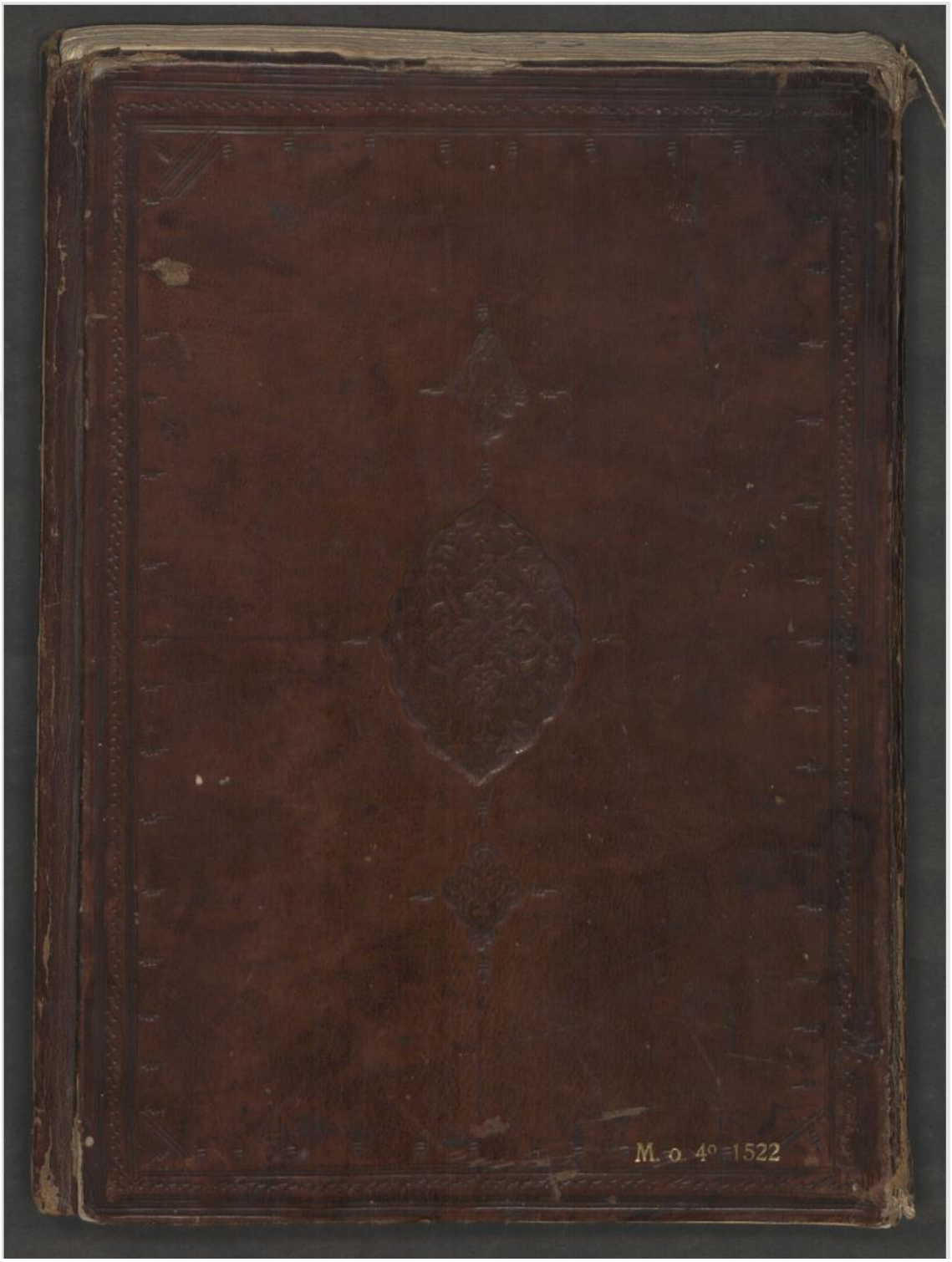

Ms. or. quart. 1522

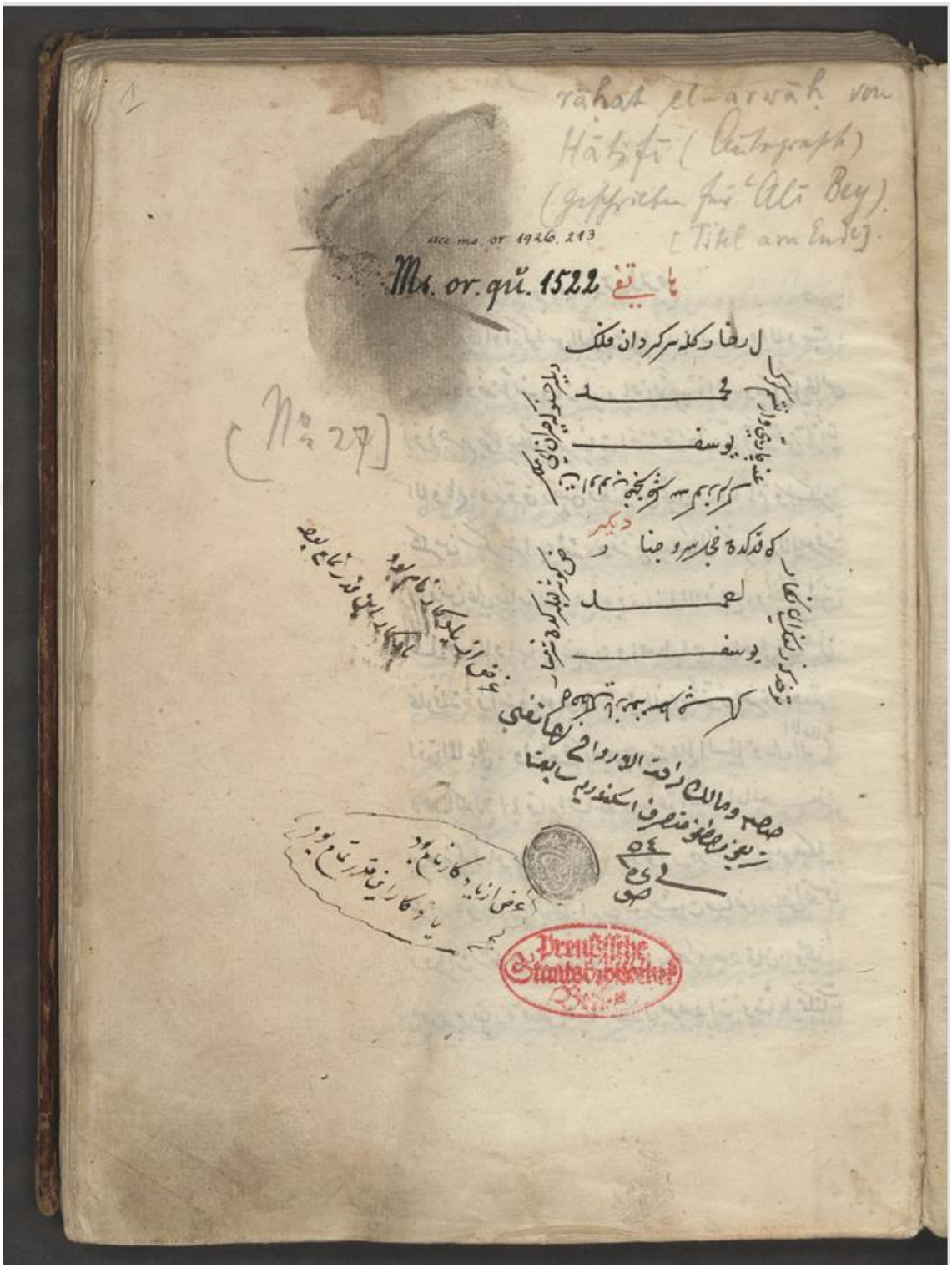
rāḥat el-arwāḥ von
Hātifī (Autograph)
(geschrieben für 'Alī Beg).
[Titel am Ende]
ace ms or 1926, 213
Ms. or. qu. 1522
[N° 27]
Preußischer
Staatsbesitz

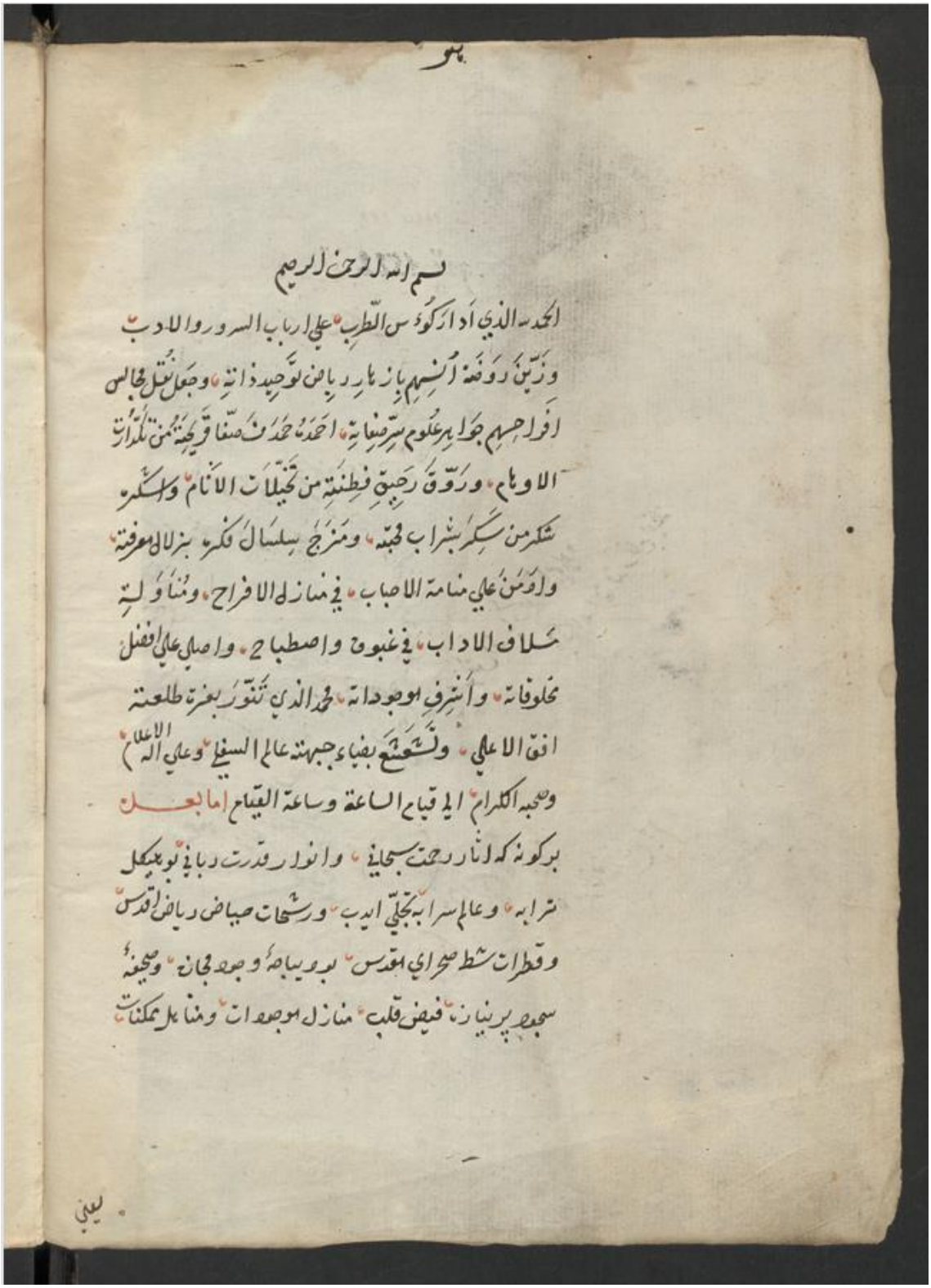

هو

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي اداركوس الطرب على ارباب السرور والادب
وزين روضة انسهم بازهار رياض توحيد ذاته وجعل نتل مجالس
افراحهم جواهر علوم سر صفاته احمده حمد صفا قريحة من تلذذت
الاوهام ورق رحيق فطنته من تخيلات الانام والشكر له
شكر من سكر بشراب محبته ومزج سلسال فكره بزلال معرفته
والصلوة على منامة الاحباب في منازل الافراح ومناولة
سلاف الاداب في غبوق واصطباح واصلي على افضل
مخلوقاته واشرف موجوداته محمد الذي تنور بغرة طلعته
افق الاعلى وتشعشع بضياء جبهته عالم السفلي وعلى اله الاعلام
وصحبه الكرام ايام قيام الساعة وساعة القيام اما بعد
بركونه كه انوار رحمت سبحاني وانوار قدرت رباني بوجيكل
ترابه وعالم سرابه بتجلي ابديه ورشحات حياض رياض قدسيه
وقطرات شط صحراي انسيه بوديباچه وجود مجاز وصحيفه
سجود پرنياز فيض قلب منازل موجودات ومنازل ممكنات

يعني

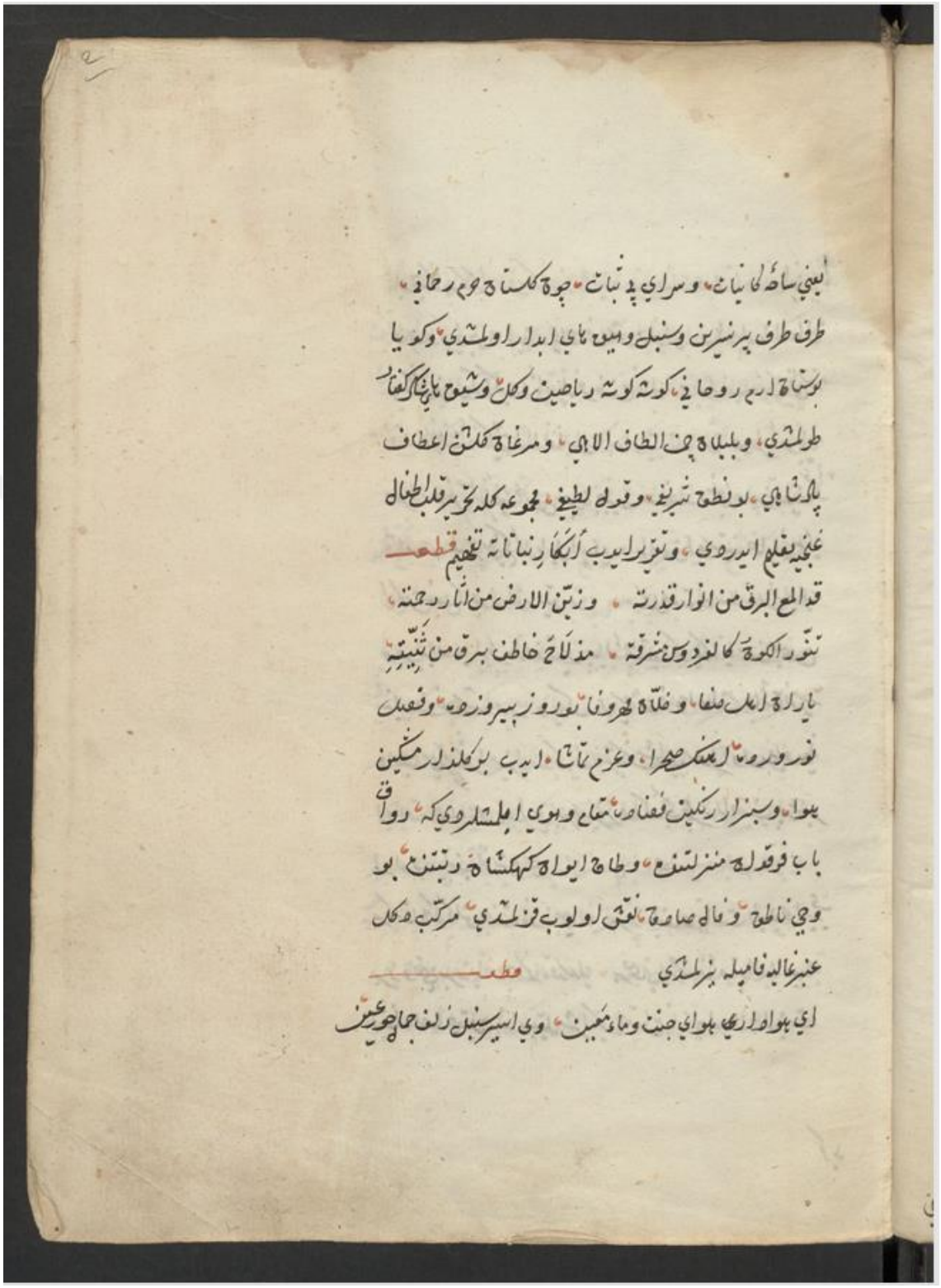

یعنی ساحهٔ جانبات ، و سرای پر نبات ، چو گلستان خرم روحانی ،
طرف طرف پر نسرین و سنبل و ریحان ، ای ابدار اولمدی ، و کویا
بوستان ارم روحانی ، کوشه کوشه ریاحین و گل ، و شیوه باغ افلاک کفاف
طولمدی ، و بلبلان چمن الطاف الهی ، و مرغان گلشن اعطاف
پادشاهی ، بو نطق شیرینی ، و قوله لطیفی ، مجموعه کله تحریر قلب اطفال
غنچیه یه قلم ایدردی ، و تقریر ایدیب ازهار نباتانه تفهیم قطعه

قد لمع البرق من انوار قدرته ، و زین الارض من آثار رحمته ،
تنور الکوة کالفردوس مشرقة ، مذ لاح خاطف برق من ثنیته ،
یاراه اهل صفا ، و غلاه هر وفا ، بو روز زیبا روزده ، و فصل
نوروزده ، ایمک صحرا ، و عزم تماشا ایدیب بو گلذار مشکین
بوا ، و سبزار رنگین فضاده تماشا و هوای اعتدالی که ، رواق
باب فرقدانه منزلتنده ، و طاق ایوان کهکشانه دیبتنده ، بو
وجی ناطق ، و فال صادق ، نقش اولوب قزلمدی ، مرکب و کل
عنبر غالیه فامیله بزلمدی قطعه

ای هوا دلربا هوای جنت و ماء معین ، وی اسیر سنبل زلف حور عین

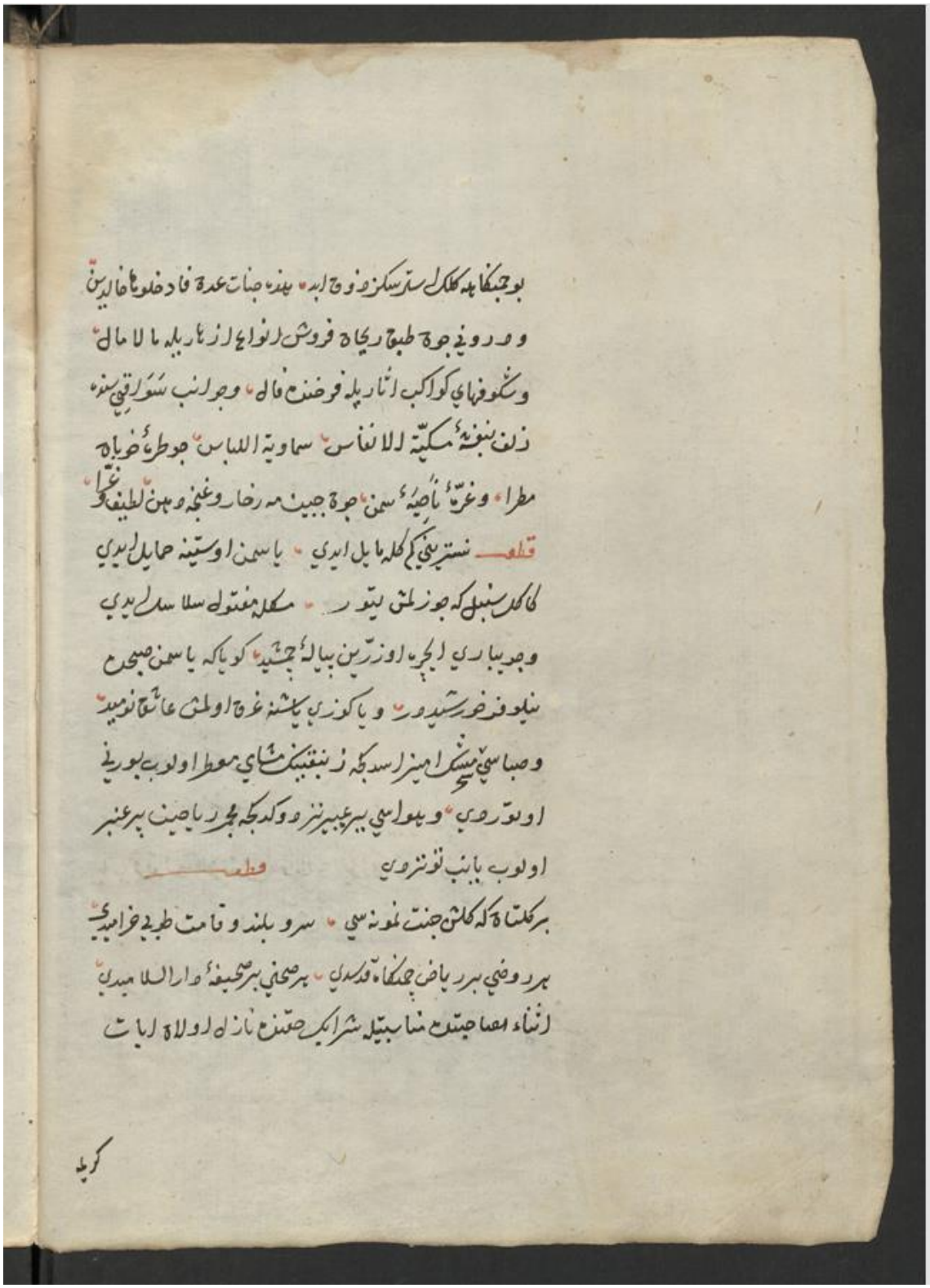

بو جنگاه یه کلک ساز سکز دوخ ایده بیده جنات عدة فادخلوها خالدین
و دروننده جوه طبخ ریاحه فروش انواع ازهار یله مالا مال
وشکوفهای کواکب انهار یله فرخنده فال وجوانب سوسن قیی سنبل
زلف بنفشه مکیته للانفاس سماویة اللباس جوطرف خوباه
مطرا وغره ناصیه سمن جوه جبین مه رخسار وغنچه دهن لطیف و غرا
قطعه نسترینی کی کله مایل ایدی یاسمن اوستینه حمایل ایدی
لاکن سنبل که جوزلفی پیچ در مکله مفتول سلاسل ایدی
وجویباری ایچره اوزرینه پیاله چشید کویاکه یاسمن صبحدم
نیلوفر خورشید در و یاکوزی یاشنه غرق اولمش عاشق نومید
وصباسی مشک امیز اسدیکه زنبقیک مشای معطر اولوب بوریه
اولتوردی وبهواسی پیرعبیر نزه وکدیکه مجمر ریاضین پرعنبر
اولوب بابنی تونتوردی قطعه
برکلتاه که کلشن جنت نمونه سی سرو بلند و قامت طوبی غرامیدی
بردوفی بررباض چمکاه قدسدی پرصحنی برصحیفه دارالسلامیدی
اثناء مصاحبتده مناسبتیله شراکیک صنعتده نازلو لالهٔ لیات

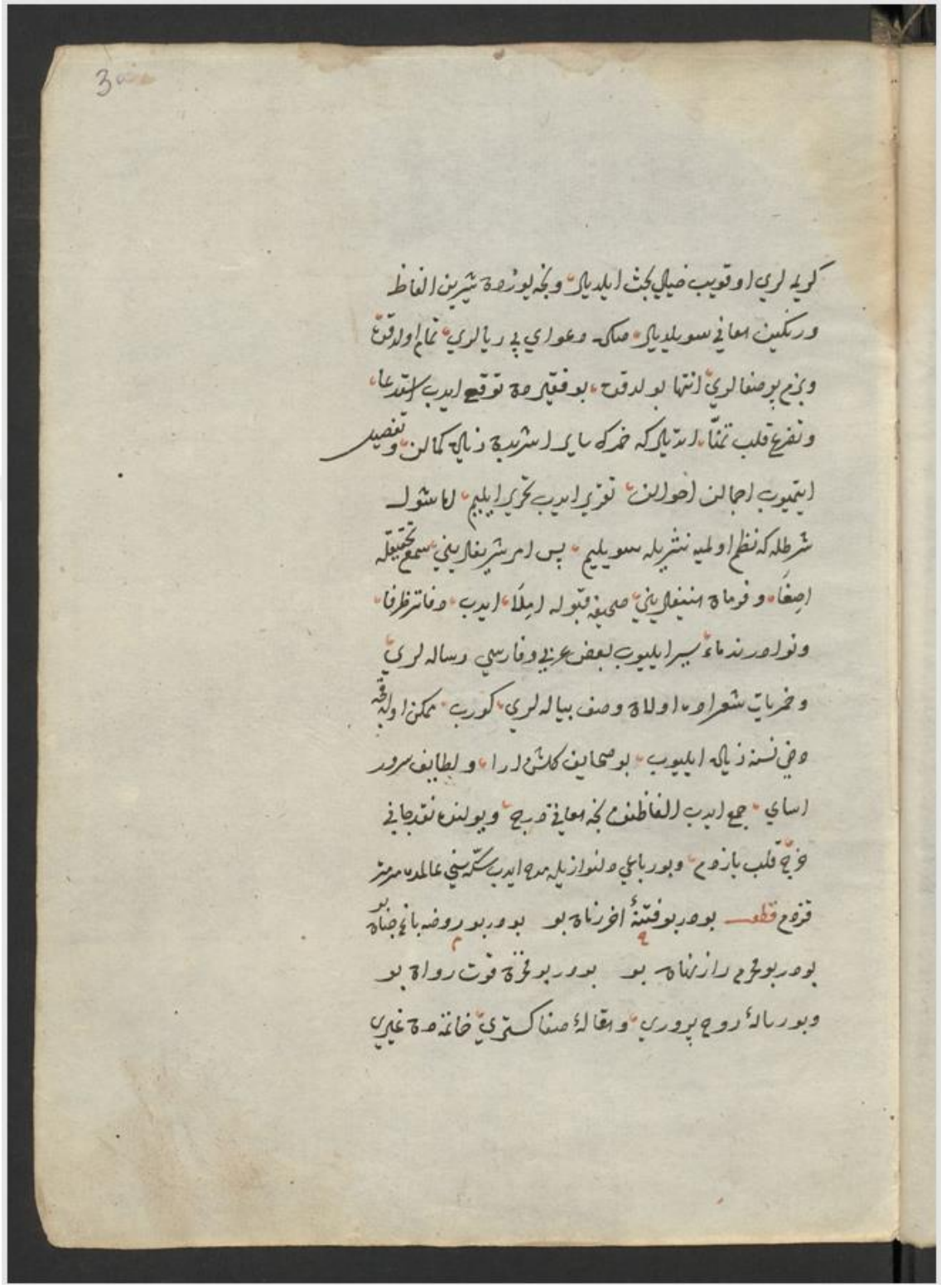

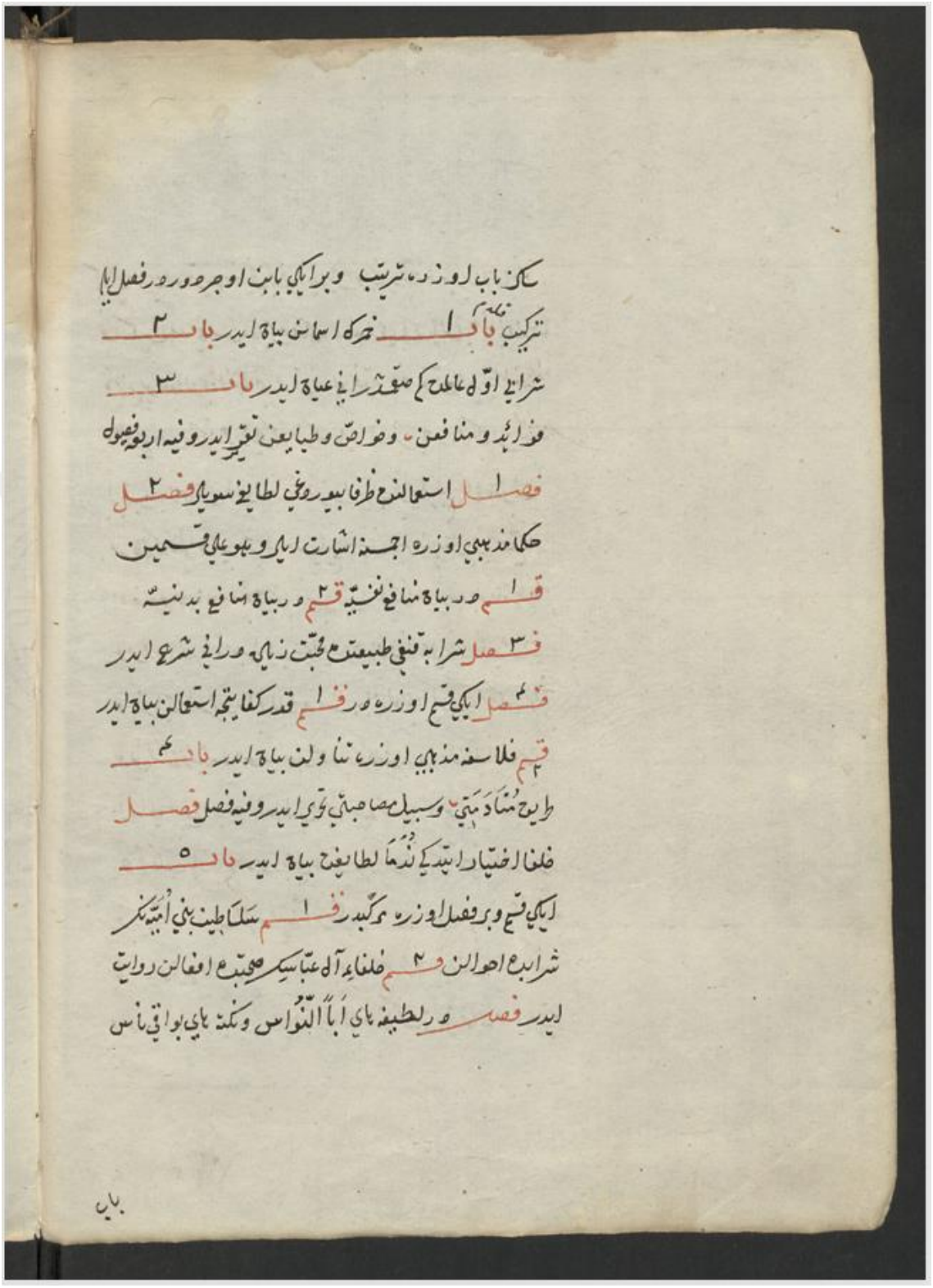

سکز باب اولوزه ترتیب وبر ایکی بابن اوجرصورده فصل ایله
ترکیب باب ۱ خمر که اسامن بیاه ایدر باب ۲
شرایی اوّل عالمده کی صنعتدر اینی عیاه ایدر باب ۳
فوایدو منافعن وخواصّ وطبایعن تغیر ایدر وفیه اربعه فصول
فصل ۱ استعالندخ ظرفلرینه دوغی لطایفی سویلر فصل ۲
حکما مذهبی اوزره اجسنه اشارت ایلر وبو علی قسمین
قسم ۱ حرام بیاه منافیی نفسیه قسم ۲ حرام بیاه منافیی بدنیه
فصل ۳ شرابه قنفی طبیعتدن محبت زیاده درایی شرع ایدر
فصل ۴ ایکی قسم اوزره در قسم ۱ قدر کفایتجه استعالن بیاه ایدر
قسم ۲ فلاسفه مذهبی اوزره تناولن بیاه ایدر باب ۴
طریق مناهیی وسبیل مصاحبتی بیان ایدر وفیه فصل فصل
خلفا اختیار ایتدکلری لذّتلی لطایفخ بیاه ایدر باب ۵
ایکی قسم وبر فصل اوزره مرکبدر قسم ۱ سلاطین بنی اُمیّه نک
شرابده احوالن قسم ۲ خلفاء آل عباسک صحبتده افعالن روایت
ایدر فصل ۱ در لطیفه یای اَبا النّواس وکنده یای بوابی ناس

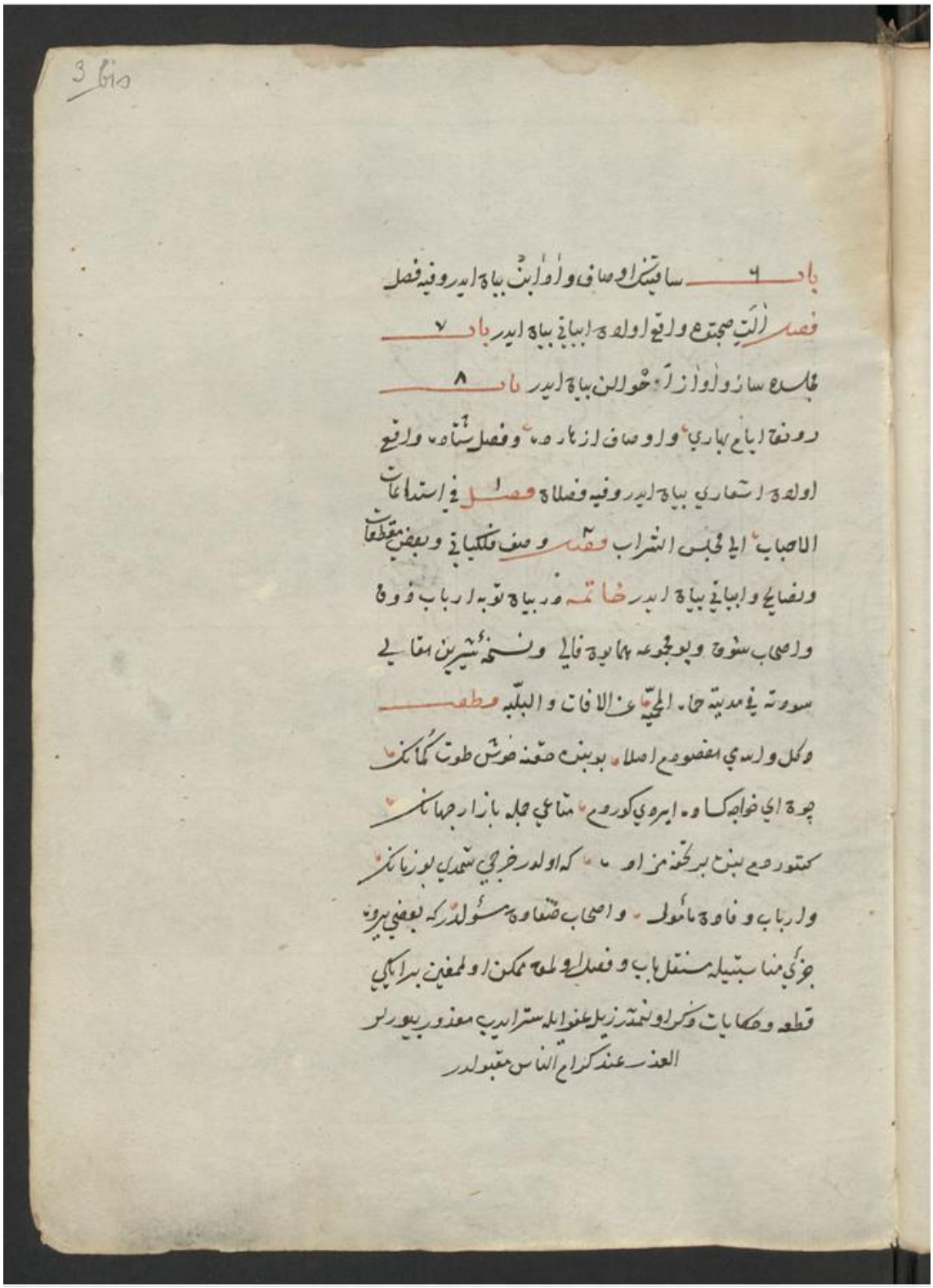

باد ٦ ساقینک اوصاف و اولادنک بیاض ایدر و فیه فصل
فصل ثالث صجتنک و رفیع اولاده اباینک بیاض ایدر باد ٧
مجلسده ساز و اوازه خوالنک بیاض ایدر باد ٨
رفیع اباینک بیاض و اوصاف ازیاده و فصل ثمانیه و رفیع
اولاده استعاری بیاض ایدر و فیه فصلان فصل فی استدعاءات
الاصحاب الی مجلس الشراب فصل وصف فلکیاتی و بعض مقطعات
و نصایح و اباینک بیاض ایدر خاتمه در بیاض توبه ارباب ذوق
و اصحاب شوق و بو مجموعه همایونه فالی و نسخه شیرین مقالی
سودوته یه مدینه حلب المحمیه عن الافات و البلیه مطلعه
وکل ولسه ی مفصوم اصلا بوینه صقه خوش طوت کمانک
چوه ای خواجکاوه ایرو ی کورمه متای جله بازار جهانک
کتور صبح بنی برکجه مزاره که اولدر خرجی شمدی بوزمانک
ارباب وفاوه مأمول و اصحاب صفاوه مسئولدر که بعضی بیوره
جزئی مناسبتیله مستقل باب و فصل ایله ملحق ممکن اولمغین براکیلی
قطعه و حکایات و کرا و نمدزیل عنوانیله ستر ادیب معذور بیورلر
العذر عند کرام الناس مقبولدر

باب ا — حرکی اسامی سن سادہ لرد

حمز	راح	داحہ	سوم	سلاف	شرف
عقار	خندیو	صهب	قهوه	شراب	طلا
رحیق	شعور	خمیا	کمین	مروق	مشقق
مشقوه	مشهود	روح	اهرف	عتیق	عاتق
سکر	عذوبة	ام الدهر	بنت العنقود	ابنة العنب	سلسل
سلسال	سلسبیل	سکبه	نبیذ	نضوج	ام الخبائث

بولونوز الیی اسم ویرلمش جوه جاء مروق فرح فزا مسمایه مطابق وبربرینه هوارق قصاید شواهد مذکوره وکوه بیک عامله مشهوره اولمغین واستعمالی اولنوکلمکین متقدم وکرایه ب تعویض ومتروک اولانی تاخیر قلب تحریر ایلدیم تاکه مستعملی یه استعمالی اولنه ومتروکی ترک قلنه وبولسای شوه انکیزک کرچکه ایری لطافتی جوه اب کوثر وماء الحیات وحلاوتی مصری سکر وحلوی نباتدر ویی غایتی شیرینی صهبا ونهایتی

دیکمن

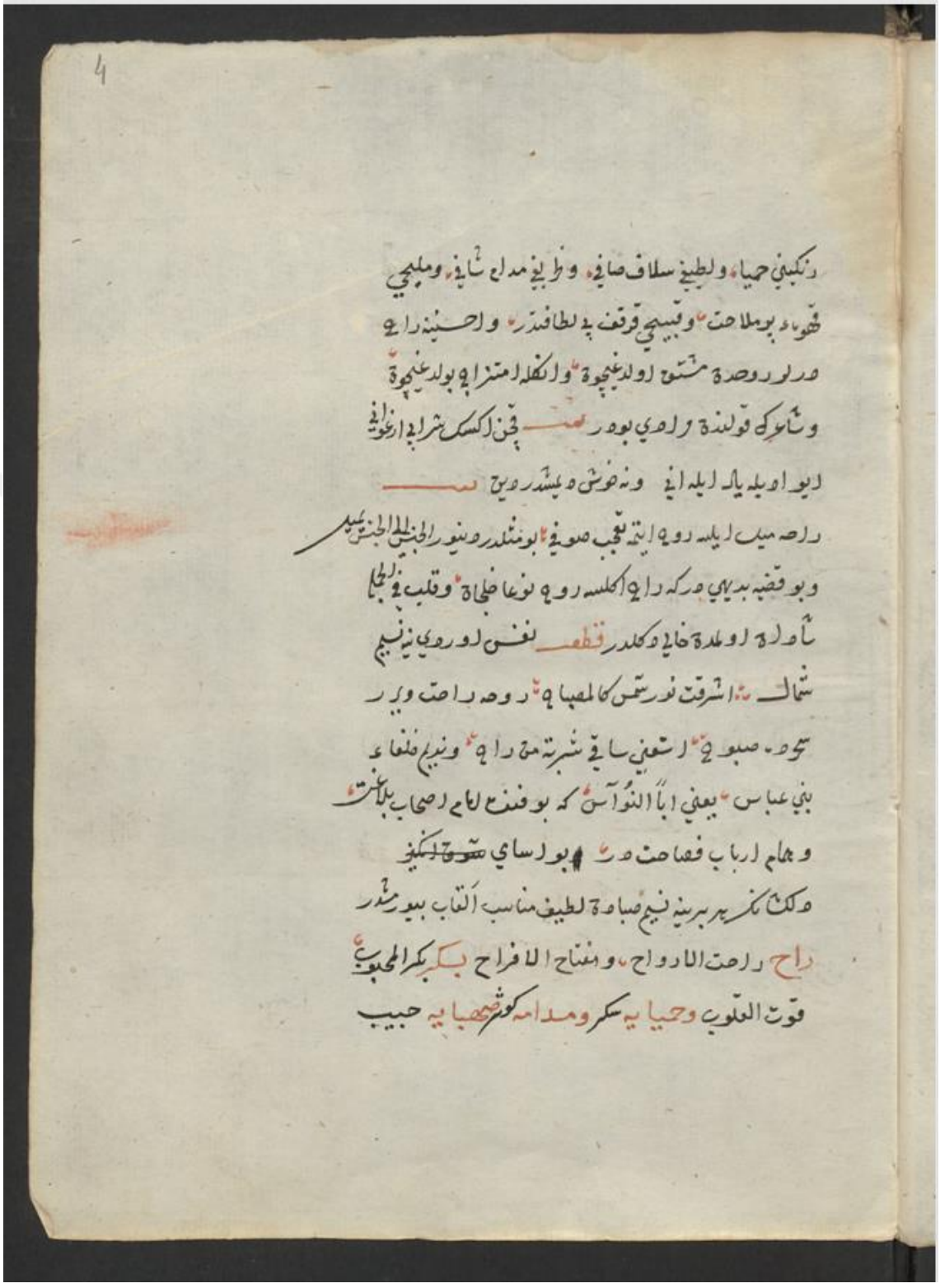

دلکشی حیا، ولطیفی سلاف صافی، وظریفی مداح شافی، وملیحی
فهماد بوملاحت، وبسیحی وقف بد لطافدر، واحسنه راجع
درلو روحدة مشتق اولدیغجوة، وانکله امتزاج بولدیغجوة
وشاعرک قولنده رادی بودر ـــ چن اکسک شرابدن اغزانه
لیو اوبله یاد ایلدانه ونه خوش دیمشدر دیو ـــ
راحه میل ایلسه روحانیته تعجب صوفی، بومثلدر دنیوره الجنس یمیل
وبو قضیه بدیهی درکه راحی اکلسه روح نوعاً خلاه، وقلب ده الجما
مادة اولدیغی وکلدر قطعه ـــ نفس اولدی نسیم
شمال، اشرقت نور شمس کالصباح، روح راحت ویرر
سحر، صبوحی، استغنی سائغ شربته مستراحی، ونیم فقهای
بنی عباس، یعنی ابا النواس که بوفنده امام اصحاب بلاغت
وعلم ارباب فصاحت در، بولسای ـــ ـــ
وکلک تکسیر برینه نیم صباح لطیف مناسب اکتساب بیور مشدر
راح راحت الارواح، ومفتاح الافراح بکر بکر المحبوب،
قوت القلوب وحیا یه سکر ومدامه کوثر صهبا یه حبیب

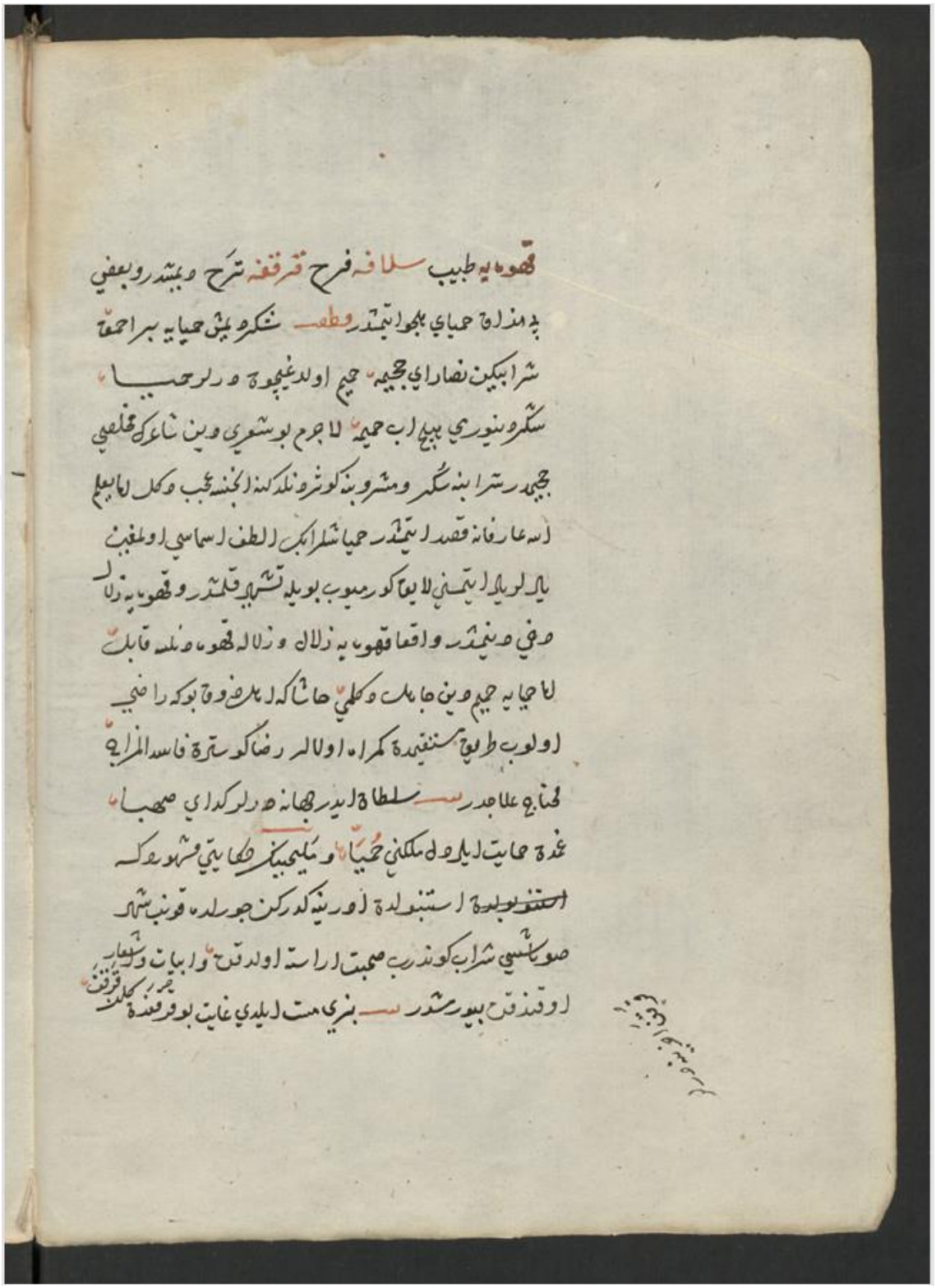

سلاست

عجب ای کم قدومنده بزم لشکری صف صف وشوای غطای وادیای
شیرین کلام که هر بوینک جواهر الفاظی قلاید منظومه ظهر حورعین
بل که اورلقه ساکنه قافیه یقیندر ابیات جاه پرور لرنه سلاست
ویرمیکچوه شرابه ذکر ایتمندر صفا نظرایت کم نه شیرین نه شکندر
که ذهنده وقه تعوی ندندرس بلمز صوفی بهارایای کم وقتی نه کلام
شراب استر قوماده ای کم یوزکه کلدن رونق لبکده
قاه یوه رجاع فروج واسای متروکه بونلاردرکه ذکر اولنور

اسفنط	عجوز	سقط	کلفا	دام	عقود
بزر	مزه	متعفنه	معرق	دریاق	زنجبیل
تاهور	مادیه	لبن	لسیه	خطه	خطه
مسطار	مصفق	مصفقه	خرطوم	قطب	سخابیه
عنابه	جابیه	جابیه	بخیه	مطبه	بخشه
لذه	نشاء	منشیه	هیتیه	بابلیه	بیانیه
مزینه	زینه	تیمه	خنثه	سامریه	مقدیه

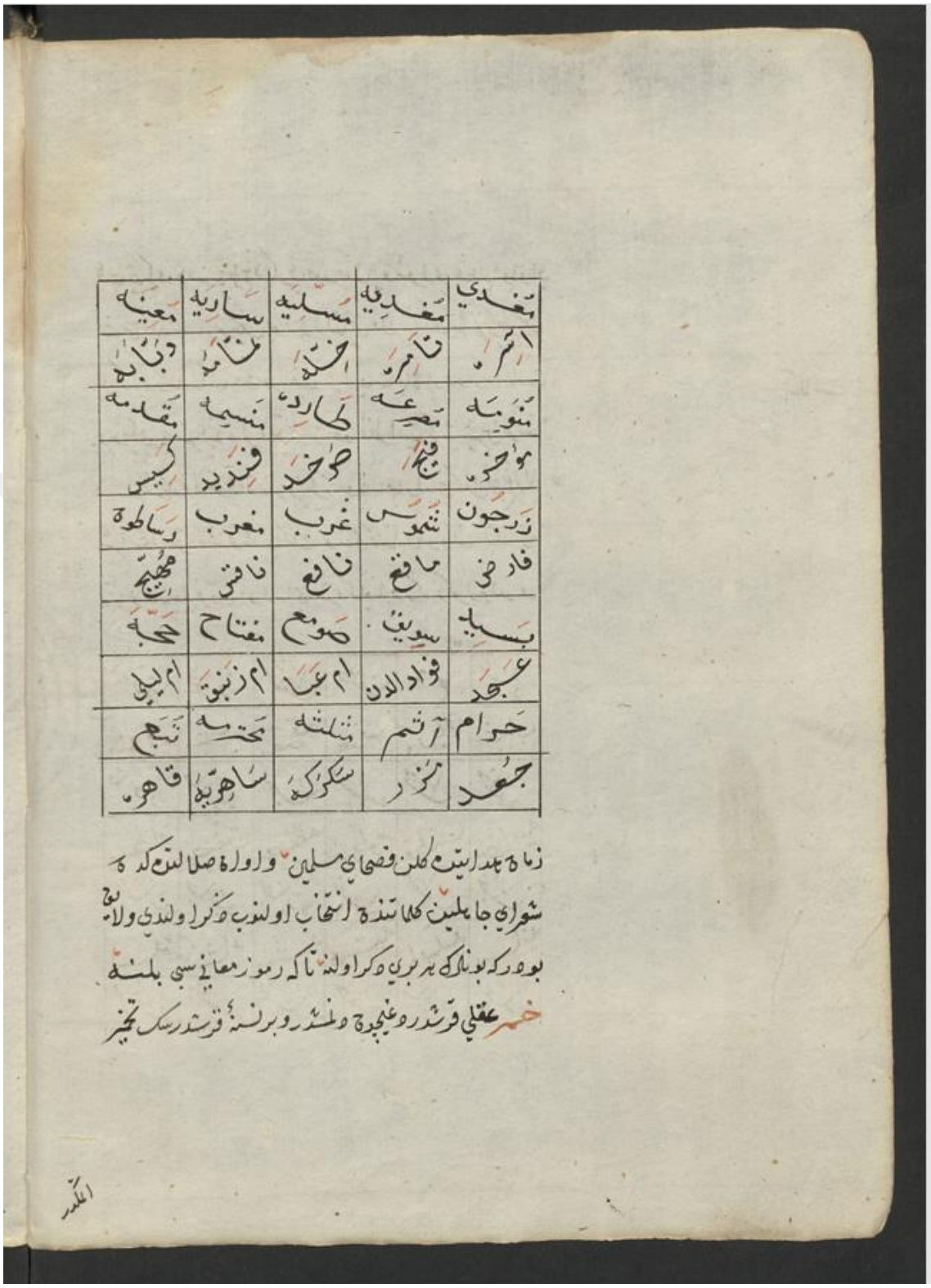

مغدی	مغدیه	مسلیه	ساریه	معینه
آثر	قاهره	اخلاء	طاهره	ذباحه
منویه	مصرعه	طارده	منسیه	مقدمه
مواخی	فتح	صواخذ	فرزید	کیس
زرجون	شموس	غرب	مغرب	رساطوه
فارض	مافع	نافع	فاقع	مهیم
بسید	سویق	صومع	مفتاح	حجه
عجد	فواد الدن	ام عبا	ام زبوه	ام ایلی
حرام	آتم	مثلثه	محترمه	نبع
جعد	تزر	سکرکه	ساهریه	قاهره

زماه بدایتی کلن فصحای مسلمین ولوله صلالتی کده شورای جاهلین کلماتنده انتخاب اولنوب وکرا ولندی ولایح بوده رکه بونلرک هربرینی وکرا ولنه تاکه رموز معانیی سبی بلنسه خمر عقلی قوشدره غنجوه دلنسه وبرلنسه قوشدرسک تخمیر

الحمد

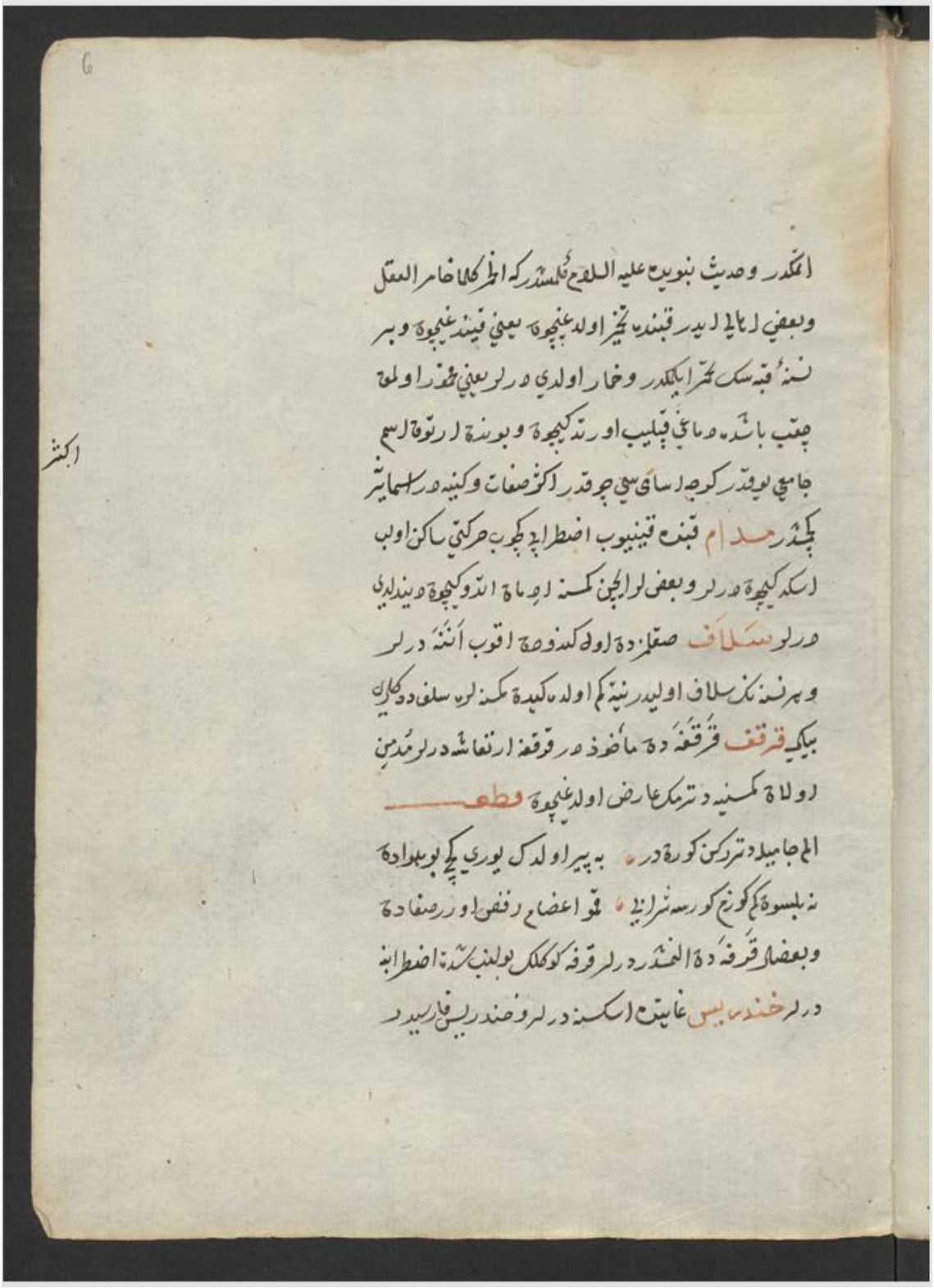

اکثر

المكدر وحديث نبويه عليه السلام مكدر كه اظهر كلها خمار العقل
وبعضي لرايله ايدر قبنده تخير اولد غنجوه يعني قيند غنجوه وبر
نسنه قبه سك تحمر ايكدر وخمار اولدي درلو يعني تحمر اولمق
جنب باشده وماغي قبليب اورتد كجوه وبونده ارتوق اسم
جامي بولدركه صداي سي چوقدر اكثر صفات وكينه در اسمايتر
بكدر مدام قبنه قينيوب اضطرابه كوب حركتي ساكن اولب
اسكد كجوه درلر وبعض لرايجون كسنه اوماه الدوكجوه ويندلدي
درلو سلاف صقلمزده اولكدوصه اقوب آننه درلر
وبرنسنه نك سلاف اولدرنيه كم اولد مكيده كسنه لره سلف دوكلر
بيكي قرقف قرقفه ده ماخوذ در قرقفه ارتقاشه درلر مدمن
اولاه كسنه دترمك عارض اولد غنجوه قطف
الم جاميلد تركن كوزه در به پيراولد كل يوري يكي بوبداده
نه بلسوه كي كوزي كورسه نرايله قو اعضاي رقص اور رصفاده
وبعضلر قرقفه ده النمش درلر قرقفه كوكلك بولنب سنه اضطرابه
درلر خندريس غايت اسكسنه درلر وخندريس فارسيده

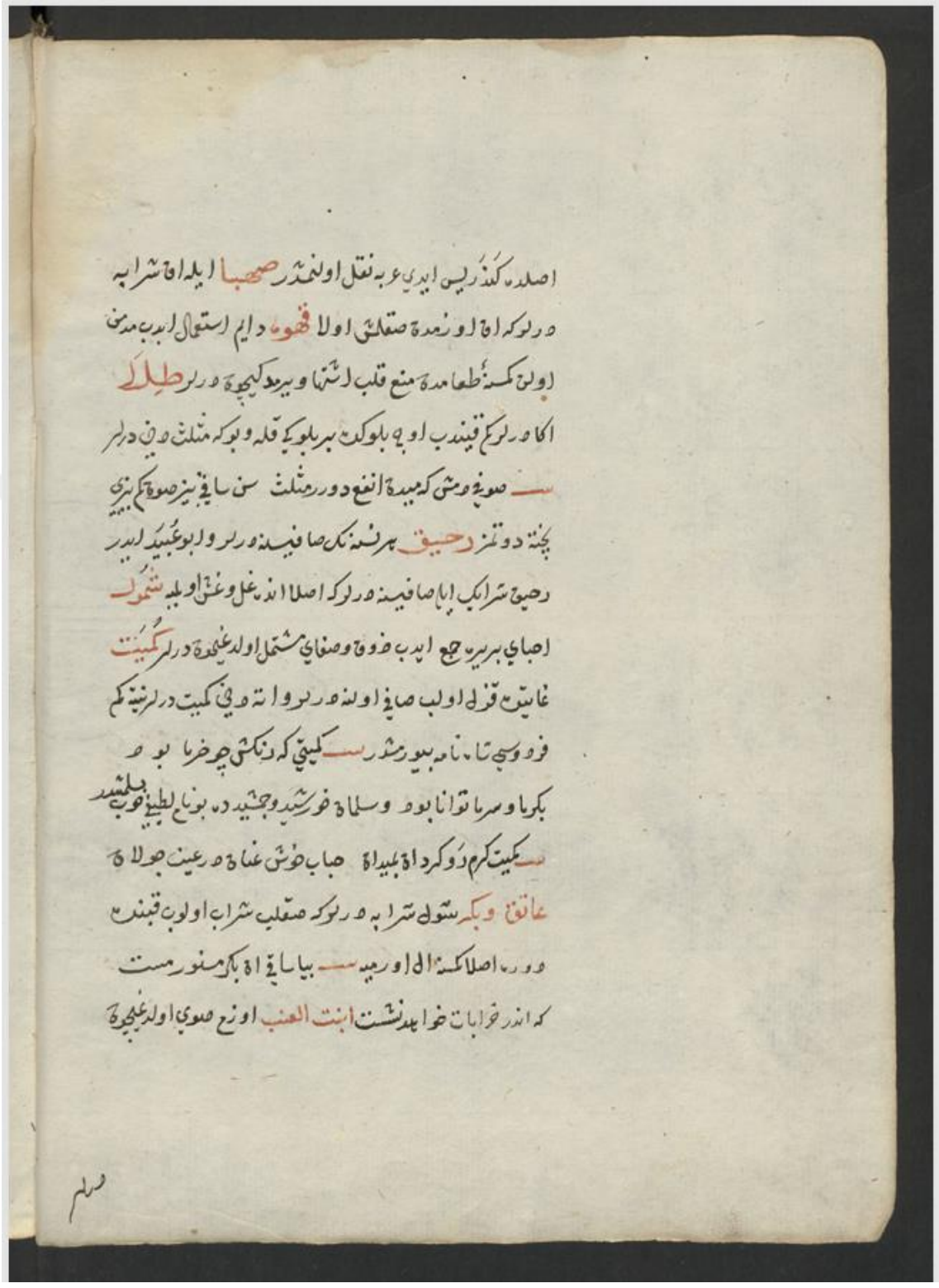

اصلده کذ ریس ایدی عربه نقل اولنمدر صهبا ایله اق شرابه
دیلوکه اق اوزمده صقلمش اولا فهوه دایم استعمال ایدوب مدمن
اولن کسنه طعامده منع قلب اشتها ویرمدیکیچون دیلر طلا
اکاه دیلرکه قینندب اوپه بلوکت بربلوکه قله دیلوکه مثلث دینلر
سه صوینه دمش کیمیده انفع دورمثلث سن سایه نیز صوه کم بیزی
پخته دوتمز رحیق پرسنه نک صافیسنه دیلر ابوعبید ایدر
رحیق شرابک اپاصافیسنه دیلرکه اصلا اندغل وغش اولمیه شمول
اصباي بربرینه جمع ایدوب خوخ وصفاي مشتمل اولدیغنده دیلر کمیت
غایتده قرمزی اولب صایغ اولنه دیلر واته دینی کمیت دیلرنیه کم
فردوسی تا نامه بیورمشدر سه کمیتی که رنکش چوخرما بود
بکرما وسرما توانا بود وسلماه خورشید وجمشید دیه بونلر لطیفی خوب بلمشلر
سه کمیت کرم دوکرداه بلیداه حباب خوش غناه دیعنی جولاه
عاتق وبکر سنوی شرابه دیلوکه صقلب شراب اولوب قینندیه
دورمه اصلا کسنه الی اورمیه سه بیاسایه اه بکر منور مست
که اندر خرابات خواهد نشست ابنت العنب اوزم صوی اولدیغچون

دیلم

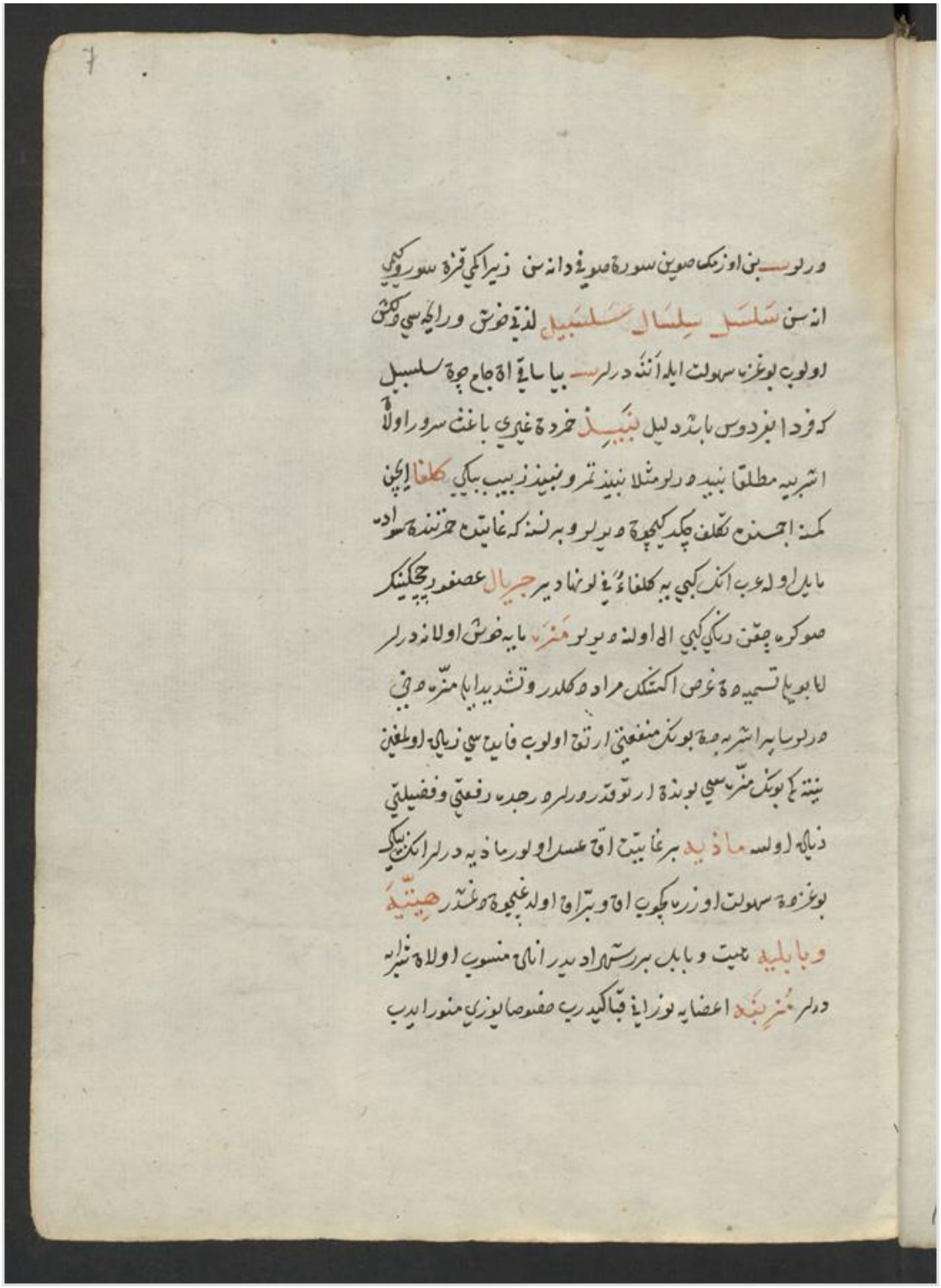

ورلوسنی اوزمکه صوین سورهٔ صوینه دانه سن زیرا کی قرهٔ سوروکیی
انه سن سَلسَل سِلسال سَلسَبیل لذیذ خوش ورایحه سی وکثیر
اولوب بوغزی سهولت ایله آنده ورلر بیاسایه آه جام چوه سلسبیل
کوزه ابزدوس باندیلر بَنیذ خرده غیری باغث سرور اولان
اشربه مطلقا بنیده ورلر مثلا بنیذ تمر و بنیذ زبیب بکی کلفا ایچن
کمسنه اجسنه تکلف چکدیکیچه ویرلر و برلسه که غایتده حزنده سوادده
مایل اولدیغنه بکی یه کلفاء یه لونها دیر جریال عصفور چکلیکلر
صوکره یقن رنکی کبی الی اولنه ویرلر مَنزه مایه خوش اولانه ورلر
لابویا تسمیه ده غرض اکثنکی مراد دکلدر وتشدیدایله منزه دینی
ورلوسه بر اشربه ده بونکی منفعتی ارتق اولوب فایده سی زیاده اولغین
نیته کی بونکی منزه سی بونده ارتوقدر ورلر وجده رفعتی وفضیلتی
دنیاده اولسه ماذیه برغایتیق اق عسل اولورماذیه ورلرانکی بکی
بوغزده سهولت اوزره یکوب اق وبیاض اولدیغیچه وغندر هیئتده
وبابلیه هیئت وبابل بررسمی ادیدرانای منسوب اولانه نسبتله
ورلر مُزبَنه اعضایه نوزاینه قباکیدرب خصوصا یوزی منور ایدوب

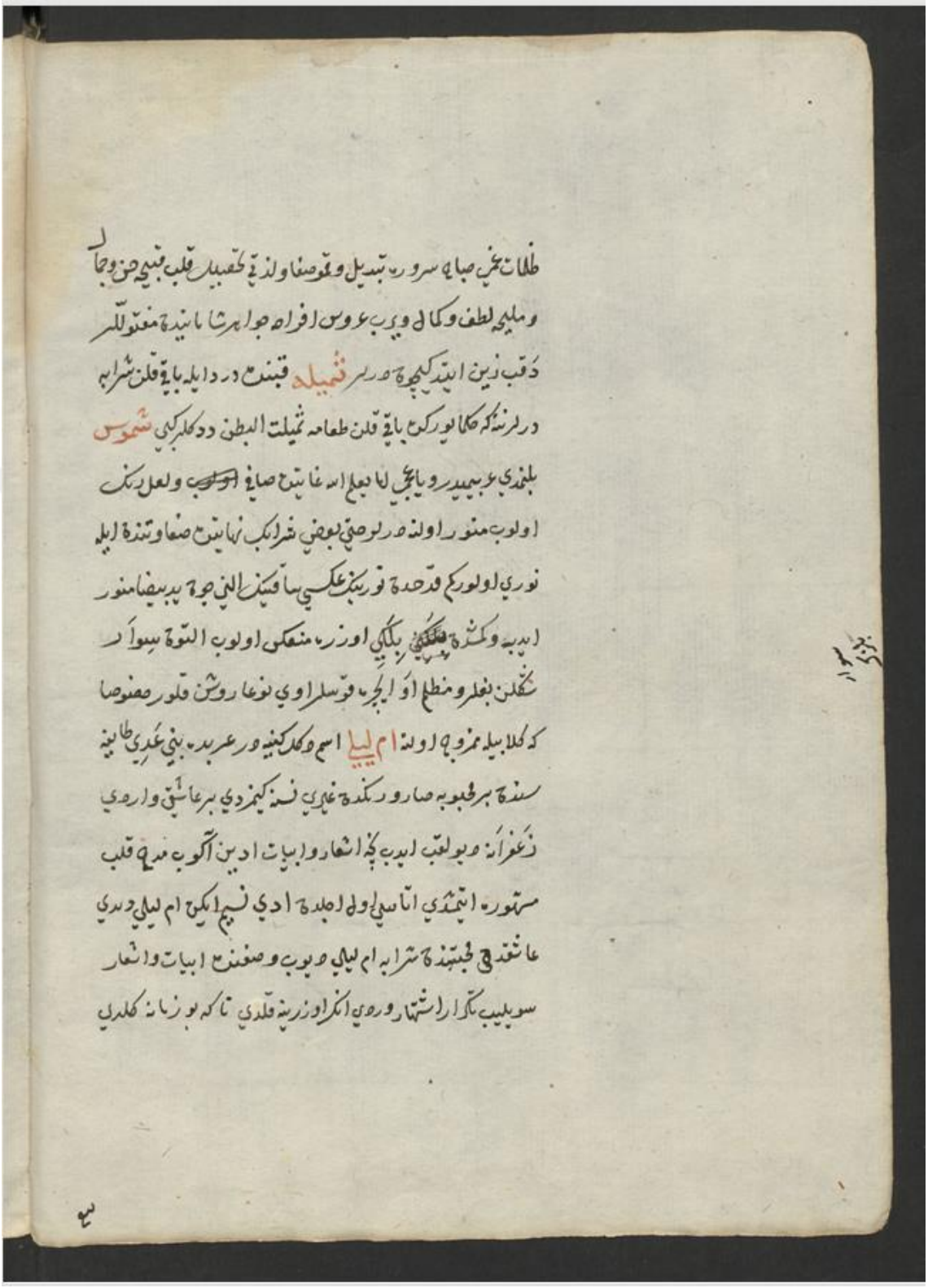

ظلمات بخش صبایه سرور تبدیل و محو صفا ولذتی تحصیل قلب قنیه حسن و جمال
و ملیحه لطف و کمال ویرب عروس افراح جواهر شاهانه مغتبطه للر
دقب زین ایدر کیچه و درسر ثمیلد قبنمش در دایله بایه قلن شرابه
در لرنه که حکما یورکی بایه قلن طعامه ثمیلت البطن دد کلرکی شموس
بلمزی عبیدر و یا عجبا لما بعلم انه غایتی صایه اولوب ولعل رنگ
اولوب منور اولنه در لرصنی بعضی شرابلک نهایتی صفا و تندهٔ ایله
نوری اولورکه قدحده تورینک عکسی ساقینک الینی جوه بیضا منور
ایدیه و کسره یکی بلکی اوزره منعکس اولوب النوه سواد
شکلن بغلر و منظم اولایجه قوسلر اوی نوعاروشن قلور مصوصا
که کلابیلر مزوج اولنه ام لیلی اسم وکلکنیه در عربده بنی عذری طایفه
سندهٔ بر محبوبه صاروکندهٔ غیرین نسنه کیمزدی برعاشق وارمدی
زغوانه دیو لقب ایدوب که اشعار و ابیات ادبیه آکوب مدیح قلب
مشهوره ایتمشدی انا سبی اول اجلدهٔ ادی نسیم ایکی ام لیلی دیدی
عاشقدی فجمله شرابه ام لیلی دیوب و صفتنه ابیات و اشعار
سویلیوب تکرار اشتهار و روی انکر اوزره قلدی تاکه بو زمانه کلدی

لیه

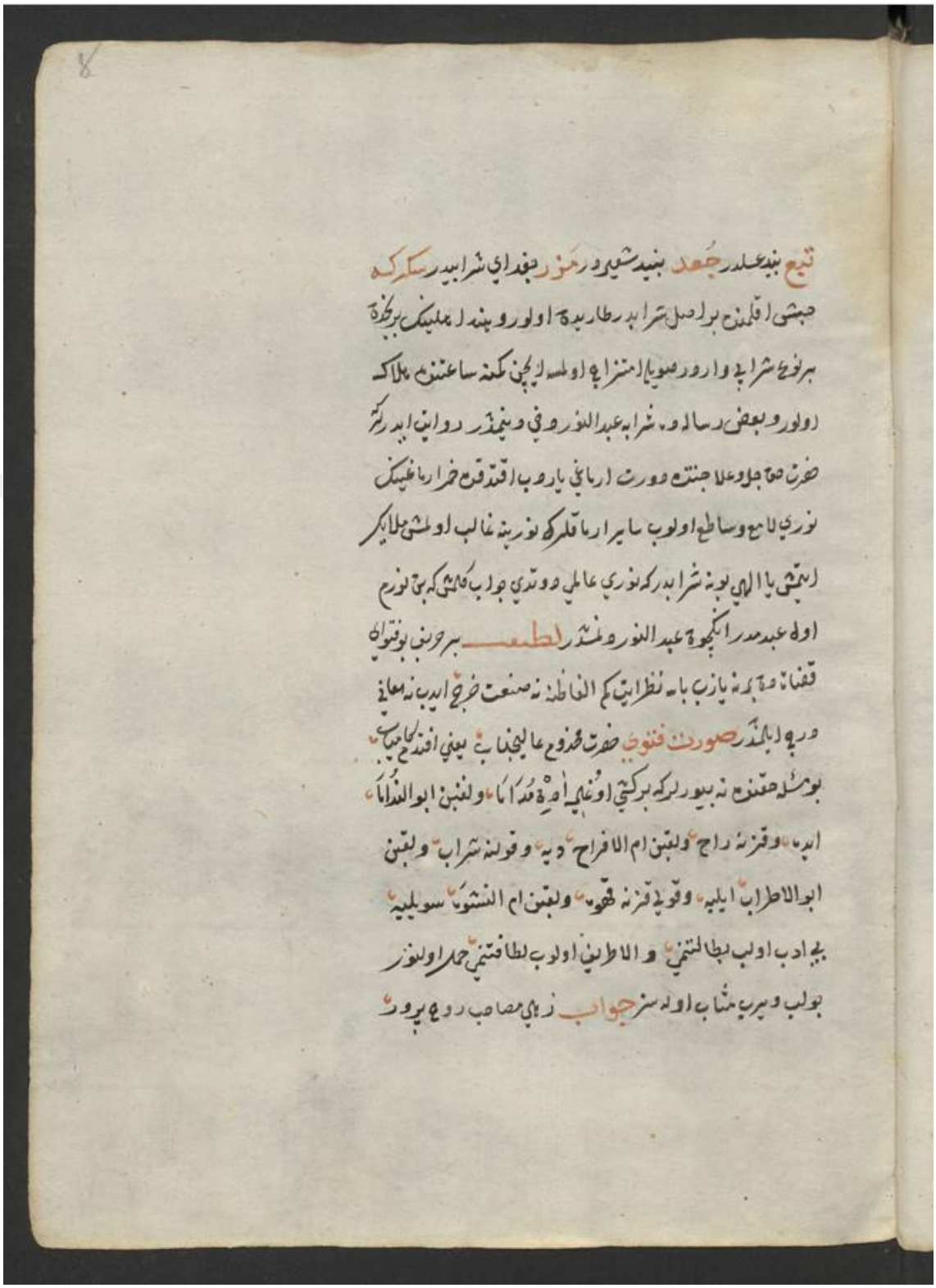

تبع بنید علدر جعد بنید شیرو رمز جغدای شرابیدر سکرکه
حبشی اقلیمنه براصل شرابدر طاربده اولور و بنده ایملیک برلکده
هر نوع شرابه وارور صویا امتزاجه اولمسه لایحق کمنه ساعتنده هلاک
اولور و بعض رساله ده شرابه عبد النور و فی و بنمذر دیو اینیدرکه
حضرت حق جل و علا جنتده دورت ارمانی یارب اقدح خمرا رمانیک
نوری لامع و ساطع اولوب سایر ارمالردن نوری غالب اولمشی ملایکه
ایتمش یا الهی بونه شرابدرکه نوری عالمی دوندی جواب گلمش که بنی نوردم
اوله عبد مدر انکچون عبد النور و منذر الطعم بر حرمتی بوقتواه
قضاده بره یازیلمه نظرایتمکه الفاظنه صنعت خرج ایدیلمه معانیه
ورجه ایلمذر صورت فتوی حضرت محدوم عالیجنابلرینه یعنی افندم حضرتلری
بو مسئله حقنده نه بیورورلرکه برکیمسه اوغلیه امه قدحا ما و لبنین ابو الدحاما
ابده و قزنه راح و لبنین ام الافراح دیه و قوله شراب و لبنین
ابو الاطراب ایلیه و قویه قزنه قهوه و لبنین ام النشوه سویلیه
بی ادب اولب بطالتمی و الاطرین اولوب لطافتمی حمل اولنور
بولب و بریلمیه اولمسنه جواب زهابی مصاحب روح پرور

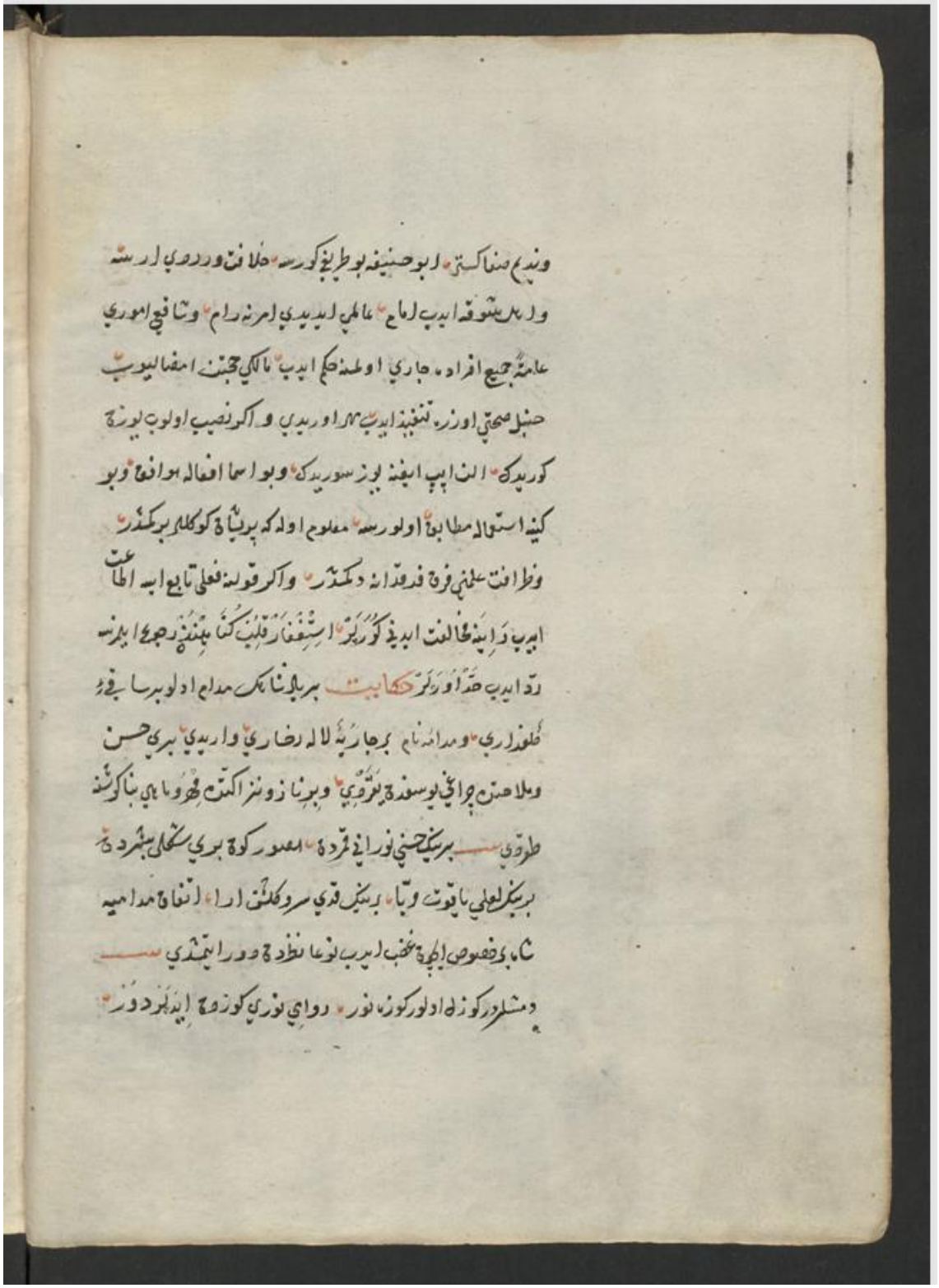

وبدیع صناکستی ابو حنیفه بو طریقه کورسه خلافی وردی ارسه
واهل تصوفه ادب امام عالمی ادیدی امرنه رام وشافعی امورینی
علمه جمیع افراد جاری اولمغه حکم ادب مالکی حجتنی امضا ایدوب
حنبل صحبتی اوزره تنفیذ ادب ایدوب اوراویدی واکر نصیب اولوب یوزنه
کوریدک الف اپ ایغنه یوز سوریدک وبو اسما افعاله هوافق وبو
کیفیه استعمال مطابق اولورسه معلوم اولکه پریشانه کوکلی برمکدر
وظرافت علمنی فوق فدوقانه دکمکدر واکر قوله فعلی تابع ایسه اطاعت
ادب دایره مخالفت ایدنلر کورلر استغفار قلب کثافتندن رجوع ایدرسه
رد ادب حدادورلر حکایت بربالشانک مداح اولوبرسا یقه
طلعداری ومداحنه بر جاریه لاله رخساری واریدی بری حسن
وملاحتنه چاهی یوسفه یترمیدی وبرناز ونزاکتنه هاروتی بابل کوشنه
طوروی بر یکی حسنی نوراینی قرده المصور کوه بری شکلی بشردن
بر یکی لعلی یاقوت وبتا بر یکی قدی سرو کلشن ارا انفاح مدامیه
ناب بالخصوص ایکیسی مخنث ادیب نوعا نظره دورایتمدی
دمشلردن کوزلاولورکوزه نور دوای نوری کوزه ایدلردور

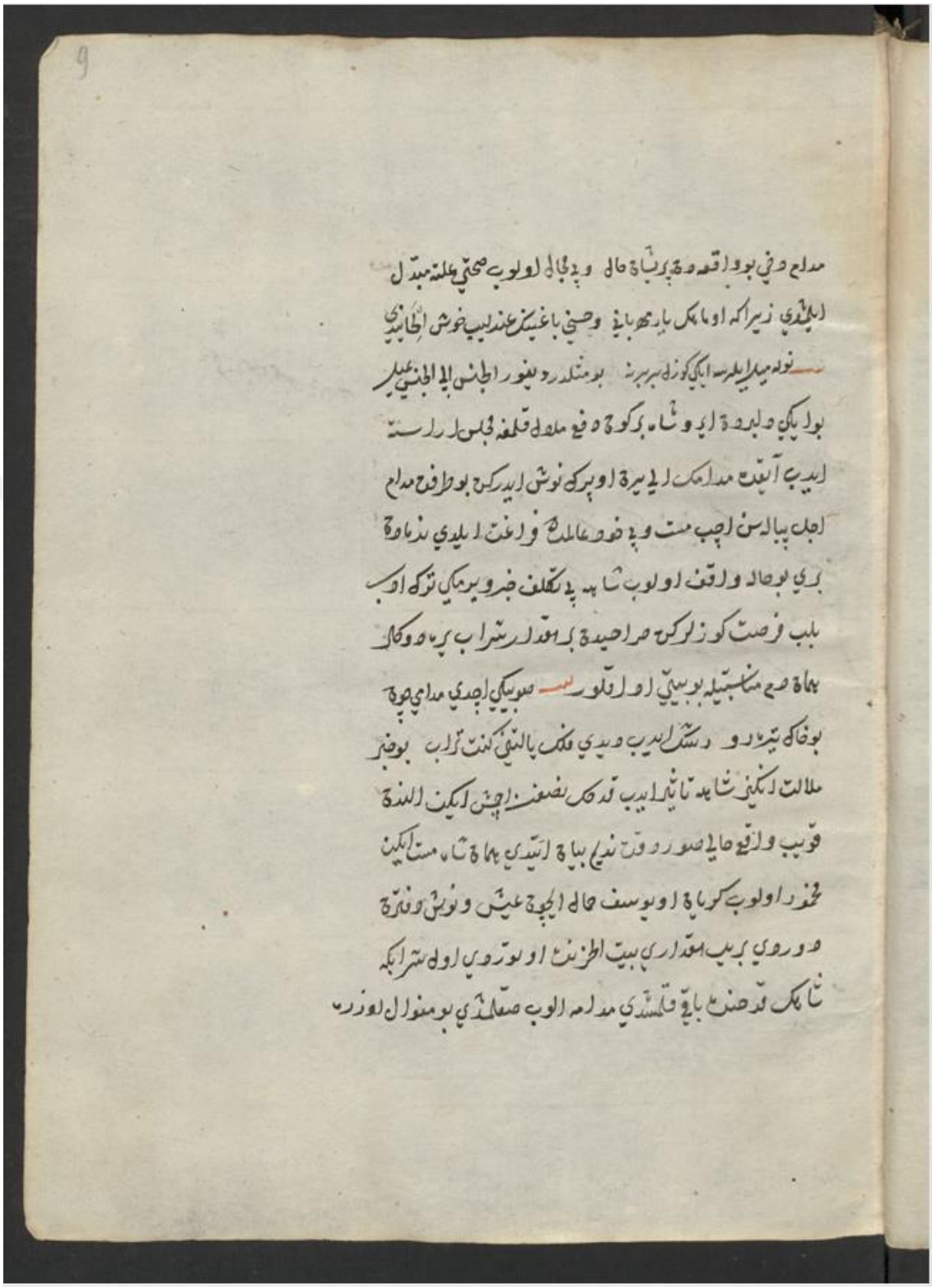

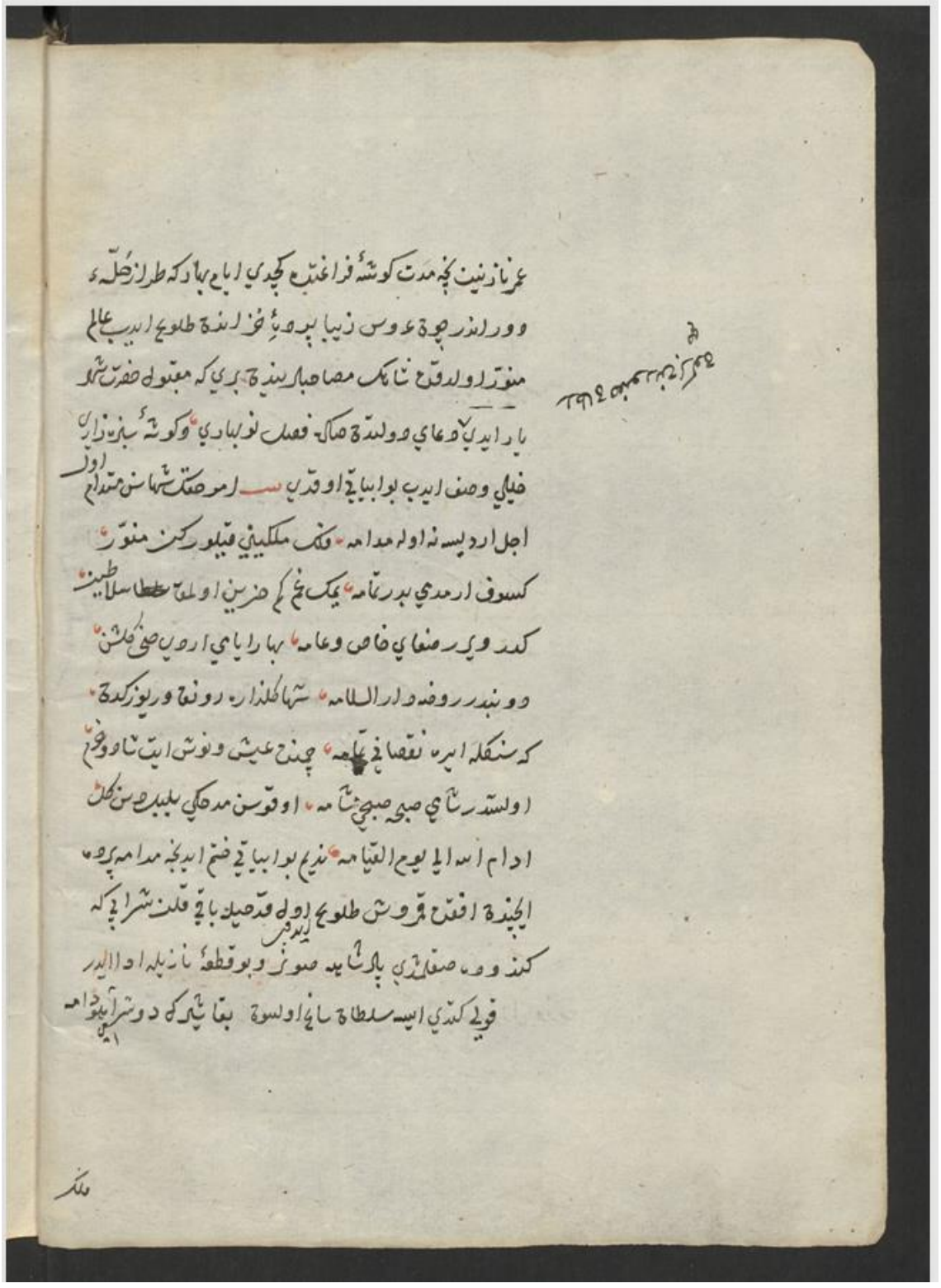

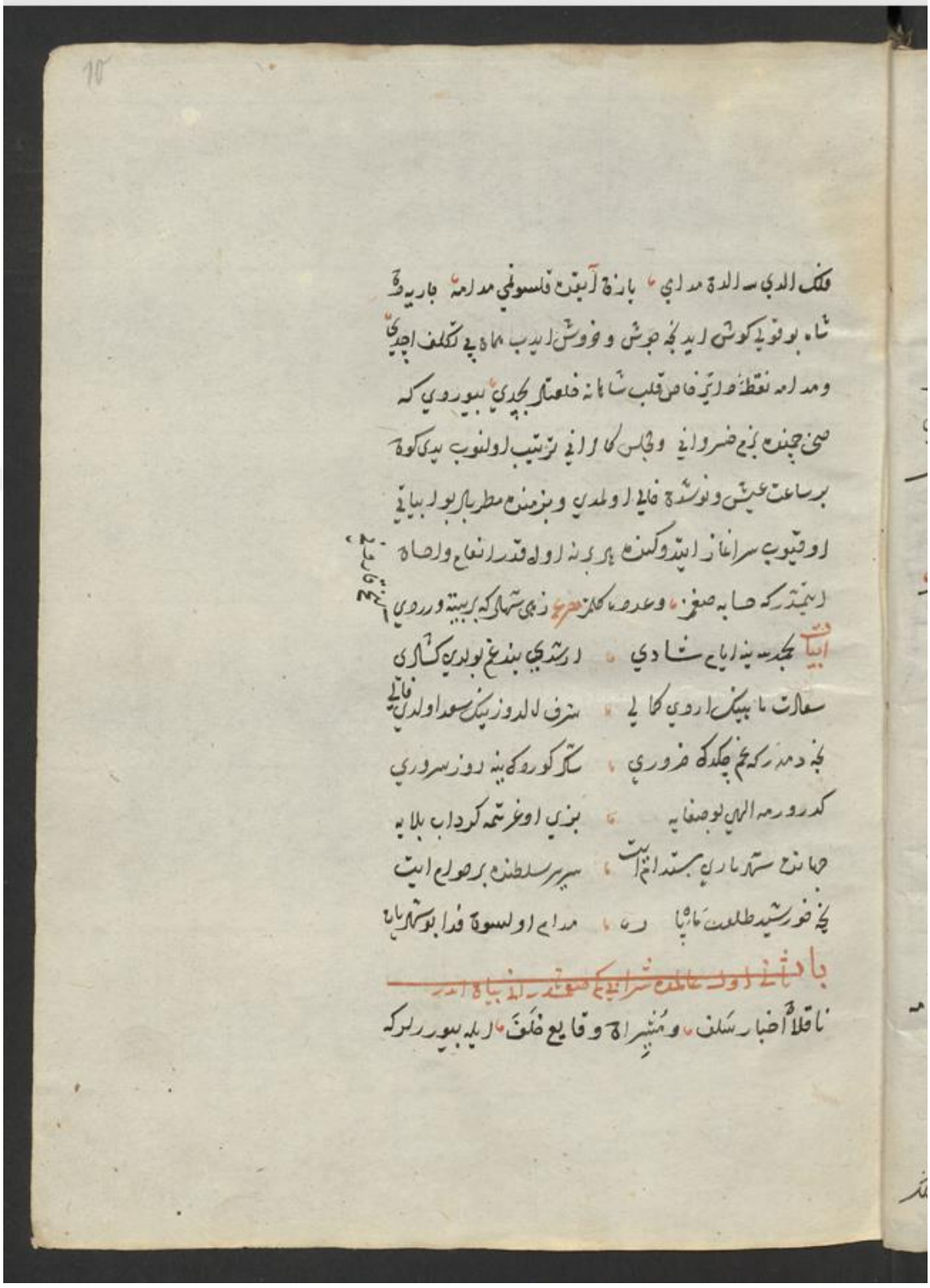

فلک الدی سالدة مدایی ۰ بازة آیین فلسونمی مدامة باریدة
شاه بونوبه کوش ایدیکه جوش و خروش ایدیب هماه بی تکلف اچدی
ومدامه نقطه دایر خاص قلب شاهانه خلعتلر کچدی بیوردی که
صنی چکنه بزم ضروانی وخاص کاوانی ترتیب اولنوب بدی کوه
برساعت عیش ونوشده غایه اولدی وبزمنه مطربلر بولبیانی
اوقیوب سراغاز ایتدوکنده هر بری اولقدر انعام واحسان
ایتدیکه حسابه صغمز ۰ وعدد ماکلز بحری زیبی شمارکه بیتة وردی

ابیات

مجدسه یه ایاغ شادی ۰ ارتدی بندغ بولدین کشادی
سعادت مابینک اردی کایه ۰ شرف الدوزینک سعد اولدی فایه
بخه دمدرکه بخم چکدکه فروری ۰ سکر کورد کینه روز سروری
کدرورمه الین بوصفایه ۰ بزی اوغرتمه کرداب بلایه
جهانک ستهاری بستدایت ۰ سریر سلطنه برجولیت
بخه خورشید طلعت ماه پا ۰ مدایح اولسوة قدابوسهایا

باقی اولد عاطفه شرایع سوقه لذ بیاه امده

ناقلا اخبار سلف ۰ ومنشیاه وقایع خلف ۰ ایله بیوردیلرکه

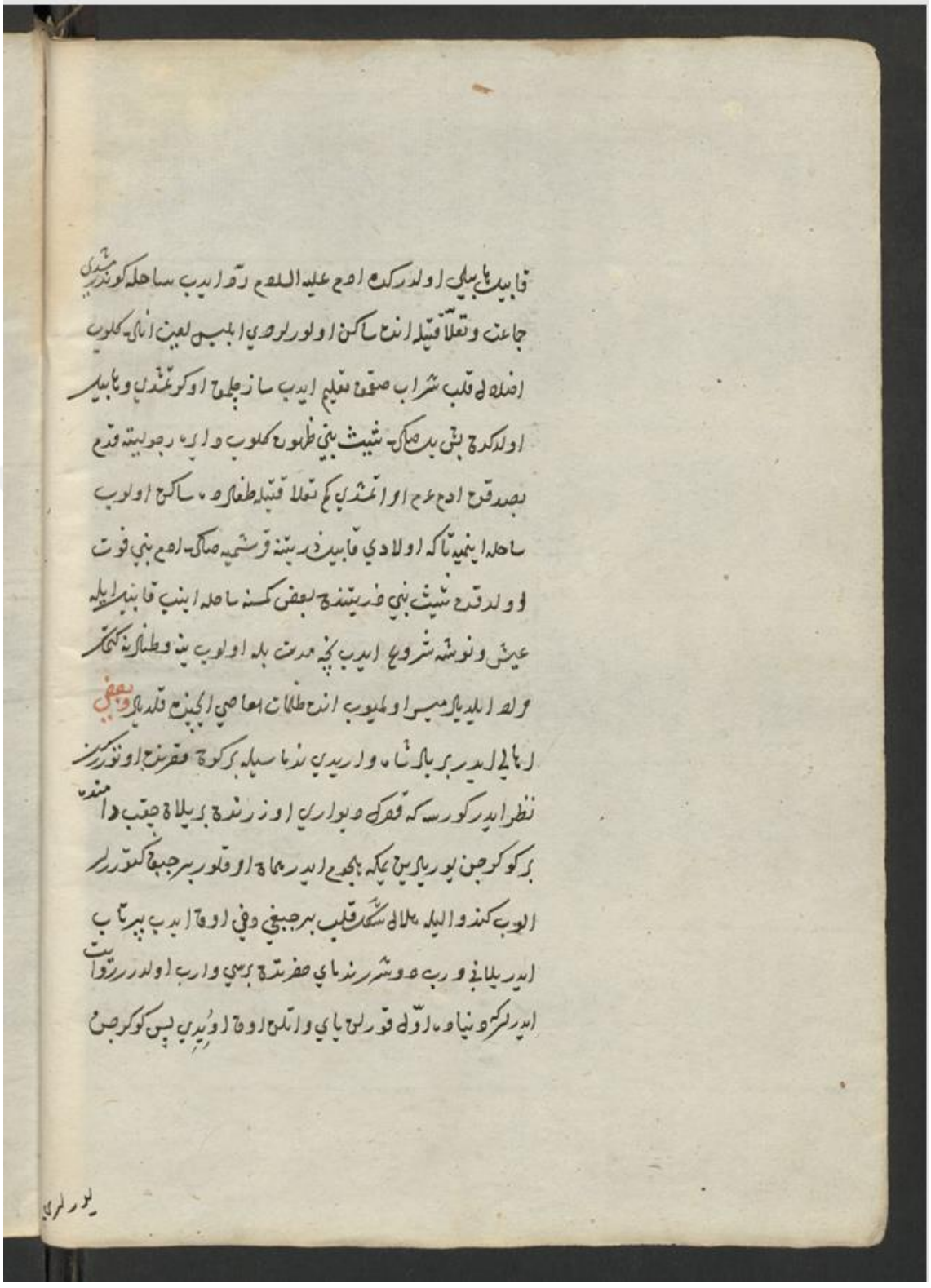

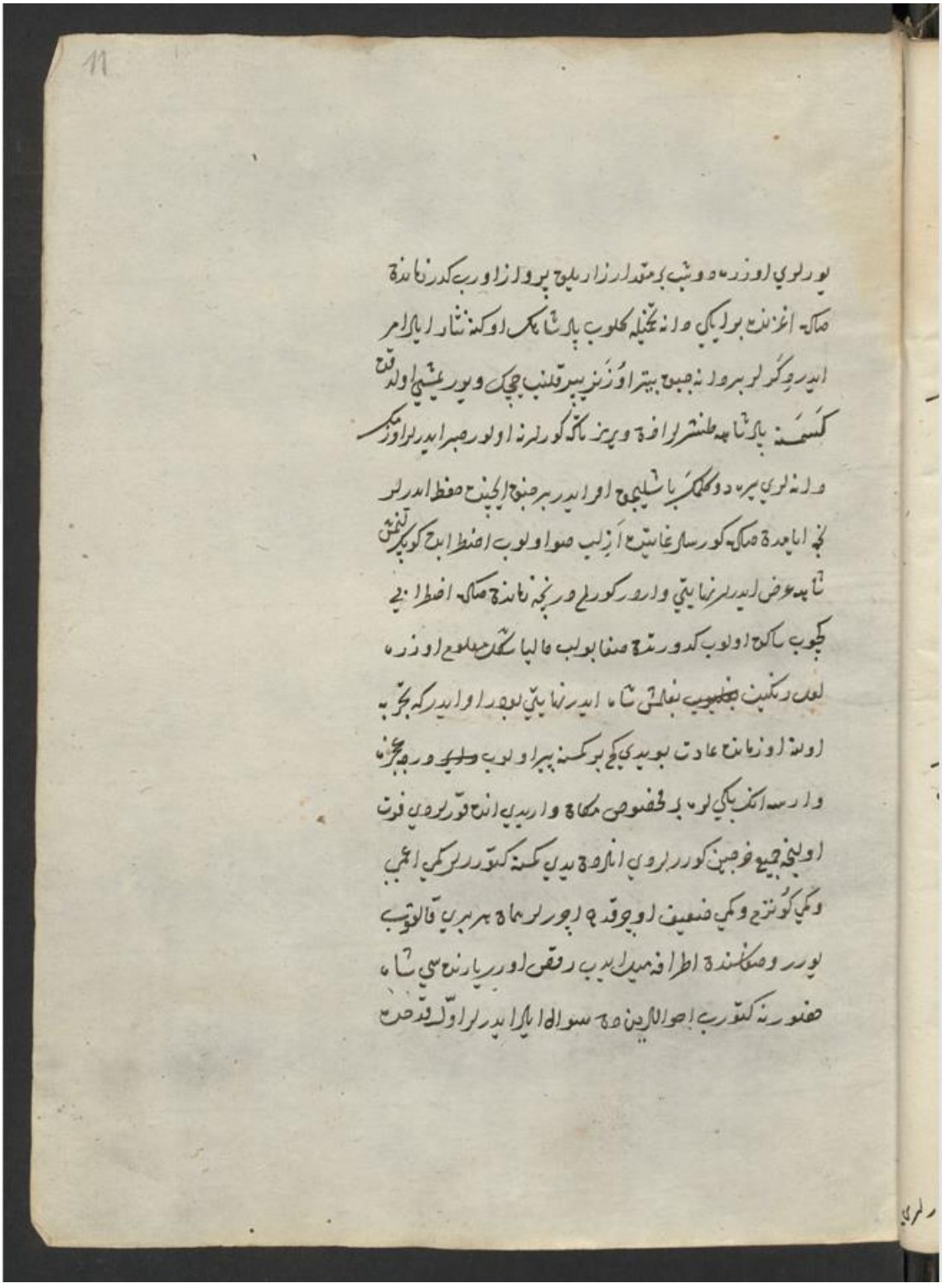

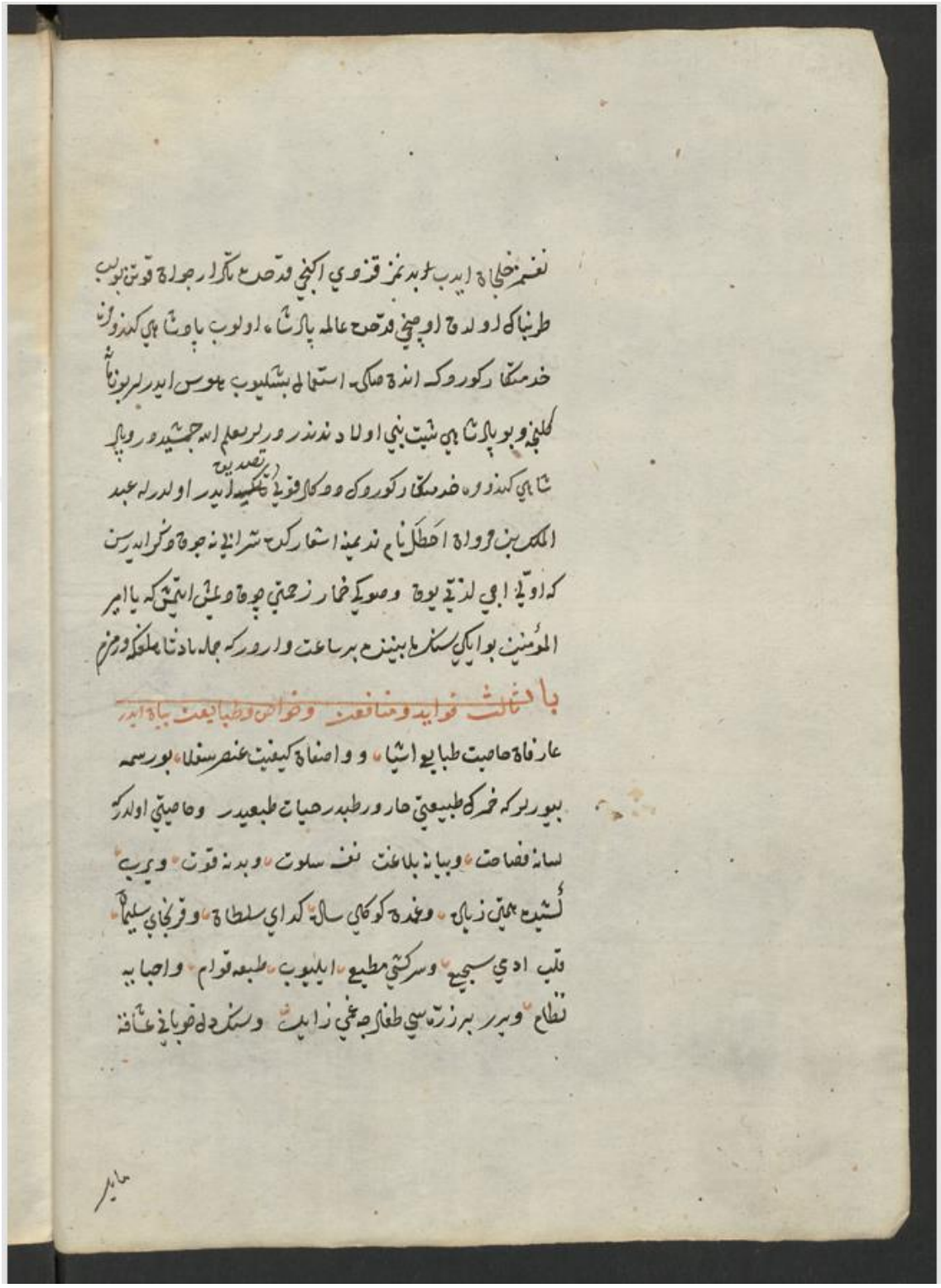

نغمه خلجاه ایدب بوبدیمز قوزی اکبنی قدحه تکرار جواه قوتی بوب
طرنیاکه اولدیغ اوچنی قدحه عالمه پادشاه اولوب پادشاهی کندوزن
خدمتکار کوروکه اندهه صاکی استعمال بشلیوب هوس ایدرلر بونلر
کلنجو بو پادشاهی ثبت بنی اولاد ندندر وبرلرمعلم اله جمشید و رویاک
شاهی کندوزن خدمتکار کوروکه وه کاوقوینی تکمید ایدر اولدیغ عبد
الملک بن مروان اخطل نام ندیمه اشعار کبی شرابنه جوق وکرایدرمش
که اوبنی ابی لذتنه یوق وصوبکی خمار زحمتی چوق وبلکه انچق که یا امیر
المؤمنین بوایکی سنکدر بینمه برساعت وار درکه جمله مادنیا ملکه دکزمز

باب ثالث فوایده منافعنه وخواصنه وطبایعنه بیاننده

عرفاه حاصیت طبایع اشیا و واضعاه کیفیت عنصر سفلا بورسمه
بیورلرکه خمرکه طبیعتی حار ورطب درحیات طبعیدر وحاصیتی اولدرکه
لسانه فصاحت وبیانه بلاغت نفسه سلوت وبدنه قوت ویرب
لشیخ همتی زیاده وغدهه کوکلی سالم کدای سلطانه وقرنجای سلیمانه
قلب ادمی سبحه وسرکشی مطیع ایلیوب طبعه قوام واجسابه
نظام ویرر بررزه سی طغار جه غمی زایل وسکرده قوبانی عاقله

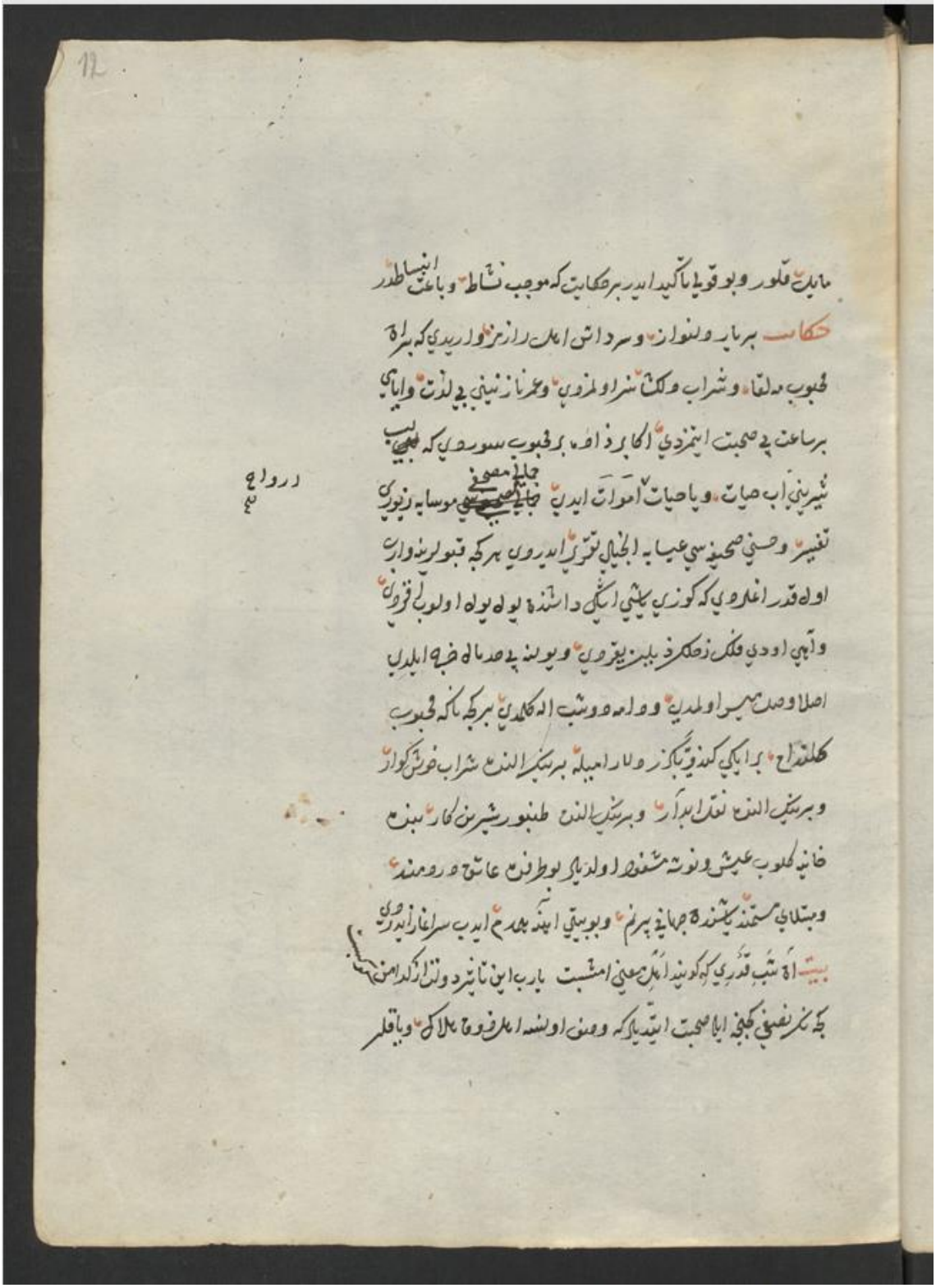

مایهٔ قلوب و بوقوت تاکید ایدر بر حکایت که موجب نشاط و باعث انبساط در
حکایت بر باید و نواز و سر داشتن اهل راز مزاوار دیدی که بر راه
محبوب مدلقا و شراب و لکث شراوله دون و عمر نازنینی بی لذت و ایامی
بر ساعت بی صحبت ایمزدی اکابر ذاوه بر محبوب سوردی که بی لب
شیرین آب حیات و یا حیات اموات ایدن جانی مصفی موساید زبوری
تفسیر و حسنی صحیفهٔ سی عیبا به الخیال تزیر ایدرون هر که قبول نده وار
اوله قدر اغلادی که کوزی یاشی ایکی داشنده یوله یوله اولوب قرون
و آبی اودی فلک زحلکر ذیلین یقردی و یوزنه یدی صدمالهٔ خط ایلدی
اصلا وصل میسر اولمدی و واله و وشیدا اولکلدن بر کچه باکه محبوب
کلمندا بر ایکی کندو یاکز و لار اعیله بر سنک النده شراب خوش کوار
و بر سنک النده نقل ابدار و بر سنک النده طنبور شیرین کار سبز
خانهٔ کلوب عیش و نوشه مشغول اولدیلر بو طرفده عاشق و رومنده
و مبتلای مستمند یکسنده جهانه برهم و بو بیتی اینده بدیهه ایدوب سرایغار ایدردی
بیت آه شب قدری که کویند اهل معنی امشبت یارب این تاثیر دولت از کدامین
بکه نکر نصیبی کچه ایله صحبت ایتدیلاکه و من اولسه اهل فرو قه ملاکل و یا قلبر

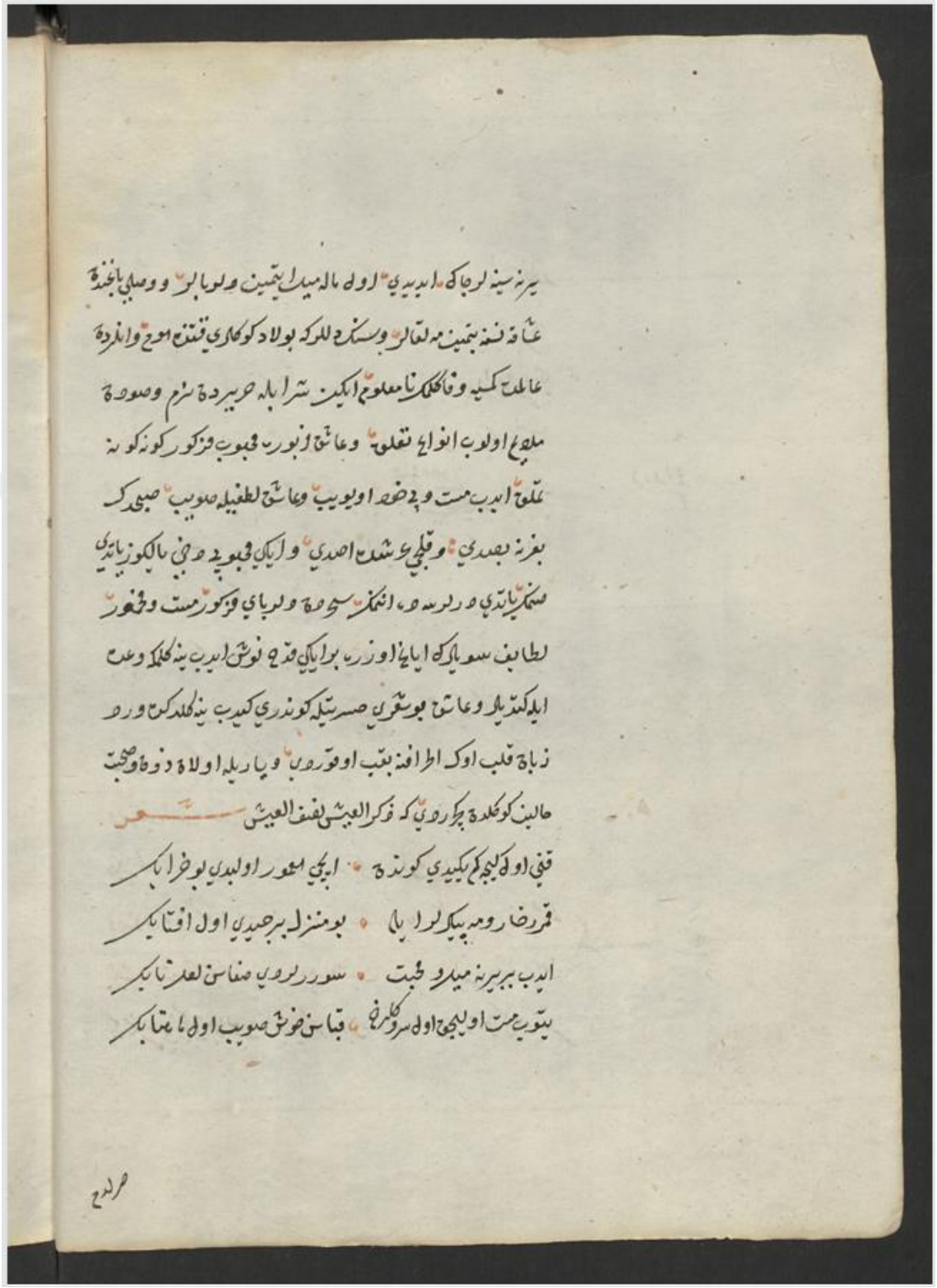

یرنه سینه لرجاک ایدیدی اول مالامیدایتمین ولوبالر وصلی باغده
عاشقه نسنه بتمین مه لقالر وسنکده للرکه بولاد کوکلری قتنج اوج واندده
عالمده کمسه وفاکلک نامعلوم ایکن شرابله حریرده نرم وصوده
ملوم اولوب انواع تقلوه وعاشق انبورنه محبوب فزکور کونه کونه
تلوه ایدب مست وبی خود اویوب وعاشق لطفیله صویوب صبح دک
بغرنه بصدی وقلچ عشقه احدی ولیکن قبوبه دخی بالکوز یاندی
صمکز یاندی دلربه دانمکز سجده ولوبای فزکور مست وخمور
لطایف سویاکه ایاغ اوزره برایکی قدح نوش ایدب بنه کلمک وعده
ایدکدیار وعاشق بوسوزی صرتیله کوندری کیدب بنه کلدکده ورده
زباج قلب اوکه اطرافنه بقب اوقوروب ویاریله اولاده وفاوصحبت
حالین کوکلده برکرودی که ذکر العیش نصف العیش

قنی اول کیجه کم یکیدی کوندوز ابکی اشقور اولدی یوخرابکر
قمرضاروسه پیکر لرایله بومنزله برجیدی اول افتابکر
ایدب بربرنه میدو خبت سورلرودی صفاسن لعلرنابکر
بتوب مست اولیجه اول سروگلرخ قباسن خوش صویب اول ماهتابکر

طرلدح

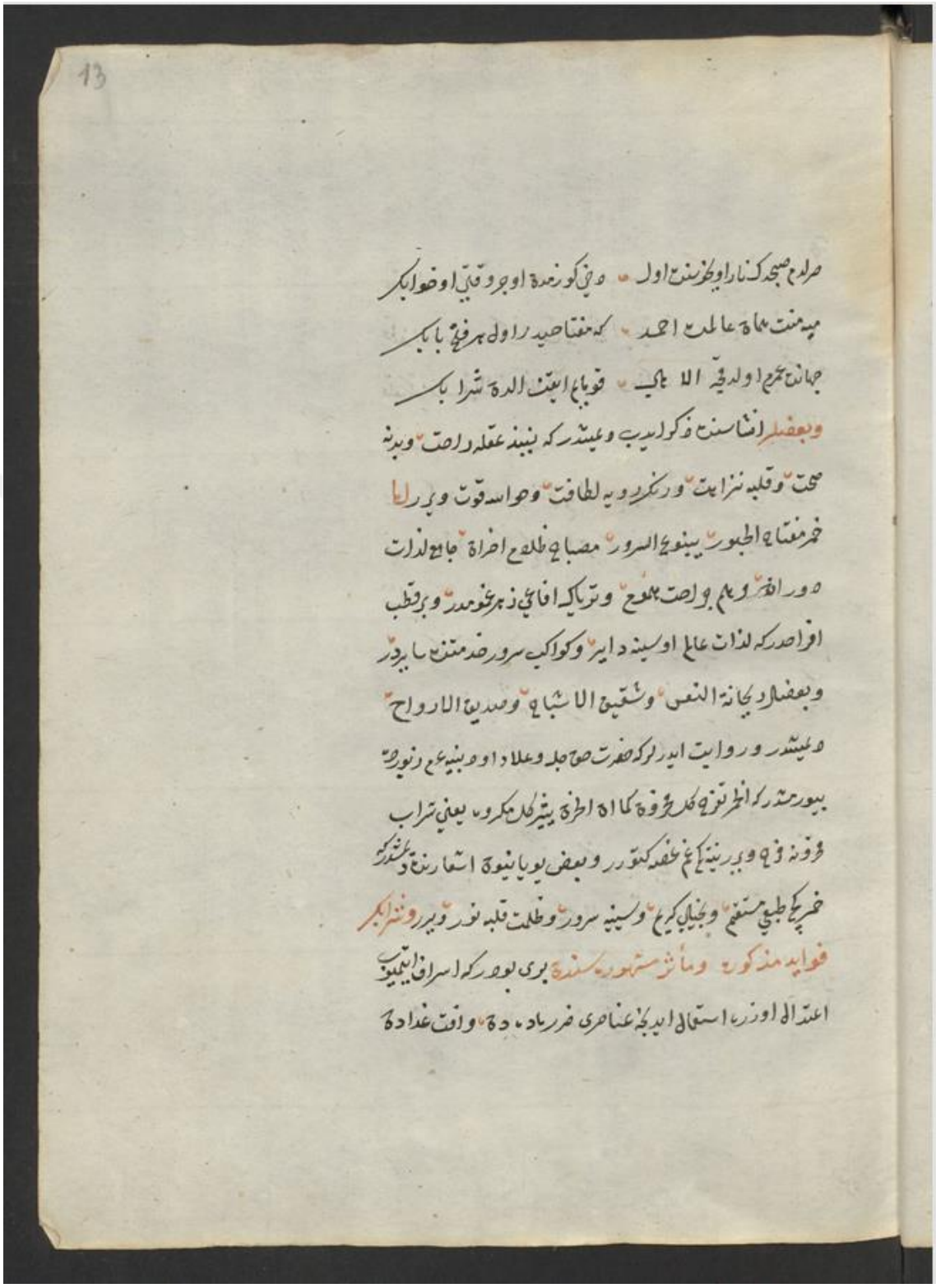

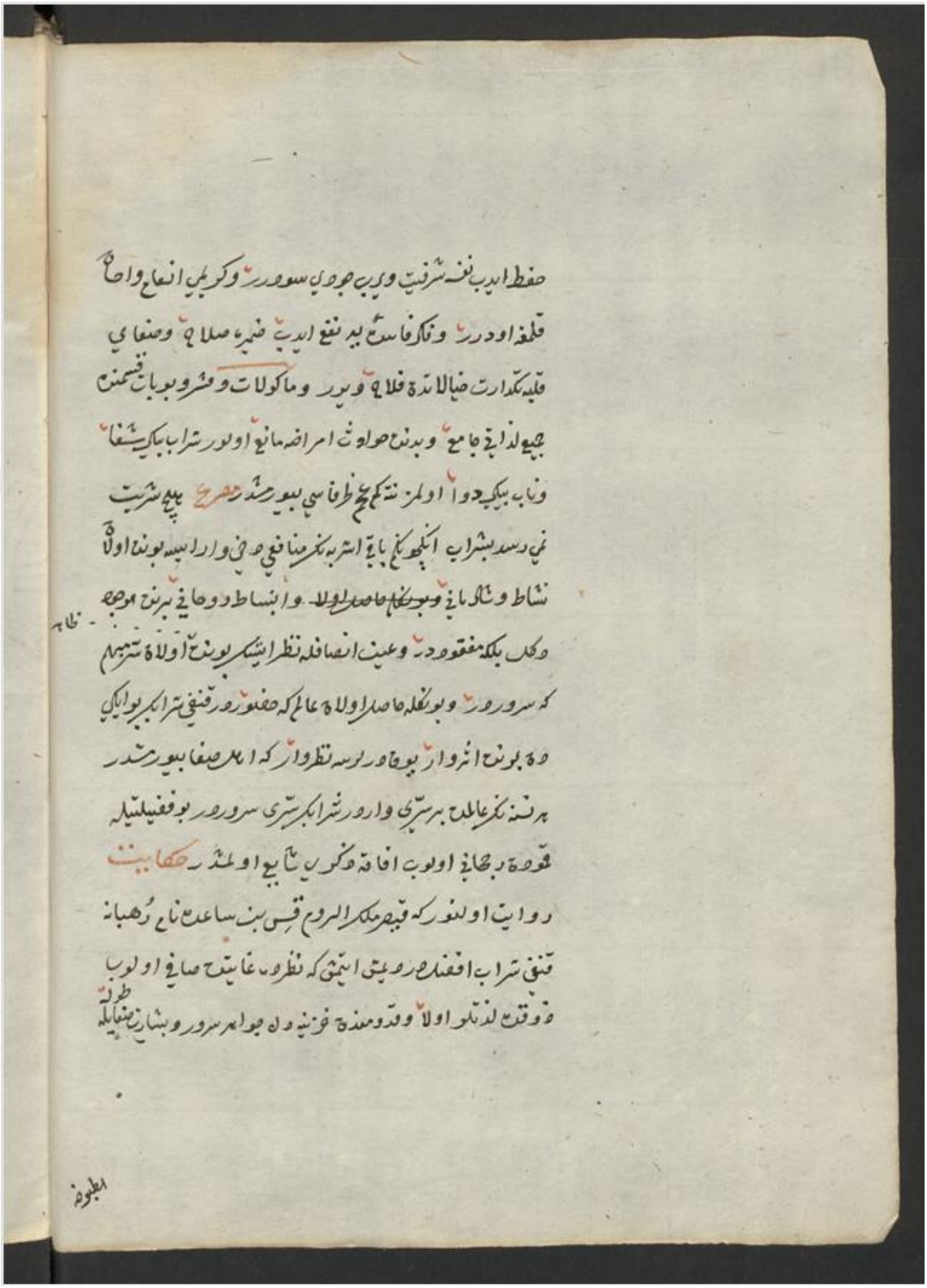

حفظ ادیب نفسه شرفیت و ربح جودی سودر و کریمی انفع واحق
قلعه اودر و ناکر فاسق بد نفع ادیب ضرر صلاح و صفای
قلبه نگدارت ضیالاندة فلاح و بور و ماکولات و مشروبات قسمتن
جمیع لذایذ جامع و بدنع حوادث امراضه مانع اولور شراب بابک شفا
و ناب بیک دوا اولمز نتکم یخ طرفاسی بیورمشدر مصرع پیچ شربت
نی رسد بشراب انکچو نکی بایه اشربه نکر منافع حرص وارایسه بونلر اولا
نشاط و شادمانی و بونلرک حاصلی اولا و انبساط و حمایی برنع موجب
و کل بلکه مفقود در و عین انصافله نظر ایتسکز بونلر اولا شرمهم
که سرور در و بونلرک حاصلی اولا عالم که حضور در قنغی شراب بو ایکی
ده بونلر انوار بولور و بو حاور بو سه نظر وار که اهل صفا بیورمشدر
هر نسنه نکر عالمده برسری وار در شرابکر سری سرور در بو فضیلتیله
قوحه رجحانی اولوب افاقه و کرین تابع اولمشدر حکایت
روایت اولنور که قیصر ملک الروم قس بن ساعده نام رهبانه
قنغی شراب افضل در دیو ایتمش که نظرده غایت حسن و لوبا
و ذوق لذتلو اولا و قدومنده خزینه دن جواهر سرور و بشارت ضیافتله

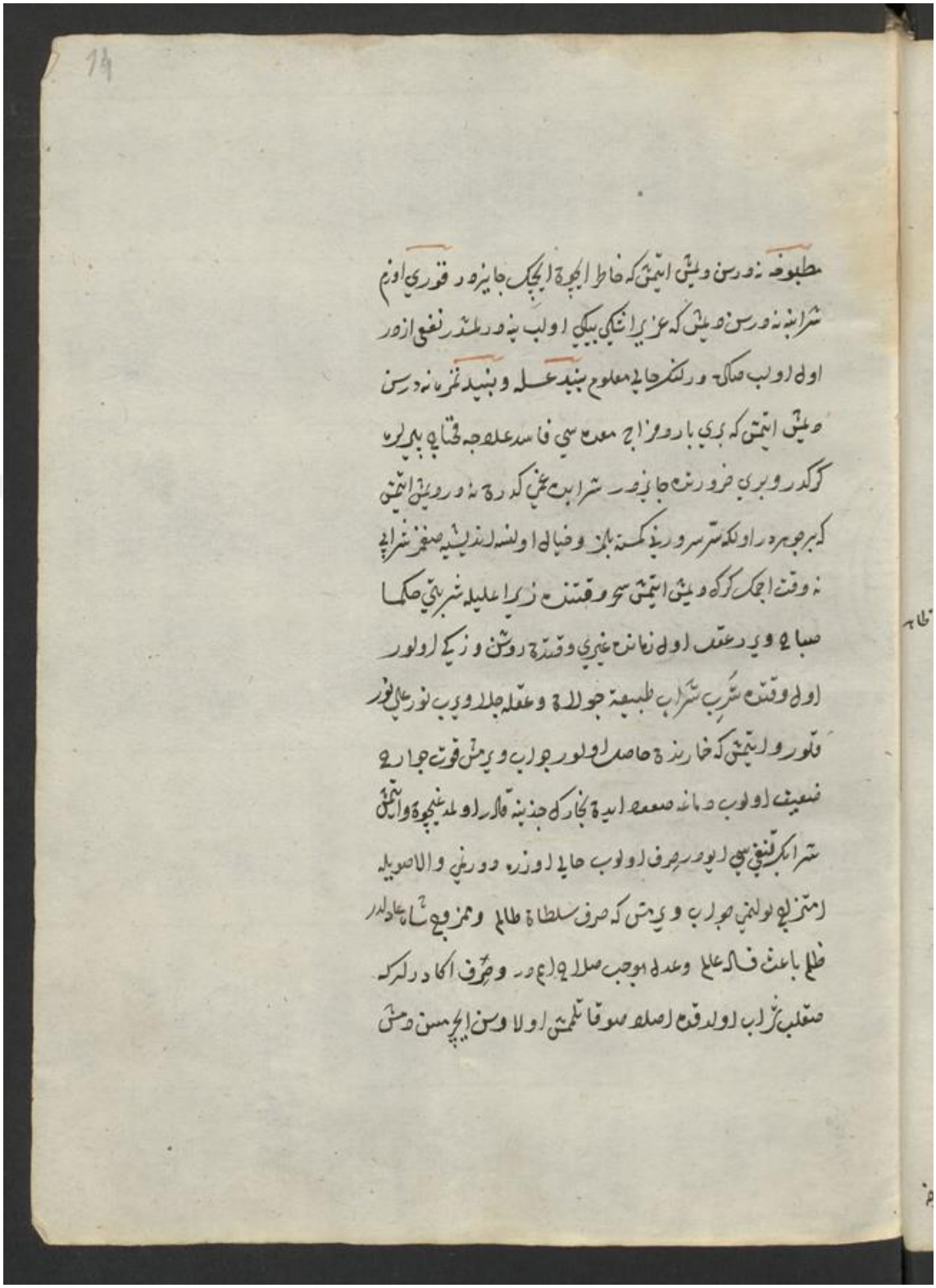

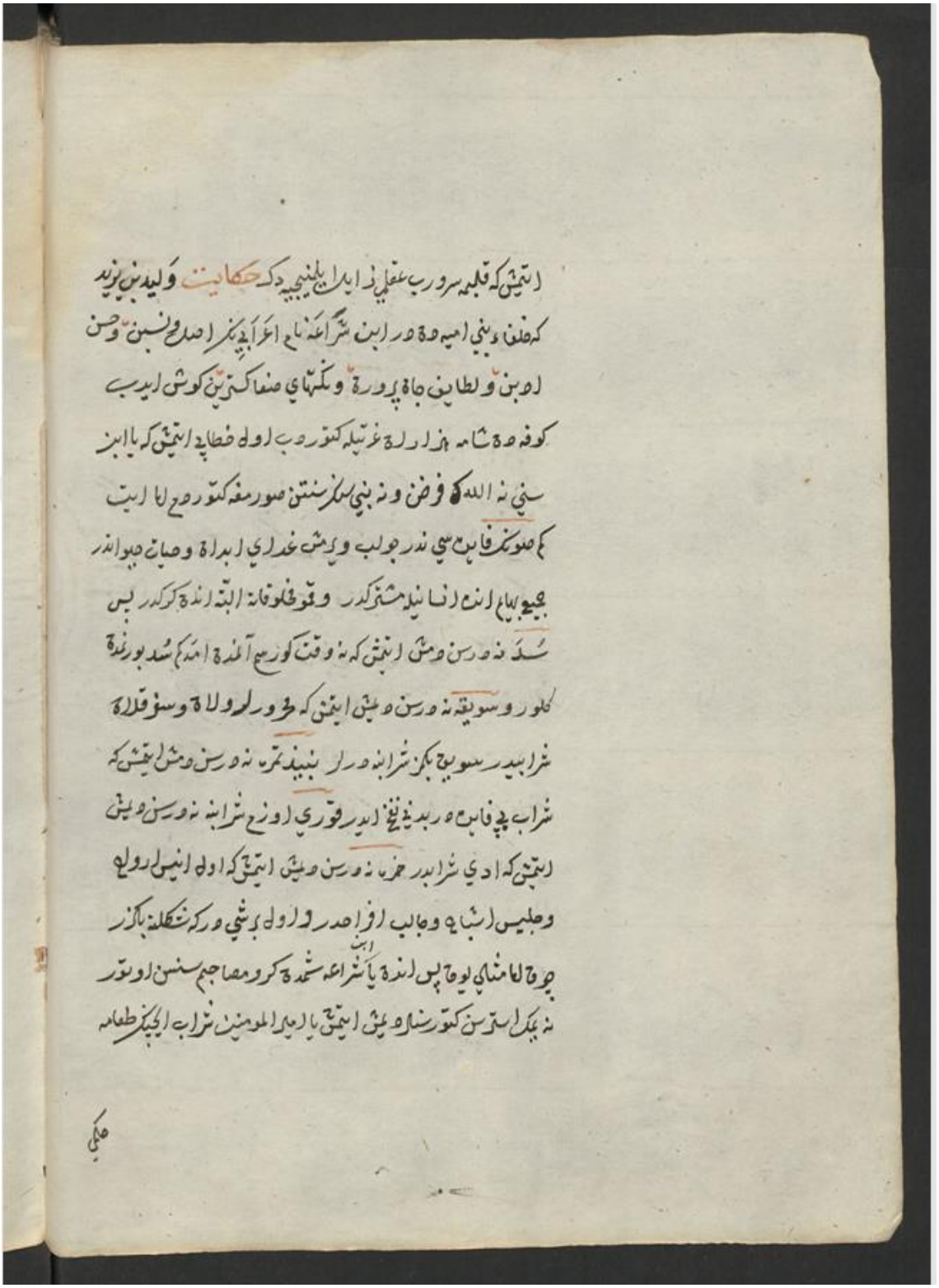

ایتمش که قبله سرور عقیله ایدا ایلنیجیه دک حکایت ولید بن یزید
که خلفای بنی امیه ده در این شرایعه نام اکرا بدی نکر اصل و نسبن و حسن
اوبن و لطاین جاه پرورة و نکتهای صفا کتین کوش ایدب
کوفه ده شام هزار لره غزیله کتوردب اوله خطاب ایتمش که یا ابن
سنی نه الله که فرض و نه بنی سنکر سنتن صورمغه کتوردم لایت
که صوسنکر فایده سی ندر جواب ویرمش غدای ابداه و حیات جیواندر
جمیع بهایم انعام انسانیله مشترکدر و قوت فلوفانه البته لازمدر پس
شدت نه درسن ویرمش ایتمش که نه وقت کورمیه آمدم که شدت بولمیه
کلور و سویقه نه درسن ویرمش ایتمش که خرما و لوزله و سویقله
شراب سویق بکن شراب نه در اکر بنبیذ تمر نه درسن ویرمش ایتمش که
شراب پیدا اولمیه در بنبیذ تمر ایله قوری اوزم شراب نه درسن ویرمش
ایتمش که ادی شراب حرام نه درسن ویرمش ایتمش که اوله انیس اوله
وجلیس اشیاء وجالب افراحدر اوله بر شی در که سکلنه باکزر
چوق لامثالی یوقدر پس لازم یا شراعه شدت کرو مصاحبم سنن اولمز
نه یکرمی سن کتورسنکا ویرمش ایتمش یا امیر المومنین شراب ایچمکز طعامه

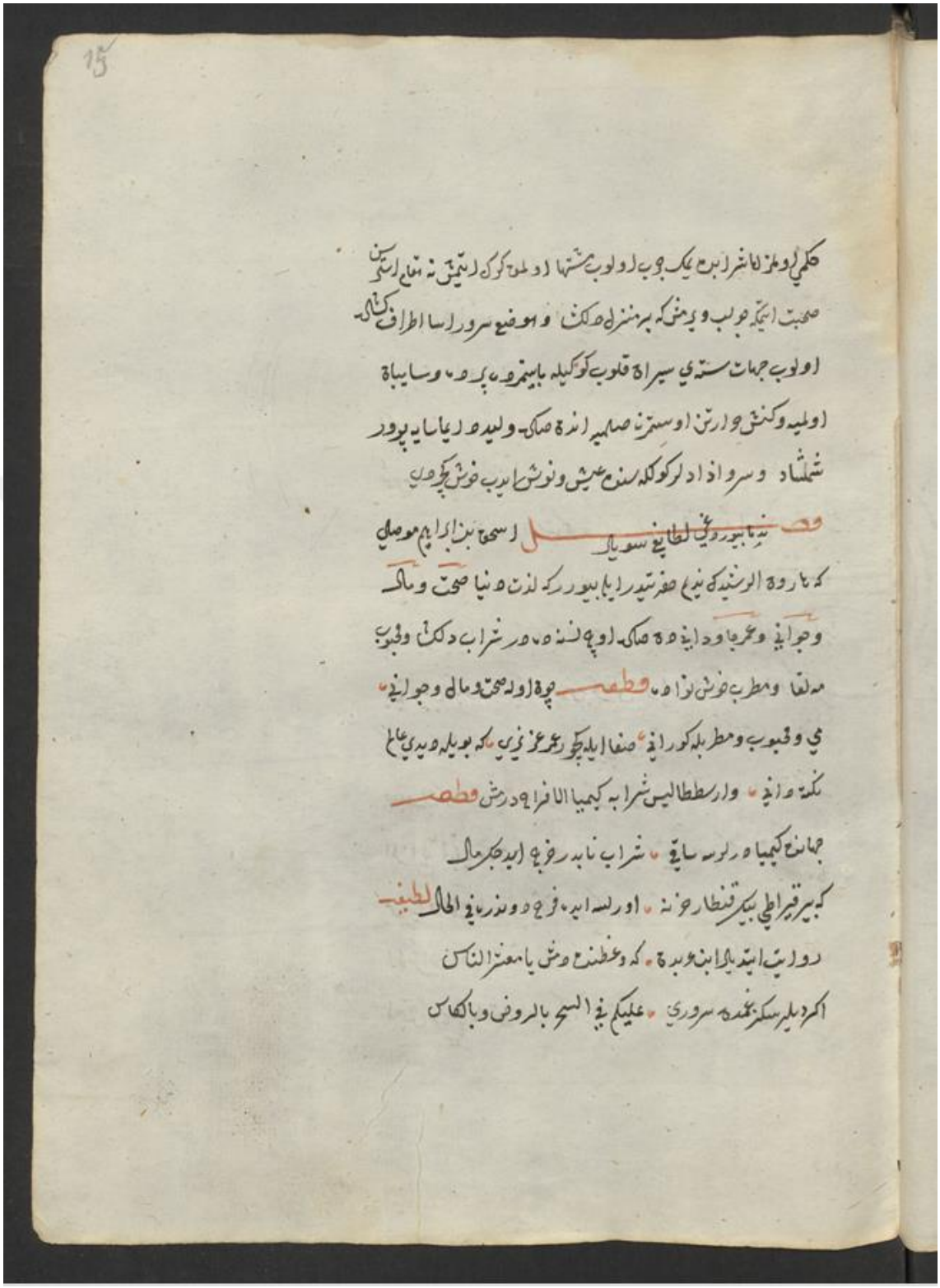

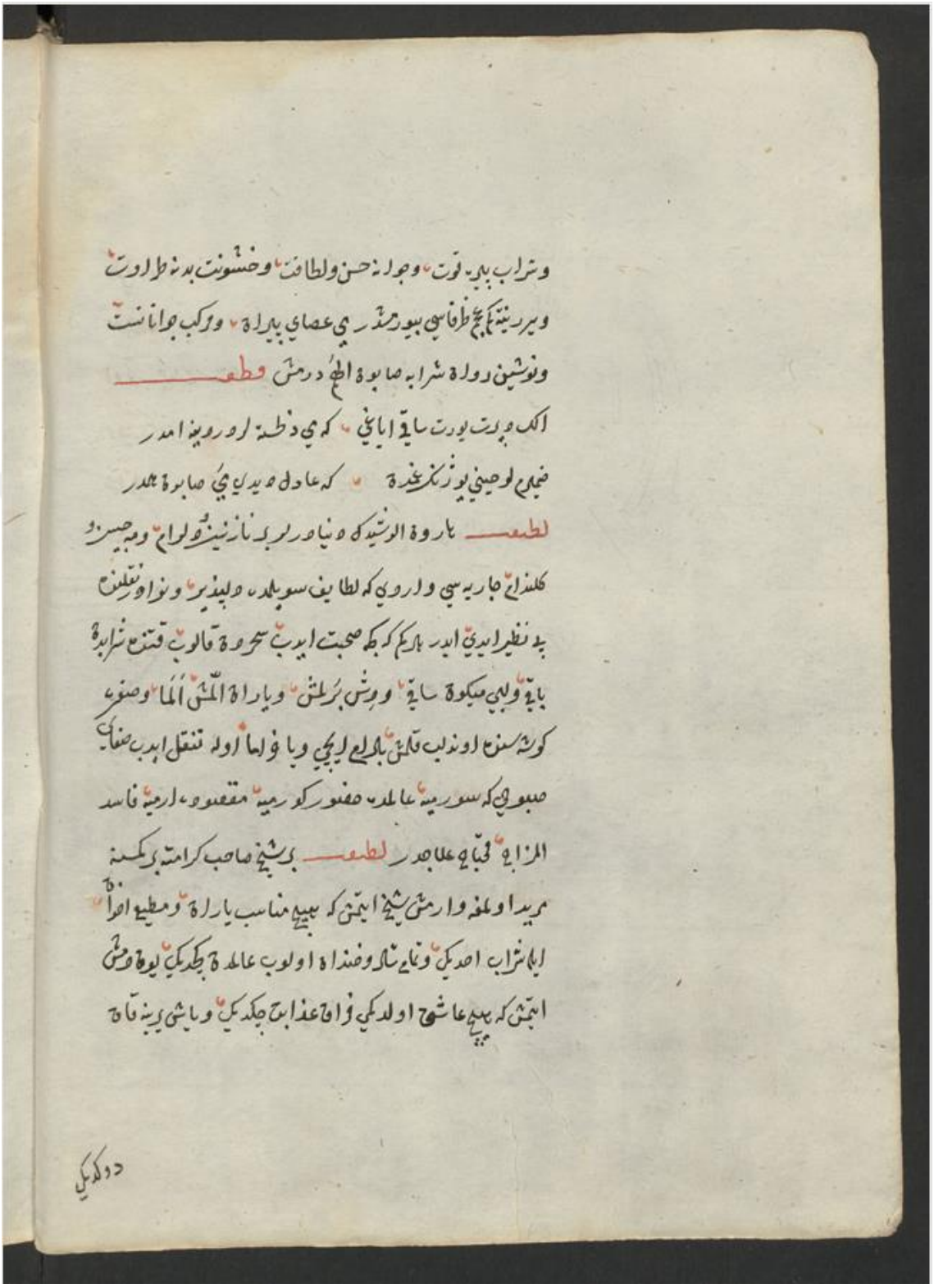

وشراب بيدمشك وجوانه حسن ولطافت وخشونت بدنه طراوت
ويرر بنه كچ طرفاسي بيورمدري عصاي پيراه وركب جوانانست
ونوشين روانه شرابه صابونه الطه درمش قطعه
الك وبرت يورت سايه اياغي كه مي دنطه لرو رويه امدر
ضيمي لوحيني يوزنك غنده كه عادل وديدن مي صابونه بلدر
لطعه باروه الونيد كه دنيادر لربه نازنين ولوار وهم حسن و
كلدن جاريه سي وار دي كه لطايف سويلدر دليدر ونوادر تكلم
به نظير ايدي ايدر باركم كه بكه صحبت ايدب سحروه قالوب قدنه شرابه
بايه ولبي ميكوه سايه وبوسه برلشن ويارادالمشن المامصنوعه
كورنه سنن اوندن قلمش بالايي ويا فولما اوله تنقل ايدب ضعف
صبوني كه سوريه عالمده مصنوعه كورميه مقصوده ارميه فاسد
المزاجه قياسه علاجدر لطعه بر شيخ صاحب كرامته بركسنه
مريد اولمغه وارمش شيخ اينمش كه بيه مناسب يارادة ومطيع اولاه
ايماشراب احديكي وناي نالي وخدادة اولوب عالمده بكديكي يوقدر
اينمش كه بيه عاشق اولديكي زاهد عذاب چكديكي وبايشي يرينه قاده

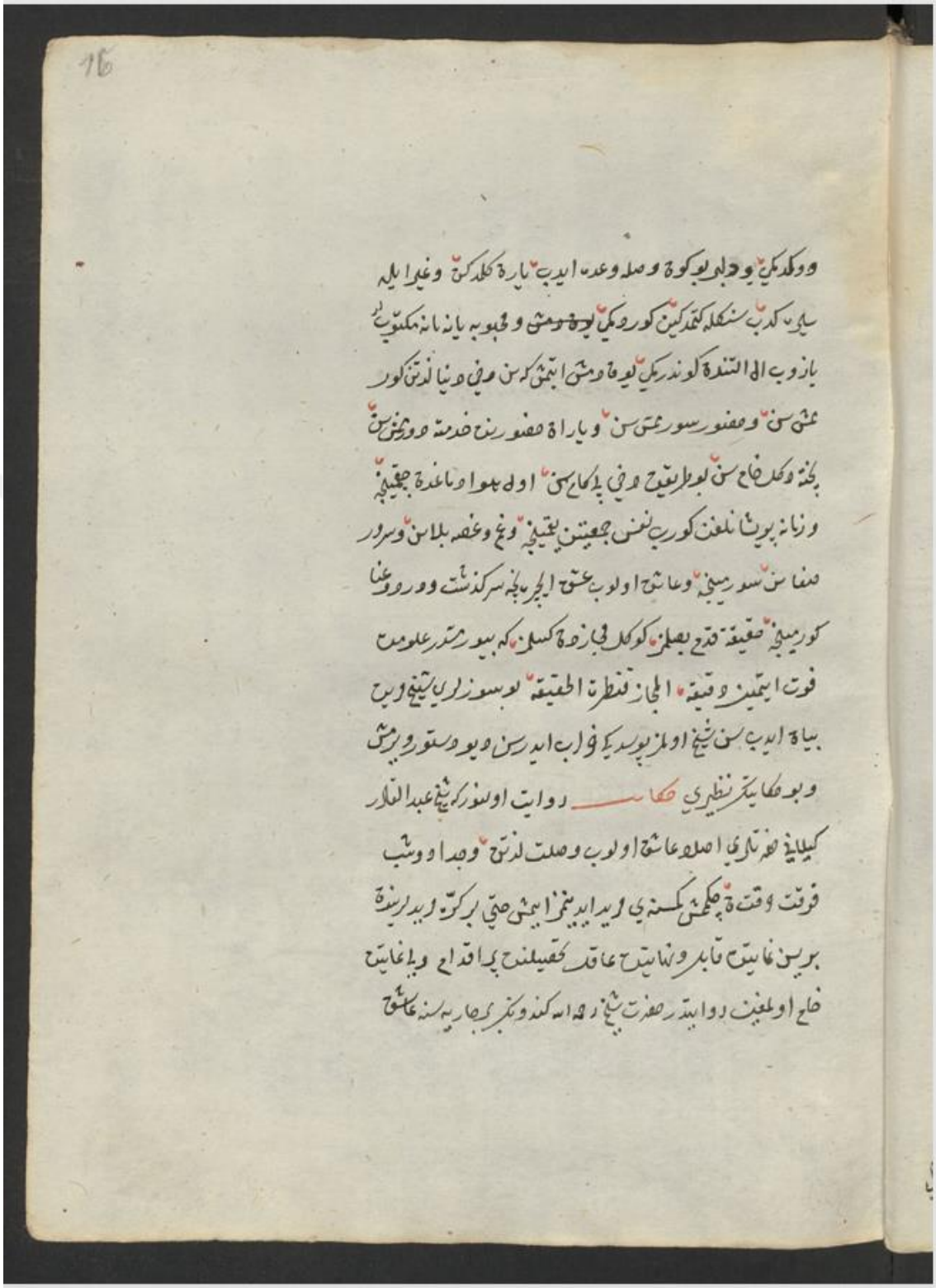

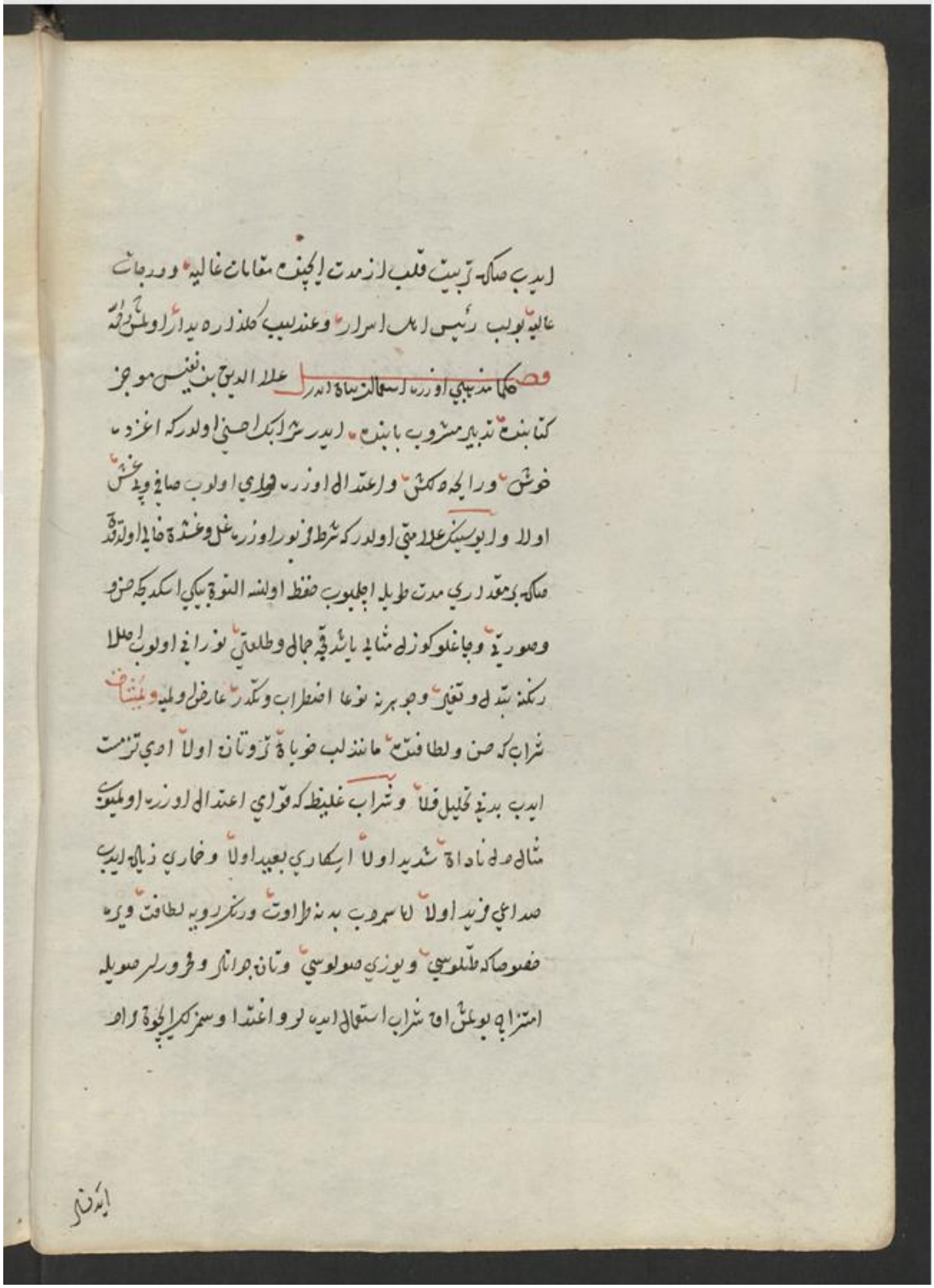

ایدب صاکه ترسیب قلب ازمدت ایچنده مقامات عالیه و درجات
عالیه یولنده رئیس اهل اسرار و عندلیب گلزاره یدار اولمشدر
وصف کما مذهبی اوزره استعمال زیاده اولدرکه علاء الدین بن نفیس موجز
کتابنده تذبیر مشروب بابنده ایدر شراب کهنه اصلی اولدرکه اغزده
خوش و رایحه دلکش و اعتدالی اوزره قوای اولوب صافی و پاک
اولا و ایوسیکن علاء مبنی اولدرکه شرط اولنور اوزره غش و غشده فاید اولدقده
صاکه بمقداری مدت طویله اچلیوب حفظ اولنه النوبه یکی اسکدره ضرر
وصورتده و چاغلوکوزلی شابه یاشدقچه جمال و طلعتی نورانی اولوب اصلا
رنگنه تبدل و تغیر و جوهرنه نوعا اضطراب و تکدر عارض اولیه و بیتاف
شراب که حسن و لطافتده مانند لب خوبان نوجوانان اولا ادبی ترشت
ایدب بدنه خلیل قلا و شراب غلیظ که قوای اعتدالی اوزره اولیوب
مثالی دلناداه شدید اولا ایکاری بعید اولا و خماری زیاده ایدب
صداعی زیاده اولا لاسیما ادب بدنه طراوت و رنگروی لطافت ویره
خصوصاکه طاتلوسی و یوزی صولوسی و تانی جوانلر و قوورلر صویله
امتزاج بولمش اوه شراب استعمالی ایدیلوب اعتدالی و سمکیر اچوه واد

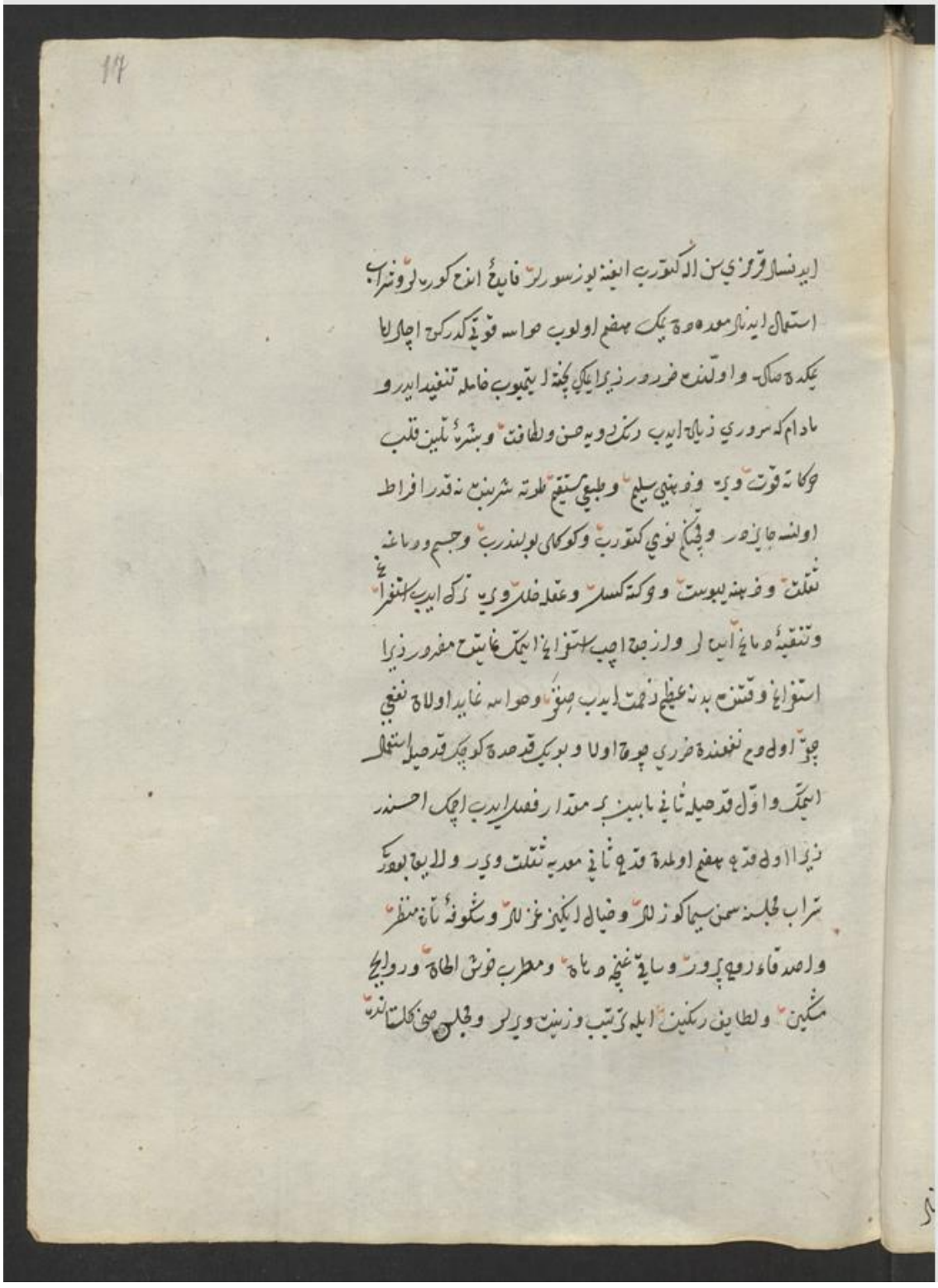

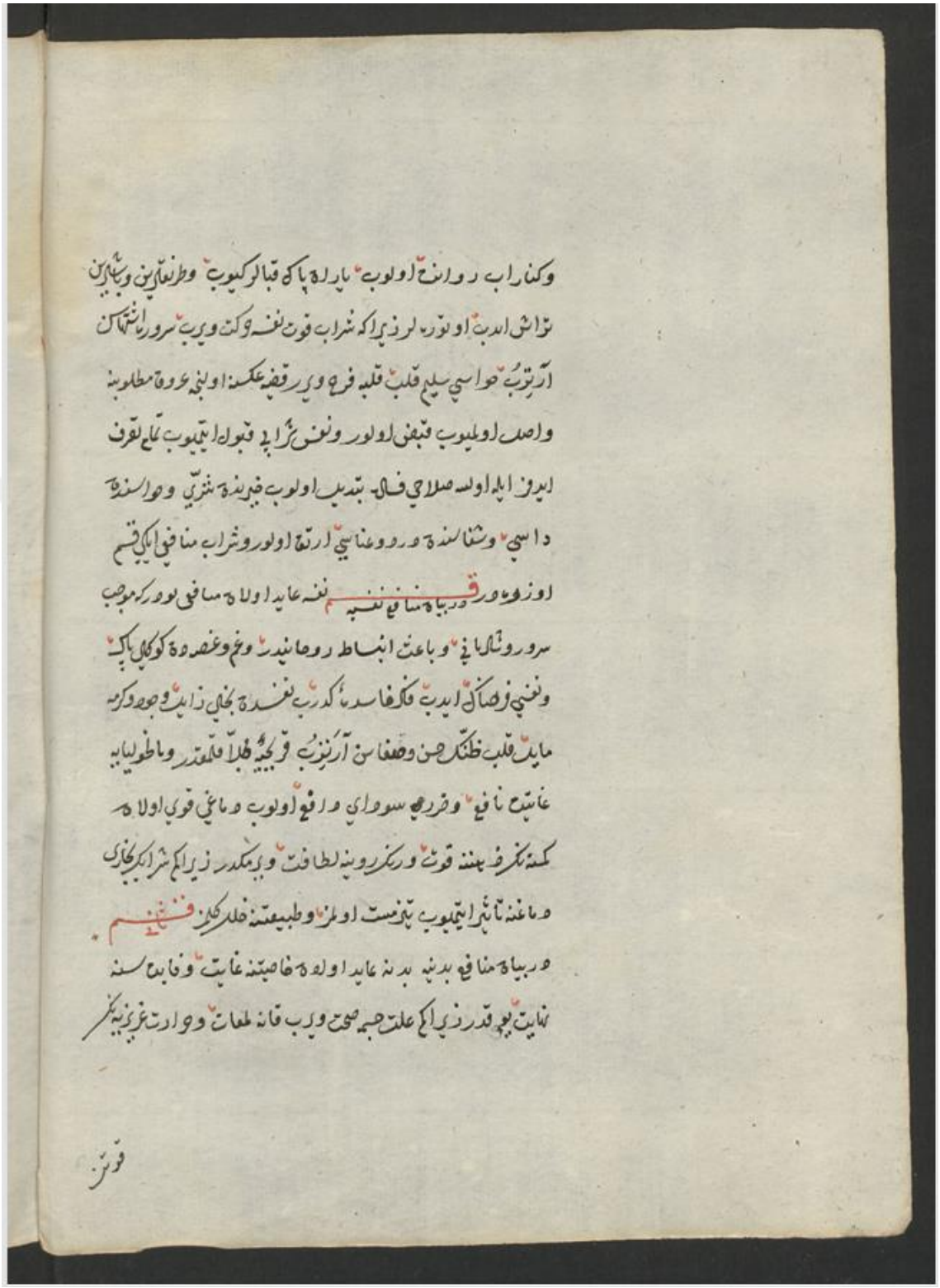

وکنار اب روانج اولوب یاره پاکه قبالو کیوب وطرنعاین وبشایرن
تواش ادب اولور زیراکه شراب قوت نفسه وکت ویرب سرور اشتهاکن
آرتوب حواسی سلیم قلب قلبه فرح ویررقیه عکسنه اولنجه عروة مطلوبنه
واصل اولیوب قبض اولور ونفس تزایدقبول ایتیوب تمام تعرف
ایدر ایله اولسه صلاحی فال بتدبیر اولوب خیرنده شرّی وحواسنده
داسی وشفاسنده درد وعناسی ارتفاع اولور وشراب منافی ایکی قسم
اوزره در قسم منافع نفسه نفسه عاید اولان منافی اولور که موجب
سرور وشادمانی وباعث انبساط روحانیدر وغم وغصه ده کوکلی پاک
ونفسی فرحناک ایدر فکر فاسدی تکدر نفسده بخیل زایل وجود وکرمه
مایل قلب ظنکی حسن وصفاسن آرتیرب قریحه ذلاقتی فلمقدر وماطویلیایه
غایت نافع وفرحه سوداوی دافع اولوب ومانع قوی اولان
کمنه نکرفه یمنه قوتنی ویرکزوینه لطافت ویرمکدر زیراکم شرابکی بخاری
دماغنه تاثیر ایتیوب یتزمست اولمز وطبیعتنه خلل کلمز قسم
دربیان منافع بدنه بدنه عاید اولان خاصیتنه غایت وفایده سنه
نهایت بعد قدر زیراکم علت جمیع صحت ویرب قانه طعمات وحرارت غریزیه یکمز

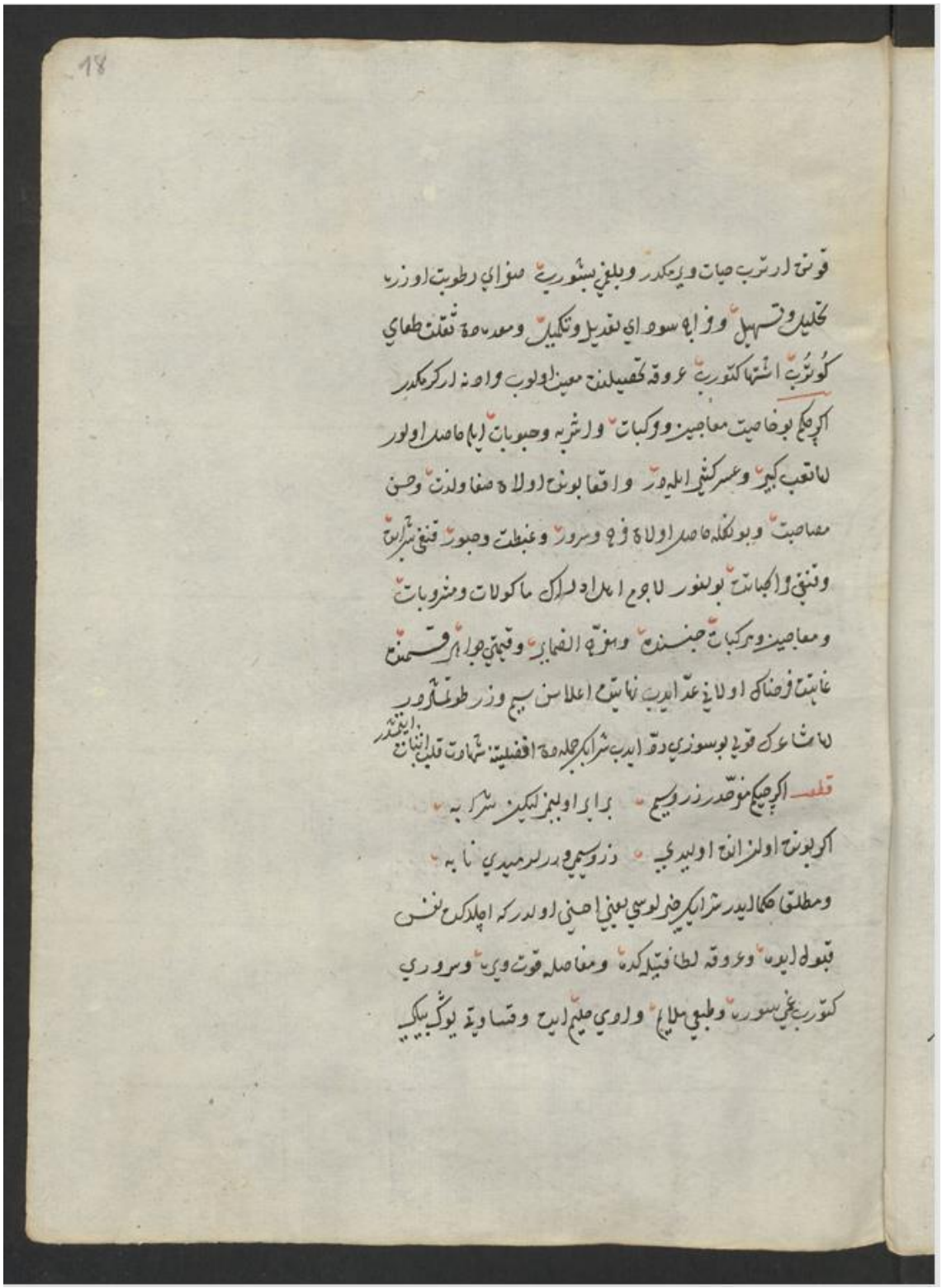

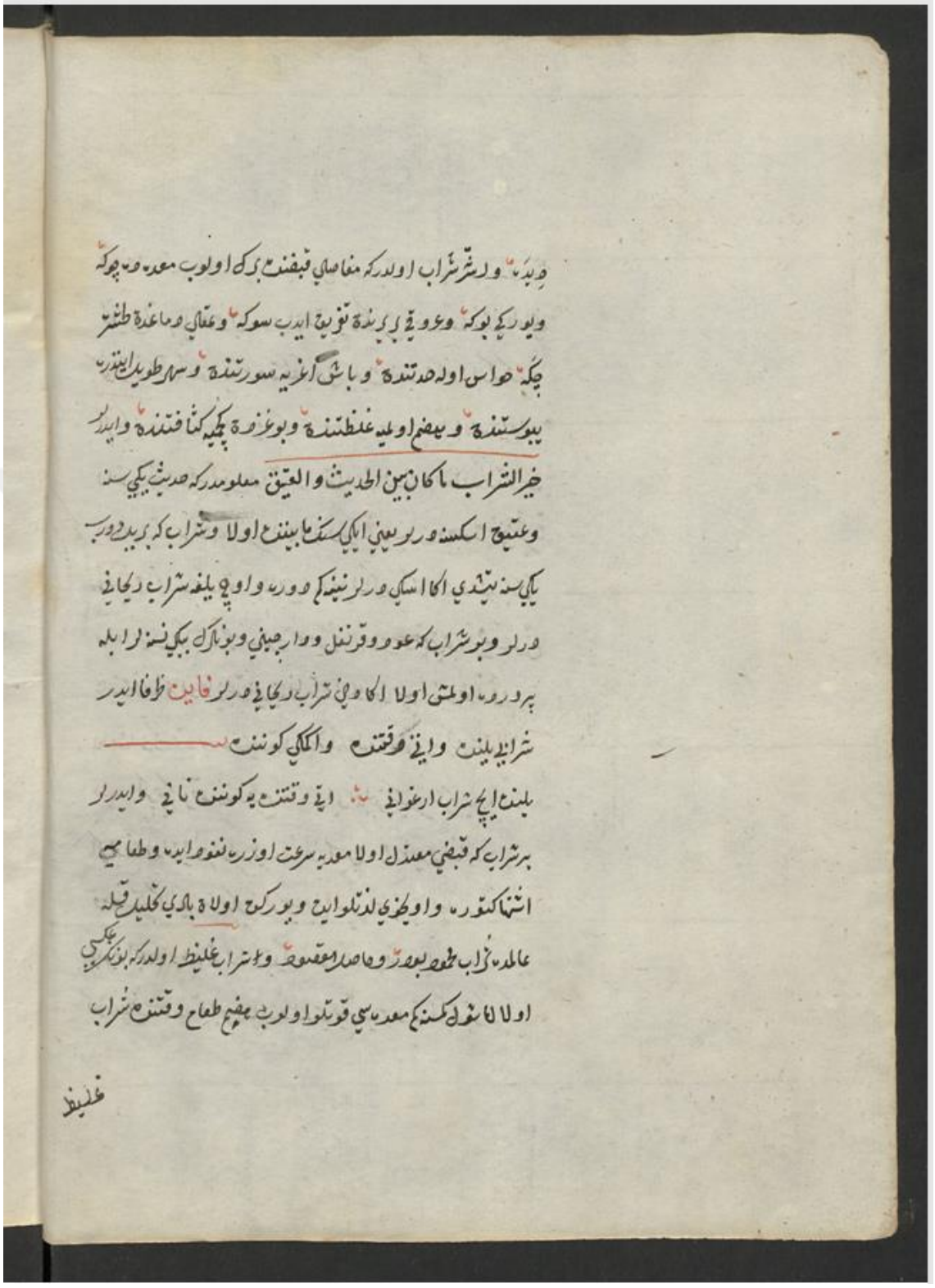

ویدیه ولشتراب اولدرکه مفاصلی قبضتمه برکه اولوب معده وه چوکه
ویورکی بوکه وغوتی بریشه توبیق ایدب سوکه وعقلی وماغده طشره
چکه حواس اولدحدتنده وباش آغریه سورتنده وسهر طویدایتدره
بیورتنده وبیضم اولیه غلظتنده وبوغزده یکیه کتافتنده وایدرلر
خیر الشراب ماکان بین الحدیث والعتیق معلومدرکه حدیث یکی سنه
وعتیق اسکسنه دیرلر یعنی ایکی سنک مابینده اولا وشراب که بریدوره
یکی سنه یتندی الکا اسکی دیرلر بنیه کدوره واوچ یاشه شراب دیجانی
دیرلر وبو شراب که عود وقرنفل ودارچینی وبونلرک بکی نسبتلرایله
پرورده اولمش اولا الکا دنی شراب دیجانی دیرلر فاین ظرفا ایدر
شرابی یلنه وایچ وقتنده والمکی کونشه
یلنه ایچ شراب ارغوانی ایچ وقتنده یه کونشه نانی وایدرلر
بر شراب که قبضی معتدل اولا معده یه سرعت اوزره نفوذ ایده وطعامی
اشتها کتوره واویجی لذتلو ایچ ویورکه اولا بادی کلیل قبله
عالمده نزاب محمود بولدی وخاصه مقصوده وشراب غلیظ اولدرکه بوزکرکی
اولا لاتوله کسنه کمعده یی قوتلو اولوب یضم طعام وقتنده شراب

غلیظ

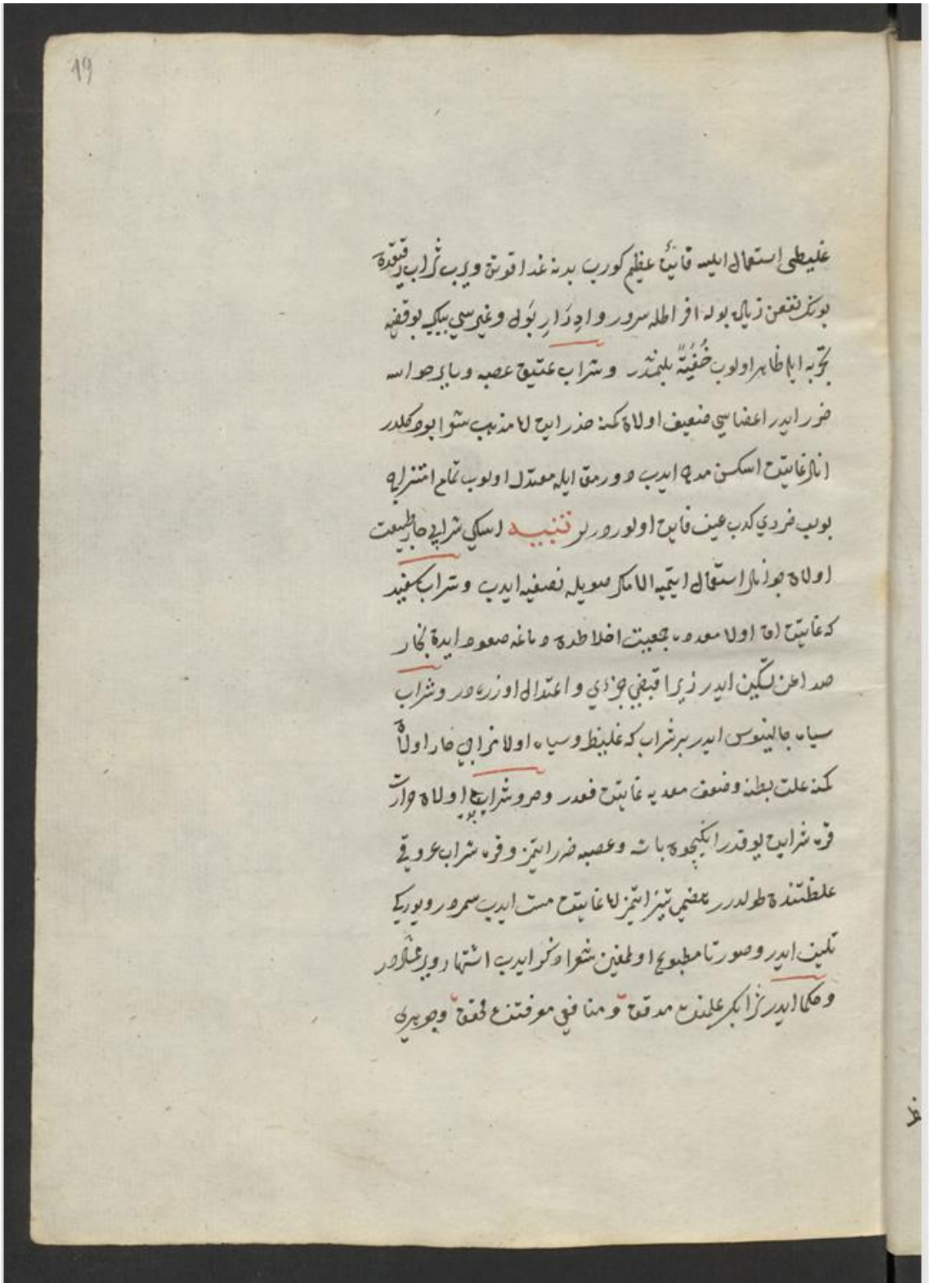

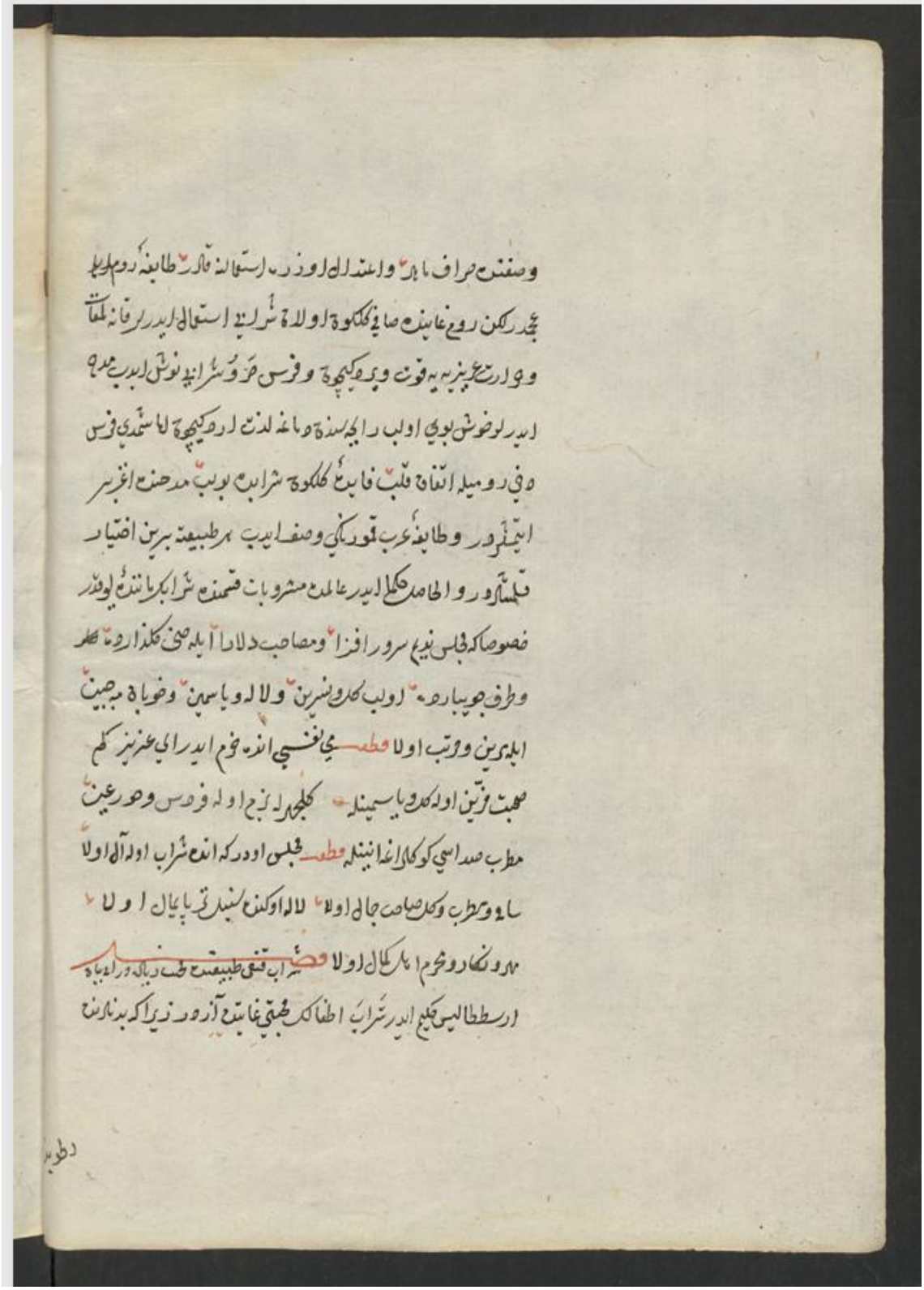

وصفنده حراف یار ۲ واعتدال اوزره استعمالنه قادر ۲ طابنه روم ایلی
عجم رکن روم غایتده صاغ کلکوه اولاه شرابنه استعمالی ایدر لرقانه لمعات
وحرارتی عزیزه یه قوت ویره کیچه وقوس حرّه شرابنی نوشی ادب مدهوش
ایدر لوخوشبوی اولب رایحه سنده وماغ لذت اره کیچه لاشدی قوس
وفی رومیله اتفاق قلب ۲ فابنه کلکوه شرابنه لوب ۲ مدحنه اغز سر
ایتمز در وطابنه عرب قورکی وصف ایدب هر طبیعته برین اختیار
قلمشلر در والحاصل کلی ایدر عالمده مشروبات قسمنده شرابکر مانندی یوقدر
خصوصاکه مجلس بزمی سرور افزا ۲ ومصاحب دلارا آیله صفی کلدار ۲ کلمه
وطرف جویبار ۲ اولب کل ونسرین ۲ ولاله ویاسمین ۲ وخوابه مه جبین ۲
ایله برین ومرتب اولا قطعه یی نغمی انده نوحم ایدرای عزیز کم
صحبت مزین اوله کل ویاسمینله ۲ کلجهره زجاجه فوقس وحور عین ۲
مطرب صداسی کوکلی اغدا اینله قطعه قبلس اودر که اندع شراب اوله آل اولا
ساده ومطرب وکل صاحب جمال اولا ۲ لاله اوکنده سنبل تر پایمال اولا ۲
مهوشلر دوحرم ایله کمال اولا قطعه شراب قنی طبیعتده طب دیاله ورا ایاده
ارسطالیس کلیجه ایدر شراب اطفاکه مختی غایتده آزدر زیرا که بدنا نفع

دطوبه

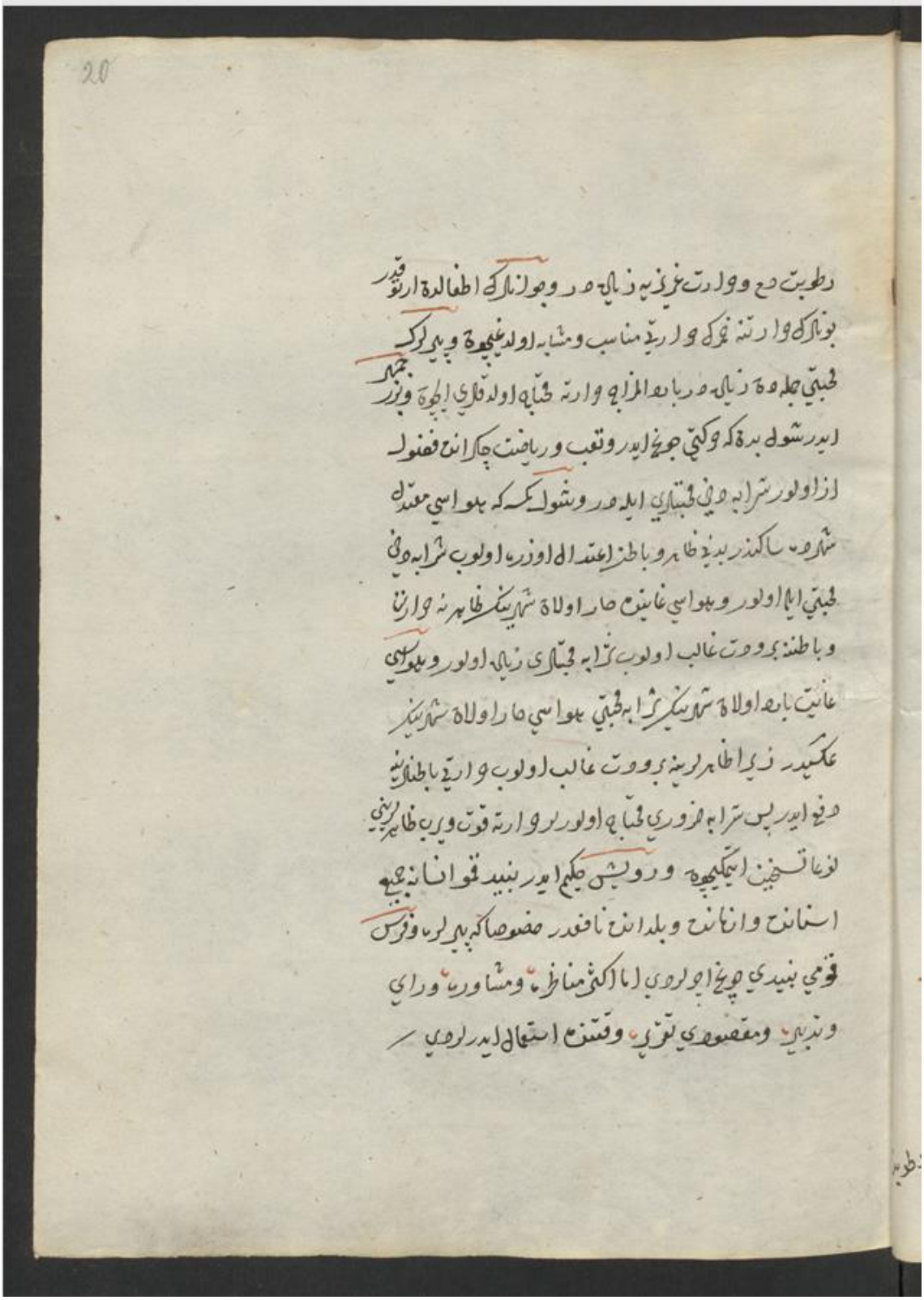

20

رطوبت مع وولدت غريزيه زياده وجوانلرك اطفالدة ارتوقدر
بولنمك وارثه نوكي والديه مناسب ومشابه اولدغيچون وبيلرك
قبيلي جلده زياده رياده المزاج وارثه قبايه اولدقلري ايچون وبزم
ايدرشوله بده كه وكيلي جوخ ايدر وتعب ورياضت چكرانلر فضولي
ازاولور شرابه دوني قبيلدن ايدر وشوله كه هواسي معتدل
شهرده ساكنلر بدنده ظاهر وباطن اعتدالي اوزره اولوب شرابه دوني
قبيلدن ايما اولور وهواسي غايتده حار اولان شهرلينك ظاهرنه حرارتي
وباطننه برودت غالب اولوب شرابه قبيلدن زياده اولور وهواسي
غايت باارد اولان شهرلينكر شرابه قبيلدن هواسي حار اولان شهرلينكر
عكسيدر زيرا ظاهرلرينه برودت غالب اولوب حرارتي باطنلرينه
دوغرو ايدر پس شرابه ضروري قبايه اولور لر وحرارتي قوتلرينه
ظاهرلرينه نوعا تسخين ايتكيچون ورويشي حكم ايدر بنيد قوانانه جيه
اسنانلر وانانلر وبلدانلر نافذدر خصوصا كه بيلرده وقرس
قومي بنيدي چوخ اچلردي اما اكثي مناظره ومشاوره واي
وتدبيره ومقصودي تورلي وقتنده استعمال ايدرلردي

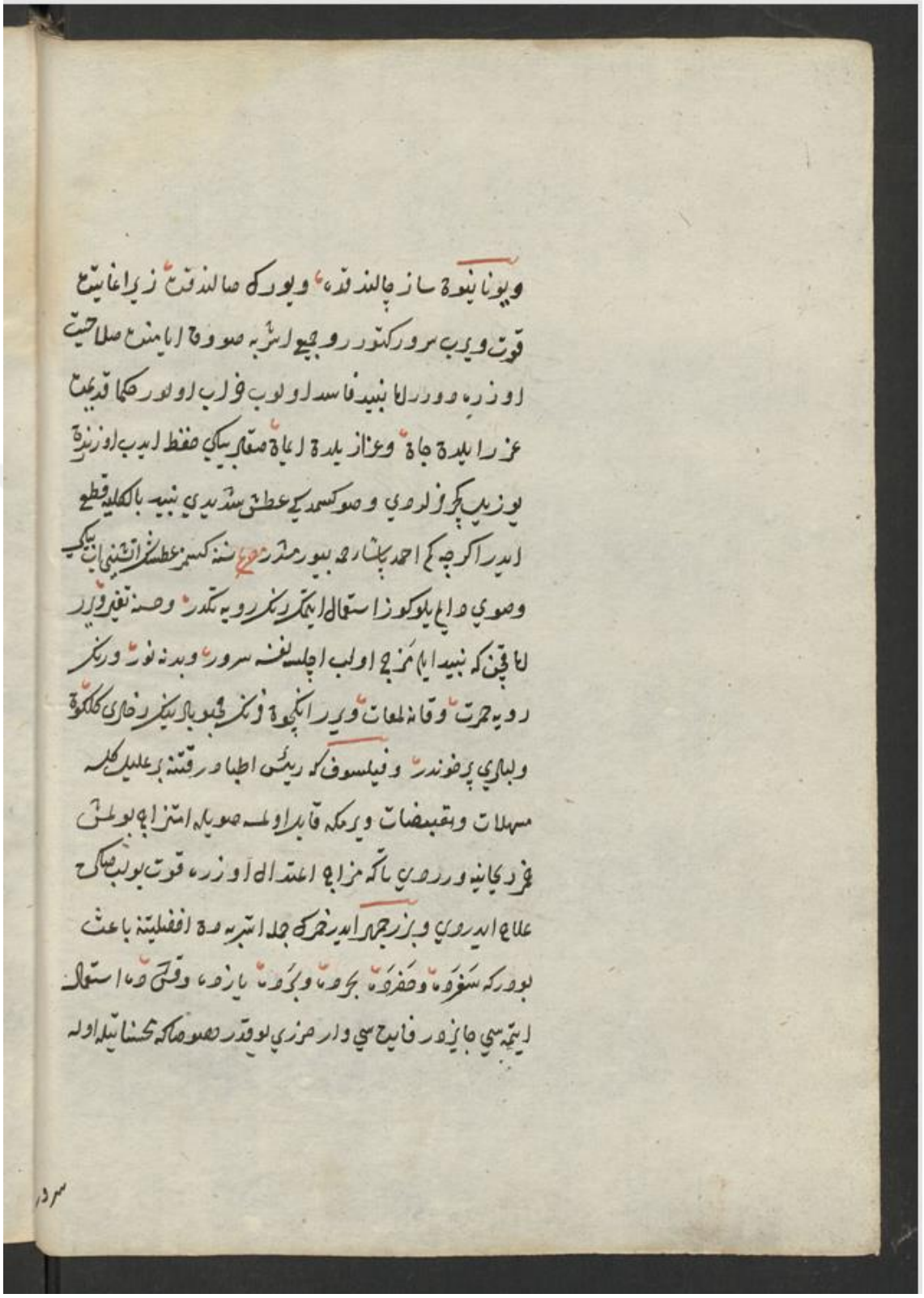

ویونانیوه ساز چالندقده ویورکه صالندقچ زیرا غایت
قوت ویرب سرورکندر روحیه اشربه صووق اما منع صلاحیت
اوزره دوررلا بنیه فاسده اولوب فواید اولور حکما قدیما
عزرائیلده جاه وعزازیلده اماه صقاریکی حفظ ادب اوزره
یوزیکرزلردی وصوکسدیکی عطش شدیدی بنیه بالکلیه قطع
ایدر اکرچه کی احمد پاشاره بیورمشدر چوچغه کسمه عطش اتشینی اچیکه
وصوی دایاکوزاستعمال ایتمکه رنکی رویه تکدر وحسن تغیر ویرر
لاجرم کی بنیه ایامزده اولب اچلیکنه سرور وبدنه نور ورنکی
رویه حرت وقانه لمعات ویرر انکیوه ونکی قیوبالرینکی رخسارکلکوه
ولباری پرضوندرر وفیلسوف کی رئیس اطبادر قتنه برعلیل کلمه
مهملات وتقبیضات ویرمکه قایدا اولمه صویله امتزاج بولمش
غرد یانیه وردیکی ماکه مزاج اعتدالی اوزره قوت بولب صاکی
علاج ایدردی وبزرجمهر ایدرکه جلاب تبریده افضلیته باعث
بودرکه سفرده وحضرده بحرده وبرده یازده وقتی ده استعمال
ایتمه سی جایزدر فایدسی وار مرزی بوقدر مصوصاکه تحشایله اوله

سرد

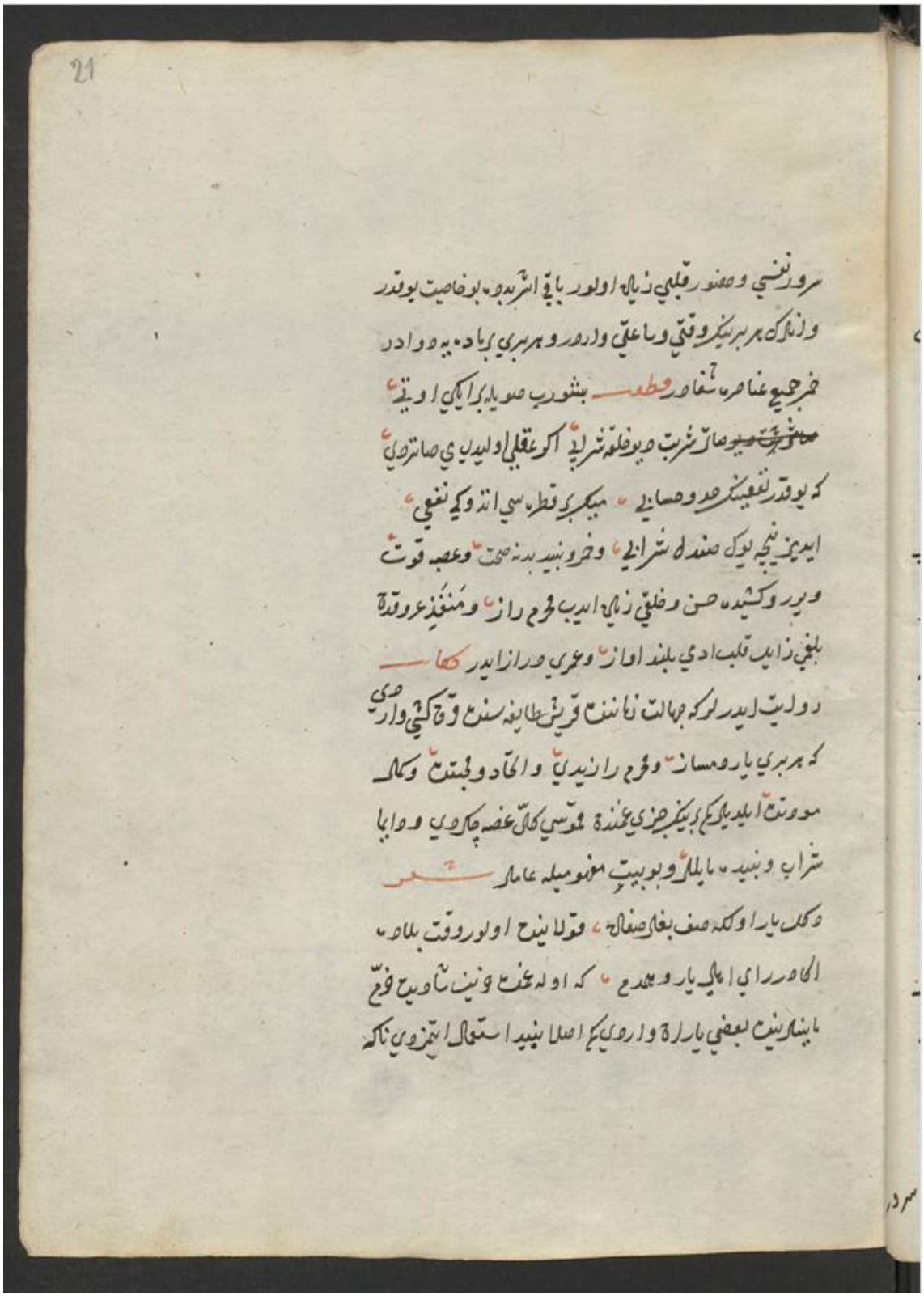

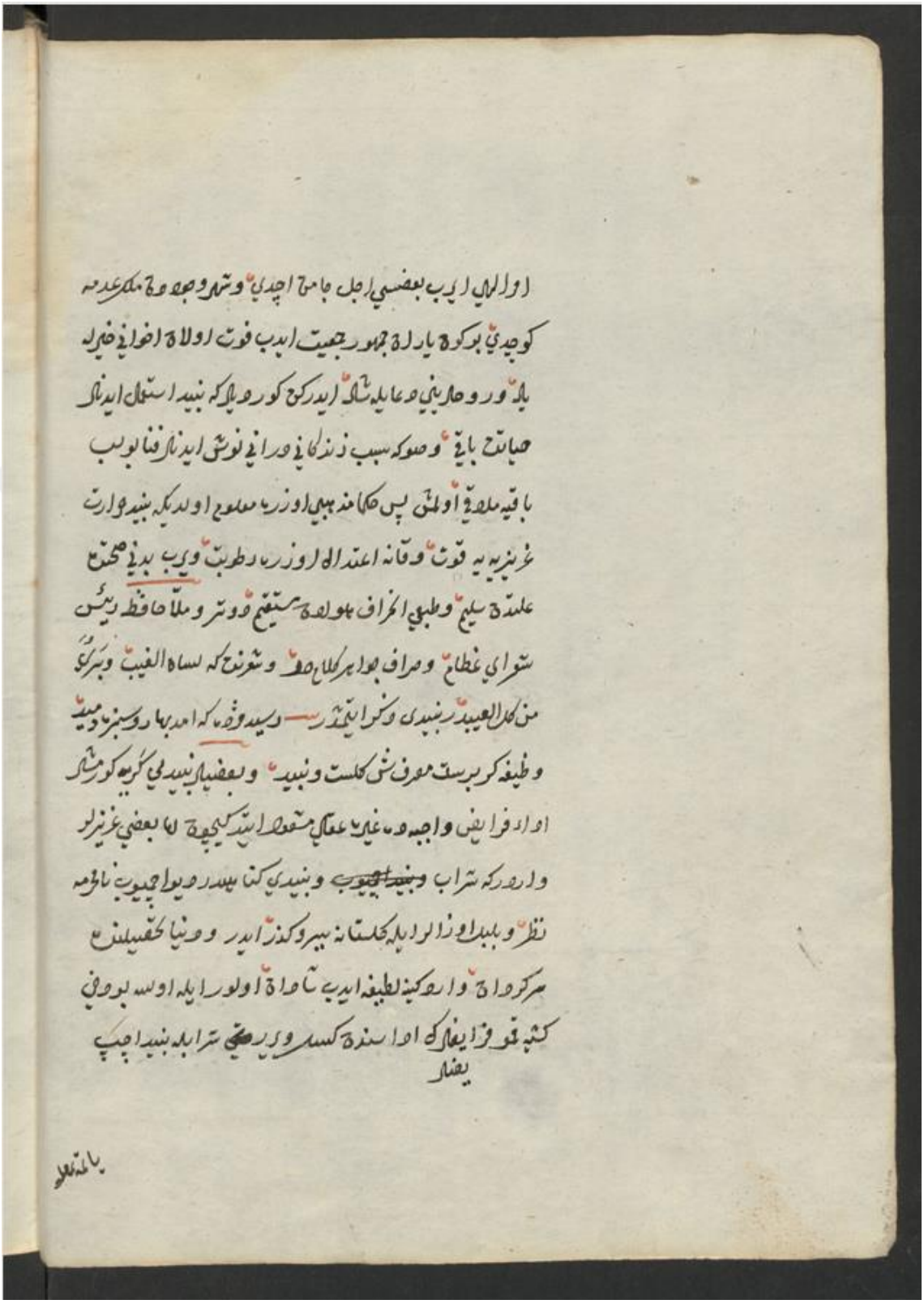

اولالي ايب بعضي اجل جامع اجدي وشهر وجهه وجه ملكر عدمه
كوجدي بركوه يارلاه جمهور جميعت ايدب فوت اولاه اخوانه خيرله
ياد ور وحاريني دعايله شاد ايدركن كورديلركه بنيد استعمال ايدنلر
حياتج بايع وصوكه سبب زندگاني درانې نوشي ايدنلر فنا بولوب
باقيه ملديغ اولمش پس حكما مذهبي اوزره معلوم اولديكه بنيد واردت
غريزيه يه قوت وقانه اعتدال اوزره رطوبت ويرب بدنې صحتج
علدة سليم وطبعي انحراف بولمه مستقيم قوتر وملا حافظ رئيس
شواي غطاع وصراف بواهر كلاح حفظ وشونج كه لساه الغيب وبركة
من كل العيد رنبيدي وكرانيدر ديسيدوخه كه امديار وسبزه ديميه
وظيفه كربرست معروف شي كلست ونبيد وبعضيلر نبيد يي كريه كورمشلر
اداد فرايض واجبه دينيه عقلا متعطل ايدر كيجه لا بعضي غريزلر
وارديركه شراب ونبيد اجيوب ونبيدي كنا بيدر ديو اجيوب نازمه
نظر وبليد اوزالر ايله كلستانه بيروكذر ايدر ودنيا لحقيلين
سركردان وارديكه لطيفه ايدب تاداد اولورايله اوسه بوحرفي
كتبه قوزايغاكه اداسنده كسر ويرمشي سزايله بنيد اچپ
يغلر

يا مقلب

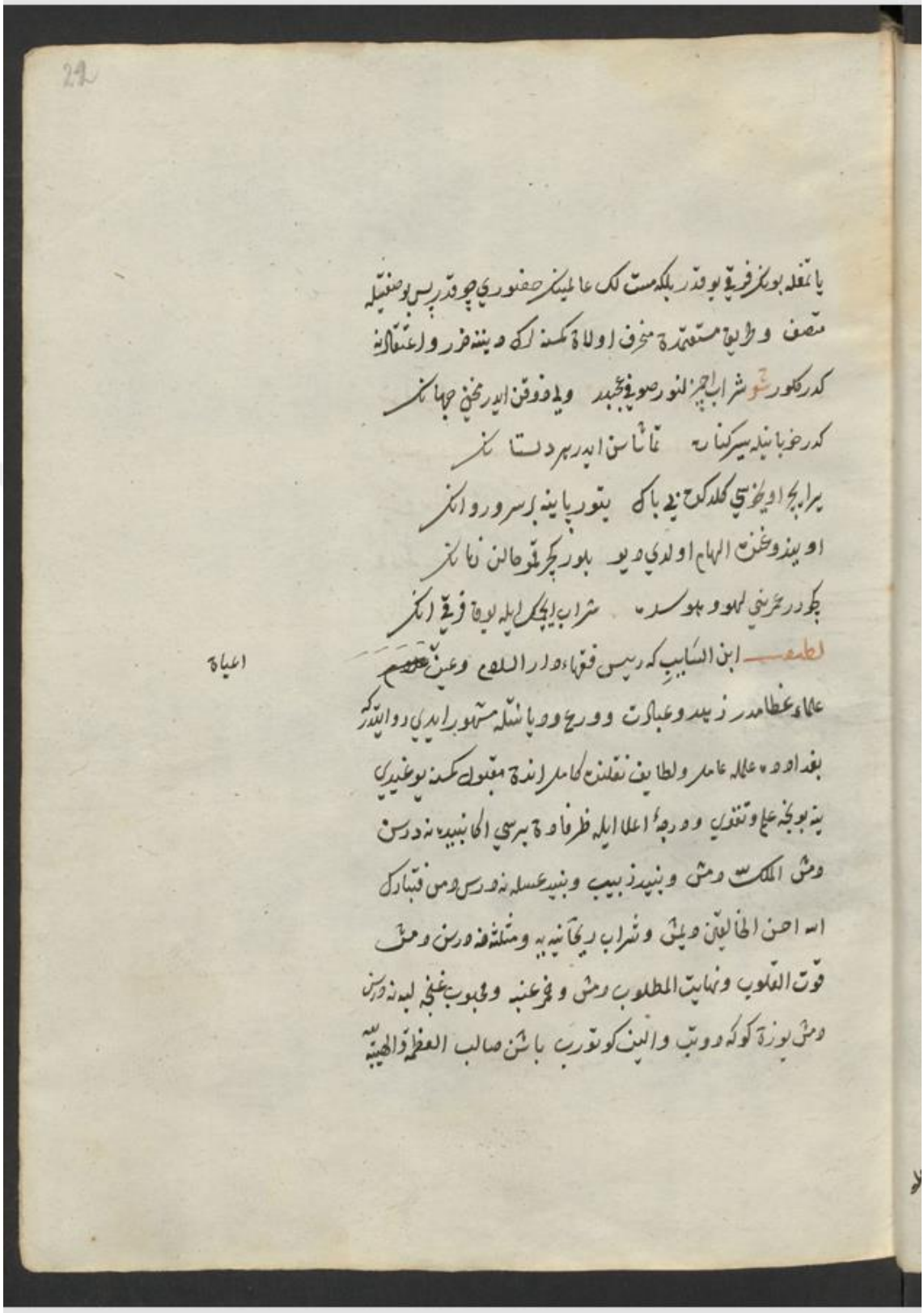

یا نقله بونکر فرقه بوقدر بلکه مست لک عالمکر حضوری چوقدر پس بوصفیله
متصف و طریقه مستعمله مخرف اولاه کمسنه لک دینه فرو اعتقادنه
کدر کلور شو شراب اچر النور صوفی بخبد ویا ذوقن ایدر بخی جهانکر
کدر خوبانیله سیر کنار تماشاسن ایدر بهر دستانکر
پرابچر اویخوسی کلدکده باکر بتور پاینه بر سرور وانکر
اویندوغنی الهام اولدی دیو بلور بچر مقوحالن نمانکر
بکور بخرینی لهو و هوسده شراب ایچکی ایله یوقه انکر

اعیاه

لطیفه — ابن السایب که رئیس فقهاء دار السلام وعین علمای
علماء عظامدر زید وعباد ت وورع وو یا نتله مشهور ایدی روایتدر که
بغداده عالم عامل ولطایف نقلدن کامل رنده مقبول کمسنه یوغیدی
بنه بوبخه علم وتقوی وو رجه اعلا ایله ظرافه برسی الکا بنیده نه درس
ومش الملک ومش وبنید زبیب وبنید عسله نه درس ومش قنبارکی
اله احسن الخالقین دیمش وشراب ریحانیه وسلته نه درس ومش
قوت القلوب ونهایت المطلوب ومش و فخر عنبه ومحبوب غنیه نه درس
ومش بوزه کوکه دوتیه والین کوتوریه باشن صاحب العظمة والهیبه

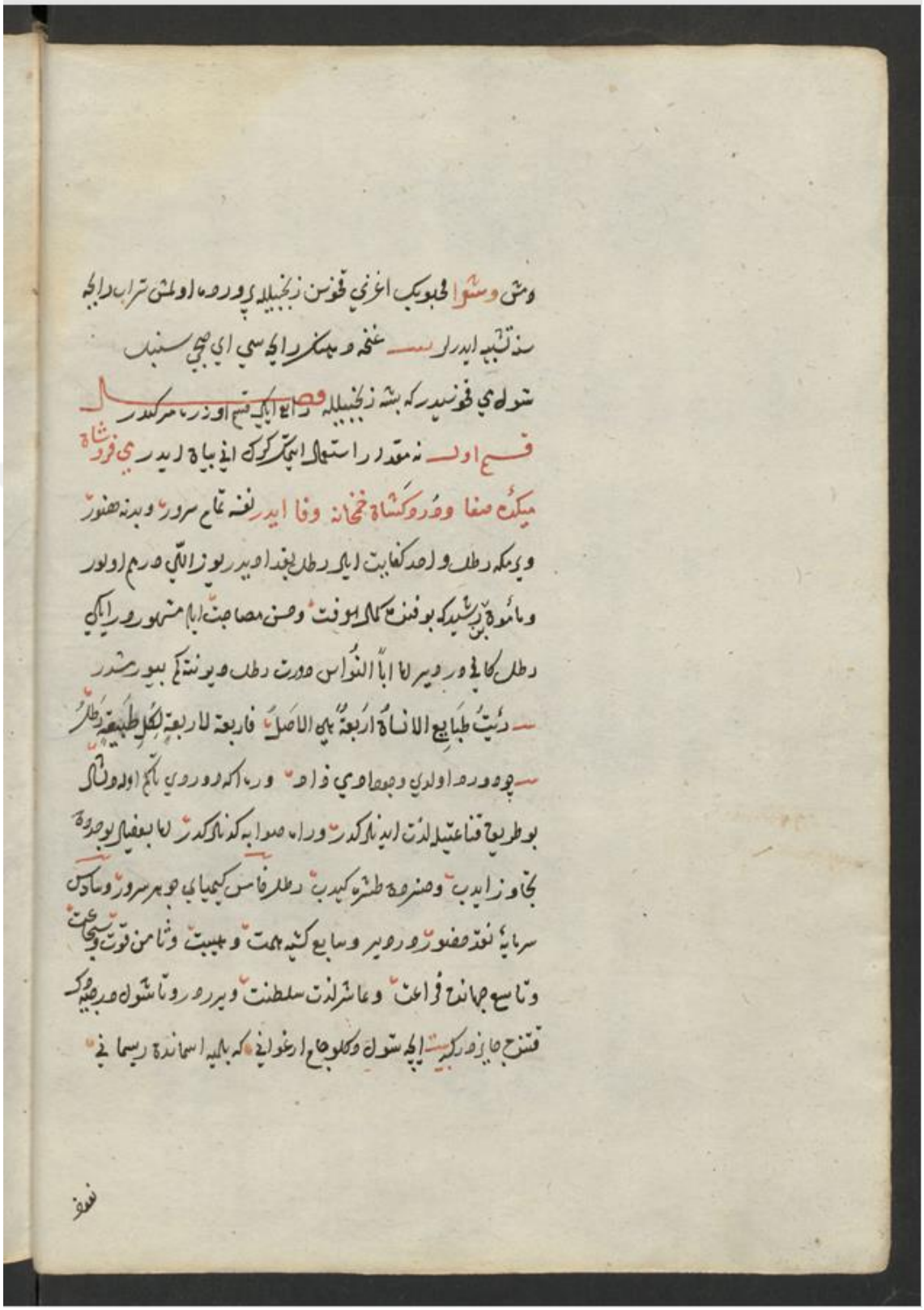

وش وشوا فحبوبک اغزی قونسن زنجبیله پودره اولمش شراب ایله
سنه تبیه ایدرلر سه غفه و بیکره ایله سی ایچی سنبل
شولی قونسیدر که بشه زنجبیله فصل دایم ایله قسم اوزره مرکبدر
قسم اول نه مقدر استعمال ایتمک کرک اینجیاه ایدر یی فوشاه
میکث صفا وقوه کشاه فخانه وفا ایدر نفه تمام سرور وبدنه حضور
ویرمکه رطل واحد کفایت ایلر رطل بغداد ایدر یوز اللی درهم اولور
وما مونه رشید که بو فنه کمال یوقدت وحسن مصاحبت ایله مشهور ایلر
رطل کلنه ور ویرلر ابا النواس دورت رطل ویرنته کی بیوردی
سه رئیت طبایع الاناة اربعة بها الاصل فاربعة لاربعة لکل طبیعة رطل
سه چوده ره اولدی وجهاوی زاده ور اکه دوردی یاکم اولدی
بو طریق قناعیله لذت ایدنلر کدر ور اصدایه کدنلر کدر لابعقیل بوجوده
بخاور ایدب وضعوه طشره کیدب رطل فاس کیمیای جوهر سرور وساکس
سرمایه نعد حضور وروبر وسایع کنیه همت وهیبت وثامن قوت وتاسع
وتاسع جهاندن فراغت وعاشر لذت سلطنت ویرر وناشول درجه دک
قتنج جایز در کیسه اچه شول وکلوجاع ارغوانی که بالیه اسمانده ریسمانی

نفوذ

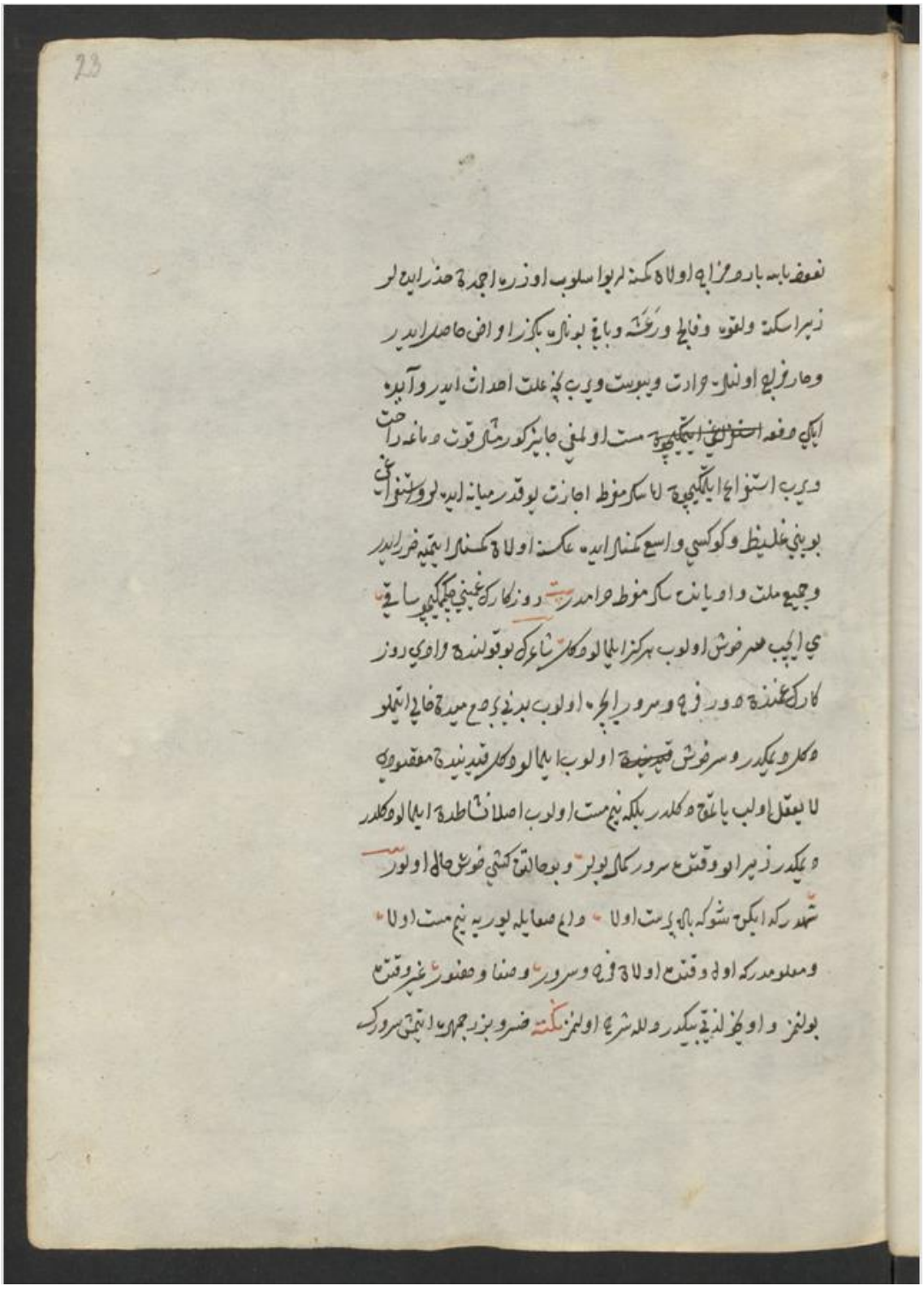

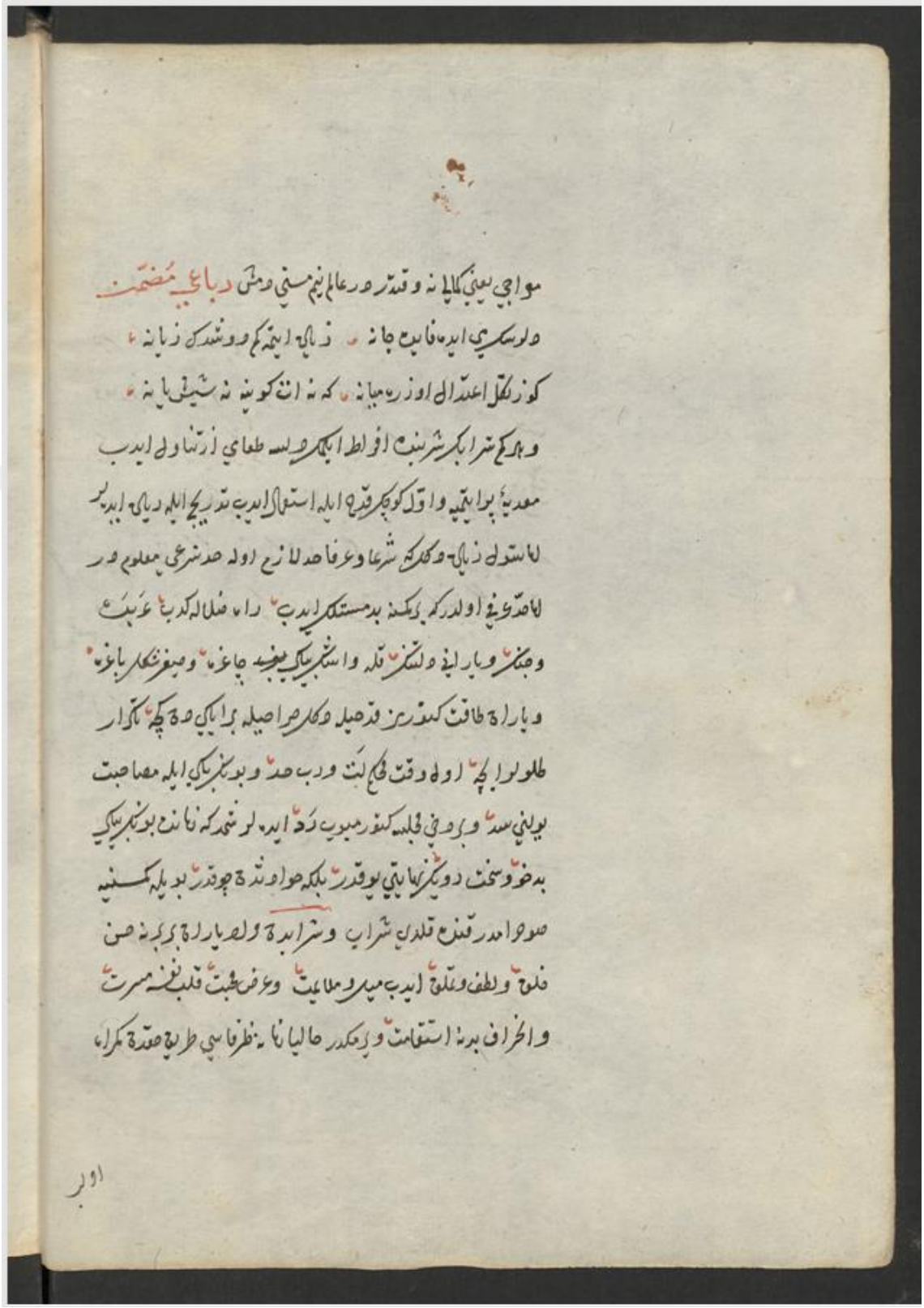

مواجي يعني كمايانه وقدر دورعالم نيم مستي دمش رباعي مضمن
دلبسكري ايده فايده جانه ذيايه ايمه كم دوشدكن زيانه
كوزلكل اعتدال اوزره ميانه كه نه اتكوينه نه شيشي يانه
وبركم شرابكر شربت افواط ايكمر دسه طعامي زرتناول ايدب
معدهيه پرايتمه واول كوبكر قدح ايله استعمال ايدب تدريج ايله دياي ايدب
لاستدل ذيايه وكلدكه شرعا وعرفا حد لازم اولمه حد شرعي معلوم دكر
لاحد بخمر اولدركه يكمسنه بدمستكر ايدب راه ضلاله كدب غيبت
وجنكر وبارايده دلشكر قله واشخر بياك بوزمه چاغره وصيغ شكر بازه
وبارادة طاقت كسدرمز قدحيله وكلدكه صراصيله برايكي دوه كچه تكرار
طلوع ايدكچه اوله وقت فجر لبث وذهب حد وبوشخر بياك ايله مصاحبت
يولني سد وبرديني قبله كفر مبدب رد ايده لرشخمه كه نادنع بوشخر بياك
بدخو وسخت دوشكر زمانيتي يوقدر بلكه حواوندة چوقدر بويله كمسنيه
صوحوامدر قدح قدح شراب وشرابدة ولديارادة بركه حسن
خلق ولطف وملق ايدب ميل وملايمت وعرض محبت قلب نفسه مسرت
والخراف بدنه استقامت ويركدر حالياناه نظر فاسي طريق حدة كمراه

اولر

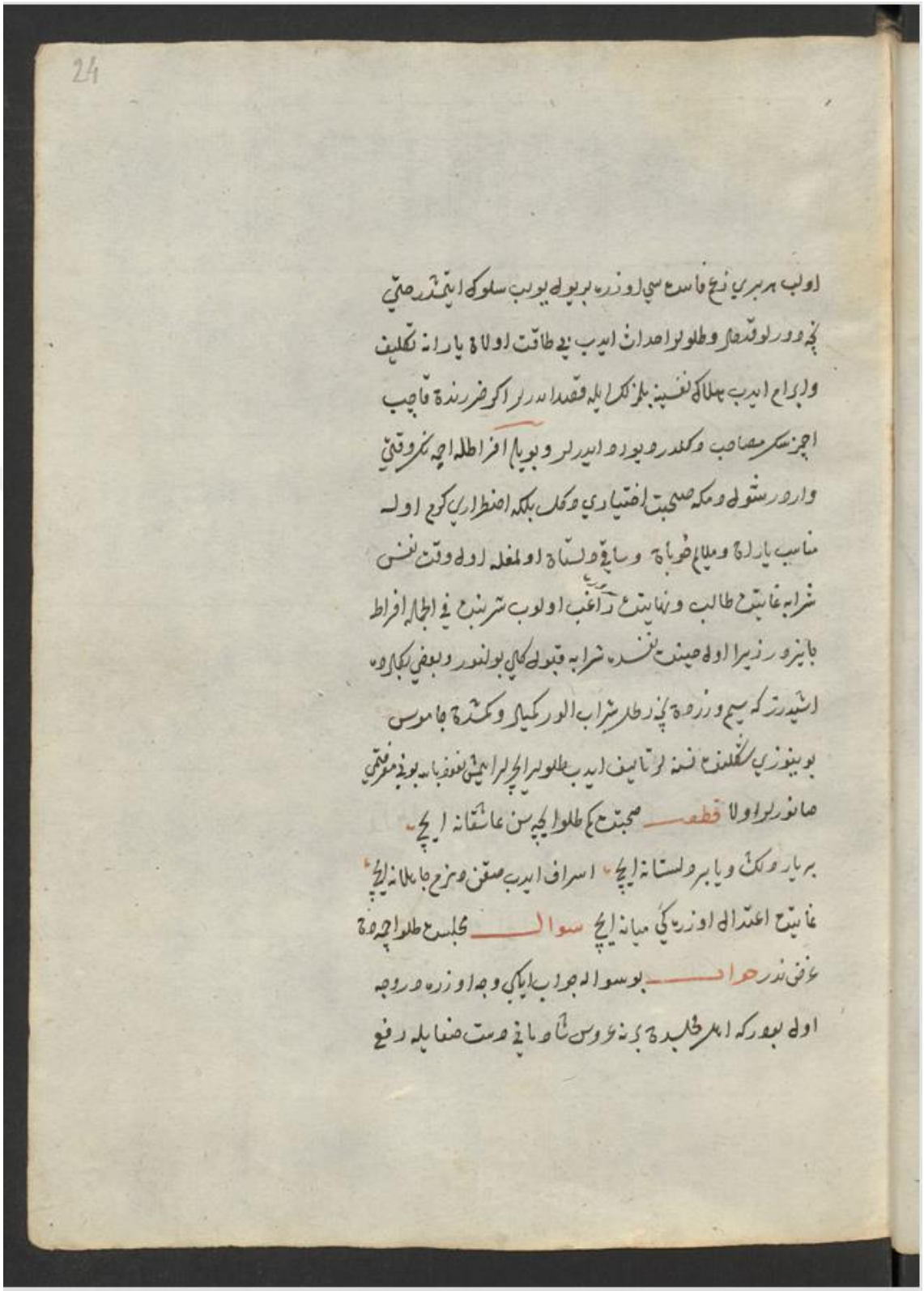

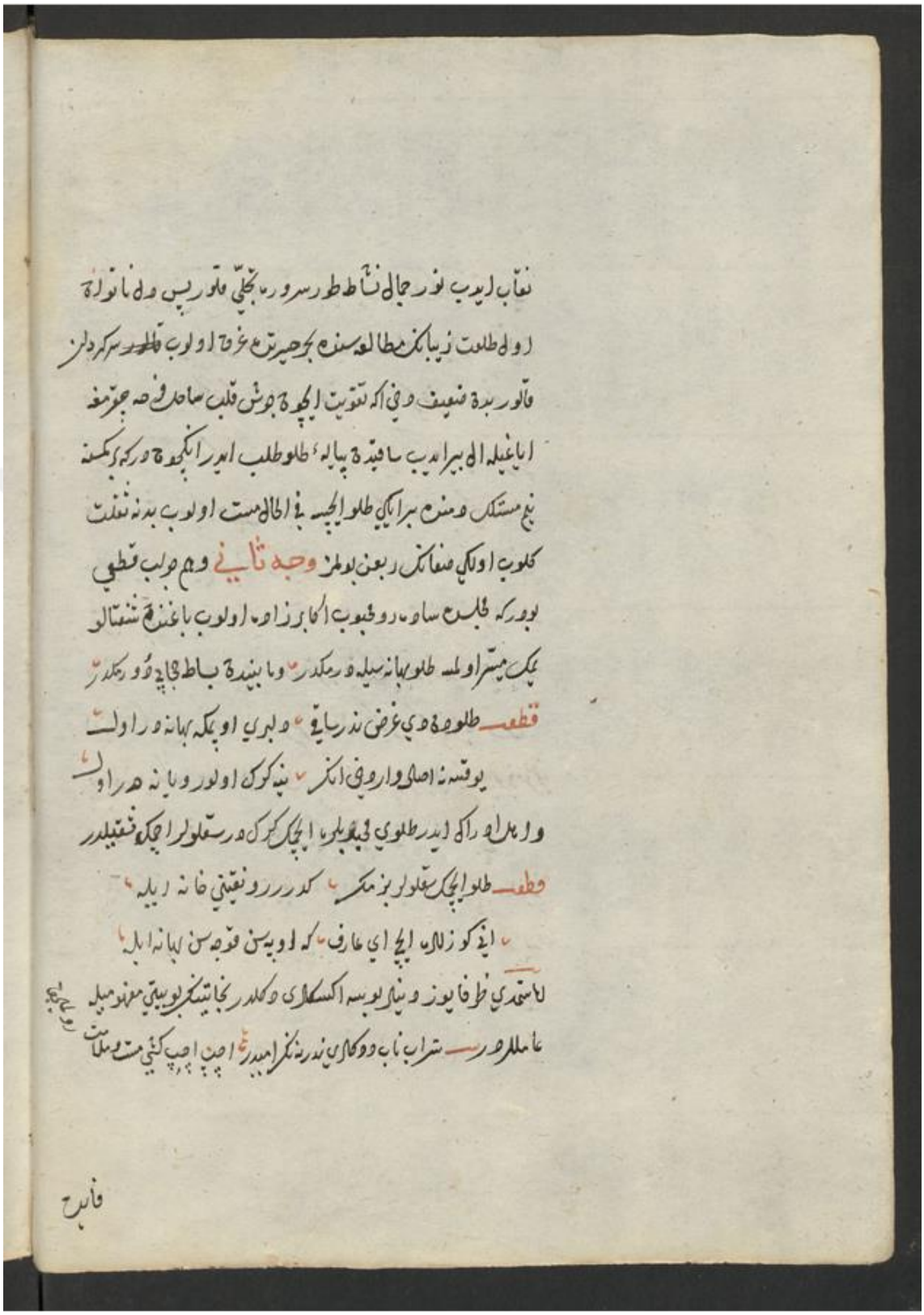

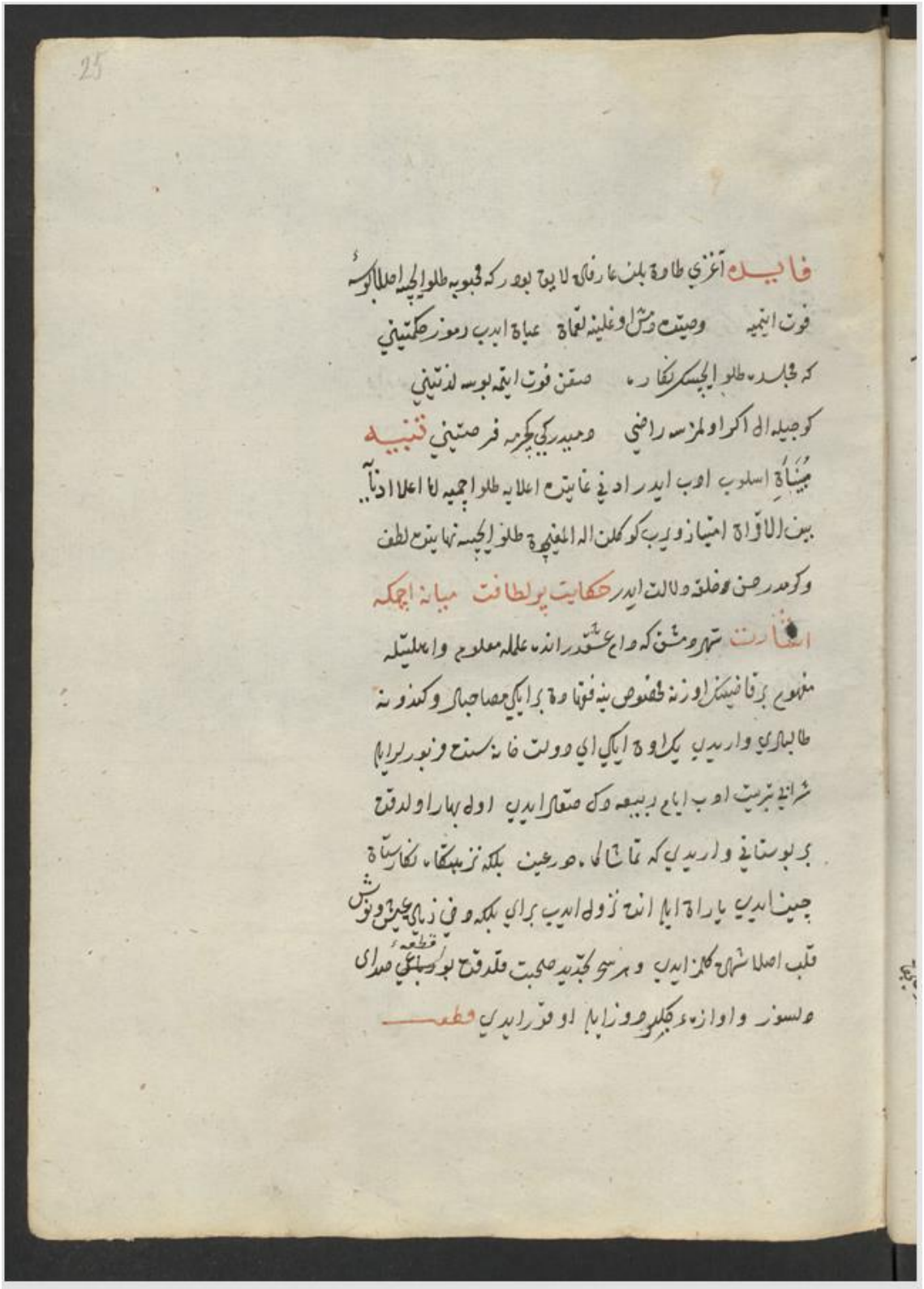

فایده آغزی طاوه بلن عارفلی لایق بوقدر که قبوبه طلوا چیه اعلا اوسه
فوت اینیه وصیت درسل اوغلینه لقمان عباة ایدب رموز حکمتینی
که قبلده طلوا چیسکر یکاره صقن فوت اینمه بوسه لدنتینی
کوجیله الی اکراولمزسه راضی وعید رکی چکرمه فرصتینی تنبیه
مبناة اسلوب اوب ایدر اده غایتده اعلایه طلوا چیه لا اعلا ادنا
بین الاقوام امتیاز ویرب کوکلن الهام بخش طلوا چیسه نهایتده لطف
وکرم رحمن وخلقه دلالت ایدر حکایت پر لطافت مبانه اچکه
اشارت شهر دمشق که دار عسکر اندر علمه معلوم واهلیسله
مفهوم بر قاضیکز اوزنه مخصوص بنه فوقاده بر ایکی مصاحبلر وکندوسنه
طالبلری واردیلر یکاوه ایکی ای دولت خانه سنده وبو برابر
شرابخانه بزمیت اوب ایاق دیبیه وکل صقلر ایدیلر اوله بهار اولدقده
بر بوستانه واردیلر که تماشالی حوریین بلکه نزهتکاه نگارستانه
چیه ایدیلر یاراه ایام انده نزول ایدیب برای بلکه وفی زمانی عیش ونوش
قلب اصلا شهر کلن ایدیلر وهر بیر تجدید صحبت قلدقده بو قطعه بلبلکی صدای
دلسوز واوازه دلکیز وزابلر اوقدر ایدیلر قطعه

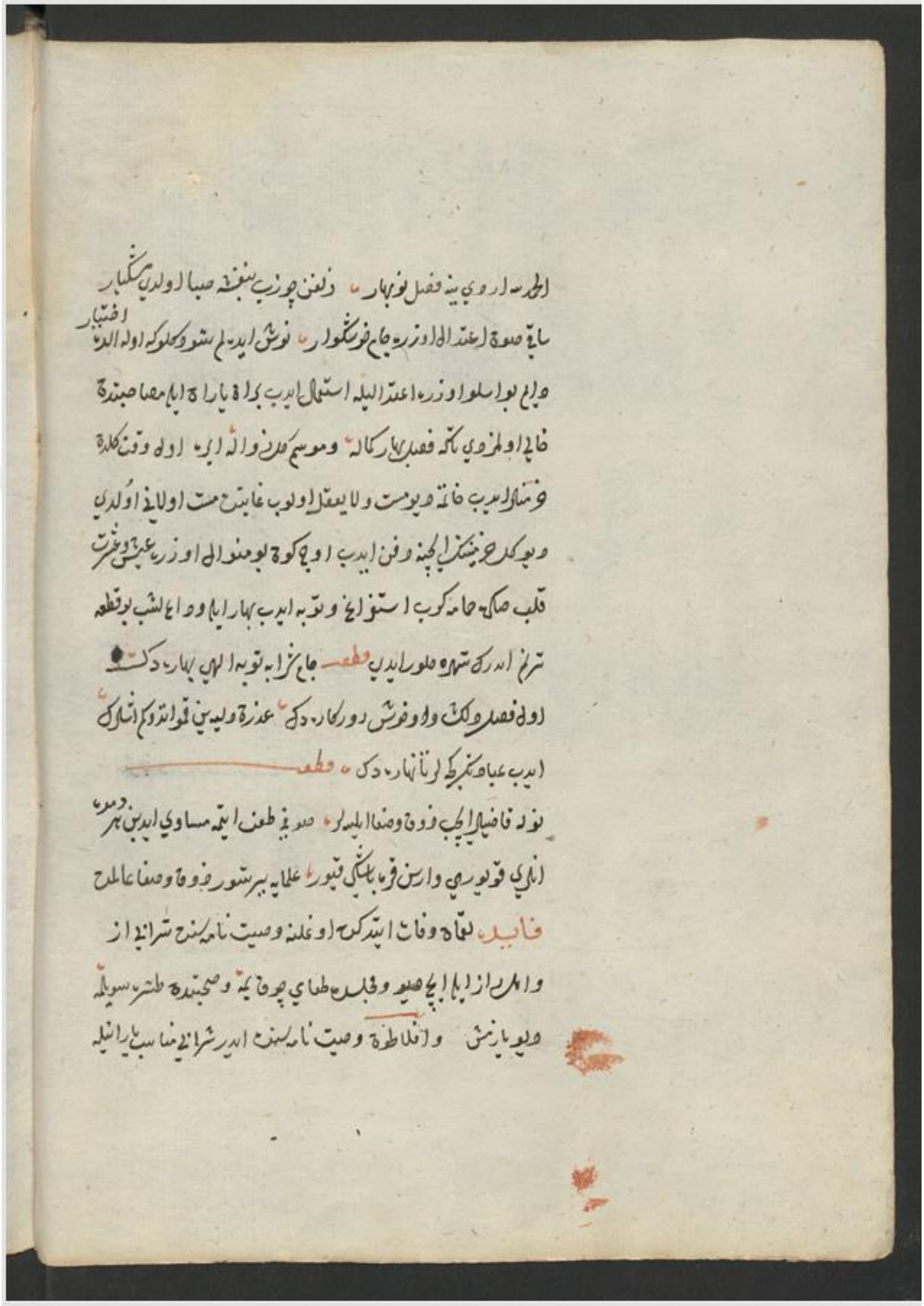

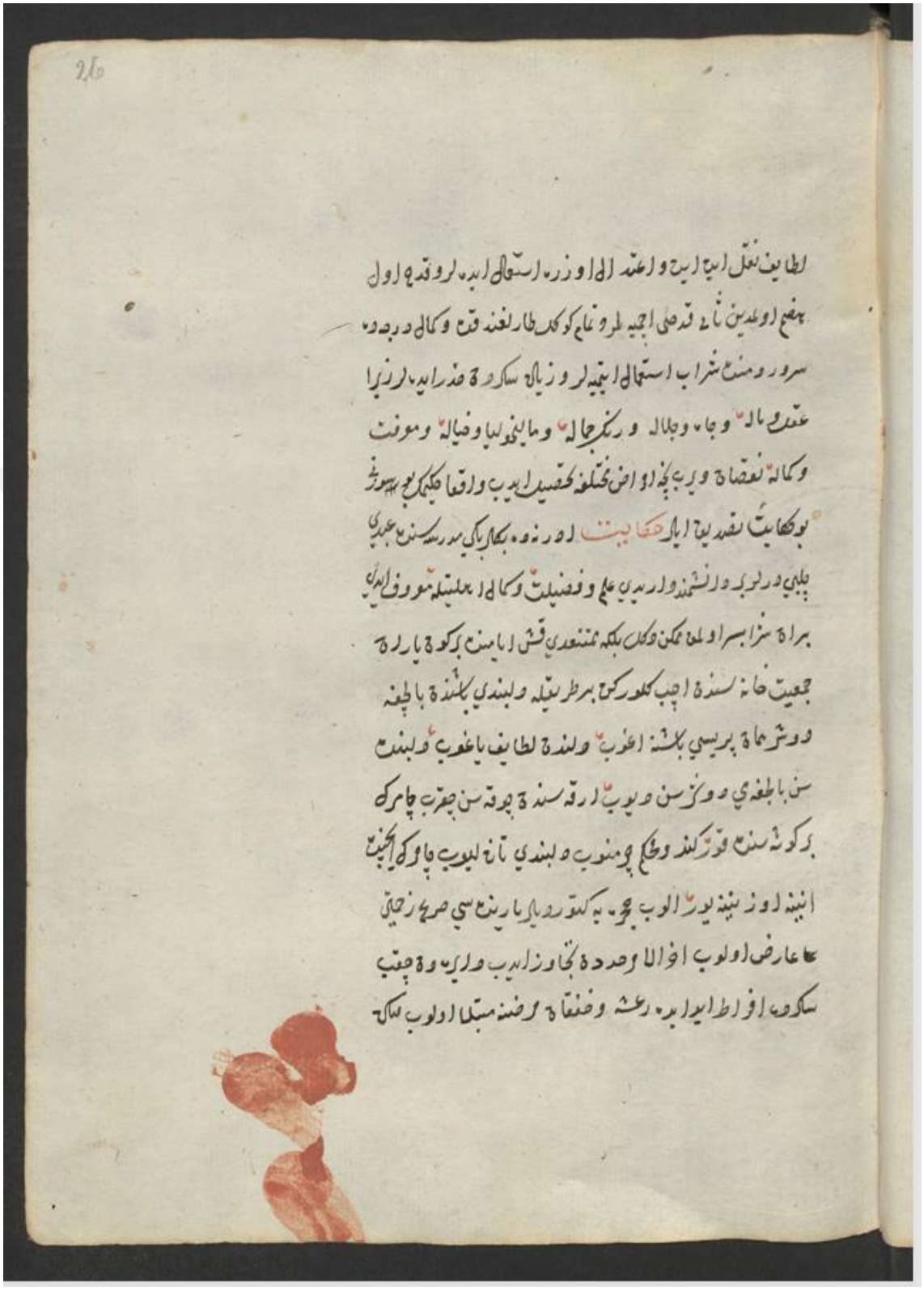

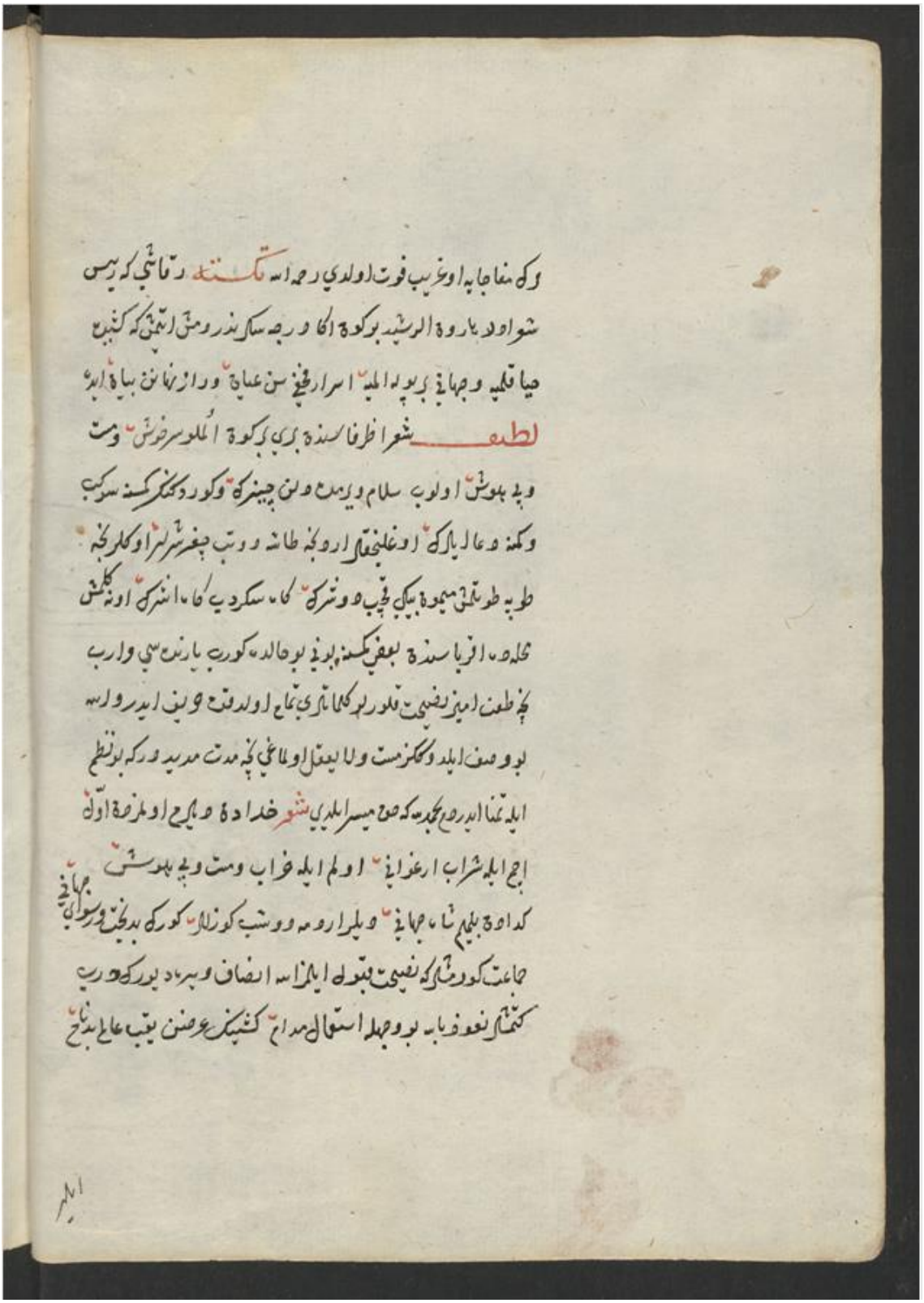

وکه مغاجابه اوغیب فوت اولدی رحمه الله تکسته رقاشی که ریس
شواولدی بارده الرشید بوکوه الکاورجه ساکن ندرومش ایمش که کتبخانه
حیاقلیه وجهانی بربوله الیه اسرارفخیخ سن عیاه ورازنهانن بیاه ایده
لطیفه شعرا ظرفا سنده بری بوکوه الملوسرخوش ومست
وبی بلوش اولوب سلام ویرمه دن چیقرکه وکوردکلرکسنه سوکب
وکمنه وعالیارکه اوغلنجقلاری اروبه طاشه ووتب چغرشلرلر اوکلرینه
طوبه طوتلی میوه بیکی قپب ووشرکه کاه سکردیکاه اشرکه اونه کلمش
محله ده اقریاسنده بعضی کسنه بونی بوحاله کوریب یارنده سی وارب
بخ طعن امیز نصیحت قلورلرکه کاه ای بمای اولدقجه وین ایدرسن
بوصف ایله وکمکزمست ولایعقل اولماغی بخ مدت مدیدده رکه بونظم
ایله تمنا ایدرسن بحمده که صحه میسر ایلدی شعر خداده ویرمز اولمزه اولنه
اچمایله شراب ارغوانی اولم ایله خراب ومست وبی بلوشی
کداوه بیلمم شاه جهانی ویلرارومه ووتب کوزللر کورکه بدبخت وسرسان جهانی
جماعت کوردیلرکه نصیحت بتوله ایلزاسه انصاف وبرمه دیورکه کوریب
کتمکلری نعوذ بالله بوجهله استعمال مداح کتیرمکه عرض یتیب عالی بدناح

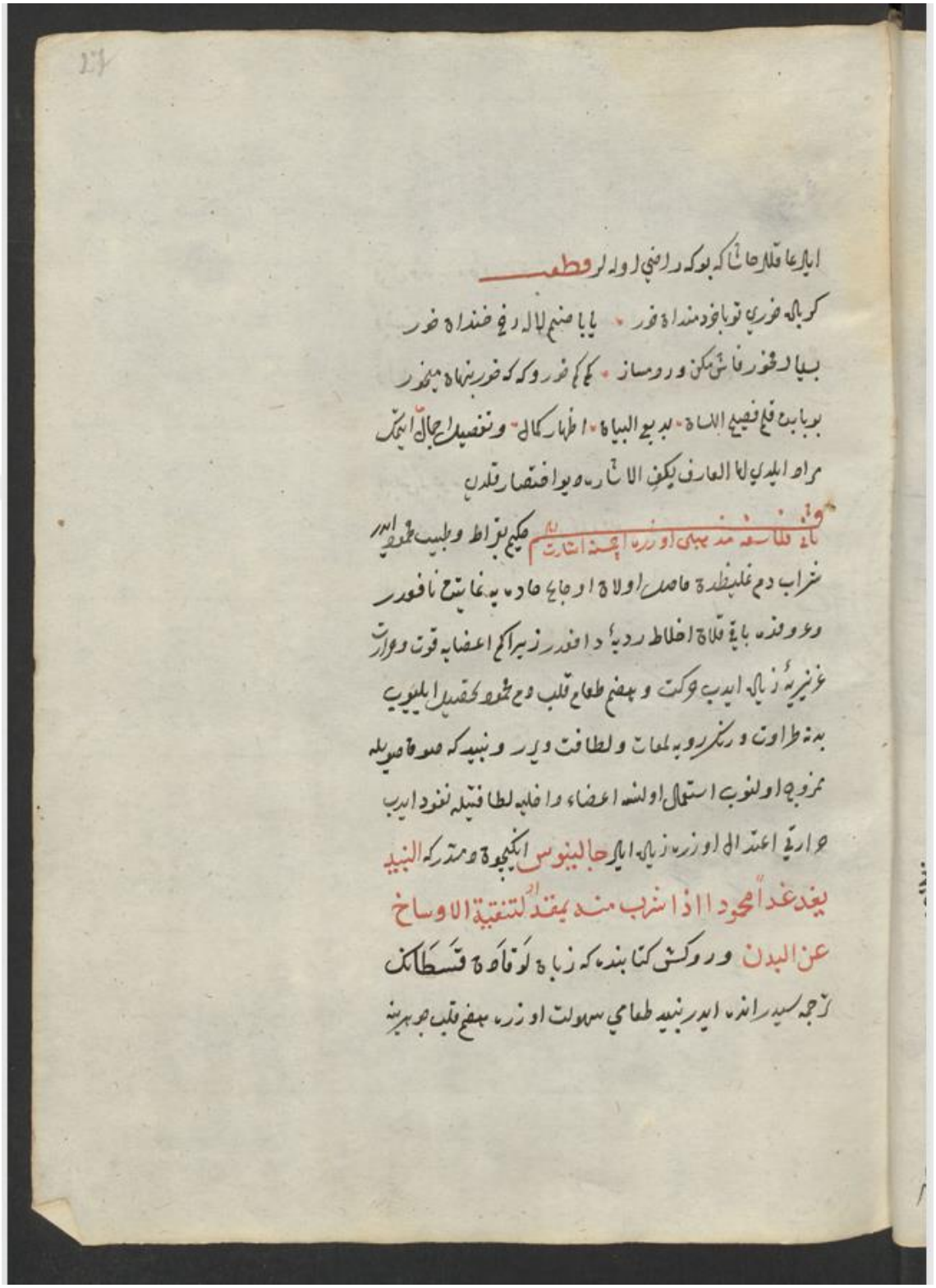

ایار عاقلان حاذق که بوکه رانمی اولور قطعه

کوباله خوری توبا خود منداده خور ۰ یا یا صنم لاله رخ خنداده خور
بسیار خور فاش مکن و رو مساز ۰ کم کم خور و که خور بنهاده میخور

بو بابده فی فصیح الاساه ۰ بدیع البیاه ۰ اظهار کمال ۰ و تفصیل اجمال ایچون
مراد ایدیلر لما العارف یکفی الاشاره و یو اختصار قلدیلر

وفی ایار قلاسفه مذهبی اوزره اچمه اشارت ایله حکیم بزاط و بلیس محمد ایدر
شراب دم غلیظه ده فاصد اولاه او جاع حاده یه غایتج نافعدر
و عوفنده بایه قلاه اخلاط ردیه دافعدر زیرا کم اعضایه قوت و حرارت
غریزیه ی زیاده ایدوب حرکت و هضم طعام قلب و مخ و تحصیل ایلیوب
بدنه طراوت و رنگ و رویه لمعات و لطافت ویرر و بنیه که ضعف و صویله
ممزوج اولوب استعمال اولنه اعضاء رئیسه یه لطافتیله نفوذ ایدوب
حرارتی اعتدال اوزره زیاده ایار جالینوس ایکنجوه و مدرکه النبیذ
یغذ غذاء محمودا اذا شرب منه یقدر لتنقیة الاوساخ
عن البدن و روکش کتابنده که زیاده لوقاده قسطاکس
زجه سیدر اندره ایدر بنیذ طعامی سهولت اوزره هضم قلب جوهرینه

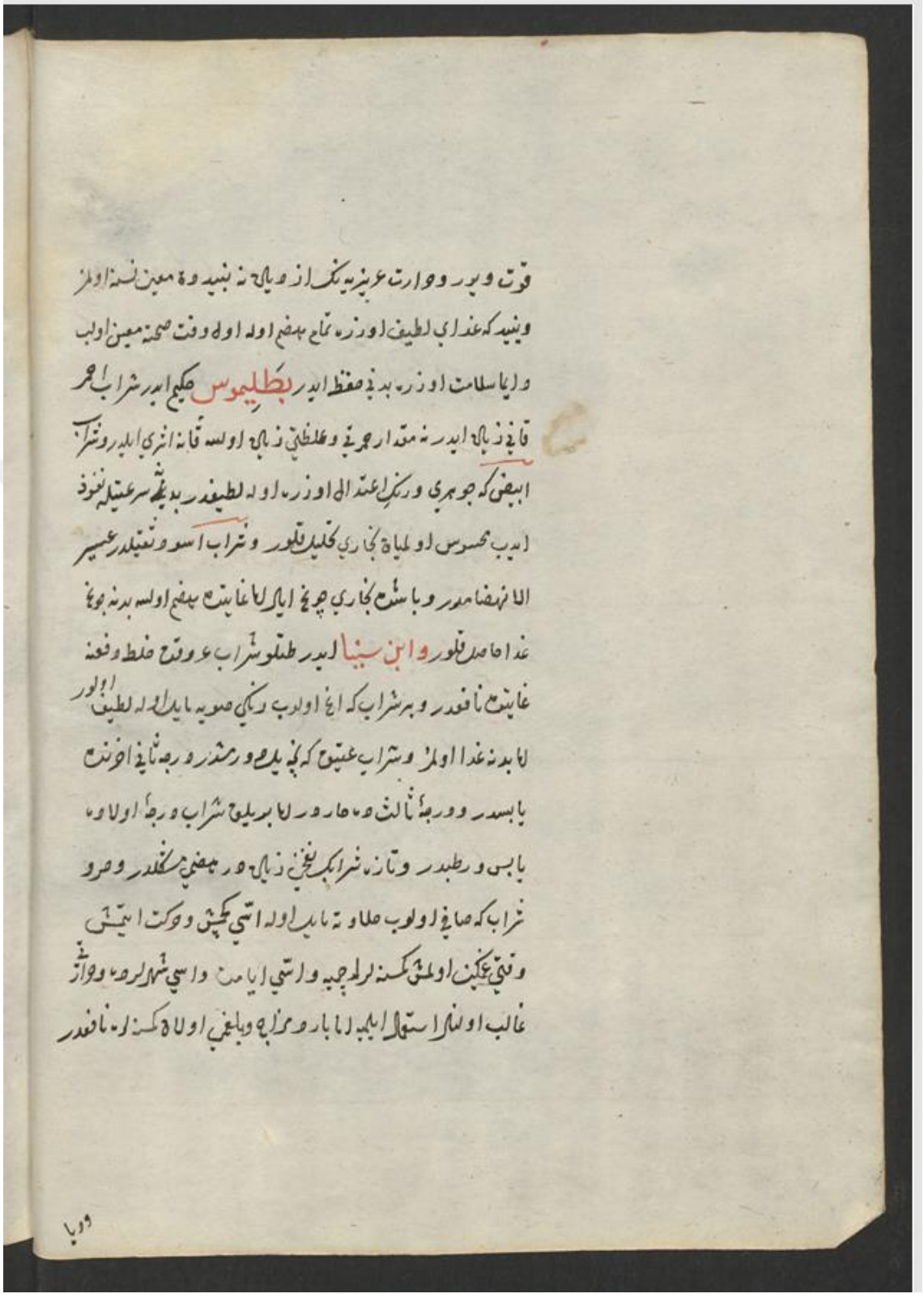

قوت و بوی و حرارت عزیزه یک از دیگر نه بنید و معین نسازد
و بنید که غذای لطیف او زود تمام بهضم او له اوقات صحت معین او لب
و ایام سلامت او زود بدن حفظ ابد بطلیموس حکیم ابد شراب احمر
قابض زیاد ابد نه مقدار جوزی و غلظتی زیاد او له قاتل انزی ابد و شراب
ابیض که جوهری و رنگی اعتدالی او زود او له لطیف زود بدن سریع قبول نفوذ
ابد محسوس او لمیاه بخاری تخلیل قلوز و شراب اسود و تغلیظ عسیر
الانهضام در و باشد بخاری چونکه ایکی لیا غایت بهضم او له بدن بوغا
غذا حاصل قلوز و ابن سینا ابد طلیو شراب عود قوی غلظ و فعه
غایت نافعدر و بر شراب که اغ او لوب رنگی صویه ماید او له لطیف او لوز
لابد نه غذا او لمز و شراب عتیق که پخته یدی و رمشدر و رجه ثانیه اخونده
یابسدر و رجه ثالثه و حاره در لابد یلیق شراب و رجه اولاده
یابس و رطبدر و تازه شراب بخش زیاده در بهضمی مشکلدر و صرو
شراب که صافی او لوب طلاوتی ماید او له اتی بخش و حرکت ایتش
و فتی عکس او لمش کسنه لره چوبه و اتی ایامنده و اتی شهر لره و هوا ثر
غالب او لنلر استعمال ایلیه لر ماء ورد مزاجه و بلغمی او لانه کسنه لره نافعدر

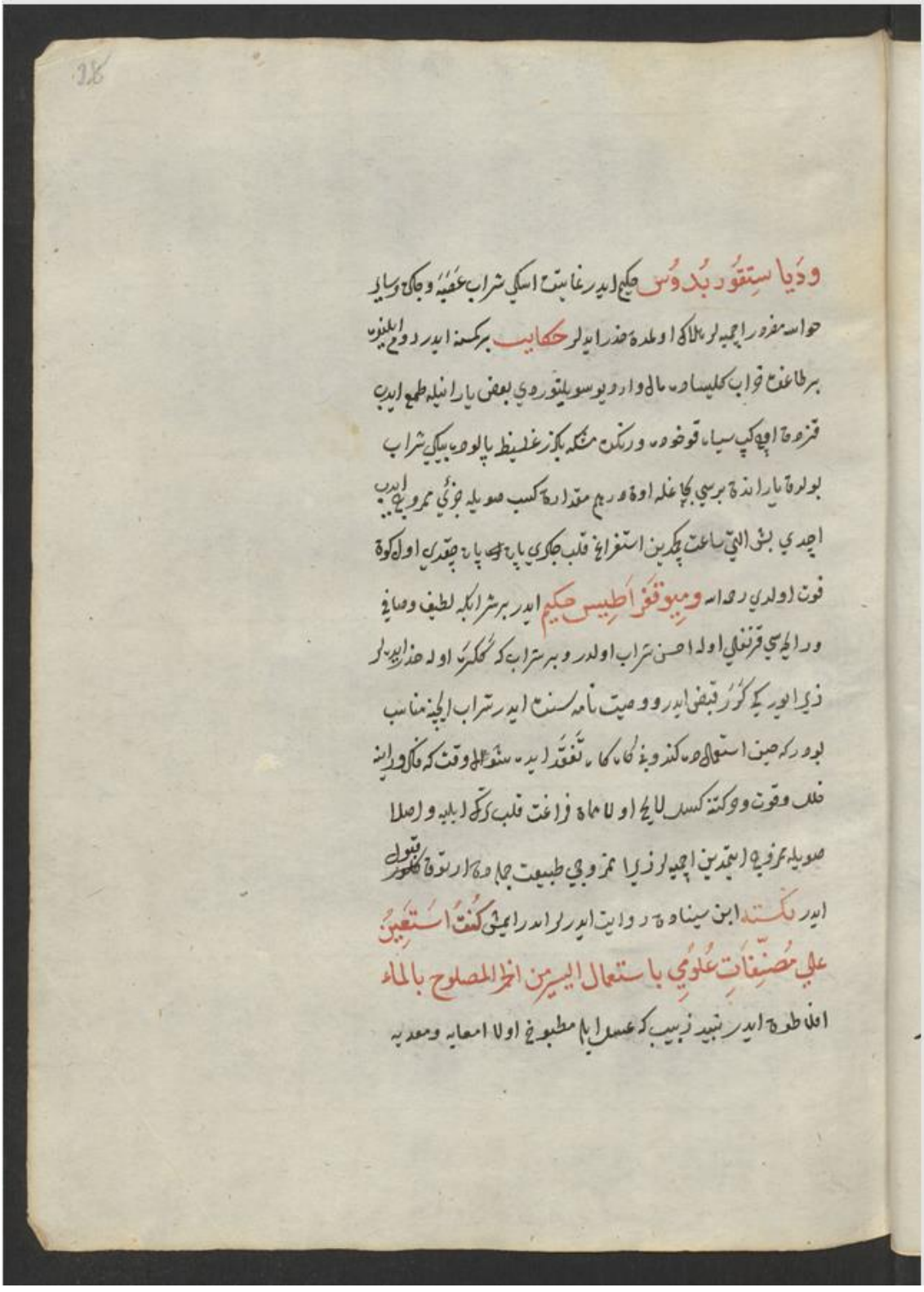

وديا ستقوردبدوس حكم ايدر غايت اسكي شراب عفصيه وجاكي رسايد
حواسه مفرور اچمه لر بالاكا اولمه حذر ايدلر حكايت بركسنه ايدر دوغ ايلنوب
برطاغه قوياب كليسادن مال وارديوسويلتوردي بعض يارانيله طمع ايدوب
قزوحه اوچاكپ سياه قوخودن ورنكن منكه بكزر غليظ پالودن بيكي شراب
بولوب يارانه برسي چاغله اوه دريم مقداره كسب صويله جوئي تمرويه ايدوب
اچدي بش الي ساعت چكدن استفراغ قلب جاكي پاپه پاپه چكدي اولكوه
قوت اولدي رهداه ومبوقوز اطيس حكيم ايدر برشرابكه لطيف وصافي
ورايحه سي قرنفلي اولا احسن شراب اولدر وبرشرابكه كلكري اولمه حذر ايدلر
زيرا بويله كوز قبض ايدر ووصيت نامه سنده ايدر شراب ايچمه مناسب
بولورسه حين استعمالده كندوبه كاه كاه تغفد ايده سنه الوقت كه ماكولدن
خلل وقوت ووكتة كسل لايحق اولماه فراغت قلب كي ايده واصلا
صويله تمرويه ايتمدن اچمه لر زيرا تمروي طبيعت جاده ارتوقا ظهور بولور
ايدر نكته ابن سينادن روايت ايدر لر اندر ايمش كنت استعين
على مصنفات علوي باستعمال اليسير من انخر المصلوح بالماء
افلاطونه ايدر نبيذ زبيب كه عسل ايله مطبوخ اولا امعايه ومعدايه

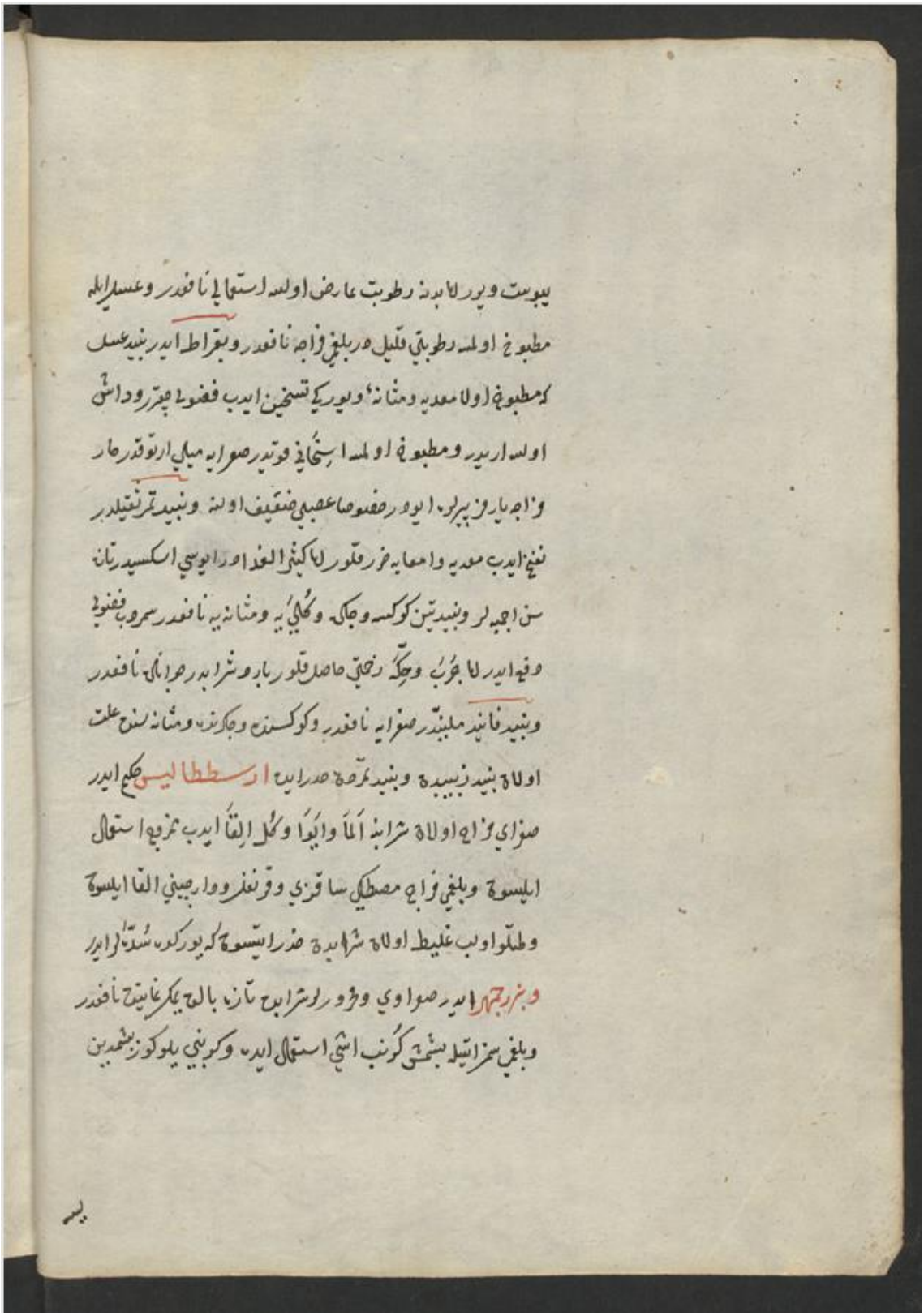

يبوست ويور لابدن رطوبت عارض اولسه استعمالي نافعدر وعسل اله
مطبوخ اولسه رطوبتي قليل دربلغمي زواجه نافعدر وبقراط ايدر بنيد عسل
كه مطبوخ اولا معديه ومثانه ويوركي تسخين ايدب فضولي چيقرر وداشي
اولسه اريدر ومطبوخ اولسه اسخاني قوتدر صوايه مبالغه ايلوقدر حار
زواجه يارمز پيرلره ايودر خصوصا عصبي ضعيف اولنه وبنيد تمرهندي
تنقيه ايدب معديه وامعايه خير قلور لاكن الغدا اوزرايوسي اسكسيدر تان
سن اجيه لر وبنيد تين كوكسه وجگر وكليه ومثانه يه نافعدر سمروب فضولي
وفيه ايدر لاجرب وحكه رخوتي حاصل قلور بارد وشرابدر حرارتي نافعدر
وبنيد فانيد ملبنده صفرايه نافعدر وكوكسنه وجگرنه ومثانه سنه علت
اولاه بنيد زبيبه وبنيد مرّه حدرايد ارسطاليس حكم ايدر
صفراي زواجه اولاه شرابه آلما وايوا وكل القا ايدب مزاجه استعمال
ايلسونه وبلغمي زواجه مصطكي ساقزي وقرنفل وارچيني القا ايلسونه
وطملو اوب غليظ اولاه شرابده خدر ايتسونه كه يوركده شدّت ايدر
وبنزر جمهر ايدر صواوي وزهر لو شرابده تازه بالچ يمكر غايتله نافعدر
وبلغمي سمزاتيله بشمشي كرنب اشي استعمال ايدر وكربني يلوكوزيشمدين

يسه

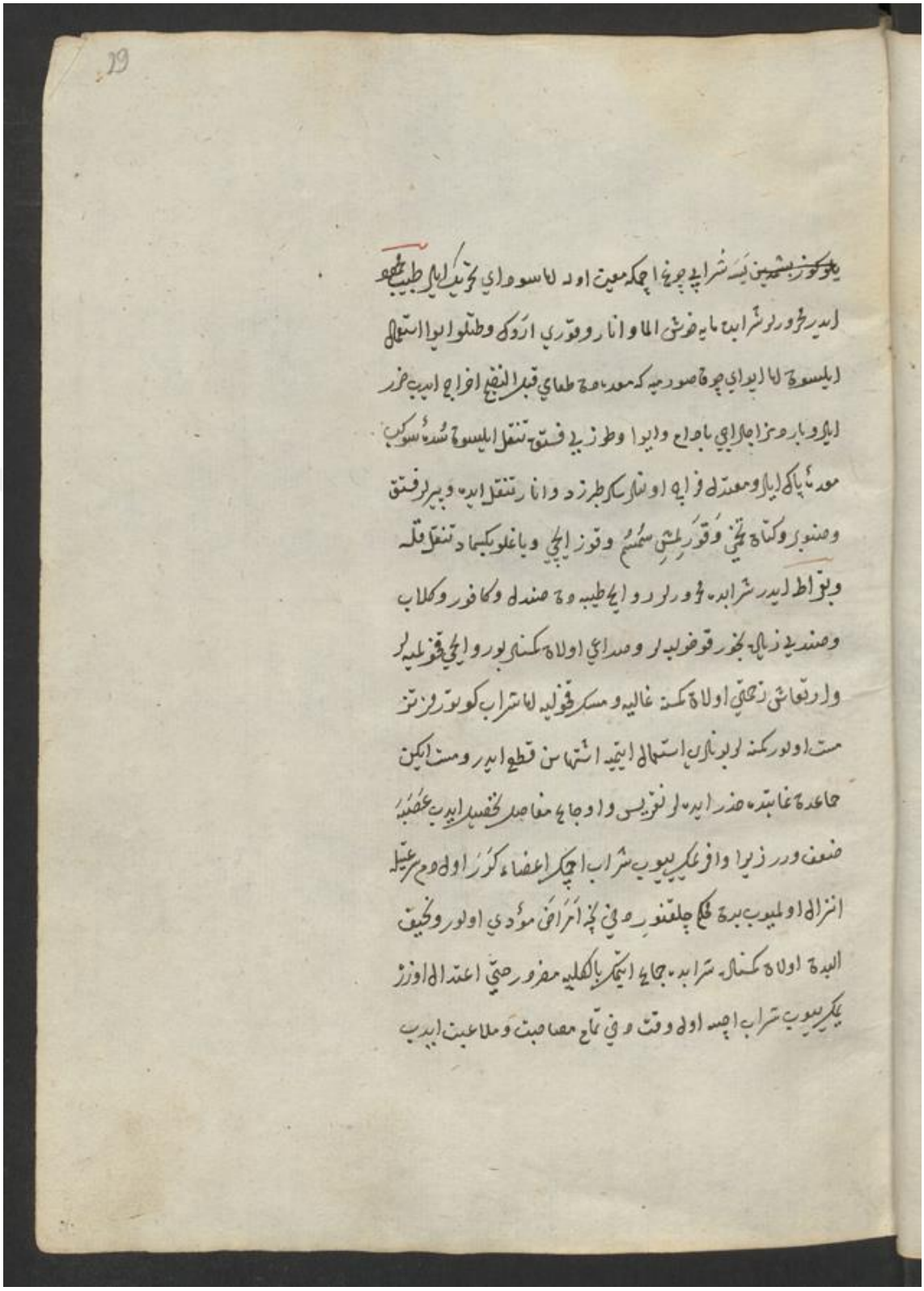

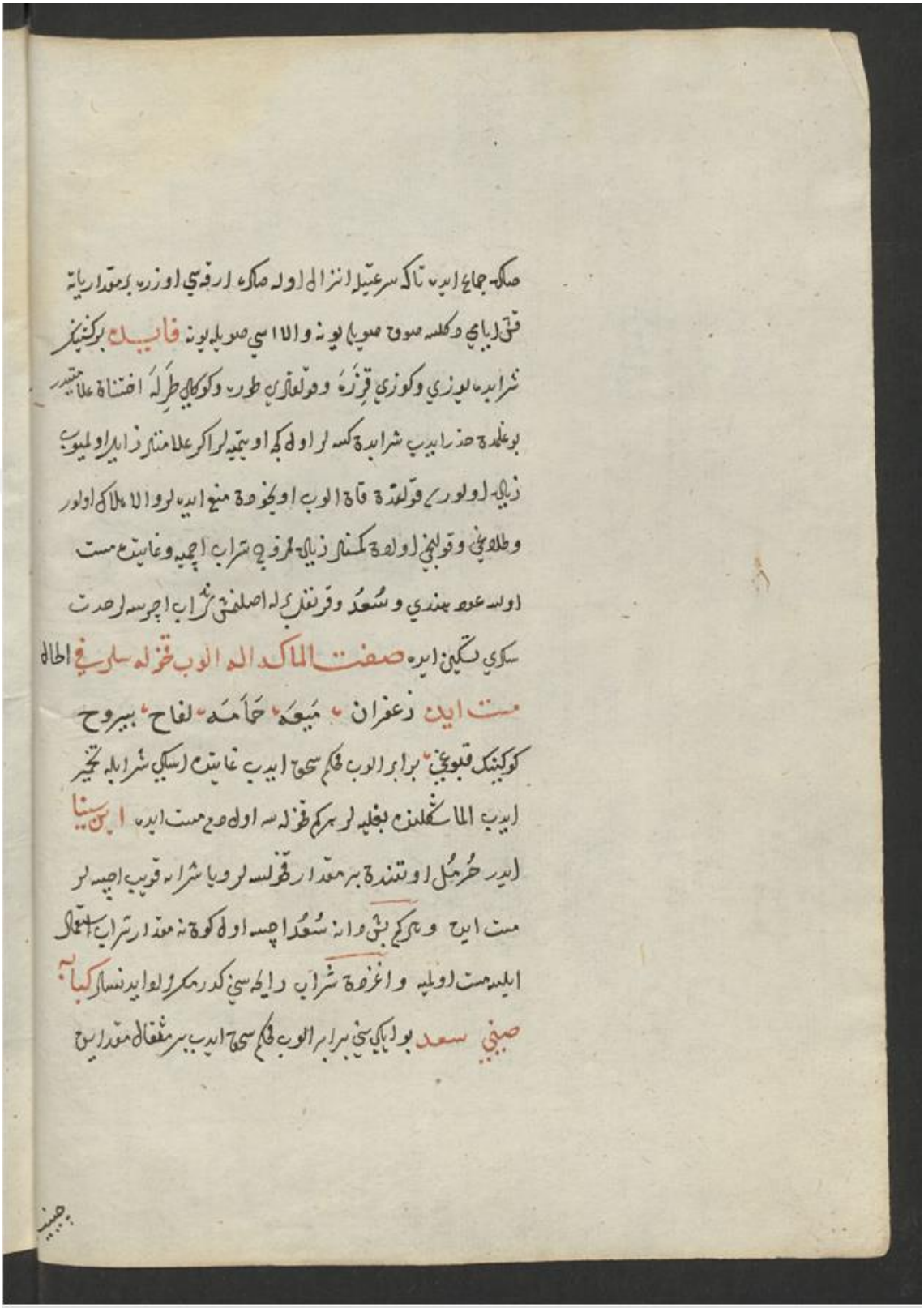

صاف جامع ایده تاکه سرعتیله انزال اولمه صاف ارقه سی اوزره بر مقدار یاغ
قتی یاغ وکلسه صوق صویلیونه والا سی صوبلیونه فایده برکشنیز
شرابنده یوزی وکوزی قزارنه وقولقلرینه طوره وکوکلی طرله افتناه علامتیدر
بوغلده حذر ایدیب شرابدن کسه لر اولمه کله او یمیه لر اگر علامتلر زایل اولمیوب
زیاده اولورسه قولقده قاه الوب اویقوده منع ایده لر والا هلاک اولور
وطلاقی وقولنجی اولمه کمکله زیاده لمزوج شراب اچمیه وغایتده مست
اولمه عود هندی وسعد وقرنفل له اصلمش شراب اچمسه لر صدت
سکری تسکین ایده صفت الماکه الوب قوزله سلسرفی الحاله
مست ایدن زعفران ۲ مویز ۲ حامض ۲ لفاح ۲ بیروح
کوکنک قبوغی ۲ برابر الوب فلکم سحق ایدیب غایتده اسکی شرابله تخمیر
ایدیب الماشقلدن بغلیه لر برکم قوزله سه اولمه دوه مست ایده ابن سینا
ایدر حرمل اوتندن بر مقدار قوزله سه لر وبا شرابه قویب اچمه لر
مست ایدر وهرکم بنی وانه سعد اچمه اولمه کوه نه مقدار شراب اشتمال
ایلیه مست اولمیه واغزنده شراب رایحه سی کدرمکر ولوایدنسار کبابه
صبغی سعد بولیاکی یغی برابر الوب فلکم سحق ایدیب بر مثقال مقدار ایچه

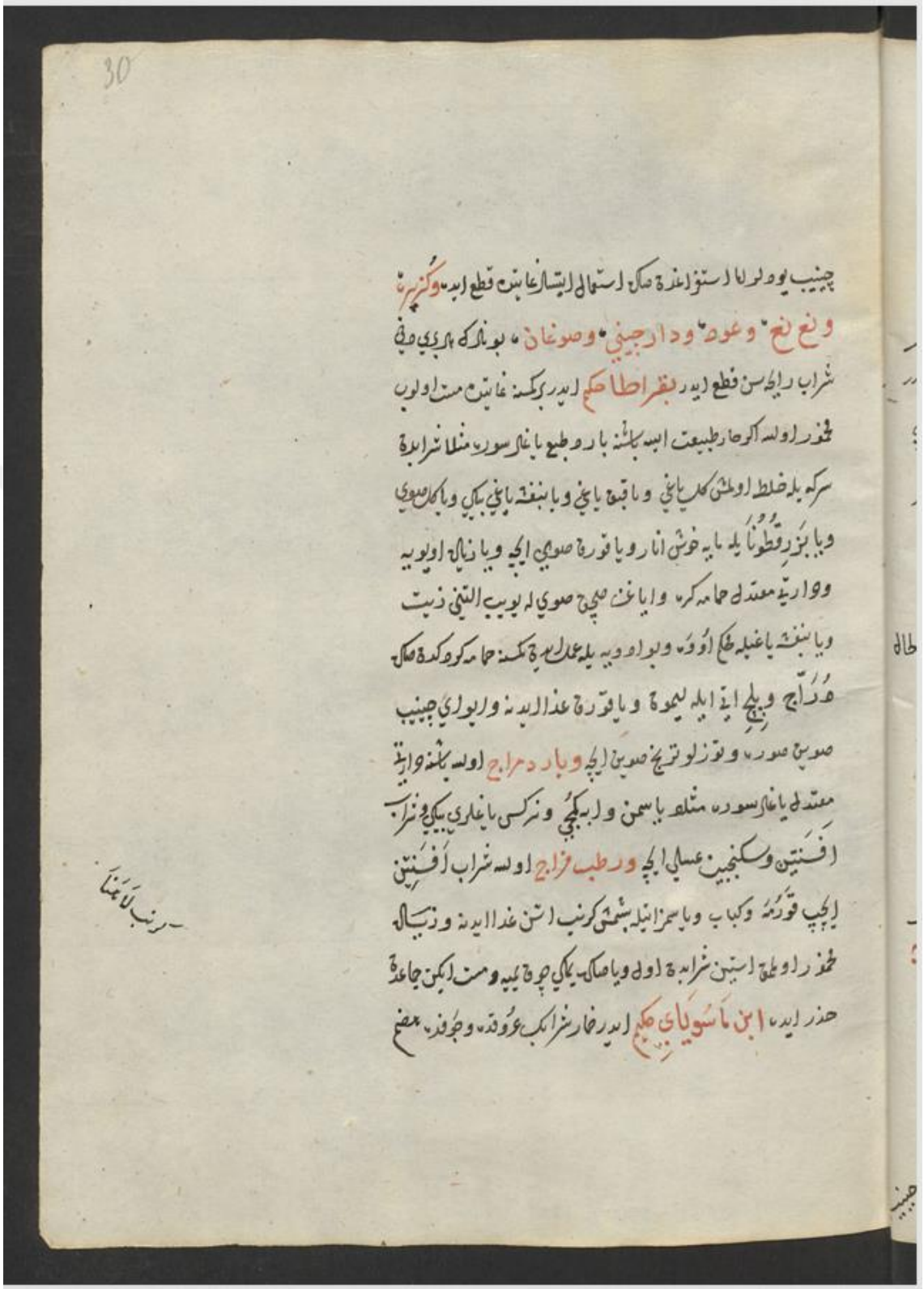

30

چینب یوه لوبا استوا عذه صاک استعمالی ایتسا غایتی قطع ایدر وکزیره
ونعنع وعود ودارچینی وصوغان بونلرکه باردی صوغی
شراب رایحه سن قطع ایدر بقراطاحکم ایدر بکسنه غایتی مست اولور
محذور اولسه اکر حار طبیعت ایسه بشلنه بارد طبع یاغلر سورمه مثلا شرابده
سرکه یاخلط اولمش کلب یاغی وباقه یاغی وبابنغه یاغی یاکی وبابونج صوی
وبابزرقطونا یاغه مایه خوش انار ویاقورغه صوی ایچه ویاذبال اویونه
وواریده معتدل حامه کره وایاغنه صیچ صوی لیوب التنی زیت
ویابنغه یاغنه طاک اوزه ویوادویه یاغه عدل ایدوب حامه کوره کده صاک
هدراج ویلخ اینه ایله لیموه ویاقورغه غذا ایدنه وایوای چینب
صوینی صورمه وتوزلو ترخ صوینی ایچه وبارد مزاج اولسه بشلنه واریده
معتدل یاغلر سورمه مثلا یاسمن وایه کچی ونرکس یاغلری یاکی وشراب
افسنتین وسکنجبین عسلی ایچه ورطب مزاج اولسه شراب افسنتین
ایچیب قورمه وکباب ویاسمزانیله بشمش کرنب اتنی غذا ایدنه وذبال
محذور اولسه طق اتینی شرابده اولی ویاصاک یاکی چوغ یمه ومست ایکن جاعده
حذر ایده ابن ماسویای حکم ایدر خار شرابک عوده وجوزه بعض

کرنب لاتینا

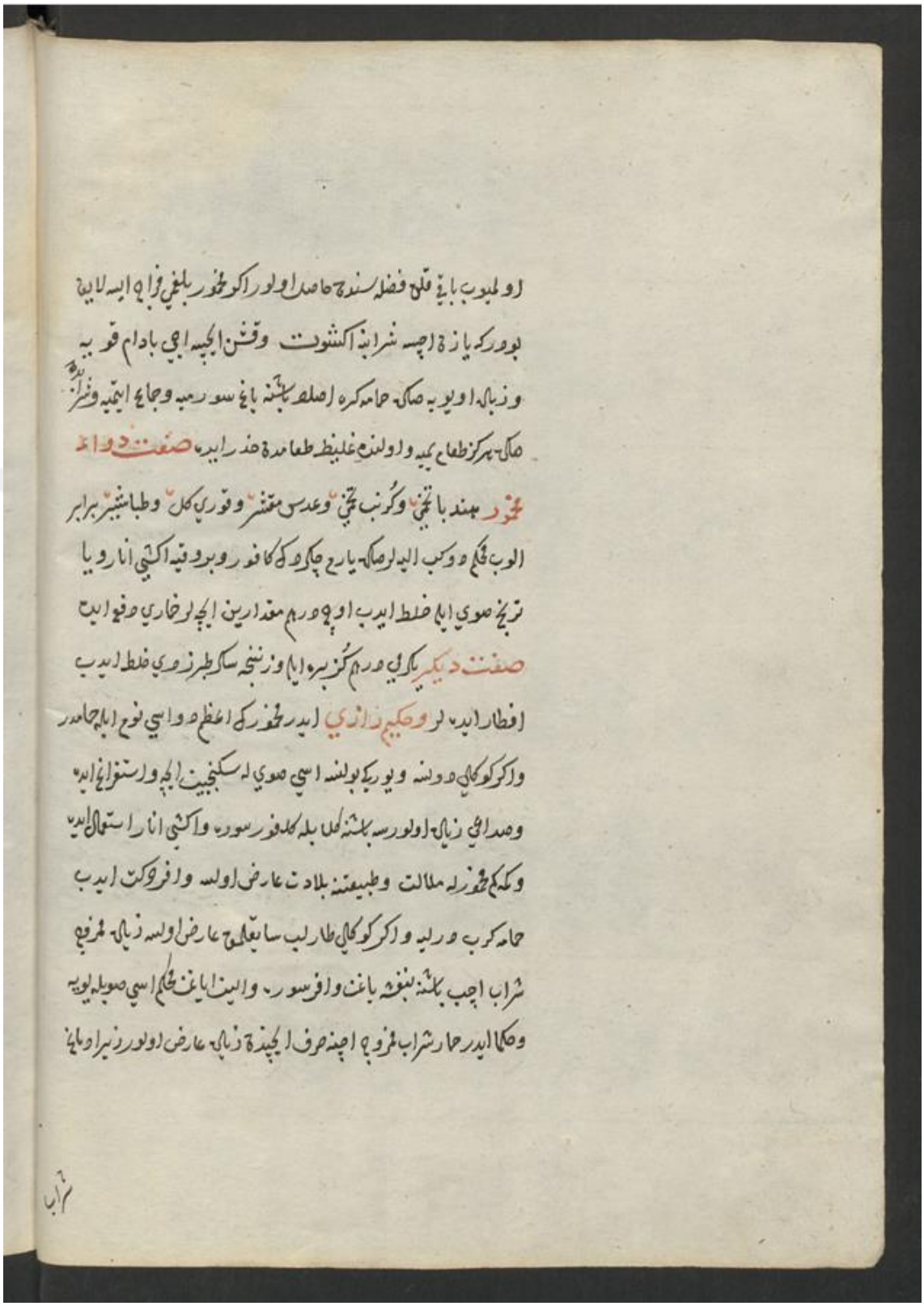

او لمیوب بابغ قلق فضله سندوج حاصل اولور اکر مخور بلغمی ذوایه ایسه لایق
بودر که یازه اچسه شرابنه اکشوت وقتن ایچیه ایچی بادام قویه
وزبانه اویوبه صاکه حامه کره اصلاح بلکه بابغ سورمیه وجاغ ایتمیه وشرابنه
صاکه پرکز طعام یمیه واولنجه غلیظ طعامدن حذر ایده صفت دواء
مخور هندبا تخمی وکرنب تخمی وعدس مقشر وقوری کل وطباشیر برابر
الوب قلم وکب ایدرصاکه یارم چکرد کافور وبرقیه اکشی انار ویا
ترنج صوی ایله خلط ایدب اوچ درهم مقدارینی ایچه لر خاری دفع ایدر
صفت دیکر یاکی درهم کزبره ایله وزنجه ساکبطرزوی خلط ایدب
افطار ایده لر وحکیم رازی ایدر مخورک اعظم دواسی نوم ایله جامدر
واکر کوکلی دونسه ویورکی بولنسه اسی صوی له سکنجبین ایچه ورستوایغ ایده
وصدایی زیاده اولورسه بلکه کلدفور سورمه واکثی انار استعمال ایده
وکه کم مخوره ملالت وطبیعتنه بلادت عارض اولسه وافر وکت ایدب
حامه کوب وریه واکر کوکلی طارلیب سایقلمق عارض اولسه زیاده مزوج
شراب اچب بلکه بنفشه یاغنه وافر سورمه واینه یاغنه محکم اسی صوبله یوه
وحکما ایدر خمار شراب مزوجه اچنه حرف ایچیده زیاده عارض اولور زیرا دماغ

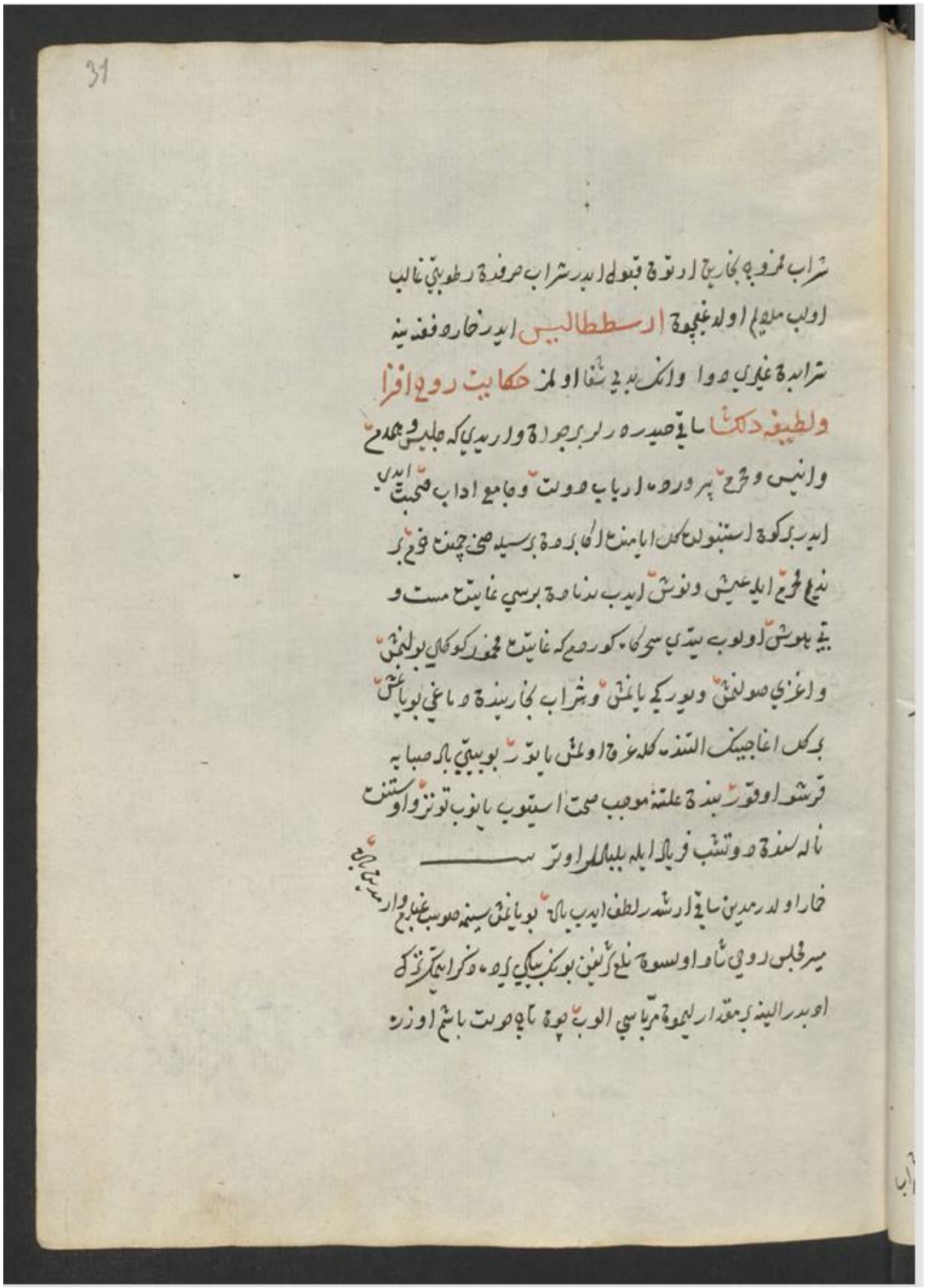

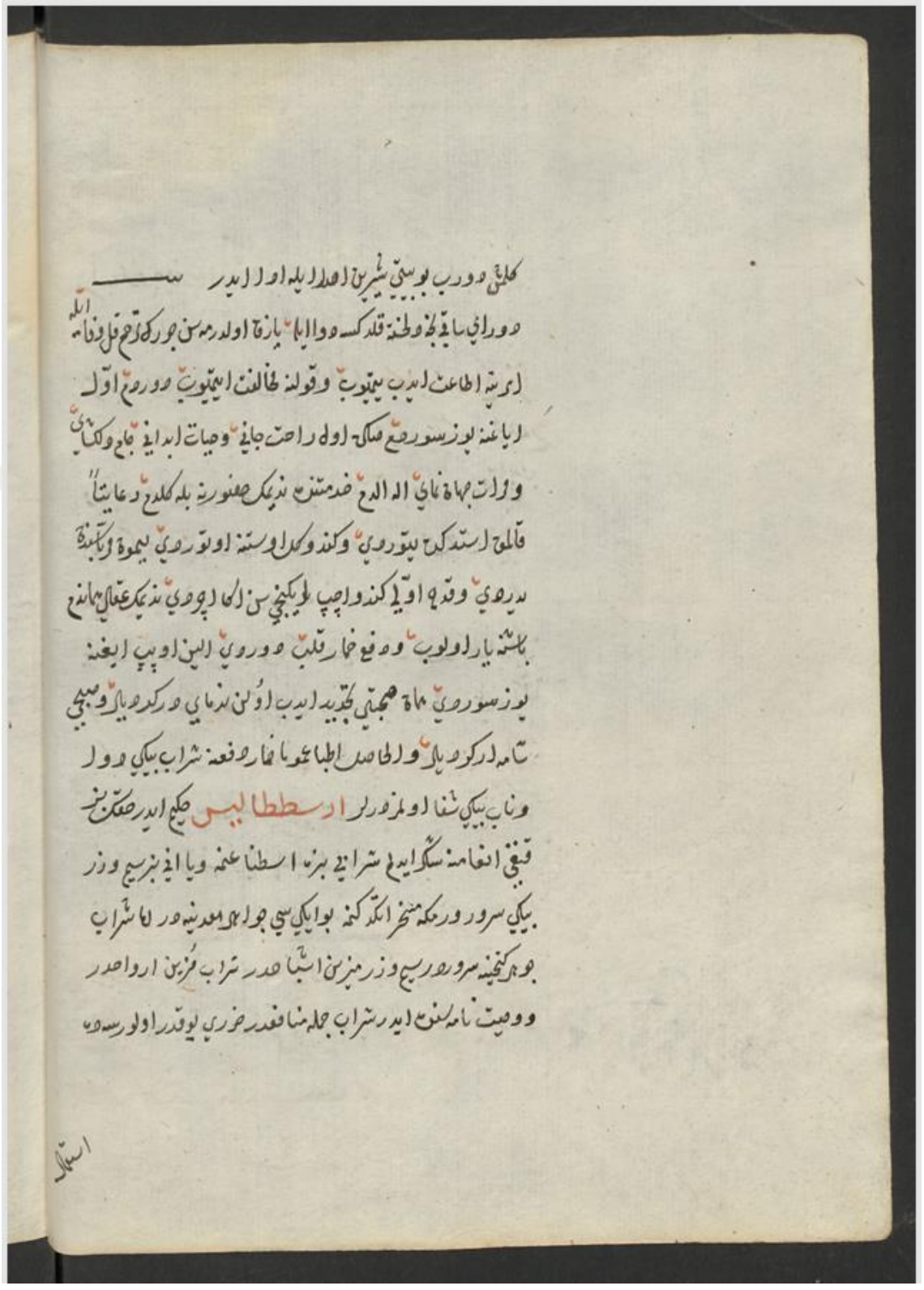

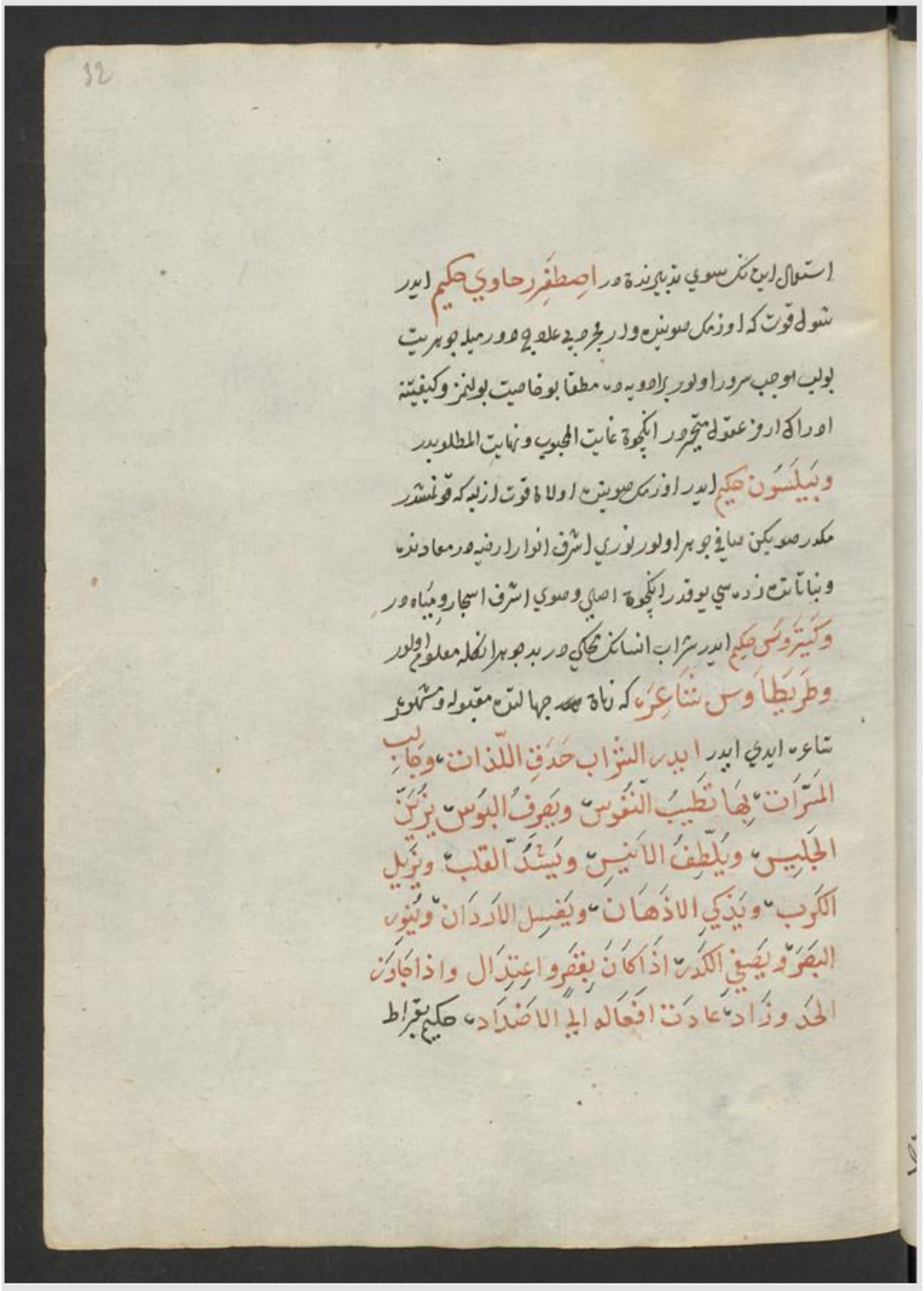

استعمال اینکه سوی بدنی یزده در اصطفر رحاوی حکیم ایدر
شول قوت که اوزمک صوینه ولدر بخرجه علاجه دور میله جوهریت
بولیب موجب سرور اولور برادویه ده مطفا بوخاصیت بولنمز وکیفیتنه
ادراکی اروزعقولی متحیر در انجوه غایت المجهود ونهایت المطلوبدر
وبیلسون حکیم ایدر اوزمک صوینه اولماه قوت ازیه که قوه منشره
مکدر صعوبکن صیانه جوهر اولور نوری اشرف انوار ارضیه در معادندن
ونباتاتدن زده سی یوقدر انجوه اصلی وصوی اشرف احجار ومیاه در
وکیتروس حکیم ایدر شراب انسانکن محاکی در بدجوهر انخله معلوم اولور
وطریطاوس شاعره که زناده عصر جهالتده معقوله ومشهوره
شاعره ایدی ایدر الشراب حدق اللذات وجالب
المسرات بها تطیب النفوس ویعرف البوس یزین
الجلیس ویلطف الانیس ویشد القلب ویزیل
الکرب ویذکی الاذهان ویغسل الادران وینور
البصر ویصفی الکدر اذا کان بقصد واعتدال واذا جاوز
الحد وزاد عادت افعاله الی الاضداد حکیم بقراط

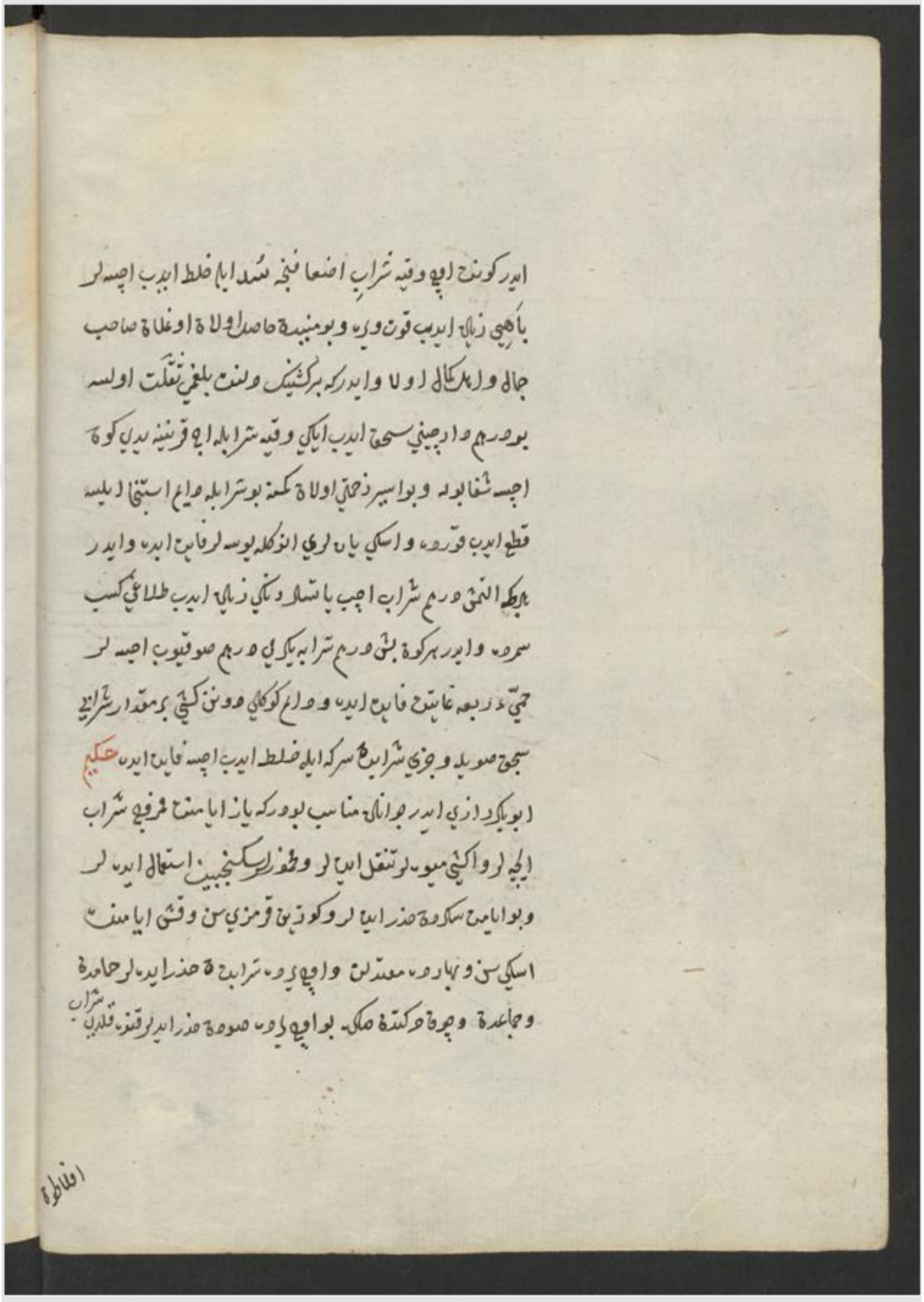

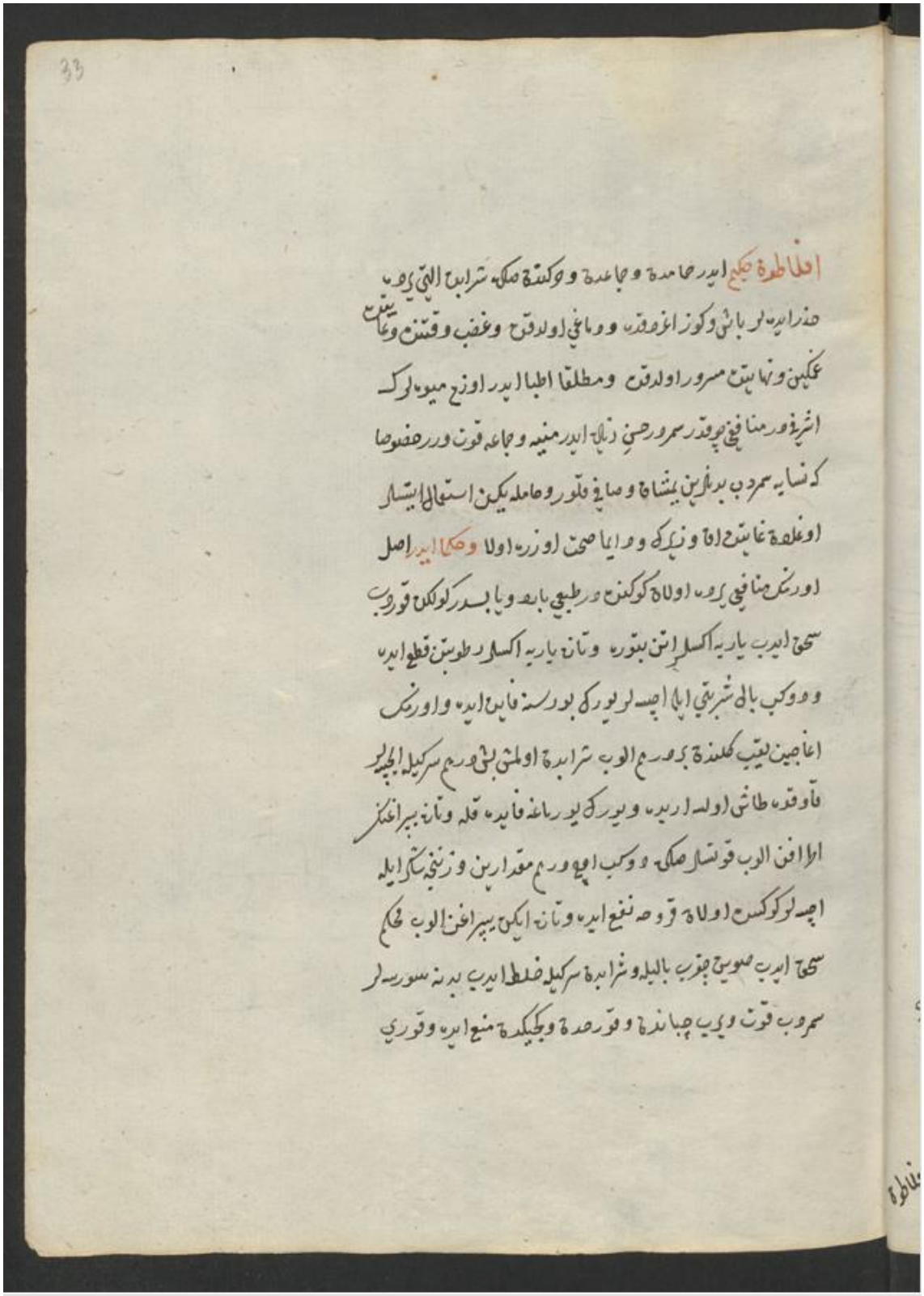

افلاطونه جلغ ايدر حامده و جاعده و كوكسنه صلكه شرابه الني ويرمه
حذر ايده لر باشي وكوز اغرسه ده و ماغي اولدقجه و غضب و قتن و عاشقلق
عكسين و نهايتسز مسرور اولدقجه و مطلقا اطبا ايدر اوزم ميوه لرك
اشربه سي منافعي چوقدر سمرو رحمي زيلا ايدر مثانه و جاعه قوت ورر خصوصا
كه نسايه سمرو بدلارين يمشاق و صافي قلور و عامله يكن استعمالي ايتسار
اوغلمه غايتده اقا و زيرك و ذكي اولور اولا وحكما ايدر اصل
اورنك منافعي ويرمه اولاه كوكسنه و رطوبي بابه و يا بسدركولكن قورو
سحق ايدوب يارم اكسار اتن بتورمه و تان يارم اكسار طوسن قطع ايدوب
و دوكب بالي شربتي ايله اچسه لر يوركي بورسه فاين ايدر و اورنك
اغاجين يقيب كلمنده بكدرم الوب شرابده اولمش بشي درهم سركيله اچيلر
قاوقه طاشي اولسه ايدر و يوركي يورياغه فايدر قله و تانه بيراغنك
ايراغن الوب قوتسال صلكه و دوكب اچيلور درهم مقدارين و زنجفه ساكايله
اچسه لر كوكسنه اولاه قوه نفع ايدر و تانه ايكن بيراغن الوب محكم
سحق ايدوب صويق جوزبالبله و شرابده سركيله خلط ايدوب بدنه سورسه لر
سمروب قوت ويرب چيباندة و قورحده و بجيكده منع ايدر و قوري

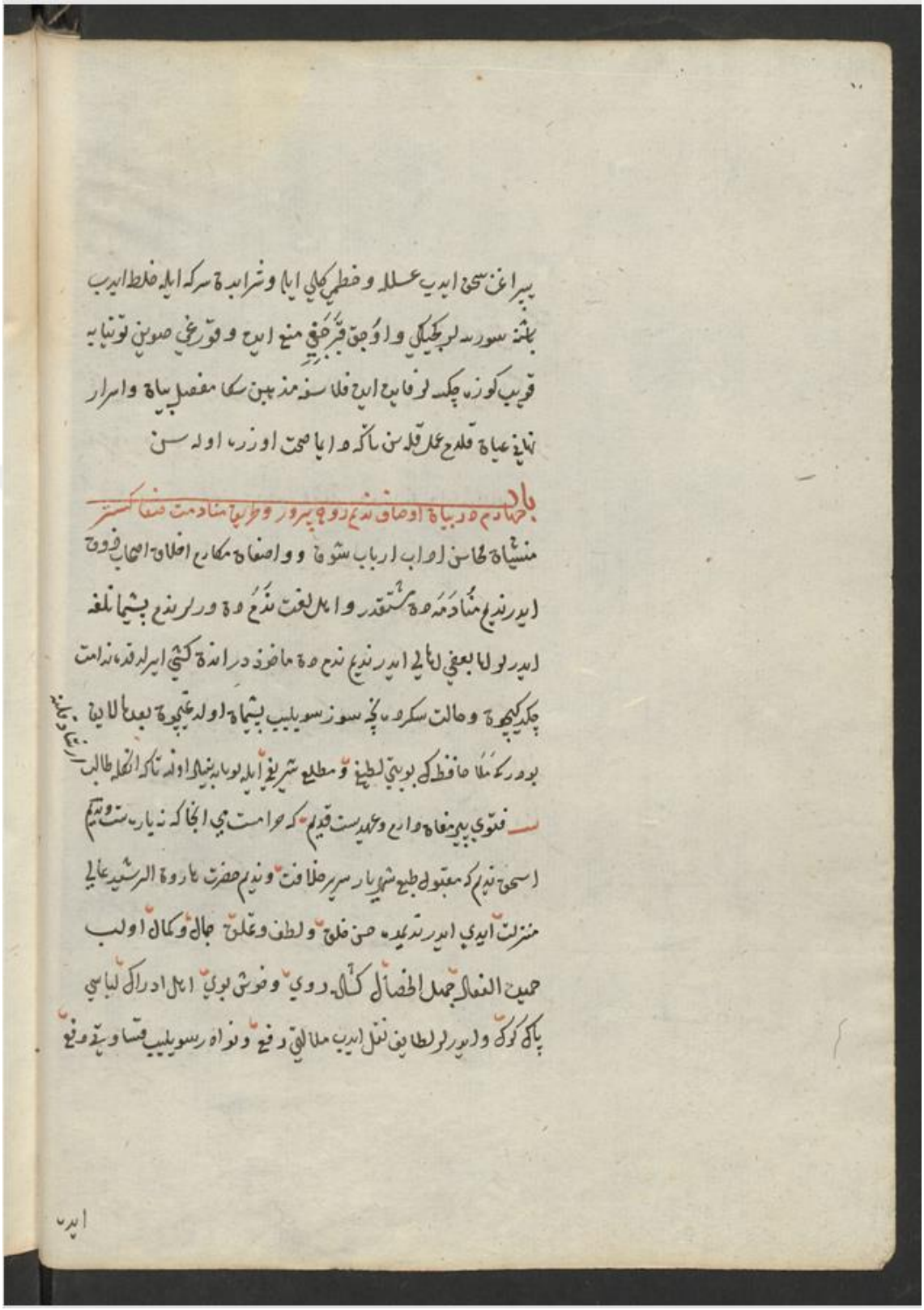

پیراغ سحی ایدیب عسلله و خطی کلی ایلا و شرابده سرکه ایله خلط ایدیب
باشنه سورسه لرجکلی و اوجق قرمغی منع ایدر و قورغی صوین تونیایه
قویب کوزه چکه لر فایدج ایدر فلاسفه مذهبین سکا مفصل بیاه و اسرار
نهایه عیاه قلدیغ عمل قلدین ناکه دایا صحت اوزره اولسن

باب حمادم در بیاه اوصاف ندیم روی پرور و طریق منادمت فضا گستر

منشیاه محاسن آداب ارباب شوق و واضعاه مکارم اخلاق اصحاب ذوق
ایدر ندیم منادمه مشتقدر و اهل لغت ندمه در ندم بشیمانلغه
ایدر لرلر یعنی لنایلی ایدر ندیم ندمه ماخوذ در اندمه کتبی ایدر لرکه ندامت
چکدیکیچون و حالت سکره پکچه سوزسویلیب بشیمان اولدیغیچون بعضالایی
بودرکه ملا حافظ کی بویله لطیفه و مطایبه شیرینی ایله بوبابه بنیاد اولنه ناکه انکله طالب ارشاد بلنه

فتوی پیر مغان دارم و عهدیست قدیم ۔ که حرامست می انجا که نه یار یست ندیم

اسحی ندیم کمقبول طبع شهریار سریر خلافت و ندیم حضرت تاجدار الرشید عالی
منزلت ایدی ایدر ندیده حسن خلق و لطف و علق جمال و کمال اولب
جمیع الخصال جمله الخصائل کمال روی و خوش بوی اهل ادراک لباسی
پاکه کوکه و ایدر لرلطایف نقل ایدیب ملالتی دفع و نوادر سویلیب قساوتی دفع

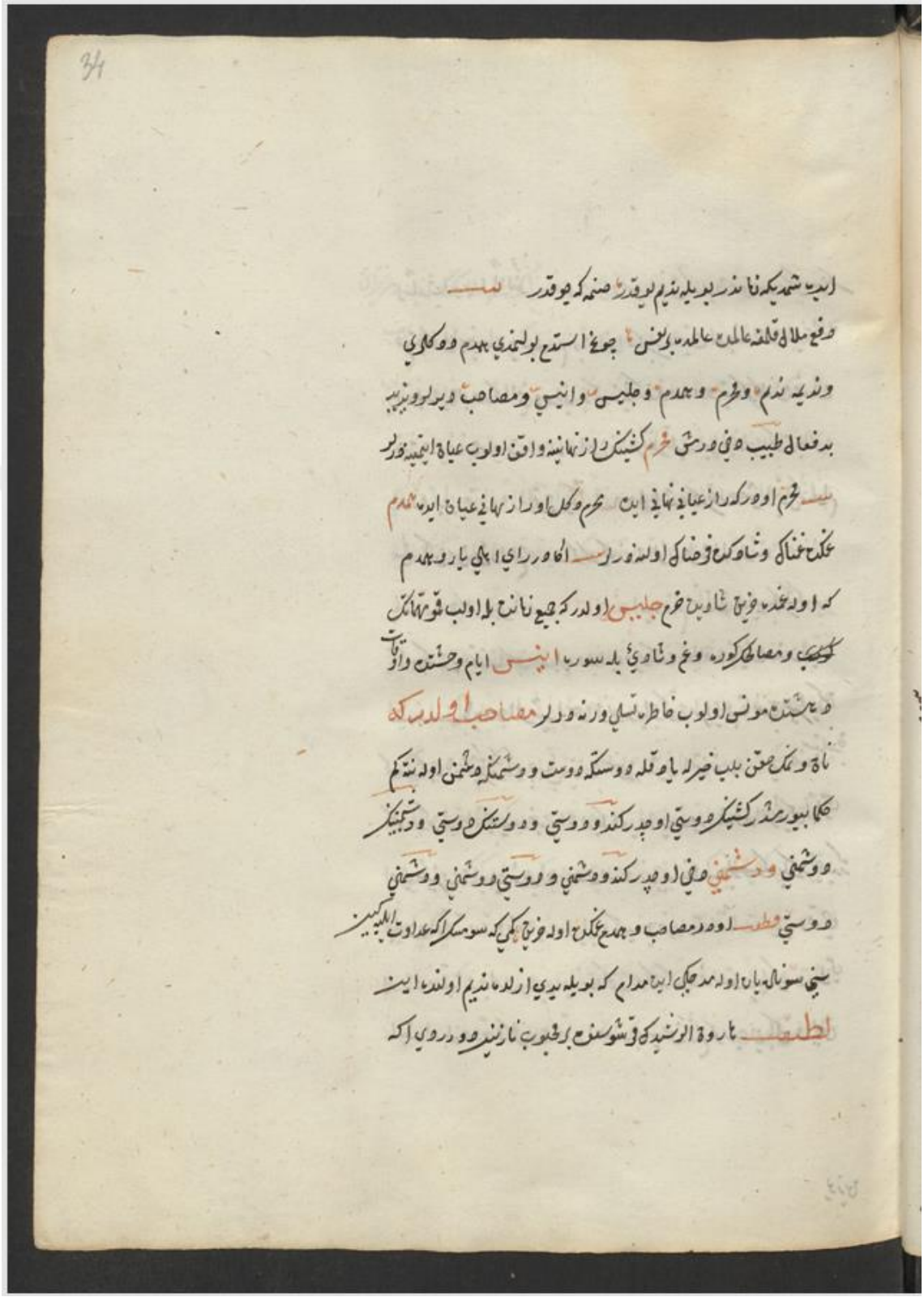

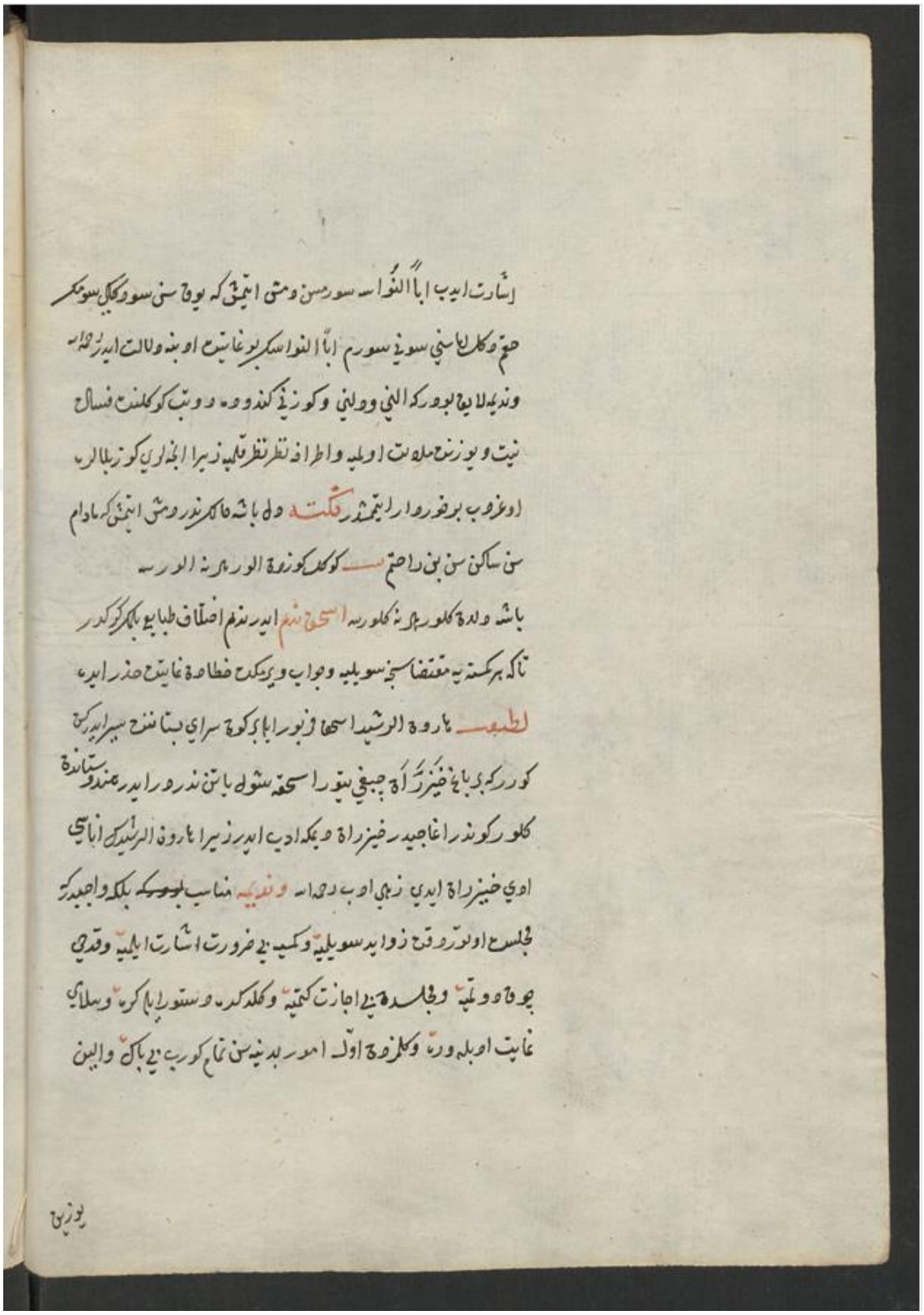

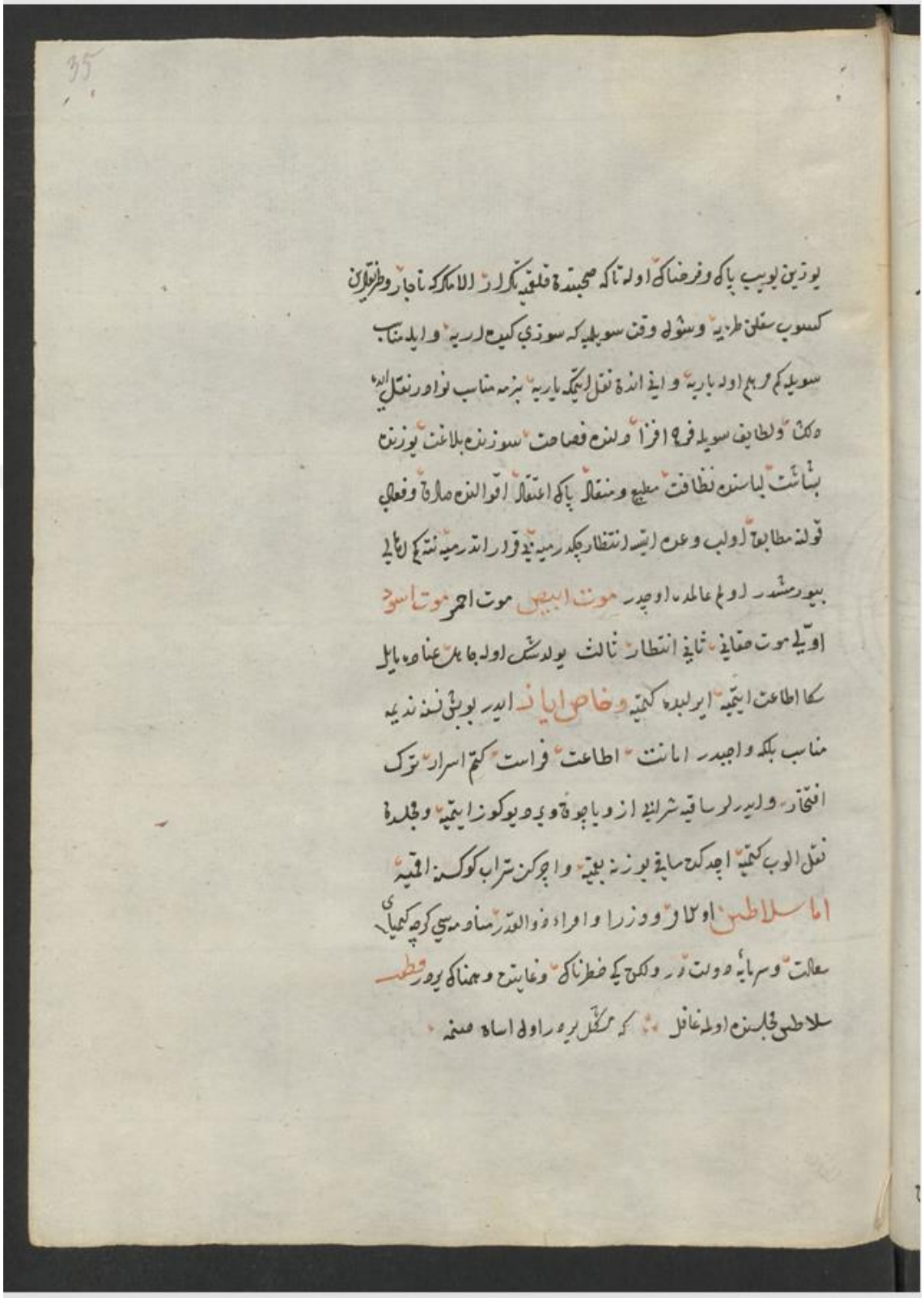

35

یوزین یوسب پاکه وفرضاکه اولنه تاکه صحبتده فلقیه بکلار لالاکه تاجار وطرفلرین
کسوب سفلی طریه وسئوله وقتن سویله که سوزی کیف اریه وایله مناسب
سویله که مریم اوله باریه واینه اندهٔ نقل ایتمکه یاریه بزمه مناسب نوادر نقل ایده
دکل ولطایف سویله فوائد افزا ولذت فصاحت سوزنده بلاغت یوزنده
بشاشت لباسنده نظافت مطیع ومنقاد پاکه اعتقاد اقوالنده صادق وفعلی
قوله مطابق اولب وعده ایتسه انتظارچکدرمیه ویرارانه درمیه نتیجه لایه
بیورمشدر اولم عالمده اوچدر موت ابیض موت احمر موت اسود
اویله موت حقایق ثانیه انتظار ثالث یولدشی اولدیغی عاده مایل
سکا اطاعت ایتمیه ایرلیده کتمیه وخاص ایاغ ایده یوبشی نسنه دیمه
مناسب بلکه واجبدر امانت اطاعت فواست کتم اسرار ترک
افتخار ولیدر لرساقیه شرابنی ازدیاجوق ویرمیوکوزایتمیه وقلدهٔ
نقل الوب کتمیه اجدکدساقیه یوزنه بقیه واچکن شراب کوکسنه اقمیه
اما سلاطین اولکلر ووزرا واعیان ذوالقدر مصاحبتی کیمیای
سعادت وسرمایهٔ دولت درلکن یکخطرناک وغایتده تهلکه لیدر قطب
سلاطین مجالسنده اولمغا دائر کتمل بیورلر اولی اساه صحبته

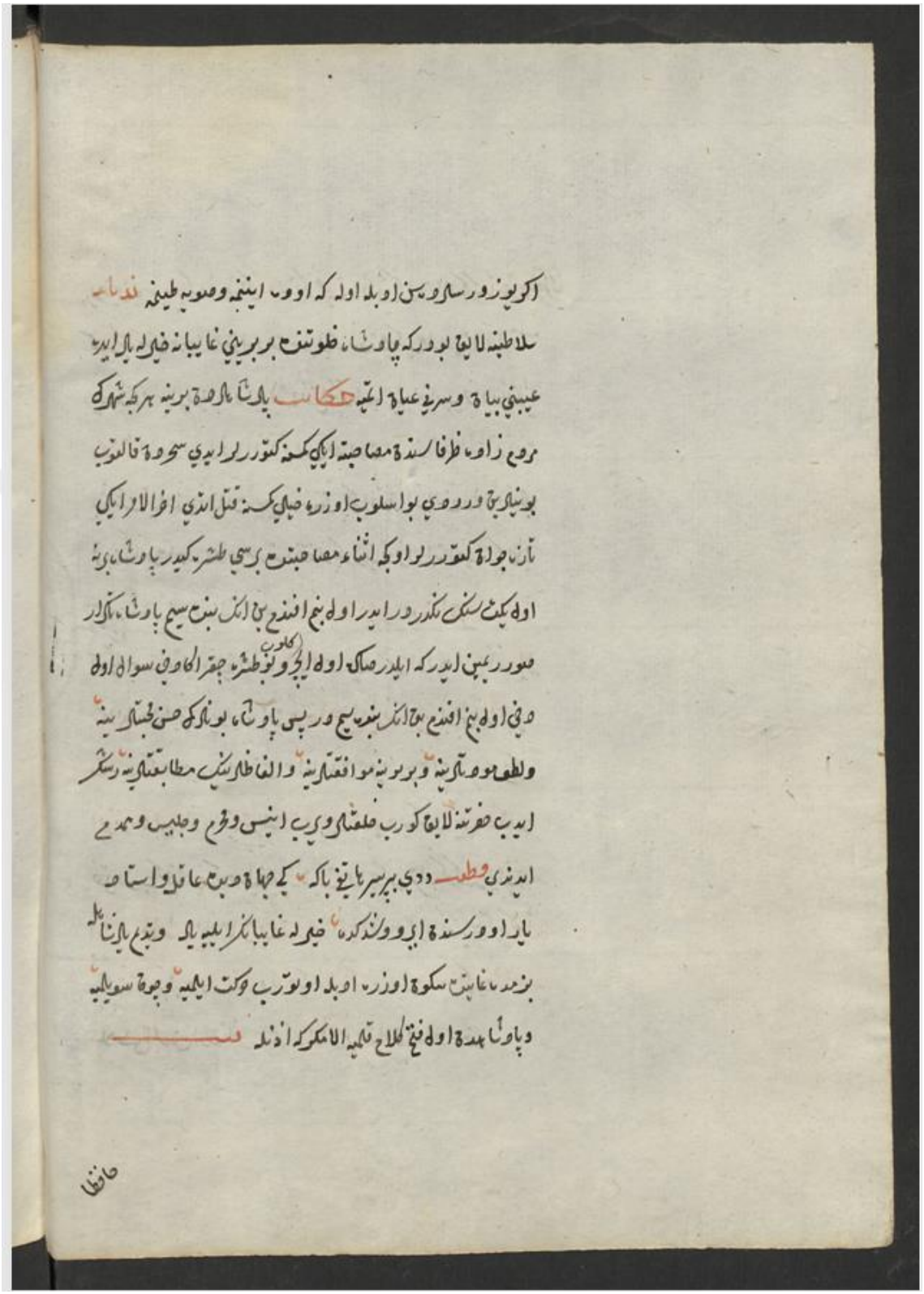

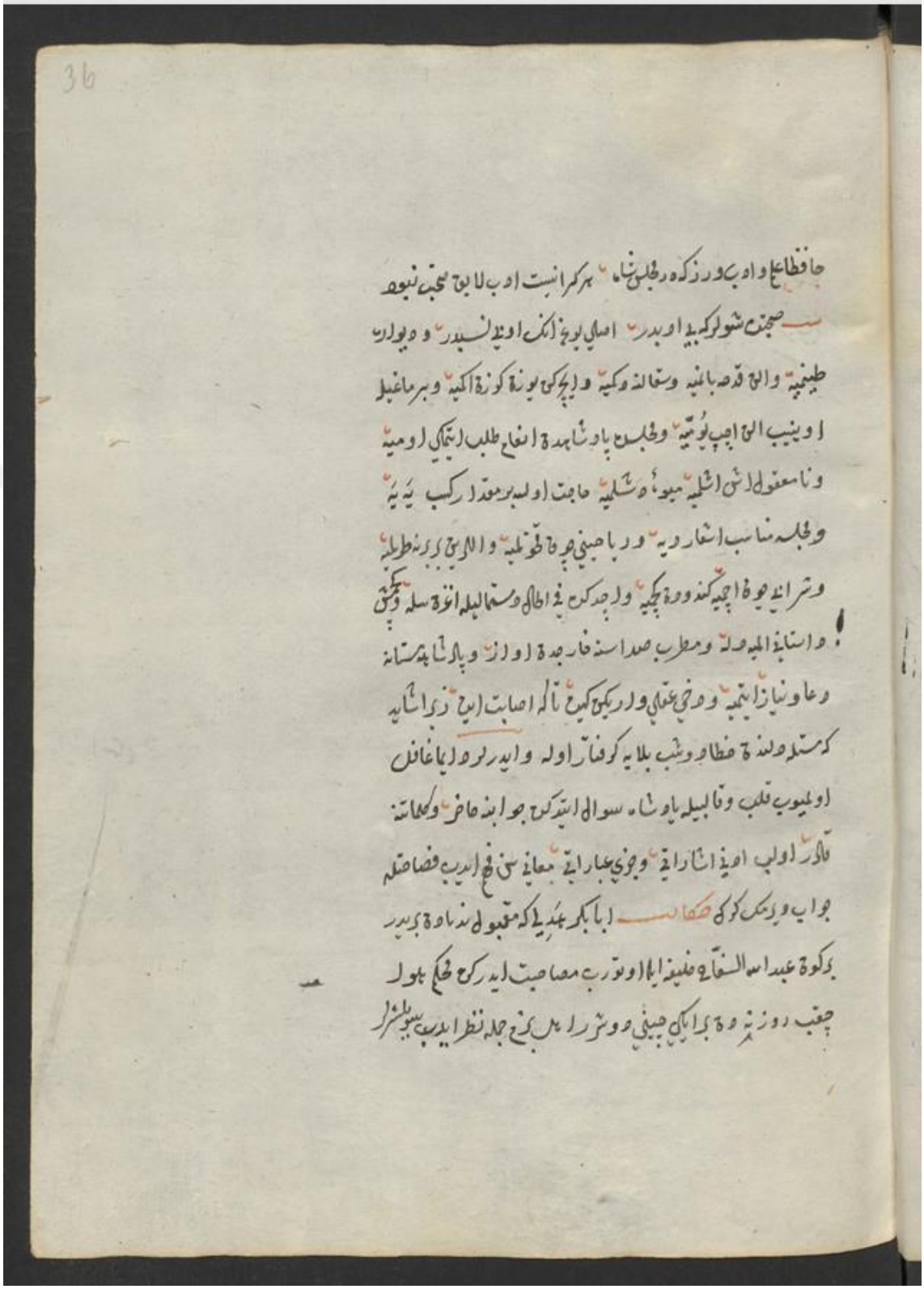

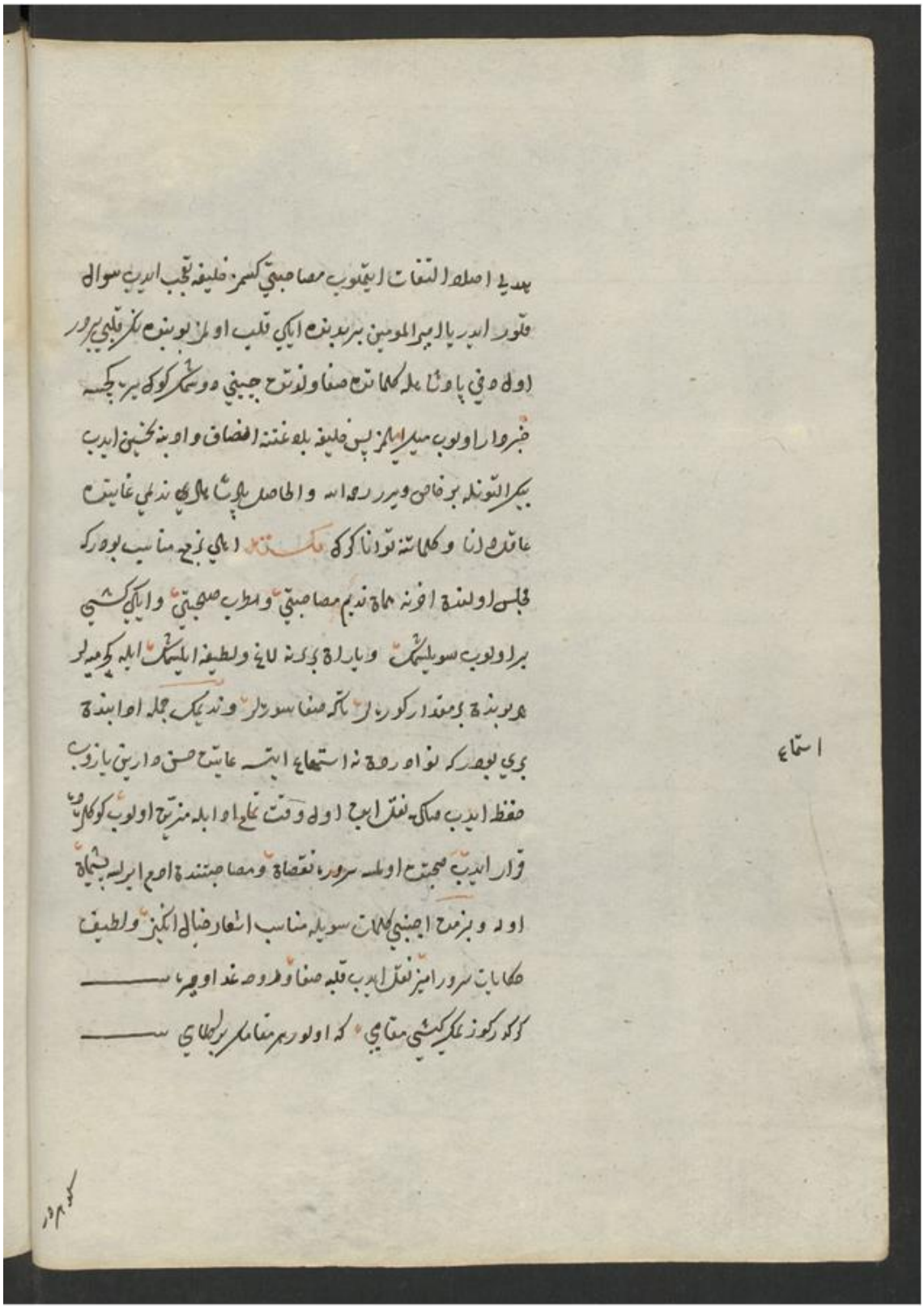

بديع اصله لتغات ايتمك مصاحبي كسمز خليفه تجب اديب سوال
قلور اديب يا امير المومنين بر بنده ايكي قلب اولز بونده نكر قلمي بر دور
اوله دخي باوشا بله كلمانك صفا ولدقجه جيني دوشمكو كوكل بر بكسه
خبر وار اولوب سيد ايلز پس خليفه بله غنته افضاق واوبنه تحسين اديب
بيكر التونله برخاص وير رعايه والحاصل باوشا بله ندمي غايتده
عاقل دانا وكلماته توانا كوكل ايكي زوجه مناسب بولدركه
قبلس اولنده افونه همان نديم مصاحبي ومطرب صحبتي وايكي كشي
براولوب سويلشمز وبارادة بركه لاغ ولطيفه ايلشمز ايله كميلر
هر بنده بمقدار كورز تاكه صفا سورلر وندمك جمله اوابنده
بري بوبدركه نواورحمه نه استماع ايتسه غايت حسن وارين بازوب
حفظ اديب ملكه نقل ايدر اوله وقت تملي اوابله مزيح اولوب كوكلي
قوار اديب صحبتي اوله سرور نغمه ومصاحبتنده اوج ايرلسه شيمه
اوله وبزمه اجنبي كلمان سويله مناسب اشعار ضالي انكز ولطيف
حكايات سرور اميز نقل ايدب قلبه صفا وفرحه غذا ويرر ـــــ
كوكر كوزلكر كيشي مقامي كه اولور هر مقامكر بر كلامي ـــــ

استماع

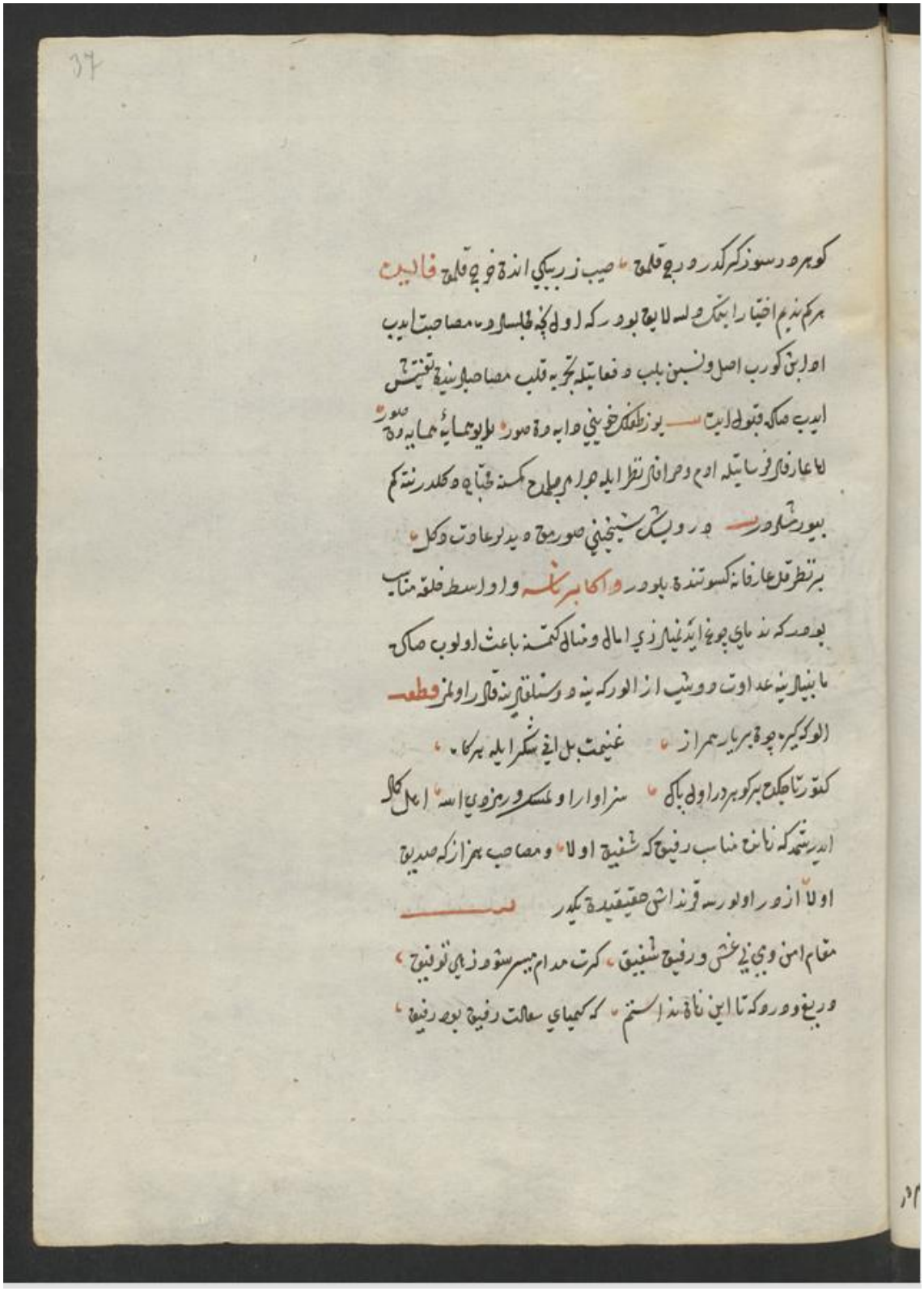

گوهر دسوز کر کدر دیچ قلم ۵ صیب زریکی اندۀ خوچ قلم فاین
هر کم ندم اختیار ایتمک دلسه لایق بودر که اول کچه قبلسار دسه مصاحبت ایدب
اولبنی کوزب اصل ونسبن بلب دفعاتله تجربه قلب مصاحبلرینه تفتیش
ایدب صاکه قبول ایت — یوزطمکن خوبنی دایه وه صورت بلویمایه ده صورت
لاعارفلر فسایله اوم دحرافلر نظرایله جواهر مطلوبه کمسنه طنیاچه دکلدر بنه کم
بیورمشلردر — درویش سنجنی صورمق دیدکرعادت دکل ۵
برنظر قلعارفانه کسوتنده بلودر واکابر بنه واواسط خلقه مناسب
بودر که ندایی چوخ ایدنلرزی امالی ومنالی کمسنه باعث اولوب صاکه
مابینلرینه عداوت دوشب ازالورکه بنه دوستلقلرینه قادر اولمز قطعه
الوکه کیره چوقه بریار همراز ۵ غنیمت بل انی شکرایله برکاز ۵
کتوره تاجلکه برکوهردراولی پاک ۵ سزاوارا ولمسکر دربزدان اسه ۵ اهل کمال
ایدرشمدکه نائح مناسب رفیق که شفیق اولا ۵ ومصاحب هرازکه صدیق
اولا ازدوراولورسه قوندقلرشی حقیقتده یکدر —
مقام امن ویی نیغش ورفیق شفیق ۵ کرت مدام میسرشود زهی توفیق ۵
دریغ ودردکه تااین غایه ندانستم ۵ که کیمیای سعادت رفیق بود رفیق ۵

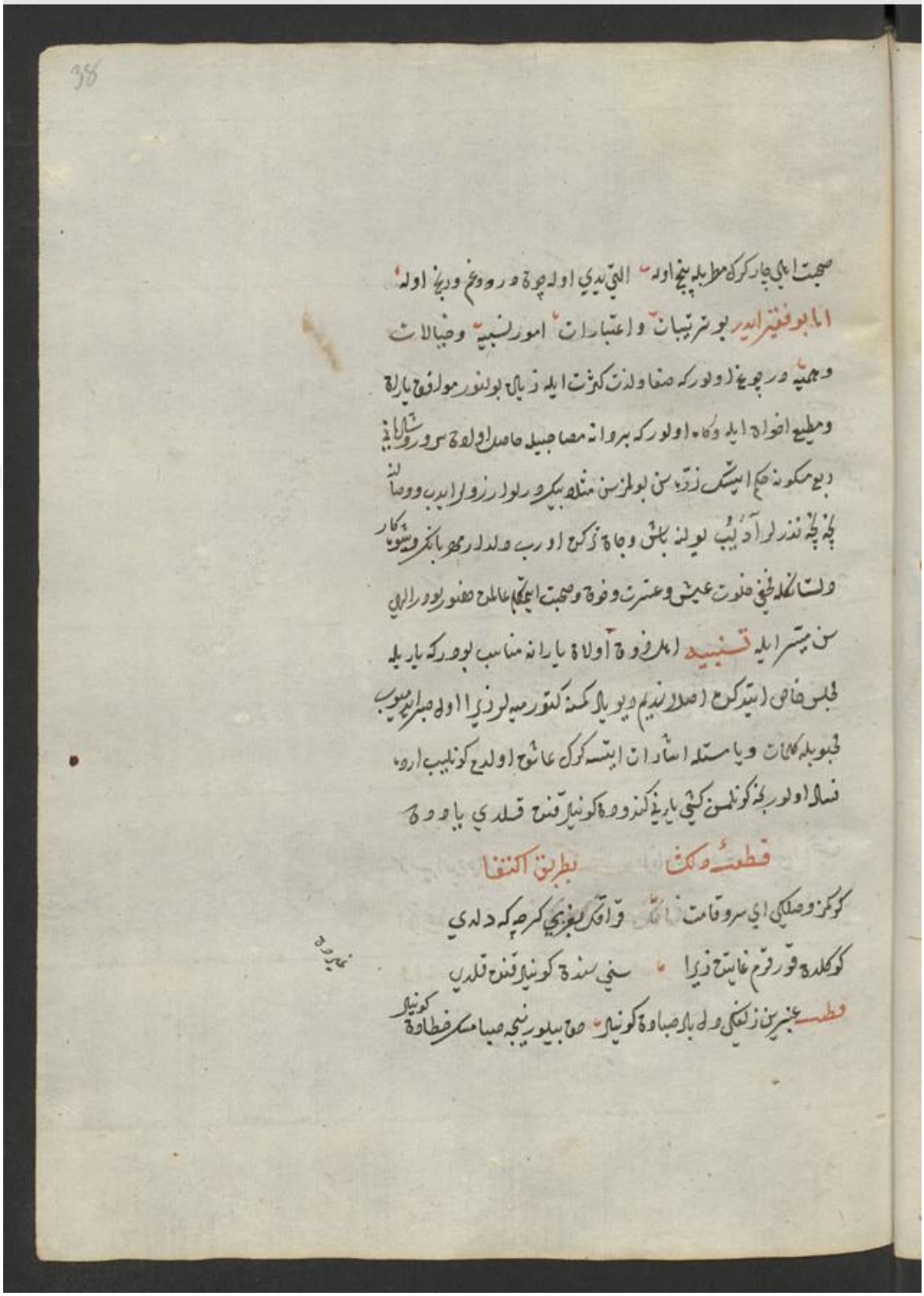

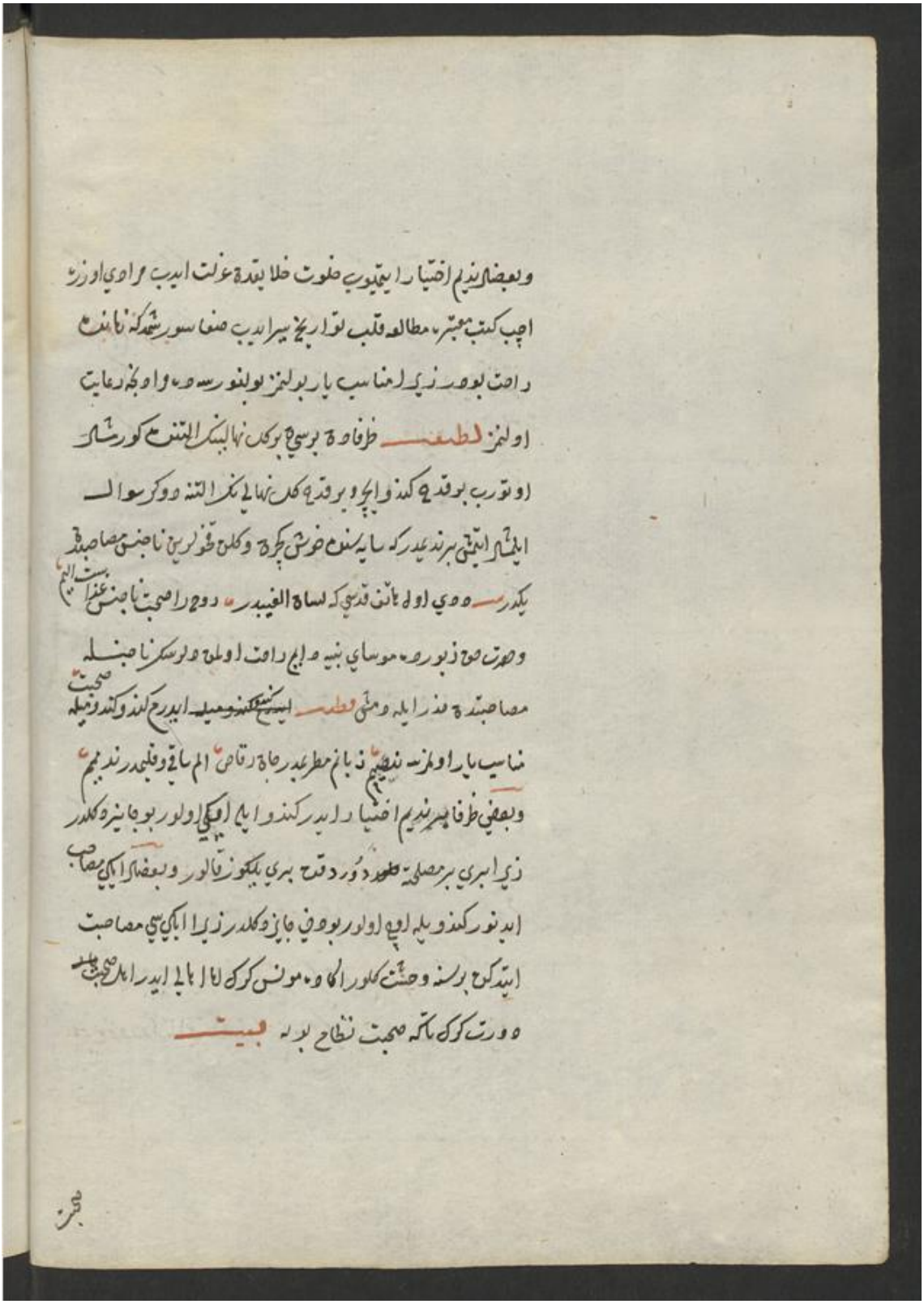

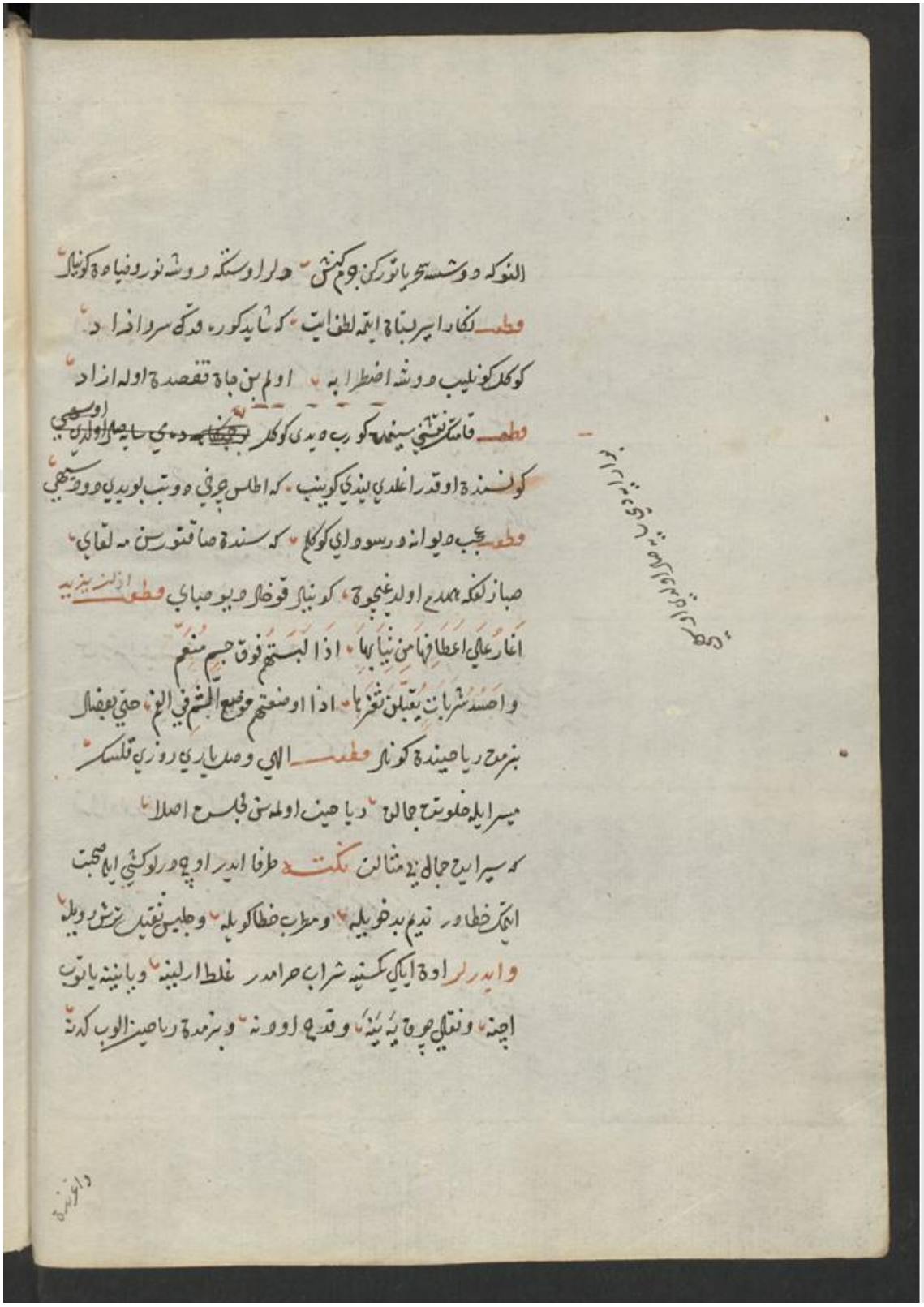

النوکه دوشسه تحریا تورکن بوم کنش ۰ دلراوسکه دوشه نوروضیاوه کونیلر ۰
قطعه نکاراسیر بتباه ایله لطفایت ۰ کرشاید کوره مدکی سروازاد ۰
کوکل کونلیب دوشه اضطرابه ۰ اولم بن جاه تقصده اوله ازاد ۰
قطعه قامتکزنتی سیمنده کوربویدی کوکل ~~بنجکنده~~ دمی ساچه صاللاولزن اوسمیجی
کونسنده اوقدراغلدی بندی کوینب ۰ کراطلس چرنی دوتب بویدی دوزسمیجی
قطعه عجب دیوانه دربسودای کوکل ۰ کرسنده صاقتورسن مه لقای ۰
صبازلکه همدم اولدغیچون ۰ کونیلر قوغارسن دیو صبای قطعه ازلنسیزیه

اغار علی اعطافها من نیابها ۰ اذا البستم فوق جسم منعم
واحسد شربات یقبلن ثغرها ۰ اذا اوضعتم موضع الشم فی الفم ۰ حتی یعضال

بزمرح ریاحینده کونلر قطعه الهی وصل یارین روزی قلسکر ۰
میسرایله خلوتسح جالی ۰ دیاحین اوله سن قلسح اصلا ۰
کرسیرایح جالی یه متالن نکته طرفاایدراوچون درلوکنی ایاصحبت
ایمک خطاور ندیم بدخویله ۰ ومطرب خطاکویله ۰ وجلیس نقیل ترش رویله ۰
وایدرلراوه ایاکی کسنه شراب حرامدر غلط ارلینه ۰ وباینه یانوب
اچنه ۰ ونقلی چوق یه یه نه ۰ وقدحی اوه نه ۰ وبزمده ریاحین الوب کدنه ۰

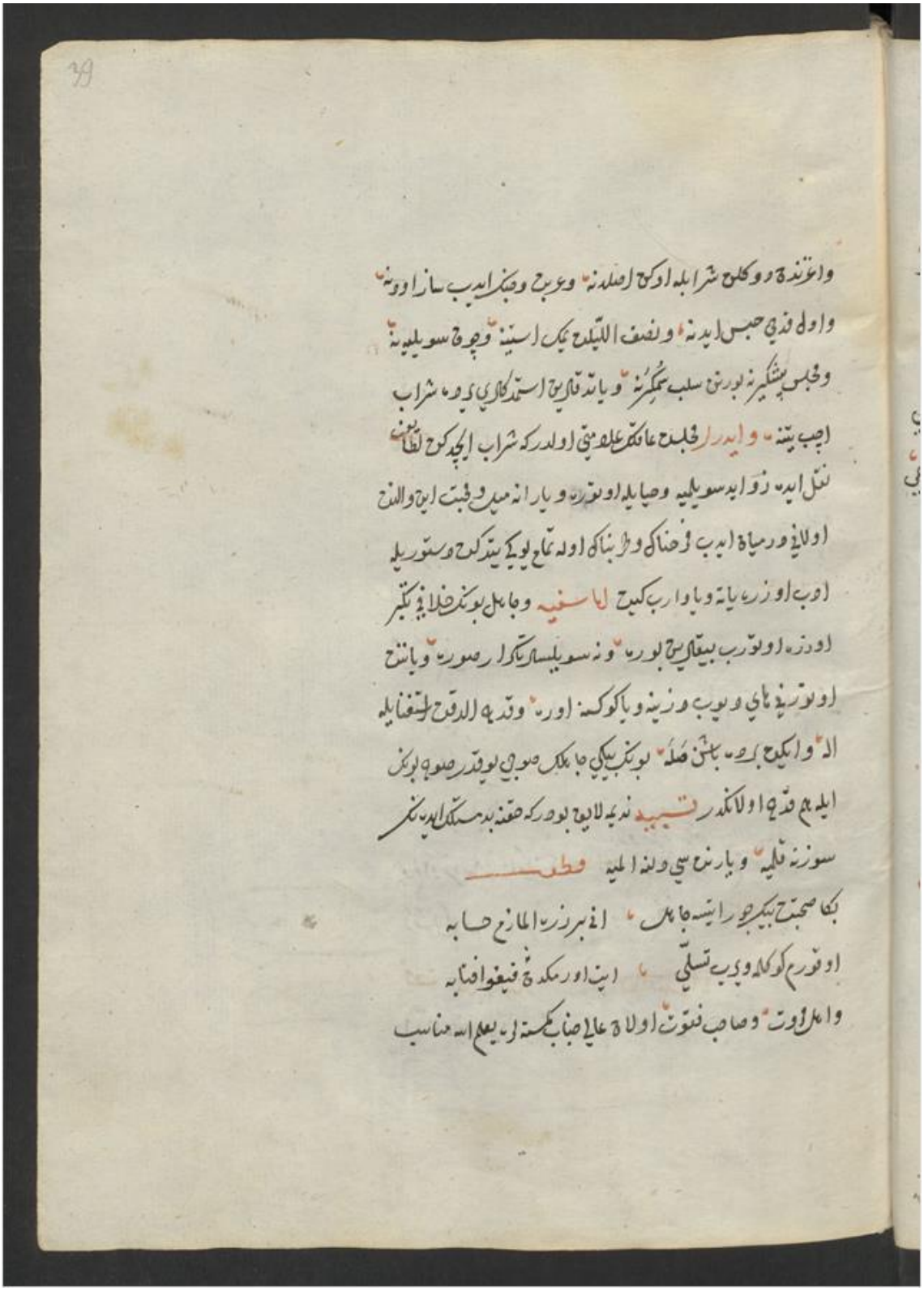

واغزنده وکلوح شرابله اوکوح اصلدنه وعربج وجنک ایدب سازاوونه
واولقدر حبس ایدنه ونصف اللیلده بیک اسنه وچوق سویلیه
وحبس پشکیرنه بورنی سلب ایمکرنه ویاند قاریج استمدکاری یوه شراب
اچب یتنه وایدرلر قبلدجه عالمک علاقه سنی اولدرکه شراب ایچدکوح لطایفی
نقل ایده زوایه سویلیه وحیایله اوتوره ویارانه میل وقیبت ایچ والنج
اولانی ورمیاه ایدب ژغناک وژرناک اوله تماع یوکیه یتدکوح وستوریله
اوب اوزره یاته ویاوارب کیج لیاسنیه وجاهل بونک خلافنه بکر
اوزره اوتوروب بیقاریج بوره ونه سویلسه یانکلار صوره ویاتنج
اوتوزینه مای ویوب وزینه ویاکوکسه اوره وقدیه الدقوح لستغفایله
الله واکیج یره باشی صله بونک بیکی جاهلک صوبی یوقدر صوه بونک
ایله هم قدیه اولانکدر تنبیه ندیملایج بولدرکه حقنده مسلک ایدیلنکر
سوزنه قلیه ویارنج سی دلنه الیه فطعه

بکا صحبت بیکر جور ایتسه جاهل ٭ انی برزره المازم حابه
اوتورم کوکله ویرم تسلی ٭ اینه اورمکدن فیغوافنابه
واهل اوت وصاحب فتوت اولاه عالی جناب کمسنه ایله یعلم اله مناسب

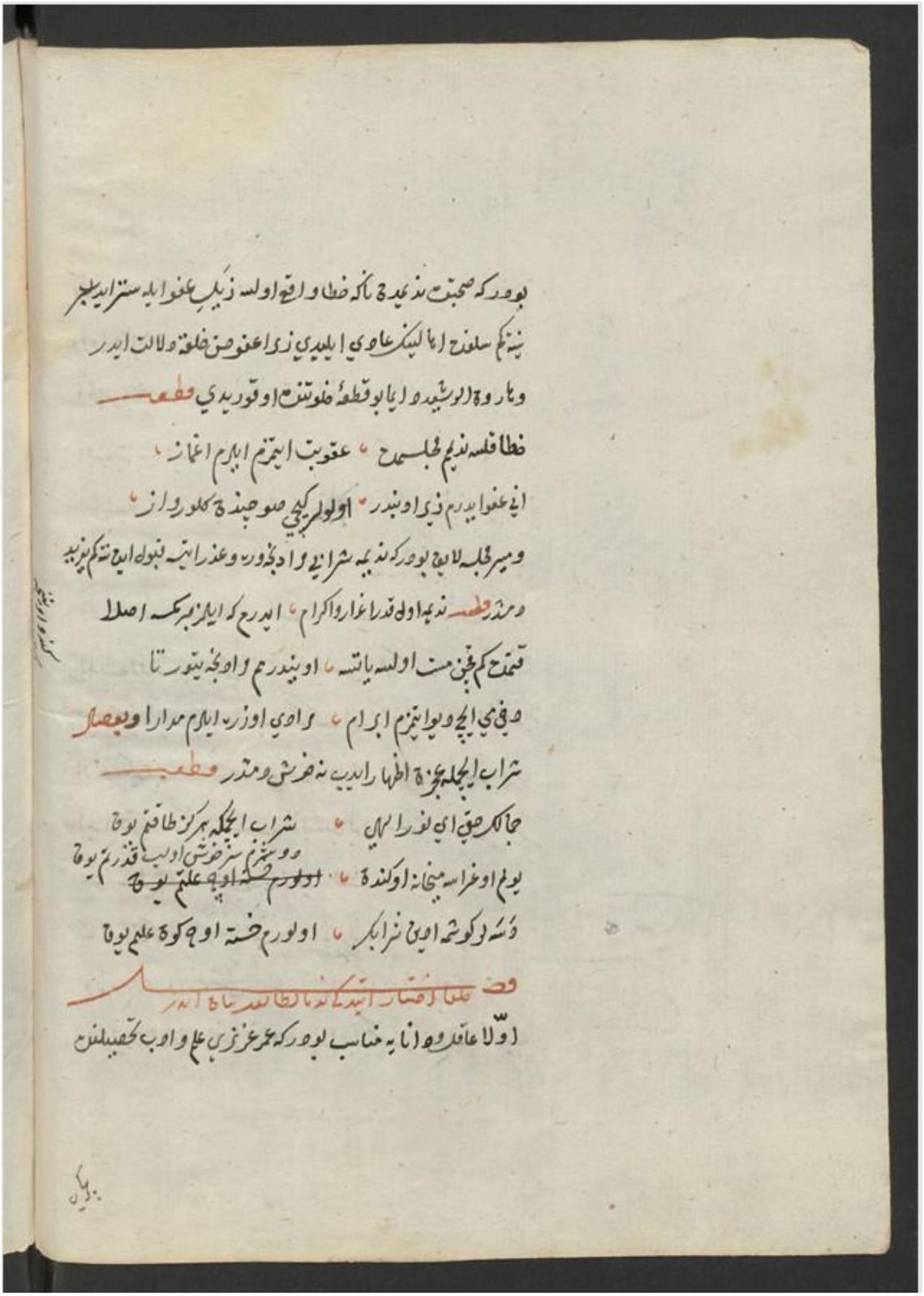

بود که صحبت ندیده تا که خطا و اقع اولسه ذیل عفو ایله ستر ایدیلر
بنه کم سلوک ایله لیک عادی ایلدی زیرا عفو ضد خلقه دلالت ایدر
و بارده ابو رشید و ابو قطیفه خلوتنده او قوردی **قطعه**

خطا فلسه ندیم مجلس مدح ◦ عقوبت ایتمه ایلام اغماز ◦
انی عفو ایدرم ذی اوبندر ◦ اولور کیم صو چنده کلور واز ◦

و میر مجلسه لایق بود که ندیمه شرابنی و ادبلرینه و عذرانیه قبول ایده تکلیف ایده
و مذکر **قطعه** ندیمه اول قدر اغار و اکرام ◦ ایدرم که ایلز بر کسه اصلا
قدحی کم ایچمز مست اولسه یا تسه ◦ اوبندرم و اوبچه یتورتا
دینی ایچه و یوا ایتزم ابرام ◦ و اوی اوزره ایلام مدارا **و بعضلر**
شرابی ایچمکه عجزه اظهار ایدیب ندمه خوش و مذکر **قطعه**

جالک حق ای نور الهی ◦ شرابی ایچمکه هرگز طاقم یوخ
یوزم اوغراسه میخانه اوکنده ◦ ~~اولورم حسه~~ دوشنم سرخوشی اولسه قدرم یوخ
دسه لر کوشه اوی نرابکر ◦ اولورم خسته اوچ کوه علیم یوخ

فصل در بیان افتتاح ایدن کتابه نادر طالعده یاخود
اولا عاقد وجه انایه مناسب بود که عمر عزیزی علم و ادب تحصیلنده

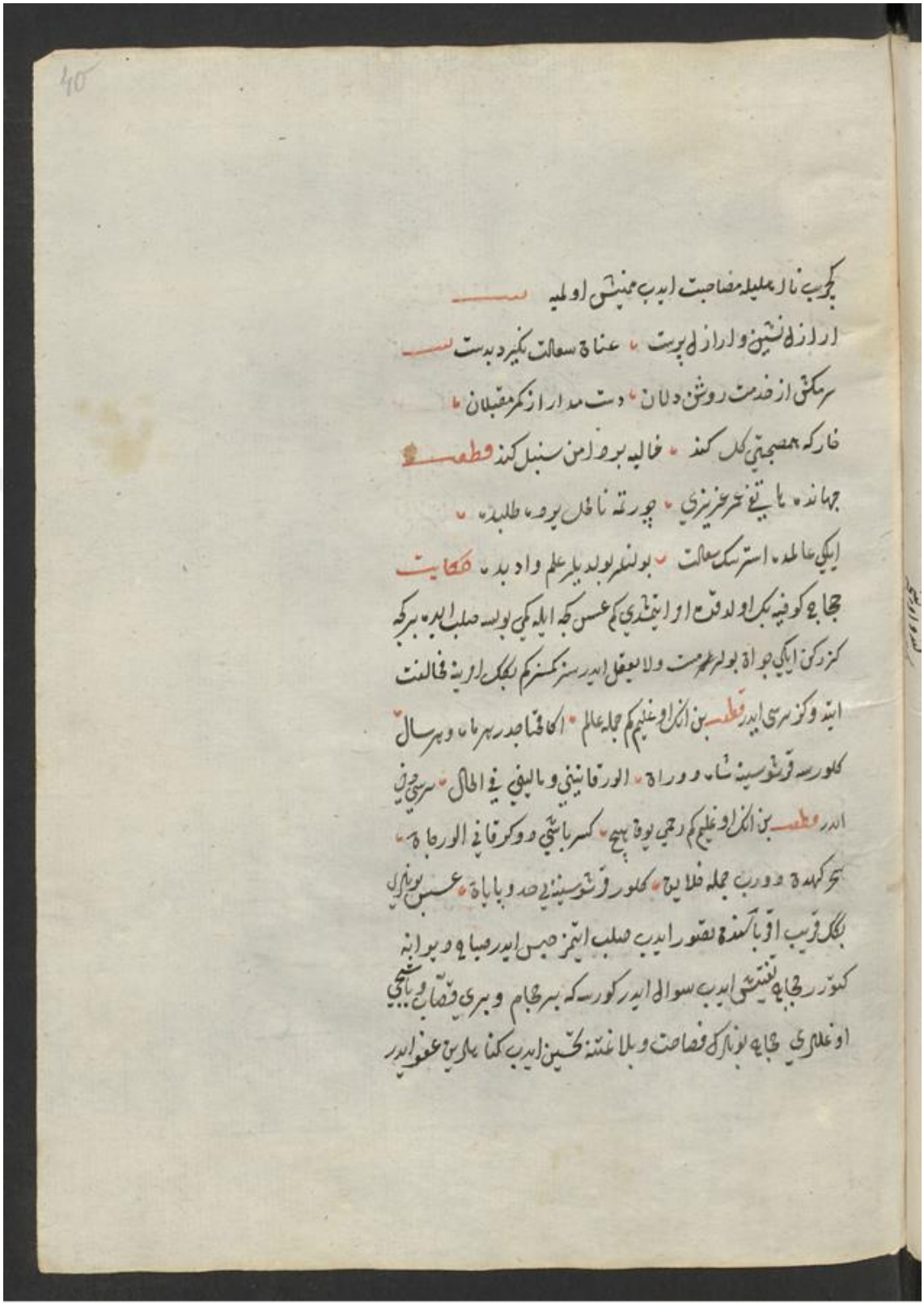

بجوب نار مليله مضاحبت ايدب ممنش اولميه
ارزانه نشين واراز اولميه عنانه سعادت بكيردبدست
سرمكش از خدمت روشن دلان دست مدار از كمر مقبلان
خار كه همصحبتي كل كند خاليه بوي از من سنبل كند قطعه
جهاندة يا تو عزيزي چو رتبه نا قابل بوده طلبده
ايكي عالمده استرسك سعادت بولنمز بولدي يار علم واديدي حكايت
حجاج كوفيه بك اولدقده اوايتدي كم عسس كه ايله كيي بولسه صلب ايده برگه
كزركن ايكي جوانه بولمز عصمت ولا يعقل ايدر سنز كمسنز كم بكك اوزينه فعالنت
ايده وكزرسي ايدر قطب بن انكز اوغليكم جمله عالم اكا قصاصدر بهرمان وبهر سال
كلورسه قوشوسينه شان دوراه الورقانيني وماليني يغما ايدر سرسيري
ايدر قطب بن انكز اوغليكم رحمي يوقدر هيچ كسر باشي دوكر قانيني الورجاه
سحر كهده دوربه جمله خلايق كلورقوشوسينه ضرب باباه عسس بونكله
بكك قريب اولمغه باشلدقده تصور ايدب صلب ايتمز حبس ايدر صباه ديوانه
كبوردي حجاجه تفتيش ايدب سوال ايدركورسه كه برجام وبري قصاب وباشي
اوغلاري حجاجه بونلرك فصاحت وبلاغتله تحسين ايدب كنايلرين عفو ايدر

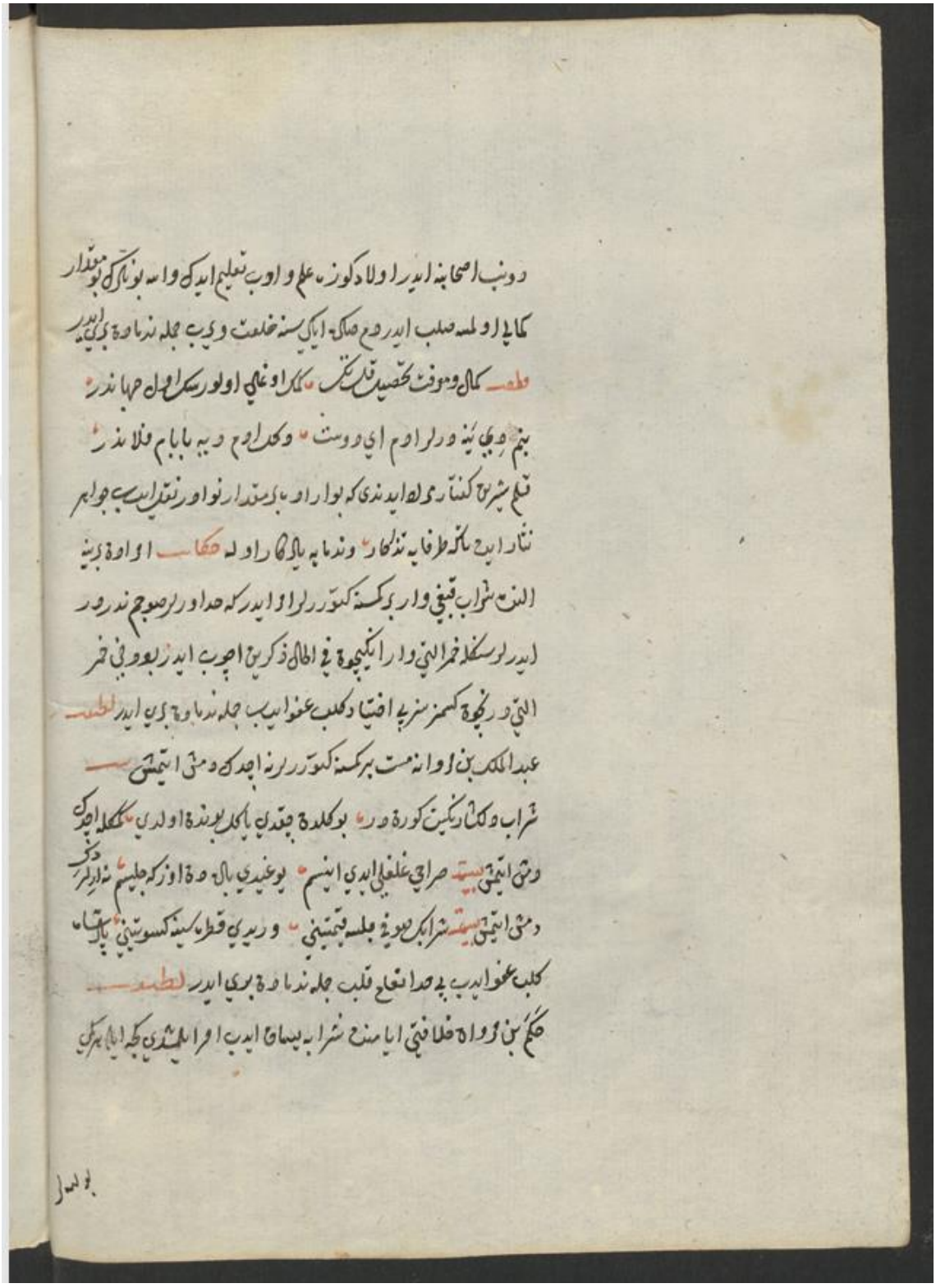

دونب اصحابه ایدر اولاد کوزه علم و ادب تعلیم ایدک واسه بونلاک بومقدار
کمالی اولمسه صلب ایدر دوم صاکه ایاکی سنه خلعت ویرب جمله ندماوه بری ایدر
لطیفه کمال وموفقت تحصیل قدر تکر صاکل اوغلی اولورسکز اول جهاندر
بنم دیی یه ورلرادم ای دوست وکل ادم دیه بابام فلاندر
قلم شریح کتاری دیه ایدندی که بوارادیه بر مقدار نوادر ونتدرایب جواهر
نثار ایدیم ماکه طرفایه نذکار وندمایه یاکاراولمه حکایه اوادوه بری
الندن شراب قبضی وار بر کسنه کبور رلرادیدر که حداورلرصوجم ندرور
ایدرلرسکه خمرالبی وارانکیچون یه الحال ذکرین اجرب ایدرلرصوبی خمر
البی درنجه کسمز سزیه اضیا دکلب عفوایدیب جمله ندماوه بری ایدر لطیفه
عبدالملک بن مروانه مست برکسنه کبور رلرنه اچدک دمشی ایتمش
شراب دکل رنکین کوره دیر بوکلده چقدین یاکل یوندوه اولدی بکله اچدک
دمشی ایتمی بیت صرای غلغلی ایدی اینسم بوغیدی یاله وه اوزکه جلیسم نه اولرسکز
دمشی ایتمی بیت شرابکه صوبنه جلسه قتیبنی وریدی قطره کسه کسوبنی یاکاتاه
کلب عفوایدیب یه حداتفاع قلب جمله ندماوه بری ایدر لطیفه
حکم بن مروانه خلافتی ایامنده شرابه یساغ ایدب اراکیلرین کچه ایاکه

بو لعمل

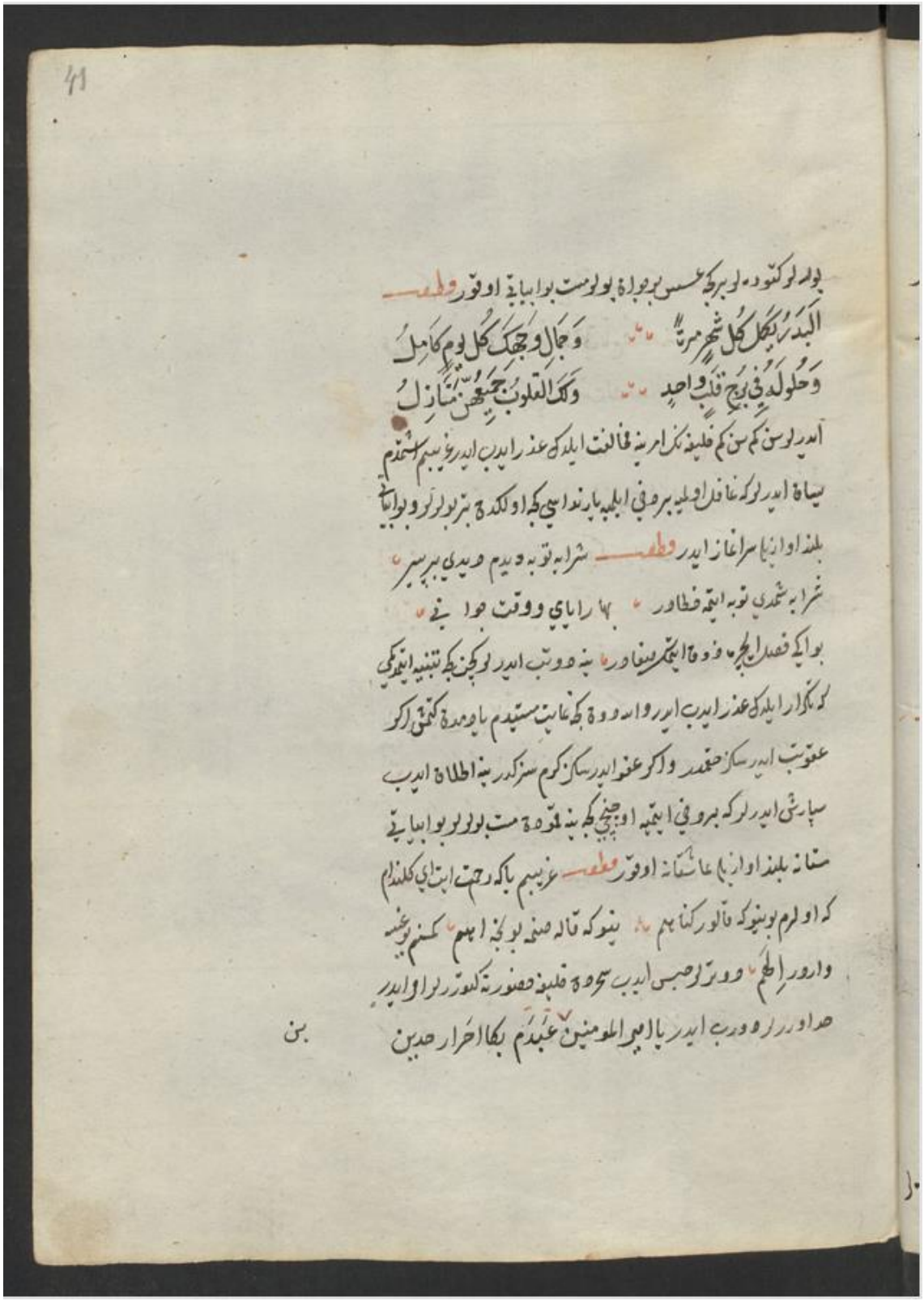

41

بولر لوکتوده لوبرکه عسس بوجواه بولوست بوابیاته اوقور وطف

البدر یکمل کل شهر مرة ٭٭ وجمالِ وجهک کل یوم کامل
وحلوله فی برج قلب واحد ٭٭ وکذ القلوب جمیعهن منازل

آمدیر لوسن کم سن کم فلیفه نک امرینه مخالفت ایلدکی عذر ایدیب ایدرسنیم استادم
بیاه ایدر لوکه غافل اولیه بروفی ایلیه یارندا سیی که اولکده بزبولر لوبوابیاته
بلنداوازیا سراغاز ایدر وطف شرابه توبه دیدم دیدی بر پسر
شرابه شدی توبه ایته فطادر ٭٭ ۲ رایای ووقت جوانی
بوایکی فصل ایچره ووقایتمز مینادر ٭ بنه دوتب ایدر لوکچن بکه تنبیه ایتدیکی
کیکاراریلدکی عذر ایدیب ایدر واده ووه بکه غایت مستیدم یاوعده کتمش اکر
عقوبت ایدرسکز حقدر واکر عفو ایدرسکز کرم سزکدر بنه اطاعه ایدیب
سپاریش ایدر لوکه بروفی ایتمیه اوچنجی که بنه لقوده مست بولولر بوابیاته
مستانه بلنداوازیا عاشقانه اوقور وطف غزیسم یاکه رحمت ایتای کلندام
که اولرم بونیوکه قالورکناهم ٭٭ بنیوکه قاله صنمه بولمیه اهم ٭ کسنم یوغیسه
وارورالهم ٭ وورتاجس ایدیب سجوده فلیفه حضورنه کلوب ربواوایدر
حداورر لوه ورب ایدر یاامیرالمومنین عبدکم بکااحرار حدین

بن

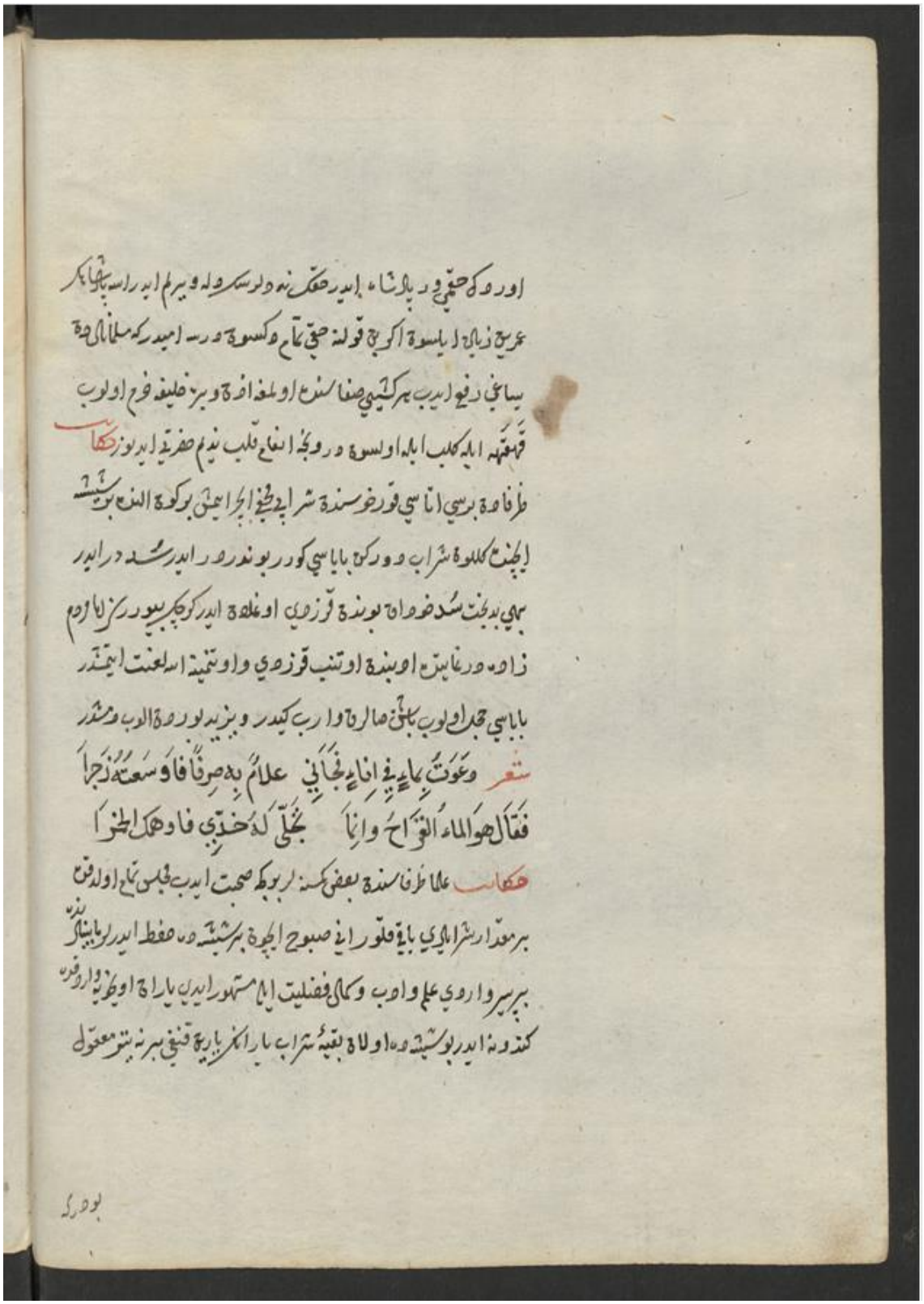

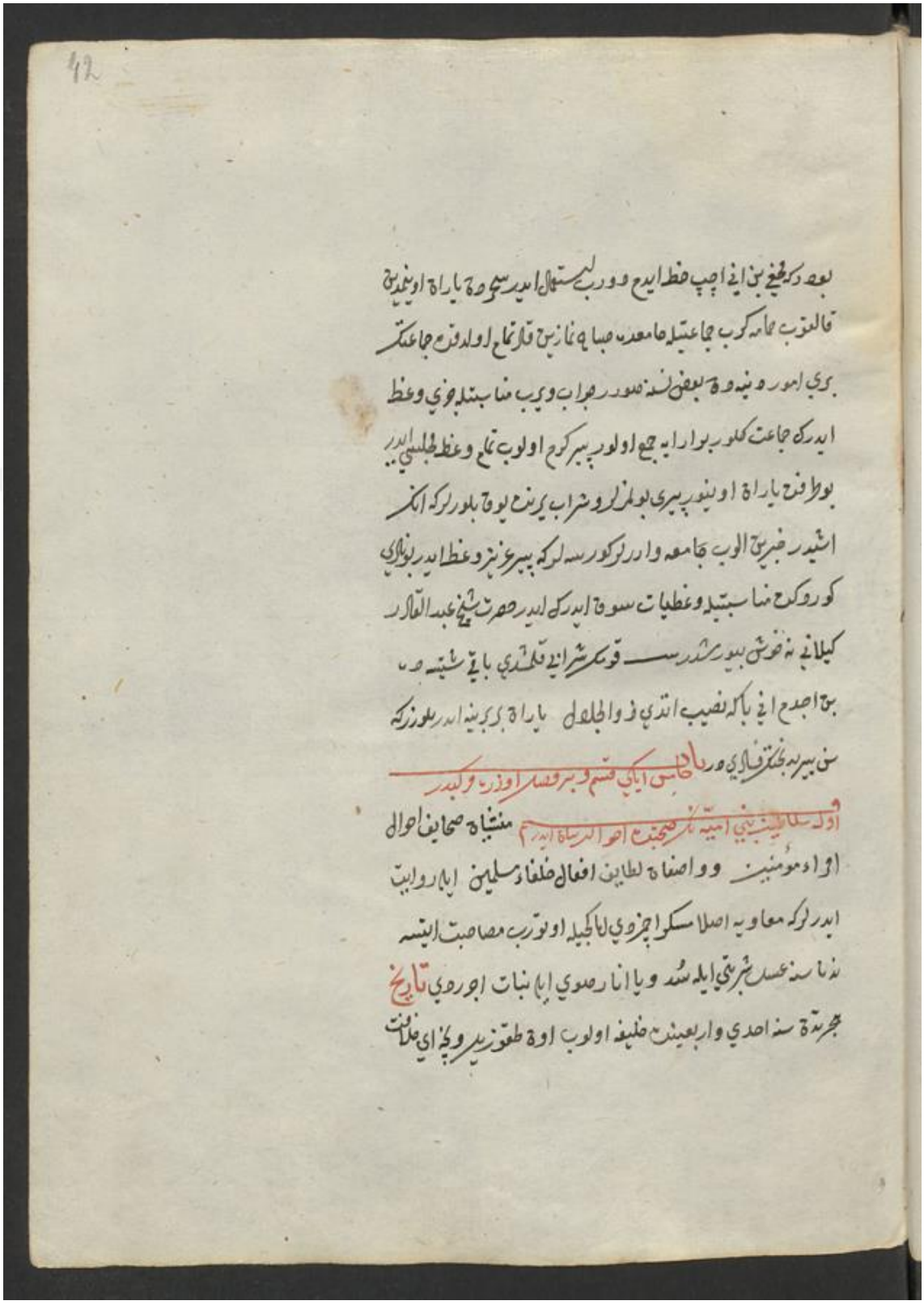

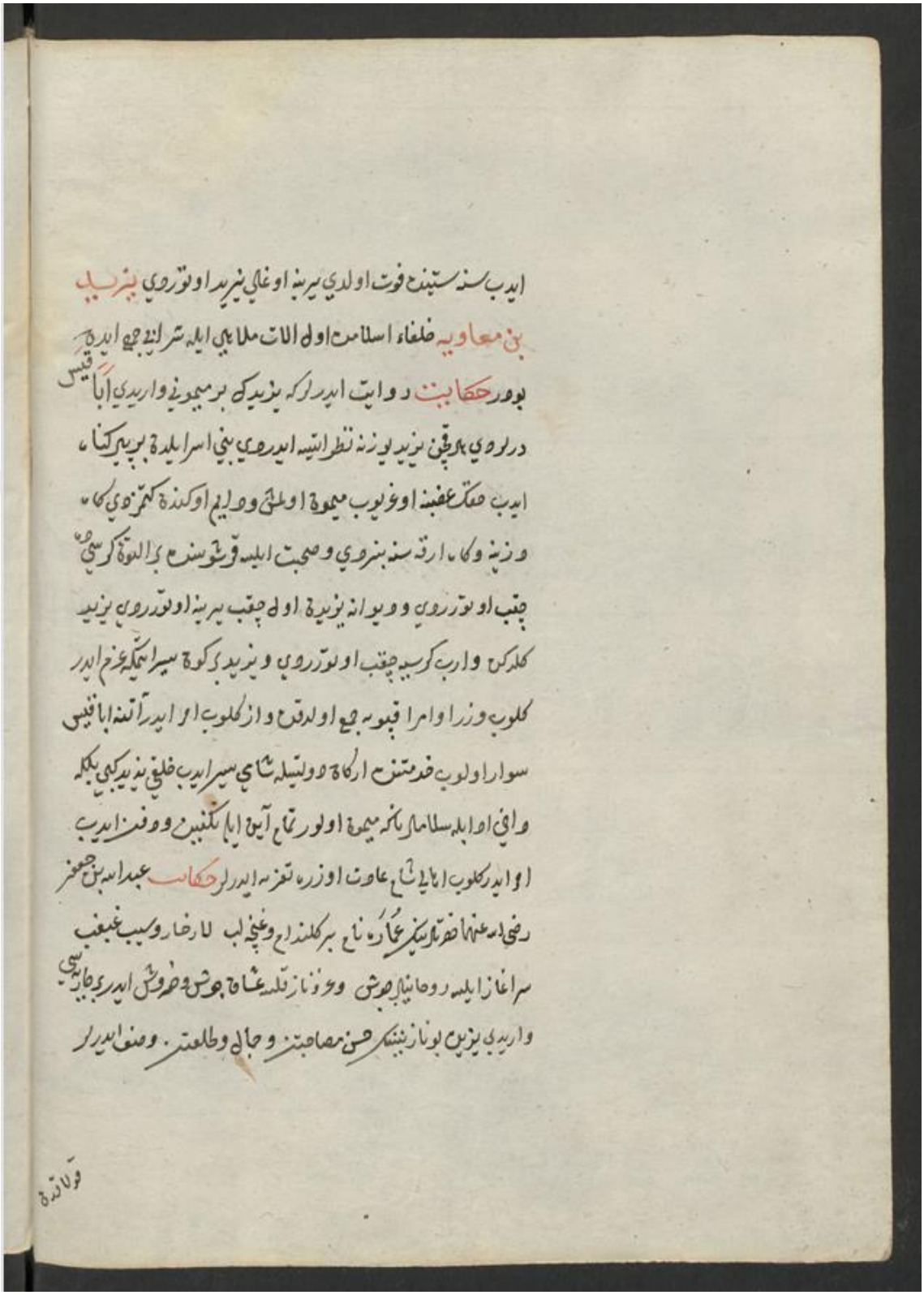

ایدب سنه ستینده فوت اولدی یرینه اوغلی یزید اولدروی یزید
بن معاویه خلفاء اسلامدن اولدی الات ملاهی ایله شرابه چوق ایدردی
بودور حکایت روایت ایدرلر که یزید کوپ میمونی واریدی آباقیس
درلردی بر قچی یزید یوزنه نظر ایتسه ایدردی بنی اسرائیلدن بر پیر کنعانی
ایدب حقک عفیفه اوغلوب میمونه اولمش ولیعهد اوکندن کچردی کما
وزینه وکما ارتق سنه بندردی وصحبت ایله قوشوسنه بالتوه کرسی
چقب اوتوررون ویدیانه یزیدده اولچقب یرینه اوتوررون یزید
کلدکن وارب کرسیه چقب اوتوررون ویزیدک کوره سیرانمکه عزم ایدر
کلوب وزرا وامرا قپویه جمع اولدقده وازکلوب اوایدر آتنه اباقیس
سوار اولوب خدمتنده رکابه دوتیلمش شاهی سیر ایدب خلیفه یزیدکبی بلکه
وانی اوایله سلاملر یاکه میمونه اولور تمام آیه ایاکلنیر وقوفه ایدب
اوایدر کلوب اباقیس عاوت اوزره تعزیه ایدرلر حکایت عبدالله بن جعفر
رضی الله عنهما حضرتلرینک عمارده باغ برکلندی وغنچه لب لاله رخساره وسیب غبغب
سراغاز ایله روحانیلر جوش وخروشه غلغله جوش وخروشه ایدرلر جاریه سی
واریدی یزیدی بونازینینکر حسن مصاحبتنه وجمال وطلعتنه وصف ایدرلر

قولاته

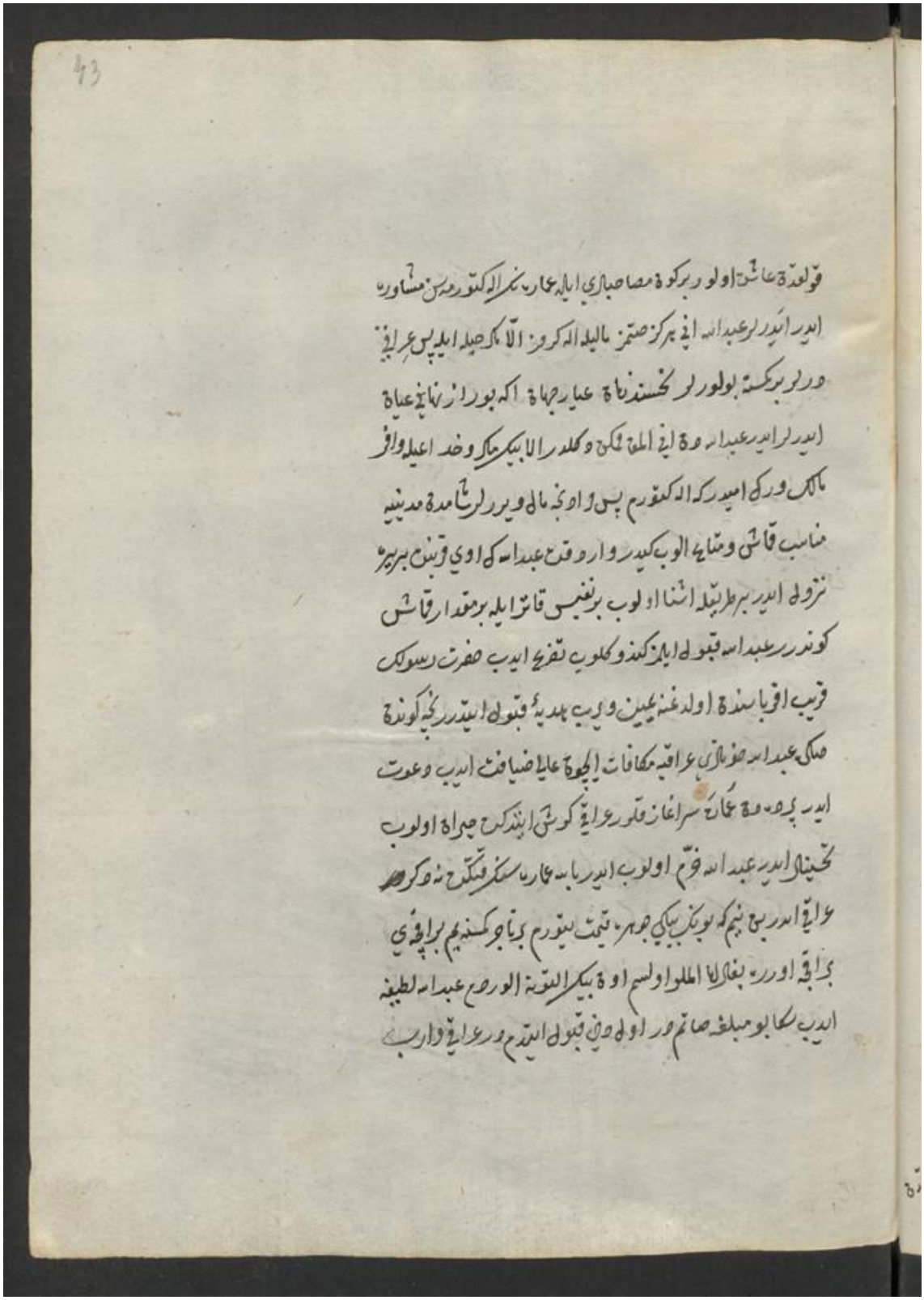

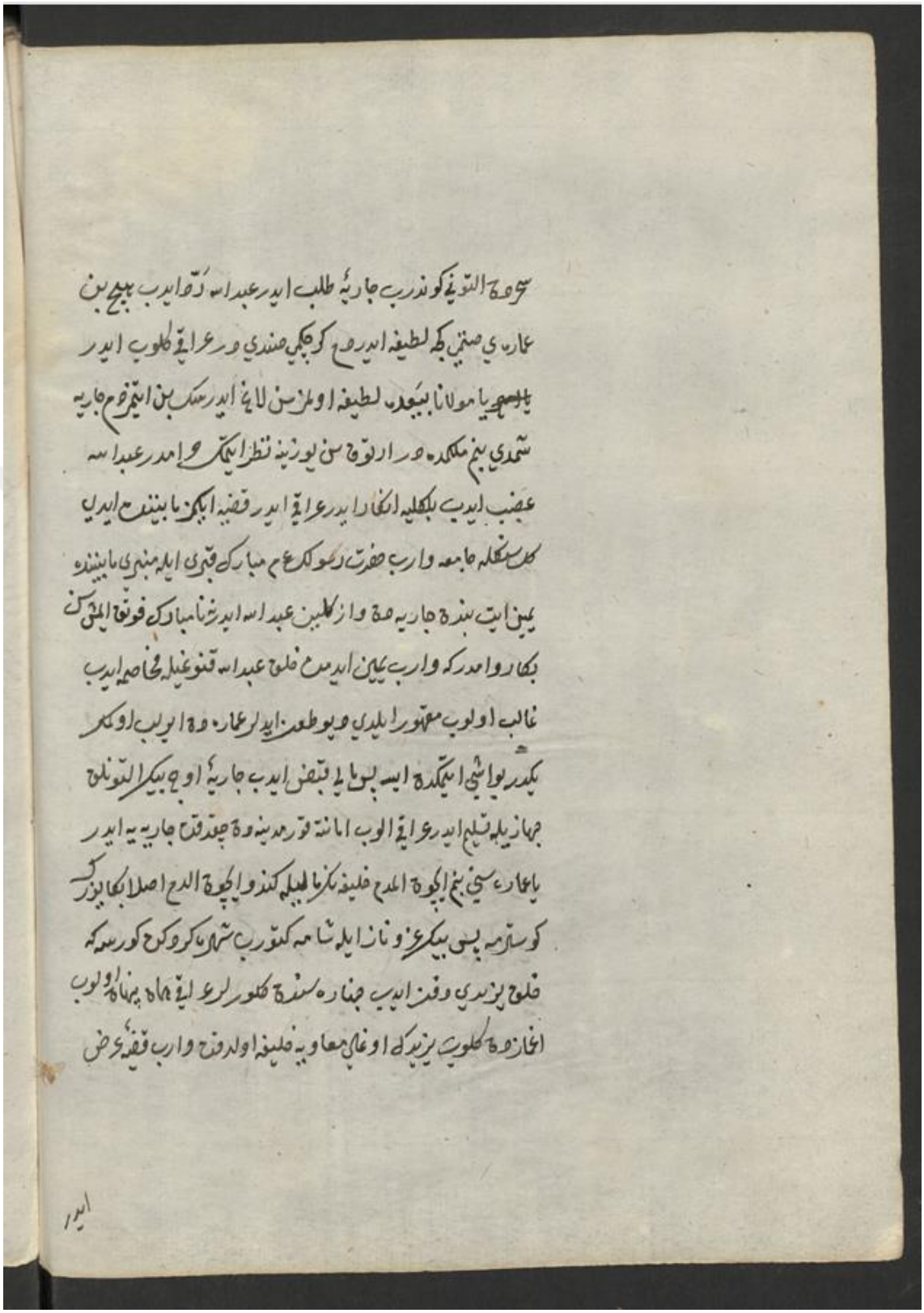

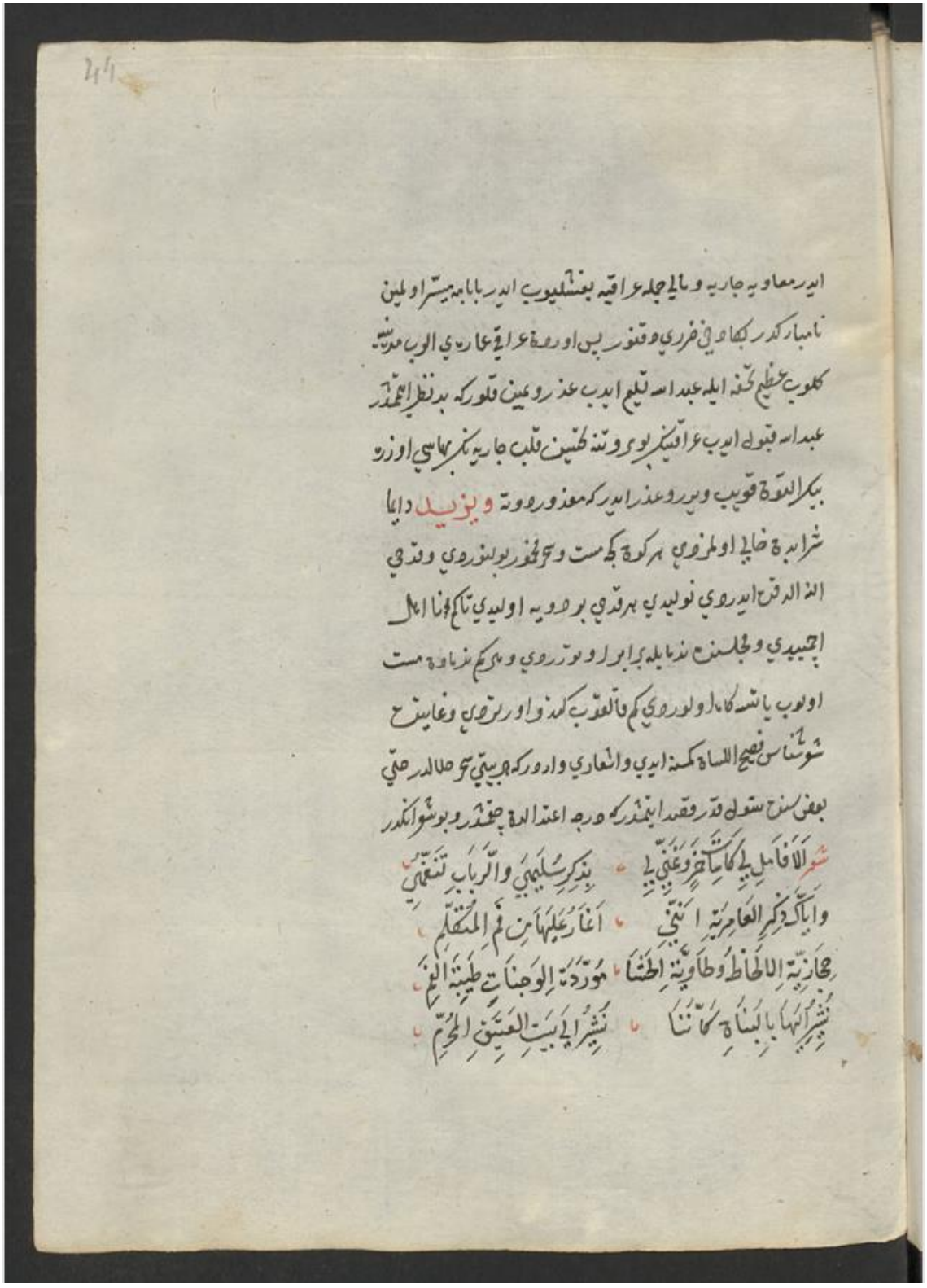

ایدر معاویه جاریه و مایل جلد عراقیه بعشلیوب ایدر بابایه میسر اولمین
نامبارکدر بکاهلی فرزی و قنوریس اوروه عراقی عاریق الوب مدینه
کلوب عظیم تحفه ایله عبدالله تلیم ایدب عذروعین قلورکه بدنظر اتمکدر
عبدالله قبول ایدب عراقیکر بوی و تنه طمین قلب جاریه نکر بهاسی اوزره
بیکر اللوه قویب ویروعذر ایدر کمعذوردوه ویزید دایما
شرابده غایلی اولمزدی هرکوه کمست و سرخوش اولمزدی وقدی
الله الدقح ایدردی نولیدی هرقدی بوردویه اولیدی تاکه انا اهل
اجتیدی و مجلسنده ندایله برابر اولورردی و هیچکم ندیاوه مست
اولوب یاتمه کامل اولوردی کم قالقوب کدوا ورزوی و غایتده
شوشناس فصیح اللساه کمسنه ایدی و اشعاری وارورکه هربیتی سحر حلالدر حتی
بعض سنخ سئول قدر وقصد ایتمدرکه دره اعتدالده چقمدر و بوشوانکدر

شعر

لا افاضل یی کما یاخر وغنی یی ... بذکر سلیمی والرباب تغنمی
وایاک ذکر العامریه انتنی ... اغار علیها من فم المتکلم
مجازیه الالحاظ وطاویه الحشا ... مورده الوجنات طیبه الفم
نشیر الیها بالبناه کانتا ... نشیر الی بیت العتیق المحرم

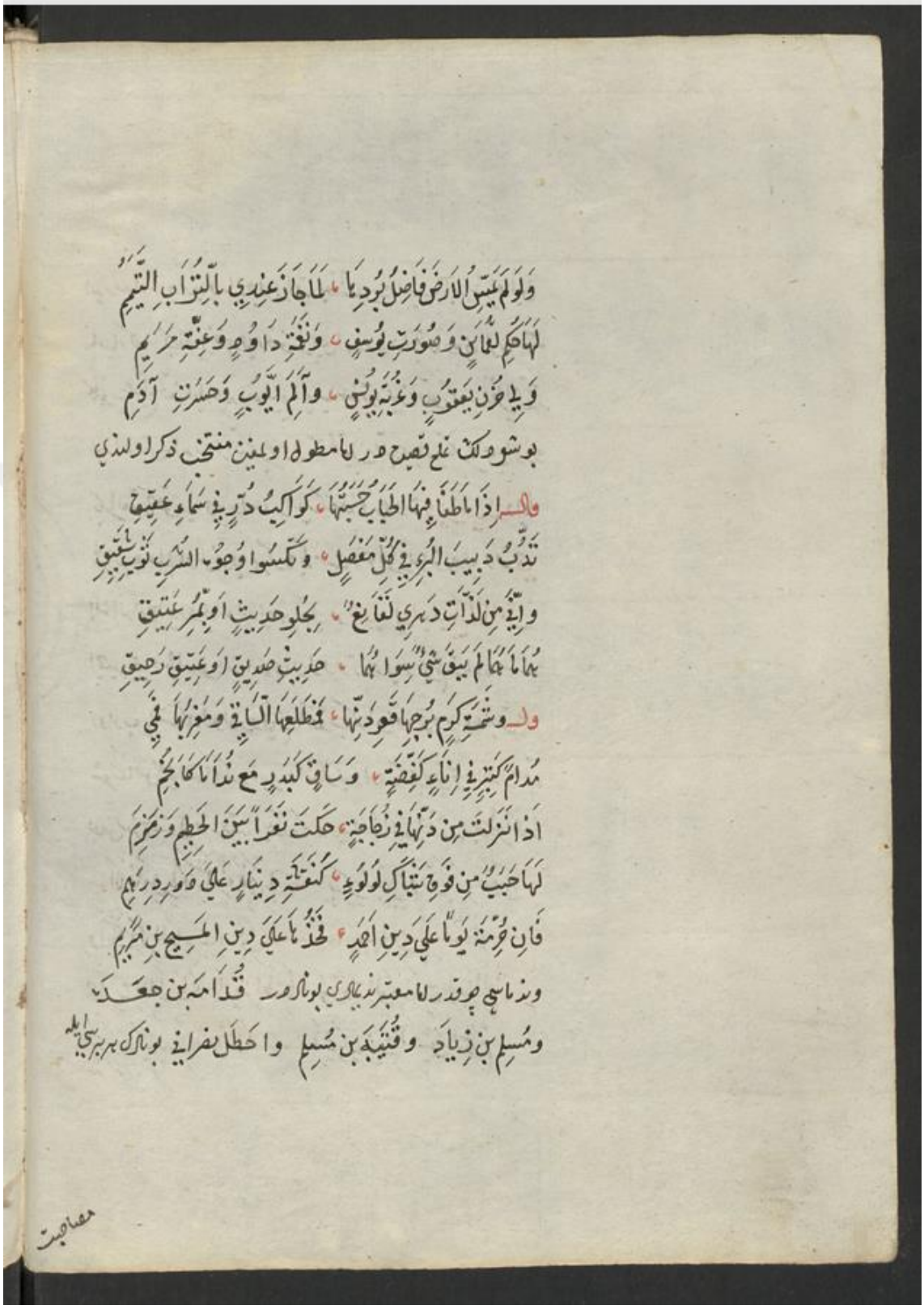

ولو لم يئس الارض فاضل برديا ٭ لما جاز عندي بالتراب التيمم
لها حكم لثمانين وصورت يوسف ٭ ونفخة داود وعفة مريم
وبي حزن يعقوب وغربة يونس ٭ وآلم ايوب وحسرة آدم
بوشود لكن غلط تصحيف در لامطوله او لمين منتخب ذكر اولدي
والـ اذا ما طفا فيها الحباب حسبتها ٭ كواكب درين سماء عقيق
تدب دبيب البرء في كل مفصل ٭ وتكسوا وجوه الشرب ثوب شقيق
واني من لذات دهري لغانم ٭ بحلو حديث او بتمر عتيق
بهما ما بهما لم يبق شيء سواهما ٭ حديث صديق او عتيق رحيق
ولـ وشمس كرم برجها فوق دنها ٭ فمطلعها الباقي ومغربها فمي
مدام كبتر في اناء كفضة ٭ وساق كبدر مع ندامى كانجم
اذا نزلت من دنها في زجاجة ٭ حكت نغرا بين الحطيم وزمزم
لها حبب من فوق تتباكى لولوء ٭ كنقطة دينار على ورد درهم
فان حرمة يوما على دين احمد ٭ فحرمها على دين المسيح بن مريم
وندماي چوقدر لامعتبر ندياري بوناركم ٭ قدامة بن جعدة
ومسلم بن زياد وقتيبة بن مسلم واحطل نصراني بوناركم بربر سي ايله

مصاحبت

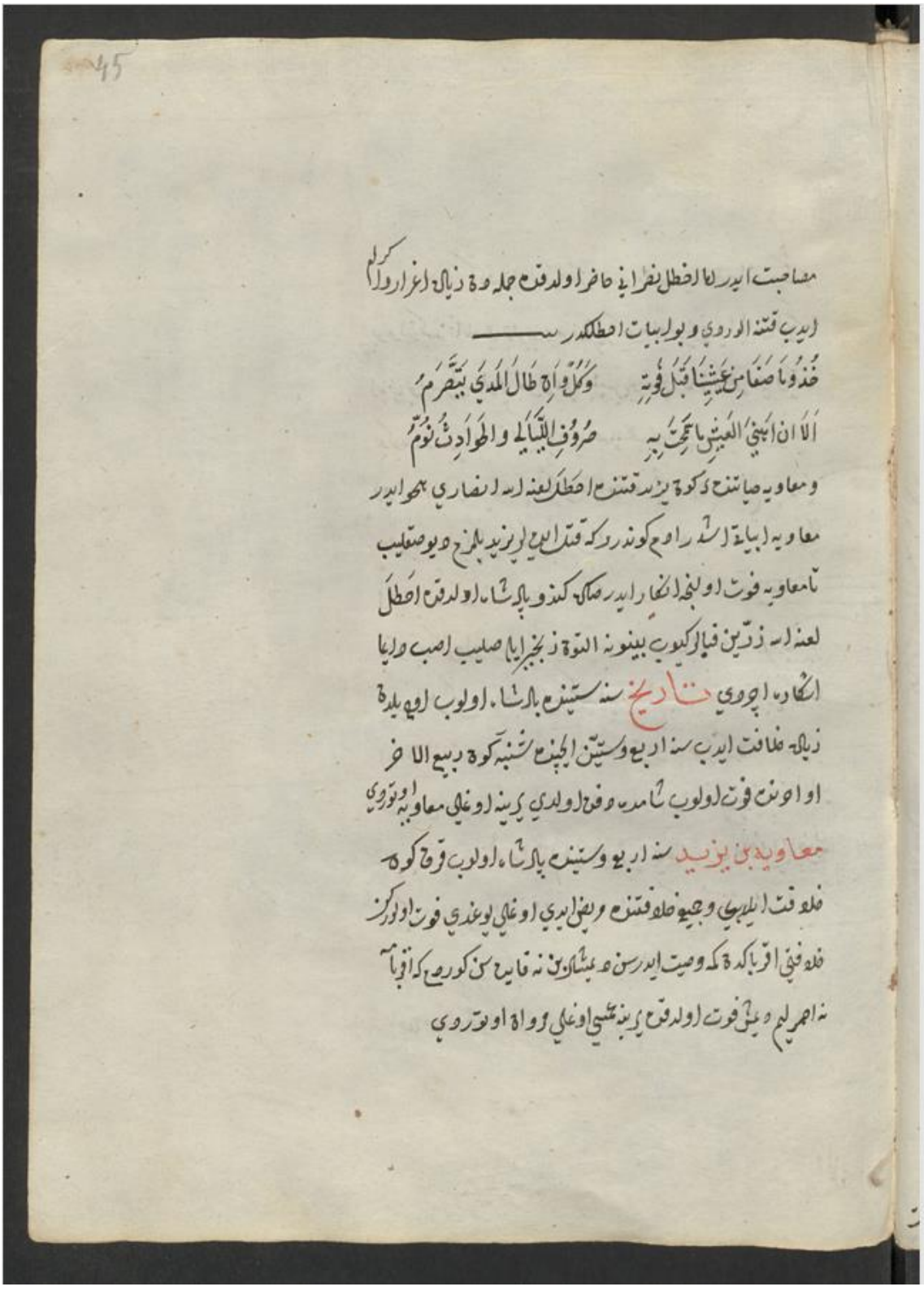

مصاحبت ایدر لا اخطل نفرایله حاضر اولدقده جلده ذیلده اغراض اولنان
ایدب قتنه الوردی و بو ابیات اخطلکدر ــــــــــ

خذوا ما صفا من عیشنا قبل فورة ... وکل اناة طال المدی یتقرم
الا ان ابنی العیش ما تحت برده ... صروف اللیالی والحوادث نوم

و معاویه صاتنج دکوه یزید فتنه سنه اخطل لعنة الله انصاری بحوایدر
معاویه ابیاته الشد راوح کوندرد که قتل ایدیلر یزید بلزم دیو صعلیب
تا معاویه فوت اولنجه انکار ایدر صاکه کذوبا شاه اولدقده اخطل
لعنة الله زدین فیالرکیوب بینونه التوة زنجیرایله صلیب اصب دایما
انکاره اچوردی تاریخ سنه ستین من بالشاه اولوب اویله بلده
ذیلده خلافت ایدب سنه اربع وستین الجمعه شنبه کوه ربیع الاخر
اواخرنده فوت اولوب شامده دفن اولدی یرینه اوغلی معاویه اوتوردی
معاویه بن یزید سنه اربع وستین بالشاه اولوب قرق کوه
خلافت ایلدی وجیع خلافتنده ریض ایدی اوغلی یوغدی فوت اولدقده
خلافتی اقربا کده مکه وصیت ایدرسن عبدالله بن زبیر سن کوردم که اقربا
نه اصرلیم دیو فوت اولدقده یرینه عمی اوغلی مروان اوتوردی

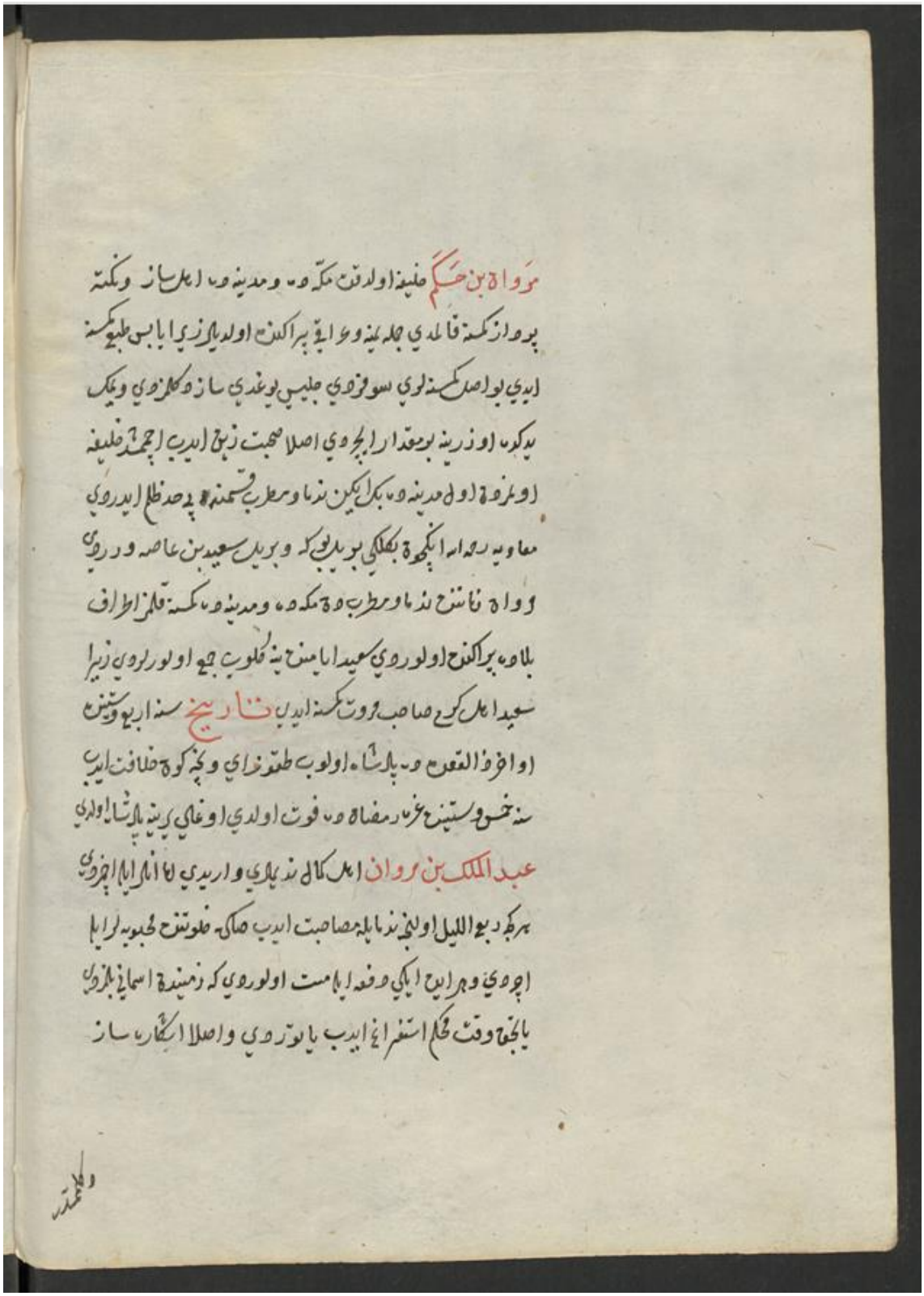

مروان بن حکم خلیفه اولدقده مکه ده و مدینه ده اهل ساز و نکته
پرداز کسنه قایلدی جمله سنه وعایه پرداخت اولدیار زیرا بسی طبع کسنه
ایدی بو اصل کسنه لری سوق ردی جلب یوغدی ساز و کلزدی و یمک
بدکده اوزرینه بو مقدار ایچردی اصلا صحبت زبح ایدیب اچمدی خلیفه
اولدقده مدینه ده بکلیکین ندما و مطرب قسمنه پدر حذاق ایدردی
معاویه رضی الله عنه بکلکی بویله یوکه و بویله سعید بن عاصه و ردی
مروان ناشتح ندما و مطرب ده مکه ده و مدینه ده و کسنه قالمز اطراف
بلاده پراکنده اولوردی سعید ایسه مدینه قلوب جمع اولوردی زیرا
سعید اهل کرم صاحب مروت کسنه ایدی تاریخ سنه اربعه وستین
اواخر ذالقعده ده پادشاه اولوب طعمه ای و کنه کوه خلافت ایدیب
سنه خمس وستین غزه رمضانده فوت اولدی اوغلی پرینه پادشاه اولدی
عبد الملک بن مروان اهل کمال ندیملری واریدی لاسیما ابان اچردی
هر گه دیوانه لیل اولنجه ندمایله مصاحبت ایدیب صاکی خلوتنه محبوبه لرایله
اچردی و هر ایچ ایکی دفعه ایامست اولوردی که زمینده اسمایه بلزدی
یالنجه وقت محکم استغراغ ایدیب یاتوردی و اصلا انکار ساز

والله اعلم

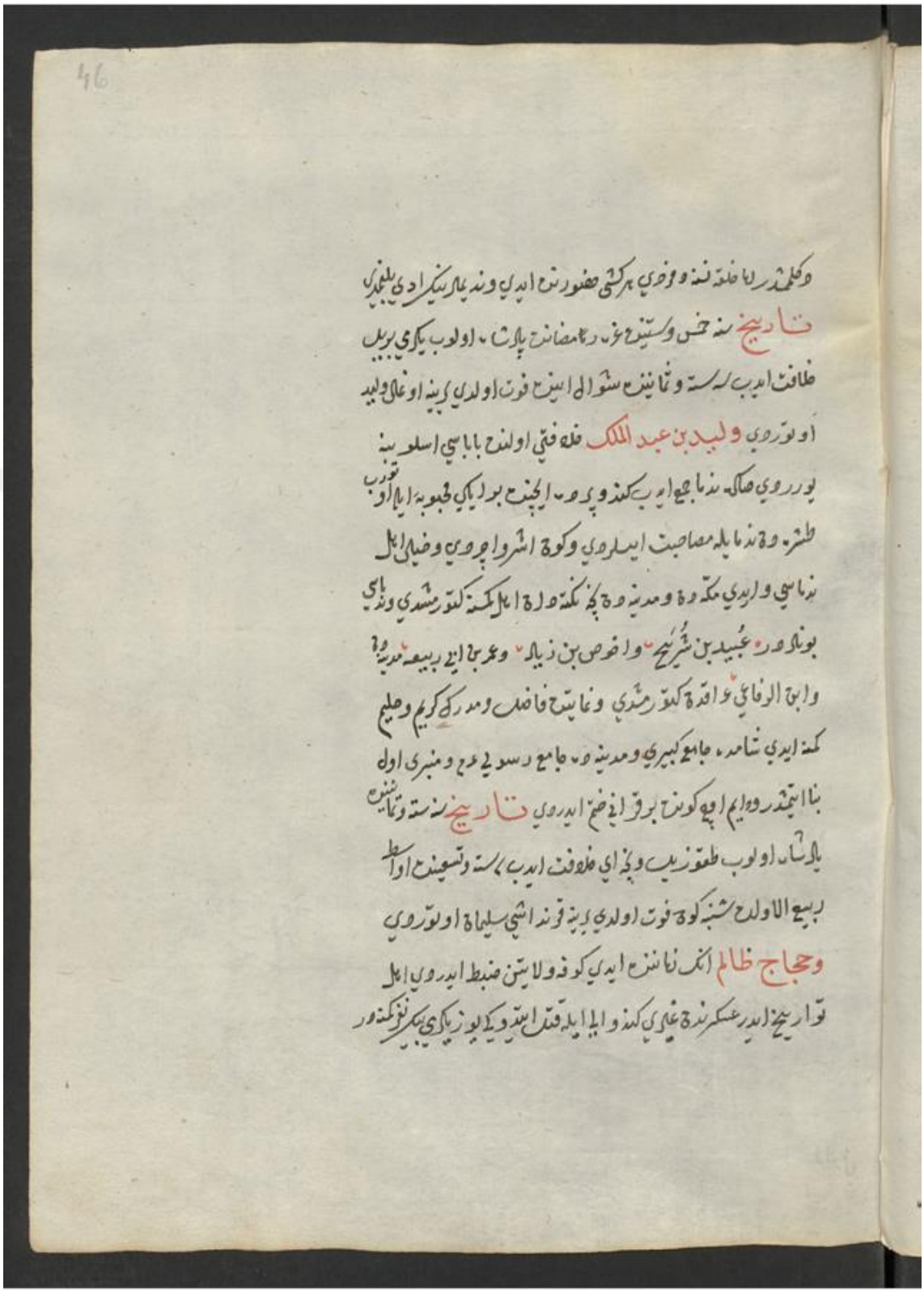

46

وكلمذ رنا خلفه نسنه وفوتي هركشي حضورنده ايدي وندبارسيكرادي بلغدي
تاريخ سنه خمس وستين وستمائه رمضانك بشنجي پازارتسي اولوب يكرمي بريجي
خلافت ايدب رسته وثمانين سنه شوالك اوچنجي فوت اولدي يرينه اوغلي وليد
اولوردي وليد بن عبد الملك خلقه فتي اولندي بابا سي اسلوبنه
يورروي صاكه ندماجمع ايدب كندوي وايچنده برلياقتجه بولدقلري ايله اوزب
طشره وندمايله مصاحبت ايدردي وكوه اشراوچوني وخيلي اهل
نداسي واريدي مكه ومدينه ده بكه كمه ده اهل كمه كلوب مشدي وندايي
بولندقده عبيد بن شريح واخوص بن زياد وعمر بن ابي ربيعه مدينه ده
وابن الوفاي واقده كلوب مشدي ونهايت فاضل ومدرك كريم وحليم
كمه ايدي شامده جامع كبيري ومدينه ده جامع رسولي درج ومنبري اول
بنا ايتدروايم اوچه كونده برقرانيخ ايدردي تاريخ سنه ستة وثمانين
يلدسان اولوب طقوزنجي وبكرمي خلافت ايدب رسته وتسعينده اواسطه
ربيع الاولده شنبه كونه فوت اولدي يرينه قرنداشي سليمان اولوردي
وحجاج ظالم انك زمانده ايدي كوفه ولايتين ضبط ايدردي اهل
تواريخ ايدر عسكر ندن غيري كندوايله ايله قتل ايتدي كيوزيكرمي بيكر نوكمه در

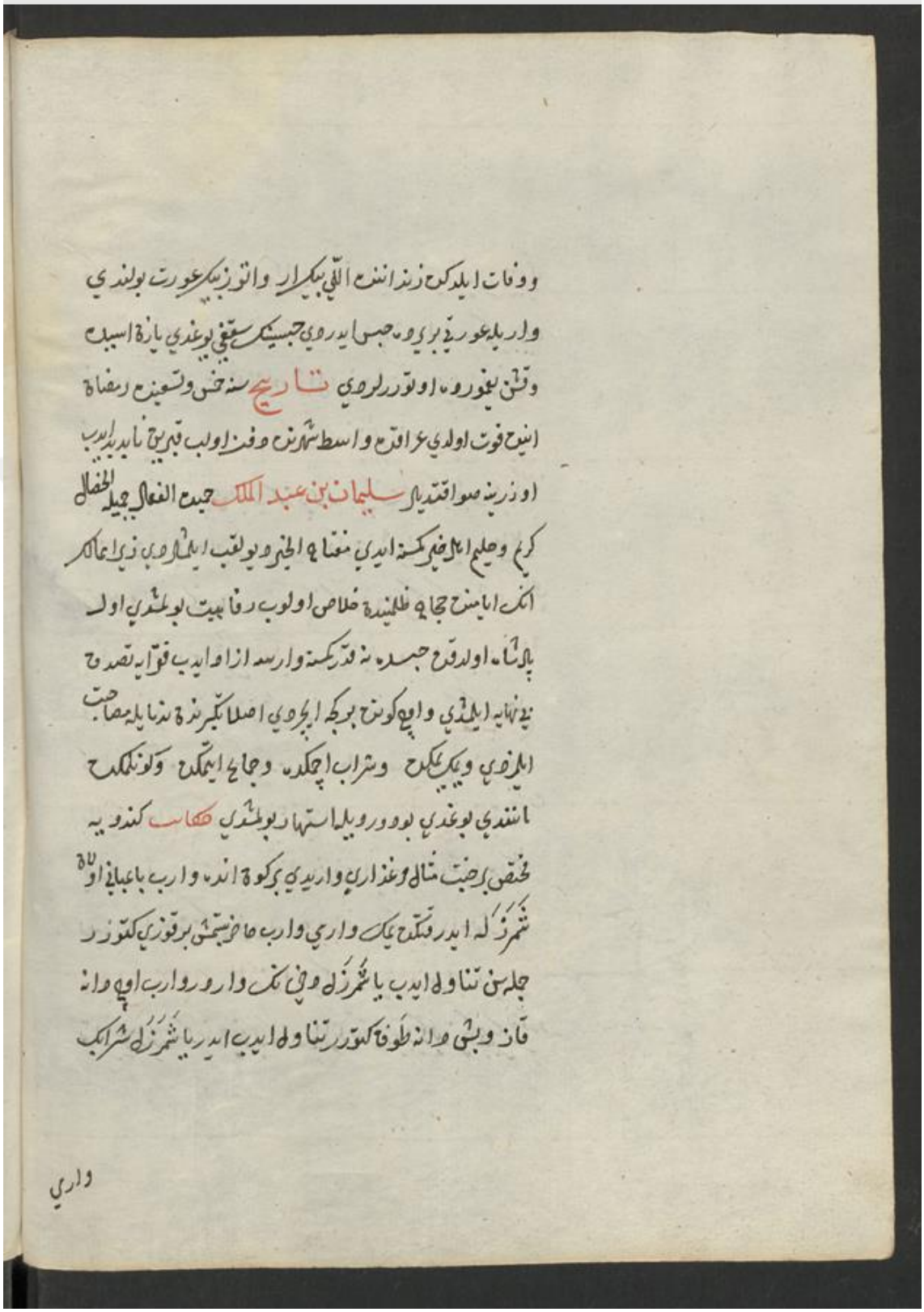

وفات ایلدکن زند انتخ الّتی بیکرار واتوز بیکر عورت بولندی
وار بلہ عورتی بریوہ جسی ایدروی جسیتک سیقی یوغدی یازہ اسید
وقتی یغورہ اولور لروی تاریخ سنہ خمس وتسعین رمضان
انتخ فوت اولدی عراقہ واسط شہرنہ دفن اولنب قبریتی نابد ایدب
اوزرینہ صوا قتدیار سلیمان بن عبد الملک حیث الفعال جمیل الخصال
کریم وحلیم اہل خیر کمسنہ ایدی مفتاح الخیر ویولقب ایلمار دی ذی امامکر
انکہ اباسنتح حجاج ظلمیندہ خلاص اولوب رفاہیت بولمشدی اول
بالثناء اولدوقتہ جسدہ نہ قدر کمسنہ وارسہ ازاوایدب قوّایہ تصدح
یدنہایہ ایلمشدی واپچوکونتح برکہ ایچروی اصلا بکرندہ ندنایلہ مصاحبت
ایلزدی ویک یمکدہ وشراب اچمکدہ وجاج ایتمکدہ وکونلمکدہ
ماشندی بوغدی بودورویلہ استہار بولمشدی حکایت کندویہ
مختص بر حبت منال وغذاری واریدی بر کوۃ اندہ واربہ باعبانی اولہ
شمرذل ایدر قمکدہ یمک واری واربہ حاضر بستمش برقوزی کتوزر
جلہ سن تناول ایدب یا شمرذل وفی تمک وار ورواربہ اپچہ وانہ
قاز وبشی وانہ طوفا کتوزر تناول ایدب ایدر یا شمرذل شراب

واری

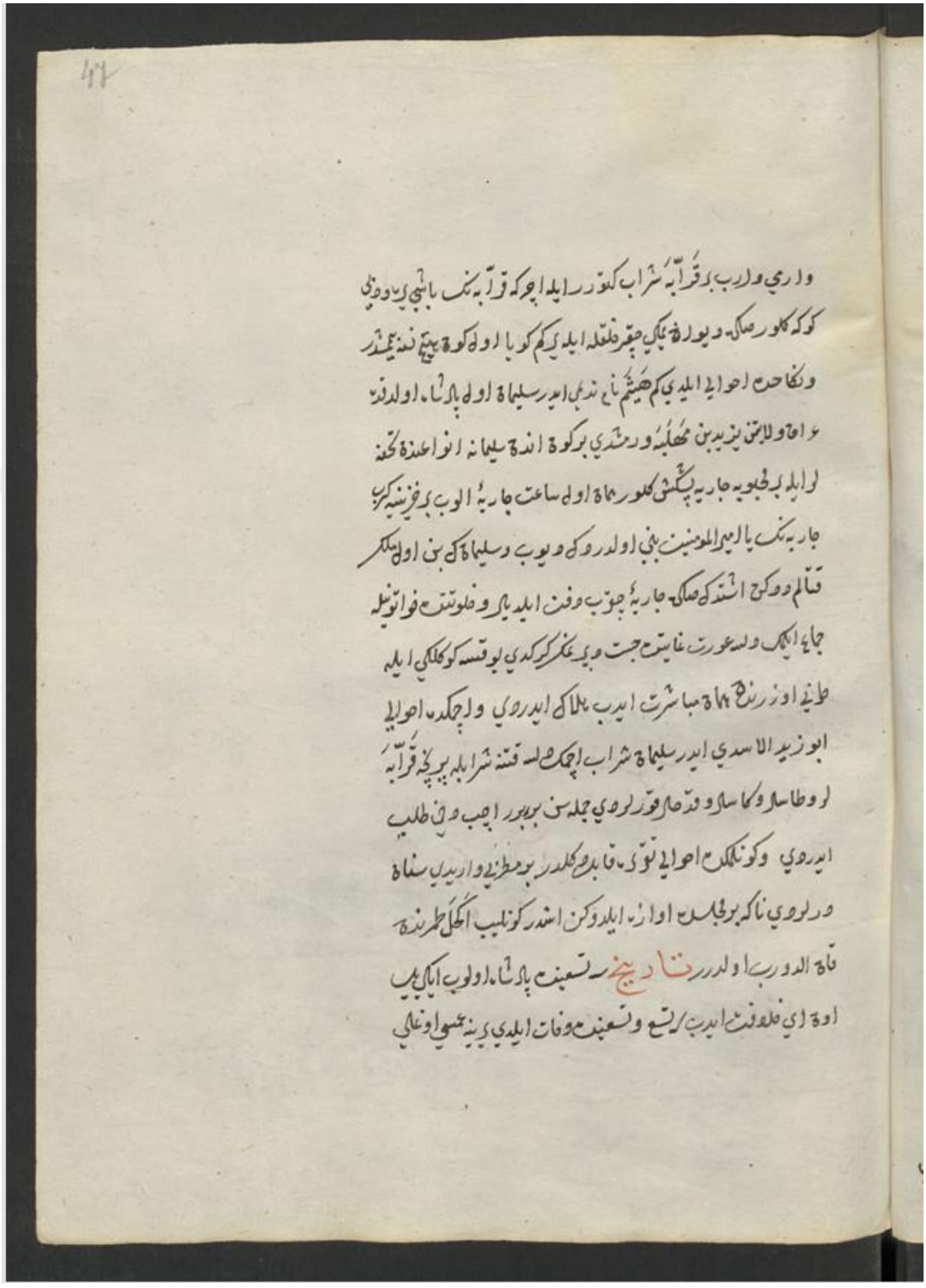

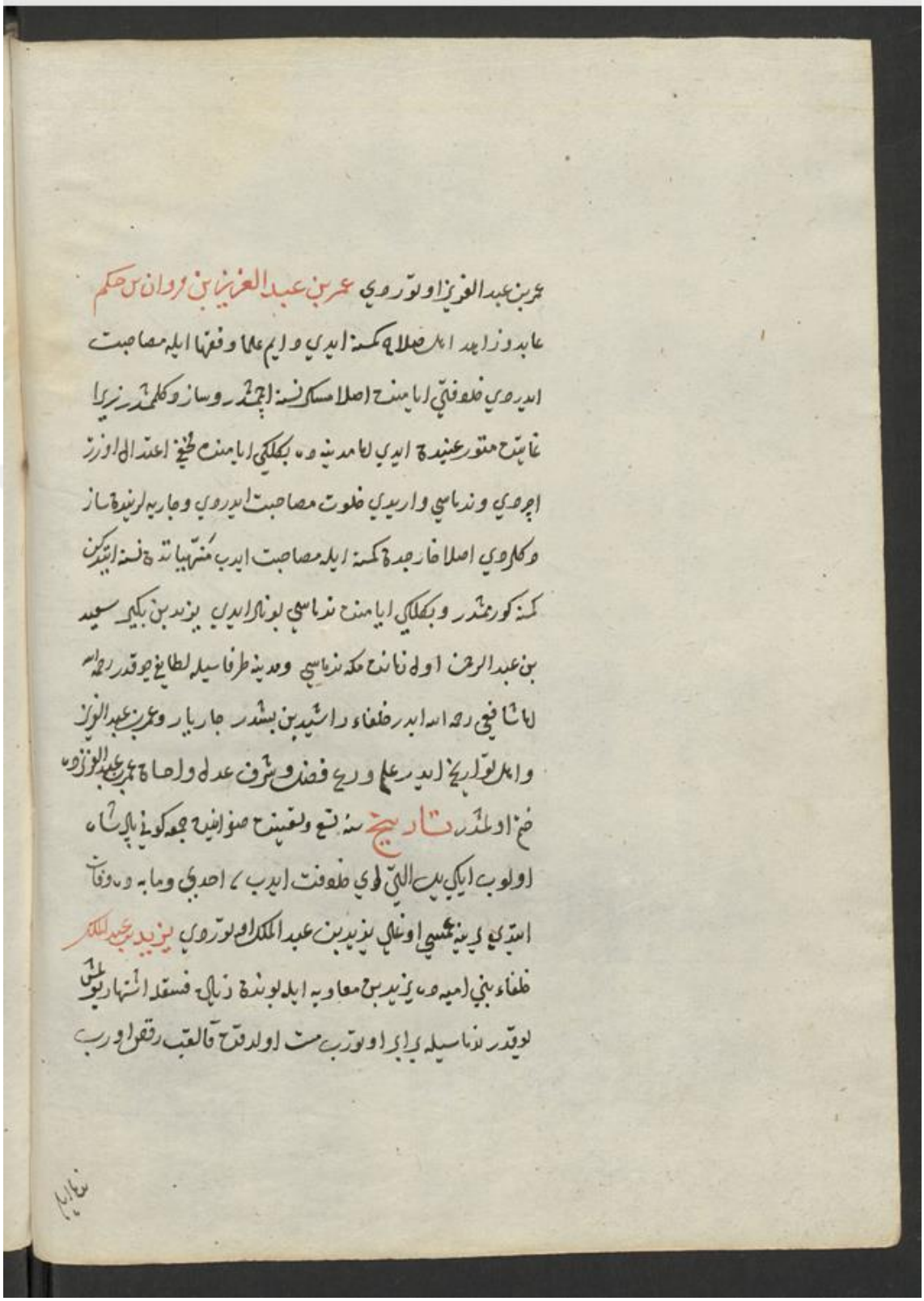

عمر بن عبد العزیز او تورده عمر بن عبد العزیز بن مروان بن حکم
عابد و زاهد اهل صلاح کسنه ایدی و ایم علما و فقها ایله مصاحبت
ایدردی خلفدن ایامنده اصلا مسکر نسنه اچمدی و ساز و کلمدی زیرا
غایت متورع عنیده ایدی لهذا مدینه ده بکلکی ایامنده تخمیناً اعتدال اوزره
اچردی و ندمایی واریدی خلوت مصاحبت ایدردی و جاریه لرینده ساز
و کلردی اصلا خارجده کسنه ایله مصاحبت ایدب متنزهیاته نسنه ایتمکین
کسنه کورمزدی و بکلکی ایامنده ندمایی بونلر ایدی یزید بن بکیر سعید
بن عبد الرحمن اوله نافع مکه ندمایی و مدینه طرفاسیله طاینی جوقدر رحمه الله
لهذا شافعی رحمه الله ابدر خلفاء راشدین بشدر جاریلر و عمر بن عبد العزیز
و اهل تواریخ ایدر علم و ورع فضل و شرف عدله و اصاله عمر بن عبد العزیز ده
ضم اولمدر تاریخ سنه تسع و تسعین صوانیه جمعه کونی پادشاه
اولوب ایکی یل التی آی ولی خلافت ایدب ۷۰ احدی و مائه ده وفات
ایدی مدینه منوره ده اوغلی یزید بن عبد الملک او تورده یزید بن عبد الملک
خلفای بنی امیه دن یزید بن معاویه ایله بونده ذکرلی فسقدن اشتهار بولمش
لوقدر نداسیله یاد اولونوب ست اولدقجه غالب رقعه اولوب

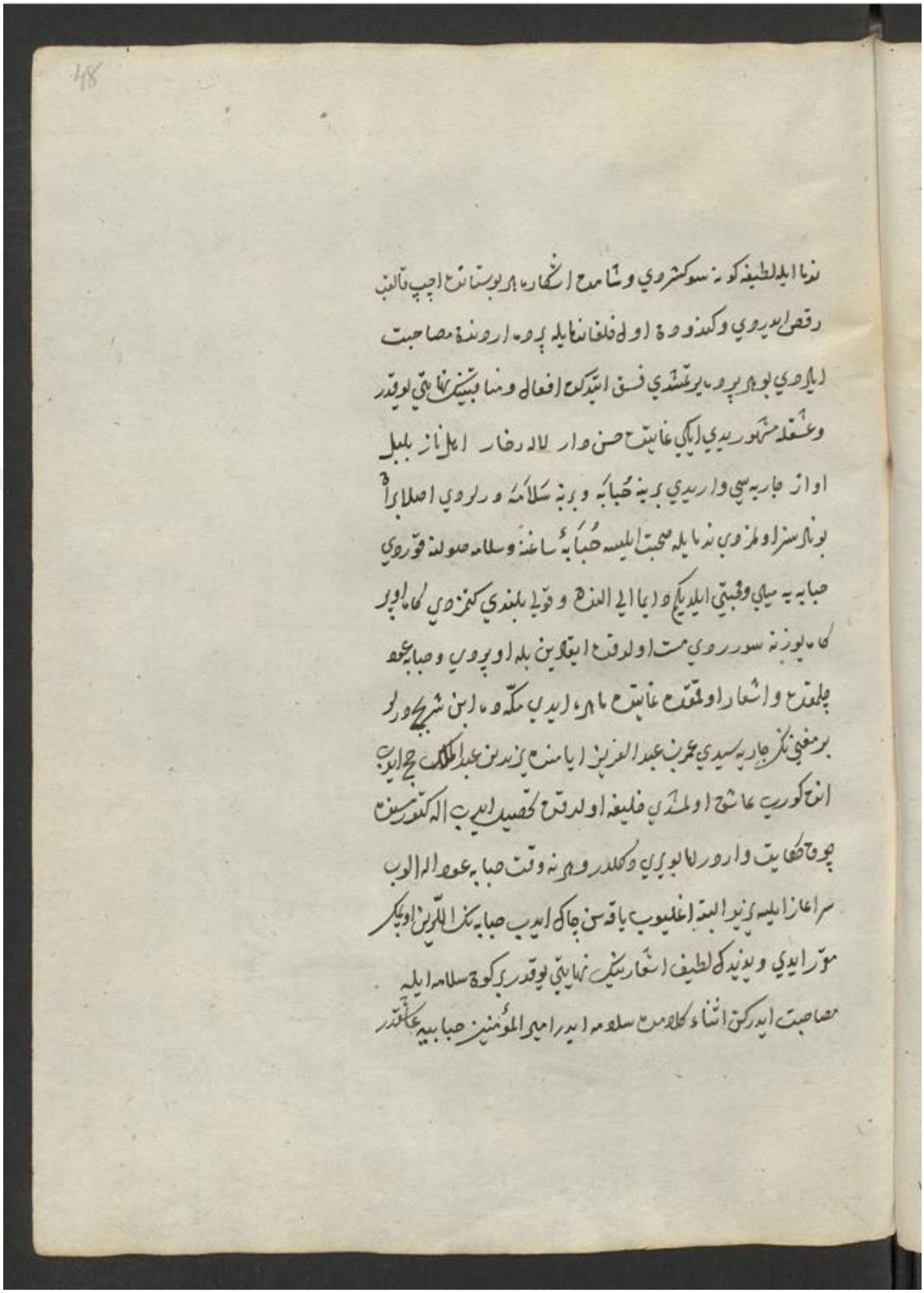

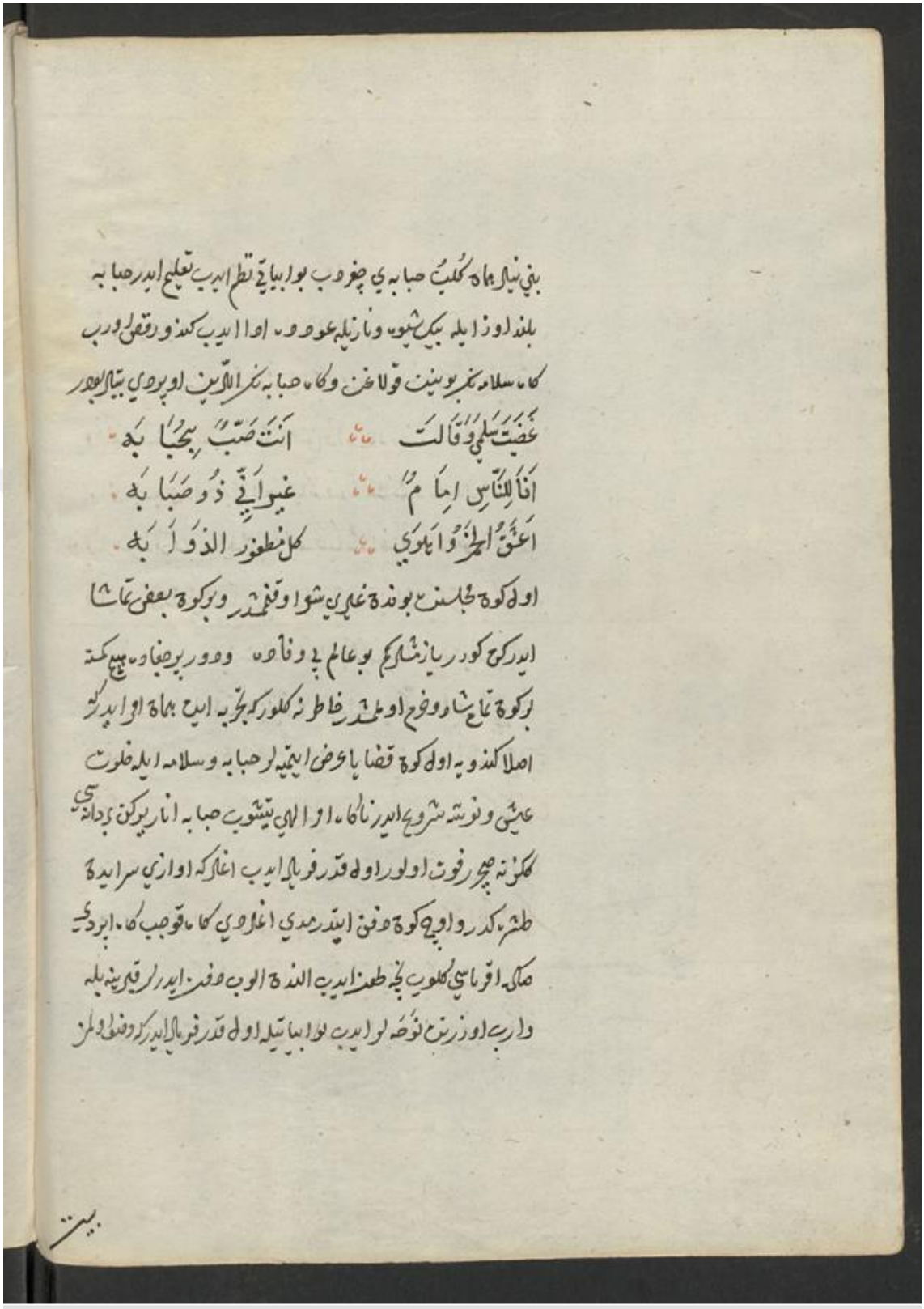

بني نيال بماه كلب حبابه ي چوروب بوابياتي نظم ايدوب تعليم ايدر حبابه
بلند اوزايله بيك شيوه وناز ايله عوده اوا ايدب كندو رقص اوروب
كاه سلامه نكر بوسنين قولاغن وكاه حبابه نكر الاتين اوپردي بيتال بعدر

غَضِبَتْ سَلْمَى وَقَالَتْ ... اَنْتَ صَبٌّ بِحُبَابَهْ
اَنَا لِلنَّاسِ اِمَامٌ ... غَيْرَ اَنِّي ذُو صَبَابَهْ
اَعْشَقُ الْخَمْرَ وَاَهْوَى ... كُلَّ مَطْعُورِ الذَّوَابَهْ

اولكوه مجلسنه بوندة غايري شوا وقيمتدر وبوكوه بعض تماشا
ايدركه كوردر يازمشلركم بو عالم بي وفادر وهر بر صفاده بيك كمسه
بوكوه تماشا وفوج اولمشدر خاطرنه كلور كه بوكوه بحريه ايچ بماه اوايدركه
اصلا كندويه اولكوه قضايا عرض ايتمه لر حبابه وسلامه ايله خلوت
عيش ونوشه شروع ايدرلركاه اوالهي تيشوب حبابه انار يوكن يدانه سي
كلكن نه صيحر فوت اولور اولقدر فرياد ايدب اغلاركه اوازي سرايده
طشره كدر واوچ كوه دفن ايدر مدي اغلاوي كاه قوجب كاه ايردي
صاكه اقرباسي كلوب بخه طعن ايدب الذه الوب دفن ايدر لر قيرينه يله
دارب اوزرينه توصه لر ايدب بوابياتيله اولقدر فرياد ايدركه دفن اولن

بيت

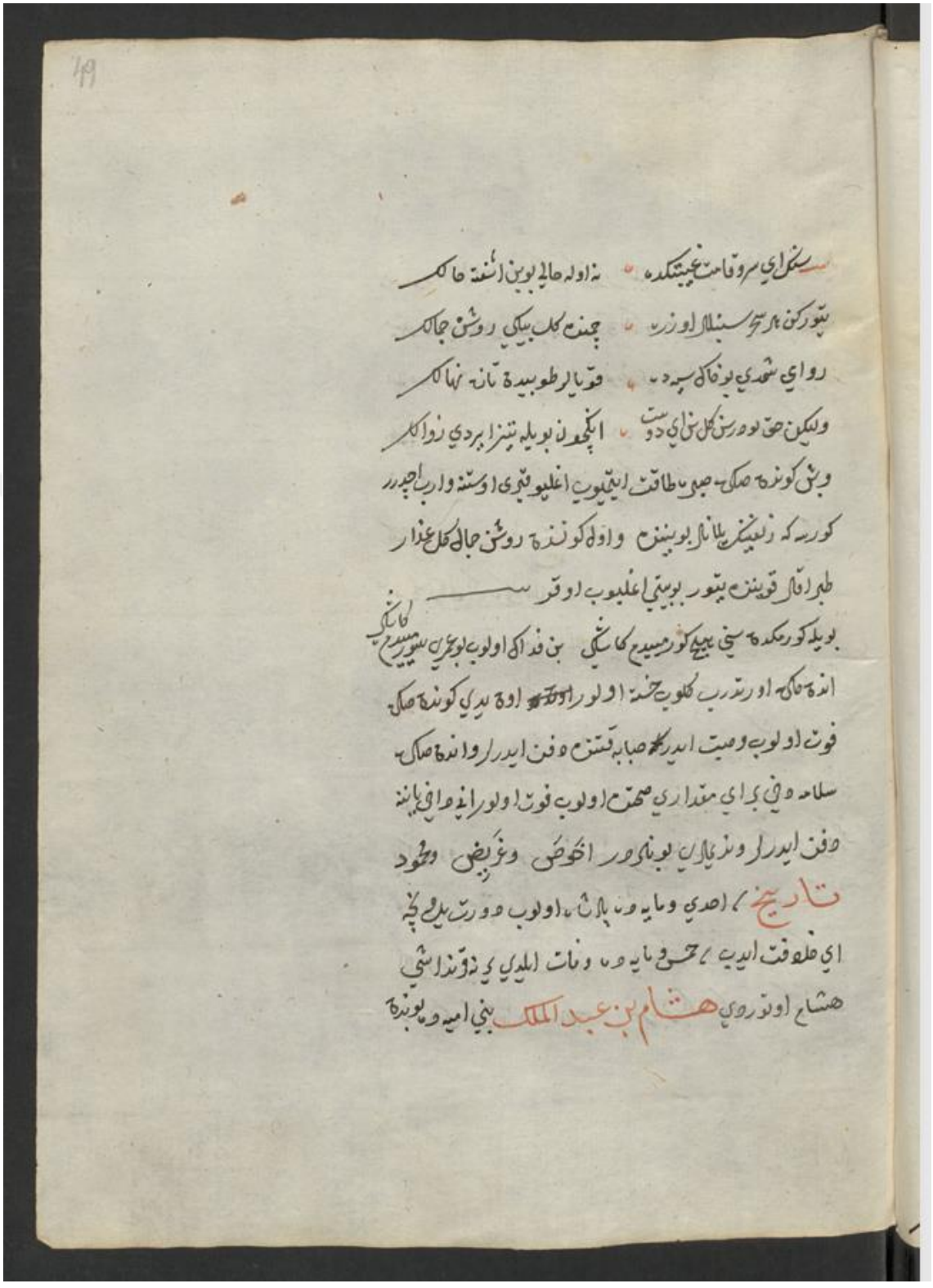

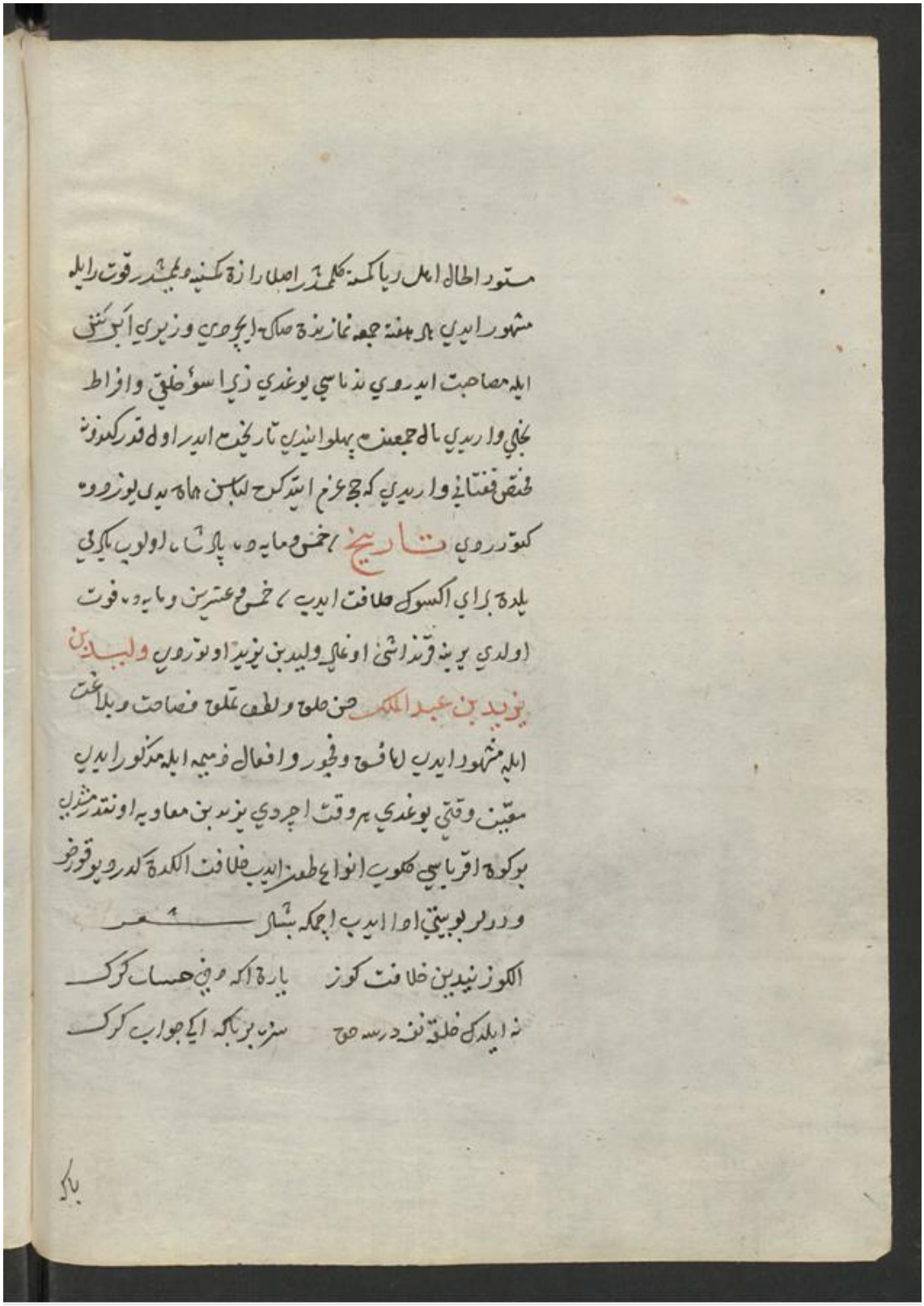

مستور احوال اهل ریاکه کلمه‌ی اصلا رعایه مکنه ویکیشه رقوت رایله
مشهور ایدی بر هفته جمعه نماز یده صاکه ایچردی وزیری ایرتسی
ایله مصاحبت ایدردی ندماسی یوغدی زیرا سوء خلقی واوراط
بخلی وار ایدی مال جمعه پهلوانیدی تاریخ ایدر اول قدر کدوزنه
خلق فغانی وار ایدی که حج عزم ایدکده لباس احرام یدی یوزدوه
کوتوردی تاریخ ، خمس وماید و ، پادشاه اولوب یکرمی
یلده برای اکسوکی خلافت ایدیب ، خمس وعشرین ومایه و ، فوت
اولدی یرینه قرنداشی اوغلی ولید بن یزید اوتوردی ولید بن
یزید بن عبد الملک حسن خلق ولطف تملق فصاحت وبلاغت
ایله مشهور ایدی لاقید وفجور وافعال قبیحه ایله مذکور ایدی
معین وقتی یوغدی هر وقت اچردی یزید بن معاویه اوندن متنفر
بوکوه اقرباسی کوب انواع طعن ایدب خلافت الکده کدر ویوقورخو
ودرلو بویتی اوایدب اچکه بشلار ـــــــــ شعر

الکوز نیدین خلافت کوز یاره اکه وین حساب کرک
نه ایلدک خلق نی درسه حق سزه بر باکه ایکی جواب کرک

باکه

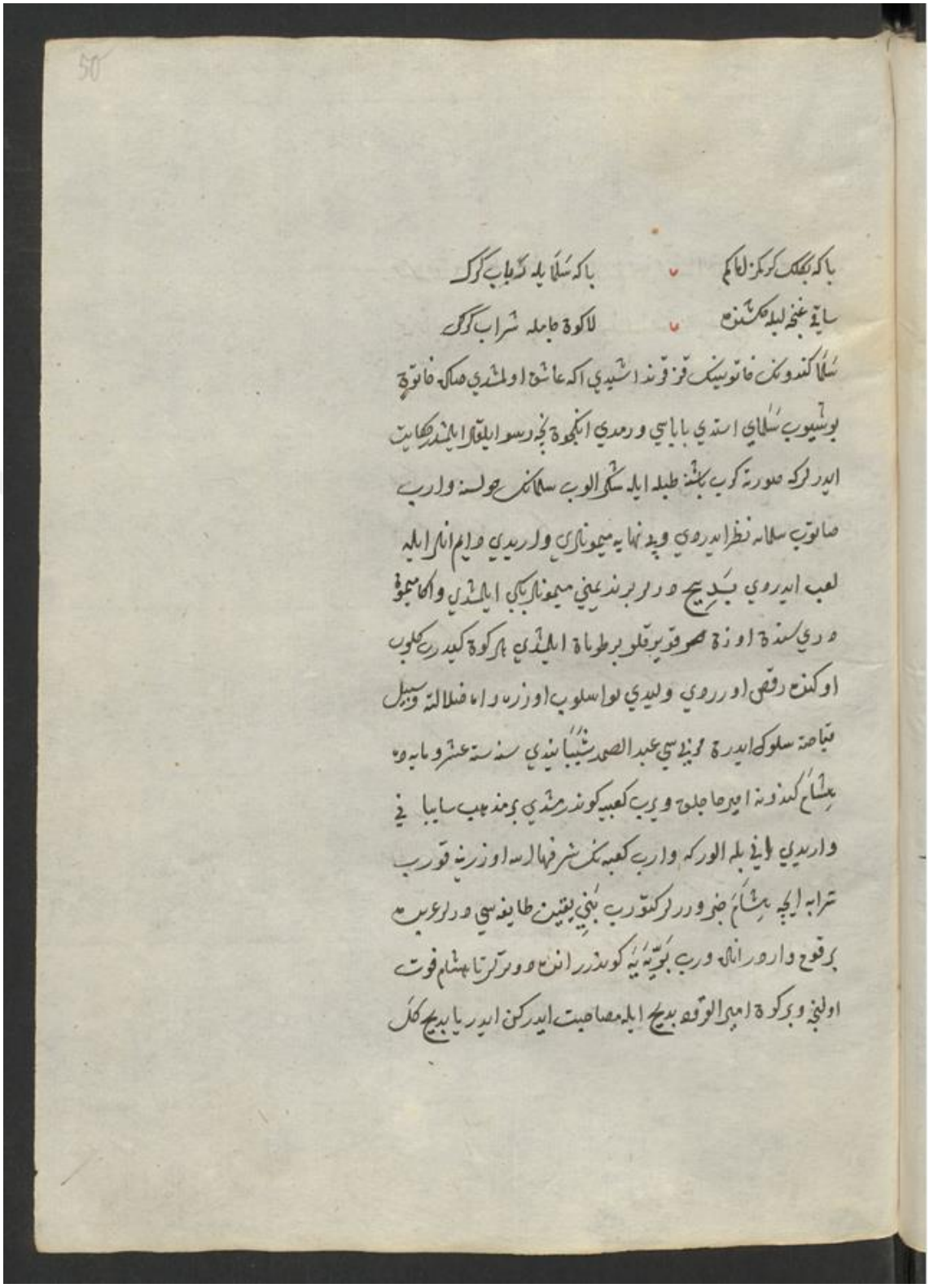

باکه بکلک کرمکز الاکم ○ باکه سلامایله کرباب کرک
سایهٔ غنچه لبله مکثدن ○ لاکوه جامله شراب کرکن

سلامکندونکی فاتوسینک قوقوندا شیدی اکه عاشق اولمشدی صاکه فاتوه
یوسیوب سلامای استدی بابای ورمدی انکچون بکه رسوایلقلا ایلندی حکایت
ایدرلرکه صورنه کوب یاشه طبله ایله سکن الوب سلامکن جولسنه وارب
صاتوب سلامه نظر ایدروب وبدنهایه میمونلاری وار ایدی وایام اناری ایله
لعب ایدروب بدیع درلو برندیمی میمونلاریکی ایلندی واکا میمونه
دیو کسنه اوزه صوقوب قلو برطماه ایلندی هرکوه کیدرکن کلوب
اوکنه رقص اورروب ولیدی نواسلوب اوزره اما ضلالته وسبیل
غباوته سلوک ایدره تاریخ سنه عبد الصمد شبابی دیدی سنه ستة عشر ومایه وه
بشام کندونه ایوجاجلو ویرب کعبه کوندرمشدی بومذهب سایبا نی
واریدی اینه بله الورکه وارب کعبه کی شرفنهالسه اوزره قورب
تراب ایچه بشام جوروررکتورب بنی یقین طایفه سی درلو عربه
یرقوح وارورانلی ویرب بویه یه کوندررانه وورتاپشام فوت
اولنجه وبرکوه امیر الوقف بدیع ایله مصاحبت ایدرکن ایدریا بدیع کل

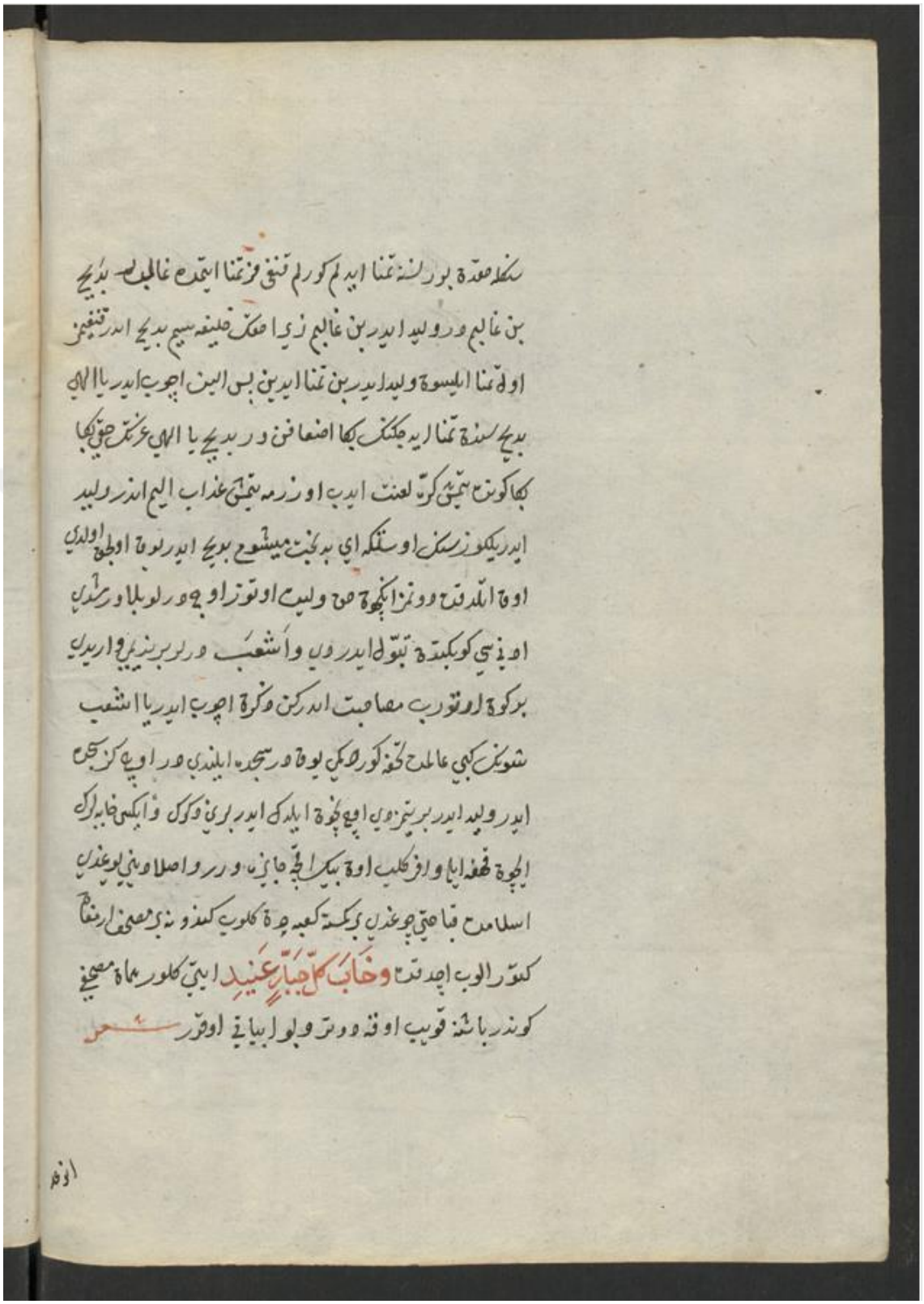

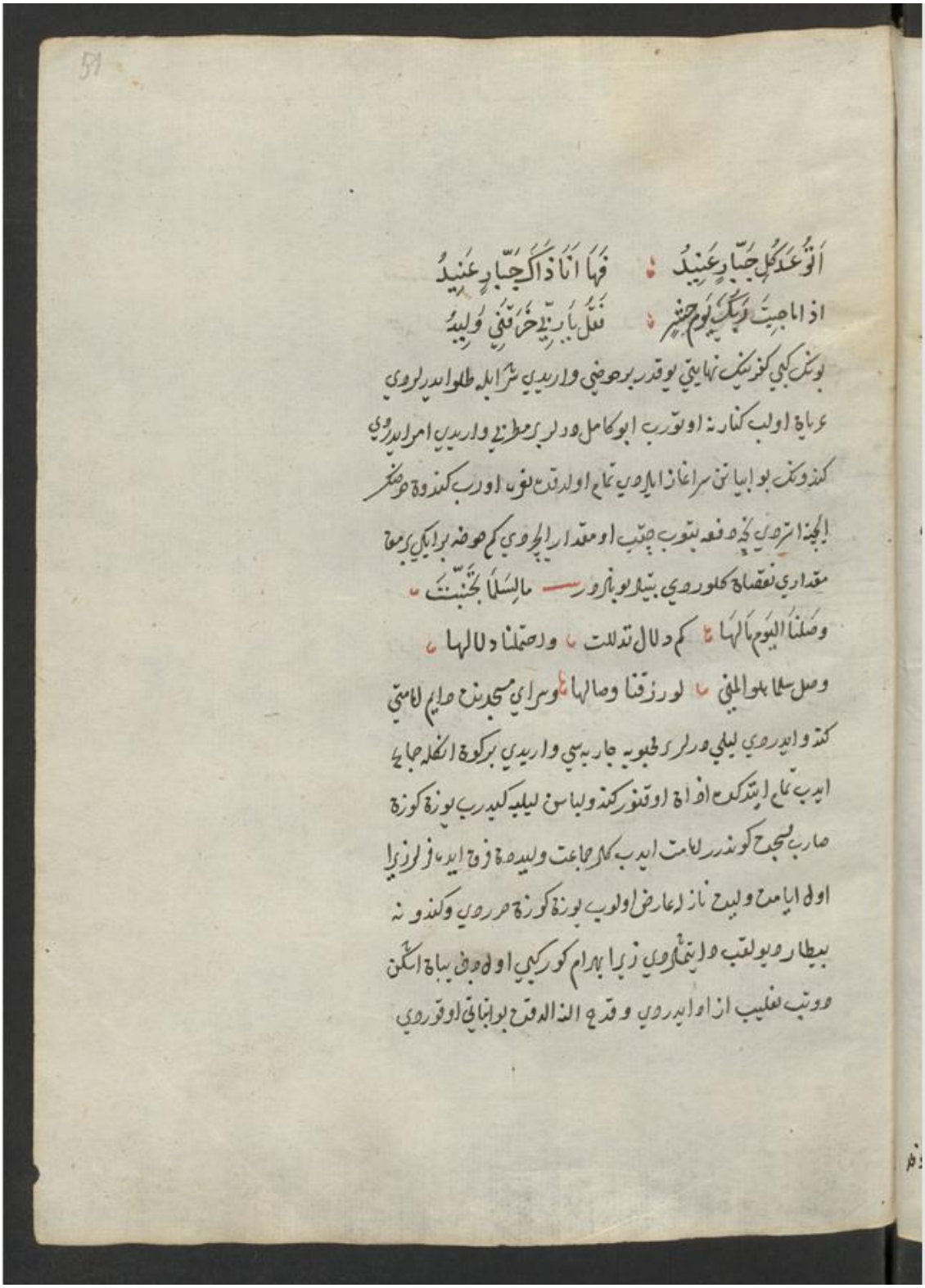

أتوعد كل جبار عنيد ۞ فها أنا ذاك جبار عنيد
إذا ما جئت ربك يوم حشر ۞ فقل يارب مزقني وليد

بونك كبي كفرينك نهايتي يوقدر برحوضي واريدين سرايله طلوايدر لروي
عرباية اولب كنارنه اوتورب ابوكامل ودلر رمطرنى واريدين امرايدروي
كندوسنك بوابياننى سراغاز ايلاروي تمام اولدقدة نوح اورب كندوة حوضكر
ايكنجه اترروي كچه دفعه بتوب چقب اومقدار ايلروي كه حوضه برايكي رمح
مقداري نعصاة كلوروي بيلربونارورسه مالسلما تجنبت ۞
وصلنا اليوم مالها ۞ كم دلال تدللت ۞ واحملنا دلالها ۞
وصل سلما بوالمني ۞ لورزقنا وصالها ۞ سراي مسجدينه حايم لامتي
كندوايدروي ليلي ودلر رطبوبه جاريسي واريدين بركوة انكله جايه
ايدب تمام ايتدكدن اذان اوقنور كندولباسن ليلبه كيدرب يوزة كوزة
صاريسجه كوندرر لامت ايدب كمال جماعت وليده وقوم ايدوب زيرا
اولايامع وليح نازلعارض اولوب يوزة كوزة مروروي وكندوسنه
بيطار ويولقب وايتمكاروي زيرا بهرام كوركي اولدوقي بياة اسكن
ووتب تغليب ازاوايدروي وقدح الذالدقح بوابناي اوتوروي

قد جعلنا طوافنا بالدنان ٭ حين طاف الوري بركن اليماني
سجد الساجدون حقا ٭ وجعلنا سجودنا للقناني

وهرنه وقت ايچه قوه وانه سرو قامت غزه افت شيرين شمايل زرين
خايل ياكر جاريه لو اللدين وه، ياد برينك يد التوه مراي ايا يد التوه
قديمه دوشب آتشوسنه اباغ اوزره دور رلوي وكيله اچمه هر بنجه
اوكه زرين شمعدانيله شمع قورلوي وبوستانه اچمه بونار يله كدرلوي
وساز علتنه ماهر ايدي مست اولدقده الذعوه وماوف الوب رقص ايدرلوي
وبوابيات وليدك ورسه يذكرني الحباب ولست ادري اهقا ما يقول من الحساب
فقل لله ينعني طعامي فقل لله ينعني شرابي ولا الامن مبلغ الرحمن عني
بانه مفطر شهر الصيام فقل لله ينعني شرابي فقل لله ينعني طعامي
وندماسي بونلردن رماح وطريح وسعيد بن عبد الرحمن بن حسان
وقاسم بن طريف بونلردن غير بو ندمالري چوقدر ايسه مقتنع معتبر بونلردن
تاريخ سنه حمس وعشرين ومايه ده پادشاه اولوب بر يدايكي اي يا
اپي خلافت ايدوب، سنه وعشرين ومايه ده وفات ايندي يرينه اوغلي
يزيد اولدي يزيد بن وليد ذيلده وقوع ايام مشهور ايدي

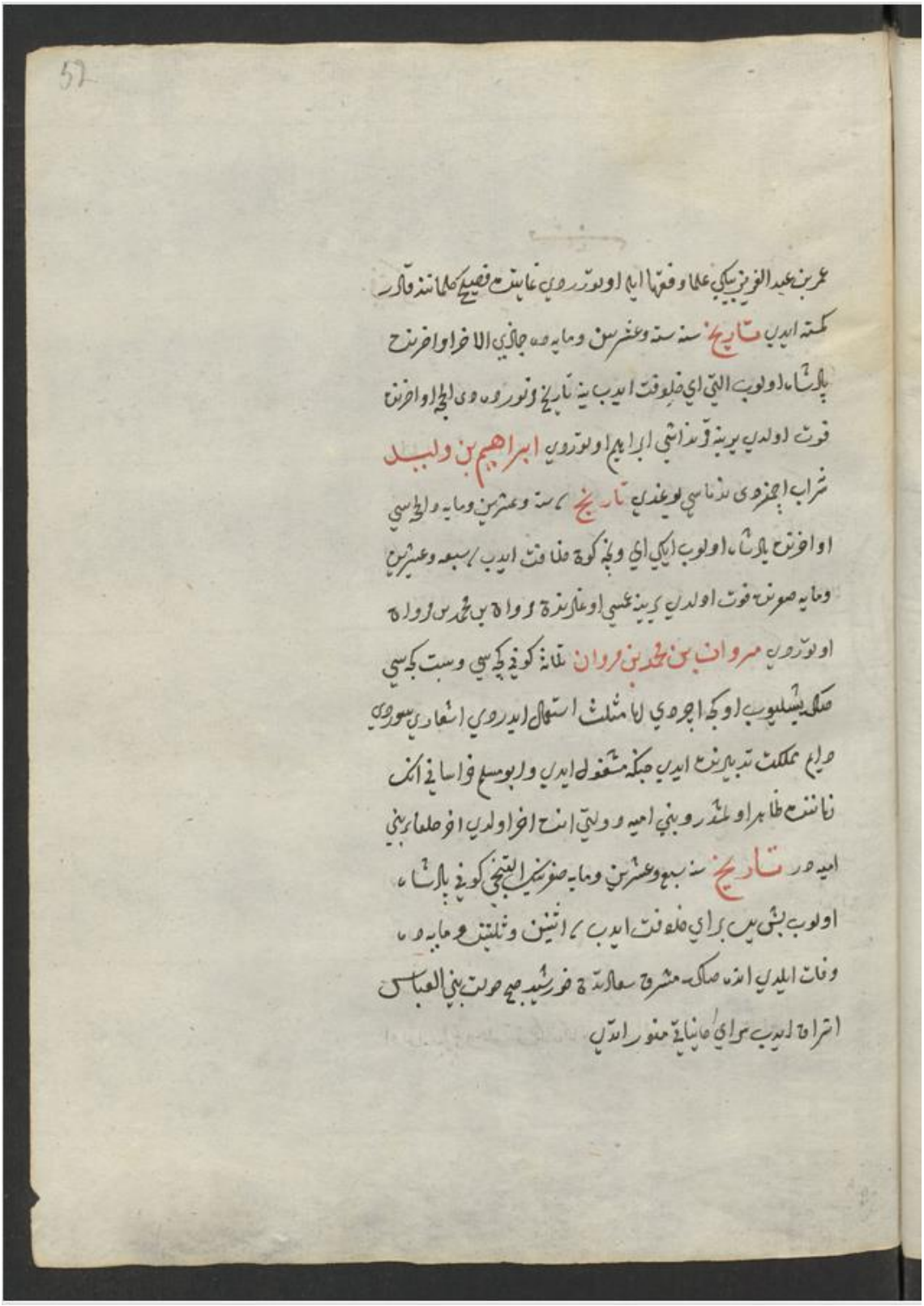

عمر بن عبد العزیز یکی علما و فقها ایمش اولوب روی غایت مقبول خلایق کلمانه قادر
مکنه ایدی تاریخ سنه ستة وعشرین ومایه ده جای الاخر اولوب اخر نوح
پادشاه اولوب الی ای خلافت ایدیبنه تاریخ نور روی الخ اولوب اخر نوح
فوت اولدی یرینه ولدی ابراهیم اولوب ابراهیم بن ولید
شراب اچمزدی ندماسی یوغیدی تاریخ سنه وعشرین ومایه والخ سی
اولوب اخر نوح پادشاه اولوب ایکی ای وبنه کوچ خلافت ایدیب سبعه وعشرین
ومایه صوکنده فوت اولدی یرینه عمی اولان ولید بن محمد بن مروان
اولوب مروان بن محمد بن مروان ثلاثة کونیده کی وسبت کی
ملک یسلیوب اوکه اجدادی لامثلث استعمال ایدردی اشعاری سوردی
دولت مملکت تدبیرینه ایدی جبکه مشغول ایدی ولبوسبب فواسانیه امر
نافذ ظاهر اولمدی روبنی امیه دولتی انح اخر اولدی اخر خلفای بنی
امیه در تاریخ سنه سبع وعشرین ومایه صفر نیک التنجی کونیده پادشاه
اولوب بش یل بر ای خلافت ایدیب اثنین وثلثین ومایه ده
وفات ایلدی اندن صکره منشرح سعادته خورشید صبح دولت بنی العباس
اشراق ایدیب سرای جهانیه منور اولدی

فصل

فيذكر خلافت بني العباس المتعولين عند الله والناس

اولا سر سر دودته ولحق خلافة جلوس ايده عبد الله بن محمد بن علي بن
عبد الله بن عباس بن عبد المطلب بن هاشم در اول خليفه اولدقده
ندايله اوتوروب اوروي بريده صاحك وزيري ابو ربيع بن يونس
منع ايدوب بر وجه كرمشدي ثلاثه كه وسبت كه بني عشا نماز نده صاحك
اجروي پيه نماز قضايه قومندر بركوة اكندي نمازين جاعتيله قلب اوتوروب
علما وفضلا يله مصاحبت ايدوب عشا نماز نده صاحك خلوتنده كروي واصلا
مجلسنده مذما جايز مز كتمز دي وبر وجه اروخ اوتوروب ايكي خطبه
سروقه جاريه اوقوسنده دوروب بو بنيه جواهر اصيب كه كلارين طاغدوب
بري ساقيله وبري نه اوايله اغ كوررديي طشروه مطرا وجه برسي
وياندا وه بري برنقشي اورلسه وياي لطيفه وسه تمام خط ايدرسه حسن خلقله
اجروه تكرار سويلاه رديي غايت لطيف اهل موقف كتاه رديي كريم وعادل
پاك دامن كمسه ايديي خاتون ايام سلمه غيري عورت بلمزديي خالد بن صفوان
دربو بنديي واريديي غايت اكمل بنده ولطافت وفصاحتنده
اوتوريي ايكي وخلوتنده كاه كاه اصحاب ادب مصاحبت ايدرديي

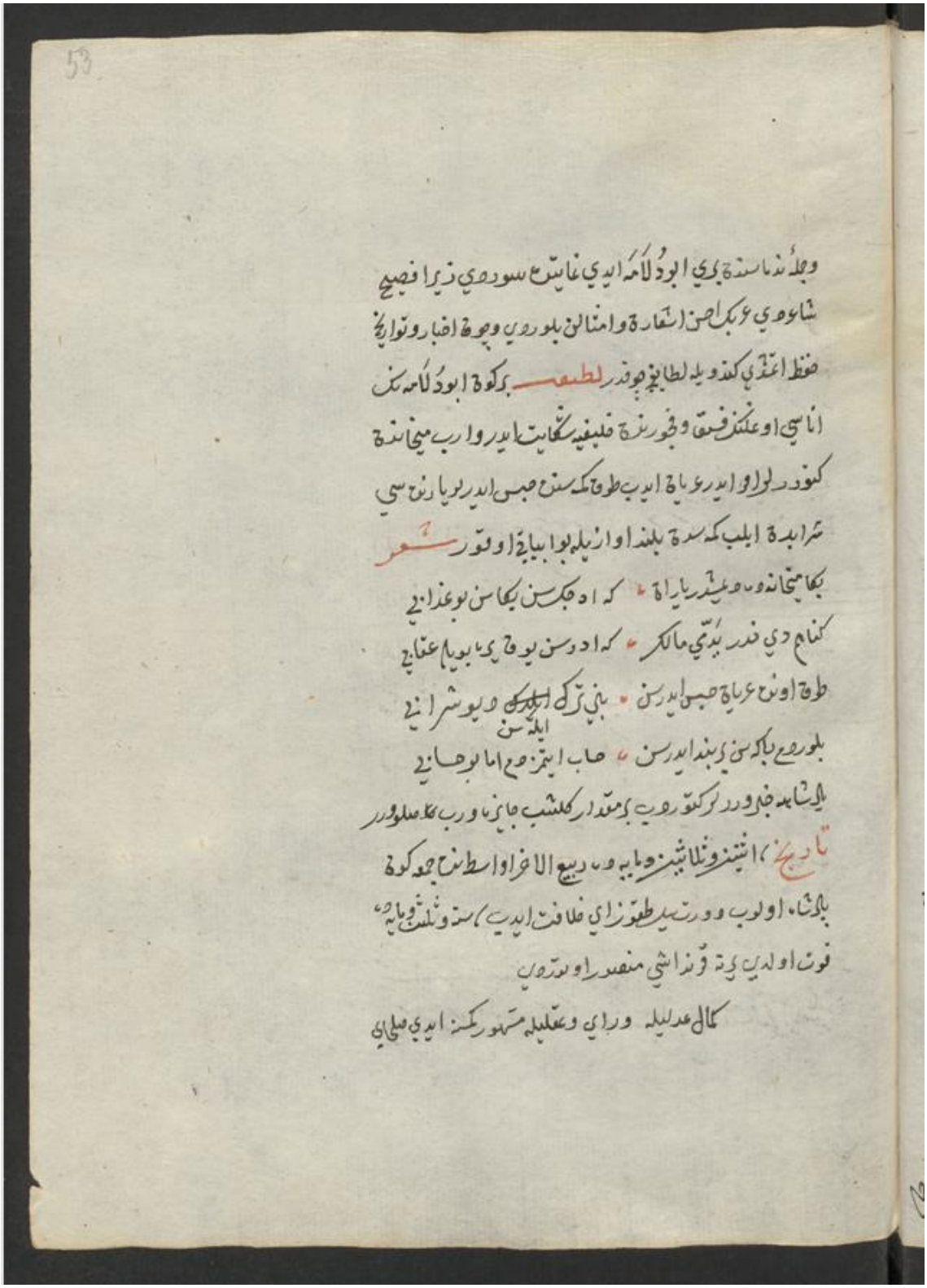

وجلة ندماسنده بري ابودلامه ايدي غايت سوه دي زيرا فصيح
شاعردي عربك اصل اشعاره وامثالن بلوردي وچوق اخبار وتواريخ
حفظ اعتقادي كندويله لطايفي چوقدر لطيفه بركوه ابودلامه نك
اناسي اوغلنك فسق وفجورنده غليغه شكايت ايدرواريب ميخانده
كوتورلوا ايدرعياذ ايدوب طوقمه سنه حبس ايدرلر يارنه سي
شرابدة ايلب كه سده بلندا وازيله بوابياغ اوقور شعر
بكا ميخانه ده حبس ايدرياراه ٭ كه اوجكسن بكا سن بوعذابي
كناهم دي خدا بلدي مالكر ٭ كه اوسن يوقي يا بويله عقابي
طوقاونه عياذ حبس ايدرسن ٭ بني ترك ايلدك ويوشرابي
بلوردم باكه سن يابند ايدرسن ٭ حساب ايتزدم اما بوحسابي
ايشايد خدا ورلر كتورديه بمقدار كه شب جاينا ورب كه صلوورر
تاريخ) اشتنزوثلاثين وماية وه ربيع الاخراواسطنده جمعه كونه
بلاشاه اولوب وورتيلدطوقوزاي خلافت ايدي) سنه وثلثين وماية
فوت اولديرة وذاشي منصور اولدوين
كمال عدليله ورايي وعقليله مشهور يكسه ايدي صلحاي

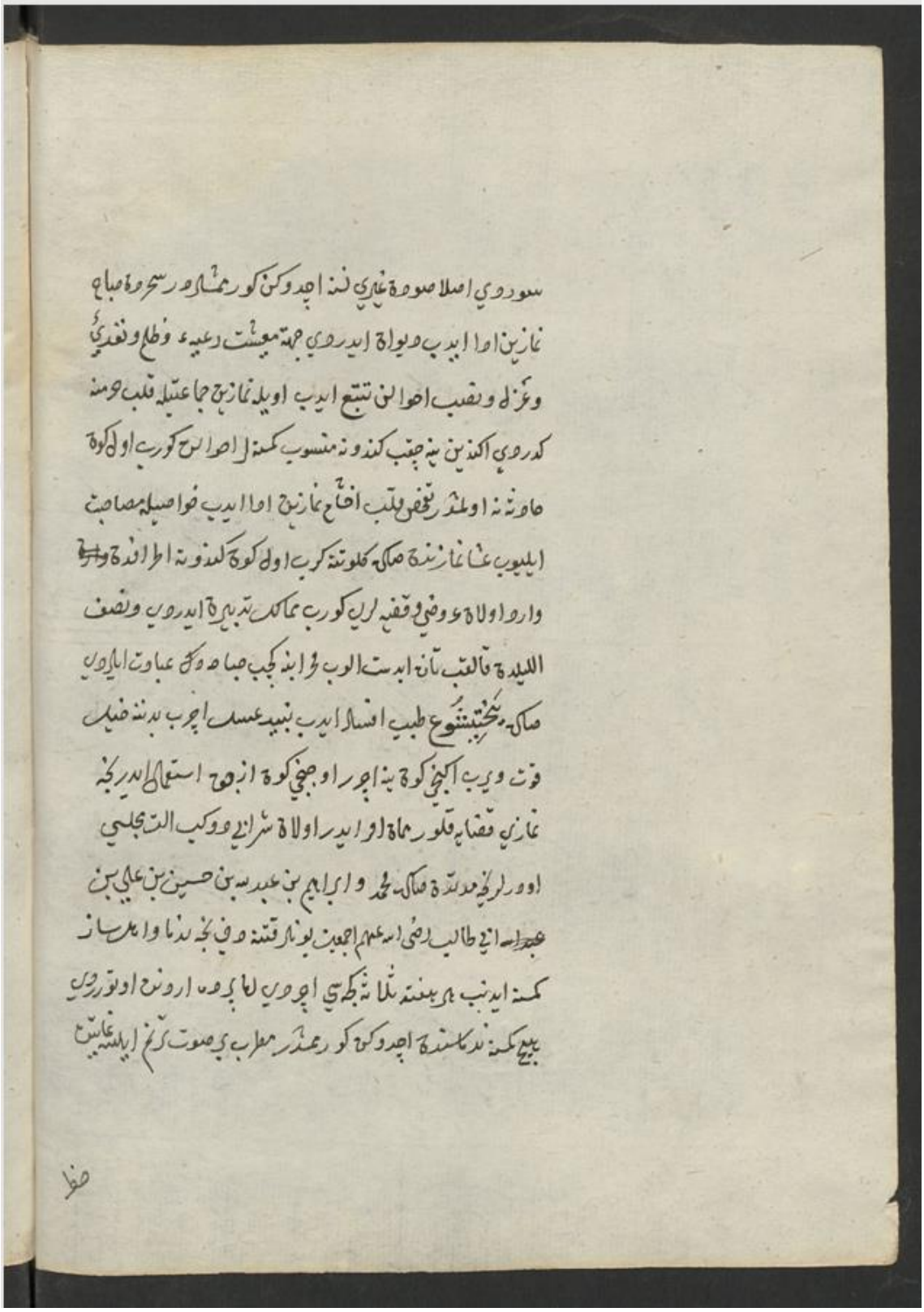

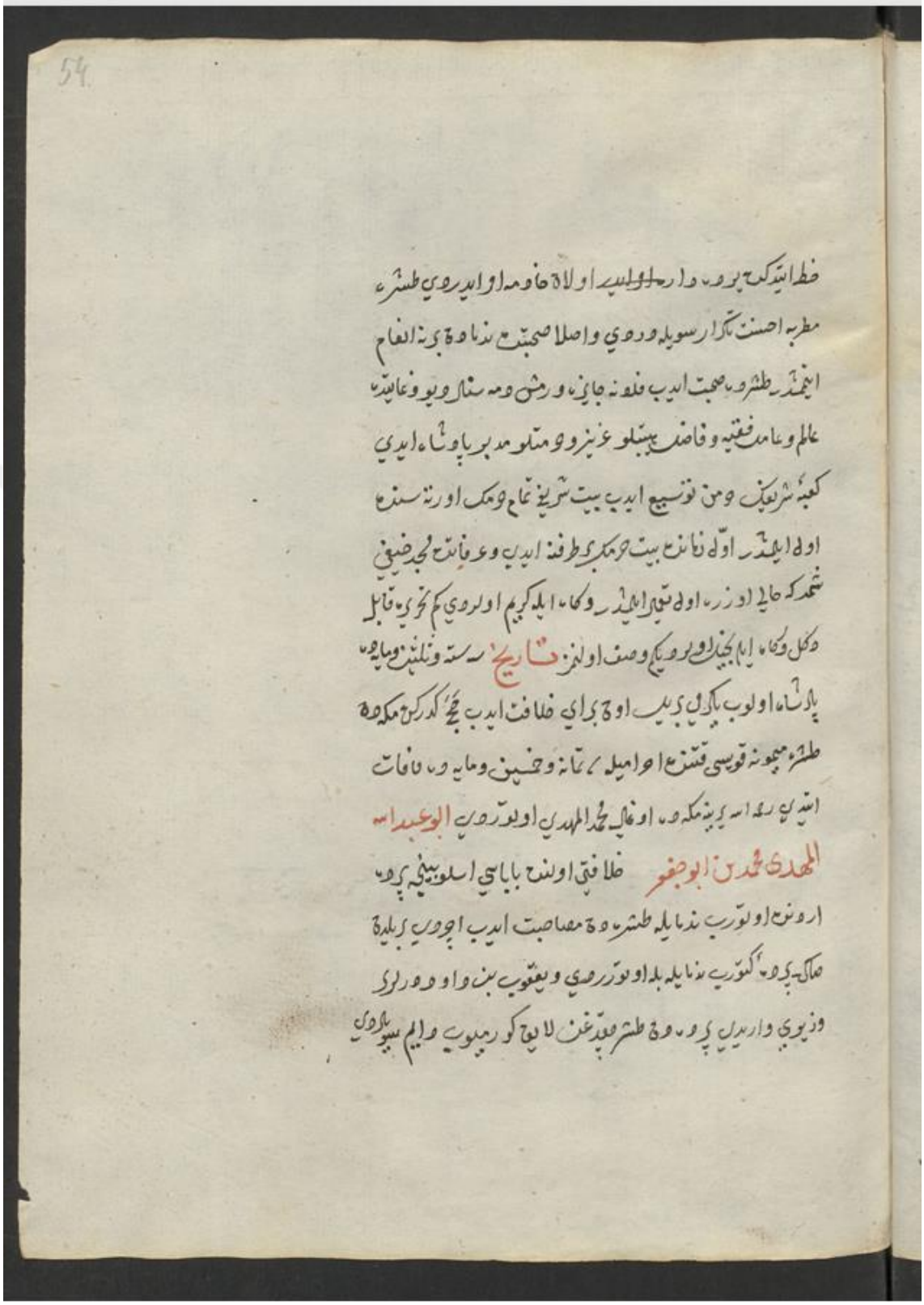

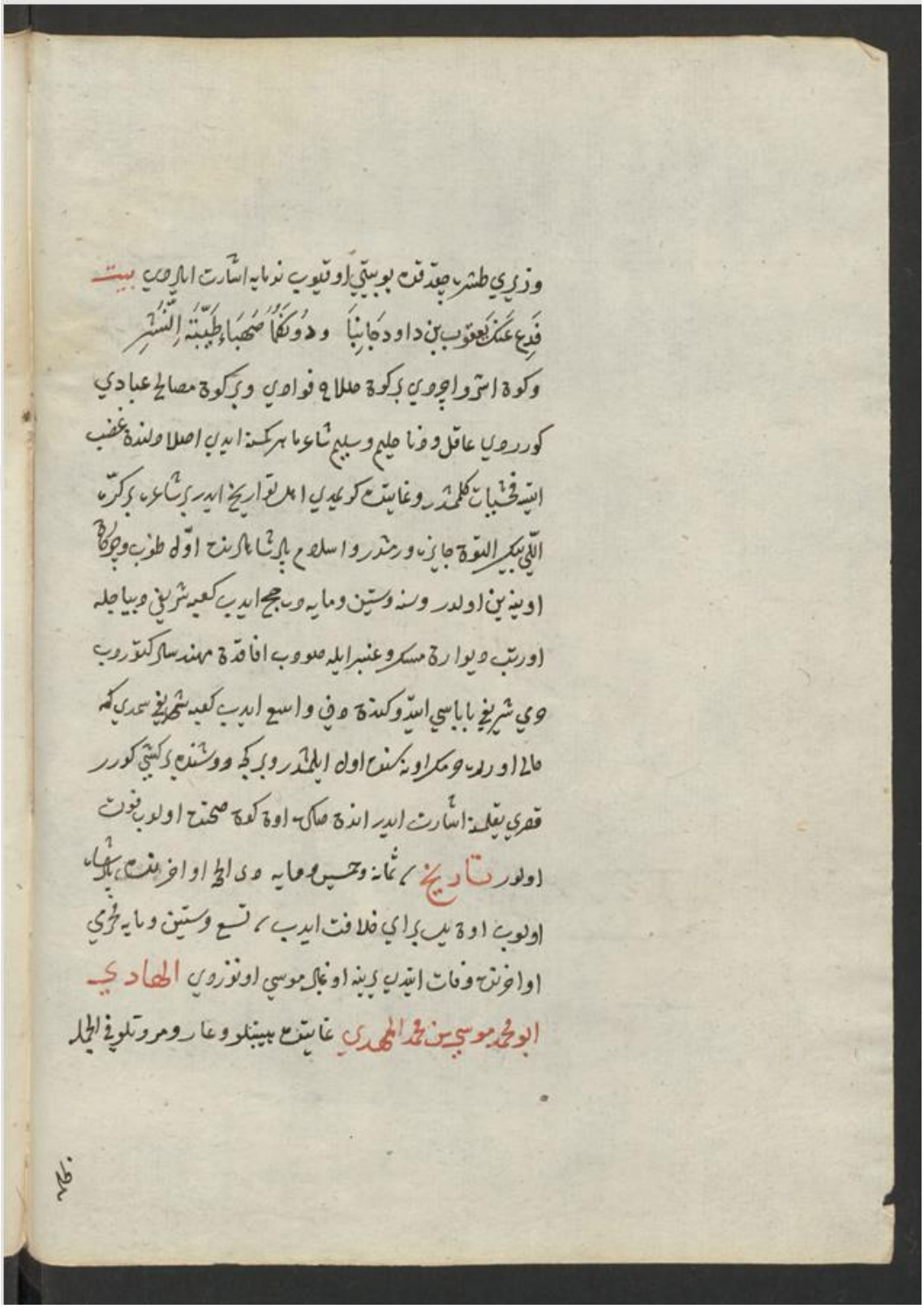

وزیری طشر چقدقی بوستی اوتوب نوماینه اشارت ایلدی بیت

فَدِیعَ عَنکَ یَعقوبَ بنَ داودَ جانِبًا وَدُونَکَهُ صَهباءَ طَیِّبَةَ النَّشرِ

وکوه اشر واجودین بکوه صلاح فوادین وبرکوه مصالح عبادی

کوردوی عاقل دونا حلیم وسلیم شاه ماهر کسنه ایدین اصلا ولندهٔ غضب

الله فحیاتی کلمه‌دن وغایتی کویدی اهل تواریخ ایدرلر شاه برکرت

الی بکر النوة جایز ومتدر واسلام پادشاهلرندن اوّل طوب وچوقه

اوینه‌ین اولدر وسنه وستین ومایه وب حجی ایدوب کعبه شریفی وبیاجله

اورتب ویوارهٔ مسجد وعنبر ایله مصوب افاقهٔ مهندسلر کتوروب

وی شریفی باباسی الدوکندهٔ دفن واسع ایدوب کعبه شریفی سعدی کله

طاق اوردوب وسکراونه‌نجی اولی ایلمدروب کعبه ووسطنده کیتی کوردر

قصری یقلدوب اشارت ایدرلر اندهٔ صاکه اوه کوه صخنج اولوب فوق

اولور تاریخ ثمانه وخمسین ومایه وی الخ اواخرلرنده پادشاه

اولوب اوه‌یه برای خلافت ایدوب تسع وستین ومایه فجری

اواخرنده وفات ایدوب یرینه اوغلی موسی اونوردی الهادی

ابو محمد موسی بن محمد المهدی غایتی بیبلو وعاره ومروتلو ایدی

ظلمه

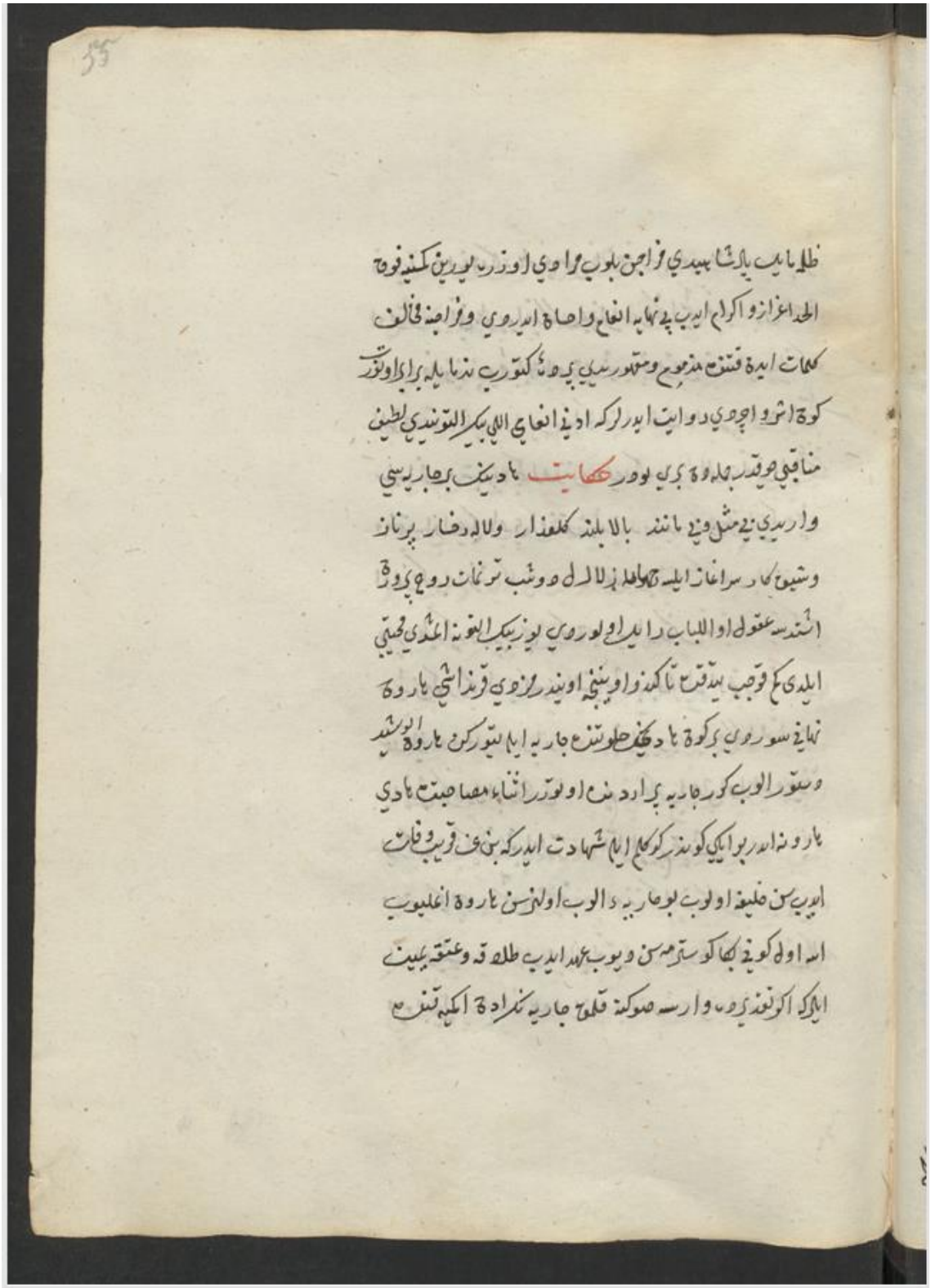

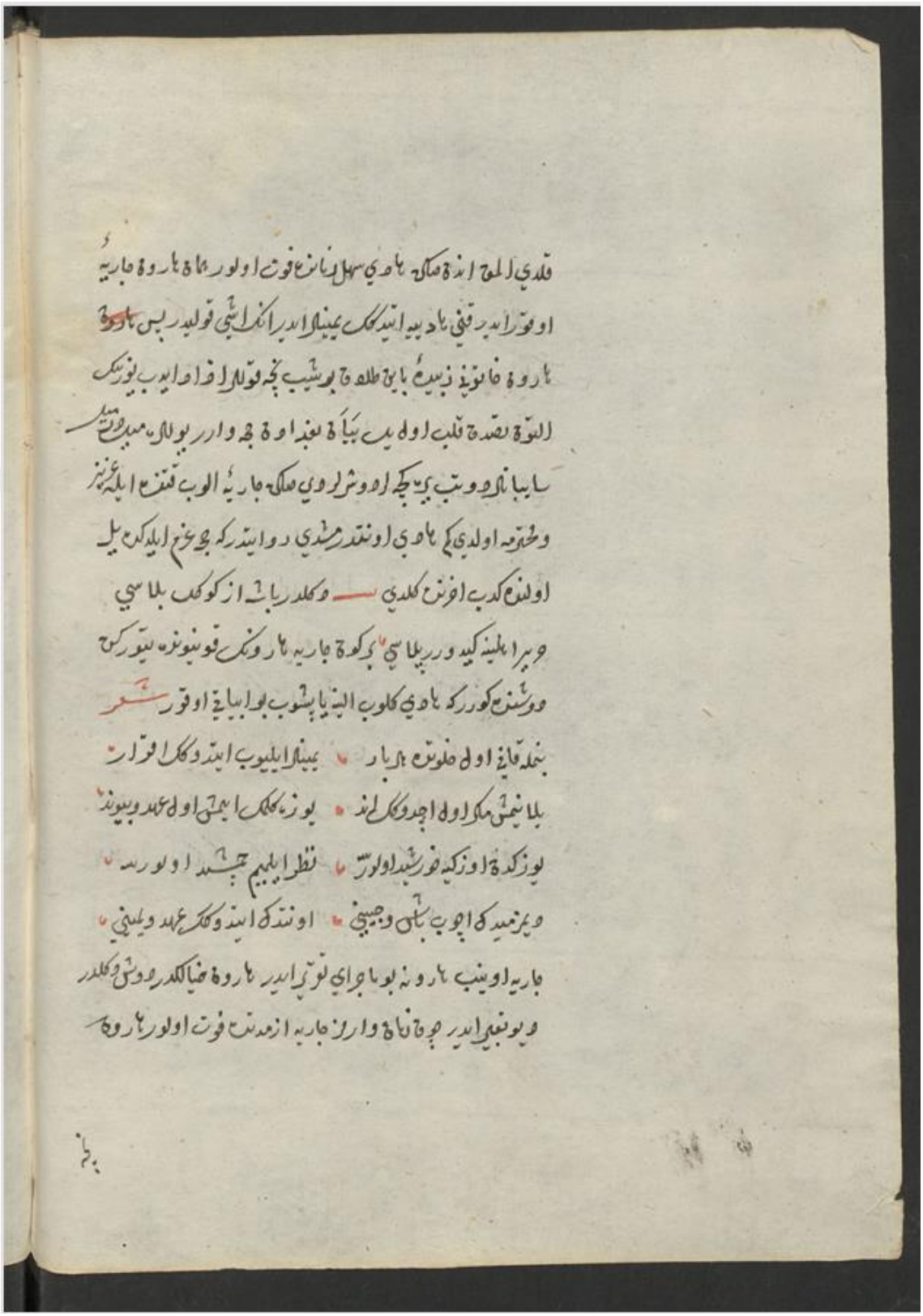

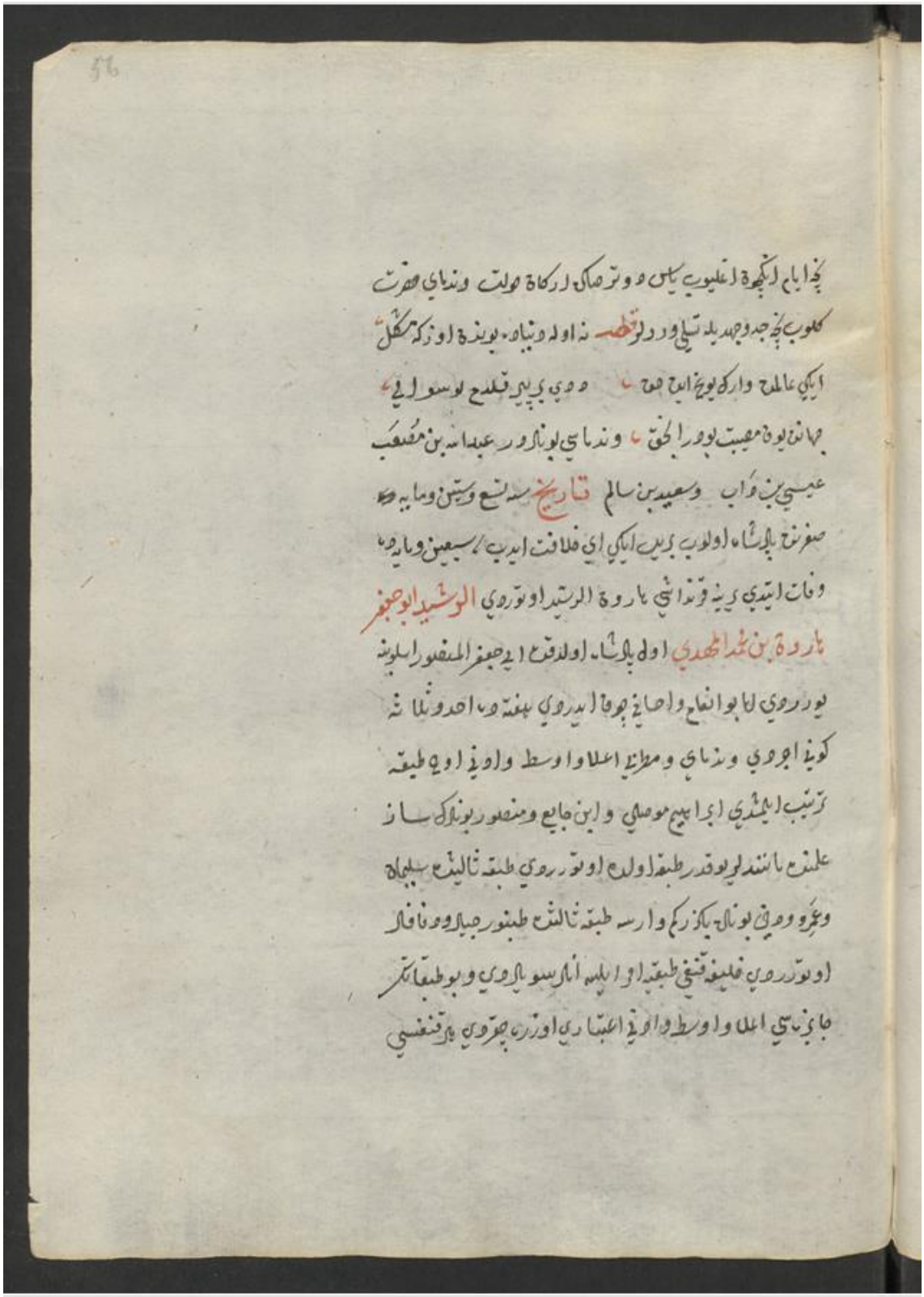

بڭ ايام انكحة اغليوب ياس و وترماك اركاة مولت وندماي حضرت
كلوب بڭ جدوجهد يله تيلي ودولتخطه نه اولدوغنياه بوينده اوزكه مكمل
ايكي عالمده وارك يوخ ايدي حق ، دوي بڭ پيغمبر لوسوايله ،
جهانڭ يوزه مصيبت بودر الحق ، وندماي بونلاردن عبدالله بن مصعب
عيسي بن وهب وسعيد بن سالم تاريخ سنه تسع وستين ومايه ده
صفر نڭ پادشاه اولوب بدين ايكي اي خلافت ايدب ، سبعين ومايه ده
وفات ايدي يرينه قوندا شي هارون الرشيد اوتوردي الرشيد ابوجعفر
هارون بن محمد المهدي اولپادشاه اولدقده ابوجعفر المنصور اسلوبنه
يورردي لاكن ابوالعباع واحسانڭ چوقاليدردي بيلمه دن احدوثلاثه
كونه اجودي وندماي ومقربلري اعلا واوسط وادنا اوچ طبقه
ترتيب ايلمشدي ابراهيم موصلي وابن جامع ومنصور بونلاركساز
علمده مانند لريوقدر طبقه اولدقاوتوردي طبقه ثالثده سليمان
وعمرو ودي بونلاردن باكز كم وارسه طبقه ثالثده طبقور جبل ودونانير
اوتوردي فليح قنبي طبقه اولپله انارسوياردي وبو طبقاتڭ
جايزه سي اعلا واوسط وادنا اعتباريله اوزرينه چوقدي بڭ قنبي

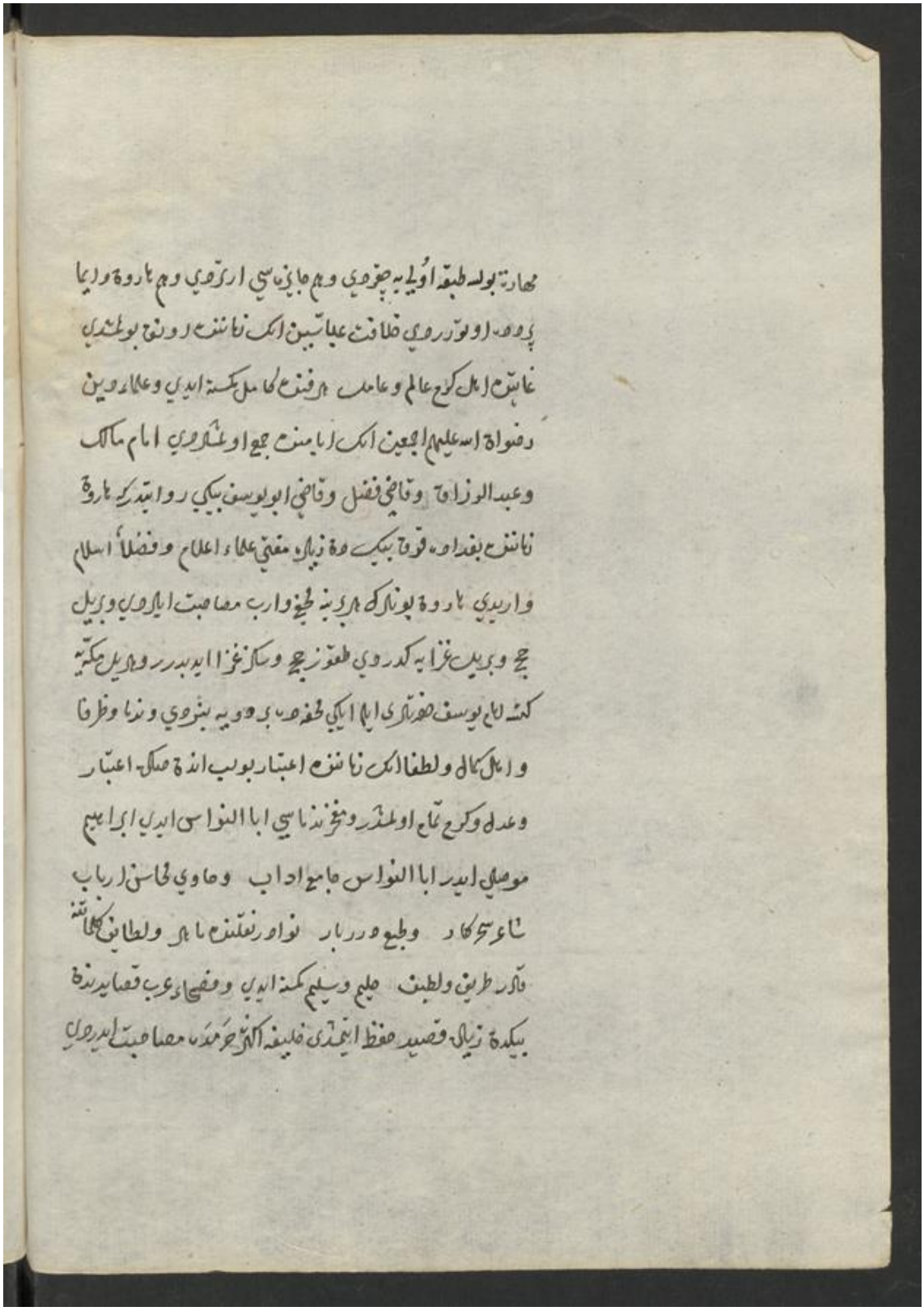

مهارت بولسه طبقه اولیایه چقوبی وهم جایزه سی ارزدی وهم هارونه ولیعهد
یدوه اولوزرودی خلافت عباسیین الک زمانلرنده رونق بولمشدی
غایتده اهل کرم عالم وعامل هر فنده کامل بکسنه ایدی وعلماء دین
رضوان الله علیهم اجمعین الک اعیانندن جمع اولمشلردی امام مالک
وعبد الرزاق وقاضی فضیل وقاضی ابو یوسف بیکی روایتدر که هارون
زمانلرنده بغداده قوق بیک دوه زیاده مفتی علماء اعلام وفضلاء اسلام
واریدی هارونه بونلرک هر بریسنه لطیف وارب مصاحبت ایلردی وبریل
حج وبریل غزایه کدردی طقوز حج وسکز غزا ایدبدر وهر بیل مکه یه
کیدنلرک یوسف صفتلری ایله ایکی لحفه دبدوه یه بنردی وندما وظرفا
واهل کمال ولطفا الک زمانلرنده اعتبار بولب اندن صکره اعتبار
وعدل وکرم تمام اولمشدر ومخدومنا سی ابا النواس ایدی ابراهیم
موصلی ایدر ابا النواس جامع اداب وحاوی محاسن ارباب
شاعر سخاکار وطبع وروبار نوادر نعلمدن ماهر ولطایف کلماتدن
فاکر ظریف ولطیف حلیم وسلیم مکنه ایدی وفصحاء عرب قصایدندن
بیکده زیاده قصیده حفظ ایتمشدی خلیفه اکرم محمد مصاحبت ایدرکن

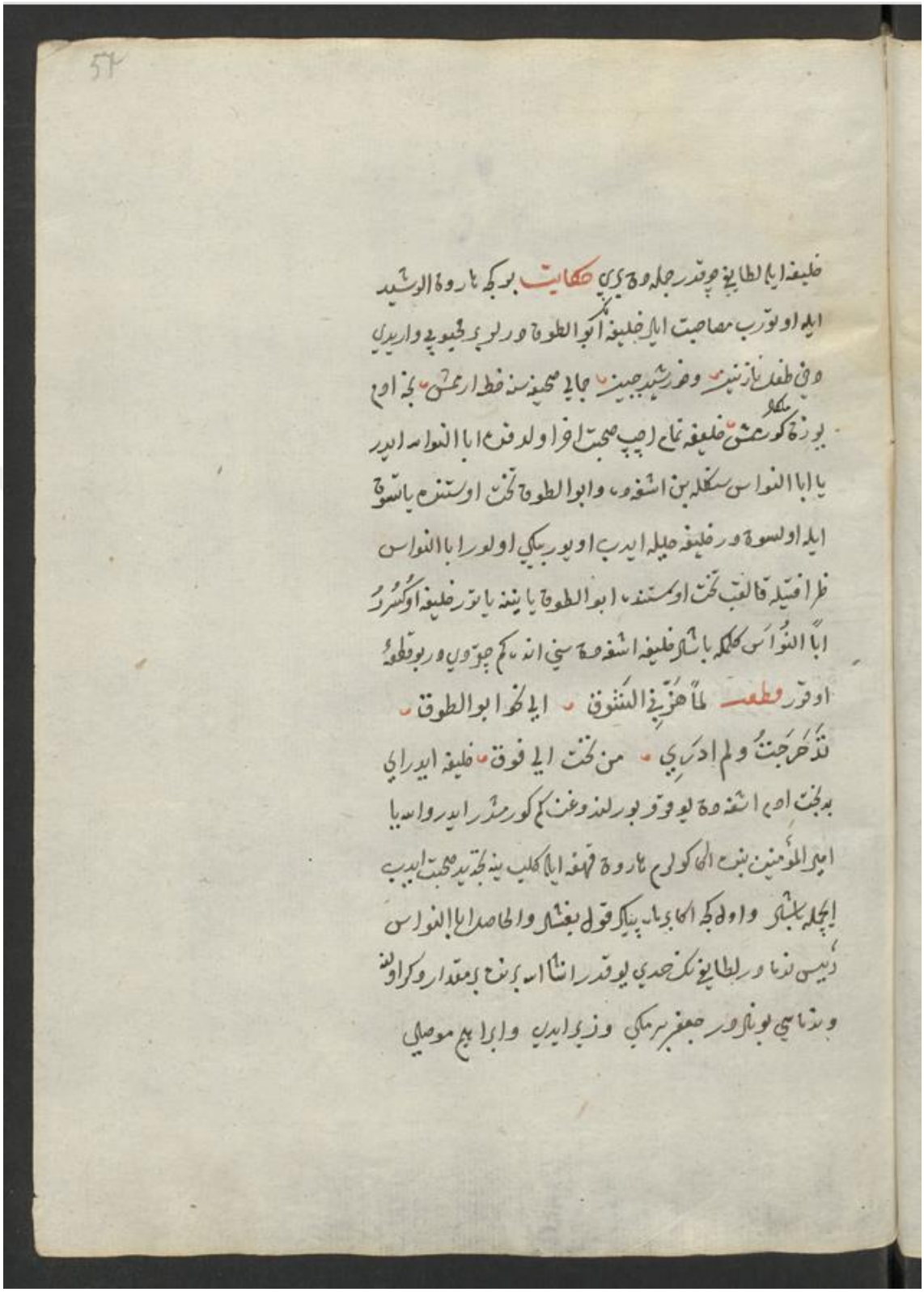

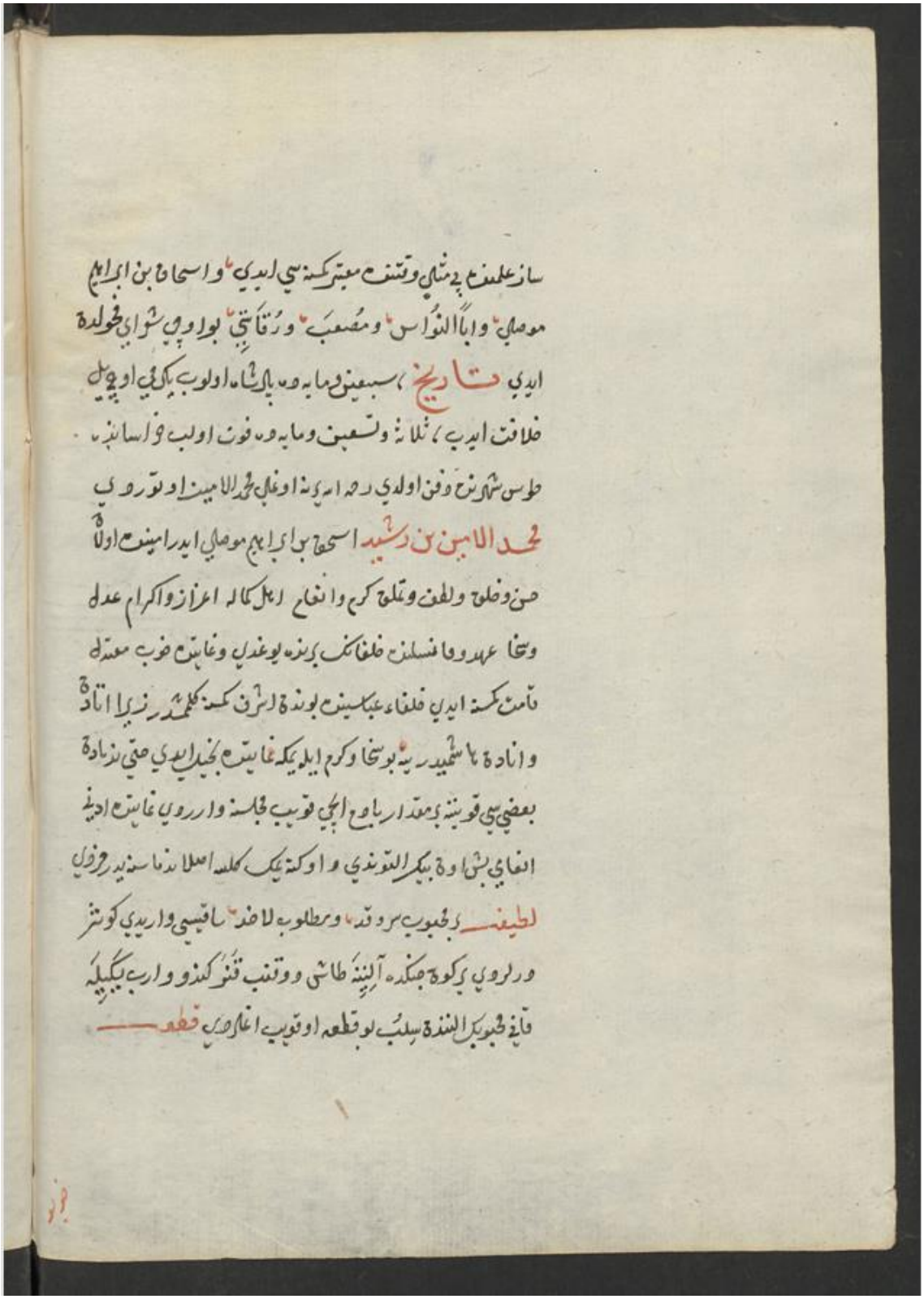

ساز علمدن بر مثالی وقتنده معتبر کسنه سی ایدی و اسحاق بن ابراهیم
موصلی و ابا النواس و مصعب و رقاشی بو اوچ شوای مخولده
ایدی **تاریخ** سبعین و مایه ده پادشاه اولوب یکری اوچ یل
خلافت ایدب ثلاثة و تسعین و مایه ده فوت اولب قرناسنده
طوس شهرنده دفن اولدی رحمه الله و غفر له **محمد الامین بن رشید** اسحاق بن ابراهیم موصلی ایدر امینه اولا
حسن خلق و لطف و تملق کرم و انعام اهل کماله اعزاز و اکرام عدل
و سخا عهد و وفا نسلنه خلفانک یزده یوغدی و غایتده خوب معدلت
تامن کسنه ایدی خلفای عباسیه بوندن اشرف کسنه کلمشدر زیرا اتاده
و اناده هاشمیدر یه بو سخا و کرم ایله یکه غایتده بخیل ایدی حتی زیاده
بعضی سی قوینه یه مقدار ریاده ایچی قویب قالسه وار روی غایتده ادینه
انعای بش اوه بیکر التوندی و اوکه یک کمله اعلا ندماسنه یدر وزدی
لطیفه بر محبوب سرودند و مطلوب لاغر ساقیسی وار ایدی کوشتر
و لروی یکوه جکده آلینه طاشی و وتنب قنو کندو وار ایکیله
قانه محبوبک البنده سلب لو قطعه اوقویب اغلاردی **قطعه**

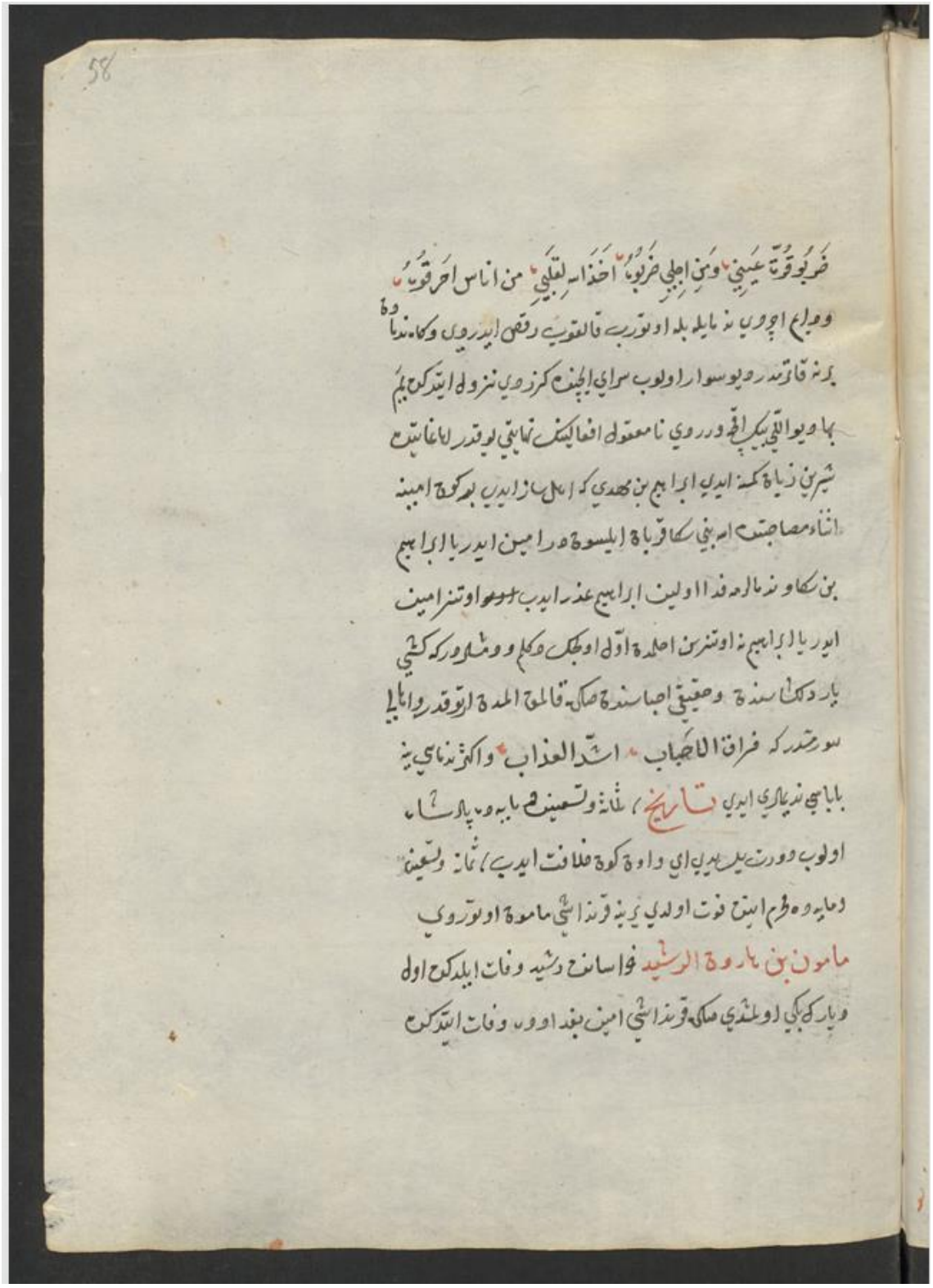

58

ضریو قوة عینی ومن اجلی ضربوه اخذاسر لقلبی من اناس احرقوه
وداع اچوریه نایله بله اوتوره قالقوب رقص ایدرلر وکاه ندا ده
یه قالقدرر یوسوار اولوب سرای الجنه کرزدیر نزول ایدکده یلم
بها ویوالقی یکه اقه درروی نامعقول افعالکدن نهایتی یوقدر لاغایتی
شیرین زیاده کمه ایدی ابراهیم بن مهدی که اهل ساز ایدی بوکوچ امینه
اثناء مصاحبتده ابنی کاقرباه ایلیوه درامین ایدرایا ابراهیم
بن کاوندالره فدا اولیم ابراهیم عذر ایدیوب اوتورامین
ایدرایا ابراهیم نه اوتنرن اعلاه اولی اوبلک وکلم وسلاورکه کیتی
یارد کلاسنده وحقیقی اجاسنده صکره قالمیه المده اوتوقدر وایایا
سورمدرکه فراق الاحباب اشد العذاب واکثر ندایی یه
بابایی ندیمارک ایدی تاریخ ثمانه وتسعین مایه وه پادشاه
اولوب دورت یل بدی ای داوه کوه خلافت ایدیب ثمانه وتسعین
دمایه وه قرم ایتح فوت اولدی یرینه قوندایی مامونه اوتوروب
مامون بن هارون الرشید نواسنه رشید وفات ایلدکده اول
وبارکه بکی اولمغله صکره قوندایی امین بغداده وفات ایلدکده

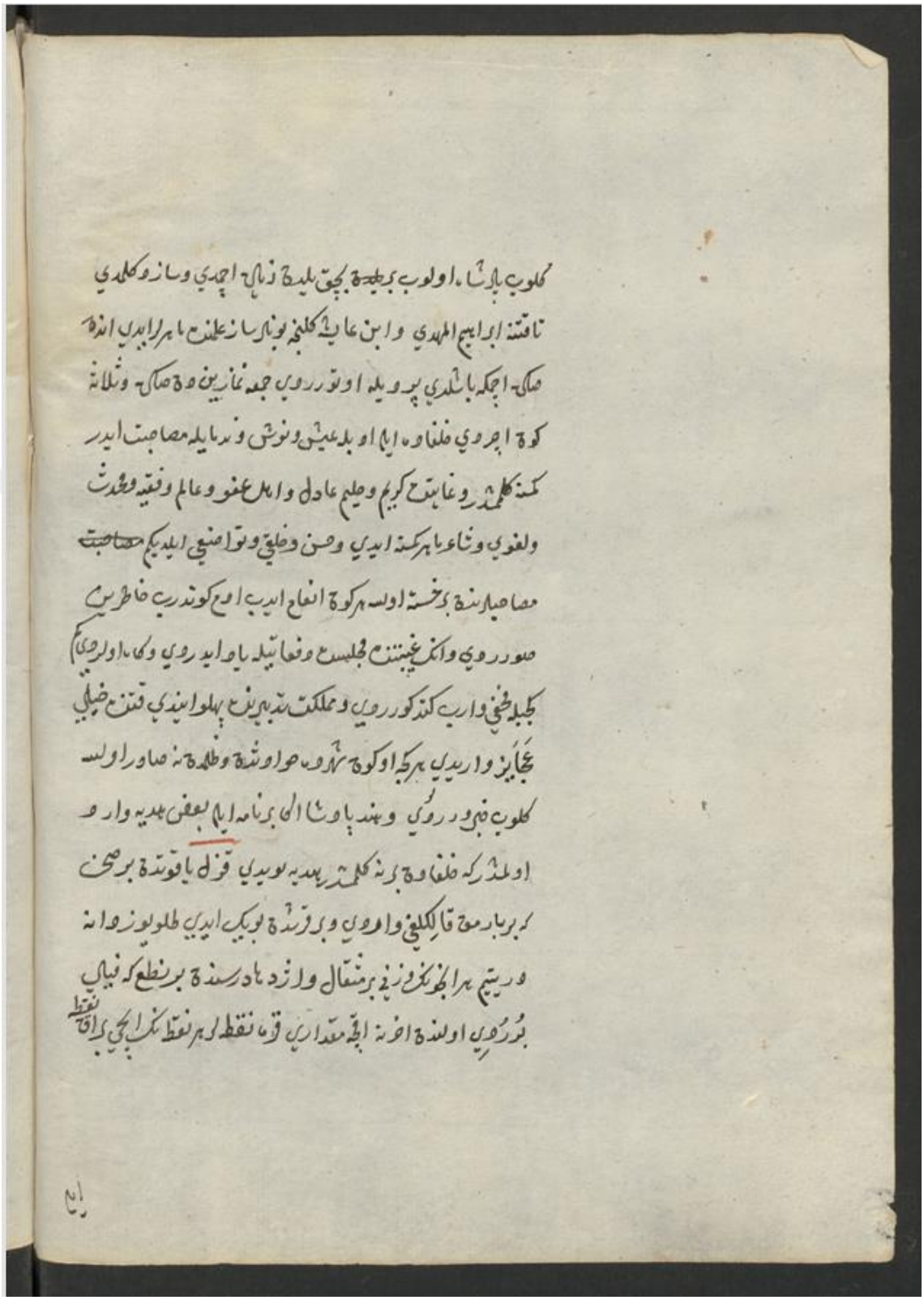

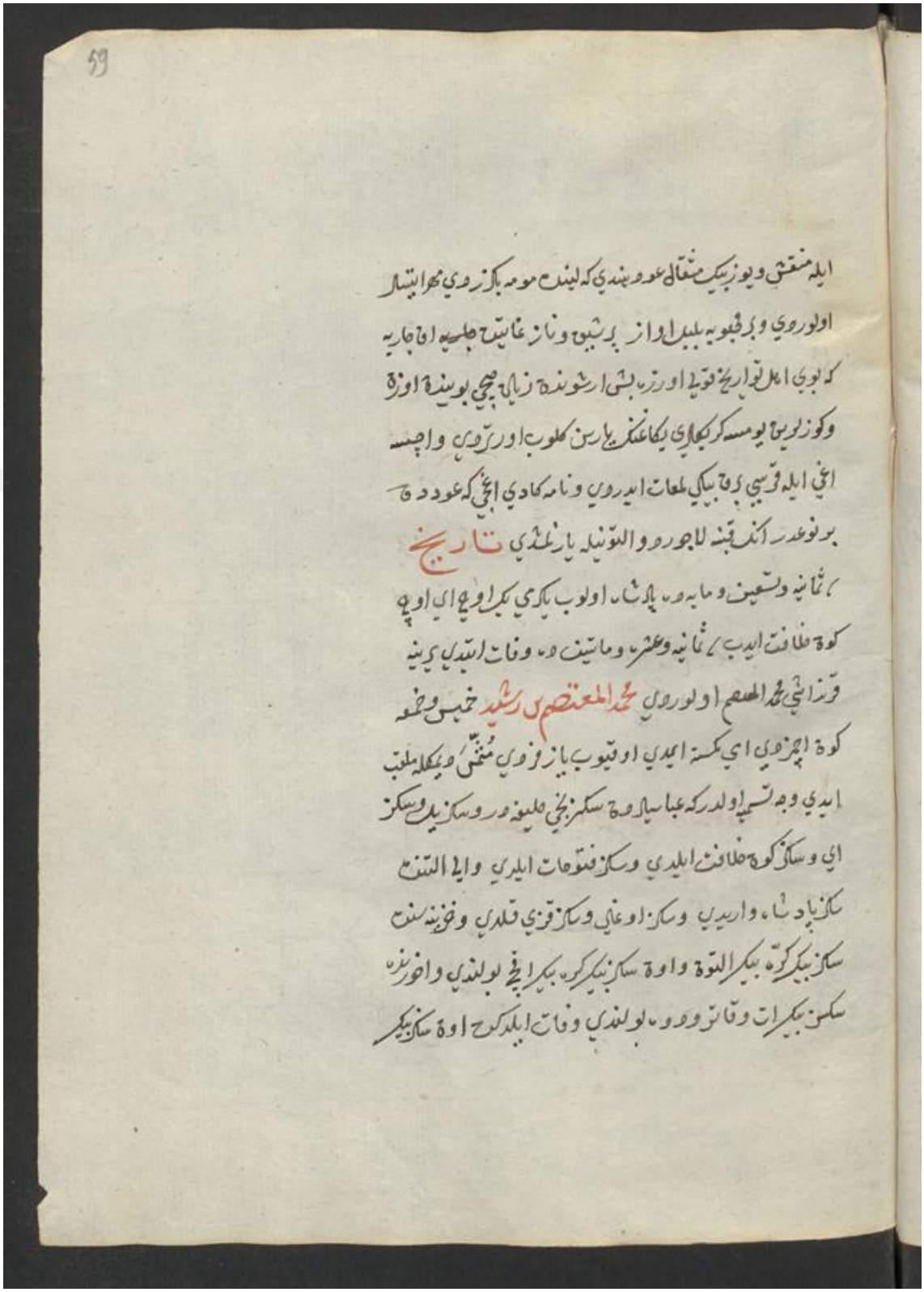

59

ايله منقش ويوز بيك مثقال عود بندي كه لينده موجه باز دوي نهايتسار
اولوروي وبر قبوبه بليرا واز پرتيو وناز غايتله جلوه اق جاريه
كه بوي اهل تواريخ قوياي اورز بلشي ارشوندة زبان پيچي بوينده اوزة
وكوز لريني يومسه كربكاري يكا فتنك يارسن كلوب اورزدي واچسه
اغي ايله قوسي بوق بيكي ملعات ايدروي ونامه كادي اغي كه عود دة
بونوعدر انك قبنه لاجورد والتونيله يازلمشدي **تاريخ**
ثمانيه وتسعين ومايه ده پادشاه اولوب بيكري بيك اوچ اي اوچ
كوة خلافت ايدب ثمانيه وعشره ومائتين ده وفات ايلدي ينه
قرداشي محمد المعتصم اولوروي **محمد المعتصم بن رشيد** خمس وخمسه
كوة اچمزوي اي مكسة ايدي اوقيوب يازمزوي منقش ويكله ملعب
ايدي وجه تسميه اولدركه عباسيار وة سكز بنجي خليفه در وسكز يدي وسكز
اي وسكز كوة خلافت ايلدي وسكز فتوحات ايدري وايله التنمع
سكز پادشاه واريدي وسكز اوغلي وسكز قزي قلدي وخزينه سنده
سكز بيك كره بيكر التوة واوة سكز بيك كره بيكر اچي بولندي واخور نده
سكسن بيكر ات وقاتر ده بولندي وفات ايلدكده اوة سكز بيكر

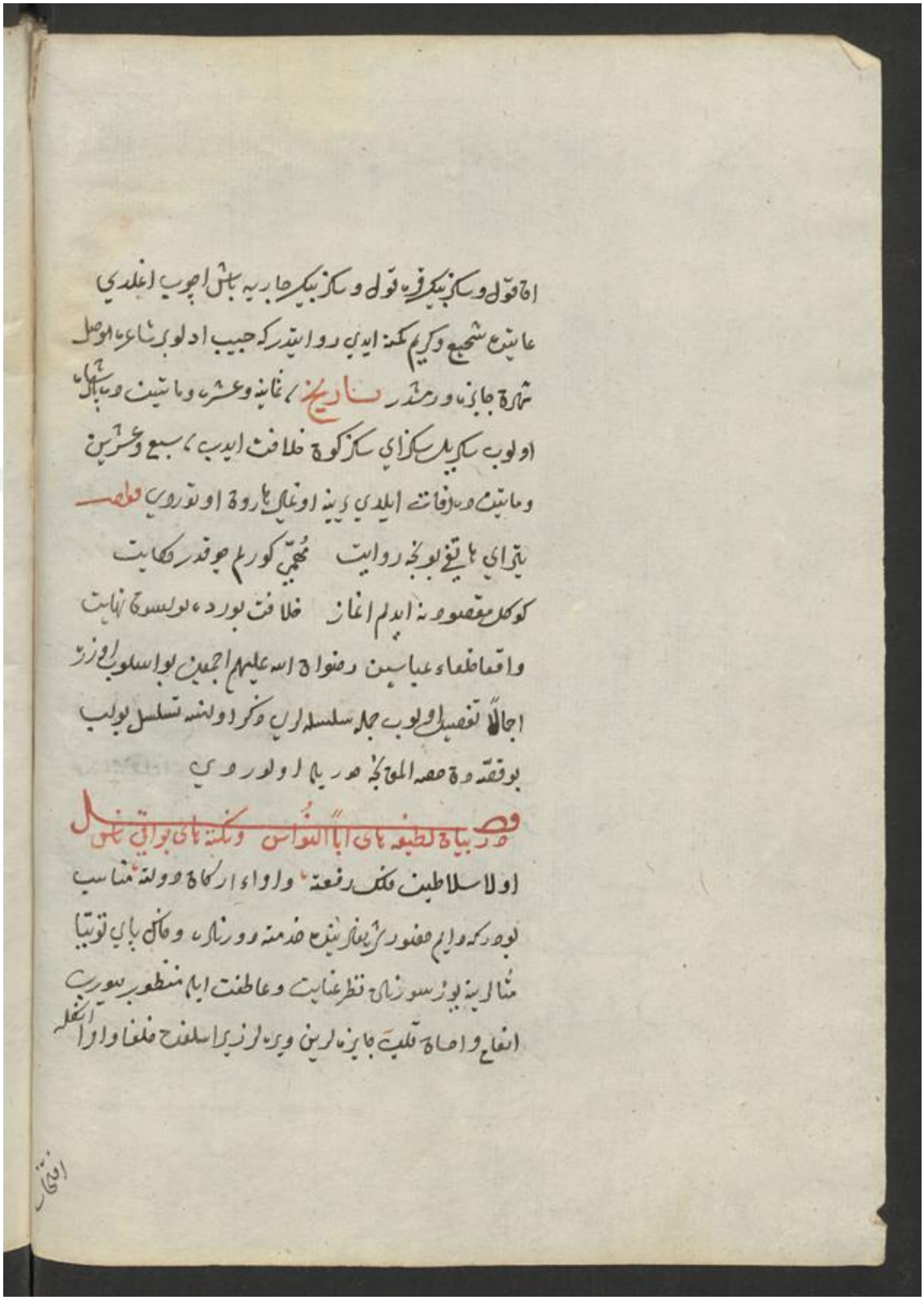

اق قول و ساکز بیکر قره قول و ساکز بیکر جاریه باشی اچوب اغلدی
عاینده شجیع و کریم مکنه ایدی رواندر که حبیب اد لوب شاعره اوصل
شهره جایزه و رمشدر تاریخ، غانیه و عشر، و مائتین و بیک
اولوب ساکز یلک ساکزای ساکز کوه خلافت ایدب، سبع و عشرین
و مائتین و افاتنه ایلدی دینه اونلک یاروه اوتوردی فصل
بترای ما تقدم بو بحث روایت مجمل کورلم چوقدر حکایت
کوکل مقصوده نه ایدلم اغاز خلافت بورده، بولسوق نهایت
واقعه اطفاء عباسین رضوان الله علیهم اجمعین بو اسلوب اوزره
اجمالاً تفصیل اولوب جمله سلسله لرین ذکر اولنمه تسلسل بولب
بوقصده وقصه الحاجه حد یاد اولور دی

وصف بناء قطبه های ابا النواس و نکته های بوایی تشمل
اولا سلاطین فلک رفعته و اولیاء ارکان دولته مناسب
بوددکه دایم حضورلرینه ارزنده خدمته و رنازه، و فائق پایه توتیا
مثالینه یوز سورنای نظر عنایت و عاطفت ایله منظور بصور
انفاع و اصاحه قلیت جایز مالرین ویره لر زیرا سلطنت فلغا و اوا انغله

انتقال

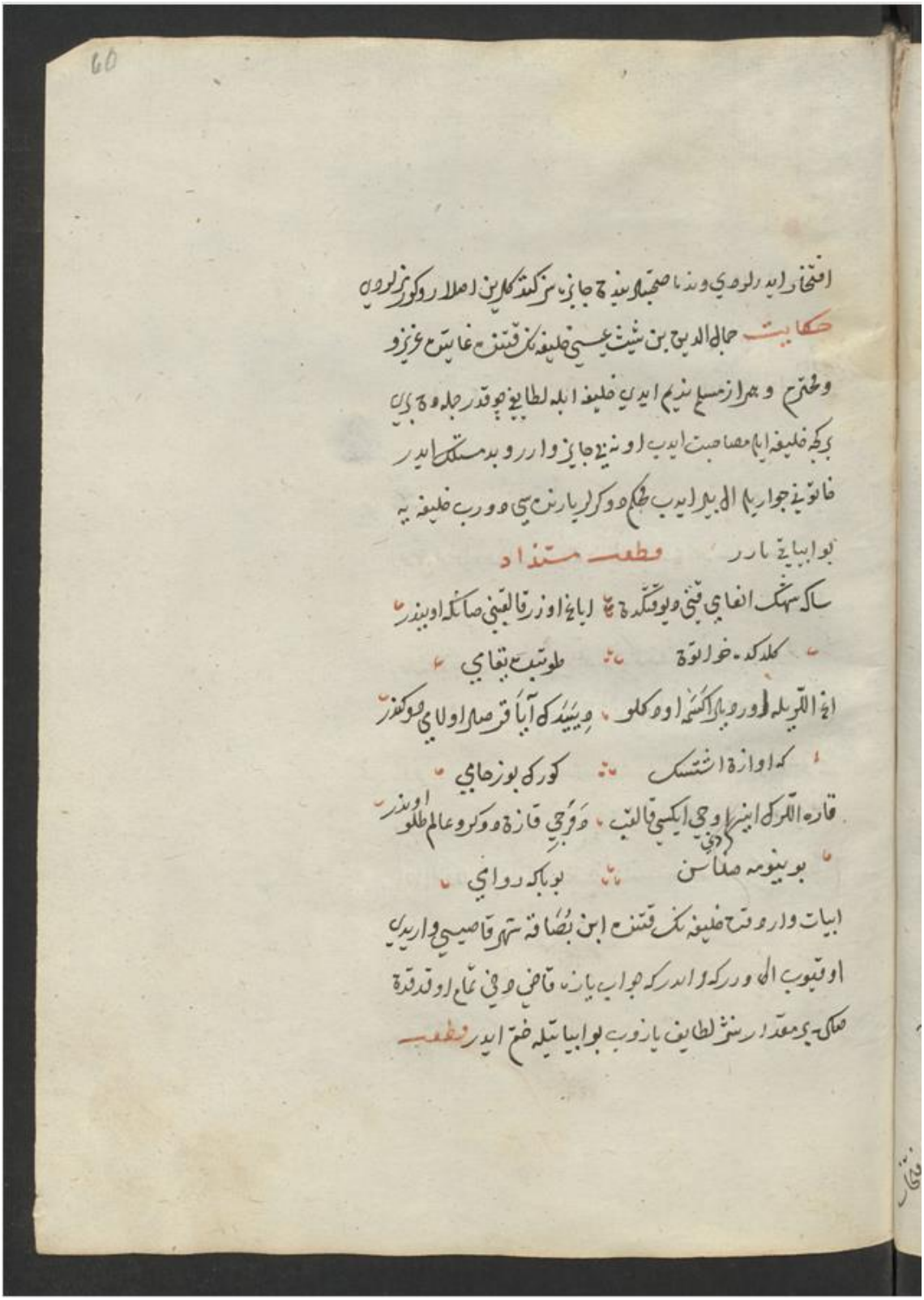

60

افتخار ايدر لودي وندما صحبتلرينده جاري سز كيمسه كلمز اصلا ركوز لودي

حكايت جمال الدين بن شيخ عيسى خليفه نك قسطنطنيه غايبي عزيزو

وطنندن و يمراز مسلم نديم ايدي خليفه ابدلطايفي چوقدر جلده وجهيل

بركه خليفه ايله مصاحبت ايدب اونيله جاري وارر و بدمستلك ايدر

خاتونيله جواريله الي ايدب حكم ودكر لريله سي وورب خليفه يه

بوابياتي يازر قطعه مستذاد

ساكه سهنك انعامي قنى ديو تكده ايله اياغه اوزر قالمني صاكه اويندر

كلدكده خوانوه طوتيب يقامي

اي الدرياله لورويله اكسيك اوه كلو ديه كه آيا قرصاق اولايي سوكندر

كه اوازه اشتسك كوركي بوزجايي

قاره الركي اينجه اوجي ايكسي قالمب وجي قازه دوكرو عالم طلو اويندر

بوينومه صاتسن بوباكه روايي

ابيات وارد قتي خليفه نك قسطنطنيه ابن بصافه سنه قاضيسي واريدي

اوتيوب الي ورركه واندركه جواب يازه قاضي دخي تمام اوقدقده

صاكي يه معدار سنه لطايف يازوب بوابياتيله ختم ايدر قطعه

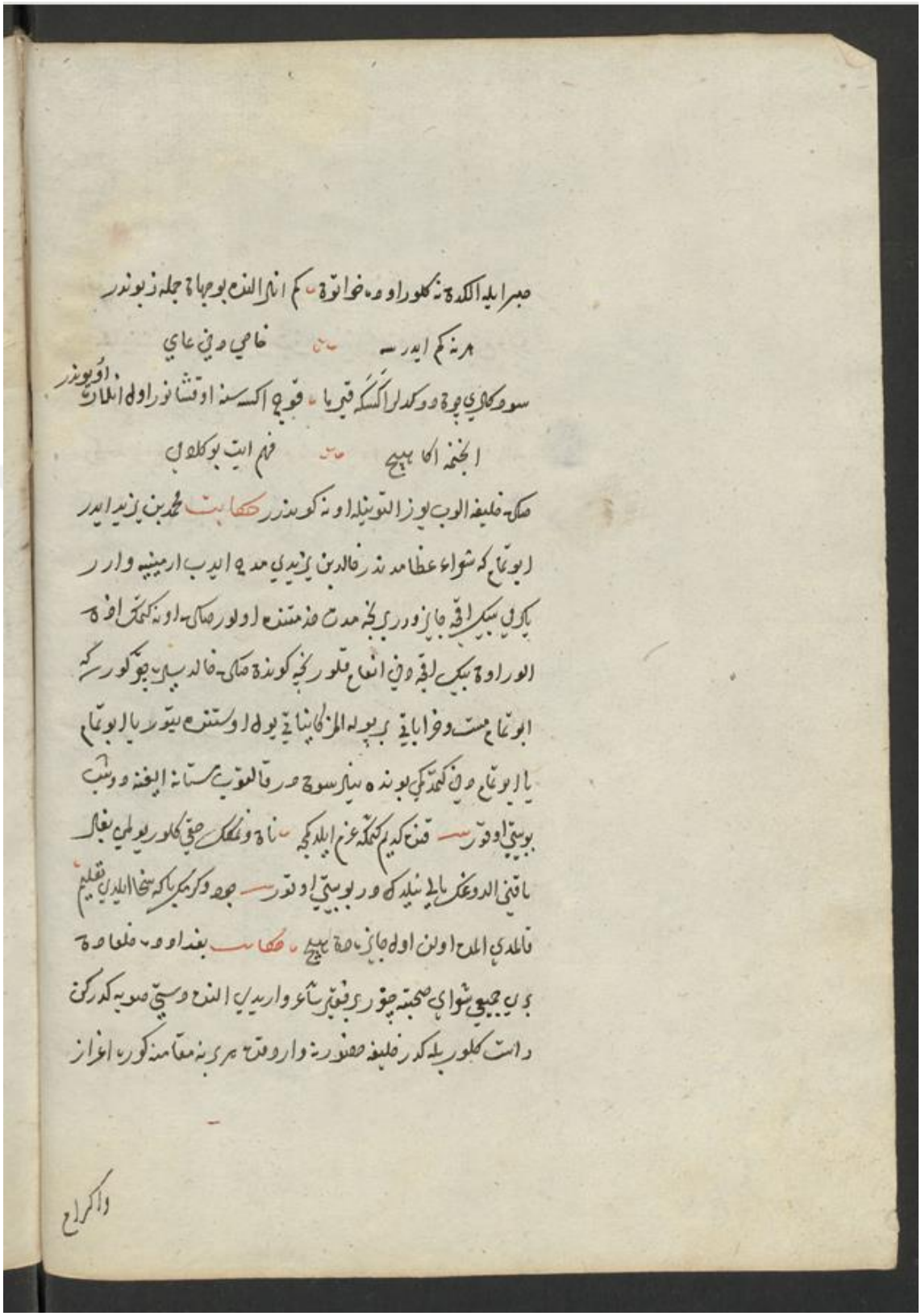

جبر ایدا لکده نه کلور اوده خواتوه ۴ کم انلرالنع بوجهاج جله زبوندر

هرنه کم ایدر ۴ خاصی دینی عای

سوده کای بوده دوکدلر اکسکه قیمای ۴ قویه اکسه سنه اوقشانور اوله انلرا اوبوندر

الخمه الکا بیچ ۴ فهم ایت بوکلامی

حکی خلیفه الوب یوز التونیله اونه کوندرر حکایت محمد بن یزید ایدر

ابو تمام که شعراء عظامندر خالدبن یزیدی مدح ایدوب ارمغنه وارر

یاکی بیک لقه جایزه ویرر بونجه مدت مدحتنه اولور حکی اونه کیمسه اوده

الور اوه بیک لقه دینارلق قلورنجه کوندره حکی خالد یاپ بوکورسه

ابو تمام مست وخرابانه بر بوله المزکاینای یوله اوسترمه بیلور یا ابو تمام

یا ابو تمام دینکله کی بوندن بیار سوچ صرقالغوب سنانه ایلغه وسنب

بوسنی اوتورسه ۴ قنی کیم کتمکه عزم ایلدیکم ۴ ناه ونعمکی حتی کلورسه یولمین بغال

ماقنی الدوغمش بالی نیلدکه ویر بوسنی اوتورسه ۴ جوده وکرمکه سخا ایلدین تقلیم

قالمدی المدح اولن اوله جایزه بیچ ۴ حکایت بغداده خلیفه

بویرمیشی شوای صحبته چوریفیر یاغوار یدین المدح وسنی صویه کدرکن

واسط کلوربله کدر خلیفه حضورنه وارد قده بری نه معامه کوره اغراز

واکرام

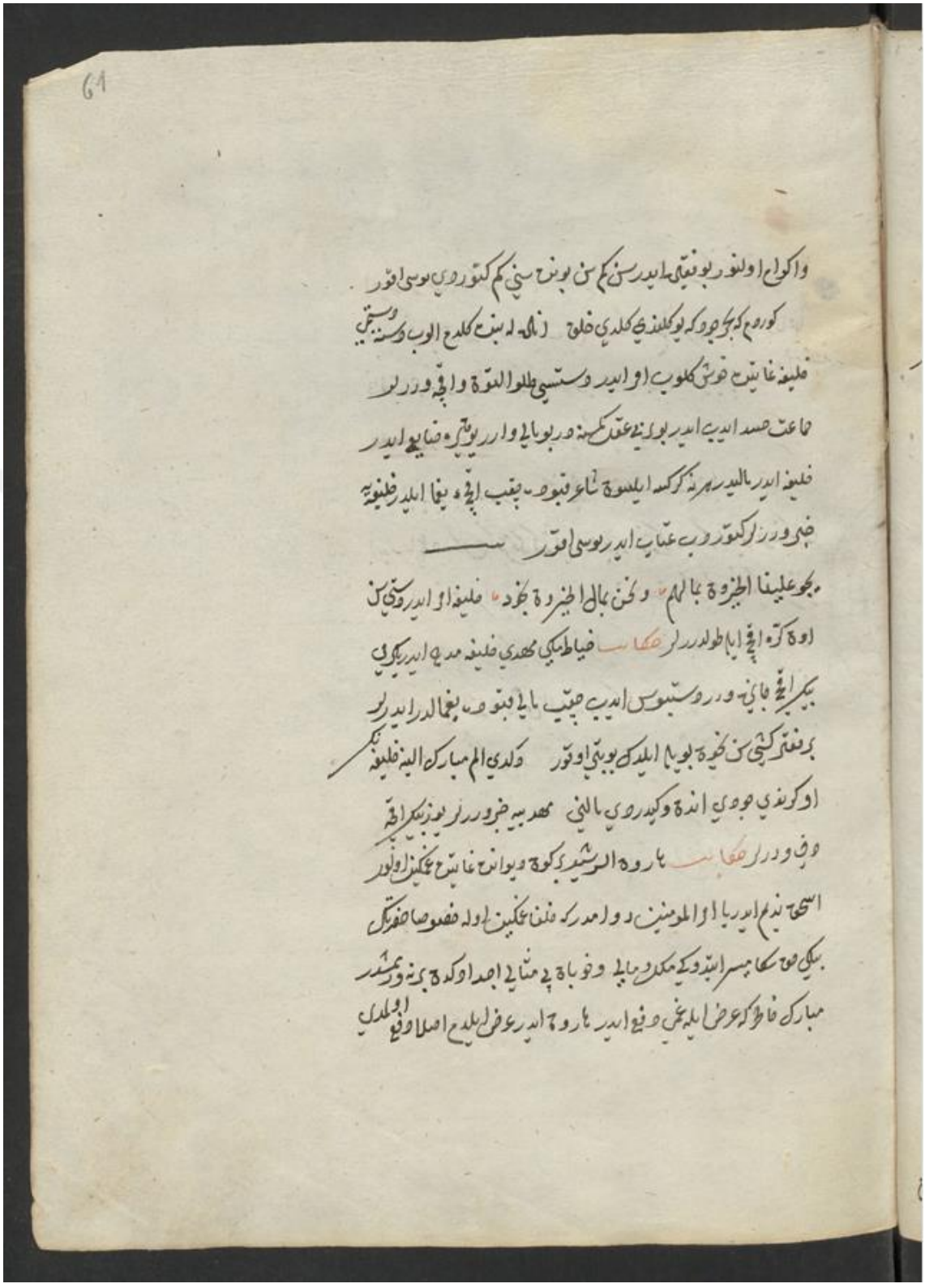

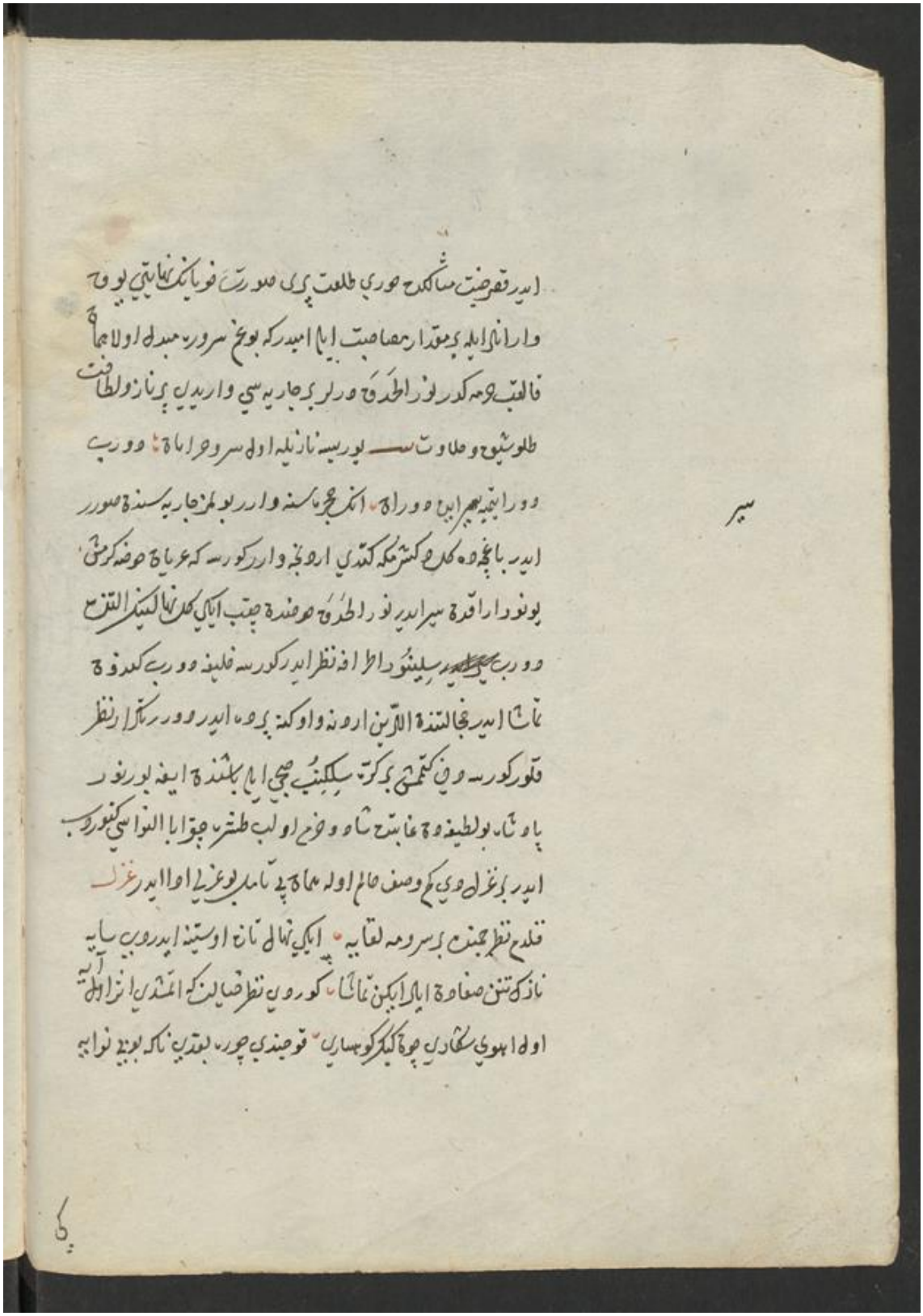

ایدر قصر حضرت مشاکلدہ حوری طلعت پری صورت فویانک نہایتی یوق
وار انای ایله بی مقدار مصاحبت ایلیا ایدرکه بوبخ سرور مبدل اولامیا
فالعب وہمه کدر نور الحدیقه و دلربای جاریه سی واریدین پرناز و لطافت
طلوشیوب و حلاوت سے بوربسه نازنیله اولسرو خراماه ووربے
سیر
دوراینه بیرابیر دوراه انکمجرمسنه وار ربو لمزجاریه سنده صورر
ایدر باغچه ده کل و کشرمکه کندی اروجه وار رکورسه که عرباج حوضه کرمش
یونوداراقده سیر ایدر نور الحدیقه حوضنده جنب ایاکی کل نهالیکنی التدرج
ووربے ایدر سیلیشوب اطرافه نظر ایدرکورسه فلیفه ووربے کندوه
نمانا ایدر بخالتنده الآبن اروبه واوکنه یوه ایدر وورر تکرار نظر
قلورکورسه وین کتمیش بکرتی سلکینیب صبحی ایاه بکلمنده ایمش بورنور
پادشاه بولطیفه وه غایتی شاه و فرخ اولب طشره چیقوب ایاه النواسی کنورب
ایدر بر غزل دی کم وصف حالم اوله عماه پدر نامه بوغزلی اوایدر غزل
قلدی نظر جمنه بر سرو مه لقابه ایکی نهالی نازاوستنه ایدروبن سایه
نازکی تنی صفاوه ایاه ایکی نهالی نازاوستنه کوروبن نظر ضایع کم امتدی انزاله آیه
اولاهوی سکادی چوه کلبکر کوسایه قوجندی چوره بندین ناکه بوبنه نوایه

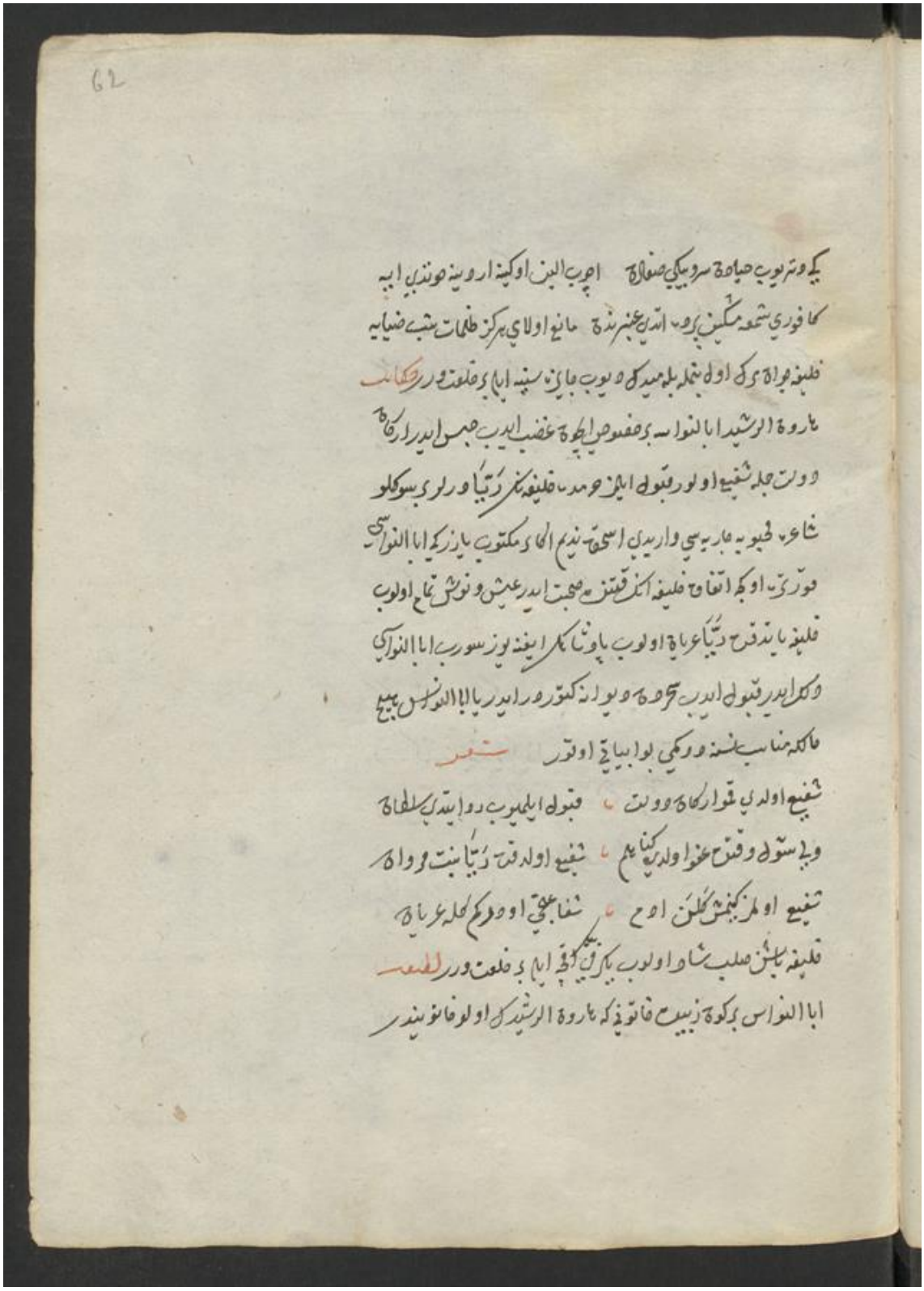

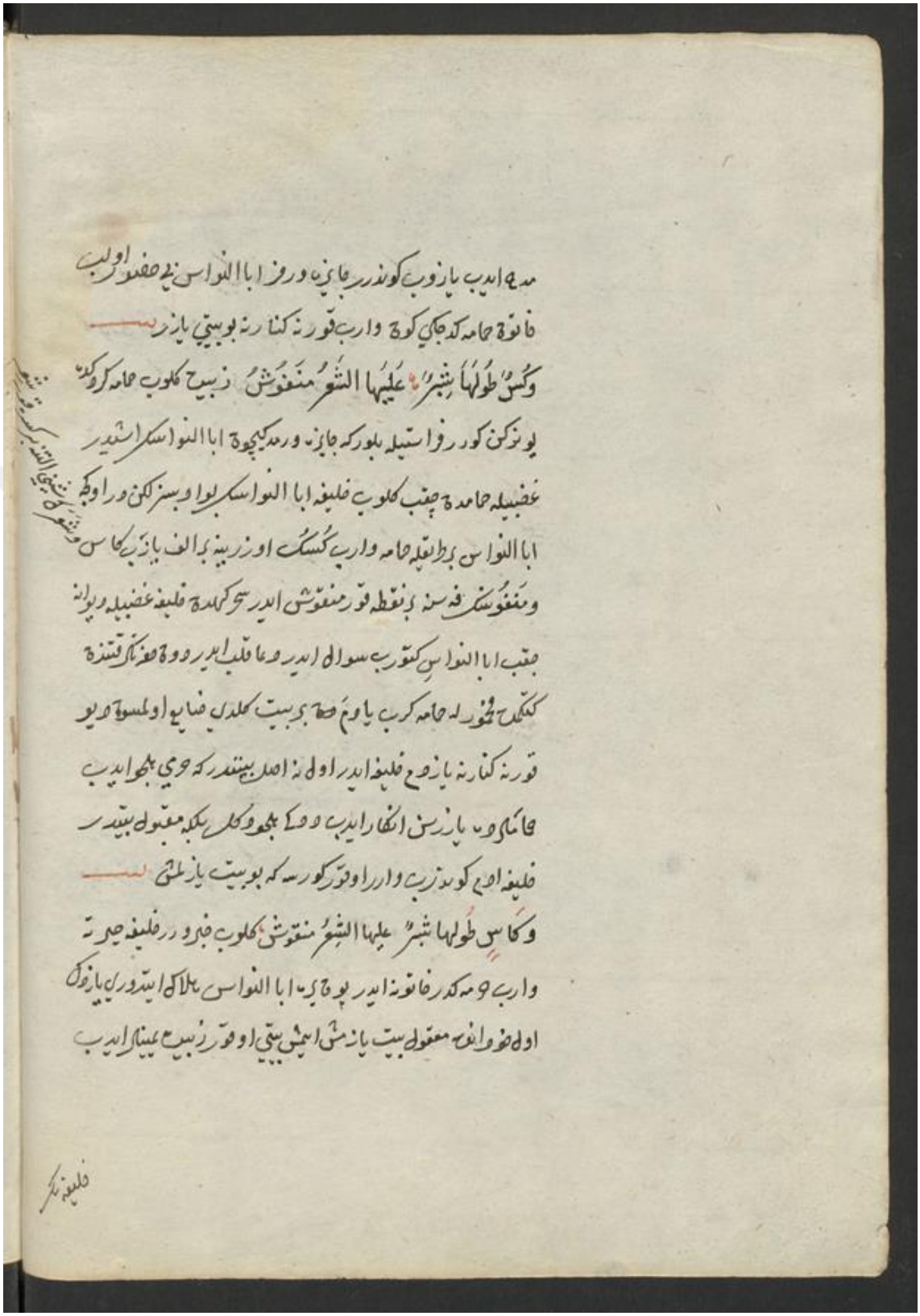

مدح ادیب یازوب کوندرر جایزه ورر ابا النواس یه حضور اولب
فاتحه حامه کدجکی کوچ وارب قورنه کنارنه بویتی یازر
وکاسن طولها شبر علیها الشعر منقوش زبیح کلوب حامه کرکدر
یونکن کورر واسیله بلورکه جایزه ورمدیکیچون ابا النواس اشدیر
غضبیله حامدی چغب کلوب خلیفه ابا النواسکر بوا وبسز لکن ورا وکه
ابا النواس برطاقیله حامه وارب کسکک اوزرینه بر الف یازدیکاس
ومنقوشکی فه سنه بنقطه قورمنقوشی ایدر سوکمدی خلیفه غضبیله دیوانه
چغب ابا النواسی کتورب سوال ایدر وعاقبت ایدر دوه صفتاکی قشنده
کیکلی تحمیل حامه کرب یاوم صحرا بیتب کلدی فضایه اولمسون دیو
قورنه کنارنه یازدیغ خلیفه ایدر اولنه اهل بیتندر که حی بلجه ادیب
حاضر اولمه یازدیغی انکار ایدیب دوه کی بلجه وکلی بلکه معقول بیتدر
خلیفه ادیبی کوندرب وارر اوقورکورسه که بویله یازلمش
وکاسن طولها شبر علیها الشعر منقوش کلوب خبر ورر خلیفه حیرته
وارب حامه کدرخانه ایدر بوحالی ابا النواسه سلاکه ایدوب یازدیغی
اولخوانده معقول بیت یازمش ایمش بیتی اوقورزیبه عیناکر ادیب

خلیفه نکر

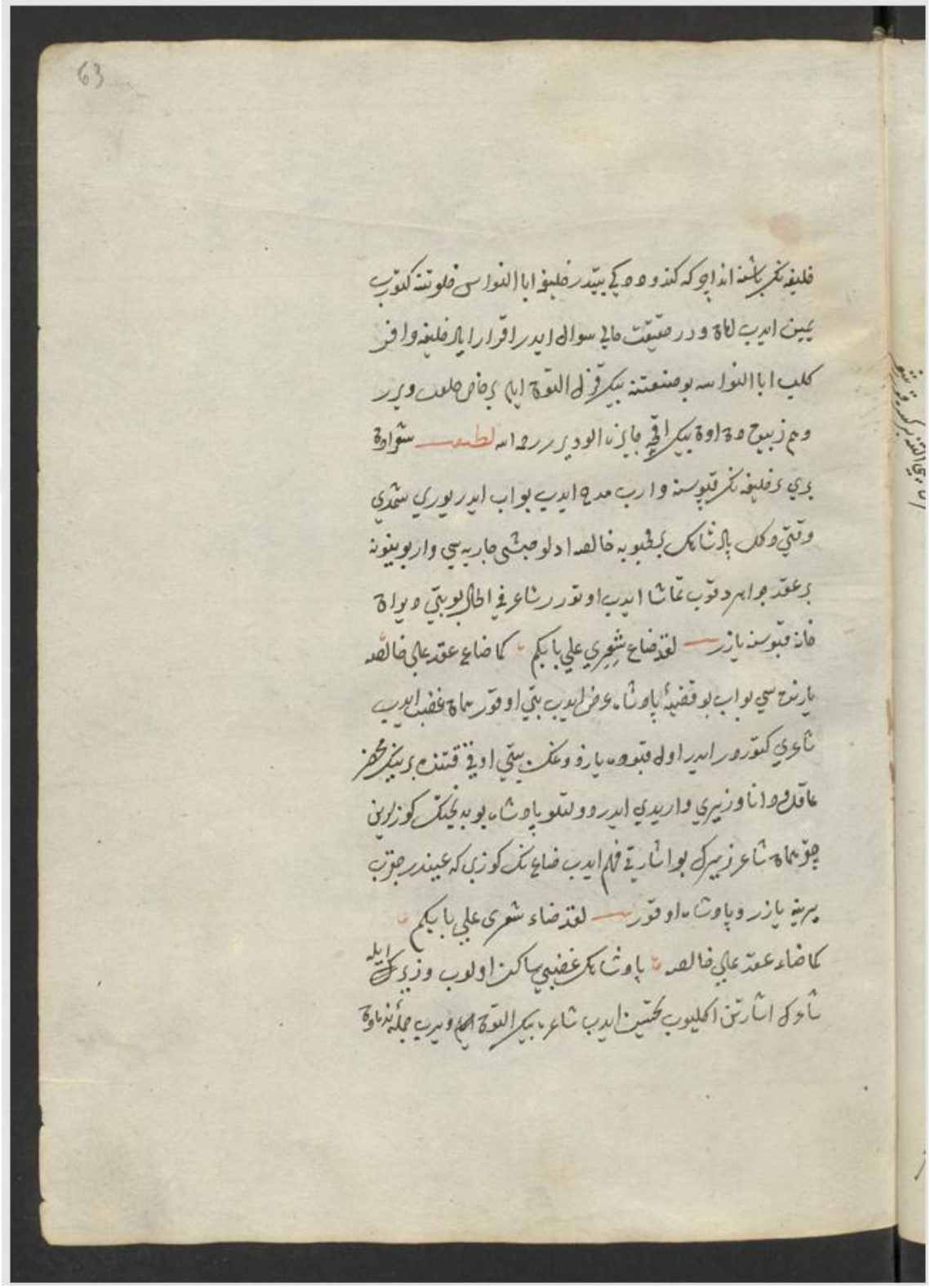

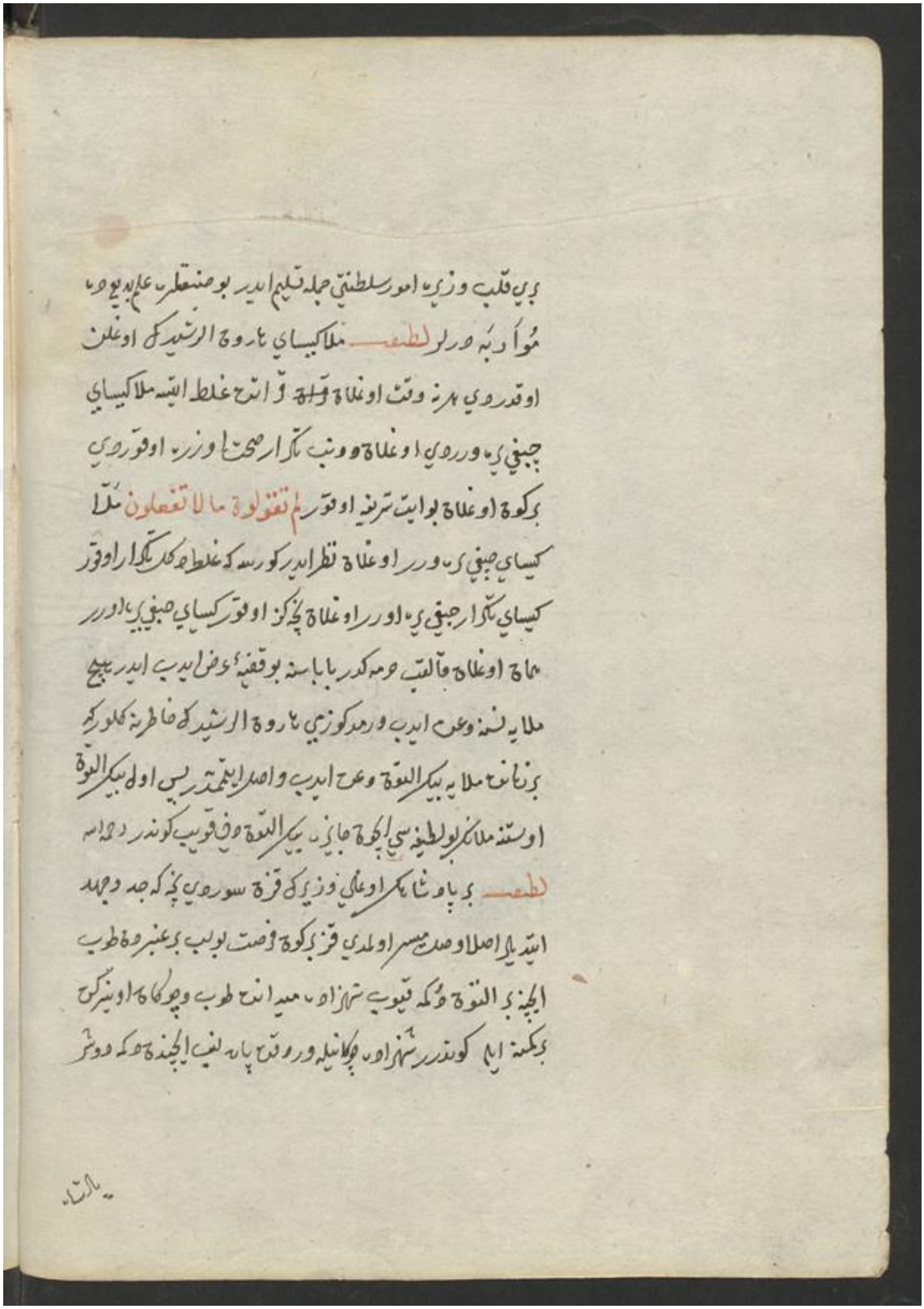

بر قلب وزیر امور سلطنتی جمله تعلیم ایدر بو صنعتلر علم بیوه
مؤادبه ورلر لطیفه ملاکیسای بارده الرشید کی اوغلن
اوقدردی هرنه وقت اوغلانه قاله ایدی ایدی غلط الیه ملاکیسای
چیقیر یه وردی اوغلانه وقت بکار ارصحنه اوزره اوقوردی
بر کره اوغلانه بو ایت شریفه اوقور لم تقولون ما لا تفعلون ملا
کیسای چیقیر یه وررا اوغلانه نظر ایدر کورسه که غلط ایدر بکار اوقور
کیسای بکار ارچیقیر یه اورر اوغلانه بکه کز اوقور کیسای چیقیر یه اورر
بکار اوغلانه قالقیب کرمه کدر بابا سنه بو قدر فضل ایدر بیچ
ملا یه نسنه وعظ ایدر ورمدکوزی بارده الرشید کی خاطرنه کلور که
بر زمان ملا یه بیکر التونه وعظ ایدر واصل ایتمدن پس اول بیکر التونه
اوسته ملا نک بولطیفه سی ایکره جایزه بیکر التونه وفی قویب کوندر دیکی
لطیفه بر پادشاه کی اوغلی وزیر کی قزه سوردیکه که جد وجهد
ایدیلر اصلا وصد میسر اولمدی قز بکره وقت بولنب بر عنبر وه طوب
ایچنه بر التونه قوکه قویب شهزاده مید انه طوب وچوکان اونیرکوب
بکنه ایله کوندرر شهزاده چوکانیله ورروقت پاره لنب ایچنده کی قوشر

یه بارشاه

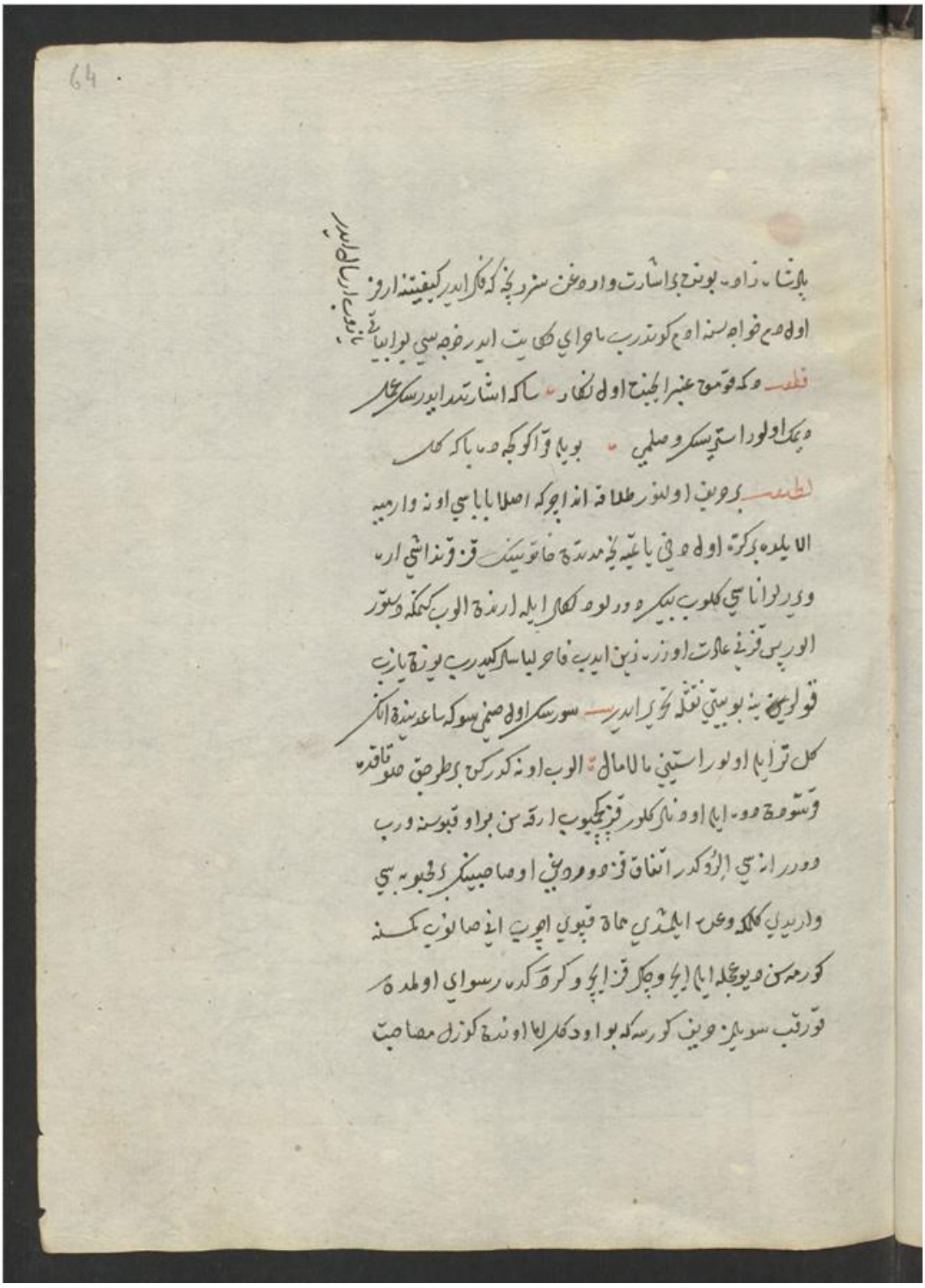

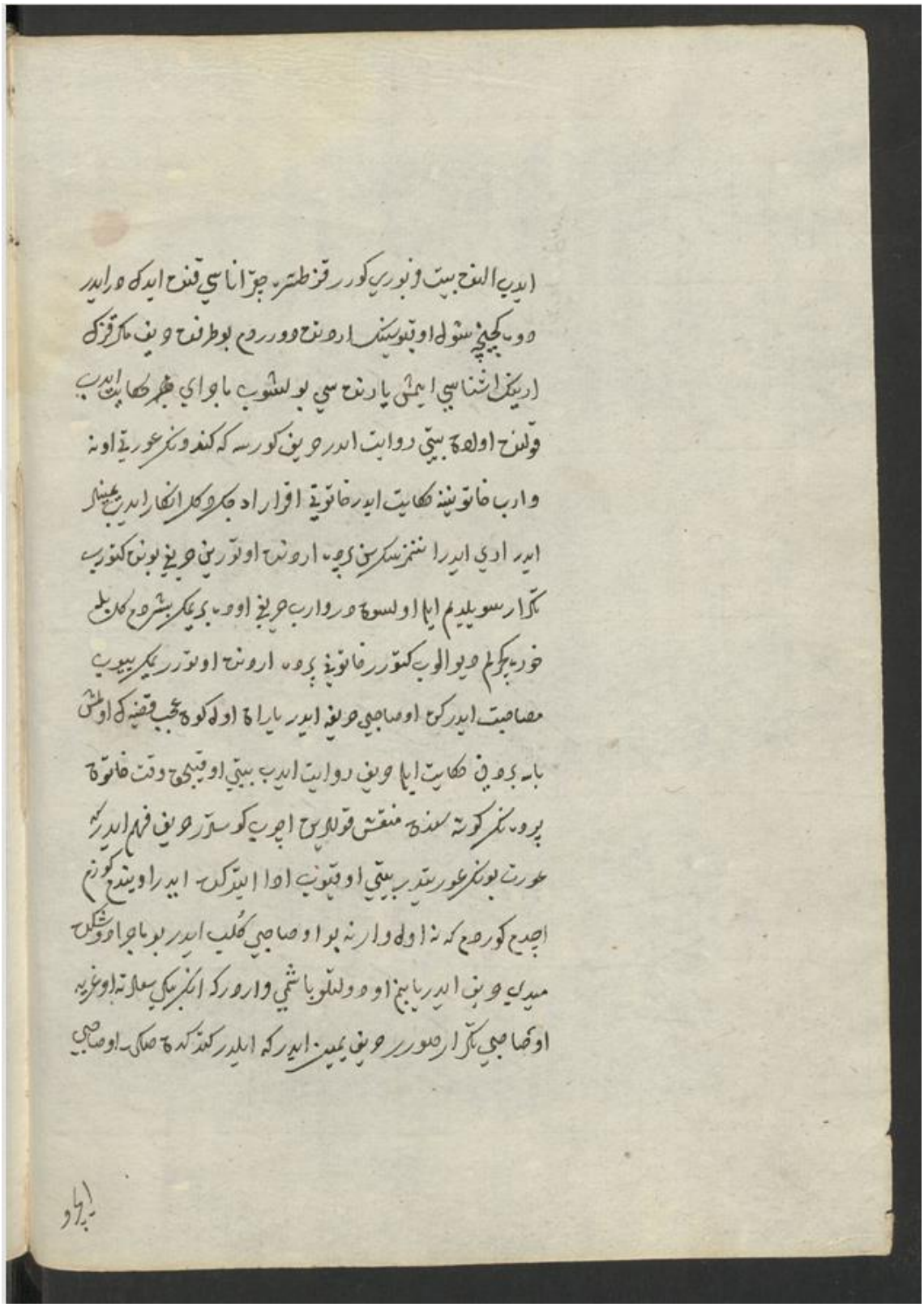

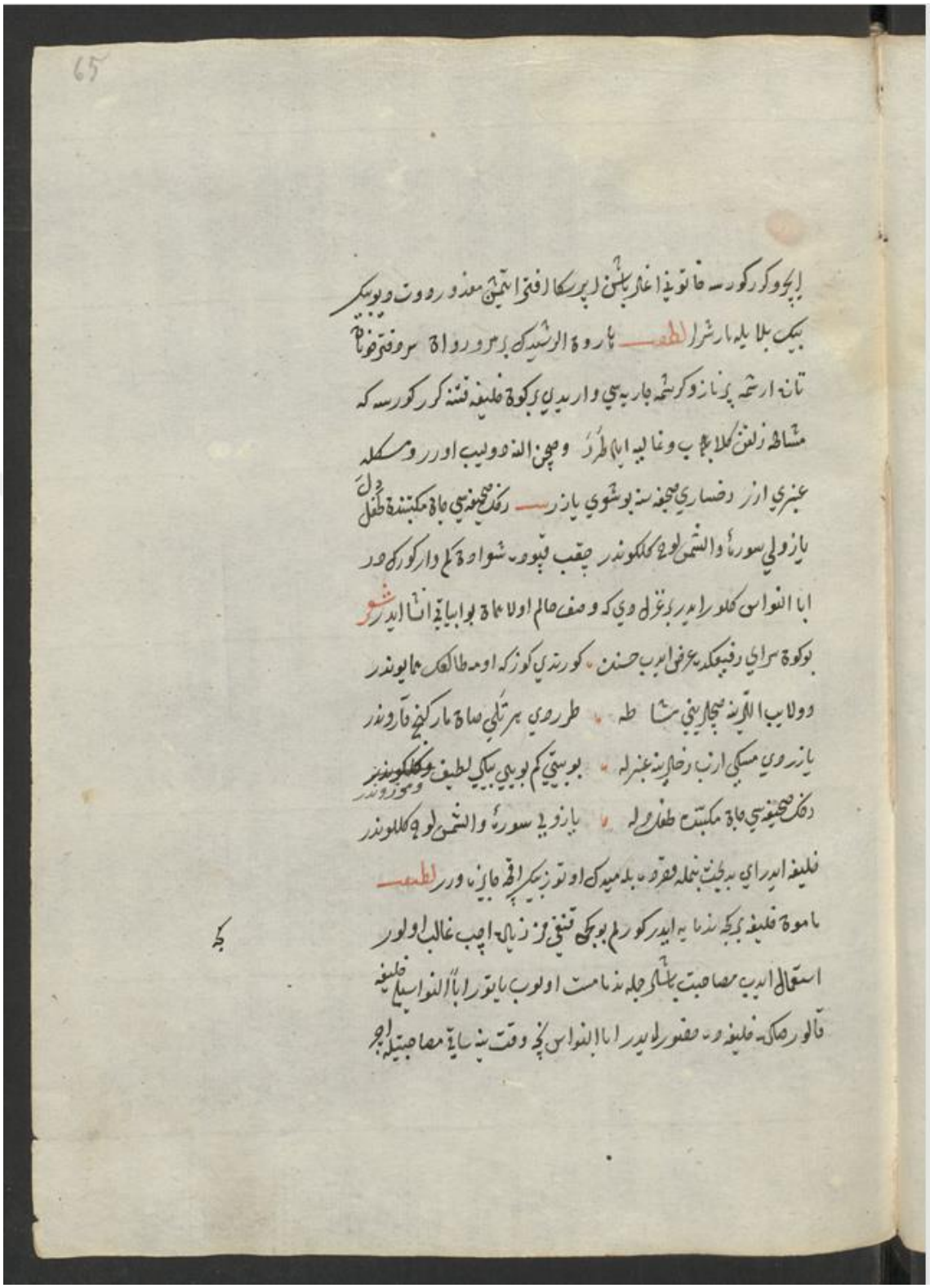

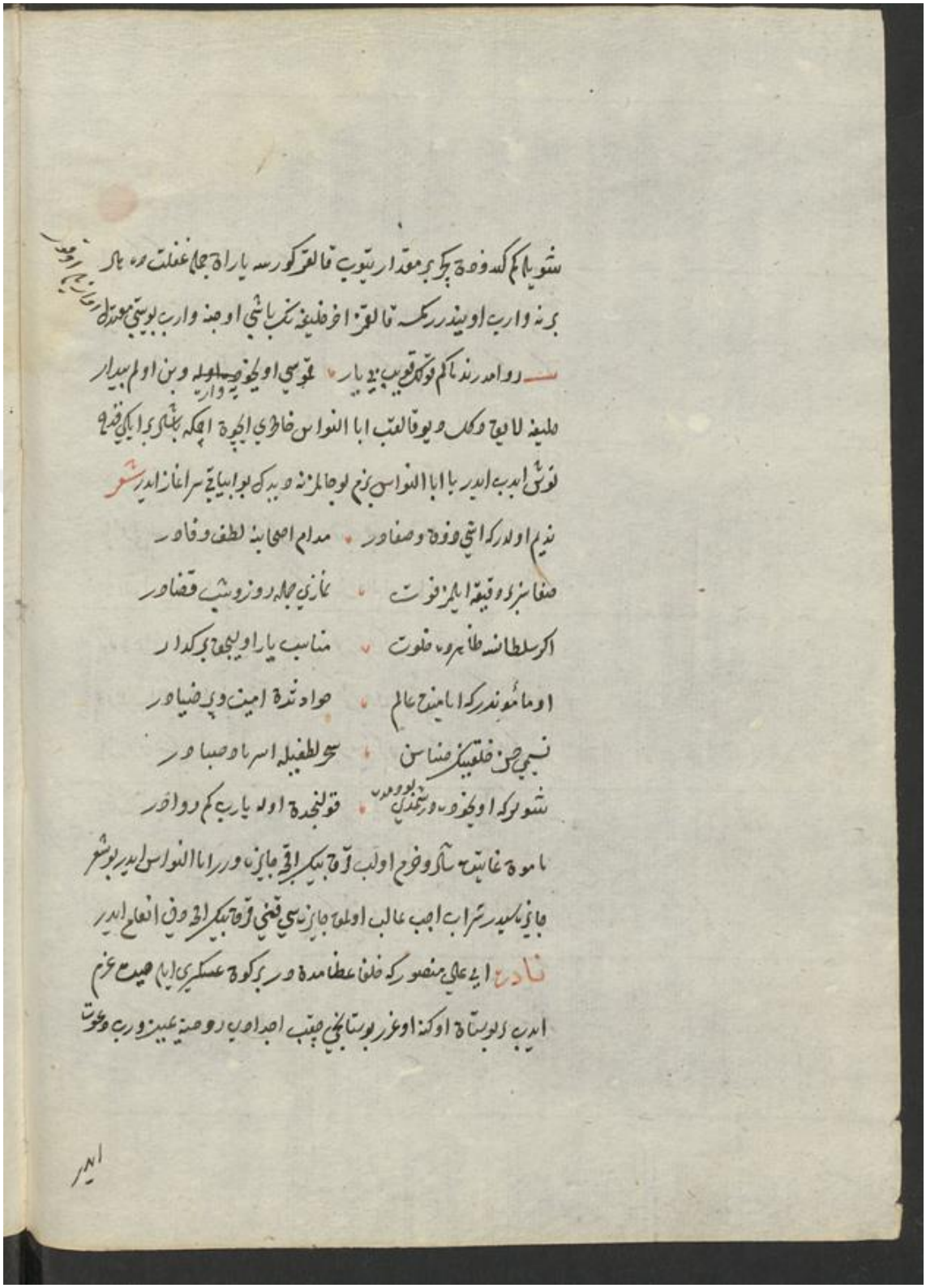

شویا کم کد وفه بکر بمقدار نیوب فالقو کورسه یاراه جمای غفلت ره باک
بنه وارب اویندر رسکه قالقو اخر فلیفه نکب باشی اوجنه وارب بویسی معدل
سه رواعدر ندا کم قوکل قویب بیه یار ٭ قویسی اویخ وارب وبن اولم بیدار
فلیفه لایح وکل ویوقالقب ابا النواس خاطری ایچوه اچکه بشای بر ایکی قصه
قوش ادبب ایدر یا ابا النواس بزم لوحالمزنه وبدک بوابیاتی سراغاز ایدر شعر
ندیم اولدرکه ایچی وفه وصفادر ٭ مدام اصحابنه لطف وفادر
صفا بزم وقیعه ایلز فوت ٭ نمازی جمله روز وشب قضادر
اگر سلطانه طاعر وه خلوت ٭ مناسب یار اویلمق بر کدار
اومامونه در کر اما مینج عالم ٭ جواد ندهٔ امین وپر ضیادر
نسیم حسن خلقیکز صفاسن ٭ سحر لطفیله اسرادصبادر
شو لوکه اویخوه وبندکی بوومدر ٭ قولنجده اولم یارب کم دواخر
ماموه غایتده سکار وخوش اولب آخ بیکر اقچه جایزه ور را ابا النواس ایدر بوشعر
جایزه کیدر شراب اجب عالب اولمق جایزه سی قنی آخ بیکر اقچه وف انعام ایدر
نادره ایه علی منصور که خلفا عظامدن وبر کوه عسکری ایله حیره عزم
ایدر لبوستانه اوکنه اوغرر بوستانجی جنب اجداوب روضه عینه وب وعوت

ایدر

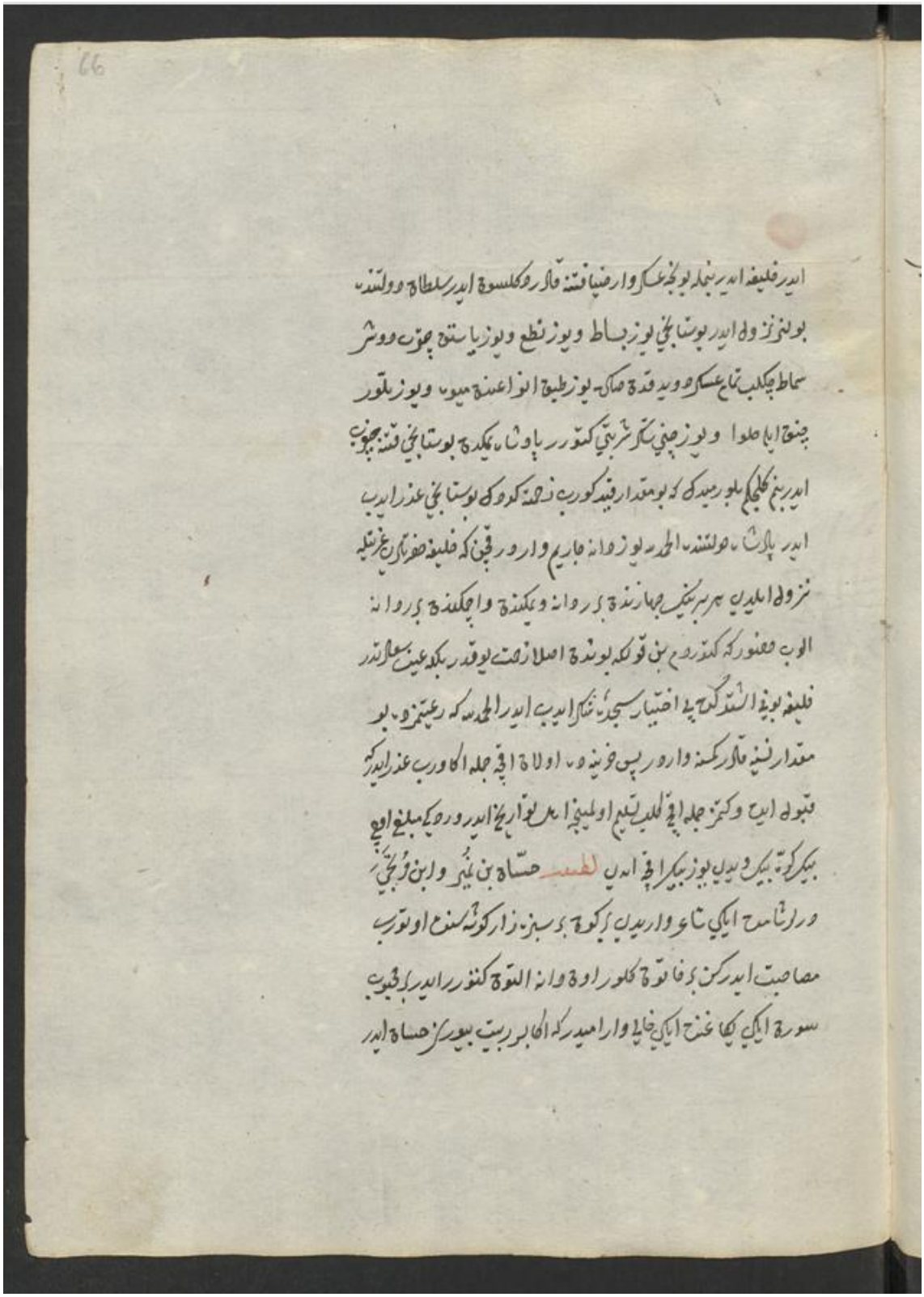

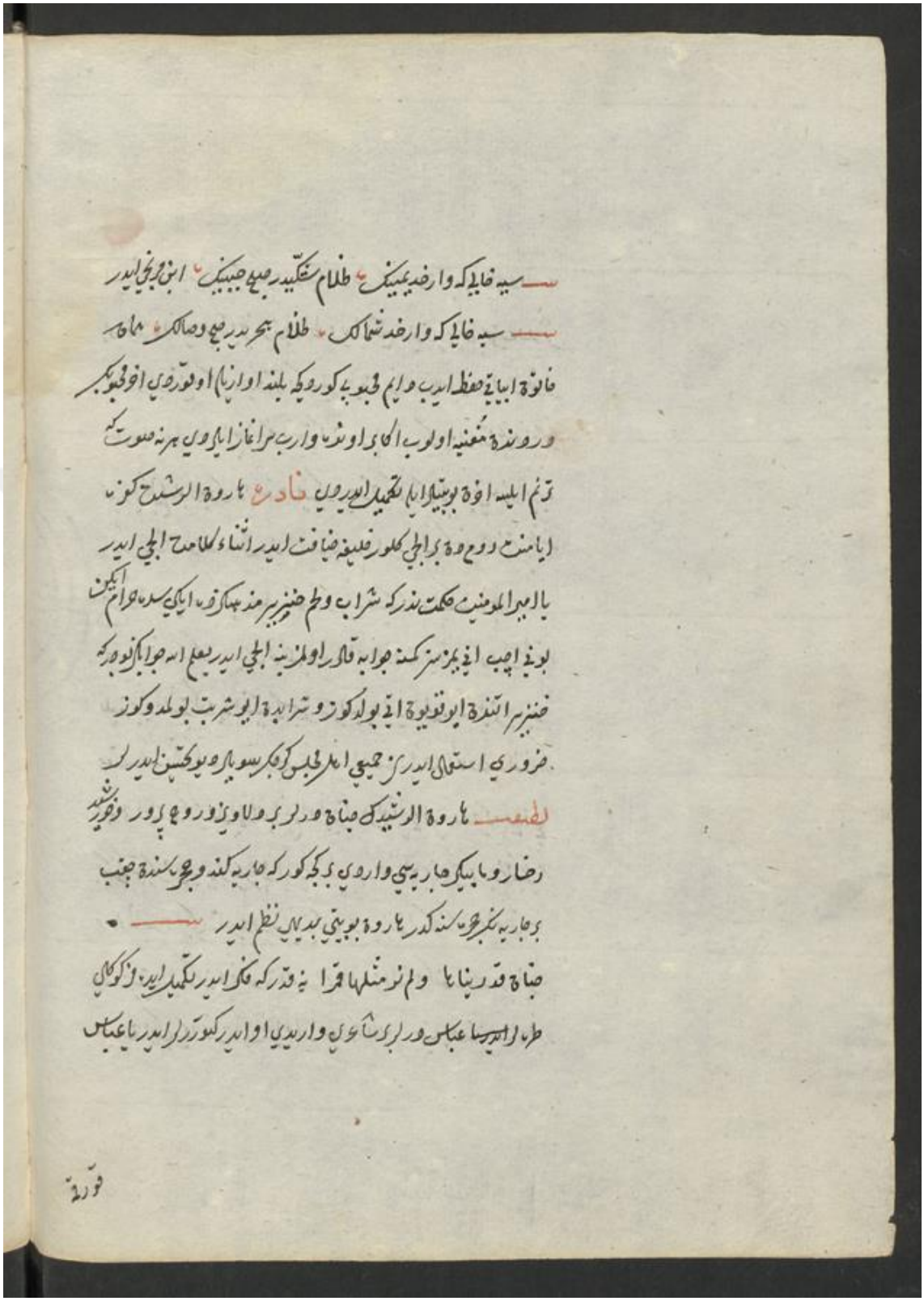

سیه خایه که وارخدیمیش ظلام شکیدر صبح جیکیش ابن مرجی ایدر
سیه خایه که وارخد شماکی ظلام بحر بدر صبح وصاکی ماما
خانوه ابیاتی حفظ ایدوب وایام قجوبه کوروبکه بلند اوازیله اوقورمش اوغلی بکر
وروندهٔ مغنیه اولوب الکبای اوندن وارب براغاز ایلدی هرنه صورت که
ترنم ایلیه اوغلی بویله ایله تکمیل ایدردی نادره هارون الرشید حکوندن
ایامنده روم ده برایلچی کلوب خلیفه ضیافت ایدر اثنای کلامده ایلچی ایدر
یا امیر المومنین حکمت ندر که شراب ولحم خنزیر مذهبکزده حرام ایکن
بونلر اچیب ایچ بیزمز کمنه جواب ویرمکدن اولمزینه ایلچی ایدر بعلم اله جوابکز بودرکه
خنزیر اکلندهٔ ابوقبیحه ایله بولدکوزو شرابدهٔ ابوشریف بولدوکوز
ضروری استعمال ایدرز جمیع اهل مجلس کولمکدن یوزلرینی چویرمشلر
لطیفه هارون الرشید کی جناح وزیر بولاوزوروچ پور وقویرشید
رضا ویابیکر جاریه سی واردی بر کچه کورکه جاریه کندوچون کنده جنب
برجاریه نکرچون کندکدر هارون بویله بدیهی نظم ایدر
جناح قد رینا با ولم نر مثلها فقرا نه قدر که فکر ایدر تکمیل ایدر ذکر کمال
طراز ایدرسا عباس وزیر شاعری واردی اوایدر کلوزرا ایدر یا عباس

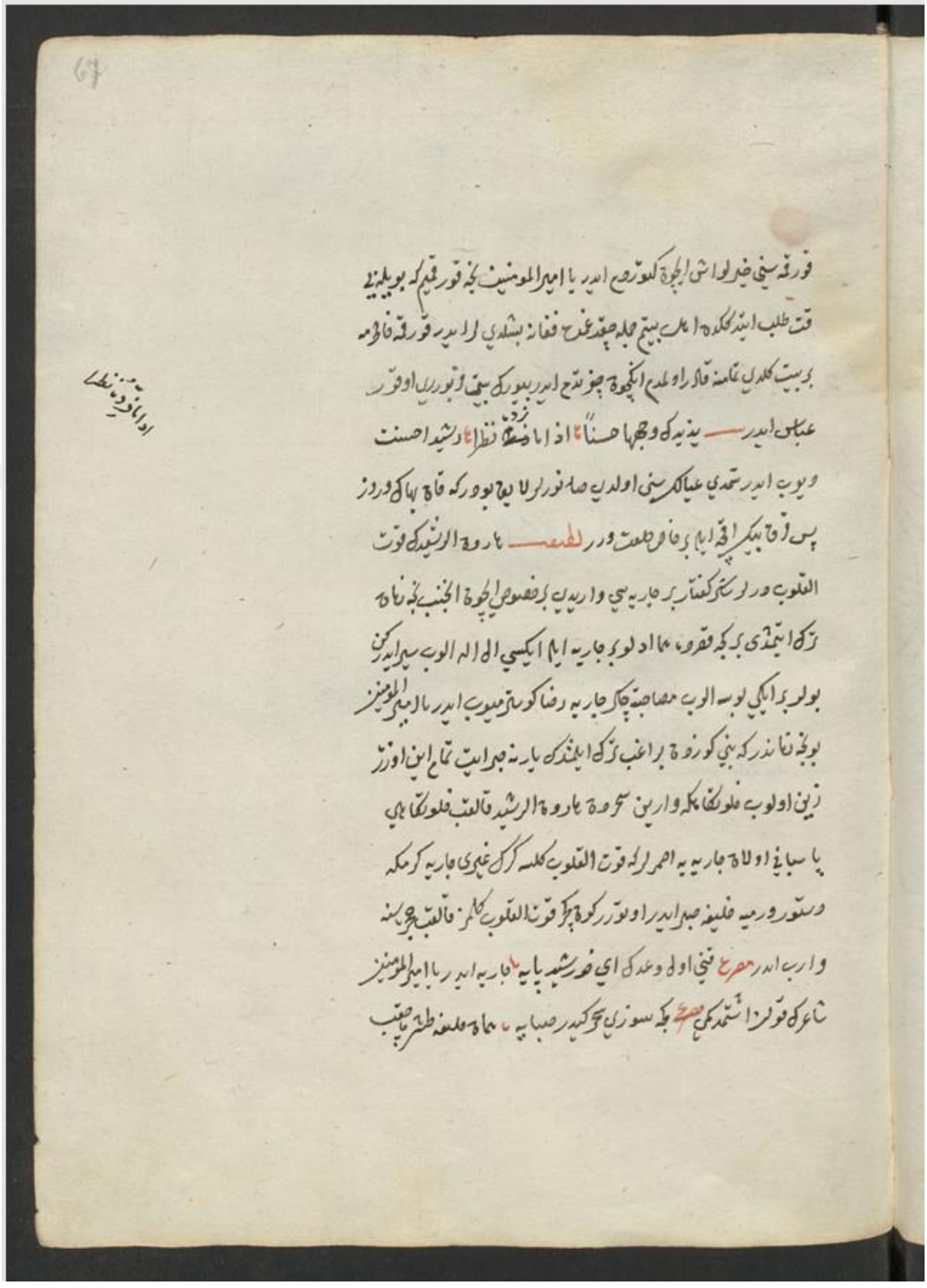

67

فورقه سنی ضیلواش ایچون کلوب رضا ایدر یا امیر المومنین بکه فورقیم که بویله بر
وقت طلب ایدر کلده اهل بیتم جمله چوق غدر فعاله بشلدی ایدر فورقه فاطمه
بر بیت کلدی تمامنه قادر اولدم ایکیوه چوندی ایدر بیورکه بنی ذبورین اوقورسن
عباس ایدر — یدیه کوجها حسنا اذا ما نضت نظرا رشید احسنت
ویوب ایدر شمدی عباکم سنی اولدیرم فورلرلا یاچ بوورکه قاچ بیاکی ورسون
پس قاچ بیکر اقچه ایله بر قاچ طلعت ورر لطیفه — یا وحه الرشید که قوت
القلوب ورلر سکا کفتار بر جاریه یی واریدیر بر خصوصی ایچون الجنب بکه زیاده
زکی ایتدی بر کیه قدوم، یا اد لو بر جاریه ایله ایکیسی الی الله الوب سیر ایدرکن
بولور بر ایکی بوسه الوب مصاحبه چاکر جاریه رضا کوستر میوب ایدر یا امیر المومنین
بوکیه نه نذر که بنی کوزوه براغب زکی ایلیه کر یا رسه جواریت تمام این اوزر
زین اولوب فلوکلکه واریر سن سحوه یا وحه الرشید قالقب فلوکلکه یی
یا سباغ اولاه جاریه یه امر ایله قوت القلوب کلسه کرکی غیری جاریه کرمکه
وستور ورمیه فلیفه صبا ایدر اوتورکوه بر قوت القلوب کلمز قالقب کیدیرسنه
وارب ایدر مصرع بنی اولا وعدک ای خورشید پایه جاریه ایدر یا امیر المومنین
شاعر کی قولمز اشتمدکی مصرع بکه سوزین سحر کیدر صباپه، یا وحه فلیفه طرز چلبی

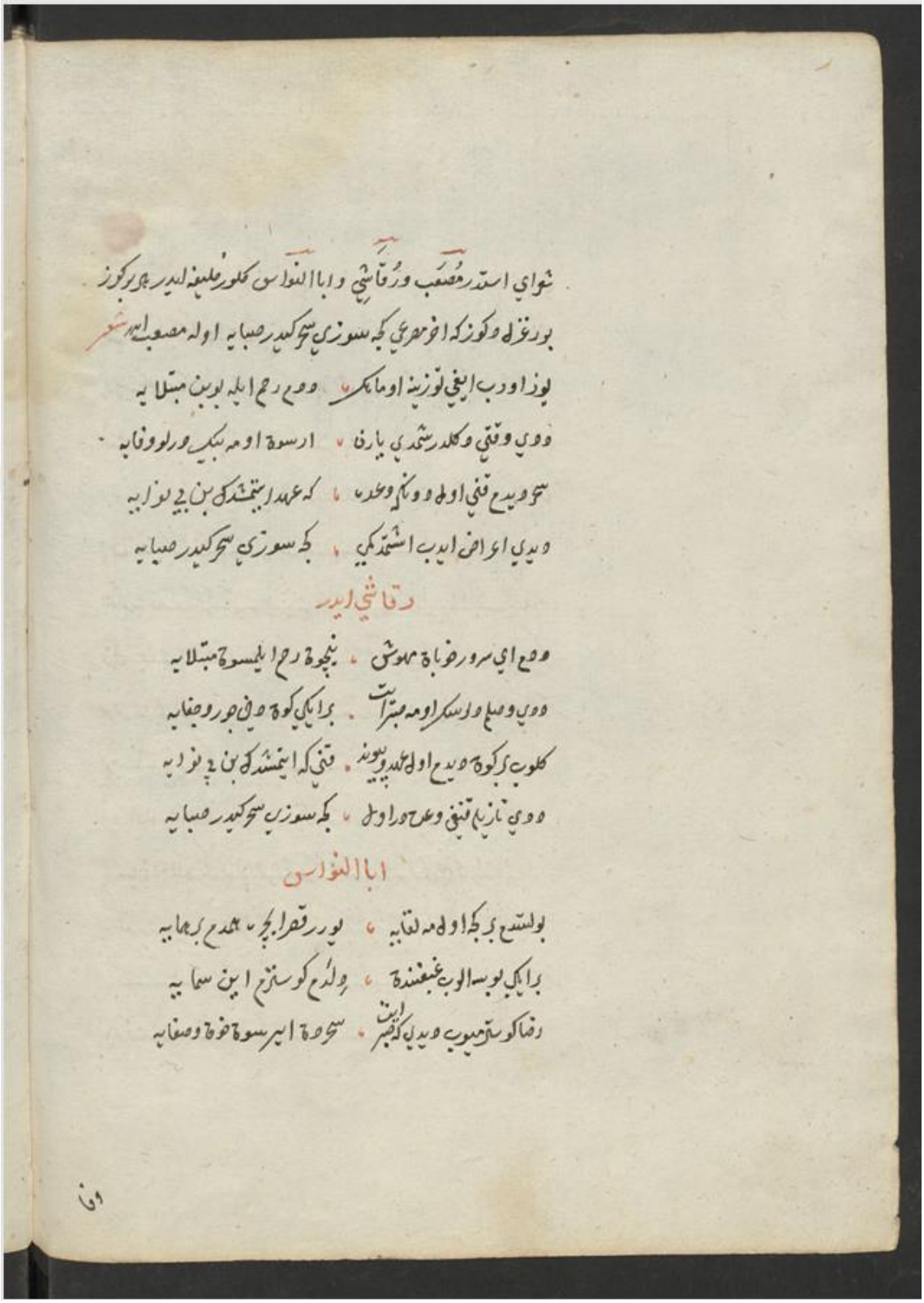

ثواي استدر مصعب ورقاشي وابا النواس كلور غليغه ليدر بو بركوز
بو غزله وكوزكه اوخمرني كه سوزي سحر كيدر صبايه اوله مصعب اهل شعر
يوز اودب ايغي توزينه اوماكر ، دوي رحم ايله بوين مبتلا يه
دوي وقتي وكلدر شمدي يارغ ، ارسوه اوه بكي ورلو وفايه
سحر ديدم قني اولدي دوناكي وعده ، كه عهد ايتمشدكي بن بي نوايه
ديدي اغراض ايدب اشمدكي ، بكه سوزي سحر كيدر صبايه

رقاشي ايدر

دوي اي سرو رخباة مهوش ، بنجوه رحم ايلسوه مبتلا يه
دوي وصلي ارسكر اوه مبرات ، برايكي كوه دي جور وجفايه
كلوب بركوه ديدم اول عهدي يوندم ، قني كه ايتمشدكي بن بي نوايه
دوي نازيله قني وعده وفا اولمز ، بكه سوزي سحر كيدر صبايه

ابا النواس

بولشدم بر بكه اولمه لقايه ، يورر قصرا بحر ، عدم برهايه
برايكي بوسه الوب غنچه خندة ، ولدم كوستروب اين سمايه
رضا كوستر مبوب ديدي كه قبر ايچره ، سحر وه ايرسوه خوفه وصفايه

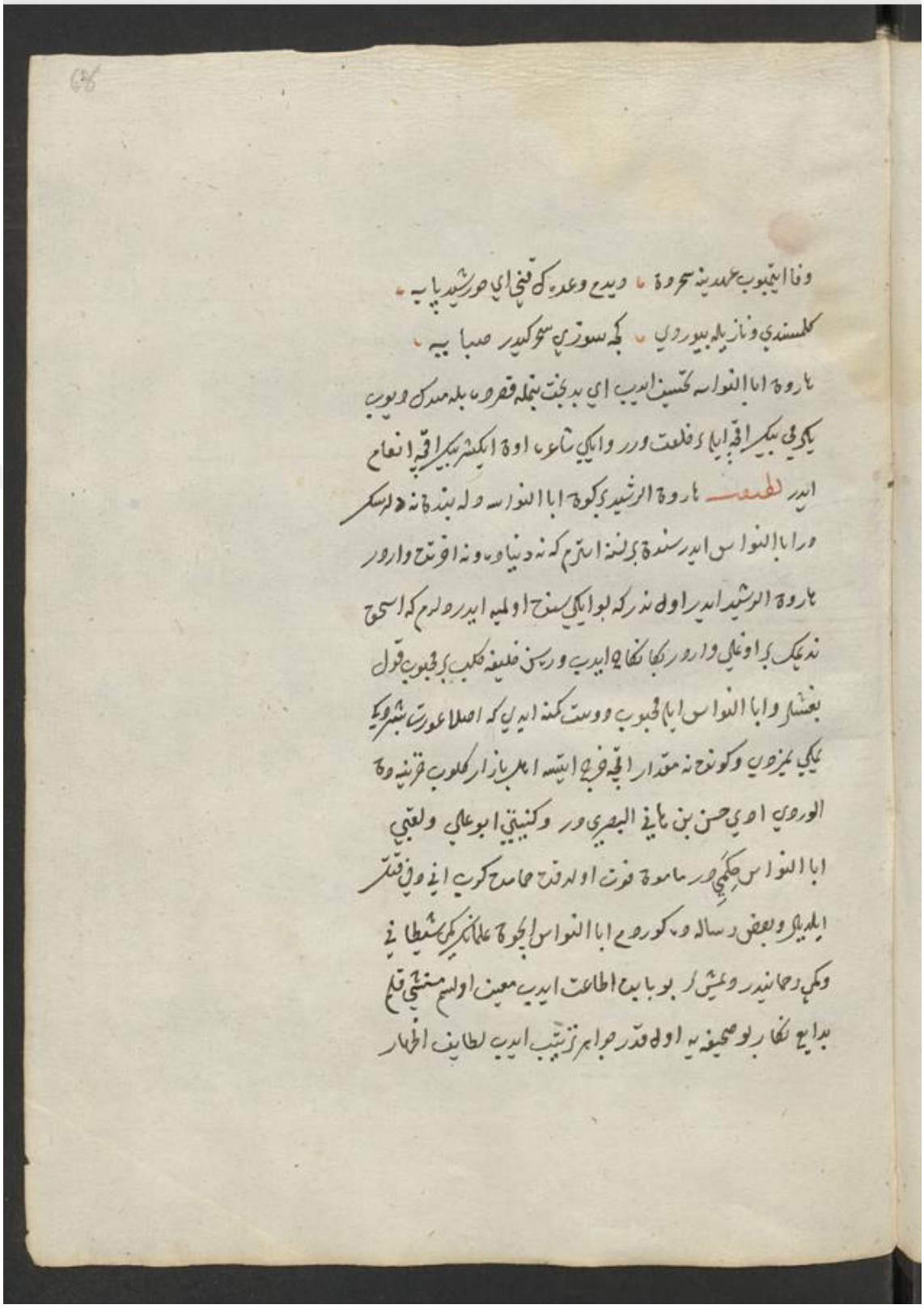

وفا ایتیوب عهدینه سحره ۵ دیدم وعده کی قیلمای هارون پایه ۵
کلسندی ونازیله بیوردی ۵ کچه سوزی سوکدیر صبا یه ۵
هارون ابا النواسه تحسین ایدوب ای بدبخت بنجله قصور و بله مدکن ویوب
یکوی بیکر اقچه ایله ذلت ورر وایکی شاعر اوه ایکشر بیکر اقچه انعام
ایدر لطیفه هارون الرشید یکوه ابا النواسه دله بنده نه دلر سکر
ورا ابا النواس ایدر سنده بیلنه ایتم که نه دینلو و نه افتح وارور
هارون الرشید ایدر اول ندر که بوایکی سنح اولمیه ایدر دیلم که اسحق
ندیمک یاوغلی وارور یکا نکاح ایدوب ویرسن فلیفه طلب یکا قبوب قول
بغشلر وابا النواس ایله قبوب دوست کمنه ایدی که اصلا عورت شبروکه
یکی یمزدن وکونده نه مقدار اقچه خرج ایتسه ایله بازارکلوب قرنیه وه
الوردی ادی حسن بن هانی البصری ور وکنیتی ابو علی ولقبی
ابا النواس حکیمی ور مامونه فوت اولدقده مادح کوب ایدی وفتنه
ایلدیکی وبعض رساله ده کوردم ابا النواس ایچون علمانکر یکی شیطانی
وکی رحمانیدر دیمش کر بو بابده اطاعت ایدوب معین اولسم مثنوی قلم
بدایع نگاره بو صحیفه یه اولقدر جواهر ترتیب ایدوب لطایف اظهار

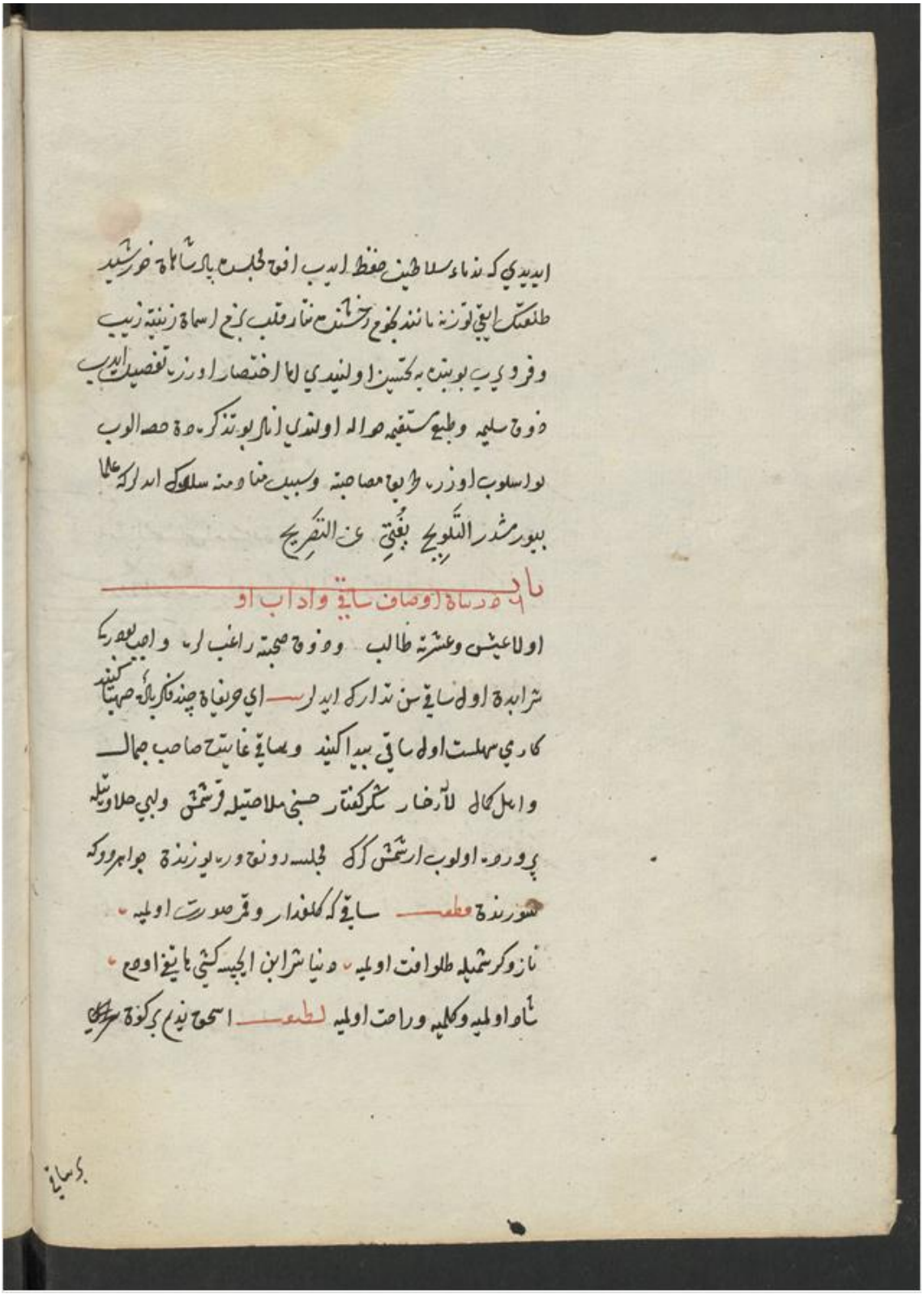

ایدیدی که ندمای سلاطین حفظ ادب افق مجلس پادشاه خورشید
طلعتک ایچی نورنه مانند نجوم رخشنده منار قلب بزم اسماه زینته زیب
وفر دیب بوبنده بحسن اولندی لما اختصار اوزره تفصیل ادب
ذوق سلیمه وطبع مستقیمه حواله اولندی انار یوتذکره حصالوب
بو اسلوب اوزره طرایق مصاحبت وسبیل منادمت سلوک ادراکه علما
بنور مشکوة التلویح بغنی عن التصریح

باب ۶ در بیان اوصاف ساقی واداب او

اولا عیش وعشرته طالب وذوق صحبته راغب اولمق واجب یعنی
شرابدة اول ساقی سن تدارک ایدلر ای جوانمرد چند فکر پاک صهبا کبنده
کاری سهلمست اول ساقی بیدا کیند وساقی غایت صاحب جمال
واهل کمال لاله رخسار شکرگفتار حسنی ملاحتیله قرشمش ولبی حلاوتیله
پرورده اولوب ارشمش کاکل مجلس دونمه وریوزنده جواهر دوکه
شورنده قطعه ساقی که کلنزار وقمر صورت اولیه
ناز وکرشمه طلوعات اولیه دنیا شراب انجیسه کتی باقیه اوصع
شاه اولیه وکلیه وراحت اولیه قطعه اسحق ندیم یکونه سرخوش

ساقیه

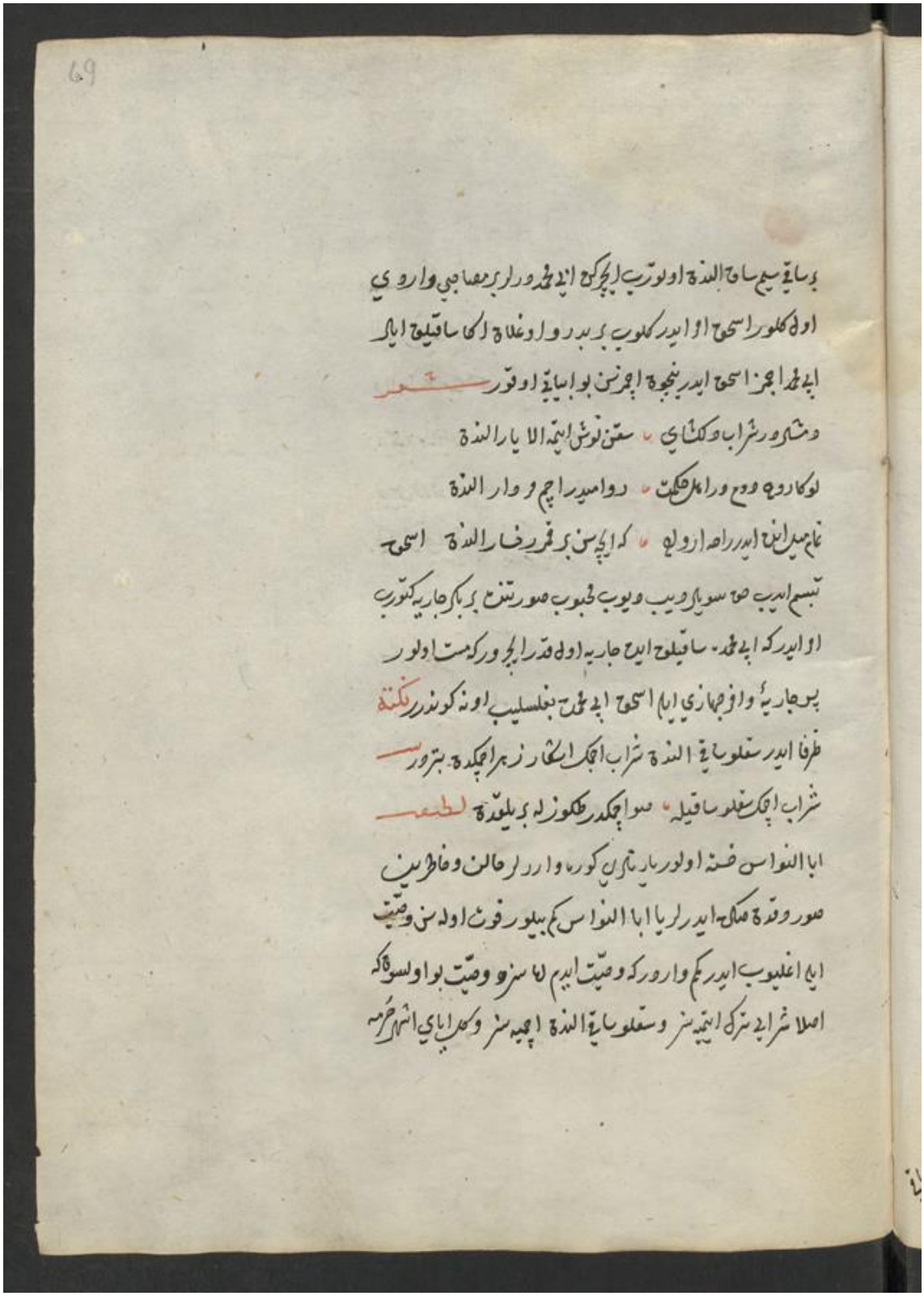

69

بر ساقیه سیم ساق الذه اولور ایچکوچی ایدوب ورلر مصاحبی واروی
اولکلور اسحق اولیدر کلوب بر بدر و اوغلاه الکا ساقیلوح ایلک
ایدوب اجزا اسحق ایدر نجوه اجرسن بو ابیاتی اوقور شعر
دمشاد و شراب و کتابی ٭ سعتن نوش ایتمه الا یار الذه
لوکار و بوم و دام اهل حکمت ٭ دوامیدر اچم و وار الذه
تمام میل ایتمه ایدر راحه اولیو ٭ که ایچسن بر قمر رخسار الذه اسحق
تبسم ایدوب صوسوی دیب و یوب قبوب صورتنه بر باکره جاریه کتورب
اولیدر که ابو محمد ساقیلوح ایدوجاریه اولقدر ایچورکه مست اولور
پس جاریه اولی جهازی ایله اسحق ابو محمدی بغلسلیب اونه کوندرر نکته
ظرفا ایدر سقلوسایة الذه شراب ایچک انکار زهر ایچکدن بتر ور شعر
شراب ایچک سقلو ساقیله ٭ صوایچکدن طکوزله بیلوده لطیفه
ابا النواس خسته اولور یارانی کورمه وارر لر حالن و خاطرین
صورر و قدح ملک ایدر لر یا ابا النواس کم بیلورسن اولدن وصیت
ایله اغلیوب ایدر کم وارورکه وصیت ایدم لاسزه وصیت بو اولسون که
اصلا شرابی ترک ایتمه سز و سقلوسایة الذه ایچمه سز و کل ایاک اشهی لرمه

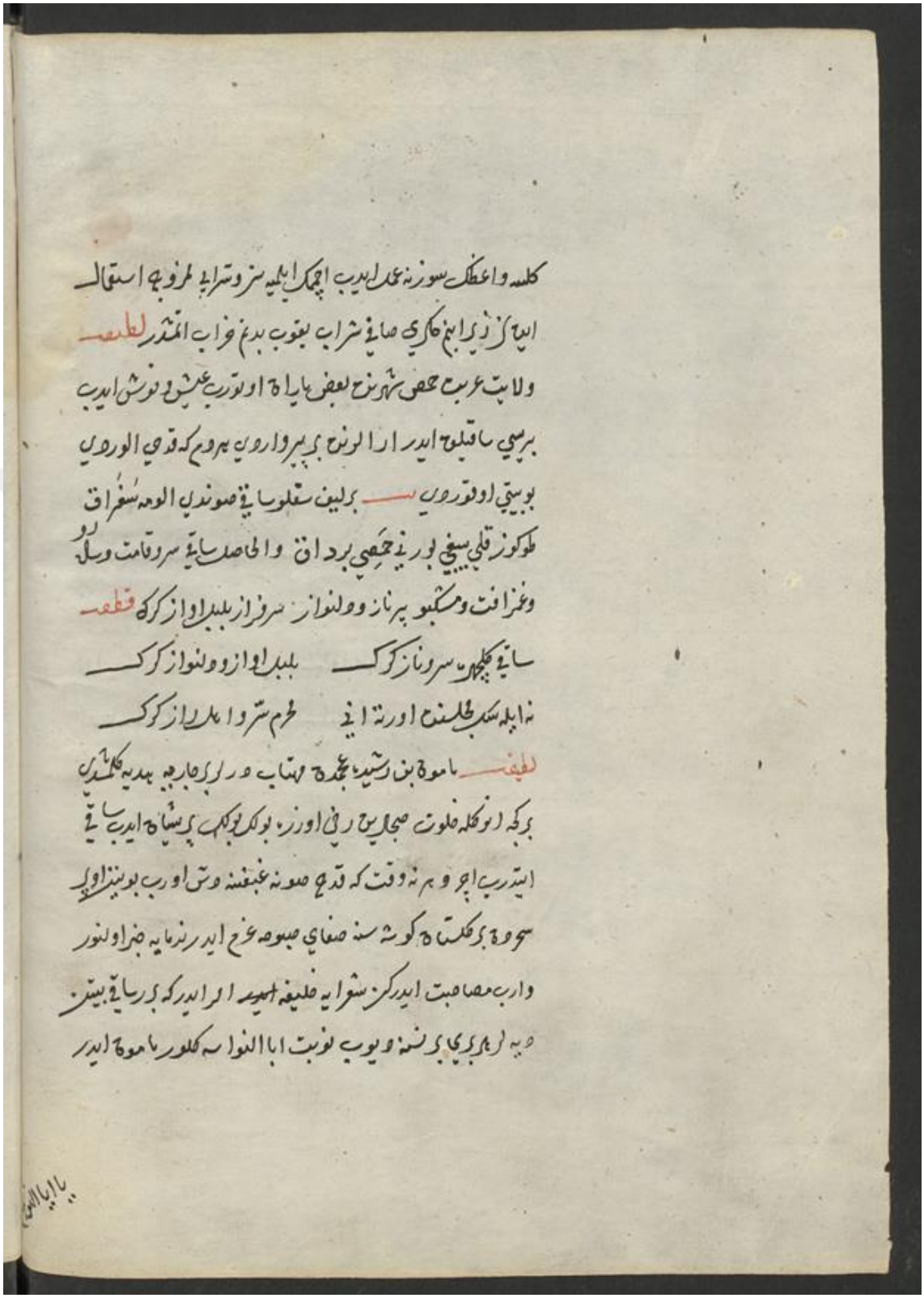

کلسه واعطک سوزنه عمل ایدوب اچمک ایلیه سز وسزایه لمزوجه استعمال
ایدوکز زیرا بو کاری صاغه شراب یعقوب بدمغ خراب المتدر لطیفه
ولایت عرب حصی شهرنده بعض پادشاه اولوب عیش و نوشی ایدوب
برسبی ساقیلوجه ایدر ارالوندن بر پیر واروب بر دوم که قدحی الوردی
بو بیتی اوقوردی ـــ بر لیف سقلوسایه صوندی الومه سغراق
طوکوز قلی بیغی بوریه جقمی بردا ق والحاصل سایه سرو قامت وسلسله
وغرافت ومشکبو پرناز و دلنواز سرفراز بلبل اواز کرکه قطعه
سایه چلچمه سرو ناز کرک ـــ بلبل اواز و دلنواز کرک
نه ایله سب طلسنه اورته ایده ـــ محرم سر و اهل راز کرک
لطیفه ـــ مامونه بن رشید عجده مهتاب در بر جاریه بدیعه کلندی
برکه انوکله خلوت صحابیه رفی اورزه بولکه بولکه پیشاه ایدوب سایه
ایدرب اچه و هر نه وقت که قدحی صونه غبغنه وش اوزب بوسه اوپه
سحوه برکلستانه کوشه سنه صفای صبوحه غوغ ایدر رندمایه جزاولنور
وارب مصاحبت ایدرکن شواید خلیفه احمد اکرایدرکه برسایه بیتن
دیه لرینه بر بی بر سنه ویوب نوبت ابا النواسه کلور مامونه ایدر

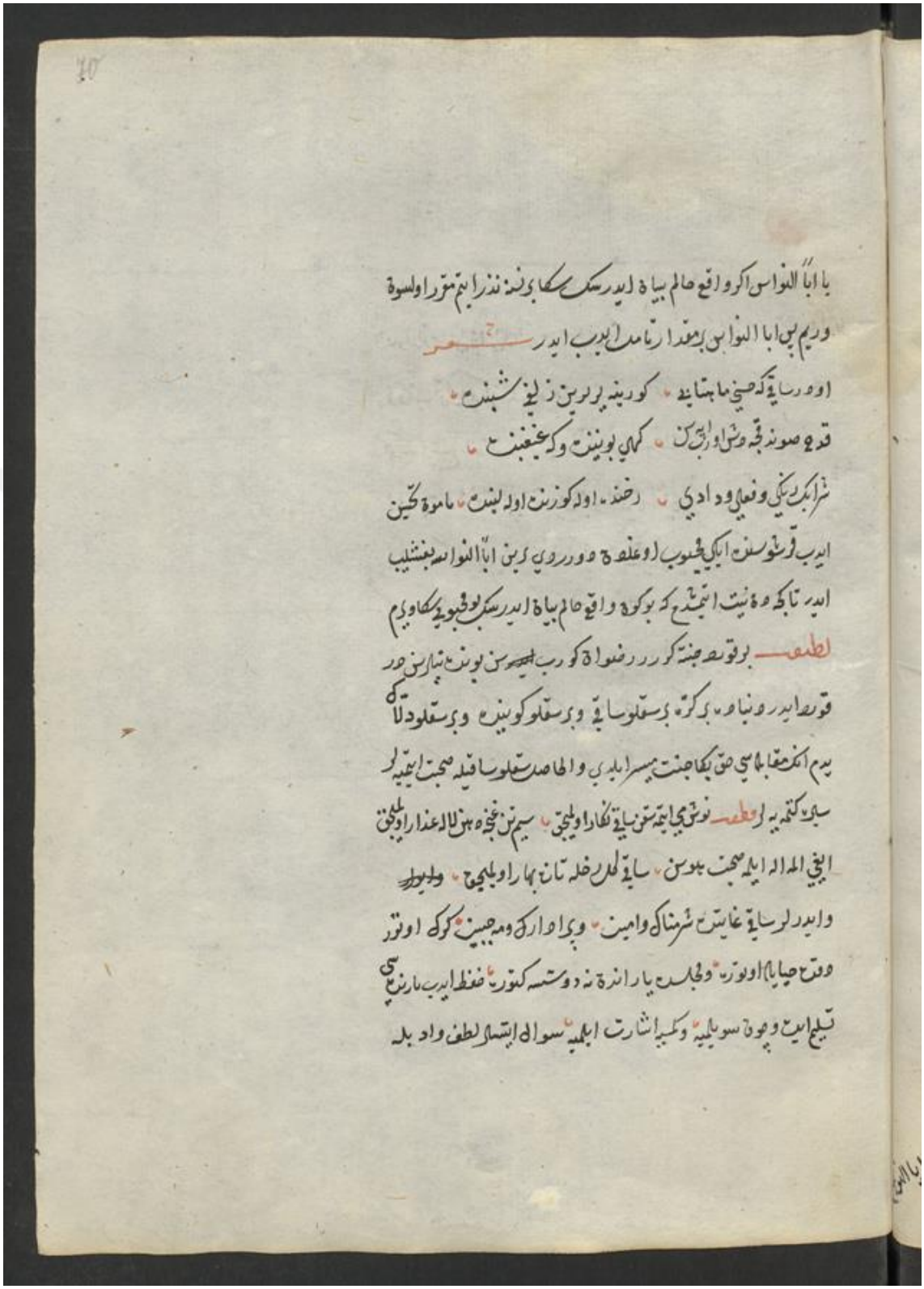

یا ابا النواس اگر واقع حالم بیاه ایدرسک سکا بونه نذرایتم مزار اولسون
وریم پس ابا النواس بر مقدار تامل ایدب ایدر ـــــ شعر
اوه رسایه که حیفی ماهتابه ۰ کورینه پروین زلفی شبنم ۰
قدح صونه قهقه وشن اولیجک ۰ کهی بونیه وکه غنچه نم ۰
شرابک ریکی وفعلی وادی ۰ رخنه اولکوزینه اولیسنه ۰ ماموه کیمین
ایدب قوشوسن ایکی خوب اوغلنه دوررویی کیمین ابا النواسه بنشلیب
ایدر تاکه وه نیت ایتمدیکه بوکوه واقع حالم بیاه ایدرسک بوقدیوه کاویم
لطف ـــ بوقوصه جنه کوررضواه کوریسن بونه نیارین دیر
قوصه ایدر وبنا ۰ بوکوه بوسقلوسایه ۰ وبوسقلوکوینه ۰ وبوسقلودلاکه
یدم انکمقاماسی حق یکاجنت بیسر ایدی ۰ والحاصل سقلوسا قیله صحبت ایتمیه لر
سایه کتمیه لر لطف ـــ نوشیجان ایتمه سون سایه نکاراولیجق ۰ سیم تن نجمه بن لاعذاراولیجق
ایچی الداله ایله صحبت بوسن ۰ سایه لکل رخله تان بهاراولیجق ۰ والیوم
وایدرلر سایه غایت شرمناک وامین ۰ وبراوارکه مه جبین کوکه اوتور
وقت حیایا اوتور ۰ ومجلس یارانده نه دوشسه کتور ۰ حفظ ایدب مارنی
تبلیغ ایده وجوه سویلیه ۰ وکیمسه اشارت ایلمیه ۰ سوال ایتسه لطف واد بله

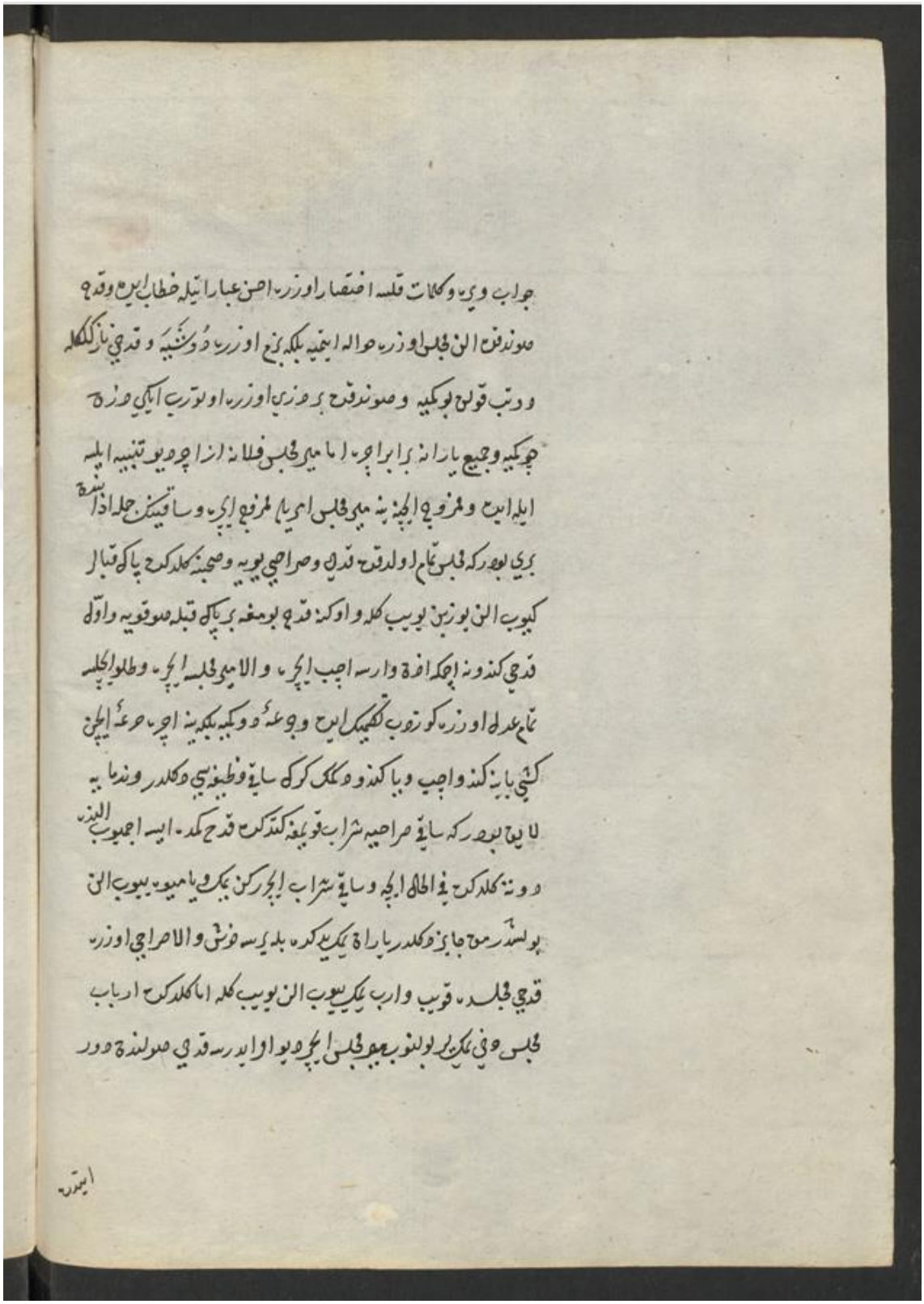

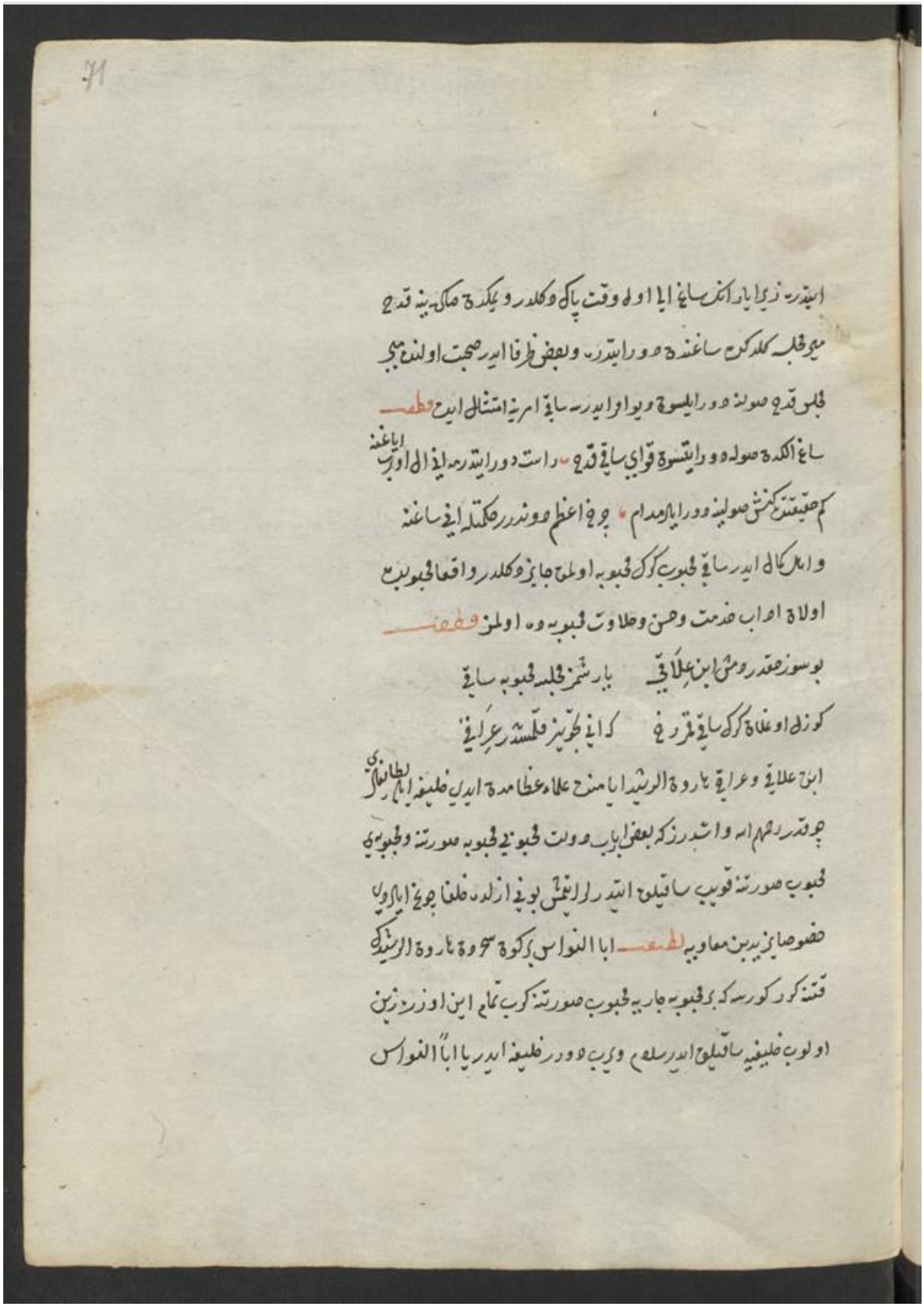

ایدرسه زیرا یار اکنک ساغنی ایلا اولمه وقت پاک و کلدرمه یکدی هاکه بنه قدح
میخواهد کلدکده ساغنده دوراید رسه و بعض ظرفا ایدر صحبت اولنده بیچ
قلیس قدح صونلنه دوراید سوه ویوا ایدرسه ساغی امرینه امتثالی ایدر لطف
ساغی الکده صونلنه دوراید سوه قوای ساغی قدح ه راست دوراید رسه ایکی اولور ایاغنه
کم حقیقتده کمنش صونلنه دوراید مدام ه چونکه اعظم دوندرر حکمتله ایکی ساغنه
و اهل کمالی ایدر ساغی محبوب کوکل قبوبه اولمق جایز و کلدرمه واقعا محبوبه
اولان اداب خدمت و حسن و ملاوت قبوبه ده اولمز لطف

بوسوز حقدر دیمش ابن علائی ‌ ‌ ‌ یار شمز قبلسه قبوبه ساغی
کوزلی اوغلان کوکل ساغی مقرر ایسه ‌ ‌ ‌ کایکی بویز قلمسه رعایی

ابن علائی و عرابی هارون الرشید ایامنده علماء عظامدن ایدی خلیفه ایله بر طاقم
چوقدر رهم اله و اشدر زکه بعض اباب دولت قبوبه قبوبه صورتنه و قبوبه
قبوب صورتنه قویوب ساقیلق ایدرلرمش بونی ازلده خلفا چوق ایاروی
خصوصا یزید بن معاویه لطف ابا النواس بر کون هارون الرشیدک
قتنه کورکورسه که بر قبوبه جاریه قبوب صورتنه کوب تمام اینوب زرین
اولوب خلیفه یه ساقیلق ایدرمش ویوب دوردی خلیفه ایدر یا ابا النواس

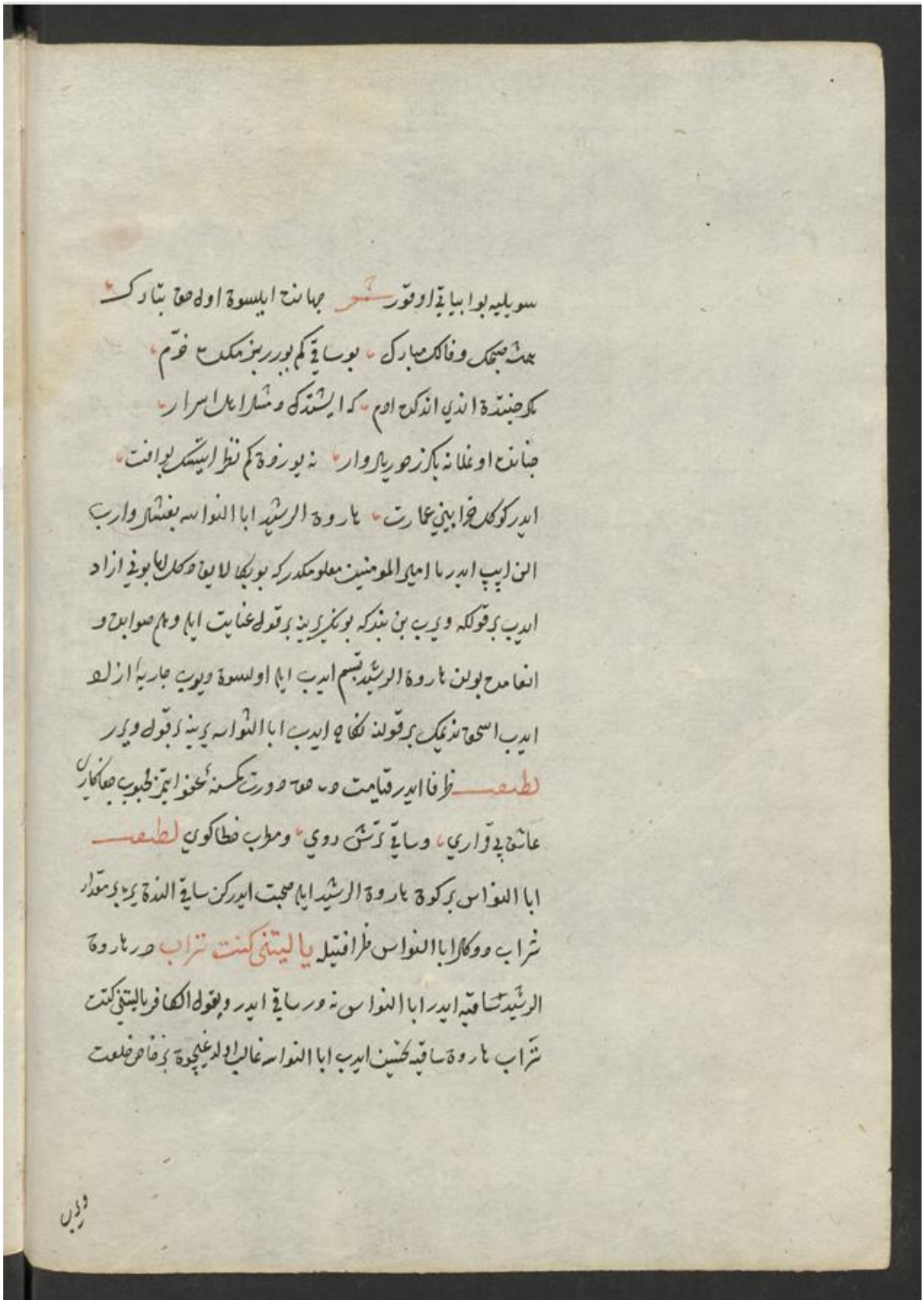

سوبلیه بو ابیاتی اوقور بهانج ایلسوة اول صاحبتارک
بهمة صحبتک وفاکک مبارک بو سایة کم بورر بنی مکتب خوم
مکو جنبذة اندی اندکج اوم که ایلشدکی و مشکل اهل اسرار
جانج اوغلانه باکز حوریلر وار نه یوزوة کم نظر ایتمک بولمت
ایدر کوکل خرابینی عمارت بارون الرشید ابا النواسه بغشار وارب
الی ایپ ایدر یا امیر المومنین معلوم مکدر که بوبکا لایق وکمال ایا بونی ازاد
ایدب بر قولکه ویرب بن بندکه بونکریمنه بر قول عنایت ایله وهم صوابدر و
انعام بولن بارون الرشید تبسم ایدب ایله اولسون ویرب جاریه ازاد
ایدب اصحاب ندیمک بر قولنه کفایه ایدب ابا النواسه یمنه بر قول ویرر
لطیفه ظرفا ایدر قیامت وصفه دورت مکسنه کوزلر ایتمز محبوب جفاکار
عاشق پروای وسایه کبی دوی و مطلب فطاکوی لطیفه
ابا النواس بر کون بارون الرشید ایله صحبت ایدرکن سایة الدة یره بر مقدار
شراب دوکار ابا النواس ظرافتیله یا لیتنی کنت تراب دیو بارون
الرشید ساقیه ایدر ابا النواس نه در سایة ایدر دیو قوله الکافر یا لیتنی کنت
تراب بارون ساقیه تحسین ایدب ابا النواسه غالب اولدیغیچون بر قاچ قلعت

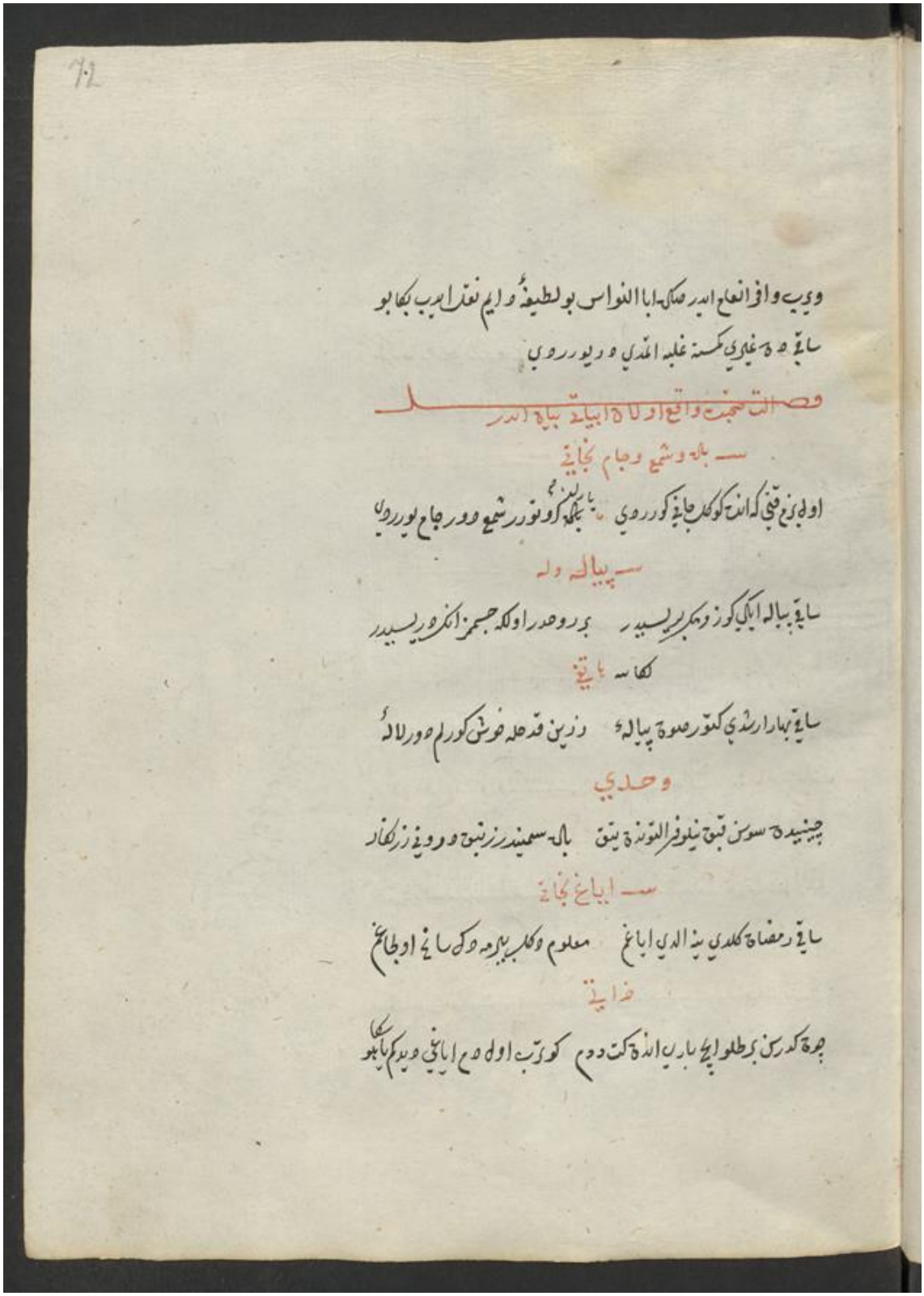

ویب واوفانعام ایدر ملک ابا النواس بو لطیفه دایم نقل ایدب بکا بو
سایه ده غلامی کسنه غلبه المدی دیو رد ویر دی

فصل التحمیت واقع اولان ابیاتک بیانده در

ـــ باله وشمع وجام بخاینه

اول بزم قبنی که انده کوکل جانه کورد وی ـ بالکه کونور شمع وور جام بور دی

ـــ پیاله ولـه

سایه پیاله ایکی کوز دمکدر یسیدر ـ بر وجه دراوکله جسمه انکدر یسیدر

کاسه باینه

سایه بهار ارشدی کتور صوه پیاله ـ زرین قدحله خوش کورلم دور لاله

وحدی

چینیده سوسن قبق نیلوفر النوندة بیق ـ باله سمیندر زنبق و وردیه زرکفار

ـــ ایاغ بخاینه

سایه رمضان کلدی بنه الدی ایاغ ـ معلوم وکلدی بیرمه وکی سایه اوجاغ

خانه

جده کدرسن بر طلوایله باریه اندکت دوم ـ کورتب اوله دم ایاغنی وید کم یاپکی

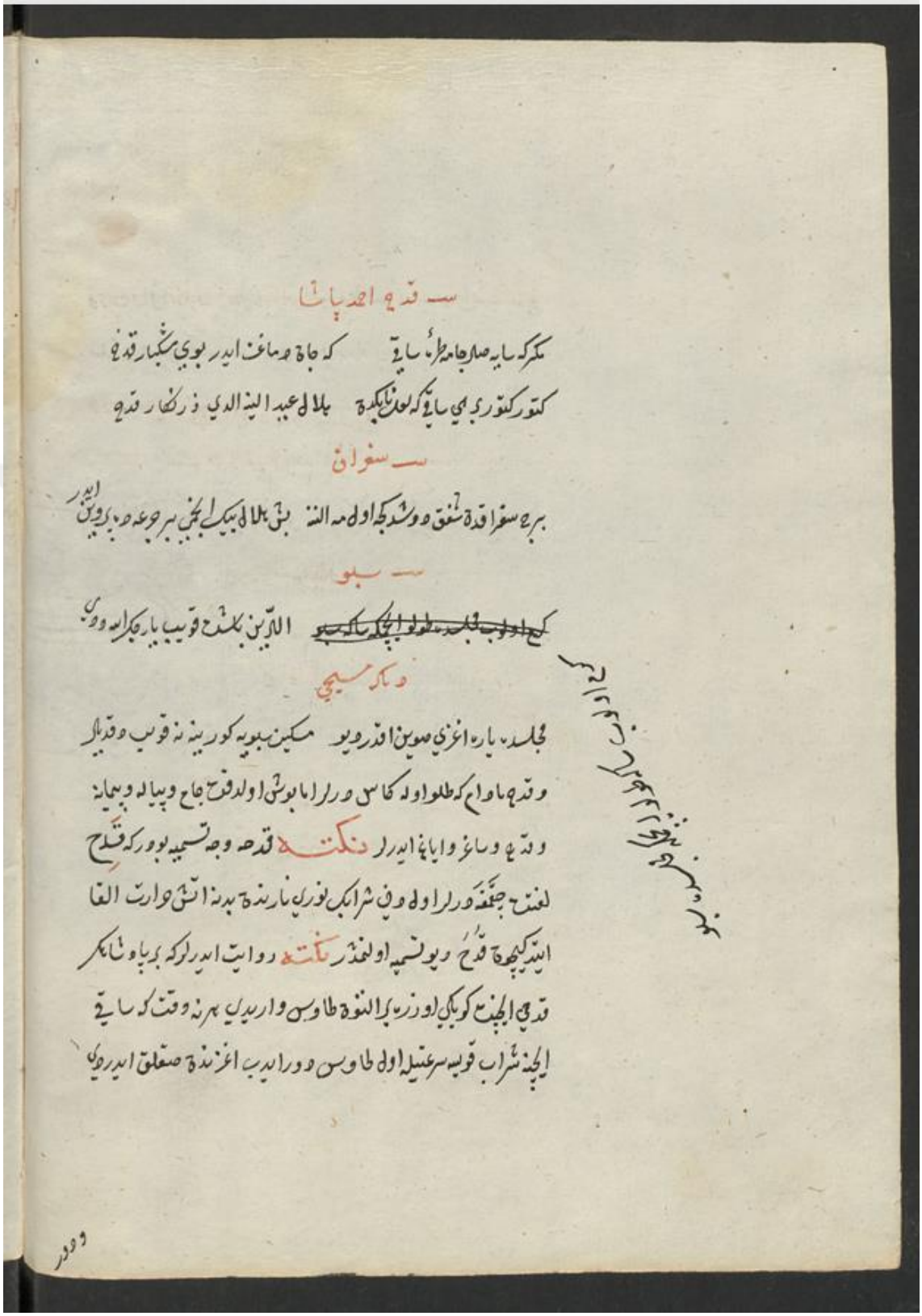

سـ قدح احمدیانا

مکر که سایه صاحب همت طرفدار سایه‌ات که جاه و مناغ ایدر بویی شکار قدح

کتور کتوری بی سایه‌ات که لعل نابکده بلالی عبد الله الدی ذرکار قدح

سـ سغراق

برج سغراقدة شفق دوشدکجه اولمه الله بنی بلالی بیک ایچن برجوعه دیه دیرلر ایدر

سـ سبو

~~کم اولوب قالمه اولوایچکه باکیسبو~~ الآرین بکشح قویب یار جکاله دیرلر

و کار سیچی

مجلسده یاره اغزی موین اقدریو مسکین سبویه کورینه نه قویب و قدیلر

و قدحه اوایکه طلوا و له کاس و رلر اما بوشی اولدقجه جام و پیاله و پیمانه

و قدح و ساغر و ایاغه ایدرلر **نکته** قدحه وجه تسمیه بودرکه قدح

لغتده جفنه و رلر اوله و فی شرابکی نوریه نارنده بدنه انسی حوارت الفا

ایدیکیچون قدح دیو تسمیه اولنمشدر **نکته** روایت ایدرلرکه بر پادشاهکر

قدحی ایچنه کوبکی اوزره برالتوه طاوس وار دیدی هرنه وقت که سایه

ایچنه شراب قویسه سرعتیله اول طاوس دوراید یه اغزنده صعلق ایدردی

دوقدر

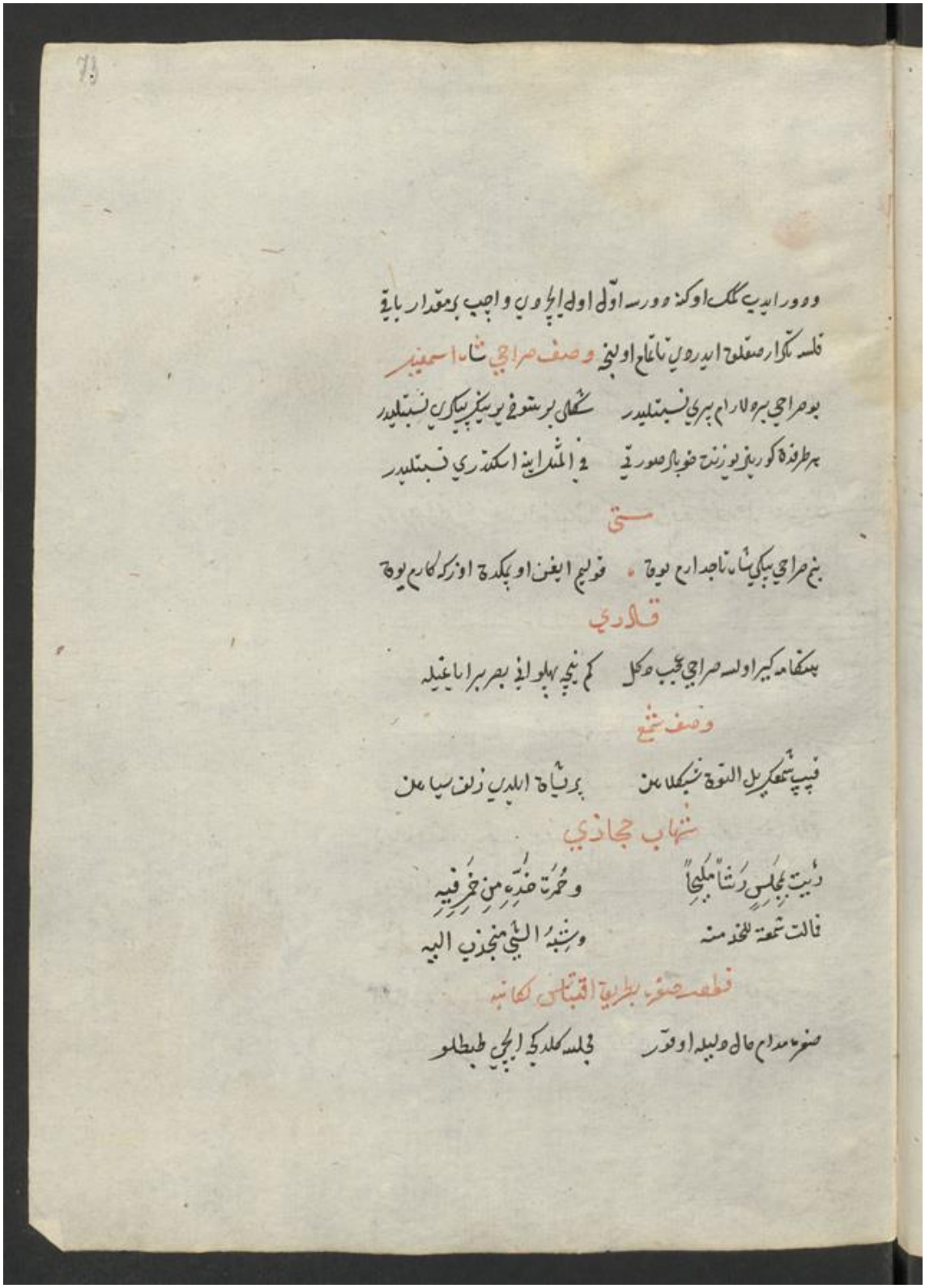

وورايديك كلك اوكنه وورسه اوّلي اولياڭدن واجب بمقدار بايه
فلسه تكرار صقلوب ايدرلر تاكه اوبنه وصف صراحي شاه اسمعيل

بو صراحي بره لارام بري نسبتليدر سكمان برستوفه يرينه پيكان نسبتليدر
برطرفده كوريندي يوزنك خوبلغي صورتي يه المشدايه اسكندري نسبتليدر

مستي

بنم صراحي پيكي شاه ناجدار يوخ قويم ايغن اوپكده اوزكه كار يوخ

قادري

بيكفامه كيراولسه صراحي عجب دكل كم بنجه پهلوانه بصر برابر ايلمه

وصف شمع

فيپ تكرير اللوة نيكلامن پرنيان الدين زلف سيامن

شهاب حجازي

رأيت بمجلس رشأ مليحاً وحمرة خده من خمر فيه
فقالت شعلة للخد منه وشبه الشيء منجذب اليه

قطعه صفة بطريق اقتباس كلمه

صفة مداح حالي وليله اوقدر فجلسه كلدكجه ايچي طبطلو

فانی عمر بایه وکلمه وفا ایدر ◦ یا ایها الناس کلوا واشربو

وصف فانوس خیال شیری

شو لعبه ده تصویر نقش ایدیچی دل پرسوز یکه ◦ غالبا پیر اینمدر ایسه ده شمع خیال

وطن — کتابه

ودیعه کی تنیل ایله ضعیف ایدیلر شها ◦ که استخوانم کورینور جمله مفصل اجمال

هر طرفده کورینور ولدر اولاه نقش رخسار ◦ شمع عشقک بدنم ایلدی فانوس خیال

سبزه ایچی

منشی تجربه زخم بلاور ایچیا سینه کی ◦ وخاه اتش ولدر کورینن مویلی تنده

سروه دایه

شو لعبه قدر باک بولنوده سبع وزرکسب ایتمیکی ◦ مفلس اولمز حشره کی ایتمز سه کادیل

بو بابده شو انکلیزلرک استعاریی چوقدر بو مقدار ذکر اولنمه غرض بو رساله بو نوعده

دفی خایلی اولمسنه دیکدر

باب پنجم قلمه سازو آواز احوالن بیاه ایدر

بلبلاه جنکاه صفا وسروره ◦ ومطرباه بزمکاه اهل حضوره ایدر

شراب خلسه تنک روحیچی ندماه اهل راز وسایه دلنواز ومطرب

فوریه

خوش اواز بلبل در ندا و سایهٔ غداء جسمانی واواز روح پرور غداء
روحانیدر شراب قلسنده که ساز و اواز اولیه کشی عاج لذت بولمیه صدای
وکتار و واه و فرفزا اولدغنه ولیدر بعده که صحبت لطیف اواز اوله
اهل ذوق اولاه کسنه بیرایده میوب روحه خفت کلوب اما سوز ناکی و
یا قوسن چاکی ایدیب شاه و فرصاکی اولوب عالمده وراغت قلب کوکل تسلی
بولور زیرا ارواح خوش اواز اشتدکده غایتده خفت بولب کثافت
بدنده لطافت کسب ایدیب وطن اصلی سنه اشتیاق ایدر کاه اولور که
اوله وقت غایتده سرور بنده اولر علما ایدر لر که حسنده یوسفده واواز
داود بنیده اوزکه کسنه کلمدیر ای وقت که اولورب وعظ ایتسه واواز
ایله زبور اوقسه ملایکه اضطراب و وشب قوشای بولوب اوچه رک وکلدیلر و
قلسنده وعظ ایدرکن کوکه اوچ صفالسنده اولدیی پس اواز روح پرور
وصیت وصدای صفاکی بومنزله وما اولدقده ارباب صفایه مناسب
بولدرکه صحبتده اوله سایهٔ ولعوازین ومطرب خوش اواز یله تحصیل ایدیب
هاکه شرب شرابه شروع ایدیلر زیرا شراب غداء اشباح وخوش اواز
غدای ارواحدر بوایکیسی جمع اولدقده صفا ولذت وسرور وسلوت

تاج حاصل اولور نکته حکما ایدر شراب ارکشیدر وخوشی اوازدن شیدر
بو ایکسی برارادن اولدقدن بونارده مرور متولد اولور نکته
ایچ بیتنا ایدر قلوب ولنوازش وخوشی اوازدن میل ایتمن فاسد المزاج
قلنابه علاج در عالمدن کم اولکه بونارده میل وقبت ایتمیه حتی خوشی اوازدن حیوانات
غیر ناطقه میل ایدوب قلوبارینه رقت کلور رقتدن قلدن اوم نکته روایت
ایدرلرکه اهل هند فیلری صید ایلدکلرنده وطن مألوفندن فراقه غمناک
اولوب یکدیه اچکده بنکوه کسارلر صاکه سازکتورب رقتدن الحاه طیبه
ایله سراغاز ایدرلرکه کلدکه تلی قلوب شاد وفرح اولوب یکه باشلرواه اعلم
نکته معتمد علیه بر یارانده اشتدم روایت ایلدیکه برکوه بهارایامنده
کوشه سبزاروه بعض احبابله صحبت ایدوب صفای صبوحه عزم ایلدکده نمالی
کرم اولوب اصحابدن بری الله طنبورالوب سراغاز ایلدکده ایکی واه
بلبل بکمل نمالیکن اوستنده بنه نغاه ایمکه ایدوب صاکی چدوار اولوب یرلی
قبلدی باشه اوزرینه قونوب یرلی دنی طنبورکه قویدی اوزرینه اوتورب
بنه نغاندن اولدی باشه اوزرینه وارب یولداشیله برمقدار اچوب قبلدی
اوچ دورت کره اوترکه دورایدوب بنه باشه اوزرینه قونوب وضعاتیله بیله

ایدی

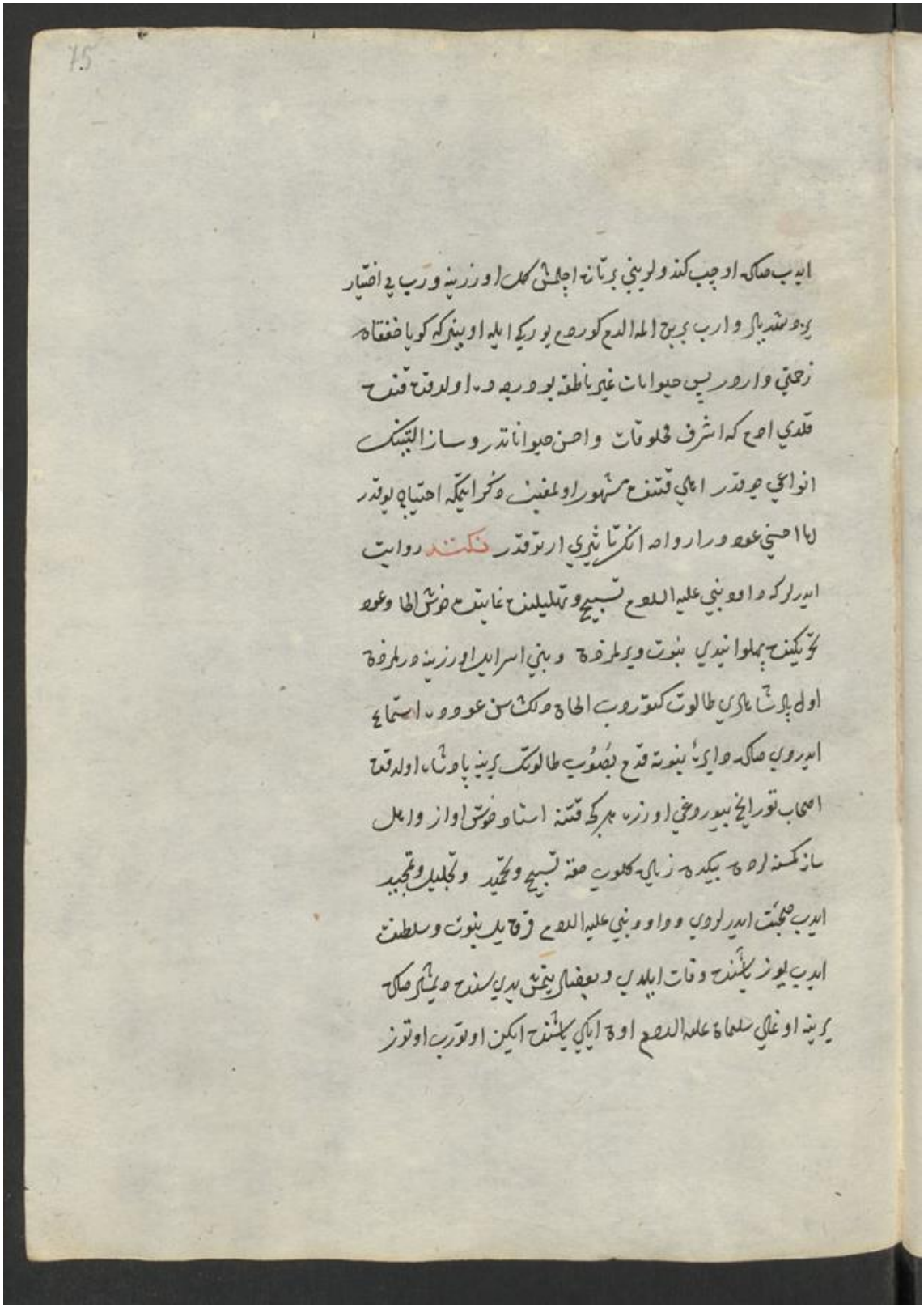

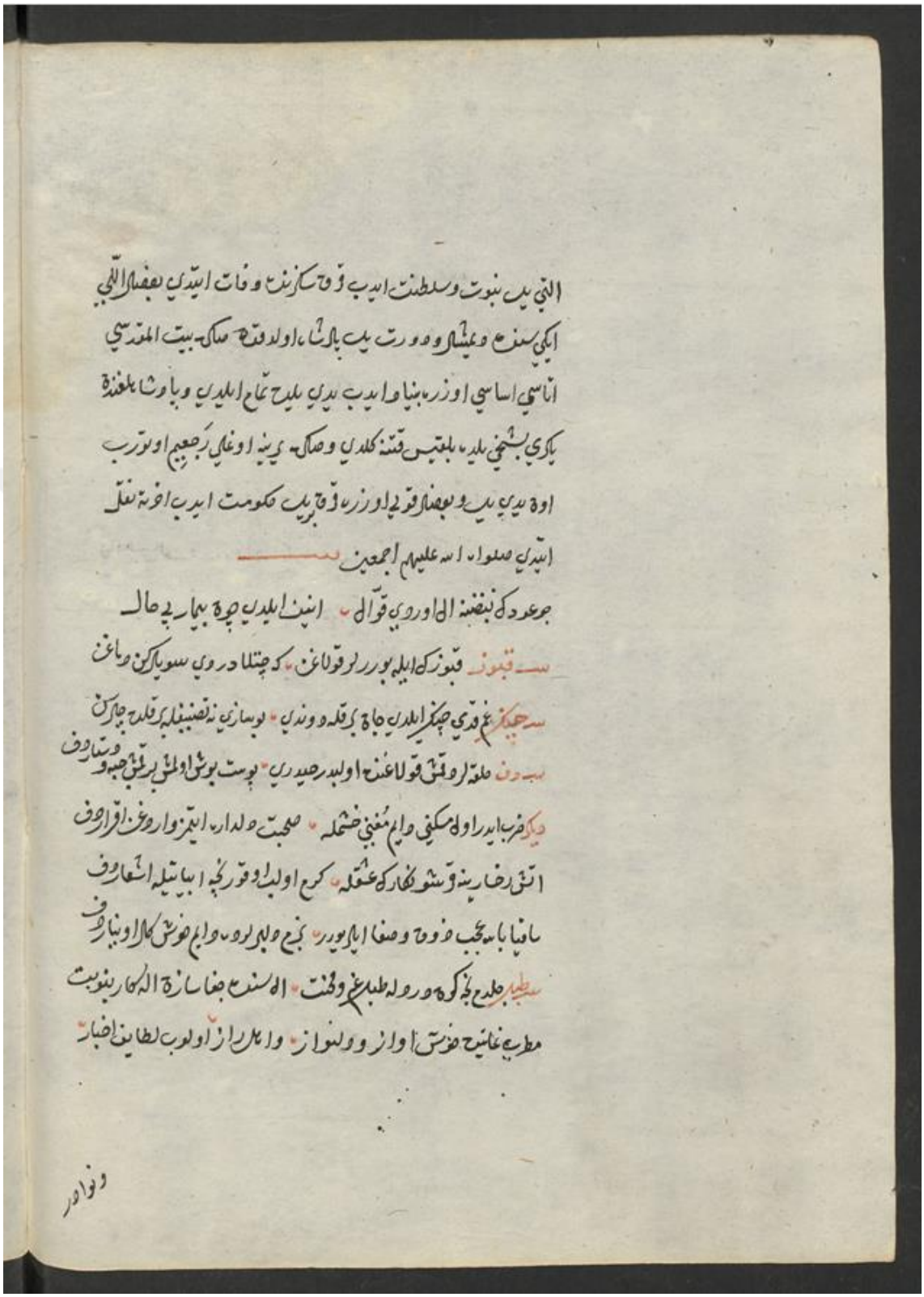

النبی یه نبوت وسلطنت ایدب ذوق سکرینه وفات ایدیب بعضلر الله
ایکی سنه وعشرین وسورت یه پادشاه اولدقده صاکه بیت المقدسی
اناسی اساسی اوزره بنیاد ایدب یدی یلده تمام ایلدیب وباوشاه غنده
باکری بشنجی یلده بلقیس قتنه کلدی وصاکه یینه اوغلی رحبعم اوتوروب
اوه یدی یل وبعضلر قرق یل اوزره ذوق یه حکومت ایدب اخونه نقل
ایدیب صلوات الله علیهم اجمعین

جوعدوکه نبقضه الی اوردی قوآل ۔ انیف ایلدیب چوه بیاره یه حال

سه قبوزه قبوزکه ایله بوررلر قولاغنه ۔ که چتلاه دروی سوپاکن وباغنه

سه چیکنه غوری چیکنه ایلدیب جاج یرقله وونده ۔ بوسازینه تضنبله یرقله چاکن

سه دف طلمه لرونقش قولاغنه اولدرحیدریه ۔ پوست بوشنه اولنی یرقش جبه وستاردف

دیکر ضرب ایدراول مسکی وایم مغنی خشمله ۔ صحبت دلداره ایتیز وارونغ اقراروف

اتش رخساره وشوکتکار کعشقله ۔ کرم اولب اوقورنجه ابیاتیله اشعاروف

سافیا باده بجب ذوق وصفا ایلیورز ۔ بزم ولبرلره وایم خوش کلاوینارروف

سطبیر جلدنجه کوه ورولله طبلنغ وکنت ۔ الاسنع جفاسازنه الکلر بنوبت

مطربنغ نغمه خوش اواز وولنواز ۔ وایلرازاولوب لطاین اغاز

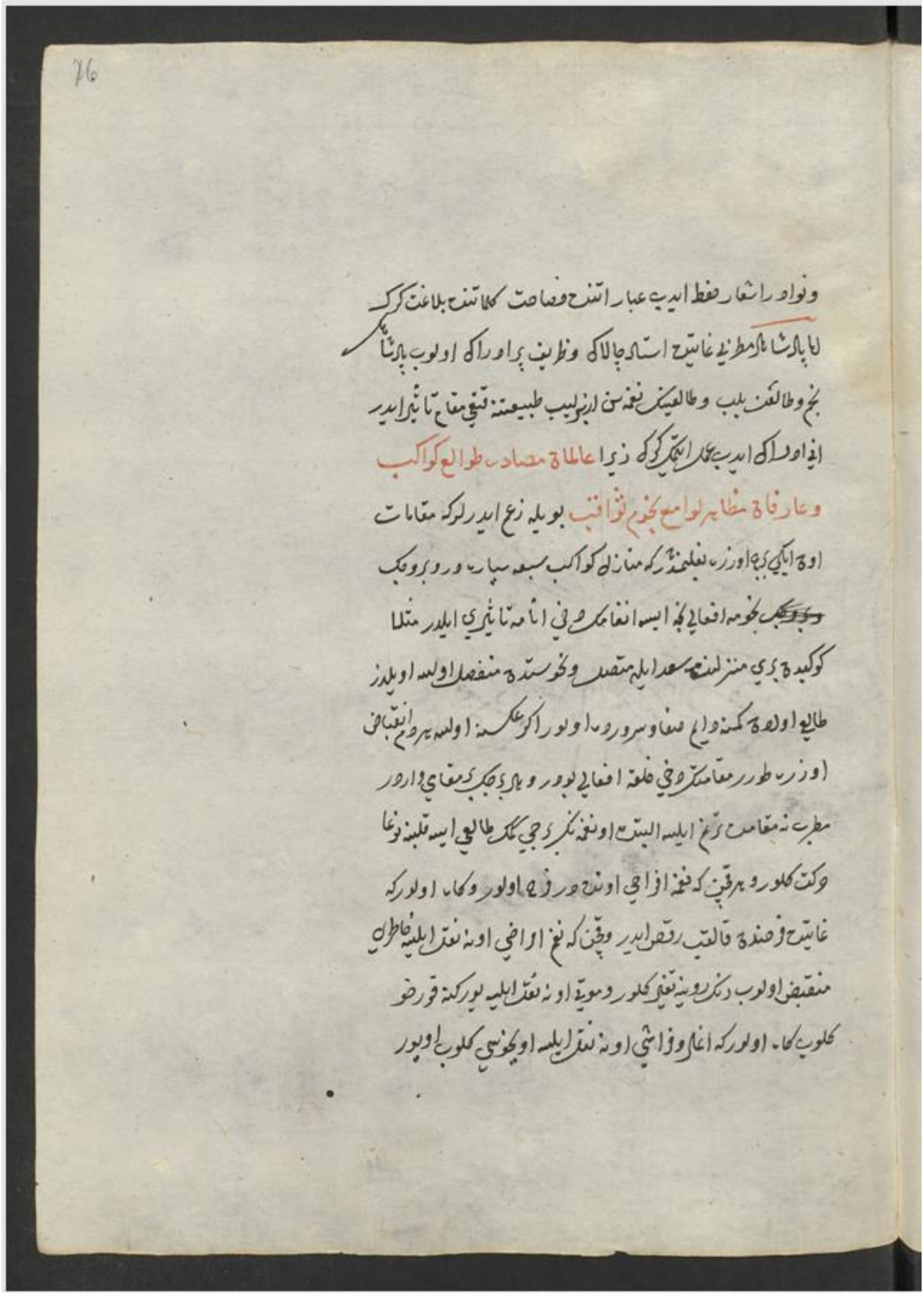

76

ونوادر اشعار حفظ ايدوب عبارات فتح وفصاحت كلماتنده بلاغت كسب
لا پادشاه نامه مطالعه غايتده استاد چالاك وظريف پيدا وراك اولوب پادشاه
نجم وطالع بلند وطالعينك نفوسنى ارباب لبيب طبيعتنه قياس مقياس تاثير ايدر
ايدوب اصحاب ايدب علم ايتمكدر كه ذيرا علامات مصادف طوالع كواكب
وعارفاه مظاهر لوامع بخوم ثوابت بويله زعم ايدرلركه مقامات
اوج ايكى بيك اوزره نقطه در كه منازل كواكب سبعه سياره ودوازده برج
وبروجك بخومه افعالى بجا ايسه انعكاسى وفى الناسه تاثيرى ايلدر مثلا
كوكبه برى منزلنده سعد ايله متصل وخوسنده منفصل اولسه اويله اولدر
طالعى اولانه كمنه واى صفا وسرور واولور اكر عكسنه اولسه برده انقباض
اوزره طور رمقاسكر وفى خلقه افعالى بولور ويا برجك برمقامى واردر
مطرب نه مقامده زعم ايلسه البته اونغه نكرى جكر طالعى ايسه قليله نوعا
وكت كلور وهرقپى كه نغمه اراسى اوندن دوزه اولور وكاه اولوركه
غايتده وضنده قالقيب رقص ايدر وقپى كه نغم اراسى اونه نغمه ايلسه خاطرى
منقبض اولوب دكز روسه تغيرى كلور ومويه اونه نغمه ايلسه بوركنه قورقو
كلوب كاه اولوركه اغلاوراسى اونه نغمه ايلسه اويله يوزى كلوب اوپور

واوة ایکی وجهیه معاماتیله طبایعی ایام بو دایره ترتیب اولنمشدر که وجه
مشروحه اوزره طالب اولان کمسنه علمنده بصیرت اوزره اولسه

نکته روایت ایدرلر که اولاً عودی متوشلیخ پادشاه که ادریس
نبی اولاد و نذندر اوله تلیف ایلمشدر و بعضلر ایدر بعض حکما فرس تصنیف
قلمشدر و بطلیموس حکیم دخی اسناد ایدرلر و روایت ایدرلر که اول علامت
عودی بطلیموس حکیم سعید بن مسیح جلمشدر عبدالله بن زیاد سنه

ادیع

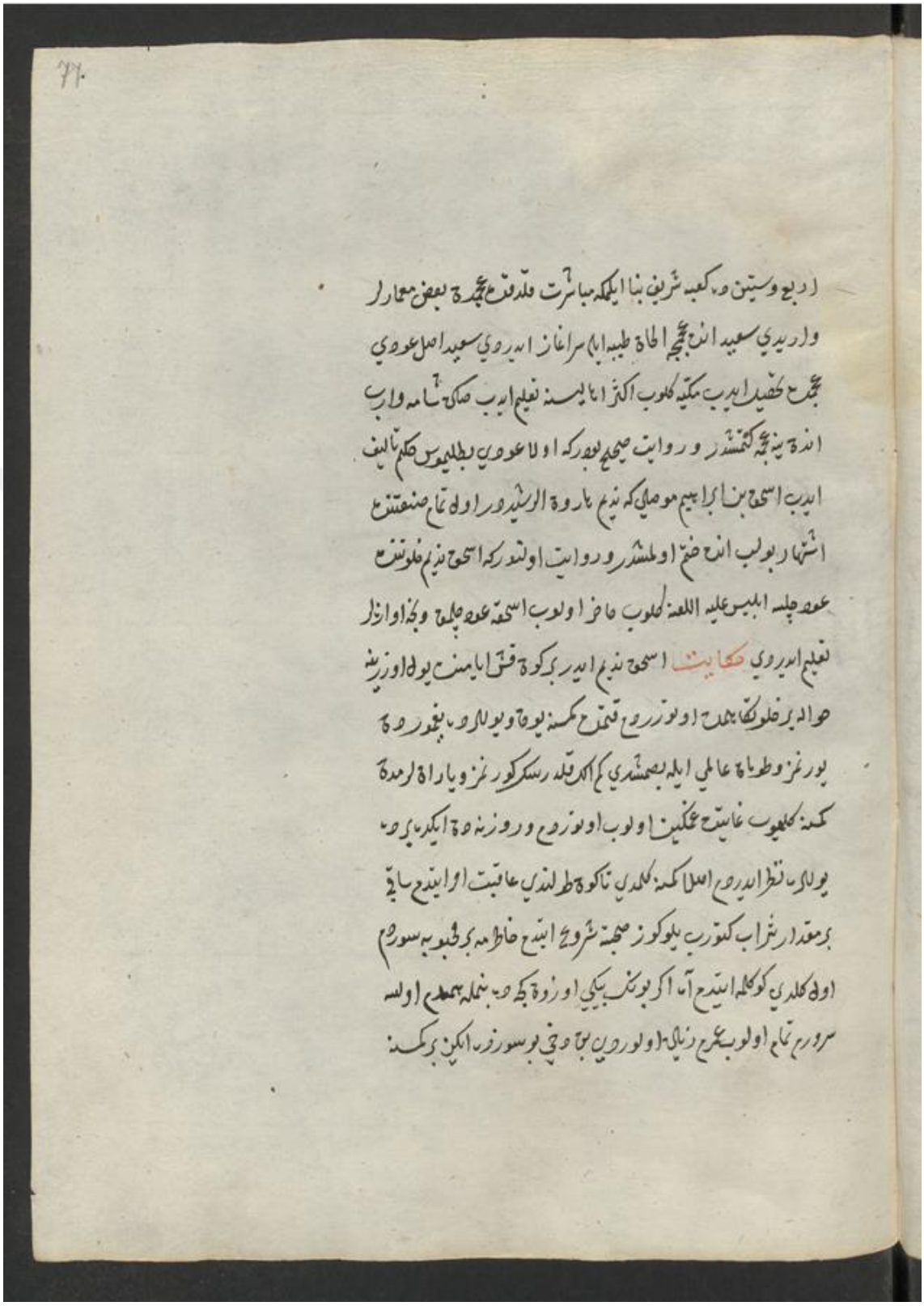

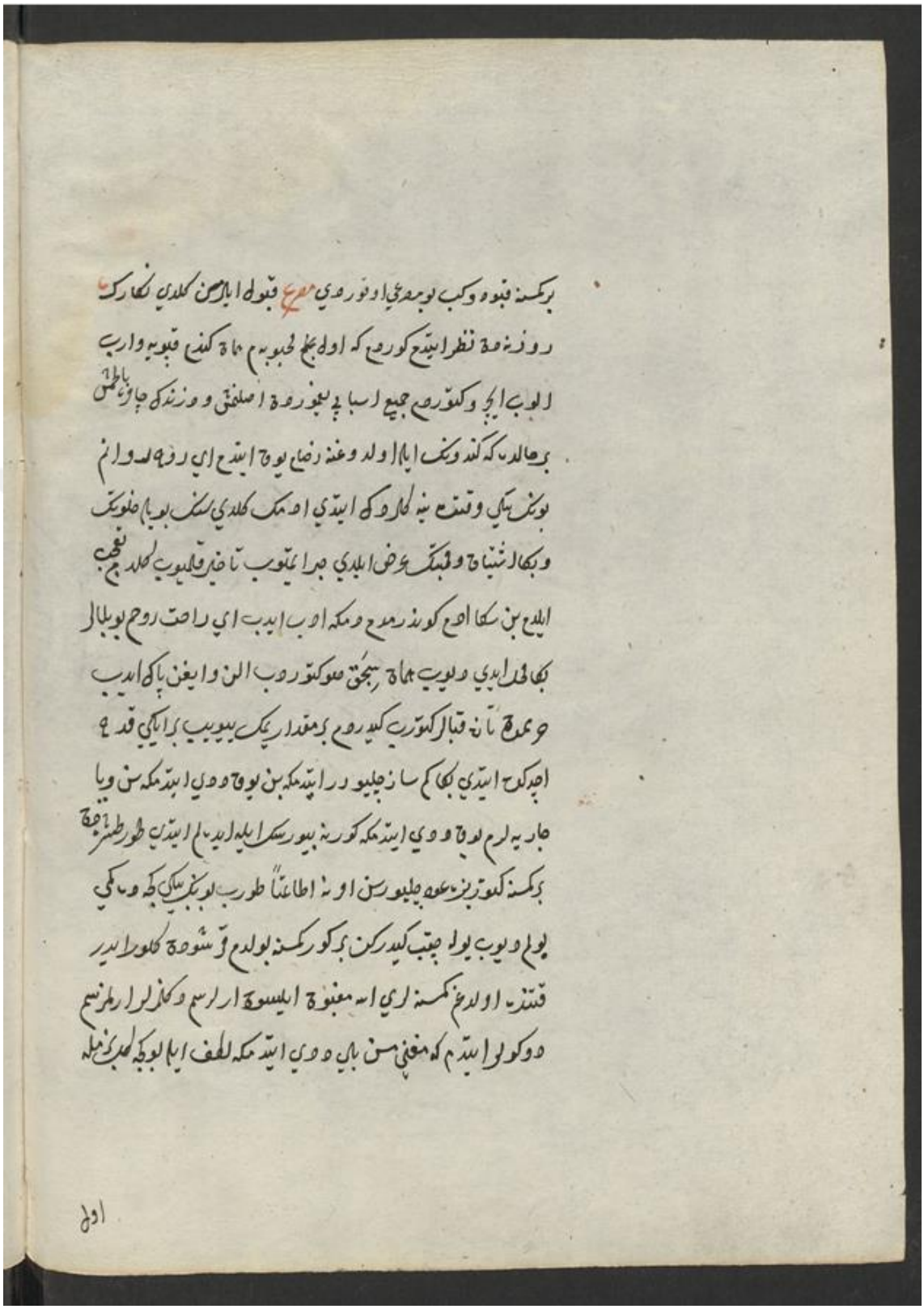

برکسنه قبوه وکب بوصدی اوتوردی صوغ قبوله ایلرسن کلدی نکارک
روزنامه نظر ایتدیکورده که اول یکی قبوبه وارب
الوب ایچ وکتورده جمیع اسبابی بقورده اصلغی و وزندکی چارشاطمن
برحالده که کندوسنک ایله اولد وغنه رضا بوجه ایتدیکی روزنامه یازدم
بونک یکی وقتده بنه کلوب که ایدی اوتمک کلدی سنک بویله طوتیک
وبکا اشتیاق وقیلمک عرض ایلدی جرا یتوب تاخیر قیلیوب کلدیکم تعجب
ایلدم بن سکا اوچ کون زمدده ومکه اوب ایدب ایی راحت روحم بولدیکا
بکا قدر ایدی دیوب حاجی صوکتوردوب النی وایغنی پاک ایدب
جمله تاره قبالکتوریب کیدروب بر مقدار یمک بیوبیب بر ایکی قدح
اچدکدن ایدی بکا کساز جلبور در ایتدیکه بن یوقودی ایتدیکه سن ویا
جاریه لرم یوقودی ایتدیکه کورنه بیورسک ایله ایدیم ایتدی طورطمز جواب
برکسنه کیتوریزمعه جلبورسن اونه اطاعتاً طوروب یوکنی یکی کجه ومکی
یولی دیوب یولا چقب کیدرکن برکورکسنه بولدم قوشوجه کلورایدی
قتندن اولدیغم کسنه لری ایله مغلوبه ایلیسوه ارلرسم وکلرلرا رمزسم
دوکولرایتدم که مغنی سن بابی دوی ایتدیکه لطف ایلیوبکه لحد زمله

اول

78

الله

اول ایدی که قبول ایلاسکه پس باشنه اوکنوروم قبوبه ایدیم سکا
بمنفی کنوروم که اوکنه همزه ایلاسکن بلمزوم اوارنده حفظ ایدروز
کوزی لورز اوتوزب برایکی قدمه اچدکن بکا ایدی باسه سن کم سن اسحق
ندیم وبدم ایدی که الله روم الحمد که حضوره کیتدم بالسحق باسه بمقدار
اولز ایدیب قولکی شرف ایله لطیفه ایدر اوله دیوب بمقدار اولز
ایله برایکی ایبات اوقدم ایدی یا اسحق ملکه یارز وکلسن الجنب عودی
الله بوقدم ایدی که یا اسحق فتکلم کمسنه ولری عوده چاغرایدیم که
بوقبوبه ولر ایدی که لر ایله سویله سن پس قبوبه عودی الذالوب
دوه افوا سراغاز ایلدی تاج ایدکدم ایدی که سن اصلا نه بلمزسن
قبوبه اوتنب ایدی ای بابی عزیز سؤال نسنه که بزده ایدی خدمکه
نثار ایدکی سن دینی فتکلم اولانه بیت ایله ایدی یا اسحق بکا بوعهد
کنوز که اصلا اوم چلمیه اولا بوعهکی عهد وکنوروم الوب اوتارین
دوقوب لطیف حسن فلعقه سراغاز ایدیب بوابیاته اوقدی وطف

زهی اقبال وعزوجاه ☆ که کنده واختیاری برله یارکن
قبوبه کله وتازیله ایدیم ☆ قبول ایلاسن کلدی دلی رکن

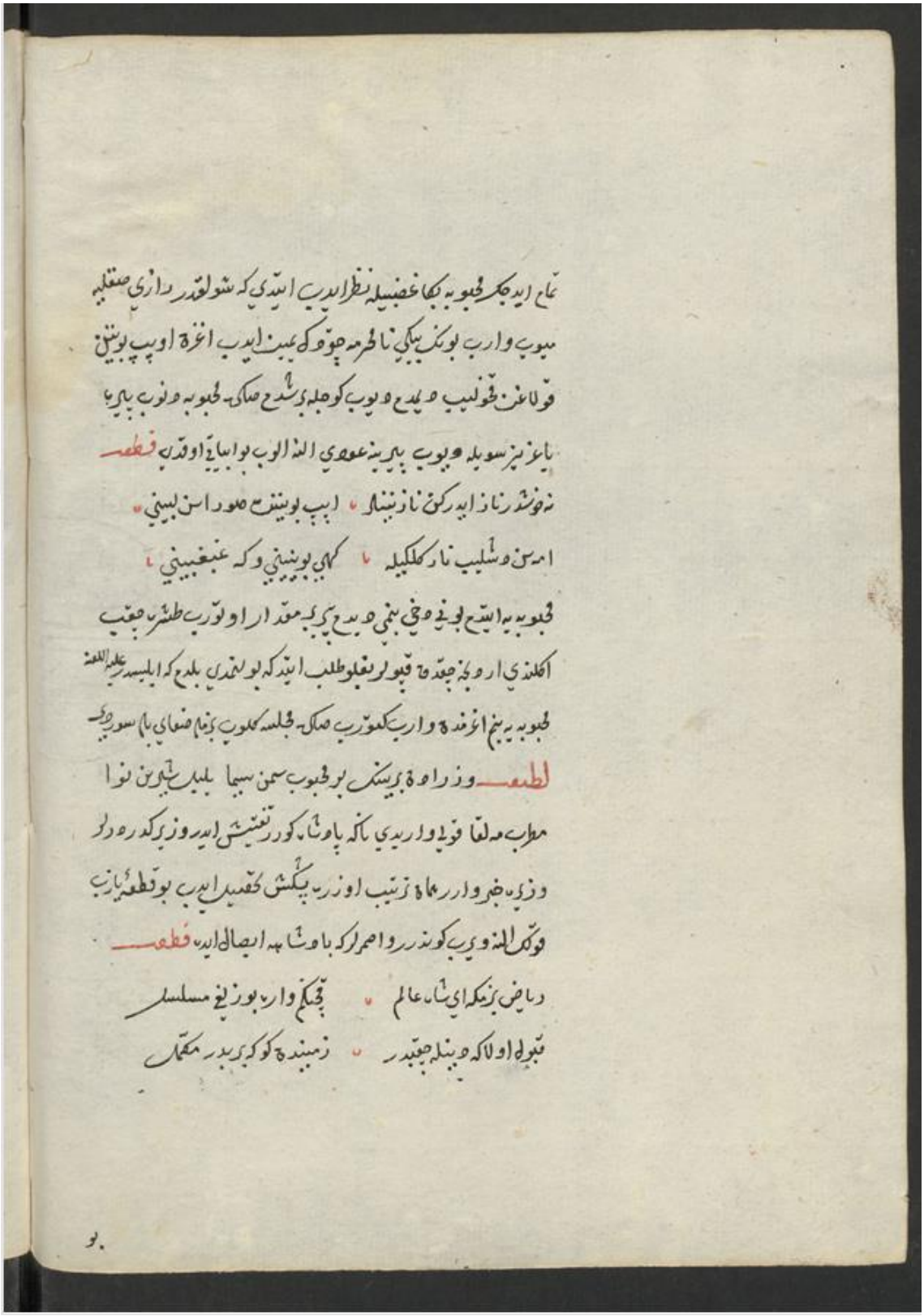

تمام ایدجک قبوبه بکا خصیله نظر ایدیب ایندی که شولقدر دارای صفلیه
سیوب وارب بونک یاکی ناطرمه چوقه کیمسه ایدیب اغزه اوپ بوسه
قولاغن قونلیب دیدم دیوب کوجله یه شدم صاکی قبوبه دونوب پیرینه
یاغز سوبله دیوب پیرینه عودی الله الوب بوابایه اوقدیب قطعه
نه خوشدر ناز ایدرکن ناز بیتمز ۰ اپپ بوسه دن صوره اسن بیسی ۰
امسن وسلیب نار کلکیله ۰ کهی بوسه یی وکه عتبه یی ۰
قبوبه یه ایتدم بونی وخی بنی دیدم پیرینه معذار اولوب طشره جهتب
اکلدی اروبه جقدم قبولر یغلو طلب ایدکه بولندیی بلدم که ابلیسدر علیه اللعنه
قبوبه یه بنم اغزمده وارب کمسه یوق صاکی قبلسه کلوب بنم صفای بامسوره
لطعه وزراوه بر یمک بر قبوب سمن سیما بلبل شیرین نوا
مطرب مه لقا قوللوادریدی پاکه پادشاه کورر تفتیش ایدر وزیر کدره دلر
وزیره خبر وارر مماه زینب اوزره پکش تحقیق ایدیب بو قطعه یی یازب
وکتب الله ویرب کوندرر واصمر لرکه پادشاهه ایصال ایده قطعه
ریاض بزمکه ای شاه عالم ۰ قچمکه وارمبو زینه مسلسل
قبولی اولاکه وینله چقبدر ۰ زمینده کوکبر بدر مکمل

بو

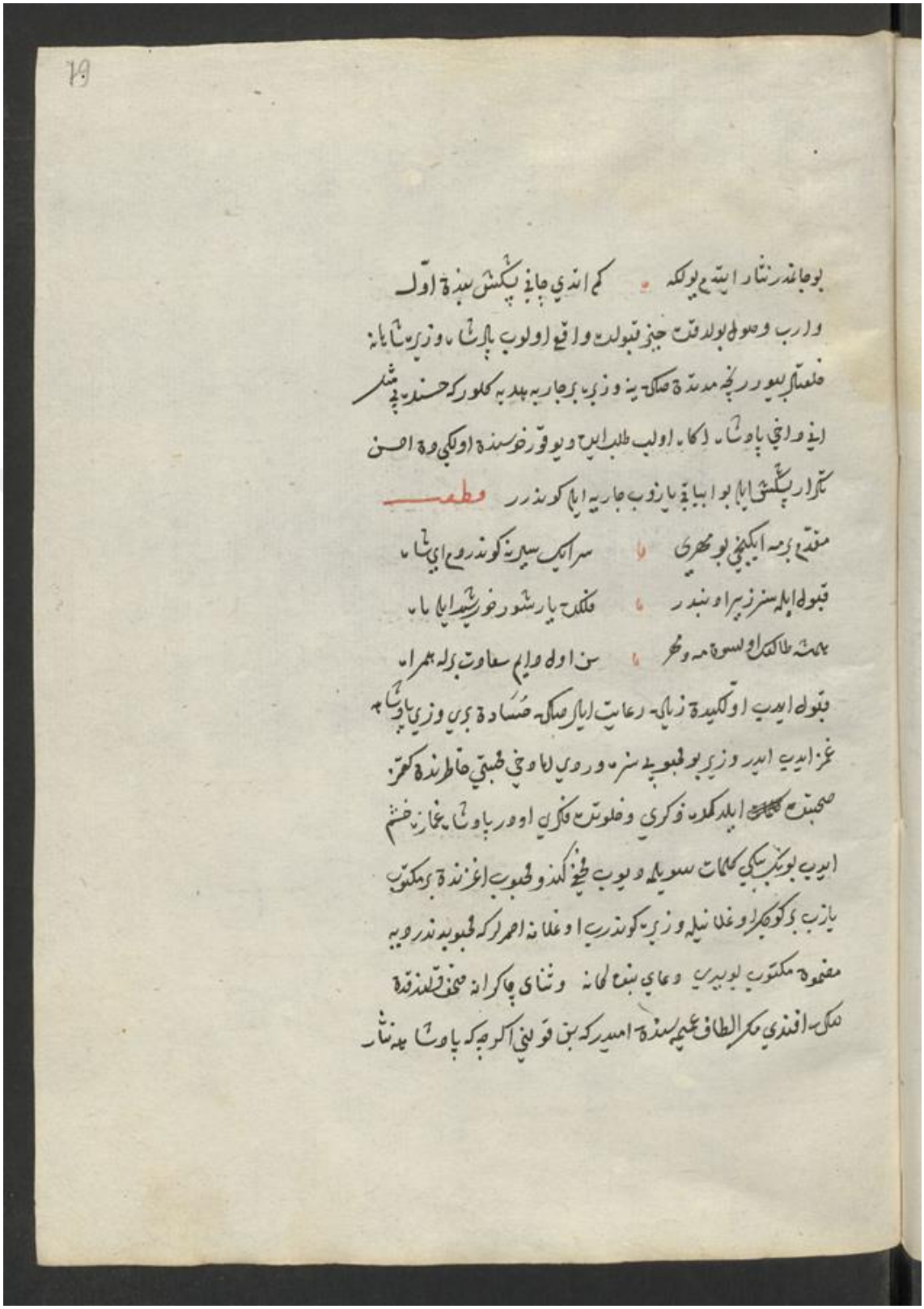

بو جانذر نثار ایتدیکی یولکه ۵ کم اندی جانه پیشکش بنده اول
وارب وصول بولدقده جنز قبول واقع اولوب پادشاه وزیر شایانه
خلعتلر بیورر رنجه مدتده ممالکینه وزیره جاریه بلدیه کلور کسنده پیشکش
اینه واینی پادشاه اکا اولب طلب ایدوب دیو قورخوسنده اولکی وه امن
تکرار پیشکش ایلیوب یازوب جاریه ایله کوندرر قطعه

مقدم بزمه ایکیمی بو محری ۵ سر ایکی سیرنه کوندروب ای شاه
قبول ایله سنز زیرا اونبدر ۵ فلک یار شود خورشید ایله ماه
بهمنه طالعکه اولسونه مه ومهر ۵ سن اوله وایم سعادت یله همراه

قبول ایدیب اولکیده زیاده رعایت ایله صمصاده بیی وزیر پادشاه
غازی ایدیب ایدر وزیر بو قبوله سنز وردی ایله وجهی قلبی خاطرنده کمتر
صحبتنه کلیوب ایلدکده ذکری وخلوتنه فکری اولوب پادشاه غازی خشم
ایدیب بونک یکی کلمات سویله دیوب طیخ اکدوب قبوب اغزنده یمکتوب
یازیب بر کوچکه اوغلانیله وزیره کوندریب اوغلانه امر ایدر که قبوبی ندرویه
مضمونه مکتوب بویله دعای بنده کانه وثنای چاکرانه صحن تقدیمده
ممالکه افندی مکرم الطاف عمیم سنده امیدر که بن قولنی اکرمیه که پادشاه بنده نثار

ایتمدر لاکور وکه کوکلنه تغیر کلمک اولمزینه برحیله ایله فلاح ایدرسای بنده
لوسنده بری ایکنجی نعت ایله مکتوب وزیره واصل اولدقده پادشاه
طرفندن حیله ایدوکن یاوب مکتوبک ارونه بوقطعه یازوب ارسال ایدر قطعه

سنی شاهیله کورکدم روای ۔ تغیر بوله بوکوکل حسد دوه
تمدد جاهیدکی ویرمم اکه ۔ کلوری روح کبی کندکده جسد دوه

پادشاه ابیاتی اوقدقده وزیرکی حسن زکاوتنه تحسین ایدوب اول غزایدن
کمسنه دوایار قطعه ستن غزایدب اوله فتنه انکیزه
که غزاولن اوله اوکزای یار ۔ روایت ایلدیار مصطفاوه ۔

بیورمشدرکه النساء حبائل الشیطان ۔ تکلمه حکما بیورمشدرکه اوچ شیء رلوغارکی
عالمده وارایمیوزی قره ۔ ور بری عورتدر ارنه ایکنجی قوندا شیء قوندا شنه
اوچنجی قوییدر اوقندی سنه غزوزکی ایله ویورمزایدنارکی والحاصل
شراب قلیسبکی روشنی ایله ساز وخوش اواز وقبوب وقنواز ایله ور قطعه
کل غنچه چینم نصیحتی ایدب وشی ۔ کای باکر نورسیده وای طفل دولکش
وارمه آجله کلمه حذر قیل اوزمه کم ۔ ناساز مطرب اوله وسایه بدلقا

قطعه

بیوه مند را بایی کم فتکد ۰ ولو سکر جمیع اولاد سر جمله لذات
شراب اچمه صدای دلکشا سز ۰ که صفلق اولمیه اچر صوی آت

باشت هم در بیاه دونمه ایام بهار واوصاف ازهار

عارفاه اسرار روضه سرای سبحانی ۰ و واصفاه انوار گلذار صنع صمدانی
ایدر بهار ایامی طراز حلهٔ دوراه ۰ و شعاع نور جواهر اکلیل خورشید تابانه
واصف ازهاری گل صاحب جمال ۰ و بنفشهٔ اشعهٔ هالهٔ
بو فصلده اچر که طرفه بتردر ۰ کوکل کم طشیه طنده بتردر
اهل ذوق لابد بودر که شرابه مناسب بایه بهار ۰ طرف چمنزار
نوشی ایده لر واخ قبالر کیه لر

ساغر کتور شرابه که فصل بهاردر ۰ گل و ولتی و عهد شه کامگاردر
فرصتدر ایچ بو ایکی فتلو و مدخل ۰ ایام دورانی که خوش روزگاردر
یعنی شهنشهٔ فرطلعت خورشید منزلت کسری معدلت پادشاه ظل الله سلطان
سلیمان شاه بن سلیم شاه ۰ دولت ایام دولته و عمر بالعدل دار
مملکته ۰ ولازالت فی قبضته تصرف رقاب الانام ۰ مادامت الایام واللیالی
واللیالی والایام مطلع اری بهار لاله نعاه دوریدر ۰

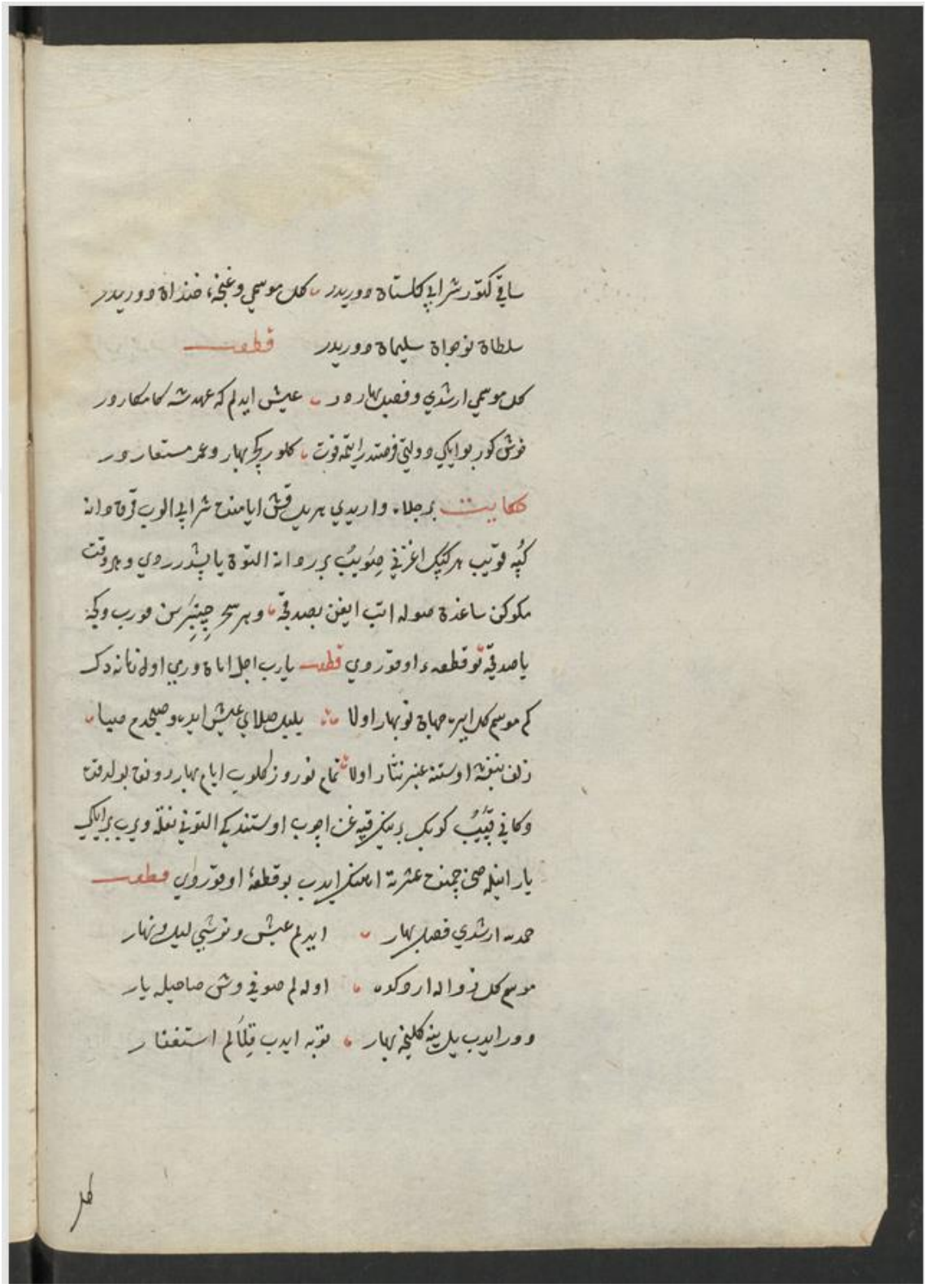

سایهٔ لکوز شراب کلستان دوریدر ۔ کل موسمی وغنچه، خنداه دوریدر
سلطان نوجواه سلیماه دوریدر قطعه
کل موسمی ارشدی وفصل بهار دور ۔ عیش ایدلم که عهد شه کامکار دور
خوش کور بو ایکی دولتی فصد رایته فوت ۔ کلور برکه بهار وعمر مستعار دور
حکایت بر جلاد واریدی هر بیر قیشی ایامنده شراب الوب آقه واره
کیه قوپوب هرکیمک اغزنه صوبوب بر واره النوه یا پشدر دی وهر وقت
مکوکن ساغده صوله اب ایچن بصدقه ۔ وهر سحر چیقیرسن قورب وکه
یا صدقه تو قطعه واوقورویی قطعه یارب اجل اماه وریی اولنانه دک
کم موسم کل ایره جاه نوبهار اولا ۔ بلبل صلای عیش ایده وصبحدم صبا ۔
زلف بنفشه اوسته عنبر نثار اولا ۔ تمام نوروز کلوب ایام بهار دونه بولدقه
وکاینه قپوب کوبک دیکر قپه غن اچوب اوستنده که النوه نعله ویوب بر ایکی
یار ایله صحی چمنه عشرته امکن ایدوب بو قطعه اوقورویی قطعه
حمده ارشدی فصل بهار ۔ ایدلم عیش ونوشی لیل ونهار
موسم کل نوواه اروکده ۔ اولدلم صوفی وشی صاحبله یار
وور ایدوب یل پنه کلینجه بهار ۔ توبه ایدوب قلم استغفار

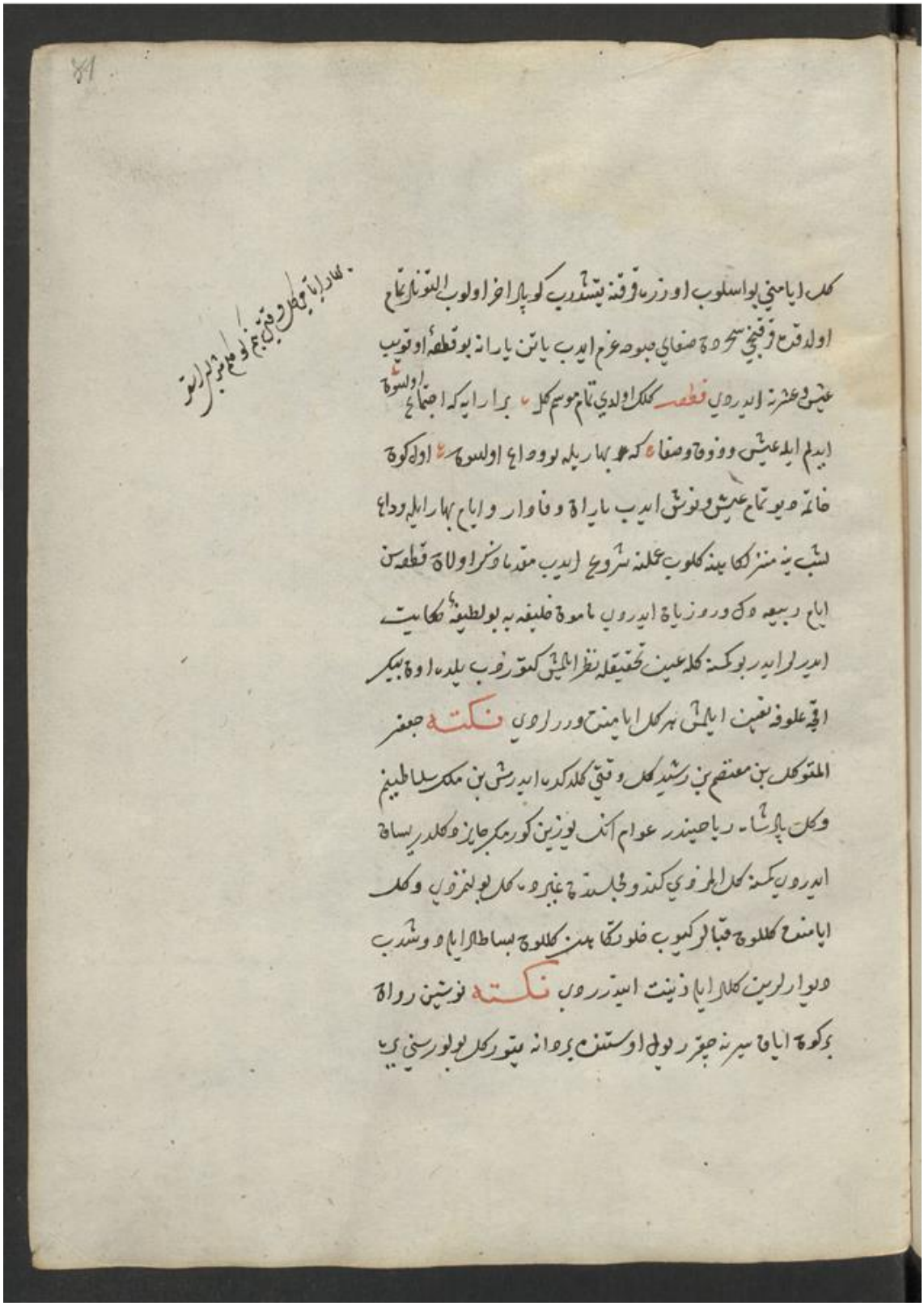

کل ایامنی بو اسلوب اوزره وقتنه تشدرب کوپاراخ اولوب التونلر عام
اولدقجه وقتیجه سجده صفای جبوه عزم ایدب یانن یارانه بوقطعه اوتوروب
عیش وعشرته ایدردی قطعه کلک اولدی تمام موسم کل ۵ برارایه که اجتماع اولسون
ایدلم ایله عیش ونوش وصفا ۵ که ۵ بهاریله بوده اجتماع اولسون ۵ اول کوه
خانه ده یو تمام عیش ونوش ایدب یاراه وفاوار وایام بهار ایله وداع
لشب یه منزل کاهیدن کلوب علنه شروع ایدب مقدما ذکر اولنان قطعه سن
ایام ربیعه وکل وروزیاده ایدردی نامه خلیفه به بو لطیفه حکایتی
ایدر لر ایدر بوکسنه کلمعین تحقیقله نظر ایلیش کیتور خوب یلده اوه بیکر
اقچه علوفه تعین ایلیش هر کل ایامنده وردی نکته جعفر
المتوکل بن معتصم بن رشید کل وقتی کلدکده ایدرشی بن مکس سلاطینه
وکل پادشاه ریاحیندر عوام اکثر یوزین کورمکجایز وکلدریساه
ایدردی یکسنه کل ایلرو کیدوب جلسه ج غیرده کل یوزلرون وکل
ایامنده کللوج قبالرکیوب خلوتکاهین کللوج بساط ایام وشدب
دیوارلرین کلایام زینت ایدردی نکته نوشین روان
بوکوه ایاغ سیر نه چقررلی اوستنه بروانه بتور کل بولورسنی یی

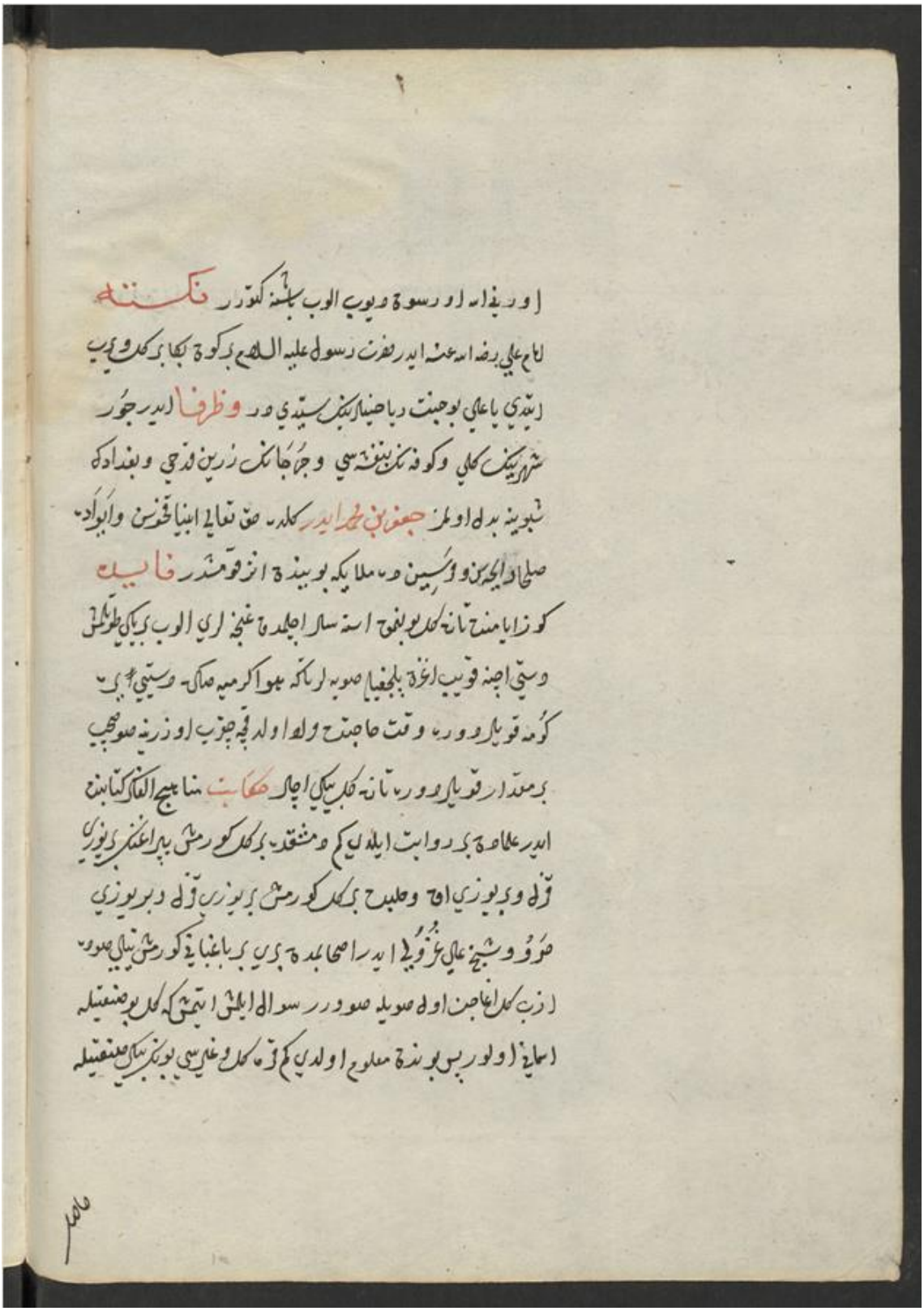

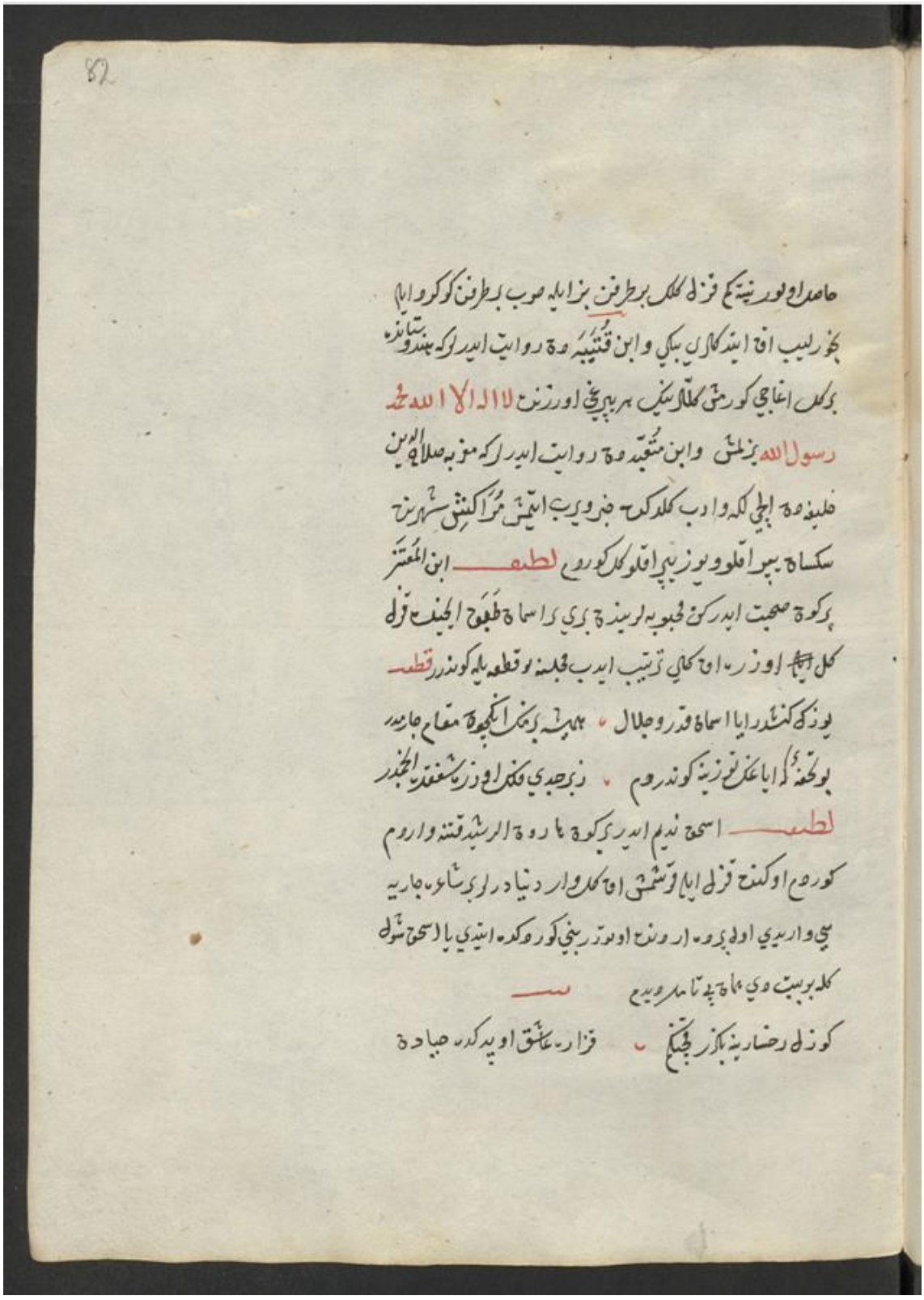

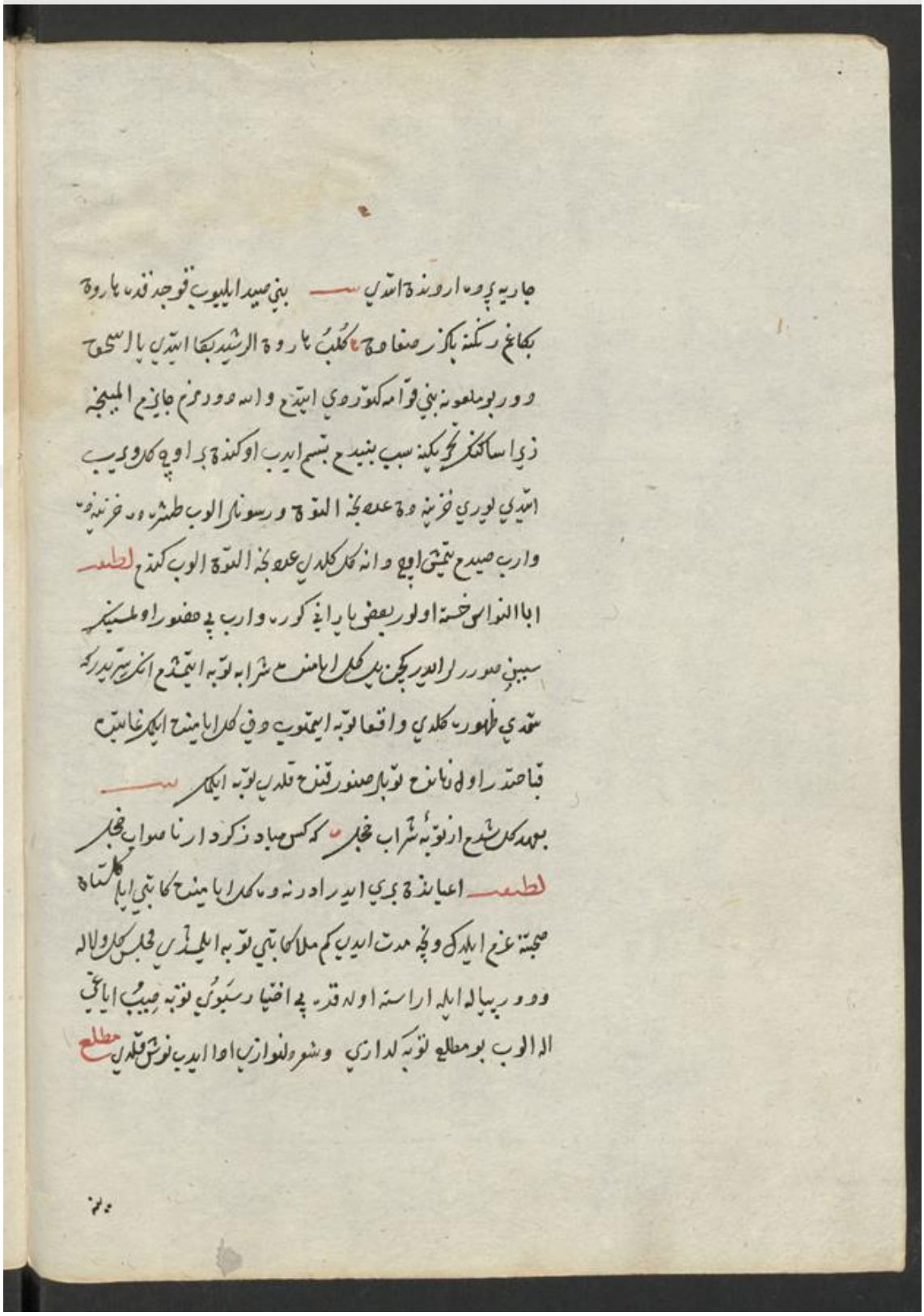

جاریه پرور هارونه الدین — بنی صید ایلیوب توجد قدر هارونه
بکاغ رنکنه باکز رصفاوه کلب هارونه الرشید بقا الدین یا السحاب
دور بولمعونه بنی قوامه کبوتر دی ایتدم واله دور زم جایزم المیجه
زیرا ساکنکز تحریکنه سبب بنیدم بسم ایدب اوکنده یر اوپه کلدیب
الدی یوری خزینه دوه عدیجه التوه و رسونای الوب طشره دوه خزینه دوه
وارب صیدم یتیشی اوپه دانه کل کلدی عدیجه التوه الوب کلدم لطیفه
ابا النواس خسته اولوب بعضی یارانی کورمه وارب یه حضورلرنه مسیحه
سبب صورر لرایدر بکن بن کل ایامنی شراب توبه ایتمدم انکچون یدرکه
سقدی ظهوره کلدی واقعا توبه ایتمیوب وقتی کل ایامنی ایلر غایتی
قباحتدر اولیانی توبا صنور قلدی توبه ایلکه —
بعضلر کل شدم ازتوبه شراب خجل م کسن صیاد زکرد ارنا صواب خجل
لطیفه اعیانه بری ایدر اوزنه وما کل ایامنی کاتبی ایا کلتاه
صحبتنه عزم ایلدکی وقتده مدت ایدیکم ملاکاتبی توبه ایلیدی قجلس کل ولاله
وود ربیاله ایله اراسنه اولدقده یه اختیار سبوی توبه حبیب ایاغی
الوب بومطلع توبه کداری وشوه لنوازب اوایدب نوش قلدی مطلع

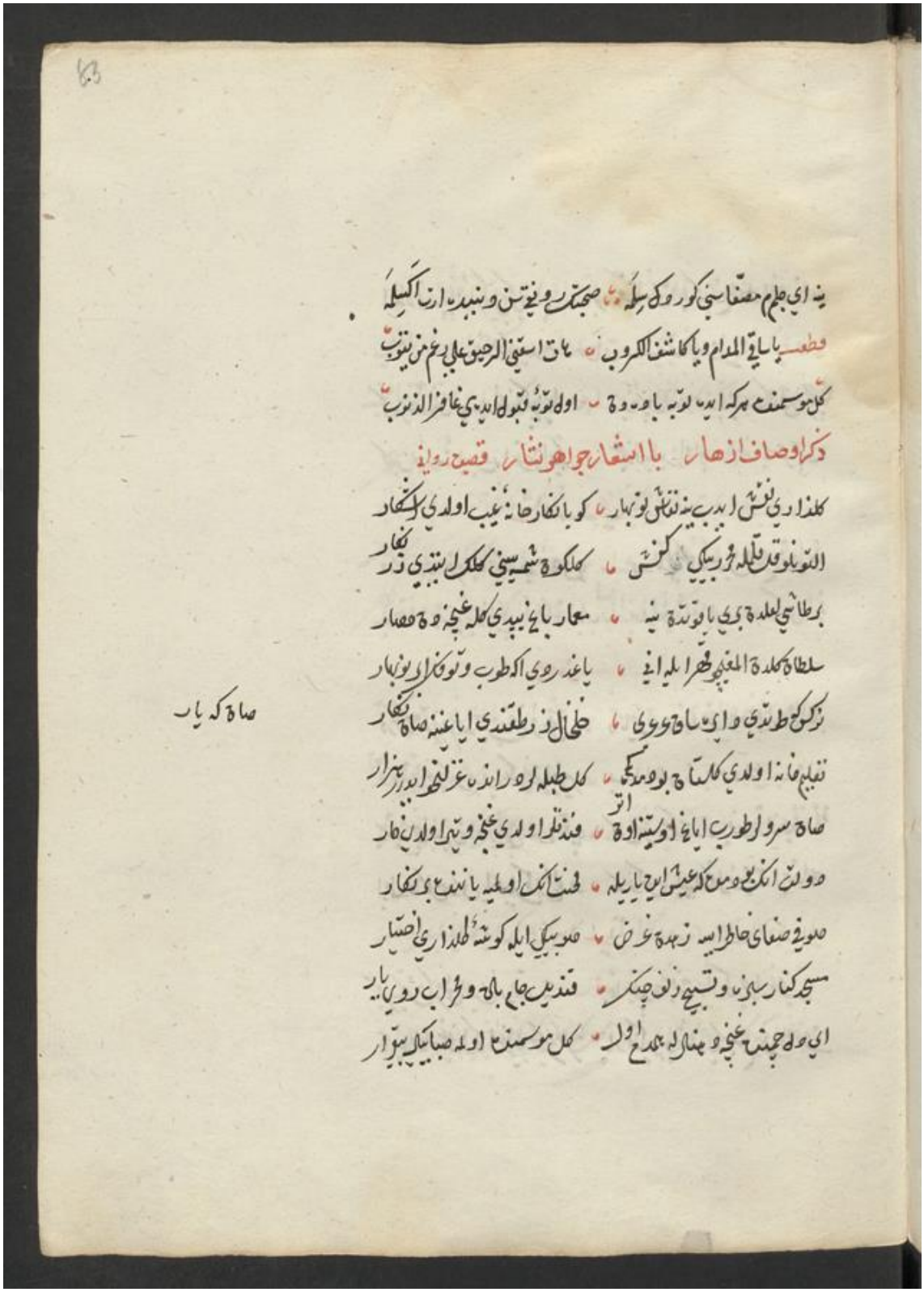

یه ای جام مصفا سنی کور وکی سلمه ۰ صحبتی رنیه تسن و بنبده ارز اکسلمه
قطعه یا ساقی المدام و یا کاشف الکروب ۰ هات اسقنی الرحیق علی رغم من یتوب
کل موسمنده بهرکه ایده توبه یاوده ۰ اول توبه قبول ایدی غافر الذنوب
ذکر اوصاف ازهار با اشعار جواهر نثار قصیر روایه
کلدادی نقش ایدیه نقاش نوبهار ۰ کو بانکار خانه غیب اولدی اشکار
اللهو اللهو قد قامت حرب یکی کنش ۰ کلکوه شمه سینی کلک ابتدی ذر نگار
برطاشی لعلده بری یاقوتدن نه ۰ معار یاغ نبیدی کله غنچه ده هصار
سلطان کلده المغنیه فهرا ایله ایدی ۰ یاغدروی اکطوب و توفکی ایلوبهار
نرکس کوزلی وای ساه خوی ۰ خلخال زرطقندی ایاغنه صاه نگار
تقلیم خانه اولدی کلستان بوموسمده ۰ کل طبله لوه راندی غزلخوان ایدر هزار
صاه سرو لطوب ایاغ اوینه اوده ۰ فندقلر اولدی غنچه و نیلر اولدی نار
دولت انکن بو دمن که عیش ایده یاریله ۰ فحبت انک اولیه یا نندی بی نکار
صوفی صفای خاطر ایسه زهده غرض ۰ صو بیکی ایله کوشه کلدادی اختیار
مسجد کنار سبزه و تسبیح دنه چنکر ۰ قندیل جام باده و محراب روی یار
ای وه حجنه غنچه و مناره بندی اول ۰ کل موسمنده اولمه صبایکل بیوار

صاه که یار

الدة قومه پیاله نرگس بیکی مدام ٭ جرعه فشانلق ایله کز اولمه لاله زار

از قصیده اسحاق در وصف چمن

کوهر افشانلق ایدوب در غازه کیخ بها ٭ دیزه پیروزه دریدی دوکلتی هر چمن
کلین نورسته بلبل دوداغوشی ایکه ٭ غنچه لر بالین اولوب ریاغده بستر چمن

شاهدی

دوشندی سغر مینا چکلدی خوه فوه ٭ وزلدی کاسه سمین وجام زجاجه
بوخوان سبزیه باغ ایچره قونماغه ذباب ٭ صلدی شاخ سجوده صاملکس دالیه

جعفر

درخت قصر زبرجد چمن زمرد فرش ٭ ریاض روضه رضوان وغنچه لر ولداه
دوشب صوسنک بوزینه عکس نسترن پیرین ٭ بساط اطلس زرینه دوشمش اب رواه
بکشینه غنچه نسرین اورمش الوه تابه ٭ کل الشی الکنه ذرابت قوزی قضاه
ایلمه فاکل سوسن یاهیل کل الود ٭ که زکس ایلیه انکله زینت اجفاه

ذاتی

کبر ستیز دکرمش الین نارقدرته ٭ بغا غنچه بنفشه بهار کی چراغنی
قانیله طولسه غنچه لر کی اغزی طار دکلر ٭ نار کلکیله دشلدی سینمغ طوطاغنی

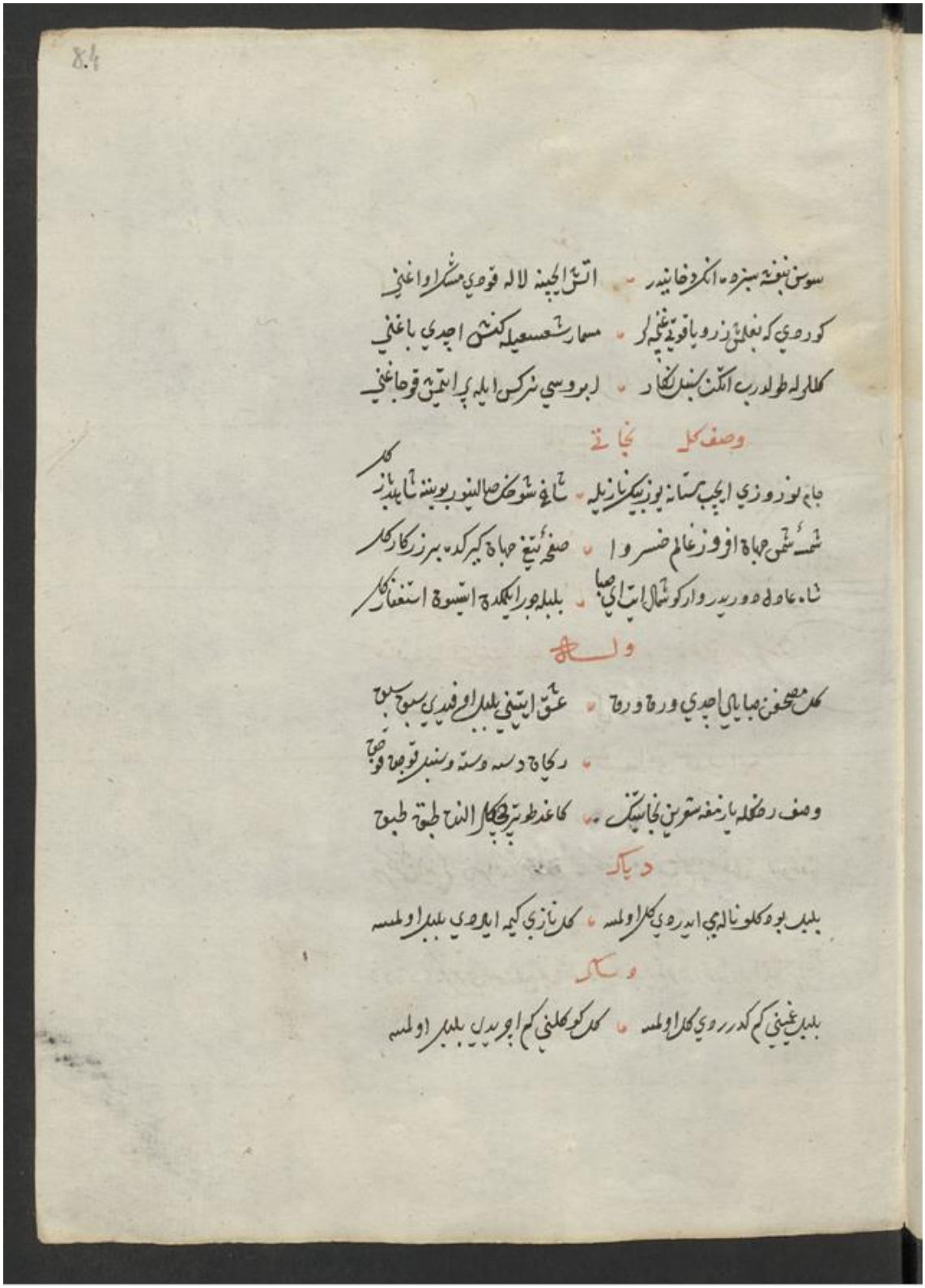

سوسن بنفشه سبزه انگرد خاندر ۔ اتش ایچنه لاله قوی مشکر اواغنی
کوردی که بغلیوب زر و یاقوته غنچه کر ۔ معمار شعصعیله کنش اچدی باغنی
کلماله طولدرب انکن سنبل نگار ۔ ابروسی ترکس ایله پر ایتمش قوجاغنی

وصف گل بجانب

جام نوروزی ایچب مستانه یوز بیک ناز ایله ۔ شاخ شوخ صالینور بوینه شاباش گل
شمشیر جهانافروز غالم خسروا ۔ صفحه تیغ جهانگیر کده برز کار گل
شاه عادل دوریدوار کوشمال ایت ای صبا ۔ بلبله جور ایلکده ایتسون استغفار گل

ولـه

گل مصحفی جمالیای اچدی ورقا ورقا ۔ عشق ایتمش بلبل اوفدیسی سوچ سوچ
۔ ریحان دسته دسته سنبل توجه توجه
وصف رخساره یار غنچه سوری بیک ۔ کاغذ طوتیر نگار الدی طبعه طبع

دیگر

بلبل بوده گلونالیی ایدرسی گل اولمسه ۔ گل نازی گیمه ایدرسی بلبل اولمسه

ولـه

بلبل غمینی گم کدر روی گل اولمسه ۔ گل گونگلینی گم ایدرمی بلبل اولمسه

جعفر

کو یا که باد بیده و کمار بی کل که کلر ◦ کو زده که اما ایدیجک اشر باب پاچاه

دیاک

مسلا اغلدقده بلبالر سوسنلر ◦ بلبل اغلاکلر کول عالم عاشا ولکلر

مایاک

امد بهار و هر طرف اواز بلبلست ◦ سایهٔ بیار باک که خوش موسم کلست

جعفر

رخاک عکسی دوشب اولعل سیراب اولسته ◦ صانکه بر کل ده کلمدن بی ناب اولسته

عنافده بری محبوبنگ رخاری اوزره کل نشانی ایدوب نه خوش بیورمشلر

دعیت خذمن ابوی بوردٍ ◦ حکی لونا و ریحا و جنتیه

فقال اثبت فی زمنی عجیبا ◦ شبیه الشی منجذب الیه

وصف غنچه ◦ مایاک

سرکلشن ایلمکسن سرو قده صبحدم ◦ غنچه لر قونیخ کلاه صعلمدن صوغنه

احمد پاشا

دوه دیانکز سرینی صورمه چمن غنچه وه ◦ دیدیکم بوقدر بورازی اچمغه بزده دیمن

جعفر

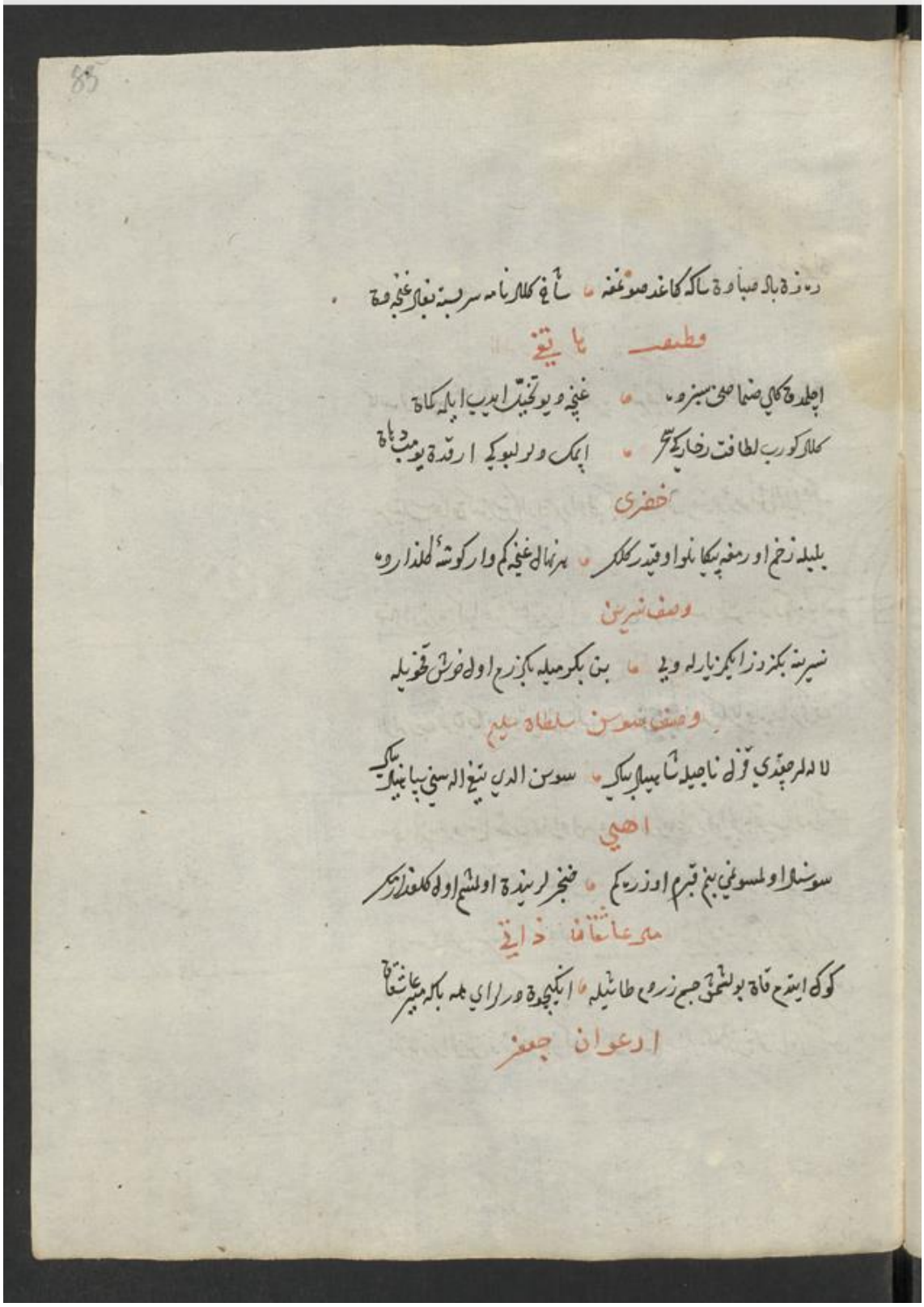

دیوزه باد صبا وه ساکه کاغذ صوغنه ما شانه کلار نامه سربسته بغار غنچه وه

وطعه یا یتغ

اچلدوه کاپی ضیا صحی سبزه ما غنچه ویو تخیل ایدب ایاله کاه
کلار کوریب لطافت رخاریکه حیر ما ایمک ولبوکه ارقدة یومب باه

خضری

بلیله زخم اورمغه پکا نلوا وقید رکلکر ما هرنهال غنچه کم وار کوشهٔ کلذاره

وصف نسرین

نسرینه بکزر ایکر نیارله ویه ما بن بکرمیله باکزرم اولی خوش قوقیله

وصف سوسن سلطان سلیم

لاله رخندی قوللی ناجیله شاپیلاپاکه ما سوسن الدن یتیغ الهی پاپیلاپاکه

الهی

سوسنلاوه لسوسنی بنم قبرم اوزریکم ما خنجر لیندة اولیشم اولا کلغذاریکم

مدح عاشقانه ذاتی

کوکل ایتدم فاه بولنجی جسم زروم طاشیله ما انکچون ورای یمه باکه میسر عاشقانه

ادعوان جعفر

او یکندی خدکه الکا شوله وکلو چوب تر او روی صباکه فاتل غزه اولدی ارغواه

لاله ونسترن از لز جعفر

کاسه لاله بنید غنچه لاله چوب اوزره انکر اشرفیای یغدرر بنکامه سینه نسترن

سرو یا یاسمن از راه بلطافه یلم خاه

برسنبل سنجاق کوزمش کلدی سرو اولدی چنکیچه یاسمان قعه یوزطوتش الهی لرسیک

دیکر

چهای اوزره کی یاسمان صنجدم جانا قبای سبز اوستنه التمش پنبه ورکویا

وصف نرگس نطامی

طولدرب فوله جاکوده قدح زرنرگس نوش ایدر لعل لبکر یاوینه ساغر نرگس

جعفر

غنچه تازه عروس امیدی بهار اولسروه الدرکاغذ کی ایچره قویب زرنرگس

بریلوی پچه ورصاقال چیقه ملکلنمه که صرر بلسنه دستار منر عنبر نرگس

چار سوی چمن سبزه وکاه یوزنیه سروطاسیله بزرنیه کربر نرگس

غونه ایسیدی زبرجد درکی اوستنه ایدب دردویوارینی زرخاکی عنبر نرگس

اغزنه زرالوبن رندنظر بازکبی کوروکی حلبه کلمنه کوزاماز نرگس

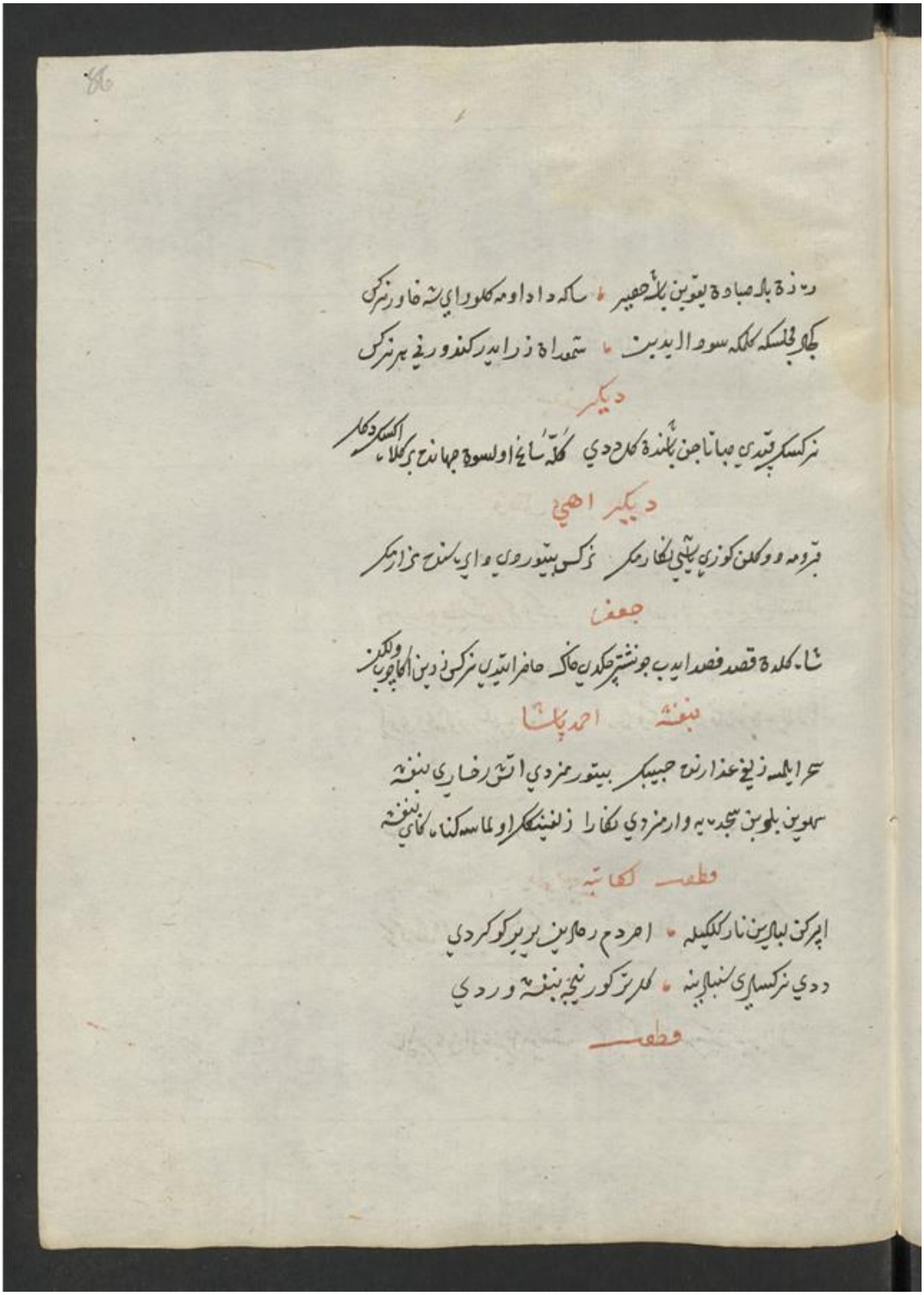

ونرذة بادصبادة يقوين بادة حقير ٭ ساكه داداومه كلورايي شه خاورنركس
كجاب فلسكه كلكه سوداايدبن ٭ شعداة زرايدركندورفي برنركس

ديكر

نركسكر قيدين صباناجن بلندة كلدي كلة ساغ اولسوة جهاندخ بركلاء اكسكدكلر

ديكر اهي

قرومه وكلن كوزين يشي لكارمكر نركس بيتوردي واي سنخ مزارمكر

جعفر

شاه كلدة قصد فصد ايدب جونشتر كلدين خاكه حاضر ايدين نركس زدين الجاچون ولكن

بنفشه احمد پاشا

سحر ايله زلفي عذارندخ حبيبكر بيتور مزدي اتش رخساري بنفشه
سمين بلوين سجده يه وارمزدي لكارا زلفينكر اولماسكنا كناي بنفشه

وطف كاتبه

اپركن لبلارين نازكلكيله ٭ امردم رعارين بربركوكردي
ددي نركسساري سنبلرينه ٭ كلرزكورنجه بنفشه وردي

وطف

رأيت بنفسج في ظل ورد ٭ وغصن الباة منعكف عليه
فعلت تعجبوا من صنع ربي ٭ شبيه المرء منجذب اليه

جعفا

زاله ايازين اولوب بركي بنفشه دانور طفر سلطاه حبش كوشنه لولوي عدة

وصف لاله صفا

صحايف كل زمره لطايف اولمغه اوبردين هركيچه يي چراغان لاله
وي رنانيني جام سكندر كي زكسي اولور كلاه فريدون خوش اثر لاله
صباغ قدر كيچوه بنجه لعل ناب رواج كتوردي صورتيي ثبت وبتر لاله
بكردي رخنه كردر ميكيچوه افاقي سرعدوكي ايدب قانه غرق هر لاله
مداومتكر وزبر جد قلم عقيق دوات كتوردي مدحاكي يازمانه چيزمش لاله
ثنايني قيلوكفندر غزالوكدر سنكر شهيد اولديرر اين شاه پرهنر لاله

طوطي

مكركه شيشه كري ياد داشت كز سر مل پياله ساخت چراوستاد شيشه كر لاله

سهيلي

مثال پيرهن الاعنبرين مويست كه بازكونه ذسر ميكند بدر لاله

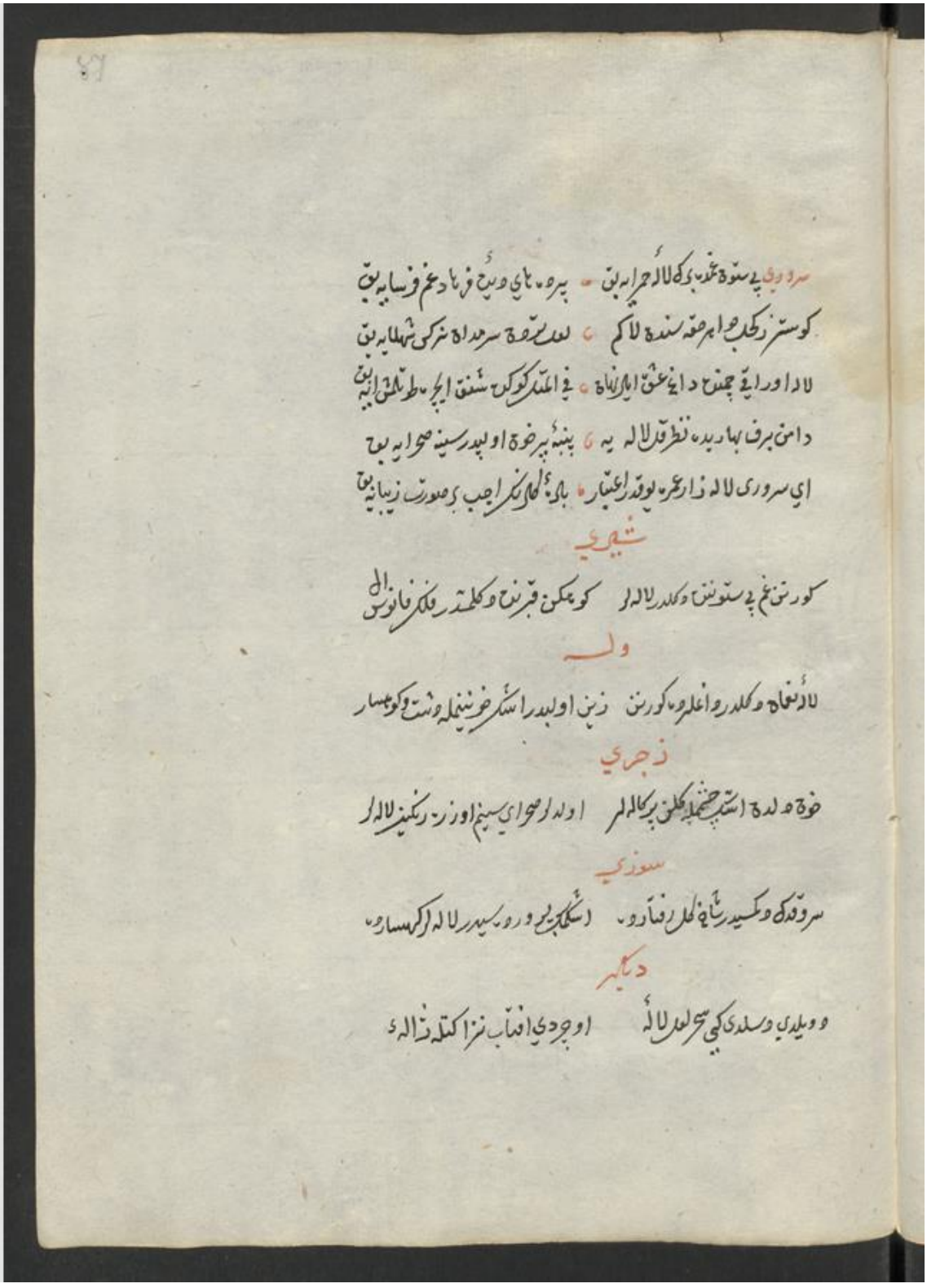

سروری پی ستوه غمزه بوکه لاله رخ ایه بق ۵ پیرهن پای دیخ فریاد غم فرسایه بق
کوستر زلف جوابرصفه سنده لاکم ۵ لعل تره سرداه نرکس شهلایه بق
لاله اورایق چمنه دایغ عشق ایلر ناله ۵ فی المثل کوکس شفق ایچره طرطلق ایله بق
دامن برف بهاریده نظر قیل لاله یه ۵ پنبه پرخوه اولیدر سینه صحرایه بق
ای سروری لاله زار عمر بوقدر اعتبار ۵ بای گلمز اجب ی صورت زیبایه بق

شیری یه

کورنش غم پی ستونش وکلدر لاله لر کو یمکن قبرنه وکلمز فلکر فانوسی ال

ولـه

لاله نعاه وکلدر واغلره کورنش زین اولیدر اشکر خونینله دشت وکوهسار

زجری یه

خوه دلده استیه خنجله کلش پرکاله لر اولدی صحرای سینه اوزره رنکین لاله لر

سوزی یه

سروقدکه وکسیدر شاخ کل رفتاره ۵ اشکلر یوروره سیدر لاله اکر مساره ۵

دیکر

وویلدی وسلدی کیی سحر لعل لاله اوچدی افتاب نزاکتله ذاله ی

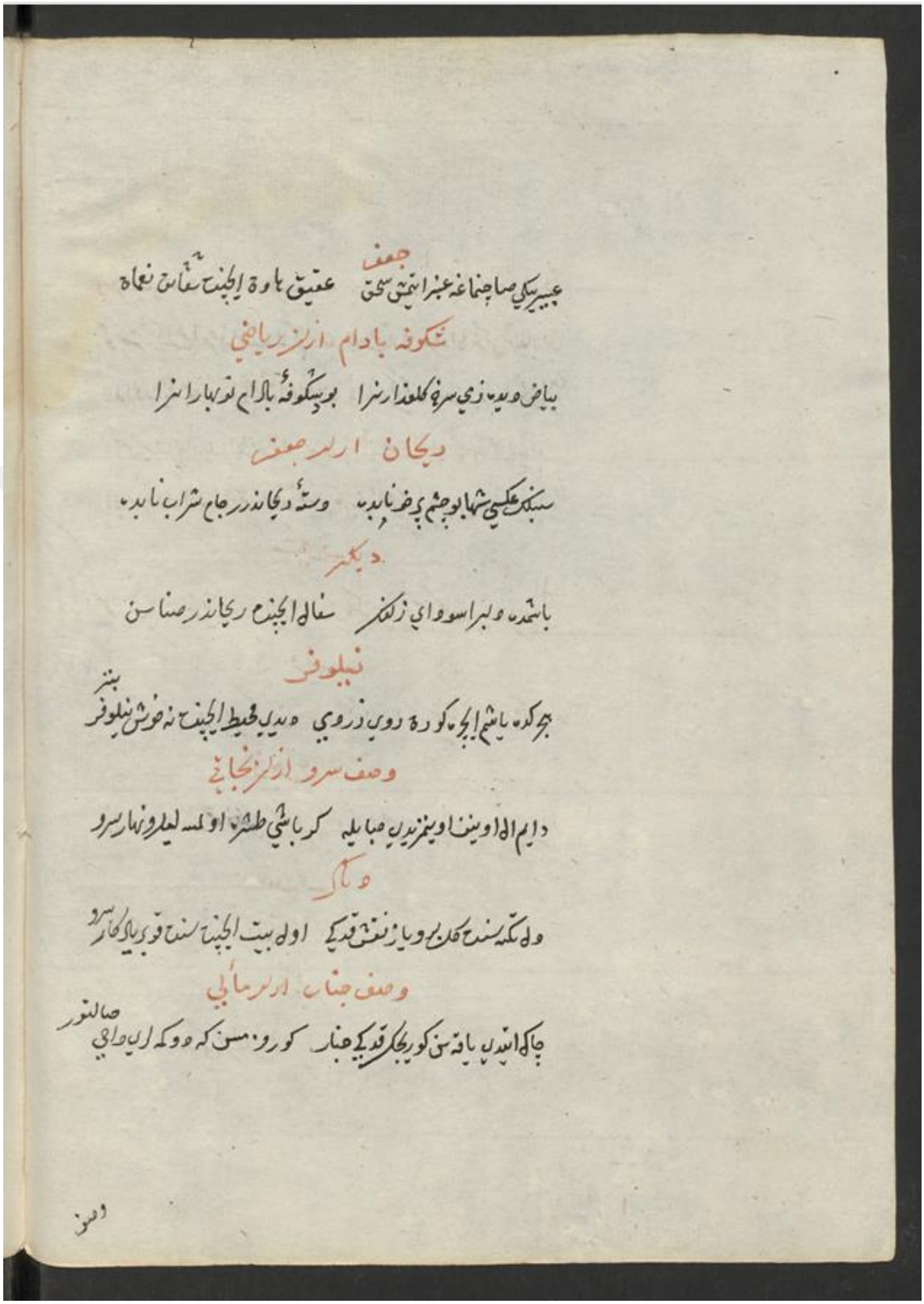

جعفر

عبیر سکی صاچنماغه عنبر اینمش سحق عقیق باوه ایلنمش سقاسی نعماه

شکوفه بادام ازلر ریاضی

بیاض دیدی زی سرخ گلعذارینزا بو شکوفهٔ بادام نوبهارینزا

ریحان ازلر جعفر

سبنبل عکسی شهلا بوچشم پرخ نابده وسمهٔ ریحاندر رجام شراب نابده

دیگر

باشمده ولبر اسودای زلفکر سفالی ایلنمش ریحاندر رصناسن

نیلوفر

بحر کده یاشمش ایکن کوزه روی زروی دیدی خیط ایلنمش نه خوش نیلوفر بتر

وصف سرو ازلر نجاتی

دایم الاوینه اویمزدین صبا یله کر باشی طشره اولمسه لیل و نهار سرو

واکر

ولکه سنه کلدیر و یاز نشئه قدیکه اولدیبت ایلنمش سنه قویاکهار سرو

وصف جناب ازلر مائی

چاکه اندین یاقه سن کوریجک قدیکه جنار کورو مسن که دوکه ایدوای صالنور

دعوی

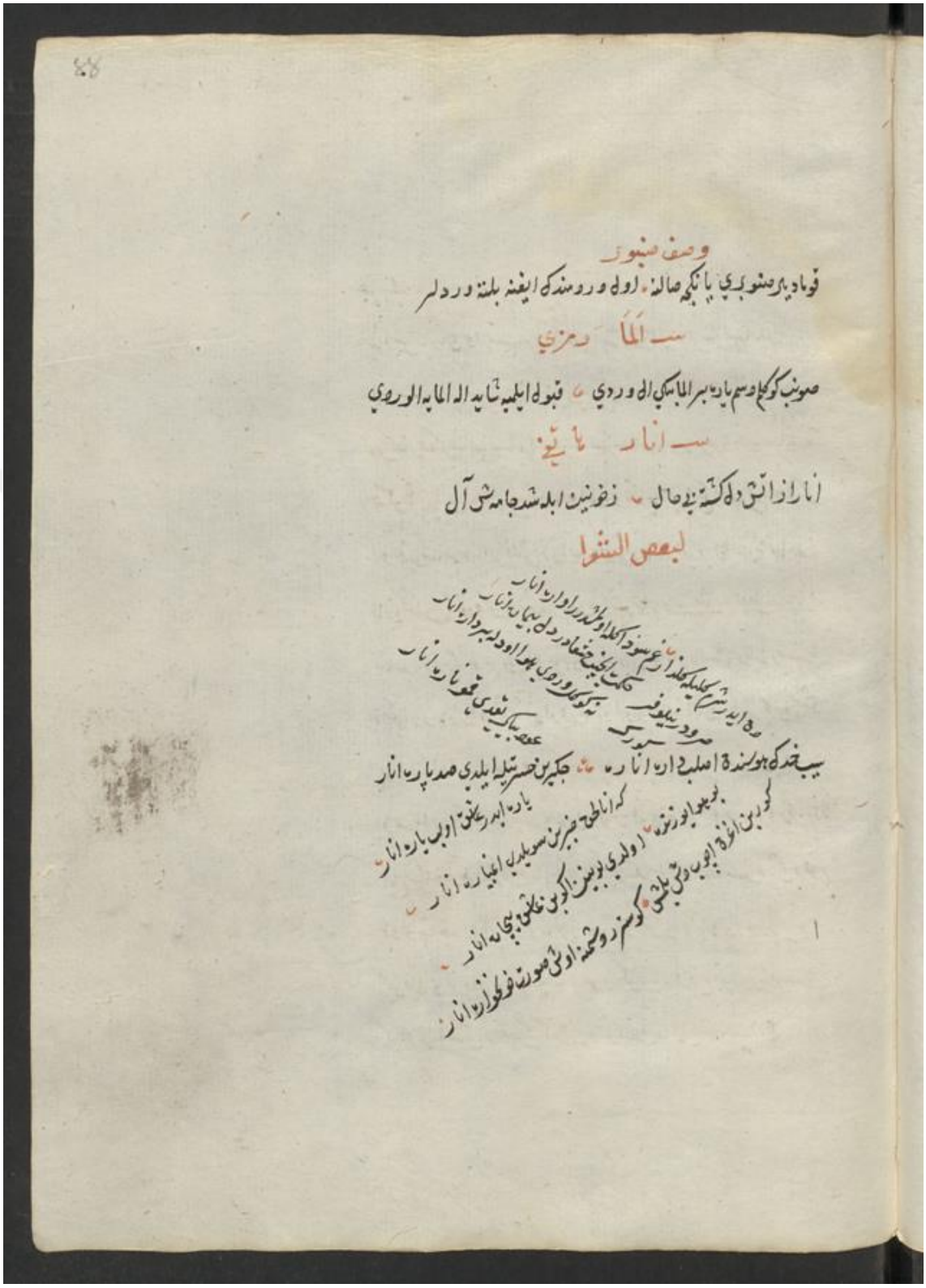

وصف صنوبر

قوماديرصنوبرکي يانکي صالنه اولوه ورومندکه ايفنه بلنه وردلر

سـ الما رمزي

صونبل کوکلي دسم يارنه بر الما بکي الوردي ◦ قبوله ايليه شايد اله الما به الورمدي

سـ انار ما يتي

انار از اتش دل کشته بي حال ◦ ز خونين ابد شد جامه اش آل

لبعض الشعرا

سيب خندکه هوسنده اصلب دار انار ◦ جکرين خسرتله ايلدي صدپاره انار

عفت پاک نعدي قصه نار انار
سرورکي
مرود نيلوفر
حکمت الخيل حتماد دل بيمار نار انار
مره ايدر شکايت کلمه کلمه کلدار
بيکوکلي وردي بوا اودله ايبردار انار

يارنه ايدر رعنق اوب يارنه انار ◦

که اناطمع جبرين صويلدي ايلدي اجل يارنه انار ◦

نوبهار اولورنوه ◦ اولدي يوبين اکبري غلامي پيکاره انار ◦

کورين انوه ايوب دکي باغي ◦ کوسم زوکمه اوني صورت فوکوزه انار

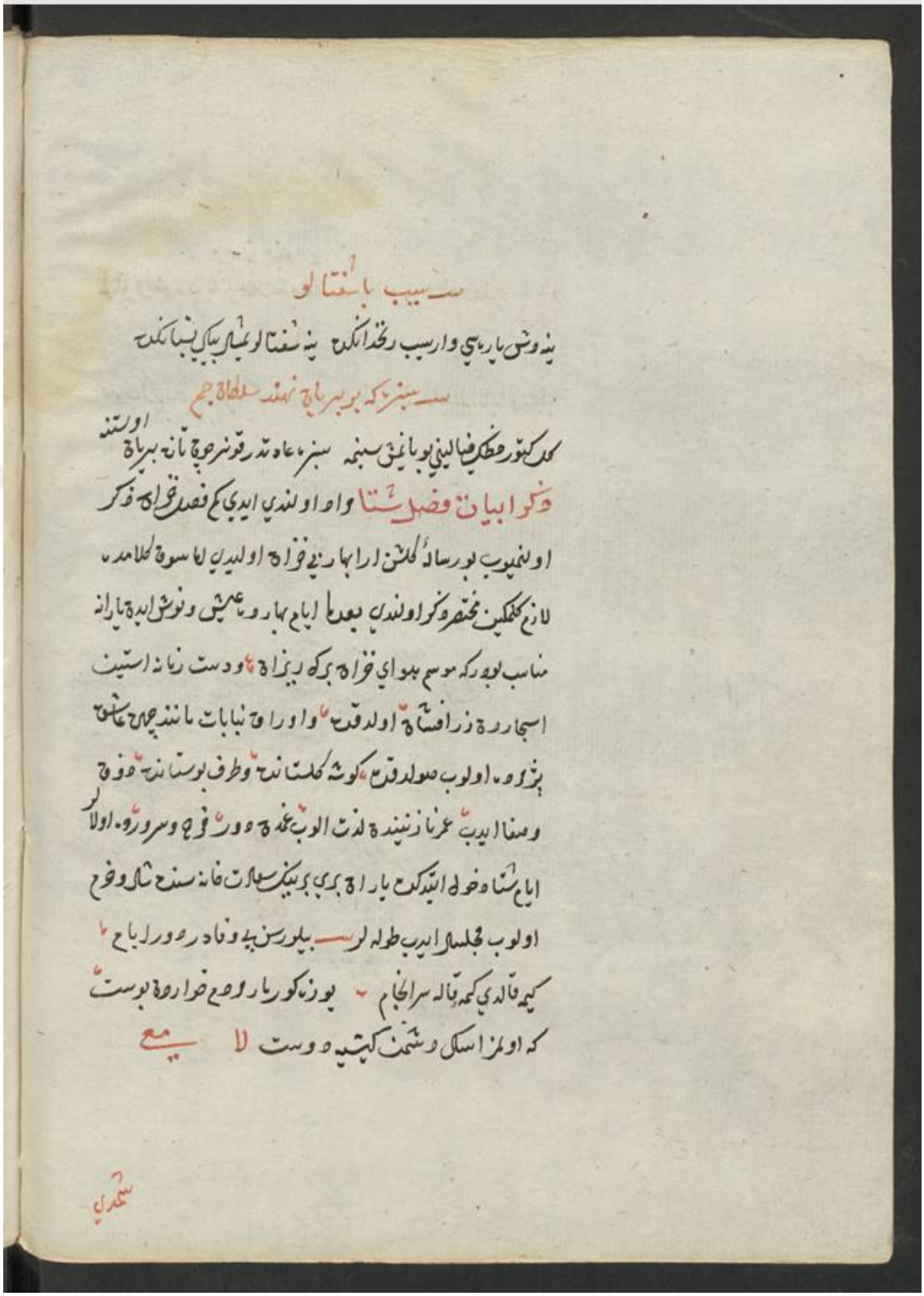

سیب با شفتالو

بنه وش یار باشی وار سیب رخدانکه بنه شفتالو بسیار بیاک بنشانکه

سبز که بر سر باغ نهند سقاله جمع

کل کیتور قطی فیالینی بو یانیق سبزه سبز عاده تدر قوتنر چوچ تانه بیرباغ اوستنه

ذکر ابیان فصل شتا واو اولندی ایدی کم فصل خزان ذکر

اولنیوب بو رساله گلشن ارا بهار بنی خزان اولدین لاسوق کلامدر

لاز کلکین مختصره ذکر اولندی بعدها ایام بهار و عیش و نوش ایده یارانه

مناسب بو در که موسم بهوای خزان بر که ریزان و دست زمانه استیلا

اسجار ورق زرافشانه اولدقده و اوراق نباتات مانند چهر عاشق

پژمرده اولوب صولدقده گوشه گلستانده و طرف بوستانده فوج

وصفا ایدیب عزلت نشینده لذت الوب غمده و دور فوج و سرورده اولار

ایام شتا وصوله ایلدکده یاران بری بر بنیک سعادت خانه سنده شاد و خرم

اولوب مجلسلر ایدیب طوله لر بیلورسن بو دنیا دور ایام

کیمه قالدی کیمه قاله سرانجام یوزنه کور یار وضع خوار وه بوست

که اولمز اسکی دشمن کیتمه دوست لا

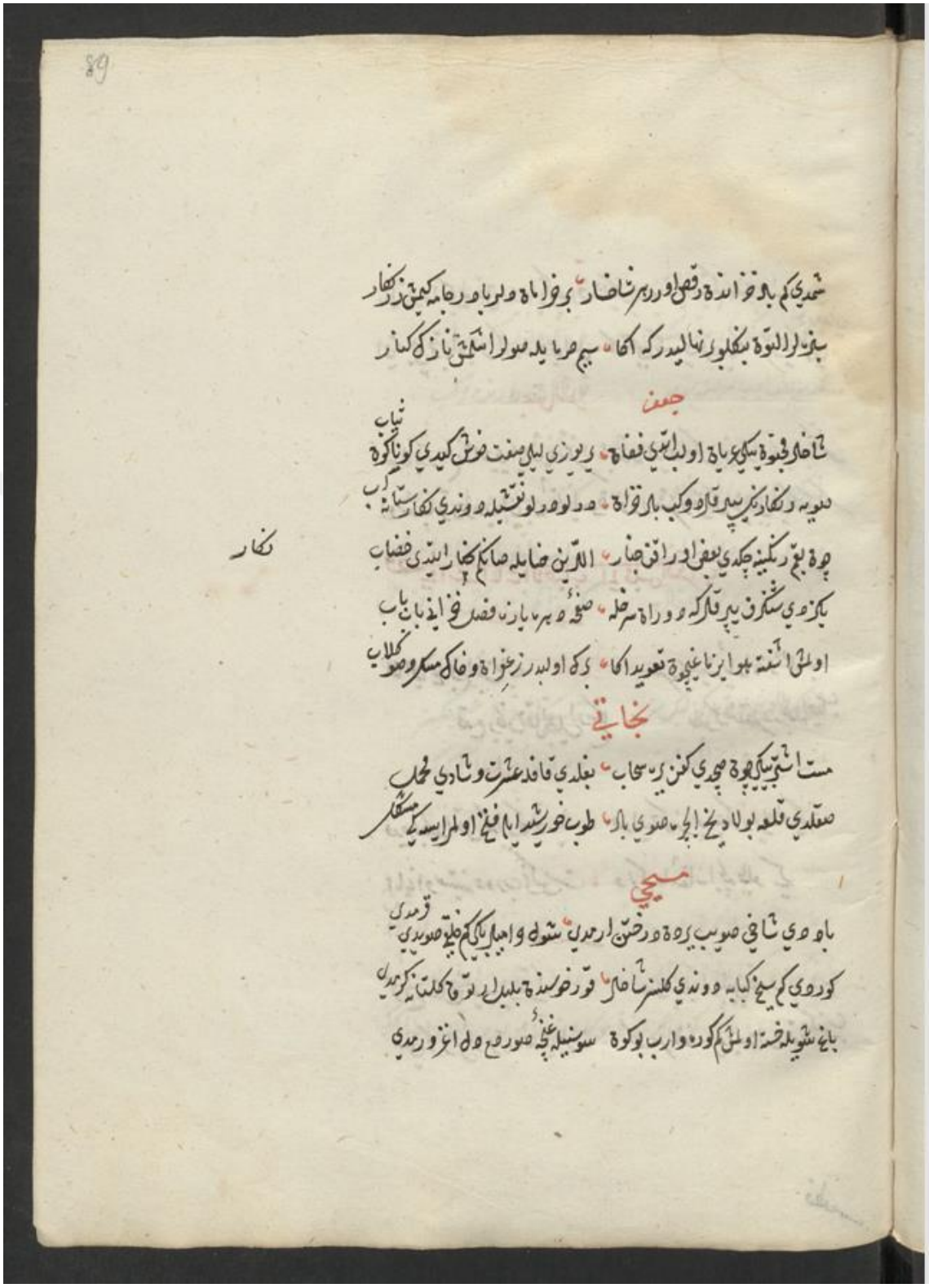

89

شمدی کم باد خوانده رقص اور بر شاخار ۔ بر خواماه دلربا د رجامه کیش زنگار
بزم الثوة بنکلور نمالیدر کاکا ۔ سیم هرمایه صولر اشکش ناز کی کنار

جعف

شاخار قبوة سکی بر یاخ اولب ایتی فضاه ۔ یوزی لیلی صفت خوش کیدی کونا کوه ثیاب
تعویه دنکار کیر سیر قاره وکب بار قواه ۔ صد لوه در لو نقشبله دوندی لکار سیاه رب
چوه بوم رنکینه چکدی بعض اوراق چنار ۔ الدین ضایله صاکی کچار ایندی خضاب نکار
باکزدی سنکرق پیر قاره کوه راه سرخله ۔ صنوه بر مایه فصل فوایند بان باب
اولمش اشتهه بولایر نا بخیوه تعویدا کا ۔ دکه اولدر زغواه وخاکی مسکر وصوکلاب

بخاتی

مست اشتیاکی چوه صحدی کفن یرسحاب ۔ بغلدی قاقدعشرت وشادی محمل
صعلدی قلعه بولادیخ ایچره صوی بار ۔ طوب خورشید ایله فتح اولمرایسه مشکل

مسیحی

باوری شاخی صویب یره درخن ارمدی ۔ شوله واجیاکی کم خلیج صویدی قرمدی
کوردی کم سیخ کباب دوندی کلنر شاخار ۔ قورخوسنه بلبل ایر توقه کلتاکز مدی
باغ شویله خنه اولمش کم کوره وارب بوکوه ۔ سوسنیله غنچه صورمه دل اغزو رمدی

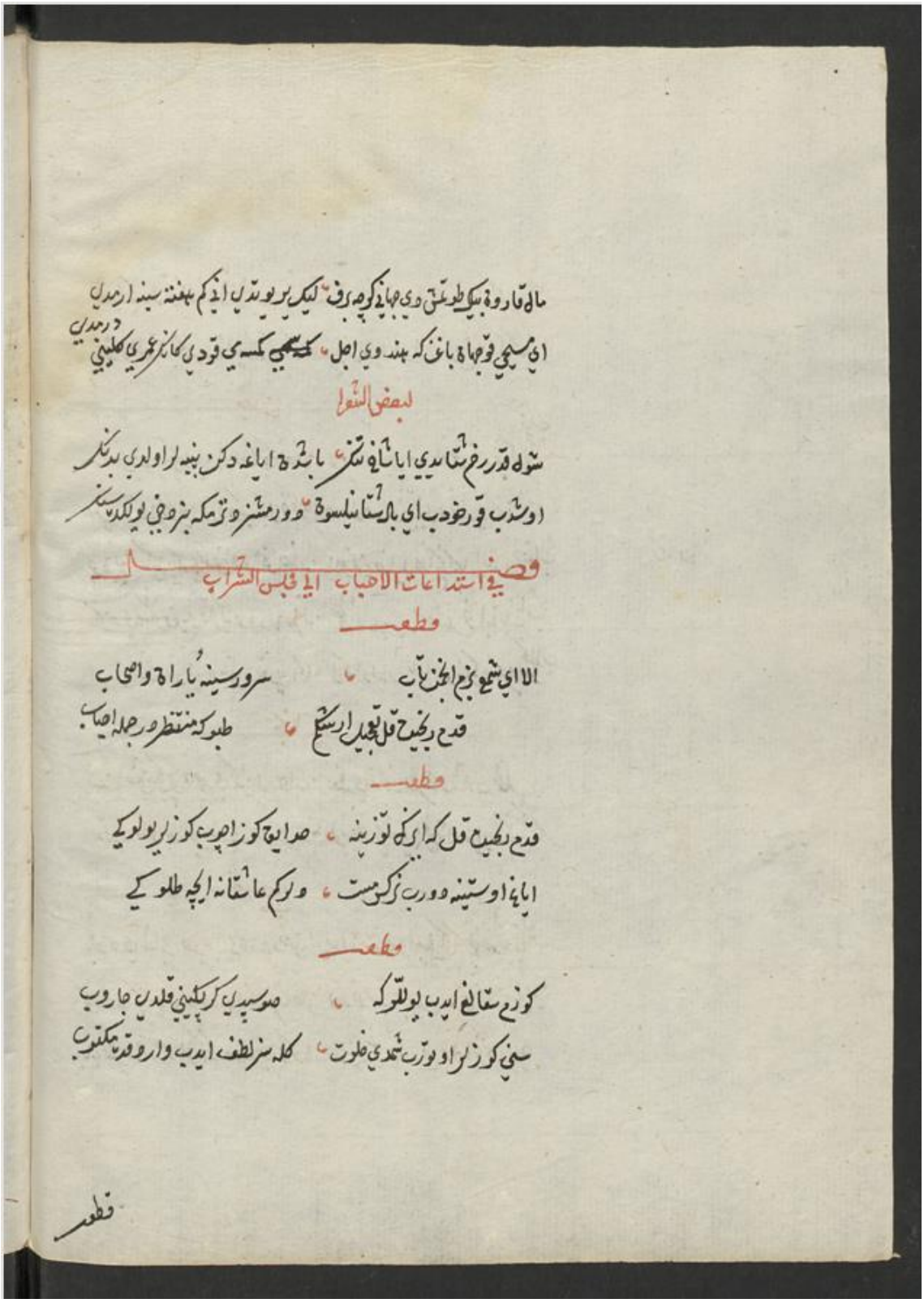

مالی قاروه بیک طوتمق دی جهانی کوصه یوف لیکن یر یوندن ایکی بغته سینه ارمدی
ای مسیحی قوجاه باغی که بندوی اجل کیمسه یی قودی کاکز عمری کلیمی ارمدی

لبعض الشعرا

سوله قدر رخ شادی ایاشایه تمز باشده ایاغه دکن بنه لر اولدی بدتمز
اوشدب قورخودب ای بار شاه نیلسوه دورمشز وتی مکه بزدوی یولکدر سمز

وصف استدعات الاحباب ایا قبل الشراب

وطعه

الا ای شمع بزم انجمن تاب سرور سینه یاراه واصحاب
قدح رنجیح قل تعجیل ارسکل طلوکه منتظر درجمله احباب

وطعه

قدح رنجیح قل که ای کل نوزینه صدایچ کوزاچوب کوزلریولوکه
ایاغ اوستینه دورب زکس مست ولرکم عاشقانه ایچه طلوکه

وطعه

کوزی سقالغ ادب یولنی لوکه صوسیدین کرپکینی قلدین جاروب
سنی کوزلراو نوزب شمدی خلوت کله سز لطف ادب وار وقدر بکنوب

قطعه

90

وطعه

مبارکه وسکه واردوقده مکتوب ٭ دعای جمله دیدکده مرتب
کمه سز لطف ایدوب سرعسله بزمه ٭ قورباده سطور نزع ورکیب

وطعه بلوکورنکل ومکه اشارتن ایلر

طلبوکه چوق ایلدیم برطلبس خاص ٭ که زهره مطربه ورباب رقاص
ملایم خوبه وارصایه شرابنی ٭ مناسب طنبلویاراه ایدن اخلاص
برکه صورارسک صدرصفاله ٭ کونم ایچنه ورتک کبی ایق باص

وطعه دیبره دعوتیه اچوه

شرابکطادی یوق برکزلبک سز ٭ نه سیکلذتی وارغیبکسز
منوردایما برچهره زیب لطف ایت ٭ که یوق طالعی اصلاکوکبکسز

نامه دلکشا ٭ ودعوت روی اقرا

الحمد لله المجیب لمن دعا

دعا مصاحفن قانوحه اوزره وآت ٭ وثنا صحایفن اداب صدقله تلاوت
ایدکده صاک اوله ونین مجلس ارباب ذوق ٭ ومحسن محافل اصحاب شوق
جابنه میداد وفاده کوی ارادتی چوکاه صدقه دیوب قلاه اصابا کرک

عرض ایدرکه بو کچه علی بک سالت خانه سنده رامو مدت رفیق
و اسلوب محبت شفیق اولاه باراه پیدا یانک و اخواه باصفا تک
بر بولکی بلمیه اولوب دیدار فرخ فزاکه زایله خدا ه و داودی الحانک
ایاسا اولمیه جاه و ولده خدا یاه اولمیه دلطاف و لنواز
کوزده وجهه رکه قانونک اوتاری ابتدا ده یکی حصار ایدنلر خصوصیله
محیر زده یوشنهاز کوستر میوب قانه مخالف حرکت یله قوله ناساز ظاهر
اولیه سزلرکه خود بزرکه کوچک ارا سنده شایع اولاه صوت العمل
اوزره کمالکز وحیت وصدای جاه نزاکه زانیس عشاه عراق وصفاهان
و جلبس شتاه اطراف حجاز و زکستاندر متفرعدر که کل مقصود غنچه انتظار
تکمنه و عروس مطلوب نقاب بحرانده کشاله اولوب والی حصد اولیاریه
تایه یعنی سن یار جانیه ده ما مولدر که بی عذر ظهور کتدیریه سزکه اصوله
چپ و قوله مخالف و پروه مصاحبتده غاریچ اولب ایسکی اخوی ایله
وضع ناساز و شیمه لاجرم و کلی اجانبا از خدا ایدرلرکه غلغله نان
و نیاز بری قبه افلاکده کذراه اوب کل کلستاه مقاصد لری اب حیات
کلام شیرین زبانکز ایله خداه اولا باقیه باکه وجهه اناه بتمتع متنوعات

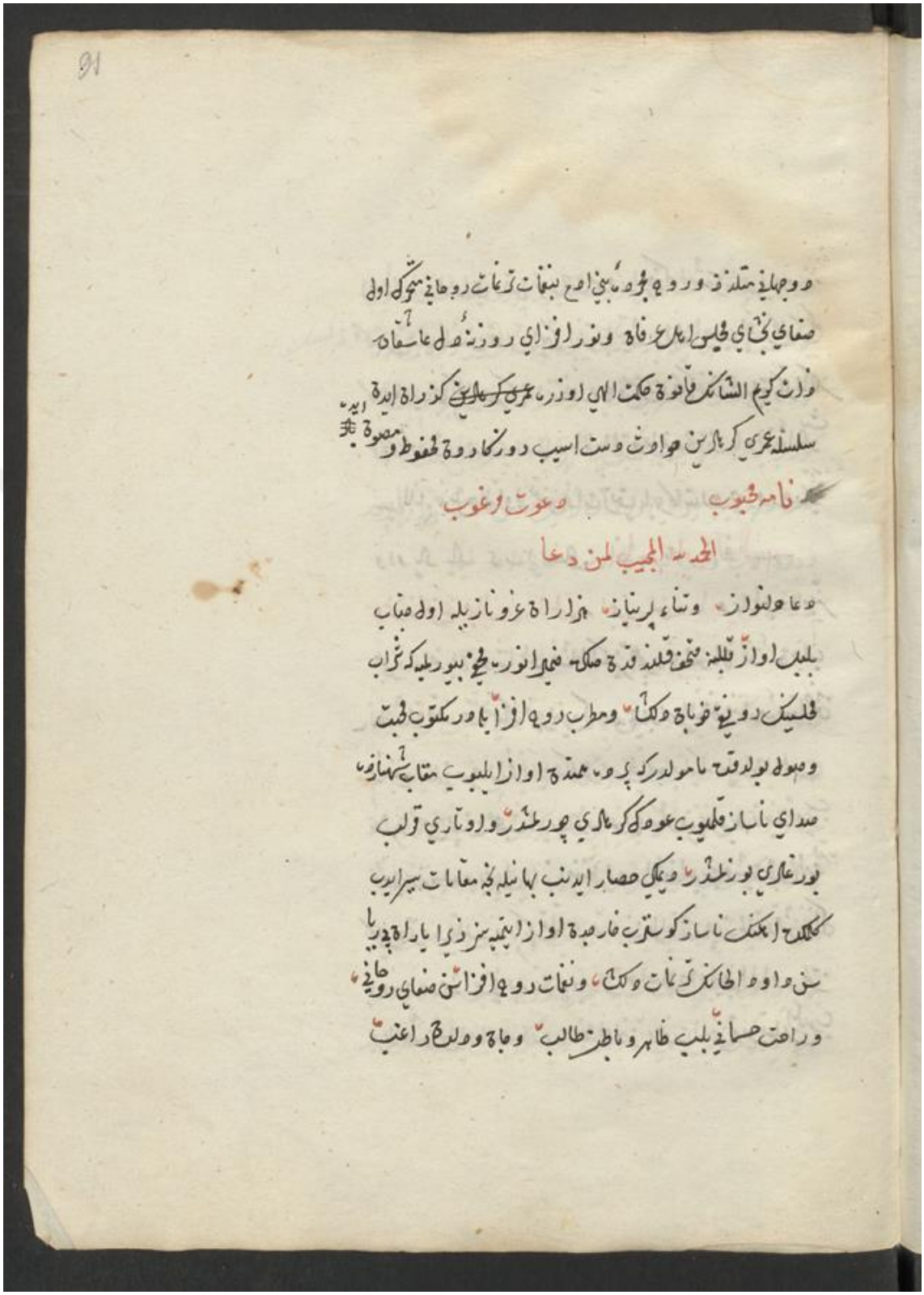

91

دو جهانی متلذذ و رو به وجود مبنی انواع نعمات زغات روحانی مشکل اولی
صفای بخشای خلیس اهل عرفان و نور افزای روزنه دل عاشقان
دان کریم الشائن فاتحة حکمت الهی اوزره عمری کزاری کزاری ایده
سلسلة عمری کزارین حوادث دست اسیب دور نگاره محفوظ و مصونه

نامه مکتوب دعوت و غوب

الحمد لله المجیب لمن دعا

دعا و نیاز و ثنا پرداز هزاران عزو نازیله اولی جناب
بلیغ اوازه قلیله منحنی قلذه قدره حلکه فیض انور فخر بیورلیه کثراب
فلسفیک دوینه فوباچه و کلکه و مطرب دوه اوزایاده مکتوب ثبت
و مصون بولدقده مامولدرکه پرده عمدة اوزایلیوب مقابله نهاز
صدای ناساز قلیوب عوده کرماری چورلمذر و اواری قلب
بورغاری بورلمذر و یمکی حصار ایدنب بهانیله بخه معاملات سیر ایدب
کلکده ایکنک ناساز کوستوب خارجده اوزایتمه سز ذرا یاراه پدیا
سن داوه الحاکنک کزنات و کلکه و نغمات دوه افزاسن صفای روحانی
و راحت حسانی بلیب ظاهر و باطن طالب و جاه و ولیح راغب

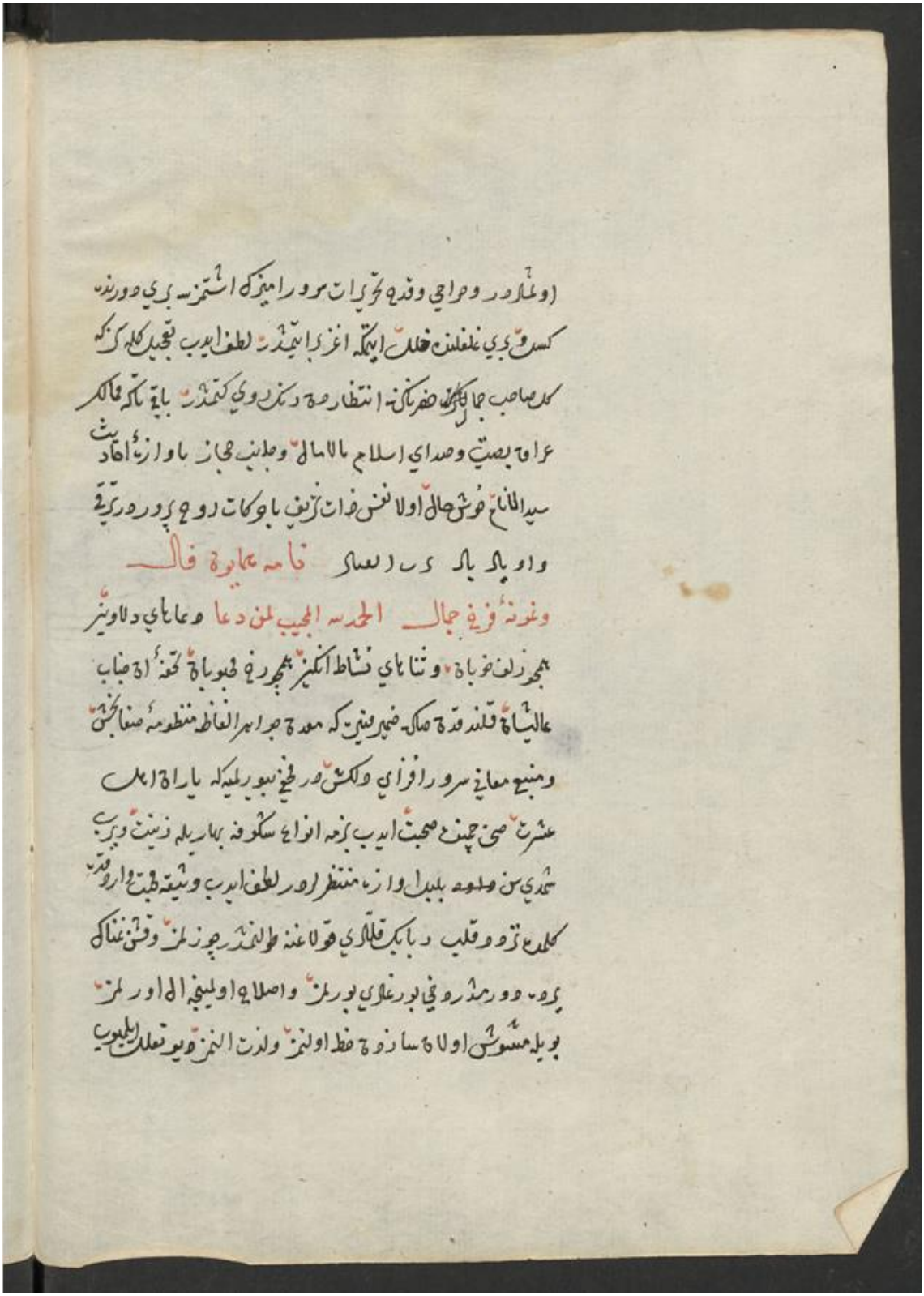

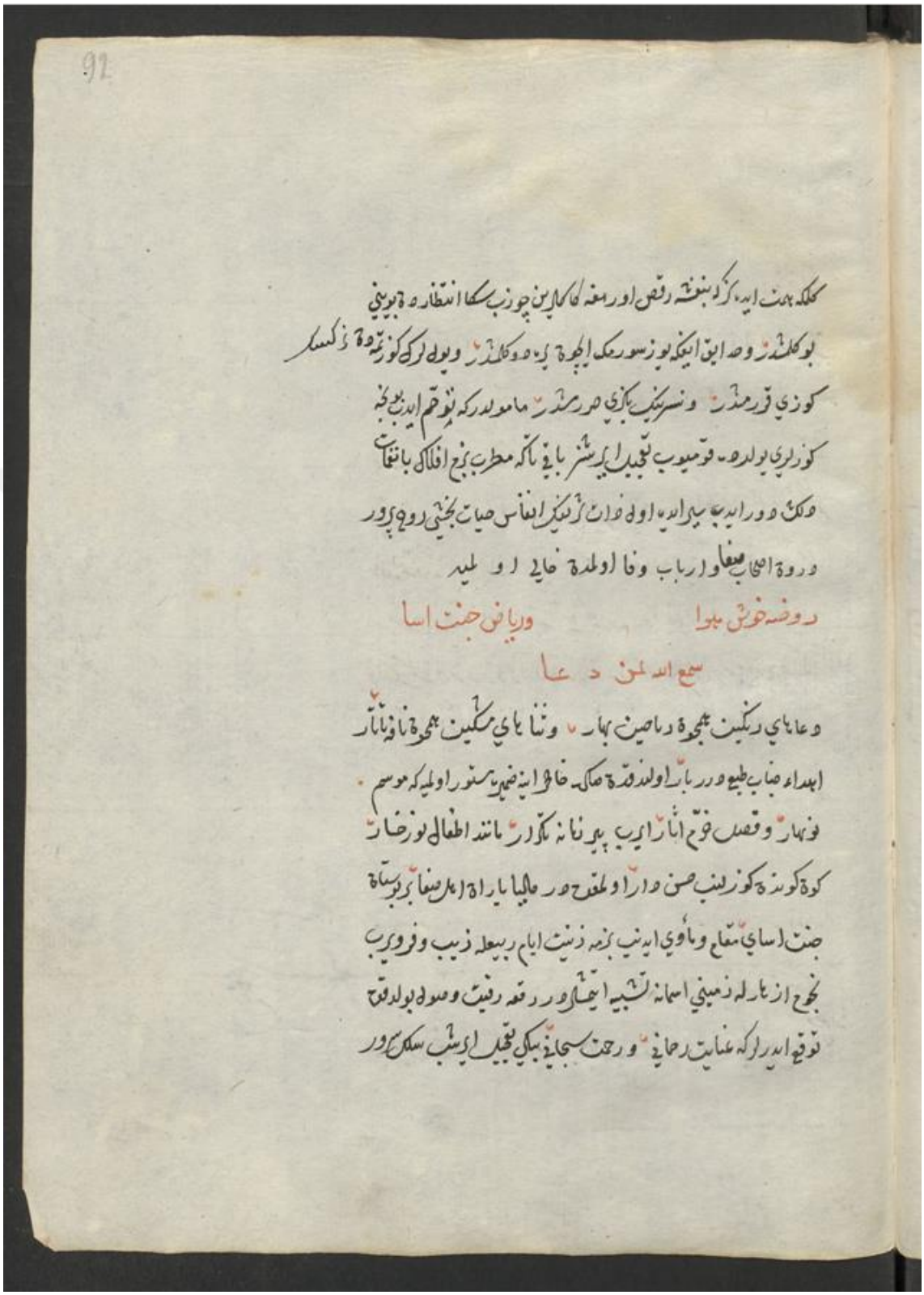

92

کلک بهت ایده کز بنفشه رقص اور مغه کاکارین چوزب سکا انتظاره بوینی
بوکلشن وصاین ایکه یوزسورمک ایچوه یاده وکلشن ویولارکی کوزیمده ذکسلر
کوزی قورمشدر ونسرینک باکی صورمشدر ماموله رکه بوقحم ایدن بوزنه
کوزلری بولده قومیوب تجیل ایرشمز بایه ناکه مطرب بزم افلاک بانغمات
دلکش دوراید بیداید اولوفاتن ژنکین انفاس حیات بخش روحپرور
دروه اصحاب صفاو ارباب وفا اولده خاید او لیه

روضه خوش بوا ورياض جنت اسا

سمع الله لمن دعا

دعاياي رنگين بمجوه دامن بهار وثناياي مشکين بمجوه نافه تاتار
ابداء جناب طبع دربار اولدقده حاکم خاوراینه ضمير سنور اولمه که موسم
نوبهار وقصل فوج اثار ايريب پيونانه نکارر مانند اطفال نوخار
کوه کوزه کونزينب حسن دار اولمغه دور عالميا راه اهل صفا بر بوساه
جنت اساي متاع وماوي ايدنيب بزمه زينت ايام ربيعله زيب وفروريب
نجوم ازيارله زميني اسمانه تشبيه ايتمشاردر رقعه رقيت وصوله بولدقجه
توقيع ايدرلر که عنايت ربانيه ورحمت سبحانيه بيکي تجيل ايرشب سلکي دور

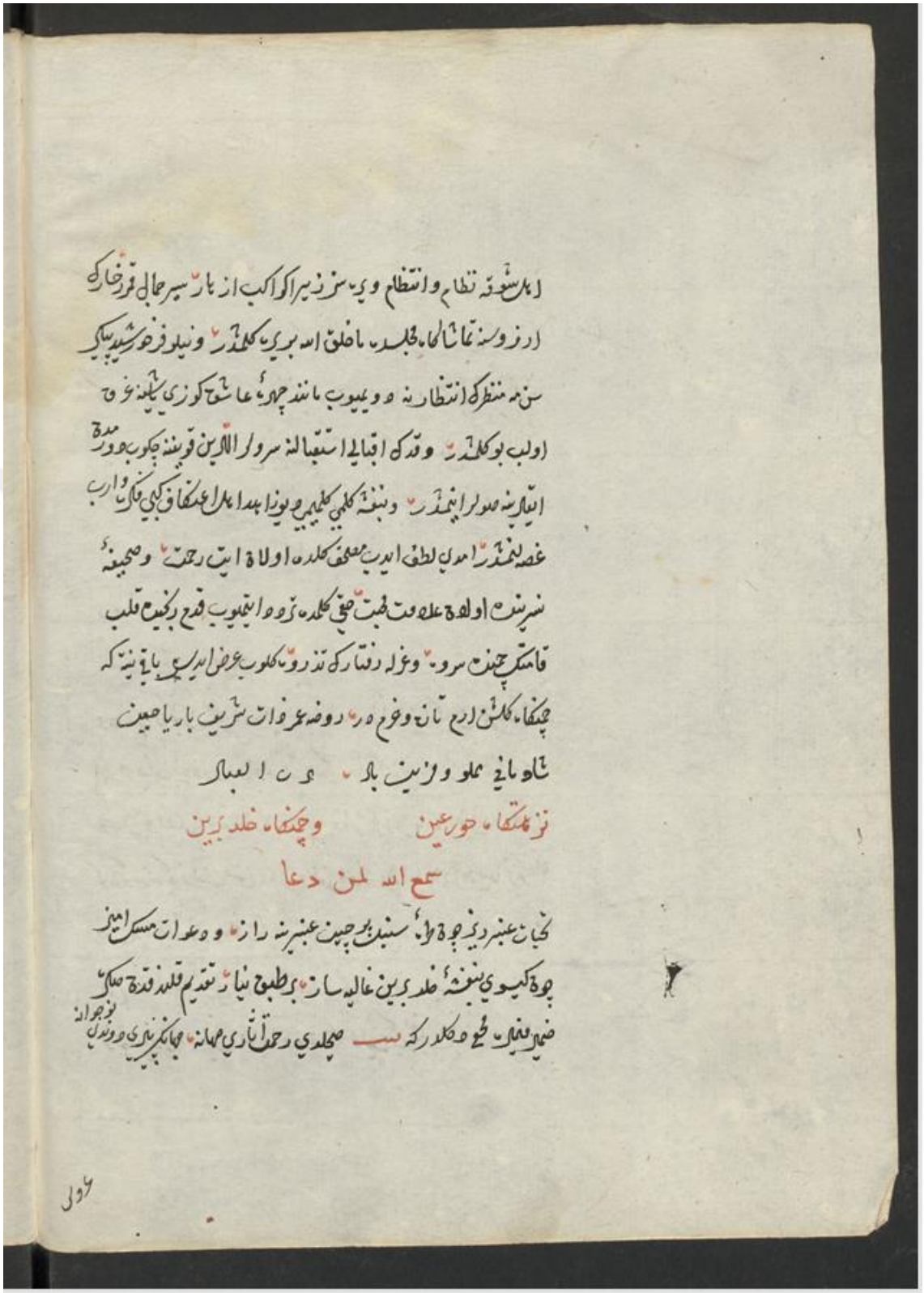

ایلش شوده نظام و انتظام وی سزد زیرا کواکب از بار سپهر حمایل قوز خاک
ادرز و سنه تاشالها، فلسد، ماخلق الله بری، کلمذر و نیلوفر خورشید پاک
سن منظر که انتظار نه و یعقوب مانند چهره عاشق کوزی یکانه غرق
اولب بوکلمذر و قدکه اقبالی استقبالنه سرو لالدین قوینه چکوب جودره
ایلارینه صدر ایتمذر و بنفشه کلمی کلیمی و یوزابدا ایلر اعتکاف کبی فکر وارب
غصه یتمذر امدن لطف ایدوب معطف کلدی اولاد ایتی رحمت و صحیفه
سرینه اولده علامت محبت حق کلدی زوه ایتیوب قدح رکیبی قلب
قاسکی چنده سرو و وغزله رفتار کی تذرو و کلوب عرض ایدیی بایه نه که
چمنکاه، کلشن ارم تان و خرم دره روضه عرفات سرین بار یا جیمن
شاه مانی ملو و زمین بار ی ن ا لعباد
نزهتکاه، حور عین وچمنکاه، خلد برین
سمع الله لمن دعا
لحیان عنبر دیز چوه اوه، سنبل بر چین عنبر نه راز و دعوات مسک امیز
چوه کیسوی بنفشه، خلد برین غالیه ساز، بر طبق نیاز تقدیم قلمذ قدره ملک
ضمیر منیر، فتح و کلدرکه بس صحیفه رحمت آثاری مهانه، جهانکیر بنده و دلدل نوجوان

ولی

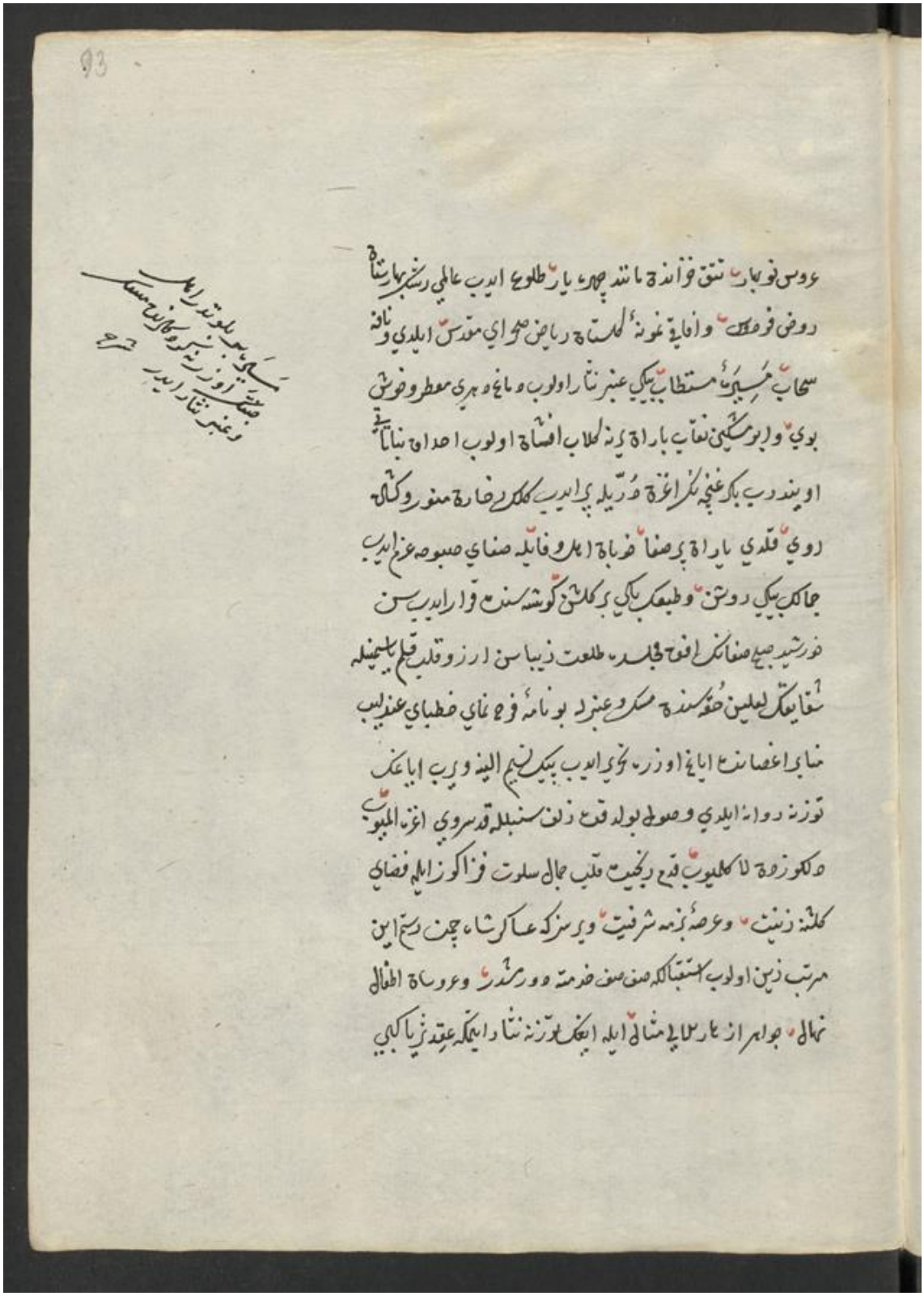

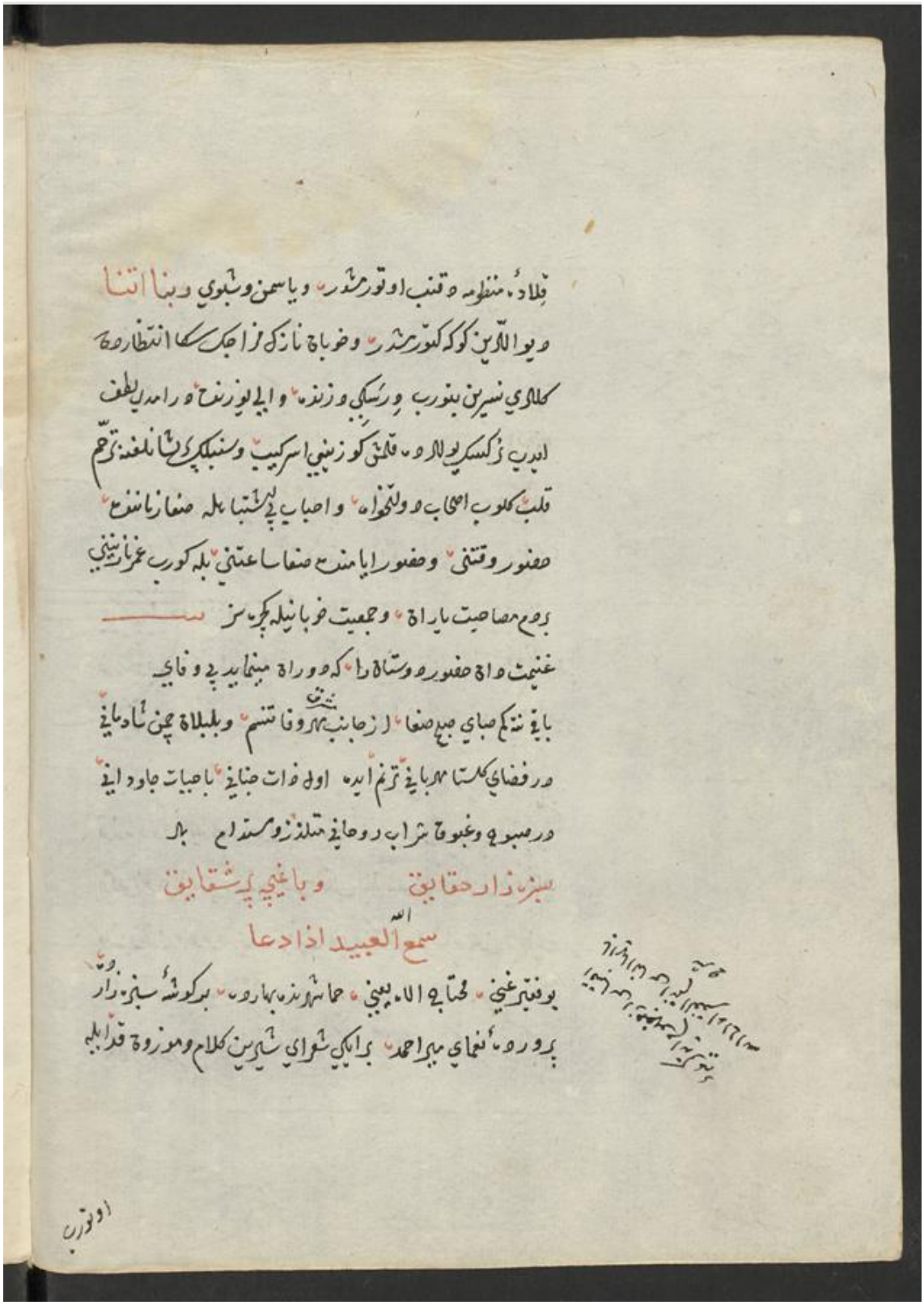

قلاده منظومه و قنب او تورمشدر و یاسمن و سنبلوی و بنا انتا
و یوالادین کوکه کلور مشدر و خوباه نازک مزاجلر کما انتظار ده
کلالری نسرین بنورب و رسکی و زنده و ایلیورنج و رامدیلطف
ادب ذکسکیولاده قلمش کوزینی اسرکیب و سنبلکی کی شانلغنه ترحم
قلب کلوب اصحاب و دلتخواه و احباب پی شتبا بله صفا زمانده
حضور و قتنی و حضور ایامنده صفا ساعتنی بله کورب عمرلرینی
بدوم مصاحبت یاراه و جمعیت خوبانیله کچرمکز ــــــ
غنیمت واه حضور ده وستاه را که دوراه مینماید پی وفایه
بایه نتکم صبای صبح صفا از جانب نهر وفا تنسم و بلبلاه چمن شادمانیه
در فضای کلستان مهربانیه ترنم ایده اول ذات جنانیه باحیات جاودانیه
در صبوه و خبوه شراب روحانیه متلذذ و مستدام بالله

سبزه زار حقایق و باغچه پر شقایق

سمع الله العبید اذا دعا

یوقتیر غنی محتاج الله یعنی حاجتمند بهاردن برکوشه سبزه زاره
پرورده نغمای میر احمد بر ایکی شوای شیرین کلام و موزونه قدر ابله

اوتوزبر

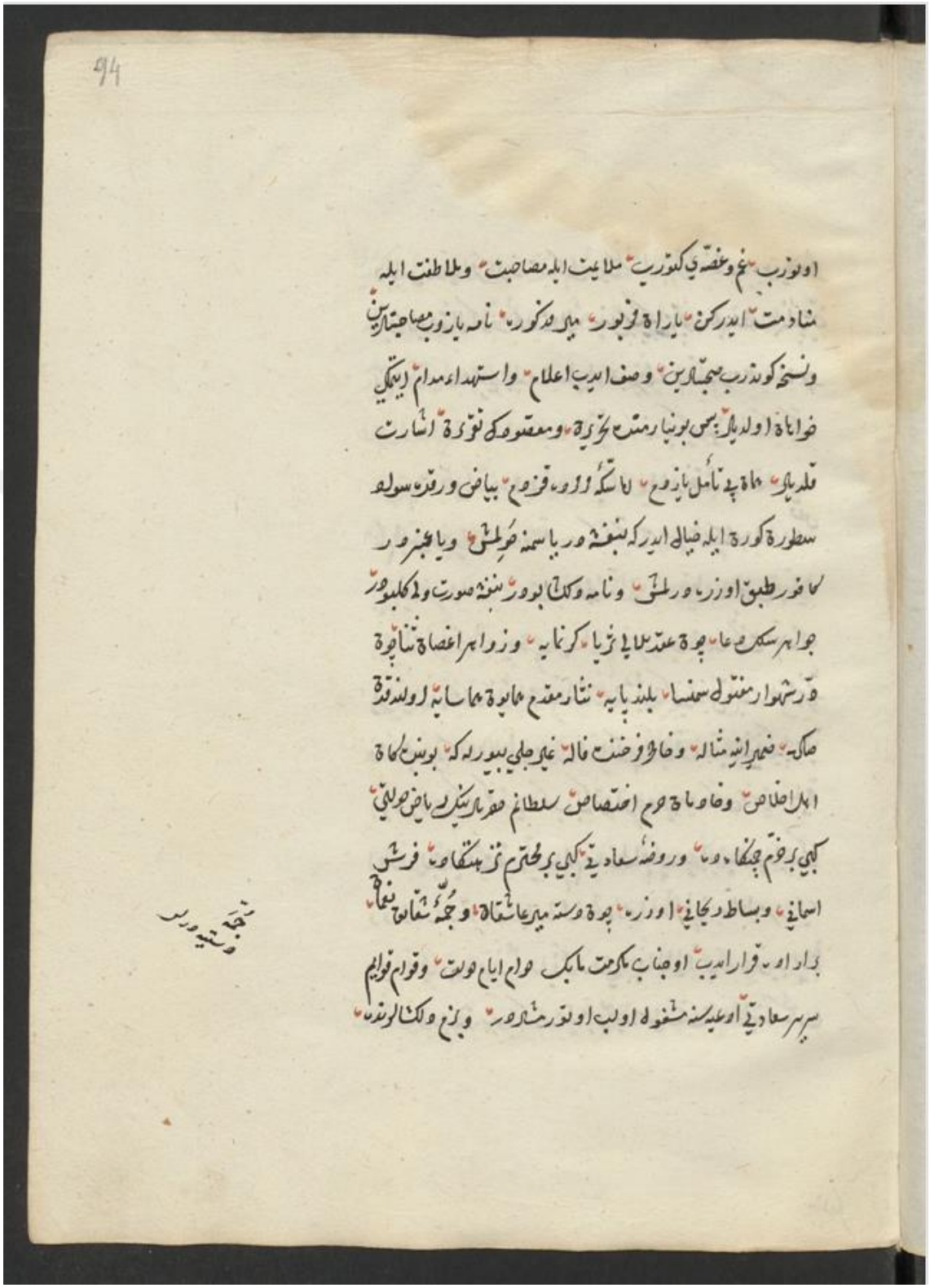

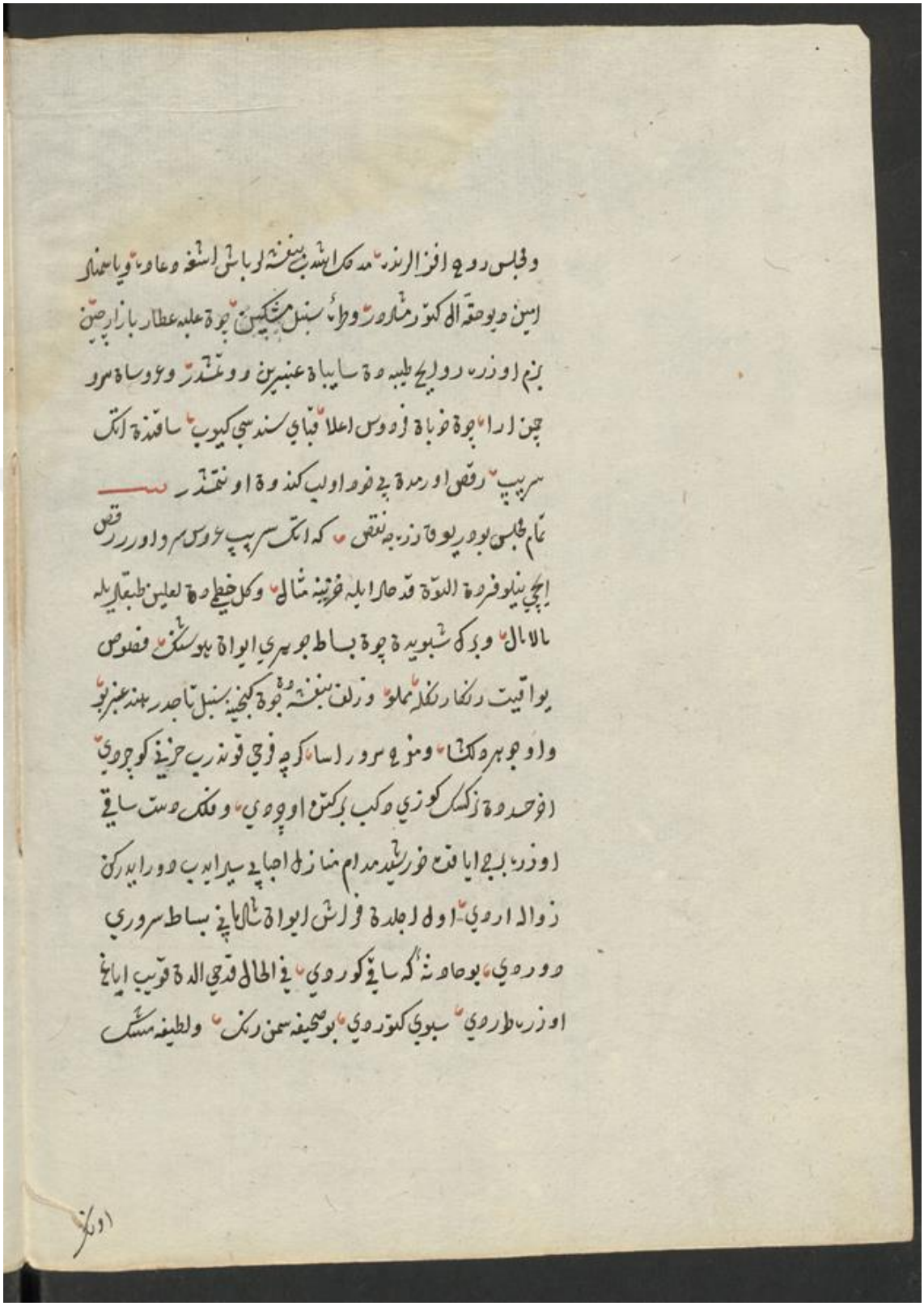

95

آونک ایله احوالی اعلام و استدعای مدام ایتکه اول دركاه عطابخشه یوکوری
وصول بولدقده سلطانك اطاله قدریه و امتناه حسیه سنه بنایه ماموله ركه
وجودی معدوم و کبادی مفتوح در و بو لیغه صاحب ایله بوشش قوم کوندرله
بایه نیته که عطایای ربانیه و هبه ایای سبحانیه بر معکفاه وح روحانیه نزول
ایده اقدام سرور و شادمانیه در مجلس عزوکاوانیه شاید و وای بالله
و میدونور چاوشی احمد دیله مشهور در سنه ثمانیه و عشرین و تسعمایه ده
شهر و ذکوره بکر اولوب بو بنده کنه اول قدر اعزاز و اکرام و اعطاو
انعام و عباده ایله لطف و رحم و حسن تکلم ایلدوی که اصحنه ملایک
اقلام و اهل لذة للناظرین مدحه غالیه فام اولسه و زیاده در عین
سر عشیه تحریره قلمه ساکنان عرح قدس صحایف افلاکه حشره مسطور و مسوده سین
املا قلیه قدح قلدی بیاضه جوب انشا

رحمای ایلیوه حق انکروی پاکنه کم رحم ایدروی ایغه و وشش بوخاکنه

قطعه

قیدین الابی روضه دار القوار قل کلدز در مرقدینی همیشه بهار قل
روض ز ارینی صوایب ابر رحمتر جنت چمنلری له مدام سبزه زار قل

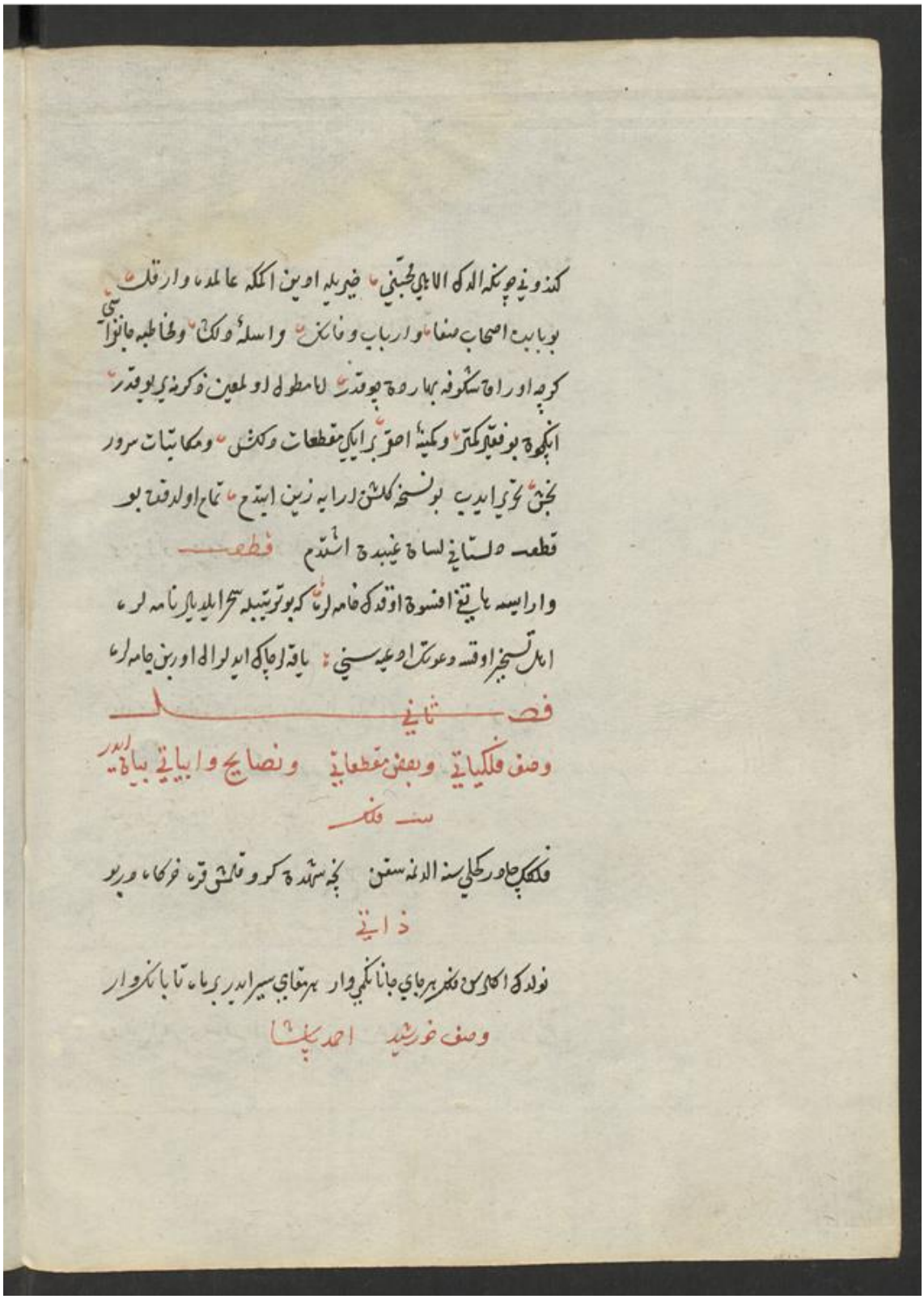

کندوینی چونکه الدکه الاباي تحبني خیریله اوبن الکله عالمده، وارقلق
بوبابده اصحاب صفا، وارباب وفانک واسله، ولکن وخاطبه جانلرینی
کرچه اوراق سکوفه بیارده چوقدر لامطول اولمغین ذکرینه چوقدر
انکچون بونقدرکفتر وکفایه اصوّر برایکی مقطعات وکلشن ومکاتبات سرور
بخش تحریر ایدیب بونسخه کلشن ارایه زینن ابتدع تمام اولدقده بو
قطعه دلستانی لساه غیبده اشتدم قطعه

وارایسه باتیغ افسوه اوقدکه خامه لرمز که بوترتیبله سحر ایله یارنامه لرینه
اهل تسخیر اوقسه دعوتک ادعه سنی: یافه لرکه ایدلرالهاورین یامه لرینه

فصل ثانی

وصف فلکیاتی وبعض مقطعاتی ونصایح وابیاتی بیاننده

سه فلک

فلکچ چادر کلی سنه الدنه ستن بخ سنده کرو قلش قره قوکاه ورمو

ذاتی

نولدکه اکلارسن فکر هرجای جانا نکی وار هرمقامی سیرایدر برماه تابانکی وار

وصف خورشید احمد پاشا

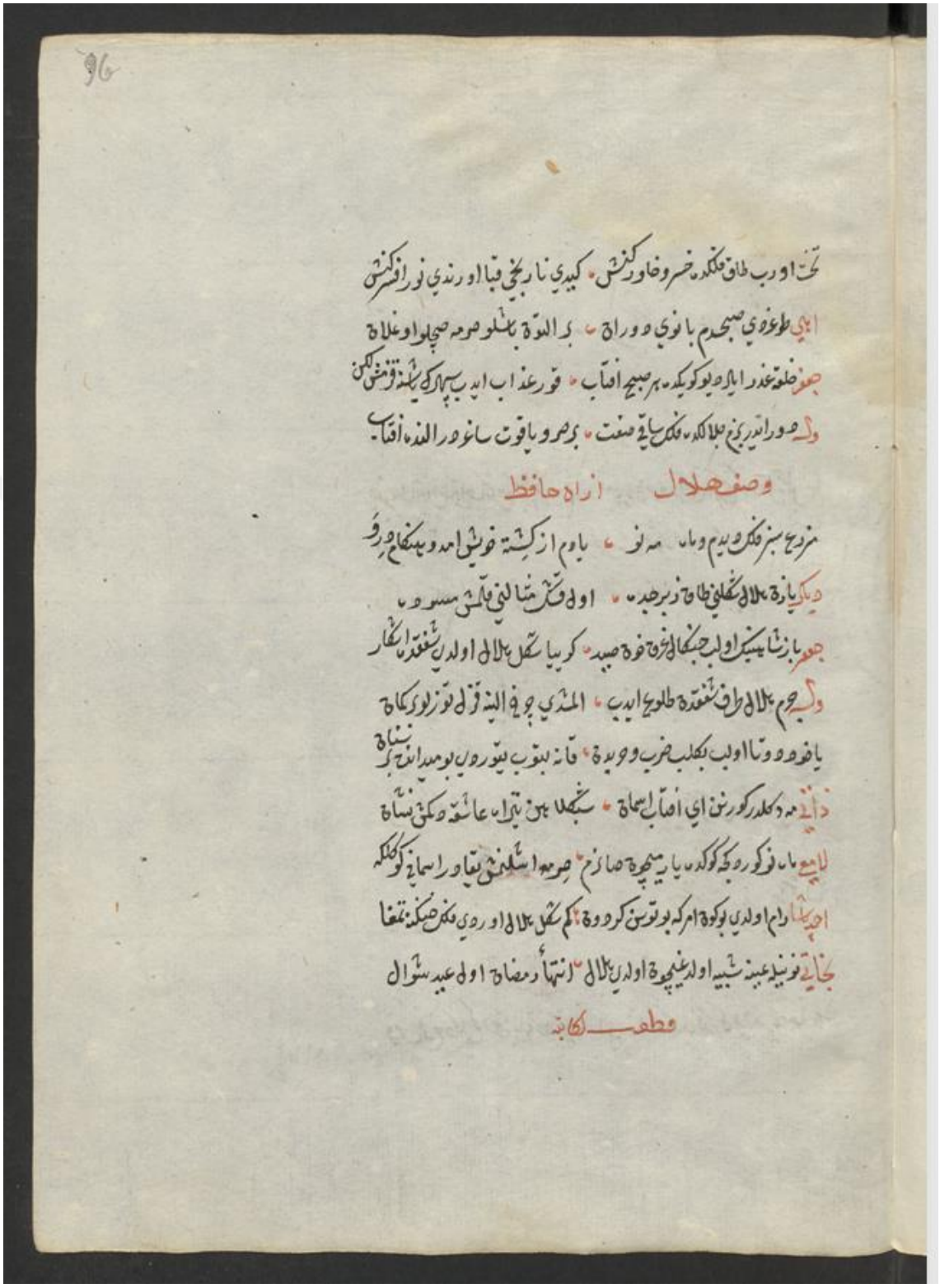

تخت اورب طاق فلکده خسروخاور کنش ٭ کیدی ناربخی قبا اورندی نورافکنش
ای طوغوی صبحدم یانوی دوراج ٭ بر الوه بشلوصوه صچیلوا وغلاه
جوف خلعه خذرایاره یوکیکده بر صبیح افتاب ٭ قورغذاب ایدب سپهر کی یشمه قوغش لکن
ولی صورانه بزم بلالکده فلک سایه صفت ٭ بزصرو یاقوت ساغردن الذه افتاب

وصف هلال ازاده حافظ

مزدح سبز فلک دیدم وماه نو ٭ یادم از کشته خویش امد وبنگام درو
دیکر یازه بلال نکلینی طاق زبرجد ٭ اولدی کش منالینی قاشی مسعود ٭
جوف بازشا یسنیک اولب جنکال زره فوده صیده ٭ کریا شکل بلال اولدی شغفده انکار
ولی جرم بلال اطراف شغفده طلوع ایدب ٭ المنه لله قزل توزلوی کماه
یاخود دوتا اولب بکلب ضرب وجیده ٭ فانه یتوب یتورون یومیدان بنشاه
دانه دکلدر کورنن ای افتاب اسماه ٭ سبحان ربن یتراءی عاشقه وکمثل نشاه
لایبع ماذکوره کوکده یاره بنجوه صانرم ٭ صرمه اسلینمش یعادر اسمانه کوکلکه
اجدیلمادم اولدی بوکوه امرکه بوتوسن کردوه ٭ کم شکل بلال اوردی فلک صیکه تمغا
جانه تونیله عینه شبیه اولدی بنجوه اولدی بلال ٭ انتهاء رمضان اولدی عید شوال

مطعم کابه

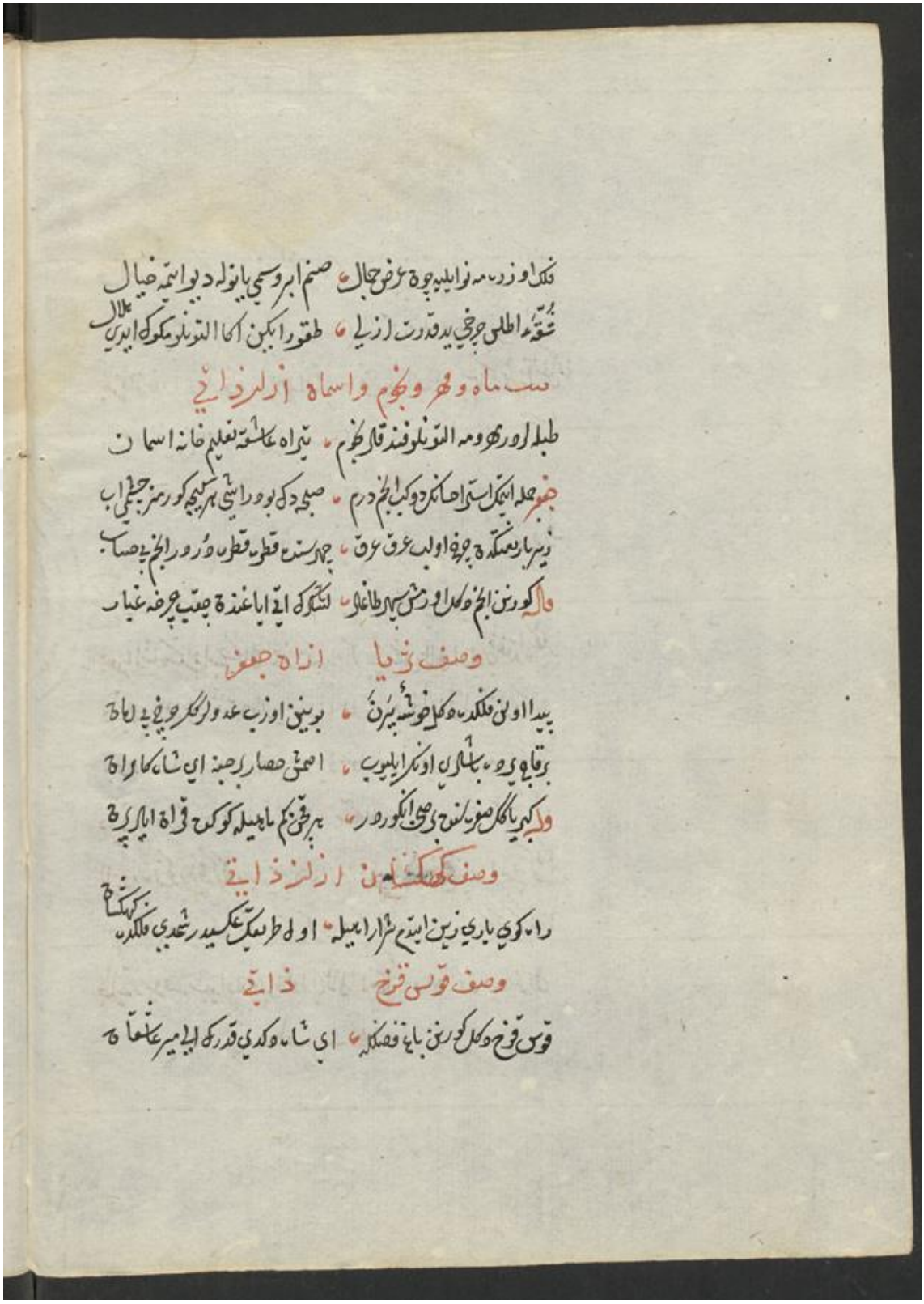

فلک او زد مه نو ایلیه چوه عرض جمال ٭ صنم ابرو سی یانوله دیوانیه خیال
ثقه اطلس چرخی ید قدرت ازلی ٭ طغورا یکین اکا التونلو مکوک ایدیر هلال

سب ماه و مهر و نجوم و اسماء ازلزدایی

طبله اولدر مهر و مه التونلو فندقار نجوم ٭ بیراه عاشقه تعلیم خانه اسمان
جمر جمله ایکی استی احاکن دوکب ایلم درم ٭ صبیه دکه بودر اشی بهر کیچه کورمز جشمی اب
زیر بار نعمتکه چوقه اولب عرق عرق ٭ چار سنه قطره قطره دور دور ایلم یه حساب
فاکه کورسن ایلم وکمل اورمش سیر طاغار ٭ لشکرکه ایچه اباغنده چقب چرخه غبار

وصف زیا ازاده جعفر

پیدا اولن فلکده وکما خوشه پرن ٭ بو یمن اوزره عدو لرکر چوقه یاده
برقاچ یوه بشارن اونکر ایلیوب ٭ اصمق حصار رجمه این شاه کاواه
ولکه یاکل صفر لنوب صحن انکورده ٭ هر قچ نکم ماهیلکه کوکر قواه ایار پره

وصف کوکلمن ازلزدایی

راه کوی یاری زین ایدم شرار ایلیه ٭ اولا طریکی عکسیدر شدی فلکده کهکشاه

وصف قوس قزح ذایی

قوس قزح وکمل کورسن یایه فصلکه ٭ ای شاه وکدی قدرکه ایلیر عشاقه

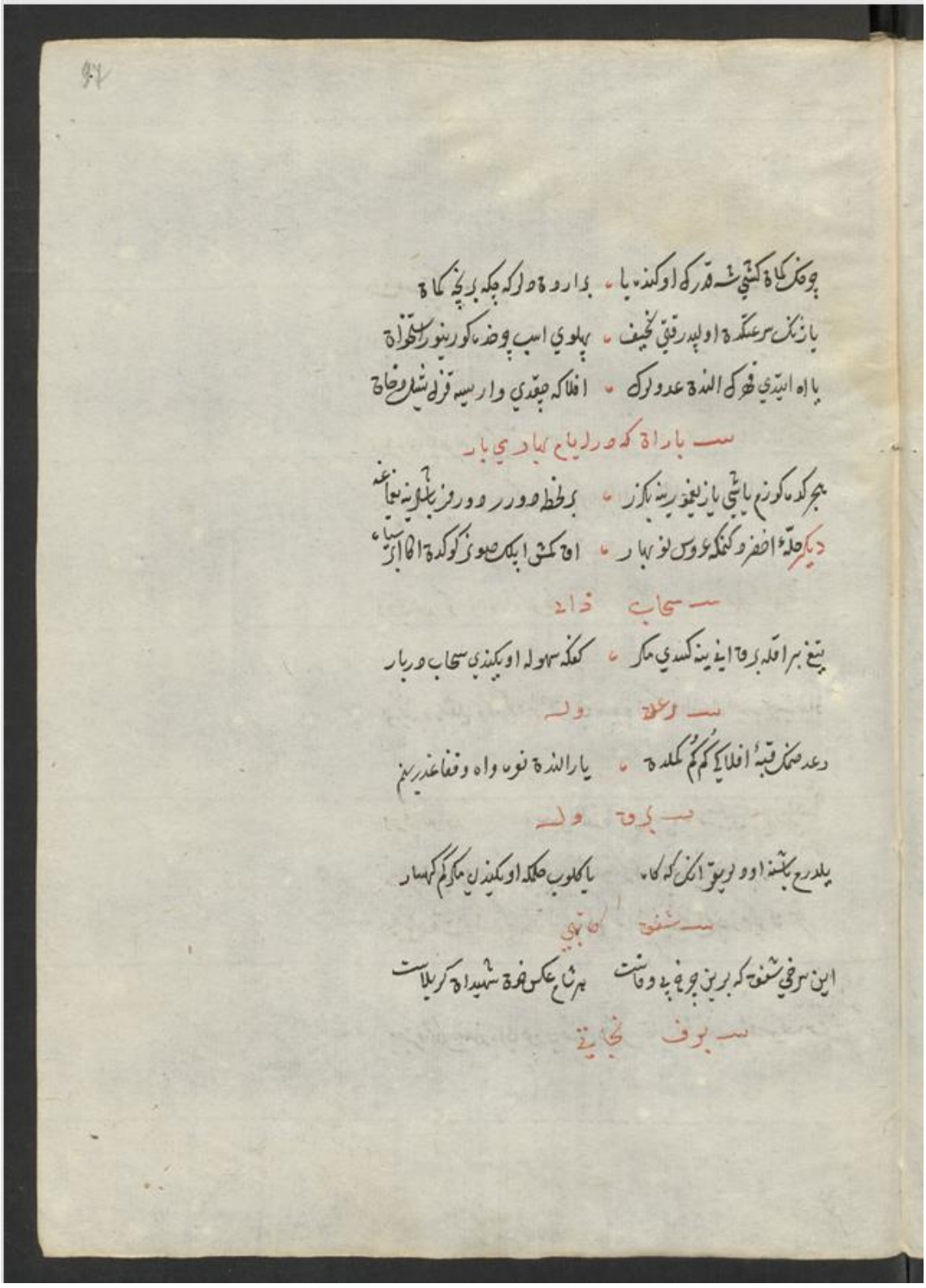

چو مک کاه کشتی شه قدر کو اوکند یا ۰ بدارد ه دلرکه چکه بر پخ کاه
یا زنک سرعسکره اولیدر قتی نخیف ۰ پهلوی اسپ پوخه کورینور اخته آه
یا اه ایدی فهر کی الدی عدو لرکی ۰ افلاکه چقدی وار سه قول شلی وخاه

س یاراه که در ریاح بهاری یار

بحر کده کوزم یاشی یا زیغور سنه باکزر ۰ بر لحظه دورر دورر دوزیلانه یغما غنه
دیکر جله اخضر و کمنکه عروس نوبهار ۰ اق کمش ایلک صوی کوکده اقا ازیا

س سحاب ذاید

تیغ بر اقله برق اینه سنه کسدی مکر ۰ کهکه سهوله اویکندی سحاب دربار

س رعد ولد

رعد صمکی قبه افلاکی کم کم کلده ۰ یارالله نوه واه وفغا غدر یهم

س برق ولد

یلدرم بکشنه اوه لرینی اکن که کاه ۰ یاکلوب حلکه اویکندی مکر کم کهسار

س شفق کابی

این سرخی شفق که برین بحر پاک وقاست ۰ هر شاخ عکس قطره شهیداه کربلاست

س برف نجایتی

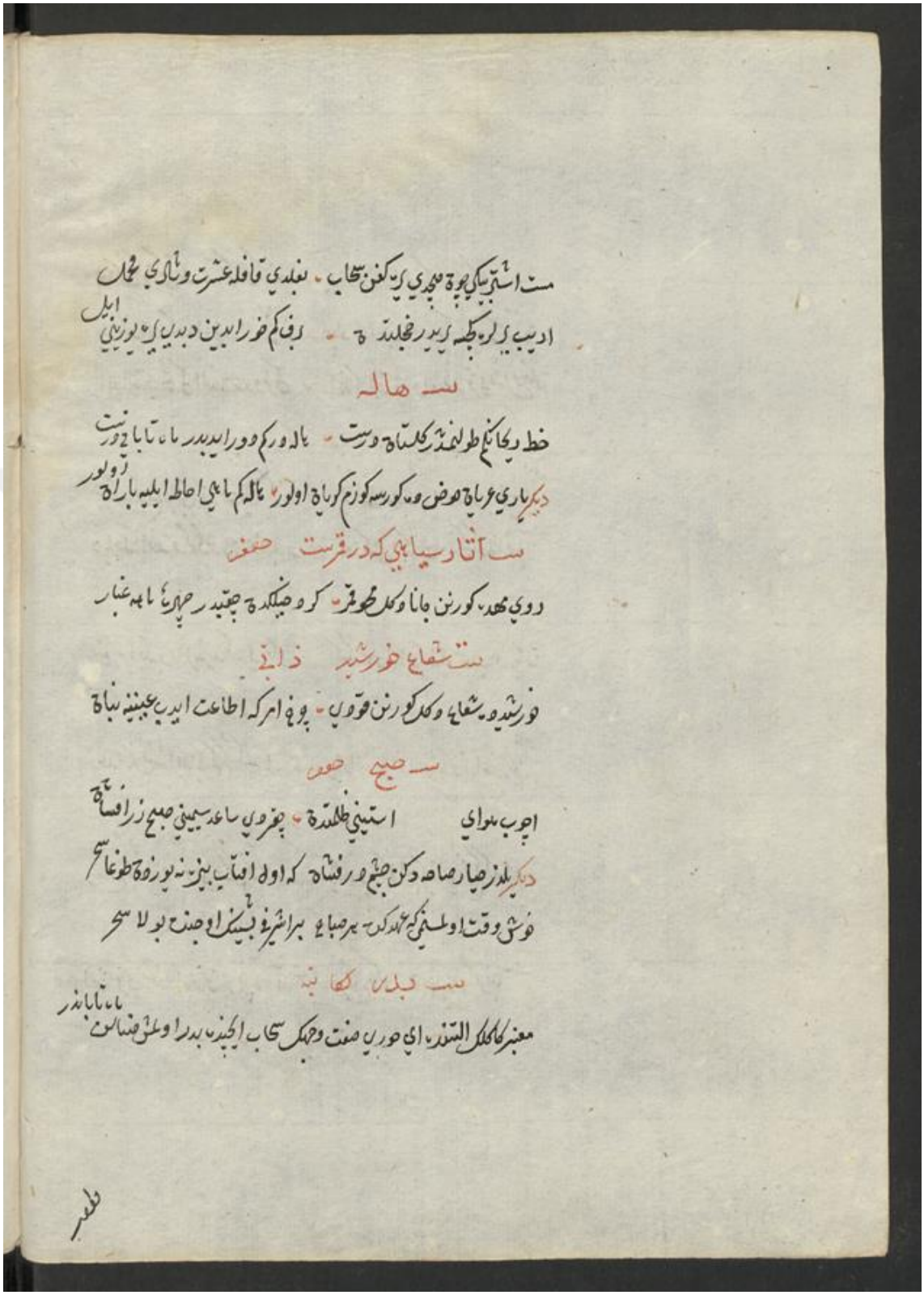

مست اشترباني پوة مجدي يرکفن سحاب ۔ بغدي قافله عشرت وثاي غمال
اديب يرلر بچه يدر خلدة ۔ رف کم خورايدين دبدين يوزيني ايل

سه هاله

خط دبحانکم طولنمدن کلساه دست ۔ باله ورکم دورايدبدر ماه تاباي دورست
ديکر باري عرياي حوض وه کورسه کوزم کرياي اولور ۔ باله کم مابي احاطه ايليه باراه اولور

سه آثار سياهي که درقرست صفحه

روي مهد کورنن جانا وکل محو قمر ۔ کره خيلکده چقبدر چهره ماه غبار

سه شعاع خورشيد ذاتي

خورشيد وشعاع وکل کورنن قودين ۔ پوه امرکه اطاعت ايدن عينيه نباه

سه صبح صفحه

اچوب بنواي استيني ظلمة ۔ چغرديي ساعد سيمين صبح زرافشانه
ديکر بلدرصباح صاه دکن چيچ ورفشاه که اول افتاب بيزنه يورده طوغاسحر
خوش وقت اولسنکه عهدکن برصباح براشيرنه بسيک اوجنه بولاسحر

سه بدر کابنه

معنبر کاکلک التندن اي حورين صفت وجهک سحاب ايچنده بدر اولمش ضيالرن ماه تابان در

نظير

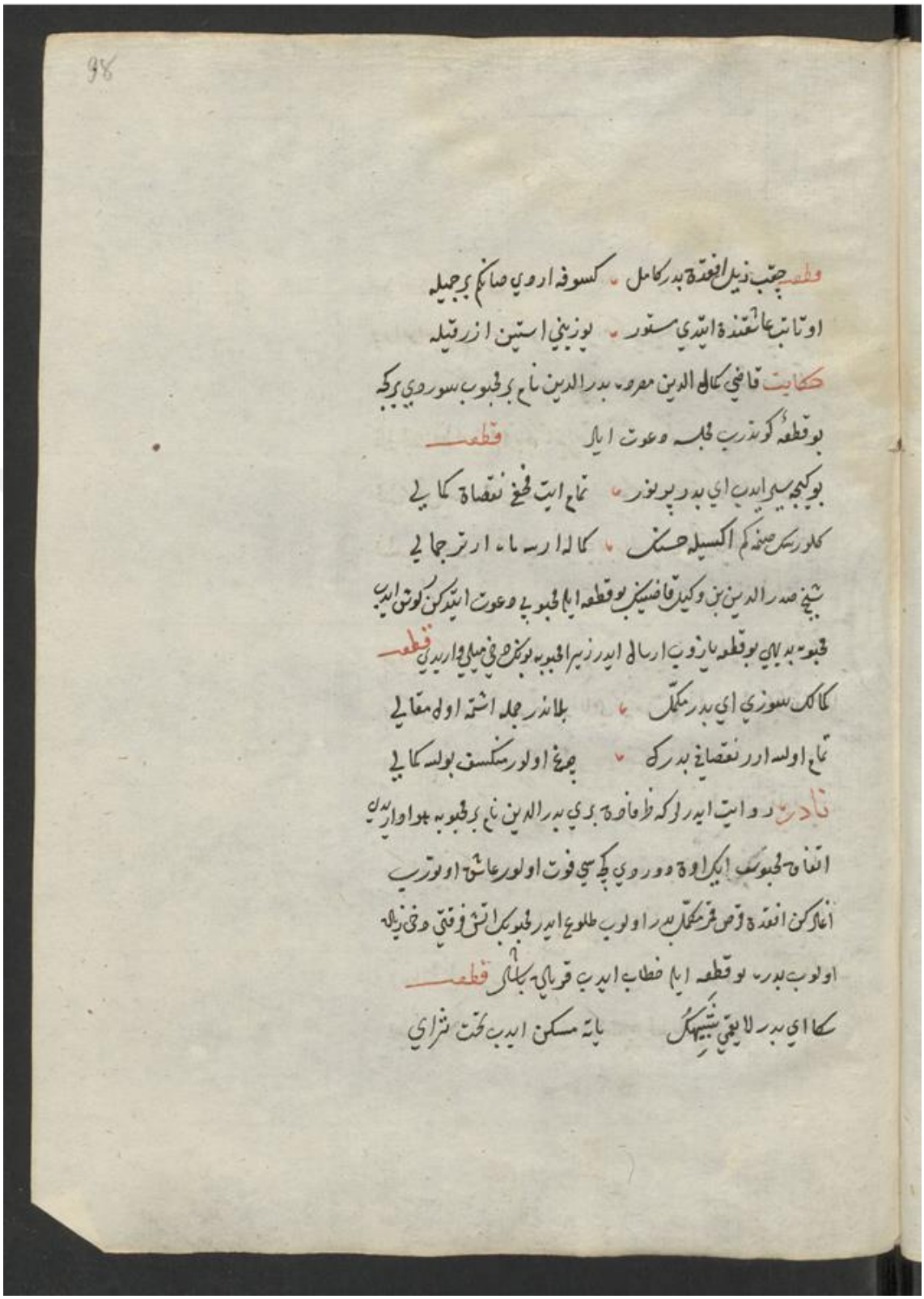

98

قطعه چتب ذیل انعقدة بدر کامل ٭ کسوفه اردی صانکم بر جمیله
او تابت عاشقنده ایدی مستور ٭ یوزینی استین ازر قیله
حکایت قاضی کمال الدین مرحوم بدر الدین نام بر قبوب سوردی بر کچه
بو قطعه کوندرب قبله دعوت ایلر قطعه
بو کیجه سیی ایدب ای بدر پر نور ٭ تمام ایت فخنی نقصاه کمایی
کلور سکر صفه کم اکسیله حسنک ٭ کماله ارسه ماه ارتر جایی
شیخ صدر الدین بن وکیل قاضیسی بو قطعه ایله قبوبه دعوت ایتدکن کوتش ایدب
قبوبه بدیهی بو قطعه یازوب ارسالی ایدر زیرا قبوبه بو کون دونی میلی وارید قطعه
کماکل سوزی ای بدر مکمل ٭ بلاندر جمله اشته اول معایی
تمام اولسه ارر نقصانی بدرک ٭ چمخ اولور منکسف بولسه کمایی
نادره روایت ایدرلر که ظرافه بدی بدر الدین نام بر قبوبه هوا وایدن
اتفاق قبوبه ایکی اوده دوردی بر سی فوت اولور عاشقه اولور
اغلاکن انعقده اوص قمر مکمل بدر اولوب طلوع ایدر قبوبه کلنی وقتی دونی یاله
اولوب بدره بو قطعه ایله خطاب ایدب قوپای یکلک قطعه
کماای بدر لایقی شبیهک ٭ پایه مسکن ایدب تخت ثرای

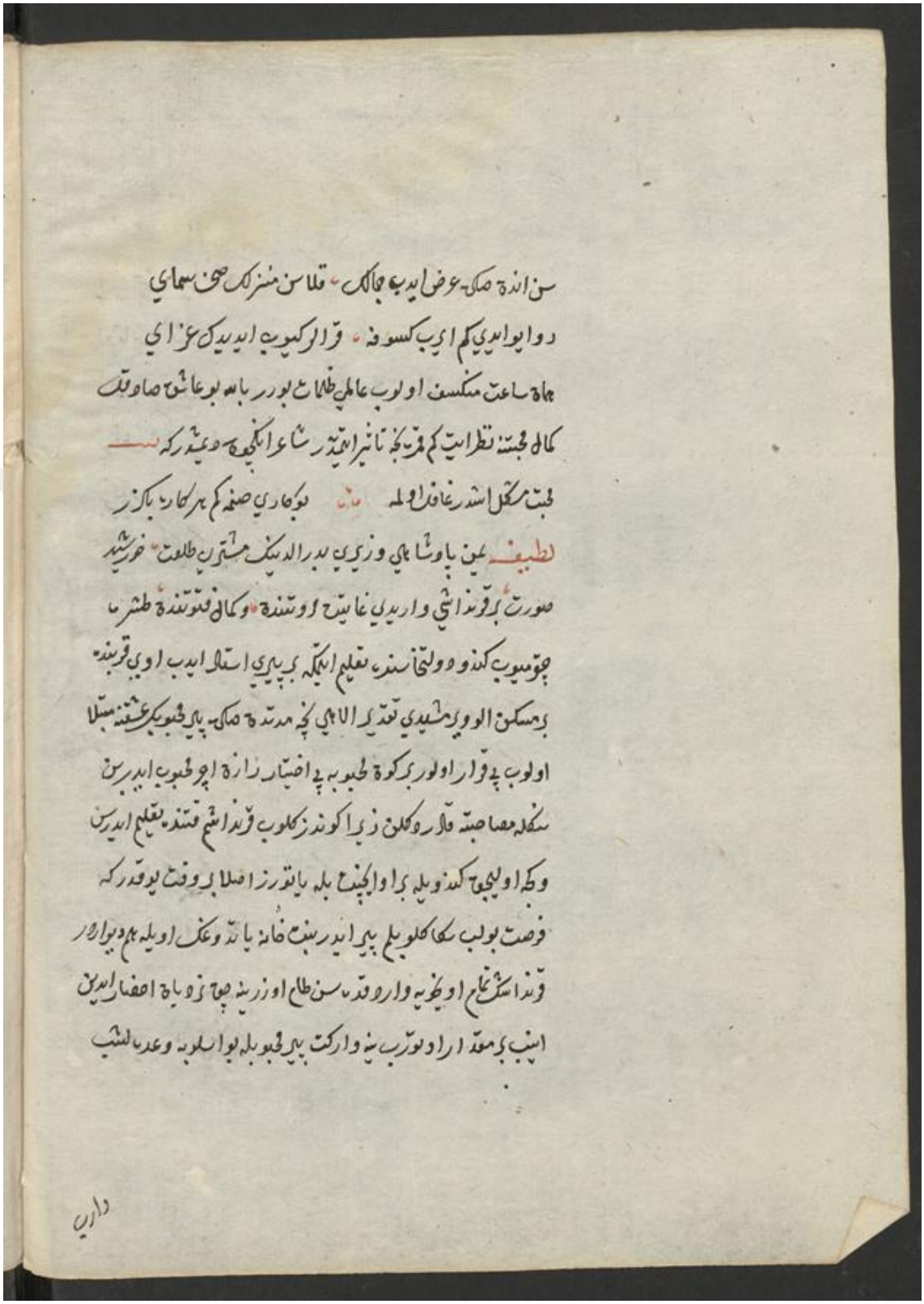

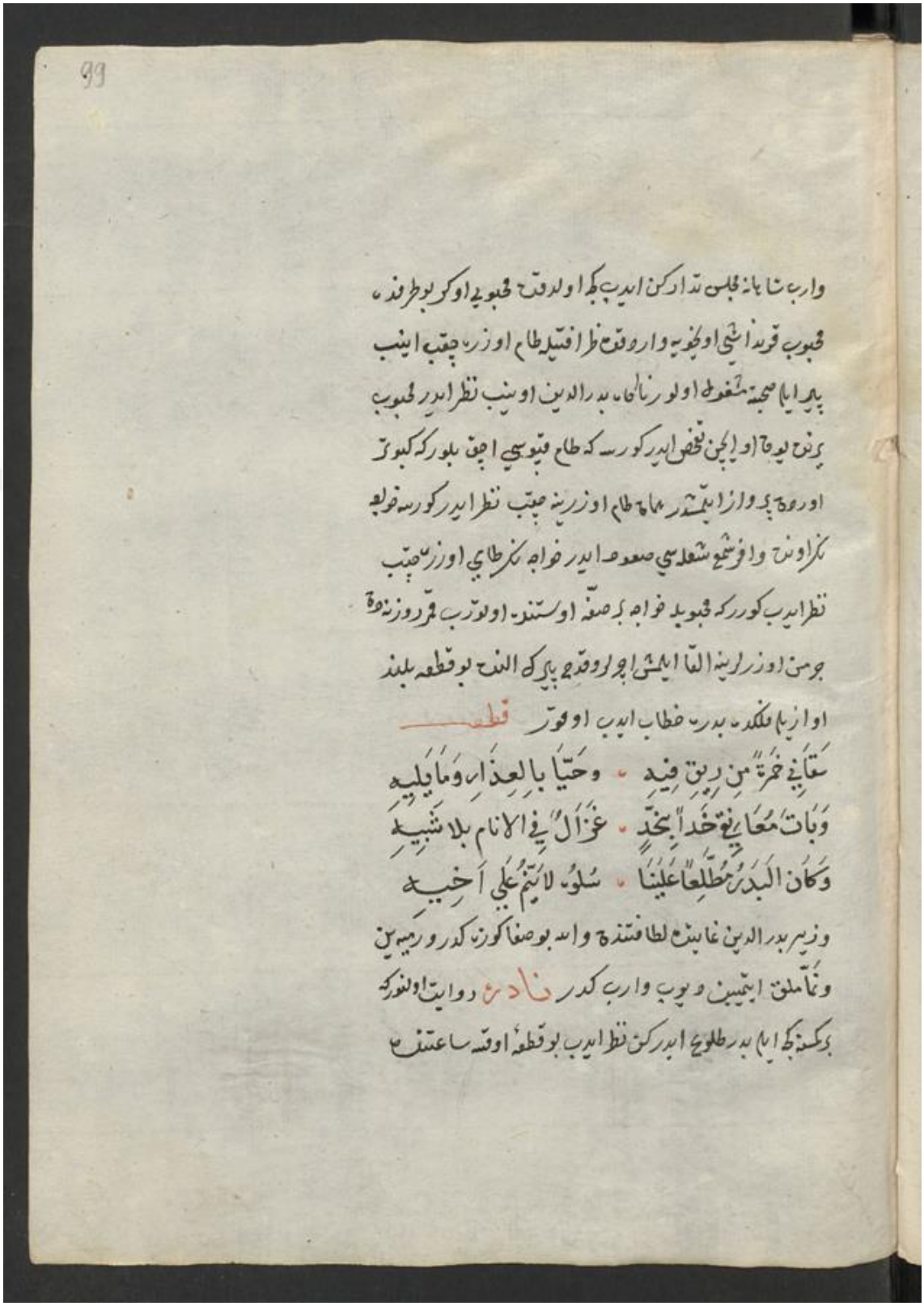

99

وارب شابانه مجلس تدارکن ادیب بکا اولدقجه محبوبه اوکر بوطرفده
محبوب قوردانجی اوغلیه وارد قجه ظرافتیله طام اوزره جقب اینب
پدر ایله صحبته مشغول اولورنالحاصل بدرالدین اوینب نظر ادیر محبوبه
یرنج یوقاری ایلجن نقصان ادیر کورسه که طام قیوسی اچق بلورکه کبوتر
اوروه یه وارزایلیتدر همان طام اوزرینه جقب نظر ادیر کورسه خوبجه
نکراونج واوشمغ شعله سی صعوده ادیر خواجه نکر طامی اوزره جقب
نظر ادیب کورر که محبوبه خواجه یه صفه اوسته اولوب قمر روزنده
جوسن اوزرینه القا ایلمش اچر اوقدیجه پیرکه النج بوقطعه بلند
اواز ایله فلکده بدره خطاب ادیب اوقور قطعه

سَقَانِي خَمْرَةً مِنْ رِيقِ فِيهِ ۞ وَحَيَّا بِالعِذَارِ وَمَا يَلِيهِ
وَبَاتَ مُعَانِقِي نَوْخَذَا بِخَدٍّ ۞ غَزَالٌ فِي الأَنَامِ بِلَا شَبِيهِ
وَكَانَ البَدْرُ مُطَّلِعًا عَلَيْنَا ۞ سَلُوهُ لَا يَتِمُّ عَلَى أَخِيهِ

وزیر بدرالدین غایبنه لطافتنده واله بوصفاکوزه کدر ورمیوب
وغمامتلق ایتمیوب ویوب وارب کدر نادره روایت اولنورکه
بکسنه بکا ایله بدر طلوع ایدرکن نظر ادیب بوقطعه اوقسه ساعتنده

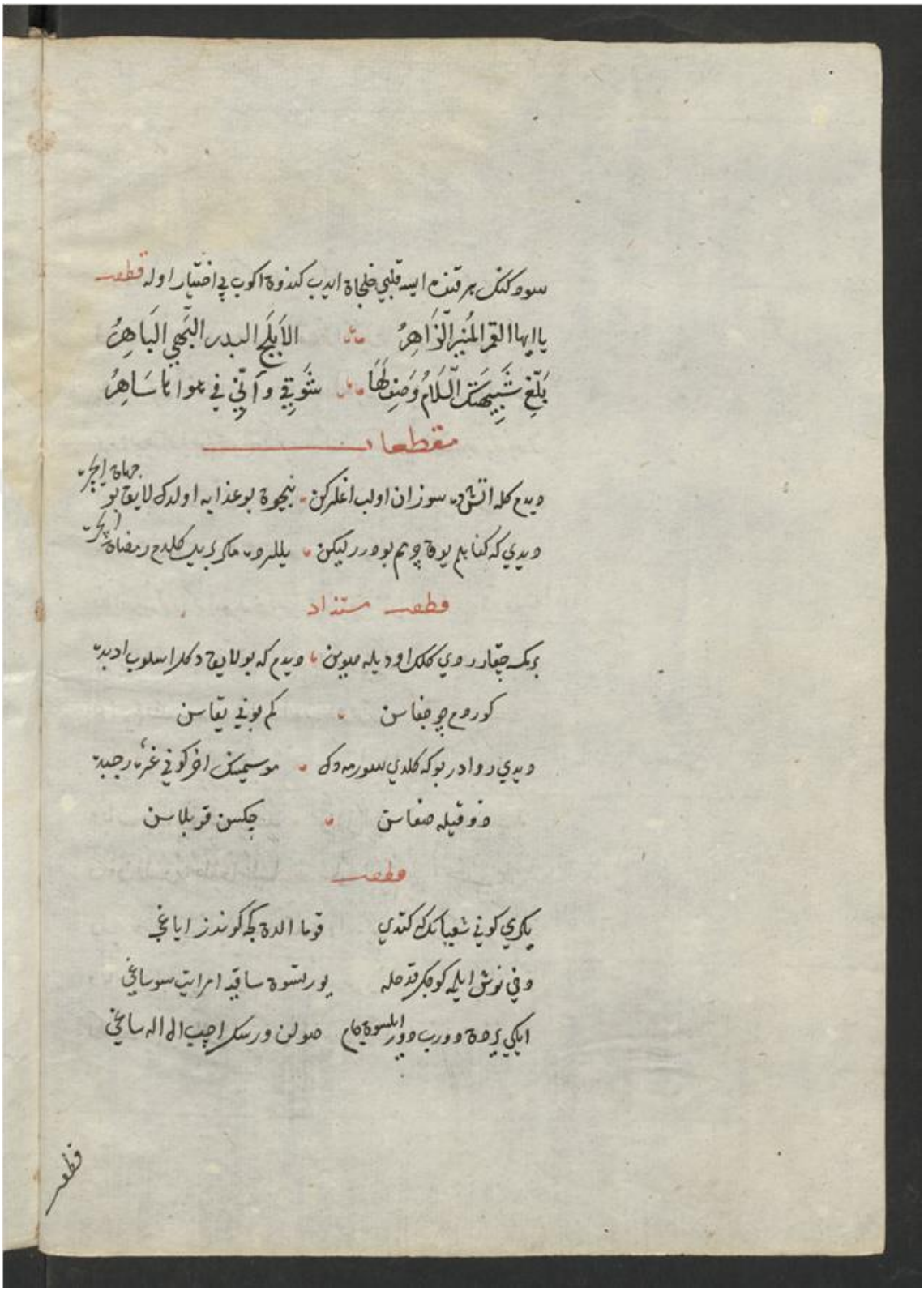

سوء کنش هر قدر ایسه قلبی خلجاه ادب کدوه اکوب پ اختیار اوله قطعه

یا ایها القمر المنیر الزاهر ... الأبلج البدر البهی الباهر
بلغ شبیهک السلام وصفها ... شوقی و انی فی هواها ساهر

مقطعات

دیدم کله اتشی سوزان اولب اغلر کن ... بنجوه بو عذابه اولدک لایق بو جهاه ایجر
دیدی که کنایم یوق چوم بوده رلیکن ... یللره ماکر بدیک کلدم رضاه ایجر

قطعه مستزاد

بر مکه چقار روی کلک اوه دیله میون ... دیدم که بو لایق دکلدر اسلوب ادبه
کورمم چو جفاسن ... کم بونی قیاسن
دیدی روادر بو که کلدی سورمه دک ... موسیمسن اوکونی غره رجبه
دونیله صفاسن ... چکسن قو بلاسن

قطعه

یاکی کونی شعبانک کندی ... قوما الدهر بکه کوندز ایاغی
وفی نوش ایله کوکبر قدحله ... یورتسوه ساقیه امرایت سوسایغی
ایکی یوه وورب وورایلسوه جام ... صولن ورسکز اجیب الداعی

قطعه

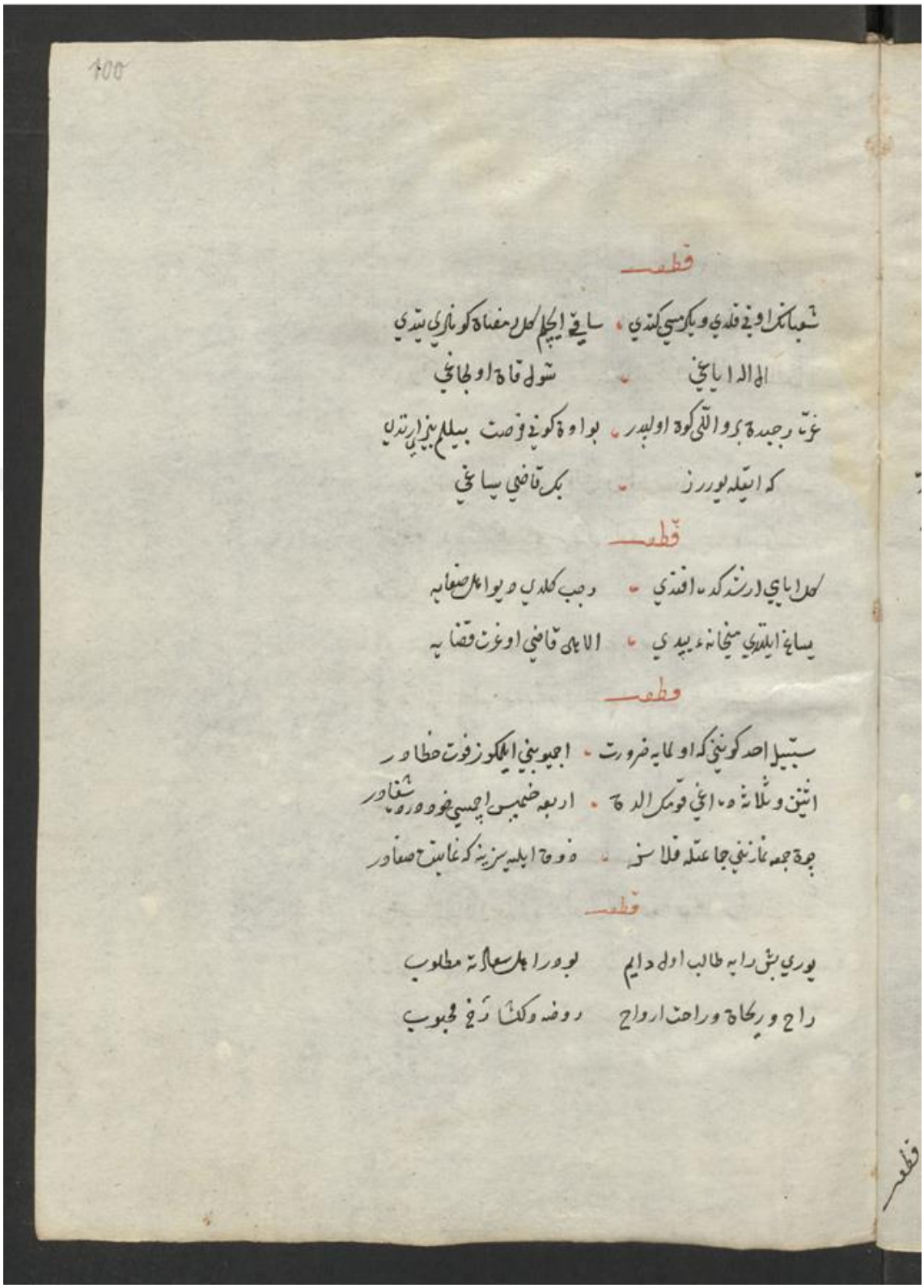

قطعه

شوبانکراونی قلدی ویکرمسی کندی ۰ سایه ایچلم کل رمضانه کونای بندی
الی الدایاغی ۰ شول قاه اوجاغی
غره رجبده بر والتی کوه اولیدر ۰ بواوه کونی وقت بیلام بزایرتدی
که ایکله یورز ۰ بک قاضی یساغی

قطعه

کل ایای ارسنده کدی ۰ افندی ۰ وجب کلدی دیوامل صفایه
یساغ ایلدی میخانه دیدی ۰ الایلی قاضی اوغرتمقایه

قطعه

سبیل احد کونی که اولمایه ضرورت ۰ اجیوبنی ایلکون زفوت حطادر
اثنین وثلاثه ده اغی قومکالده ۰ اربعه خمیس اچسی خودورده شغادر
جمعه نماز نی جاعله فلاسز ۰ ذوح ایله سزینه کغایت صفادر

قطعه

یوری بش رایه طالب اولدایم ۰ بودرایل سعادته مطلوب
راح وریحاح وراحت ارواح ۰ روضه وکلشن فی محبوب

قطعه

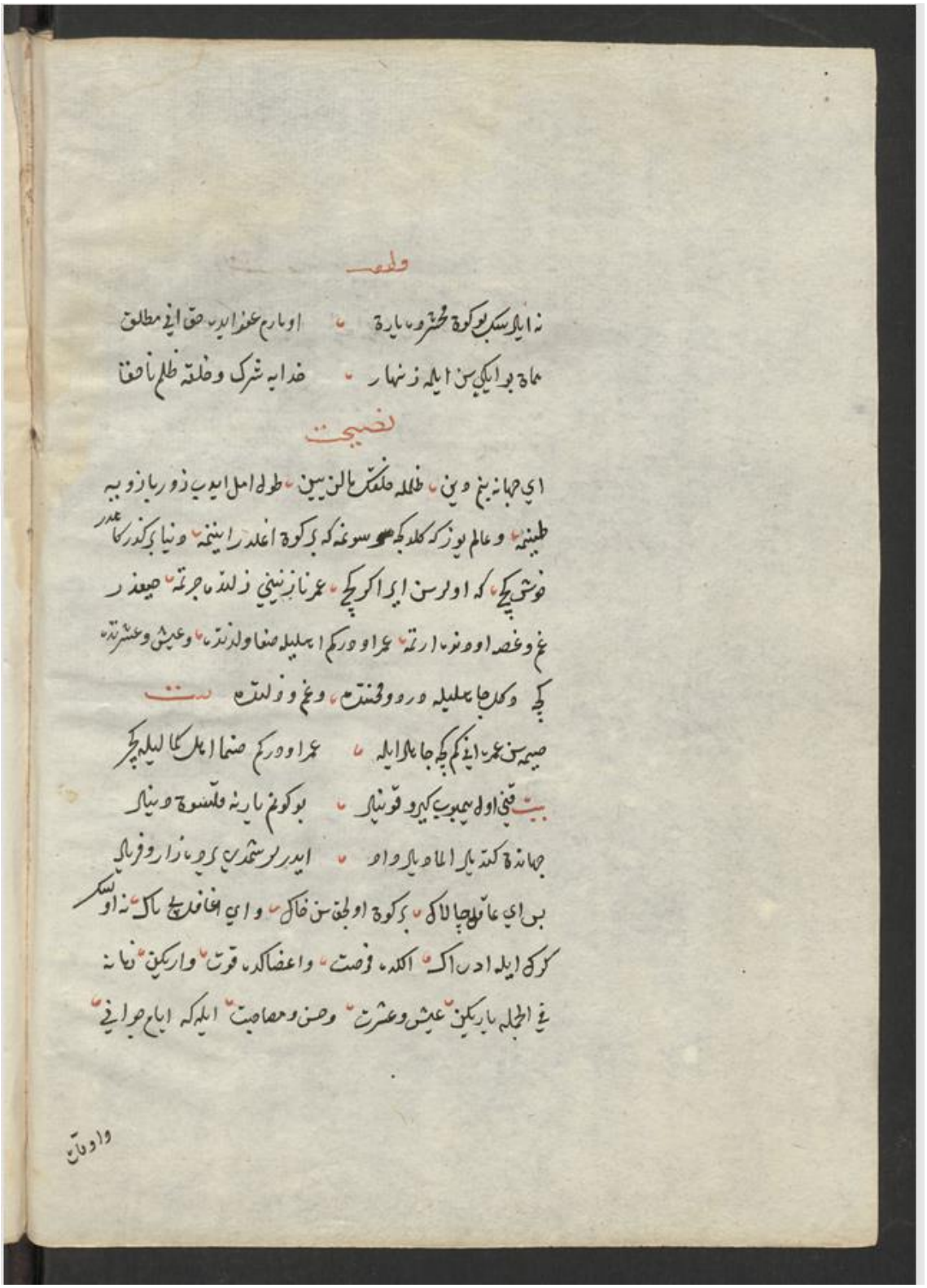

فصل

نه ایلاسک بوکونه محتروم یارنه ۔ اوما رم عفو ایده حق اینی مطلق
مماة بو ایکی سن ایله زنهار ۔ خدایه شرک وخلقه ظلم ناحق

نصیحت

ای جهانه بنم دینی ظلمله خلقدن مالنی سین ۔ طول امل ایدوب زور یازوبیه
طیمینه ۔ وعالم یوزکه کلدکجه سوسونه که بوکونه اغلدرایتمه ۔ ونیا بوکدرکا عمر
خوش بکچکی ۔ که اولرسن ایراکرچکی ۔ عمرنازنینی زللده ماجرته ۔ جیفه در
غم وغصه اوده نوشارته ۔ عمراودرکم ایملیله صفاولدنه ۔ وعیش وعشرته
بکچکی وکل جاملیله درد وفحته ۔ وغم وذلته ست

صیمه سن عمرینی کم بکچه جاملایله ۔ عمراودرکم صفا ایله کالیله بکچر
بیت فنی اولدیمیوب کیرو قونیلر ۔ بوکونم یارنه فلسوه ونیلر
جهانه کلنلر الله یارلواد ۔ ایدر لرسندن کچه نازوفریلر

بس ای عالم جالاک ۔ بوکونه اولجق سن خاکی ۔ وای اغافلدیکی ناکه اولسکز
کرکه ایله ادراک ۔ اکلده ذهنک ۔ واعضاکده قوتک ۔ وارکین زمانه
غم الجمله یارکین ۔ عیش وعشرتک ۔ وحسن ومصاحبتک ۔ ایله که ایام جوانی

واوقات شالرنی الکوز کندکده بنه کلمز

جوة اوله صحت وعمر جوانی ٭ خدا ارزانی قلدی خوش کورانی

حکایت

واریدی بر تاجر فرخنده فال ٭ بوغدی اقرانی اچنده مثال

روز وشب ایلاردی مدام کسب وکار ٭ بولمشدی مالیله کی استظهار

طالعی خورشید منور ایدی ٭ انکچون خاک الندن زر ایدی

دردنی بیلدکجه حلال وحرام ٭ بیزوانجزوی یغردی مدام

اویله سعادتدن بولبدی کمال ٭ کورچه کماله اردی بنجه ایرر زوال

برکه ورکوکلنه مغرور اولیب ٭ دولتنه مالنه مسرور اولیب

بوکچه سعادت که بنم وار بنم ٭ عزت وحرمت که بنم وار بنم

بندن اولن اسانلغه مالی وکنج ٭ کم اینه جمع ایلدین نیه دور رنج

عشرتوکن صوا ولیب اقسیدام ٭ کمیه عشری دور دیو اتی تمام

کندوبوفکر ایچره ایکن اوصحی ٭ ایرشدین بیلدیکی دین ایکی شخی

کچدی یرنه جله اوسیملی زر ٭ قلدی یرین طبطلو خاکه مدر

یمیوبن یغدغی اولکنج ومال ٭ کندی وکندوینه قودین پایمال

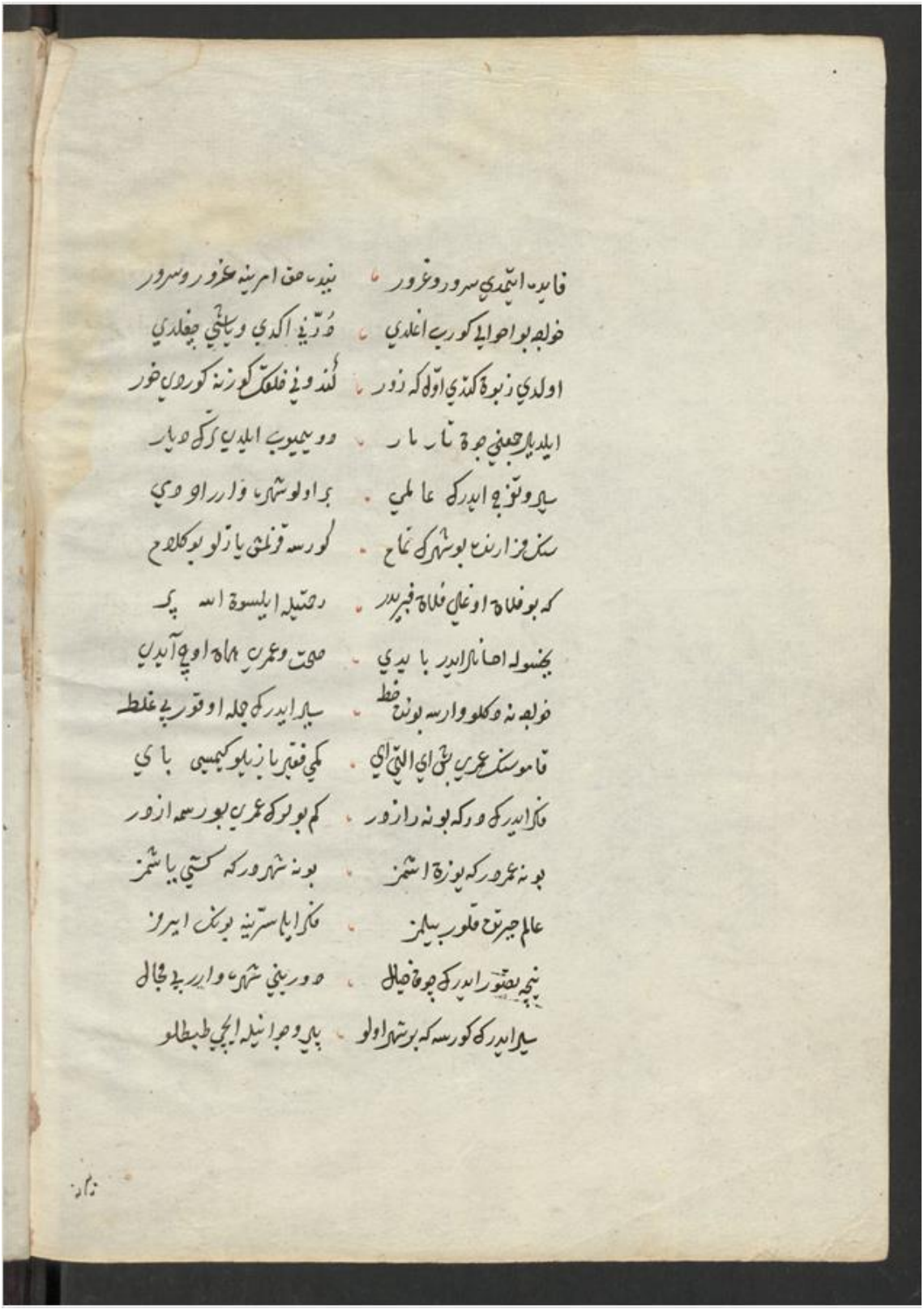

فایده ایتدی سرور وغرور ۔ بیده حق امرینه محذور وسرور
خوله بو احوالی کوریب اغلدی ۔ دُرّینی اکدی وباشنی چغلدی
اولدی زبوه کندی اوله که زور ۔ گندوینی فلکه کوزنه کوریور خور
ایلدیار جمعی جوه تار مار ۔ دویمیوب ایلدیرکی دیار
سیل ونوبه ایدرکی عالمی ۔ بر اولوشهر وار راودی
سکن هزارنفر بوشهرکی تمام ۔ کورسه قوناق یازلو بوکلام
که بوفلاه اوغلی فلاه فهریدر ۔ رحمتیله ایلسوه الله پک
یکسوله اهالی ایدر بایدی ۔ صحت وعمرینه همان اوپه آیدی
خوله نه وکلو وارسه بونلرخطه ۔ سیل ایدرکی جمله اوقوریه غلطه
قاموسکی عمرینی بنی ای الهی ای ۔ کمی فقیر یازیلو کیمسی بای
فکر ایدرکی وارکه بونه رازور ۔ کم بولورکی عمرینی بورسه ازور
بونه عمردرکه یوزه اشمز ۔ بونه شهردرکه کستی یاشمز
عالم حیرتده قلور پیلمز ۔ فکر ایله ستره بونکی ایرز
نیچه یصقور ایدرکی چوق خیال ۔ حد ینی شهر وار ربه جمال
سیل ایدرکی کورسه که بر شهر اولو ۔ پک وجوانیله ایچی طبطلو

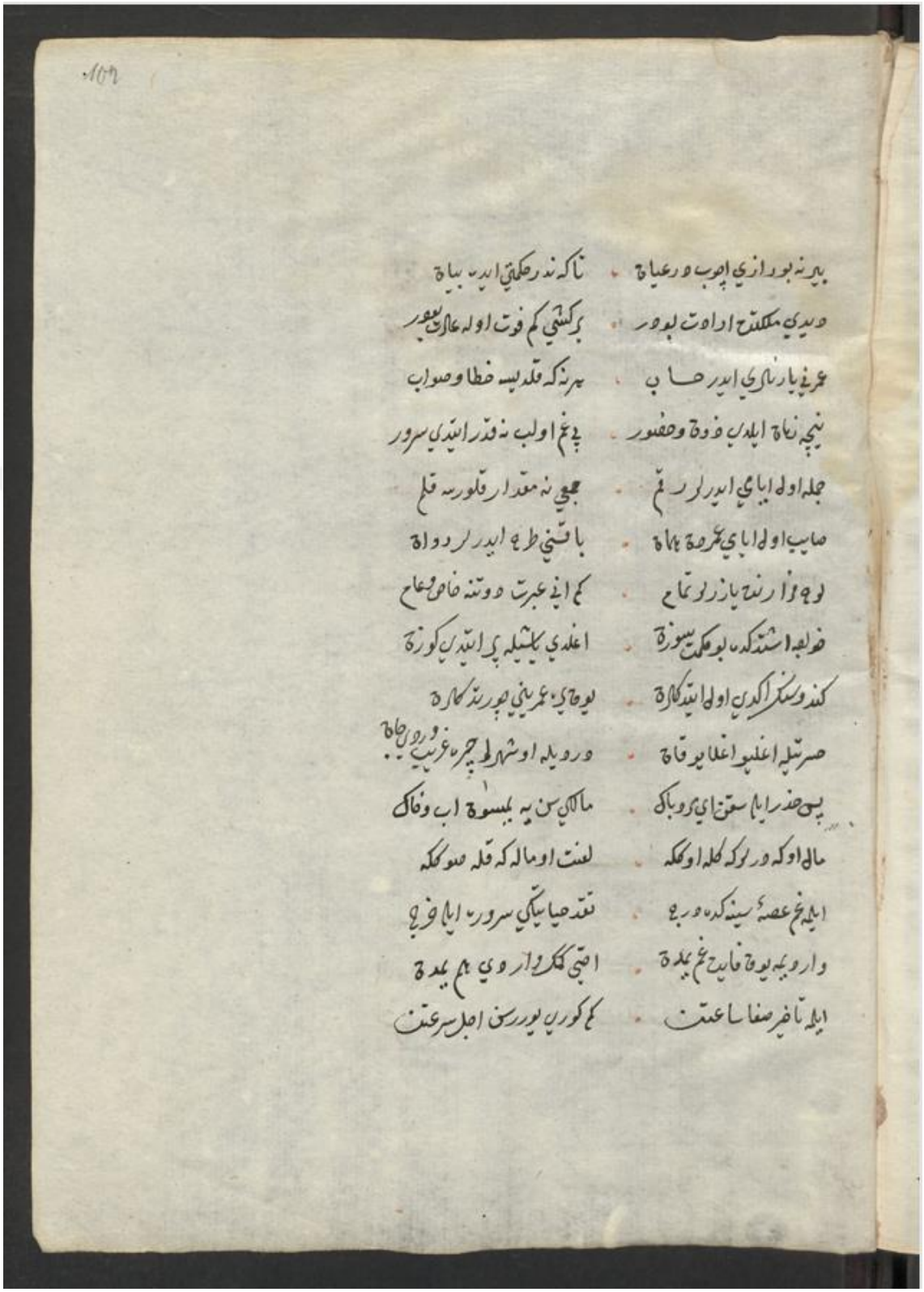

بیر نه بولورازی ایوب و رعیاج ناکه نذر حکمتی ایدر بیاج
دیدی مکلنج اداوت بولور برکشی کم فوت اولسه عالم یعور
عمرنی یارنای ایدر حساب بیرنه که قلدیسه خطا و صواب
نیچه زمان ایلدی فوت و حضور یغم اولب نه قدر ایدی سرور
جمله اولی ایاغی ایدر لرزه قم جمعی نه مقدار قلور سه قلم
صایب اولی ایاغی عمره همان باقتی طوغه ایدر لر دواج
لوح و اراننج یازر لر تمام کم اینه عبرت دوتنه خاص و عام
خوابه اشتدکده بولمکی یسوزه اغلدی یکشیله پک ایدن کوزه
کندوسنکر اکدن اولی ایدکاره لوحه یه عمرینی یورندکاره
صرتله اغلیوب اغلایه قاچ ورویله اوشهره چیره غریب و رو چاچ
پس حضر ایاغ سوغنای یروباک مالکن سن یه بیسوه اب و خاک
مال اوکه ورکه کله اوکله لعنت اومالکه قله صوکله
ایله یغم عصه سینه کده دوبه تعدحیاتکی سرور ایاغوبه
وار ویه یوح فایده یغم یده اصلی کلکدار وی هم یده
ایله تاخیر صفا ساعتن کم کورین یوررسن اجل سرعتن

ذوق وصفا یله سورب عالمی ٭ لطف وفا یله چکور بهردی
ویدی بیلورسن بوسوزی کاینات ٭ عمده کچن عمر ویمز لرحیات
ساکه بوبندی که بیاض ایلدم ٭ فهم ایدرسن سرّی عیاض ایلدم
ایله یحل ایوکله صبح وشام ٭ یاپه نه قلدی که دیم والسلام

خاتمه کتاب دلکشا در بیان توبه اهل صفا

نظم

الا ای توبه اولسوه اچیمی ویمیم هرکز ٭ الا ایها الساقی اورکاسًا وناولها
الومه ایغ المایم اوقیام وقی اصلا ٭ تجلی الراح من کاس تصفّی الروح قاقبلها

نظم

وربیع بزنایندی نصیحن کونه غافه ٭ متی ما تلق من تهوی دع الدنیا و ایملها
الا ای ویمیم توبه وقی جام ومیه هرکز ٭ متی ما تلق من یهم فخاولها وناولها

نظم

ای ساقی حمیا جام شراب توبه ٭ ای بزمینه وار رطوبة نیب وکباب توبه
الماه مطربیله اواز جکرسوزی ٭ کوش اینیم وقی پیچ صوت ربابه توبه

نثر عاقل اولانه لایح ٭ وخردمند اولنه موافق ٭ بودرکه طول امل

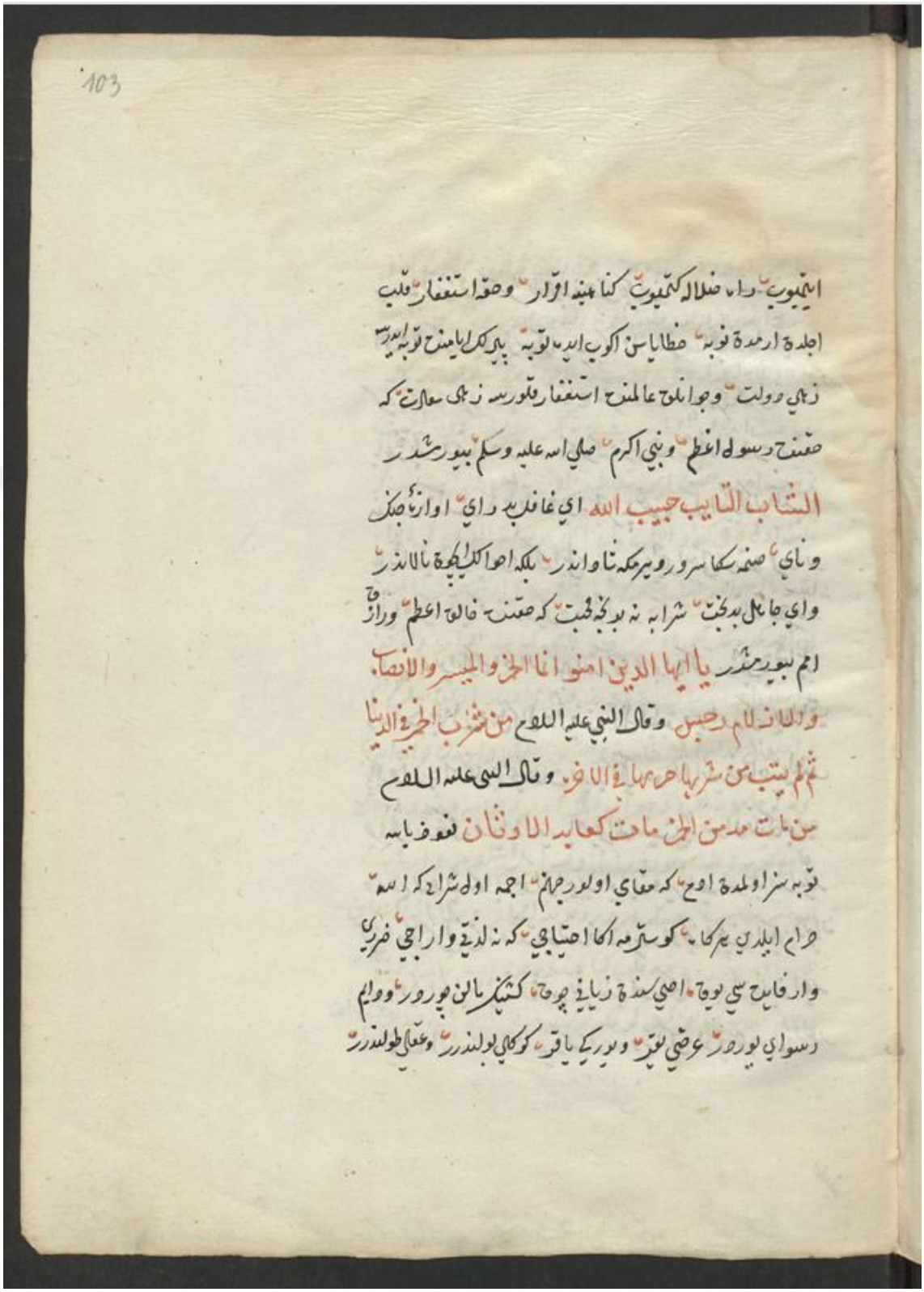

103

ایتمیوب ۔ وا ضلالہ کتمیوب ۔ کنا ہبنہ اوار ۔ وحقہ استغفار ۔ قلب
اجلدہ ارمدہ توبہ ۔ خطایاسن اکوب ایدہ توبہ ۔ پیرکل ایامنح توبہ ایدہ
زہی دولت ۔ وجوانلوح عالمنح استغفار قلورسہ زہی سعادت ۔ کہ
صفحہ رسول اعظم ۔ ونبی اکرم ۔ صلی اللہ علیہ وسلم ۔ بیورمشدر
الشاب التایب حبیب اللہ ای غافل بدای ۔ اوارہ جکن
وای ۔ صفحہ سکا سرور ویرمکہ ناواندر ۔ بلکہ اہواکلی ایچوہ نالاندر ۔
وای جاہل بدبخت ۔ شرابہ نہ بدبخت ۔ کہ صفحہ خالق اعظم ۔ وراز
ایم بیورمشدر ۔ یا ایہا الذین امنوا انما الخمر والمیسر والانصاب
والازلام رجس ۔ وقال النبی علیہ السلام من شرب الخمر فی الدنیا
ثم لم یتب من شربہا حرمہا فی الاخرۃ ۔ وقال النبی علیہ السلام
من مات مدمن الخمر مات کعابد الاوثان نعوذ باللہ
توبہ سزاولمدہ اوج ۔ کہ معای اولور جہنم ۔ اجمہ اولہ شراب کہ اسمہ
حرام ایلدین یرکاب ۔ کوسترمہ اکا احبابی ۔ کہ نہ لذتی وار اجی ۔ فریبی
وار فایدہ سی یوق ۔ اصی سندہ زیانی چوق ۔ کتیکی مالی یوردر ۔ وایام
دسوای یوردر ۔ عرضی یوقدر ۔ ویرکی یاقر ۔ کوکلی بولندرر ۔ وعقلی طولندرر ۔

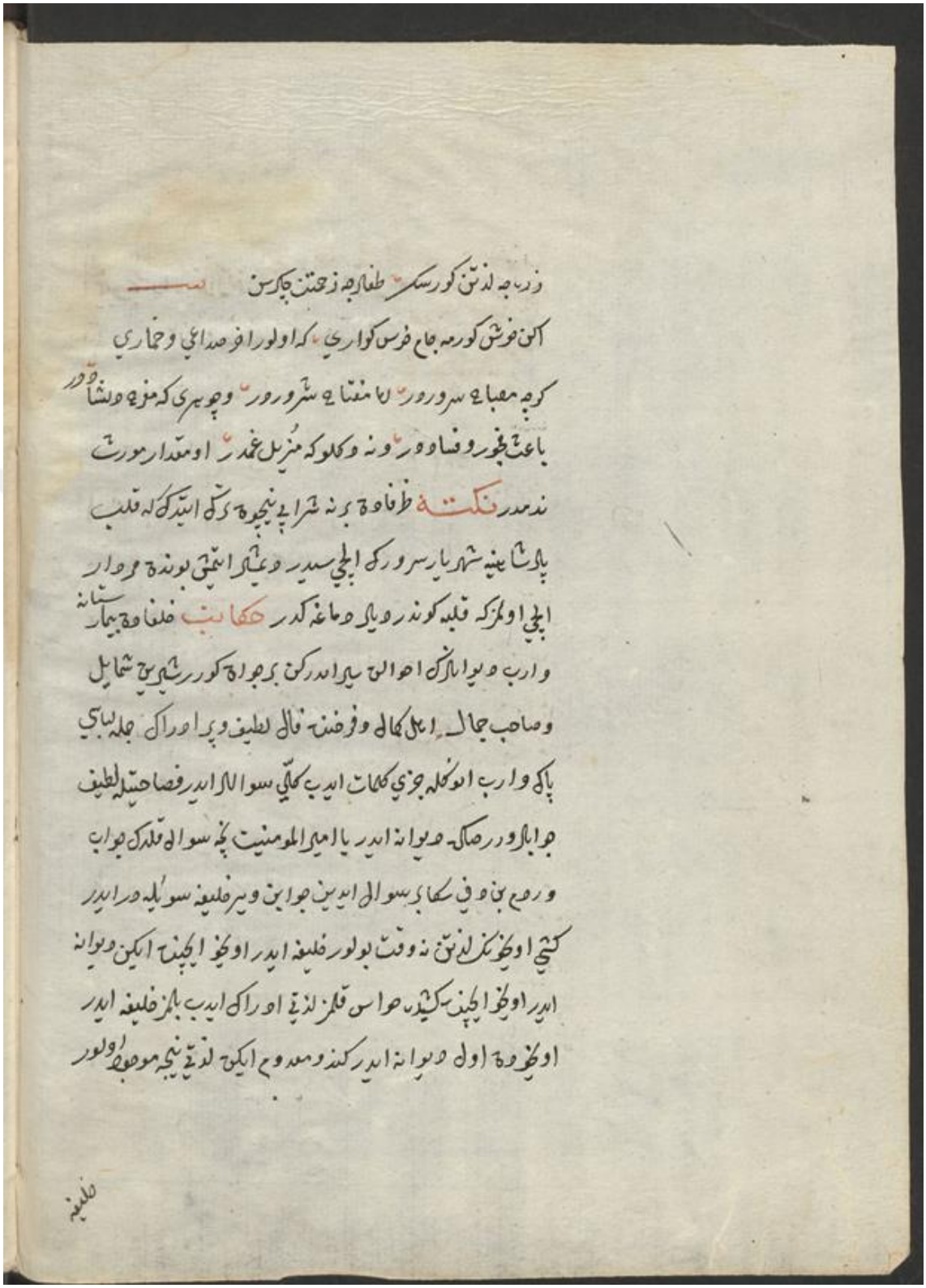

وزر بجه لذتن کورسکز طعام جه زحمتن چکرسن

اکن خوشن کورمه جام فرسن کواری کہ اولورا فوصدای وخماری

کوجه مصباح سرورور لامعتای شرورور وچویری کہ مزج ولشاور

باعث فجور وفساد ورر ونه وکلوکہ مزیل غمدر اومقدار مورث

ندمدر نکته ظرفاوه برنه شراب ایچوه دکل ایدکلرکہ قلب

پادشاهینه شهریار سرور کہ ایچی سیدر وعیاک ایمنی بوندن موادار

ایچی اولمزکہ قلبه کوندرویاک دماغه کدر حکایت فلفاوه بیمارستانه

وارب دیوانلارکن احوالن سیر ایدرکن برجواه کورر شیخ یوخ شمایل

وصاحب جمال اهل کمال وفرخنده فال لطیف وپاکیزه ادراک جامه لباسی

پاک وارب اونکله جزئی کلمات ادیب کمالی سوالار ایدر فصاحتیله لطیف

جوابلار ورر صکره دیوانه ایدر یا امیرالمومنین بنه سوال قلدرکن جواب

ورمه بن وقف صکره سوال ایدین جوابن ویر خلیفه سویله دیرایدر

کتبی اوخونکن لذتن نه وقت بولور خلیفه ایدر اوخو ایچنه ایکن دیوانه

ایدر اوخو ایچنه سکیدیر حواس قلمز لذتی ادراک ایدیب بلمز خلیفه ایدر

اوخودقه اول دیوانه ایدرکندن معدوم ایکن لذتی نیچه موجود اولور

خلیفه

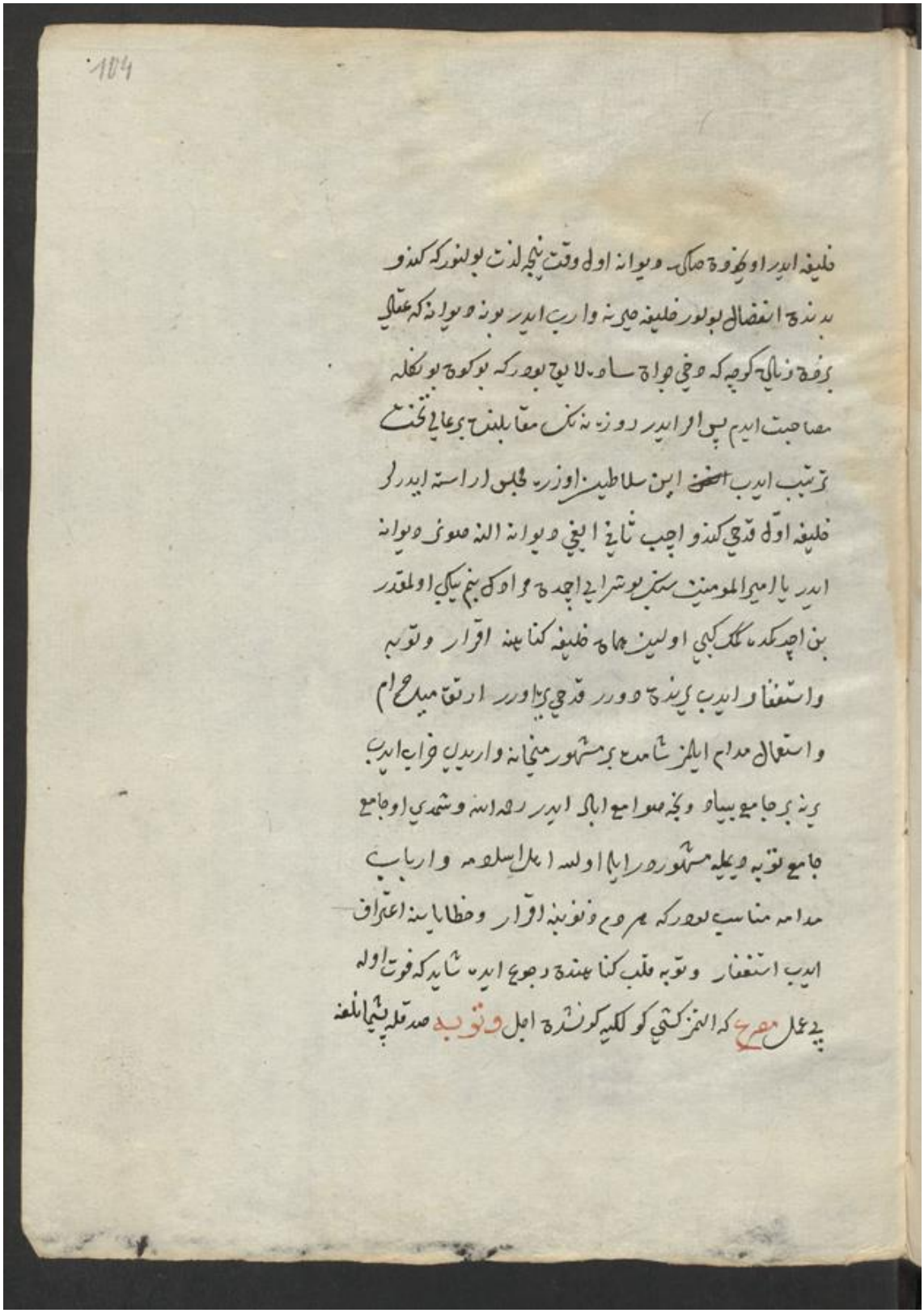

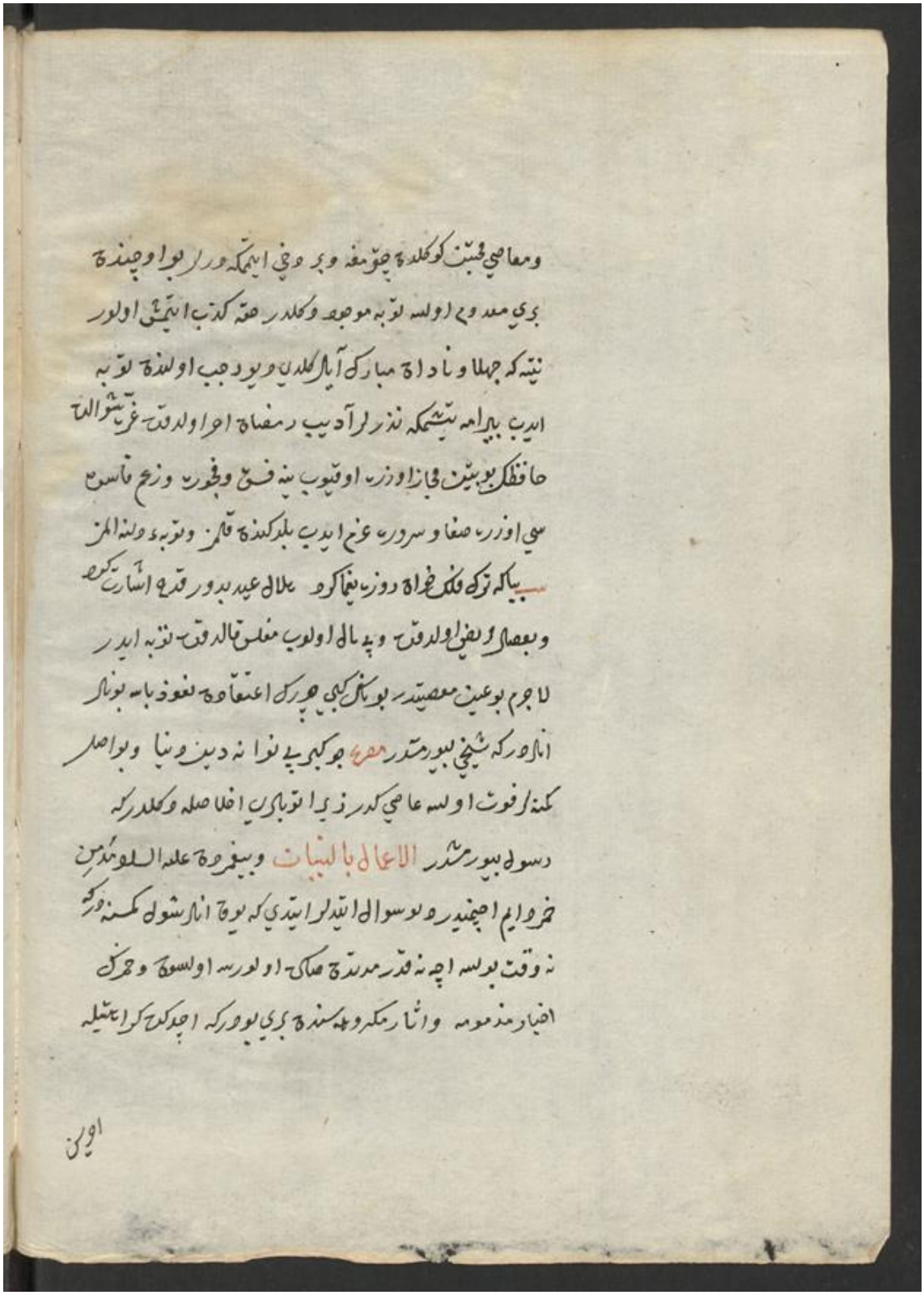

ومعاصي قبيحه كوكلده چوق مغه وبر وجهي ايمكه ورلر بولر اوچنده
بري مدد وي اولسه توبه موجب وكلدر حقه كذب اتمش اولور
نيته كه جهلا وناداه مبارك آيلر كلدي ويوردجب اولنده توبه
ايدب بيرامه تيشمكه نذر لرآديب رمضان اجر اولدقده غرة شوال
حافظكي بوبيتن قبازاوزره اوقيوب يه فسق وفجوره وزمخ قاسوه
سي اوزره صفا وسروره غوص ايدب بلدكنده قلمز وتوبه دلنه المز
سبباكه تركه فلك خواه دوزه يغاكره هلال عيد بدور قده اشارت كيمه
وبعضلر نصف اولدقده وپه مالا اولوب مفلس قالدقده توبه ايدر
لاجرم بوعين معصيتدر بونلكبي چوركي اعتقاده نعوذ بالله بونلر
انلاره كه شيخي بيورمشدر مصرع جوكبي يه نوانه دين ودنيا وبواصل
كمنه لرفوت اولسه عاصي كدر زيرا توبه لري اخلاصله وكلدركه
رسول بيورمشدر الاعمال بالنيات وبيغمبره عليه السلام دن
خمر وايم اچمندره بوسوال الله لرايدي كه يوخ انلرشول كمسنه دركه
نه وقت بولسه اچه نه قدر مدتده صاحي اولورسه اولسون وحركت
اخيار مذمومه واشرار مكروهه بري بوركه اچدكدن كرايتمله

اولن

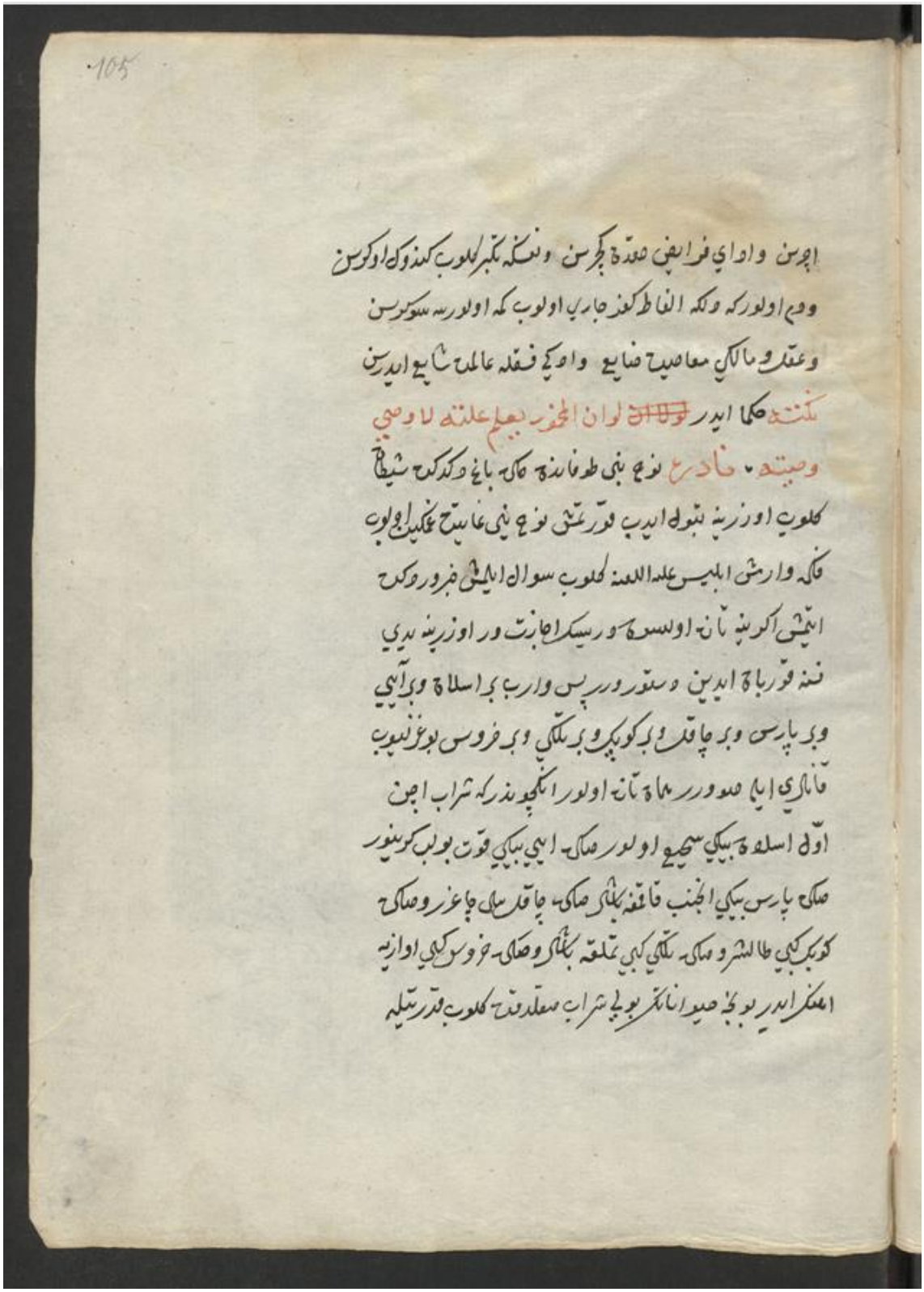

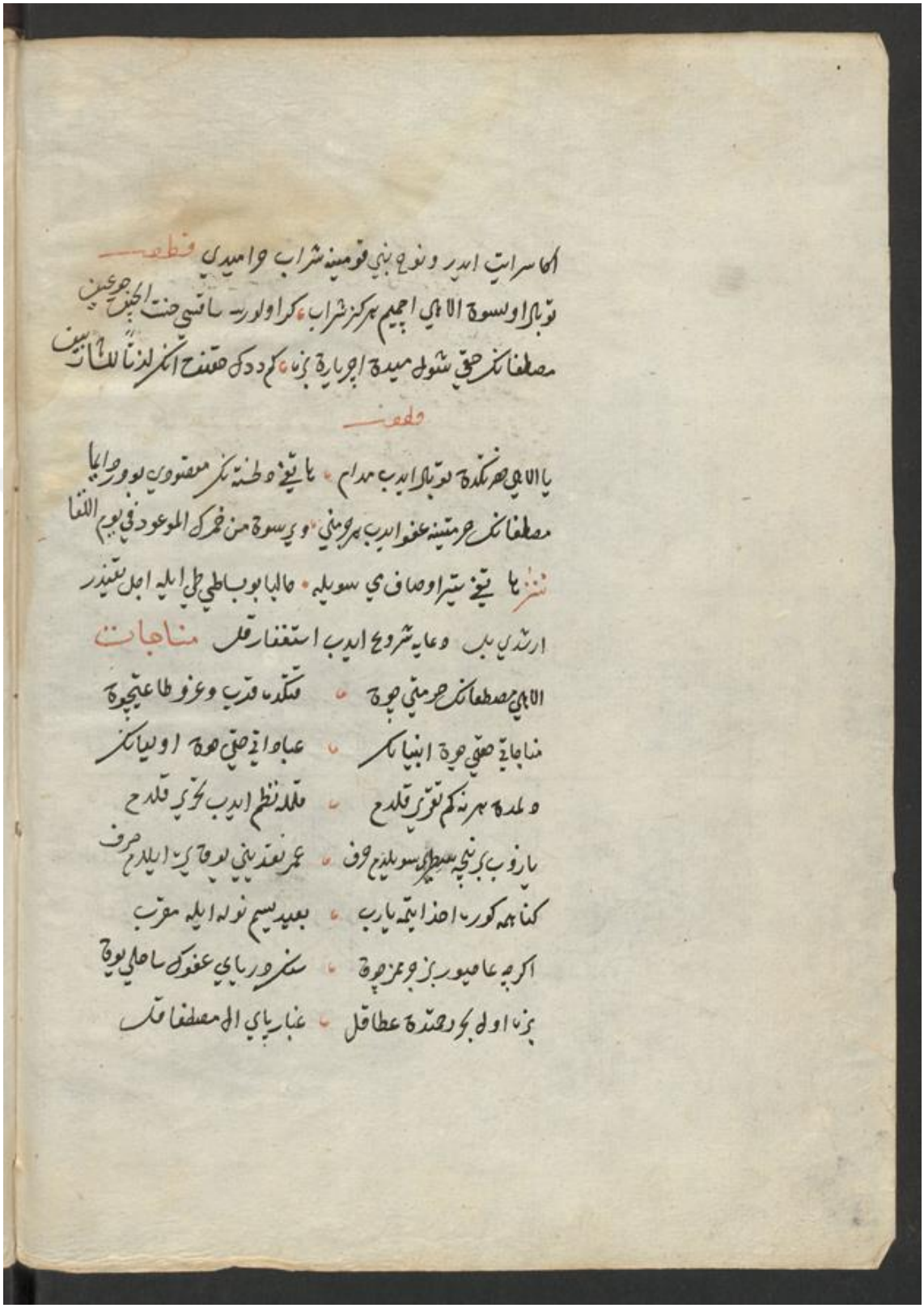

الحاسرات ابدر ونوح بني قومينه شراب حوامديك قطعه
توبا اوسوه الاهي اجيم بركز شراب كراولور ساقي جنت الجنن جوعين
مصطفانك حقي شول ميده اچيارة بزنا كم دد كه حقنح انكر لذتنا للشاربين

قطعه

يا الاهي هر نكده توبا ايدب مدام ياتيغ وطنه نكر مقصودي بولور حاياما
مصطفانك حرمتينه عفو ايدب بر رحمني وبر بسوة من خمر كه الموعود في يوم اللقا

نثر يا تيغ ستيراوصاف مي سويله عالبا بوباطي حق ايله اجل يتيذر
ارتدي بن دعايه شروع ايدب استغفار قل مناجات

الاهي مصطفانك حرمتي چوق فتكده قرب وعزو طاعتيچوق
مناجاتيمي حقي چوق انبيانك عباداتي حقي چوق اوليانك
وبلده بهرنه كم تورك قلدح قلدن نظم ايدب تحرير قلدح
يارب بو نچه سطرلري سويلدم وف عمر نعدتني بولوب ايلدم حرف
كناهمه كورمه اخذ اينه يارب بعيد يسم نوله ايله مقرب
اكرچه عاصيور بزوعمز چوق ستر ورياي عفوك ساحلي يوق
بزنا اولي بحر رحمتك عطاقل غبار پاي الم مصطفا قل

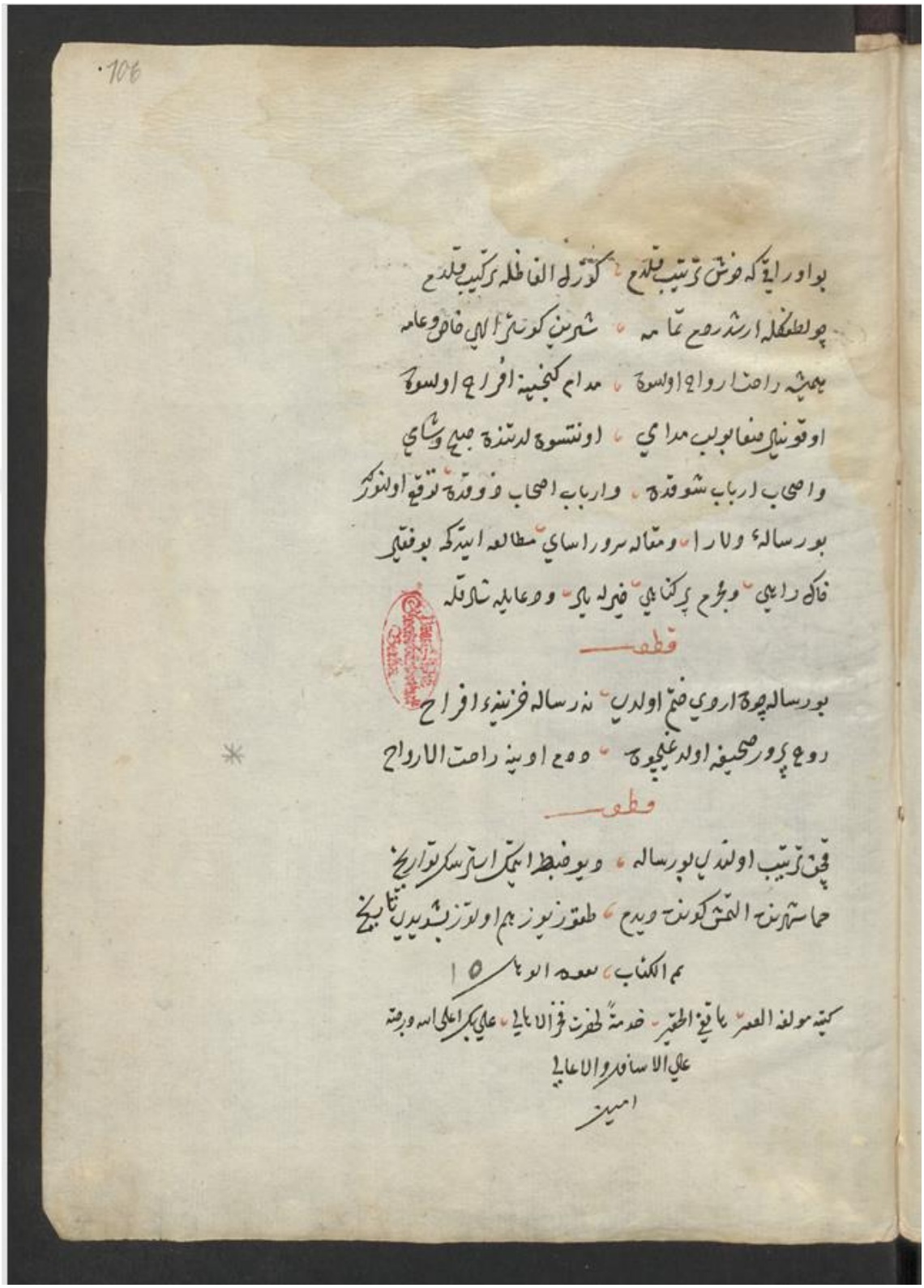

بو اوراقه که خوش ترتیب قلدم ، کوزل الفاظله ترکیب قلدم
چو لطفکله ارشد روح عامه ، شرین کوستردی الی خاص و عامه
بیمثله راحت ارواح اولسون ، مدام کنجینه افراح اولسون
اوقونیلی مطالعه لب مدامی ، اونتسون لذتنه جمله وشامی
واصحاب ارباب شوقدن ، وارباب اصحاب ذوقدن توقع اولنور
بو رساله ، ولارا ، ومطالعه سرور اسای مطالعه ایدنلر بو فقیر
فاکی دایی ، ویجمع یرکنایی ، خیرله یاد ، ودعا یه شاد قله

قطعه

بو رساله چون اروی ختم اولدی ، نه رساله خزینه افراح
روح پرور صحیفه اولدیجون ، دوح اونیه راحت الارواح

قطعه

فخی ترتیب اولندی بو رساله ، ویو ضبط ایمکی ایستدی تواریخ
حماسترینه النفش کوندی ویدم ، طغرز نیوزیم اولدی بشدیدی تاریخ

تم الکتاب ، سنه ۱۰۵۱

کتبه مولفه العبد ، باقی الحقیر ، خدمتی لحضرت فخر الاباء ، علی بک اعلی الله درجته
علی الاسافر والاعالی
امین

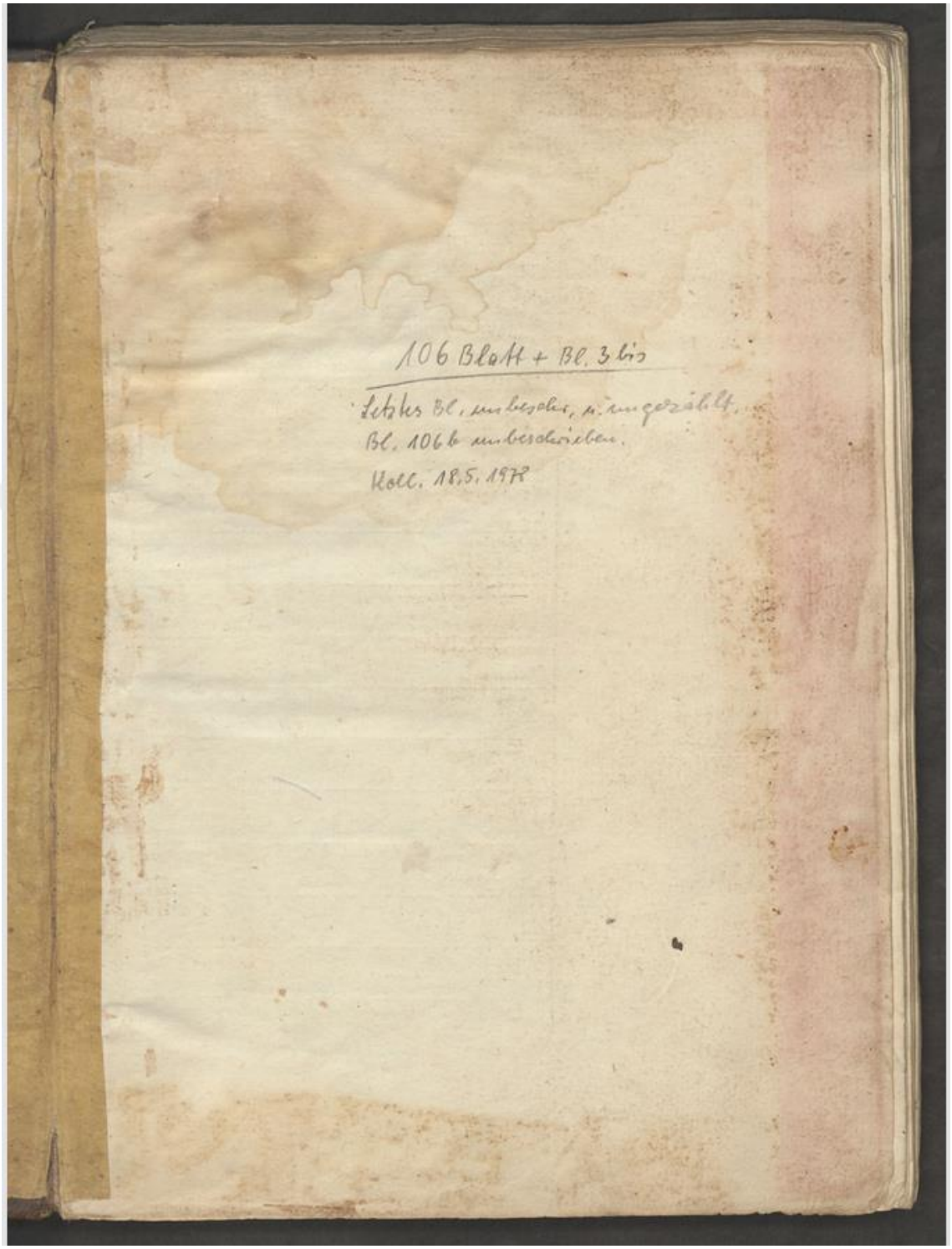
106 Blatt + Bl. 3 bis

letztes Bl. unbezeichn. u. ungezählt.
Bl. 106b unbeschrieben.
Koll. 18.5.1978

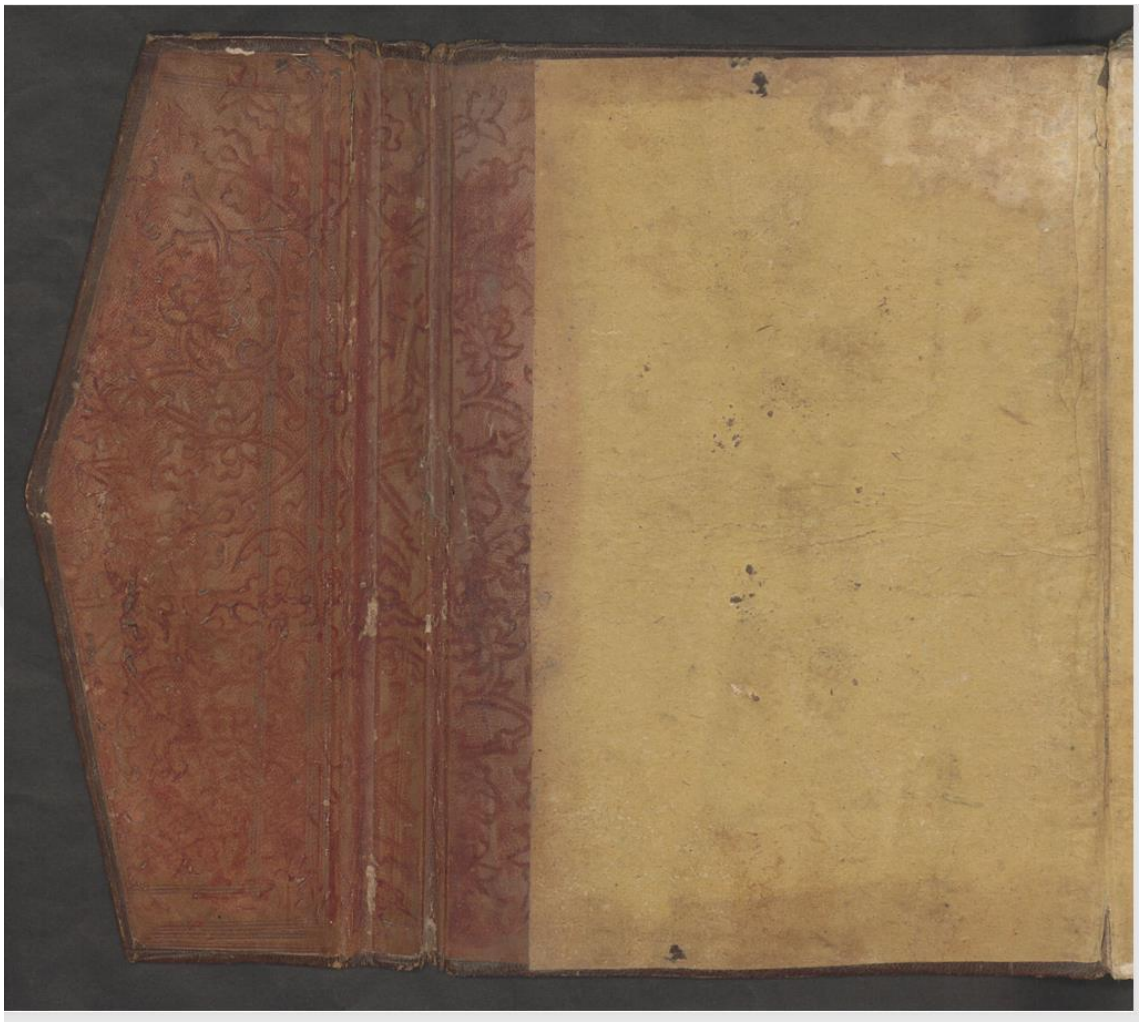

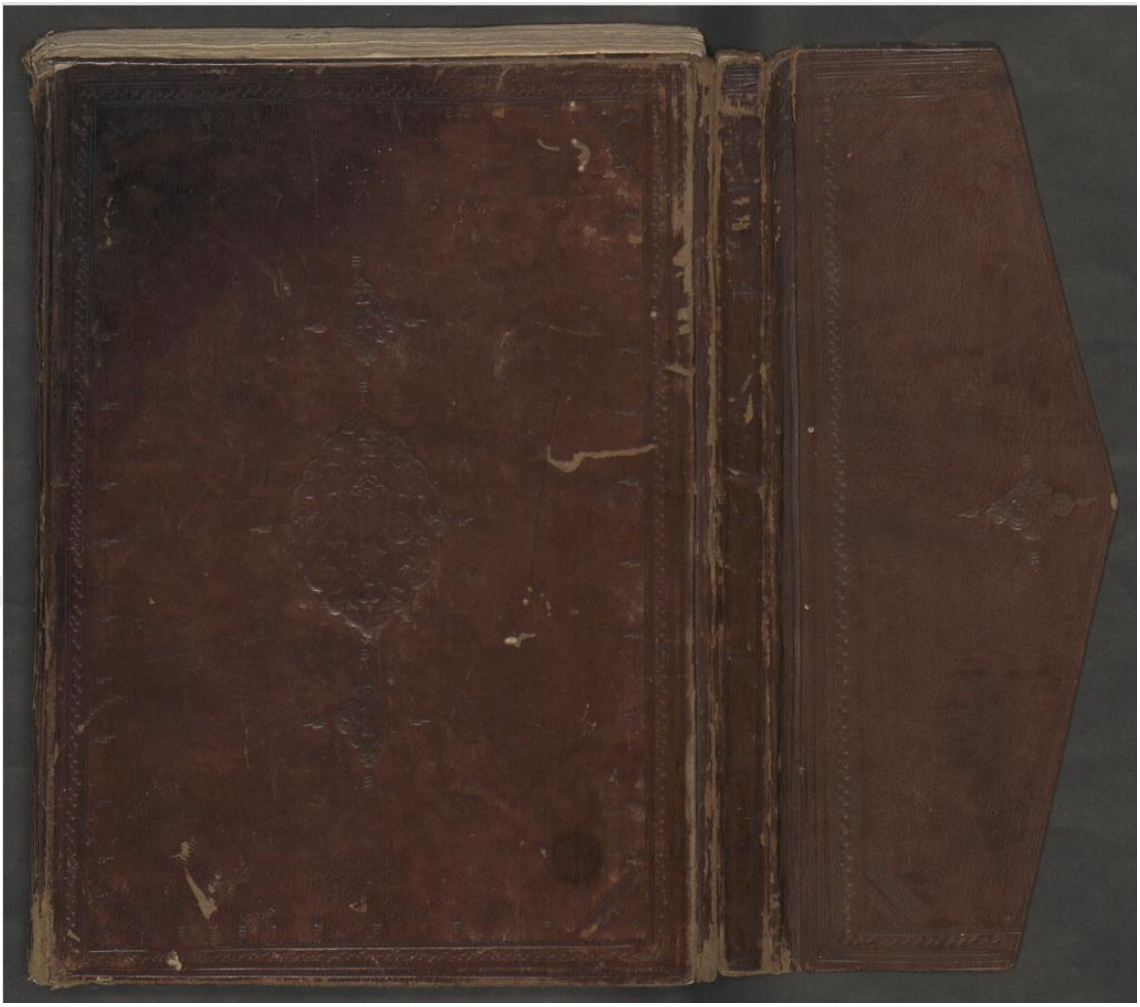

Hätifi (Autograph)
(geschrieben für 'Alī Bey)
[Titel am Ende]
ace ms or 1926. 213
Ms. or. qu. 1522
x-rite
colorchecker CLASSIC
1.0
1.1
1.25
1.4
1.6
1.8
2.0
2.2
2.5
2.8
3.2
3.6
4
mm
Staatsbibliothek
zu Berlin
Preußischer Kulturbesitz

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Fatih POLAT
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	